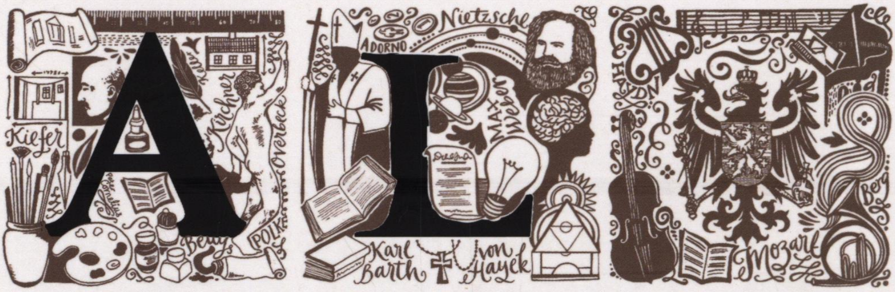

ALMAN

AVRUPA'NIN ÜÇÜNCÜ RÖNESANSI,

İKİNCİ BİLİM DEVRİMİ

DEHASI

VE YİRMİNCİ YÜZYIL

PETER WATSON

ÇEVİRİ: M. MURTAZA ÖZEREN

Kronik

ALMAN DEHASI
Avrupa'nın Üçüncü Rönesansı, İkinci Bilim Devrimi ve Yirminci Yüzyıl

—

PETER WATSON

KRONİK KİTAP: 477
Düşünce Dizisi: 1

YAYIN YÖNETMENİ
Adem Koçal

ÇEVİRİ
M. Murtaza Özeren

EDİTÖR
M. Şamil Şen

KAPAK TASARIMI
Kutan Ural

MİZANPAJ
Kronik Kitap

1. Baskı, Mart 2024, İstanbul

ISBN
978-625-6774-38-4

KRONİK KİTAP
Şakayıklı Sk. N°8, Levent
İstanbul - 34330 - Türkiye
Telefon: (0212) 243 13 23
Faks: (0212) 243 13 28
kronik@kronikkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 49639

www.kronikkitap.com
kronikkitap

BASKI VE CİLT
Optimum Basım
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
34295 K. Çekmece / İstanbul
Telefon: (0212) 463 71 25
Matbaa Sertifika No: 41707

ALMAN

AVRUPA'NIN ÜÇÜNCÜ RÖNESANSI,

İKİNCİ BİLİM DEVRİMİ

DEHASI

VE YİRMİNCİ YÜZYIL

PETER WATSON

ÇEVİRİ: M. MURTAZA ÖZEREN

Kronik

Peter Watson

1943'te doğdu, Durham, Londra ve Roma üniversitelerinde öğrenim gördü. *Race Today*'in kurucu editörüydü, New Society'nin yardımcı editörlüğünü yaptı; *Sunday Times, The Times, Observer, New York Times, Punch ve Spectator*'da yazdı. *Sunday Times*'da kıdemli editörlük, *The Times*'da New York muhabirliği ve *Observer*'da köşe yazarlığı yaptı. *New York Times* ve *The Spectator*'da düzenli olarak yazılar yazdı. Aralarında *Fikirler Tarihi, Büyük Bölünme, The Terrible Beauty* ve *The French Mind*'ın da yer aldığı çok sayıda kitabın yazarı olan Peter Watson halen Londra'da yaşamaktadır.

M. Murtaza Özeren

İngilizce mütercim ve editör. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunudur. Çok sayıda kitabın çevirisini yapmıştır. Editörlüğe devam etmektedir.

Almanya ile Batı arasındaki bölünme, tarihçiler için zorunlu olarak her zaman önemli bir konu olacaktır.

—Hajo Holborn

Almancada "dâhi" kelimesinin özel bir çağrışımı, hatta şeytani bir çağrışımı, gizemli bir gücü ve enerjisi vardır. Dâhinin, ister sanatçı ister bilim insanı olsun, özel bir savunmasızlığı, bir güvencesizliği, sürekli risklerle dolu bir yaşamı ve genellikle sıkıntılı bir kargaşaya yakın olduğu düşünülür.

—Fritz Stern

Amerika, coğrafi olarak medeni ülkeler arasında bize en uzak olanıdır; ama entelektüel ve manevi açıdan, bize en yakın ve en çok benzeyen ülkedir.

—Adolf von Harnack

1898'de Alman Şansölyesi Bismarck'tan yakın tarihte belirleyici tek bir olay seçmesi istendiğinde, "Kuzey Amerika'nın İngilizce konuşması" yanıtını vermişti.

—Nicholas Ostler

Alman düşünürleri entelektüel ufuk çizgimizi, Alman mimarlarının fiziksel ufuk çizgimizi değiştirdiğinden daha köklü şekilde değiştirmiştir.

—Allan Bloom

Almanlar daha derine dalarlar, ama yüzeye daha bulanık çıkarlar.

—Wickham Steed

İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında doğan Almanlar için, Almanya'nın 1933'ten önceki kültürel tarihi, hiç bilmedikleri, kayıp bir ülkenin tarihidir.

—Keith Bullivant

Pek çok Amerikalı için Almanya, kötülüğün nihai metaforu, medeniyetin kırılganlığının ürkütücü hatırlatıcısı olmaya devam ediyor.

—Deidre Berger

Kendisiyle çelişen, zihninde, keza iradesinde derin bölünmeler olan, dolayısıyla eyleme geçmeyi beceremeyen Alman, kendi hayatını yönlendiremez hale gelmiştir. Adaleti yıldızlarda düşler ve ayakları yere sağlam basamaz olur. ... Sonunda, Almanlar için yalnızca içedönük yol açık kalmıştır.

—Adolf Hitler

Alman olmayan ne ise, Naziler odur.

—Victor Klemperer

Fransız için vatanseverlik öyle bir şeydir ki, kalbini ısıtır, açar ve genişletir, o yüzden sevgisinde sadece kendisine en yakın olanları değil, tüm Fransa'yı, uygarlığının tüm ülkesini kucaklar. Alman'ın vatanseverliği, tam tersine, öyle bir şeydir ki, kalbi soğuğa maruz kalan deri gibi daralıp büzüşür. Yabancılardan nefret eder ve artık dünya vatandaşı değil, sadece Alman olmak ister.

—Heinrich Heine

İngiltere'de insanlar okuyacak bir şey, Fransızlar tadacak bir şey, Almanlar düşünecek bir şey isterler.

—Kurt Tucholsky

Almanları yabancılar yozlaştırmadı, melez olmadılar. Başlangıçtaki saflıklarını diğer birçok halktan daha fazla korudular ve bu saflıktan, zamanın kalıcı yasaları uyarınca, yavaşça ve sessizce gelişebildiler. Talihli Almanlar, özgün bir halktır.

—Ernst Moritz Arndt

Günümüzün bütün öncü fikirlerinin 1780–1830 yılları arasında Almanya'da üretildiğini söyleyen, Fransız Hippolyte Taine'di.

—John Dewey

Gezegen, alevler içinde... Dünya-tarih üzerine düşünme, kendilerindeki Almanlık unsurunu bulup korumaları koşuluyla, ancak Almanlardan gelebilir.

—Martin Heidegger

Almanya'da, başka yerlerde olduğundan da çok, deha ile gelenek arasında bir işbölümü görüyoruz. Hiçbir yerde, genç asi tipi ile yorulmak bilmez bilgiç tipi, bu kadar yaygın ve aşırı değildir.

—George Santayana

Almanlar kadar paramparça başka bir ulus düşünemiyorum. Zanaatkârlar var, insan yok; düşünce adamları var, insan yok; efendiler, köleler, gençler ve yaşlılar var, insan yok... (çev. M. Togar)

—Friedrich Hölderlin

Hâlâ Caspar David Friedrich'i sevdiğini söyleyen kişi, onlarca yıl, Alman tarihi konusunda yeterince eleştirel olmamakla suçlanmıştır.

—Florian Illies

Nazizm, Alman veya Alman olmayan, Katolik veya Protestan, Hıristiyan Batı geleneğinin herhangi bir kısmına hiçbir şey borçlu değildir.

—Hannah Arendt

Almanların çektiği acı ile Yahudilerin çektiği acı eşit değildir, ama ikisi de gerçektir.

—Steve Crawshaw

Bugün birçok bakımdan, Amerikan entelektüel hayatı, Almanlara İngilizlerden daha yakındır.

—Henri Peyre

Ne yazık ki, Almanca, oldukça önemsiz bir düşüncenin, görünürde derin bir yün perdenin arkasından dile getirilmesine; keza, bunun tersine, bir terimin arkasına çok sayıda anlamın gizlenmesine imkân tanır.

—Erwin Panofksy

Freud, Almancada daha iyidir.

—Frank Kermode

Ölüm, Alman bir üstattır.

—Paul Celan

Kim bu toplumu [Almanya] sorgulamaya başlarsa, sonunda onun üzerinden kendini sorgular.

—Ralf Dahrendorf

Alman sorunları, nadiren yalnızca Alman sorunlarıdır.

—Ralf Dahrendorf

Modern kültürün yalanını ortaya koyan bunca büyük analistin, İngiliz veya Fransız değil de, Alman veya Avusturyalı olmasını, her zaman özellikle ilginç bulmuşumdur.

—Fritz Ringer

Müttefikler [İkinci Dünya Savaşı'nı] kazandı, çünkü bizim Alman bilimcilerimiz, onların Alman bilimcilerinden daha iyiydi.

—IAN JACOBS,
WINSTON CHURCHILL'İN SAVAŞ BAKANI

İkinci Dünya Savaşı'nın bir sonucu olarak, Alman olmak, sabırla katlanılması gereken ve en iyi ihtimalle iyi davranışlarla hafifletilebilecek uluslararası bir damga haline geldi.

—KONRAD JARAUSCH

Alman Yahudilerinin kültürel mirası, Almandır.

—BARBARA JOHN, BERLİN YABANCILAR KOMİSYONU ÜYESİ

Ama Almanlar artık tamamen normal bir halk, düzenli bir toplum derseniz, şüpheyle karşılanırsınız.

—MARTIN WALSER

Almanya'da çok fazla müzik var.

—ROMAIN ROLLAND

Ve sonunda dünyayı, Germenizm iyileştirebilir.

—EMANUEL GEIBEL

Almanların kendi tarihleriyle yüzleşme tarzı, sadece Almanya için değil, tüm Avrupa için de çok önemli olacaktır.

—HEINRICH AUGUST WINKLER

Hollywood'da olduğunuzu bilmiyor musunuz? Almanca konuşun.

—OTTO PREMINGER,
BİR GRUP MACAR MÜLTECİYE

Alman edebiyatı toplu olarak Amerika'ya yerleşti.

—THOMAS MANN

Biz zavallı Almanlar! "Ünlü" olduğumuzda bile aslında yalnızız! Kimse bizi gerçekten sevmiyor.

—THOMAS MANN

Almanlar Almanca, ben İngilizce konuştuğum sürece, aramızda gerçek bir diyalog mümkün oluyor. Sadece aynadaki görüntülerimize hitap etmiş olmuyoruz.

—W. H. Auden

Hitler, "her Almanın bilinçdışının aynası, Alman ruhunun duyulmayan fısıltılarını büyülten hoparlördü."

—Carl Jung

Heidelberg'deki Kaliforniyalı bir öğrencinin, büyük bir sakinlikle, şöyle dediğini duydum: "Almanca bir sıfatı çekmektense (*decline*), iki içkiyi geri çevirmeyi (*decline*) tercih ederim."

—Mark Twain

İtalya'daki Rönesans dediğimiz yaratıcılık patlaması kadar dikkate değer bir olgu, 18. ve 19. yüzyıllarda meydana geldi; bugüne kadar bunun pek de farkına varmış değiliz. O olgu, Alman Rönesansıydı: Otuz Yıl Savaşları'nın kesintiye uğrattığı bir kültürün rönesansı.

—Noel Annan

Kimse Nazi değildir, kimse Nazi olmamıştır. Bu sözleri bestelemek gerek.

—Martha Gellhorn

Almanya, Batı'nın bir parçası değildir. Ama Almanya, asla onsuz yapamaz.

—Gregor Schöllgen

[Almanya] muhtemelen bugün dünyanın en olgun ülkesidir.

—Mark Mardell

Üçüncü Reich'ın hatırası, Nazi geçmişine olan zamansal uzaklığın artmasıyla yoğunlaştı.

—Hermann Lübbe

Almanların karakteristik özelliğidir: "Alman nedir?" sorusu asla gündemlerinden çıkmaz.

—Friedrich Nietzsche

İki dünya savaşında yenilen Almanya, dünya zihninin geniş bölgelerini işgal etmiş gibi görünüyordu.

—Erich Heller

Alman olmadan müzisyen olunabilir mi?

—Thomas Mann

Amerika Birleşik Devletleri ve Büyük Britanya, İngilizce konuşuyor olabilir, ama bildiklerinden daha fazla, Almanca *düşünüyorlar*.

—Peter Watson

1989, Avrupa'nın en karanlık yüzyılının en parlak ânıydı.

—Fritz Stern

İçindekiler

KISIM IV

MODERNİTENİN DERTLERİ VE MUCİZELERİ

KISIM V

REICH'IN ŞARKILARI:
HİTLER VE "MÜCADELENİN RUHANİLEŞTİRİLMESİ"

KISIM VI

HİTLER'İN ÖTESİNDE:
ZORLU KOŞULLARDA ALMAN GELENEĞİNİN SÜRDÜRÜLMESİ

Yazarın Notu

Amerikalı tarihçi Barbara Tuchman, Birinci Dünya Savaşı'na doğru koşan (veya zar zor ilerleyen) Avrupa hakkındaki olağanüstü kitabı *Mağrur Kule*'de, sürrealist Max Ernst'in ressam babası Philip Ernst'le ilgili bir olayı anlatır. Bahçesinin resmini yapmakta olan Philip, kompozisyonu bozan bir ağacı resimden çıkarır. Sonra, gerçekçiliğe karşı bu saldırısından "pişmanlık duyarak", bahçedeki ağacı keser.

İyi bir hikâye. Bu anlatılanı eleştirme gereği duyarsanız, Almanlara basmakalıp nitelikler yakıştırma tuzağına düşebilirsiniz: Kesinlik konusunda titizlik, kılı kırk yarma ve hayal gücünden yoksunluk. Elinizde tuttuğunuz kitabın amacı, kısmen (İçindekiler bölümünden önce verilen alıntılarda olduğu gibi), klişelerin ötesine geçmek, ama aynı zamanda insanların *kendileriyle ilgili* klişelerinin, komşuları, rakipleri ve düşmanlarının onlarla ilgili klişeleri kadar yanıltıcı ve tehlikeli olabileceğini göstermektir.

Bu kitabın amacı, Bach'ın vefatından başlayarak son 250 yıldaki Alman fikirlerinin tarihini aktarmaktır. Ama elbette tek amacı, bu değildir. Hiç kimse bu kadar uzun bir sürenin uzmanı olamaz. Ben de, araştırmam sırasında, bazı kimselerin yardımını gördüm. Onların yardımını burada anmak istiyorum; bazıları, son halini almamış çıktının tamamını veya belli kısımlarını okuyup metni iyileştirmeye yönelik önerilerde bulundular. Hepsine içtenlikle teşekkür ettiğim aşağıdaki isimlerden hiçbiri, geriye kalan hata, eksiklik ve kusurlardan sorumlu değildir.

İlk gönül borcum, bu projede beni teşvik eden ve Almanya'da sayısız kapıyı açan, George (Lord) Weidenfeld'e. Sonra, eski dostum Keith Bullivant'a teşekkür ederim. Keith, şimdi Florida Üniversitesi Modern Alman Araştırmaları bölümünde profesör. Ama 1970'te, R. H. Thomas'la, Warwick Üniversite'sinde İngiltere'nin ilk Alman Araştırmaları Bölümü'nü kurmuştu. Bu, İngilizce konuşan dünyanın artık izinden gittikleri bir yöndür. Ama şu kişilere de teşekkür ederim: Charles Aldington, Rosemary Ashton, Volker Berghahn, Tom Bower, Neville Conrad, Claudia Amthor-Croft, Ralf Dahrendorf, Bernd Ebert, Hans Magnus Enzensberger, Joachim Fest, Corinne Flick, Gert-Rudolf Flick, Andrew Gordon, Roland Goll, Karin Graf, Ronald Grierson, David Henn, Johannes Jacob, Joachim Kaiser, Marion Kazemi, Wolf-Hagen Krauth, Martin Kremer, Michael Krüger, Manfred Lahnstein, Jerry Living, Robert Gerald Livingston,

Günther Lottes, Constance Lowenthal, Inge Märkl, Christoph Mauch, Gisela Mettele, Richard Meyer, Peter Nitze, Andrew Nurnberg, Sabine Pfannensteil-Wright, Richard Pfennig, Werner Pfennig, Elisabeth Pyroth, Darius Rahimi, Ingeborg Reichle, Rudiger Safranski, Anne-Marie Schleich, Angela Schneider, Jochen Schneider, Kirsten Schroder, Hagen Schulze, Bernd Schuster, Bernd Seerbach, Kurt-Victor Selge, Fritz Stern, Lucia Stock, Robin Straus, Hans Strupp, Michael Stürmer, Patricia Sutcliffe, Clare Unger, Fritz Unger ve David Wilkinson.

Bu kitabın sonunda, birçok referans sayfası var. Ama onlara ek olarak, özellikle ağırlıklı olarak yararlandığım bazı kitaplara olan borcumu burada da kayda geçirmek istiyorum. Bunların hepsi, kendi türlerinin klasikleridir. Yazara/editöre göre alfabetik sırayla bu kitaplar şunlardır: T. C. W. Blanning, *The Culture of Power and the Power of Culture: Old Regime Europe, 1660–1789* (Oxford, 2002); John Cornwell, *Hitler's Scientists: Science, War and the Devil's Pact* (Penguin, 2003); Steve Crawshaw, *Easier Fatherland: Germany and the Twenty-First Century* (Continuum, 2004); Eva Kolinsky ve Wilfried van der Will, ed., *The Cambridge Companion to Modern German Culture* (Cambridge, 1998); Timothy Lenoir, *The Strategy of Life: Teleology and Mechanics in Nineteenth-Century German Biology* (Chicago, 1982); Bryan Magee, *Wagner and Philosophy* (Penguin, 2000); Suzanne L. Marchand, *Down from Olympus: Archaeology and Philhellenism in Germany, 1750–1970* (Princeton, 1996); Peter Hanns Reill, *The German Enlightenment and the Rise of Historicism* (Berkeley, 1975); Robert J. Richards, *The Romantic Conception of Life: Science and Philosophy in the Age of Goethe* (Chicago, 2002). Ayrıca, Londra'daki Goethe Enstitüsü çalışanlarına, keza Londra'daki Alman Büyükelçiliği kültür ve basın birimlerindeki, Londra Kütüphanesi'ndeki, Viyana Kütüphanesi'ndeki, Londra ve Washington Alman Tarih Kurumları'ndaki çalışanlara teşekkür ederim.

Bu kitabın birkaç paragrafı, daha önceki kitaplarımda kullandığım malzemeyle örtüşüyor. Bunları, göndermelerde uygun yerlerde gösterdim. Çevrilmesi güç olan az sayıdaki Almanca kelime, kitap boyunca Almanca olarak kullanılmıştır. Bu kelimeler, her bölümde, ilk belirdiklerinde italik olarak, daha sonra düz olarak yazılmıştır.

ALMAN DEHASI

G İ R İ Ş

Işıkla Körleşme: Hitler, Holokost ve "Asla Geçmeyecek Olan Geçmiş"

Tarihin yararlı tesadüflerinden birinin sonucu olarak, 2004'te iki Alman kardeş Londra'da yaşıyordu. İkisi de, tanınmış ve nüfuz sahibi kişilerdi. Bu onlara, birlikte, geçici yurtları hakkında çok keskin gözlemlerde bulunma imkânı veriyordu. Kardeş olmalarına rağmen çok farklı mesleklerde olmaları, etkilerini iki kat, hatta daha fazla artırıyordu.

Thomas Matussek, Almanya'nın Londra büyükelçisiydi. O yıl, kamuoyunun huzurunda, İkinci Dünya Savaşı sona erdikten neredeyse altmış yıl sonra, İngiliz tarih öğretiminin aşırı derecede Nazi dönemine odaklandığından şikayet etmiş; Üçüncü Reich'a "takıntılı" birçok İngiliz tanıdığını, "ama Almanya'yı gerçekten tanıyan çok az insan olduğunu" söylemişti. Matussek'e göre, İngiltere'nin tarih müfredatı "dengesiz"di: Almanya'nın savaş sonrası başarılarından hiç söz etmiyor, Almanya'nın yeniden birleşmesini görmezden geliyor ve Alman tarihinin diğer yönlerini örtbas ediyordu. Büyükelçi, *Guardian* gazetesine verdiği röportajda şöyle diyordu: "*A Level* öğreniminde en çok seçilen üç konudan birinin Naziler olduğunu öğrendiğimde çok şaşırdım."[1] Kardeşi Matthias Matussek, o dönemde Alman *Der Spiegel* dergisinin Londra muhabiri olup daha da ileri gidiyordu. Johann Wolfgang von Goethe, Friedrich von Schiller ve Ludwig van Beethoven'ın ülkesi Almanya'yı, on iki yıllık Nazi yönetimine indirgemenin "gülünç" olduğunu söylüyor ve alaycı bir espriyle, artık İngilizliğin tanımlayıcı özelliklerinden birinin, "Nazi Almanya'sına [psikolojik] karşı koyma" olduğunu belirtiyordu. Matthias Matussek'in diplomatik olmayan bu ifadesi, iki kardeş arasında bir "soğukluk" yaşanmasına neden oldu. Gelgelelim, hemen hemen aynı sıralarda, Almanya Dışişleri Bakanı Joschka Fischer, İngiliz öğretmenleri, paytak bir yürüyüşle "üzerinden üç nesil geçmiş" bir Almanya imajını sürdürmekle suçluyordu.

Matussek ilk değildi. Matussek'in selefi Gebhardt von Moltke, Almanya'nın Britanya büyükelçiliği görevinden ayrılmadan önce, 1999'da verdiği bir röportajda, "insan bu ülkede tarih öğretiminin 1945'te sona erdiği izlenimine kapılıyor" demişti; o da, genç Britanyalıların, Almanca öğrenme veya

Almanya'ya gitme konusundaki isteksizliğinden duyduğu üzüntüyü dile getirmişti.[2]

Alman hükümeti, en azından Britanya'da ülkenin imajı konusunda endişeli görünüyor. Temmuz 2003'te, Londra'daki Goethe (kültür ve dil) Enstitüsü'nde, Almanya'nın, tıpkı Quebec ve Avustralya'nın son yıllarda başarılı birer marka haline getirilmesinde olduğu gibi, nasıl daha iyi bir "marka haline getirilebileceği"ni, yani seyahat etmek, eğitim görmek, iş yapmak, dil öğrenmek için çekici bir yer olarak pazarlanabileceğini keşfetmek için bir konferans düzenlendi. Konferanstan bir hafta önce bir televizyon rehberi dergisi olan *Radio Times*'ın yaptığı bir araştırma, altı günde "hepsi İkinci Dünya Savaşı ile ilgili konuları ele alan" en az on üç programın yayınlandığını gösteriyordu. Konferanstan önce yapılan bir anket, genç Almanların yüzde 81'inin, yaşayan ünlü bir İngiliz'in adını verirken, Britanyalıların yüzde 60'ının, yaşayan ünlü bir Alman'ın adını veremediğini ortaya koyuyordu.[3] Alman hükümeti, Ekim 2004'te, meseleleri tartışmak için yirmi İngiliz tarih öğretmenini, Almanya'ya çağırarak en iyi otellerde ağırlamıştı. Ziyarete katılan öğretmenlerden biri, şöyle diyordu: "Çocuklar, Nazi dönemini ilginç buluyorlar. Pek çok olayın, çok fazla şiddetin olduğu bir dönem." Aynı öğretmen, buna kıyasla, savaş sonrası Alman tarihinin "biraz kuru" olduğunu düşünüyordu. Newcastle'dan bir meslektaşı ise, öğrencilerinin "bağnaz ve ilgisiz" olduğu kanısındaydı. "Genel izlenim, Almanların hepsinin, başkalarının haklarını gasp eden Naziler olduklarıdır. Bu, tamamıyla çizgi filmlere özgü bir bakış. Mesele şu ki, bu öğrencilere bir şeyleri ciddi olarak sorarsanız, Almanya hakkında hiçbir fikirlerinin olmadığını görürsünüz."[4]

Alman hükümetinin endişelenmekte haklı olduğunu gösteren bazı veriler var. Temmuz 2004'te yapılan bir anket, şunu ortaya koyuyordu: Almanların yüzde 97'si, temel İngilizce bilgisine sahipken ve yüzde 25'i bu dili akıcı olarak konuşuyorken; İngiliz öğrencilerinin yalnızca yüzde 22'si Almanca bilgisine sahip ve sadece yüzde 1'i bu dili akıcı olarak konuşuyor. Aynı ankete göre, genç Almanların yüzde 52'si İngiltere'ye gitmişken, genç Britanyalıların sadece yüzde 37'si Almanya'ya gitmişti. 2003'te yapılan bir *Seyahat Eğilimleri* araştırmasına göre, her yıl Birleşik Krallık nüfusundan 60 milyon kişi yurt dışına seyahat ediyor, ama yalnızca yüzde 3'ü Almanya'ya gidiyordu. Bu, Belçika'ya gidenlerin sayısı ile aynı, ABD'ye gidenlerin yarısı, Fransa'ya gidenlerin altıda biri, İspanya'ya seyahat edenlerin yedide biriydi. Önceki dört yıl boyunca Almanya'ya gidenlerin sayısı değişmemiş ve Hollanda, İtalya ve Yunanistan'a seyahatlerin gerisinde kalmıştı.[5]

Muhtemelen durum daha da kötüye gidiyordu. 1986'da, kamuoyu yoklama rakamlarına göre, insanların yüzde 26'sı Almanya'yı İngiltere'nin Avrupa'daki en yakın dostu olarak görürken, 1992'de bu oran yüzde 12'ye düşmüştü.

Britanyalılara, 1977'de, Almanya'da "Nazizm veya benzeri bir siyasi yapı"nın yeniden güçlenip güçlenemeyeceği sorulduğunda, katılımcıların yüzde 23'ü evet, yüzde 61'i hayır demişti. 1992 yılına gelindiğinde, sonuç tersine dönmüş, katılımcıların yüzde 53'ü evet derken, yüzde 31'i hayır karşılığını vermişti.[6] *Daily Telegraph*'ın 6 Mayıs 2005 tarihli başyazısında, Avrupa Zafer Günü'nden [8 Mayıs 1945] altmış yıl sonra şu sonuca varılıyordu: "Biz, İkinci Dünya Savaşı'nı saplantı haline getirmiş bir milletiz ve bu saplantımız giderek artıyor..."[7]

Kısa vadede bu durum değişecek gibi görünmüyor. İngiltere'deki 2.000 özel ve devlet okulunda yapılan ve Kasım 2005'te yayımlanan bir başka araştırma şunu gösteriyordu: Britanya hükümeti, 2004 sonbaharında yabancı dil öğrenimini seçmeli hale getirdikten sonra, on dört yaşındaki "binlerce" çocuk, Almancayı bırakıp "daha kolay" dersleri (medya araştırmaları gibi) seçmişti. Ankete katılan okulların yarısından fazlası, önceki yıl Almanca derslerini bıraktıklarını söylemişti. 2007'de yayımlanan bir başka araştırma, İngiltere'de Almanca kursları veren kurumların sayısının 1998'den bu yana yüzde 25, Londra'daki üniversitelerin Alman Dili ve Edebiyatı bölümlerinden mezun olanların sayısının ise yüzde 58 azaldığını gösteriyordu.[8]

Doğal olarak, büyükelçi Matussek, bu sonuçlardan hoşlanmamıştı, ama ona göre bu değişimin nedeni, yabancı düşmanlığı değildi. Bu durum, daha büyük bir ihtimalle, cehaletten kaynaklanıyordu. Matussek, Almanya İngiltere'nin en büyük ticari ortağı olduğu için, bunun potansiyel olarak "tehlikeli" bir gelişme olduğuna dikkat çekti. Büyükelçi, "on dört yaşındaki çocuklara yabancı dil derslerini bırakmak isteyip istemediklerini sormak riskli bir girişim" uyarısında bulunuyor, gençlerin İspanyolcanın "kolay", Almancanın ise "zor" bir dil olduğunu düşündüklerini sözlerine ekliyordu. "Çoğu öğrenci, Almanya'nın müzeleri ve şatolarından çok, İspanya'nın sahillerini düşünüyor."

İngiltere'nin Yeterlik ve Müfredat Kurumu'nun (QCA) Noel 2005'te yayımlanan yıllık raporu, büyükelçinin İngiliz eğitimindeki "dengesizlik"le ilgili endişelerini doğruluyordu. Bu raporun sonuç kısmında belirtildiği üzere, ortaokullarda tarih öğretiminde "Hitler'in egemenliği devam etmektedir... 14 yaş sonrası tarih öğretiminin kapsamı, aşamalı olarak daraltılmış ve 'Hitler merkezli' hale getirilmiştir... 14 yaş sonrası tarih öğretiminde, Tudorlar ve 20. yüzyıl diktatörlükleri gibi konuların egemenliği devam etmektedir." QCA, daha sonra, "20. yüzyıl Almanya'sının daha dengeli bir şekilde anlaşılması"nı sağlamak için, İkinci Dünya Savaşı sonrası tarihin öğretilmesine ilişkin bir kılavuz yayımladı.[9]

Dolayısıyla, büyükelçi Matussek, İngiliz okullarında tarih öğretiminin "dengesiz" olduğunu söylemekte haklıydı. Bunu Nazi Almanyası'na yönelik bir İngiliz "saplantısı" ile ilişkilendirmekte haklı mıydı? Elçi, kendi ülkesinden bahsederken, şöyle diyordu:

"İnsanlar orada [Almanya'da] tatil yapmıyorlar. Gençlik değişimi, tek yönlü bir yol... Genç nesillerimiz, yavaş yavaş birbirinden uzaklaşıyor ve birbirlerini daha az dinliyorlar. Bunun niçin böyle olduğu konusunda sadece tahmin yürütebilirim. Ama birçok İngiliz'le konuşuyorum ve bir cevap sürekli olarak dile getiriliyor, o da her ülkenin bir kimlik oluşturma sürecinden geçmesi gerektiği. Sonuçta, İngiltere, 1940'ta ezici bir düşmanla karşı karşıya kaldı ve sırf İngiliz erdemlerinin katıksız bir şekilde bir araya gelmesiyle, sonunda bu hareketi tersine çevirmeyi başardı. Kolektif psikolojide bu çok önemlidir: Geriye bakıp bir şeyi gerçekten yapabileceğinizi düşünmek.

Batı'nın fethi nasıl Amerikan efsanesinin bir parçasıysa, Britanya için de Nazizmin yenilgiye uğratılması aynı biçimde geçerli. Olanlar, Britanya'nın imparatorluğunu kaybetmesiyle aynı zamana denk geldi, bu da bazı insanları kesinlikle aşırı derecede öfkelendirdi ve Almanya'ya yönelik, her zaman çok da komik olmayan bu saplantıya yol açtı. [İngiliz komedi dizileri] *Dad's Army* ve *Fawlty Towers*'daki gibi tamamen komik olan basmakalıp klişeler ile biraz daha derine inen şeyleri birbirinden ayırmamız gerekir. Alman çocuklarının, Almanya'nın ne olduğunu bilmeyen İngiliz gençleri tarafından düzenli olarak dövülüp taciz edildiğini duyduğumda, mizah sona eriyor."

Bazı bağımsız araştırmalar, bu konuda da büyükelçinin söylediklerini destekliyor. İngiltere'de, 2004'te yapılan bir ankette, on ila on altı yaşındaki İngilizlere, Almanya'nın onlara neyi çağrıştırdığı sorulduğunda, yüzde 78'inin İkinci Dünya Savaşı dediği, yüzde 50'sinin Hitler'den bahsettiği görüldü. Aberdeen Üniversitesi'nde yapılan bir araştırma, özellikle on iki yaşından büyük olanların, bir Alman'a ait olduğu söylenen fotoğrafa, iki hafta önce herhangi bir millet belirtilmeden gösterilen aynı fotoğrafa verdiklerinden çok daha olumsuz tepki verdiklerini ortaya koydu.

Matussek, bu tepkilerin özellikle İngilizlere özgü bir sorun olduğunu söylüyor. "Bu tutum, diğer ülkelerde yaygın değil. Komşularımızın çoğu, çok acı çekti, İngilizlerden çok daha fazla. Ama genç Ruslarda, genç Polonyalılarda veya genç Çeklerde böyle bir hal görmüyoruz. Belki de, bunun nedeni, dokuz komşusu olan bir ülkenin, sürekli uzlaşmalara gitmek zorunda kalması ve ada olarak yaşayan bir ülkeden çok daha fazla başkalarıyla temas halinde olmasıdır."[10]

Büyükelçinin kardeşi Matthias, bir kez daha, görüşünü daha sert bir dille ifade etti: "İngilizler, sanki Hitler'in ordularını tek başlarına ele geçirmiş gibi davranıyorlar. Ve bizi Naziler olarak görmeye devam ediyorlar, sanki her akşam eski savaşları [televizyonda] yeniden savaşmak zorundalarmış gibi. Bu Nazi boyutu, onları büyülemiş." Birmingham Edgbaston seçim bölgesinden Alman asıllı İngiliz parlamenter Gisela Stuart'ın söylediğine göre, Matussek'ler "İngilizlerin hâlâ Nazi dönemine takıntılı olduğunu söylemekte oldukça haklıydılar."[11]

Londra Queen Mary Üniversitesi'nde modern tarih profesörü olan John Ramsden, 2006'da, 1890'dan başlayarak Almanlarla İngilizler arasındaki ilişkiyi inceleyen *Don't Mention the War* (Savaştan Söz Etme!) adlı bir kitap yayımladı. Ramsden'in vardığı sonuç şuydu: Bu süre zarfında çeşitli sürtüşme dönemleri –yirminci yüzyılın başlarında, Birinci Dünya Savaşı'na uzanan süreçte ve bu savaşın ortasında– olmasına rağmen, İngilizler Weimar Almanya'sına son derece olumlu bakmışlar ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlara karşı, ilk savaştakiyle aynı düzeyde nefret göstermemişlerdi (bu, halklar arasındaki bir çatışmadan çok, bir ideolojiler çatışmasıydı). Ne var ki, 1945'ten itibaren, savaş filmleri ve romanları sürtüşmeyi sıcak tutmuş; Thatcher hükümeti de, "Britanya'nın yöneticileri arasında 1945'ten beri hiç olmadığı kadar açık bir Alman karşıtı önyargının yaşandığı" bu sürece destek vermişti.[12] Sonuç olarak, Ramsden'in belirttiğine göre, Almanya'nın yenilgisi, "İngilizlerin kim oldukları ve bu noktaya nasıl geldikleri ile ilgili algıları açısından hâlâ çok önemli görünüyordu."[13]

Bu saplantıda hiçbir azalma belirtisi görülmüyor. Bavyera kardinali Joseph Ratzinger, Temmuz 2005'te, papa oldu. Ertesi gün bu haber, Londra'da yayımlanan bulvar gazetesi *Sun*'ın ilk sayfasında "Hitlerci Gençlikten Papalığa Ratzi" manşetiyle veriliyordu. Diğer bazı bulvar gazeteleri de, benzeri bir tepki göstermiş ve *Daily Mirror*, yeni papanın İkinci Dünya Savaşı zamanındaki davranışlarını araştırdığı bir makalede, doğduğu Marktl am Inn kasabasından seksen dört yaşındaki bir kadının sözlerini aktarıyor; bu kadın, papa hazretlerinin, "Hitler Gençliği'ne kaydolmaktan başka seçeneğim yoktu" şeklindeki iddialarının aksine, "direnmek mümkündü" diyordu. Aynı kadın, savaşa karşı olduğu için askerlik yapmayı reddeden kendi erkek kardeşinin, inançları nedeniyle Dachau'ya gönderildiğini söylüyordu.[14]

Berlin'de, çok okunan *Bild* gazetesinde köşe yazarı olan Franz Josef Wagner, öfkeden çılgına dönmüştü. İngiliz bulvar gazetelerine hitaben yazdığı mektupta, onları uyarıyordu: "Şeytan, haber merkezlerinize sızmış gibi görünüyor. . . İngiltere'nin yüksek tirajlı gazetelerini okuyan herhangi bir kimse, herhalde Hitler papa seçilmiş olmalı diye düşünecektir."

Bütün bunlar, büyükelçi Matussek'i her iki açıdan da haklı çıkarıyor gibidir: İngiltere'nin Nazi takıntısı *vardır* ve İngiliz okullarındaki tarih öğretimi *dengesizdir*, 1933–1945 yıllarına çok fazla odaklanmaktadır.

Ama Üçüncü Reich'a yönelik bu ilgi, İngiliz eğitiminin dengesini bozmakla ve on iki yıllık diktatörlük takıntısını beslemekle kalmamış, modern Almanya gerçekliğine dair bir cehaletin oluşmasına yardımcı olmuştur. Matussekler'in dediği gibi, Nazizmi yenmek artık Britanya'nın öz kimliğinin bir parçası olabilir. Bunun da ötesinde, artık çok daha yaygın bir gerçek söz konusu: Nazi dönemi, İngiliz zihinlerini, Hitler'den önceki Almanya'ya kapatan, o zamanın ötesine bakmamızı engelleyen bir engel, bir ayak bağı, bir yansıtıcı ayna işlevi

görüyor. Oysa, o Almanya, Viyana'nın en sefil kesiminin bir ürünü olan Hitler'in, iktidara gelince, şoke edici ve eşi görülmemiş bir şekilde parçalamaya başladığı olağanüstü bir ülkeydi. Ruslar, Polonyalılar ve Çekler, İngilizler kadar takıntılı olmasalar da, bu körlük diğer bazı ülkelerde de geçerli. Nereye bakarsanız bakın, Hitler hâlâ tarih yazıyor, ama aynı zamanda onu çarpıtıyor.

İkinci Dünya Savaşı hakkında kitaplar yazma konusunda uzmanlaşmış İngiliz tarihçisi David Irving, 20 Şubat 2006'da, Avusturya'nın Viyana kentinde, Holokost'u inkâr etmekten suçlu bulunarak üç yıl hapis cezasına çarptırıldı.* Irving, aleyhine açılan davadan on altı yıl önce, 1989'da, Avusturya'da yaptığı iki konuşmada suç işlediğini kabul etti: Bu konuşmalarda, Hitler'in Holokost'tan haberdar olduğunu ve milyonlarca Yahudi'nin öldürüldüğünü inkâr etmişti. Irving, Holokost'u inkâr etmenin 1946'dan beri suç olduğu ülkeye Kasım 2005'te yeniden girdiğinde tutuklandı. Bu, hiçbir biçimde, Irving'in bu konuda yasal çizgiyi ilk kez aşması değildi. Daha önce, bu görüşleri yaydığı için, Kanada'dan Güney Afrika'ya kadar bir düzine ülkeye girişi yasaklanmıştı. 2000 yılında, *Holokost'u Reddetmek* adlı kitabında Irving'i en kötü suçlulardan biri olarak nitelendiren Amerikalı akademisyen Deborah Lipstadt'a açtığı dava başarısız olunca, Irving İngiltere'de iflas etmeye zorlandı. Üç milyon sterlin tutarındaki yargılama giderlerini ödemeye mahkûm edildi ve Londra'nın merkezindeki şık Mayfair bölgesindeki evini satmak zorunda kaldı.[15]

Irving davası, İran cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'ın altı milyon Yahudi'nin Nazilerce yok edildiğine inanmadığını iddia ederek Holokost'u bir "mit" olarak nitelendirmesinden topu topu iki ay sonra açılmıştı. Orta Doğu siyasetinin kışkırtıcı bağlamı göz önüne alındığında, Başkan Ahmedinejad'ın açıklaması belki de David Irving'inki ile tam olarak karşılaştırılamaz: Politikacılardan (maalesef) tarihçilerle aynı seviyede hakikate uymalarını beklemiyoruz. Ama bu neredeyse eşzamanlı iki olay, Holokost'un, meydana geldikten altmış yıldan fazla bir süre sonra bile, şimdi bile, önemli bir tartışma odağı olduğunu ve olmaya devam ettiğini vurguluyor. İngilizler, göründükleri gibi Hitler'e takıntılı iseler, Holokost'a da aynı şekilde takıntılı oldukları söylenebilir mi?

Bu, ilk bakışta kendi içinde tartışmalı ve duyarsız bir ifade gibi görünebilir. Altı milyon insanın –sadece belirli bir etnik grubun üyesi oldukları için– öldürülmesi, ne kadar uzun bir süre sonra olursa olsun, önemli bir tartışma ve anma odağı *olamaz mı*? Ama iş bununla kalmıyor. Holokost'un, İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, yıllarca tartışma odağı *olmaması* gerçeği özellikle önemlidir. Holokost, ancak son on yıllarda tartışma odağı haline geldi. Ama burada öne süreceğimiz üzere, tartışma öyle bir noktaya geldi ki, bu "odak" (bir saplantı değilse eğer) özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde geçmişle ilgili görüşümüzü de çarpıtır oldu.

---

* Almanya'da da, "Auschwitz yalanı"ndan söz etmek, cezayı gerektiren bir suçtur.

Holokost: Hatırlama Zorunluluğu; Unutma Hakkı

Peter Novick, *Amerikan Hayatında Holokost* (Britanya'da, 2000'de, *Holokost ve Kolektif Bellek* başlığıyla yayımlanmıştır) adlı sağduyulu çalışmasında, kendi ifadesiyle, "Holokost'un hayatımızda nasıl bu kadar önemli hale geldiğini" inceler. Novick, genel olarak sözlerine, tarihsel olaylar hakkında en çok bunlar meydana geldikten kısa bir süre sonra konuşulduğunu ve ardından, yaklaşık kırk yıl sonra, "yalnızca tarihçilerin karanlıkta seğirttikleri bir hafıza boşluğuna düştüklerini" belirterek başlar. Bunun, Vietnam Savaşı gibi olaylar için geçerli olduğunu söyler. Ama "Holokost'ta ritim çok farklıydı: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk yirmi yıl boyunca ondan neredeyse hiç söz edilmedi", ancak 1970'li yıllardan itibaren, "Amerikan kamusal söyleminde –elbette, özellikle Yahudiler arasında, ama genel kültürde de– her zamankinden daha merkezi hale geldi."[16] Novick, son yıllarda, "Holokost'tan kurtulan" sözünün, "sadece sempati değil, hayranlık, hatta huşu uyandıran" bir saygı ifadesi haline geldiğini belirtir. Bu, Holokost'tan kurtulanların statüsünün saygı ifade etmekten uzak olduğu savaşın hemen sonrasında hiçbir şekilde böyle değildi. Novick, Avrupa'daki bir Amerikan topluluğunun liderinin, New York'taki bir meslektaşına yazdığı mektuptaki açıklayıcı yorumlarından alıntı yapar: "Hayatta kalanlar, en güçlüler değil ... ama büyük ölçüde, en aşağı seviyedeki Yahudi unsurlar olup kurnazca ve hayvani içgüdüleri sayesinde, yenik düşen daha saf ve daha iyi unsurların korkunç kaderinden kaçmayı başarmışlardır."[17] Novick, David Ben-Gurion gibi önemli birinin bile, Siyonizmi olumsuz etkileyeceğini düşünerek, facianın büyüklüğünü küçük göstermek istediğini söyler: Bu, başkalarında, İsrail'i oluşturmaya yetecek sayıda Yahudi'nin var olmadığı izlenimini yaratabilirdi. Amerika Birleşik Devletleri'nde, 1946, 1947 ve 1948'de, başlıca Yahudi örgütleri (Yahudi Savaş Gazileri dahil olmak üzere), New York'ta dikilmesi önerilen bir Holokost anıtı fikrini oybirliğiyle *veto ettiler*; gerekçeleri şuydu: Böyle bir anıt, diğer Amerikalıların Yahudileri kurban olarak düşünmesine yol açacak ve anıt, "Yahudi halkının zayıflığının ve savunmasızlığının daimi bir anıtı" haline gelecekti. Savaş sonrası ilk yıllarda, Holokost "bugünkünden çok daha fazla" tarihselleştirildi: Nazi Almanyası'nın yenilgisiyle sona eren dönemin *yalnızca* korkunç bir özelliği olarak düşünüldü ve öyle konuşuldu. "Savaş sonrası yıllarda Holokost, ebedi hakikatlerin taşıyıcısı veya onu düşünmekle çıkarılabilecek dersler olarak aşkın bir statü kazanmamıştı. Holokost, bittiğine, geride kaldığına göre, o korkunç uçuruma bakmanın acısını telafi edecek pratik bir avantaj yoktu." Nathan Glazer, ellili yıllardaki Yahudiler hakkında bilimsel bir araştırma olan 1957 tarihli *Amerikan Yahudiliği* adlı kitabında, Holokost'un "Amerikan Yahudilerinin iç yaşamı üzerinde oldukça hafif etkileri olduğunu" belirtiyordu.[18]

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında, "raporlar, tanıklıklar, fotoğraflar ve haber filmlerinin çağdaş sunumuyla ilgili her şey, Nazi vahşetinin savaş sırasındaki çatısının, *esas olarak* Üçüncü Reich'ın siyasi muhaliflerine yönelik olmasıyla uyumluydu." (İtalik eklenmiştir.) Edward R. Murrow'un, Buchenwald'a girdiğinde, dehşete kapıldığını, korkudan donakaldığını belirttiği radyo yayınında, "Yahudi" kelimesi geçmiyordu. Kamplardan rahatsız olan komutan Dwight Eisenhower, "yasa koyucularla yayıncılar"dan, Nazilerin "siyasi mahkûmları" hapsettiği bu yerleri ziyaret etmelerini istediğini söyledi. Bir kez daha, Yahudilerin sözü geçmiyordu. Diğer raporlarda, "siyasi mahkûmlar, köle işçiler ve birçok milletten siviller"den söz ediliyordu. Yahudilerden söz edilmiyor, ama bazı raporlarda onlara diğerlerinden daha kötü davranıldığı belirtiliyordu. "Ama kampların kurtarılmasıyla ilgili haberlerde, Yahudileri Nazilerin kurbanları *arasında* olmaktan daha fazlası olarak değerlendiren ... yani, onları şimdi 'Holokost' olarak adlandırılan şeyle ilişkilendiren hiçbir şey yoktu." (İtalik, özgün metne aittir.)[19]

Novick, tutumların ancak, 1961–1962'deki Eichmann davası, 1967'de Orta Doğu'daki Altı Gün Savaşı ve hepsinden önemlisi, İsrail'in –kısa bir süre– mağlup olacakmış gibi göründüğü Ekim 1973'teki Yom Kippur Savaşı'ndan sonra değişmeye başladığını söyler. Gene Novick'e göre: "Bu sürecin bir parçası olarak, Amerikan kültüründe 'Holokost' adı verilen seçik bir *şey* ortaya çıktı: Genel Nazi barbarlığının basit bir alt bölümü değil, başlı başına bir olay."[20] Artık "Holokost" kelimesi, her türlü dehşetin tanımı olarak dile giriyordu.

Novick, artık Holokost'un fiilen kutsallaştırıldığını, böylece neredeyse eleştirinin ötesinde olduğunu söyler. Neredeyse, ama tam olarak değil. İsrailli romancı ve Holokost'tan kurtulup birbirine âşık olan iki kişi hakkındaki *Suya Dokun, Rüzgâra Dokun*'un yazarı Amos Oz, hatırlama zorunluluğunun yanı sıra, unutma hakkının da olup olmadığını soran biriydi: "Biz oturup ... sonsuza dek ölülerimiz için yas mı tutacağız?" İntifada'nın ilk yılında (1987), çocukken [ailesiyle] Auschwitz'e hapsedilen İsrailli seçkin filozof Yehuda Elkana, "Unutmaya Çağrı" yazısını yayımladı. Elkana'ya göre, Holokost'tan çıkarılan "bütün dünya bize karşı", Yahudiler "ebedi kurbanlardır" şeklindeki "ders", "Hitler'in trajik ve paradoksal zaferi"ydi. Elkana, bu dersin, Batı Şeria'daki İsrail vahşetine ve Filistinlilerle barış yapma konusundaki isteksizliğe katkıda bulunduğunu düşünüyordu.[21] Algıdaki bu değişiklik, 1998'de, Amerikan Yahudileri ile yapılan bir kamuoyu anketinde, katılımcılardan çeşitli faaliyetlerin Yahudi kimliği için önemini derecelendirmeleri istendiğinde, doruğa ulaştı. Bu, "Holokost'un anılması"nın ankete dahil edildiği ilk yıldı (başlı başına açıklayıcı bir gelişme) ve "havra ayinlerine katılmak" veya "Yahudi bayramlarını kutlamak"tan çok daha fazla kez seçilerek kolayca birinciliği aldı.[22]

Novick, 1970'li yıllardan itibaren, Holokost'un sadece bir Yahudi anma günü olarak değil, bir Amerikan anma günü olarak sunulmaya başladığını da belirtiyordu. 1995'te, Amerikalıların İkinci Dünya Savaşı'na dair bilgisini ölçmek için yapılan bir ankette, katılımcıların yüzde 97'si, Holokost'un ne olduğunu bilmişti. Bu, Pearl Harbor'ı veya ABD'nin Japonya'ya iki atom bombası attığını bilenlerden önemli ölçüde daha fazlaydı ve Sovyetler Birliği'nin Amerika'nın tarafında savaştığını bilenlerden (% 46) çok daha fazlaydı.[23] 2002 yılına gelindiğinde, sayıları giderek artan eyaletlerde, Holokost'un devlet okullarında öğretilmesi yasayla zorunlu kılınmıştı.

Norman G. Finkelstein, Novick'ten çok daha sertti. Kendi annesi Majdanek toplama kampında ve Częstochowa ve Skarszysko'daki köle çalışma kamplarında kalmış olan Finkelstein, 2000 yılında yayımlandığında belli bir övgüyle karşılanan, Almanya'da büyük bir ilgiye (ve eleştiriye) yol açan, ancak Amerika Birleşik Devletleri'nde görece sessizlikle karşılanan *Holokost Endüstrisi*'nde, Amerikan Yahudilerini, özellikle Holokost'u sömürmekle, "Holokost pazarlamacıları" olmakla, acı çekenlerin sayısını *ve* hayatta kalanların sayısını kendi çıkarları için, esas olarak İsrail'e yarar sağlamak için, abartmakla suçluyordu. Finkelstein, "bayağı bir plan" dediği şeyden söz ediyor ve tazminat taleplerini yöneten yetkililerin aldığı, taleplerin kendisinden çok daha büyük maaş ve ücretleri ayrıntılı olarak ortaya koyuyordu. Bir kez daha, yazarın incelemesi, Holokost'a ilginin *yakın tarihli* bir olgu olduğunun altını çiziyor.[24]

Tarihçilerin Tartışması

Holokost, ne kadar aşırı veya benzersiz *idi*? Bu, Almanların alışmakta zorlandıkları hassas bir sorudur. Amerika'da, Novick'in gösterdiği gibi, Holokost yıllar geçtikçe daha çok dikkat çekerken; Almanya'da, tartışmayı karşıt yöne çekmeye ve kapsamını, önemini ve benzersizliğini küçümsemeye yönelik eşit derecede güçlü girişimler olmuştur. Charles Maier, bu konunun, Alman bilim camiasını nasıl kutuplaştırdığına dikkat çeken Amerikalı tarihçilerden sadece biridir.

Bu, ilk kez 1980'li yıllarda, *Historikerstreit* ("tarihçilerin anlaşmazlığı") olarak bilinen bir olguyla ortaya çıkan bir bölünmeydi. *Historikerstreit*, Helmut Diwald, Ernst Nolte (Heidegger'in öğrencisi) ve Andreas Hillgruber gibi, her biri daha önce sağlam, "düzenli" tarihler kaleme almış olan seçkin tarihçiler arasında meydana gelen sert bir tartışmaydı. Patlak verdiğinde, bu tartışma şu argümanları içeriyordu:

- Faşizm, Stalinizm gibi totaliter bir sistem değildi, ona bir *tepki* idi.
- Auschwitz, benzersiz bir olay değil, Gulag'ın bir kopyasıydı. Yirminci yüzyılda daha önce başka soykırımlar meydana gelmişti.

- Ölüm kamplarında Yahudilerden çok Aryanlar öldürülmüştür.
- Polonyalılarla Rumenler, en az Almanlar kadar Yahudi düşmanıydılar.
- Savaşın en kötü aşırılıkları –Rusya'nın işgali ve Yahudilerin yok edilmesi– tek bir kişi, Hitler, bunların olmasını istediği için olmuştur.

Bu argümanların geçerli yanıtları vardır. Özellikle, Charles Maier'in ince bir istihza ile dile getirdiği nokta, bunlardan biridir: "Nihai Çözüm, bir muhasebe sorunu haline getirilmemeli."[25] Bununla birlikte, yüzeyin altında daha fazlası var mıydı? *Historikerstreit*, savaşın bitiminden kırk yıl sonra nihayet su yüzüne çıkmaya başlayan daha derin bir rahatsızlığın belirtisi miydi?

Öyle olduğunu düşünenler oldu. Alman filozofu Jürgen Habermas, şöyle diyordu: "Yakın geçmişte, on yıllardır acıları hakkında konuşamayanların hatıraları birikiyor ve biz, kelimenin kurtarıcı gücüne hâlâ gerçekten inanıp inanamayacağımızı hakikaten bilmiyoruz." Habermas'a göre, tarihçilerin tartışmasında, "belleğin bent kapakları" nihayet açılmış ve "[Alman] halkının, geçmişin öyle yok olup gitmediğini anlamasını sağlamıştı." Hermann Rudolph, 1986'da, bir Alman tarih dergisinde, Almanların halihazırda savaşla, geçmişte olduğundan daha fazla ilgilendiğine katılıyordu. Bu ilgi, "görünüşe göre azalmıyor; tam tersine. . . Şimdi ortaya çıkan soru şu: Artık kasvetli ve amansız bir anıt gibi kendi geçmişimize giden yolu engellememesi için, Üçüncü Reich tarihyazımı çerçevesinde ele alınmalı mı. . . ?"[26]

Bu görüş gerçeği yansıtıyor mu? Birleşik Krallık'taki Cambridge Üniversitesi'nde tarih profesörü olan Richard Evans, *Historikerstreit* ile ilgili bir değerlendirmesinde, şunu belirtir: Almanya'da, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, "Naziler hakkında çok az şey söylenmiştir. Okullarda bu konuda neredeyse hiçbir şey öğretilmemiştir. Ekonomide önde gelen kişilerin Nazi bağlantılarından hiç söz edilmemiştir. Siyasette bile, kamusal bir tartışmanın yüz kızartıcı konusu haline gelmediği sürece, kişinin Nazi geçmişi onun için pek de bir kara leke gibi görülmemiştir."[27] Evans'ın belirttiğine göre, Batı Almanya'da Alman geçmişi ile daha kararlı bir yüzleşme arzusu, ancak 1960'ta İsrail'deki Eichmann davası ve 1964'teki Auschwitz davalarıyla başlamıştır.[28] İşte burada, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Holokost'a yönelik ilgideki artışla büyük bir paralellik söz konusu.

Historikerstreit'ın bizim bağlamımızdaki önemi, Hitler ve Holokost saplantısının, keza belirli bir unutma veya daha uygun bir deyişle unutmama modelinin ek bir kanıtı olmasıdır. Almanya'daki kamuoyu yoklamaları, Amerikalıların yüzde 80'inin Amerikalı olmaktan, İngilizlerin yüzde 50'sinin İngiliz olmaktan gurur duyduğunu, Almanların ise yalnızca yüzde 20'sinin Alman olmaktan gurur duyduğunu ortaya koymuştur. Bir başka tarihçiye, Michael Stürmer'e göre, Almanlar ancak tarihleri ile uzlaştıklarında, yeniden Alman olmakla gurur duyabileceklerdir. Stürmer, Almanların "suçluluk saplantısı

içinde" olduklarını ve bu saplantının ulusal bir kimlik duygusu geliştirebilmelerini engellediğini; bunun da, dolaylı olarak, siyasi ve kültürel sonuçlarının olduğunu sözlerine ekliyordu. Stürmer, Almanya'nın "sürekli olarak tedavi halindeki bir hasta gibi görülmesi gerektiği" imasına içerlediğini dile getiriyordu.[29] Tarihçi Charles Maier'in belirttiği gibi, "Bu tartışma kapanmış değil, sadece bir bitkinlik söz konusu."[30]

Jenninger olayı, bu durumu vurgulu olarak gözler önüne serecekti. Kasım 1988'de, *Kristallnacht*'ın ellinci yıldönümünü anma töreninde, Federal Alman parlamentosu başkanı Philip Jenninger (cumhurbaşkanının kendisinden sonra ikinci en yüksek konumdaki yetkili), bir konuşma yapmış; konuşmasında, Holokost'u tarihsel bir olay olarak ele almış, bu nedenle benzersiz olması gerekmediğini belirtmişti. Üstelik, Jenninger'e göre, Holokost birçok Alman'ın "seyirci" konumunda olduğu, yani doğrudan sorumlu olmadığı bir olaydı. Birçok Amerikalı da dahil olmak üzere pek çok kişi, Jenninger'in konuşmasının cesur olduğunu düşünse de, başka pek çok kişi çileden çıkmış ve Jenninger emekli olmak zorunda kalmıştı.[31]

Aynı bellek örüntüsü, sanatla ilgili olarak da karşımıza çıkar. Dünya ancak 1990'ların ortalarında, gecikmeli olarak, bir noktanın farkına varacaktır: Nazilerin Yahudi sahiplerinden yağmaladığı binlerce resim –eski ustalar ve empresyonistler dahil olmak üzere– müzayede piyasasında serbestçe dolaşıyordu, üstelik bu eserler 1945'ten kısa bir süre sonra dolaşıma girmişti. Müzayede kataloglarında yıllarca, resimlerin, Hermann Göring'den tanınmış satıcılara, önde gelen Nazilerce satın alındığı belirtilerek kaynağı açıkça yayımlanmış olmasına karşın, altmış yıl boyunca kimse buna gereğince dikkat etmemişti. Bu skandal, ancak iki Rus sanat tarihçisinin Moskova'da gizli bir yerdeki resimleri keşfetmesinden –bunlar, Berlin'de yok edildiği düşünülen resimlerdi– ve Holokost hakkındaki duyarlığın artmasından sonra, tamamen açığa çıkmıştı. Aynı durum, İsviçre bankalarındaki "hareketsiz hesaplar" için de geçerliydi. Burada da, ölüm kamplarına gönderilmiş olan Yahudilere ait pek çok hesap, 1990'lı yılların sonlarında, İsviçre'de "yeniden keşfedilmişti"; oysa, hemen herkes bu rezaleti çok daha önce fark edebilirdi. (İsviçrelilerin daha önceki talepleri geri çevirmesinin nedenlerinden biri, talep sahiplerinin ölüm belgelerine sahip olmamasıydı, sanki SS'ler kamplarda ölüm belgeleri düzenliyorlarmış gibi.) Mart 2006'da, İsviçre'de yayımlanan *Gözle ve Sorgula* başlıklı kitapta iddia edildiğine göre, İsviçreli yetkililer İkinci Dünya Savaşı sırasında tarafsız İsviçre'ye geçmeye çalışan binlerce Yahudi mülteciyi geri çevirmişti. İsviçreli milliyetçiler, kitabın dağıtımını engellemeye ahdettiler. Burada da, bu bilgi çok daha önce ortaya çıkarılabilirdi.

Aynı argüman, Belçika için de geçerlidir. Ülkenin başbakanı, Belçika'nın Holokost'taki rolü nedeniyle Belçika Yahudi cemaatinden resmen özür diledi,

ama ancak 2002'de. Hükümetin finanse ettiği 1116 sayfa uzunluğundaki *Teslimiyetçi Belçika* başlıklı raporun sonuçları, Şubat 2007'de Brüksel'de parlamentoda okundu. Raporda şu sonuca varılıyordu: Ülkenin üst düzey memurları, "demokrasiye layık olmayan" bir şekilde hareket etmişti. İkinci Dünya Savaşı sırasında Londra'ya sürgün edilen Belçika hükümeti, memurlarına ekonomik çöküşü önlemek için işgalci Nazilerle birlikte çalışmalarını tavsiye etmişti. Ama rapora göre, çoğu durumda bu, "Yahudilere zulümde ve Yahudilerin toplama kamplarına gönderilmesinde işbirliğine dönüşmüştü." Gene rapora göre, savaştan sonra, birçok dava (tazminat davası), askeri mahkemelerde "görülemeyecek kadar hassas" kabul edilmiş ve "Yahudilerin zulüm görmesi ve toplama kamplarına gönderilmesi konusunda Belçika yetkililerinin tüm sorumlulukları reddedilmişti." Gene, aşırı bir gecikme söz konusuydu.[32]

Avusturya da, 1946 gibi erken bir tarihte Holokost'u inkâr etmeyi suç saymasına rağmen, İkinci Dünya Savaşı'ndaki rolünü özümsemekte sorun yaşamıştı ve bunun tek nedeni, Hitler'in Alman değil Avusturyalı olması değildi.* Belzec, Sobibor ve Treblinka'daki ölüm kampları personelinin yüzde kırkı ve komutanların çoğu, keza Eichmann'ın personelinin yüzde 80'i ve Eichmann'ın kendisi Avusturyalıydı. Bu sağlıksız istatistiklere rağmen, ülkenin savaş sonrası ilk cumhurbaşkanı, kadim sosyalist lider Dr. Karl Renner, Avusturya'da Yahudi işadamlarına "yer" olmadığını vurgulamış ve "Avusturya'nın bugünkü ruh hali içinde, Yahudilere bir kez daha aile tekellerini kurma izin vereceğini düşünmüyorum" demişti. 1947-48'de yapılan bir Amerikan araştırmasına göre, bütün Viyanalıların neredeyse dörtte biri, Nazi iktidarı döneminde Yahudilerin "hak ettiklerini aldıkları"nı düşünürken, yüzde 40'ı antisemitizmden "Yahudi karakteri"nin sorumlu olduğunu düşünüyordu. On yıllar boyunca Avusturyalılar, kendilerinin Nazilerin "ilk kurbanları" olduklarını iddia ettiler ve Yahudilerin tazminat taleplerini reddetmek için bu argümanı kullandılar; onlara göre, bu taleplerin çoğu sahteydi. (Avusturya'nın "ilk kurban" olduğu fikri, 1943'teki Ottawa Konferansı'nda Müttefikler tarafından kabul edilse de, Avusturya'nın ilhakının (*Anschluss*) ardından, SS'e katılmak için çok sayıda Avusturyalı başvuruda bulunmuştu.)

Belki de bu tür en gülünç –ve utanç verici– olay, 1965'te Salzburg'da *Müziğin Sesi*'nin çekimleri sırasında, yerel yetkililer Residenz Sarayı'nın fonunda gamalı haç bayraklarının asılmasına izin vermediklerinde yaşanmıştır. Yetkililer, Salzburgluların Nazileri hiçbir zaman desteklemediğini savundular: En

---

* David Irving'in, 2006'da, Holokost'u inkâr yasası uyarınca hapsedilmesi olağandışıydı. Avusturya'da, rakamların açıklandığı son yıl olan 2004'te, Holokost'u inkâr eden 724 kişi hakkında dava açılmıştı. Bu rakam, iki şekilde yorumlanabilir. Bir yandan, bu rakam, Avusturyalıların yasayı uygulama konusunda titiz olduklarını gösterir. Öte yandan, aynı rakamın, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden altmış yıl sonra, hâlâ böyle bir yasaya şiddetle ihtiyaç duyulduğunu gösterdiği söylenebilir.

azından filmin yapımcıları gerçek haber filmi görüntülerini kullanacaklarını söyleyinceye kadar öyle davranmışlar, ardından belediye meclis üyeleri geri adım atmıştı.[33]

Önde gelen en az üç Avusturyalı politikacının –Hans Öllinger, Friedrich Peter ve Kurt Waldheim– eski SS veya Wehrmacht subayları oldukları (Waldheim henüz çok gençken) açığa çıkarılmıştı (sık sık olduğunun aksine, bu kez, çabalarından ötürü ölüm tehditleri alan Nazi avcısı Simon Wiesenthal tarafından değil). Ve Sosyalist Federal Şansölye Franz Vranitsky'nin Üçüncü Reich'ta olanlarda Avusturya'nın "ortak sorumluluğu"nu kamu önünde açıkça kabul etmesi, Temmuz 1991'i bulacaktı: Bunun oldukça geç bir tarih olduğu söylenebilir. Jörg Haider'in liderliğindeki radikal sağcı Avusturya Özgürlük Partisi'nin (FPÖ) popülaritesindeki artış, ülkenin geçmişi ile gerçekten hesaplaşmaya çalıştığını yalanlıyordu. FPÖ propagandası, zaman zaman Holokost'u inkâr noktasına varmış, her durumda onun Sovyet Gulag'ından farklı olmadığını iddia etmiştir. Partinin göçmenlere karşı tutumu ise, Nazileri andıran biyolojik ırkçılık yaklaşımını yeniden canlandırmıştır.

Mauerbach'ta olanlar, bütün bunları daha vurgulu hale getiriyordu. Ekim 1997'nin sonunda, Viyana'daki Christie's Müzayede Evi, Avusturya başkentinin yaklaşık otuz dakika batısındaki sakin bir köyde bulunan eski Şartrö binası Mauerbach Manastırı'nın içinde bulunanları sattı. Avusturyalı Yahudilerden yağmalanan yaklaşık 8400 sanat eseri, 1960'lardan beri manastırda saklanmıştı. Bu, Avusturya yetkililerine hiç de itibar kazandırmayan üzücü bir olaydı. Hükümet, 1945'ten 1969'a kadar, Holokost'tan kurtulanların izini sürmek için hiçbir girişimde bulunmadı. Bir aşamada, sanat eserlerini satmakla görevlendirilen kişinin, ilk etapta bu eserlere el koyulmasını planlayan kişi olduğu ortaya çıktı. İki ayrı durumda, Avusturya hükümeti, Yahudilerin mülklerini belirlemelerini neredeyse imkânsız kılan katı yasalar çıkardı; üstelik bunu, bu "Holokost sanatı"nın çoğunun yurtdışındaki Avusturya büyükelçiliklerini süslediği bir zamanda yaptı. Sonunda lehine biten bir davada bir davacı, yıllarca sakladığı bir eser *–el konulmuş* bir resim– için 8.000 dolar para cezasına çarptırıldı. Eserlerin sadece yüzde 3,2'si gerçek sahiplerine iade edildi ve Amerikan dergisi *ARTnews*, Mauerbach'ta nelere el koyulduğunu ifşa edinceye kadar herhangi bir işlem yapılmadı.[34]

Vichy'nin Kapalı Arşivleri

Fransa, iki dünya savaşı arasındaki yıllarda daha özgürlükçü ülkelerden biri olmasına, kapılarını Polonya, Romanya ve Almanya'dan gelen Yahudi mültecilere açmış olmasına rağmen, savaştan bu yana o zor zamanla ilgili kendi kusurlarıyla yüzleşmiştir. Fransa'nın Holokost'taki rolüyle ilgili klasik, ama

gene de savunmacı açıklama, 1992'de Başkan François Mitterrand'dan geldi. Mitterrand, bu açıklamasında, olağanüstü bir umursamazlıkla, 1940'tan 1944'e kadar işgal edilmemiş Fransa'yı yöneten işbirlikçi, Alman yanlısı Vichy rejiminin, gayrimeşru ve "sapkın" olduğunu ve "bugünün Fransa'sı ile hiçbir ilgisinin olmadığı"nı dile getirdi. "Fransa halkı bu olanlara karışmamıştır. Cumhuriyet de karışmamıştır."[35]

Bu açıklamanın gösterdiği gibi, İkinci Dünya Savaşı sırasındaki Fransız işbirliği, belirli bir hatırlama kalıbına göre hatırlanır. Henry Rousso, bu kalıba *Vichy Sendromu* adını vermiştir. Rousso, kendi tezinin –buna göre, Fransızlar arasındaki iç çekişmeler, yenilgiden veya Alman işgalinden daha derin izler bırakmıştır– "büyük ölçüde doğrulandığı"nı saptamıştır. Rousso'nun kitabının iki bölümünün başlığında "saplantı" kelimesi geçiyordu. Keza, sendromun "hararet eğrisi"nde –yani, Vichy saplantısının "hararet"inin, siyasi olaylar, yayımlanan kitaplar, filmler baz alınarak ölçülen yıllık çizelgelerinde– Rousso 1945'ten 1953'e kadar "akut bir kriz", 1954'ten 1979'a kadar görece "sakinlik" ve o zamandan beri hep "akut kriz" saptıyordu (kitap, 1991'de yayımlanmıştı).[36] Bu hatırlama kalıbı, Amerika'da Holokost'u hatırlama kalıbından farklı değildir.

Fransız işbirliğinin gerçek kapsamı –hatta coşkusu–, en sonunda Michael R. Marrus ve Robert Paxton'ın 1981 tarihli dönüm noktası niteliğindeki incelemesinde tam olarak gözler önüne serilmiştir. *Vichy Fransası ve Yahudiler* başlıklı bu incelemede, Yahudilere zulümde Vichy hükümetinin, Almanların ondan talep ettiklerinin çok ötesine gittiği "neredeyse şüpheye yer bırakmayacak şekilde" ortaya koyulur. Savaş sırasında Fransa'dan yaklaşık 75.000 Yahudi sınır dışı edilmiş, bu kişilerin büyük çoğunluğu Fransız polisi tarafından tutuklanmıştır. Sadece 3.000 kişi hayatta kalmıştır.

Ardından, Kasım 1991'de, Fransız bir Nazi avcısı ve Fransa'dan Sınırdışı Edilen Yahudilerin Oğulları ve Kızları örgütünün başkanı olan Serge Klarsfeld, Fransız Eski Muharipler Bakanlığı'nın bodrum katında "Yahudi dosyası"nı keşfettiğini iddia etti. İddiaya göre, Ekim 1940 nüfus sayımının ardından Paris polisinin derlediği bu belgeler, Fransa'da yaşayan bütün Yahudilerin kimliğinin belirlenmesi için kullanılmıştı. Daha sonra profesyonel tarihçilerden oluşan bir komisyon, asıl dosyanın 1948'de imha edildiğini saptamıştı. Ama bu olay, halkın Vichy rejimiyle ilgili resmi belgelere erişimi hakkında şüpheler uyandırdı. Sonia Combe'un, 1994'te *Kapalı Arşivler*'i yayımlaması bu şüpheleri derinleştirdi; Combe kitabında Fransız hükümetinin arşiv servisini, halkın Vichy hakkındaki tarihi belgelere erişimini kısıtlamakla suçluyordu. Combe'a göre, yetersiz finansman ile "skandaldan kaçınmaya yönelik özel bir çaba"nın bir araya gelmesi, savaş dönemi belgelerine erişimin sınırlanmasına yol açmıştı.[37]

1990'ların başında Fransa'da "insanlığa karşı işlenen suçlar" gerekçesiyle açılan dört dava, yukarıdaki suçlamaların yükünü artıracaktı. Lyon'daki

Gestapo'nun eski başkanı Klaus Barbie, kırk dört Yahudi çocuğu tutuklayıp Auschwitz'e gönderdiği için 1992'de yargılandı. 1994'te, Fransız milis güçlerinin liderlerinden Paul Touvier, Lyon yakınlarındaki Rieux-la-Pape'de Yahudi erkeklerin öldürülmesini organize etmekten Versailles'da yargılandı. 1998'de, 2.000 Yahudi'nin Bordeaux bölgesinden sınır dışı edilmesini denetleyen Maurice Papon, sonunda yargılanıp mahkûm edildi. Papon'un, ara dönemde kamu hayatında başarılı bir kariyeri olmuştu. Bu davalardan en ilgi göreni, René Bousquet'inki oldu: Bousquet, Temmuz 1942'de, Paris'te, Yahudilerin esef verici toplanmasını organize etmek için Gestapo ile işbirliği yapmakla suçlanıyordu; bu olayda 13.000 Yahudi, Vel' d'Hiv' bisiklet stadyumunda toplanıp Fransa'daki aktarma kamplarına ve ardından Auschwitz'e gönderilmişti. Bu davanın en tartışmalı yönlerinden biri, Bousquet'in Yahudilerin toplanmasındaki rolünün 1978 gibi erken bir tarihte rapor edilmiş olmasıydı. Ne var ki, Fransız hukuk sisteminin bu konuda bir şey yapması, on iki yılını almıştı. Bousquet, 1993'te yargılanmadan önce suikaste uğradı.

Bizzat Fransa cumhurbaşkanı François Mitterrand'ı töhmet altında bırakan bir skandal da söz konusuydu. Pierre Péan, başkanın 1994 tarihli bir biyografisinde, Mitterrand'ın hem Vichy rejiminde bir memur *hem* Fransız Direnişi'nde bir lider olduğunu ortaya koyuyordu. Aslına bakılırsa, Mitterrand 1943'te birkaç ay boyunca her iki pozisyonda aynı anda görev yapmıştı. Mitterrand, Vichy rejimine katılımını her zaman reddetmişti, o yüzden bu gerçek her açıdan utanç vericiydi, utanç verici olmanın da ötesindeydi. Açığa çıkan gerçekler, Mitterrand'ın Vichy'nin gerçek Fransa olmadığı konusundaki yorumlarının kesinlikle samimi olmadığını ortaya koyuyordu. Fransız devleti, Holokost'taki rolünden dolayı ancak 1995'te özür dileyecekti: Olaylardan yarım yüzyıl sonra ve Avusturya ve Almanya'dakinden bile daha uzun bir gecikme ile.[38]

Bu bağlamda, 1990'ların ortalarında, İkinci Dünya Savaşı sırasında Yahudilerin kötü durumundan çıkar sağlayan Fransız şirketlerine (sözgelimi, Fransız Devlet Demiryolları Şirketi (SNCF) ve çeşitli bankalar) ABD mahkemelerinde bir dizi dava açıldı. Bunu, Holokost döneminden kalma varlıkları elinde tutan İsviçre bankalarına karşı ABD mahkemelerinde açılan benzer davalar izledi. Fransız davaları reddedildi, ama Mart 1997'de başbakanlığını Alain Juppé'nin yürüttüğü Fransız hükümeti, iddiaları araştırmak üzere Mattéoli Komisyonu'nu kurarak bu endişelere yanıt verdi. Komisyon, masrafları devlet tarafından karşılanmak üzere, 120 araştırmacıyı işe aldı ve Vichy sırasındaki Yahudilerin yaşadıkları şeyler hakkında on iki rapor hazırladı. Sonuç olarak, 2000 yılında, 2,4 milyar frank (342 milyon dolar) sermayeli bir Anma Vakfı kuruldu; bu rakam, Yahudi sahiplerine henüz iade edilmemiş olan varlıkların tahmini toplam değerine karşılık geliyordu. Anma Vakfı, ülkenin en büyük hayır kurumudur.[39]

Son olarak, Avrupa'da, Polonya'dan söz edebiliriz. Polonya'da, 2007 genel seçimlerinde, İkinci Dünya Savaşı mesele olmuş veya ikiz kardeşler Lech ile Jaroslaw Kaczynski tarafından bir mesele haline getirilmişti. Kaczynskiler, cumhurbaşkanı ve başbakan olarak, ülkelerini aşırı milliyetçi bir yola sokmuş, hem Almanya hem Rusya ile savaşıyor ve Polonya'nın Avrupa Birliği'ndeki yeni üyeliğini, bir gözlemcinin belirttiği gibi, "İkinci Dünya Savaşı'nın bitmemiş bütün işlerini temizlemek" için kullanmaya çalışıyorlardı. Özellikle, Kaczynski kardeşler, Naziler bu kadar çok insanı öldürmemiş olsa, Polonya nüfusunun önemli ölçüde daha fazla olacağını, bu nedenle Almanya'nın talep edilen tazminatlar konusunda "ahlaki bir yükümlülük üstlenmesi gerektiği"-ni iddia ediyorlardı.[40] Benzeri şekilde, Mayıs 1941'de, Polonya'nın Jedwabne kentinde, yüzlerce Yahudi'nin Lehler, hatta kendi sınıf arkadaşları tarafından katledilmesi (bu katliam, 1949'da dava konusu olmuştu), ancak 2000 yılında Jan Gross'un *Komşular* kitabı yayımlanınca, dünyanın dikkatine sunulmuştu. Bir kez daha, aynı hatırlama kalıbı söz konusu.

Bütün bu yakın tarihli olayların teyit ettiği gibi, Hitler, Nazizm ve Holokost, tarihsel unutma ve asimilasyonun olağan kurallarından hiçbirine uymaz. Eski Nazilerin resmi özürleri, ödedikleri tazminatlar ve yargılanmaları, 1990'dan *bu yana* eskisinden daha fazla görünürlük kazanmıştır.

İnfazcıların Şarkısı

Holokost'un hatırlanmasını çevreleyen bulanık sulara Daniel Goldhagen'in 1996 yılında yayınlanan *Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust* (Hitler'in Gönüllü Cellatları: Sıradan Almanlar ve Holokost) adlı kitabından daha iyi bir örnek verilemez. Atlantik'in her iki yakasında da çok satanlar listesine giren bu kitap, yazarının iddiasına göre "Yahudi karşıtı önyargıların nasıl olup da başka Avrupalılar yerine Almanlar tarafından toplu katliama dönüştürüldüğü sorusuna tamamen yeni bir yanıt" getiriyordu. Goldhagen'e göre Almanlar bunu "ne zorlandıkları için, ne Alman itaat gelenekleri tepedeki bir avuç fanatiğe istedikleri her şeyi yapma imkanı verdiği için, ne silah arkadaşlarının akran grubu baskısına boyun eğdikleri için, ne hırslı kariyeristler oldukları için, ne bir makinenin dişlileri gibi otomatik olarak hareket ettikleri için, ne de emre itaat etmeyi reddettikleri takdirde ölümle burun buruna geldikleri için yaptılar."[41] Goldhagen bunun yerine, Almanların milyonlarca Yahudi'yi öldürdüğünü çünkü bunu yapmaktan zevk aldıklarını ve bundan keyif aldıklarını çünkü "zihinlerinin ve duygularının on yıllardır, hatta yüzyıllardır Alman siyasi kültüründe yaygın olan öldürücü, her şeyi tüketen bir Yahudi nefreti tarafından yenildiğini" söyledi. On dokuzuncu yüzyılda Almanya'da "kültürel bir norm" olarak Yahudilere karşı "kaynayan bir nefret" tespit etmiş ve bunun "rutin bir

mesele" olarak toplumsal ifadesini bulmuştur. Almanya'da 1861 ile 1895 yılları arasında üretilen ve Yahudilerin fiziksel olarak yok edilmesi çağrısında bulunan on dokuz yayın keşfetmiş ve modern Alman antisemitizmini, antisemitizmin "Alman kültürel ve siyasi yaşamına ve konuşmalarına derinlemesine yerleşmiş ve toplumun ahlaki yapısıyla bütünleşmiş" olduğunu öngören yeni bir çerçeve içinde "yeniden kavramsallaştırmıştır."[42]

Goldhagen, kitabının 1997'de yayımlanan karton kapaklı baskısı için yazdığı sonsözde, ciltli baskıya gelen tepkilerden bazılarını sıraladı. Kitabının hem gazeteciler hem de akademisyenler tarafından şiddetli saldırılara maruz kaldığını, ancak argümanlarının "neredeyse tamamen kitabın içeriğine yönelik yanlış beyanlardan oluştuğunu" söyledi. Eleştirmenler, iddialarını destekleyecek hiçbir ciddi argüman ve kanıt sunmamışlardır. ... Bunu yapmadılar çünkü böyle argümanlar ve kanıtlar mevcut değildir." Öte yandan, halkın kitabı benimsediğini, Avusturya ve Almanya'da en çok satan kitaplar içinde bir numara haline geldiğini ve tezini tartışmak üzere çağrıldığı bir dizi panelde eleştirmenlerin pek çok noktayı kabul ettiğini ileri sürdü.[43]

Karton kapaklı bir baskının kapağını süslemek isterken eleştirilerden en iyi cümleleri seçmek yapılan bir şeydir: nitekim bir kapağın işlevi kitabı satmaktır. Ciddi bir tartışmada esaslı konuları tartışırken, yapılan mantıklı ve önemli eleştirileri görmezden gelmek ise bambaşka bir konudur. Daniel Goldhagen ve kitabıyla bağlantılı olarak, Goldhagen'in ihmalkarlık günahlarının göz ardı edilemez olduğu ve uygunsuz verilerin ciddi bir şekilde görmezden gelindiği konusunda hiçbir şüphe yoktur.

Profesyonel tarihçilerin dikkat çektiği ilk husus, Goldhagen'in teorilerinin, iddialarının aksine, kesinlikle yeni olmadığıdır. Goldhagen'in kitabının ana unsurlarından biri, işgal altındaki Doğu Avrupa'da dolaşarak hatırı sayılır bir süre boyunca en az 38.000 Yahudi'yi toplu olarak öldüren, çoğu yaşlı Alman erkeklerden oluşan 101. İhtiyat Polis Taburu'nun mensuplarının incelenmesiydi. 1992 yılında, Goldhagen'in kitabının yayınlanmasından çok da uzun olmayan bir süre önce, Chapel Hill'deki North Carolina Üniversitesi'nden Christopher Browning, *Ordinary Men* (Sıradan Adamlar) adlı kitabında aynı birliği incelemiş ve çok farklı sonuçlara ulaşmıştı. Browning, "sıradan adamların" gerçekten de cinayetlere karıştığını gözlemlemiş, ancak bu polis ihtiyat memurlarının Yahudileri öldürme emrini ilk aldıklarında nasıl şoke olduklarını ve şaşırdıklarını anlatmaya devam etmiştir. Komutanları Binbaşı Wilhelm Trapp o kadar sinirlenmişti ki, katılmak istemeyenlerin operasyondan çekilmesine müsaade verdi; sonuç olarak Trapp'ın kendi subaylarından biri naklini istedi.[44]

Goldhagen'in bir diğer argümanı olan Almanya'nın Ortaçağ'dan beri derin bir Yahudi karşıtı olduğu iddiası da ağır şekilde eleştirilmiştir. Goldhagen'in en sert, en bilgili ve adil görüşlü eleştirmenlerinden biri olan Richard Evans'ın

yazdığı üzere şudur: "Eğer Alman halkı ve seçkinleri Goldhagen'in söylediği gibi bu kadar derin bir Yahudi karşıtıysa, neden Yahudiler on dokuzuncu yüzyıl boyunca Almanya'nın her yerinde anayasal olarak sivil eşitlik elde ettiler?" Fritz Stern, on dokuzuncu yüzyılda "Alman Yahudilerinin yükselişini, Avrupa tarihindeki en muhteşem sosyal sıçramalardan biri" olarak tanımlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce hem Fransa hem de Rusya, Almanya'dan daha fazla Yahudi karşıtıydı. Fransa'da Dreyfus olayı otuzdan fazla kentte Yahudi karşıtı ayaklanmalara yol açmış, Rusya'da ise 3.000'den fazla kişinin öldürüldüğü ve 100.000 kişinin evsiz kaldığı 690 pogrom belgelenmiştir. Çarlık Rusya'sında Yahudiler bir "Yerleşim Mıntıkası" içinde yaşamak zorunda bırakılmıştır. Buna karşılık Evans, 1920'lerin sonlarında Hamburg'daki bar ve pavyon gözetim raporlarının, Sosyal Demokratların tabandaki destekçilerinde "neredeyse hiç" Yahudi karşıtı duygu olmadığını ortaya koyduğunu kaydediyor. Daha da önemlisi, antisemitizm 1930-33 seçimlerinde Nazilere oy kazandıran önemli bir faktör değildi. Bir Alman kasabası olan Northeim'da derinlemesine bir çalışma yürüten William Allen, 1928'den itibaren Nazi propagandasının aslında partinin ideolojisinin antisemitik yönlerini, seçmenler tarafından sevilmemesi gibi çok geçerli bir nedenden dolayı önemsiz gösterdiğini ortaya koymuştur. Sıradan Almanlar Goldhagen'in ısrar ettiği kadar cani idiyse Heinrich Himmler neden "Nihai Çözüm"ü gizli tutma ihtiyacı duydu? Himmler neden bir noktada "her Almanın korumak istediği bir Yahudi vardır" diye yakınmıştır?[45]

Goldhagen, Yahudilere yönelik "ayin cinayeti" suçlamalarının tekrarlanmasını popüler Alman anti-Semitizmine dair ikna edici bir kanıt olarak göstermekte ve Peter Pulzer'in *The Rise of Political Anti-Semitism in Germany* (Almanya'da Politik Anti-Semitizm'in Yükselişi) adlı kitabından şu cümleyi alıntılamaktadır: "Almanya ve Avusturya İmparatorluğu'nda 1867 ile 1914 yılları arasında bu tür on iki dava görüldü." Ancak cümlenin tamamı bu değildir; Goldhagen cümlenin geri kalan kısmını atlamıştır: "Bunlardan on biri jürili olmasına rağmen boşa çıkmıştır."[46] Goldhagen, Nazilerin uzun süredir muhalifi olmasına rağmen "yine de [onlarla] ortak bir zemin bulabilen" Thomas Mann'a atıfta bulunarak şöyle yazmıştır: "yargıdaki Yahudi varlığının sona ermiş olması büyük bir talihsizlik değildir." Fritz Stern, Mann'ın önde gelen bir Yahudi ailenin kızı olan Katia Pringsheim ile evli olduğuna dikkat çekmiş ve Goldhagen'in atladığı, yukarıda alıntılanan cümleden hemen sonraki cümlede Mann kendi düşüncelerinden duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirerek bunları "gizli, rahatsız edici, yoğun" olarak nitelendirmiştir.[47]

Goldhagen'in bazı Almanca pasajları yanlış tercüme etmiş olması da akademisyenliğine az zarar vermez. Bir örnekte, bir *Einsatzkommando* üyesi tarafından yazılmış bir şiire atıfta bulunuyor ve bu kişinin "herkesin eğlenmesi

için şiirine, Yahudi kurbanlarına şüphesiz zevkle indirdikleri 'kafatası kıran darbelere' ... bir gönderme yapmayı başardığını" yazıyor. Şiir gerçekten de son derece anti-Semitik olmasına rağmen, tırnak içindeki ifade aslında "fındık kırmaya" atıfta bulunuyordu.[48] Evans, Goldhagen'in kitabının "şaşırtıcı bir akademik başarısızlık" ile çirkinleştirildiği, "dogmatizmin gösterişli diliyle" yazıldığı ve "abartılı yenilik iddialarıyla bir parça olan rahatsız edici bir kibre" ihanet ettiği sonucuna varmıştır.[49]

Hitler's Willing Executioners tam da Novick'in söylediklerine uyuyor. Holokost'a yönelik ilgi bizim (ya da Goldhagen'in) tarihsel bilincimizde azalmak şöyle dursun, Holokost'un büyüklüğü -tekilliği- artık Hitler'in, elit çevresinin ya da SS'lerin değil, sıradan Almanlar da dahil olmak üzere tüm Almanların neden olduğu bir noktaya ulaşmıştır ve bunun nedeni, Almanya'nın tarih boyunca diğer tüm ülkelerden çok daha fazla antisemit olmasıdır. Bu durum Almanya'da Holokost'u kaçınılmaz kılmaya çok yakındır.

Bu aynı zamanda bizi, inceleme ve eleştirme fırsatı bulacağımız ve Almanların (diğerlerinin yanı sıra) hatalı olduğu bir olguya da işaret ediyor: *meta*-tarih yazımı, yani geçmişi basit, her şeyi kucaklayan teorilerle, Jacob Burckhardt'ın deyimiyle "tehlikeli basitleştiricilerle" anlama çabası.

"Goldhagen olayı" tarih yazımının nasıl çarpıtılabileceğini göstermektedir. Goldhagen'in kullandığı çarpıtma ve atlamalar göz önüne alındığında, başlangıçta Holokost'un ötesini ya da etrafını görüp göremediğini merak etme hakkı doğmaktadır ve en azından bu yazar, bunun yerine kendi sonuçlarıyla başladığından ve daha sonra teorisine uyacak "gerçekleri" bulduğundan şüphelenmeye teşvik edilmektedir. Goldhagen'in anlattıkları İngiliz bulvar gazetelerinin anlattıkları kadar kaba değildir, ancak aynı saplantılı niteliğe sahiptir. Fritz Stern'in dediği gibi, "kitap aynı zamanda daha önceki önyargıları da pekiştiriyor ve yeniden alevlendiriyor: Amerikalılar, özellikle de Yahudiler arasında gizli Alman karşıtlığı ve Almanlar arasında Yahudilerin Holokost'u anmakta özel bir çıkarı olduğu ve böylece Almanya'yı geçmişinin esiri olarak tuttuğu hissi."[50] Alman tarihçi K. D. Bracher'in dediği gibi, Almanya'daki tüm modern gelişmeler kaçınılmaz olarak Üçüncü Reich dönemindeki olaylarla bağlantılıdır. O dönemden önceki Almanya, çoğu insan için artık mevcut değildir.

Tüm bunlar ne kadar üzücü olsa da, İngiliz gözlemciler Ian Kershaw ve Steve Crawshaw tarafından ortaya konan başka bir bakış açısı daha var. Tarih, özellikle de televizyon çağında, gerçeklik kadar algıyla da ilgilidir ve Almanya'nın dünya genelindeki yanlış temsillerinden biri de diğer Batı ülkelerinin 1968 olaylarına ilişkin cehaletidir. Prag Baharı, Mayıs 1968'de Paris'te ve Fransa'nın başka yerlerinde yaşanan öğrenci ayaklanmaları ve Amerikan üniversitelerindeki öğrenci oturma eylemleri iyi hatırlanıyor. Aynı yıl Almanya'da meydana gelen olaylar ise çok daha az hatırlanıyor, hatta neredeyse hiç

bilinmiyor. Bu olaylar bu kitabın 41. Bölümünde, daha ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Burada sadece 1968'de Almanya'da yeni bir oğul ve kız neslinin (*die Achtundsechsiger*) babaları ve anneleriyle "kahverengi" geçmişleri, Nazilerle olan ilişkileri hakkında yüzleştiklerini söylememiz yeterli olacaktır. Bu, Almanya'da gerçek bir ayaklanmaydı; savaşın ardından doğanların, ulusu geçmişiyle yüzleşmeye zorlamak için giriştikleri yakıcı ve ciddi bir girişimdi. Pek çok Alman o zamandan beri "yollarına devam etmeye" başladıklarına ve artık travmaları geride bıraktıklarına inanıyor. Elbette herkes bunun gerçekleştiği konusunda hemfikir değil: Bader-Meinhof şiddeti 1970'ler boyunca sürdü, tarihçilerin tartışması 1980'lere kadar patlak vermedi, Alman romancılar yirmi birinci yüzyılın başlarında hâlâ savaş hakkında yazıyorlardı. Yaşlı Almanlar, gençlik isyanının bir efsane olduğunu, gençlerin "ekonomik mucize"de bu kadar başarılı olan -kahverengi bir geçmişi olsun ya da olmasın-büyüklerini kıskandıklarını söylüyor. Ancak Kershaw ve Crawshaw, bunun "Goldhagen fenomeni"ni açıklamaya yardımcı olduğuna inanıyor: daha bilgili eleştirmenler tarafından kınanmasına rağmen kitabının halk tarafından memnuniyetle karşılanmıştı. Onlara göre kitap, Nazilerin torunları olan yeni bir neslin geçmişle yüzleşmesine yardımcı oldu. "Eski Almanya'ya yönelik her türlü saldırının kabul edilmesi, modern Almanların kendilerine korkunç geçmişle gerçekten yüzleştiklerini hatırlatmaları için bir kıstas sağladı ve böylece onun şeytanlarını etkisiz hale getirmeye yardımcı oldu. Goldhagen, Almanya'nın kendi kendisiyle olan tartışmalarında bir oyuncu haline geldi. Savunulamaz ya da başka türlü olan argümanlarının ayrıntıları Almanlar için onun Almanya'ya karşı sert olmaya hazır olmasından daha az önemliydi." 2002 yılında, Üçüncü Reich hakkındaki aile tartışmalarının sosyolojik bir analizi *Grandad Wasn't a Nazi* (Dedem Bir Nazi Değildi) başlığıyla yayınlandı. Bu analiz, Almanya'daki çocukların, büyükanne ve büyükbabalarının suç ortağı olduğuna dair kanıtları, "bu kanıtlar kabul edilse ve tartışmasız olsa bile" "görmezden gelme" eğiliminde olduklarını "rahatsız edici ölçüde" ortaya koymuştur.[51]

Aynı zamanda, yaşlı Almanlar da savaşla giderek daha fazla ilgilenmeye başladı. Wulf Kansteiner'in Alman televizyonu, özellikle de ZDF, Zweites Deutsches Fernsehen'in yayınları ve Guido Knopp'un belgesel filmleri üzerine yaptığı çalışmalar, -diğer pek çok şeyin yanı sıra- "Nihai Çözüm" ile ilgili programların 1964'te yılda 100 dakikadan azken 1995'te 1.400 dakikanın üzerine çıktığını ve 1987'den sonra çok daha fazla ilgi gösterildiğini gösteriyor. Kansteiner, 1980'ler ve 1990'larda Almanya'da bir "hafıza devrimi" yaşandığını, Almanların "tarihlerini hatırladıklarını ve yeniden keşfettiklerini", 1995 civarında "Nazi geçmişinin yeniden paketlendiğini" ve Auschwitz'in kurtarılmasının ellinci yıldönümünden sonra, normalleşmenin "zor hedefi", "somut bir gerçeklik" haline geldiğinde Holokost çalışmalarının yeniden yönlendirildiğini

söylüyor. Bu, esasen Hermann Lubbe tarafından dile getirilenle aynı noktaydı: "Üçüncü Reich'ın hafızası, Nazi geçmişine olan zamansal mesafe arttıkça yoğunlaştı." Yine, dönüm noktası olan kritik on yıl 1990'lardır.

Almanya'nın geçmişiyle yüzleşmekte gecikmesinin bir açıklaması, Sydney Üniversitesi'nde tarihçi olan (Freiburg'da da çalışmış olmasına rağmen) A. Dirk Moses tarafından "nesiller arası bir açıklama" ile yapılmıştır. Moses'ın 2007 yılında yayınlanan çalışması 41. Bölümde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır, ancak Moses'a göre Almanya'da "45'liler" olarak bilinen kuşak, 1920'lerin sonunda doğmuş, 1930'larda Üçüncü Reich'ta sosyalleşmiş ve 1945'te yetişkinliğin eşiğinde olan insanlardır, Nasyonal Sosyalizm'den başka bir sosyopolitik deneyime sahip olmayan bu çocuklar, vahşetten kendilerini kişisel olarak sorumlu hissetmemiş (çünkü henüz yeterince büyümemişlerdi), ancak daha sonra babalarıyla aralarındaki psikolojik rekabet çözülmeden aile yaşamı ve iş gibi "özel alanlara" çekilmişlerdir; Hitler'e "duygusal olarak bağlı" olan bu çocuklar, kendilerini ülkenin yeniden inşasına adadılar ve Nazi döneminde yaşananlar konusunda büyük ölçüde sessiz kaldılar. Bunun, 1960'lardaki ulusun büyük ölçüde Nasyonal Sosyalizm'in son yıllarındaki ulusla aynı olduğu, hiyerarşik ve otoriter zihin yapısının devam ettiği ve bu "sessiz çoğunluğun", "kurbanlarının acılarından ziyade kendi acılarını hatırladığı" anlamına geldiğini söyledi. Dahası, genç neslin birçoğunun, eğitimli orta sınıfın bu patolojileri "özellikle öldürücü bir şekilde" cisimleştirdiğini düşündüğünü söyledi. Tüm bunların, 1967 yılında Alexander ve Margarete Mitscherlich adlı iki psikanalistin *The Inability to Mourn* (Yas Tutamamak) adlı kitaplarında çizdikleri tabloya uygun olduğunu belirten Mitscherlich, bu geç tarihte bile Almanya'nın "psişik bir hareketsizlik" içinde olduğunu, Nasyonal Sosyalizm'in suçlarındaki kusurunu kabul edemediğini, çünkü bunun "yaşamaya devam etmek için gereken özsaygının" ulaşılamayacağı ölçekte bir utanç ve suçluluğun kabulünü gerektireceğini savundu.

"Psikolojik" açıklamalar akla yatkındır. Aynı zamanda, Potsdam Askeri Araştırmalar Enstitüsü'nde yürütülen ve 2008 yılında dokuzuncu cildi yayınlanan "Almanya ve İkinci Dünya Savaşı" çalışmaları, olayların bu yönüne iki yeni ışık tutmaktadır. İlk olarak, bu titiz proje (dokuzuncu cilt 1.074 sayfadır), Üçüncü Reich'taki "neredeyse her Alman'ın" Yahudilere neler olduğunu bildiğine dair kalan tüm şüpheleri ortadan kaldırmaktadır. Hamburg'da 30.000 Yahudi ailenin mallarının 100.000 talipliye satıldığı açık artırmalardan, Bremen'de halkın gözü önünde, özellikle de bomba hasarlarını temizlemek için çalışan ve çizgili üniformaları nedeniyle "zebralar" olarak bilinen esirlere, Köln'de Ren Nehri'ne demirleyen ve hava saldırıları biter bitmez bomba hasarlarını temizlemek için hazır tutulan Yahudilerle dolu gemiden, belediye başkanının esir Yahudilerin daha çok çalışmasını istediği Düsseldorf'a kadar,

kanıtlar artık çok fazla. Tarihçiler, savaştan sonra Almanya'da, Üçüncü Reich'ın suçlarına katılmış olan eski Nazileri koruyan "kolektif bir sessizlik" olduğu sonucuna vardılar, "çünkü 1945'ten önce herkes Nazi rejiminden şu ya da bu şekilde yararlanmıştı." Aynı zamanda, Max Hastings'in kitapla ilgili bir incelemesinde belirttiği gibi, bu çalışma, çoğu savaştan çok sonra doğan ve nihayet Üçüncü Reich'ın tamamen objektif bir resmini derlemeye hazır olan, böylece ebeveynlerinin neslini çok az ülkenin başarabildiği bir şekilde yargılayan yeni nesil Almanlar için "dikkate değer bir övgü" niteliğindedir.[52]

ALMANYA'NIN "HATALI DÖNÜŞÜ"

Holokost'un tarih yazımı ve dolayısıyla geçmişi anlamamız üzerindeki etkisinin son bir anlamı daha vardır. Genel olarak Naziler, özel olarak da Holokost o kadar aşırı ve o kadar benzersizdi ki (Profesör Nolte, Hillgruber ve Diwald'ın söylediklerine rağmen), bazıları arasında son 250 yılın her olayını Holokost'a giden yol olarak görme eğilimi vardır. Sanki Holokost modern Almanya'da meydana gelen tüm olayların ve fikirlerin doruk noktasıymış gibi davranırlar (Goldhagen'in ima ettiği gibi). Bunun bir başka etkisi daha oldu: Nazizm ve Holokost'un doğası gereği, modern Alman tarihi kaçınılmaz olarak *siyasi* tarih, iç ve dış politikanın, parti-politik, diplomatik ve askeri ilişkilerin örüntüsü ve sonucu olarak görülüyor. Burada da Holokost'un varlığının daraltıcı ve kısıtlayıcı bir etkisi olmuştur.

Bunun en önemli örneği Alman tarihçi Hans-Ulrich Wehler'in çalışmasıdır. Wehler, 1989-2003 yılları arasında yayınladığı dört ciltlik devasa araştırmasında, Almanya'nın 1933'te "barbarlığa doğru düşüşünün" kaynaklarının, diğer tarihçilerin sık sık iddia ettiği gibi Avrupa'nın merkezinde yer alan ve her yönden tehdit altında olan coğrafi konumunda değil Alman toplumunun on dokuzuncu yüzyılın ortası ile yirminci yüzyılın ortası arasında moderniteye evrilirken izlediği "özel yol" ya da *Sonderweg*'de (ünlü Alman tarihçi Leopold von Ranke, 1833 gibi erken bir tarihte bir Alman Sonderweg'inden söz etmişti) bulunduğu yönündeki görüşünü ileri sürmüştür.[53] Buna göre, Almanya bir aşamada "hatalı bir dönüş" yapmıştı. Bir görüşe göre bu sapkın yol Orta Çağ'ın parçalanmış İmparatorluğu ile başlamıştı. Başka bir görüşe göre ise Martin Luther suçluydu; onun Roma'yı şiddetle reddetmesi ölümcül dönüm noktasıydı. Bir de Immanuel Kant ile başlayan Alman filozofların özgürlük kavramını sadece dar, entelektüel bir şekilde, fikirler alemiyle ilgili olarak ele aldıkları ve siyaseti daha az önemli bir role indirgedikleri görüşü vardı.

Wehler'e göre, Almanya'nın tarihindeki belirli siyasi özellikler ve olaylar daha akla yatkındı. Bunların başında, Almanya'nın Otuz Yıl Savaşları'nda uğradığı, altyapıyı harap eden ve nüfusu azaltan ve toparlanması nesiller süren

yıkım geliyordu. Dahası, örneğin on yedinci yüzyılda İngiliz parlamenter seçkinleri, Prusya kentlerinin ve taşra mülklerinin Büyük Seçmen'in kölesi olduğu bir dönemde Stuartlara karşı zafer kazanmıştı.[54] Daha sonraki bir aşamada, bu argümana göre, 1848'de Alman burjuvazisi, örneğin 1640'ta İngiltere'deki ve 1789'da Fransa'daki benzerlerinde olduğu gibi, siyasi iktidarı aristokrasiden gasp etme girişiminde başarısız oldu. Bu, A.J.P. Taylor'ın ünlü tarihsel dönüm noktasıydı, "tarihin dönmeyi başaramadığı nokta." Bu nedenle Prusya aristokrasisi sosyopolitik hakimiyetini sürdürdü. Almanya'nın 1866'dan 1871'e kadar (Prusya egemenliği altında) birleştiği muhafazakar bir "yukarıdan devrim" yoluyla etkisini pekiştirmeye devam etti. Sanayileşme, üst sınıflar üzerinde daha fazla baskı yaratan toplumsal değişimleri tetiklese de orduda, kamu hizmetinde ve Reich yönetiminde önemli güç pozisyonlarının tekelleştirilmesi, bu sınıfların hükümet üzerindeki kontrollerini sürdürmelerini sağladı. Bu manevralar, aristokrasiyi taklit etmeye (düello, unvan mücadelesi ve en önemlisi demokrasi ve parlamentarizmin reddi) ikna edilen "burjuvazinin feodalleşmesi" ile pekiştirildi. Bu Sonderweg'in üçüncü bir yönü de büyük sanayi holdingleri alanında ortaya çıktı. Bu sanayi devleri, 1873-96 yılları arasındaki "büyük buhran"ın bir sonucu olarak, birbirleriyle (karteller halinde) ve giderek daha fazla müdahaleci hükümetle ittifak arayışına girdiler.[55] Wehler'e göre bu strateji, Almanya'yı liberal rekabetçi kapitalizmden (Fransa, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve başka yerlerde uygulandığı gibi) "örgütlü oligopolistik kapitalizme" dönüştürdü.

Wehler'in tezi etkileyici ve tutarlı bir tezdi. Tartışmalıydı ama en iyisiydi, düşünceyi kışkırtıyordu ama aynı zamanda araştırmaya da açıktı. Ve çok sayıda araştırma yapıldı. Almanya'daki tarihçiler Wehler'e, Alman orta sınıflarının tarihi üzerine Bielefeld merkezli kapsamlı bir araştırma projesi oluşturma iltifatında bulundular.

Sonderweg Almanya'nın içinde olduğu kadar dışında da ilgi gören bir teoriydi ve ilk eleştirilerden bazıları yabancılardan geldi. Bunun nedeni kısmen, Wehler'in Britanya'nın siyasi gelişimini, modernliğe giden yolunu, Britanya'nın kendi içinde ülkenin neden "Avrupa'nın hasta adamı" olduğuna dair tartışmaların sürdüğü bir dönemde "normal" olarak göstermesiydi. Dolayısıyla iki İngiliz modern tarih profesörünün (her ikisi de ABD'de ders vermiştir), Sonderweg tezine kapsamlı bir saldırıdan başka bir şey olmayan *The Peculiarities of German History*'yi (Alman Tarihinin Kendine Has Özellikleri) yayınlaması hiç de şaşırtıcı olmamıştır. David Blackbourn ve Geoffrey Eley, "modernliğe" giden genel bir yol olmadığını, her ulusun belirli bir faktörler karışımına dayanan kendine özgü bir deneyimi olduğunu savundu. Bu karışımdaki unsurlar tüm ülkelerde aynıydı; farklı olan oranlar ve karşılıklı ilişkilerdi. Ayrıca Alman sanayisinin pek çok modern teknoloji ürettiğine de işaret

ettiler (bkz. 17-20. Bölümler) -bu kadar pratik ve yenilikçi bir başarıya sahipken böyle bir sanayi nasıl geri kalmış olabilirdi? Aynı şey akademik alanda da geçerliydi: on dokuzuncu yüzyıl Almanya'sı bize bu kadar çok yeni disiplin (hücre biyolojisi, sosyoloji, Öklid dışı geometri, kuantum fiziği ve sanat tarihi) kazandırmışken profesörler nasıl bu kadar konformist olabilirdi?[56]

Wehler ilk başta bu ve diğer eleştirileri reddetti. Ancak, tarihinin sonraki ciltlerini yayınladığında, teorisini kökten değiştirmişti. Bir eleştirmenin belirttiği gibi, Wehler'in teorisi artık yerini "Alman İmparatorluğu'nun deneyiminin Batı Avrupa devletleri arasında benzersiz olduğu" on iki yönden oluşan bir *listeye* bırakmıştı. Bunlar ordu, yasama meclisleri, kamu hizmeti, işçi hareketi, soyluların gücü vs. gibi tamamen siyasi konularla ilgiliydi; ancak Wehler, Katolik Kilisesi'nin ve *Bildungsburgertum* olarak adlandırılan eğitimli orta sınıfın rolünün de önemli olduğunu sonradan eklemişti. "Böylece [Wehler] Sonderweg tezinin merkezi bir unsurunu, yani toplumun olduğu kadar siyasetin de modernleşemediği argümanını terk etmektedir. Tezin tamamı artık siyasi alanda yoğunlaşmıştır."[57]

Wehler'in önemli kitap ciltlerinin ortaya koyduğu pek çok meseleye daha sonra değinilecektir, ancak şimdilik akılda tutulması gereken husus, teorisi ne kadar başarılı ya da aksi yönde değerlendirilirse değerlendirilsin, her şeyden önce Alman tarihinin özel -kendine özgü- yolunu, Nazizm'e ve Holokost'un aşırılıklarına ve felaketlerine yol açan moderniteye giden *siyasi* yolu açıklama çabası olduğudur. Yine Richard Evans'ın belirttiği gibi, bu durum Wehler'in tarihini çarpıtmasına değilse bile, Goldhagen, Nolte, Hillgruber ve İngiliz okullarındaki tarih müfredatına yöneltilen suçlamalardan farklı olmayan bir yığın önemli ve ilgili materyali dışarıda bırakmasına neden olmuştur.[58]

Hitler ve Holokost dünyayı öylesine meşgul ediyor ki, Alman tarihinin başka yerlerindeki önemli yönleri inkâr ettiğimizi düşünüyorum. Holokost'u unutmamalıyız -bunun altını çizmeye kesinlikle gerek yok- ama aynı zamanda onun ötesine bakmayı da öğrenmeliyiz. Amerikalı Yahudi tarihçi Charles Maier, "tarihten yararlanma çabasının [Holokost'u canlı tutmanın] dezavantajları olduğunu" yazmıştır. "Nietzsche tarihin hayata müdahale edebileceğinden korkuyordu. Haddinden fazla hatıra olabilir mi?"[59] Ayrıca -retorik olarak değil- Holokost'un Yahudiler için bir değer haline gelip gelmediğini sorarak, "Auschwitz'i fetiş haline getirmek mümkün"[60] olduğunu kabul etmiştir.

Almanya'nın Kültürel "Sonderweg"i

Martin Walser'in faaliyetlerinin de gösterdiği gibi, Almanya'nın geçmişinden kesin bir kopuş söz konusu olamaz. Heinrich Böll ve Günter Grass ile birlikte Almanya'nın savaş sonrası en seçkin romancılarından biri olan Walser,

1998 yılında yaptığı bir konuşmada Auschwitz'i Almanya'ya geçmişini sürekli hatırlatmak için bir "ahlak sopası" olarak kullananları azarlamış, "kurbanların yanından asla ayrılmayacağını" ancak yas tutmayı ve geçmişe özel olarak bakmayı tercih ettiğini söylemişti. Buna sempati duyabilecek pek çok kişi, daha sonra bir sonraki romanı *Tod eines Kritikers*'in (Bir Eleştirmenin Ölümü) antisemitik olarak suçlandığını okuyunca üzülmüş olmalı.

Diğer olaylar Nazi geçmişinin sürekli olarak araya girdiğini göstermektedir. W.G. Sebald ve Bernhard Schlink gibi çok daha genç modern romancıların eserleri, savaşın ya da savaş anısının insanların hayatlarını hala nasıl renklendirdiğiyle ilgilidir (bkz. 42. Bölüm). 2008 yılında *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*'un edebiyat editörü ve yazı işleri müdürü Volker Weidermann, 10 Mayıs 1933'te Berlin'deki ünlü *auto-da-fe*de kitapları Naziler tarafından yakılan yazarların ayrıntılı bir incelemesi olan *Das Buch der verbrannten Bücher*, yani Yakılan Kitaplar Kitabı'nı yayımladı. Hemen hemen aynı zamanlarda, Demir Haç'ın askeri bir cesaret ödülü olarak yeniden yürürlüğe konması planı, ödülün Nazilerle çok yakından bağlantılı görülmesi nedeniyle geri çekildi. Yine 2008 yılı başlarında, aşırı sağcı grupların kitabı kendi amaçları doğrultusunda kullanmalarını engellemek amacıyla *Kavgam*'ın eksiksiz bir baskısını yapma planları tartışıldı. *Focus* dergisinin de gözlemlediği üzere Almanya, "masumiyet hakkı ile anma ödevi" arasında sürekli bir hat üzerinde yürümektedir.[61]

Bu doğru ve muhtemelen öngörülebilir gelecekte de doğru olmaya devam edecek. Bununla birlikte, herkesi memnun etmeyecek olsa da, bu kitabın iddiası, Hitler'in ve Holokost'un (ya da Shoah'ın) ötesine, geriye bakmanın tam zamanı olduğudur. Modern Almanya'da Üçüncü Reich'tan daha fazlası, çok daha fazlası var ve bu tarihten çıkarılacak önemli dersler bulunuyor. Bach'ın ihtişamından şimdiki Papa'nın teolojisine kadar, etrafımız Almanya menşeli fikirlerle çevrili.

Yukarıdaki argüman, Britanya söz konusu olduğunda, Almanya'nın ve başarılarının hafife alınmasının ve/veya yeterince tanınmamasının başka nedenleri olduğu gözlemiyle yumuşatılmalıdır. Nicholas Boyle'un da belirttiği gibi, İngilizce konuşan okurlar, karşılaştırma yapabilecekleri kendi çağdaş edebiyatlarının eksikliği nedeniyle Alman edebiyatını değerlendirirken yardımcı olmuyorlar: "Almanya'nın en büyük kültürel çiçeklenme dönemi -yaklaşık 1780'den yaklaşık 1806'ya kadar- kendi edebiyatlarında ve anlaşılır bir şekilde Fransa'nınkinde nispeten nadasa bırakılmış bir döneme denk gelir."[62] Bir başka faktör de 1790'ların çalkantılı döneminin -Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları'nın ardından- dikkatleri birçok önde gelen Alman'ın başarılarından uzaklaştırmış olmasıdır. Almanya'da *ancien regime*'in ortadan kalkması ve yerini "Devrim sonrası olduğu kadar Almanlara özgü" bir toplumun alması, sanayi kapitalizminin *olmadığı* orta sınıf bir Viktoryanizm çeşidi (her halükarda on

dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar), burada tartışılacağı üzere, hiçbir zaman tam olarak kapatılamayan ve Nazilerin aşırılıklarının ticaretini yaptığı ve daha da şiddetlendirdiği bir anlayış uçurumu yarattı.

Hitler ve Holokost olmasa bile, geleneksel Alman tarihi büyük ölçüde tek taraflı bir hikaye anlatmıştır. Şu anda uygulandığı şekliyle tarih başlangıçta bir Alman fikriydi (bkz. Bölüm 12) ve Leopold von Ranke'den (1795-1886) Friedrich Meinecke'ye (1862-1954) kadar tüm büyük Alman tarihçiler, Alman ulus-devletinin yaratılması ve sürdürülmesinin "uzun" on dokuzuncu yüzyılın (1789-1914) "büyük hikâyesi" olduğunu savundu. O yıllarda Almanya'da meydana gelen siyasi değişimler göz önüne alındığında, pek çok tarihçinin neden bu görüşü benimsediği bir dereceye kadar anlaşılabilir. Ancak daha temel bir anlamda, ki bunun yüksek sesle ve açık bir şekilde söylenmesi gerekir, bu resmin sadece yarısıdır. Siyasi anlatı ortaya çıkarken, daha az dramatik olmayan, daha az önemli olmayan ve aynı derecede etkileyici bir başka hikâye de ortaya çıkıyordu. Thomas Nipperdey, Almanya'nın görkemli tarihinde, müzik, üniversiteler ve bilimin on dokuzuncu yüzyılda bu ülkeye itibar kazandıran üç büyük başarı olduğu sonucuna varmıştır. Johann Joachim Winckelmann'ın çığır açan *Geschichte der Kunst des Altertums* (Antik Çağ Sanatının Tarihi) adlı eserinin 1754 yılında yayınlanmasından 1933 yılında Nobel Fizik Ödülü'nün Erwin Schrödinger'e verilmesine kadar geçen sürede Almanya, Batı ülkeleri arasında entelektüel açıdan en zayıf ülke konumundan, fikirler alanında Fransa, İngiltere, İtalya ya da Hollanda'dan, hatta Amerika Birleşik Devletleri'nden bile daha etkili olan başat güç konumuna yükselmiştir. Bu olağanüstü dönüşüm *Alman Dehası*'nın konusunu oluşturmaktadır.

Ancak burada da bir uyarıda bulunmak gerekiyor, çünkü durum ilk bakışta göründüğünden daha karmaşık, özellikle de Alman olmayanlar için. Bu kitap bir kültür tarihidir: Almanya'nın sıradan İngiliz, Fransız, İtalyan, Hollandalı veya Amerikalı okuyucuların "kültür" olarak anladığı alandaki başarılarını incelemektedir. Baştan söylemek gerekir ki, Almanlar arasında "kültür" kavramı geleneksel olarak diğer ulusların bu kelimeyle kastettiğinden çok farklı olmuştur. Aslında, "kültür"ün tarihsel kavranışındaki bu farklılığın Almanya'nın gerçek "Sonderweg"ini oluşturduğunu savunanlar da vardır. Bu nedenle, ilerlemeden önce bu farklılığı göz önünde bulundurmak mantıklı olacaktır.

Bu farklılık en son ve kapsamlı şekilde Berlin Freie Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü olan ancak aynı zamanda Princeton'daki Institute for Advanced Study'de birkaç yıl geçirmiş ve bu nedenle tabiri caizse her iki tarafta da da bir ayağı bulunan Wolf Lepenies tarafından incelenmiştir. Lepenies, *The Seduction of Culture in German History* (Alman Tarihinde Kültürün İğfali, 2006) adlı kitabında, Norbert Elias'ın 1996 yılında İngilizce yayınlanan* *The*

* Kitap 1989 yılında, Elias'ın ölümünden bir yıl önce Almanca olarak yayımlanmıştır.

Germans (Almanlar) kitabından alıntı yaparak başlıyor: "[A]lmanca 'kültür' teriminin anlamı, Alman orta sınıf seçkinleri arasında siyasetin ve devlet işlerinin aşağılanma ve özgürlük yoksunluğu alanını, kültürün ise özgürlük ve gurur alanını temsil ettiğine dair yinelenen duygunun belirtisi olan siyaset dışı ve hatta belki de siyaset karşıtı bir önyargıya dayanıyordu. On sekizinci yüzyıl boyunca ve on dokuzuncu yüzyılın bir bölümünde, orta sınıf 'kültür' kavramının siyaset karşıtı önyargısı, otokratik prenslerin siyasetine yönelikti ... Daha sonraki bir aşamada, bu siyaset karşıtı önyargı, demokratik bir devletin parlamenter siyasetine karşı çevrildi."[63] Bu da kendini Almanların "uygarlık" ile "kültür" arasında ayrım yapma takıntısında gösterdi. "Alman kullanımında *Zivilisation*, gerçekten yararlı olan, ancak yine de sadece *ikinci* dereceden bir değer [italikler eklenmiştir], sadece insanın dış görünüşünü, insan varlığının yüzeyini içeren bir şey anlamına gelir. Almanların kendilerini yorumladıkları, kendi başarılarından ve kendi varlıklarından duydukları gururu diğerlerinden daha fazla ifade eden sözcük *Kultur*'dur." Lepenies ekliyor: "Fransız ve İngiliz kültür kavramları aynı zamanda siyasete ve ekonomiye, teknolojiye ve spora, ahlaki ve sosyal olgulara atıfta bulunabilirken, Alman *Kultur* kavramı esas olarak entelektüel, sanatsal ve dini olgulara atıfta bulunur ve bir tarafta bu tür olgular ile diğer tarafta siyasi, ekonomik ve sosyal olgular arasında keskin bir ayrım çizgisi çizme eğilimindedir."[64]

Özellikle on dokuzuncu yüzyılda bilimler, doğaları gereği mühendislik, ticaret ve sanayi ile doğal bir ittifak oluşturdu. Aynı zamanda, muazzam başarılarına rağmen, bilimler sanatçılar, filozoflar ve teologlar tarafından hor görülüyordu. İngiltere ya da Amerika gibi bir ülkede bilimler ve sanatlar büyük ölçüde aynı madalyonun iki yüzü olarak görülüp entelektüel eliti birlikte oluştururken, on dokuzuncu yüzyıl Almanya'sında bu durum çok daha az geçerliydi.

Kultur ve *Zivilisation* arasındaki bu ayrım, *Geist* ve *Macht*, yani entelektüel veya ruhani çaba alanı ile güç ve siyasi kontrol alanı arasındaki ikinci bir karşıtlıkla vurgulanıyordu.

Başka bir deyişle, Almanya geleneksel olarak, 1950'lerde İngiltere'den bahseden C. P. Snow'un "iki kültürlü" zihniyet olarak nitelendirdiği durumdan muzdarip olmuştur. Snow'un tanımladığı bu iki kültür, aralarında "derin bir karşılıklı şüphe ve anlayışsızlık" olduğunu iddia ettiği "edebiyatçı entelektüeller" ve doğa bilimcilerinin kültürleriydi. Snow'a göre edebi entelektüeller hem hükümette hem de yüksek sosyal çevrelerde iktidarın dizginlerini ellerinde tutuyorlardı; bu da yalnızca klasikler, tarih ve İngiliz edebiyatı hakkında bilgi sahibi olan kişilerin eğitimli olarak görüldüğü anlamına geliyordu. Bu bölünme Almanya'da tam olarak aynı değildi -sosyologlar ve politikacılar *Zivilisation*'un unsurları olarak bilim adamlarıyla bir tutuluyor ve *Kultur*'a karşı çıkılıyordu- ama aynı ailedendi ve daha da derindi.

Hatta bundan daha fazlası vardır. Lepenies, Almanya'da "kültürün" çekiciliğinin, gündelik siyasete yönelik bir "küçümseme" ile birlikte, "'Alman ruhunun' derin apolitik doğasına" yönelik inanca dayandığını ve bunun, Almanya'nın bir *Kulturnation* olarak, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren yalnızca "uygar" Batı'ya karşı üstünlük iddiasını beslediğini söylüyor. Bunun sonucunda siyasete yönelik "garip kayıtsızlığın" Almanya'da başka herhangi bir yerde olduğundan çok daha fazla görüldüğünü ve siyasetin pahasına ya da siyasetin yerine geçecek şekilde kültürle ilgilenmenin "on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl Weimar'ındaki görkemli günlerden komünizmin çöküşünden sonra iki Almanya'nın yeniden birleşmesine kadar, şimdi oldukça zayıf bir biçimde de olsa, Alman tarihi boyunca hakim bir tutum olarak kaldığını" söylüyor."[65] Almanya'nın kültürel başarıları, özel bir yolda, bir Sonderweg'de ilerlediği inancı, "şairler ve düşünürler ülkesinde her zaman bir gurur noktası olmuştur. Alman İdealizmi, Weimar'ın klasik edebiyatı ve müzikteki Klasik ve Romantik tarzlar tarafından kurulan içsel alan, siyasi ulusun kuruluşundan yüz yıldan fazla bir süre önce ortaya çıkmıştır. Bireyin siyasetten kültür ve özel yaşam alanlarına çekilmesine özel bir saygınlık kazandırdılar. Kültür, siyasetin asil bir ikamesi olarak görülüyordu."[66] Başka pek çok gözlemci Almanya'nın içselliğine, "siyasete karşı garip kayıtsızlığına" dikkat çekmiş ve bazıları daha da ileri giderek, iki dünya savaşından birinin ya da diğerinin "kabus gibi sonuçlarını" açıklayanın bu olduğunu savunmuştur. Almanlar Thomas Hobbes'u gemiye aldılar ama John Locke'u almadılar. Bu hesaba göre, Almanya tarihinde özel bir yol vardı, ancak bu yol Wehler'in iddia ettiği gibi siyasi değil kültüreldi. Karl Lamprecht, 1891 gibi erken bir tarihte yayınlanan *Alman Tarihi* adlı eserinde buna dikkat çekmiştir.[67]

Amerikalı büyük Almanya tarihçisi Gordon Craig de aynı eğilimi fark etmiştir.[68] "İmparatorluk Almanya'sında sanatçının yabancılaşması ... büyük ölçüde kendi iradesiyle olmuştur. Gerçek dünyaya, iktidar ve politika dünyasına karşı Alman sanatçı, Fransızların aksine, her zaman ikircikli bir tutum içindeydi. Siyasete katılmanın, hatta bu konuda yazmanın bile mesleğini aşağılamak olduğu ve bir sanatçı için gerçek olanın dış dünyadan ziyade iç dünya olduğu inancı onu itiyordu. 1870-71 olayları bile bu kayıtsızlığı sarsmayı başaramadı. Fransa'ya karşı kazanılan zafer ve Alman devletlerinin birleşmesi hiçbir büyük edebiyat, müzik ya da resim eserine ilham vermedi ..." On dokuzuncu yüzyılın sonundaki Natüralist yazar ve ressamlardan bahseden Craig, onların "dikkatlerini hiçbir zaman imparatorluk sisteminin doğasında var olan siyasi tehlikelere çevirmediklerini" de ekliyor. Gerçekten de, bu tehlikeler II. William döneminde daha da hissedilir hale geldikçe ... ülkenin romancı ve şairlerinin büyük çoğunluğu gözlerini kaçırdı ve gerçek dünya onlar için çok kafa karıştırıcı hale geldiğinde her zaman sığınacakları liman olan *Innerlichkeit*'a [içsellik] çekildiler."[69]

4 Ekim 1914'te, Büyük Savaş'tan iki ay sonra, doksan üç Alman entelektüeli 93 Manifestosu olarak bilinen ve Reich'ın eylemlerini yurtdışından gelen eleştirilere karşı savundukları "An die Kulturwelt" (Uygar Dünyaya) başlıklı bir manifesto yayınladı. Aralarında ressam Max Liebermann ve deneysel psikolojinin kurucusu Wilhelm Wundt'un da bulunduğu bu kişiler, savaşı Alman militarizmine karşı bir kampanya olarak değil, her şeyden önce Alman kültürüne yönelik bir saldırı olarak gördüklerini açıkça ortaya koydular. "Yurtdışında anlaşılmayan şey, Alman militarizmi ile Alman kültürünün birbirinden ayrılamayacağıydı ... Manifestoyu imzalayanlar, Goethe, Beethoven ve Kant'ın mirasının Alman toprağı kadar kutsal olduğu kültürel bir halkın (*Kulturvolk*) üyeleri olarak savaşacaklarına söz verdiler ... Almanya'nın birliği siyasetle değil kültürle sağlanmıştı." Doksan üçlüye göre Alman düşüncesi, "tam da Fransa ya da İngiltere gibi ülkeler için geçerli olan değer ve ideallerden çok farklı olduğu için" Avrupa ruhunun vazgeçilmez bir unsuruydu. Almanlar kültür ve uygarlık arasındaki aşılamaz farkta ısrar ediyorlardı."[70] (Max Weber'in Almanların neden Büyük Savaş'a katıldığına dair görüşü için bkz. s. 442.)

Günümüze yaklaştıkça birçok Alman, Almanya'da ilk kez demokratik bir rejim kurma girişimi olan Weimar Cumhuriyeti'ni Alman siyasi ideallerine bir ihanet olarak görmüştür. Thomas Mann, "Gedanken im Krieg" (Savaş Üzerine Düşünceler, 1918) adlı eserinde demokratik ruhun "ahlaki açıdan güçlü ama siyasi açıdan zayıf olan Almanlara tamamen yabancı olduğunu" yazmıştır. Metafizik, şiir ve müzikle ilgilenen ama oy hakkı ya da parlamenter sistemin uygun prosedürleriyle ilgilenmeyen Almanlar için Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*, insan haklarının ilanından daha radikal bir eylemdi." Mann, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Amerika Birleşik Devletleri'nde sürgündeyken bu konuya geri döndü. Almanya'da siyasetin zaferinin -Bismarck'ın yükselişi, Kayzer'in rolü, Weimar Cumhuriyeti, Nazi hareketi- hepsinin (sadece Nazilerin değil, hepsinin) kültürel yoksullaşmaya yol açtığına inanıyordu.[71] Daha sonra Mann fikrini değiştirdi ve Kongre'de yaptığı bir konuşmada "içselliğin ve romantik karşı devrimin, spekülatif olanın sosyo-politik alandan feci bir şekilde ayrılmasına yol açtığını ve bunun da Almanları modern demokrasi için uygunsuz hale getirdiğini"[72] savundu.

Alman olmayan biri için tüm bunlar biraz tuhaf, hatta gerçek dışı gelebilir. Batılı ama Alman olmayanların "kültür"e bakışı T.S. Eliot tarafından *Notes Towards a Definition of Culture* (Bir Kültür Tanımına Yönelik Notlar, 1948) adlı eserinde çok güzel bir şekilde özetlenmiştir: "Kültür terimi ... bir halkın tüm karakteristik faaliyetlerini ve ilgi alanlarını içerir; Derby Günü, Henley Regatta, Cowes, on ikinci Ağustos [atıcılık sezonunun başlangıcı], bir kupa finali, köpek yarışları, pin masası, dart tahtası, Wensleydale peyniri, dilimlere ayrılmış haşlanmış lahana, sirkede pancar, 19. yüzyıl Gotik

kiliseleri ve Elgar'ın müziği." Bunların hiçbiri katılımcılar açısından özel bir "içsellik" ya da büyük bir eğitim anlamına gelmez. Bu, insan ilişkilerine Alman kültür kavramından çok daha az hiyerarşik, daha ekümenik bir bakış açısıdır. En azından İkinci Dünya Savaşı'na kadar Almanya'nın elit kesiminin *Kultur* ile kastettiği şey, bizim Batı'da, Almanya dışında, geleneksel olarak "yüksek kültür" dediğimiz şeydir: edebiyat, tiyatro, resim, müzik ve opera, teoloji ve felsefe.[73]

Ancak, ki bu önemli bir "ama"dır, bu Almanya'ya yönelik bir eleştiri olarak algılanmamalıdır. Entelektüel faaliyetlerimizin nasıl organize edilmesi gerektiğine dair bu farklı anlayış, çok önemli bir nokta, öğretici bir farklılık olabilir. En azından farklılıklardan dersler çıkarılabilir. Örneğin şu ifadeleri düşünün.

"Yirminci yüzyıl Alman yüzyılı olmalıydı." Bu sözler Amerikalı akademisyen Norman Cantor tarafından yazılmıştır; Cantor o dönemde Nazi rejiminin Percy Ernst Schramm ve Ernst Kantorowicz gibi Almanya'nın önde gelen tarihçileri üzerindeki yıkıcı etkisinden bahsetmektedir. Sırada, Fritz Stern'in *Einstein's German World* (Einstein'ın Alman Dünyası) adlı kitabında yer alan şu cümle var: "Bu yüzyıl Almanya'nın yüzyılı olabilirdi." Bu kez konuşan Raymond Aron'dur; Fransız filozof, fizikçiler Albert Einstein, Otto Hahn ve Lise Meitner'in doğumlarının yüzüncü yılı anısına düzenlenen bir sergiyi ziyaret etmek üzere 1979'da Berlin'de bulundukları sırada Stern ile konuşmaktadır. Cantor ve Aron'un yirminci yüzyılın Almanya'nın yüzyılı olması gerektiğini/olabileceğini söylerken kastettikleri şey, Almanya'nın dünyanın en iyileri olan düşünürlerinin, sanatçılarının, yazarlarının, filozoflarının, bilim adamlarının ve mühendislerinin, kendi hallerine bırakıldıklarında, yeni birleşmiş ülkeyi yeni ve hayal bile edilemeyecek zirvelere taşıyacakları ve 1933'e gelindiğinde aslında *bunu yapma sürecinde* olduklarıydı. Hitler'in şansölye olduğu Ocak 1933'te Almanya -hiç kuşkusuz- entelektüel açıdan dünyanın önde gelen gücüydü. Belki ekonomik açıdan ABD ile boy ölçüşemezdi -Amerika o zamanlar bile çok daha kalabalık bir ülkeydi. Ancak hayatın diğer tüm yönlerinde Almanya başı çekiyordu. Herhangi bir milletten bir tarihçi 1932'nin sonunda modern Almanya'nın entelektüel tarihini yayınlamış olsaydı, bu büyük ölçüde bir zafer tarihi olurdu. Almanlar 1933'e kadar herkesten ve İngiliz ve Amerikalıların toplamından daha fazla Nobel Ödülü kazanmıştı. Almanya'nın kendini entelektüel olarak örgütleme biçimi büyük bir başarıydı.[74]

Ancak Alman dehasının önü tam da en parlak döneminde kesildi. Bunun neden olduğunu tüm dünya biliyor. Almanların bu üstünlüğü neden ve nasıl elde ettikleri ise çok daha az biliniyor. Evet, insanlar Almanya'nın Naziler döneminde çok sayıda yetenek kaybettiğini biliyor (bir hesaba göre, 1939'a kadar 60.000 yazar, sanatçı, müzisyen ve bilim insanı ya sürgüne ya da ölüm

kamplarına gönderildi). Ancak pek çok Alman bile ülkelerinin 1933'e kadar entelektüel açıdan böylesine baskın bir güç olduğunu unutmuş görünüyor. Holokost ve Hitler, daha önce atıfta bulunulan A. Dirk Moses'ın çalışmasının gösterdiği ve Keith Bullivant'ın açıkça söylediği gibi, araya giriyor: "İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında doğanlar için 1933 öncesi Almanya'nın kültürel tarihi, hiç bilmedikleri kayıp bir ülkenin tarihidir."

Bugün hayatta olan pek çok insanın 1933 öncesi dönemde Almanya'nın üstünlüğüne ilişkin bu temel noktayı kavradığını sanmıyorum. Elbette uzmanları hariç tutuyorum. Onlar arasında durum tersine dönmüş durumda: Nazi vahşetinin büyüklüğü, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya hakkında İngilizce yapılan çalışmaların derin ve ayrıntılı olduğu anlamına geliyor. Bu kitap için yaptığım araştırmanın bir parçası olarak Washington D.C.'deki Alman Tarih Enstitüsü'nü ziyaret ettim. Bu kurumlar Londra, Paris, Washington ve başka yerlerde de var. Washington'daki enstitü, Almanca ve İngilizce kitap ve süreli yayınlardan oluşan muhteşem kütüphanesinin yanı sıra, *German Studies in North America: A Directory of Scholars* (*Kuzey Amerika'da Alman Çalışmaları: Akademisyenler Rehberi*) adlı devasa bir çalışmayı da içeren kendi yayın programına sahip: Bu 1.165 sayfalık eser, kabaca 1.000 akademisyenin projelerini listeliyor. Konular, Alman savaş romanlarından Kansas Alman lehçeleri atlasına, Alman toplumunda hassasiyet üzerine bir çalışmadan 1800 ve 2000 yılları arasında başkent olarak Berlin ve Washington'un karşılaştırılmasına kadar uzanıyor. En azından Amerika'daki akademisyenler arasında Alman konularına yönelik araştırma ilgisinde bir eksiklik yok. Ancak bu sadece ana noktayı güçlendiriyor: genel halk arasında Alman meseleleri hakkındaki cehalet yaygın.

Bize yirminci yüzyılın Amerikan yüzyılı olduğunun söylenmesine alışkınız, ancak gerçek daha karmaşık ve bu kitabın göstermeyi amaçladığı gibi bundan daha ilginç. Bu kitabın amacı, savaş ve soykırımla ilgili tarihsel nedenlerden dolayı son yarım yüzyılda ihmal edilmiş, hatta dışlanmış bir halkın isimlerini ve başarılarını hem Almanca konuşmayanların hem de Almanca konuşanların bilincine yeniden yerleştirmektir.

O halde bu kitap, Alman dehasının nasıl doğup geliştiğini ve hayatlarımızı bildiğimizden ya da kabul etmek istediğimizden daha fazla nasıl şekillendirdiğini, Hitler tarafından nasıl yıkıma uğratıldığını ama -ki bu çok önemli bir "ama"dır- sadece başarıları için -kültürel, bilimsel, endüstriyel, ticari, akademik- hiçbir zaman tam övgü alamayan savaş sonrası iki Almanya'da değil, Alman düşüncesinin modern Amerika ve İngiltere'yi ve kültürlerini nasıl şekillendirdiğinde de çoğu zaman tanınmadan nasıl yaşadığını anlatıyor. Amerika Birleşik Devletleri ve Büyük Britanya İngilizce konuşuyor olabilir ama bildiklerinden çok daha fazla Almanca düşünüyorlar.

"Alman" derken neyi kastettiğime dair kısa bir not. Thomas Mann'ın "Alman küresi"nden bahsederken kullandığı anlamda kullanıyorum; Almanya'nın kendisi ve diğer Almanca konuşulan toprakları -Avusturya, İsviçre'nin bazı kısımları, Macaristan'ın bazı kısımları, Çekoslovakya ve Polonya- içeren, kendini evinde hissettiği bir kültürel dünya. Bir dönem Viyana-Budapeşte-Prag'da Almanca konuşulan ve Almanca düşünülen bir alan vardı. Başka zamanlarda, Danimarka, Hollanda ve Baltık ülkelerinin bazı kısımları da Alman etki alanına girdi; bilim adamları ya da yazarlar Berlin'e, Viyana'ya, Münih'e ya da Göttingen'e entelektüel merkezler olarak baktılar. Sigmund Freud, Edmund Husserl ve Gregor Mendel, bugün Çek Cumhuriyeti'nin bir parçası olan Moravya'dan geldiler, ancak her biri Almanca konuştu, düşündü ve yazdı ve hayatlarını ezici bir çoğunlukla Almanca konuşulan geleneklerin bir parçası olarak yaşadılar. Evangelista Purkyně de Çek'ti ve Çek dili adına kampanya yürüttü, ancak bilim yaparken Almanca yazdı ve neredeyse yalnızca Alman dergilerine katkıda bulundu; entelektüel çalışmasının itici gücü -hücrenin doğası- Alman bilim adamlarının önde gelen olduğu entelektüel bir alandı. Karl Ernst von Baer Estonyalıydı ama Almanca yazıyordu ve Göttingen Üniversitesi'nde görev yapıyordu; Timothy Lenoir, on dokuzuncu yüzyıl başı Alman biyoloji tarihinde Baer'i merkezi figür olarak sayar. Matematikçi Georg Cantor, Danimarka'dan göç eden bir ailenin çocuğu olarak St. Petersburg'da doğmuş, ancak on bir yaşındayken Frankfurt'a taşınmış, Zürih, Berlin ve Göttingen üniversitelerinde eğitim görmüş ve kariyerinin büyük bölümünde Halle Üniversitesi'nde ders vermiştir. Klasik sosyolojinin kurucularından biri olan Karl Mannheim Budapeşte'de doğmuş ancak Georg Simmel'den çok etkilenmiş ve en önemli kitaplarını Almanya'da (ve Almanca olarak) Heidelberg ve Frankfurt'ta yazmıştır. Harold Schonberg'e göre "Alman sanatsal şarkı türünü en yüksek noktasına taşıyan" Hugo Wolf, Windischgraz, Steiermark, daha sonra Yugoslavya'da Slovenjgrade, bugün Slovenya'da doğdu. İsviçreli romancı Gottfried Keller için "Cenevre'den gelen Rousseau ne kadar Fransız bir yazarsa o da o kadar Alman bir yazardı" diyen Georg Lukacs ile aynı ilkeyi benimsiyorum.[75]

Elbette bir an bile *Fransız Dehası, İngiliz Dehası* ya da *Amerikan Dehası* başlıklı kitaplar yazılamayacağını söylemek istemiyorum: yazılabilir. Yeni Zelanda, Danimarka ve Trinidad gibi küçük ulusların da dâhileri vardır (Ernest Rutherford, Niels Bohr, V.S. Naipaul). Demek istediğim şu ki, modern düşüncenin gelişimine yapılan bu katkılar iyi bilinmektedir. Fransız Aydınlanması, Thomas Hobbes, John Locke, David Hume, Adam Smith ve John Stuart Mill gibi İngiliz ampirist filozoflar ve Amerikan pragmatistleri önemli ama çokça işlenmiş hatlardır. Öte yandan, modern Alman kültür tarihi genel okur kitlesi tarafından çok daha az biliniyor. Umarım bu kitap bu dengesizliği düzeltmek için küçük bir yol açar.

KISIM I

Alman Yaşamında Büyük Dönüş

1.

Almanlık Ortaya Çıkıyor

1747'nin ilkbaharında bir pazar akşamı, saray müzisyenleri her zamanki konserleri için toplanırken, bir yaver Prusya Kralı Büyük Friedrich'e o gün Potsdam şehir kapısına gelen ziyaretçilerin listesini uzattı. Kral listeye göz attığında aniden haykırdı: "Beyler, yaşlı Bach burada!" Daha sonra anlatılanlara göre kralın ses tonunda "bir tür tedirginlik" vardı.[1]

O sırada altmış iki yaşında olan besteci Johann Sebastian Bach, Prusya Kraliyet Kapelle'sinin baş klavsencisi olan oğlu Carl'ı ziyaret etmek için 120 kilometre ötedeki Leipzig'den yola çıkmıştı. Carl Potsdam'a geldiğinden beri Prusya Kralı "yaşlı Bach" ile tanışmak istediğini bildirmişti. Ancak Carl, babası ile kralın ne kadar farklı olduklarını biliyordu ve onları bir araya getirmek için hiçbir şey yapmamıştı. Haksız da sayılmazdı. Karşılaşma gerçekleştiğinde, çok farklı iki dünya arasında bir çarpışma olduğu kanıtlandı.[2]

Bach, müziğin İbranice olduğuna dair İncil geleneğine inanan ortodoks bir Lutheran'dı. Dul bir adamdı ve iki karısından yirmi çocuğu olan bir aile babasıydı. James Gaines buluşmayı anlatırken, "Frederick, çocuksuz, politik bir evliliği olan biseksüel bir insan düşmanıydı," diyor ve ekliyor: "dini hoşgörü konusundaki ünü, tüm dinleri eşit derecede hor görmesinden kaynaklanan bir Kalvinistti." Bach Almanca yazıyor ve konuşuyordu. Kralın ünlü sarayında herkes Fransızca konuşuyordu. Friedrich "hiç Almanca kitap okumamış olmakla" övünürdü.[3]

Aralarındaki farklılıklar müzik zevklerine de yansımıştı. Bach kilise müziğinin, özellikle de kanon ve fügün "öğrenilmiş kontrpuanı"nın en parlak temsilcisiydi; bu antik zanaat o kadar gelişmişti ki, dönemin pek çok müzisyeni kendilerini "yarı-ilahi bir sanatın koruyucuları" olarak görüyordu. Friedrich bu tür iddiaların abartılı olduğunu düşünüyordu. Ona göre kontrpuan eski moda bir şeydi. Kendi deyimiyle "kilise kokan" müziği reddediyordu.[4]

Aralarındaki farklılıklara rağmen, kral gelenler listesinde "yaşlı Bach'ın" adını görünce, bestecinin o gece saraya getirilmesini emretti ve ona kıyafetlerini değiştirme fırsatı bile vermedi. Bach, yürüyüşünün ardından yorgun bir halde saraya vardığında, kral tarafından kendisine uzun ve karmaşık bir müzik motifi sunuldu ve besteciden bu motifi üç bölümlü bir füg haline getirmesi

istendi (aslında bu bir istek değildi). Saatin ilerlemesine ve yorgunluğuna rağmen Bach "neredeyse hayal edilemeyecek bir ustalıkla" görevin üstesinden geldi, öyle ki kralın orkestrasındaki tüm virtüözler "hayretler içinde kaldı."[5] Yine de Friedrich'in işi bitmemişti, hatta belki de yaşlı Bach'ın bu kadar iyi performans göstermesinden dolayı biraz hayal kırıklığına uğramıştı. Şimdi besteciye temayı altı ses için bir füg olarak yeniden düzenleyip düzenleyemeyeceğini sordu. Bu Bach'ın atlamayacağı bir çemberdi, en azından o anda. Düzenlemeyi kâğıda döküp daha sonra Friedrich'e göndereceği konusunda ısrar etti.

Temmuz ayında, Potsdam'daki akşamdan iki ay sonra, mağrur Bach altı bölümlü fügü tamamladı ve gönderdi. Friedrich'in bu eseri çaldırdığına dair hiçbir kanıt yoktur ama çaldırmış olsaydı, kurnaz ve zeki bir adam olan kralın biraz gücenmiş olması gerekirdi. Çünkü bu beste bir tarihçinin deyimiyle "Frederick'in temsil ettiği her şeye karşı yıkıcı bir saldırı" içeriyordu.[6] İlk olarak, müzik son derece dinseldi. Başka bir yerde, notaların kralın yükselen servetine göndermelerle açıklandığı ince bir alaycılık biçimi içeriyordu, ancak pratikte müzik melankoliye iniyordu.[7] Kontrpuan ve kilise kokan diğer müzik biçimleri araya serpiştirilmişti; tüm bunlar müzikologların "Müzikal Sunu"da Bach'ın son sözü söylediği sonucuna varmalarına olanak sağlamıştır. Krala meydan okuyarak, onu azarlayarak, hatta hicvederek, ona "krallarınkinden daha yüksek, asla değişmeyen ve sizin ve hepimizin yargılanacağı bir yasa olduğunu" hatırlatmıştır.[8]

Tüm bu karşılıklı konuşma -kurnazca, zekice ama sivri bir dille- iki farklı dünya arasındaki çatışmayı, 1747'de her zamankinden daha keskin olan bir çatışmayı tasvir ediyordu. Üç yıl sonra Bach ölmüştü. Hayatının son aylarında tamamladığı son büyük başarısı, Batı müziğinin en büyük başyapıtlarından biri olan (eleştirmen Harold Schonberg'in deyimiyle "devasa") ve Bach'ın kendisinin asla dinlemeyeceği Si Minör Ayin'di. Si Minör Ayin ve Bach'ın ölümüyle birlikte bütün bir sanatsal, ruhani, kültürel ve entelektüel dünya sona ermişti. Barok, esasen Karşı-Reform kilisesinin üslubuydu ve Katolik Kilisesi'nin büyük reformcularından biri olan Roma'daki Kardinal Gabriele Paleotti'nin özetlediği üzere, görsel sanatlardaki amacı "oğullarının ruhunu ateşe vermek", "inananların gözleri önüne görkemli bir gösteri" koymak ve kiliseyi "cennetin yeryüzündeki görüntüsü" yapmaktı. Bach'ın müziğindeki amacı da - her ne kadar Protestan müziği olsa da - hemen hemen aynıydı. Böyle bir anlayış, böyle bir estetik, onunla birlikte öldü.

Ancak barok ateşi soğurken, yeni inançlar, yeni mizaçlar, yeni düşünme biçimleri onun yerini alıyordu. Bu yeniliklerden bazıları temel nitelikteydi; bin hatta iki bin yıldır ifade edilen her şey kadar derin ve devrimci olan düşüncede yeniden yapılandırmalardı. Yeni fikirlerin çoğu Avrupa'nın tamamını ve

Kuzey Amerika'yı da dönüştürdü. Ancak birkaçı Almanya'ya özgüdür ya da başka herhangi bir yerden daha fazla orada uygulanmıştır.

On sekizinci yüzyılın ortalarına (1763) kadar Almanca konuşulan topraklar, Harvard'lı tarihçi Steven Ozment'in deyimiyle "Avrupa'nın ayak bastığı yer"di. Avrupa'nın coğrafi kalbindeki konumları, onları Orta Çağ'dan beri uluslararası ticaretin kavşak noktası haline getirmişti ve bu durum tamamen yararlı etkilerden yoksun değildi. Örneğin on altıncı yüzyılın başlarında, Almanya'nın imparatorluk serbest şehirleri -Augsburg, Ulm, Köln, Hamburg, Bremen, Lubeck- İtalyan ve İsviçreli benzerlerinden sonra ikinci bir yurttaşlık kültürüne sahipti. Tim Blanning'in de belirttiği gibi, o dönemde Nürnberg Albrecht Dürer, Veit Stoss, Adam Krafft, Peter Vischer ve Hans Sachs'a ev sahipliği yapıyordu. Ancak on yedinci yüzyılda aynı coğrafi merkeziyetçilik, Ozment'in deyimiyle Alman topraklarını Avrupa'nın büyük güçleri -Fransa, Rusya, İsveç, Avusturya-Macaristan Habsburgları ve İngiltere- için bir savaş alanı haline getirdi. Katolikler ve Protestanlar arasında şiddetli bir çatışma olan Otuz Yıl Savaşları (1618-48) büyük ölçüde Alman topraklarında yaşandı ve o kadar acımasızdı ki vahşet hikayeleri sıradan hale geldi - örneğin, Philip Vincent'ın "çocuk yiyen Hırvatlar", "Hatbandes yapmak için kesilen burunlar ve kulaklar" ve diğer lezzetleri gösteren tabakların yer aldığı çağdaş *Almanya Ağıtları*'na bakın. O dönemin sonunda, her şeyden çok bir tükeniş barışı olan Westphalia Antlaşması, yeni bir siyasi gerçekliği, çok eşit olmayan büyüklük ve öneme sahip gevşek bir devletler konfederasyonunu ortaya çıkardı: 7 (daha sonra 9) elektörü (imparatoru ve veliahtını, yani Romalıların kralını seçen ve büyük ölçüde törensel olan makama bir gönderme), 94 ruhani ve geçici prens, 103 kont, 40 piskopos, hepsi eşit derecede egemen (ya da yarı egemen) 51 özgür şehir ve hepsi otorite iddiasında bulunan ancak toplu olarak ancak 200.000 tebaayı yöneten yaklaşık 1.000 şövalye.[9] Bu bataklıktaki temel yenilik, egemen (ve çoğunlukla Protestan) Alman devletlerinin, eski tarihsel merkezleri olan Katolik Avusturya/Habsburg İmparatorluğu'ndan birer birer "kopmaları" gerçeğiydi. Bavyera, Brandenburg-Prusya, Saksonya ve Württemberg, kendilerine bağımsız bir dış politika ve silahlanma imkanı veren yeni toprak haklarını kullanarak Avusturya'nın gölgesinden çıktılar (ancak sadece Brandenburg-Prusya'nın kayda değer bir profesyonel ordusu vardı).[10] 1667 yılında, "Otuz Yıl Savaşları" deyimini ortaya atan hukukçu Samuel Pufendorf, eski imparatorluğu siyasi ve anayasal bir "canavarlık" olarak tanımladı.[11] Nüfus çökmüştü, örneğin Württemburg'un nüfusu 1622'de 445.000 iken 1639'da 97.000'e düşmüştü. Alman eyaletleri artık o kadar parçalanmıştı ki, 1690'larda Ren Nehri'nden Manş Denizi'ne giden mavnalar ortalama her dokuz kilometrede bir sınır geçiş ücreti ödüyordu.[12] Keşif yolculuklarının ardından ticaret kalıpları Kuzey Atlantik'e kaymış ve Alman ekonomisi zayıflamıştı.

Bu yeni dünya kalıcı olmadı. Sonraki 200 yıl boyunca, Orta Avrupa'daki en önemli siyasi, kültürel ve sosyal gelişme Brandenburg-Prusya'nın yükselişi oldu. 1700 yılında Habsburg Avusturya'sı 9 milyonluk bir güce sahipti ve hala "Heiliges Romisches Reich deutscher Nation"un (Alman Ulusunun Kutsal Roma İmparatorluğu) en önde gelen parçasıydı. Prusya o dönemde ancak 3 milyonluk bir nüfusa sahipti ve toprak bakımından Avrupa'da ancak on birinci sıradaydı. Yine de on sekizinci yüzyılın ortalarında Avrupa'nın en güçlü üçüncü ordusuna sahipti ve Avusturya'nın ensesindeydi.[13] Bu değişimin temel nedeni Westphalia Barışı'na borçluydu çünkü bu barışla Brandenburg-Prusya Doğu Pomeranya, Magdeburg, Minden ve Silezya topraklarını ele geçirmişti. Prusya'nın başarıları aynı zamanda uzun ve üretken bir yaşam süren hükümdarlar silsilesine de borçluydu. Ancak Prusya'yı hem kendi gözünde hem de başkalarının gözünde şekillendiren ve karakterize eden en önemli gelişme, Hıristiyan dininin yeni bir çeşidiydi. Bugün anladığımız şekliyle Almanlık, on yedinci yüzyılın sonlarında ve on sekizinci yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır ve Pietizm'in sağlam bir kavrayışı olmadan anlaşılamaz.

Pietizm ve Prusyacılık

Büyük Friedrich, haklı olarak, tarihçilerin en çok ilgisini çeken, askeri cesaret, kişisel karizma ve entelektüel/sanatsal bir zihin yapısının birleşimiyle, önümüzdeki birkaç bölümün konusu olan Alman rönesansını katalize etmeye yardımcı olan güçlü bir kişiliktir. Onun önemli bir rol oynadığına şüphe yok. Ancak son zamanlarda yapılan çalışmalar daha ziyade babası I. Friedrich Wilhelm'e odaklanmıştır. Bu adamın başarıları ve başlattığı reformlar olmasaydı, Büyük Friedrich'in bu kadar parlak bir kariyeri olmayabilirdi.

Friedrich 1740'ta yirmi sekiz yaşında iktidara geldiğinde, Prusya devletine *zaten sahip olduğu* özel karakteri kazandıran şey, devlet çalışanları arasında resmi görevlerini vicdani bir şekilde yerine getirmeye yapılan benzersiz vurguydu. "Diğer Avrupa başkentlerinde hükümdarlar gösterişli lüksle karakterize edilen saray kurumlarında hüküm sürerken, Prusya kralları askeri üniformalar giyiyor ve resmi bir eli sıkılık ve tutumluluk ahlakını teşvik ediyorlardı." Prusya bürokrasisi o dönemde bile Avrupalı meslektaşlarından çok daha yüksek dürüstlük ve verimlilik standartlarına bağlılığıyla tanınıyordu.[14]

1950'lerde Alman tarihçi Carl Hinrichs, Prusya devlet hizmeti ideolojisinin kaynağının, Pietist hareketin meyvesi olarak düşünüldüğünde en iyi biçimde anlaşılabileceği tezini ileri sürdü ve Pietizm ile I. Friedrich Wilhelm tarafından başlatılan başlıca politika girişimleri arasındaki bazı önemli bağlantıları vurguladı. Hinrichs'in konuyla ilgili temel kitabı *Preussentum und Pietismus* ancak ölümünden sonra yayınlandı ve tam olarak geliştirilmiş bir

tezden ziyade bir dizi denemeden oluşuyordu. Bu eksiklikler yakın zamanda Richard Gawthrop tarafından ele alınmış olup, ben de aşağıda bu argümanları uyarladım.[15]

Pietizm ilk olarak 1670 civarında, disipline yaptığı güçlü vurgunun Martin Luther'in kilisesinin, kaçınmak için kurulduğu yozlaşmaya kendisinin de bulaştığı görüşünü benimseyen taraftarları çekmeye başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Bu ilk Pietistler, "hiyerarşiye karşı tüm inananların rahipliğini, doktriner otoriteye karşı içsel ışığı, akıl dinine karşı kalp dinini ... ve skolastik tartışmaları değil pratik hayırseverlik eylemlerini vurgulayarak" Luther'in "bozulmamış sadeliğine" geri dönmeye çalıştılar.[16] Pietizmi özellikle siyasi otoriteler için çekici kılan başka nedenlerin de olduğu söylenmelidir. Bunların başında, Papalığın dünyevi gücünün büyük bir kısmını kaybettiği 1648 Westphalia Antlaşması'ndan sonra ortaya çıkan Reform kiliselerinin "içsel ışığı" vurgulayarak eski, daha ortodoks ve daha organize kiliselere göre çok daha az siyasi tehdit oluşturması geliyordu. Daha "içsel" bir inanca geçiş, yetkililerin günah çıkarmayı din adamlarına daha katı bir ahlaki disiplin dayatmanın bir yolu olarak kullanmasını sağladı. Pietizm ve Friedrich Wilhelm'in amaçları örtüşüyordu.

Pietizm, "müdahaleci ahlakçılığı" ile dikkat çeken İngiliz Püritenizminden derinden etkilenmişti ve *bu hayatta*, tam burada, dünyada yapılan iyi işlerin mahşer gününde ne olacağını belirlemeye yardımcı olduğunu savunuyordu. Püritenlere göre Tanrı aslında insanların bu dünyada iyi işler yapmasını *istiyordu*; kendisini bu şekilde tecelli ediyordu. Friedrich Wilhelm resmi olarak bir Pietist değildi, ancak Pietistlerinkinden çok da farklı olmayan bir duyarlılık ve çalışma ahlakıyla büyümüştü. Kral, 1713 ve 1740 yılları arasında, bu tamamlayıcı bakış açısının bir sonucu olarak, Pietistlere emellerini gerçekleştirmeleri için eşi benzeri görülmemiş fırsatlar verdi ve bunlar kralın ülkesinin idari, askeri ve ekonomik yaşamını kökten yeniden yapılandırmasını pekiştirdi ve meşrulaştırmaya yardımcı oldu. Thomas Nipperdey bunun başka bir etkisi daha olduğunu düşünüyordu: Protestanlık özünde insan doğası hakkında kötümserdi; bu da onu muhafazakar ve moderniteye karşı bir hale getiriyordu. Böyle bir tutumun çok önemli sonuçları olacaktı.[17]

Yeni yaklaşıma dikkat çeken ilk kişi, 1685'te yayınlanan *Pia Desideria* adlı eserinde 1635'te Alsace'ta doğan Philipp Jacob Spener'di.[18] Ancak Prusya'yı dönüştürecek olan Pietizm biçimini tasarlayan August Hermann Francke (1663-1727) oldu. Spener 1690'larda Berlin'deki güçleri yeni kurulan Halle Üniversitesi'nin ilahiyat fakültesindeki iki profesörlüğe Pietistleri atamaya teşvik etti. On sekizinci yüzyılda Halle Üniversitesi, Göttingen Üniversitesi ile birlikte Almanya'da (ve nihayetinde tüm dünyada) öğrenim ve bilim hakkındaki fikirleri dönüştürecekti. Lübeck doğumlu Francke, Leipzig'de ders vermekten men edilmişti ve Halle fakültesine Yakın Doğu (o zamanki adıyla Doğu) dilleri

profesörü olarak katıldı ve 1695'ten itibaren bu ona Pietist amaçlar ışığında devletin rolünü yeniden düşünme pozisyonu ve fırsatı verdi.[19]

Daha önce yaşadığı inanç krizi ve "yeniden doğmuş gibi" din değiştirmesi, onu entelektüel karmaşıklık ve doktrinel çekişmelerden ziyade "kalbin geliştirilmesi", dua, İncil okuma, içten tövbe ve günlük iç gözlemin gerçek bir dini yaşam için temel bileşenler olduğuna ikna etti. Dindarlığın tek başına aranmaması gerektiğinde ısrar etti: İncil'deki komşuyu sevme emrini yerine getirmek için "kişi pratik hayırseverlik eylemleriyle toplumu iyileştirmeye çalışmalıdır."[20] Francke'nin mesleki emeğin Pietistlerin yurttaşlarına hizmet edebilecekleri ana faaliyet alanı haline gelmesi gerektiği görüşüne kısa bir adımdı.[21] Teolojik olarak Francke'nin yaklaşımı oldukça cüretkârdı: Yaratılışın "iyileştirilebileceğini", dahası bu iyileştirmenin bireyin kurtuluş arayışında ana tahtayı oluşturması gerektiğini savunarak böyle bir aktivizmi meşrulaştırıyordu.[22]

Francke'nin vizyonu, Otuz Yıl Savaşları'nın ardından gelen uzun dönem olarak adlandırabileceğimiz dönemde gelişti. Şüphe henüz yaygın değilse bile kesinlikle artmaktaydı.[23] Bu durum, Francke'nin eğitim rejiminin temel özelliğinin neden öğrenciye çilecilik alışkanlığı ve Tanrı'nın otoritesine sorgusuz sualsiz itaat aşılamak üzere tasarlanmış sıkı -çok sıkı- denetim olduğunu açıklamaya yardımcı olur. Aynı zamanda Francke, Pietist okullardan gelen öğrencilerin "komşuları için yararlı bir şeyler üretebilmeleri" için daha dünyevi, pratik disiplinlerde eğitilmeleri gerektiğini vurguladı.[24] Bu reformlardan birincil olarak sorumlu olan kurum, Francke'nin artık "eğitim sınıfı" olarak yeniden tasarladığı din adamları olacaktı. Halle mezunlarından oluşan ağlar Kuzey Almanya şehirlerinin çoğunda kendilerine yer buldu.[25]

Entelektüel Merkezileşme ve Yeni Bir Kolektif Zihniyet

I. Friedrich Wilhelm 1713'te kral olduğunda eğitim/pedagoji işleri bu durumdaydı. Kendisi de 1708'de din değiştirmiş ve Francke'ninkine benzemeyen bir vizyona sahip olmuştu. Göreve geldiğinde, Halle Pietizminin güçlerini kendi öncelikleriyle uyumlu hale getirdiğinden, Halle'den ilahiyat mezunlarının baş hamisi olmakta hiç zaman kaybetmedi.[26]

Bunu sağlamak için kralın sadece kiliseleri ve okulları değil, tüm devlet aygıtını, Prusya'daki her sosyal kurumu harekete geçirmesi gerekiyordu. Bu şekilde "Devlet Pietizmi" ortaya çıktı.[27] Friedrich Wilhelm bunu teşvik etmek için 1729'da ülkesindeki tüm Lutherci papazların en az iki yıl Halle Üniversitesi'nde eğitim görmüş olması gerektiğine karar verdi ki bu entelektüel merkezileşmenin dikkate değer bir eylemiydi. 1725 yılında Halle'nin önemli Pietistlerinden Abraham Wolff ve Georg Friedrich Rogall, Königsberg Üniversitesi'nde teoloji

profesörü oldular. Bunun sonucunda ortaya çıkan Pietist akını, kuzeydoğu Almanya'daki kilisenin karakterini sonsuza dek değiştirdi.[28]

Ancak Pietist etkinin en geniş kapsamlı olduğu yerler ordu ve bürokrasiydi. Askeri kilise 1718'de yeniden örgütlendi ve sonunda alaylar arasında 100'den fazla Pietist papaz istihdam edildi.[29] Büyük ölçekte cehaletle karşılaşan papazlar, askerlere ve eşlerine okuma yazma öğretirken aynı zamanda onları İncil'le ve bunun aracılığıyla Pietist inanç ve değerlerle tanıştırdılar. Askeri kilise askerlerin çocuklarını da eğitti. 1720'lerde yüzlerce alay okulu inşa edildi. (Friedrich Wilhelm işleri kolaylaştırmak için papazlara okuma bilmeyenleri kiliseye kabul etmemelerini emretti.)[30] Onur (*Ehre*) kavramının kendisi de dönüşüme uğradı. Onur artık sadece askeri konulardaki ayrıcalığın bir yansıması değildi: artık bir subayın başkalarına karşı görevlerini daha geniş çapta -örneğin bir levazım subayı, bir talim subayı veya hatta bir muhasebeci olarak- yerine getirmesi gerekiyordu. Önemli olan, bir subayın astları da olsa komşularına ne kadar yardım ettiğiydi.

Aynı kültür bürokrasiye de nüfuz etmişti. Otuz Yıl Savaşları'nın ardından, yeni bağımsız olan yerel prensler, Fransız modelindeki saray hayatlarını sürdürebilmek için daha fazla paraya ihtiyaç duydular ve bu da prenslik işlerini verimli bir şekilde yönetmek için nispeten etkili bir bürokrasiye ihtiyaç duyulduğu anlamına geliyordu.[31] Alman topraklarında "bürokratların mülkü" olan Beamtenstand kuruldu ve 1693'te yargı sisteminin üst kademelerine kabul için sınavlar getirildi. Ardından 1727'de kral, biri Halle Üniversitesi'nde diğeri Frankfurt an der Oder'de olmak üzere kameralist çalışmalar alanında iki profesörlük kurdu. Bunlar Alman üniversiteleri tarihinde bu türden ilk profesörlerdi ve verilen dersler Prusya devletinin ekonomi, finans ve polis sistemlerinin teknik ve hukuki yönlerini kapsıyordu. Hans Rosenberg'in 1958 tarihli *Prusya Deneyimi* adlı kitabında belirttiği gibi, üç baskın unsur bürokrasi, aristokrasi ve otokrasiydi. Aynı zamanda kral, meritokrasinin güçlü bir destekçisiydi ve sürekli olarak alt düzeydeki memurların en üst düzey vergi komiserliği ya da daire başkanlığına ulaşma fırsatlarının altını çiziyordu.[32] Bu ortamda bürokrat, eğitim yoluyla sivil toplumun seviyesini yükseltmeye adanmış militan bir ideolojinin savunucusu haline geldi. 1742 yılına gelindiğinde, bir kraliyet komisyonu en az 1.660 okul inşa edildiğini ya da onarıldığını rapor etti. (Ancak bu rakam abartılmamalıdır. Herkes için okul on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar kurulmamıştı).

Daha da önemlisi, I. Friedrich Wilhelm ve Pietistler tarafından getirilen eğitim iyileştirmeleri zamanla tamamen yeni bir kolektif zihniyet yarattı: Walter Dorn'un sözleriyle, Prusyalılar "modern Avrupa'nın en disiplinli halkı" haline geldi.[33] Büyük Friedrich bu askeri-bürokratik-eğitimsel-ekonomik yapıyı sağlam tutma sağduyusuna sahipti. 1786'da öldüğünde Devlet Pietizmi

kültürün çekirdeğini oluşturuyordu. Napolyon'un tahribatından kurtulacak kadar istikrarlı olduğunu kanıtlayacaktı. Stefan Zweig ise yüz yıl sonra bunu onaylayarak yazacaktı.

Üniversitenin Yükselişi: "Alman Yaşamındaki Büyük Dönüş"

Beamtenstand ile birlikte Prusya üniversiteleri Almanya'ya kendine özgü bir ayrıcalık daha kazandırdı: uzun vadeli sonuçları olacak özel bir entelijansiya türü. On sekizinci yüzyıl Alman üniversiteleri, İngiliz üniversitelerinden birkaç önemli açıdan farklıydı. İlk olarak, on sekizinci yüzyılın başlarında Almanya'da çok daha fazla üniversite vardı: kıyaslanacak olursa İngiltere'de sadece Oxford ve Cambridge'e kıyasla yaklaşık elli üniversite vardı. Her ne kadar birçoğu küçük olsa da (1419'da kurulduğunda yaklaşık 500 öğrencisi olan Rostock'un artık sadece yetmiş dört, Paderborn'un ise kırk beş öğrencisi vardı), sayıları ve yerel karakterleri, daha yoksul ailelerin yetenekli çocuklarının Almanya'da yüksek öğrenim görmesinin çok daha kolay olduğu anlamına geliyordu.[34]

Ancak on sekizinci yüzyılın başında öğretim yöntemleri geriydi. Eğitim alanında norm, yeni fikirlerin değil sabit hakikatlerin öğretilmesiydi; profesörlerden yeni bilgi üretmeleri beklenmiyordu ve özellikle sanat ve felsefe fakülteleri gerilemişti. Katolik üniversitelerinin çoğunda, verilen sadece teoloji ve felsefe dersleriydi. Dahası, bu fakülteler skolastik derinlikten ziyade dünyevi genişliği ön plana çıkartan; matematik, modern diller, sosyal meziyetler, dövüş sanatları ve az miktarda bilim gibi daha moda bir müfredat sunan, hali vakti yerinde olanlar için tasarlanmış yeni *Ritterakademien*'in (Ritter "şövalye" anlamına gelir) tehdidi altındaydı. Bilimsel araştırmalar ise yeni kraliyet bilim akademilerinde yürütülmekteydi (Fransız modelindeki bu akademiler 1700 yılında Berlin'de, 1742 yılında Göttingen'de ve 1759 yılında Münih'te kurulmuştu). Dahası, Alman üniversiteleri prenslerin emrindeydi ve seküler (yani çok pratik) amaçlar için onların emrindeydi; Oxford ve Cambridge gibi klasik ve matematik çalışmalarına adanmış, kendi kendini yöneten akademisyen toplulukları değillerdi.[35]

Ancak paradoksal bir şekilde, 1700 civarında pek çok kişi Almanya'daki üniversiteleri ilgisiz ve can çekişen kurumlar olarak görse de, on yedinci yüzyılın sonunda ve on sekizinci yüzyılın ilk yarısında Almanya'daki entelektüel iklimi değiştirecek dört yeni üniversite açıldı. Bunlar Prusya'da Halle (1694), Silezya'da Breslau (1702), Hannover'de Göttingen (1737) ve Bayreuth'un Frank margravlığında Erlangen'di (1743). Heidelberg de önemliydi ama 1386'da kurulduğu için pek yeni sayılmazdı.

Göttingen Üniversitesi, Halle hariç diğerlerinden daha büyük bir etkiye sahip olacaktı. Göttingen'in kuruluşunda başı çeken isim Gerlach Adolf von Münchhausen'di.[36] 1688'de doğdu, Utrecht'te yurtdışında eğitim gördü ve ardından İtalya'da büyük bir tura çıktı; "nezaket" kazanmak için Almanya'dan ayrılma zorunluluğu onu talihsiz olarak etkiledi ve onda üniversite reformu arzusu yarattı. 1728'de Hanover Özel Konseyi üyesi olduğunda, orada bir üniversite kurulması için ajitasyon yapmaya başladı ve o kadar başarılı oldu ki, kendisi yeni kurumun *Kurator*'u olarak atandı. Kısa süre içinde etkili olacak birkaç yenilik getirdi.[37]

İlk olarak Münchhausen, teolojinin nispeten sessiz bir rol oynamasını sağladı. Göttingen, ilahiyat fakültesinin geleneksel sansür hakkını kısıtlayan ilk üniversite oldu ve Thomas Howard'ın Alman üniversiteleri üzerine yaptığı çalışmada dediği gibi, "Bu önlemin tarihsel önemini abartmak zordur." Doğrudan bir sonuç olarak, üniversiteler için günah çıkarma çağı sona erdi. Gotz von Selle bu önlemi "Alman yaşamında ağırlık merkezini dinden devlete kaydıran büyük dönüşün ekseni" olarak nitelendirenlerden sadece biriydi.[38] Bu aydınlanmacı önlem sayesinde Göttingen'in düşünme, yazma ve yayınlama özgürlüğü Almanya'da benzersiz hale geldi.

Münchhausen'in ilahiyat ve felsefe fakültelerinin sahip olduğu göreceli ağırlığı değiştirmesi çok önemlidir. Geleneksel olarak felsefe, hem profesörler hem de öğrenciler için yüksek fakültelerin bir "antresi" olarak belirgin bir şekilde daha aşağı bir disiplindi. Münchhausen, tarih, diller ve matematik gibi "felsefi" konuların ağırlığını ve önemini, bu alanların kötü hazırlanmış öğrenciler için telafi edici alanlardan daha fazlası olduğu konusundaki ısrarıyla artırdı.[39] Sonunda, Göttingen'deki felsefe fakültesi, geleneksel mantık, metafizik ve etik konularına ek olarak, "ampirik psikoloji", doğa yasası, fizik, politika, doğa tarihi, saf ve uygulamalı matematik (ölçme, askeri ve sivil mimari), tarih, coğrafya, sanat ve modern diller üzerine dersler verdi. Bu "felsefi" derslerin yanı sıra Göttingen, dans, eskrim, çizim, binicilik, müzik ve yabancı dillerde konuşma gibi Avrupa'daki herhangi bir kurumda mevcut olan en iyi saray sanatları eğitimini sunuyordu.*

Gözlemciler, genç soylular arasında üniversite eğitimi almaya yönelik yeni arzuya ve "önemli görevlerin" önünü açabilecek "çalışma ve bilim" tercihine dikkat çekti. Göttingen'de tarih, filoloji ve antikite küçük, ikincil çalışma alanları olmaktan çıktı ve özerk disiplinler olarak saygınlık kazanmaya başladı. Tarihin yanı sıra, klasik filoloji de Göttingen'de belirgin bir yükseliş yaşadı ve hem kendisi hem de kardeş disiplini -*Altertumswissenschaft*, yani antikçağ çalışmaları- mükemmel bir "Alman bilimi" haline geldi.[41] Johann Matthias

* Stallmaster'a o kadar büyük saygı gösterilirdi ki, akademik törenlerde yeri doçentlerden önce gelirdi.[40]

Gesner (1691-1761) ve halefi Christian Gottlob Heyne (1729-1812), klasiklerin vukufiyetini dönüştürdü. Dilbilgisine yapılan vurguyu kaldırıp, yerine antik çağın yaratıcı enerjilerinin örnekleri olarak metinlerin takdir edilmesini koydular; böylece yeni akademinin amacı, klasiklerin kültür, sivil yaşam ve din hakkında ortaya koyduklarının değerlendirilmesine dönüştü. "Her şeyden önce, şimdiye kadar ihmal edilmiş olan Yunan antikitesi merkezi *temel* odak noktası haline geldi."[42] Göttingen'deki diğer yenilikler arasında ilk profesyonel dergilerin yayınlanması da vardı.[43]

Göttingen ayrıca semineri de geliştirmiş ve rafine etmiştir. Bu, önemini abartmanın zor olduğu bir başka yenilikti. Seminer, göreceğimiz gibi, modern araştırma kavramına, modern doktoraya, akademik ve bilimsel "disiplinlere" veya konulara ve üniversitelerin öğretim ve araştırma arasında eşit olarak bölünmüş "bölümler" şeklinde modern organizasyonuna yol açmıştır. İlk olarak Francke tarafından Halle'de tanıtılan seminer, bilgi ve öğrenme kavramındaki derin değişimi yansıtarak dersten önemli açılardan farklılık göstermiştir. En önemli ayrım, geç Orta çağ bilgi veya *scientia* kavramları ile Aydınlanma sonrası *Wissenschaft* fikri arasındaki ayrımdı. Skolastik-Aristotelesçi mantık, tek ve doğru bir düşünme yöntemi olduğunu, bu yöntemin doğru bir şekilde kullanıldığında -kıyasa dayalı akıl yürütme, tartışma, terimlerin doğru tanımlanması ve "argümanların açık bir şekilde sıralanması"- her türlü bilimsel konuya uygulanabileceğini kabul ediyordu.[44] Farklı ilgi alanları farklı yöntemler gerektirmiyordu, çünkü hepsine mantık çalışmasıyla kavranan doğru akıl (*recta ratio*) yoluyla yaklaşılabilir ve anlaşılabilirdi. Derste verilen eğitimin temel amacı öğrencinin genel aklı edinmesine yardımcı olmaktı.

Seminer derslerinde ise daha az kişi vardı, eleştiri teşvik ediliyordu, bilgi değişebilir olarak görülüyordu, daha az sabitti ve yeni bilgi keşfedilmek için vardı. Seminer derslerindeki öğretmenlerin amacı "statik bilgiyi" yeniden üretmek değil, öğrencilerinin "zevkini, muhakemesini ve aklını" geliştirmekti.

Seminerler zaman içinde gelişti. Fikir ve bilgi alışverişine daha fazla değer verilen, öğrencilerin daha fazla katkıda bulunmasının beklendiği, daha samimi bir öğretim biçimini somutlaştırdılar. Yavaş yavaş, kanonik olarak belirlenmiş bir materyal külliyatının pasif ustalığı, yerini katılımın aktif olarak geliştirilmesine bıraktı ve Almanya'daki ilk seminer dersleri, tartışma ve değerlendirme için bir temel olarak önceden yazılı bir çalışmanın sunulmasını zorunlu kılmaya başladı.[45] Bu, daha sonra daha ayrıntılı olarak göreceğimiz gibi, orijinal araştırmanın bir sanat biçimi olarak kabul edildiği Romantik dönemde zirveye ulaşan özgünlüğe prim veren araştırma kavramını teşvik etti. Bazı Göttingen seminer derslerinde, diğer öğrencilerin yanıtlarını hazırlayabilmeleri için orijinal makalenin bir hafta önceden teslim edilmesi uygulaması gelişmiştir.

Tüm bunlara paralel olarak, *Wissenschaft* terimi modern anlamını ilk kez Göttingen'de, on sekizinci yüzyılın sonları ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında kazanmıştır. Göttingen'deki anlamıyla *Wissenschaft*, bilimi, öğrenmeyi, bilgiyi, alimliği kapsar ve aynı zamanda araştırmaya dayalı bir unsuru, bilginin aktarılan bir şey olmaktan ziyade ***kişinin kendisi için*** keşfedilebilir dinamik bir süreç olduğu fikrini ima eder.[46] Seminerler için yazılı sunum uygulaması -o zamanlar ortaya çıkan yeni bilimsel disiplinler doğrultusunda organize edilmiş- bitirme ve doktora tezleri arasındaki ayrıma ve doktora derecesine yol açtı. Bitirme tezi esasen bir bilgelik gösterisiyken (bir öğrenciden şu ya da bu küçük klasik yazarın bilinen tüm parçalarını bulup bir araya getirmesi istenirdi), doktora tezi bir hipotezi test eden ya da ona yol açan bir araştırma parçasıydı. Doktora sonunda Alman kamu hizmetinde tanınan bir derece haline geldi ve bu andan itibaren -daha sonra daha ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz- yükselişi garantilendi.[47]

Seminer derslerinin gelişimi ve doktoranın dönüşümü, klasik ve filolojik disiplinlerin ve İncil eleştirisinin evrimiyle kol kola gitti ve bu nedenle tüm bunların ima ettiğinden daha büyük bir etkiye sahipti. Bu gelişmelerin teşvik ettiği neohümanizm, eğitimli insan imajının yeniden tanımlanmasına yardımcı olmuş, ilk üniversite reform hareketinin (Francke yönetimindeki Halle'de) oldukça dışsal olan imajını, *Bildung* kavramında ifade edilen daha içsel bir imaja dönüştürmüştür.[48] Bu kitapta Bildung hakkında söylenecek çok şey olacaktır. Tercümesi zor olsa da, özünde bireyin içsel gelişimine, eğitim ve bilgi yoluyla kendini gerçekleştirme sürecine, aslında seküler bir mükemmellik arayışına, hem bilgi hem de ahlaki açıdan ilerleme ve arınmayı, bilgelik ve kendini gerçekleştirmenin bir karışımını temsil eder.

Halle ve Göttingen birlikte, Alman toplumunda yeni bir tabakanın yolunu hazırlayan yeni bir eğitim türünün şekillenmesine yardımcı oldular. Tim Blanning'in deyimiyle bir sınıf olamayacak kadar küçük olan bu tabaka, yine de devlet bürokrasisi, kilise, ordu, profesörlük ve profesyonel meslekler üzerindeki hakimiyeti sayesinde Almanya'da önemli bir konuma ulaştı. Alman kültürünün canlanmasına diğer tüm gruplardan daha fazla yardımcı olan bu yeni tabakanın öz anlayışı, onu geleneksel, daha ticari orta sınıflardan ayırıyordu.[49] Bu yeni tabakanın bu kurumlara getirdiği ilerici, rasyonelleştirici, meritokratik ve devletçi toplumsal vizyon, on dokuzuncu yüzyıl tarihinin tümünü etkiledi.[50] Yüzyılın başlarında, Thomas Howard'ın ifadesiyle, "genellikle kültür devleti (*Kulturstaat*) ya da vesayet devleti (*Erziehungsstaat*) olarak tanımlanan, paternalist görevleri arasında halkına 'uygun vatandaşlar' olmaları için ilham verme ve eğitme hedefini sayan bir devlet ... özlemlerinin ortaya çıkan ulus-devletin yüksek ve ahlaki açıdan ciddi amaçlarıyla örtüşmesi gerektiğini anlayan" özel bir devlet türünün kurulması için bile çalıştı. Howard'a

göre 1871'den sonra "*Kulturprotestantismus*" ya da "*Bildungsprotestantismus*" Alman imparatorluğunun "sivil-dinsel temeli" olarak işlev gördü.[51]

Tüm bunlardan önemli bir fikri sonuç ortaya çıkmaktadır: Alman entelijansiyası diğer ülkelerdeki benzerlerinden keskin bir şekilde farklılaşmıştır. Fransa'da entelijansiya kraliyet rejimine yabancılaşmış, öyle ki sonunda geleneksel otoritelere saldırmıştır. Rusya'da entelijansiya neredeyse tamamen soylulardan oluşuyordu ve İngiltere'de yirminci yüzyıla kadar ne terim ne de kavram vardı. Almanya'da hükümet pozisyonu için üniversite eğitimi gerektiğinden, entelijansiya tüm sosyal seviyelerden seçiliyordu. Almanya'nın o dönemde Londra ya da Paris'e rakip olacak bir metropol başkentinin olmaması da önemsiz bir ayrıntı değildi. Bu durum Alman entelijansiyasının dağınık olmasına rağmen pratik devlet yönetimiyle başka hiçbir yerde olmadığı kadar içli dışlı olmasına yol açmıştır. İngiliz ve Amerikalı sosyologlar "hükümetin ve idarenin pratik dünyasından uzaklığı" entelijansiyanın tanımlayıcı özelliklerinden biri olarak nitelendirirken, bu durumun Almanya için geçerli olmadığı açıktır.[52]

Okuma Devrimi, Yeni Bir Kamusal Alan ve Yükselen Milliyetçilik

Mayıs 1775 gibi geç bir tarihte Christian Schubart *Deutsche Chronik* (Alman Kroniği) adlı eserinde, "Almanya'nın büyük bir şehir olması gerektiği izlenimine kapıldığını" söylediği Napolili bir hanımla karşılaştığını bildirmiştir. Avusturya Aydınlanması'nın en seçkin isimlerinden biri olan Joseph von Sonnenfels bir mektubunda şöyle demiştir: "Fransızların Alman gelenekleri, aklı, toplumu, zevki ve Alman güneşi altında çiçek açan diğer her şey hakkında nasıl yakışıksız bir küçümsemeyle konuşmaya ve yazmaya alışkın oldukları iyi bilinmektedir. '*tudesque*', '*germanique*' ve '*allemande*' sıfatları onlar için 'kaba', 'hantal' ve 'kültürsüz' ile eşanlamlıdır."[53]

On yedinci yüzyılın sonları ve on sekizinci yüzyılın başlarında, eğitimli Almanların çoğunun Fransız edebi ve sanatsal kültürünü kendilerininkinden üstün gördüğü ve İngiliz siyasi özgürlükleri ve parlamenter uygulamalarının da aynı şekilde kıskanılması gerektiği doğruydu. Ancak bu, Pietizm ve ülkenin çeşitli yöneticileri tarafından getirilen değişikliklerin yerleşmesinden ve üniversitelerin radikal bir dönüşüm geçirmesinden önceydi. Aynı dönemde Avrupa'da Almanca konuşanları orantısız bir şekilde etkileyen ve on sekizinci yüzyıl bitmeden Alman kültürünün Fransız ve İngiliz başarılarını yakalamasına ve bazı alanlarda onları geride bırakmasına yardımcı olan bir dizi ekonomik, siyasi, sosyal ve entelektüel değişiklik meydana geldi.[54]

Bunlardan ilki okuma devrimiydi. Bu kısmen sansürün kademeli olarak kaldırılması -ya da hafifletilmesi- ile ilgiliydi, Almanya'da çok sayıda farklı

özerk eyalet olması nedeniyle bunu uygulamak daha zordu ve hem anekdotlarda hem de istatistiksel kanıtlarda görülüyordu. On sekizinci yüzyılın sonlarında yazılmış bir anlatıda şöyle denmektedir: "Hiçbir ülkede okuma sevgisi Almanya'da olduğu kadar yaygın değildir ve hiçbir dönemde şimdiki kadar yaygın olmamıştır. . . İyi ve kötü yazarların eserleri artık prenslerin dairelerinde ve dokumacı tezgahının yanında bulunuyor ve kültürsüz görünmemek için ulusun üst sınıfları odalarını duvar halılarından ziyade kitaplarla süslüyor."[55]

Robert Darnton, Otuz Yıl Savaşları'ndan sonra kitap yayıncılığının büyük ölçüde zarar görmesine rağmen, 1764 yılına gelindiğinde Leipzig'deki yeni kitap kataloğunun savaş öncesindeki seviyesine, yani yılda yaklaşık 1.200 yeni kitaba ulaştığını göstermiştir. 1770 yılına gelindiğinde (Georg Wilhelm Friedrich Hegel ve Friedrich Hölderlin doğduğunda) bu sayı 1.600'e, 1800 yılına gelindiğinde ise 5.000'e ulaşmıştır. Okuma aynı zamanda on sekizinci yüzyılın bir başka olgusu olan ödünç verme kütüphaneleri tarafından da teşvik edilmiştir. 1800 yılına gelindiğinde Leipzig'de dokuz, Bremen'de on ve Frankfurt am Main'de on sekiz ödünç verme kütüphanesi vardı. Jürgen Habermas, on sekizinci yüzyılın sonunda Almanya'da 270 okuma derneği olduğunu ve bazılarının yeni bir hastalık olan *Lesesucht*'u ya da "okuma bağımlılığını" tanımladığını söyler.[56] On dokuzuncu yüzyılın başlarında Prusya ve Saksonya'daki okuryazarlık oranları New England dışında hiçbir yerde görülmemiştir.[57]

Bununla bağlantılı bir faktör de yerel dilin kullanımının artmasıydı. "Almanya'da Latince basılan kitapların oranı 1600'de yüzde 71'den 1700'de yüzde 38'e, 1800'de ise yüzde 4'e düşmüştür.*[58] Aynı dönemde Almanya'da zevklerde de belirgin bir değişim yaşanmış, 1625'te yüzde 46 olan teolojik yayınların oranı 1800'de yüzde 6'ya düşmüş, aynı dönemde felsefe yüzde 19'dan yüzde 40'a, edebiyat ise yüzde 5'ten yüzde 27'ye yükselmiştir. Dahası, Almanya'nın birçok siyasi oluşumdan kaynaklanan kültürel adem-i merkeziyetçiliği, onu -yine Tim Blanning'in ifadesiyle- "mükemmel süreli yayınlar ülkesi" haline getirmiştir.[59] Fransa'da 1745'te 15 olan süreli yayın sayısı 1785'te 82'ye yükselirken, Almanya'daki eşdeğer rakamlar 260 ve 1.225'tir (elbette Fransa'daki birçok süreli yayın Almanya'dakilerden daha yüksek tirajlara sahipti, ancak Alman süreli yayınları da neredeyse her yerden önce tahta baskı resimlere sahipti). "Avusturya'da polis şefi 1806'da gazetelerin eğitimli sınıflar için 'gerçek bir ihtiyaç' haline geldiğini kabul etmek zorunda kaldı ve Hegel'in günlük gazete okumanın modern insanın sabah duasını temsil ettiğine dair ünlü sözünü öngördü." Okuma devrimi, "ahlaki süreli yayınların"[60] büyümesi yoluyla olaylara daha eleştirel bir yaklaşımı da beraberinde getirdi.

Almanya sadece Latinceden kurtulmakla kalmıyor, kendi dilini de geliştiriyordu. 1700 yılında Almancanın itibarı hiç bu kadar düşük olmamıştı.

---

* Fransa'da pornografik yayınlar bile on sekizinci yüzyılda Latince basılıyordu.

Gottfried Leibniz (1646-1716) 1679'da, Fransız Güneş Kralı'nın (XIV. Louis) etkisinin en yüksek olduğu dönemde, *Ermahnung an die Deutschen, ihren Verstand und ihre Sprache besser zu uben* (Almanlara Akıllarını ve Dillerini Daha İyi Kullanmaları İçin Öğüt) başlıklı bir risale yazdı. Latince ya da Fransızca yazdığı bilimsel ve felsefi yazılarında her zamanki uygulamasının aksine, bu risale Almancaydı.[61] Filozofun öğütleri bir dizi yeni süreli yayında, özellikle de Johann Jakob Bodmer (1698-1783) ve Johann Jakob Breitinger'in (1701-76) öncü ruhları olduğu bir grup arkadaşı tarafından 1720'lerde Zürih'te yayınlanan bir dergide ciddiye alındı.[62] *Discourse der Mahlern* olarak bilinen bu dergi özellikle Alman dili ile ilgiliydi. Hem Bodmer hem de Breitinger -birkaç yanlış başlangıçtan sonra- Almancayı daha az ağır, daha samimi, daha zevkli ve daha az vaaza benzeyen bir dil haline getirmek için tasarlanmış makaleler kaleme aldılar; bu gelişmenin (ki bu önemli bir gözlemdi) kadınlara daha fazla hitap etmesi gerektiğini iddia ettiler.

Bu yenilikler başkaları tarafından da geliştirildi. Halle'de Christian Thomasius, derslerini Latince yerine Almanca veren ilk Alman profesör oldu.[63] Leipzig'e taşınan ve önce şiir sonra da felsefe profesörü olan Königsberg doğumlu Christoph Gottsched (1700-1766), dilsel bütünlüğe adanmış bir Alman topluluğu kurdu: "Her zaman dilin saflığı ve doğruluğu desteklenmelidir ... sadece Yüksek Almanca yazılmalıdır, Silezya veya Meissen, Frankonya veya Aşağı Sakson dillerinde değil, böylece Almanya'nın her yerinde anlaşılabilir." Leipzig'dekini örnek alan Alman dernekleri başka şehirlerde de kuruldu.[64] Gottsched roman ve tiyatronun gelişimini teşvik etmek için de elinden geleni yaptı. Aynı şekilde, 1751 yılında Christian Gellert, gençleri, "özellikle de kadınları" doğal bir yazı tarzı geliştirmeye teşvik etmek ve Alman dilinin "medeni konuları ele almak ve hassas duyguları ifade etmek için" yeterince esnek ve esnek olmadığı yönündeki "yaygın yanlış anlayışı" ortadan kaldırmak amacıyla mektup yazma üzerine popüler bir inceleme yayınladı.[65] Kısa bir süre sonra, Almanca ilk mektup romanları ortaya çıkmaya başladı.

Okuma devriminin son bir etkisi de kendilik bilinci üzerinde oldu. Benedict Anderson, meta olarak basının "tamamen yeni" bir eşzamanlılık fikri yarattığını, toplumun her kesiminden insanın -okudukları sayesinde- başkalarının da aynı anda aynı deneyimleri yaşadığını, aynı düşüncelere sahip olduğunu fark ettiğini söylüyor. "'Yatay-seküler, enine zaman' türünden toplulukların mümkün hale geldiği noktadayız." Bu şekilde, devlet otoritesinin kişisellikten arındırılmış doğasının da yardımıyla kamu otoritesi pekiştirilmiştir.[66] Anderson'a göre bu gelişmeler ilk bakışta göründüğünden daha önemlidir çünkü milliyetçi bilincin temelini oluşturan şey bu (yerel) basılı dillerdir. Anderson'ın vardığı sonuç, matbaa-kapitalizminin çeşitli diller üzerinde faaliyet göstererek yeni bir "muhayyel cemaat" biçimi yarattığı ve "ulusal bir

edebiyatın" önemli bir bileşen olduğu modern ulus için zemin hazırladığıdır.[67] Johann Wolfgang von Goethe'nin *Gotz von Berlichingen mit der eisernen Hand* (Demir Elli Gotz von Berlichingen) adlı, bir İmparatorluk Şövalyesinin düşüşünü ve çöküşünü anlatan özgürlükle ilgili oyununda, yazarın kendisi oyunun temasının "ortaya çıkan Almanlık" (*Deutschheit emergiert*) olduğunu söylemiştir.* Thomas Nipperdey, tüm bunların on dokuzuncu yüzyılda Almanya'nın "okullar ülkesi" haline gelmesine yol açacağını söyler.

Her ne kadar on sekizinci yüzyılda çoğalmış olsalar da romanlar, gazeteler, süreli yayınlar ve mektuplar geçmişte de bir şekilde var olmuşlardı. Aynı zamanda müzik alanında tamamen yeni bir kültürel ve entelektüel ortam ortaya çıktı: halk konseri. Konser, 1800 yılına gelindiğinde sanatın diğer tüm formlarının yerini almış ve "müziğin kendi başına ana mecrası" haline gelmişti.[69] Dahası, konser prenslik veya kilise saraylarının dışında gerçekleştiği için besteciler kendi müzikal formlarını ve bestelerini icat etmekte özgürdü. "Sonuç, müzik dünyasının senfoni, senfoni konseri ve konser salonu tarafından fethedilmesi oldu. Görünüşte doğal olan bu ilerleme, birçok tarihçinin konserin yükselişini, yükselen burjuvazinin kültürel malları feodal seçkinlere ayıran engelleri ve çitleri yıktığı Fransız Devrimi'nin kültürel eşdeğeri olarak sunmasına yol açmıştır."[70] Bu değişim, enstrüman ve nota satışlarını ve müzik öğretmenleri için fırsatları artırarak, bir bütün olarak Almanya'nın ana yararlanıcısı olacağı erdemli bir döngüyü teşvik etti.

On sekizinci yüzyılın ilk çeyreğinde müzisyenlerin hanların müzik odalarına sık sık gitme alışkanlığı gelişti ve bu toplantılar sonunda daha resmi konserlere dönüştü. Blanning bunun özellikle Frankfurt am Main, Hamburg, Lübeck ve Leipzig'de gerçekleştiğini ve bu dört şehrin ortak özelliğinin ticari karakterleri olduğunu, bunun da konserlerin yükselişini burjuvazinin yükselişiyle ilişkilendiren bir faktör olduğunu söylüyor. Konser salonları 1780'lerde daha önce hiç olmadığı kadar çoğaldı.

Tüm bunlar müzik tüketimine işaret etmektedir. Öte yandan müzikal yenilik, enstrümantal müzikte ve özellikle de senfonik formda yenilik, Mannheim, Eisenstadt, Salzburg, Berlin ve Viyana'da, sarayların merkezde olduğu ve var olan halkın "burjuvalardan" ziyade çoğunlukla soylulardan oluşan devlet çalışanlarından oluştuğu yerleşim şehirlerinde meydana geldi. Viyanalı soyluların yüksek eğitim seviyesi, müzikal açıdan bakıldığında, onları özellikle yeniliklere açık hale getirmiştir. Blanning'e göre bu durum Franz Joseph Haydn, Wolfgang

* On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Kayzer Wilhelm II kendisini "Bir Numaralı Alman" olarak tanımladı, ancak Anderson'un da belirttiği gibi bunu söylerken, "kendisiyle aynı türden birçok kişiden biri olduğunu, prensipte Alman dostlarına hainlik edebileceğini, örneğin Büyük Frederick'in zamanında düşünülemeyecek bir şey olduğunu dolaylı olarak kabul etti."[68]

Amadeus Mozart ve Ludwig van Beethoven'ın sanatlarının farklı biçimlerini geliştirme hızını açıklamaya yardımcı olmaktadır. Mozart 1784 yılında, 26 Şubat ile 3 Nisan arasındaki otuz yedi günde Viyana'da yirmi iki konser vermiştir.[71] Müziğin çokluğu, yenilik talep edildiğinden yeni formların evrimine yardımcı olmuştur.

Senfoni -sadece enstrümantal müzik- on dokuzuncu yüzyılın başında özellikle bir Alman sanat formu olarak görülüyordu. Immanuel Kant enstrümantal müziği -sessiz, sözsüz müzik- sadece zevk, bir "duvar kağıdı" biçimi, kültür değil diye reddetmişti. Ancak, 6. Bölümde göreceğimiz üzere, senfoninin yükselişi, insanların enstrümantal müziğin büyük bir felsefi derinliğe sahip olduğunu düşünmeye başlamasıyla birlikte, yeni bir müzik dinleme biçimini beraberinde getirdi. Son bir etken de, Katolik Avusturya'ya ilk olarak İtalya'dan yayılan bir uygulama olan, kutsal metinlerin müzik eşliğinde yerel dilde icra edilmesiydi. Protestan Almanya'da, İncil'deki öykülerin müziğe uyarlandığı (özellikle Georg Friedrich Handel'in oratoryoları) Lutherci *historia* geleneğine uyarlandı. Bu türün önemi, kamusal müzik yapımını saygın hale getirmesiydi. "Oratoryo, hayır işleri için para toplanmasına çok uygun bir şekilde, eğiticiydi; bu nedenle de halk arasında müzik dinlemenin birahane 'müzik odaları' ya da dans salonlarıyla olan eski ilişkisinin üstesinden geldi ... Burada hala bizimle olan bir olgunun başlangıcı görülmektedir: sanatın kutsallaştırılması."[72]

Böylece, Alman dili gelişirken, okuma ve eğitim standartları yükselirken, müzik de Almanların kültürel konularda geri kalmış olduğu imajının değişmesine yardımcı oldu. Johann Pachelbel (1653-1706), Georg Philipp Telemann (1681-1767), Johann Sebastian Bach (1685-1750) ve Georg Friedrich Handel'in (1685-1759) isimlerinin de doğruladığı gibi, seçkin bestecilerin çoğalması görmezden gelinemezdi. Tim Blanning, 1741 yılında Brunswick'te yayınlanan *Der musikalische Patriot* (Müzikal Vatansever) başlıklı bir dergiden alıntı yapar: "Daha önce Almanların hocası olan İtalyanların şimdi Almanya'nın değerli bestecilerini kıskanması ve gizlice onlardan bir şeyler öğrenmeye çalışması gerekmez mi? Gerçekten de, eskiden Alman yeteneğini taşralı bir şey olarak küçümseyen yüksek ve kudretli Parislilerin şimdi Hamburg'da Telemann'dan ders almaları gerekmez mi?"[73]

Alman Musa

Almanya'nın Avrupa'da büyük bir siyasi ve kültürel güce dönüşmesini tamamlamasına yardımcı olan, Almanya'ya özgü oldukça ayrı bir faktör de başka bir kral, I. Friedrich Wilhelm'in oğlu Büyük Friedrich'ti. Friedrich hakkında genel kabul gören görüş, onun bölünmüş bir ruha sahip olduğu, bir yandan monarşik otokrasiye bağlıyken, diğer yandan da en azından teoride kültürel ve siyasi

özgürlükler için liberalizmi tercih eden John Locke'un ömür boyu hayranı olduğudur. Gerçekte Friedrich'in içindeki bu bölünme, on sekizinci yüzyılın gelişen siyasetini yansıtmaktan başka bir şey değildi. Friedrich'in yönetimi, o dönemde Avrupa ve Kuzey Amerika'nın başka yerlerinde var olan siyasi sistemlere kıyasla muhafazakâr bir yönetimdi ve her şeyden önce özgürlük ve eşitliğin en iyi düzen koşulları altında sağlanabileceği ve bu düzenin de hükümdarın şahsında yerleşik bir otorite tarafından sağlanabileceği yönündeki Alman düşüncesini yansıtıyordu.

Avrupa standartlarına göre muhafazakâr olmasına rağmen Friedrich büyük bir değişim yarattı. 1740'ta tahta geçtikten sonra, (babasından miras kalan ve kendisi tarafından daha da geliştirilen ordunun gücü ve mükemmelliği sayesinde elde edilen) birçok savaş alanı başarısı, diğer sivil reformlarla birleşerek Prusya'nın Almanya'nın en önde gelen devletine ve Avrupa'nın büyük güçlerinden birine dönüşmesini tamamladı.[74]

Friedrich'in annesi Sophie Dorothea, kardeşi İngiltere Kralı II. George olan Hanoverli bir prensesti. Kocasının Pietist, erkeksi dünyası, etkili olmasına rağmen, hiçbir şekilde onun zevkine uygun değildi ve çocuklarını boğmasından endişe ediyordu. Friedrich'in eğitimi, ilk olarak onu matematik, ekonomi, Prusya hukuku ve modern tarihin yanı sıra tahkimat, taktik ve diğer savaş sanatlarıyla tanıştıran Huguenot askerlerine teslim edidi. Annesi yine de ona birkaç bin kitaptan oluşan kendi kütüphanesinin verilmesinde ısrar etti. Sonuç olarak Friedrich daha gençlik yıllarında önde gelen Fransız, İngiliz ve Alman yazarları (aşağı yukarı aynı sırayla) tanımaya başladı.[75]

Kral olur olmaz Berlin'de bir Sanat ve Bilim Akademisi kurdu. Seçkin bir Fransız matematikçi olan Pierre de Maupertuis tarafından yönetilen akademinin amaçlarından biri, Friedrich'in etrafında bilgili bir çevre oluşturacak en iyi beyinleri Berlin'e çekmekti. Günlük hükümet Berlin'in eteklerindeki Charlottenburg Sarayı'ndan yönetilirken, Friedrich'in entelektüel çevresi Berlin'in güneybatısındaki Potsdam'da göller bölgesinde özel olarak inşa edilmiş bir inziva yeri olan Sans Souci'de bir araya geldi. Kral burada Voltaire ve oldukça hacimli Fransız Ansiklopedisi'nin editörlerinden Jean le Rond d'Alembert gibi büyük beyinleri ağırladı ve onlarla tartıştı.[76] Potsdam, Sans Souci, Charlottenburg, Berlin ve Breslau'da birbirleriyle aynı kütüphanelere sahip olduğu için Friedrich'in okumak istediği her kitaptan beş kopya satın alınırdı.[77]

Modern düşünce tarzımıza göre şaşırtıcı bir şekilde, Prusya kralı ve saray mensupları birbirleriyle hep Fransızca konuşuyordu (Voltaire sarayda hiç Almanca konuşulduğunu duymadığını yazmıştı).[78] Friedrich anadilinden "barbarca" diye kaçınıyor, onun edebi zamanının henüz gelmediğini düşünüyordu. 1780'de bir risalede Alman dilini alenen eleştirecek kadar ileri gitti ve okumak istediği Almanca kitapların önce Fransızcaya çevrilmesi gerektiğini

kabul etti. O, kendi yazıları arasında şiir, siyasi ve askeri risaleler, felsefi incelemeler ve önde gelen entelektüellerle binlerce olmasa da yüzlerce mektup (sadece Voltaire ile kırk iki yıla yayılan ve üç cildi dolduran 645 mektup) bulunan bir adamdı.[79]

Friedrich yine de çağdaş kültürün büyük bir bölümünü hakkıyla takdir edemiyordu. Örneğin Mozart'tan bihaberdi ve Haydn'ın müziğini "kulakları tırmalayan bir şamata" olarak nitelendiriyordu. Goethe'nin *Die Leiden des jungen Werthers* (Genç Werther'in Acıları) adlı eserinin yayınlanmasından bir yıl sonra, 1775'te Voltaire'e Alman edebiyatının "şişirilmiş ifadeler karmaşasından" başka bir şey olmadığından yakındı. Yeni edebi biçimleri, örneğin burjuva dramını küçümsüyor ve *Nibelungenlied* gibi eski Alman destanlarından da aynı derecede nefret ediyordu.[80] 1780 tarihli meşhur makalesi "Alman Edebiyatı Hakkında; Suçlanabileceği Hatalar; Bunların Nedenleri ve Düzeltme Yolları"nda Friedrich, Almanya'nın maddi anlamda geliştiğini, Otuz Yıl Savaşları'nın tahribatından nihayet kurtulduğunu, ancak kültürünün hâlâ acı çektiğini savunuyordu. Ona göre şimdi ihtiyaç duyulan şey dâhilerdi, ancak onlar kendilerini gösterene kadar Almanlar klasik ve Fransız yazarlardan yapılan çevirilere güvenmeye devam etmeliydi. Friedrich, Almanya'nın kültürel seviyesinin Fransa'nın yaklaşık iki buçuk yüzyıl gerisinde olduğunu düşünüyordu. "Ben Musa gibiyim, vaat edilmiş toprakları uzaktan görüyorum ama oraya kendim girmeyeceğim."[81]

Friedrich'in karamsarlığına rağmen, birçok Alman sanatçı ve entelektüel, Alman kültürüne belirleyici bir ivme kazandıran şeyin, kralın Prusya'ya Büyük Güç statüsü kazandırması olduğuna inanıyordu. Hatta Goethe, Friedrich'in zevkleri aracılığıyla Fransız kültürünün Prusya'ya yaygın bir şekilde sızmasının Almanlar için "son derece faydalı" olduğunu ve bir tepkiyi kışkırtarak onları teşvik ettiğini düşünüyordu. Diğer pek çok kişi de aynı fikirdeydi.

Bir de Friedrich'in, kendisinden önce hiçbir kralın ve o zamandan beri de çok az kralın yaptığı gibi, kamusal alana girdiği gerçeği vardı. Goethe'nin de fark edeceği gibi, Friedrich Alman edebiyatı hakkında bir risale yayınlayarak entelektüel tartışmalara, yaşayan başka hiçbir insanın ulaşamayacağı bir ivme kazandırdı.[82] Dahası, Akademi'ye yıllık ödüllü makale yarışmaları düzenleterek ve aşağıdaki gibi iddialı sorular belirleyerek diğerlerini de kamusal alana eleştirel bir ruhla girmeye teşvik etti: "Kültürün geliştiği uluslarda hükümetlerin kültür üzerindeki etkisi ne olmuştur?" (Johann Gottfried von Herder kazanmıştır), "İnsanları kandırmak uygun olabilir mi?" ve "Fransızcayı Avrupa'nın evrensel dili yapan nedir ve bu üstünlüğü hak ediyor mu?"

Edebi/entelektüel dünyadaki bu paradoksal başarılar askeri/politik alanda da kendini gösterdi. Friedrich'in birçok savaş başarısı sayesinde Prusya büyük bir Avrupa gücü haline geldi ve bu statüsünü (eğer titiz davranacaksak

1806-13 yılları dışında) Birinci Dünya Savaşı'na kadar korudu. Zaferlerini hükümetin diğer alanlarındaki girişimler izledi: stratejik ekonomik kalkınmaya adanmış bir ajans, daha fazla basın özgürlüğü, idam suçlarının sayısında azalma ve Prusya hukukunun gelişmiş kodifikasyonu. Eğitimin herkes için zorunlu hale getirilmesinde ısrar etti ve (bazı) dini hoşgörüleri teşvik etti. "Friedrich'in hükümdarlığının sonunda yeni bir orta sınıf ve sivil toplum o kadar ilerlemişti ki, Alman entelektüeller Amerika ve Fransa'daki devrimlere Prusya'yı yakalamak için gecikmiş çabalar olarak bakabiliyordu."[83]

Friedrich'in kırk altı yıllık yönetimi şüphesiz Prusya'nın güçlenmesine yardımcı oldu ve Bach'ın 1750'deki ölümü ile Friedrich'in 1786'daki ölümü arasında kültürel ve entelektüel açıdan Almanya, on dördüncü ve on altıncı yüzyıllardaki İtalyan Rönesansı'na bile rakip olan kendi rönesansının kıpırtılarına tanık oldu.

2 .

Bildung ve Mükemmelliğe Doğru Doğuştan Gelen Dürtü

Almanya'da bu spesifik gelişmeler -dininde, dilinde, üniversitelerinde, kamusal alanında, kendi imajında ve siyasi bir güç olarak duruşunda değişiklikler- yaşanırken Avrupa'nın kendisi de (ve Kuzey Amerika da) daha az derin olmayan bir dizi değişiklikten geçiyordu, ki bu belki de Hıristiyanlığın ortaya çıkışından bu yana düşüncedeki en önemli değişiklikti. Bu, dine dair şüphenin ortaya çıkışıydı.[1]

Isaac Newton'un *Principia Mathematica*'daki keşiflerinin Nicolaus Copernicus, Johannes Kepler ve Galileo Galilei'nin daha önceki gözlemlerini doğruladığı ve sistematik hale getirdiği 1687 yılı ile Charles Darwin'in *Türlerin Kökeni Üzerine*'yi yayınladığı 1859 yılı arasındaki dönem, her zaman böyle görülmese de, Batı düşünce tarihinde benzersiz bir zaman aralığını kapsamaktadır. Darwin'in biyolojik insan anlayışının henüz ortaya çıkmadığı bu dönem, yaşamın tamamen dini bir amacının (gelecekteki bir devlette kurtuluş) sorgulandığı ve bunun yerini alacak başka bir modelin henüz bulunmadığı bir dönemdi. Almanya'nın altın çağının büyük bir kısmının bu iki tarih (1687 ve 1859) arasında yaşanmış olması, Almanya'yı her yerden daha fazla etkileyen derin sonuçlar doğuracaktı. Entelektüel açıdan bakıldığında, ülke bu kritik-eşsiz-geçiş döneminde şekillenmiştir. Özellikle ve en önemlisi, bu geçiş dönemi tarihselciliğin gelişimine ve biyolojinin yükselişine tanıklık etti.

On yedinci yüzyılın sonunda, yani başlangıç noktamızdan elli yıl önce bile, Avrupa'da Hıristiyan dininin ciddi bir şekilde gözden düştüğünü düşünen insanların sayısı hiç de az değildi. Protestanlar ve Katolikler, hiç kimsenin öyle ya da böyle kanıtlayamayacağı görüşlere sahip oldukları için birbirlerini yüz binlerce, hatta milyonlarca kez öldürüyorlardı. Kepler ve Galileo'nun gözlemleri insanoğlunun gökyüzüne bakışını değiştirdi ve Yeni Dünya'dan gelen keşif seli Atlantik'in diğer yakasında bulunan gelenek ve inanç çeşitliliğine olan ilgiyi artırdı. Birçokları için Tanrı'nın tekdüzelik yerine çeşitliliği tercih ettiği ve Hıristiyanlığın ve Hıristiyan kavramlarının -ruh ve ölümden sonraki hayata

odaklanma gibi- çok da önemli unsurlar olmadığı aşikârdı çünkü pek çok kişi bunlar olmadan yaşıyordu. On altıncı ve on yedinci yüzyıllarda matbaanın icadı olgunlaştıkça, İncil'in yerel çevirileri, kutsal kitabı, birçok geleneğin aslında kutsal metinlerde hiçbir yerde bulunmadığını keşfeden sıradan bir kitlenin önüne getirdi. Eski Ahit'in orijinalinin İbranice değil de Aramice yazıldığı, yani kutsal metinlerin Musa'ya Tanrı tarafından dikte edilmiş olamayacağı ortaya çıkınca, Kutsal Kitap daha sistematik bir eleştiriye maruz kalmıştır: Eski Ahit "vahyedilmiş" değildir.

Giderek daha fazla insan Kutsal Kitap'a olan inancını kaybetmeye başladıkça, kutsal kitaplara dayanan dünyanın yaşı hesaplamaları da desteğini yitirdi. Yeni jeoloji bilimi, dünyanın Eski Ahit'te belirtilen 6.000 yıldan çok daha eski olması gerektiğini öne sürdü ve Londra'daki Royal Society'den Robert Hooke, artık ne oldukları bilinen fosillerin artık var olmayan hayvanları gösterdiğini gözlemledi. Bu da dünyanın İncil'in söylediğinden çok daha yaşlı olduğunu gösteriyordu: bu türler kutsal kitapların yazılmasından önce gelip geçmişti. Bunun Yaratılış'ın önemi üzerinde etkileri oldu.

Tüm bunların etkisi, şüphenin doğasının (ya da nedenlerinin) kendisinin sürekli değiştiği bir dünya yaratmak oldu. Aslında, şüphenin büyümesi dört farklı aşamadan geçti: rasyonalist doğaüstücülük, deizm, şüphecilik ve son olarak tam anlamıyla ateizm.

Deistik düşünce en önemli aşamaydı. İlk olarak İngiltere'de ortaya çıktı ve buradan hem Kıta'ya hem de Amerika'ya yayıldı. Asıl "deist" kelimesi Cenevreli Pierre Viret (1511-71) tarafından Tanrı'ya inanan ama İsa Mesih'e inanmayan birini tanımlamak için icat edilmiştir. Amerika, Afrika ve başka yerlerdeki antropolojik keşifler, tüm insanların dini bir duyguya sahip olduğunu, ancak diğer kıtalarda İsa'ya dair bir farkındalık olmadığını vurguluyordu. Deistler ayrıca, Tanrı'nın örneğin eski Yahudilikte olduğu gibi keyfi bir figür değil, Copernicus, Galileo, Newton ve diğerlerinin ortaya çıkardığı yasaların yaratıcısı olduğunu öne süren fizik bilimlerindeki yeni keşiflerden de etkilenmişlerdir. Deistler aslında Tanrı kavramında, MÖ altıncı yüzyılda etik tektanrıcılığın gelişmesinden bu yana tartışmasız en büyük anlayış değişikliğini gerçekleştirdiler. Tanrı "ilahi keyfiliğini" kaybetti ve artık yasa koyan ve yasalara uyan bir tanrı olarak görülüyordu.

Ateistler ağırlıklı olarak Fransızlardı ve mekanistler olarak biliniyorlardı (Newton'un entelektüel mirasçıları olarak mekanik bir evren fikrinden ilham almışlardı). Voltaire, bilimin evrenin tüm insanlar için geçerli olan "doğal yasalar" tarafından yönetildiğini ve ülkelerin -krallıkların, devletlerin- de aynı şekilde yönetilmesi gerektiğini gösterdiğini düşünenlerden sadece biriydi. Voltaire, çalışma yoluyla dini fikirlerin yerini eninde sonunda bilimsel fikirlerin alacağına kendini

ikna etmişti. İnsanın artık hayatını ilk günahının kefaretini ödeyerek sürdürmesine gerek olmadığında ısrar ediyordu; bunun yerine yeryüzündeki varlığını iyileştirmek için çalışmalı, hükümet, kilise ve eğitim kurumlarında reformlar yapmalıydı. "Çalışma ve projeler, çileci teslimiyetin yerini alacaktı."

Bilimin son yıllardaki ilerlemelerine dayanan bu yeni tutumlar, giderek daha fazla insanın bu keşifleri *okuyabilmesi* gerçeğiyle birlikte, iyimser ilerleme fikrinin aniden herkesin zihninde olduğu anlamına geliyordu ve bu da dini inançtaki değişikliklerin hem nedeni hem de belirtisiydi. Michel de Montaigne ve Voltaire gibilerine kadar Hıristiyan yaşamı bir tür entelektüel araftı: yeryüzündeki insanlar kilise tarafından belirlenen şekilde iyi olmaya çalıştılar ama aslında Yaratılış'taki mükemmellik kavramını kabul ettiler, ardından Dünya'ya Düşüş ve o zamandan beri çöküş geldi. İnananlar sadece "gelecekteki bir durumda" tatmin olmayı bekliyordu.

Pietizm elbette buna bir yanıt, ancak *dini* bir yanıttı. *Bu* hayatta mevcut olan (ahlaki) ödülleri vurguluyordu. Bununla birlikte, yüzyıl ilerledikçe olgunlaşan oldukça farklı bir yanıt ortaya çıktı. Bu yanıt, eğer evrenin geri kalanı René Descartes, Isaac Newton, Gottfried Leibniz, Antoine Lavoisier ve Carl Linnaeus gibi figürler tarafından erişilebilen (nispeten) basit yasalarla yönetiliyorsa, o zaman kesinlikle insan doğasının kendisinin de eşit derecede basit ve erişilebilir genel yasalarla yönetilmesi gerektiği fikriydi.

Bununla birlikte derin bir değişim daha yaşandı: ruhun zihin olarak yeniden kavramsallaştırılması; zihin, ölümsüzlüğe ve öteki dünyada üstün bir role sahip olan ruhun aksine, bilinç, dil ve bu dünyayla olan ilişkisine atıfta bulunularak anlaşılmaya başlandı. Bu, başka bir deyişle, teolojinin yerini biyolojinin (1802'ye kadar kullanılmayan bir kelime) almasıydı. Göreceğimiz üzere -ve çirkin bir neolojizme izin verilirse- dünyanın "biyolojikleştirilmesi" bilhasssa Almanya'da gerçekleşti.

Bu yaklaşımdan ilk başta sorumlu olan kişi, 1690'da yayımlanan *Essay Concerning Human Understanding* (İnsan Anlayışına Dair Deneme) adlı eseriyle İngiliz John Locke'tur. Taslağı 1671'de hazırlanan bu kitapta Locke, "ruh" yerine "zihin" kelimesini kullanmış ve fikirlerin kaynağı olarak "doğuştan gelen" veya dini (vahiysel) bir kökenden ziyade deneyim ve gözleme atıfta bulunmuştur. Locke ayrıca motivasyonun, ruh üzerinde faaliyet gösteren aşkın bir güçten türetilmek yerine, zihnin oluşmasına yardımcı olan deneyime -doğaya- dayandığını savunmuştur. Bunun rahatsız edici bir etkisi, Tanrı'yı ahlaktan daha da uzaklaştırmak oldu. Locke'a göre ahlak öğretilmelidir; doğuştan gelmez. Tartışmasız en önemlisi, benlik duygusunun, "ben"in, ruhla ilgili mistik bir varlık olmadığını, "deneyimi oluşturan duyumlar ve tutkular topluluğu" olduğunu söyledi. Bu terim henüz pek kullanılmasa da, psikolojinin doğuşunda kilit bir rol oynamıştır.

Locke'un elinde psikolojinin yükselişi ve ruh kavramının yerini (kademeli olarak) zihin kavramının alması, beynin daha yakından incelenmesine yol açtı. Thomas Willis çok sayıda beyin diseksiyonu gerçekleştirmiş ve ventriküllerin (korteksin kendi üzerine katlandığı merkezi boşluklar) kan kaynağı olmadığını ve bu nedenle bazılarının inandığı gibi ruhun yeri olma ihtimalinin düşük olduğunu göstermeye yardımcı olmuştu. Delilik giderek daha fazla *Gemutskrankheit*, yani "zihin yetmezliği" olarak açıklanmaya başlandı ve bunun da bedensel bir organ olan beyinde olduğu anlaşıldı. Hatta bundan daha fazla biyolojikleştirme yaşanıyordu.

Bu değişen inançlar, belki de kaçınılmaz olarak, onları uç noktalara taşıyan bir eserde somutlaştı. Fransız cerrah Julien Offroy de La Mettrie 1747'de yayınlanan *L'homme machine* (İnsan Bir Makine) adlı eserinde, düşüncenin "elektrikle aynı düzeyde" bir madde özelliği olduğunu savunuyordu ve yazar bu fikirler, kendi başını derde sokacak olan determinizm, materyalizm ve ateizmin tarafında yer alıyordu. Yine de etkili olan görüşü, insan doğası ve hayvan doğasının aynı sürekliliğin parçası olduğu, insan doğasının fiziksel doğaya eşit olduğu ve "maddi olmayan maddeler" olmadığında ısrar ederek ruhun varlığına dair daha fazla şüphe uyandırdığı yönündeydi. Maddenin doğal güçler tarafından canlandırıldığını ve kendi organizasyonel güçlerine sahip olduğunu söyledi. Ona göre bu durum Tanrı'ya yer bırakmıyordu.

La Mettrie'nin kitabı aşırı olduğu kadar tartışmalıydı ve büyük bir tepkiye neden oldu. Bu tepki Almanya'dan geldi.

Tarihselciliğin Yükselişi

Almanya'da, ülkenin entelektüel yaşamı üzerinde uzun vadeli bir etkiye sahip olacak iki önemli ilgi alanı vardı. Bu alanlar tarih ve biyolojiydi, ancak estetik ve deha kavramı da resmin bir parçasını oluşturuyordu.

Richard Gawthrop'un yakın zamanda Pietist yazar ve yazıları bilinmezlikten kurtarıp yeni bir önem kazandırdığı gibi, Peter Hanns Reill de on yedinci ve on sekizinci yüzyıl Alman tarihçileri için aynı şeyi yaptı. Bunu yaparken, *Aufklärung*'un -Fransız, İngiliz ve İskoç Aydınlanmalarından ayırt etmek için- Bach'ın ölümünde ve kesinlikle Büyük Friedrich'in zamanında bir dizi başarıya sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Aufklärung'un "Batı" Aydınlanmasından (yani Fransa, İngiltere ve İskoçya'da) daha sonra ortaya çıktığını ve "bu nedenle bir şeyleri komşularından ödünç almış olabileceğini ve aldığını" belirtmektedir. Voltaire ve Hume'dan ödünç alsalar da, *Aufklärer* (Reill'in deyimiyle) bunu seçici bir şekilde, Alman entelektüel yaşamındaki belirli sorunları ele almak için yaptılar. Bunlar çoğunlukla Leibniz felsefesinin etkisinden kaynaklanıyordu.[2] Leibniz'e göre

hem fiziksel hem de ruhani âlemler *değişimle* karakterize ediliyordu. Bu, yirmi birinci yüzyılda söylenmesi olağan bir şeydir, ancak o zamanlar durum çok farklıydı: Hıristiyan dünya görüşü, Yunanların çevrelerini gördükleri gibi tam olarak durağan bir durumu değil, arafta bir dünyayı ima ediyordu -Hıristiyanlar, hatta Pietistler, bir sonraki dünyada mükemmelliği bekliyorlardı. Bu ve dahası tekrar tekrar döneceğimiz bir husustur, Leibniz tarafından öngörülen değişim teleolojikti: *belirli bir hedefe* -değişime uğrayan varlığın doğasında belirsiz bir şekilde içkin olan bir hedefe- *doğru* gelişim olarak anlaşılıyordu.

O halde can alıcı nokta şudur: On yedinci yüzyıl sonu ve on sekizinci yüzyıl başı Avrupa'sında, özellikle de Almanya'da değişim kabul edilmişti, ancak kimse bu yönün ne olduğunu ya da neyi gerektirdiğini bilmese de değişimin bir *yönü* olması bekleniyordu. Dahası, bu yönün keşfi artık kilise *dışındaki* faaliyetlerde yatıyordu.

Değişim ilkesi bir kez kabul edildiğinde, tarih kavramı da değişti (ve daha sonra ele alınacak olan siyaset anlayışı da). On sekizinci yüzyılın ortalarına kadar Alman tarihçiler için normal tavır, tarihin asıl amacının Tanrı'nın iradesi karşısında insanın acizliğini teyit etmek, başka bir deyişle tarihin Hıristiyanlığın doğruluğunun altını çizdiğini göstermek olduğunu savunan Sigmund Baumgarten'inkine benziyordu.[3] 1726'da Halle'de eğitim görmüş tarihçi ve hukukçu Johann David Kohler, "en iyi kronologların dünyanın başlangıcını Tufan'dan önce 1657 yılının 26 Ekim'ine ve İsa'nın doğumundan 3.947 yıl öncesine dayandırdığını" açıkladı. "Elbette," diye devam etti, "eski Mısırlılar ve Keldaniler ile modern Çinliler dünyayı binlerce yıl daha eski göstermektedir, ancak Kutsal Yazılar, eskilerin şöhret arayışı üzerine kurulmuş diğer tüm putperest masal kitaplarından daha inandırıcıdır."[4]

Ancak 1760 yılına gelindiğinde kesin bir değişim göze çarpıyordu. Almanya'da Neologlar olarak bilinen bu düşünürler, tarihi belirli Hıristiyan olaylarını doğrulamak için kullanmak yerine, Ortodoks, deist ve Pietist inançlar arasında bir yol çizmeye çalıştılar. Neologlar dogmanın önemini inkar etmediler ama evrensel olarak geçerli olduğunu da kabul etmediler. Örneğin, Hıristiyanlığın geri kalanını reddetmeden Hıristiyan kronolojisinden vazgeçebileceklerini düşündüler ve bu, şüphenin gelişiminde önemli bir kilometre taşı oldu.[5] Alman Neologlar, Kutsal Kitap'ın farklı zamanlarda ve farklı koşullara yanıt olarak yazılmış kitapların bir *koleksiyonu* olarak anlaşılması gerektiğini savundular. Antropolojik bir yaklaşım olarak kabul edebileceğimiz bir yaklaşım benimsediler: Tanrı'nın emirlerinin bu kitaplarda aktarıldığını kabul ettiler, ancak aktarımın belirli koşullara yanıt veren insan failler tarafından gerçekleştirildiğini de kabul ettiler. Kitapların önemi, her zaman ahlaki bir yasayı ifade etmelerinde yatıyordu, ancak mesaj Johann Salomo Semler'in deyimiyle "yerel" ya da "bölgesel" bir lehçeye bürünmüştü. Bu hesaba göre, "Tanrı'nın

mesajını, bu dilin tamamen anlaşılmaz olduğu bir zamanda Newton dilinde iletmesi" uygunsuz olurdu. Benzer şekilde, on sekizinci yüzyılda yaşayan birinin dünyanın altı günde yaratıldığını kabul etmesi de aynı derecede anakronik olurdu çünkü "ilkel göçebe bir halk Tanrı'nın görkemini bu şekilde kavramış ve ifade etmişti."[6]

Johann David Michaelis bu görüşü genişletmiştir. Eski İsraillilerin kutsal bilgilerini aktarma biçimlerinin on sekizinci yüzyıl Avrupalılarınınkinden çok farklı olduğunu savundu. Michaelis'e göre kronoloji Musa dönemindeki İsrailliler için nispeten önemsizdi. Bunun yerine Musa, halkına seçici bir soyağacı sunmuş, "yalnızca halkının hafızasında anlam taşıyan ve Tanrı'nın mesajını açığa vuran olayları" kaydetmiştir. Gerisi önemsizdi.[7] Dahası, Kutsal Kitap'ın farklı zaman ve yerlerde yaşamış tek tek kişiler tarafından derlenmiş kitaplardan oluştuğu göz önüne alındığında, çelişkilerin ortaya çıkması doğaldı. Bu cesur hamleyle Neologlar, metindeki çelişkilerin aslında onun geçerliliğini *doğruladığını* ileri sürerek Kutsal Yazılar'a yapılan saldırıyı tersine çevirdi.

Bu yeni görüş, yaratıcı bilginlerin yeni bir kronoloji anlayışı önermelerini sağladı. Örneğin Johann Christoph Gatterer, Kutsal Kitap'taki insanların yaşını insanın düşüşüyle ilişkilendirmiştir. Gatterer, Kutsal Kitap kronolojisi boyunca insan ömrünün altı seviyeye ayrıldığını ve bu süreçte yaşam süresinin ortalama 900-969 yıldan (Tufan'a kadar), 600 yıla, 450 yıla, 239 yıla (Babil Kulesi'nin inşası), 120 yıla (Musa dönemi) ve 70-80 yıla (Davut'un zamanından beri) düştüğünü gözlemlemiştir. Gatterer, yaşam sürelerindeki değişimi varsayımsal bir doğa tarihi arka planında açıklamıştır. Buna göre, Tanrı tarafından kusursuz olarak yaratılan yeryüzünün, Adem'in ilk günahından sonra bugünkü kusursuzluk aşamasına ulaşması biraz zaman almıştır. "Adem'den hemen sonra hava daha temiz ve sağlıklı, toprak daha zengin ve verimli, meyve ve sebzeler daha büyük, daha iyi ve daha besleyici olmuştu." Bu nedenle insanların daha uzun yaşadığını ve bu nedenle Tufan'dan önce yeryüzünde o zamandan beri hiç olmadığı kadar çok insan bulunduğunu söylemiştir.[8]

Bu şekilde, Peter Hanns Reill'in de belirttiği gibi, Hıristiyan yaratılış mitinin kronolojisi tarihsel analizin geri kalanından "hava geçirmez bir şekilde yalıtılmış" oldu.[9] Bu, insanların inançlarını korumalarına imkan verdi, ancak aynı zamanda Kutsal Kitap kronolojisinin dışında tarihsel anlayışın gelişmesini de sağladı. Her ne kadar akademisyenler İncil döneminden bu yana tarihin gerçek seyri konusunda anlaşmazlığa düşseler de, bu arada bir gelişme, evrim (henüz Darwinci anlamda olmasa da) olduğu ve bu gelişmenin gayretli tarihçiler için erişilebilir *olduğu* artık kabul ediliyordu. "Tarihselciliğin yükselişi modern çağın en büyük entelektüel devrimlerinden biridir."[10]

On yedinci yüzyılın tarihçiler için önemli sonuçları olan bir diğer entelektüel devrimi de Doğal Hukuk'un zaferidir. Bu kısmen Copernicus, Kepler,

Galileo ve Newton'un astronomik/fiziksel/matematiksel keşifleri, kısmen de Yeni Dünya, Afrika ve diğer yerlerdeki biyolojik ve antropolojik keşifler sayesinde gerçekleşmiştir. Newton ve diğerleri tarafından keşfedilen yasalar ve dünyanın yeni keşfedilen bölgelerindeki "ilkel" kabilelerin Hıristiyanlıktan yoksun olduğu, ancak yine de dine sahip oldukları ve medeni toplumlarda yaşadıkları gerçeği göz önüne alındığında, bu modeller insan ilişkilerinde yerçekimi gibi var olan, sadece onları ortaya çıkarmak için bir Newton'a ihtiyaç duyan temel düzenlilikler -yasalar- olması gerektiği fikrini besledi. Doğal Hukuk bu şekilde "şeyleri düzenleyen güç olarak" anlaşıldı.[11]

"Doğa" ve "doğal" kelimelerinin anlamı her zaman açık değildi. Çoğunlukla "ilkel halklardan" habersiz olan klasik düşünürler için doğal durum, sağlıklı bir medeni toplumdaki yaşamdı. Öte yandan Hıristiyanlar her zaman doğa durumu (kendisi de "saf doğa durumu" ve "düşmüş doğa durumu" olarak ikiye ayrılır) ile lütuf durumu arasında bir ayrım yapmıştır. Ancak Thomas Hobbes ve Hugo Grotius gibi kişiler doğa fikrini yeniden tanımlamaya çalışarak şeylerin kökenine dair yeni bir açıklama getirmeye çalışmışlardır. Özellikle Thomas Hobbes, sivil toplumdan *önce* var olan doğa durumuyla ilgilenmiştir. Bu da değişim, gelişim ve evrim anlamına gelmektedir.[12]

Reill, hepsi de Göttingen'de ders veren ve toplumun evrimini açıklamak için Hobbes'u temel alan ve Doğal Hukuk'u benimseyen üç Alman akademisyeni özellikle belirtir. Johann David Michaelis (1717-91) ilkel toplumu "aileleri andıracak" kadar küçük devletlerden oluşan bir topluluk olarak düşünmüştür.[13] Seçilmiş yargıçlar tarafından yönetilen bu küçük devletler o kadar bozulmamıştı ki otorite basit bir "ebeveyn" tarzında uygulanabiliyordu. Bu tür halkların deneyimleri kutsal şiirlerinde ifade edilmiştir. Gottfried Achenwall (1719-72), giderek daha büyük devletlerin daha küçük devletler arasında "sözleşmeyle" kurulduğunu söyledi; amaç azami ve karşılıklı mutluluğu sağlamaktı. Sözleşmeyi oluşturan anlaşmalar, devletin karakterini şekillendiren temel anayasayı oluşturuyordu. Achenwall'ın meslektaşı Johann Stephan Pütter (1725-1807) aile ile devlet arasında yer alan başka toplumsal örgütlenme türleri olduğunu düşünüyordu. Bunlara *Gemeinde* (gevşek bir insan grubu) ve *Volk* (aileler ve/veya *Gemeinde*ler topluluğu) adını verdi ve bu yapıların egemenlikten yoksun olduğunu düşündü. Bunların hiçbiri tam olarak tatmin edici değildir ancak gelişimsel açıdan medeni toplumun oluşumuna dair bir açıklamanın başlangıcıdır. August Ludwig von Schlözer (1735-1809) yeni düşünceyi özetlemiştir: "İnsan ırkının başlangıcından bu yana, ki bu başlangıcı bilmiyoruz ve rasyonel olarak yeniden inşa edemiyoruz, üç temel toplumsal örgütlenme türü art arda gelişmiştir: ailesel [*häusliche*] örgütlenme, sivil [*bürgerliche*] gruplar ve devlet toplumu [*Staatsgesellschaften*]." Ona göre devletin oluşum anı, tarihi tarih öncesinden ayıran noktaydı. Burada da

Kutsal Kitap'taki Yaratılış anlatısı kapatıldı. İncil'de anlatılanların artık sadece İsrailoğulları için geçerli olduğu düşünülüyordu ki bu da Aufklärer'in bir bütün olarak insanlığı yöneten temel ilkenin Doğal Hukuk olduğunu savunmasına olanak tanıyordu.[14]

Bu şekilde tarih yavaş yavaş yeni bir işlev kazandı: Geçmişte toplumun nasıl geliştiğini keşfetmek ve böylece gelecekteki evrimi anlamak.[15]

SANAT HANGİ BİLGİYİ AKTARIR?

Eğer toplumlar zaman içinde geliştiyse, bu değişimi hangi güç ya da güçler tetikledi? Doğal Hukuk bir düzeyde işliyor olabilir, ancak Aufklärer mükemmelliğin eşyanın doğasında var olan statik bir nitelik olmadığı fikrinden etkilenmiştir. Bunun yerine, mükemmelliğin "ruhun güçleri" tarafından elde edileceğini anladılar. Onlara göre zihin (kendisi de nispeten yeni bir kavramdı) duyumların pasif bir yansıtıcısı değil, "içkin bir yaratıcı enerjiye sahipti ... Giderek artan bir şekilde, tarihin motor unsurunu insan ruhunun eylemlerinde buldular."[16]

Deneyim ve yaratım arasındaki ilişkinin "bilimi", Alexander Baumgarten tarafından 1739'da icat edilen bir kelime olan "estetik" diye adlandırıldı. Estetik ve tarih arasındaki bağlantı, Aufklärer için her iki disiplinin de "daha yüksek bir anlayış düzlemine sıçrama olasılığını varsaymasıydı. Kusursuzluk, deha ve tinin fenomenolojisi, daha kapsamlı bir tarihsel gelişim teorisinin formüle edilmesindeki ana unsurlardı."[17]

Christian Wolff'un "en parlak öğrencisi" olan Baumgarten, kendi tanımladığı alanı araştıran ilk kişiydi. "Sanat tarafından aktarılan bilgi türü nedir?" diye sordu. Baumgarten, duyuların da tıpkı akıl gibi mükemmelliğe sahip olması gerektiği görüşünü benimsedi. Ancak bu mükemmelliğin matematiğin mükemmelleştirilebilir olma biçimine karşılık geldiğini düşünmüyordu. Baumgarten için bir resim ya da şiir "mükemmelliğin bir imgesinin duyusal bir temsiliydi". Mükemmellik yaratma eylemiyle elde edilebilirdi; bir sanat eserinin mükemmelliği, "farklı izlenimleri ve karışık algıları saf bir imgeyi çağrıştıran bireysel bir bütün haline getirme" yeteneğinde yatıyordu.[18] Baumgarten'a, şiirin (ve dolayısıyla diğer sanat biçimlerinin) felsefeye (bilim dediğimiz şeyi de içerecek şekilde) eşit, hatta ondan daha üstün bir hakikat biçimi olduğunu savunan Johann Jakob Bodmer de katıldı. Bu önemli bir kavrayıştı çünkü bir ulusun eşsiz ve ayırt edici özünün en iyi şiirsel ve mitik geleneklerinde bulunabileceğini öne sürüyordu.[19]

Bodmer'e göre sanatçı Prometheusçu bir figür, vizyonu "çağdaşlarını yeni bir kalıpta düşünmeye ve hareket etmeye zorlayan bilge bir yaratıcı", kendi zamanını değiştirmeye ve geliştirmeye çalışırken onu icmal eden biri haline

gelmiştir. Bodmer ayrıca teleolojik bir unsur da ortaya koymuştur: dehanın her yaratımı bilincin genişlemesiyle sonuçlanır, daha iyi-daha mükemmel bir dünyanın kavranmasına giden yolu açar ve şimdiki zamanı aşmamızı sağlar.[20]

Aslında, diyor Reill, 1760'larda bu Leibnizci mükemmelleştirilebilirlik fikri Alman estetiğinin merkezi kavramlarından biri haline gelmişti. Moses Mendelssohn (1729-86) bu doğrultudaki iddialarında spesifik olan figürlerden sadece biriydi. Mendelssohn, 1755 yılında, "sağlıklı, zevkli, güzel, pratik, tüm zevklerin mükemmellik fikrinden kaynaklandığını" iddia ederek mükemmelleştirilebilirlik fikrini sanatsal anlayışa uygulamıştı. Az ya da çok tamamlanmış olarak gördüğü insanın fiziksel doğasının mükemmelliği ile henüz ulaşılmamış olan içsel doğasının mükemmelliği arasında bir ayrım yapmıştır: "Yalnızca içsel insan eksiktir ... insanlar çalışmak, gelişmek için yorulmadan çalışmak zorundadır." "Yahudi Sokrates" olarak anılan Mendelssohn, ruhta yalnızca güzelliğe ilişkin işlev gören, insanın güzelliğe tepki vermesini, onu "bilmesini" ve analizin asla başaramayacağı bir şekilde tanımasını sağlayan özel bir yeti olduğunu savunmuştur. Bu görüşe göre, insanı yüksek kültüre yatkın kılan ruhuydu.

O halde, Aufklärung'un estetikçileri için, tüm sanatsal yaratım ve buna bağlı olarak tüm tarihsel yaratım, Alman deist filozof Hermann Reimarus'un *notion diretrix* olarak adlandırdığı, mükemmelliğe doğru doğuştan gelen dürtünün sonucudur. Dahası, mükemmelleştirilebilirlik fikri tüm bireysel yaratımları birbirine bağlıyordu. Mükemmellik, "iç yaşam ile dış yaşam arasında bir uyumun sağlanması" olarak tanımlanıyordu ve bir başyapıt da işte buydu; tin ile doğa arasında bir uyum.

Aufklärer'in yaratıcı dehasına ilişkin bu görüş daha da geliştirildi. Bireysel ve genel olan iki alan dehada bir araya geliyordu. Dehanın bir peygamberin niteliklerine sahip olduğu giderek daha fazla kabul ediliyordu. 1760 yılına gelindiğinde, Aufklärer çok çeşitli disiplinlerde dehanın tam doğasını anlamaya çalışıyordu. Friedrich Gabriel Resewitz, 1760 tarihli *Versuch uber das Genie* (Deha Hakkında Gerçekler) adlı kitabında dehanın, genel ve bireysel olanı aynı anda kavrama yeteneği olarak tanımlanan "sezgisel bilgi" (*anschauende Erkenntnis*) ile karakterize edildiğini ileri sürdü. Resewitz aslında deha ürününün kendisinin mükemmel bilginin bir biçimi olduğunu söylüyordu. Bunu iddia ederken dehanın ilahi bilgiyi "örneklediğini" ima ediyordu.[21]

Gelişen deha kavramının bir dizi sonucu oldu. İlk olarak, yeni anlayış tarihsel değişimin ruhani değişimden kaynaklandığını ima ediyordu, ancak aynı zamanda değişimin otomatik olmadığı imasını da taşıyordu, çünkü deha herkesin bildiği gibi öngörülemezdi. Ve tanım gereği (her halükarda dindarlara göre) her mükemmellik imgesi ancak nihai olarak eksik olabileceğinden, yön ima ediliyordu ama hedefe asla ulaşılamazdı. "Tarih kadar sanat da sonsuz bir gelecek olasılığı alanına sahipti."[22]

Isaak Iselin, 1768'de gözden geçirilmiş haliyle yayınlanan *Über die Geschichte der Menschheit* (İnsanoğlunun Tarihi) adlı eserinde tarihi, insanın doğayı aşmak için verdiği tinsel mücadele olarak nitelendirmiştir. Bu şekilde düşündüğünde, üç ideal insan davranışı tipini göz önünde bulundurmaya yöneldi: duyuları tarafından yönetilen insan, hayal gücü tarafından yönetilen insan ve aklı tarafından yönetilen insan, tarihin üçlü bir dönemlendirmesini üretti: vahşilik durumu (duyular), kültürlenme durumu (hayal gücü), insanın olgunluğu/üç yeti arasındaki uyum (akıl). Bu organizasyona ulaşırken Iselin, Alman (İngiliz ya da Amerikan toplumlarının aksine) özgürlük fikrine katkıda bulunmuştur. Ona göre özgürlük bilgi yoluyla kazanılacaktı; onu ilgilendiren dışsal-siyasal-özgürlüğün aksine içsel bir özgürlüktü.* Dahası, diğer Aufklärerlerde olduğu gibi onun için de geleceğin gerçekleşmesi ancak bilinçli bir eylemle mümkündü. Gelecek öylesine ortaya çıkmadı; şekillendirildi, teşvik edildi, işlendi ve dahiler bu ilerlemenin birincil aracıları olacaktı.[23] İşte Alman entelektüel tarihinde güçlü sonuçları olacak iki fikir budur.

Şiir Versus Matematik

Tarihselci yaklaşımın merkezinde, doğa olguları ile tarih olguları arasında temel bir fark olduğu inancı yer alır; bu da sosyal ve kültürel bilimlerin doğal olarak doğa bilimlerinden farklı olduğu sonucunu doğurur.[24] Aufklärer ayrıca bir ayrım daha yapmıştır: bir yanda rasyonel ya da soyut anlayış, diğer yanda ahlaki ya da "dolaysız" anlayış. Onlara göre rasyonel düşünce, insanın dışındaki dünyayı keşfetmek için en uygun olanıdır; dolaysız anlayış ise kendisini insan dünyasının keşfine borçludur. Bu görüşe göre, matematik rasyonel anlayışın ideal biçimini temsil ederken, şiir sezgisel anlayışın ideal tezahürüdür. Hem dış dünya hem de tinsel dünya ile ilgilenen tarih, her ikisinden de faydalanmalıdır. Aufklärer için deha, büyük spekülatif filozoftan ziyade büyük bir şairdir. "Şiir hem düşünceden önce gelir hem de ondan üstündür. Büyük şair, halkına zamanlarının hakikatlerinin ilahi anlayışa yaklaşan bir düzeyde sezgisel bir temsilini sunar."[25] O halde tarihçinin görevi, bir halkın ulusal karakterinin kutsal ve yaratıcı yazılarına göre araştırılması haline gelir. Aufklärer'e göre tarihsel anlayış, insanların "başkalarının insanlığını kavrayarak kendi insanlıklarını anlamalarını"[26] sağladığı için şairlerin ve sanatçıların başarılarıyla aynı seviyede görülmeye başlanmıştır.

Şiirsel yaklaşımın önemi Romantik hareketin merkezindeydi ve kültür bilimleri ile doğa bilimleri arasındaki fark Almanya'da günümüze kadar önemli bir ilgi kaynağı olmuştur. On sekizinci yüzyılın sonlarında, şiirin önemi *Sturm*

* İngilizcede özgürlük ve serbestlik arasında ayrım yapılırken, Almancada sadece "Freiheit" kelimesi vardır.

und Drang (Fırtına ve Coşku) hareketinin kısa ömürlü ancak yoğun bir şekilde gelişmesiyle erkenden vurgulanmıştır. Başlık, aslında hareketin oldukça genç bir üyesi olan Friedrich Maximilian Klinger'in bir oyunundan alınmıştır, ancak Klinger'e ek olarak Johann Georg Hamann, Johann Gottfried von Herder, Johann Heinrich Merck ve Johann Michael Reinhold Lenz'in hepsi aşırı gençlik (Lenz 1770'te on dokuz, Klinger on sekiz yaşındaydı) ve genel olarak mizaç istikrarsızlığı, kabul edilmiş düşünce ve davranış normlarına meydan okuma, huzursuzluk, hoşnutsuzluk, hatta uyumsuzluk ile karakterize edildi. Eserleri esasen orta sınıfa aitti (hepsi üniversite öğrencisiydi), modern devleti ve tüm ticari girişimleri küçümsüyor, fiziksel egzersizden ve doğadan (ne kadar vahşi o kadar iyi) zevk alıyorlardı. "Kibar" topluma saldırdılar ve sezgilerini takip ederek hayatın hem trajik hem de heyecan verici olduğuna inandılar.

Sturm und Drang hareketini çok genç ve çok yorucu olarak görmek mümkündür, ancak göreceğimiz gibi, daha olgun yaşlarında çoğu büyük eserler yaratmaya devam etmiştir. Nasıralılarda da göreceğimiz üzere, erken bir grup kimliğinin varlığı onlara başka türlü sahip olamayacakları bir özgüven kazandırmıştır.

Tarihselci Aufklärer yaklaşımının nihai ve ayırt edici başarısı, temel ideali insanın içsel yaşamını zenginleştirmek olan bir devlet, *Bildungsstaat* kavramıydı.[27]

Modern Biyolojinin Kökenleri

Bu yeni doğa fikrinin, on sekizinci yüzyılda Avrupa düşüncesindeki devrime temel bir katkı sağlayan bir dizi önemli sonucu daha oldu ve burada da Alman yazarlar öncülük etmeye yardımcı oldu. Gotthold Ephraim Lessing, Moses Mendelssohn, Johann Sulzer ve Thomas Abbt, mekanistik yaklaşımın eksikliklerini eleştirmiş ve bunun yerine Newton tipi yasaların zamansız doğasının tamamen uygunsuz ve yetersiz olduğunu düşündükleri biyolojik dünyaya işaret etmişlerdir. Canlı formların incelenmesinin, "anlık" ya da "deneyimsel" anlayış olarak adlandırdıkları fırsatı sunduğunda ısrar ettiler. Diğer insanların, hayvanların ve bitkilerin deneyimi, örneğin matematiğin deneyiminden farklı olarak, doğrudandı. Resewitz'in "*anschauende Erkenntnis*" adını verdiği bu anlama biçimi, on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında bilgiye yönelik başlıca yaklaşım haline geldi. Estetikçiler kompozisyonun ebedi kurallarını araştırmayı bırakıp bunun yerine sanatsal yaratım sürecini incelemeye başladılar; hukukçular medeni ilişkilerin ebedi yasalarını keşfetme çabalarından vazgeçip bunun yerine toplum içinde hukukun *gelişimine* odaklanmayı tercih ettiler; belki de hepsinden önemlisi, doğa bilimciler *büyüme* ve gelişme çalışmalarına yöneldiler.[28] Bu, tarihselciliğin modern çağın yaratılmasına yardımcı olarak ne kadar büyük bir entelektüel devrim olduğunun altını çizmektedir.

"'Biyoloji' kelimesi on dokuzuncu yüzyılın çocuğudur." On yedinci yüzyıla kadar, bugün anladığımız şekliyle biyoloji bilimi iki alandan oluşuyordu: doğa tarihi ve tıp. On yedinci yüzyıl yerini on sekizinci yüzyıla bırakırken, Linnaeus ve Jean-Baptiste Lamarck gibi birçok kişi ikisi arasında serbestçe hareket etse de, doğa tarihi zooloji ve botanik olarak ayrılmaya başladı. Hemen hemen aynı zamanda anatomi, fizyoloji, cerrahi ve klinik tıp da birbirinden ayrıldı. Başlangıçta, hem anatomi hem de botanik öncelikle hekimler tarafından uygulanıyordu (insan vücudunu kesip biçiyor ve şifalı bitkiler topluyorlardı) ve hayvanlar esas olarak doğal teolojinin bir yönü olarak inceleniyordu.[29] Bunun altında yatan gerçek, on beşinci, on altıncı ve on yedinci yüzyılların bilimsel devriminin aslında sadece fiziksel bilimlerde gerçekleştiği ve biyolojik bilimleri büyük ölçüde etkilemediğidir.[30]

On sekizinci yüzyıldan çok önce, antik Yunanlar doğada ve süreçlerinde bir amaç -önceden belirlenmiş bir son- olduğu fikrini kavramışlardı. On yedinci ve on sekizinci yüzyıllara gelindiğinde bu ideal, *scala naturae*, yani insanda doruğa ulaşan Büyük Varlık Zinciri kavramı etrafında birleşmişti. Organizmaların çevrelerine her yerde görülebilen çok yönlü adaptasyonları, doğal dünyada ancak Tanrı tarafından üretilebilecek bir "uyum" fikrini desteklemiştir. Bireylerin gelişimindeki hedefe yönelik belirgin süreçler göz ardı edilemeyecek kadar dikkat çekiciydi. Diğerlerinin yanı sıra Immanuel Kant'ın da kabul ettiği gibi, nihai nedenler işin içinde olmalıdır (bkz. s. 84).

Genel olarak bu kavram kozmik teleoloji olarak biliniyordu - evren Tanrı tarafından önceden belirlenmiş belirli bir sona doğru ilerliyordu. Doğal seçilim mekanizması tanımlanana kadar, pek çok biyolog (Lamarck bunlardan biriydi) canlılar dünyasını "giderek daha büyük bir mükemmelliğe doğru" yönlendiren fiziksel olmayan (hatta maddi olmayan) güçlerin varlığını savunuyordu.[31] Bu ortogenez olarak biliniyordu. Leibniz, Linnaeus, Herder ve neredeyse tüm İngiliz bilim insanları, bazıları on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar bu görüşü paylaşmıştır.

Böylece, on altıncı yüzyılın ortalarından on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar iki düşünce ekolü bir arada var oldu: Fizik bilimciler, Tanrı'nın Yaratılış sırasında bu dünyanın süreçlerini yöneten ebedi yasalar koyduğuna inanıyordu (esasen deist görüş). Buna karşılık, canlı doğaya aşina olan dindar doğa bilimciler, canlıların çeşitliliği ve sayısız adaptasyonu söz konusu olduğunda, Galileo ve Newton'un matematiksel temelli yasalarının anlamsız olduğu sonucuna vardılar.[32] Almanya bu ikinci grubun ana merkezlerinden biriydi.

Biyolojide (modern tabirle), botaniğin Alman babaları olarak adlandırılan Otto Brunfels (1488-1534), Hieronymus Bock (1489-1554) ve Leonhart Fuchs'un (1501-66) çalışmalarıyla yeni bir gözlem dönemi başlamıştı. Tıbbi bitkilerin incelenmesi daha sonraki Orta Çağ boyunca popüler olmuş ve bir

dizi bitki kitabının yayınlanmasına yansımıştır. Daha sonra, keşif çağındaki büyük yolculukların ve Yeni Dünya'nın keşfinin bir sonucu olarak, dünyadaki muazzam bitki ve hayvan yaşamı çeşitliliğinin farkına varıldı.[33] Bu Alman botanikçiler, sonu gelmeyen efsaneler ve alegorilerden oluşan Orta Çağ eserlerinden bir kopuş sağladılar. Bunun yerine, açıklamaları doğal ortamlarında gözlemlenen gerçek bitkilere dayanıyordu ve sonuç olarak gerçekçi çizimleri botanikte Vesalius'un anatomide oynadığı rolün aynısını oynadı. Hieronymus Bock'un titiz ama günlük konuşma diline uygun Almancasıyla yaptığı betimlemeler kendi gözlemlerinden canlı bir şekilde alınmıştır. Daha da önemlisi, daha önceki bitki kitaplarının alfabetik düzenlemelerinden de ayrılmış, bunun yerine "birbiriyle ilişkili ve bağlantılı olan ya da başka bir şekilde birbirine benzeyen tüm bitkileri bir araya getirmek, ancak ayrı tutmak" için kendi yöntemini tanımlamıştır.[34] Alman bitki kitaplari, getirdikleri yeni sınıflandırma ilkeleri nedeniyle dikkate değerdir. Bu erken dönem sınıflandırma geleneği 1623 yılında Caspar Bauhin'in *Pinax* adlı eserinin yayınlanmasıyla doruk noktasına ulaşmıştır; bu eserde 6.000 çeşit bitki on iki kitap ve yetmiş iki bölüm halinde düzenlenmiştir.[35] Birbiriyle ilişkili bitkiler ortak özellikleri nedeniyle sıklıkla bir araya getirilmiş ve cinsler tanımlanmamış olsa da her bitki bir cins ve türe ayrılmıştır. Buna ek olarak, *Pinax*'ta tek çeneklilerin örtük bir ayrımı vardı ve iki çeneklilerin dokuz ya da on familyası da bir araya getirilmişti. Üremenin çok önemli olduğu çoktan kabul edilmişti.

Conrad Gesner (1567) ve Andrea Cesalpino'dan (1583) Linnaeus'a kadar tüm botanikçiler sınıflandırma için üremenin önemini kabul ettiler, ancak hepsi de üremeyle ilgili olan mevcut özelliklerin çokluğu nedeniyle bu durum yine de büyük bir tartışma alanı bıraktı.[36] On altıncı ve on yedinci yüzyıllar boyunca bilinen bitki sayısının şaşırtıcı bir hızla artması tartışmalara yardımcı olmadı. Leonhart Fuchs 1542'de yaklaşık 500 tür tanımlamış, Bauhin 1623'te 6.000 türe atıfta bulunmuş, John Ray ise 1682'de 18.000'den az olmayan bir liste yapmıştır.[37] Düzen ve sınıflandırmaya duyulan ihtiyaç her zamankinden daha fazlaydı, ancak yeni materyal yığını bunaltıcıydı. Hemen hemen aynı zamanda, etrafındaki herkes özcülük kavramına (her türün değişmeyen özü *-eidos-* ile karakterize edildiği ve diğer tüm türlerden keskin bir süreksizlikle ayrıldığı) takılmışken, Leibniz bunun tam tersini vurguladı: süreklilik. Almanya doğumlu Harvardlı biyoloji tarihçisi Ernst Mayr, Leibniz'in *scala naturae*ye ve çeşitli yaşam formları arasındaki bağlantılara (ilk bitki sınıflandırma girişimlerinde ortaya çıktığı gibi) olan ilgisinin, Linnaeus'a ve nihayetinde evrimsel düşünceye zemin hazırlamaya yardımcı olduğunu savunmaktadır.

Buradaki kilit figürlerden biri, çeşitli iç organların işleyişini inceleyen bir dizi geniş kapsamlı hayvan deneyine başlayan Albrecht von Haller'di (1707-77). Haller fizyolojik işlevleri yöneten bir "ruh" olduğuna dair hiçbir kanıt bulamadı,

ancak çalışmaları onu bedensel organların cansız doğada bulunmayan bazı özelliklere (örneğin sinirlilik) sahip olduğuna ikna etti.[38] Bize ilkel gelse de, Haller'in sinirlilik kavramı önemliydi çünkü o bir vitalist değildi: ona göre organik madde inorganik maddeden farklıydı, ancak bu fark, ne kadar gizemli olursa olsun, doğaüstü değil *doğal* bir süreçti. Bu, on sekizinci yüzyılın sonu ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında Almanya'da Newton'un takipçilerinin tamamen mekanistik anlayışına karşı en güçlü direncin geliştiği bir fikir ikliminin oluşmasına yardımcı oldu (ancak bu, Fransız George Buffon (1707-88) ve Fransız-İsviçreli Charles Bonnet'nin (1720-93) on sekizinci yüzyıl biyolojisinde oynadığı rolü göz ardı etmek anlamına gelmez).[39] Immanuel Kant'ın Königsberg'de oynadığı önemli rolü unutmadan, özellikle üç biyologdan bahsedilebilir.

Johann Friedrich Blumenbach (1752-1840) bu yola öncülük etmiştir. Deneylerinin ve gözlemlerinin etkisi çok büyüktü; on dokuzuncu yüzyılın başlarındaki önemli Alman biyologların yaklaşık yarısı onun yanında çalışmış ya da ondan ilham almıştı: Alexander von Humboldt, Carl Friedrich Kielmeyer, Georg Reinhold Treviranus, Heinrich Friedrich Link, Johann Friedrich Meckel, Johannes Illiger ve Rudolph Wagner, birkaçıyla tekrar karşılaşacağız. Friedrich Schelling ve Kant, Blumenbach'ın "modern çağın en derin biyolojik teorisyenlerinden biri" olduğu konusunda hemfikirdi.[40]

Temel teorileri *Über den Bildungstrieb und das Zeugungsgeschafte* (Oluşum Dürtüsü ve Neslin Tarihi Üzerine) adlı kısa bir çalışmada ortaya konmuştur. Bu kitapta Blumenbach, spermin "özellikle tahrişe neden olmaya uyarlanmış parçalarının ince kokusuyla" mikrobu "ebedi uykusundan" nasıl uyandırdığını ele almıştır.[41] Ve çok önemli bir soru belirlemiştir: "Neden döl her zaman orijinal atasından farklıdır?" Aynı zamanda yavruların genellikle ebeveyn özelliklerinin bir *karışımını* sergilediğini de gözlemledi. Hem genetik hem de evrim fikrine odaklanıyordu, ancak teorinin bazı kısımlarını tersine çevirmişti: ona göre dünyadaki tüm çeşitli halklar Kafkas ırkından gelen bir *dejenerasyondu.*

Blumenbach'ın Kant ve Schelling'i çok etkileyen ana fikri, biyolojik alemde organik yapıyı sağlayan ve *Bildungstrieb* adını verdiği bir tür "Newtoncu kuvvet" olduğuydu.[42] Bu modeli mütevazı polip ile yaptığı birkaç deneyden sonra tasarlamıştı. Blumenbach'ı bu organizma hakkında şaşırtan şey, ilk olarak, kesilen parçaları "yapıda gözle görülür bir değişiklik olmadan" yenileyebilmesi; ve ikinci olarak, yenilenen parçaların her zaman orijinallerinden *daha küçük* olmasıydı. Dahası, bu daha genel olarak doğru gibi görünüyordu. Blumenbach, insanların ciddi et yaraları aldığı durumlarda, onarılan bölgenin hiçbir zaman eskisi kadar iyi olmadığını, ancak her zaman bir çöküntü kaldığını gözlemledi. Blumenbach şu sonuca varmıştır: "İlk olarak, tüm canlı organizmalarda, organizmanın tüm yaşamı boyunca aktif olan, başlangıçta belirli bir şekil aldıkları, sonra onu korudukları ve tahrip olduğunda mümkünse

onardıkları, doğuştan gelen özel bir *Trieb* [dürtü veya motive edici güç] vardır. İkincisi, tüm organize bedenlerin, bir bütün olarak bedenin genel özelliklerinden ve o bedenin karakteristiği olan özel kuvvetlerden ayırt edilmesi gereken bir *Triebe* sahip olmasıdır. Bu *Trieb* tüm oluşum, üreme ve beslenmenin nedeni gibi görünmektedir. Ben buna *Bildungstrieb* diyorum."[43]

Blumenbach, Bildungstriebin teleolojik bir karaktere sahip olduğuna ve organizmanın maddi yapısına "içkin" olduğuna inanıyordu. Elbette bir bakıma, Bildungstrieb hiçbir şeyi açıklamaz; sadece gizemli bir sürecin adıdır. Ama Kant'a çekici gelen de buydu. Çünkü onun ısrarla üzerinde durduğu şey, doğa bir şekilde organize bedenler inşa etmek için mekanik araçlar kullansa bile, insanların bu süreci teorik bir bakış açısından bile asla anlayamayacağıdır. Kant için sorun, insan anlayışının yalnızca "doğrusal" nedensellik tarzını kullanan bilimsel teoriler inşa edebilmesiydi. Öte yandan organik alemde, "neden ve sonuç birbirlerine o kadar bağlıdır ki, birini diğeri olmadan düşünmek imkansızdır. Bu teleolojik bir açıklama tarzıdır, çünkü bir 'nihai neden' kavramını içerir." Kant, işlevsel organizmaları mekanik yollarla, örneğin kimyasal kombinasyonla üretmenin imkansız olduğuna ikna olmuştur. Ona göre "amaç"a benzer bir şeyin organik alemde işlediğini gösteren güçlü bir kanıt olan yanlış doğum örneklerinden etkilenmişti; "çünkü işlevsel bir organizma inşa etme hedefi, başarısız girişimleri de dahil olmak üzere organik doğanın ürünlerinde her zaman görülebilir." Dolayısıyla Kant için yaşam bilimlerinin fizik bilimlerinden farklı bir dizi ilkeye dayandığı apaçık ortadaydı.[44]

Johann Christian Reil (1759-1813) 1779 ve 1780 yıllarında Göttingen'de eğitim gördü ve genç Blumenbach ile temasa geçti. Timothy Lenoir, erken dönem Alman biyologları üzerine yaptığı çalışmada, Reil'in muhtemelen Blumenbach'tan daha özgün olduğunu söyler. Kantçı bir çerçeve içinde kendi yaşamsal güç anlayışını ortaya koyduğu "Von der Lebenskraft" adlı incelemesi, 1795 yılında yeni meslek dergisi *Archiv fur die Physiologie*'nin ilk cildinde yayınlandı. Reil de her organizmanın "amaca yönelik organizasyon" (*zweckmassige Form*) gösterdiğine ve bunun organik maddeler arasındaki kimyasal yakınlıklar tarafından belirlendiğine inanıyordu; "tıpkı bir tuz kristalinin tohumunun [*Kern*], kübik şeklinin temelinin bulunacağı belirli bir yasaya göre parçacıkları çekmesi gibi."[45] O halde bu, Blumenbach'ınki ile Kant'ınki arasında bir tür orta yol teorisiydi. Reil'in görüşüne göre, annedeki mikrop "gelişmeden uyur, çünkü muhtemelen organizasyonu çok az sinirliliğe [*Reizbarkeit*] sahiptir. Baba, belki de menisinin sıvısının mikrop maddesine eklenmesi yoluyla uyuyan mikrobun hayvani gücünü artırır."[46]

Carl Friedrich Kielmeyer (1763-1844) Stuttgart'tan Göttingen'e taşındı ve burada 1786'dan 1788'e kadar Blumenbach'ın öğrencisi oldu. Katkıları, organik kimyanın başlangıcı olan Pflanzenchemie'nin kurulmasına yardımcı oldu.

Kielmeyer, karşılaştırmalı zooloji üzerine verdiği derste, *Physik des Tierreichs* adını verdiği ve amacı kuşların, amfibilerin, balıkların, böceklerin ve solucanların anatomilerini karşılaştırarak organik form yasalarını ortaya çıkarmak olan bir yöntem geliştirdi. Kielmeyer, hayvan formları arasında yakınlıklar kurmak için embriyolojik kriterleri kullanarak da yeni bir çığır açtı. Embriyolojik gelişimde ortaya çıkan kalıpların, hayvan organizasyonu sisteminin "organik doğanın yaşamının ve ekonomisinin sürdürüldüğü, bireysel organizmanın *dışında var olan* özel bir yönlendirici güç varsayımını" gerektirmediğini doğruladığını fark etti. (İtalikler eklenmiştir.) Herhangi bir "madde-üstü" düzenleyici güce ihtiyaç yoktu. Kielmeyer de Blumenbach gibi geleneksel Büyük Varlık Zinciri fikrinden etkilenmedi; bunun yerine, türlerin kendine özgü bir şekilde de olsa diğerlerine dönüştüğüne ikna oldu: "Birçok tür, tıpkı kelebeğin tırtıldan çıkması gibi, görünüşe göre diğer türlerden ortaya çıkmıştır. *Bunlar başlangıçta gelişim aşamalarıydı ve ancak daha sonra bağımsız türler mertebesine ulaştılar*; bunlar dönüşmüş gelişim aşamalarıdır. Diğerleri ise yeryüzünün asıl çocuklarıdır. Ancak belki de bu ilkel ataların hepsi yok olmuştur." Kielmeyer, küçük organizmaların büyüklerden daha fazla yavruya sahip olma eğiliminde olduğunu belirtmiş ve buradan türlerin karakteristik yapı ve davranışlarını ortaya çıkaran, türlere özgü "iç güçler" olduğu sonucuna varmıştır.[47]

Tamamen biyolojik terimlerle ifade etmek gerekirse, on sekizinci yüzyılın sonlarındaki bu bilim insanları ve filozofların üç temel kanısı/inancı vardı.[48] Birincisi, yeni zooloji ve botanik alanlarının görevi, fiziğin inorganik alanda yaptığını organik alanda yeniden üretmek, yani "maddenin en evrensel olgularını ve diğerlerine indirgenemeyen özel olgu sınıflarını araştırmaktı."[49] İkinci olarak, her organize bedenin şekillendirici ilkesi olarak bir *Lebenskraft* ya da Bildungstrieb tanımladılar (ya da varsaydılar). Son olarak Kant, insan aklının organik alemdeki bu "doğal amaçları" ya da "teleolojik failleri" keşfetmek için yetersiz olduğunu vurgulamıştır.

Evrimciliğin Yükselişi

Mekanist düşünce ile vitalist düşünce arasındaki bu savaş on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllar boyunca ve hatta yirminci yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam edecektir. Ancak, Ernst Mayr'ın da işaret ettiği gibi, Linnaeus'un *Systema Naturae* adlı eserinin 1758'de onuncu baskısının yayınlanması ile Darwin'in 1859'da *Türlerin Kökeni Üzerine* adlı eserini yayınlaması arasındaki yıllar bir geçiş dönemiydi. Bu geçiş döneminde Lamarck, 1809'da "organizmaların mükemmelliğe doğru çaba göstermeye yönelik içsel bir eğilimi" ile çevreye uyum sağlama yeteneğini (edinilmiş özelliklerin kalıtımı) savunan dönüşüm teorisini yayınladı. Aynı zamanda bu geçiş döneminde "aşağı doğru sınıflandırma"

aşamalı olarak kaldırılmış ve yerini "yukarı doğru sınıflandırma" almıştır. "Aşağı doğru sınıflandırmada" organik alem, şu ya da bu teorisyenin doğanın gerçekte nelerden oluştuğuna dair görüşünü kullanarak ve türlerin kendi özlerinde, *eidos*larını, özel cevherlerini yansıtan bir özde farklılık gösterdikleri inancıyla, kendi iç mantığına göre bölündü/organize edildi. "Yukarı doğru sınıflandırmada" gözlemler, indirgenemez temel yapı taşları olan türlerle başladı ve daha sonra diğer organizmalarla benzerlikleri gözlemlendi ve kodlandı, yukarı doğru daha yüksek taksonomik gruplara doğru çalışıldı.[50]

Ancak sınıflandırma fikrinin kendisi de evrim geçiriyordu. Yüzyıllar boyunca *scala naturae*, yani mükemmellik ölçeği, çeşitliliğe düzen getirmenin neredeyse akla gelebilecek tek yolu olmuştu. Ancak bu fikir botanikçiler arasında zoologlar arasında olduğundan daha az popülerdi çünkü alglerden phanerogramlara (çiçekli bitkilerin alt âlemi) doğru genel bir ilerleme dışında bitkiler arasında mükemmelliğe doğru neredeyse hiçbir *eğilim* gözlemlenemiyordu. Ve böylece, sınıflandırmaya yönelik başka yaklaşımlar denendi. Organizmalar, daha az mükemmel veya daha fazla mükemmel komşularla olan yakınlıklarına göre mükemmellik ölçeğine yerleştirildi.[51] Benzerliğin (ne tür olursa olsun) altta yatan nedensel bir ilişkiyi yansıttığına dair bir inanç vardı. Friedrich Schelling ve Lorenz Oken gibi Alman yazarlar tarafından özellikle iki tür benzerlik tanımlanmıştır: gerçek yakınlık ve *analoji*. "Penguenler ördeklerle gerçek yakınlık, suda yaşayan memelilerle ise analoji yoluyla akrabadır. Şahinler papağanlar ve güvercinlerle yakınlık gösterirler, ancak memeliler arasındaki etoburlarla analojiklerdir." Böyle bir yeniden kavramsallaştırma tuhaf görünebilir ancak bu yaklaşım, Richard Owen'ı karşılaştırmalı anatomiye hakim olan homoloji ve analoji fikirlerinde etkileyerek biyolojinin sonraki tarihinde çok önemli olduğunu kanıtlamıştır.

Sınıflandırma düşüncesindeki bu gelişmeler olmasaydı, evrim teorisi muhtemelen gelişemezdi. Yine de gidilecek daha çok yol vardı. Evrimle ilgili en büyük sorun, düşen taşlar veya kaynayan su gibi tanıdık fizik olaylarının aksine, doğrudan gözlemlenememesiydi. Açıkçası, evrim ancak çıkarım yoluyla olabilir ve ancak o zaman fosil ya da tabakalaşma gibi kanıtlar ortaya konabilir.[52]

Leibniz'in *Protogaea* (1694) adlı eserinde evrimciliğin ilk işaretlerini vermesi ile 1809'da Lamarck'ın tam gelişmiş teorisini ortaya atması arasında geçen süre bize çok uzun görünmektedir. Hayatı boyunca evrimcilikle flört etmiş olan Buffon gibi Lamarck da Fransız'dı ve Darwin'in kendisi de elbette İngiliz'di. Yine de evrimcilik Almanya'da diğer yerlerden çok daha popülerdi.[53] Burada ne kadar yaygın olduğu birçok tarihçi tarafından araştırılmıştır. Henry Potonie, Otto Heinrich Schindewolf ve Oswei Temkin, adını unutulmaktan kurtarılan çok sayıda erken dönem Alman evrimciden sadece üçüdür: Blumenbach, Reil ve Kielmeyer'in yanı sıra Friedrich Tiedemann, Reinecke, Voight, Tauscher ve Ballenstedt de vardı. Evrime zaman ayıran bunca isim varken, doğal seçilim

fikrini ortaya atan kişinin bir İngiliz, Charles Darwin olması şaşırtıcı gelse de, Darwin'e zemin hazırlayan pek çok kişi arasında Viyanalı botanikçi Franz Unger'in öne çıktığını unutmamalıyız. Unger, daha basit su ve deniz bitkilerinin en karmaşık çeşitlerden önce geldiğini, her tür bitkinin orijinal bir tohumu olması gerektiğini, yeni türlerin zaten var olanlardan kaynaklanmış olması gerektiğini ve tüm bitkilerin birbirleriyle "genetik bir şekilde" birleştiğini savunmuştur. Unger'in öğrencileri arasında Gregor Mendel de vardı.[54]

Ve böylece, on sekizinci yüzyılın sonlarında, Almanya'da, şüphe, deizm, Pietizm ve mükemmellik dürtüsü -tarihte, sanatta, biyolojide- hepsi bir araya gelerek aynı anda hem dünyaya, hem içe, hem geriye, hem de ileriye bakmanın bir yolunu yarattı. İnsanların el yordamıyla, belki de farkında olmadan teolojik insan kavramını biyolojik bir anlayışla değiştirmeye çalıştıkları bir geçiş dönemiydi.

Bu fikirleri erkenden benimseyen etkili bir kişi Wilhelm von Humboldt'tu.[55] Humboldt daha sonra, Almanya'nın herhangi bir kültür tarihinde başlı başına bir bölüm oluşturacak kadar önemli bir kurum olan Berlin Üniversitesi'nin kurulmasında etkili olacaktı. Başlangıç olarak, Blumenbach'ın öğrencisiydi ve onun *Bildung* ve *Bildungstrieb* kavramlarından çok etkilenmişti.[56] Humboldt için doğa, enerji ve faaliyetin belirli bireysel merkezlerinden oluşuyordu ve her merkez sergilediği faaliyette kendi karakterini ortaya koyuyordu. Burada etkinlik, yani hareket anahtar konumdaydı. Klasik (Newtoncu) fizikte hareket her zaman bir dış kaynağın sonucuydu. Ancak, Newton'un biliminin canlı sistemler için bir açıklama olarak uygulanmasından memnun olmayan birçok düşünür, hiçbir şeyin hareketsiz kalmadığı, "kendi kendine üretilen hareketin" doğanın her canlı parçasının sürekli hareket halinde olduğu ve dahası "bu hareketin gelişigüzel olmadığı" anlamına geldiği "doğanın canlı düzeni" dedikleri şeyi tercih etti. Onlara göre madde, içkin bir kendi kendine hareket ilkesi içeriyordu. "Mekanik kuvvet kavramlarının (manyetizma, elektrik, yerçekimi) aksine, bu içsel güçlerin yönsel olarak işlediği düşünülüyordu: kendi kendini gerçekleştirmeye (*Vervollkommnung*) yönelik örtük bir hedefleri vardı."[57]

Maddenin bu gözden geçirilmiş tanımı, doğanın yeniden tanımlanmasını gerektirmiştir. Bu yeni görüşe göre, doğanın içinde onun aracılığıyla konuşan bir iç karakter vardır. "Doğanın *telos*u sadece sezilebilir, asla tam olarak şeffaf bir şekilde ortaya konamazdı."[58] Humboldt'un, esasen Blumenbach'ın görüşü olan, maddenin her biri kendi doğasına sahip genel ve bireysel *Kräfte*lerden (güçler ya da kuvvetler) oluştuğu şeklindeki parlatmasıydı. Bu içkin niteliklerin en önemlileri *Bildung*, üreme (*Zeugung*) ve alışkanlık (*Trägheit* veya *Gewohnheit*) genel güçleriydi. Bu nitelikler bir ulusu oluşturan bireyleri üreterek ulusu örgütlü bir bedene benzetiyordu. "Gerçeklik, aktif güçlerin ya da fikirlerin kendilerini gerçekleştirme, yani biçim kazanma çabası olarak tanımlanıyordu."[59]

Biyoloji bir yana, on sekizinci yüzyıla ait bir neolojizm olan Bildung kavramının kökeni, Martin Luther'in İncil'deki iki ufuk açıcı ayette "imge" anlamına gelen *Bild* sözcüğünü kullanmasında yatmaktadır:

> Ve Tanrı dedi ki, İnsanı kendi suretimizde, kendi benzerliğimizde yaratalım. Böylece Tanrı insanı kendi suretinde yarattı, onu Tanrı'nın suretinde yarattı; onları erkek ve dişi olarak yarattı.
> (Yaratılış 1: 26-7)
>
> Ama hepimiz açık bir yüzle Rabb'in yüceliğini bir cam gibi görerek, Rabb'in Ruhu aracılığıyla bile yücelikten yüceliğe aynı görüntüye dönüşüyoruz.
> (2. Korintliler 3:18)

Bu fikri ortaya atanlar elbette Pietistlerdi. Onlar için sadece dini bir anlamı vardı, ancak I. Friedrich Wilhelm ve Büyük Friedrich'in hükümdarlıkları sırasında Bildung, öznel kişisel mükemmellik idealini kaybetmeden sekülerleştirildi. "Vahyedilmiş dini ve kutsal otoriteyi reddedenler için bile Bildung, kültür yoluyla seküler bir kurtuluş yolu sunuyordu."[60] Üstelik Bildung, kamusal alanın hızla genişlediği bir ülkede herkese açıktı (bkz. 1. Bölüm).

Bildung, "kendini burjuva olarak değil, kültürlü, bilgili ve en önemlisi *kendi kendini yöneten* biri olarak gören, gelişmekte olan bir grubun kültürüydü ... Bildung'lu bir erkek ya da kadın sadece bilgili değil, aynı zamanda iyi bir zevke sahip, etrafındaki dünyayı genel olarak eğitimli bir şekilde kavrayan ve bu nedenle hakim olan uygunluk baskısıyla çelişen 'kendi kendini yönetme' yeteneğine sahip bir kişiydi."[61] Bildung aslında Pietizm'in seküler bir biçimiydi: her ikisi de Leibniz ve Christian Wolff'un mükemmellik kavramını somutlaştırıyordu.

O halde Humboldt gibi biri için Bildung kısmen biyolojik bir güç, kısmen manevi bir gereklilik, kısmen de yerçekimi gibi doğal dünyanın bir yönüydü. Aynı zamanda Pietizm'den doğduğu için dini imalar da taşıyordu: Pietistler nasıl *bu* dünyada komşularına pratik olarak yardım ederek "Yaratılışı geliştirebiliyor" ve Tanrı'ya yaklaşabiliyorsa, Bildung da bireyin kendi üzerinde çalışarak öz bilincini geliştirebileceği, mükemmelliğe yaklaşabileceği bir içsel süreçti. Deha kavramı -yarattıklarıyla ilahi bilgeliğe, mükemmelliğe bir bakış sunan bireylerdâhilerin başarılarını inceleyerek kendini yetiştirmenin, kendini yetiştiren bireye ilahi bilgeliğe bu dünyada yaklaşma umudu sunduğu anlamına geliyordu.

Bu, ancak *Principia Mathematica* ile *Türlerin Kökeni* arasındaki, şüphe ile Darwin arasındaki geçiş döneminde var olabilecek bir fikirler bütünüydü. Mükemmelliğe ulaşma çabası çerçevesindeki bu tarihsel/sanatsal/biyolojik dünya görüşü, Almanya'nın pek çok düşünürünü şekillendirecekti ki bunların pek azı Pietist papazların çocukları değildi.[62]

Bildung, kendi tarzında, şüphenin gelişiminin en dahiyane yan ürünüydü.

KISIM II

Şüphe ile Darwin Arasında Üçüncü Bir Rönesans

3 .

Winckelmann, Wolf ve Lessing: Üçüncü Yunan Uyanışı ve Modern Bilimin Kökenleri

İtalyan Rönesansı bir Alman fikriydi. Bunu en açık şekilde formüle eden kişi, *Die Kultur der Renaissance in Italien* (İtalya'da Rönesans Kültürü; 1878) kitabının yazarı Jacob Burckhardt (1818-97), 1818'de İsviçre'nin Basel kentinde doğdu, ancak Berlin Üniversitesi'nde okudu ve burada dönemin en ünlü tarihçisi Leopold von Ranke'nin seminerlerine katıldı. Burckhardt 1843'te Basel'e döndü ve orada üniversitede ders vermeye ve *Basler Zeitung* adlı bir gazete çıkarmaya başladı. Gazetecilikten hayal kırıklığına uğrayınca, tam zamanlı tarih araştırmaları için gazeteciliği bıraktı ve bu hamle ilk büyük kitabı olan *Die Zeit Konstantins des Grossen* (Büyük Konstantin Çağı; 1853) ve hemen ardından İtalya'nın sanat hazineleri için tarihi bir rehber olan *Der Cicerone* (Rehber; 1855) ile sonuçlandı. Bu iki eser o kadar iyi karşılandı ki, 1855'te açılan Zürih Politeknik'te ona mimarlık ve sanat tarihi kürsüsü kazandırdı. Üç yıl sonra Basel'deki üniversiteye döndü ve Ranke'nin Berlin'deki halefi olma davetini geri çevirerek hayatının geri kalanında orada kaldı. En ünlü kitabını 1860 yılında Basel'de yayınladı.[1]

Burckhardt'tan önce başka yazarlar ve tarihçiler Rönesans olgusunu tanıtmışlardı. Petrarca (1304-74), en azından kâğıt üzerinde, "Karanlık Çağlar" fikrini, kendi yaşadığı dönemden önceki -aşağı yukarı- bin yılın bir gerileme dönemi olduğunu ve antik tarih, şiir ve felsefenin, İsa ortaya çıkmadan önceki en yüksek yaşam biçimi olan bir uygarlığın "parlak örnekleri" olduğunu kabul eden ilk kişiydi. Voltaire, Saverio Bettinelli, Fransız tarihçi Jules Michelet ve Münih'te tarih profesörü olan Georg Voigt, 1859 tarihli *Die Wiederbelebung des classischen Altertums: oder, das erste Jahrhundert des Humanismus* (Klasik Antikitenin Yeniden Canlanması ya da Hümanizmin İlk Yüzyılı) adlı kitabında Rönesans İtalya'sına dikkat çekmişlerdi. Burckhardt'ın fikirleri birdenbire ortaya çıkmadı.

Yine de onun Rönesans anlayışı, seleflerininkinden çok daha tutarlı ve eksiksizdi.[2] İtalyan Rönesansı'nın antik çağın yeniden keşfinden çok daha fazlası

olduğunu saptayan Burckhardt'tı: Rönesans bireyin gelişimine tanıklık etmişti, modernitenin çizgileri ilk kez o zaman ortaya çıkmıştı. Burckhardt, toplumun artık daha önce hiç olmadığı kadar kendilik bilincine sahip olduğunu ve dolayısıyla seküler bir varlık olduğunu savunmuştur.

Cambridge'li fikir tarihçisi Peter Burke'ün de vurguladığı üzere, *İtalya'da Rönesans Uygarlığı* eleştirmenlerden yoksun değildi. Burke, 150 yıl süren ve giderek uzmanlaşan araştırmalardan sonra, "abartılara, aceleci genellemelere ve diğer zayıflıklara işaret etmek kolaydır" diyor. Ancak Burckhardt'ın Rönesans görüşü kusurlu olsa da, Burke "değiştirilmesinin de zor olduğu" konusunda hemfikirdi. Burckhardt'ın argümanının belki de en önemli revizyonu, yirminci yüzyılın ilk on yıllarında Harvard'da tarih profesörü olan Charles Homer Haskins'e aittir. Haskins'in iddiası, on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda İtalya'da yaşanan ve İtalyan Rönesansı'na yol açan esasen Platoncu canlanmanın, aslında Batı'daki ikinci klasik canlanma olduğuydu. Platon'un değil ama Aristoteles'in yeniden keşfiyle ilişkilendirilen ilki on ikinci yüzyılda gerçekleşmiş ve örneğin yeni hukuk bilimi ve üzerinde tartışılabilecek ortak bilgi fikrini destekleyen birleşik bir hukuk sistemi, Latincenin daha geniş kullanımı, üniversitelerin gelişimi ve akademide organize şüpheciliğin büyümesi ile damgasını vurmuştur. Seküler bir dünya öngören Albertus Magnus ve Thomas Aquinas'ın felsefesiyle birlikte, teoloji ve sosyal bilimlerde düşüncenin birleşmesi, tüm bilgileri sentezlemeyi amaçlayan ansiklopedik incelemeler olan *Summae*'nin ortaya çıkması, kendini ifade etme ve bireyselliğin artmasını teşvik eden ibadetlerdeki değişiklikler ve belki de en önemlisi, bildiğimiz bilimi doğuran deneysel yöntemin yükselişi geldi. O halde, henüz halk arasında olmasa da tarihçiler arasında, bir değil iki rönesans vardı ve ilki ikincisinden daha önemliydi.

Bu arka plan karşısında Burckhardt'ın kitabı daha yakından okunduğunda bazı ilginç gözlemler ortaya çıkmaktadır.[3] Burckhardt'a göre İtalya'daki Rönesans şu unsurlarla karakterize edilmiştir: Antik çağın yeniden canlanması, Platon'un metinlerinin ve antik Yunan ve Roma uygarlıklarının Hıristiyan köktenciliği yıllarından önce "kültürün kaynağı ve temeli olarak ... varoluşun nesnesi ve ideali olarak" yeniden keşfedilmesi. Burckhardt'a göre klasiklerin geri kazanılması, metin eleştirisinin gelişmesine ve dillerin daha ileri düzeyde incelenmesine yol açtı; filolojinin merkezi bir rol oynadığı yeni bir öğrenim canlanması yaşandı. Yüksek Rönesans döneminde (1513) Papa X. Leo Roma'daki La Sapienza üniversitesini yeniden organize etti. Burckhardt'a göre Floransalılar, bilim alanındaki ilerlemelere eşlik ederek "eski eserlerle ilgilenmeyi yaşamlarının başlıca amaçlarından biri haline getirdiler". Tarih yazımı gibi inceleme de yeniden canlanmıştı; edebiyatın ve araştırmanın iki biçimi de yeni olarak hissediliyordu. Felsefede, Floransalı Platoncuların düşünce ve edebiyat, özellikle de estetik üzerinde büyük bir etkisi oldu. Şiirde, antik Yunan

ve Roma yine modeldi, taklitleri teşvik ediyordu ama aynı zamanda genellikle ilim adamları olan şairlerin daha yaratıcı eserlerini de teşvik ediyordu. Doğa tarihinde botanik (ilk botanik bahçeleri) ve zooloji (ilk yabani hayvan koleksiyonları) alanlarında ilerlemeler kaydedildi. Sanatta ise Leon Battista Alberti ve Leonardo da Vinci gibi pek çok farklı alanda parlayan devlerin, "çok yönlü adamların" dönemiydi.

Burckhardt kitabının diğer bölümlerinde İtalyan Rönesansı'nda savaşa yönelik tutum ve inançların değiştiğini belirtmiştir. "Bir sanat eseri olarak savaş" başlıklı bölümde, "Savaşın bir düşünme ürünü niteliği kazandığını" savunmuştur. Dante ve Petrarca'dan itibaren İtalya'da bir vatanseverlik ve milliyetçilik mayası vardı. "Dante ve Petrarca, kendi zamanlarında, tüm çocuklarının en yüksek çabalarının nesnesi olan ortak bir İtalya'yı yüksek sesle ilan ettiler."

Son olarak, Burckhardt müzik alanında İtalyan Rönesansı'nın bir özelliğini "orkestranın uzmanlaşması, yeni enstrümanların ve ses biçimlerinin aranması ve bu eğilimle yakından bağlantılı olarak, tüm dikkatlerini belirli enstrümanlara veya belirli müzik dallarına adayan bir *virtüözler* sınıfının oluşması" olarak tanımlamıştır. Tüm bunlar hümanizmin - Tanrı'ya özel ve sürekli bir atıfta bulunmaksızın insanoğlunun yapabileceği yüceliklerin- kutlanması anlamına geliyordu.

Askeriyede, karanlığın en kesif olduğu yerin ışığın altı olduğu söylenir ve bu bölümün açılış argümanı da burada durumun böyle olduğudur. Burckhardt, aklının ve tarihsel hayal gücünün ışığını on dördüncü ve on beşinci yüzyıl İtalya'sına tutarken, kendisinin de bir parçası olduğu kültürün üzerine bir gölge düşürmüştür. Burada, on sekizinci yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa'da üçüncü bir klasik canlanmanın yaşandığı, bu canlanmanın sanat ve bilimlerin gelişmesine -bir rönesansa- yol açtığı, askeri alanda büyük bir yansıma ve yeniliğe tanıklık ettiği ve benzersiz bir felsefi canlanmayı teşvik ettiği savunulacaktır. Bu durum, Goethe ve Schiller gibi aynı zamanda akademisyen ve çok yönlü insanlar olan şairlerin ilerlemeleri de dahil olmak üzere yeni estetik teorisinde (önceki bölümde zaten tanıtılmıştı) bir artışa neden oldu. Buna vatanseverlikte büyük bir artış ve bu kez Almanya'nın birleşmesi talebi eşlik etti. Diğer paralellikler müzikte ve hümanizmin Alman biçimi olan *Humanität*'ta bulunabilir. Mozart'tan Arnold Schoenberg'e kadar müzik tarihinin en büyük isimlerinin hepsi Alman'dı. *Wissenschaft*, *Bildung* ve *Innerlichkeit* arasındaki bağlantılar, en güçlü şekilde yepyeni Berlin Üniversitesi'nde (1810'da kuruldu) formüle edildi ve Alman hümanizm fikrinin en açık uygulaması olacaktı (bunların hepsi aşağıda tartışılmaktadır).

Tıpkı İtalyan Rönesansı'nda Papa X. Leo'nun Roma'daki La Sapienza'yı yeniden organize etmesi gibi, Almanya'da da modern dünyayı temelden şekillendiren tamamen yeni bir öğrenim fikri gelişti. Yeni edebiyat biçimleri ve

filolojinin bir kez daha çekirdeğini oluşturduğu yeni araştırma biçimleri ortaya çıktı. Antikacılığın modern karşılığı olan arkeoloji kahramanlık çağını yaşadı. Bu üçüncü rönesans kuşkusuz öncelikle Alman rönesansıydı.

Klasik Arkeolojinin Babası ve Sanat Tarihinin Kurucusu

Eğer Aristotelesçi rönesans, İber Yarımadası'nın Hıristiyanlar tarafından yeniden fethedilmesinden sonra Toledo, Lizbon, Segovia ve Cordoba'da başyapıtlarının Arapça çevirilerinin yeniden keşfedilmesiyle ateşlendiyse ve Platonik canlanma, Türk fethinin arifesinde Konstantinopolis'e yaptığı tek bir ziyaretten en az 238 Yunanca el yazması getiren Giovanni Aurispa gibi bilginlere çok şey borçluysa, Karl Weber (1767-1832) ve Johann Joachim Winckelmann (1717-68) da on sekizinci yüzyılda aynı onura sahiptir. Winckelmann daha iyi bilinen bir figürdür, ancak son zamanlarda yapılan araştırmalar, İsviçre muhafız birliğinde askeri mühendis olan Weber'i, Napoli'nin güneyinde -Herkulaneum, Pompeii ve Stabiae'de, özellikle de Villa dei Papiri- yapılan kazıların büyük bir verimlilik ve detaylara bağlılıkla gerçekten de bir işçi gibi yürütülmesini sağlayan ve böylece Winckelmann'ın çığır açan klasik sanat araştırmasını dayandıracağı zeminin tamamlanmasını sağlayan kişi olarak göstermektedir.[4]

Bir ayakkabıcının oğlu olarak 1717'de Prusya'nın Stendal kentinde doğan Winckelmann, aynı zamanda babasının atölyesi olan tek odalı bir evde büyüdü. İmkânlarının ötesinde bir eğitim alması için ailesine baskı yaptı ve bir şekilde Berlin'e giderek, "Yunanca öğreniminin neredeyse tamamen ihmal edildiği bir dönemde Yunancayı Latinceden üstün tutan ve o zamanlar Almanya'da yaşayan birkaç kişiden biri olan" Christian Tobias Damm'ın öğrencisi oldu.[5] Berlin'den sonra Halle ve Jena üniversitelerine geçen Winckelmann, burada tıp, felsefe ve matematik okudu ve özel öğretmenlik yaparak geçimini sağladı.[6] Gece yarısına kadar Yunanca okur, sabah dörde kadar eski bir paltoyla bir koltukta uyur, sonra okumaya devam ederdi.[7] Yaz aylarında ayağına bir tahta parçası bağlayarak bir bankta uyur en ufak hareketle bu parça yere düşüp onu uyandırırdı.

Winckelmann'ın sanata ve eski eserlere olan ilgisi, (Almanya'daki diğer şehirlerden daha fazla sanat eserine sahip olan) Dresden yakınlarında Kont Bunau'nun (bizim deyimimizle) araştırma asistanı olarak işe girdikten sonra beslendi, ancak asıl önemli olay, Winckelmann'a Katolikliğe geçmesi koşuluyla Roma'da çalışma fırsatı sunan şehirdeki papalık elçisiyle ile tanışmasıydı.[8]

Winckelmann 1755'te Roma'ya vardı. O ve onun gibiler için Roma'daki heykeller her zaman antik sanatın en önemli başyapıtları olarak görülmüştür.[9] Roma'nın hemen dışında bir villası olan Kardinal Alessandro Albani'nin hizmetine girmiş, burada kütüphaneci olmuş ve eski eserler koleksiyonunun

sorumluluğunu üstlenmiştir. Ancak kısa süre sonra elde edeceği şöhret, o sıralarda büyük ilgi gören Herculaneum ve Pompeii'ye yaptığı birkaç ziyaretle çok daha ilgiliydi.

Pompeii ve Herculaneum, 1738 yılında İspanyol askeri mühendis Rocque Joachin Alcubierre'ye Napoli'nin güneyindeki İtalyan sahilinde bulunan Portici'de Bourbon Kralı 7. Charles için yeni bir yazlık saray inşa etmek üzere bir alan araştırması ve planlar hazırlaması emredildiğinde "yeniden keşfedilmişti". Bu tamamen tesadüfi değildi. Yakındaki Resina kasabasının sakinleri uzun zamandır sularını artezyen kuyuları açarak elde ediyorlardı ve yeraltında kalıntılar olduğunun tamamen farkındaydılar; Rönesans döneminden beri tesadüfen eski eser buluntuları ortaya çıkıyordu. Alcubierre kral tarafından "bazı mağaralar açıp neler bulunabileceğini görmesi" için görevlendirildi.[10]

Kazılar 1738 yılının Ekim ayında başlamıştır. Bazı yerlerde volkanik lavlar 15 metre kalınlığındaydı ve mermer bir *Herkül* ancak kasım ayında bulunabildi ve L. Annius Mammianus Rufus'a ait bir yazıtın, başlangıçta tapınak olduğu düşünülen bir yapının aslında bir tiyatro olduğunu ortaya çıkarması ertesi yılın ocak ayının ortasını buldu.[11] Bu yeni belirleme önemliydi, çünkü bir tiyatro -tapınaktan farklı olarak- binanın bir şehrin parçası olduğunu ima ediyordu. Rufus'un tiyatrosuna verdiği isim olan *Theatrum Herculanense*, şehrin Herculaneum olduğunu doğrulamıştır. Yakındaki Pompeii'de kazılar Nisan 1748'de başladı.

Winckelmann, Herculaneum ve Pompeii'yi iki kez ziyaret etti ve gezileri pek popüler olmasa da (kazı başkanları onun kendilerinden bir şeyler çalacağından endişe ediyorlardı), Vezüv kentlerindeki keşifler, kazıların iç siyaseti ve Villa dei Papiri'deki daha önemli buluntuların içeriği hakkında bilgi sahibi olmayı başardı.[12]

Winckelmann'ın üçüncü Yunan uyanışını teşvik etmede çok önemli olduğunu kanıtlayacak olan yayınlarının arka planını sağlayan bu tesadüfler, çekişmeler ve sansasyonel keşifler dizisiydi. Bu yayınlar arasında ilk olarak Napoli'nin güneyindeki keşifler üzerine bir dizi *Sendschreiben* ya da Açık Mektup; ikinci olarak Winckelmann'ın ana eseri *Die Geschichte der Kunst des Altertums* (Antik Çağ Sanatının Tarihi; 1764); ve üçüncü olarak *Monumenti antichi inediti* (Yayınlanmamış Antik Çağ Kalıntıları; 1767) çıkmıştır. Ancak E. M. Butler'ın da belirttiği gibi, "Winckelmann'ın *magnum opus*u, sanatı insan ırkının gelişiminin bir parçası olarak organik bir şekilde ele alarak (bunu ilk yapan Winckelmann'dı) sanat çalışmalarında tamamen devrim yarattığı için ayrı bir sınıftadır."[13]

Antik Çağ Sanatının Tarihi iki bölüme ayrılmıştır. İlki daha kavramsaldır ve sanat olgusunun kendisini, onun "özünü" inceler. Winckelmann burada, geniş bir şekilde, farklı dönemlerin ve halkların sanatını karşılaştırır. İkinci bölüm

özellikle Yunan sanatının ilk zamanlarından Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle birlikte gerilemesine kadar olan geleneğine odaklanır ve Winckelmann'ın bu "yörüngeyi" çok güzel bir şekilde anlatması çok etkileyici sonuçlar doğurmuştur.

Winckelmann argümanını Napoli'nin güneyinde kazılan yeni heykellere dayandırmış, ancak buradaki keşifleri Plinius'un yazılarıyla birleştirmek için elinden geleni yapmıştır (Plinius'un MS 79'da tamamladığı *Doğa Tarihi*, klasik dünyanın coğrafyası olduğu kadar sanat tarihidir de). Plinius, ünlü antik Yunan sanatçılarının çoğunun başyapıtlarını MÖ beşinci ve dördüncü yüzyıllarda ürettiğini ileri sürmüştür. Ona göre Yunan heykeltıraşlığı, MÖ beşinci yüzyılın ortalarında Phidias iktidarının zirvesindeyken klasik mükemmelliğe ulaşmıştır, ancak Plinius aynı zamanda Büyük İskender'in çağından sonra "cessavit deindre ars" (bundan sonra sanatın etkin olmadığı veya durduğu) konusunda ısrar etmiştir. Winckelmann, Napoli'nin güneyinde gördüklerinden yola çıkarak Plinius'un argümanını geliştirmiş ve Phidias gibi sanatçılarla ilişkilendirilen "yüksek", sade bir "erken klasik" üslup ile "Praxitiles ve Lysippus gibi sonraki ustalarla ilişkilendirilen güzel ya da zarif bir geç klasik üslup" arasında ayrım yapmıştır. Bir üsluptan diğerine, arkaik dönemin "sert stilize" formlarından "sade, erken klasik" üsluba, zarif "geç klasik" üslubun ise aşırı detaycılığa ve ardından düşüşe yol açtığı bir evrim tanımlaması, hoş, organik, tutarlı bir sistem öneriyordu ve bu sistemin saf simetrisini pek çok kişi karşı konulmaz buluyordu.[14]

Winckelmann'ın, sonradan eski Yunan başyapıtlarının daha aşağı Roma kopyaları olarak kabul edilen heykellerin kanıtlarını kullanması önemli değildi. Önemli olan, klasisist bilim adamlarının daha önce antik çağda sanatın yükselişi ve düşüşü hakkında muğlak bir şekilde spekülasyon yapmalarına karşın, Winckelmann'ın bunun yerine açıkça tanımlanmış bir dizi aşama belirlemiş olmasıdır. Bunun da ötesinde Winckelmann, antik sanatın klasik döneminin, diğer tarihçilerin Yunan kültürünün altın çağı olarak adlandırdıkları, MÖ beşinci yüzyılın başlarında Pers Savaşları'nın sona ermesi ile MÖ dördüncü yüzyılın sonlarına doğru Makedonya'nın Yunanistan'ı işgali arasındaki döneme denk geldiğini ileri sürmüştür. Daha önce antik anıtlar her zaman ikonografilerine veya konularına göre sınıflandırılırken, Winckelmann'ı takiben köken dönemlerine atıfta bulunularak stilistik olarak kategorize edilmişlerdir. Bu da uzmanlık alanını dönüştürmüştür.

Winckelmann'ın bir diğer yeniliği de tarih ve estetiği birleştirmesiydi: "Bir geleneğin özü, tarihsel olarak, sözde mükemmelliğe ulaştığı tek bir *ayrıcalıklı* anda konumlandırılacaktı." Sanatsal "mükemmelliği" belirli bir tarihsel dönemle ilişkilendirerek, sanat tarihini dönüştürdü ve onu daha önce olmadığı bir anlamda önemli hale getirdi. Bu, Winckelmann'ın kendi zamanında gerçek bir canlanma ihtimalinin çok az olduğunu öne sürerek ona çağdaş bir anlam da kazandırdı.[15]

Özellikle de Vatikan'daki Laocoön grubunu tanımlaması meşhurdur. "Yunan başyapıtlarının evrensel ve baskın özelliği, hem duruşta hem de ifadede asil bir sadelik ve sakin bir ihtişamdır. Tıpkı denizin derinliklerinin, yüzey ne kadar dalgalı olursa olsun, sonsuza kadar sakin kalması gibi, Yunan figürlerinin ifadesi de öyledir, Tutkuları ne kadar güçlü olursa olsun, büyük ve onurlu bir ruhu ortaya çıkarır." (İtalikler eklenmiştir.)* Bu çözümlemenin, bu tür kelimelerin -ne kadar yakıştırma olursa olsun- şu anda sahip olabileceğinden çok daha geniş yansımaları oldu. Laocoön'un önemi, 1506 yılında Roma'da yapılan bir kazıda yeniden keşfedildiğinde, Plinius tarafından bilhassa atıfta bulunulduğu için geçmişle doğrudan bir bağlantı sağlamasından kaynaklanıyordu. Şimdi Vatikan'da bulunan bu klasik mermer heykel, Truvalı rahip Laocoön ve oğullarının vahşi bir deniz yılanı tarafından saldırıya uğramasını göstermektedir. Bugün pek çok insanın abartılı bir anıt olduğunu düşündüğü bu heykele tepkimiz ne olursa olsun, o dönemde Winckelmann'ın argümanları "vahiy gücüne" sahipti. Argümanları o kadar orijinal ve o kadar keskin kabul ediliyordu ki, neredeyse bir gecede ulusal bir figür haline geldi: "Prusyalı Büyük Frederick dışında, Leibniz ve Goethe arasındaki en ünlü Alman'dı." Laocoön'un kendisi her yerde tartışılan kült bir nesne haline geldi.[17]

Winckelmann'ın Herder, Goethe, Friedrich ve August Wilhelm Schlegel ve Hegel tarafından benimsenen argümanının sonuçları arasında, antik kültür ile modern kültürü birbirinden ayıran tarihsel bir uçurum olduğu ve modern kültürün aslında "antik Yunan kültürünün entegre bütünlüğünün, naif sadeliğinin ve merkeziliğinin, kendisiyle ve doğayla olan dolayımsız ilişkisinin *antitezi*" olduğu fikri de yer alıyordu.[18] İster katılın ister katılmayın, Winckelmann'ın başarısı güzelliği bir süs olarak değil, varoluşun merkezi olarak ciddiye almasıydı. Hepsinden önemlisi, Yunan idealinin hayatlarımızı etkilemesine ve nüfuz etmesine izin verirsek, büyük sanat için gerekli koşulları yeniden üretmeyi umabileceğimizi; başka bir deyişle, bir tür mükemmelliğe ulaşabileceğimizi öne sürdü.[19]

Bunların hepsi çok baş döndürücüydü. George Santayana'nın alay ettiği gibi: "Heykellerin kör gözleri ne kadar saf, mermer örtülerin beyaz kıvrımları ne kadar iffetli."[20] Ancak Winckelmann'ın taklit edilemez üslubunun ve güzelliğin yüceltici gücü fikrinin ötesinde, çalışmalarında daha da derin bir anlam görmek mümkündür. Yunan yaşamının diğer yanını -trajik acıları, priapizmi, şarap tanrısının sefahete düşkün festivallerini, Nietzsche'nin "Dionysosçu" olarak adlandıracağı her şeyi- görmezden geldi ve bunun nedeni kesinlikle Winckelmann'ın Yunanlarda hayranlık duyduğu stoacılığın Püritanizm niteliklerine sahip olmasıydı. Winckelmann'a göre Yunan sanatı, barok coşkunun,

---

* Bunun bir kısmı çeviride kayboluyor. İfade Almancada daha iyi duyuluyor: *edle Einfalt und stille Grosse*

rokokonun "hedonizminin ve ahlaksızlığının" tam zıddıydı; o ve gelişmekte olan Alman orta sınıfları bunu aristokratik çöküşle ve Büyük Friedrich ve Almanya'daki yönetici sınıflar üzerindeki hakimiyetine kızdıkları saraylı Fransız kültürüyle ilişkilendiriyordu. Winckelmann, altın çağın bütün bir şair ve düşünür kuşağına örnek oldu ve krallarının gölgesinde bir şeyi başarmaları için onlara yardım etti: Alman kültürünün ve kültürel kurumlarının yeniden inşası. "Güçsüz ve neredeyse yok olmuş bir ulus" olan Yunanistan'ın böylesine etkili bir *kültürel* mirasa sahip olması Alman *Bildungsburger*lere cazip gelmişti. Kendi çıkmazlarıyla paralellikler taşıyordu.[21]

"Winckelmann'ın başlattığı 'Yunan Uyanışı'," diyor Henry Hatfield, "Alman edebiyatının gidişatını derinden değiştirdi: Lessing'den günümüze kadar en büyük yazarlarının çoğu, onun öğretisi ve örneği olmasaydı farklı yazardı." Thomas Jefferson'a kadar tüm Batı zevk tarihini etkilediğini söylemek çok da abartılı olmaz. Winckelmann bugün yalnızca klasik arkeolojinin kurucusu olarak görülmekle kalmıyor; tarihselciliğin babalarından biri olduğu söylenebilir; Herder üzerinde ve onun aracılığıyla tarih yazımı üzerinde biçimlendirici bir etkisi olmuştur. Filhellenizm, *Bildungsburgertum*'un, yani eğitimli orta sınıfın belirleyici özelliklerinden biri haline geldi ve sadece üniversiteleri değil, devlet bürokrasisini bile etkiledi. Hegel'e göre, "... Winckelmann insan ruhuna yeni bir organ ve olaylara yepyeni bir bakış açısı açmayı başaranlardan biri olarak görülmelidir."[22] "1871'e gelindiğinde," diyordu bir başkası, "*Graecophilia* ulusal mirasın bir parçası haline gelmişti."[23] Goethe için Winckelmann Colombus gibiydi.

Winckelmann'ın Trieste'de bıçaklanarak vahşice öldürülmesi (Thomas Mann'ın *Der Tod in Venedig* [Venedik'te Ölüm] romanının kökenlerinden biridir) Avrupa'daki eğitimli eliti şok etti ve olağanüstü bir kariyere son bir karanlık dönemeç ekledi.[24]

"Yunanistan'ın Almanya Üzerindeki Tiranlığı"

Winckelmann'ın ünü uzun süre devam etmiştir. Özellikle 1777 yılında Kassel'deki Eski Eserler Akademisi tarafından düzenlenen ve Winckelmann'ın eskiçağ araştırmalarına yaptığı katkıların özel olarak incelendiği bir yarışmada kendisi eleştirilmiş ve Christian Gottlob Heyne, Winckelmann'ın antik sanatın MÖ beşinci ve dördüncü yüzyıllardaki klasik evresinin ardından gerilediği iddiasının mevcut kanıtlarla desteklenmediğini güçlü bir şekilde savunmuştur. Ancak, bu eleştirilere rağmen, Winckelmann'ın fikirlerinin ne kadar kalıcı olduğunun altını çizmek için öncelikle 1935 yılında, İkinci Dünya Savaşı'nın gölgesinde, E. M. Butler'ın Winckelmann'ın ve Yunanistan'ın Lessing, Goethe, Schiller, Hölderlin, Karl Friedrich Schinkel, Carl Gotthard

Langhans, Heinrich Schliemann, Friedrich Nietzsche ve Stefan George üzerindeki etkisini inceleyen *The Tyranny of Greece over Germany* (Yunanistan'ın Almanya Üzerindeki Tiranlığı) adlı kitabını yayınladığını söyleyebiliriz.[25] "1700'den itibaren bir Alman edebiyatı tarihi yazmak zorunda kalsaydım, bunu ancak bu açıdan yapabilirdim; çünkü bana öyle geliyor ki Winckelmann'ın Yunanistan'ı, on sekizinci yüzyılın ikinci yarısı ve on dokuzuncu yüzyılın tamamı boyunca Alman şiirinin gelişiminde temel faktördü. Yunanistan, modern uygarlığın tüm eğilimini derinden değiştirmiş, düşüncesini, standartlarını, edebi biçimlerini, imgelerini, vizyonlarını ve hayallerini bilindiği her yere empoze etmiştir. Ancak Almanya, onun muzaffer ruhani zorbalığının en yüce örneğidir. Almanlar Yunanları daha kölece taklit etmişlerdir: onlar tarafından daha fazla saplantı haline getirilmişlerdir..." Butler bu saplantının tamamen sağlıklı olduğunu düşünmüyordu. "Yabancı bir idealle bu acımasız mücadele ancak kendilerinden trajik bir şekilde memnun olmayan bir halk arasında bu kadar uzun süre devam edebilirdi."[26] Henry Hatfield aynı fikirde değildi. *Aesthetic Paganism in German Literature* (Alman Edebiyatında Estetik Paganizm, 1964) adlı kitabında, *Faust*'tan *Büyülü Dağ*'a, "Winckelmann'dan Rilke'ye, Goethe'den George'a, en büyük Alman yazarların çoğunun önemli ölçüde 'Helenist' olduğu" sonucuna varmıştır.[27]

"Çok Yönlü" Adamların Dönüşü

Winckelmann, Petrarca'nın Alman eşdeğeri olabilir, ancak kuzeyin Marsilio Ficino'su, felsefeden Hıristiyanlığa, astronomiden büyüye ve matematiğe kadar her konuda yazan Rönesans figürü Gotthold Ephraim Lessing (1729-81) idi. Genellikle modern Alman edebiyatının kurucusu olarak kabul edilen Lessing de bir bilim adamı, bir antikacı, bir filozof, bir filolog, hatta bir teolog olan, Almanya'daki üçüncü rönesansı karakterize edecek "çok yönlü adamların" ilkiydi. Her şeyden önce Lessing, on sekizinci yüzyılda Almanya'da -ve bir dereceye kadar tüm Avrupa'da- var olan ve incelemekte olduğumuz yeni dünyanın bir sembolüydü. Bu durum hiçbir yerde Lessing'in kalemiyle *yaşayan* ilk ünlü Alman yazar olmasından daha belirgin değildi.

1729 yılında Dresden'in kuzeydoğusundaki Kamenz'de doğan Lessing, bir papazın oğlu ve beşi çocuk yaşta ölen (o günlerde alışılmadık bir kayıp oranı değildi) on iki çocuktan biriydi.[28] Lessing'in kitaplara karşı erken gelişmiş bir tutkusu vardı ve söylendiğine göre altı yaşındayken elinde bir kuş kafesiyle resmedilmeyi reddetmiş, bunun yerine bir yığın kitap istemişti. 1746'da Leipzig Üniversitesi'ne girdi. O zamanlar "Küçük Paris" olarak bilinen Leipzig, moda ve yayıncılığın merkeziydi ve Johann Gottsched'in *Deutsche Gesellschaft*'taki edebi reformlarını tanıttığı yerdi.[29]

Ele aldığımız nedenlerden ötürü, kendi sesini duyuran ilk yaratıcı Alman yazar kuşağı 1750 civarında ortaya çıktı. Lessing'in biraz önünde yer alan bu isimlerden en ünlüsü, 1748'de *Der Messias* (Mesih) adlı dini destanının ilk üç kantosunu yayınlayan Friedrich Gottlieb Klopstock'tu (1724-1803).[30] "Şaşırtıcı derecede sürekli bir güce, disipline ve bol imgeye sahip" bu kantoların yayınlanması Alman okuyucular üzerinde derin bir etki yarattı. Bugün sempatik bir şekilde anlaşılabilmeleri için, on sekizinci yüzyıl deha teorileriyle birlikte okunmaları gerekir: dehanın ürünleri ilahi olanın bakışlarıdır.[31] Biçim olarak klasik olan kantolar, dinden bilime ve soyut felsefi konulara geçiş yapar, aralara canlı gerçek bölümler serpiştirilir, hepsi parlak bir dille sürdürülür, amaç -tek amaç- şairin Mesih kadar coşku ve inanç uyandırabileceğini göstermektir.

Klopstock da çok yönlü bir adamdı. Goethe gibi genç yazarları etkileyen *Die deutsche Gelehrtenrepublik* (Alman Bilginler Cumhuriyeti; 1774) adlı incelemesinde, diğer yerlerin yanı sıra, Yunan Helicon'unun Almanca karşılığı olan "*Hain*" veya "koru [*grove*]" metaforunda ifadesini bulan bir "öğrenim cumhuriyeti" vizyonunu yayınladı.[32] Bu fikir, Göttingen Üniversitesi'ndeki bir dizi genç yazarı, doğa ve sosyal bilimlerin, edebiyatın ve sanatın eşit ölçüde tartışıldığı *Hainbund* adlı bir çevre oluşturmaya teşvik etti.

Lessing, Gottsched ve Klopstock'a ilgi duymuş ve bir dereceye kadar onlar tarafından teşvik edilmiş olsa da, onu tiyatroyla tanıştıran daha az tanınan bir isim, Lessing'in kuzeni Christlob Mylius (1722-54) olmuştur. Lessing ilk başlarda birkaç oyun yazmış olsa da, bu oyunlar onun sıradan (ama çoğu zaman parlak) gazeteciliğinin ve başlattığı tiyatroyla ilgilenen iddialı üç aylık derginin gölgesinde kalmıştır. Bunun sonucunda Lessing'e *Berlinische privilegierte Zeitung*'da (daha sonra ünlü *Vossische Zeitung*'a dönüşmüştür) eleştirmen olarak çalışması teklif edilmiştir.[33] Artık düzenli bir geliri vardı ve eleştiriye yoğunlaşmak için oyun yazarlığını bıraktı. Bunu yaparken, diğer iki çok yönlü adam olan Friedrich Nicolai (kitapçı, editör, yayıncı, yazar, filozof, hicivci) ve Moses Mendelssohn (filozof, matematikçi, eleştirmen -Büyük Friedrich'in şiirini eleştirmeyi bile göze alan bir adam) ile sıkı bir dostluk kurdu ve üçü de Berlin'de konuşulmaya başlandı.

Yıllar içinde Lessing, Alman edebiyatının standardını yükseltmek ve onu sıradanlıktan kurtarmak için tasarlanmış en az beş süreli yayın çıkardı ya da bu yayınlarda parmağı oldu.[34] Winckelmann'ı inceledi (Yunan sanatı hakkındaki birçok sonucuna katılmıyordu), arkeolojiye daldı ve ona göre sanat ile şiir arasındaki önemli farkları araştırdı.[35] 1765'te Hamburg'da yeni bir tiyatro kumpanyasına dram yazarı ve danışman olma şansı sunuldu. Bu, Almanya'da ulusal bir tiyatro yaratma girişiminden başka bir şey değildi. Nisan 1767'de açılan bu tiyatroda Lessing, tiyatroya olan genel ilgiyi artırmayı amaçlayan dördüncü süreli yayını *Die Hamburgische Dramaturgie*'nin (Hamburg Dramaturjisi) ilk sayısını yayınladı. Lessing'in *Dramaturgie*'deki en bilinen savunusu, koşulları

bize en yakın olanlarla ilgili hikayelerin bizi daha çok etkilediği ve sahnede kralların ve prenslerin varlığının, ihtişam katsa da, bir aşinalık unsurunu ortadan kaldırdığı, karakterlerle özdeşleşmeyi zorlaştırdığı ve dolayısıyla daha az etkileyici olduğuydu.[36]

Ne Hamburg'daki tiyatro ne de *Dramaturgie* Lessing'in umduğu kadar başarılı oldu. Eski eserleri incelemek üzere İtalya'ya yaptığı bir gezide Eva Konig ile tanışıp evlenince bu başarısızlık daha da arttı. Ocak 1778'de Eva yirmi dört saat içinde ölen bir çocuk doğurdu, anne de beş gün sonra öldü.[37] Umutsuzluğunun ortasında Lessing kendini hayatının en büyük kavgalarından birinin içinde buldu. Bir önceki yıl, beşinci süreli yayını olan *Zur Geschichte und Literatur*'da (Tarih ve Edebiyata) Hermann Reimarus'un *Apologie oder Schutzschrift fur die vernunftigen Verehrer Gottes* (Tanrı'nın Makul Kulları İçin Özür) adlı eserinin el yazmalarından alıntılar yayınlamaya başlamıştı. Reimarus (1694-1768) Hamburg'da saygın bir öğretmendi ve el yazmasında İsa'nın "asil fikirli ama tedbirsiz bir kışkırtıcı" olduğunu, Diriliş'in havarilerin bir uydurması olduğunu ve dolayısıyla Hıristiyanlığın temelde bir aldatmacaya dayandığını savunuyordu. El yazması ile ilgili sorun, Lessing'in yayınlanmasını istemesine rağmen, Reimarus'un sadece daha sonraki, daha hoşgörülü bir zamanda yayınlanmasını istemesiydi. İki adam kitabın açıkça yayınlanması halinde misilleme olacağını fark etmiş ve bu nedenle kitap tefrika halinde, isimsiz olarak yayınlanmıştır.[38] Gerçekten de *Apologia* ortodoks Protestanlar arasında bir protesto fırtınasına yol açmıştır. Lessing'in muhalifleri, onu entelektüel olarak yenemeyeceklerini anlayınca, Lessing'in yaşadığı Brunswick Dükü'ne onu sansürlemesi için ricada bulundular. Maddi olarak düke bağımlı olan Lessing buna boyun eğmek zorunda kaldı.

Bu bir darbeydi, ancak kavga sırasında Lessing, Reimarus'un kızıyla mektuplaştı ve bunu yaparken, daha önceki bir çalışmayı yeniden canlandırmak için bir fikir tasarladı. Böylece 1779'da yayımlanan başyapıtı *Nathan der Weise* (Bilge Nathan) ortaya çıktı.

Lessing'in "başyapıtları arasındaki başyapıtı", Goethe ve Schiller'den neredeyse on yıl önce boş manzum olarak yazılmıştır.[39] Konu, "takan kişiyi Tanrı'ya ve insanlara hoş gösterme gücüne sahip" bir yüzüğe sahip bir babanın bulunduğu bir Boccaccio masalından alınmıştır.[40] Bu baba üç oğlunu eşit derecede sevmektedir ve bu nedenle birini diğerlerinden üstün tutmak istemeyerek iki kopya yüzük yaptırmış ve her oğluna bir tane vermiştir. Babaları öldükten sonra oğulları gerçek yüzüğün kimde olduğu konusunda anlaşamazlar ve anlaşmazlıklarını bir yargıca götürürler. Bu bilge adamın kararı, yüzüklerin hiçbirinin gerçek olmadığı yönünde olmuş.

Bilge Nathan, Haçlı Seferleri sırasında Filistin'de geçer ve başlangıçta, kardeş olduklarını bilmeden birbirlerine âşık olan bir adam, bir Hıristiyan Tapınakçı ve bir Yahudi'nin evlatlık kızı olan bir kadın hakkında bir oyundur.[41]

Kan bağı, evlenmelerini engelleyecek kadar kısa sürede ortaya çıkar, ancak aynı zamanda babalarının Selahaddin'in kardeşi olduğunu keşfederler. Müslüman Selahaddin aslında Boccaccio'nun masalındaki üç oğuldan biridir. Onunla birlikte diğer ana kahramanlar Yahudi Nathan ve Hıristiyan Tapınakçı'dır. Selahaddin, Nathan'a üç büyük dinden hangisinin gerçek olduğunu sorar ve Nathan üç yüzük hikayesiyle cevap verir. Olay örgüsü boyunca Nathan, hoşgörülü ve anlayışlı bilge bir ruh olarak tasvir edilir. Kendisi de gururlu ve asil olan Selahaddin, Nathan'ın niteliklerinin farkındadır. Başlangıçta, özellikle Yahudilere karşı aşağılayıcı ve hoşgörüsüz olan Hıristiyanlardır. Karakterlerin değişen kaderleri sonunda Tapınakçılar'ın hoşgörüsüzlüğünü yumuşatır, ancak Hıristiyan Patriği değişmez. Oyunun ana fikri de budur: Lessing bize ahlaki açıdan üç tür birey olduğunu gösterir: ahlaki yargılardan yoksun olanlar; doğru hareket tarzını görebilen ama hiçbir şey yapmayanlar; ve neyin doğru olduğunu görüp ona göre hareket edenler. İkinci grup Lessing'in acımasız küçümsemesine maruz kalır.[42]

Lessing artık Goethe'den önce Alman edebi hayatının baskın figürü olarak kabul edilmektedir. Oyunları Alman edebiyatının kronik taşralılığının sona ermesine yardımcı oldu ve eleştirileri Fransız edebi modellerinin Almanya üzerindeki etkisini, özellikle de mektuplarından birinde Gottsched'in Jean Racine, Pierre Corneille ve Voltaire'e "kölece bağlılığı" olarak adlandırdığı şeyi sona erdirdi. Lessing, Shakespeare'in çok daha iyi bir model olduğunu fark etti; *Othello*, *Kral Lear* ve *Hamlet*'in Sofokles'in duygusal etkisine ulaşan ilk modern dramalar olduğunu savundu. Orta Çağ'dan beri Alman seyirciler tarafından bir kukla oyunu aracılığıyla bilinen Dr. Faust'un Shakespeare yaklaşımına uygun olduğunu savundu. Bu, "yüzyılın son on yılında Goethe ve Schiller'in Weimar klasisizminin üzerine inşa edileceği bir temel sağladı" (Goethe'nin 1772-75'te yazdığı *Urfaust* adlı orijinal drama versiyonu, on dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar keşfedilmedi ve hiçbir zaman sahnelenmedi. Ancak *Faust, Der Tragodie erster Teil*, bugün Alman sahnesinde yenilikçi değişimin belirleyici anı olarak görülüyor).[43]

Lessing'in İnciller üzerine yaptığı titiz araştırma, İncillerin kökenlerine dair ilk tarafsız bilimsel inceleme olmuş ve bilim dünyasına ivme kazandırmıştır. Bir eleştirmenin ifadesiyle, "Alman düşünce ve edebiyat tarihinde Luther ile Nietzsche arasındaki en takdire şayan figürdü."[44]

Modern Akademinin Kökenleri

Şimdi Winckelmann'ın teorilerini kesin kurumsal yeniliklere dönüştürecek olan diğer iki kişiyi incelememiz gerekiyor.

Bugün anladığımız şekliyle klasik çalışmaların gelişimi Friedrich August Wolf'un (1759-1824) çalışmalarına ve "tavizsiz vizyonuna" çok şey

borçludur. On dokuzuncu yüzyılın ünlü filoloğu Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff'un deyimiyle "antik dünyanın bilim tarafından fethi" olan on dokuzuncu yüzyıl klasik çalışmaları tam anlamıyla Wolf ile başlar. Wolf en başından beri herhangi teolojik eğitim nezaretini reddetmişti ve klasik çalışmaları her türlü ruhban kontrolünden kurtarmaya kararlıydı. İlk modern filolog o değildi, ancak titiz kaynak eleştirisi yöntemleri filolojiyi disiplinlerin yeni kraliçesi olarak şekillendirdi ve tanıttı. Homeros üzerine 1795 yılında yaptığı çalışma Anthony Grafton tarafından "bağımsız bir disiplin olarak klasik bilimin beratı" olarak tanımlanmıştır.[45]

Bir öğretmenin oğlu olarak 1759'da doğan Wolf, altı yaşında biraz Yunanca ve daha çok Latince ve Fransızca okuyabiliyordu. Göttingen'de, oradaki en ünlü klasikçi olan Christian Gottlob Heyne'den (1729-1812) uzak durmasına rağmen, yine de yaşlı adamın adanmışlığını taklit etti: Heyne gibi, sevdiği klasik yazarlara mümkün olduğunca çabuk dalmak için altı ay boyunca haftada sadece iki gece uyudu ve ayaklarını soğuk su dolu bir kaseye oturtarak kendini uyanık tuttu. Bir gözünü dinlendirmek için bandajla bağlarken diğer gözünü kullanıyordu. Kendini bu işe adaması Winckelmann'ı ve ayağına bağladığı tahta parçasını anımsatıyordu.

Wolf'un bağlılığı karşılığını verdi. 1783 yılında, yirmi dört yaşındayken, Halle Üniversitesi'nde pedagoji ve felsefe profesörlüğü teklif edildi.[46] Seminer derslerinin asıl yuvası olan Halle'de, uzman klasik bilginler yetiştirmeyi amaçlayan kendi seminer dersini başlattı. O kadar başarılı oldu ki, seminer dersi on dokuzuncu yüzyılın yeni Alman üniversiteleri için bir model haline geldi. Suzanne Marchand, Wolf'un filolojik çalışmanın "öz disiplin, idealizm ve karakter asaleti aşılama" gücüne kibirli bir şekilde inandığını ve bu inancın on dokuzuncu yüzyıl ilerledikçe kamu hizmeti ve meslekler arasında yayıldığını söylüyor.

En iyi bilinen eserleri olan *Prolegomena ad Homerum* (Homeros'a Prolegomena; 1795) ve *Darstellung der Altertumswissenschaft* (Klasik Bilim: Bir Özet; 1807) o kadar orijinal değildi, ancak özenli metin yorumları, Homeros ve zamanları üzerine bazı keskin sağduyulu düşüncelerle birleştiğinde, filolojik uzmanlığı felsefi olanın üzerine yerleştirdi. "[Wolf] Yunan zihnine erişimin dilbilimsel, dilbilgisel ve imla detaylarına sıkı bir dikkat göstererek ilerlemesi gerektiğini gösteren ilk kişiydi."[47]

Wolf, Homeros'un şiirlerinin ancak MÖ altıncı yüzyılın ortalarında, Pisistratus'un Atina tiranı olduğu dönemde yazıya geçirildiği savını desteklemek için, dilbilimin geçmişte farklılık gösterdiği gerçeğini kullanarak en eski elyazmalarında tüm bölümlerin nasıl araya eklendiğini gösterdi; ve eksik olanları inceleyerek ("sessizlik argümanı") başka sonuçlara vardı: örneğin, klasik yorumcular Homeros şiirlerinde yazıdan hiç söz etmemişlerdi. Bu süreçte Wolf yöntemleri konusunda açık davranmış, bildikleri ile sadece tahmin

ettikleri arasındaki farkı kabul etmiş, hangi otoritelere güvendiğini ve hangilerine güvenmediğini belirtmiştir.[48]

Darstellung'da bir yanda Yunanlar ve Romalılar, diğer yanda Mısırlılar, İsrailliler ve Persler arasında ayrım yapmıştır. Sadece Yunanların ve Romalıların "daha yüksek bir *Geistescultur*'a (entelektüel kültür)" sahip olduğunu açıkça söylemiştir. Diğerlerini tanımladığı şekliyle "Doğulular" sadece "*burgerliche Policirung oder Civilisation* [polisli kültür ya da uygarlık]" seviyesine ulaşmışlardı. Kültürlerin "asil algılar ve bilgi" geliştirebilmeleri için "güvenlik, düzen ve boş zamana" ihtiyaç duyduklarını ve bunun antik çağda Yunanistan ve Roma dışında gerçekleşmediğini düşünüyordu. Özellikle edebiyat bir kültür için hayati öneme sahipti; bir ulusun özgür, sınırlanmamış ürünüydü. Bu nedenle Wolf için Yunan ve Roma uygarlığı tek başına *Altertum*'u (antikite) oluşturuyordu. Mısırlılar, İsrailoğulları ve diğerleri "Barbar"dı.[49] Tam teşekküllü şemasında, Wolf için *Altertumswissenschaft*, gramerden epigrafiye, nümizmatikten coğrafyaya kadar en az yirmi dört disiplinden oluşuyordu ve bunların hepsi bir metne tam erişim için gerekliydi.

Bir bilgin olarak Wolf'un itibarı çok yüksekti. Goethe onun derslerine katıldı ve 1796'da Wolf'a Hollanda'daki Leiden Üniversitesi'nde, o zamanlar klasikler alanında zirve olan bir kürsü teklif edildi. Bu teklifi geri çevirdi ve sonraki on yıl boyunca Halle'de çalışmaya devam etti, ta ki 1806'da Fransızların şehri işgali her şeyi değiştirene kadar. Bu bir felaket olabilirdi, ancak sadece üç yıl sonra kendisine yeni Berlin Üniversitesi'nde Altertumswissenschaft'ın ilk profesörlüğü teklif edildi ve kabul etti.

Suzanne Marchand, Wolf'un filolojik uzmanlık arayışının "1800'den sonra üniversite camiasının içe dönmesine katkıda bulunduğunu" savunuyor. Bu, bilim alanında önemli bir yenilikti. "Wolf'un 'ilgisizlik' ve bilimsel özerklik konusundaki mağrur ısrarı, filoloji ve *Altertumswissenschaft*'a, çoğu aristokratların himayesine ya da üniversite dışında ikinci bir işten elde edilen gelire bağımlı olan on sekizinci yüzyıl akademisyenleri arasında nadir görülen bir tür sosyal kopuş aşıladı. On sekizinci yüzyıl profesörleri de genellikle bağımsız araştırmalarından ziyade ders verme becerileriyle saygı görüyorlardı."

Winckelmann, Yunanlar ve Almanlar arasındaki karşılaştırmadan çok, Yunanlar ve modernler arasındaki karşılaştırmayı yapmıştı. Fransa ile savaşların başlaması bunu da değiştirdi. Kapsamlı bir yenilginin ortasında, Almanların içinde bulunduğu durumla antik Atina'nın durumu arasındaki paralellikler -siyasi olarak parçalanmış, silah zoruyla fethedilmiş, ancak tek bir dille birleşmiş üstün bir kültüre (Roma'ya) sahip- daha akla yatkın hale geldi. "Prusya'nın 1806'da Jena Savaşı'ndaki yenilgisinin gölgesinde, Alman filhellenizmi derin bir değişim geçirdi; anti-aristokratik yönleri pro-nasyonel duygulara dönüştü ve *Bildung* kavramı üzerine inşa edilen yeni bir pedagoji

biçimi, devlet ve statüko ile barıştı."[50] Yeni *Bildungsburgertum*'un temel inancı olan neo-hümanizm, bireyi doğum ya da konum yerine kültürel yeteneklerine göre değerlendiriyordu.

Wolf'un yakın arkadaşlarından biri Wilhelm von Humboldt'tu. Humboldt, Wolf ile eskilerin incelenmesine olan inancı paylaşıyordu. Ona göre klasik metinlerin incelenmesi, geçmişte var olan daha etkileyici kendi kendini eğitmiş bireylerle tanışmak için bir araç sağlıyordu ve aynı zamanda "zihni disipline etmenin" bir yoluydu. Hem Wolf hem de yakını olan Schiller, Humboldt'u on sekizinci yüzyılın sonları ve on dokuzuncu yüzyılın başlarındaki toplumsal parçalanmaya karşı bir etki olarak antik Yunan'ın uygunluğuna ikna etti. Humboldt 1802'de Prusya'nın Vatikan Büyükelçisi olarak atandı ve bu ona Roma'nın antik eserleri arasında yaşama fırsatı sağladı. Bu durum 1808 yılında, Napolyon'un Jena Savaşı'nda Prusyalıları kapsamlı bir yenilgiye uğratmasının da etkisiyle, Prusya'da bir dizi reform planının başlatılmasıyla pratik bir önem kazandı. 1806-1812 yılları arasında gerçekleştirilen bu reformlar, Karl August von Hardenberg (1750-1822) ve Karl vom Stein zum Altenstein (1770-1840) adlı iki enerjik soylunun himayesi altında uygulandı. Reform önlemlerinin en önemlileri serflerin özgürleştirilmesi, Yahudilere (sınırlı) bir vatandaşlık verilmesi, bazı ekonomik reformlar ve bürokrasinin yeniden gözden geçirilmesiydi, ki Humboldt burada devreye girdi. İçişleri Bakanlığı'nda eğitim ve kilise işleri için yeni bir bölüm oluşturuldu ve Hardenberg ve Altenstein'ın arkadaşı olan Humboldt sorumlu bakan yapıldı. O zamana kadar Almanya'daki eğitim kurumları (özellikle ilk ve orta dereceli okullar) kilise tarafından idare ediliyordu, ancak Hardenberg ve Altenstein devlet ile okullar arasında yeni bir ilişki kurulması gerektiğine inanıyordu.[51] Humboldt'un sorumlulukları arasında okulların, üniversitelerin, sanat ve bilim akademilerinin, kültür derneklerinin ve Kraliyet Tiyatrosu'nun denetimi de vardı. Artık kendisini şekillendiren eğitim idealinin hamisi ve koruyucusu haline gelmişti.

Temel bir önlem olarak finansmanı merkezileştirdi. Tüm üniversite öğrencilerinin, ana unsuru Yunanca ve Latince metinlerin çevirilerini test etmek olan yeni bir sınav olan *Abitur*'u geçme zorunluluğu getirdi. Dahası, Abitur'u *Gymnasium* olarak bilinen belirli bir klasik okul türünün tek ayrıcalığı haline getirdi. Sadece bu okullar öğrencileri üniversiteye hazırlayabilirdi ve bu durum yüz yıla yakın bir süre devam etti. Humboldt'un reformlarının doruk noktası, 1810 yılında kurulan Berlin Üniversitesi'ni tasarlaması oldu. Münchhausen yönetimindeki Göttingen'de başlayan eğilimi pekiştiren Humboldt, Berlin'in felsefe fakültesini (filoloji, felsefe ve doğa bilimlerini içeren) tıp, hukuk ve teoloji gibi daha "pratik" fakültelerin üzerinde ve üstünde tuttu. Dahası, felsefe fakültesi içinde doğa bilimlerini beşeri bilimlere tabi kıldı, "aksi takdirde birincisinin akılsız deneyciliğe kayacağından korkuyordu." Humboldt, yüksek

maaşlar teklif ederek (yine Münchhausen'i örnek alarak) kısa sürede birçok disiplinden parlak genç akademisyeni Berlin'e çekti. "Berlin kısa sürede bir *Arbeitsuniversität*, Wolf ve Humboldt'un kendileri gibi çalışkan, olgun ve asosyal akademisyenler için bir kurum olarak tanındı."[52]

Humboldt bakanlıkta uzun süre kalmadı, Haziran 1810'da ayrıldı. Ancak o zamana kadar Berlin'deki üniversite, Abitur ve Gymnasium aracılığıyla neo-hümanist Bildung'u "Prusya devletinin kültürel felsefesi" haline getirmişti.

Humboldt, Bildung'un tam olarak ne olduğu konusunda net bir anlayışa sahipti. Ona göre, bir bireyde toplumsal ahlakın gelişmesi, o bireyin doğal cehalet ve olgunlaşmamışlık durumundan "iradeli yurttaşlığa" doğru "kendi kendini dönüştürücü ilerlemesine" bağlı olan çok önemli bir ilerlemeydi: ortak bir yurttaşlık uyumu ve devlete sadakat anlayışı, beşeri bilimler eğitimi yoluyla manevi özgürleşmenin (içsel) özgürlüğe ve "iradeli yurttaşlığa" giden gerçek yol olduğuna dair bir inanç. Bu aynı zamanda hem eşitlikçi hem de elitist bir vizyondu ve bu paradoksun geniş kapsamlı sonuçları olacaktı.[53]

Kısmen Wolf'un, kısmen de Herder'in etkisi altında kalan Humboldt, dilin eğitimin ana odağı olması gerektiğini belirtti. Bir dilin şekli ve yapısının bir ulusun karakterini ortaya koyduğunda ısrar etti. Bu nedenle Humboldt'a göre Bildung, ancak dilin anlaşılmasıyla birlikte Yunanların incelenmesiyle elde edilebilirdi. Humboldt için Bildung -gerçek (içsel) özgürlük- üç şeyi içeriyordu: *Zwecklosigkeit*, *Innerlichkeit* ve *Wissenschaftlichkeit* (amaçsızlık -faydacı olmayan anlamında-, içtenlik ve bilgelik). Gymnasium'daki tüm (erkek) öğrenciler bu tarihsel-filolojik öğrenme biçimini çabalamak zorundadır.[54]

Hem başarılı olmuş hem de olamamıştır. 1824'te öldüğünde Wolf'un vizyonu galip gelmişti: klasik filoloji, profesyonelleşmiş hümanist bilimin tanınmış temeliydi.[55] On dokuzuncu yüzyılın ilerleyen dönemlerinde, Alman bilimi dünyanın gıptayla baktığı bir alan haline geldiğinde, pek çok disiplinin antik Yunan'la çok az ilgisi varmış gibi görünecekti. Ancak başarılarının dayandığı metodoloji Humboldt, Wolf ve -sonunda- Winckelmann'a kadar uzanıyordu.

4.

Kâğıt Çağının Üstün Ürünleri

On beşinci yüzyılda, İtalyan Rönesansı'nın zirvesinde, Floransa'yı Ponte Vecchio'dan San Marco Meydanı'na kadar kalabalıkla savaşarak yürüyerek geçmek yirmi dakika sürüyordu. Bu alana 95.000 kişi tıkıştırılmıştı.[1] Bugünün standartlarına göre Rönesans Floransa'sı büyük bir şehir değildi ama yine de belki de Alman rönesansında benzer bir rol üstlenen Weimar'ı gölgede bırakıyordu.

On sekizinci yüzyılda şehre yaklaşan biri, kasabanın 600-700 evinin ve onları çevreleyen duvarların üzerinde birkaç kilisenin kulelerini ve dukalık şatosunu görürdü (on beşinci yüzyıl Floransa'sında bir katedral ve 110 kilise vardı).[2] Erbprinz ve Elefant adında iki han, kayda değer üç dükkan vardı ve sokaklar geceleri 500 fenerle aydınlatılıyordu, ancak bunların bakımı o kadar pahalıydı ki hepsini yakma emri nadiren verilirdi.[3] 1786'da nüfus 6.200'e yaklaşıyordu ve bunların 2.000'i saray mensubu, bürokrat, asker ya da vergilerle desteklenen emeklilerden oluşuyordu.[4] Ticaret, turizm ve tabii ki fabrika yoktu. Madame de Stael'in Weimar'ı "küçük bir kasaba değil, büyük bir şato"[5] olarak görmesine şaşmamak gerekir.

Fiziksel olarak küçük ve sevimsiz olsa da (drenaj hala çok ilkeldi), Weimar bir başkentti ve bir sarayı vardı. Bu sarayın asıl yıldızı -ya da Goethe'nin deyimiyle "ilham perisi"- Brunswick Prensesi Anna Amalia'ydı. 1756 yılında, henüz genç bir kızken, kendisi de on sekizini geçmeyen Weimarlı Ernst August Konstantin ile evlenmişti. Ernst August Konstantin'in küçük dükalığı, kuzeyde Baltık'a ve güneyde Alpler'e kadar uzanan, birbirine benzemeyen 300 teşekkülden sadece biriydi.[6] Weimar aslında Weimar ve Eisenach dükalıkları ile birlikte eski Jena dükalığı ve Ilmenau beylerbeyliğinden oluşuyordu. Her dört bölge de hala ayrı vergi sistemlerini sürdürüyordu.

Anna Amalia evlendiğinde henüz on yedi yaşında değildi ve kocası da on dokuz yaşından küçüktü. Kocası iki yıl sonra ölmeden önce, ona Karl August adında bir oğul doğurmuştu ve bir diğeri de yoldaydı. Oğlunun küçüklüğü sırasında Weimar'ın naibi oldu ve onun tahta çıkmasından önceki on dokuz yıl içinde sarayı değiştirdi ve daha sonraki gelişmeleri mümkün kıldı. Anna Amalia'nın annesi Büyük Friedrich'in kız kardeşiydi ve sanat, edebiyat ve

tiyatronun önemi konusunda onun görüşlerini paylaşıyordu.[7] Schiller, Anna Amalia ile ilk tanıştığında onun zihnini "çok sınırlı" bulmuştu, ancak yakınlardaki rakip saraylara ayak uydurma çabaları içinde Weimar'a önce oyuncu toplulukları, ardından müzisyenler ve daha sonra da "edebiyatçılar" getirdi. Anna Amalia'nın Weimar'a getirilmesine yardımcı olduğu dünya çapında dört kişi olacaktı; bunlardan ilki Christoph Wieland'dı (1733-1813).

1772 yılında, o zamanlar on beş yaşında olan Karl August'a özel öğretmen olarak atanan Wieland, çoktan Almanya'nın önde gelen yazarlarından biri olmuştu. Orta sınıf kökenliydi (babası papazdı) ve aristokratlar ile orta sınıfın bu birlikteliği, farkında olmadan, "Weimar *Klassik*'i"* olarak bilinen şeyi sağlayacak olan iki kültür grubunun kısmi kaynaşmasıyla sonuçlanacak bir süreci başlattı. Kökenleri toplumsal skalanın daha altında olan yazarlar Paris ya da Londra'da iyi bir yaşam sürebilirdi, ancak Almanya'da sosyal ayrımlar hala nispeten katıydı ve Weimar'ın getirdiği diğer tüm değişikliklerin arasında sosyal değişim en az diğerleri kadar önemliydi.

Ancak Wieland'ın erken dönem çalışmaları ona aristokratlar arasında saygınlık kazandırmıştı. Doğduğu kent olan Wurttemberg'deki Biberach'ta senatörlük ve Erfurt'ta (Thüringen'de, orta Almanya'da) felsefe profesörlüğü yapmıştı; *Der goldene Spiegel* (Altın Ayna; 1772) adlı romanında *Lettres persanes* (İran mektupları) geleneğine uygun bir siyaset felsefesi ortaya koymuş, Avrupa'daki güncel olayları hayali bir Doğu kisvesi altında eleştirmişti (bu Fransa'da başlamış bir uygulamaydı). Roman prensler için bile eğitimi ve özellikle tarihin önemini vurguluyordu. Ancak Wieland, gençliğinin aşırı ruhani "coşkusunun" ahmaklık olduğunu kişisel deneyimleriyle öğrenen genç bir adamın anlatısı olan *Geschichte des Agathon* (Agathon'un Öyküsü; 1766-67) adlı romanıyla da tanınıyordu. Bu, bir bakıma, iptidai Bildung'un ilk görüşüydü ve Wieland'ın önemi, bu kavramı erken kavrayışında yatmaktadır. Aydınlanmanın pek çok figürünün yaşadığı inanç kaybı, Fransa ya da İngiltere'ye kıyasla Almanya'da daha yoğun ve daha erken yaşanmış gibi görünüyor. Almanya'da derin bir etkisi olan Shaftesbury Kontu'nu takip eden Wieland, şüphe çağında bir insanın hala bilgi, sanat ve düşünme için yaşayabileceğini –"zihninin genişlemesi"- ve geleneksel görevlerini yerine getirmeye devam edebileceğini anladı.[8]

Wieland, Eylül 1772'de Weimar'daki görevine başladı ve derhal, birincil sorumluluğu olan Karl August'a öğretmenlik yapmak üzere *Der deutsche Merkur* adlı yeni bir edebi aylık dergi projesine girişti. İlk sayı 1773'te çıktı ve hemen başarıya ulaştı. Neredeyse kırk yıl boyunca yayın hayatına devam eden dergi, orta Almanya'ya edebi bir kültür kazandırdı ve bu süreçte Weimar'ı küçük de olsa bir kültür başkenti haline getirdi. Wieland'ın görüşleri, henüz

---

* Antik Çağ'ın klasisimini ayımak için *Klassik* kullanılırdı.

hayatta olan Büyük Friedrich'in görüşleriyle örtüşüyordu. O da Almanların, bugün bizim deyimimizle "klasikleri" olan İngiltere gibi bir yerin aksine, zevk meselelerinde "kronik bir belirsizlik" gösterdiğini düşünüyordu. Wieland, Almanlara klasik sonrası dünyadan bir "klasiğin" neye benzediğini göstermek amacıyla birkaç Shakespeare oyunu çevirdi ve yayınladı.[9]

Wieland her zaman tiyatronun kültürel önemine inanmıştır. Sahnenin antik Yunan'da siyasi bir kurum olduğuna ve şimdi bile Avrupa'nın aydınlanmış, mutlak olmayan bölgelerinde "bütün bir halkın düşüncesi ve görgüsü üzerinde sağlıklı bir etki yaratabilen" ahlaki bir kurum olduğuna işaret etti. Wieland'ın, tiyatronun hâlâ kilisenin muhalefetiyle mücadele etmek zorunda olduğu bir dönemde yazdığını unutmamalıyız. Başkaları kabul etmese de Wieland tiyatroyu, insanların yeni fikirleri *ortak* bir kapasitede deneyimleyebilecekleri bir mekan olarak görüyordu. (Kilisenin -ve diğer otoritelerin- karşı çıkmasının bir nedeni de budur.) Tiyatro, Benedict Anderson'ın deyimiyle "muhayyel cemaatlerin" gerçekliğini oluşturmaya yardımcı oldu; orta sınıfların kendilik bilincini ve özgüvenini ateşlemeye yardımcı oldu.

Diğer birçokları gibi Wieland için de Alman ulusu "gerçekte bir ulus değil, antik Yunan gibi birçok ulusun bir toplamıydı."[10] Yine de modern Almanya'nın kendine has bir karakteri olduğunu düşünüyordu, yani o zamanlar ortaya çıkan ilk *Sturm und Drang* şairlerine sempati duyuyor ve dergisinde onları teşvik ediyordu. Goethe'nin *Gotz*'unu da "canavarlıkların en güzeli ve en ilginci, duygusal komedilerimizin yüz tanesine bedel" olarak memnuniyetle karşıladı.[11] Tam da ihtiyaç duyulduğunu hissettiği türden yeni bir sesti.

İlk Büyük Trajik Roman

Johann Wolfgang Goethe'nin "büyük şatoya" gelişi, Frankfurt'ta Ernst August ve Anna Amalia'nın oğlu Karl August'la tesadüfen tanışmasından kaynaklanır. On sekizinci yaş gününe yaklaşırken gelini Hessen-Darmstadt'lı Luise'yi seçen prens, artık büyük turuna çıkmakta özgür olduğunu düşünüyordu. Bu, yeterince mantıklı bir şekilde, Luise'nin yaşadığı Karlsruhe'ye bir ziyaretle başladı, ancak yolda Karl August Frankfurt'ta durdu ve burada *Gotz* ve *Werther* nedeniyle zaten iyi bilinen Goethe ile tanıştırıldı (bkz. s. 110). Bu beklenmedik çift şaşırtıcı derecede iyi anlaştı ve aylar sonra bu kez Karslruhe'de ikinci kez bir araya geldi. Prens Paris'ten dönerken orada gecelemişti, Goethe ise İsviçre'ye gidiyordu. Paris Karl August'u baştan çıkarmıştı. Zevkleri ve hırsları daha sofistike ve daha kozmopolit hale gelmişti: Goethe Weimar'a davet edildi.[12]

Frankfurt ve Weimar arasındaki fark Goethe'nin beklediğinden daha büyüktü. Bir ticaret merkezi olan Frankfurt'ta konum büyük ölçüde mali kriterlere göre belirleniyordu. Buna karşılık Weimar'da saraya kabul edilenler

(*die Hoffahige*) ile diğerleri arasında temel bir ayrım yapılıyordu. Mahkemeye kabul edilmek için bir unvan gerekliydi. Ve böylece tekrarlanacak bir model oluşturuldu. Goethe, birkaç yıl sonra Schiller ve Herder'e olduğu gibi, Johann Wolfgang von Goethe olarak soyluluğa yükseltildi.[13]

Goethe ilk başlarda kendisini Weimar'da bir ziyaretçi olarak görüyordu ve başkalarının da onu böyle gördüğü anlaşılıyor. Portrelerde iri gözlü, belirgin burnunun köprüsünde hafif bir taç bulunan, şehvetli dudakları olan bir adam görülür. Weimar'a vardığında Goethe yirmi altı, prens ise on sekiz yaşındaydı; bu o yaşlar için büyük bir farktı ve aralarındaki tek önemli fark değildi. Karl August bir prens olabilirdi ama Goethe zaten çok daha ünlüydü. Bir önceki yıl *Die Leiden des jungen Werthers*'ı (Genç Werther'in Acıları) yazmıştı ve bu eserin Avrupa'yı kasıp kavurduğunu söylemek abartı olmaz. Genellikle "günah çıkarma" edebiyatının ilk eseri olarak kabul edilen bu roman, içerdiği otobiyografik öğeler nedeniyle daha da ilgi çekicidir. Werther'in olay örgüsü Goethe'nin hayatına, neredeyse diğer tüm yazarlarla eserleri arasındaki ilişkiden daha yakındır.

Goethe yirmili yaşlarının başında Frankfurt'un altmış kilometre kuzeyinde küçük bir kasaba olan Wetzlar'da zaman geçirmiştir. Görünüşte bir avukatlık bürosu arıyordu, ancak çok fazla çaba göstermiyordu, zamanının çoğunu şiir okuyarak ve yazarak ve zaten başka biriyle nişanlı olan genç bir kadına, Charlotte Buff'a âşık olarak geçirdi. Goethe'nin Charlotte'u asla kazanamayacağını anlaması biraz zaman aldı, ama sonra Koblenz'e taşındı ve orada da, her zamanki gibi, kısa süre sonra başka birine âşık oldu. Lotte ve nişanlısıyla iletişimini sürdürdü ve onlar aracılığıyla ortak bir arkadaş olan Karl Wilhelm Jerusalem'in intiharının ayrıntılarını öğrendi. Jerusalem evli bir kadına âşık olmuş ve duygularına karşılık vermemişti; bunun üzerine genç adam (Charlotte'un nişanlısından) birkaç tabanca ödünç almış ve kendini vurmuştu. Bu nedenle, Michael Hulse'un dediği gibi, 1774'te Leipzig'de yayımlanan *Die Leiden des jungen Werthers*'in zamanında kısmen otobiyografik, kısmen biyografik olarak karşılanması (ve okunmaya devam etmesi) büyük bir sürpriz değildir.[14] Kitabı yazmak için sadece dört hafta harcayan Goethe, daha sonra kitaptan sıklıkla bir "itiraf" olarak bahsetmiştir.

Nicholas Boyle'a göre kitabın konusu basittir ve ancak Goethe'nin dini özgürleşmesi nedeniyle yazılmış olabilir.[15] Werther, başka bir adamla nişanlı olan Charlotte'a (Lotte) âşık olur. Aşkına Lotte tarafından karşılık verilse de, bu aşk mahkûmdur ve dünyanın tepkisizliği ve çiftin acıları onu yiyip bitirir, öyle ki Lotte'nin kocasının tabancalarıyla kendini vurmaktan başka çare göremez. Daha sonra bir "editör" onun mektuplarını "toplar" ve ara sıra yaptığı yorumlarla birlikte yayınlar.

Werther hemen her büyük Avrupa diline çevrildi, ancak kitabın kültü çok daha geniş bir alana yayıldı. Viyana'da bir Werther havai fişek gösterisi yapıldı ve Londra'da Werther duvar kâğıtları yapıldı. Meissen porselenleri Werther

sahnelerini gösterecek şekilde tasarlandı ve Paris'te parfümerilerde *Eau de Werther* satıldı. İtalya'da bir Werther operası vardı. Napolyon 1798'deki Mısır macerasında Fransızca çeviriyi de yanında götürdü ve Hulse'un dediğine göre, "1808'de yazarla karşılaştığında ona kitabı yedi kez okuduğunu söyledi" (gerçi bazı eleştiriler de ekledi).[16]

Herkes bu coşkuyu paylaşmıyordu. Romanın bir intihar salgınına yol açma riski taşıdığını düşünenler vardı, ancak *Liebestode* dalgası korkusu abartılmış gibi görünüyor. Yine de kitap, Danimarka'da olduğu gibi Leipzig'de de yasaklandı. Başka yerlerde kitapla alay edildi, bir eleştirmen alaycı bir şekilde "Krep kokusu bu dünyada kalmak için genç Werther'in sözde yüce çıkarımlarından daha güçlü bir nedendir" dedi. Ortalık duruldukten sonra Werther, "ilk büyük trajik roman, heyecan verici bir üslup ve içgörüye sahip bir eser" olarak görülmeye başlanmıştır.[17]

Goethe'nin şöhretine ve romanının Avrupa'da yol açtığı çalkantılara rağmen, Karl August'la dostluğu sağlam ve samimiydi ve yazar, genç adamın hoşlandığı saray etkinliklerine -özellikle ata binme, atıcılık ve dans- kolayca katıldı. Ancak Goethe'nin varlığı yavaş yavaş bir değişime neden oldu ve başta bitmemiş *Faust*'u (şimdiki adıyla *Urfaust*) olmak üzere, yazmakta olduğu eserlerini (yazdıklarının çoğunu arkadaşlarına yüksek sesle okurdu) okumaya başladı.[18]

Zaman geçiyordu ve yaklaşık bir yıl sonra, Goethe'nin "ziyaretinin" geçici bir şey olmadığı anlaşıldığında, Karl August arkadaşını daha da yakınlaştırmak için harekete geçti. Goethe, saray hayatının bir başka popüler yönü olan amatör tiyatrolara katılmaya ikna edildi.[19] Bu şekilde prensin gayriresmi *maitre des plaisirs*'i oldu ve başlangıçta gayriresmi olan bu atama, Goethe'nin yakın geleceğini ve aslında Weimar'ın geleceğini şekillendirdi, çünkü diğer -daha zahmetli ve daha sorumlu- görevler onu takip etti. Birden fazla tarihçi, Karl August'un Goethe'yi sevmesinin, onun bir yazar olarak şöhretinden ve becerisinden çok kişisel niteliklerine borçlu olduğunu gözlemlemiştir. (Jürgen Habermas, Weimar'ın özel bir durum olduğunu, o dönemde çoğu edebiyatçının hizmetkârdan biraz daha fazlası olduğunu hatırlatır). Goethe'nin saraydaki yükselişi evrensel olarak hoş karşılanmadı (bazıları tarafından "yarım yamalak Voltaireci bir çokbilmiş" olarak görülüyordu), ancak prens mutlakiyet çağında mutlak bir hükümdardı ve o kadar.[20]

Goethe'nin bakış açısından büyük değişiklik, Haziran 1776'da Karl August'un dük ve üç danışmandan oluşan *conseil* veya Özel Konsey üyeliğine atanmasıyla geldi. Goethe'nin bağlılık yemini etmesi gerekiyordu ve bu ona kendine özgü dantelli bir ceket giyme hakkı veriyordu.[21] Artık görevleri daha da genişlemişti. Maden komişyonunu, askeri komisyonu üstlendi ve hatta geçici olarak hazinenin başına getirildi. Yol yapım projelerinde yer aldı ve yeni bir vergilendirme sisteminin tasarlanmasına yardımcı oldu. Tüm anlatılanlara göre

Goethe, neyin uygulanabilir neyin uygulanamaz olduğunun her zaman farkında olan emin bir çift eldi ve bu da popülaritesini değiştirdi ve ona saygı duyulmasını sağladı. Almanya'da "entelektüellerin fildişi kulelerde kafaları bulutlarda yaşamak zorunda olmadıkları" inancının oluşmasını sağlayanlardan biriydi."[22]

Goethe Weimar'da bulunmaktan çok şey kazandı. Madencilikle uğraşmak zorunda kalınca, kimya, botanik ve mineraloji konularına olan ilgisini ve bu alanlardaki bilgisini geliştirmesi gerektiğini fark etti ve bu da onu daha genel anlamda bilime yöneltti. Çok geçmeden bitki toplamaya ve Carl Linnaeus'un *Philosophia botanica* adlı eserini incelemeye başladı. Goethe, Linnaeus ile birkaç mektuplaştı ve aynı zamanda Karl August'tan asistanlarından biri olan J.C.W. Voigt'i, dönemin en önde gelen mineralojisti Abraham Gottlob Werner tarafından yönetilen Saksonya'daki Freiberg Madencilik Akademisi'ne eğitim için göndermesini istedi. (1789 yazının sonlarında Goethe'yi ziyaret eden Werner, 7. Bölüm, s. 148'de ele alınmaktadır). Daha sonra Goethe, Jena'da Profesör Loder'in altında çalıştığı ve ardından Weimar'daki çizim akademisinde kendi derslerinde aktardığı anatomiye yöneldi.[23]

Goethe çok yönlü faaliyetlerini sürdürürken aynı zamanda bir başka Charlotte'a, Charlotte von Stein'a 1.800 mektup yazıyordu (Goethe'nin eserleri ve mektuplarının standart baskısı 138 cilttir). Charlotte bunları "istisnai bir adamın iç yaşamının eşsiz bir kaydı olduğunun farkında olarak" özenle saklamıştır. Aralarındaki ilişki Goethe'nin iki "Charlotte" oyununda, *Iphigenie auf Tauris ve Torquato Tasso*'da ima edilir; burada Charlotte Alman kadınlığının en iyisi, olgunlaşmamış şairin gelişimine yardımcı olan ve onu "İnsanlığın zevkleri ve sorumluluklarıyla" tanıştıran "bir Alman Beatrice'si" olarak sunulur.[24]

Goethe, "Charlotte" döneminde keşfettiği temel ilgisini hiçbir zaman gerçekten kaybetmedi: "Bildung" (oldukça sık kullandığı bir kelimedir) arayışı. Mükemmelliğin içsel arayışından bir daha asla mektuplarında olduğu kadar doğrudan bahsedilmez, ancak Goethe bireyin kendi içsel gelişiminden sorumlu olmasıyla ilgili endişesini asla kaybetmemiştir.[25]

Goethe'nin altı yıldır Weimar'da bulunduğu 1781 yılından itibaren, Charlotte'a artık ona "Sie" (siz) diye hitap edemediğini ve daha samimi olan "du" (sen) kelimesini kullanmak zorunda kaldığını itiraf etti. Bu büyük bir değişimi beraberinde getirdi. Bir eleştirmenin ifadesiyle, Goethe'nin mektupları artık "edebiyatta çok az benzeri bulunan mutlu aşk şiirleri" haline gelmişti. Ancak, ilişkilerinin olgunlaşması gereken anda olgunlaşmadı ve sonuçları felaket oldu. Bildiğimiz kadarıyla Charlotte, "tuhaf ilişkisinde" kocasını terk etmek için hiçbir zaman harekete geçmedi. Goethe'ye olan aşkını itiraf ettiğinde, Goethe ona gideceğini bile söylemeden İtalya'ya giderek karşılık verdi ve sıcak güneyden (Verona, Venedik, Ferrara, Floransa, Arezzo, Roma, Napoli) döndüğünde durum daha da kötüleşmişti.[26] Geçirdiği zamanın tadını

çıkarmıştı ("bu yolculuk gerçekten de ağaçtan düşen olgun bir elma gibi"), ancak aşk hakkındaki görüşleri değişmişti (bazılarına göre romantik bir görüşten "pagan" bir görüşe).[27] Arkadaşı Tischbein'ın Roma'da yaptığı bir eskiz, Goethe'yi sinirli bir şekilde "ikinci yastığı"-yani Charlotte'un kocasını- iterken gösteriyor.[28] Ayrıca Charlotte, Goethe'nin Christiane Vulpius ile başka bir ilişkiye başladığı gerçeğini kabullenmekte zorlanıyordu. ("Ben sadece gerçek olanla, hevesli gözler ve şapırdayan öpücüklerle ilgileniyorum.") Charlotte, *Dido* adlı oyununda Goethe'yi rezil etmek için zayıf bir girişimde bulundu, ancak başarılı olamadı.[29] Bir zamanlar güzel olan ilişkileri bozulmuştu ve sonunda aralarını düzeltmelerine rağmen, işler bir daha asla eskisi gibi olmadı.

Tüm bunlara rağmen Goethe yazmaya devam etti. Gerçekçi ve romantik bir karışım olan ve soyut spekülasyonlara fazla yer vermeyen Goethe, 2. Bölüm, s. 70'te anlatılan "Tanrı'nın yeryüzünde seçkin seçilmiş insanlar dışında etki göstermediği" görüşüne bağlıydı.[30] Kendisinde seçkin bir insan, Iphigenia'nın karakterini tanımladığı gibi "büyük bir ruh" olma özelliği olduğunu biliyordu.[31] Ayrıca Yunanları (Herder sayesinde) keşfetmesi ve onların, bireylerin -hatta dâhilerin- içlerinde diğer insanların üstün bulacağı bilinçdışı yaratıcı dürtüler barındırabileceği, ancak bu eserlerin yine de gerçekleştirilmesi, üretilmesi gerektiği ve bu görevin zanaat, azim ve bireysel çaba gerektirdiği fikrinden derinden etkilenmiştir. Hayatın bir görev olduğu fikri elbette Pietist kökenliydi, ancak Yunan etkisi Goethe'yi bir sonraki başyapıtı *Wilhelm Meister*'i yaratmaya teşvik etmiş gibi görünüyor ve o kadar başarılı oldu ki James Joyce gibi alaycı bir şüpheci bile onu Shakespeare ve Dante ile aynı seviyeye koymak zorunda kaldı (Joyce'un üçlüsü "Shopkeeper", "Daunty" ve "Gouty" idi).[32]

Friedrich Schlegel 1798'de, erken dönem Alman Romantiklerinin süreli yayını olan *Athenaum*'da yayınlanan ünlü "Fragman"ında Fransız Devrimi'ni, Johann Gottlieb Fichte'nin *Wissenschaftslehre*'sini (1794) ve Goethe'nin *Wilhelm Meister*'ini "çağın en büyük üç 'eğilimi'" olarak tanımladı.[33] Schlegel kasıtlı olarak kışkırtıcı davranıyordu, ancak geriye dönüp bakıldığında bile bunu yutmak biraz zor. Schlegel ile ileride karşılaşacağız ve bu seçimiyle tam olarak neyi kastettiğini inceleyebileceğiz. Fichte'ye de daha sonra geleceğiz ve onun *Wissenschaftslehre*'sinin anlamını ve önemini keşfedebileceğiz. Ancak Schlegel ne demek istemiş olursa olsun, *Wilhelm Meister*'i bu yüce topluluğa koyduğunda, bize bir tür iyilik yapıyordu. *Wilhelm Meister*'in bir roman, bir öykü olarak sadece bir başyapıt değil, aynı zamanda *Bildungsroman* olarak bilinen bir türün, özellikle de Alman türünün ilki olduğuna şüphe yok.

Bildungsroman tipik olarak bir fikir romanıdır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Cambridge'de Almanca profesörü olan William Bruford, Goethe'nin modelinin Almanya'da pek çok kişi tarafından takip edildiğini gösterdiği kitabının tamamını Alman Bildungsroman'ına ayırmıştır. Onun yaptığı biçim tanımı

şöyledir: "Genel kabul görmüş değerlerin olmadığı karmaşık modern bir toplumda zeki ve açık fikirli genç bir adamın gelişimi gösterilir... Onun bir bakış açısı ama her şeyden önce bir '*Weltanschauung*', sıradan bir din ya da genel bir yaşam felsefesi edindiğini görürüz. Bir Bildungsroman'da ilgi odağı, kahramanın karakteri, maceraları ya da başarıları değil, birbirini izleyen deneyimleri ve değerli modellerin farkındalığı ile tam anlamıyla yuvarlanmış bir kişiliğe ve iyi test edilmiş bir yaşam felsefesine kademeli olarak ulaşması arasındaki görünür bağlantıdır."[34] Bu, ileriye olduğu kadar içe doğru da bir yolculuktur.

Goethe'nin öyküsünde Wilhelm burjuva bir ailede doğar ve maceraları ilerledikçe, orta sınıfta "özenle yetiştirilmiş bir evlat" olarak başlangıçtaki varlığının sınırlarını anlamaya başlar. Bir süre tiyatrocular arasında yaşar, onların doğallığının cazibesine kapılır; başka bir yerde, bir centilmen olmanın "düşük – çoğunlukla olumsuz- yeteneklerini" sunar: bir centilmen "duygularını göstermez", her şeyi hafife alır, asla acele etmez. Daha sonra Goethe, Wilhelm'in silahlı haydutların saldırısında yaralanmasını sağlar. Tüm bunlar olurken, bir dizi daha yaşlı, kaprisli, daha yüksek sosyal sınıflardan kadınlarla tanışır. Hangi erkeklerin karşı cinste başarılı olduğunu ve sırlarının ne olduğunu gözlemler.[35] Kendini Shakespeare'in eserlerine kaptırır ve hiç bilmediği zengin bir dünya keşfeder. Sonunda, büyük bir aileden gelen bir kadınla evlenir ve -kitabın amacının bir parçası olarak- hayatı üzerinde bir ölçüde kontrol sahibi olmaya ve hayatını anlamaya başlar.

Goethe'nin ciddi bir amacı vardı. Caroline Herder'e 1788 yazında ilahi güçlere olan inancını kaybettiğini söylemişti ve kitapta söylediğine göre, tanrı olmadığında hayatın amacı *olmaktır*, olduğundan çok daha fazlası olmak.[36] "İnsanlığımızın nihai anlamı, gerçekten insani güçlerimizi sürekli olarak güçlendirir ve insanlık dışı olana boyun eğdirirsek ortaya çıkan o yüksek insani varlığı kendi içimizde geliştirmemizdir."[37] Bazı Alman olmayanlar bunu çok fazla bulmuştur. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Cambridge'de yaşayan filozof Henry Sidgwick'in, İngilizcede "*gelehrt*" (kültürlü/terbiyeli) kelimesine eşdeğer bir kelime olmadığını gözlemleyen bir Alman ziyaretçiyi azarladığı söylenir. "Evet var, biz ona ukala diyoruz."

Ancak Goethe'nin en ünlü başyapıtı, ki bu hem Almanya içinde hem de dışında geçerlidir ki *Faust*'tur. "Dehasının en karakteristik ürünü" olan bu eser, altmış yıl boyunca aralıklarla, dört yaratıcı enerji patlamasıyla yazılmıştır.[38] Bu kesinlikle yeni bir hikâye değildir, Christopher Marlowe tarafından oyun haline getirilmiş iyi bilinen bir Orta Çağ efsanesidir, ancak Goethe kendi versiyonunun yarısından fazlasını yazana kadar Marlowe'un eserinden haberdar değildi.[39]

Efsane gerçeklere bile dayanıyor olabilir. On altıncı yüzyılın başında, kendisine özel iyileştirici güçler veren gizli bilgi biçimlerine sahip olduğunu iddia ederek orta Avrupa'da dolaşan bir Georg Faust yaşıyordu. Ölümünden

sonra yavaş yavaş isim değiştirdi ve Wittenberg'de profesör olan Dr. Johannes Faustus olarak akademik bir unvan aldı. Derslerinde, klasik Yunan'dan kişileri "istediği zaman çağırdığı" iddia ediliyordu ve hem papa hem de imparator üzerinde oynadığı iddia edilen oyunlarla da ünlüydü. Bu ehliyet için ödenmesi gereken bir bedel vardı ve onun durumunda, şeytanla yirmi dört yıllık bir "süreyi" kabul ettiği ve bunun ardından vücudunun "şeytanlar tarafından parçalara ayrılacağı" söyleniyordu. Faust genellikle kukla oyunlarında yer alırdı, Goethe de çocukken bu hikâyeyle karşılaşmış olabilir.[40]

Efsaneye göre Faust, denediği birçok gizli bilgi biçiminden hayal kırıklığına uğrar ve şeytan Mephistopheles, Faust'u kendi dünyasına çekebileceğine dair Tanrı ile bahse girer. Mephistopheles, büyü ve simya üzerine yaptığı araştırmalar sırasında Faust'un kendisini çağırmasını sağlar ve bunun üzerine ünlü teklifini sunar: Mephistopheles, Faust'u dünyanın sunduğu tüm zevklerle tanıştıracaktır; tek şartı, Faust'un herhangi bir noktada "sunulduğu andan daha uzun bir süre" herhangi bir zevki tatmak istemesi durumunda, hayatının sona ereceği ve şeytana ait olacağıdır. Sıkılmış, tatmin olmamış Faust kabul eder.

Birinci Kısımda ana tema Faust'un bir kilisenin dışında tanıştığı güzel bir kız olan Margareta'yı (Gretchen) baştan çıkarması ve ardından terk etmesidir. On yıllar sonra yazılan İkinci Kısımda Faust, Margareta'yı unuttuğu uzun bir uykudan uyandıktan sonra Truvalı Helen'e aşık olur (ne de olsa burası büyülü bir dünyadır).[41]

Hiçbir kısa özet *Faust*'un çekiciliğinin hakkını veremez; dili, zekâsı, insan doğasına dair özlü kavrayışları, Mephistopheles'in "orijinal ve son derece etkili, sempatik bir şeytan anlayışı" olan alaycılığından bahsetmeye bile gerek yok. Faust ve Mephistopheles, kötülüğün doğası üzerine bir düşünce temrini olarak Eyüp Kitabı ile bile karşılaştırılmıştır (Eyüp'te de Tanrı ile bir anlaşma vardır). Goethe de Shakespeare'in kitabından faydalanmıştır: Bard'ın oyunları gibi Faust da Hıristiyanlaştırmaya direnir. Tanrı, İsraillilerin dar görüşlü kıskanç Tanrısı değil, daha cömert ve evet, hatta nüktedan bir Tanrı'dır.

Goethe kitabı 1770'lerin başında yazmaya başlamış, daha sonra el yazmasını yok etmiş, ya da öyle sanmıştır. *Urfaust* adlı bu erken dönem el yazmasının varlığı, ölümünden altmış beş yıl sonra keşfedildiği 1887 yılına kadar bilinmiyordu. Görünüşe göre Weimar sarayındaki genç bir hanım tarafından kopyalanmış ve el yazması hiçbir zaman yok edilmemişti. Goethe'nin *Faust*'u "büyük bir itirafın parçaları" olarak tanımlaması unutulmamalıdır. Kendisi şöyle yazmıştı:

> *... Oyunumuz daha çok insanın yaşamına benzer:*
> *Bir başlangıç yaparız, bir de son,*
> *Ama bir bütün yapmak? Hadi, yapabiliyorsanız yapın.*[*]

---

* *Des Menschen Leben ist ein ahnliches Gedicht: es hat wohl einen Anfang, hat ein Ende, allein ein Ganzes ist es nicht.*

Hayatı ele almanın en iyi yolunun bu olduğunu mu söylüyordu? Schiller'in deyişiyle, "Anı öpün" ama çok fazla bütünlük dayatmaya çalışmayın.[42] Faust için önemli olan birlik arayışı değil, salt zevk almanın ötesinde ve öncesinde hareket, yaratım, *faaliyettir*. Güzelliğin salt tefekkürü boştur. Goethe bu konuda Romantizm öncesi bir düşünürdür.

Nicholas Boyle, Goethe ve çağı hakkındaki biyografisinde, "Goethe hakkında diğer tüm insanlardan daha fazla şey bilinmelidir ya da en azından bilinmesi gereken daha fazla şey olmalıdır. Yaptırdığı villa, yeniden inşa ettirdiği saray ve ilk kez düzenlediği park gibi, yaklaşık 3.000 çizimi de günümüze ulaşmıştır. Mineralojik örneklerden ve kazınmış mücevherlerden oluşan çok önemli özel koleksiyonlar biriktirmiştir. Weimar'a taşındıktan sonra, Robert Steiger tarafından ilk kez yedi büyük ciltte bir araya getirilen günlük kayıtları, özellikle 1796'da düzenli bir günlük tutmaya başladıktan sonra neredeyse kesintisizdir. Kendisiyle yapılan konuşmaların kayıtları ... yaklaşık 4.000 basılı sayfaya ulaşıyor, kendisinden 12.000'den fazla mektup ve kendisine gönderilen yaklaşık 20.000 mektup mevcut." Yazdıklarına gelince, Boyle şu sonuca varıyor: "Kâğıt çağı geçtikçe, o da o çağın en üstün ürünü gibi görünmeye başlıyor."

"Ulus" ve "Kültür" İçin Yeni Bir Anlam

Johann Gottfried Herder (1744-1803) Goethe'den beş yaş büyüktü ve tıpkı Winckelmann, Heyne ve Fichte gibi, kendi sınıfının dışında yetenekleriyle yükselmiş fakir bir çocuktu. 1761-62 yıllarında Yedi Yıl Savaşları'ndan dönerken Herder'in yaşadığı Doğu Prusya kasabasında konaklayan bir Rus ordu cerrahıyla tesadüfen tanışmıştı. Herder'den hoşlandığını düşünen cerrah, onu Königsberg'e götürmeyi ve orada genç adamın üniversitede tıp eğitimi almasını teklif etti. Karşılığında Herder bir tıp eserini Latinceye çevirecekti. Herder öneriyi kabul etti ama Königsberg'e vardığında tıbbı sıkıcı buldu ve teolojiye geçti.

Bu ikinci bir tesadüftü, çünkü Herder'in Kant'ın öğrencisi olmasını sağladı ve Herder'i, düşünceleri üzerinde böylesine etkili olacak olan Rousseau ve Hume ile tanıştıran Kant oldu. 1767'de papazlığa atanan Herder, Paris'in yolunu tuttu ve burada Denis Diderot ve d'Alembert de dahil olmak üzere Aydınlanma'nın önde gelen isimleri tarafından kabul edildi. Ancak hâlâ kronik fakirdi ve bu yüzden Lübeck ve Holstein Prensi'nin oğlunun öğretmeni ve seyahat arkadaşı olarak bir pozisyonu kabul etti. Bu üçüncü tesadüfi dönüştü. Görevine giderken Hamburg'a uğradı ve burada Lessing ile tanıştı, kısa bir süre sonra da prensle birlikte Strasbourg'da Goethe ile tanıştı (Temmuz 1770). Herder'in konumundan pek de memnun olmadığını hemen fark eden Goethe, Karl August'u arkadaşını Weimar'a eyaletin din adamlarının başı olarak davet etmesi için ikna etti. Herder hayatının geri kalanında bu görevi

sürdürdü ve görünüşe göre bu durumdan memnundu; çocukları Goethe'nin bahçesinde boyalı yumurta aramaya giderlerdi.[43]

Herder, Goethe kadar ünlü değildir, ancak birçok yönden fikirleri ve etkisi daha dolaysız, daha doğrudan ve daha yaygındı.[44] "Bir yüzyıl sonra Max Weber gibi Herder de, giderek insanların çarklara benzediği ve hayatları mekanik bürokrasilerin amansız operasyonları tarafından yönetilen büyük bir makineye benzeyen bir dünyadaki toplumsal ilişkiler sorunuyla meşguldü." Bu çıkmazı *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (İnsanlık Tarihi Felsefesi Üzerine Düşünceler; 1784-91; dört cilt) ve 1774'te yayınlanan *Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit* (Bu da İnsanlığın Oluşumu İçin Bir Tarih Felsefesi) adlı iki kitapta ele aldı. Burada temel kaygısı, kendi ifadesiyle, birliktelik ahlakının kurallarını keşfetmekti. Kendiliğinden oluşan siyasi birlikteliği şekillendiren hangi görünmez el vardır?

Hume ve Kant bir yana, Herder üzerindeki ana etki Leibniz'di. Herder, Leibniz'i "Almanya'nın sahip olduğu en büyük insan" olarak görüyor ve kendisini de bu geleneğin -Leibniz, Thomasius, Lessing ve Herder- bir parçası olarak görüyordu. Bu adamlar, evrenin "organik" bir varlık olarak kabul edildiği ve Leibniz'in tarihi "insan çabasıyla enerji kazandırılan sürekli bir gelişim süreci" olarak anladığı "oluş" fikrini tasarlamışlardı ve Herder'in tarihsel düşüncesini derinden etkilemişlerdi. Lessing için ahlaki çaba, kendi deyimiyle "ahlaki oluş", tüm eğitimin, tüm yetiştirmenin temel kaygısıydı. "İnsan ancak bireyselliğini bilinçli bir şekilde gerçekleştirerek gerçekten kendisi olabilir." Herder bunu güzel bir şekilde ifade etti. Ona göre insanlık, insanın içine doğduğu bir durum değildi, insanlığın "daha ziyade bilinçli bir gelişimle yerine getirilmesi gereken bir *görev*" olduğunda ısrar etti. Bir *görev* olarak Bildung fikri, gördüğümüz gibi Goethe'den Humboldt ve Fichte'ye kadar sonraki Alman yazarların çoğunun felsefesine hâkim olmuştur.[45] Yine Henry Sidgwick'in mezarında homurdandığını hayal edebilirsiniz, ancak burada Alman düşüncesinde bir birlik vardır: Bir *görev* olarak Bildung, tanınabilir bir şekilde Pietist soydan gelir ve Weber'in Protestan çalışma ahlakı kavramına doğru ilerler. Aynı zamanda yıkıcıydı, çünkü bireysel yargının içsel değerine önem veriyor ve buna bağlı olarak dini ve ahlaki konularda temel kaynak olarak (dış) otoriteyi reddediyordu.

Herder ayrıca Rousseau'nun aslında işi tersinden yaptığını düşünüyordu. "Toplum sözleşmesi" onun için yanlış bir isimlendirmeydi çünkü ona göre toplumun durumu insanın doğa durumuydu. İnsan istese de istemese de bir ailenin içine doğar. Ancak insan sadece toplumsal bir hayvan değildir, aynı zamanda politik bir hayvandır, çünkü toplumdaki yaşamın düzene, organizasyona ihtiyacı vardır.[46] Herder'in Bodmer, Gottsched, Wolf ve Humboldt ile güçlerini birleştirdiği nokta burasıdır: Herder'e göre tüm bu organizasyonun altında yatan "sürdürücü güç" *dildir*. Locke'un yaptığı gibi, Herder de dilin

ilahi kökenini reddetmiştir. Ona göre, tarih öncesinde dilin icat edildiği ya da hayvan seslerinden geliştiği bir aşama ya da dönem yoktu. Kelimeler olmadan düşünemeyiz, diye ısrar etti, bu nedenle dil bilinç geliştiğinde ortaya çıkmış olmalıdır.[47] Bu da Herder için dilin kendine özgü bir sosyal mirasın tarihini ve psikolojisini yansıttığı anlamına geliyordu ve bu onun açık ara en etkili argümanıydı: dil bir *Volk*'u, yani milleti tanımlar ve *bu*, ortak dilin tarihsel-psikolojik varlığı, onun için "siyasi örgütlenmenin en doğal ve organik temelidir ... . Kendi dili olmadan bir *Volk* saçmalıktır (*Unding*). Çünkü ne kan ve toprak ne de fetih ve siyasi buyruk, toplumsal bir mevcudun varlığını ve sürekliliğini tek başına sürdüren o eşsiz bilinci yaratabilir."[48] Dil, bir topluluğu *birleştirmenin* yanı sıra, o topluluğun diğer dilleri konuşanlardan *farklılık* bilincini de tanımlar. "Bu teoriye göre bir *Volk*, en ayırt edici ve kutsal varlığı olarak koruması gereken kendi diliyle donatılmış insan ırkının doğal bir bölümüdür." Dile daha önce hiç sahip olmadığı bir güç verilmişti.

Dil ve öz-bilinç arasındaki bu yakın ilişki, en yaygın kabul gören "ulus" fikrinde böylesine köklü bir değişikliğe yol açtı. "Ulus artık basitçe ortak bir siyasi egemen altında birleşmiş bir grup vatandaş anlamına gelmiyordu."[49] Artık siyasi tanınma iddiası "ortak bir dile sahip olmaya dayanan"[50] ayrı bir doğal varlık olarak görülüyordu.

Herder daha da ileri gitti. Ona göre, herhangi bir *Volk* gruplaşmasında iki unsur vardı. Birincisi burjuvazi (*das Volk der Burger*), ikincisi ise entelektüellerden oluşan bir azınlık (*das Volk der Gelehrsamkeit*). *Burger*ler sadece en kalabalık değil aynı zamanda en yararlı olanlarıydı (onlara "dünyanın tuzu" diyordu) ve onları aslında üçüncü bir grup olan "ayaktakımından" (*Pobel*) keskin bir şekilde ayırıyordu. *Burger*'i farklı kılan ve (o noktaya kadar) toplumsal aşağılıklarının ve siyasi iktidarsızlıklarının başlıca nedeni olan şeyin eğitimsizlikleri olduğunu söyledi. Bunun böyle olmasının, doğuştan gelen bir yeteneğe ya da yeteneksizliğe bağlanamayacağını ısrarla vurgulamıştır. "Bu daha ziyade ısrarlı ve kasıtlı bir ihmalin ürünüydü." Bu nedenle cesurca ortaya çıktı ve bu durumdan iktidardaki aristokrasiyi sorumlu tuttu. "Henüz doğmamış olanların, sadece kanları nedeniyle henüz doğmamış olanları yönetmeye yazgılı olmaları, Herder'e önermelerin en anlaşılmaz olanı gibi görünüyordu."[51]

Bu nedenle Herder, ağacın tepesindeki insanların konumlarını tehlikeye atacak bir şey *yapmalarını* beklemiyordu. Bunun yerine, eğitim (Bildung) mesajını yayacak halk liderlerinin, "halk adamlarının" ortaya çıkmasına ilham verebileceği umuduyla argümanını yayınladı. Ona göre, her bireyin kendi eğilimlerini geliştirmesine ve gerçekleştirmesine yardımcı olmak devletin göreviydi. "İnsanın ilahi ve soylu armağanlarını kullanmamak, bunların paslanmasına ve böylece acı ve hayal kırıklığına yol açmasına izin vermek, yalnızca insanlığa karşı bir ihanet değil, aynı zamanda bir devletin kendisine

verebileceği en büyük zarardır." Bu Herder'in ekonomi, siyaset ve eğitim ya da daha özel olarak Bildung arasındaki bağlantıları ne kadar modern bir şekilde kavradığını göstermektedir. Herder için (Humboldt için olduğu gibi), benliğin geliştirilmesi, benliğin insanileştirilmesi, insanları sadece daha iyi bireyler yapmakla kalmayacak, aynı zamanda toplumun daha iyi -ve daha istekli- üyeleri yapacaktır. Herder için mütekabiliyet, insan birlikteliğinin tüm amacıdır.[52]

Bu Herder'in genel amacına, kültüre olduğu kadar ulusa da yeni bir anlam kazandırma amacına uymaktadır. İnsan ilişkilerine derin tarihsel bakışı ve Leibnizci mirasıyla -değişimin esas olduğu- bir Volk'un herhangi bir zamanda "kolektif bilinci" neyse, kültürünün de o olduğu görüşünü oluşturdu.[53] Bu, kültürün medeniyetle aynı hizada olduğu ve entelektüel gelişmişliğin bir yansıması olarak anlaşıldığı hakim Aydınlanma geleneğiyle tamamen çelişiyordu. Bu nedenle, "siyasi kültür", "köylü kültürü" gibi deyim ve kavramların modern kullanımını borçlu olduğumuz kişi Herder'dir. Herder, kültürün yalnızca deneyimin bir sonucu olmadığından, genetik bir bileşene de sahip olduğundan şüpheleniyordu (elbette modern genetik anlayışı o zamanlar mevcut değildi).[54] Genetik ve deneyimin bu birleşiminin, tarihi şekillendiren ana fikirlerin oluşmasına yardımcı olduğunu ve herhangi bir aşamada bir *Zeitgeist*'ın, bir "zamanın ruhu"nun ortaya çıkabileceğini söylüyordu. Bu terimi Herder'in bulduğuna inanılır. [55]

Herder'in görüşü esasen Francke'nin Pietist teolojisinin güncellenmiş ve sekülerleştirilmiş bir versiyonuydu: Yaratılış geliştirilebilirdi. Geliştirilebilir, evrimleştirilebilir, olduğundan daha fazlası olmasına yardımcı olunabilirdi; tüm bunlar bilgiyi en yüksek iyi, insan birlikteliğinin en önemli temeli olarak yücelten Bildung süreci aracılığıyla yapılabilirdi. Herder, tarihin şekillenmesinde insan iradesinin rolünü kabul etmek istiyorsak, insanın mükemmelleştirilebilirliğine olan inancın olmazsa olmaz bir gereklilik olduğunda ısrar ediyordu.[56] Herder'e göre, doğuştan gelen bir mükemmellik dürtüsü olduğunu kabul etmek, şüphe dolu, Darwin öncesi bir dünyada insanın gelişen kendilik bilincinin, evriminin bir parçasıdır.

Kendisinden önce Aristoteles'in -ve Leibniz'in- yaptığı gibi, Herder de insanın içsel gelişimini dışsal, toplumsal düzenlemeleriyle bütünleştirmeye çalışmıştır.[57] Onun yaşadığı dönemde (1803'te ölmüştür) sanayi devrimi henüz Almanya'da (ya da herhangi bir yerde) bir etki yaratacak kadar ilerlememişti, ancak içsel dünya ile dışsal, toplumsal dünya arasındaki kopukluk, Hegel'den Karl Marx'a ve Freud'a kadar herkesi meşgul eden "yabancılaşma" kavramı olarak on dokuzuncu yüzyıl düşüncesine her şeyden önce hakim olacaktı. Herder, bu çizgileri bugün tanıdığımız bir dille ilk kez özetleyen kişiydi.

YENİ SOYLULUK BİÇİMLERİ

Johann Christoph Friedrich Schiller (1759-1805) Marbach am Neckar'da doğdu. Babası askeri cerrahtı ve Friedrich'e iyi bir genel eğitimin yanı sıra tıp eğitimi de verildi. Marbach'taki askeri akademinin tıp fakültesi mükemmeldi ve Schiller istisnai bir öğrenci olduğunu kanıtladı: fizyoloji üzerine yazdığı tezi bizzat dük tarafından yayınlanmak üzere onaylandı. (Küçük devletlerde dükler ve prensler bazen zeki öğrencilerine kişisel ilgi gösterirlerdi). Schiller'in tezi ancak üçüncü denemede kabul edildi; ancak buna rağmen Schiller dünyaya bir bilim adamı olarak ilk kez adım attı. Schiller, 1780 tarihli *İnsanın Hayvani ve Ruhani Doğası Arasındaki Bağlantı Üzerine* başlıklı tezinde, zihnin bedeni düzenlediği ve bunun tersinin de geçerli olduğu görüşünü ileri sürmekle kalmamış, aynı zamanda bu ikisi arasındaki "uyumun" bugün söylediğimiz gibi "varsayılan" durum olmadığını, aksine insan fizyolojisinin "gerilim dolu bir süreç", beslenmesi ve sürdürülmesi gereken tehlikeli bir denge olduğunu savunmuştur. Bu görüş, diyet, fiziksel koşullar ve kişisel ilişkiler gibi şeylerin sadece kişinin Tanrı ile olan ilişkisini değil, "ruh sağlığını" da etkilediğini ima etmektedir.

Tıp, Schiller için ne kadar önemli olsa da, onun ilk aşkı değildi. Okulda, Karlsschule'de, Kant'la, özellikle estetik üzerine yazılarıyla ve Shakespeare'le tanıştı (Schiller hayatının ilerleyen dönemlerinde "Alman Shakespeare" olarak tanındı). Goethe ile birlikte Schiller'in eserleri, günümüzde "Weimar klasisizmi" olarak bilinen "kanon"un ana unsurlarını oluşturur.[58]

Herder'de olduğu gibi Schiller'in erken yetişkinlik dönemi de huzursuz geçti; Mannheim'dan Dresden'e, oradan da Leipzig'e taşındı. İlk oyunu *Die Rauber* (Soyguncular) 1781'de yazılmış, masrafları kendisine ait olmak üzere basılmış ve ertesi yıl Mannheim'da sahnelenmiştir. Oyunun ana karakteri bir soyguncu çetesinin lideridir, ancak ana tema liderin babasının değerlerini reddetmesidir. Oyun esasen özgürlüğün doğası hakkındadır -ne ölçüde içsel özgürlük ve ne ölçüde dışsal toplumsal/siyasal özgürlük- böyle bir odaklanma yeni ve cüretkârdır (en azından birçok mutlakiyetçi devlete sahip Almanya'da).[59]

Schiller'in tüm oyunları arasında *Kabale und Liebe* (Entrika ve Aşk, 1784) her zaman en popüler olanı olmuş, Giuseppe Verdi'nin aynı adlı operasında *Luisa Miller* olarak her yerde varlığını sürdürmüştür. Oyun, mutlakiyetçiliğin zalimliğine ve baskıcılığına bir saldırıdır. İki ana karakter olan Ferdinand ve Luise, sınıflarından ve onları hapseden burjuva ve aristokrat geleneklerden kaçmaya çalışırlar. Başarısız olurlar. Ferdinand her şeyi riske atmaya hazırdır ama (doğru bir şekilde) babasına karşı misilleme yapılacağını öngören Luise bunu yapmaz. Schiller'in işaret ettiği nokta, mutlakiyetçilik altında karakterlerin özerk olamayacağıdır.[60]

Schiller'in ilk "ezici" başyapıtı olan *Don Carlos*, bir eleştirmen tarafından "dünyanın en büyük edebiyat eserlerinden biri" olarak karşılanmıştır.[61] Burada baba ve oğul arasındaki çatışma teması devam eder. On altıncı yüzyıl İspanya'sında, II. Phillip'in hükümdarlığı sırasında geçen eserde, tahtın varisi Don Carlos, bir zamanlar nişanlı olduğu ancak Phillip ile evlendikten sonra üvey annesi olan çocukluk arkadaşı Valois'lı Elisabeth'e aşıktır. Carlos, Elisabeth'e olan tutkusunu çözmeye kararlıdır ve bunu yapmak için, görevi iki müstakbel sevgili arasında bir buluşma ayarlamak olan arkadaşı Posa Markisi Rodrigo'nun yardımını ister. Ancak Flandre'ın ezilen halkının davasını savunmakla görevli Posa, Carlos'un babasının sadece siyasi astlarını değil ailesini de kapsayan zalim rejimine karşı geniş çaplı bir isyan başlatması için bir fırsat görür. Bunun da ötesinde, Schiller'in daha derindeki tasarımı, güçlülük kadar zayıflığın da tiranlığın temeli olduğunu göstermektir. Phillip ham siyasi güce sahip olabilir ama yalnız, kıskanç ve mutsuzdur.[62]

Don Carlos'un sahnelendiği yıl olan 1787'de Schiller, Goethe ile tanışmak umuduyla Weimar'ı ziyaret etti. O sırada Goethe İtalya'daydı, ancak Schiller hem Herder hem de Wieland ile tanışmayı başardı ve Düşes Anna Amalia'nın yanında vakit geçirdi. İki yıl sonra Goethe'nin tavsiyesi üzerine Jena Üniversitesi'nde tarih profesörü olmaya davet edildi.

Schiller'in Jena'da ve Weimar'da bulunması Goethe sayesinde olsa da, başlangıçta her ikisinin de mesafeli olduğunu artık biliyoruz. Her ne kadar Schiller Goethe'nin kendini fazla önemsediğini düşünse de, rekabet ya da saygı muhtemelen bunda rol oynamıştır. Ancak 1794'ün başlarında Schiller, *Die Horen* (Horalar, 1795-97) adlı süreli yayınına katkıda bulunacak kişiler aramaya başladı ve Goethe, doğal olarak, talep edilenler arasındaydı.* Bu onları konuşmaya sevk etti, böylece Jena'daki Doğa Bilimleri Derneği'nin bir toplantısından sonra birlikte ayrılmaları doğaldı. Bu konuşma sırasında Schiller, Goethe'nin diğer tüm bitkilerin kendisinden türediği ilkel bitki *Urpflanze* kavramına -kibarca ve saygıyla- saldırdı. Schiller bunu, kendi eleştirel-analitik ("duygusal") gerçeklik yaklaşımını, Goethe'nin doğanın sadeliğine ve doğal dehaya (sezgileri dolaylı olarak eleştirinin üstünde olan) daha organik ("naif") inancıyla karşılaştırdığı bir mektupla takip etti. Schiller'in argümanı biraz tıp eğitimine, biraz Kant'a ve biraz da 2. Bölümde tanıtılan Alman entelektüel geleneklerine borçluydu ve Goethe'nin saygısını kazandı: o andan itibaren sıkı dost oldular. Her ne kadar çok farklı olsalar da, mektupları daha sonra her ikisinin de diğerinin eserlerinin, özellikle de *Faust* ve *Wallenstein*'ın yazımında parmağı olduğunu doğrulamaktadır.[63]

* (Üç) Yunan mevsiminin tanrıçaları olan üç Horae vardı; ayrıca Olimpos'un kapılarını koruyorlardı.

Schiller, muhtemelen Goethe'den daha fazla, Fransa'daki Devrim ve ardından gelen Terör Dönemi (1793-94) haberlerinden çok etkilenmiştir. Eski rejimin yüzden fazla üyesinin idam edilmesi, diğer pek çok Alman'ı olduğu gibi onu da rahatsız etti, ancak katliamlardan uzaklaşarak içsel yaşama yönelen Almanya'daki pek çok entelektüel arkadaşının yolunu izlemedi. Schiller ne Pietist içselliğe ne de siyasi nihilizme meyilliydi.[64] Ona göre dünyanın karşı karşıya olduğu başlıca tehdit, her zaman bizimle birlikte olduğunu düşündüğü, kendi zamanında olduğu kadar antik dünyada da yaygın olan barbarlıktı. Bu düşünceler, Schiller'in etrafında gördüğü çıkmaza bir alternatif sunduğu en önemli teorik eserlerinden biri olan *Uber die asthetische Erziehung des Menschen*'e (İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine) yol açtı. Schiller'e göre eğitim en iyisiydi, ilerlemenin tek yoluydu, ancak bu özel bir tür eğitim olmalıydı: akıl ve duygu arasındaki "en sağlıklı" ilişkiyi üreten *estetik* kültürdü. Ona göre sanat ve edebiyat, imgeler ve sözcükler, hayal gücü ve anlayışın nasıl birlikte çalışabileceğini, birinin diğerini sınırlayarak Schiller'in barbarlığın temelinde yatan ana sorun olarak gördüğü aşırılıklardan kaçınmamıza yardımcı olabileceğini gösterme konusunda en iyi umudu sunuyordu. Schiller'e göre, bireyin estetik kültür bilgisi yoluyla eğitilmesi karakter üzerinde yüceltici bir etkiye sahiptir.[65]

Schiller belirgin bir şekilde Pietist olmasa da, Herder gibi Francke'nin Yaratılışın geliştirilebileceği görüşünü paylaşıyordu. Schiller zihnimizin ikiye ayrıldığını düşünmüş gibi görünmektedir: anlama yetisi ve hayal gücü. Hayal gücünün, yaratıcılığın amacı anlayışı ve öz farkındalığı genişletmektir. Bu nedenle, uygarlığın evriminde üç dönem ayırt etmiştir: bireyin doğanın güçlerine tabi olduğu doğal durum; insanın doğanın kurallarını belirlediği ve bu kuralları birlikte yaşamanın temeli olarak kullandığı ahlaki durum; ve bu güçlerden özgür olduğu estetik durum. İlk çağda ham güç hüküm sürer; "etik" durum yasalarla yönetilir; "estetik" durumda ise bireyler birbirlerine bir oyunda olduğu gibi davranmakta özgürdür, yani insanlar kendi rollerini seçebilirler.[66] Estetik toplumda güzellik "bizi tam potansiyelimizle tanıştırır".

Bu kulağa inanılmaz derecede idealist geliyor, ancak Schiller *Uber naive und sentimentalische Dichtung*'da (Naif ve Duygusal Şiir Üzerine) argümanını daha da ileri götürdü ve en azından bazılarının "edebi modernitenin kurucu belgelerinden biri" olarak gördüğü bir tez üretti. Buradaki argümanı, naif şairin doğayla, duygusal şairin ise sanatla meşgul olduğu ve bu ikinci süreçte bir şeylerin kaybolduğudur.[67] Schiller'e göre, antik dönemdeki insanlar doğaya daha yakındı ve bu nedenle, öncelikle kültür tarafından daha az yozlaştırıldıkları için (Almanların kültür ve uygarlık arasındaki ayrımının kökenlerinden biri de budur), şimdikinden "daha insani" idiler. Ona göre Yunanlar tam da "insandan daha fazlası olma arzusunu" reddettikleri için bizden daha soyluydular.[68] Dolayısıyla şiir bizi ancak gerçek doğamıza yakın tuttuğu ölçüde

yüceltir. Orta sınıfların bu soyluluk, kendini geliştirme, Bildung arzusu onun için (on sekizinci yüzyılda Edward Gibbon, Hume ve Adam Smith gibi diğerleri için olduğu gibi) "modern tarihin en önemli unsuruydu."[69]

Bir tıp bilimcisi, bir oyun yazarı, bir şiir kuramcısı ve bir estetik filozofu olarak iz bırakan Schiller, 1792'de tarihçiliğe dönerek *Geschichte des Dreissigjahrigen Krieges* (Otuz Yıl Savaşlarının Tarihi) adlı eserini yayınladı ve bu eserinde başta Gustavus Adolphus ve Wallenstein olmak üzere başlıca kahramanların unutulmaz tablolarını çizdi.[70] Bu kitap üzerindeki çalışmaları ona dramatik alanla ilgili yeni fikirler vermiş gibi görünüyor çünkü dört yıl sonra Weimar klasikleri kanonuna katılacak olan üç büyük geç dönem dramasına başladı. Bunlar *Wallenstein*, *Maria Stuart* ve *Wilhelm Tell*'di.

Schiller'in kırk yaşındayken, 1799'da tamamladığı *Wallenstein*, onun bir tragedya yazarı olarak güç topladığını gösterir. Lessing, *Hamburgische Dramaturgie* adlı eserinde, "devlet kavramının duyularımıza hitap edemeyecek kadar soyut olduğu" gerekçesiyle burjuva trajedisini savunmuştu. Schiller ise tam tersine, Antik Yunanları ilham alarak, sahnenin esasen estetik bir kamusal alan olduğunu ve devlet ile birey arasındaki yabancılaşmanın üstesinden gelebileceğimiz belki de tek yer olduğunu fark etmiştir..

Katolik olmuş (gerçek) Bohemyalı bir Protestan olan Kont Albrecht Wallenstein, İmparator Ferdinand'a hizmet ederek Otuz Yıl Savaşları'nın en ünlü komutanı haline gelir. Wallenstein, çatışma sırasında vahşet uygulayanlar kadar acımasızdır, ancak 1643'te, böyle bir barışın imparatorun iradesine aykırı olmasına rağmen, (Protestan) İsveçlilerle bir barış yapma şansı görür. Wallenstein'ın girişimi elbette sadece en yüksek güdülerle gerçekleştirilmez -o da bir sonraki adam kadar yozlaşmıştır- ve kendisi de ihanetle suçlanır ve imparatorun emriyle öldürülür ve barış müzakerelerinin kurucusu olur. Ancak Schiller burada barış için güdülerin saf olması *gerekip gerekmediğini* sorar, savaşın o kadar yozlaştırıcı olduğunu, saf güdülerden daha azıyla elde edilen bir barışın bile hala asil bir amaç olduğunu öne sürer.

Her el kalkar
Diğerine karşı. Herkesin kendi tarafı var.
Kimse yargılayamaz. Ne zaman bitecek ve kim
Kendi başına düğümlenen bu kördüğümü çözecek.

Wallenstein anı yakalar ama an geri teper. Schiller'e göre devrim deneyimi bize, mevcut bir devleti saf akla dayanarak (yani diğer siyasi gerçeklikleri, mevcut iktidar yapısını ve bunların yarattığı duyguları göz ardı ederek) yıkma girişiminin yalnızca felaket ve kaos ürettiğini öğretir.[71] Olay örgüsü ve aslında Wallenstein karakteri, Schiller'in kendi zamanına, oyunun geçtiği Otuz Yıl

Savaşları'ndan çok daha yakındır. Wallenstein'ın kendisi Napolyon'a daha önceki çatışmalardaki herhangi bir şahsiyetten daha yakındır ve çağdaş izleyiciler bunu fark etmiştir. *Wallenstein* önemlidir çünkü Marx, Arthur Schopenhauer ve Richard Wagner'i tüketecek ve Nietzsche, Freud ve Martin Heidegger'de doruğa ulaşacak bir gelenek olan, aklın insanlık durumunu şekillendiren güçlerin hepsi ve sonu olmadığı yönündeki (ağırlıklı olarak Alman) görüşün erken bir görüntüsüdür.

Schiller bize sahnenin en muhteşem kadınlarından bazılarını vermiştir. *Entrika ve Aşk*'ta Luise ile çok daha yüksek bir sosyal statüye sahip olan Leydi Milford arasındaki atışmalar dikkate değer bir retorik düellosudur. *Maria Stuart*'ta ise Elizabeth ve Mary arasındaki rekabet daha da üst düzey bir mücadeledir. Oyun, İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth ile İskoç Kraliçesi Mary'nin Fotheringhay Kalesi'nde esir tutulduğu son günlerindeki karşılaşmasını dramatize eder. Gerçek hayatta Elizabeth ve Mary hiç karşılaşmamıştır, ancak oyun bu karşılaşmayı hayal eder ve başlangıçta iki kraliçe "kız kardeştir" -başlangıçta tamamen zıt değillerdir. Ancak oyun geliştikçe, Elizabeth'in davranışları giderek daha fazla duyuları, fiziksel şimdi ve burada tarafından yönetilirken, Mary ruhani/entelektüel düzleme geçer. Her iki kadın da eşit derecede zorlu, eşit derecede asil ve eşit derecede yalnız olsalar da, Mary'nin "yücelik hali" ikisi arasında giderek büyüyen -sonuçta kapatılamaz- bir uçurum yaratır. Schiller'e göre Elizabeth, siyasi üstünlüğüne rağmen, esasen makamının tutsağıdır ve bu da onun kendisi olmasını engellemektedir. Mary, siyasi olarak zayıflamış ve fiziksel olarak zincire vurulmuş olsa da, ahlaki olarak hâlâ özgürdür. Bu iki kadın hükümdar, pek çok açıdan birbirlerine bu kadar benzeseler de, çok farklı içsel doğalara sahiptirler ve önemli olan da budur.[72] Elizabeth'in Mary'ye karşı eylemleri tamamen siyasi durumun zorunluluklarından mı kaynaklanmaktadır, yoksa daha kişisel midir ve eğer öyleyse, ne şekilde? Elizabeth bunu bilebilir mi? *Biz* bilebilir miyiz? Böyle bir öz-bilgi mümkün müdür?

Birçok insan için *Don Carlos*, *Wallenstein* ve *Maria Stuart*'ın karakterleri ve çıkmazları Goethe'nin *Faust*'u ya da *Werther*'inden bile daha ezicidir. Giuseppe Verdi dört operasında (*Luisa Miller*, *Joan of Arc*, *I Masnadieri* ve *Don Carlos*) Schiller'den yararlanmış, Beethoven koro senfonisinde "An die Freude"yi (Neşeye Övgü) kullanmış ve Schiller'in şiirleri Johannes Brahms, Franz Liszt, Felix Mendelssohn, Franz Schubert, Robert Schumann, Richard Strauss ve Pyotr Ilich Tchaikovsky'ye ilham vermiştir. Shakespeare'den daha fazla Schiller eseri müziğe uyarlanmıştır.

5 .

Zihnin Yapısına Tutulan Yeni Işık

Filozof Immanuel Kant, hayatının bir döneminde Königsberg'de (şehir çok sayıda yabancının yaşadığı bir limandı) İngiliz bir tüccar olan Joseph Green ile sıkı bir dostluk kurdu. Filozofun bir başka arkadaşı ve ilk biyografi yazarlarından biri olan Reinhold Jachmann'a göre Kant neredeyse her öğleden sonra Green'in evine giderdi. Orada, "Green'i rahat bir koltukta uyurken bulur, yanına oturur ve düşünceye dalarak kendisi de uykuya dalardı. Daha sonra Banka Müdürü Ruffmann gelir ve onu takip ederdi, ta ki belli bir saatte Motherby [Green'in ortağı] odaya girip uyuyan ikiliyi uyandırana kadar. Saat yedide o kadar dakik ayrılırlardı ki, sokakta yaşayan insanlar saatin henüz yedi olamayacağını, çünkü Profesör Kant'ın geçmediğini söyleme alışkanlığına sahipti."[1]

Bu hikâye, Kant hakkındaki diğer pek çok hikaye gibi, modern biyografi yazarları tarafından hayal ürünü bir saçmalık olarak reddedilmiştir. Bu da artık yıllar boyunca ona atfedilen diğer tüm renkli detaylardan şüphe duymamız gerektiği anlamına geliyor; örneğin hem bilardo hem de kağıt oyunlarında gerçekten usta olup olmadığı, ancak tanıdığı hiç kimse ona ayak uyduramadığı için ikincisini bırakıp bırakmadığı gibi. Komşusunun horozunun ötüşü onu rahatsız ettiği için gerçekten evini taşıdı mı, hem de mahkumlar korosunun şarkılarının aynı şekilde rahatsız edici olduğu hapishanenin çok yakınındaki bir malikaneyi işgal etmek için mi? Ve bazı "gözlemcilerin" söylediği gibi, yeleklerini her zaman mevsimindeki çiçeklerin renkleriyle eşleştirmediğine şüphe yok. Önemli değil. Kant hala her yönden orijinal bir dâhiydi. Ernst Cassirer, on sekizinci yüzyılda Prusya'daki temel "ruhani güçlerin" Winckelmann, Herder ve Kant olduğunu söylemiştir. Resimler ve portre büstler (ki bunlara *güvenebiliriz*) onu kaçınılmaz olarak yüz hatları gülümsemek üzereymiş gibi tasvir eder. Kendisi üniversite profesörü olan ilk büyük filozoftur ve felsefe ve akademik yaşam üzerinde büyük bir etkisi olmuştur. Kant (1724-1804) birçok kişi için Platon ve Aristoteles'ten bu yana en önemli filozoftur. Bunun bir nedeni -bu kitabın ilk yarısının temelini oluşturan bir argüman- onun,

Hıristiyan inancına bağlı eski kesinliklerin yıkıldığı ve Darwin'in 1859'da bize kendimize dair yeni ve bu durumda biyolojik bir anlayış kazandıran ve Kant'ın yaşadığı dönemde var olmayan bir entelektüel mutabakat ölçüsünü beraberinde getiren *Doğal Seçilim Yoluyla Türlerin Kökeni Üzerine*'yi yayınlamasından önce, çok önemli bir dönemde yaşamış olmasıdır. Gördüğümüz gibi teoloji artık bilimlerin kraliçesi değildi.

Bu bağlam, on sekizinci yüzyılın sonlarında Alman İdealizmi olarak adlandırılan akımın ortaya çıkışını açıklamaya yardımcı olmaktadır. Bu şeyler anlaşılabildiği ölçüde, İdealizm muhtemelen başka herhangi bir yerden ziyade Almanya'da ortaya çıkmıştır çünkü burası hakikati aramak için içe bakmanın, güçlü, tavizsiz yarı mistik bir kendini sorgulama biçiminin güçlü bir geleneğine sahip, en şiddetli Protestan ülkeydi ya da öyle olmuştu.[2] Königsberg'de buna ek olarak İngiliz ve İskoç Aydınlanmalarının fikirlerine dair özel bir farkındalık vardı. Bunun, İngiliz donanmasının gemilerinin direkleri için esnek ve aynı zamanda sağlam olan belirli bir tür keresteye duyduğu ihtiyaçla çok ilgisi vardı. Königsberg merkezli Baltık kerestesi ticareti tam da buna uygundu. Bu durum limanda güçlü bir İngiliz varlığı yarattı ve çoğu zaman olduğu gibi fikirler ticareti takip etti.

Gottingen'de yeniden organize edilen felsefe fakültesinde öğretilen yeni bilimler arasında, o zamanlar bu terim mevcut olmasa da, bugün "ampirik psikoloji" olarak adlandırdığımız şeyin de yer aldığını gördük. Almanya'da -tüm Avrupa'da- psikolojiye geçiş Kant'la doruğa ulaşacaktı ama üç Alman daha buna öncülük etti: Christian Thomasius, Christian Wolff ve Moses Mendelssohn.[3]

Halle Üniversitesi'nin kurucularından biri olan ve derslerini Latince değil Almanca verme cesaretini gösteren Thomasius, hukukun kaynağı olan Doğa'nın Tanrı'nın iradesinden bağımsız olarak var olduğunu ve etiğin "özel bir fizik"ten -(insan) doğasının ampirik biliminden- kaynaklandığını savunmuştur.[4] Davranışlar hakkında rasyonel yargılara varmayı mümkün kılan (kılması gereken) "tutkuların hesabı" adını verdiği bir yöntem geliştirmiştir. O kadar ileri gitti ki, çeşitli tutkulara beşten altmışa kadar bir ölçekte sayısal dereceler atadı. Bu sistemin kesinliği şimdi saçma görünse de, önemi Thomasius'un insan doğasını teolojik değil psikolojik bir varlık olarak tasarlamış olmasında yatmaktadır.[5]

Bir debbağın oğlu olan Christian Wolff, bazen Almanya'nın *prelektör*ü yani öğretmeni olarak adlandırılır. "Aklın kendisine emir verilmesine izin vermediğini" düşüncesizce savunduğu için 1723'te Halle'den kovulan Wolff, mantıksal olarak *birbirine bağlı* bilgiler içerdiği için matematikten çok etkilenmiştir. Benzer bir akıl yürütmeyi psikolojiye de uygulamaya çalıştı; ruhun doğasının deneysel, bilimsel olarak anlaşılabileceğini düşünüyordu, dolayısıyla o da teolojik anlayışı psikolojik anlayışla değiştiriyordu.

Moses Mendelssohn 1729'da Dessau'da doğdu ve 1743'te Berlin'e gitti ve orada Lessing ile tanıştı; Lessing ilk felsefi risalesi olan *Philosophische Gesprache*'yi yayınladı ve bu risalede dehanın, doğanın yaratamadığını yarattığını ve bu süreçte yeni mükemmellikler ortaya çıkardığını savundu.[6] "Güzel bir nesne bedensel durumumuzun mükemmelliğini artırır" ve bu mükemmellik ruhu etkiler. Mendelssohn için de bireysel psikoloji evrensel teolojinin yerini almıştır.[7]

Bunlar önemli yeniliklerdi, zamanları için radikaldi ve geriye dönüp bakıldığında hepsi tek parçaydı. Ancak Kant ile kıyaslandıklarında, onların kafalarının hala karışık olduğu söylenebilir.

Aklın Sınırları

Geleneksel bir yaratıcının ya da net bir biyolojik anlayışın yokluğunda insanın ne olduğunu ve ne olması gerektiğini keşfetme görevinin katıksız entelektüel zorluğunu -öngörünün tarihsel yeniliği- 200 yıl sonra kavramak bizim için zordur. Ancak bu zorluk örneğin Kant, Fichte, Schelling ve Hegel'in çalışmalarında çok belirgindir. Düşüncelerinin pek çok yönünü kavramak zordur ve bu kısmen, kuşkusuz, en zarif yazarlar olmadıkları gerçeğiyle ilgilidir. Ortaya çıkarmaya ve tanımlamaya çalıştıkları şey zordu; kendilerinin de ancak berraklık anlarında farkına vardıkları olguları izole etmeye çalıştılar. Yine de, "Alman İdealizmi dönemi, büyüklüğü ve etkisi sıklıkla Atina'nın altın çağından daha azıyla karşılaştırılmayan kültürel bir fenomen oluşturmaktadır." Ünlü Kantçı akademisyen Karl Americks, *Cambridge Companion to German Idealism*'de böyle yazıyor.[8] Americks, belirli bir üsluptan ziyade 1770'lerden 1840'lara kadar süren İdealist filozofların düşüncede gerçekleştirdiği genel dönüşüme atıfta bulunuyor. "Alman İdealizminin metinleri, dini çalışmalar, edebiyat teorisi, siyaset, sanat ve beşeri bilimlerin genel metodolojisi gibi diğer alanlar üzerinde muazzam bir etki yaratmaya devam etmektedir."[9]

İdealizm Königsberg, Berlin, Weimar ve Jena'da geliştirilmiştir. Sadece Berlin o zamanlar 130.000 civarında nüfusu olan büyük bir şehirdi. Hem Herder hem de Fichte Kant'ın yanında çalışmış, daha sonra Kant'ın yaklaşımına sempati duyan Goethe'nin yanında yaşamaya başlamışlardı. Karl Leonhard Reinhold, yakındaki üniversite şehri Jena'da, kendisinin Kant'ın mükemmel bir popülerleştiricisi olduğunu kanıtladı ve onu Fichte, Schelling ve nihayetinde Hegel takip etti. Kendi İdealizm çeşitlerini geliştirdiler ve aynı zamanda dönemin edebi devleri olan Schiller, Holderlin, Novalis (Friedrich von Hardenberg) ve Friedrich Schlegel ile ittifaklar kurdular. Yeni nesil yetenekli bireycilerin gelişiyle bu ittifaklar daha da güçlendi: Friedrich Heinrich Jacobi, Friedrich Schleiermacher, Ludwig Tieck, Jean Paul Richter, August Wilhelm Schlegel, Friedrich Schlegel, Dorothea (Veit) Schlegel, Caroline (Bohmer)

Schlegel ve Wilhelm ve Alexander von Humboldt" dur durak bilmeyen yaratıcı bir grup."[10] Bunların çoğu, yeni üniversite kurulduğunda Berlin'e yerleşmek üzere yola çıktı (bkz. 10. Bölüm, s. 195). Napolyon'un 1806'da Jena'da kazandığı çarpıcı zaferin ardından Alman İdealizmi Prusya'nın toparlanmasına ve özellikle de Almanya'da milliyetçiliğin ve muhafazakarlığın yükselişine katkıda bulundu.[11]

"Alman İdealizmi gördüğü ilgiyi hak etmektedir. Geleneksel felsefe beklentileri ve modern bilimin sorgulanmayan otoritesinin yükselişinin yol açtığı sorunların yarattığı bariz bir boşluğu doldurmaktadır." İdealizm, birleşik ve özerk bir yaklaşımla bütün temel çıkmazlarımızın sinoptik bir anlayışını arayan en yüksek amaçlara sahipti. İdealistler için felsefe, soyut teknik bulmacalara yönelik bir dizi geçici çözüm olmamalıydı. Nihayetinde İdealizm, "kültür" ve "ulusu", Hıristiyan görevinin sağlıklı bir yansıması olan bireyciliğin ötesine uzanan "daha yüksek" ahlaki topluluklar olarak görmüştür.[12] Dinin ötesine geçmiş ve siyaseti de içine almıştır.

En basit haliyle İdealizm, insanların doğanın yapısını anlamasını sağlayan bedensel organların, başlangıçta doğanın "içinde inşa edilmiş" olgular olması gerektiğini savunur. Buradan, aklın sınırları olması gerektiği ve dolayısıyla bildiklerimizin ve ***bilebileceklerimizin*** de sınırları olması gerektiği sonucu çıkar. İdealizm, "normalde hayatı 'deneyimlediğimiz' sağduyu düzeyinin ötesinde var olan başka bir gerçeklik düzeyi ya da alanı vardır" şeklindeki Platoncu "idealar" kavramını açıkça yankılar. İdealistler için dünya tam olarak var olduğunu varsaydığımız şekilde var değildir ... daha yüksek, daha 'ideal' bir doğaya sahip bir dizi özellik ya da varlık vardır."[13] Kant bu alemi, bizim algıladığımız şekliyle fenomenler alemi olan "fenomenal" alemden ayırmak için "numenal" alem olarak adlandırmıştır.

Kant'ın ilk çalışmaları felsefeden çok bilimle ilgiliydi.[14] 1755 Lizbon depreminin ardından bir deprem teorisi üretti; ayrıca Pierre-Simon Laplace'ın nebüler hipotezinden önce, güneş sisteminin yerçekimi altında yoğunlaşan bir gaz bulutundan oluştuğuna dair bir gök teorisi tasarladı. Ancak Kant esas olarak bir filozof olarak tanınır ve felsefesinde kendisi için insanlığın karşı karşıya olduğu en önemli üç soruyu tanımlamış ve sonra da açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır. İlk olarak, *Hakikat* sorununu ele aldı: Dünyayı nasıl biliyoruz ve bu doğru bir temsil mi? İkincisi, *İyilik*: İnsan davranışlarını hangi ilkeler yönetmelidir? Üçüncüsü, *Güzellik*: Estetiğin yasaları, doğanın ve sanatın güzel olmak için yerine getirmesi gereken koşullar var mıdır?[15]

Kant ilk soruyu genellikle en önemli kitabı olarak kabul edilen ve 1781'de Riga'da yayınlanan *Kritik der reinen Vernunft* (Saf Aklın Eleştirisi) adlı eserinde ele almıştır. Bu kitap, birden fazla eleştirmenin de gözlemlediği üzere, Kant'ın yazım tarzını geliştirmeyen on yıllık bir düşünme ve kafa yorma döneminden

sonra ortaya çıkmıştır. Kant soyut noktalarını örneklendirmeyi nadiren gerekli görmüş, bunun argümanlarını takip etmeyi kolaylaştıracağını asla düşünmemiştir. Çıkış noktası, onun için iki tür yargı arasındaki önemli farktı. Birisi "Bu oda sıcak" dediğinde, aslında demek istediği şudur: "Bu oda bana sıcak görünüyor; başkaları öyle bulmayabilir." Öte yandan, bir üçgendeki açıların toplamının 180 derecelik iki dik açıya eşit olduğu şeklindeki matematiksel önerme, ölçümü yapan kişiden bağımsız olarak doğrudur. Kant'ın ifadesiyle, deneyime atıfta bulunmaksızın doğrudur: evrensel olarak doğrudur ve "en baştan" (a priori) doğrudur.[16]

Bu fark nasıl ortaya çıkmaktadır? Kant'ın cevabı, geometrinin şekillerinin zihnimizin "ideal yapıları" olduğudur. Geometri aslında insan zihninin bir yaratımıdır, öyle ki hiç kimse, örneğin başka hiçbir özelliği olmayan "saf" bir üçgen görmemiştir. Böyle bir olgu mevcut değildir; olamaz. Etrafımızda gördüğümüz şekiller ve üçgenler yalnızca kusurlu temsillerdir. Kant için bu çok önemliydi çünkü dünyayı bilişimizin, dünyayı nasıl bildiğimizin "ille de deneyimin, duyularımızın salt işleyişinin ürünü olması gerekmediğini" gösteriyordu. Deneyim hammaddedir ancak bu deneyimler ancak zihnin "üretici faaliyeti" yoluyla tam olarak anlaşılabilir hale gelir. Düşünce ***kavramları*** yaratır.

Kant kafamızda "dışarıdaki" dünyanın bir imgesine sahip olmadığımızı söylüyor; bunun yerine, a priori olarak mevcut olan ve a posteriori deneyimleri -değişmez, kaçınılmaz ve zorunlu olarak- şekillendiren zihinsel yapımızın yasalarına göre bize nasıl ***göründüğüne*** dair bir fikrimiz vardır. Bu nedenle hiçbir şeyi "kendinde" haliyle asla bilemeyiz."[17]

Kant zihnimizin çeşitli a priori yönlerini tanımladı, bunlardan en önemli ikisi uzay ve zamandı. Uzay ve zamana dair bir görüyle doğduğumuzu, onları deneyimlemeden, gerçek bir duyumdan önce anladığımızı söylüyordu. Ona göre uzay ve zaman nesnelere ait özellikler değil, yalnızca onlara ***bizim*** yüklediğimiz öznel fikirlerdir. Kant, "hiç kimsenin deneyimleyemeyeceği ya da gösteremeyeceği" uzayın sonsuz olduğu fikrimizin kendi durumunu kanıtladığını düşünüyordu. İçinde hiçbir şey olmayan bir uzayı hayal edebilsek de, uzayın kendisinin yokluğunu hayal edemeyiz.[18] Aynı şey zaman için de geçerlidir. Uzayda olduğu gibi, belirli bir süre boyunca pek bir şey olmadığını hayal edebiliriz ama zamanın kendisinin yokluğunu hayal edemeyiz. Bizim anladığımız şekliyle zamanın -uzayda olduğu gibi- başlangıcı ve sonu yoktur, sonsuzdur. Deneyimden kaynaklanamaz.

Kant'ın temel noktası, zihinlerimizin "yaşayan, aktif olarak işleyen organizmalar" olduğu, bilgiyi pasif bir şekilde dışarıdan, duyular aracılığıyla almadığı ve deneyim yoluyla toplamadığı; bunun yerine zihinlerimizin algılarımızı kendi yasalarına göre şekillendirdiğiydi. Uzay ve zamanla yetinmeyip dünyayı nasıl anladığımızı şekillendiren on iki kategori ya da düşünce yasası belirledi.

Bunların arasında "birlik", "çokluk", "nedensellik" ve "olasılık" yer alıyordu. "Şeyler kendi içlerinde ne birliğe ne de çokluğa sahiptir ... biz kendimiz, anlayışımızın işleyişi yoluyla, belirli izlenimleri *a priori* olarak bir birlik ya da çokluk (gövde, dallar, ince dallar, yaprakları bir kavram ağacı) halinde birleştiririz." Kant dış ve iç dünya arasında hiçbir bağlantı *olmadığını* söylememiştir. Örneğin bilimsel deneyler yakın bir bağlantı olduğunu kanıtlamıştır. Fenomenleri başkalarının taklit edebileceği şekilde manipüle edebildiğimiz ölçüde, "duyusal dünya ile anlama yetisi arasında ortak bir zemin olmalıdır."[19]

Bu yaklaşım, şüphe ile Darwin arasındaki dünyada ilgi çekici bir dizi soruyu gündeme getirdi. Örneğin, Tanrı sorusunu nereye bırakıyordu? Kant'ın söyledikleri, gerçekliğin ötesinde, duyularımızın ve anlayışımızın ötesinde var olan metafizik bir dünyanın kanıtı mıydı? Pek çok insan Tanrısız bir dünya hayal edemez, tıpkı uzaysız bir dünya hayal edemedikleri gibi, peki bu Tanrı'yı uzay ya da zaman kadar gerçek bir a priori görü mü yapıyordu? Kant, dış fenomenler arasındaki bağlantıyı fark etme sezgisinin mutlak bütün olan *evren* fikrine yol açtığını düşünüyordu. Bu "bütün" fikri, bütünün nihai bir *nedeni* olduğu fikrini de beraberinde getirmiştir. Aynı şekilde, zihnimizin iç yapılarının -ya da yasalarının- bir bütün, birbirine bağlı, birbirine kenetlenmiş, anlaşılabilir bir bütün oluşturduğu gerçeği, her şeyi bir arada tutan eşdeğer bir fikir üretir; bu da ruh kavramıdır. Buradan hareketle, iç ve dış dünyaların, ruh ve evrenin, her ikisini de kucaklayan nihai bir ortak temele işaret ettiğini söylemek büyük bir sıçrama değildi. Tanrı adını verdiğimiz, her şeyi "tutan ve birleştiren" varlık.[20]

Mesele bu kadar basit değildir. Zihnimizin yapısı göz önüne alındığında evren "mutlak bir zorunluluk" olabilir, ancak evrenin bütünüyle deneyimleyebileceğimiz bir nesne değil, yalnızca bir *çıkarım* olduğunu unutamayız ve bu da kendi sorunlarını doğurur. Örneğin, evren kavramının kendisi onun bir sınırı olduğunu ima eder. Eğer öyleyse, bu sınırın ötesinde ne vardır? O halde evren nasıl sonsuz olabilir? Başka bir deyişle, evren "çelişkili ve dolayısıyla imkânsız bir fikirdir". Aynı argüman zaman ve "önce" ve "sonra" fikirleri için de geçerlidir. Sonu olmayan bir zaman basitçe düşünülemez; zamanın sonu da öyle. "Uzay ve zaman sadece düşüncemizin biçimleridir."[21]

Benzer bir şekilde, Kant için de Tanrı'nın varlığı asla rasyonel olarak kanıtlanamaz. Tanrı bir kavramdır, *bizim* kavramımızdır, tıpkı uzay ve zaman gibi, hepsi bu. "*Tanrı benim dışımda bir varlık değil, yalnızca içimdeki bir düşüncedir.*" Kant, Tanrı'nın varlığını inkâr etmemeye özen göstermiş, bunun yerine O'na dair kavrayışımızı inkâr etmiştir (bunun için kral Kant'ı azarlamıştır). Ona göre Tanrı ancak dünyadaki ahlaki düzen aracılığıyla kavranabilir. Kant insanların Tanrı'ya (ve ölümsüzlüğe) inanmaya "mecbur" olduğunu düşünüyordu; bunun nedeni herhangi bir bilim ya da içgörünün onları bu yönde yönlendirmesi değil, zihinlerinin bu şekilde inşa edilmiş olmasıydı.

AHLAKA DOĞRU EVRİM

Saf Aklın Eleştirisi Kant'ın en temel eseridir. *Kritik der praktischen Vernunft*'ta (Pratik Aklın Eleştirisi; 1788) "arzu yetisi" olan ahlakı incelemeye koyulur. İşe, ahlakın iki şekilde değerlendirilebileceğini kabul ederek başladı. Bir yandan, *sonuçları* iyi olan bir eylem iyi olarak görülebilir. Diğer yandan, bir eylem iyi *gerekçelerden* kaynaklanıyorsa iyi olacaktır. Karmaşıklıklar ortaya çıkar çünkü bir eylemin sonuçlarını gözlemlemek gerekçelerini gözlemlemekten daha kolaydır. Daha da karmaşık olanı, iyi niyetler felaket üretebilirken, kötü niyetler faydalı yan etkilere sahip olabilir.[22]

Kant'ın ilk adımı dini ve büyük ölçüde psikolojiyi resimden çıkarmak olmuştur. İyilik, etik davranış, eğer bir eylemi gerçekleştirirken kişisel ya da dini anlamda fayda sağlamayı bekliyorsak bu ismi hak etmez, çünkü o zaman bu eylem bencildir ve kendi başına iyi değildir (her ne kadar iyi sonuçlansa da).[23] Bu Kant'ı "*Dünyada iyi bir irade dışında kayıtsız şartsız iyi olarak kabul edilebilecek hiçbir şey yoktur*" iddiasına götürmüştür. Ancak, hemen sorar, iyi irade nasıl tanınacaktır? Cevabı şudur: *ödev*. Bununla kastettiği şey şudur: vicdanınızın sesini dinleyin, onun meşhur "*kategorik* [mutlak geçerli] *emir*" (buyruk) kavramı. Kategorik emir ya da "içsel emir" vicdanın sesidir. Kant, "Vicdan, insanın içindeki bir yargı makamının farkındalığıdır" der. İçsel etiğimiz deneyimden kaynaklanmaz, aklın doğasında vardır, a priori'dir ve iki unsuru vardır. Kişi davranışlarını kendi içinden belirlemelidir. Ve bunun etik temeli İncil'deki şu buyruğa çok benzer: "ruhundaki havaya" yol verme; sana yapılmasını istediğin gibi yap; başkalarının benzer durumlarda nasıl davranmasını istiyorsan öyle davran.[24]

Yine, bu o zamanlar şimdi göründüğünden daha radikaldi. İyilik adalette somutlaşmıştı ve "Adalet, genel bir yasalar sistemiyle sağlanabildiği ölçüde, herkesin özgürlüğü yararına her birinin özgürlüğünün sınırlandırılmasıdır."[25] Daha fazla adalet, daha fazla kendilik bilgisinden kaynaklanır ve Kant için eğitim burada devreye girer. Ona göre insan ile hayvanlar arasındaki en önemli fark, insanın "kendine amaçlar ve hedefler belirleme ve doğasının ham potansiyellerini geliştirme yeteneğine sahip olmasıdır. Eğitimin ardında insan doğasının mükemmelleştirilmesinin büyük Arcanum'u gizlidir."[26]

Kant, insanın temel kaygılarından birinin -belki de en önemlisinin- "ahlaka doğru," iyi ilkeler tarafından yönlendirilen ahlaki karaktere doğru bir evrim olduğunu düşünüyordu.[27] Buna göre, onun için eğitimin ana unsurları itaat, doğruluk ve sosyalliğe yönelik eğitimdi. İlk başta mutlak itaat empoze edilmeli, bunun yerini yavaş yavaş bireyin kişisel düşüncesinden kaynaklanan gönüllü itaat almalıdır. İtaat Kant için önemliydi çünkü ona göre, başkalarına itaat etmeyi öğrenmemiş olanlar kendilerine, kendi inançlarına itaat

edemeyeceklerdir.[28] Doğruluk, kişiliğin birliği için elzemdi; insanlar ancak iç çelişkileri yoksa bir bütün olabilirlerdi. Üçüncü unsur olan sosyallik, samimiyet de göz ardı edilmemelidir: "Yalnızca neşeli bir kalp iyilikten zevk alabilir."

Dehanın Ürünü Olarak Güzel Sanatlar

Kant'ın büyük eleştirilerinin üçüncüsü *Kritik der Urteilskraft*'tır (Yargının Eleştirisi, 1790). Ernst Cassirer bu eserde "Kant, zamanının tüm ruhani ve entelektüel kültürünün sinir uçlarına diğer eserlerinden daha fazla dokunmuştur..." demektedir.[29] Kant'ın çıkış noktası amaçlılık kavramıdır. Aydınlanma, bilimsel devrim ve 2. Bölüm, s. 70'te ele alınan diğer tüm gelişmelerin arka planında Kant, parçalar ve bütün arasındaki ilişkideki mantığa -ya da mantıksızlığa- odaklanmıştır. Hangisi önce geldi? Bu soru mantıklı mı? Hayvan gibi bir organizma bir bütün olarak var olur ama parçalardan oluşur. Bütün, parçalar olmadan ve parçalar da bütün olmadan hayatta kalamaz. Parça olmak ne anlama gelir? Farklı hayvan veya bitki türleri daha yüksek taksonlara "aittir". Bu ne anlama gelmektedir? Bu gruplar (örneğin cinsler ya da aileler, gerçi bu kategoriler o zamanlar modern anlamlarına sahip değillerdi) gerçek anlamda kafamızın dışında mı varlar yoksa içimizde parçaları ve bütünleri ve aralarındaki ilişkiyi nasıl anladığımızı belirleyen a priori bir süreç mi var?

Kant'tan önce, Büyük Varlık Zinciri'nin Tanrı'nın doğaya yönelik amacının gerçek bir yansıması olduğu varsayılıyordu. Kant'a göre, doğanın amacı, hatta amaç kavramının kendisi bile *kendi* doğamızın içine yerleştirilmiştir, dolayısıyla "amacın" bizim dışımızda var olup olmadığını asla bilemeyiz. İçgüdüsel amaç kavramımız doğayı anlama biçimimizi belirleyecektir; doğanın yasaları "dışarıda" mevcut değildir; bu yasaları doğaya *biz* empoze ederiz.

Bu durum Kant'ı sanat üzerine düşünmeye yöneltmiştir. Eğer doğanın düzeni, kendine özgü yasalarının gösterdiği gibi, bizim doğaya *yönelik* bir bütünlük empoze etme konusundaki inşa yeteneğimizden başka bir şeyi yansıtmıyorsa, bunun nedeni böyle bir bütünlüğe *ulaşmanın* her zaman bir haz duygusuyla birleşmesi ve "haz duygusunun da a priori ve tüm insanlar için geçerli olan bir zemin tarafından belirlenmesidir."[31]

"Tüm insanlar için geçerli" ifadesi çok önemlidir. Kant için sanat, her biri kendi içinde tamamlanmış "saf" formlar alemiydi. "Sanat eseri ... kendi temeline sahiptir ve amacını tamamen kendi içinde taşır, ama aynı zamanda onda bize yeni bir bütün, gerçekliğin yeni bir imgesi sunulur." Bilim, öncülden sonuca giden nedensel bir yeti içinde, üstlük ve altık ile ilgilenir. Estetikte bütünü hemen kavrarız ve parçaları ve bunların bütünle ilişkisi nedensel değil, anlıktır; kendimizi saf tefekküre teslim ederiz. Estetik bilinç "bu çok geçici edilgenlikte tamamen zamansız bir anlam faktörünü kavrar." Kant'a

göre sanatın amacı "çıkarsız haz" uyandırmaktır. Birçok insanın aynı şeyleri güzel bulması, güzelliğin tüm insanlar için "geçerli" olması, Kant'ta "öznel evrensellik" kavramını uyandırmıştır. Herkesin bir sanat eserine benzer bir haz atfetmesi, onun için deneyimin hayati bir yönüdür. Bu, kavramların aracılık etmediği bir *evrensel sesin* önemli bir kanıtıydı.[32] Sanatta fikirler, diğer deneyimlere kıyasla daha dolaysız bir deneyim türüdür.

Bu ayrımın önemi Kant'ı Lessing'i temel alarak dâhileri değerlendirmeye yöneltmiştir. "Dehanın yaratısı dışarıdan hiçbir kural almaz, ama kuralın kendisidir. İçinde içsel bir yasallık ve amaçlılık gizlidir. Deha, sanata kural[lar] koyan yetenektir (doğal yetenek) ... güzel sanat ancak dehanın bir ürünü olarak mümkündür." Dehanın varlığı sanatsal üretkenliği bilimsel üretkenlikten ayırır. Kant "bilimlerde deha olamayacağını" savunmuştur. Ona göre belirleyici fark, herhangi bir bilimsel kavrayışın, tanımlandığı anda, kavrayışın kendisinin üzerinde ve ötesinde bir biçime sahip olmaması gerçeğinde yatmaktadır. Bilim adamının kişiliği önemli değildir. Sanatta ise "ürünün *biçimi*, aktarılan içgörünün ayrılmaz bir parçasıdır."[33]

Kant'ın deha teorisi, Romantik hareketin ve onun estetik hayal gücünün "dünyanın ve gerçekliğin yaratıcısı" olduğu görüşünün toplanma noktası haline gelmiştir.[34] Romantik harekete 8. Bölüm, s. 166'da değineceğiz, ancak Kant'ın kendi görüşünü tamamen felsefi terimlerle ayıran şey, Aydınlanma tarafından geliştirildiği şekliyle "akıl" kavramına karşı çıkmasıdır. Kant, "daha derin" bir kavramı, sanatta yansıyan, aklın ötesine geçen ama bir o kadar da gerçek olan "bilincin kendiliğindenliği"ni tanımladığını düşünüyordu. Bilincin bu yeni "belirleyicisi" Kant'a göre özgürlüğün önemli -belki de en önemli- bileşeniydi. "Yalnızca sanatsal kavrayış bize yeni bir yol gösterir. Sanatta, zihnin güçlerinin özgür oyununda, doğa bize sanki bir özgürlük eseriymiş gibi, sanki içkin bir sonluluğa uygun olarak şekillenmiş gibi görünür..."[35]

Sanat ve bilim arasındaki, dâhiler ve bilim adamları arasındaki bu fark Kant için yaşamın amacına bir bakıştı. Amaç fikri içimizden gelir ve içsel doğamız tarafından sanata empoze etmeye itildiğimiz birlik ve var olan evrensel öznellik, bize amaç *empoze etme* imkanı verir. Bunu yaparken kendimizi genişletir ve bu genişlemeyi başkalarıyla paylaşabiliriz. Kant için özgürlüğün anlamı buydu; içsel bir genişleme, Almanca konuşulan topraklarda son derece etkili bir fikir.

Kant'ın kapsamı ve hırsı, 1795'te -bize göre- iddialı bir kavram olan ebedi barışı keşfetme projesinde kendini göstermiştir. Yirminci yüzyılın felaketlerinin bu tarafında, böyle bir fikir, mantıksızlığın sınırlarında geziniyor, ancak Kant girişimini yaptığında da durum çok farklı değildi. Avrupa hala mutlakiyetçi devletlerden nasibini alıyordu ve Fransız Devrimi ve sonrasında dökülen kanlar daha kurumamıştı. Kant kısa bir süre önce (1793 ve 1794'te) en yüksek iyiye, "insanların özerk iradesine" ulaşılmasını sağlayacak bir etik topluluk,

ahlaki bir cemaat, görünmez bir kilise fikrini geliştirmişti. Daimi barış planında çeşitli koşullar ortaya koydu -ordular evrensel misafirperverlik koşullarına göre yönetilecekti- hepsi olmasa da birçoğu bize (şüphesiz meslektaşlarına ve komşularına olduğu gibi) imkansız derecede idealist geliyor. Ancak bir tanesi vardı ki, ortaya çıktığı üzere, imkânsız derecede idealist değildi ve zaman içinde en azından yarısı gerçekleşti. Bu, "Her Devletin Sivil Anayasası Cumhuriyetçi Olmalıdır" önerisiydi. Ona göre bu, her türlü sivil anayasanın orijinal temeliydi ve zamanında radikaldi. Ancak bu fikir, sadece demokrasilerin ya da cumhuriyetlerin yayılmasında değil, aynı zamanda demokrasilerin birbirlerine savaş ilan etme konusunda isteksiz oldukları fikrinde de (modern gibi görünse de Kant'a kadar uzanmaktadır) yaşamaya devam etmektedir.

Jena'nın Yükselişi

Jena, hem Weimar gibiydi hem de değildi. Her zaman, sayısız diğer yerleşim yerleri gibi, çoğunlukla zanaatkârların yaşadığı ve ikinci sınıf bir üniversiteye sahip küçük bir kasaba olmuştu: istisnai bir şey değildi. Sonra, on sekizinci yüzyıl sona ererken, birdenbire Alman entelektüel yaşamında yeni bir devrimin merkezi olarak serpiliverdi.[36]

Bunun sorumlusu kısmen Goethe'nin kendisiydi. Konumuyla, karakteriyle, varlığıyla Weimar ve Jena'nın profilini yükseltti ve Jena'daki üniversite reformdan geçmiş, hatta "Kantçı" olarak adlandırılan bir üniversitenin modeli haline geldi. Bu dönem hala pek çok üniversitenin ilgisiz ve baş belası olarak görüldüğü bir çağdı, ancak Jena daha başarılı ve daha modern Halle/Göttingen modelini -öğrencilerin en yeni fikirler üzerinde çalışan önde gelen beyinlerle temas kurduğu öğretim ve araştırma birliği- benimsedi. Yine Göttingen modelini izleyerek, teoloji fakültesi yerine felsefe fakültesi faaliyetlerin ana odağı oldu. Burada yeni bir süreli yayın olan *Allgemeine Literatur-Zeitung* kuruldu ve kısa sürede Almanya'da en çok okunan entelektüel dergi haline geldi.[37] İdealizmin mirası üzerine yaptığı çalışmada Terry Pinkard'a göre, *Allgemeine Literatur-Zeitung* gibi dergilere abone olan halk, Kant'ı "romanlarla ve daha popüler edebiyatla aynı yoğunlukta" okudu ve tartıştı.

Kant sonrası ilk düşünürlerden biri olan Friedrich Heinrich Jacobi (1743-1819), 1785 yılında Kant'ın eleştirel yaklaşımını ustanın kendisine yöneltmiştir. Temelde aklın "ilk ilkelerini" kafadan değil yürekten aldığı ve Kant'ın söylediğinin aksine "*tüm* bilginin bir tür inanca dayanması gerektiği" görüşünü geliştirdi. Demek istediği, her düşüncenin altında, her ne olursa olsun, kendisi başka bir şeye referansla kanıtlanamayan, "dolaysız kesinlik" dediği şeyi sergileyen bir şey, bir ilk ilke olması gerektiğiydi.[38] Örneğin, kendi bedenlerimiz hakkında dolaysız kesinliğe sahip olduğumuzu söylemiştir. Jacobi'ye

göre böyle olduğu takdirde, Tanrı hakkında sahip olduğumuz "dolaysız kesinliğe" neden güvenmeyelim? Jacobi, İdealizm'in kendi icat ettiği bir terim olan nihilizmin bir biçimi olduğuna ikna oldu.[39]

Karl Leonhard Reinhold 1786'da ve 1790'da, daha sonra bir kitap olarak bir araya getirilen *Briefe uber die kantische Philosophie* (Kant Felsefesi Üzerine Mektuplar) adlı bir dizi mektup yayınladı. Bu mektuplar Kant'ın bakış açısını destekliyordu ve bunu öylesine gösterişli bir şekilde yapıyordu ki, Reinhold kısa bir süre -ama sadece kısa bir süre- felsefi gökkubbede Kant'ın kendisinden bile daha parlak bir yıldız olarak kabul edildi. Protestanlığa geçmiş bir Cizvit çömezi olan Reinhold, 1787'de Jena'ya profesör olarak atandı ve burada kendi kendine atadığı görevlerden biri Kantçı düşünceyi resmi bir bilim olarak sistemleştirmekti.[40] Bu belki de o dönemde Alman düşüncesindeki, Fichte, Hegel ve Marx'ta doruğa ulaşacak bir yaklaşım olan, ilk ilkelerden mümkün olduğunca çok şey keşfederek ve içsel olarak tutarlı bir şekilde, ayrıntılı biçimde birbirine kenetlenen sistemler inşa etmeye çalışma eğiliminin kökenidir. Reinhold, bilincin dolaysız kesinlik niteliğine sahip olduğunu ileri sürerek daha önce yapılanlara katkıda bulunmuş ve bu da onu, Kant'ın deneyim ve görüye yaptığı vurgunun ötesinde, açıklanması gereken varlık olarak merkeze taşımıştır.[41]

Tanrı'nın Yerini Benlik Aldı

Tüm bunların başka bir yönü daha vardı. Gördüğümüz üzere Königsberg'in Britanya ile iyi ilişkileri vardı ve pek çok kişi İskoçya'nın ayakları yere basan okulunun görüşlerini paylaşıyordu. Bu tür insanlar için "transandantal İdealizm"in tüm gereçleri zorlama görünüyordu ve Almanya'da eleştirmen ve şüpheci sıkıntısı yoktu.[42] Belki de daha verimli bir şekilde, Kant'ın söylediği her şeyi kabul etmemekle birlikte, felsefesinde onu daha ileri götürmeye çalışacak kadar yeterli bulan bir nesil vardı. Bunlar arasında Fichte, Schelling ve Hegel en ilginç olanlarıydı. Schelling Romantizm bölümünde, Hegel ise yabancılaşma bölümünde ele alınacaktır. Fichte ise başka bir konudur.

Bertrand Russell, Fichte'nin sisteminin "neredeyse bir tür delilik içeriyor gibi göründüğünü" düşünmüştür.[43] Kuşkusuz, Fichte her şeyden önce tek bir merkezi fikir veya yapı temelinde bütün bir sistemi inşa etmeye çalışan spekülatif filozof örneğini temsil eder. Fichte aynı zamanda bugün psikoloji dediğimiz şeyin ortaya çıkışında da önemli bir aşamadır.[44]

Johann Gottlieb Fichte (1762-1814) Saksonya'da bir kurdele dokumacısının fakir oğluydu ve Herder gibi, sekiz yaşındayken kilisede o günkü vaazı, tamamen ezberleyip tekrar ettiğinde beklenmedik bir eğitim şansı elde etti; bu başarıya tanık olan yerel bir soylu o kadar etkilendi ki çocuğa düzgün bir eğitim vermeye karar verdi.[45] Bu eğitim tam bir başarı değildi ama Fichte'nin sonunda

Kant'la tanışmak için Königsberg'e gitmesine yardımcı oldu. İlk başta üstat çok fazla etkilenmedi ve bu nedenle Fichte durumunu iyileştirmek için "Ein Versuch einer Kritik aller Offenbarung" (Bütün Vahye Dair Bir Eleştiri Denemesi) adlı kısa bir eser yazdı. Kant Fichte'nin yazdıklarını beğendi ve yayınlanmasına yardımcı oldu. Ancak yayıncı -kasıtlı ya da başka bir şekilde- Fichte'nin adını bitmiş ürünün dışında bıraktı ve metin Kantçı teoriye bu kadar hakim olduğu için herkes yazarın üstadın kendisi olduğunu varsaydı. Gerçek ortaya çıktıktan sonra, Fichte'nin ünü kesinleşti ve Reinhold 1794'te Kiel'de daha iyi maaşlı bir iş teklif edildiğinde, Fichte onun doğal halefi olarak görüldü, hiç beklenmedik şekilde meteorik bir yükseliş yaşadı. Otuz iki yaşındaydı.

Jena'da kendini mücadelenin içine attı ve kendisi de kargaşa yaratmış olan bir eseri ele aldı. Bu, Helmstedt'te felsefe profesörü olan G.E.L. Schulze'nin *Aenesidemus* adlı eseriydi. Schulze'nin Reinhold'u ve dolayısıyla Kant'ı çürüten argümanı, kendinde-şeyler hakkında hiçbir şeyi kesin olarak bilemeyeceğimizdi. Bunun yerine, emin olabileceğimiz tek şeyin kendi zihinsel durumlarımız olduğunda ısrar etti. Fichte buna karşı çıktı ama bunu yaparken birbirine kenetlenmiş parçaları olan bütün bir düşünce sistemi inşa etti ya da inşa etmeye çalıştı.[46] Sonraki kitap, *Die Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre* (Bütün Bilim Öğretisinin Temelleri), Schelling'in Goethe ve Fransız Devrimi ile birlikte çağın üç büyük "eğiliminden" biri olarak dahil ettiği kitaptı, bkz. s. 113.[47*]

Fichte'nin Kantçılığı derinleştirdiğini düşündüğü temel kavrayışı, özne ve nesne arasında yaptığımız ayrımın kendisinin öznel olarak kurulduğuydu.[48] Fichte, Jacobi'nin dolaysız kesinlik fikrini, Reinhold'un bilincin dolaysız kesinliğini ve Kant'ın öznel evrenselliğini kabul etti, ancak kendisi için en önemli unsur olan ***kendilik*** bilincin dolaysız kesinliğini ekledi. kendilik bilincinin, bilincin temel bir bileşeni olduğu ve birlikte gerçekliği kavradığımız indirgenemez unsurlar olduğu konusunda ısrar etti. Dahası, kendilik bilincinin ve bilincin temel bir bileşeni de "ben-olmayan"dır. "Benlik durağan bir varlık değildir; zaman içinde kendi hakkındaki farkındalığı arttıkça ve değiştikçe, 'ben-olmayan' (yani, "dışarıdaki" diğer benlikler ve nesneler) ile karşılaşmalar yoluyla gelişir." Akıl aslında bilincin ve kendilik bilincinin bir yan ürünüdür; etrafımızdaki dünyayı, onun bağlantılarını ve bağımlılıklarını çıkarırız.[49]

Şimdi bir düzeyde, yirmi birinci yüzyılda bize Fichte'nin bu argümanları, Locke'un çok daha önce söylediklerinin çoğunu tekrarlayarak, apaçık olanı ifade etmenin çok karışık ve aşırı ayrıntılı bir yolu gibi görünmektedir ve bazı insanlar onu bu şekilde yorumlamıştır, diğerleri ise Hegel'i açık ara daha önemli bir post-Kantçı olarak görmektedir. Ancak, on sekizinci yüzyılın sonlarında dünyayı anlama biçimlerine geri döndüğümüzde, Fichte'nin derslerinde ve kitaplarında ortaya koyduğu teoriler, bizim için hemen açık olmayan iki şekilde önemliydi. Birincisi, onunki -anakronik terimi kullanırsak- insan doğasının nihai

---

* *Wissenschaft* Almancada hem bilim hem de irfan anlamına gelir.

"psikolojileştirilmesiydi". Genel olarak dine ya da özel olarak Hıristiyanlığa herhangi bir atıfta bulunmaksızın benlik, "ben" ve "ben-olmayan" üzerine yaptığı vurgu, zamanla Freudyen ve Freud sonrası dünyaya yol açacak olan anlayışımızın teolojik olandan psikolojik olana doğru revize edilmesinde önemli bir aşamaydı. Aynı zamanda, benliğin merkeziliği ve "ben-olmayan" ile etkileşimi konusundaki anlayışının özgürlük hakkındaki fikirler üzerinde önemli etkileri olmuştur. Almanya'da ve özellikle Kantçılıkta, yukarıda da belirtildiği üzere, özgürlük "içsel" bir olgu, öğrenmeyle, eğitimle, içe doğru bir yolculukla elde edilecek psikolojik bir özgürlük olarak görülmüştür. Fichte (oldukça farklı bir özgürlük fikrinin) benlik ile "ben-olmayan" arasındaki ilişkiye bağlı olduğunu, benliğin ancak kendi özgürlüğünün diğer benliklerin özgürlüğünü engellemediği ya da kısıtlamadığı ölçüde özgür olabileceğini fark etti. Küçük mutlak devletlerin ülkesinde bu, bize şimdi göründüğünden çok daha tartışmalı, hatta devrimciydi.

Aynı şekilde, Fichte'nin teorileri de devlete ve sorumluluklarına yeni bir ışık tuttu. "Devlet, yurttaşların çeşitli öznel bakış açılarından, her biri birbirinin hesabını tutarken ortaya çıkan 'nesnel' bakış açısı olarak işlev görür."[50] Bu kulağa Jeremy Bentham'ın "felicific calculus"u gibi gelmeye başlar; devletin erdemi en büyük sayının hoşnutluğuna göre değerlendirilir. Bir ben diğerine eşit olduğu ölçüde, bu aynı zamanda demokratik, hatta cumhuriyetçi bir bakış açısının rengini aldı.

Fichte karizmatik bir öğretmendi ve dersleri sık sık dolup taşar, öğrencileri onu dinlemek için pencerelere merdiven dayardı. Ancak Jena'daki kariyeri, eleştirilere küstahça tepki vermesi ve istifa tehdidinin kabul edilmesiyle ani bir şekilde sona erdi.[51] 1810'da yeni kurulan Berlin Üniversitesi'nde ilk felsefe profesörü olarak seçilmeden önce bir süre özel ders verdiği Berlin'e transfer oldu (bkz. 10. Bölüm, s. 195).

Wissenschaftslehre'nin on altı farklı baskı yaptığını belirtmek gerekir.[52] Bunun onun karizmasıyla bir ilgisi vardı ama aynı zamanda yeni bir insan anlayışının doğmakta olduğu gerçeğine de bir şeyler borçluydu. Bu yeni anlayış, insanlığa psikolojik bir yaklaşımdı. Locke ve Francke bu yeni anlayışta kendi rollerini oynadılar, Pietizm de öyle. Ancak Kant, gözden kaçmaması gereken bir değişiklik daha getirmişti. İdealizm bazen spekülatif felsefenin bir biçimi olarak anılsa da, bu tamamen adil değildir. Kant, kendimizi gözlemlemenin yeni ve titiz bir yolunu ortaya koymuştu. Bu bazen kontrolden çıktı -Fichte ile birlikte kontrolden çıkmış olabilir- ama *kendimize* dair bu gözlem, öznel evrensellik, bilinç ve kendilik bilinci üzerine yoğunlaşma, modern psikolojinin gerçek başlangıcıydı, kesinlikle başlangıçlardan biriydi. Bu yeni yaklaşımla ilgili sorun, Darwinci anlayış evrimleşmeden önce ortaya çıkmış olmasıydı. Bunun, birçokları için her zaman biyolojiden ziyade bir felsefe biçimi olarak görülen psikoloji için önemli sonuçları olmuştur. Bilinçdışının ve bununla birlikte hayata terapötik yaklaşımın temelde bir Alman fikri olmasının bir nedeni de budur.

6.

Müzikte Yüksek Rönesans: Felsefe Olarak Senfoni

Avrupa'nın diğer yerlerinde olduğu gibi Almanya'da da on altıncı yüzyıla kadar vokal müzik enstrümantal müzikten daha popülerdi. (Martin Luther'in gür bir şan sesi vardı.)[1] Ancak daha sonra İtalya'da Avrupa'nın ilk büyük org okulu ortaya çıktı. Dürer gibi sanatçılar Venedik'i ziyaret ederek oradaki ustalardan bir şeyler öğrenirken, pek çok Alman da *La Serenissima*'yı ziyaret ederek org çalıştı ve yeni çok sesli yazma teknikleriyle geri döndü.[2] Bu gelişme zamanla Giovanni Gabrieli'nin yanında çalışmak üzere Venedik'e giden pek çok müzisyenden biri olan Heinrich Schutz'a (1585-1672) ve Johann Jacob Froberger (yaklaşık 1617-67), Johann Pachelbel (1653-1706) ve Dietrich Buxtehude'ye (1637-1707) yol açacaktı. Georg Philipp Telemann (1681-1767) gibi Buxtehude de yaşadığı dönemde Bach'tan (onu dinlemek için 100 kilometre yürüyerek seyahat etmiştir) çok daha ünlüydü. Ancak ünleri Bach'ınki kadar uzun sürmedi ve Alman müziğinin ilk doruk noktası aslında Leipzigli ustanın ve adının ayrılmaz bir şekilde bağlı olduğu bir başka bestecinin eserlerinde bulunur: Georg Friedrich Handel.

Aynı yıl, birbirlerinden ancak 130 kilometre uzaklıktaki kasabalarda doğan bu iki besteci hiç tanışmamıştı ama kendilerinden öncekilerin ulaşmaya çalıştıkları ama henüz ulaşamadıkları teknik mükemmelliğin en yüksek zirvelerini paylaşıyorlardı. Bunun ötesinde, daha farklı olamazlardı. Handel dünyevi bir figürdü, kozmopolitti, başarının rahatlığını yaşıyordu; Bach ise her şeyden önce dindardı ve "tam bir taşralıydı."[3]

Handel, "müzik tarihinde önceden var olan malzemenin en büyük özümleyicisi" olarak tanımlanmıştır. Bunun anlamı şudur: Handel, özellikle İtalyan bestecilerden tema üstüne tema, hatta bütün bölümleri ödünç alan ya da çalan ve bunları kendisininmiş gibi yeniden işleyen bir istifçiydi. *Mısır'daki İsrail* oratoryosunda, otuz dokuz ezginin en az on altısı (bazı durumlarda ağır bir şekilde) başka besteciler tarafından tasarlanan temalara dayanır. Handel her zaman kendi zarafetini ve gösterişli sadeliğini katmıştır.[4]

Başta profesyonel müzisyenler olmak üzere pek çok kişi için Johann Sebastian Bach (1685-1750) dünyanın gördüğü en büyük bestecidir. Handel'in aksine, Almanya'dan hiç ayrılmamış, uzun yıllar Leipzig'deki Aziz Thomas Kilisesi'nde kantor olarak kalmıştır. Yaşamı boyunca neredeyse hiçbir müziği yayınlanmamış, ünü bir besteciden çok bir orgcu ve klavyede doğaçlama yapan biri olarak kalmıştır.[5] Pratikte Bach orgun gelişiminde önemli bir rol oynamış ve enstrümanlarını kendi isteklerine göre değiştirtmiştir. Arp Schnitger (1648-1718) ve tanınmış Silberman ailesi gibi büyük barok org yapımcıları çağında yaşadığı için de şanslıydı. Geleneği başlatan Andreas Silberman, Strasbourg Katedrali orgunu (1714-16) tasarlayıp inşa etmiş, kardeşi Gottfried ise 1714'te Saksonya'daki Freiberg katedrali için aynı şeyi yapmıştır. Gottfried, Bartolomeo Cristofori tarafından Floransa'da icat edilen piyanofortu Almanya'ya getirdi.

Bach'ın temalar arasında hokkabazlık yapma, tez ve antitezleri ifade etme, bir melodiyi farklı yönlerde keşfederek neredeyse fark edilmeden ana konuya geri dönme yeteneği, insan başarısında eşi benzeri olmayan bir müzikal dokuma biçimidir, sadece teknik karmaşıklığıyla değil, şimdiye kadar kimsenin yapabildiği her şeyin ötesine geçtiği için değil, aynı zamanda duygusal zenginliği ve tatmini koruduğu ve sürdürdüğü içindir. Biçimsel yeniliklerini de göz ardı etmemeliyiz: onun rehberliğinde klavsen bir eşlik enstrümanından virtüöz solo enstrümana dönüşmüştür.[6]

Johann Sebastian herhangi bir standarda göre bir dahi olsa da, on sekizinci yüzyılın ortalarında ve sonlarında çoğu insanın bildiği Bach ismi, kilise kantatları ve klavye konçertoları bestecisi Wilhelm Friedman (1710-84) ve Thames Nehri kıyısında birkaç yıl geçiren ve bir dizi İtalyan operası ve konçertosu kaleme alan "Londra Bach'ı" Johann Christian (1735-82) da dahil olmak üzere bir dizi yetenekli müzisyenden biri olan Carl Philipp Emanuel (1714-88) idi.

Herkes Bach'ları biraz bilir ama hemen hemen aynı dönemde Almanya'da Mannheim ekolü olarak bilinen bir başka besteci grubu daha vardı; bunlar Mannheim'da Bavyera Dükü ve Palatine Kontu Elektör Karl Theodor'un (1724-99) orkestrasını oluşturan yetenekli bir topluluktu. Tam orkestra partisyonları ilk kez burada geliştirilmiş, partisyonlar yazılmış ve bireysel olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu yenilik, orkestra müziği söz konusu olduğunda modern çağın doğuşu olarak kabul edilir.

Büyük Operanın Kökenleri

On sekizinci yüzyılın ortalarına kadar, İngiltere ve Fransa'da olduğu gibi Almanya'da da İtalyan operası baskındı. Libretti her zaman İtalyancaydı ve şarkıcılar, kendileri İtalyan olsun ya da olmasın (ve ne kadar kötü olurlarsa

olsunlar genellikle öyleydiler), "basmakalıp İtalyan jestleri" ile birlikte başlıca rolleri söylemek üzere ithal ediliyordu.[7] On sekizinci yüzyılın sonlarına doğru bu durum değişmeye başladı. Bu dönemde *Singspiel* olarak bilinen komik opera yaygınlaşmaya başladı; bu operanın bir özelliği de yerel dilde (yani Almanya'da Almanca) konuşulan diyaloglardı, böylece araya giren şarkılar da yerel dilde oluyordu. Bu uygulama Mozart'ın 1782 tarihli *Die Entfuhrung aus dem Serail* (Saraydan Kız Kaçırma) operasında neredeyse mükemmelliğe ulaşmıştır, ancak yeni form aslında daha çok Christoph Willibald Gluck'un (1714-98) fikirlerine borçludur.

Gluck, neredeyse tek başına, İtalyan opera fikrini ele alarak yeni bir yaklaşım belirledi ve yeni vizyonunu somutlaştıran bir dizi güçlü eser besteledi. Yeni uygulamasını 1762'de Viyana'da *Orfeo ed Euridice* ile tanıttı, ancak yeni felsefesini ortaya koyan ünlü önsözünü klasik bir konu üzerine başka bir "İtalyan" operası olan *Alceste* ile yazdı.[8] Şarkıcıların vokal gösterilerini, uğruna virtüözce havai fişekler patlatmak yerine dramatik aksiyonun gidişatını vurgulayacak ve geliştirecek şekilde sınırlamaları gerektiğini savunmuş; uvertürün drama için "uygun bir duygusal hazırlık" olması gerektiğini, "sadece seyirciler yerlerini bulurken sunulan bir dizi melodi" olmaması gerektiğini savunmuş; hepsinden önemlisi, müziğin dramatik etkiyi yoğunlaştırmak için metnin ihtiyaçlarına hizmet etmesi gerektiğinde ısrar etmiştir. Bu, bugün bize istisnai görünmeyen fikirlerden bir diğeridir, ancak zamanında çok tartışmalıydı ve Gluck'un görüşü yalnızca operaları o kadar dramatik bir yoğunluğa ulaştığı için geçerli oldu ki, söylediklerinin doğru olduğu açıkça ortaya çıktı. Harold Schonberg, "Modern tiyatroda büyük opera geleneğinin Gluck ile başladığı makul bir şekilde iddia edilebilir" yorumunu yapmıştır.

Dört Dev

İtalya'da "Yüksek Rönesans" dönemi, üç sanatçının -Raphael, Michelangelo ve Leonardo da Vinci- olağanüstü aktif olduğu 1497-1527 yılları arasındaki otuz yılı ifade eder. Alman Rönesans'ında eşdeğer dönem, üstünlükleri tartışılmaz olan ve ardından gelen büyük Alman müziği yüzyılına zemin hazırlayan dört muhteşem müzik devinin -dehaların- ortaya çıktığı on sekizinci yüzyılın son yirmi beş yılıdır. Gerçekten de, takip eden yüz yılı bestecilik tarihinde tüm zamanların en büyük yüzyılı olarak kabul edebiliriz.[9]

Aşağı Avusturya'da fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Franz Joseph Haydn (1732-1800), on yedi yaşına kadar Viyana'daki Aziz Stephen Katedrali'nde koristlik, yirmili yaşlarının ortalarına kadar da müzik öğretmenliği yaptı. Hayatındaki dönüm noktası 1761'de Prens Paul Anton von Esterhazy'nin hizmetine girmesiyle gerçekleşti. Haydn sonraki otuz yıl

boyunca, 1790'a kadar Esterhaza'da koro sorumlusu olarak çalışmaya devam etti ve bu yıllar şüphesiz altın yıllardı. Aile en aydın hamilerdi ve onların yönetiminde Haydn, kendisine uluslararası bir ün kazandıran parlak senfonik ve oda müziği zaferlerini üretti. Bu ün onu 1790'larda Londra'ya götürdü ve burada en iyi on iki senfonisini yazdı. Artık daha fazla göz önünde olmasına rağmen, Esterhazys'e yeniden katıldı ve Viyana'daki sonraki yıllarında büyük yaylı dörtlüleri op. 76 ve op. 77 ve *Die Schopfung* (Yaratılış) ve *Die Jahreszeiten* (Mevsimler) oratoryolarını üretti.[10] Haydn'ın eserleri arasında yüzden fazla senfoni, elli kadar konçerto, seksen dört yaylı çalgılar dörtlüsü, kırk iki piyanoforte sonatı, çeşitli solo çalgılar için çeşitli ayinler, operalar ve diğer parçalar bulunmaktadır. Parlaklığı tanıdık, etkilenmemiş bir niteliğe sahiptir. Bu kısmen, müziğini basit, doğrudan ve erişilebilir kılan halk melodilerini -özellikle Hırvatistan'dan olanları- geniş ölçüde kullanmasını yansıtıyor olabilir. Yeteneği konusunda netti. "Dünyadan kopmuştum; ve kafamı karıştıracak ya da beni rahatsız edecek kimse olmadığından, özgün olmaya zorlandım."[11]

Bir orkestra bestecisi olarak parlaklığına rağmen, Haydn'ın kendisinin de büyük bir opera yazma umudu vardı. Yaratılış'ta bu olasılığın ima edildiği anlar olsa da, bu hiçbir zaman gerçekleşmedi. Onun yerine bu alanda parlayan Mozart oldu. Haydn ve Mozart, Mozart'ın hayatının son on yılında (Mozart 1791'de öldü) birkaç kez bir araya geldiler. Üretimleri karşılaştırıldığında, her birinin diğerini etkilediği açıktır, öyle ki Malcolm Pasley'in dediği gibi, "sıradan Haydn, sıradan Mozart'tan zar zor ayırt edilebilir." Öte yandan, iki besteci de en iyi dönemlerinde kusursuzdur.

Wolfgang Amadeus Mozart'ın kısa yaşamı (1756-91) Haydn'ınkinden çok farklıydı. Babası Leopold'un (eserleri günümüzde de zaman zaman dinlenmektedir) Salzburg başpiskoposunun sarayında müzisyenlik yaptığı kültürlü bir müzik ailesinde dünyaya geldi. Wolfgang, "dahiler arasında bir dâhiydi": üç yaşında piyanoforte çalabiliyor ve beş yaşında kısa besteler yapabiliyordu. Yedi yaşında piyanoya kemanı da ekledi, Nannerl olarak bilinen kız kardeşi Maria Anna'ya eşlik etti ve birlikte babaları tarafından Avrupa şehirlerinde bir dizi sansasyonel turneye çıkarıldılar (başladıklarında sekiz, bitirdiklerinde on bir yaşındaydı). Mozart ilk operası olan *La finta semplice*'yi on iki yaşındayken yazdı. Salzburg'da ve daha sonra Viyana'da saray müzisyeni olarak atandı ve Haydn gibi kariyerinin çoğunu bir patronun altında yaşadı, eserlerinin çoğu belirli saray işlevleri için bestelendi (bu, örneğin, üç büyük yaylı kuartet, K. 575, K. 589 ve K. 590 için geçerlidir). Mozart'ın pratik zekası hiç de yabana atılacak gibi değildi ve o zamanlar henüz yeni bir enstrüman olan klarnette dönemin önde gelen icracısı virtüöz Anton Stadler için yazdığı klarnet konçertosunda olduğu gibi diğer eserler de belirli seçkin icracılar için yazılmıştı.[12]

Müzikologlar için Mozart'ın en ayırt edici katkısı solo partiyi geliştirmesidir. Geleneksel olarak, on sekizinci yüzyılın başlarında, bir konçertoda müzikal argüman solist ve orkestra arasında gidip gelirdi; bu ilke aslen bir grup solistin orkestrayla karşı karşıya geldiği konçerto grossodan türetilmişti. Mozart, güzel temalarını çalmak için gereken virtüöziteyi artırarak solo enstrümanın bağımsızlığını geliştirmiştir. Ayrıca onun rehberliğinde konçerto standart hale gelen üç bölüme kavuşmuştur. İlk bölüm genellikle bir allegro idi, ardından ikinci, yavaş bir bölüm geliyor ve bir rondo ile son buluyordu. Bu da on dokuzuncu yüzyıl boyunca standart bir kalıp haline geldi.

Klasik konçertolarının popülerliğine rağmen, Mozart'ın piyano konçertoları (yirmi beş tane) ve son üç büyük senfonisi -no. 39 Mi bemol majör (K. 543), no. 40 numaralı sol minör (K. 550) ve 41 numaralı do majör 41 numaralı Do majör (Jüpiter, K. 551)- genellikle dünyanın sunduğu en güzel müzik olarak kabul edilir. Ancak pek çok kişi için bunlar bile operadaki başarılarının yanında sönük kalmaktadır. "Operada onun bir eşi daha yoktu, hatta birçoklarına göre yoktu."[13]

Yeni opera formunun neyi başarmaya çalıştığını resmi ve orijinal olarak dile getiren Gluck olabilir, ancak yeni ideali herkesten daha iyi -kıyaslanamayacak kadar daha iyi- gerçekleştiren Mozart olmuştur.[14] Mozart'ta müzikal karakterizasyon o kadar canlıdır ve metni o kadar çok yansıtır ve güçlendirir ki, karakterlerinde daha önceki bestecilerde bulunmayan psikolojik bir derinlik yaratır, dramın "doğrudan ve acilen" ortaya çıktığı bir derinlik, böylece müziğin kendisi motivasyonun aktarıldığı araçtır. Mozart, Alman operalarının en büyüğü olan ve hayatının son yılında bestelenip ilk kez sahnelenen *Die Zauberflote*'de (Sihirli Flüt) tartışmasız en yüce eserine ulaşmıştır. Eğer Haydn enstrümantal virtüözlükte ve Beethoven, göreceğimiz gibi, duygusal derinlikte ona rakip olabiliyorsa, Gece Kraliçesi'nin koloratür aryalarında hiçbir yerde karşılığı olmayan bir şey vardır.[15]

Haydn, Mozart ve Ludwig van Beethoven (1770-1827) genellikle "ilk Viyana ekolü" olarak bir araya getirilir ve kuşkusuz Haydn ve Mozart gibi Beethoven da Viyana'da ölmüştür. Ancak bu üçünün ortak sanatsal amaçları ve hatta ortak yöntemleri olan bir Viyana ekolü oluşturduğuna dair gerçek bir anlam yoktur.

Bonn'da doğan Beethoven, Mozart gibi müzisyen bir aileden geliyordu. Babası ve büyükbabası Köln Elektörü'nün sarayında profesyonel müzisyenlerdi. Beethoven yirmi iki yaşındayken Viyana'da Haydn ile çalıştı. Bundan sonra aristokrat ailelerin çocuklarına dersler verdi, ancak her zaman besteci olmak istedi ve giderek bu yönde ün kazandı.[16]

Beethoven'ın mutsuz bir özel hayatı vardı ve bu belki de müziğini Bach ya da Mozart'ınkinden farklı kılıyordu. Bach ve Mozart'ın ustalığı, gizemi ve mükemmelliği, soğuk, klasik güzellikleri içinde cilalanmış mücevherler gibidir.

"Onlarınki tanrıların müziğidir, ama Beethoven'ınki insanın müziğidir, onun acılarının, sabırsızlığının, coşkusunun, dünyayla yüzleşmesinin ve aynı zamanda onu onaylamasının müziğidir. Beethoven'ın] müziğinin ilerleyişi, insan yüceliğine bir geçittir ... insan aklının bir anıtı olarak tartışmasız duran bir müzikal başarıdır."[17]

Beethoven'ın üretimi üç döneme ayrılarak anlaşılabilir. 1800'den önceki eserlerinde Haydn'ın etkisi görülür. 1800'de Piyano Konçertosu no. 1, op. 15 ve Birinci Senfoni op. 21 ortaya çıkar ve bu, ortalama bir konser izleyicisinin en aşina olduğu Beethoven'ın ortaya çıkışını işaret eder. Birinci Senfoni'de Beethoven'ın üçüncü bölümdeki minueti daha canlı bir scherzo ile değiştirerek yaptığı yenilik, son bir allegro ile tamamlanarak eserin gerilimini büyük ölçüde artırmış ve Beethoven'ın kendine özgü sesini ortaya koymuştur: gerilim dolu hareket ve huzursuz tutku. Beethoven'ın hayatının orta dönemini karakterize eden de bu huzursuzluktur: ilk sekiz senfoni, beş piyano konçertosu, keman konçertosu, *Fidelio* operası, *Appassionata* ve *Waldstein* da dahil olmak üzere piyano sonatları. Beethoven her şeyden önce enstrümantal bir besteciydi. Bir keresinde şöyle demiştir: "Müziğimi her zaman enstrümanlarda duyarım, asla seslerde değil."[18]

Tüm bunlar ne kadar muhteşem olsa da, Beethoven hayatının son döneminde en büyük müziğini, genel kabul gören dünyanın en iyi müziklerinden bazılarını üretti. Mumford Jones, "Tüm müzik Beethoven'a varır ve tüm müzik ondan uzaklaşır" der. Bu dönem Dokuzuncu (Koral) Senfoni, *Missa Solemnis*, son üç piyano sonatı ve piyano için *Diabelli Varyasyonları* ve son beş yaylı çalgılar dörtlüsünün dönemidir.[19] Beethoven'ın çalkantı, hareket ve çatışmalarla geçen ve trajik sağırlığıyla son bulan hayatının ardından, geç dönem müziği bestecinin hayatının başka hiçbir döneminde ulaşamadığı bir dinginlik ve kurtuluş sergiler.

Tıpkı Haydn'ın senfonik formda, Mozart'ın operada ve Beethoven'ın enstrümantal müzikte mükemmelleştiği gibi, Schubert de -Viyanalı dört büyük ustanın sonuncusu- şarkılarda mükemmelleşti.

Viyana'da doğan ve tüm hayatını orada geçiren Franz Schubert (1797-1828), Mozart'tan bile daha kısa bir ömür sürmüş, otuz bir yaşında ölmüştür. Yine de en üretken bestecilerden biri olmayı başardı.[20] Hiçbir zaman aristokrat hamilerden faydalanmadı ve (bizim deyimimizle) tamamen serbest olarak yaşadı. Müzikal yeteneklerinin erken gelişmişliği konusunda Mozart'a rakip olmuş ve erken yaşta beste yapmaya başlamıştır. Ancak Mozart gibi dikkat çekmedi ve bir grup arkadaşı 1821'de (yirmi dört yaşındayken) masraflarını kendileri karşılayarak yirmi şarkısını yayınlayana kadar fark edilmeye başlamadı. O zamana kadar dokuz senfonisinden yedisini, yaylı çalgılar üçlüsünü, *Alabalık* Beşlisi'ni ve birkaç opera ve ayini bestelemişti. Eserlerinin birçoğu hayattayken hiç seslendirilmedi ve birçoğu da ancak ölümünden sonra yayımlandı.[21]

Ancak Schubert esas olarak *Lieder*'leriyle (şarkılar) tanınır. Burada da üretkendi -Goethe'nin yetmiş bir ve Schiller'in kırk iki şiirinin düzenlemeleri de dahil olmak üzere altı yüz şarkı. Goethe ve Schiller'i seçmesine rağmen, Schubert şiir seçiminde o kadar ferasetli değildi; yine de müziği, bir melodiyi sadece bir "ayarın" ötesine geçmek ve bunun yerine müzikal eşdeğerini tasarlamak için kullanma konusunda benzersiz bir yetenek gösterdi. Bunu yaparken piyano eşliğini daha önce hiç ulaşmadığı bir düzeye, "eşlik teriminin artık yeterli olmadığı bir düzeye" yükseltmiştir.[22]

Müzik yapımındaki son yeni unsurlar (bir sonraki bölümde ele alınan *dinlemenin* aksine) Carl Maria von Weber (1786-1826) tarafından tanıtılmıştır. Weber'in hastalıklı bir kalçası vardı ve topallayarak yürüyordu ancak kazara bir bardak nitrik asit içerek sesine zarar verene kadar bir gitar virtüözü ve mükemmel bir şarkıcıydı. Dresden'e çağrılarak oradaki opera binasının kontrolünü ele aldı ve orkestra şefini (kendisini) en baskın tek güç haline getirerek bugüne kadar devam eden bir moda yarattı. O da, özellikle Rossini'nin eserlerine dayanan çağdaş İtalyan operası çılgınlığına karşı koymak için çok çalıştı. Weber sayesinde, Wagner ile doruğa ulaşacak olan bir Alman opera geleneği ortaya çıktı.[23] Weber'in ilk kez 1821'de Heinrich Heine'nin de izleyiciler arasında olduğu *Der Freischutz* operası yeni bir dünyanın kapılarını açtı. *Der Freischutz*'da orkestra artık sesler için bir arka plan unsurundan çok daha fazlası haline gelmiştir. Örneğin yaylılar ve üflemeliler, kendi bireyselliklerini ifade etmek, ruh hali ve renk katmak için birlikte kullanıldı. Bu gelişme, orkestra şefine opera deneyimini şekillendirmek için daha fazla alan sağladı. Opera, az ya da çok, şu anda bildiğimiz biçimine kavuşmuştu.

Felsefe Olarak Müzik

Klasik müziğin standart "omurgası" bugün Bach, Handel, Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert ve Brahms'tan oluşuyor; hepsi de Almandır. Bu omurga ilk olarak on dokuzuncu yüzyılın başında Almanya'da ortaya çıkmış ve 1800'ler boyunca devam etmiştir; Alman olmayan büyük besteciler arasında sadece Hector Berlioz, Frederic Chopin, Tchaikovsky ve Verdi vardır.

Ancak müzikal *üretim* resmin sadece yarısıdır. Tıpkı İtalyan Rönesans'ında resmin çiçeklenmesinin dönemin ticari ve dini eğilimlerine karşı anlaşılması gibi, on sekizinci yüzyılın sonları ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında Almanya'da müzik dinleme, müzik tüketimi, müzik anlayışı, hakim olan İdealist felsefeden etkilenmiştir. Bu, bugün müzikal deneyimi nasıl algıladığımızdan çok uzaktır.

On sekizinci yüzyılın sonunda Almanya'da tamamen yeni bir sanat anlayışı -özellikle de müzik- ortaya çıkmıştır. Mark Evans Bonds'un gösterdiği gibi

dinleme, özellikle enstrümantal müzikle ilgili olarak yeni bir ciddiyet kazanmıştır.[24]

O dönemde senfoni nispeten yeniydi. Senfoni ancak 1720'lerde ortaya çıkmış, opera uvertürünün bir gelişimi olarak o dönemde sıklıkla "senfoni" olarak adlandırılmış ve 1790'lara kadar ortadan kalkmamıştı.[25] 1800'lere kadar senfoni operadan çok daha az önemliydi ve hatta Kant, *Yargının Eleştirisi*'nde enstrümantal müziği "kültürden daha çok zevk" ("*mehr Genuss als Kultur*") diye anıp, duvar kağıdıyla aynı seviyede görerek reddetmişti. Müziğin dinleyicileri harekete geçirme yeteneğinden etkilenmişti, ancak enstrümantal müzik hiçbir fikir içermediğinden (çünkü söz kullanmıyordu), etkilerinin "zamanla ruhu köreltecek" geçici olması gerektiğini düşünüyordu.[26] Görüşleri yaygın olarak paylaşıldı, ancak yüzyılın başlarında senfoninin statüsü derin bir değişim geçirdi.

Bunun nedenlerinden biri, daha önce ele alınan, özel performanslardan kamusal performanslara doğru kademeli geçişti. Daha geniş dinleyici kitleleri daha geniş zevklere sahipti ve kendilerini eğitmeye ve geliştirmeye hevesli yeni ortaya çıkan orta sınıflardan oluşuyordu. Uzun vadede daha önemli olmasa da, sanatın doğasına, özellikle de müzik ve felsefe arasında algılanmaya başlanan ilişkiye yönelik değişen tutumlar da aynı derecede önemliydi. Bu da dinleme eylemini dönüştürdü.[27]

Enstrümantal müziğe değer vermeye başlayan bu yeni estetik, doğrudan doğruya, sanattan elde edilecek faydaların "boş bir alımlamadan" çok daha fazlasına, daha ziyade etkinliğe ihtiyaç duyduğunun savunulduğu İdealizm'den türetilmiştir. Herhangi bir sanat eseri, herhangi bir deha ürünü, dinleyicilerin üzerinde çalışması, rollerini oynaması gereken daha yüksek bir ideal alemi yansıtıyordu. Müziğin coşkusu, bir performans sırasında kendimizi ne ölçüde "kaptırdığımız", "benliğin unutulması", birçokları için bu diğer, daha yüksek aleme doğru yolculuğun ilk aşaması haline geldi. Beethoven'ın kendisi de sanatın dünyevi ve ilahi olan arasında bir köprü olabileceğine inanıyordu.[28]

Bu görüş 1790'larda daha da genişledi. Schelling, sanat ve felsefenin aynı temel meseleyi, fenomenler dünyası ile fikirler dünyası arasındaki bağlantıyı ele aldığını savunarak öncülük etti. Ona göre ses, beş duyu arasında "en içteki" olandı; sesin cisimsizliği, onun "özünün" diğer duyulardan daha ideal olduğu anlamına geliyordu. August Schlegel de bu görüşü paylaşıyordu.[29]

İdealizm ve sessiz müzik arasındaki bağlantı böylece netleşir ve bu yaklaşım Mark Bonds'un deyimiyle "şimdiye kadar yazılmış en önemli müzik eleştirisi" ile doruk noktasına ulaşır.[30] Bu, 1809 yılında *Allgemeine musikalische Zeitung*'da E.T.A. Hoffmann (1776-1822) tarafından Beethoven'ın Beşinci Senfonisi üzerine yayınlanan bir eleştiridir. Hoffmann bu incelemesinde müziği "fenomenal olanın ötesinde ayrı bir alem" olarak tanımlamış ve böylece müziğe "sonsuza bir

bakış" sağlama kapasitesi kazandırmıştır. Hoffmann'a göre enstrümantal müzik "insana bilinmeyen bir alemi, kendisini çevreleyen dışsal duyusal dünyayla hiçbir ortak yanı olmayan bir dünyayı, kavramlarla ifade edilebilecek tüm duyguları ardında bırakarak kendisini kelimelerle ifade edilemeyecek olana teslim ettiği bir dünyayı," "yaratıcı hayal gücüyle esere aktif olarak katılanların erişebileceği potansiyel bir vahiy katalizörünü" ifşa eder.[31] Bunu takiben "anlaşılabilirlik sorumluluğu" artık besteciden dinleyiciye geçmiştir. Yine Bonds: "Bu yeni dinleme çerçevesi aslında felsefiydi ve dinleyicinin bestecinin düşüncesini anlamak ve içselleştirmek, müziğin argümanını takip etmek ve onu bir bütün olarak kavramak için çaba göstermesi gerektiği önermesine dayanıyordu."

Hoffmann'ın Beethoven'ın Beşinci Senfonisi üzerine yaptığı inceleme, bu tür bir felsefi yaklaşımın belirli bir besteye ilk kez uygulanışıydı. Hoffmann, "Haydn'ın çocuksu masumiyetinden insanüstü Mozart'a ve ilahi Beethoven'a doğru teleolojik bir ilerleme" tespit ettiğini iddia etmiştir. Beethoven'ı dinlerken, başka türlü algılayamayacağımız daha yüksek bir gerçeklik biçiminin belli belirsiz farkına varırız ... Sanat artık bir eğlence aracı değil, bir hakikat aracıdır. Genel olarak sanat, felsefenin bittiği yerde başlar."[32]

Bir enstrümantal müzik eserini derinlemesine açıklama fikrinin kendisi de yeniydi. Daha geniş bir kavram olan Bildung'dan doğdu ama Bildung ile dinleme arasındaki bağlantı aynı zamanda dinleme anlayışındaki değişimle de ilgiliydi. Örneğin senfoni, Kant'ın yüce kavramıyla ilişkilendirilmişti; bu kavram, kapsamının genişliğine ve duyuları alt etme konusundaki "okyanus" kapasitesine atıfla tanımlanan bir sanat biçimiydi.[33] Birçok filozof ve sanatçı, yüce aracılığıyla sonsuz olanın tefekkür edilmesinin, yalnızca güzel olanın sağlayamayacağı içgörüler sunduğunu savunuyordu. Senfoninin "kitlesel güçleri" bu fikri destekliyordu.[34]

Hoffmann müziği Haydn'dan Mozart'a ve Beethoven'a kadar "açılım" olarak tanımladığında, aynı zamanda bir tür tarihselciliği, hatta bir tür Hegelciliği benimsiyor, insan bilincinin giderek daha yüksek hallerine doğru evrilen bir "dünya ruhunun" varlığını kabul ediyordu. Beethoven'ın senfonileri müzikte bir doruk noktasını, bestecinin *Besonnenheit*'a ulaştığı bir "tarihsel zamansızlık anını" temsil ediyordu. Tercümesi zor olan bu kelime, sanatçının bir şeyi, neredeyse ilahi bir şeyi yaratmaktan çok, onun her zaman orada olduğu, ortaya çıkarılmayı ya da gerçekleştirilmeyi beklediği bir niteliği tanımlamaya çalışır.[35]

Sosyoloji Olarak Senfoni

(Sözsüz) senfonideki ayrı bir unsur, özellikle Fransız Devrimi'nin çalkantılı sonrasında, konçerto ile belirgin bir tezat olarak görülen *toplumsal* karakteriydi. Konçerto gösterişli ve boşken, senfoni toplumsal ve ciddiydi. Bir süre

için senfoniyi özellikle Alman yapan da buydu. Bu görüşe göre kültür, birey ile devlet ve Bildung arasındaki ilişkiden doğar; bireylerin uyumlu bir devlette yaratıcı rollerini buldukları bu süreç, senfonide paralel olarak görülüyordu. Bu nedenle korolarda şarkı söylemek (diğerlerinin yanı sıra Goethe tarafından) vatandaşlık için uygun bir eğitim olarak anlaşılmıştır.[36] Orkestra gibi toplumsal uyum da ancak asgari düzeyde bir kişisel kendini gerçekleştirme seviyesine ulaşmak için kendi üzerinde çalışmış bir grup birey arasında var olabilirdi.[37]

Bu önemliydi çünkü Beethoven'ın yaşamı boyunca Almanya'ya ilişkin kavramlar kararlı bir şekilde değişti. Dokuzuncu Senfoni'nin 1824'te Viyana'da prömiyeri yapıldığında, Almanya hala bir soyutlamaydı, ancak birleşik Alman devleti fikri artık mantıksız değildi ve müziğin Alman ulusal kimliğinin oluşturulmasında bir rolü olduğu ilk kez on dokuzuncu yüzyılın başlarında kabul edildi.[38] Yeni kurulan *Allgemeine musikalische Zeitung*'un editörü Friedrich Rochlitz, 1799'da müziğin "ulusun eğitiminde [*Bildung*]" kullanılacağına dair umudunu/beklentisini dile getiren bir başyazı yazdı. "Ulusal gururla suçlanmaksızın," diyordu bir başka yazar 1805'te, "Alman, müzikal kompozisyon alanında tüm uluslar arasında birinciliği hak ettiğini ilan edebilir."[39] Müzik, müzik festivallerinin büyümesiyle altı çizilen milliyetçiliğin hem üreticisi hem de ürünüydü. Bunlar göründüklerinden daha önemliydi çünkü o dönemde Almanya'da toplanma hakları ciddi şekilde kısıtlanmıştı ve bu nedenle iki ya da üç güne yayılan ve senfoni ile oratoryoya adanan festivaller, kendilerini bir estetiğe adamış olsalar da aynı zamanda hayal edilen Almanya'nın nasıl olabileceğinin bir mikrokozmosuna -minyatür bir devlet ama aynı zamanda bölgesel bir güçten ziyade kültürel bir güç- çekilen "müziksever" ordularını cezbediyordu. Burada da senfoni, toplumun ideal yapısı olan organik bir topluluğa paralel olarak görülüyordu.[40]

Senfoni, son bir nedenden ötürü en mükemmel Alman türüydü. Sağlam bir felsefi temele sahip "ciddi" olmasının yanı sıra, uzun süredir İtalyanların ve Fransızların hakimiyetinde olan operaya karşı bir denge unsuru oluşturuyordu. Bu tutum/inanç uzun ve önemli bir mirasa sahip olacaktı. Wagner, karakterlerinden birinin ağzından, "general olmayan" Beethoven'ın *Eroica* Senfonisi'ni yazarken, yine de "Bonaparte'ın İtalya topraklarında başardığı şeyin aynısını başarabileceği bölgeyi" keşfettiği fikrini ortaya attı. Wagner'e göre Beethoven'ın senfonileri sanatların ilerici sentezinde bir aşamayı temsil ediyordu. Beethoven'ın senfoni ile elde ettiği başarıları yadsımayan Wagner, ustanın Dokuzuncu Senfonisi ile türün doruk noktasını gösterdiğini savunarak onun ustalığını davul zurnayla ilan etti. Wagner, Beethoven'ın geleneksel olarak sözsüz olan müziğe sözcükleri de dahil ederek, enstrümantal müziğin miadını doldurduğunu dolaylı olarak kabul ettiğini iddia etti. Wagner, Beethoven'ın bıraktığı yerden devam etmenin de kendisine düştüğünü söyledi.[41]

7.

Kozmos, Çivi Yazısı, Clausewitz

Abraham Gottlob Werner (1749-1817) son derece eksantrik bir adamdı. Saksonya'daki Freiberg'de ders verdiği Madencilik Okulu'nda, "yılın hangi zamanı olursa olsun" konferans salonunda ateş yakardı. Her zaman "karnının üzerine kürk giyerdi", çok sayıdaki akşam yemeği davetleri ve kütüphanesindeki kitapların düzeni için durmaksızın telaşlanırdı ve hepsinden önemlisi "taşları için deli olurdu". Öğrencilerinden birine göre, her biri farklı minerallerden oluşan 100.000 taşlık bir koleksiyon biriktirmişti. Bir keresinde, numune tepsisi sınıfta dolaştırılırken biri tepsiyi itmiş ve içindekiler neredeyse yere dökülüyormuş. "Bu noktada ... ... Werner'in beti benzi attı ve konuşamadı ... [Werner'in] sesine hakim olabilmesi için yedi ya da sekiz dakika geçmesi gerekti."[1]

Bu tekil ruh modern jeolojinin kurucusuydu. On sekizinci yüzyılın sonunda jeolojinin temel kaygısı (bu terim o zamanlar bizim kullandığımız anlamda kullanılmıyordu) temel bilimler değil, dünyanın kökenine dair İncil'de anlatılanlarla kayalardaki kayıtları uzlaştırmaktı.[2] Madencilik geçmişi nedeniyle Almanya bu konuda ön plandaydı.[3] Geçimlik ekonominin yerini para ekonomisine bıraktığı o dönemde Avrupa'daki para arzının belkemiğini gümüş oluşturuyordu. Alman eyaletlerinde -en çok da Saksonya'da- gümüş madenciliğinin hızla büyümesi, on beşinci yüzyılın sonlarında ve on altıncı yüzyılın başlarında Freiberg, Saint Joachimstahl ve Chemnitz gibi şehirlerin kurulmasını teşvik etti. Yeni Dünya'da gümüşün keşfi on altıncı yüzyılın ortalarında bir düşüşe neden oldu, ancak Almanya'daki kaolin (on altıncı yüzyılda yüksek kaliteli Çin porselenlerinin Avrupa'ya girmesiyle büyüyen porselen endüstrisinin hammaddesi) de dahil olmak üzere diğer bol mineral kaynakları mineraloglar için büyük bir talebi teşvik etti. Freiberg en yoğun bölgeydi ve mineraloji ve jeolojinin gelişiminde öncü bir rol oynadı. Gümüşün yanı sıra, yüksek kaliteli Çin porseleninin Avrupa'ya girişi, üretiminin sırrını bulma yarışına neden oldu ve bu arayış mineraloglar için bir nimetti. Fransızlar on yedinci yüzyılın sonunda St. Cloud'da ilk işletmeleri kurdular, ancak Almanlar Berlin ve

Meissen'den bahsetmeksizin Viyana, Hochst ve Nymphenberg'de işletmeler kurduklarında silahları tükendi. Çok geçmeden kaolinin, yani Çin kilinin en önemli bileşen olduğu anlaşıldı ve bu yeni değerli maddenin yatakları aranmaya başlandı. 1710 yılına gelindiğinde, Saksonya Kralı I. Friedrich August tarafından kurulan Meissen fabrikaları, ilk müdür J.F. Bottger'in (1682-1719) bazı eritkenlerin (kaymaktaşı, mermer veya feldispat) kaolini eriyebilir hale getirdiğini gösteren keşiflerinin yardımıyla porselen üretiyordu. Bu keşif, en az 30.000 deney yapılmasına rağmen, yakından korunan bir devlet sırrı olarak kaldı.[4] Bu şekilde, madencilik ve kimya yakından ilişkili hale geldi ve Alman mineralojisinin üstünlüğünün belirlenmesine yardımcı oldu.

Beşeri bilimler lehine bir önyargıya sahip olan Alman üniversiteleri, çok teknik konuları teşvik etmek için en iyi yerler olarak görülmüyordu ve on sekizinci yüzyıl ilerledikçe prensler teknik enstitülerin gerekli olduğunu fark etmeye başladılar. Freiberg'deki maden akademisi 1765 yılında kuruldu ve Werner on yıl sonra bu göreve atandı.

Werner bugün en çok, dini inançlarla yakından bağlantılı rakip versiyonlar olan "Vulkanist" veya "Plütonist" açıklamanın aksine, dünya tarihinin "Neptünist" versiyonunu savunmasıyla tanınmaktadır. Neptünist görüşe göre dünyanın yüzeyi, başlangıçta dünyayı kaplamış olan dev bir ilkel okyanustan biriken kayalardan oluşmuştur. Bu teori ile ilgili ciddi sorunlar vardı. Werner'e göre, diğer türlerden daha yeni olan bazı kaya türlerinin neden genellikle onların *altında* bulunduğunu açıklamaya bile başlamıyordu. Daha da sorunlu olan, yeryüzünün tüm topraklarını çözelti içinde tutmak için gerekli olan su miktarıydı. Bu, kilometrelerce derinlikte bir sel olmalıydı ve bu da daha büyük bir soruyu tetikliyordu: çekildiğinde tüm bu suya ne olmuştu?

Werner'in başlıca rakibi, her ne kadar başlangıçta onun kadar etkili olmasa da, İskoçyalı James Hutton ve adını ateş tanrısından alan Vulkanizm teorisiydi.[5] Hutton etrafına baktı ve ayrışma ve erozyonun bugün bile nehir ağızlarının yakınındaki okyanus yatağına kumtaşı, kireçtaşı, kil ve çakıl taşlarından oluşan ince bir alüvyon bıraktığı sonucuna vardı. Daha sonra bu alüvyonları çevremizdeki her yerde bulunan sert kayaya neyin dönüştürebileceğini sordu: cevabı sadece ısı olabileceğiydi. Bu ısı nereden geliyordu? Hutton bunun dünyanın içinden geldiğine ve volkanik hareketlerle ifade edildiğine inanıyordu.

Hutton'un Vulkanizm'inin gerçeklere Werner'in Neptünizm'inden daha iyi uyduğu konusunda hiçbir şüphe yoktu. Ancak birçok eleştirmen buna karşı çıkmıştır çünkü Vulkanizm, "daha önce kimsenin tasavvur ettiğinin çok ötesine geçen akıl almaz çağlar" gibi geniş jeolojik zaman dilimlerini ima etmektedir.

Son zamanlarda yapılan araştırmalar, Werner'in modern jeolojiyi temelden şekillendiren ve Neptünizm'in aksine zamana karşı direnen ikinci ve daha önemli bir fikre sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu, kaya tabakalaşması ve

geçen zaman arasındaki bağlantıdır. Başlangıçta en etkili görüş, birincil, ikincil ve üçüncül dizileri tanımlayan Peter Simon Pallas (1741-1811) tarafından savunulan görüştü. Buna göre, tüm dağlar aynı şekilde oluşmuştur. Merkezi -çekirdeği- oluşturan ve zirvelerine kadar uzanan kristalin kayalar vardı. Yanlarında tortul kayaçlar (kireçtaşları, marnlar ve şeyller) ve son olarak, dışta, daha aşağıda, organik kalıntılar içeren daha gevşek tortular vardı. Bu fikirler Almanya'da, her katmanın karakteristik bir fosil içeriğine sahip olduğu belirli stratigrafik oluşumları tanımlayan J.C. Fuchsel tarafından geliştirilmiştir. Buradan "formasyon süitleri" fikri ortaya çıkmıştır; bu katmanlar, bir yerden diğerine benzerlik gösteren öngörülebilir diziler halindedir.[6]

Oklahoma Eyalet Üniversitesi'nden Alex Ospovat gibi modern akademisyenlere göre, kayalar arasındaki temel farkın mineraloji veya kimya değil, "oluşum şekli ve zamanı" olduğunu, kaya oluşumunun jeolojideki temel süreç olduğunu kavrayan kişi, tarihselciliğin ve evrimciliğin yükselişinin ortasında Almanya'da yaşayan Werner'di.[7] Werner, bu "evrensel oluşumların" yalnızca yirmi ila otuz tane olduğunu ve bu nedenle mineraloji kaosunu "çok belirgin ve belirlenebilir" oranlara indirgediklerini anlamıştı. Artık fosil içeriği, yaş ve dizilimin daha spesifik bir göstergesi olarak önem kazanmaya başlamıştı. Diğerleri gibi Werner de fosillerin daha sonraki (yüksek) jeolojik seviyelerde daha çeşitli ve karmaşık hale geldiğini fark etti.[8] 1799'dan itibaren paleontolojiyi geleceğin bir disiplini olarak tanımladı ve bu konuda bir ders verdi.

Stratigrafinin anlamına ilişkin bu daha sofistike anlayış, Werner'in en önemli kalıcı katkısı olmuştur. Hawaii Üniversitesi'nden Rachel Laudan, Werner'in jeolojide bir "hareket", bir kolu onun kaya "oluşumları" fikrini kabul eden, geliştiren ve değiştiren, geçmişi anlamanın en açık yolu olarak fosiller hakkındaki fikirlerini temel alan "tutarlı bir soy" doğurduğunu söylediği "Wernerci radyasyon" olarak adlandırdığı şeyi tanımlamıştır. Wernerci radyasyonun ikinci kolu nedensel okuldu. Bu kol mineralojiye olan ilgisini korudu ancak nedensel süreçlerin bir göstergesi olarak yeryüzü ekonomisinde ısıya artan bir rol biçti ve bu süreçte Werner ve Hutton'un teorilerini birleştirdi.[9]

Laudan, Freiberg'de başlayan ancak daha sonra orada eğitim görenler aracılığıyla İngiltere, İrlanda, İskandinavya, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ve Meksika'ya yayılan Wernerci radyasyonun izini sürmektedir. Fransa, İskoçya ve Cornwall'daki Wernerci ders kitapları ve toplulukların, Wernerci akademik dergilerin, Fransa'daki Ecole des Mines'de öğretmen olarak Wernerci öğrencilerin, Meksika'daki madencilik okulunun ve Oxford ve Edinburgh'daki Wernerci kursların izini sürüyor. Jeolojiden uzaklaşan bir Wernerci radyasyon da vardı. Örneğin Goethe hayatının sonuna kadar Wernerci teoriyi benimsedi, tıpkı aralarında Novalis'in de bulunduğu birçok Romantiğin Werner'in derslerine katılması gibi.[10]

Avrupa'nın İlk Matematikçisi

Isaac Newton'un adını herkes bilir. Modern dünyada herhangi bir konuda ikinci olana çok az ödül vardır, ancak John Theodore Merz'in *History of European Thought in the Nineteenth Century* (On Dokuzuncu Yüzyılda Avrupa Düşüncesi Tarihi) adlı kitabında belirttiğine göre Carl Friedrich Gauss, Newton'la birlikte modern zamanların en büyük iki matematikçisinden biriydi, gerçi diğer Almanca konuşan İsviçreli Leonhard Euler de onlara yaklaşıyordu. Laplace, Gauss'u Avrupa'nın ilk matematikçisi olarak adlandırmıştır. Pek çok kişi modern matematiğin Newton ile değil Gauss ile başladığını düşünür. Gauss da, matematiğin *hayal gücünün* bir görünümü ve dolayısıyla bir özgürlük biçimi olduğunu ima eden Kant'tan çok etkilenmiştir.

Carl Friedrich Gauss (1777-1855) Brunswick'te bir işçi ailesinin çocuğu olarak dünyaya geldi ve Mozart gibi erkenden kendisini gösterdi. Konuşmaya başlamadan önce basit hesaplamalar yapıyordu; üç yaşındayken babasının aritmetiğini düzeltiyordu ve on dokuz yaşındayken 17 kenarlı bir şeklin geometrik yapısının altında yatan formülü tanımladı.[11] Yunanlar bir pergel ve düz kenarla mükemmel bir beşgenin nasıl inşa edilebileceğini göstermişlerdi, ancak Yunanlardan 1796'ya kadar hiç kimse bu basit araçların asal sayıda kenara sahip diğer "düzgün çokgenleri" inşa etmek için nasıl kullanılacağını gösterememişti. Gauss bu keşif karşısında o kadar heyecanlanmıştı ki, o anda profesyonel bir matematikçi olmaya karar verdi ve on sekiz yıl boyunca bir matematik günlüğü tuttu. Ailesi bu günlüğü bir asır boyunca, 1898'e kadar sakladı ve matematik tarihinin en önemli belgelerinden birini oluşturdu. Diğer şeylerin yanı sıra, Gauss'un diğer matematikçilerin çok daha sonraya kadar keşfedemediği birçok sonucu kanıtladığını -ancak çoğu zaman yayınlamayı başaramadığını- doğrulamaktadır.

Gauss, belki de herkesten çok, matematiksel *hayal gücünün* vücut bulmuş haliydi. Sayıların davranışını anlamak, faydacı olduğu kadar estetik bir meseledir. Sayı örüntüleri faydalı olmak *zorunda* değildir. Geri kalanımız asal sayıların *neden* bu kadar büyüleyici olduğunu ya da davranışlarını anlamanın *neden* bu kadar önemli olduğunu her zaman göremeyiz. Kısmen bu nedenle, matematikçiler belki de kendi özel, yalnız dünyalarında yaşamaya mahkumdur ve Gauss'un durumunda bu kesinlikle doğruydu. Nadiren işbirliği yapmış ve hayatının büyük bölümünde yalnız çalışmıştır. Karısı ve oğullarıyla ilişkileri idealden daha azdı ve Gauss adının kalitesiz işlerle ilişkilendirilme riski olmaması için oğullarını matematikte kariyer yapmaktan vazgeçirdiği söylenir. Karısı üçüncü çocuklarını doğurduktan kısa bir süre sonra ölmüş, o da ölünce Gauss kişisel hayatının büyük bir bölümünü umutsuzluk ve yalnızlıkla boğuşarak geçirmiştir. Kolay bir hayatı olmamasına rağmen, *Dictionary of Scientific*

Biography'deki (Bilimsel Biyografi Sözlüğü) kaydı, fikirlerinin on üç ayrı alanda etkili olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.[12]

Gauss, gezegenlerin hareket eden yörüngelerini tahmin etmesini sağlayan en küçük kareler yöntemiyle; herkesin gözünden kaçan gizli bir düzeni ortaya çıkaran ve logaritma ile ilişkilerini açığa çıkaran asal sayıların (yalnızca 1 ve kendilerine bölünebilen sayıların) örüntüsü hakkındaki fikirleriyle; sonunda internetin güvenliği için önemli olduğunu kanıtlayacak olan "saat aritmetiği"-ni icat etmesiyle; ve anlayışı değiştirecek ve çok daha sonra kuantum fiziğiyle bağlantı kuracak olan sanal sayıları icat etmesiyle ünlendi.[13] Ancak Öklid dışı geometri, değişmeli cebir ve elektrikli telgraf kavramları onun hayal gücünün zamanının ne kadar ötesinde olduğunu göstermektedir.

Matematik günlüğüne göre Gauss, eski Yunanların -özellikle de Öklid'in-geometrideki bazı temel aksiyomlarında yanlış yapmış olma ihtimalini düşünmeye başladığında henüz oldukça gençti. Özellikle paralel doğrular hakkında şüpheleri olmaya başlamıştı. Öklid klasik paradigmayı ortaya koymuş ve klasik çözümü tanımlamıştı: düz bir çizgi ve ardından bu çizginin *dışında* bir nokta çizerseniz, ilk çizgiye paralel olan ve noktadan geçen yalnızca *bir* çizgi olabilir.[14] Gauss henüz on altı yaşındayken, Öklidyen geometri ile çelişen başka geometriler olup olamayacağını cesurca düşünmeye başladı. Alay edilmekten korktuğu için yıllarca hiçbir şey yayınlamadı, çünkü -eğer haklıysa- bir üçgenin açılarının her zaman 180 derece toplamayacağı gerçeği gibi başka şeyler de bunu takip etti. Gauss bu yıkıcı düşünceleri aklından çıkaramıyordu: açıların 180 dereceye eşit olup olmadığını görmek için üç tepenin zirvesine tırmanıp aralarına ışınlar bile tuttu. Bu, Gauss'un ışığın uzayda bükülebileceğine dair bir fikri olduğunu ve Einstein'ı neredeyse bir yüzyıl önceden tahmin ettiğini göstermektedir. Gauss'un aklına üç boyutlu uzayın, dünyanın iki boyutlu yüzeyi gibi kavisli olabileceği gelmişti. Bu düşünce, dünya yüzeyindeki iki nokta arasındaki en kısa yolun ölçüldüğü boylam çizgilerinin hepsinin kutuplarda buluştuğu gözleminden yola çıkarak gelişti. Paralel görünüyorlardı ama değillerdi. Hiç kimse üç boyutlu uzayın da bükülebileceğini düşünmemişti. Arthur Eddington'ın 1919'da ışığın büküldüğünü doğrulamasıyla Einstein'ın haklı çıkması gibi Gauss'un da haklı olduğu kanıtlanacaktı, ancak Gauss bir kez daha fikirlerini hiç yayınlamadı ve bu sorunlu adam düşüncelerini paylaştığı arkadaşlarından gizlilik sözü aldı.[15]

Komütatif olmayan cebir, on dokuzuncu yüzyılda fizik ve kimya ile ilişkili olarak ortaya çıkan komütatif olmayan geometrinin matematiksel tanımıdır. En basit haliyle, matematikte *xy*'nin, garip görünse de, her zaman *yx*'e eşit olmaması olasılığını ifade eder. Bu olguyla kimyadaki izomerlerde ve "sağlılık" ve "solluluğun" kimyasal özellikleri belirlediği benzen halkasında tekrar

karşılaşacağız. Bu ve 17. Bölüm, s. 290'da ele alınan, zamanın uzayın temel bir yönü olduğunu söyleyen termodinamiğin ikinci yasası, evrenin tamamen mekanik (yani Newtoncu) bir anlayışının eksik olması gerektiğini göstermektedir. Gauss'un komütatif olmayan cebiri, bu sorunun üstesinden gelmek için erken bir girişimdi. Bir kez daha zamanının çok ötesindeydi.

Gauss'un kariyerinin büyük bir kısmı sayıların son derece soyut dünyasında geçmiş olsa da, iki çok pratik keşifle parantez içine alınmıştır. Bunlardan ilkine -hareketli cisimlerin yörüngelerini hesaplamasına- daha önce değinilmişti. İkincisi ise ellili yaşlarındayken ve halihazırda birçok soyut, yaratıcı keşfe imza atmışken geldi. İlgilendiği matematiksel olmayan fenomenler arasında (elbette matematiksel yönleriyle ilgilenmesine rağmen), karasal manyetizma, özellikle de bunun yeryüzünde nasıl değiştiği ve manyetik fırtınaların varlığı vardı.[16] 1831'de, Michael Faraday'ın indüklenmiş akımı keşfiyle harekete geçen Gauss, bir dizi elektriksel fenomeni araştırmak için (liberal) "Göttingen Yedilisi"nden biri olan parlak deneysel fizikçi Wilhelm Weber ile (bir kez olsun) işbirliği yaptı. Statik, termal ve sürtünme elektriğinde çeşitli keşifler yaptılar, ancak asıl ilgi alanları karasal manyetizma olduğu için bir süre her şeye hazırlıklı oldular. Bu, bir manyetometrenin aynı zamanda bir galvanometre görevi görebileceği ve bunun da bir mesaj gönderebilecek bir akımı tetiklemek için kullanılabileceği fikrini doğurdu. Weber, Gottingen'deki astronomik gözlemevini bir buçuk kilometre ötedeki fizik laboratuvarına "evlerin ve iki kulenin üzerinden geçirirken 'sayısız' kez kopan" bir çift tel aracılığıyla bağlamayı başardı.[17] İlk kelimeler ve ardından tüm cümleler 1833'te iletildi ve bu ilk "çalışan elektrikli telgrafın" sonuçları Gauss tarafından 9 Ağustos 1834 tarihli *Gottingische gelehrte Anzeigen*'deki bir bildiride (kısaca) belirtildi. Gauss buluşun askeri ve ekonomik önemini kavradı ve hükümeti ilgilenmeye ikna etmek için başarısız bir çaba gösterdi. Ancak 1837'de Münih'te matematik ve fizik profesörü Carl August von Steinheil ve 1838'de Amerika Birleşik Devletleri'nde Samuel Morse daha kullanıcı dostu teknikler geliştirerek elektrikli telgrafın yaygınlaşmasını sağladılar. Zamanının ötesinde olmak Gauss için mesleki bir tehlikeydi.

Bununla birlikte, çağdaşları onu *princeps* (hükümdar) olarak adlandırdı ve şimdi genellikle Arşimet ve Newton seviyesine yükseltilerek sonraki nesillere -August Ferdinand Mobius, Peter Gustav Lejeune Dirichlet, Bernhard Riemann, Richard Dedekind, Georg Cantor ve diğerleri- ilham verdi. Marcus du Sautoy'un dediği gibi, Gauss ve Weber'in telgraf konusundaki işbirliği ve Gauss'un saatli hesap makinesindeki yenilikleri ve bilgisayar güvenliğindeki rolü, onları "e-iş ve internetin büyükbabaları" yapar. İşbirlikleri, ikisinin Göttingen kentindeki bir heykeliyle ölümsüzleştirilmiştir.[18]

Hümanist Tıbbın Ortaya Çıkışı

Bunun tam aksine, Samuel Christian Friedrich Hahnemann'ın heykelleri Washington, Paris, Leipzig, Dessau ve Kothen'de dikilmiştir. (Yirminci) yüzyılın başında Kuzey Amerika'da yirmi iki homeopatik üniversite formunda başka anıtlar da mevcuttu ve homeopatik ilaçlar her beş doktordan biri tarafından kullanılıyordu. 1945 yılına gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri, Macaristan ve Hindistan'da homeopatik üniversiteler mevcuttu. Yirmi birinci yüzyılda Kanada'da bir homeopati üniversitesinin yanı sıra Washington, D.C.'nin hemen dışında bir Ulusal Homeopati Merkezi, Hindistan'da bir Homeopati Derneği, Oxford Klasik Homeopati Bölümü, İngiltere'nin Luton şehrinde editörlüğü yapılan ve dünyanın önde gelen bilimsel dergi yayıncılarından biri olan Hollanda'daki Elsevier tarafından yayınlanan profesyonel bir *Homeopathy* dergisi bulunmaktadır. Diş hekimleri homeopatiyi kullanmakta, homeopati doğumda, evcil hayvanlarda ve çiftlik hayvanlarında uygulanmaktadır.[19]

Aynı zamanda, homeopatinin "şarlatanlığını" ifşa etmeye, dayandığı bilimin yanlış, hatta hileli olduğunu ve adına üretilen birçok ürünün tıbbi açıdan değersiz olduğunu göstermeye adanmış "Homeowatch" adlı bir kuruluş ve bir web sitesi bulunmaktadır. Martin Gumpert'in Samuel Hahnemann'ın biyografisinde belirttiği gibi, "homeopati sadece bilimin bir uzantısı mıdır, yoksa kaplamasını beğenmesek bile özü gerçek ve faydalı mıdır?"[20] Hahnemann'ın adı çoğu düzenli tıp pratisyeni arasında nefret ve küçümseme uyandırıyor ama aynı zamanda ortadan kaybolmayı da reddediyor. Bir dönem İngiliz kraliyet ailesi homeopatik tıbbın esiri olmuştu.

Hahnemann (1755-1843) Meissen porselen fabrikasında çalışan bir ressamın oğluydu ve birçok çağdaşı gibi o da erken gelişmiş biriydi: erken yaşta Latince ve Yunanca konuşabiliyor, eski paraları sınıflandırabiliyor ve kitapları kataloglayabiliyordu. Ancak tıp onun asıl aşkıydı ve 1779'da Erlangen Üniversitesi'nden mezun oldu. İlk hedefi, doktoru olmayan bir maden kasabası olan Hettstedt'ti ve orada genellikle ölümcül olan gizemli bir bakır hastalığına rastladı. Bu hastalık üzerinde çalışırken, dönemin tüm doktorlarının kullandığı geleneksel kan alma tekniği hakkında ilk kez şüphe duymaya başladı. Temel yaklaşım, hastaların vücutlarında birikmiş olan zehirli maddeleri dışarı atmalarını sağlamaktı. Hastalar terletiliyor, müshil veriliyor, gargara yapmaya, kusmaya ya da salya akıtmaya zorlanıyordu. En aşırısı kan aldırmaktı.[21]

Hahnemann tekrar Magdeburg yakınlarındaki Gommern'e taşındığında, bir marangoz olan hastası aniden rahatsızlanınca (şimdi olduğu gibi), Hahnemann ona akıl hastanesine kadar eşlik etti (yine diyebiliriz). Orada marangoz, dakikada altmış kez hızla döndürülmesini sağlayan bir mekanizmaya bağlı bir sandalyeye bağlandı. Bu "tedavi", dönen sandalyenin merkezkaç kuvvetini kullanarak

hastanın beynine kan hücum etmesini sağlıyor, baş dönmesi, kusma, bağırsak ve böbreklerin boşalmasına neden oluyor, "göz çevresindeki deriden bile kan sızıyordu." Böylesi bir vahşet en vahşi mahkumları bile katatonik hale getiriyordu. Bu deneyimler sonunda Hahnemann'ın Leipzig'e yerleştikten sonra yazdığı *Freund der Gesundheit* (Sağlığın Dostu; 1792) adlı kitabını doğurdu ve burada bir kamu hijyeni politikası fikrini ortaya atarak bunu yapan ilk kişilerden biri oldu. Leipzig'deyken Edinburgh'da tıp profesörü olan William Cullen'ın *Treatise on the Materia Medica* adlı eserini tercüme etti.[22] Bu eserin çevirisi sırasında Hahnemann'ın aklına dünyanın artık onu tanıdığı fikir geldi.

Cullen, ateşi düşüren bir madde olan "febrifüj" olduğunu söylediği cinchona kabuğunun (kininin kaynağı) özelliklerini tartışırken şu cümleyi yazmıştı: "Bu durumda kabuk, mide üzerindeki güçlendirici etkisi aracılığıyla çalışır." Hahnemann yetersiz kalmıştı. Cinchona'nın midesini asla güçlendirmediğini biliyordu. Tam tersine, kinin onu çok hasta ediyordu. Buna göre, artık kendi denemeye karar verdi. "Deneme amacıyla günde iki kez dört dram iyi cinchona aldım. Önce ayaklarım, parmak uçlarım üşüdü." Midesinin "güçlendiğine" dair hiçbir işaret yoktu. "Halsizleştim ve uykum geldi; sonra kalbim çarpmaya başladı, nabzım sertleşti ve küçüldü; dayanılmaz bir endişe, titreme (ama soğuk sertliği olmadan), tüm uzuvlarımda bitkinlik. Sonra başımda nabız atışı, yanaklarımda kızarma ve kısacası, normalde aralıklı ateşin karakteristiği olan tüm belirtiler birbiri ardına ortaya çıktı." Kısa bir süre sonra her şeyi değiştirecek olan gözlemini not etti: "Bir tür ateşi uyaran maddeler, aralıklı ateş türlerini söndürür."

Ateş, ateşi iyileştirir. Bu Hahnemann'ın yeni doktriniydi. Gumpert'in dediği gibi, "Bunun mikrop ya da hücre hastalık teorilerinden önce olduğunu ve Hahnemann'ın yeni fikirlerinin 'zararlı suların' boşaltılması şeklindeki acımasız mevcut yönteme bir alternatif olduğunu unutmamalıyız."[23] 1796'da Hahnemann yeni kurulan *Journal of Practical Medicine*'a "Şimdiye Kadar Kullanılanlara Birkaç Bakışla Birlikte İlaçların İyileştirici Gücünü Belirlemek için Yeni Bir İlke Üzerine Deneme" başlıklı bir makale sundu. Ana fikri artık açıkça ortaya konmuştu: "*Hastalıkları tedavi etmek için, insan vücudunda benzer bir hastalığı uyarabilecek ilaçlar aramalıyız.*" "*Similia similibus*!" -homeopatinin özü budur.[24]

Görüşlerini *Die Organon der rationellen Heilkunde* (Homeopatik Tıbbın Organonu olarak çevrilmiştir; 1810) ve *Kronik Hastalıklar Teorisi* (1828-39) adlı kitaplarında tam olarak formüle etmiş ve burada daha büyük dozlarda, tedavi edilen hastalığınkine benzer etkiler yaratan küçük miktarlarda ilaçların kullanılmasını savunmuştur.[25] Daha çılgın görüşleri, küçük dozlardaki ilaçların şiddetli çalkalama (*süküsyon* adı verilir) yoluyla güçlü etkilere neden olabileceğine olan inancında ortaya çıkmaktadır. Hahnemann'a göre "maddi olmayan

ve ruhani" olarak gördüğü bir "enerjiyi" serbest bırakan bu etki artışını dinamizasyon olarak adlandırdı. Sonunda, hastaların "dinamize" ilaçları yutmasına hiç gerek olmadığını; onları koklamanın yeterli olduğunu düşündü.

Günümüzde çoğu doktor homeopatiyi, içerdikleri aktif bileşenlerin genellikle 10.000 kat seyreltilerek herhangi bir farmasötik kapasitenin etki gösterebileceği seviyelerin çok altına düşürüldüğü gerekçesiyle reddetmektedir.

Hahnemann homeopati uygulamalarına uzun bir ömür boyunca devam etti ve Paris'te öldü (1843'te seksen sekiz yaşındayken bir Fransız hastasıyla evlenmişti). Dünyanın her yerinden hastalar tarafından ziyaret edildi ve 1848'de Philadelphia'da bir Homeopatik Tıp Üniversitesi açıldı. 1900 yılına gelindiğinde Amerika'da 111 homeopatik hastane, daha önce bahsedilen 22 homeopatik tıp okulu ve 1.000 homeopatik eczane vardı. Daha sonra homeopatik tedavi modası azalmış, ancak 1960'larda yeniden ortaya çıkmıştır. Şu anda Hindistan, Latin Amerika ve Avrupa'da çok popülerdir ve İngiltere'de beş homeopatik hastane vardır ve homeopatik tedaviler -büyük tartışmaların ortasında- Ulusal Sağlık Hizmeti kapsamındadır.

Yeni Dünyanın Bilimsel Keşfi

Venezüella, Kolombiya, Ekvator, Peru, Panama ve Bolivya'nın kurtuluşuna öncülük eden Venezüella doğumlu general Simon Bolivar, "[Alexander von] Humboldt, Amerika için tüm fatihlerinden daha fazla iyilik yapmıştır" demiştir. "[O] Güney Amerika'nın gerçek kaşifidir." Ralph Waldo Emerson Humboldt'u "Aristoteles gibi, Julius Caesar gibi, sanki bize insan aklının olanaklarını göstermek için zaman zaman ortaya çıkan dünyanın harikalarından biri..." Humboldt'un yakın tarihli bir biyografisi açıkça "başka hiçbir Avrupalının on dokuzuncu yüzyıl Amerika'sının entelektüel kültürü üzerinde bu kadar büyük bir etkiye sahip olmasının mümkün olmadığını" söylemektedir.[26] Humboldt kendi zamanında Napolyon kadar ünlüydü. Goethe (bitkilere ve madenciliğe yönelik ilgisini paylaşıyordu), Schiller ve Gauss ile arkadaştı ve kardeşi Wilhelm Berlin Üniversitesi'ni kurdu. Paleontolog Stephen Jay Gould onu "dünyanın en ünlü ve etkili entelektüeli" olarak tanımlamıştır. Aynı zamanda "bilim tarihinin en büyük ama en az hatırlanan figürlerinden biri" olarak da tanımlanmıştır ve bu da doğrudur.[27]

1769'da Berlin'de doğan Alexander ve erkek kardeşi özel ders aldılar (babaları teknik olarak bir aristokrattı ama daha yeni soyluluk unvanı almıştı). Alexander hayatı boyunca huzursuz bir adamdı. İyi resim yapıyordu ve kendi portrelerinde yakışıklı bir yüzü vardı, ancak çocukluğunda geçirdiği çiçek hastalığından kalan izleri gizlemek için saçlarını örüyordu. Kardeşi onu "benmerkezci" ve "işgüzar" buluyor, başkalarının bunu kibir olarak yorumlayacağından korkuyordu.

Humboldt yirmi yaşındayken Göttingen'e hukuk öğrencisi olarak kaydoldu; profesörlerinden birinin damadı, gençliğinde James Cook'un ikinci dünya seyahatinde babasına eşlik etmiş olan Georg Forster'dı.[28] Genç Forster bu maceranın çok beğenilen anlatımıyla zaten tanınıyordu ve Alexander'la birlikte Avrupa'da kendi seyahatlerini gerçekleştirerek Humboldt'un huzursuzluğuna cevap verdiler ama aynı zamanda onu harekete geçirdiler.

Humboldt'un ilk yıllarındaki en önemli öğretmeni, Göttingen'den ayrılıp Freiberg Maden Okulu'na devam ettikten sonra karşılaştığı biriydi: Abraham Werner. Werner ile çalıştıktan sonra Humboldt, Prusya madencilik servisine katıldı ve burada seçkin bir kariyere sahip oldu. Kendi servetini iyi bir şekilde kullanarak, diğer şeylerin yanı sıra bir güvenlik lambası ve yer altındaki hava kaynağının azalması tehdidi altındaki madenciler için bir kurtarma cihazı icat etti. (Bu mekanizmaları potansiyel olarak tehlikeli deneylerde kendi üzerinde test etti.) Humboldt tam bir ampiristti; olgular, sayılar, ölçümler, felsefi spekülasyonlar değil, bunlar onun için bilimin yapı taşlarıydı.

Ancak Humboldt'u herkesten ayıracak olan gezginlik tutkusuydu ve Avrupa içinde bir dizi seyahatten sonra -aktif yanardağlara bakarak- iki "büyük yolculuğundan" ilkine çıktı.

Bunlardan ilki ve en önemlisi Güney Amerika'ya olanıydı. 20 Ekim 1798'de, sonraki altı yıl boyunca kendisine yol arkadaşlığı yapacak olan Fransız botanikçi Aime Bonpland ile birlikte Paris'ten ayrıldı. (Humboldt, Laplace'ın yanında eğitim görmüştü ve Fransızcayı akıcı bir şekilde konuşabiliyordu; yazılarının çoğu da bu dildeydi).[29] Önce Marsilya'ya, ardından da Humboldt'un İspanyol kralıyla tanıştırıldığı ve onu Güney Amerika'ya bilimsel bir keşif gezisine izin vermeye ikna etmeyi başardığı Madrid'e gittiler. Bu dikkat çekiciydi, çünkü İspanya'nın Yeni Dünya kolonilerine şimdiye kadar sadece altı bilimsel keşif gezisi yapılmıştı (İspanya neredeyse sadece orada elde edilecek altın ve gümüşle ilgileniyordu) ve ikincisi, Humboldt bir Protestandı. Ancak Bonpland ve kendisinin Mart 1799'da aldıkları kraliyet pasaportları onlara kolonilerde tam bir hareket özgürlüğü sağladı.[30] La Coruna'dan yola çıktılar ve İngiliz ablukasını kırdıktan sonra 16 Temmuz 1799'da Venezüella'ya vardılar. Artık "Yeni Dünya'nın bilimsel keşfi" olarak adlandırılan süreç başlamıştı.

İki adam Venezüella, Küba, Kolombiya (Bonpland sıtmaya yakalandı ve iki ay geciktiler), Peru, Ekvador ve Meksika'yı yürüyerek, yük atlarıyla, yerli kanolarıyla ve okyanus gemileriyle gezerken büyük zorluklarla ve ciddi tehlikelerle karşılaştılar.[31] Bu süreçte, 6.300'ü Avrupa'da bilinmeyen yaklaşık 60.000 bitki örneğini "kaydettiler, çizdiler, tanımladılar, ölçtüler, karşılaştırdılar ve topladılar". Ancak Humboldt sadece coğrafya, jeoloji ve botanikle ilgilenmiyordu: eski Kızılderili anıtlarını, nüfus rakamlarını, sosyal düzenlemeleri, ekonomik koşulları inceledi. Tanık olduğu kölelik onu dehşete düşürdü ve

daha sonra buna karşı kampanya yürüttü. Orinoco ve Magdalena nehirlerinde (sırasıyla Venezüella'dan batı-doğu yönünde Trinidad'a ve Kolombiya'dan güney-kuzey yönünde Karayipler'e uzanan nehirler) gezindi ve Casiquiare Nehri'nin çatallandığını doğrulayarak, söylendiği gibi gerçekten de Orinoco ve Amazon'u birbirine bağladığını gösterdi.[32] Humboldt ayrıca Haziran 1802'de Ekvador'daki Chimborazo Dağı'nda (Urcorazo, Quichua dilinde "kar dağı") 5.800 metre yüksekliğe tırmanarak yeni bir dağcılık rekoru kırdı. Zirveye ulaşmayı başaramadı ama rekoru yaklaşık otuz yıl boyunca geçerli kaldı.

Kırk iki aletle -termometreler, barometreler, kadranlar, mikroskoplar, yağmur ölçerler, eudiometreler (havadaki oksijeni ölçmek için)- her biri kadife kaplı kendi kutusuyla seyahat ettiler. Orinoco boyunca uzanan korkunç akıntıları aşmaya çalışırken bunların hepsini birden fazla kez neredeyse kaybediyorlardı. Humboldt Orinoco'da ve onun sayısız kollarında bir tür kauçuk keşfetti ve "yerlilerin" bir nehri suyunun tadından ayırt edebildiğini gördü. 1804 yılında Amerika Birleşik Devletleri üzerinden Avrupa'ya dönen Humboldt, Philadelphia ve Washington D.C.'yi ziyaret ederek Başkan Thomas Jefferson ile Beyaz Saray'da ve Monticello'da bir araya geldi ve Amerikan Felsefe Derneği'ne üye seçildi.[33] Humboldt Avrupa'ya dönerken yanında kinin, kurar (sinir zehiri) ve kauçuğa benzer bir madde olan *dapichoyu* da getirdi. İnka ve Aztek uygarlıklarının yüceliğini vurgulayan ilk kişi oldu. Paris'te, Bolivar'ın 1830'daki ölümüne kadar yazışacağı Simon Bolivar ile tanıştı. Her ikisi de Bolivya'nın kalkınmasında bilim insanlarının yardımına ihtiyaç olduğunu görüyordu ve Humboldt yardım etmek için elinden geleni yaptı.

Seyahatleri sırasında ve sonrasında kaleme aldığı günlükler, yirmi beş yıl boyunca otuz dört cilt halinde yayımlandı. Güney Amerika florasını, faunasını ve topografyasını gösteren yaklaşık 1.200 bakır levha da bu derginin en ilgi çekici bölümlerinden biriydi. Ayrıca, klimatolojiyi bir bilim olarak geliştirdiği, bitki coğrafyası ve orografi (dağ bilimi) uzmanlıklarını kurduğu ve ortalama sıcaklık ve izoterm gibi bugün hala kullandığımız fikirleri başlattığı birçok uzman resmi bilimsel inceleme yazdı.

1829 yılında Rus hükümetinin davetlisi olarak Sibirya'yı keşfetmeye davet edildi. 14.500 kilometrelik güzergahı Kazan, kuzey Urallar, Altay Dağları'na kadar batı Sibirya ve Çin Tungus topraklarının sınırını kapsıyordu. Urallarda elmas bulunduğunu başarıyla tahmin etti.

1845 yılında, Humboldt yetmiş altı yaşındayken *Kosmos*'un ilk cildini yayınladı, ikinci cilt iki yıl sonra çıktı.[34] Bu bir zafer, en iyi anlamda popüler bir bilimsel kitap oldu. "Galaksilerden çeşitli yosunların coğrafyasına kadar tüm maddi dünya 'hoş bir dille' sunulmuştur."[35] Toplamda dört cilt olarak basılan kitabın tekil niteliği, büyük bir popüler başarı elde etmesine rağmen 9.000'den fazla referans içermesinden anlaşılabilir.

Charles Darwin otobiyografisinde şöyle yazmıştır: "Cambridge'deki son yılımda Humboldt'un *Kişisel Anlatı*'sını dikkatle ve derin bir ilgiyle okudum. Bu eser ve Sir J. Herschel'in *Doğa Felsefesi Çalışmalarına Giriş* adlı kitabı, doğa bilimlerinin asil yapısına en mütevazı katkıyı bile yapmak için içimde yakıcı bir şevk uyandırdı." 1869'da Humboldt'un doğumunun yüzüncü yıldönümünde *New York Times* gazetesi ön sayfasının tamamını Humboldt'a ayırdı (resim ve reklam yoktu).[36]

Humboldt aynı zamanda pek çok genç bilim insanının kariyerlerinin ilerlemesine de yardımcı olmuştur, ancak belki de en kalıcı anıtı, dünya çapında başka hiç kimsenin olmadığı kadar çok yere -toplamda otuz beş- Humboldt'un adının verilmiş olmasıdır: Meksika'da bir şehir, Kanada'da bir şehir, Amerika Birleşik Devletleri'nde on şehir, Amerika Birleşik Devletleri'nde üç ilçe, dokuz su kütlesi (Pasifik Okyanusu'ndaki Humboldt Akıntısı dahil), yedi dağ ve buzul (Çin ve Yeni Zelanda'daki Humboldt Dağları dahil), dört park veya orman (Küba'daki Humboldt Ulusal Parkı dahil). Ay'da da Mare Humboldtianum bulunmaktadır.[37]

Büyük Dil Duvarında Bir Kırılma

"Ancak 1771'den sonra dünya gerçekten yuvarlak hale geldi; entelektüel haritanın yarısı artık boş değil." Bu sözler Fransız bilim adamı Raymond Schwab'ın *Doğu Rönesansı* adlı kitabında yer alan sözleridir; Schwab'ın kastettiği, "Asya dillerinin Çin Seddi"nin -Sanskritçe, Hintçe, hiyeroglifler ve çivi yazıları- deşifre edilmesinin kendi deyimiyle "zihnin en büyük olaylarından biri" olduğudur. C.W. Ceram da aynı fikirdeydi. Ona göre çivi yazısının deşifre edilmesi "insan zihninin en ustaca başarılarından biriydi", gerçek bir dehanın eseriydi.[38] Bu olay, eski Yakın Doğu'nun ve Hindistan'ın birçok yazısının sırlarından vazgeçtiği, çevirinin altın çağında gerçekleşti. Çeviri çağının Avrupa düşüncesi ve özellikle de Alman düşüncesi üzerindeki genel etkisi 8. Bölüm, sayfa 166'da ele alınmaktadır.

İçsel öneminin yanı sıra, çivi yazısının deşifre edilmesi iki renkli nedenden dolayı ilgi çekmiştir. Birincisi, orijinal çaba bir bahsin sonucu olarak yapılmıştır; ve ikincisi, deşifre çalışması son derece açık ve basittir: katıksız zeka herkesin görmesi için oradadır. Bahse giren ve deşifreyi yapan Georg Friedrich Grotefend, 9 Haziran 1775'te Hannover'deki Munden'de doğdu. Göttingen'de filoloji okudu ve burada Christian Gottlob Heyne ile dost oldu (bkz. Bölüm 1, s. 51). Grotefend, Heyne'nin tavsiyesi üzerine 1797'de Göttingen'deki Gymnasium'da müdür yardımcısı oldu ve daha sonra Frankfurt am Main gramer okulunun müdür yardımcılığına terfi etti.

İlk ilgisi Latinceydi, ancak yirmili yaşlarının sonlarında, on yedinci yüzyılda keşfedilen ancak henüz anlaşılmamış olan çivi yazılarından etkilenmeye başladı. Bahis fikri Grotefend'in aklına iş arkadaşlarıyla bir handa içki içerken geldi. Bunu başarabileceğine asla inanmasalar da teklifini hemen kabul ettiler, üstelik elindeki tek yazı Persepolis harabelerinde keşfedilen yazıtların kötü kopyalarıydı. Yılmadı ve dönemin en iyi akademisyenlerinin aşılamaz bulduğu bir sorunun üzerine gitti.[39]

Gördüğümüz üzere, Almanya'da klasiklere ve filolojiye vurgu yapan geleneksel bir eğitim almamış olsaydı, muhtemelen yaptığı atılımı gerçekleştiremezdi. Grotefend, Persepolitan tabletlerinin bazılarında üç ayrı sütunda yan yana yazılmış üç farklı yazı olduğunu belirtmiştir.[40] Yunan yazarları üzerinde yaptığı çalışmalar sayesinde antik Pers tarihi hakkında bir miktar bilgi sahibi olan Grotefend, Kyros'un MÖ 540 civarında Babillileri yerle bir ettiğinin ve bunun ilk büyük Pers krallığının yükselişine olanak sağladığının farkındaydı. Grotefend bu nedenle tabletteki yazılardan en az birinin fatihin dilinde yazılmış olabileceği sonucuna varmıştır. Bunun orta sütun olacağını düşündü çünkü antik dönemde en önemli yazı her zaman oraya konurdu.

Bu onun başlangıç noktasıydı. Daha sonra çivi yazısında kavisli çizgilerin tamamen yokluğunu fark etti ve bu da karakterlerin aslında "yazılmadığı", bunun yerine ıslak kile basıldığı düşüncesini uyandırdı. Artık çivi yazısının (Latince çivi şeklindeki anlamına gelen *cuneus*tan) başlangıçta piktografik olduğunu, ancak yazım kolaylığı ve hızı için giderek daha stilize hale geldiğini ve daha sonra Farsçanın neredeyse alfabetik bir sistem olduğunu, orijinal altı yüz karakterden yaklaşık otuz altı karaktere indirildiğini biliyoruz. Grotefend tüm bunların arka planında, kamaların uçlarının çoğunun ya aşağı doğru ya da sağa doğru uzandığını gözlemlemiştir. Dahası, iki kamanın birleştiği yerde oluşan açılar her zaman sağa doğru açılıyordu. Bunun anlamı açıktı: çivi yazısı dikey değil yatay olarak yazılmıştı ve soldan sağa doğru okunuyordu, sağdan sola değil.[41]

Asıl deşifre eylemi, bir grup işaretin ve başka bir tek işaretin metin boyunca sık sık tekrar ettiğini gözlemlediğinde başladı. Bu işaret grubunun "kral" kelimesi olduğu ve tek işaretin de -soldan sağa doğru yukarı doğru eğimli basit bir kama- bir kelimeyi diğerinden ayıran bir cihaz, yani eski bir boşluk çubuğu olduğu sonucuna vardı. Bir sonraki çıkarımı ve belki de en önemlisi, yazıtlarda belirli tavırların bulunabileceğini varsaymaktı; bu tavırlar nesiller boyunca değişmeden kalmış olabilirdi. Burada, kendi zamanındaki "Huzur içinde yat" ifadesini kullanma pratiğiyle bir paralellik kurdu. Bu ifadenin yüzyıllardır mezar taşlarına değişmeden kazındığına dikkat çekti. Muhtemelen Eski Farsça metinlerde de benzer bir ifade kullanılmış olmalıydı. Yunanca ve Latince çalışmaları sırasında karşılaştığı bu tür eski metinler hakkındaki

bilgisine dayanarak, herhangi bir yazıtta "büyük kral", "kralların kralı", "... oğlu" gibi ifadelerin bulunacağını düşündü. Bu hanedan formülleri tabletin her üç sütununda da tekrarlanmalıydı. Asıl ifade zaten bilinen dillerden aşinaydı:

> *X, Büyük Kral, Kralların Kralı, A ve B'nin Kralı, Y'nin Oğlu, Büyük Kral, Kralların Kralı.*

Eğer böyle bir sözdizimi varsa, Grotefend ilk sözcüğün bir kralın adı olması gerektiği sonucuna varmıştır. Bunu takiben bölen kelimesi ve ardından iki kelime gelecektir; bunlardan biri "kral" olmalıdır ve sık sık tekrarlanacağı için kolayca tanımlanabilmelidir.[42] Yazıtları inceleyen Grotefend, sütunların başında *aynı* çivi yazısı gruplarının sadece iki versiyonu olduğunu gözlemlemiştir; aynı kelimeler her seferinde farklı bir sırada kullanılmıştır. Eğer "kral" kelimesi konusunda haklıysa, o zaman yazılanlar aşağıdaki gibiydi:

X (kral), Z'nin oğlu
Y (kral), X'in (kral) oğlu

Yine doğru olduğunu varsayarsak, bu yazıt baba ve oğlun kral olduğu ama büyükbabanın kral olmadığı bir hanedan verasetine işaret ediyordu. Bu nedenle kendisini böyle bir tabloya uyan bir kraliyet silsilesi bulmaya adadı. Diğer çalışmalardan bildiği Pers kral listelerine baktığında, çivi yazısındaki iki isim aynı harfle başlamadığı için Kiros ve Kambyses olamayacağı ve yazıtlarda Kiros ve Artakserkses'e atıfta bulunulamayacağı, çünkü bu isimlerin uzunluklarının birbirine çok benzemediği sonucuna vardı. Geriye Darius ve Serhas kalıyordu, her biri aynı sayıda harfe sahipti ve her biri farklı bir baş harfle başlıyordu. "O kadar kolay uyum sağladılar ki," diyor Grotefend, "doğru seçimi yaptığımdan hiç şüphem kalmadı."[43] Bu başarı, Serhas'ın babasının Darius olması ve her ikisinin de kral olması, ancak Darius'un babası Hystaspes'in kral olmaması gerçeğiyle vurgulandı. Yazıt tam olarak bunu söylüyordu.

Grotefend'in keşiflerinin yayınlanması bir süre ertelendi çünkü böylesine önemli bir buluşu yapmak için çok genç olduğu ve tam teşekküllü bir üniversite akademisyeninden ziyade "sadece" bir öğretmen olduğu düşünülüyordu. Aslında, Fransız Emile Burnouf ve Norveçli-Alman Christian Lassen'in çivi yazısının deşifre edilmesinde daha ileri adımlar atmasıyla, Grotefend'in keşiflerine herhangi birinin önemli bir şey eklemesi için otuz yıl daha geçmesi gerekecekti.

Savaşın Dönüşümü

Napolyon döneminin pek bilinmeyen Prusyalı generali Carl Philipp Gottlieb von Clausewitz'in uzun ve bütünlüklü olmayan eseri *Vom Kriege* (Savaş Üzerine), Batı'nın savaş hakkındaki düşüncelerinde üstün bir konum elde etmiştir.

Bazıları tarafından dar görüşlü bir bilgiç, "bir politika aracı olarak" savaşa takıntılı bir militarist olarak görülen Clausewitz, savaşı "rasyonel bir eylem" olarak ele aldığı için de saldırıya uğramıştır.[44] Öte yandan, nükleer çağın Amerikalı stratejisti Bernard Brodie'ye göre *Savaş Üzerine* "sadece savaş üzerine yazılmış en büyük kitap değil, aynı zamanda bu konuda yazılmış gerçekten büyük tek kitaptır." Etkisinin gücü bakımından Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* ve Darwin'in *Türlerin Kökeni* ile karşılaştırılmıştır.45

Kitap şüphesiz bir klasik haline geldi, ancak bu hemen olmadı. *Savaş Üzerine* zamanının bir ürünüydü ve kitabın Alman yazarına olduğu kadar Napolyon'a da çok şey borçlu olduğunu söylemek doğru olur. Kitabın ana fikirlerinin tasarlandığı dönemde Prusya'nın bağımsız bir ulus olarak varlığını sürdürmesinin tehdit altında olduğunu unutmamalıyız. Napolyon Avrupa'daki güç dengesini temelden bozmuştu ve Fransızların devrim ve bireysel haklar fikirleri her yerdeki eski rejimleri tehdit ediyordu.[46] İmparatorun ilerleyişi Friedrich von Gentz gibi yazarların kışkırtıcı makalelerine yol açmıştı ama bu "şaklabanlar" yeni gerçekliğe karşı çok az şey yapabilmişti: Napolyon savaş söz konusu olduğunda yeni bir kitle ordusu icat ederek genel nüfusun yardımını almıştı. Clausewitz, Prusya'nın ve kuvvetlerinin bu yeni koşullarla mücadele etmek için reform yapması gerektiğini fark etti. Wilhelm von Humboldt gibi (bkz. 10. Bölüm, sayfa 195), Clausewitz de büyük reformlara ihtiyaç duyulduğunu, mutlakiyetçilik çağının gerçekten sona erdiğini ve reformların halkla ilgili olması gerektiğini fark etti.

Kariyerinin başları modern bir bakış açısıyla şaşırtıcıdır. Clausewitz asker bir aileden geliyordu ve on iki yaşında asker oldu, 1831'deki ölümüne kadar da asker kaldı. On üçüncü yaş gününden önce savaş görmüş ve otuz beş yaşına kadar Fransa'ya karşı beş seferde savaşmıştır.[47]

Düşünme kapasitesi fark edilmemiş değildi ve Gerhard von Scharnhorst'un (1755-1813) kanatları altına alındı, Scharnhorst'un kurduğu, III. Friedrich Wilhelm'in yeğeni Prens August'un da üyesi olduğu ve savaş sanatlarının tartışıldığı seçkin Askeri Cemiyet'e seçildi. Clausewitz 1806'da Jena Muharebesi'nde savaştı ve başarılı oldu ancak esir düştü.48 Serbest bırakıldığında reform için haykırdı ve ilk başta anonim olarak değişimi savunan makaleler yayınlamaya başladı.

Bu beş seferden sonra ve Prusya kralının Ruslara karşı nefret edilen Fransızların yanında yer alması nedeniyle çarın yanında askerlik yapmasına rağmen Clausewitz sonunda görevine iade edildi, albaylığa terfi ettirildi ve Berlin'deki Harp Akademisi'ne müfettiş olarak atandı.49 Artık ilk olarak 1816'da tasarladığı uzun bir savaş çalışması üzerinde çalışmaya başlamıştı. Hugh Smith, Clausewitz üzerine yaptığı bir çalışmada, 1827 yılına gelindiğinde *Savaş Üzerine*'nin ilk altı kitabının yaklaşık 1000 sayfalık bir taslağının

mevcut olduğunu söylüyor.[50] Kitap hiçbir zaman tamamlanamadı. Clausewitz 1830 yılında Polonya'da bir ayaklanmayı bastırdıktan sonra koleraya yenik düşmüştür. Kocasının el yazmalarını yayına hazırlamak gibi devasa bir görevi tamamlamak Clausewitz'in dul eşi Marie'ye düştü.

Yeni, Daha Acımasız Bir Ordu

Savaş Üzerine, Clausewitz'in yaşamı boyunca savaşta meydana gelen bazı önemli değişikliklerle birlikte okunmalıdır.[51] Örneğin, 1793'teki ilk çatışmasında, henüz on iki yaşındayken, ordular sınırlı hedefler için manevra yaparken ve tam teşekküllü muharebeler yerine taktik çatışmaları tercih ederken, on sekizinci yüzyıl stratejisi hâlâ kullanılıyordu. O dönemde sık sık olduğu gibi, iki taraf da zafer kazanamadı. Ancak ikinci seferi olan 1806'daki Jena ve Auerstedt muharebeleri sırasında Napolyon tüm angajman kurallarını değiştirmişti.[52]

Napolyon dönemindeki savaşlarda kayıp oranı on sekizinci yüzyıldakilerden daha yüksekti çünkü orduların doğası değişmişti. On sekizinci yüzyılda ordular aslında kraliyete aitti ve subayları hükümdara kişisel bağlılıkları olan aristokrasiden seçiliyordu. Bu nedenle savaşların çoğunda genel nüfus savaşçı olarak neredeyse hiç yer almıyordu. Askerler profesyonel askerler, paralı askerler ve yabancılardan oluşuyordu. Firar oranı yüksekti.

Sonra Fransız Devrimi ve Napolyon geldi. 1789'dan sonra Fransa için savaş "halkın, hepsi kendini vatandaş olarak gören otuz milyonluk bir halkın işi haline geldi." Fransızlar artık kendilerini ulusla özdeşleştirdikleri için, çok daha fazla sayıda silah altına çağrılmalarına izin verdiler. "1789'dan önce sahadaki bir ordu nadiren 50.000 kişiyi aşıyordu. On yıl kadar bir süre içinde zorunlu askerlik ve milis sistemleri 100.000'in üzerinde kuvvet toplayabildi ve 1812'de Fransa Rusya macerası için 600.000 adam toplayabildi."[53] Böyle bir asker kaynağı ile büyük savaşlar daha sık riske atılabilirdi. "1790 ve 1820 yılları arasında Avrupa 713 muharebe gördü, bu da önceki üç yüzyılda yılda sekiz ya da dokuz muharebeye kıyasla yılda ortalama yirmi üç muharebe demekti."[54]

Buna paralel olarak ve Yedi Yıl Savaşları'nın sonunda yapılan aşağılayıcı barışın ardından, Fransız ordusu yapısını değiştirmeye başladı. Geleneksel olarak, kabaca 1.000 kişiden oluşan tabur ya da alay temel birimken, artık çok daha büyük bir oluşum olan tümen tasarlandı. Bu, bağımsız komuta altında, piyade, süvari ve topçudan oluşan, mühendislik, tıbbi ve iletişim desteğine sahip 10.000-12.000 kişiden oluşuyordu. Napolyon ayrıca tümenleri bir araya getirerek 30.000 askere kadar "kolordular" oluşturdu ve ardından kolorduları bir araya getirerek ordular kurdu. Büyüklüğün önemi, 20.000-30.000 kişilik bir kolordunun "bir öğleden sonra yok edilemeyeceği, yardımın ulaşmasına yetecek kadar uzun süre direnebileceği" gerçeğinde görülüyordu.[55] Büyüklük,

komutanların bir rakibi daha kolay takip edebileceği ve onu savaşmaya zorlayabileceği anlamına geliyordu. Seyahat etmek daha güvenliydi çünkü daha büyük sayılar farklı yollara yayılabiliyordu ve bu nedenle saldırıya uğramaları daha zordu. Napolyon ayrıca, mağlup birlikleri takip ederek süvarilerine başlarını vererek, "asıl zaferin ölçeğini önemli ölçüde büyütebileceğini" keşfetti.[56] Bu çok yönlü ilerlemelere rağmen, Prusya ancak savaş arifesinde, 1806'da kalıcı tümenler kurdu.

Dolayısıyla, Clausewitz olgunluk çağına geldiğinde askeri açıdan savaş çok daha acımasız hale geliyordu. Bu durum *Savaş Üzerine*'yi derinden şekillendirdi ve kendisinden hemen önce gelen teorisyenlerin çoğunun -Adam Heinrich Dietrich von Bulow, Georg Heinrich von Berenhorst, Antoine Henri de Jomini ve hatta Scharnhorst- zamnını doldurmuş görünmesine neden oldu, oysa Alman ordusuna tümenlerin girmesini ilk isteyen Scharnhorst'tu.[57] Hepsi şansın savaşta önemli bir faktör olduğu ve moralin de öyle olduğu konusunda hemfikirdi, ancak bunun ötesinde çok az anlaşma vardı. Clausewitz'i herkesten çok etkileyen bir yazar varsa, o da muhtemelen insanlığın değişmeyen doğası ve siyaset-sürekli çatışma- hakkındaki görüşlerini paylaştığı Niccolo Machiavelli'dir.

Savaş Üzerine zaman zaman "tutarsız, belirsiz ve anlaşılmaz" olan büyük bir kitaptır; ancak "karmaşık konuları basitleştirerek ve savaşın insan unsurunu dramatize ederek aydınlattığı için" etkili olmaya devam etmiştir... [Clausewitz] konuya tutkuyla bağlı ve aynı zamanda tarafsız ve nesneldir."[58] Temel unsurlar muhtemelen biri düşmanı devirmek, diğeri sınırlı hedefleri güvence altına almak için iki tür savaş olduğu ve savaşın bağımsız bir değişken olarak değil, politikanın bir işlevi olarak anlaşılması gerektiğidir. Clausewitz'in bir mesajı varsa o da şudur: "Sadece tüm güçlerin katıldığı büyük çarpışmalar büyük başarılara yol açar ... *Savaş Üzerine*, büyük, belirleyici muharebeye değer veren topyekûn savaş ruhundan asla tam olarak kaçamaz."[59] Açık ve sağduyulu görünen bu argüman o zamanlar şimdi göründüğünden daha yeniydi, çünkü on sekizinci yüzyılda tek bir muharebenin bütün bir savaşı sonuçlandırması her zaman istisnai bir durumdu. Sanki Napolyon'un verdiği dersi en çok aşağıladığı insanlar öğrenmişti. (Bu da Clausewitz'in argümanlarından biriydi: mağlupların yenilgiyi, galiplerin zaferlerinden duydukları hazdan daha fazla hissettikleri, on dokuzuncu yüzyıl boyunca ve 1939'a kadar yankılanacak bir gözlem).

Clausewitz ayrıca "ağırlık merkezleri" kavramını da ortaya atmıştır. Bu, onun stratejilerin "askeri faaliyetler ile siyasi hedefler arasında bir bağlantı gerektirdiğini" doğrulama yoluydu. Dört ağırlık merkezi tanımlar: toprak, bir ülkenin başkenti, silahlı kuvvetleri ve ittifakları.[60] Bunlar arasında en önde gelen ağırlık merkezi bir ulusun ordusudur. Kesin zafer için bunun yok edilmesi gerekir.

Clausewitz'in başarısı bir anlamda havayı temizlemekti. Taburlar ve alaylar arasındaki çatışmalardan tümenler, kolordular veya ordular arasındaki çatışmalara geçişle birlikte, tüm savaş kavramının daha korkunç hale geldiğini ve zorunlu askerlik ve kitle ordularının büyümesiyle birlikte komutanların yeni gerçeklerle yüzleşmesi gerektiğini fark etti.

Clausewitz, 1832-1834 yılları arasında *Savaş Üzerine*'nin yayınlanmasından bu yana, savaşı anlamada kilit bir figür haline gelmiştir.[61] Başlangıçta, özellikle de on dokuzuncu yüzyılın büyük bölümünde ünü Clausewitz'inkini gölgede bırakan de Jomini tarafından eleştirilmiştir. Ancak Clausewitz'in kitabı yavaş yavaş ne demek istediğini anlayanların desteğini kazandı. Friedrich Engels on dokuzuncu yüzyılın ortalarında Clausewitz'i Marx'a tavsiye etti ve Marx kitabın kendisini okumadan *Savaş Üzerine*'nin ana fikirlerine aşina oldu. Ancak 1.500 adetlik ilk baskı o zamana kadar hâlâ tam olarak satılmamıştı ve Clausewitz'in "saygılı bir unutulmuşluğa" düştüğünü söylemek doğru olur. Buna rağmen, Berlin'deki Dummler yayınevi 1853'te ikinci bir baskı yaptı ve bu baskı daha iyi karşılandı. Prusya'da kitap 1860'larda başta Helmuth von Moltke olmak üzere önde gelen generaller tarafından ciddiyetle ele alındı. Moltke, Clausewitz'in büyüklük, ahlak, vatanseverlik ve liderliğe yaptığı vurguyla "Napolyonik" savaşı savunmasından etkilenmişti. Moltke'nin 1866'da Avusturya'ya ve 1870-71'de Fransa'ya karşı kazandığı zaferler, savaşın "ulusal politikanın pratik, uygun ve görkemli bir aracı" olduğu görüşünün şekillenmesine yardımcı oldu.[62] Moltke, Clausewitz'in fikrini işledi, hatta savaş zamanında askerlerin politikacılardan görevi devralması gerektiğini savundu.

Savaş Üzerine'nin Fransızca çevirisi 1849-50'de, İngilizce nüshası ise 1873'te yayınlandı. Atlantik'in her iki yakasındaki askeri üniversiteler *Savaş Üzerine*'yi temel bir metin olarak benimsemeye başladı. Güney Afrika'daki Boer Savaşı'nda (1899-1902) düzensiz güçleri kontrol altına almaktaki başarısızlığının ardından İngiliz ordusu Clausewitz'e ilgi duymaya başladı. İngilizlerin bulduğu ana mesaj, popüler militarizme duyulan ihtiyaçtı. Ve bu görüş yayıldı. Yirminci yüzyılın başında kıta Avrupa'sının tüm ulusları güçlü ordular ve filolar inşa etmeye başladı ve Clausewitz bu gelişmelerin sorumlularından biri olarak kabul edildi. Albay F.N. Maude, 1908 yılında *Savaş Üzerine*'nin İngilizce baskısına yazdığı önsözde şöyle demiştir: "Clausewitz'in fikirlerinin yayılması sayesinde tüm Avrupa orduları az ya da çok savaşa hazır hale gelmiştir."[63]

8.

Ana Dil, İç Ses ve Romantik Şarkı

Fransa'da 1680'lerin sonunda Kral XIV. Louis, Siyam'a gönderdiği misyona hepsi de bilim adamı ve din adamı olan altı genç Cizvit'i de ekledi. Hindistan'ın güneyinde karaya çıkarılan bu adamlar, deneyimlerini ayrıntılı bir şekilde anlatan *Lettres edifiantes et curieuses* adlı eserleriyle ün kazanacak olan Fransız (Portekizlilerin aksine) "Hint Misyonlarının" ilkiydi. Fransız kralının kütüphanecisi Abbe Jean-Paul Bignon, misyonerlerden bir Doğu kütüphanesinin bel kemiğini oluşturmak üzere elde etmek istediği "Hint" el yazmaları için tetikte olmalarını istedi. 1733'te *Lettres edifiantes*'de Cizvitler yanıtlarını açıkladılar: avın ilk "büyük oyunu", uzun zamandır kayıp olduğu düşünülen eksiksiz bir Veda'nın keşfi. (Aslında bu Sanskritçe Rig-Veda'nın tamamıydı.) Daha sonra, on sekizinci yüzyılda bir dizi Hindu el yazması Avrupa'ya getirildi ve bu hareket, hemen hemen aynı zamanda Mısır hiyerogliflerinin ve çivi yazısının deşifre edilmesiyle birlikte, Fransız antiklerikal tarihçi Edgar Quinet'in 1841'de bunu, on birinci ve on ikinci yüzyıllarda Avrupa yaşamını dönüştüren, çoğu Arapça çevirili eski Yunan ve Latin el yazmalarının gelişiyle "aşağı yukarı karşılaştırılabilir" bir olay olarak tanımlamasına neden oldu. Raymond Schwab, *The Oriental Renaissance* (Doğu Rönesansı) adlı kitabında Sanskrit dilinin ve edebiyatının keşfinin "zihnin en büyük olaylarından biri" olduğunu savunmuştur.

Doğu Rönesansı

Doğu rönesansı olarak adlandırılan süreç, İngiliz şair, dilbilimci (on üç dil biliyordu) ve yargıç William Jones'un Kalküta'ya gelişi ve Ocak 1784'te Bengal Asyatik Cemiyeti'nin kurulmasıyla başladı. Bu dernek, Doğu Hindistan Şirketi tarafından istihdam edilen ve alt kıtanın yönetimine yardımcı olan resmi görevlerinin yanı sıra dil çalışmaları, Hint klasiklerinin kurtarılması ve çevirisi, astronomi ve doğa bilimlerini de içeren daha geniş ilgi alanlarını takip eden bir grup yetenekli İngiliz memur tarafından kurulmuştur.

Jones, Bengal Asyatik Derneği'nin başkanıydı ve Üçüncü Yıldönümü Söylevi'nde bilim dünyasını dönüştürecek olan büyük keşfini, yani Sanskritçenin Yunanca ve Latince ile olan ilişkisini açıkladı. "Hindular Üzerine" başlıklı 2 Şubat 1786 tarihli konuşmasında şöyle diyordu: "Sanskrit dili, antikliği ne olursa olsun, harika bir yapıya sahiptir; Yunancadan daha mükemmel, Latinceden daha bol ve her ikisinden de daha zariftir, ancak her ikisiyle de, hem fiillerin köklerinde hem de gramer biçimlerinde, tesadüfen üretilebilecek olandan daha güçlü bir yakınlık taşır; gerçekten de o kadar güçlüdür ki, hiçbir filolog, belki de artık var olmayan ortak bir kaynaktan doğduklarına inanmadan üçünü de inceleyemez."

Jones, Sanskritçeyi Yunanca ve Latinceye bağlayarak ve Doğu dillerinin Batı dillerinden daha eski ve üstün olduğunu savunarak, Batı kültürünün temellerine ve başka yerlerdeki kültürlerden daha ileri olduğu varsayımına darbe vuruyordu. Doğu'nun tarihi nihayet Batı'nınkiyle eşitti, artık ona tabi değildi, artık Batı tarihinin *bir parçası* olmak zorunda değildi.

Sanskritçe ile Yunanca ve Latince arasındaki çok önemli bağı keşfeden bir İngiliz olmasına ve Hindu kutsal metinlerinin ve klasiklerinin ilk çevirilerinden bazılarını Fransızların yapmış olmasına rağmen, Doğu rönesansı tam ifadesini Almanya'da buldu.[1]

Bu rönesansın boyutlarının altını çizmek gerekir. Wilhelm Schlegel 1832'de kendi yüzyılının Hindistan hakkında "Büyük İskender'den bu yana geçen yirmi bir yüzyıldan" daha fazla bilgi ürettiğini söyledi. (Schlegel de Jones gibi bir dil dehasıydı. On beş yaşına geldiğinde Arapça ve İbranice biliyordu ve on yedi yaşında, henüz Herder'in öğrencisiyken, mitoloji üzerine dersler veriyordu). On dokuzuncu yüzyılın ilk on yılında yayınlanan *Bhagavad Gita* ve *Gita Govinda*'nın Almanca çevirileri Friedrich Schleiermacher, Schelling, Schlegel kardeşler, Schiller, Novalis, Goethe ve nihayetinde Arthur Schopenhauer üzerinde muazzam bir etki yaratmıştır.

Bhagavad Gita'nın şiirselliği, bilgeliği, karmaşıklığı ve zenginliği Hindistan ve Doğu kültürüne yönelik tutumlarda büyük bir değişim yaratmıştır. Friedrich Schlegel, *Uber die Sprache und Weisheit der Indier* adlı eserinde Hindistan'ın metafizik geleneklerini Yunan ve Latin fikirleriyle eşit düzeyde tartışmıştır. Bu, şu anda anlayabileceğimizden çok daha önemliydi, çünkü deizm ve şüphe arka planına karşı böyle bir yaklaşım, Hintlilerin -uzak Doğu'nun sakinlerinin- gerçek Tanrı hakkında Avrupalılar kadar kapsamlı bir bilgiye ve inanca sahip olmalarına izin veriyordu. Bu durum kilisenin öğretileriyle oldukça zıttı. Sanskritçenin katıksız zenginliği, dillerin yoksulluk içinde başlayıp daha da geliştiği yönündeki Aydınlanma inancına da ters düşüyordu. Bu, gördüğümüz gibi, önce Almanya'da, sonra da başka yerlerde büyük filoloji çağının başlamasına yardımcı oldu. O dönemde pek çok dindar ruh, en eski

(ve en mükemmel) dilin İbranice ya da ona benzer bir dil olması gerektiğine, çünkü bunun seçilmiş halkın dili olduğuna inanmaya devam etti. Paris ve Londra'da Sanskritçe el yazmaları üzerinde çalışmış olan Franz Bopp (1791-1867) bu önyargılara sırtını döndü ve Sanskritçenin binlerce yıl önce bile ne kadar karmaşık olduğunu göstererek İbranicenin orijinal dil olduğu fikrine şüphe düşürdü. Friedrich Schelling, Jones'un fikirlerini bir adım öteye taşıdı. *Philosophie der Mythologie* (Mitolojinin Felsefesi) adlı 1842 tarihli dersinde, tıpkı bir "ana dil" olması gerektiği gibi, dünyada tüm halklar tarafından paylaşılan tek bir mitoloji olması gerektiğini öne sürmüştür.

Keşfin insanları derinden etkilediği son ve temel bir yol da "oluş" kavramıydı. Eğer dinler farklı gelişim aşamalarındaysa ve yine de hepsi gizemli bir şekilde birbiriyle bağlantılıysa -şimdiye kadar sadece bir bakışta- bu, Tanrı'nın sadece *var olmak* yerine, kendisinin de bir *Bildung* sürecinden geçerek *oluşmakta* olduğu anlamına mı geliyordu? Tanrı antropomorfik bir anlamda değil, soyut metafizik bir varlık olarak görülmeye başlandı.

Klasizme Alternatif ve Cennet'in Asıl Dili

Doğu rönesansı, Romantik hareketin kökenlerinde hayati bir rol oynamıştır. En güçlü bağlantı Hint çalışmaları ile Romantizmin Alman formu arasındaydı. Hint çalışmaları Almanya'da geniş ölçüde milliyetçi nedenlerle popüler oldu. Dönemin Alman akademisyenlerine göre Aryan/Hint/Pers geleneği, Roma İmparatorluğu'nun Doğu'dan gelen ilk barbar istilalarıyla bağlantılıydı ve İskandinavların mitleriyle birlikte, önceki 2500 yıl boyunca Avrupa yaşamına ve düşüncesine hakim olan Yunan ve Latin Akdeniz klasisizmine alternatif (daha kuzeydeki) bir gelenek sağlıyordu. Dahası, Budizm ve Hıristiyanlık arasındaki benzerliklerin keşfi, Hinduların dünya ruhu fikirleriyle birlikte, Almanlara vahyin ilkel bir biçimini, Yahudilik ve Hıristiyanlığın içinden çıkmış olabileceği, ancak Tanrı'nın gerçek amacının Doğu dinlerinde bir yerlerde saklı olduğu anlamına gelen orijinal biçimini gösteriyor gibi görünüyordu. Böyle bir görüş, tüm insanlık için tek bir Tanrı olduğunu, anlaşılması temel olacak bir dünya mitolojisi bulunduğunu ima eder. Herder'in terimleriyle, bu atalardan kalma mitoloji "türümüzün çocukluk düşleriydi".

Romantizmi etkileyen bir başka faktör de orijinal Hint kutsal metinlerinin şiirle yazılmış olmasıydı. Bu nedenle, şiirin "ana dil" olduğu, şiirin bilgeliğin Tanrı'dan insanlığa aktarıldığı orijinal yol olduğu fikri popüler hale geldi ("İnsan şarkı söyleyen bir hayvandır"). Şiirin Cennet'in orijinal dili olduğu düşünülüyordu.[2]

Bu görüşlerin etkisi altına giren şairler, yazarlar ve filozoflar Atlantik'i aştı ama bu etki özellikle Almanya'da güçlüydü. Goethe Farsça öğrenmiş ve

Westostlicher Divan'ın önsözünde şöyle yazmıştır: "Burada insan ırklarının ilk kökenine, Tanrı'dan göksel emirleri hala yeryüzü dillerinde aldıkları zamana inmek istiyorum." Heinrich Heine Bonn'da Wilhelm Schlegel'in ve Berlin'de Bopp'un yanında Sanskritçe çalışmıştır. Kendisinin de yazdığı gibi: "Sözlerimiz Doğu'yu söylemeyi amaçlıyor." Hem Wilhelm Schlegel hem de bir başka Alman oryantalist olan Ferdinand Eckstein, Hint, İran ve Helen destanlarının, Richard Wagner'in *Der Ring des Nibelungen* için dayanacağı büyük Ortaçağ Alman intikam destanı *Nibelungenlied*'in temelini oluşturan aynı masallara dayandığına inanıyordu. Ricarda Huch'a göre, Novalis'in etrafındaki tüm çevre için olduğu gibi Schleiermacher için de tüm dinin kaynağı "bilinçdışında ya da tüm dinlerin geldiği Doğu'da bulunabilir."[3]

Bireyselliğin Anlamında Yaşanan Bir Değişim

Oxford'lu fikir tarihçisi Isaiah Berlin, Batı siyasi düşünce tarihinde "üç büyük dönüm noktası meydana gelmiştir" der. Bunlardan ilki, MÖ dördüncü yüzyılın sonunda Aristoteles'in (384-322) ölümü ile Stoacılığın yükselişi arasındaki kısa aralıkta, Atina'daki felsefe okullarının "bireyleri yalnızca toplumsal yaşam bağlamında anlaşılabilir olarak görmeyi bıraktığı ... ve aniden insanlardan yalnızca içsel deneyim ve bireysel kurtuluş açısından söz ettiği" dönemde gerçekleşmiştir. İkinci dönüm noktası Niccolo Machiavelli (1469-1527) tarafından başlatıldı ve onun siyasi değerlerin "Hıristiyan ahlakından sadece farklı olmakla kalmayıp, prensipte onunla bağdaşmayabileceğini" kabul etmesini içeriyordu.[4] Bu, herhangi bir siyasi düzenleme için herhangi bir teolojik gerekçeyi itibarsızlaştıran faydacı bir din görüşü üretti.

Üçüncü büyük dönüm noktası -ki Berlin bunun şimdiye kadarki en büyük dönüm noktası olduğunu savunmaktadır- on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru, Almanya'nın öncülüğünde ortaya çıkmıştır. "En basit haliyle romantizm fikri, etik ve siyasette hakikat ve geçerlilik kavramlarının, sadece nesnel ya da mutlak hakikatin değil, aynı zamanda öznel ve göreli hakikatin, yani hakikat ve geçerliliğin de yok edilmesini öngörüyordu." Berlin, bunun hesaplanamaz etkiler yarattığını söylüyor. Geçmişte, "İnsanlar için en iyi yaşam biçimi nedir?" gibi ahlaki ve siyasi sorular her zaman okunduğu gibi kabul edilirdi. "Özgürlük nedir?" gibi ahlaki ve siyasi soruların, prensipte "Su nelerden oluşur?" ve "Julius Caesar ne zaman öldü?" gibi sorularla aynı şekilde yanıtlanabilir olduğu kabul edilirdi. Cevapların keşfedilebilir olduğu varsayılıyordu, çünkü Berlin'e göre, zaman içinde var olan çeşitli dini farklılıklara rağmen, üç yönü olsa da tek bir temel fikir insanları birleştiriyordu. "Birincisi, ilgili uzmanlar tarafından anlaşılabilecek, doğal ya da doğaüstü, insan doğası diye bir varlık vardır; ikincisi, belirli bir doğaya sahip olmak, Tanrı ya da şeylerin

kişisel olmayan doğası tarafından ona dayatılan ya da içine yerleştirilen belirli hedeflerin peşinden gitmektir; üçüncüsü, bu hedefler ve bunlara karşılık gelen çıkarlar ve değerler (ki bunları keşfetmek ve formüle etmek teoloji, felsefe ya da bilimin işidir) birbirleriyle çatışamazlar, aksine uyumlu bir bütün oluşturmalıdırlar."

Doğal hukuk kavramını ve uyum arayışını ortaya çıkaran da bu fikir olmuştur. Romantikler'in Kant'tan kaynaklanan rakip iddiası, değerlerin, eylem ve seçim sorularının cevaplarının *öylece* keşfedilebileceği fikrine şüpheyle yaklaşmaktı. Bu, Avrupa bilincinin tarihinde önemli bir andır.[5] Romantikler, bu sorulardan bazılarının basitçe hiçbir cevabı olmadığını savundular. Daha az orijinal olmamakla birlikte, değerlerin prensipte birbirleriyle çatışmayacağının hiçbir garantisi olmadığını savundular. Son olarak, Romantikler yeni bir değerler dizisi, değerlere bakmanın yeni bir yolunu ürettiler ki bu eski yoldan radikal biçimde farklıydı.

Kant'ın en büyük katkısı, gördüğümüz gibi, bilgiyi şekillendirenin akıl olduğunu, içgüdüsel olan görü gibi bir süreç *olduğunu* ve dünyada en emin olabileceğimiz fenomenin "ben" ile "ben-olmayan" arasındaki fark olduğunu kavramak olmuştur.[6] Bu nedenle, "doğanın sırlarını aydınlatan bir ışık olarak" aklın bir açıklama olarak yetersiz ve yanlış yerde olduğunu söylemiştir. Kant bunun yerine, insan aklının bilgiyi yarattığını ima eden doğum sürecinin daha iyi bir metafor olduğunu söylemiştir. Belirli bir durumda ne yapmam gerektiğini öğrenmek için "içsel bir sesi" dinlemeliyim. Bilimlere göre, akıl esasen mantıksaldır ve doğaya eşit şekilde uygulanır. Ancak iç ses bu senaryoya uymaz. Verdiği komutlar gerçeklere dayalı ifadeler değildir ve dahası doğru ya da yanlış olmaları da gerekmez. İç sesin amacı, çoğu zaman, birine bir hedef ya da değer belirlemektir ve bunların bilimle hiçbir ilgisi yoktur, birey tarafından yaratılır. Bu, bireyselliğin anlamında temel bir değişimdi ve tamamen yeniydi.

Birincisi (ve ilk kez), ahlakın yaratıcı bir süreç olduğu fark edildi, ancak ikinci olarak ve daha az önemli olmayan bir şekilde, yaratıma yeni bir vurgu yapıldı ve sanatçıyı bilim adamının yanına yükseltti. Yaratan, kendini ifade eden, değerler yaratan sanatçıdır. Sanatçı, bilim adamının (ya da filozofun) yaptığı gibi keşfetmez, hesaplamaz, çıkarım yapmaz. Sanatçı hedefini icat eder ve sonra bu hedefe doğru kendi yolunu gerçekleştirir. "Besteci onu tasarlamadan önce şarkı nerededir?" diye sorar Herzen.* Bu anlamda yaratma, insanın tamamen özerk tek faaliyetidir ve bu nedenle önceliği alır. Sanat bir anda dönüşmüş ve genişlemiştir; artık sadece taklit ya da temsil değil, çok daha önemli, çok daha anlamlı ve iddialı bir faaliyet olan *ifade* söz konusudur. "Bir insan yarattığında gerçekten kendisidir. İçimdeki ilahi kıvılcım, muhakeme kapasitesi değil, budur; Tanrı'nın suretinde yaratılmış olmamın anlamı budur."[7]

---

* Alexander Herzen (1812-70), yazar ve "Rus sosyalizminin babası".

Hâlâ bu devrimin sonuçlarını yaşıyoruz. Dünyaya bakmanın rakip yolları -ilgisiz bilimsel aklın soğukkanlı, tarafsız ışığı ve sanatçının kırmızı kanlı, tutkulu yaratımları- modern tutarsızlığı oluşturmaktadır. Her ikisi de zaman zaman eşit derecede doğru, eşit derecede geçerli görünse de temelde uyumsuzdur. Berlin'in de ifade ettiği gibi, bu uyumsuzluğun farkına vardığımızda huzursuzca bir o yana bir bu yana kayarız.

Bu ikilem ilk ve en açık şekilde Almanya'da görüldü.[8] On dokuzuncu yüzyılın başında Napolyon'un Avusturya, Prusya ve birkaç küçük Alman devletine karşı kazandığı büyük zaferler dizisi yaşandı ve bu başarısızlıklar Alman topraklarında bir yenilenme arzusu yarattı. Buna karşılık, Almanca konuşan pek çok kişi, halklarını birleştirmenin ve onlara ilham vermenin bir yolu olarak entelektüel ve estetik fikirlere yöneldi. "Romantizmin kökleri acı ve mutsuzluğa dayanır ve on sekizinci yüzyılın sonunda Almanca konuşulan ülkeler Avrupa'da en çok acı çeken ülkelerdi."[9]

Kant'tan Romantiklere giden yol düz bir çizgi değildi, ama açıktı. Herder'e göre, dünya çapında çok farklı kültürler üreten şey insan doğasının "anlatım gücü" idi. Fichte benliği "etkinlik, çaba, kendi kendini yönlendirme" olarak tasvir etmiştir. Dünyayı hem düşüncede hem de eylemde kendi kavram ve kategorilerine uygun olarak irade eder, değiştirir, yontar." Kant bunu bilinçsiz, sezgisel bir süreç olarak düşünmüştü ama Fichte için bunun aksine "bilinçli bir yaratıcı faaliyetti... Hiçbir şeyi mecbur olduğum için kabul etmiyorum," diye ısrar eder Fichte, "istediğim için inanıyorum." İki dünya vardır ve insan her ikisine de aittir. "Dışarıda", neden ve sonuç tarafından yönetilen maddi dünya vardır ve bir de "tamamen kendi yaratımım olan" içsel manevi dünya vardır. Fichte, Ortaçağ'ın ideali "tefekkürden doğan bilgi"nin yanlış model olduğunu söyler. "Önemli olan eylemdir. Bilgiye pasif bir şekilde bakılmamalı, bilgi kullanılmalı, yaratmamıza yardımcı olmak için kullanılmalıdır, çünkü yaratmak özgürlüktür."[10]

Berlin'e göre bu kışkırtıcı bir fikirdi, çünkü Fichte aracılığıyla uluslara uygulanabilir hale geldi ve uluslar ancak yaratarak, eyleyerek, *yaparak* ulus *haline gelebilirdi.* Milliyetçilik, aktif milliyetçilik, bu nedenle doğal tutum haline geldi. "Böylece Fichte, Almanya'nın Latin ulusları gibi yozlaşmadığını düşünen ateşli bir Alman vatansever ve milliyetçi olarak hayata veda eder."[11] Fichte bu görüşünü Napolyon'un Prusya'yı fethetmesinden sonra yazdığı ünlü Alman ulusuna sesleniş konuşmasında güçlendirmiştir. Konuşmanın kendisi çok az etki yarattı ama daha sonra okunduğunda, milliyetçi duyguların yükselişine büyük bir katkıda bulundu ve "on dokuzuncu yüzyıl boyunca Almanlar tarafından okunmaya devam etti ve 1918'den sonra onların kutsal kitabı haline geldi."

"İçlerinde yaşamın yaratıcı canlılığına sahip olan ya da böyle bir armağanın kendilerinden esirgendiğini varsayarak, en azından akan ve özgün yaşamın muhteşem seline kapılacakları anı bekleyen ya da belki de böyle bir özgürlüğün

karışık bir önsezisine sahip olan ve bu olguya karşı nefret ya da korku değil, sevgi duygusu besleyen herkes, ilkel insanlığın bir parçasıdır. Bunlar gerçek insanlar olarak kabul edilebilir, bunlar *Urvolk*'u, ilkel insanları -Almanları kastediyorum- oluştururlar. Öte yandan, kendilerini yalnızca türevi, ikinci el ürünü temsil etmeye teslim etmiş olanlar ... ve inançlarının bedelini ödeyecek-lerdir. Onlar sadece hayatın bir eklentisidir. *Urvolk*'tan dışlanmışlardır. Bugüne kadar 'Alman' adını taşıyan ulus, çok çeşitli alanlarda yaratıcı ve özgün bir faaliyetin kanıtını vermekten vazgeçmemiştir."[12]

Bilinçdışının Yükselişi

Hegel'in profesörlük koltuğuna oturan Friedrich Schelling (1775-1854), Fichte'den daha organik, daha az saldırgan bir ruhsal öz-gelişim görüşüne sahipti. Schelling'e göre dünya, kendilik bilinci derecelerine göre değişen, tamamen bilinçsizlikten yavaş yavaş kendilerinin tam bilincine varan fenomenlerden oluşuyordu. En temelde, yeryüzünü oluşturan kaba kayalar vardır ve bunlar tam bir bilinçsizlik halindeki "iradeyi" temsil eder.[13] Yavaş yavaş yaşam onlara nüfuz ederek ilk biyolojik türleri üretir. Bitkiler ve hayvanlar bunu takip eder, kendilik bilinci gelişir ve bir tür amacın gerçekleştirilmesine doğru yol alır. Doğa, iradenin ilerleyen aşamalarını temsil eder ve bir şeye doğru çabalar "ama ne için çabaladığının farkında değildir."[14] İnsan, çabalamanın yanı sıra, ne için çabaladığının da farkına varır. Bu tüm evren için önemli bir olaydır ve Schelling'e göre evren bu şekilde kendisinin daha yüksek bir bilincine ulaşır. Schelling için bu Tanrı'ydı, kendi kendini geliştiren bir bilinç, evrimleşen ilerici bir fenomendi.[15]

Almanya'da derin bir etki yarattı çünkü bu anlayış biçimine göre, sanatçının işlevi artık "içinde hareket eden" bilinçdışı güçlerin derinliklerine dalma ve ne kadar zor olursa olsun onları bilince çıkarma yeteneğini içeriyordu. Schelling'e göre, sanatın bir değeri olabilmesi için, "tamamen bilinçli olmayan bir yaşamın titreşimlerine" dokunması gerekir. Aksi takdirde sanat sadece bir "fotoğraf", bilim gibi dikkatli bir gözlemden öteye gitmeyen bir bilgi parçasıdır. Bu iki doktrin, Fichte'nin irade anlayışı ve Schelling'in bilinçdışı anlayışı, Romantik hareketin estetiğinin temel omurgasını oluşturmuştur. Thomas Nipperdey, sanatın hakikatinin on dokuzuncu yüzyılın en büyük sorusu haline geldiğini söyler.[16]

Friedrich Schlegel başka bir görüşe sahipti.[17] Ona göre Romantizmi şekillendiren üç unsur vardı. Fichte'nin bilgi teorisinin bunlardan biri olduğu konusunda hemfikirdi, ancak buna Fransız Devrimi ve Goethe'nin ünlü romanı *Wilhelm Meister*'i de ekledi. Fransız Devrimi Almanlar üzerinde etkisini göstermiştir çünkü Napolyon Savaşları'nın bir sonucu olarak, özellikle Prusya'da

"yaralı ulusal duyguların büyük bir patlaması" yaşanmıştır. Devrim sırasındaki Terör Dönemi olayları çok önemliydi; bu olaylar Romantiklere insan davranışları hakkında yeterince şey bilinmediğini ve bilinenlerin de büyük bir gizli buzdağının sadece görünen kısmı olduğunu, bilinmeyen, kontrol edilemeyen ve hatta keşfedilemeyen kişisel olmayan bir güç olduğunu düşündürtecek kadar öngörülemez şekillerde bir ileri bir geri gidip geliyordu.[18] Schlegel'in üçüncü büyük etkisi olan Goethe'nin *Wilhelm Meister*'i, "asil ve sınırsız iradesini özgürce kullanarak" bir insanın kendini geliştirmek, kendilik bilincini artırmak için nasıl kendi üzerinde çalışabileceğini gösterdiği için hayranlık uyandırmıştır.*[19]

Çalışmanın Anlamında Meydana Gelen Değişim

Etkileri çok büyük oldu. Bir kere, Romantik devrim Protestan çalışma anlayışını güçlendirdi. Çalışmak çirkin bir zorunluluk olarak görülmek yerine, "insanın kutsal görevi "ne dönüştürüldü; çünkü insan ancak çalışarak -iradenin ortaya çıkışının bir ifadesi olarak- kendine özgü, yaratıcı kişiliğini doğanın "ölü maddesi" üzerine taşıyabilirdi. İnsan artık Ortaçağ'ın manastır idealinden daha da uzaklaşmış, gerçek özü tefekkür değil *faaliyet* olarak anlaşılmaya başlanmıştı. Artık önemli olan bireyin özgürlüğünü, özellikle de "bireysel amacını gerçekleştiren yaratıcı sonu" aramasıydı. Artık sanatçı için önemli olan "güdü, dürüstlük, samimiyet ... kalbin saflığı, kendiliğindenliktir." Önemli olan bilgelik ya da başarı değil, niyettir. Geleneksel model -bilge, bilen, "anlayış yoluyla mutluluğa ya da erdeme ya da bilgeliğe" ulaşan adam- yerini "ne pahasına olursa olsun, her türlü zorluğa rağmen kendini gerçekleştirmeye çalışan" trajik kahramana bırakır. Dünyevi başarı önemsizdir.[20]

Değerlerin bu şekilde tersine çevrilmesi göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. İnsanın değerleri keşfedilmeyip yaratıldığından, "gerçek olmadıkları, dünyanın varlıkları olmadıkları için" tanımlanmaları ya da sistematize edilmeleri mümkün değildir. Bunlar basitçe bilim, etik ya da siyaset alanının dışındadır. Kendi değerleri zaman içinde değişebilen bir birey içinde bile uyum garanti edilemez. Romantikler için, ezici güçlüklere karşı inançları için savaşan şehitler, trajik kahramanlar ideal haline gelmiştir. Dışarıdan biri olarak sanatçı ya da kahraman bu şekilde doğmuştur.

İkinci Benlik

Bu, hemen tanıdığımız bir edebiyat, resim ve (en canlısı) müzik biçimine yol açan bir fikir ve idealdir -şehit edilmiş kahraman, dışlanmış dahi, uysal ve

* Goethe'nin kendisi aynı fikirde değildi. Daha sonra şöyle yazmıştır: "Romantizm hastalıktır, klasisizm ise sağlık."

cahil bir topluma isyan eden acı çeken vahşi adam. Arnold Hauser'in haklı olarak söylediği gibi, modern sanatın Romantizme önemli bir şey borçlu olmayan hiçbir yönü yoktur. "Modern sanatın tüm coşkusu, anarşisi ve şiddeti ... sınır tanımaz, gözü kara teşhirciliği ondan türemiştir."[21]

O dönemde tüm bunlarla bağlantılı olarak "ikinci benlik" kavramı, her Romantik figürün içinde, ruhun karanlık girintilerinde tamamen farklı bir kişi olduğu ve bu ikinci benliğe erişim sağlandığında alternatif ve daha derin bir gerçekliğin ortaya çıkacağı inancı vardı. Bu aslında bilinçdışının keşfidir ve burada her şeyden önce gizemli, gececi, hayaletimsi ve çoğu zaman ürkütücü olan gizli, kendinden geçmiş bir şey olarak yorumlanır. (Goethe bir keresinde Romantizmi "hastane-şiiri" olarak tanımlamış ve Novalis hayatı "zihnin bir hastalığı" olarak resmetmiştir.) İkinci benlik, yani bilinçdışı, ruhsal genişlemenin bir yolu olarak görülüyordu. On dokuzuncu yüzyılın başları, avangard kavramının ortaya çıkabileceği noktaydı; sanatçı, zamanının ötesinde ve burjuvaziden ayrı biri olarak görülüyordu. Deha kavramı, yeni yeteneklerdeki içgüdüsel kıvılcımı, bir ömür boyu çaba göstererek acı çekerek edinilen öğrenme pahasına öne çıkardı.

Şiir ve Biyolojinin Evliliği: Romantik Bilim

On sekizinci yüzyılın sonları ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında Almanya'da bir araya gelen Romantik zihniyet, ilk etapta *die Fruhromantiker*, yani "erken Romantikler" olarak ünlenen bir grubu bir araya getiren yakın arkadaşlık ve yoğun tutkularla ortaya çıktı. Şairler ve ressamlar, filozoflar ve tarihçiler, teologlar ve bilim insanlarıydılar ve gençtiler.[22] Hem daha önce hem de daha sonra diğer genç devrimcilerde olduğu gibi, geleneksel düşünceyi küçümsemeye başladılar. Hareketleri, modern dünyanın yavan doğası karşısında "kalbin şiirinin" önceliğini savunan Aydınlanma'ya karşı bir direniş ya da isyan olarak görülüyordu. Özellikle 1793'te Paris'te yaşanan Terörü ve Kant'ın "Zum ewigen Frieden" (Ebedi Barış Üzerine, 1784) adlı eserinde çok güzel bir şekilde ifade ettiği ve aldatıcı olduğuna inandıkları aynı Aydınlanma'nın iyimserliğini küçümsüyorlardı.

Robert J. Richard'ın ifadesiyle, hareketin "entelektüel mimarı" Friedrich Schlegel'di (1772-1829). Bir şair, edebiyat eleştirmeni ve tarihçi olan Schlegel, *romantisch* kelimesinin ilk anlamını ortaya koymuştur. Fransızca *roman* (*novel*) sözcüğü on yedinci yüzyılın sonlarına doğru Alman diline girmişti ve *romanhaft* olarak aksiyon dolu bir macera anlamı taşıyordu. Ancak 1790'ların sonlarında Schlegel, *romantisch* edebiyatın "güzelliğin mükemmel bir şekilde gerçekleştirilmesi için sürekli bir çaba" ile karakterize edildiğini ve insan için her zaman daha yüksek bir duruma ulaşmaya çalıştığını, ancak bu yüksek durumun ne olduğundan asla emin olunamayacağını ileri sürmüştür.[23]

Erken Romantikler'in yakın ve kapalı doğası Schlegel ve kardeşi Wilhelm tarafından özetlenmiştir. Friedrich, oryantalist Johann D. Michaelis'in kızı Caroline Bohmer'e âşık oldu. Caroline Bohmer, Romantik çevredeki hemen herkesin sevgilisi olmuş gibi görünen "ateşli ve çok yetenekli bir kadındı" ve Friedrich'in kardeşi Wilhelm ve Friedrich Schelling de dahil olmak üzere üç kocası vardı. (Yakınlığın bir başka yönü de Schelling'in Friedrich Hölderlin (1770-1843) ve Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) ile yurtta aynı odayı paylaşmasıydı.)[24]

Gruptaki bir diğer isim olan Friedrich Schleiermacher (1768-1834), diğerlerinin çoğu sanat ve bilimleri aynı hizaya getirmeye çalışırken, şairlerin ve sanatçıların dinde oynadığı rolü ortaya koymakla ilgilenen bir teologdu. "Onlar göksel ve ebedi olanı bir zevk ve birlik nesnesi olarak aktarırlar. Daha iyi bir insanlığın uyuklayan çekirdeğini uyandırmaya, daha yüksek şeylere duyulan sevgiyi alevlendirmeye, sıradan bir hayatı daha yüksek bir hayata dönüştürmeye çalışırlar. Onlar en içsel ruhani sırları aktaran ve Tanrı'nın krallığından konuşan yüksek rahiplerdir."[25]

Novalis (1772-1801) insan doğasının karanlık tarafını, gecenin gündüze, ölümün yaşama üstünlüğünü vurgularken, Heinrich von Kleist (1777-1811) da aynı şekilde insan varlığının kırılganlığını, şüphe ve umutsuzluğu ve *Prinz Friedrich von Homburg*'da (Homburg Prensi Frederick) göstermeye çalıştığı gibi insanın kendi kaderinin efendisi olmadığını vurgulamıştır. Bu motifler daha sonra Joseph von Eichendorff (1788-1857), E.T.A. Hoffmann, Richard Wagner ve 1932'de "Rede vor Arbeitern in Wien" (Viyana'daki İşçilere Konuşmalar) adlı eserinde dinleyicilerine Alman Romantizminin nihai Alman sanat formu olarak önemini anlatan Thomas Mann tarafından ele alındı. (Aslında, göreceğimiz üzere, düzenli olarak sosyal gerçekçi eserlerle dönüşümlü olarak).

Romantikler arasında bilime ilgi duyanlar vardı ve burada paradigmatik disiplin biyolojiydi. Kant'tan kaynaklanan ancak Schelling ve Goethe tarafından paylaşılan ana fikir, canlı doğanın temel tipler, "arketipler" (*archetypi*, *Urtypen*, *Haupttypen*, *Urbilden*, vb.) halinde düzenlendiğiydi. Bu anlayışa göre dört temel hayvan yapısı vardı: *radiata* (denizyıldızı ve medusa), *articulata* (böcekler ve yengeçler), *mollusca* (istiridyeler ve ahtapotlar) ve *vertebrata* (balıklar ve insanlar).[26] Kant'a göre organizmaların arketipik yapısı, somutlaştırdıkları idealin ta kendisini yansıtıyordu. Ona göre, aslında bu arketipik fikirleri hayal eden ilahi bir akıl vardı.

Kant'tan sonra gelen *Naturphilosophen*, arketiplerin "somutlaşmasını" ve ilerleyen varyasyonlarını açıklayan özel nedensel faktörler olduğuna inanıyordu. Bu nedensel faktörler, on sekizinci yüzyılda ortaya çıkan fiziksel güçlerin özel uygulamaları olarak anlaşıldı: örneğin hayvan elektriği. Bunlara *Lebenskraft* ve *Bildungstrieb* gibi isimler verildi. Onlar için madde ve *Geist* (hem ruh

hem de zihin olarak anlaşılmaktadır) aynı temel *Urstoff*'un iki yönü olarak düşünülmüştür. Doğal dünyanın altında yatan bir bütünlük vardı ve bu bütünlük keşfedilmeyi bekliyordu. Bu yaklaşım, doğadaki üst düzey örüntüler hakkında çeşitli teorilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kantçı *ideal gerçeklik* kavramından yola çıkarak, organizmalardaki varyasyonları, ideal formların aşamalı varyasyonlarını "örnekleyen" kademeli gelişimin -evrimin- bir sonucu olarak açıkladılar. Bu Darwinci bir evrim değil, Schelling'in deyimiyle dinamik bir evrimdir (*dynamische Evolution*).[27]

Naturphilosophen aynı zamanda doğanın teleolojik olarak düzenlenmiş olduğunu da kabul etmiştir. Herder, Goethe ve Schelling'den itibaren düşünürler, Descartes ve Newton tarafından geliştirilen mekanik ideale karşı çıkmışlardır. Bunun yerine, doğanın daha basit, daha az organize, daha önceki bir durumdan daha yüksek, daha gelişmiş, daha sonraki bir duruma sürekli olarak dönüştüğüne inanmışlardır. Ayrıca Kant'ın *Kritik der Urteilskraft* (Yargının Eleştirisi) adlı eserinde ortaya koyduğu teleolojik yargı ile estetik yargı arasındaki benzerliğe ilişkin argümanını da kabul ettiler. Bunun en önemli etkisi, Romantiklerin bu iki yargı türünü eşitlemeleri, yani "doğanın temel yapılarının böylece sanatçının taslağı ve şairin metaforuyla olduğu kadar bilim adamının deneyi ve doğa bilimcinin gözlemiyle de kavranabileceği ve temsil edilebileceği" anlamına gelmesiydi.[28] Romantik biyologlar, bir organizmanın tamamının estetik olarak kavranmasının, bilimin ilgili parçalarını analiz etmesinden önce geldiğine inanıyordu.

Friedrich Schlegel de aynı fikirde olmasına rağmen Friedrich Schelling biyoloji ve şiirin evliliğinin en büyük savunucusuydu.[29] *Von der Weltseele* (Dünya Ruhu Üzerine; 1798) adlı incelemesinde Schelling, en son bilimsel araştırmaları inceleyerek "teleolojik yapıların tüm canlıları karakterize ettiği" sonucuna vardı. Doğanın sonsuz üretken olduğunu (genetik hakkında hiçbir fikri yoktu) ve karşıt güçler tarafından sürekli olarak engellenmesi ya da sınırlandırılması sonucunda bu biçimleri aldığını düşünüyordu. Bu güçler -manyetizma, elektrik, kimyasal süreçler- organizasyon güçlerinde (duyarlılık, sinirlilik ve *Bildungstrieb*) değişikliklere yol açıyordu. "Schelling doğanın sonsuz üretkenliğini bitmeyen bir evrim (*unendliche Evolution*), ürünlerini ise anlık dinlenme yerleri, evrimsel sürecin yavaşlaması ama durmaması olarak tasarladı."[30] Bu bir bakıma Darwin öncesi bir adaptasyon kavramıydı.

O halde, genel anlamda, Almanya'daki Romantik bilimin önemli bir başarısının Darwin öncesi bir evrim fikri olduğunu söyleyebiliriz. İkincisi ise Freud öncesi bir delilik kavramıdır. Johann Christian Reil, döneminin en ünlü tıp teorisyenlerinden biriydi. Lutherci bir papazın torunu olarak kuzeyde doğan Reil, *Rhapsodien uber die Anwendung der psychischen Curmethode auf Geisteszerruttungen* (Psikiyatrik Tedavi Yöntemlerinin Zihinsel Rahatsızlığı

Olanlara Uygulanması Üzerine Rapsodiler) adlı ufuk açıcı çalışmasından önce akıl hastalıkları üzerine çeşitli çalışmalar yapmıştır.[31] Bu çalışma, Freud'dan önce Alman psikiyatrisinin şekillenmesinde belki de en etkili çalışma olmuştur. Reil'in görüşüne göre delilik "benliğin parçalanmasından, eksik ya da yanlış biçimlendirilmiş bir kişilikten ve benliğin ben-olmayanın tutarlı bir dünyasını inşa edememesinden kaynaklanıyordu; bunların hepsi de zihnin temelde yaratıcı faaliyeti olan kendilik bilincinin arızalanmasından kaynaklanıyordu." Reil'in sistemindeki belirgin unsurlardan biri de uygarlığın karanlık bir yanı olduğuydu. Ona göre kendilik bilinci, "zihinsel insanı farklı nitelikleriyle birlikte bir kişi bütünlüğünde sentezler." Bu açıkça çok modern bir yaklaşımdır.[32]

Reil ayrıca evrimsel bir görüşe de sahipti. Yeni türlerin ortaya çıkmaya devam edeceğine ve daha az gelişmiş türlerin ardından daha yüksek, daha gelişmiş formların evrimleşeceğine inanıyordu. Bu sürecin arkasındaki gücün (Kielmeyer'in yaptığı gibi) fetüsün gelişimini sağlayan güçle aynı olduğunu iddia etmiştir. Zamanla, türün potansiyelini daha eksiksiz bir şekilde temsil edecek daha tam evrimleşmiş bireylerin ortaya çıkacağına inanıyordu. Türler sanki önceden belirlenmiş bir geleceğe doğru arkadan itilmiyordu; bunun yerine "mutlak organizma idealinin gerçekleşmesine" gittikçe daha yakın bir şekilde gelişiyorlardı.[33] Bu bir tür biyolojik İdealizmdi.

Goethe'nin Urphenomena'sı

Goethe bilime her zaman ilgi duymuştur; 1770'te Strasbourg Üniversitesi'ne girdikten sonra siyaset bilimi, tarih, anatomi, cerrahi ve kimyayı içeren bir liberal sanatlar eğitimi seçmiş olması bunun kanıtıdır.[34] Ancak 1786-88 yılları arasında İtalya'ya yaptığı uzun ziyaretten dönene kadar bu ilgisi olgunlaşmaya başlamamıştır. Sonraki yirmi yıl boyunca, aşağı yukarı, en iyi şiirlerinden bazılarını yazarken bile bilim tarihini incelemek ve iki ilgi alanını, bitki morfolojisi ve renk teorisini araştırmak için çok zaman harcadı. Öldüğünde, 22 Mart 1832'de, mektupları, diğer yazıları ve 5.000 kitabının yanı sıra, Werner'in imrenerek bakacağı bilimsel aletlerden ve flora, fauna ve sayısız mineralden -toplamda 50.000 eser- müteşekkil dolaplardan oluşan bir müze bıraktı. Goethe'nin bilimsel yazılarının Leopoldina baskısı 1947'den itibaren yayımlanmıştır.[35]

Goethe'nin bilime katkıları jeoloji, anatomi, botanik, optik ve deneyin doğası olmak üzere beş ana kategoriye ayrılır. Karl Fink, Goethe'nin son derece modern bilim görüşünün altını çizer: Goethe, bilimsel "gerçeklerin" çoğu zaman bilim insanının kendisine olduğu kadar "dışarıda" olana da borçlu olduğu yorumlar olduğunun farkındaydı. Goethe hiçbir zaman diğerleri gibi deneyin esiri olmamış, bilimi "kanıt"tan ziyade bilimin kendisini "sunma" biçimi olarak görmüştür. Goethe kendi biliminde de şüphe ile Darwin arasındaki o dünyada

yaşadı. Gerçekliğin doğasının en iyi nesnelerin "sınırlarında" görülebileceğini, değişimin doğanın kendini ortaya koyduğu yer olduğunu düşünüyordu. Ünlü bir şekilde, doğada başka, daha sonraki formlara yol açan *Urphanomene*, ilksel formlar olduğunu düşünüyordu. Örneğin granit, onun için "tüm jeolojik oluşumların temeli" olan arketipik kayaydı. Bazaltın (günümüzde volkanik kaya olduğu bilinmektedir) granitin "geçiş" formu olduğunu düşünüyordu; tıpkı balinanın (ona göre) balık ve memeli arasında bir geçiş hayvanı olması ve polipin hayvan ve bitki formları arasında bir geçiş olması gibi.[36]

Goethe'nin görüşüne göre kristalleşmiş granit "doğanın ilk bireyselleşmesi"ydi, *Urstoff*tan uzaklaşmanın ilk adımıydı ve "ikinci seviye" geçişler mercanlar ve eğrelti otları gibi daha basit organik formları üretti. Karl Fink'in ifade ettiği gibi, bu doğaya uygulanan "oluş"tur.

Goethe, bir kafatası türünden diğerine geçişi ortaya koyabileceğini düşündüğü için intermaksiller kemiği neredeyse takıntı haline getirmişti. Carl Linnaeus'un (1707-78) yüz kemiklerinin zoolojik türlerin ayırt edici özelliği olduğunu öne süren teorilerine aşinaydı ve Goethe'nin iddiası, intermaksiller kemiğin üst çenenin iki ana kemiği arasında göründüğü ve dört kesici dişi içerdiğiydi. Bu kemiği mors, aslan, öküz ve maymunlar gibi evcil ve vahşi hayvanlarda kendi tatminine göre tanımladı, ancak hepsinden önemlisi, bu kemiği maymunlar ve insanlar arasındaki "ayırt edici işaret" olarak gördü, "birincisinin yüz yapısında hiçbir rol oynamazken ikincisinde önemlidir." Bu, o zamanlar şimdi göründüğünden daha radikal olan fikirlerden bir diğeriydi; bu anlayış sistemine göre hayvanlar insanla aynı süreklilikte görülüyordu ki bu da *Darwin öncesi* bir düşünceydi ve kutsal kitaptaki dogmalarla çelişiyordu.[37] Goethe balıkların, amfibilerin, kuşların ve memelilerin hepsinin tek bir "ilkel formdan" ("*nach einem Urbilde*") türediğinin apaçık olduğuna inanıyordu. Ona göre, etrafımızda gördüğümüz çeşitliliği üreten bir dizi "ardışık değişim" olmuştu ve organik madde ile inorganik madde arasında iki önemli fark olduğunu düşünüyordu: ikincisinin "kayıtsızlığı" ve birincisinin "amacı" ve organizasyonu, ayrıca organik maddenin "sınırları" olduğu ve botanik veya zoolojik bireylerden oluştuğu gerçeği. Burada da Goethe kendi dünyasını Darwin öncesi, İncil dışı bir tarzda anlamak için el yordamıyla çalışmaktadır.

Goethe'nin optik ve renk teorisi üzerine araştırmaları da başka bir sınır kümesine, karanlık ve aydınlığın buluştuğu kavşağa dayanıyordu.[38] Bu onda üç renk biçimi olduğu fikrini doğurdu: biri gözün fizyolojisinden kaynaklanır, ikincisi gözün dışından kaynaklanır (optik ortamlar aracılığıyla gözlemlenir) ve üçüncüsü gözlemlenen maddede bulunur. Ancak bundan da öte, Goethe için tüm renk biçimleri -fizyolojik, fiziksel ve kimyasal- ilkel bir olgudan, ışık ve karanlık kutupluluğundan türemiştir. Ona göre bu kutupluluk manyetizmadaki çekim ve itime, elektrikteki artı ve eksi yüklere, hatta müzikteki majör

ve minör anahtarlara eşdeğerdi. Bu, Romantik bilimin mükemmel bir örneği olan ve yayınlandığında bile güncelliğini yitirmiş bir analojiydi.[39]

Son olarak, Goethe kendine has bilimsel yöntem anlayışı ve deneysel yaklaşımı vardı. "Doğanın bir sistemi olmadığı", "bilinmeyen bir merkezden ortaya çıktığı" ve "tanınmaz bir sınıra" doğru evrildiği temel noktasını kabul ediyordu. Bu nedenle zihin tarafından tasarlanan soyutlamalar yanıltıcı olabilir: "Doğayı bu şekilde zorlayamayız; yapabileceğimiz tek şey onun sırlarına 'kulak misafiri' olmaya çalışmaktır."[40]

Goethe, dilin doğayla hiçbir zaman tam olarak örtüşmeyebileceğini ve bu nedenle, bu süreçte anlayışı doğal olmayan şekillerde "dondurabileceğini" kabul etmiştir. "Kelimeler aracılığıyla ne nesneleri ne de kendimizi tam olarak ifade edebiliriz." Şiirsel dil onun için dil ve doğa arasındaki en derin bağlantıydı, deney ise doğanın "hem dilden daha fazla hem de daha az canlı" bir *göstergesiydi*.[41] "Modern bilim insanının işareti" diye ekledi, "kendisi, dili ve araştırmasının nesnesi arasında ayrım yapmak için yeterli düşünme becerisine sahip olmaktır. Algıları kavramlara ve kavramları kelimelere dönüştürmekten ve sonra da bu kelimelerle sanki nesnelermiş gibi çalışmaktan kaçınmalıdır."[42] Bu fikirlerin Kant'a borcu belirgindir ve onlar gayet moderndir.

Bazı açılardan bu Goethe'nin en büyük başarısıydı: Doğadaki seri ilişkilerin araştırılması, sınır deneyimlerinin, "doğanın gerçek eklemlerinin" bulunduğu kavşakların vurgulanması, değişim sürecini, gelişimi, örgütleyici ilkeleri ortaya çıkarma olasılığı en yüksek olanıdır. Bu yüzden de hem şair hem de bilim insanı olan, "hayal gücü, gözlem ve düşünceyi dil eyleminde" birleştirebilen bireylere ihtiyaç duymuştur.

9.

Brandenburg Kapısı, Demir Haç ve Alman Raphaelleri

Bu bölümde ilginç bir olguyu, yirminci ve yirmi birinci yüzyıllarda gözden düşmüş ama kendi dönemlerinde gerçekten de çok moda olan bir dizi sanatçıyı anlatacağız. Aslında bu sanatçılar zamanlarının en ünlü ressamları, heykeltıraşları ve mimarlarıydı. Bu talih değişikliği hiçbir yerde Anton Raphael Mengs'in (1728-79) hikayesindeki kadar belirgin değildir.[1]

Hakkında yayınlanan ilk biyografi olan Giovanni Lodovico Bianconi'nin *Elogio storico del Cavaliere Antonio Raffaelle Mengs* (Milano, 1780) adlı eserinde Mengs, "yüzyılının en dikkate değer ressamı ve bütün sanat tarihinde Raphael ve Apelles'le karşılaştırılabilir boy ve önemde" olarak değerlendirilmiştir."[2] Mengs'e en büyük övgüyü, *Antik Çağ Tarihi*'ni ressama ithaf eden ve metinde "sanatında eskilerin zevkine ve mükemmelliğine en çok yaklaşan tek modern ressam" olduğunu söyleyen Winckelmann'ın kendisi yapmıştır. Mengs'in Roma'daki atölyesi, "klasikleşen zevk ve eğilime sahip bütün uzmanların ve hevesli genç sanatçıların" doğal olarak yöneldiği bir buluşma yeri ve sığınaktı.

Mengs'in babası Ismael, Dresden'de saray ressamıydı ve oğluna Correggio (Anton) ve Raphael'in isimlerini vermişti. Çocuk, altı yaşında babasının ona basit düz çizgiler çizdirmesiyle başlayan ve oradan "dairelere ve diğer saf geometrik formlara" ilerlemesine imkan tanıyan sıkı bir resmi sanat eğitimiyle yetiştirildi.[3] 1741'de, on üç yaşındayken Mengs Roma'ya götürüldü ve orada Raphael'e odaklanmaya zorlandı, ancak tabii Michelangelo'nun heykellerinde "ustalaştıktan" sonra. (Her günün sonunda ne öğrendiğini düşündüğünü babasına anlatmak zorundaydı). Roma'da üç yıl geçirdikten sonra Mengs ailesi Dresden'e döndü ve Anton Raphael burada bir dahi çocuk olarak "keşfedildi" (on beş yaşındaydı) ve 1745'te, henüz on altı yaşındayken saray ressamı oldu. II. Friedrich August tarafından sevildiğini kanıtladı ve on yedi eserini satın aldı. Dresden, Almanya'da Mengs'in eserlerinin görülebildiği tek yerdir.

Bu erken başarılara rağmen Ismael, sadece portrelerin tarih ressamlığından daha az değerli olduğunu düşünerek, dahi oğlu için ikinci bir İtalya turunun arzu edildiğine karar verdi. Dresden sarayı tarafından izin verilen aile

bu kez Venedik üzerinden Titians'ı, Bologna üzerinden Carracci'yi ve Parma üzerinden Correggio'yu inceledi. Roma'daki ikinci döneminden sonra Mengs tekrar Dresden'e döndü ve saray ressamlığından II. Friedrich August'un baş ressamlığına terfi etti. Bu hızlı terfi Mengs'i tatmin etmekten ziyade hırsını körüklemiş gibi görünüyordu ve 1752'de üçüncü kez Roma'ya gitti. Dokuz yıl kaldı ve bir daha ne Dresden'i ne de kraliyet hamisini gördü.

Roma'nın üstünlüğü kısmen Winckelmann'dan kaynaklanıyordu ama tamamen değil. Roma'daki Fransız Akademisi, en iyi genç ressam, heykeltıraş ve mimarların kabulü ve eğitimi için 1666 gibi uzun bir süre önce kurulmuştu ve bunlar Fransa'ya dönmeden önce genellikle Tiber Nehri boyunca birkaç yıl geçiriyorlardı (normal süre altı yıldı, ancak bir ressam orada neredeyse yirmi yıl geçirmişti).

Mengs, Winckelmann'ı Katolikliğe geçmeye ikna eden Monsenyör (ve 1756'dan sonra Kardinal) Albericho Archinto ve Papa XI. Clement'in yeğeni Kardinal Alessandro Albani ile önemli dostluklar kurdu. Bu temaslar Mengs'in Roma'daki ilk önemli görevi olan 1757'de S. Eusebio'nun tavanını yapmasına yol açtı.[4] Burası beşinci yüzyıldan kalma en eski kiliselerden biriydi ve Mengs'in resmi ortaya çıktığında evrensel olarak "*eine Schopfung der Zauberkunst*", yani büyülü bir yaratım olarak karşılandı.[5]

Mengs ve Winckelmann Roma'da doğal yol arkadaşlarıydı ve birbirlerini arıyorlardı, hatta Yunanların zevkleri üzerine ortak bir çalışma planlıyorlardı. Aslında Mengs'in resim zevki de en az ressamlığı kadar önemliydi ve antik sanatla giderek daha fazla ilgilenmeye başladı. 1758-59 yıllarında Napoli'ye yaptığı bir ziyaret sırasında, ileride Vatikan Kütüphanesi'ne bağışladığında 300 parçadan müteşekkil olacak bir "Etrüsk" vazo koleksiyonu yapmaya başlamıştı. Ayrıca, ünlü antik heykellerden modellenmiş alçı kalıplardan oluşan bir başka koleksiyonu daha vardı. Bu koleksiyonu, "İspanya'da halkın zevkinin içler acısı durumunu" iyileştirmeye yardımcı olacağı umuduyla İspanya kralına verdi. İkinci bir koleksiyon ise ölümünden sonra Dresden'deki saray tarafından satın alınmış ve "on sekizinci yüzyılın son çeyreğinde üretilen Dresden ve Meissen porselenlerini etkilemiştir."[6]

Mengs'in antik tarihi konu alan ilk tablosu kaybolmuştur (eserlerinin çoğu gibi) ve günümüze ulaşan en eski klasik tarih tablosu *Paris'in Yargılanması*'dır. Oturan Paris, Ovidius'ta anlatıldığı ve Raphael'in mevcut bir tablosunda gösterildiği gibi üç çıplak tanrıçaya bakmaktadır. Mengs'in neoklasizme doğru evrimi, yassı taşların ve pürüzsüz kesme taş duvar işçiliğinin Jacques-Louis David'i hatırlattığı, şu anda Madrid'de bulunan *Yusuf Hapishanede* adlı küçük tondo resminde daha da açık bir şekilde görülmektedir.[7] Mengs artık Roma'da Nicolas Poussin'in resimlerini keşfetmişti.

Bu tür kompozisyonlar Mengs'i büyük tura çıkartan hamiler için bariz bir sanatçı haline getirdi, ancak klasisizmin ciddi bir temsilcisi olarak kendini kanıtlamak için daha büyük ölçekte bir projeye ihtiyacı vardı. Bu, Thomas Pelzel'in Mengs'in kariyerindeki en önemli görev olarak tanımladığı Villa Albani'yi dekore etme görevi verildiğinde geldi. Kardinalin Porta Salaria yakınlarındaki görkemli yeni villasının içeriği o kadar önemliydi ki, Roma'ya gelen her bilinçli ziyaretçi için zorunlu bir duraktı.[8] Tavanın yapımı Mengs'in yaklaşık dokuz ayını aldı. Kompozisyonun merkezinde, elinde defne dalı ve lir tutan defne taçlı Apollo ile *Parnassus* yer almaktadır. Etrafları dokuz ilham perisi ve onların annesi Mnemosyne ile çevrilidir; bu da sanatın hamisi ve koruyucusu olarak Kardinal Albani'ye bir göndermedir. İlham perilerinin Albani'nin Roma'nın en gözde kadınlarına benzetildiği bilinmektedir. Bu gurur verici manzarada, Villa Albani neoklasik dünyanın merkezi olarak kurulmuştur.[9]

Pelzel, bu kompozisyonda Mengs'in Raphael'den daha ileri gittiğine ikna olduğunu söylüyor. Mengs, Raphael'in "Yunanların sahip olduğu gerçek güzellik bilgisine" sahip olmadığına inanıyordu.[10] Öte yandan Mengs, kendi zihninde, Herculaneum'daki yeni keşiflerin avantajına sahipti. Bu nedenle Albani tavanında Mengs'in amacı, "Yunan sanatına ilişkin kendi üstün bilgisi ışığında" Raphael'in üslubunu geliştirmekti. Tavan 1761'de açıldığında, Winckelmann "Raphael'in eserlerinde bunun yanına koyabileceği hiçbir şey hatırlayamadığını" söyledi. Winckelmann bu tavanla bağlantılı olarak Mengs'i "Alman Raphael'i" olarak adlandırmıştır.[11]

Mengs'in ünü artık yayılıyordu ve 1772'de Accademia di S. Luca'nın başkanlığına seçildi, kısa bir süre sonra da Papa XIV. Clemens'ten büyük bir görev aldı.[12] Mengs bir *Tarih Alegorisi* seçkisi yaptı. Hayatının sonuna kadar, hatta yataktan resim yapmak zorunda kalacak kadar hasta olduğu dönemde bile antik çağla ilgilenmeye devam etti. İşte o zaman kariyerinin en büyük onuru olan Aziz Petrus için büyük bir sunak siparişi aldı. *Anahtarların Verilmesi* adlı bu eser hiçbir zaman ilk karalamadan öteye geçemedi, çünkü Mengs Haziran 1779'da öldü.

Winckelmann, Mengs'in "eskilerin zevkine en açık şekilde yaklaşan" tek modern ressam olduğunu düşünüyordu ve bu, neoklasik hareketi inceleyen daha sonraki otoritelerin de hükmüydü. Winckelmann'ın mektuplarında Mengs'in Roma'daki keyifli evindeki yaşama dair bolca referans vardır ve Mengs'in öğrencilerinden bazıları, onu "Dürer'den bu yana en başarılı Alman ressam" olarak tanımlayan Heinrich Wilhelm Tischbein da dahil olmak üzere, Almanya'nın dört bir yanında akademik görevlerde bulunmuştur.[13] Bir anlatıma göre, o dönemde Roma'dan 500 kadar Alman sanatçı geçmiştir.

Ancak Mengs'in en kalıcı etkisi kendi ülkesinin dışında, Fransız neoklasizminin doğuşunda olmuştur. Fransız tarihçi Jean Locquin'e göre, on sekizinci

yüzyılın sonlarında Roma'da bulunan klasik ya da arkeolojik eğilimli herhangi bir Fransız, "de la bouche du Maitre [Mengs], qui repond si parfaitement aux aspirations de l'epoque " [zamanın özlemlerini mükemmel bir şekilde karşılayan Usta'nın [Mengs] ağzından] ilham almak istemiştir.[14] Joseph-Marie Vien, Jean-Baptiste Greuze ve hepsinden önemlisi David, Mengs ve Winckelmann'dan yayılan genel ortamdan etkilenmiştir. Mengs elbette David üzerindeki tek etki değildi -on sekizinci yüzyılın ortalarında Poussin'e genel bir dönüş vardı, ancak "David Roma'dayken Mengs ününün doruğundaydı ve orada "nel museo del cavaliere Mengs"de çizim derslerine katıldığı söylenir."[15]

"Neoklasik" terimi 1880'lere kadar kullanılmadı, o zamana kadar bu sanat biçimi çoktan gözden düşmüştü.[16] Ancak on sekizinci yüzyılın sonlarında "hakiki" ya da "doğru" resim biçimi olarak kabul edildi ve bir *Risorgimento* olarak görüldü. Amaç ilk ilkelere, yani antik döneme geri dönmekti. Bu, Roma'ya yapılacak ziyaretlerle, Raphael ve Poussin'in incelenmesiyle, Winckelmann ile Yunan ve Roma klasiklerinin okunmasıyla başarılacaktı. Tüm sanatlarda ortak bir klasisizm olduğu fikri vardı, ancak kesin bir program yoktu ve bu nedenle Jean-Antoine Houdon, Hubert Robert, Greuze, George Stubbs, Joshua Reynolds ve Francisco Goya gibi farklı sanatçılar aynı kaynaklardan ilham alarak doğanın nasıl "arındırılabileceğini ve yüceltilebileceğini" görmeye çalışıyorlardı.[17] Winckelmann'ın dediği gibi, çizgi renkten öncelikliydi ve ölçülülük tutkuya tercih ediliyordu. 1780 ve 1795 yılları arasında neoklasizmin en büyük başyapıtları üretildi ve bu "buzlu yıldız" David ile doruğa ulaştı.

Bu nedenle neoklasisizm, resim için olduğu kadar mimari için de geçerli olan bu kısa üslup birliği anı için özellikle ilginçtir. Wend von Kalnein'in ifadesiyle, "Yüzyılın büyük bir bölümünde mimari Roma'dan Kopenhag'a, Paris'ten St. Petersburg'a kadar aynı dili konuştu."[18] Sütunlar ve revaklar bankalardan tiyatrolara, kiliselerden belediye binalarına kadar her yerde kamu binalarının temel özellikleri haline geldi.

Berlin Silüetinin Yaratılması

Alman neoklasizmi, doğuşunda Mengs ve Winckelmann'ın oynadığı role rağmen geç ortaya çıkmıştır. Fransa ve İngiltere'den yaklaşık bir nesil sonra başlamış ve 1800'den itibaren zirveye ulaşmıştır.[19] Berlin ve Münih öncülük etse de Karlsruhe, Hannover, Brunswick ve Weimar neoklasik binalara sahipti. 1786'da Büyük Friedrich'in yerine geçen II. Friedrich Wilhelm, Berlin'e Friedrich Erdmannsdorff (1736-1800), Carl Gotthard Langhans (1732-1808), David Gilly (1748-1808) ve Johann Gottfried Schadow (1764-1850) gibi mimarları getirdi ve o andan itibaren neoklasik binalar Prusya başkentine hakim olmaya başladı.

Gotthard Langhans'ın Brandenburg Kapısı (1789-93) bunun yolunu açtı. Langhans sarayın baş mimarıydı, ancak Yunan mimarisi hakkındaki bilgisi deneyimden değil, daha çok kitaplardan edinilmişti. Bu da Brandenburg Kapısı'nın Yunan olmayan pek çok özelliğe sahip olduğunu göstermektedir. Buna rağmen, yeni tarzın bir ifadesi olduğu ve Atina'daki Akropolis'te bulunan Propylaeum'u model aldığı yaygın olarak anlaşılmıştır. Yıllar içinde, özellikle de Napolyon'un 1806'da Schadow'un bronz Eirene heykelini Paris'e götürmesiyle (daha sonra iade edilmiştir) çok fazla tahribata uğrayacaktır.

Langhans'ı baba ve oğul Gilly'ler takip etti. Pomeranyalı David Gilly, Berlin'deki kamu binalarının müdürlüğünü üstlendi ve 1793'te burada daha sonra bir akademiye dönüşecek olan bir mimarlık okulu kurdu. Bu akademi, genç nesil mimarları -Heinrich Gentz, Karl Friedrich Schinkel ve Leo von Klenze- yetiştirmiştir.[20]

Erken dönem Alman neoklasizminin başlıca dehası David Gilly'nin oğlu Friedrich'ti (1772-1800). Kendisi 1800 yılında yirmi sekiz yaşında trajik bir şekilde genç yaşta ölmüştür, ancak 1796 yılında Berlin'deki Leipziger Platz'a dikilecek olan Büyük Friedrich anıtı için açılan halka açık bir yarışmada yaptığı tasarımla Yunan idealine herkesten daha fazla yaklaşmıştır.[21] Friedrich'in çizimleri, yükseltilmiş bir platform üzerinde, Dor sütunlu bir zafer takıyla yaklaşılan tek başına bir Dor tapınağı göstermektedir. Bu tasarım Brandenburg Kapısı ile tezat oluşturmaktadır, ancak yine de Alman neoklasizmi için "standardı belirlemiştir".

Gilly'nin en güçlü etkisi Karl Friedrich Schinkel üzerinde olmuştur, "Prusya Klasisizmi onun sayesinde Avrupa çapında önem kazanmıştır."[22] Adolf Loos'un deyimiyle "son büyük mimar" olan Schinkel, mimarların onurlandırıldığı hemen her yerde onurlandırılmış ve zamanının büyük aydınlarının çoğunu şahsen tanımıştır: Clemens Brentano, Fichte, Humboldt kardeşler, Friedrich Carl von Savigny ve sanat tarihçisi Gustav Friedrich Waagen. Philip Johnson, James Stirling ve I. M. Pei gibi modern mimarlar tarafından çok beğenilmiştir.

Lutherci papazların oğlu, torunu ve torununun torunu olan Schinkel, 1781 yılında Berlin'in yaklaşık otuz kilometre kuzeybatısındaki Gymnasium'uyla ünlü Neuruppin kasabasında doğdu. Altı yaşındayken babası, doğduğu kasabanın büyük bölümünü yok eden bir yangında öldü ve 1794'te dul kalan annesi ailenin geri kalanını Berlin'e götürdü. Genç Friedrich Gilly'nin çizimlerinden oluşan bir sergi Schinkel'i o kadar etkiledi ki, on altı yaşında mimar olmaya karar verdi. Friedrich'in babası David Gilly ile çalışmalarına Mart 1798'de, genç Gilly yurtdışındayken başladı. Friedrich döndüğünde yakın bir dostluk kurdular, öyle ki 1799'da Schinkel Gilly'nin evinde yaşıyordu. O yıl Henrich Gentz'in yeni Berlin Darphanesi'nin birinci katında ayrı

bir *Bauakademie* resmen açıldı ve Schinkel doksan beş öğrenciden biri oldu. Öğretim kadrosunda Carl Gotthard Langhans da bulunuyordu.[23]

Schinkel'in geldiği 1794 yılında Berlin'in nüfusu 156.000 iken, Schinkel'in öldüğü 1841 yılında bu rakam 332.000'di. Bataklık bir arazi üzerine inşa edilmişti ve hendekler, kanallar ve köhne ahşap köprülerle çevriliydi; yükselen bir devletin sofistike bir başkenti olduğu söylenemezdi. Ancak birkaç anıtsal bina vardı: Spree nehrindeki bir adada bulunan eski Stadtschloss, Berlin'in ilk büyük mimarı Andreas Schluter (1659-1714) tarafından yenilenmişti. Bunun kuzeyinde Johann Boumann'ın Lutherci katedralinin (1747-50) hakim olduğu *Lustgarten*, yani zevk bahçesi vardı. Bir kütüphane ve Palladyan opera binası vardı ama daha fazlası yoktu çünkü Büyük Friedrich Potsdam'ı tercih etmişti. On dokuzuncu yüzyılın başında Berlin'deki çok az sayıdaki modern binadan en göze çarpan ikisi Brandenburg Kapısı ve yeni Darphane idi.[24]

Napolyon Savaşları'nın yarattığı belirsizlikler nedeniyle Schinkel kariyerinin ilk yıllarını sahne tasarımcısı ve romantik manzara ressamı olarak geçirdi. Ancak Schinkel'in 1809'da yaptığı bir panorama kraliyet ailesine yakın birinin dikkatini çekti ve bunun üzerine Charlottenburg Sarayı'nda Kraliçe Luise'nin yatak odasını yeniden dekore etmekle görevlendirildi. Kraliçe o yıl öldüğünde, bir anıt mezar için planlar sundu. Bu görev sonunda Gentz'e verildi, ancak Schinkel Berlin'in en önemli savaş anıtı olan Tempelhofer Berg (daha sonra Kreuzberg olarak bilinecek) için tasarladığı Gotik haçta daha şanslıydı. Bu savaş anıtı için dökme demir kullanıldı ve bu malzeme ilk kez kullanıldı. Demir o sıralarda herkesin aklındaydı çünkü 1813'te Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında Schinkel, Prusya'nın en onurlu askeri madalyası haline gelecek olan Demir Haç'ın tasarımında III. Friedrich Wilhelm ile işbirliği yapmıştı. Bu durumda demir, gelişen sanayiyi yansıttığı için değil (Berlin'de mükemmel dökümhaneler vardı), değerli metallerin yerine ve vatan için yapılan bir fedakârlığın sembolü olarak kullanılmıştı. Kraliyet, varlıklı ailelerden savaş masraflarının karşılanmasına yardımcı olmak üzere mücevher bağışında bulunmalarını istemiş ve onlara demir mücevherler şeklinde makbuzlar verilmişti. Bunların üzerinde genellikle kralın başının yer aldığı küçük bir haç ve "Gold gab ich fur Eisen 1813" (Demir için altın verdim) gibi yazılar bulunurdu. 1813 ve 1815 yılları arasında 5.000 demir haç da dahil olmak üzere 11.000'den fazla demir takı üretildiği tahmin edilmektedir.[25]

Kreuzberg anıtı yapıldığında (1821) Napolyon Savaşları çoktan bitmiş ve Prusya'ya refah geri dönmüştü. Schinkel, Berlin ve çevresindeki bir dizi iyileştirmeyle tamamen ilgilenmeye başladı ve kendisine mimari projeler için giderek daha fazla idari sorumluluk verildi.[26]

En iyisi olmasa da en iyi neoklasik mimarlardan birine dönüşmüş olsa da Schinkel sadece Yunan antik dönemiyle ilgilenmiyordu ve 1803-05 yıllarında

İtalya'yı ilk kez ziyaret ettiğinde İtalyan ortaçağ yapılarına da aynı ilgiyi gösterdi.[27] Dehası, kendisini bir dizi stilde ifade edebilecek kadar derindi. Aldığı siparişler arasında Saray Muhafızlarının Neue Wache'si (1816), Schauspielhaus, yan,Kraliyet Tiyatrosu (1819-21, bir önceki yanmıştı) ve Altes Müzesi (1824-28) vardı. Bu başyapıtların her birinde Schinkel klasisizmle o kadar barışıktı ki, onun ilkelerini yeni bir tarzın temellerini atmak için kullanabildi. Örneğin, Altes Müzesi'nin İyonik sütun dizisinin arkasında -"neoklasizmin herhangi bir yerde gösterebileceği en iyi ve British Museum ya da Paris'teki Chalgrin'in Bourse'undan çok daha üstün"- çizgiler basit ama rasyoneldir ve cephe ile ana bina birbirini mükemmel bir şekilde tamamlar. Onu Yunan'dan uzaklaştırıp İtalyan Rönesansı ve İngiliz endüstriyel binalarına yönelten daha sonraki gelişiminde, miras alınan herhangi bir fikirle sınırlandırılamayacak kadar iyi olduğunu gösterdi.

1824 yılında Schinkel, bu kez sanat tarihçisi Gustav Waagen eşliğinde İtalya'ya bir ziyaret daha gerçekleştirdi. Amacı oradaki sanat koleksiyonlarının sergilenmesini incelemekti; iki yıl sonra yeni British Museum'u incelemek üzere İngiltere'ye gitti. Schinkel Londra'da sanat eserlerinin kendisinden çok onları barındıran binalardan etkilendi ve saf ve basit İngiliz mimarisinden çok Isambard Kingdom Brunel ve Thomas Telford tarafından inşa edilen mühendislik yapılarından -tüneller ve köprüler (bir kez daha demir)- etkilendi. Bu, kiliselerin yerini müzelere, tiyatrolara ve hatta fabrikalara bıraktığı bir dönemdi.[28] Schinkel dönüşünde yeni binalarının çoğuna demir merdivenler yerleştirdi.[29]

Schinkel hayatının sonlarında, daha az faydacı bir yapı biçimi olan bir "Yüksek Mimari" öngördü, ancak bu hiçbir zaman gerçekleşmedi. Buna ideal, neredeyse Kantçı bir mimarlık biçimi de denebilir. 1841'deki ölümünden sonra gözden düşmüş, ancak yaklaşık bir yüzyıl sonra Loos, Peter Behrens ve genç Ludwig Mies van der Rohe kuşağı tarafından yeniden keşfedilmiştir.[30]

Berlin'de ve Almanya'nın diğer şehirlerinde (örneğin Münih) Yunan mimarisine duyulan tutku dikkat çekici boyutlara ulaştı, öyle ki 1835'te Leo von Klenze Yunanistan'a gitti ve burada sadece Akropolis'i ve diğer Klasik alanları korumak için bir yasa çıkarttırmayı başarmakla kalmadı, aynı zamanda Atina'nın tüm bir bölgesini ve 1832'de Yunanistan kralı olan Bavyera Kralı I. Ludwig'in oğlu I. Otto için bir saray tasarladı. Neoklasikler nihayet geldikleri yere geri dönmüşlerdi.[31]

İlk Sanatsal Ayrılık

Romantiklerin dünyası küçük bir dünyaydı ve aynı nokta neoklasik dünya, hatta Prusya/Almanya'nın kendisi için de sanat söz konusu olduğunda söylenebilir. Çoğunlukla, aydınların hepsi birbirini tanıyor ve birbirlerinin resimlerini

yapıyor, heykellerini dikiyor ya da tercümelerini ediyorlardı. Georg Friedrich Kersting, Mengs ve Tischbein Goethe'nin resmini yaptı; Heinrich Keller, Martin Klauer ve Traugott Major onun heykelini yaptı. Joseph Anton Koch ve Gottlieb Schick Humboldt'un resmini yaptı; Klauer, Christian Rauch ve Christian Friedrich Tieck ise heykelini yaptı. Henry Fuseli (Johann Heinrich Fussli) Winckelmann'ı çevirdi ve Bodmer'in resmini yaptı, Joseph Koch August Wilhelm Schlegel'in resmini yaptı, Mengs Winckelmann'ın resmini yaptı. Schadow, Klopstock ve Gilly'nin; Tieck, Lessing'in; Karl Wickmann, Hegel'in ve Albert Wolff, Friedrich Schadow'un heykellerini yaptı. Bu, İtalyan Rönesansı'nda olduğu gibi, kendisinin yetenekli bir çağ olduğunun bilincinde olan bir dünyaydı.[32]

Mengs ve Winckelmann'dan sonra Roma'daki en kayda değer Alman varlığı, çeşitli şekillerde Aziz Luke Kardeşliği, Düreristler ve Nasıralılar olarak bilinen bir grup ressamdı. Bu grup, Mengs'in öğrencisi Friedrich Heinrich Fuger'in yöneticisi olduğu Viyana'daki Akademi'de benzer düşünen ruhlardan oluşan küçük bir düğüm olarak başladı. Fuger iyi bir yöneticiydi -David onun hayranıydı- ama Johann Friedrich Overbeck, Franz Pforr ve Johann David Passavant Viyana Akademisi'nin rutininden rahatsız olmaya başladılar. Rutinden ve onlar için yeterince dindar olmayan Viyana'nın kendisinden hoşlanmamanın ötesinde ortak noktaları, Correggio, Titian ve o zamanlar çok moda olan Bologna okulu gibi daha sonraki ressamlardan ve özellikle de geç Orta Çağ ve erken Rönesans'ın sözde İtalyan ilkellerinden ziyade, daha önceki İtalyan eski ustaları -Perugino, Raphael ve Michelangelo- tercih etmeleriydi. Bu, Gotik Canlanma, Romantizm ile paralel ilerliyordu.[33]

Keith Andrews'un ifadesiyle "mütevazı boyutuyla ters orantılı bir etki yaratan *Herzensergiessungen eines kunstliebenden Klosterbruders* (Sanatsever Bir Keşişin Efsaneleri) adlı anonim kısa kitapçığın 1797'de yayınlanması bu görüşleri pekiştirdi."[34] Wilhelm Heinrich Wackenroder tarafından yirmi beş yaşında ölümünün arifesinde yazılan ve arkadaşı şair Ludwig Tieck tarafından bir araya getirilen bu kitap, bir dizi sanat öyküsünden çok, büyük ressamların hayatlarından alınmış canlı olaylarla birlikte, özellikle Joachim Sandrart'ın Dürer biyografisine dayanan, erken dönem Alman sanatçılarının nasıl yaşadığına dair samimi ayrıntılar içeren bir sanat tarihiydi. Wackenroder ve Tieck, tam bir Romantik modda, sanatı ilahi ilham olarak açıklamışlardır.

Viyana Akademisi'ndeki dört ressam çırağı Oberbeck, Pforr ve Passavant üçgenine işte bu arka planda katıldı. Bunlar İsviçre'den Ludwig Vogel ve Johann Konrad Hottinger, Svabya'dan Joseph Wintergerst ve Avusturya'dan Joseph Sutter'di. Bu yedi ressam artık birbirlerinin çalışmalarını eleştirmek için düzenli olarak bir araya geliyor ve kısa sürede Akademi'nin politikalarına karşı çıkan bir grup olarak birleşiyorlardı. Wackenroder'in kitabından yola

çıkarak kendilerine "kardeşlik" adını verdiler, diğer isme karar vermek nispeten kolay oldu: ressamların koruyucu azizi olan Evangelist Aziz Luka. Dini, keşişçe amaçları doğrultusunda, ressam keşiş Fra Angelico onların idealiydi. "Sanatçı," diyordu Overbeck bir mektubunda, "bizi Doğa aracılığıyla daha yüksek idealize edilmiş bir dünyaya taşımalıdır ..."[35]

Viyana Akademisi ile sürekli çatışmaları nedeniyle, güneye, "Raphael'in şehrine" taşınmayı planladılar ve kendi Akademileri Fransız işgali nedeniyle Mayıs 1809'da kapanmak zorunda kaldığında ve daha sonra sadece çok daha küçük bir varlık olarak yeniden açılmasına izin verildiğinde, isyancılar -daha küçük seçilmiş azınlık arasında yer almayanlar- bu fırsatı kaçmak için kullandılar. Modern zamanların ilk sanatsal ayrılığı Mayıs 1810'da gerçekleşti.

Roma'da, on altıncı yüzyılda kurulmuş bir İrlandalı Fransisken kilisesi ve üniversitesi olan S. Isidoro manastırına yerleştiler. Her ressamın yaşamak ve çalışmak için kendi hücresi vardı. Geceleri birlikte yemek yiyor, sonra yemekhanede okuyor ve resim yapıyorlardı. Çizim yapmak -dua etmek gibi- bir ritüel haline gelmişti. Vatikan'da Pinturicchio ve Raphael'in fresklerini gönüllerince inceleyebiliyorlardı. "Wackenroder'in sanatsever keşişi gerçeğe dönüşmüştü."

Overbeck liderliği üstlendi ama "Alman sanatının yeniden doğuşunun temelini atan" her şeyden çok Pforr ile aralarındaki dostluktu.[36] Pforr'un *Arkadaşlık*'ı ile Overbeck'in *Italia ve Germania*'sının karşılaştırılmasının da göstereceği üzere, birbirleri için ve çok benzer bir tarzda resim yaptılar. Ancak işbirliği daha fazla ilerleyemeden, Temmuz 1812'de Pforr yirmi dört yaşında veremden öldü. Pforr ölüm döşeğindeyken, gruptan bazıları Collegium Romanum'da teoloji profesörü olan Abbate Pietro Ostini'nin evinde toplanmaya başlamıştı ve Pforr'un ölümünden sonra "Fratelli di S. Isidoro"nun manastır izolasyonu sona erdi ve binanın kendisinden vazgeçildi. Aziz Luka Kardeşliği'nin üyeleri isimlerini "Düreristler" olarak değiştirdiler, ancak Katolikliğe yaptıkları vurgu ve manastır yaşam tarzları nedeniyle, etkilendikleri dökümlü pelerinler ve saçlardan bahsetmeye gerek yok, onlara "Nasıralılar" lakabı verildi. Sanat tarihindeki pek çok hicivli yakıştırma gibi bu lakap da kalıcı oldu.[37]

Bu karışık talihlerine rağmen, Kardeşlik'in eserleri daha kuzeyde tanınmaya başladı ve aralarında Berlinli ünlü heykeltıraş Johann Gottfried Schadow'un oğulları Rudolf ve Wilhelm Schadow ile Dorothea Veit'in oğulları ve Friedrich Schlegel'in üvey oğulları Johann ve Philipp Veit'in de bulunduğu başka genç ressamlar da Alpler'e doğru yola çıktı. Ancak en ciddi yeni yetenek Peter von Cornelius'tu.[38]

İnatçı, tek başına hareket eden ve Goethe'nin *Faust*'undan çok etkilenen Cornelius, Goethe'nin draması için bir dizi illüstrasyon üretmişti. Goethe çizimleri yeterince beğendi ama Cornelius'u İtalyan çağdaşlarını incelemeye teşvik etti. Cornelius İtalya'da Overbeck'e katıldı ve Pforr'un yerini aldı. Aslında

onun gelişi Nasıralılar için yeni bir yöne işaret ediyordu. Raphael'den daha az etkilenen Cornelius, kardeşliği kendi dar çevreleri için daha az çalışmaya ikna etti ve gerçekten ulusal bir sanatsal yenilenme olacaksa, kiliseleri, manastırları ve önemli kamu binalarını kaplayacak bir sanat olan yeni bir abidevi sanata ihtiyaç olduğunu içgüdüsel olarak kavradı. Kendisini ve diğerlerini fresk resminin şövale resimlerinde eksik olan anıtsal niteliğe sahip olduğuna ikna etti ve böylece Palazzo Zuccari'yi (bugün Biblioteca Hertziana) işgal eden Roma'daki Prusya Başkonsolosu Salomon Bartholdy'yi Nasıralılardan dördüne bir görev vermesi için ikna etti. Tema olarak Eski Ahit'teki Yusuf'un Mısır'daki hikâyesini seçtiler.[39]

Freskler büyük başarı kazandı (1887'de Berlin'e götürüldüler). Sanatçıların hepsi -Overbeck, Cornelius, Philipp Veit ve Friedrich Schadow- lirik açıdan en iyi durumdaydı, figürleri güçlü ve ritmikti, yoğun bir atmosfer duygusu vardı. "Bu, daha önce yapılanlardan toplu bir kopuştu -Mengs'ten, Barok'tan, Neoklasik'ten uzak; renklerin canlılığı, çarpıcı saflığı ve uyumu bir vahiydi."[40] Her milletten sanatçı yeni freskleri görmek için Roma'ya akın etti. Antonio Canova ve Bertel Thorvaldsen övgülerini esirgemedi ve Nasıralılar Roma sanat dünyasının ilgi odağı haline geldi. Daha önce sözü edilen ve Roma'yı ziyaret eden ya da Roma'da tam zamanlı yaşayan 500 Alman sanatçıdan biri olan Baron Friedrich von Rumohr (1785-1842), modern anlamda ilk sanat tarihçisi oldu. Nasıralıların fikirlerinin nasıl geliştiğini keşfetmeyi kendine iş edinmiş ve bunu yaparken de arşivleri keşfeden ve ilk ustaları tabiri caizse "ete kemiğe büründürerek" ilk elden inceleyen ilk kişiler arasında yer almıştır (bu dönem gravür çağıydı, hatırlayın, fotoğraflardan önce). Rumohr, sanat tarihinin akademik bir disiplin haline gelmesinden büyük ölçüde sorumluydu ve araştırmalarının sonuçlarını sistematik bir şekilde ortaya koyan *Italienische Forschungen* (1827-32) adlı eseri, "Forschung"-araştırma- kelimesinin erken bir kullanımıydı.[41]

1820'lerin başında kardeşlik dağılmaya başladı.[42] Cornelius, Overbeck ve Julius Schnorr von Carolsfeld, Kral I. Ludwig tarafından Münih'e çekildi. Yeni kral, tarihin en büyük anakronizmlerinden birine dönüştü ve önceki ihtişamları yeniden yaratmaya çalışan komisyonlar aracılığıyla ulusal bir sanatsal rönesans başlatabileceğine kendini ikna etti -Yunan tapınakları, Bizans ve Romanesk kiliseleri, Gotik evler inşa etti. Mozaik ve ankostik boyama yöntemi gibi antik çağ teknikleri yeniden canlandırıldı.

Başlangıçta Cornelius eğleniyordu. İlk görevi, Ludwig'in topladığı antik heykellere ev sahipliği yapacak olan müze Glyptothek'in dekorasyonu içindi.[43] Ancak Cornelius, resimlerin, bütünün amacının kavranabilmesi için her bir parçanın ayrı ayrı anlaşılması gereken geniş resimsel şemalardan oluşması gerektiğine dair Kant sonrası, aşırı entelektüel bir görüşe sahipti. Didaktik tavır

üzerindeki bu (yorucu) vurgu, bir sonraki büyük görevinde daha da belirgindi. Cornelius, Münih'in merkezindeki yeni Ludwigskirche'de, Hıristiyan dininin bir başka görkemli destanını tasarladı: tüm binayı dolduracak şekilde tasarlanmış ve tamamen Kitab-ı Mukaddes'e dayanan iddialı bir plan. Kral bile bundan rahatsız oldu ve Cornelius'u apsis ve koro ile sınırlandırarak görevi azalttı.

Hepsi bu kadar da değildi. Kral o zamana kadar mimarları Leo von Klenze ve Friedrich von Gartner'in etkisi altına girmişti ve Cornelius'un yapmaya çalıştığı şeyden nefret ediyorlardı (Cornelius'un resimlerinin içinde bulundukları binaları gölgede bırakacak şekilde tasarlandığını düşünüyorlardı). Sonuç olarak, Cornelius ve prens tartıştı ve 1840'ta ressam hizmetlerini yeni bir hamiye, Prusya Kralı IV. Friedrich Wilhelm'e sundu ve o da sanatçıyı hemen Berlin'e davet etti. Cornelius orada, hayatının geri kalan yirmi beş yılı boyunca kendisini meşgul edecek olan kariyerinin taçlandırma görevine başladı. Kral, Berlin'in büyük katedralini yeniden inşa etmeyi kafasına koymuştu ve Cornelius bu işin başına getirildi. Projenin büyüklüğü onun hırslarına uygundu, ancak daha katedralin temelleri bile atılmadan, 1848'deki siyasi çalkantılar tüm planı altüst etti. Cornelius inatla tasarım üstüne tasarım üretmeye devam etti: asla gerçekleşmeyeceğini biliyor olması gereken bir plan için devasa taslaklar, konunun insanın günahı karşısında ilahi lütuf olduğu ve kurtuluşla sonuçlandığı bir fresk döngüsü çizdi. İngiltere'deki Ulusal Galeri'nin müdürünün eşi, büyük bir gezgin ve yazar olan Lady Eastlake, Cornelius'un atölyesindeki çizimleri gördüğünde, kapladıkları "dönümlerce" alan karşısında dehşete düşmüş ve Cornelius'un Alman sanatının "büyük silahı" değil, "sadece bir mantar tabancası" olduğu sonucuna varmıştır. Buna rağmen, yurtdışındaki sanatçı arkadaşlarının çoğu -örneğin Jean-Auguste-Dominique Ingres, Francois-Pascal-Simon Gerard ve Eugene Delacroix- en azından niyetleri açısından onu takdir etti. Delacroix "ifade enerjisi gerektirdiğinde büyük hatalar yapma cesaretini bile" övmüştür.[44]

Ludwig, Cornelius'a katılmak üzere 1827'de Münih'e geldikten sonra Schnorr'a karşı da aynı şekilde davrandı. İlk siparişi *Odysseia*'ya dayanan bir fresk döngüsü olacaktı, ancak Ludwig kısa sürede bundan sıkıldı ve bunun yerine Münih'te yeni inşa edilen ve Palazzo Pitti'yi model alan Kraliyet Sarayı için *Nibelungenlied*'i tercih etti. Bu fresklerin tamamlanması neredeyse kırk yıl sürmüştür, bunun başlıca nedeni Schnorr'un din dışı bir görev için hevesli olamamasıdır. Ancak diğer planlar da neredeyse aynı süreyi aldı ve Cornelius Münih'i terk edip Berlin'e gittiğinde Schnorr, arkadaşına saldıran eleştirmenlerin hedefi haline geldi. Schnorr 1841'de Dresden'i ziyaret edip de oradaki akademinin direktörlüğü teklif edildiğinde, Ludwig onu tutmak için hiçbir girişimde bulunmadı.

Schnorr Dresden'de çok başarılı bir eser üretti: 240 ahşap bloktan oluşan bir dizi: *Resimli Kitab-ı Mukaddes.* "Eğer Nasıralılar bir vasiyet bırakmışlarsa,

başarmak istedikleri her şeyin bir gerekçesi, bu Kitab-ı Mukaddes resimlerinden daha uygun bir şekilde gösterilemezdi ... yine de bunlar ortak bir çalışma değil, yakın çevrelerinden bile olmayan tek bir adamın eseriydi."45 Nasıralılar hiçbir zaman tam anlamıyla başarılı olamadılar. Muhtemelen fazla teoriktiler.

Resim İçin Yeni Bir Sözcük Dağarcığı

Bu kitabın ilk bölümünde ele alınan fikir ve temaların çoğu, 1798 yılında Dresden'e gelen ressam Caspar David Friedrich'in eserlerinde bir araya gelmektedir. Sembolizmi, milliyetçiliği, yücelik kaygısı, romantizmi, Hıristiyan inancı konusundaki iç savaşı... tüm bunlar onun kendine özgü sanatına yansımıştır. "Gizemleri resmetti ve kendisi de bir gizem olarak kaldı."[46]

1774'te Pomeranya'daki Baltık liman kenti Greifswald'da doğan Friedrich, bir mum ve sabun imalatçısının oğluydu.[47] Kopenhag Akademisi'nde eğitim gördükten sonra Almanya'da göze çarpan birçok güzellik noktasını ziyaret etti, sonunda Dresden'e yerleşmeyi seçti ve ölümüne kadar orada kaldı. Kendine özgü üslubu kısmen kişisel terimlerle açıklanabilir: annesi o yedi yaşındayken ölmüş ve en yakın olduğu erkek kardeşi, ikisi birlikte buz pateni yaparken boğulmuştur. Caspar ömür boyu suçluluk duygusuyla yaşadı.

Kopenhag'daki öğretmenleri Danimarka neoklasizminin temsilcileriydi. Doğadan çizim yapmaya yaptıkları vurgu, Friedrich'in erken dönem seyahat sevgisiyle birleşince, onda manzaraya karşı bir hayranlık uyandırmış gibi görünüyor. Özellikle, manzaraları küçük izole figürler ve megalitler, "kahramanlık kalıntıları" ile doludur. Zamanla kendi ikonolojik kelime dağarcığını geliştirdi. "Kıyamet boyutunda İskandinav imgeleri resmetti, manzaraları nadiren gün ışığını veya güneş ışığını tasvir eder, bunun yerine şafak, alacakaranlık, sis veya buğu gösterir."[48] Çağdaşları bunun, Fransız işgalinin bir sonucu olarak Alman "ruh halini" tasvir ettiğini varsaydı -siyasi olarak zayıf ama entelektüel olarak güçlü. Her iki durumda da Friedrich, doğayı düşünmenin bizi şeylerin nasıl olduğuna dair daha derin bir takdire götürdüğüne ikna oldu. Net tekniği, gizemli sahneleri ve ışık efektleri (bu konuda özellikle Salvador Dali'nin öncüsüdür) ününün hızla artmasını sağladı. Eşit şekilde hamiler ve ödüller kazandı ve Alman Romantizminin önde gelen isimleriyle dostluklar kurdu.

En tipik ve en tartışmalı resimlerinden biri, Tetschen Altar Eseri olarak da bilinen 1808 tarihli *Dağlardaki Haç*'tır. Çarmıha gerilmiş İsa bir dağın tepesinde profilden gösterilmiştir. İsa yalnızdır, etrafı sadece doğayla çevrilidir. Friedrich'in de kabul ettiği gibi, batan güneşin ışınlarının hakim olduğu kompozisyonda Haç, boyut açısından önemsiz bir unsurdur ve Hıristiyanlık öncesi eski dünyayı simgelemektedir.[49] Aynı şekilde, dağ sarsılmaz bir inancı temsil ederken, çok sayıdaki köknar ağacı da umudun bir alegorisidir. İlk kez bir kişi

sunak olarak tasarlanmış bir manzara resmi üretmişti ve kimse bu resmi beğenmedi. Ancak Friedrich, haçların manzaraya hakim olduğu başka resimler de üretti ve Hıristiyan sembollerle dolu olsun ya da olmasın, onun manzaraları her şeyden önce ruhani varlıklardır, "mistik atmosferle doludur". Romantik yazarlarla olan dostlukları onu, "sanatın kaynağının insanın içsel varlığında olması gerektiğine; o içselliğin de ahlaki ya da dini bir değere bağlı olması gerektiğine" ikna etmişti.[50]

Bir diğer ünlü tablosu, bir dağın tepesinde duran ve aşağıya, diğer dağların tepelerine ve bulutlara bakan bir adamın sırtını gösteren *Sis Denizinin Üstündeki Gezgin*'dir. Gizemli, ancak teknik açıdan kusursuz olan bu resim Schinkel'i o kadar etkilemiştir ki resim yapmayı bırakıp mimarlığa yöneldiği söylenir.

Çağdaş siyasi olaylar da Friedrich'in tarzına uygun düşüyordu. Napolyon Savaşları sayesinde Fransa'ya karşı şiddetli bir nefret ve kendi ülkesine karşı yoğun bir tutku geliştirdi. Çeşitli Alman kurtuluş hareketlerine verdiği destek, Fransız askerlerini misafirperver olmayan Alman dağlarında kaybolmuş gösteren sahnelerle ifade edildi. Ancak genel olarak amacı "seküler bir dünyada tanrısallığın tecrübesini" tasvir etmekti ve Gotik kiliselerin yıkıntılarını ya da dramatik orman manzaralarını melankolik bir şekilde resmederken göstermeye çalıştığı şey de buydu. Onun eserlerinde insanlar, Kant'ın yüce ideası olarak tasvir ettiği ezici doğa güçleri karşısında çoğu zaman çaresizdir.

Friedrich'in ünü, 1820'de Rus Çareviç Alexandra Feodorovna'nın (Prusya Prensesi Charlotte olarak doğdu) birkaç resmini satın almasıyla zirveye ulaştı. Prusya restorasyonunun ardından, siyasi tutumları sanatına yönelik resmi saldırıların artmasına neden oldu ve Cornelius gibi o da bir çağdışı haline geldi. Birkaç kişi dışında herkes tarafından unutularak 1837'de öldü.

Onun duygusal resim tarzı, yirminci yüzyılın başlarında Alman Ekspresyonistleri, Max Ernst ve diğer sürrealistlerin onu benzer bir vizyoner olarak görmesiyle yeniden keşfedildi. Hudson River ekolü, Rocky Mountain ekolü ve New England Luministleri de dahil olmak üzere Amerika'daki pek çok ressam ondan etkilenmiştir. J.M.W. Turner veya John Constable gibi diğer Romantik ressamlarla birlikte manzara resminin Batı sanatında önemli bir tür haline gelmesine yardımcı oldu.

KISIM III

Eğitimli Orta Sınıfın Yükselişi: Modern Refahın İtici Kuvvetleri ve Mühendisleri

10.

Humboldt'un Hediyesi: Araştırmanın İcadı ve Öğrenmenin Prusyacası (Protestancası)

"1790 ile 1840 yılları arasındaki on yıllar, modern bilimin evrimindeki kritik ve biçimlendirici dönemi oluşturmaktadır. Doğa ve fizik bilimleri, tarih ve dilbilim 1840 yılına gelindiğinde disiplinler arası ayrımları şekillendirmiş ve yirminci yüzyıla kadar akademik öğrenime hakim olacak temel sorunları ortaya çıkarmıştır." R. Steven Turner, 1972 yılında Princeton'da yazdığı "The Prussian Universities and the Research Imperative, 1806-1848" (Prusya Üniversiteleri ve Araştırma Zorunluluğu, 1806-1848) başlıklı doktora tezinde böyle diyor. Devam ediyor: "Avrupa uluslarının çoğunun akademisyenleri bu kahramanca organize öğrenim çağına katkıda bulundu, ancak Alman akademisyenler en önde gelen rolü oynadı."[1]

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında ideolojik bir değişim gerçekleşmiş, böylece 1850'ye gelindiğinde Alman üniversiteleri neredeyse tamamen araştırma enstitülerine dönüşmüş, "birçok ezoterik alanda öğrenimin genişletilmesine odaklanmıştı."[2] Turner'ın deyimiyle bu "araştırma zorunluluğu" dört yenilik içeriyordu: (1) Özgün araştırmalara dayanan yeni sonuçların yayınlanması bir profesörün kabul edilmiş sorumluluğu ve küçük bir üniversite atamasının bile olmazsa olmazı haline geldi; (2) üniversiteler araştırmayı destekleyecek altyapıyı -kütüphaneler, seminerler ve laboratuvarlar- inşa etmeye başladı; (3) öğretim yeniden yönlendirildi ve öğrencileri araştırma yöntemlerine başlatmaya çalıştı; (4) Prusya profesörlüğü özgün araştırmayı yücelten bir üniversite ideolojisini benimsedi. On dokuzuncu yüzyılın başlarında Alman üniversitelerinde "keşfin kurumsallaştırılması" ilk kez öğretimle bütünleştirildi.[3] 1860'tan sonra bu ideoloji İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'ne de yayıldı.

Bazı açılardan, gördüğümüz üzere, üniversiteler bunun gerçekleşmesi gereken en son yerdi. Bilim akademileri gibi diğer kurumlar yeni entelektüel eğilimlere (örneğin İngiltere'de) daha hızlı yanıt vermişti. On sekizinci yüzyıl üniversiteleri, 1. Bölüm, s. 51'de tartışıldığı gibi, öğrenimi "korumak ve aktarmak" için vardı. Ancak on dokuzuncu yüzyılda profesörlük, öğretim

yükümlülüklerine yaratıcı bir işlevin de eklenmesi gerektiğini hissetti. Bu yeni yaklaşım, Wilhelm von Humboldt tarafından gerçekleştirilen reformlar sırasında Fichte, Schelling ve Schleiermacher tarafından yayınlanan bir dizi incelemede ana hatlarıyla ortaya konmuştur. Tarihçi Friedrich Paulsen'in yazdığı gibi: "[K]im bilimsel bir kariyere başlamak isterse, ondan sadece eldeki bilgiyi öğrenmiş olması değil, aynı zamanda kendi bağımsız faaliyetiyle bilgi üretme yeteneğine sahip olması talep edilir..."[4]

Modern profesör iki topluluğun üyesidir: ders verdiği kurum ve kendi disiplinindeki diğer akademisyenler. Turner'a göre ilk disipliner topluluk, Almanya'nın ilk özel matematik dergisi olan *Archiv der reinen und angewandten Mathematik*'i kuran Helmstedt'teki Profesör Johann Friedrich Pfaff ve Leipzig'deki Profesör Carl Friedrich Hindenburg'a kadar izlenebilir. Kimya alanında Karl Hufbauer, Helmstedt'teki Lorenz Crell'i ve onun *Chemisches Journal*'ını yeni ortaya çıkan kimyacılar topluluğunun merkezi olarak tanımladı. Bu alanlarda, 1. Bölüm, s. 51'de tanımlanan klasik filologlar arasında olduğu gibi, bir yakın çevre oluşmaktaydı.[5]

Bu öz-bilinçli topluluklarla ilgili önemli nokta, *otorite* kazanmaya başlamalarıydı. On sekizinci yüzyılda bu tür bir otorite sınırlıydı çünkü devlet işe alma ve işten çıkarma konusunda tekele sahipti ve genellikle ne fakülteye ne de disipline danışıyordu.[6] (Göttingen bir istisnaydı, bu da kısmen üstünlüğünü açıklıyor.) Profesörleri yayın yapmaya teşvik etmek için girişimlerde bulunuldu, ancak özgün bilimsel çalışmalar değil: önemli olan ders kitaplarıydı, özel monografiler değil.

Modern araştırma kavramımızın henüz ortaya çıkmamış olduğu, 1790'dan önce "araştırma" (*Forschung*) kelimesini hiç kullanmadan bilimlerdeki "keşiflerden" (*Entdeckungen*) ve "düzeltmelerden" (*Verbesserungen*) bahseden akademisyenlerin dilinden anlaşılmaktadır. Keşiflerin, daha önce fark edilmemiş bir ilişkiyi yakalayan ya da bir yığın öğrenmeyi düzene sokarak daha yüksek bir genelleme çıkarabilen zihinlerden, salt akıl gücünden kaynaklandığı varsayılıyordu. Başka bir deyişle, bu dehanın ayrıcalığıydı. Bunun da ötesinde, bilimlerin bazı alanlarının esasen statik olduğu anlaşılmıştı. J. D. Michaelis, felsefe, hukuk, teoloji ve tarih gibi bazı bilimlerde yeni hakikatlerin ortaya çıkmasını beklemeyenlerden sadece biriydi.[7]

Napolyon ve onun Prusya'ya dayattığı ezici yenilgiler olmasaydı muhtemelen hiçbir şey olmazdı. (Thomas Nipperdey, on dokuzuncu yüzyıl Almanya'sının görkemli tarihine "Başlangıçta Napolyon vardı" sözleriyle başlar.) Reformcular iktidara geldi. Onlara göre ülkenin çöküşü, "mekanik itaat ve demir disipline" vurgu yapan Frederik garnizon devletinin "çürümüş çekirdeğinden" kaynaklanıyordu. Ahlaki bir yenilenmeye ihtiyaç vardı ve buna eğitim de dahildi.

Bu üç cephede gerçekleştirildi: örgütsel, idari ve ideolojik.[8] Eski, zayıf kurumlar lağvedildi, diğerleri birleştirildi ve en heyecan verici olanı Berlin ve Bonn'da yeni üniversiteler kuruldu.

Reformlar, Kral III. Friedrich Wilhelm'in Napolyon'un işgali sırasında sarayını buraya taşıdığında üniversite öğretim üyelerinin vatanseverliğinden etkilendiği Königsberg'de başladı. Friedrich Wilhelm, Halle Üniversitesi'ni tümüyle Berlin'e nakletmesini isteyen Halle profesörlerinden oluşan bir heyeti geri çevirdi, ancak şehirde tamamen yeni bir üniversite kurmayı kabul etti ve bu çok önemli oldu. Fichte, Schleiermacher ve F. A. Wolf'un hepsi Berlin'e göç etmişti ve kralın kararı üniversiteler hakkında büyük bir teori patlamasına neden oldu. Ancak asıl kritik hamle, reform yanlısı bakanlardan Hardenberg'in Wilhelm von Humboldt'u Roma'daki diplomatik görevinden alarak yeni kurulan Din ve Eğitim İşleri Dairesi'nin başına getirmesiyle gerçekleşti. Kendisi de filoloji üzerine çalışmış olan Humboldt, Wolf'a herkesten daha yakındı ve ikisi de bireysel olarak akademisyenleri işe almaya koyuldular. Üniversite 1810 kış sömestrinde Fichte'nin ilk (seçilmiş) rektör olmasıyla kapılarını açtı. Bu, Nipperdey'in on dokuzuncu yüzyıl Almanya'sında "eğitim dini" olarak adlandırdığı şeyin başlangıcıydı.[9]

Humboldt, hukukçu Friedrich Carl von Savigny, anatomist Karl Asmund Rudolphi, ayrıca Schleiermacher, Wolf'un kendisi, elbette J. C. Reil ve J. G. Bernstein gibi bir dizi seçkin akademisyeni çekmeyi başardı. Ayrıca Berlin Akademisi'nden bir dizi bilim insanını da işe aldı. İlk günlerde fakültenin en güçlü olduğu alanlar filoloji ve hukuktu ve Berlin kısa sürede Göttingen'i gölgede bıraktı. Ancak bilimler alanında yeni enstitü 1820'lerin sonlarına kadar gerçekten parlamaya başlamadı. O zamana kadar Bonn'da ikinci bir yeni üniversite kurulmuş ve Humboldt'un yerine Kaspar Friedrich von Schuckmann geçmişti.[10]

Üniversitenin örgütsel ve kurumsal reformlarından daha az önemli olmayan şey, Turner'ın da belirttiği gibi, teorik yenilikler, manevi ve felsefi gençleşmeydi. "Bunların ortak ilkeleri tek bir isim altında toplanabilir: *Wissenschaftsideologie*. Bu yeni kavram Berlin Üniversitesi'nin kuruluşunu izleyen yıllarda eşi benzeri görülmemiş bir başarı kazandı. On dokuzuncu yüzyıl boyunca Alman üniversitelerinin resmi ideolojisi haline gelen bu ideoloji, araştırma ve öğretimin birliğine yaptığı vurguyla Alman üniversitesinin 'fikrini' tanımlayan müthiş, neredeyse dini bir statüye sahip bir ideolojidir."[11]

Humboldt'un yanı sıra beş kişi daha bu Wissenschaftsideologie'nin temellerini atmıştır. Fichte, 1794-1807 yılları arasında Jena ve Berlin'de bir dizi konferans olarak verilen ve broşür olarak yayınlanan *Alimlerin Mesleği Üzerine*'yi yazarak en meşhuru oldu. Schelling, Henrik Steffens, Schleiermacher ve Wolf da kendi düşüncelerini onunkilere eklediler. Onlar aracılığıyla Wissenschaftsideologie'de

iki entelektüel gelenek bir araya geldi.[12] İlk olarak, yeni gelenek o zamana kadar Jena'da merkezlenmiş olan İdealist felsefeye çok şey borçluydu. Lorenz Oken ve Schelling'in ardından Steffens, İdealizm'in bilimsel kolu olarak kabul edilen *Naturphilosophie*'nin baş savunucusu oldu (Romantizm üzerine 8. Bölüm, s. 166'da ele alınmıştır). Ancak Wissenschaftsideologie, ikinci olarak, Göttingen Üniversitesi ile ilişkili akademik neohümanizm geleneğine dayanıyordu. Wolf ve Humboldt Heyne'nin yanında eğitim görmüş, Schleiermacher ise Platon üzerine yaptığı yayınlarla bir filolog olarak tanınmıştı. "Yunan ve Roma'nın görkeminin, Alman öğrencilerin ahlaki ve estetik duyarlılıklarını en iyi şekilde geliştirebileceğini savundular. Bu nedenle, sadece liselerde değil, üniversitelerde de bu eserlerin incelenmesi daha sonraki tüm mesleki çalışmalardan önce gelmeliydi. Neohümanistler, klasiklere daha geniş ve daha derin bir şekilde dalmanın, hem on sekizinci yüzyıl üniversitelerinin kaba faydacılığını hem de öğrenci yaşamının yozlaşmasını ortadan kaldıracağına inanıyorlardı."[13]

Wissenschaftsideologie'nin bu savunucularının okul ile üniversite arasında önemli bir fark olduğuna inandıkları da bir gerçekti. Öğrenci okulda bilgi edinir; üniversitede ise muhakeme ve bağımsızlığı öğrenirdi. Özellikle Schleiermacher, okullar ve akademiler arasında yer alan üniversitelerin "Alman dehasına" uygun olduğunu düşünüyordu ... üniversite bu nedenle bir sürecin başlatılmasıyla ilgilidir ... gençlerde öğrenme (*Wissenschaft*) fikrini uyandırmak için yepyeni bir entelektüel yaşam sürecinden başka bir şey değildir ... böylece her şeyi öğrenme açısından düşünmek onlar için ikinci bir doğa haline gelir."[14] Schleiermacher ve diğerleri üniversitelerin yüksek okullardan daha fazlası olduğuna inanıyordu. Böylece *Brotstudium*, yani "ekmek eğitimi" kavramı doğdu. Ekmek eğitimi öğrenciye bir iş için yeterli bilgi sağlıyordu, ancak öğrenmeyi ilerletmiyordu.

Tüm bunlar, eğitimli olmanın ne anlama geldiğine dair yeni bir anlayış, Wissenschaftsideologie'de yaratılıyordu. Kantçı ve Kant sonrası felsefi sistemler Varlığın iki tarzını tanımlıyordu: Gerçek ve İdeal. Schelling'e göre Wissenschaft "İdeal ve Gerçek arasında var olan mutlak birliğin bilgisidir. *Wissenschaft*, Gerçek ve İdeal arasında bir birlik olduğuna dair felsefi kavrayıştır. Wissenschaft tüm insanlarda doğuştan vardır ama büyüyen, gelişen ve dinamik bir şeydir ve bunun merkezinde de yine idealist felsefeden alınan *Bildung* kavramı, yani eğitici anlamda oluş süreci yer alır. Bu sistem altında keşif -araştırma- her şeyin yanında ahlaki bir eylemdi."[15]

Fichte'nin alimin, profesörün insanlığın doğal lideri ve öğretmeni olduğu yönündeki argümanı da bundan çok uzak değildi. "Alim, *ahlaki açıdan* çağının *en iyi* insanı olmalıdır; o zamanlar mümkün olan en yüksek ahlaki kültürü kendisinde sergilemelidir."[16] Neohümanizmin ateist ve yıkıcı olduğunu düşünen kuşkucular *vardı* ama ilginçtir ki, Romantik bir çağda, akademisyenler

Romantik bireyi kişileştiriyordu. 1817 yılına gelindiğinde Berlin, yeni üniversite ideolojisinin odak noktası olarak Jena'nın yerini almıştı.

Ancak yeni üniversiteler Prusya'da ve genel olarak Almanya'da vatansever bir canlanmayla aynı zamana denk geldi ve üniversite öğrencilerinin kurtuluş savaşına katkısı da tutumların değişmesinde rol oynayarak üniversiteleri hiç olmadıkları kadar popüler hale getirdi.[17]

Prusya'da (Avrupa'nın geri kalanında olduğu gibi) siyasi istikrarın bir ölçüde geri geldiği 1818 ile devrim yılı olan 1848 arasında, bilimsel ve akademik araştırma arayışı Alman üniversitesinin belirleyici özelliği haline geldi. "*Wissenschaftsideologie* üniversitelerdeki keşif ve yaratıcılığı yüceltti; ... Akademik bilginin, iyi tanımlanmış araştırma yöntemlerinin titizlikle uygulanması yoluyla elde edileceğini varsayıyordu ki bu da keşif araçlarının çok sayıda öğrencinin kullanımına sunulabileceği anlamına geliyordu."[18] Bu, Prusya'nın yeni öğrenme kavramıydı.

Ne olduğu kadar ne olmadığını da söylemek önemlidir. Almanya'da bilim alanındaki devrim Kantçı eleştirilerle başladı ama klasik filoloji, tarih ve 8. Bölüm, s. 166'da ele alınan Hint-Avrupa dillerinin keşfine de bir o kadar borçluydu. Entelektüel açıdan tüm bunlar, Fransa'da Lavoisier, Laplace ve Georges Cuvier aracılığıyla eşzamanlı olarak gerçekleşen doğa bilimlerindeki keşifler kadar yenilikçiydi. Ancak Almanya'da doğa bilimleri bu rolü oynamadı. Doğa bilimlerinde yaratıcılık yaklaşık 1830'dan sonrasına kadar orada başlamadı.[19]

Spekülatif felsefe bir yana, klasik filoloji, Heyne ve Wolf'un zamanından itibaren Alman *Wissenschaft*'ını özetlemiştir; onun yeni teknikleri ve titizlik standartları daha sonra hukuk, tarih ve diğer bilim dallarına aktarılmıştır. Dahası, Heyne ve Wolf'un klasik filolojiye getirdiği şiddetli entelektüel titizlik ve bu yaklaşımın başarıları yeni uzmanlık alanlarını teşvik etti. Germen kültürünün kendisi de bunlardan biriydi. Friedrich von der Hagen, Achim von Arnim ve Clemens Brentano gibi romantikler, unutulmaya yüz tutmuş eski Cermen edebiyatının büyük bir kısmını unutulmaktan kurtarmışlardı. Grimm kardeşler -Jacob ve Wilhelm- ünlerinin dayandığı *Kinder- und Hausmarchen* adlı eseri birlikte üretirken, Jacob tek başına 1819-37 yılları arasında daha az ünlü olmayan *Deutsche Grammatik*'i yayınladı. Bu eser, "der Grimm" olarak bilinen ve otuzdan fazla cildinin sadece dördünü tamamladıkları *Deutsches Worterbuch* adlı etimolojik sözlükleriyle birlikte, Germen filolojisinin ilerlemesi için sağlam bir temel oluşturulmasına yardımcı oldu.[20]

Benzer şekilde, tarih yazımında da klasik filolojide başlayan eleştirel gelenek Barthold Niebuhr tarafından benimsenmiştir. Kopenhag'da doğan Niebuhr, yeni Berlin Üniversitesi'nde göreve başlamadan önce kısa bir süre devlet memurluğu yaptı ve burada 1811-12 yıllarında ünlü bir dizi ders verdi ve daha sonra bu derslerini çok ciltli bir eser olan *Romische Geschichte* (Roma

Tarihi; 1811-32) adlı bir kitaba dönüştürdü. Niebuhr burada Roma tarihinin kaynaklarını eleştirel bir analize tabi tutarak antik çağlardan günümüze ulaşan efsaneler ve sözlü gelenekler arasında sağlam bir anlatı tespit etmeye çalışmıştır. Niebuhr'un anlatısı daha sonra Theodor Mommsen'in yazıları tarafından aşıldı ve geliştirildi, ancak yine de onun Roma'sı sansasyon yarattı, yaygın olarak yeni bir tür tarih olarak kabul edildi ve Leopold von Ranke için bir model olduğunu kanıtladı.[21] Filoloji ve tarih disiplinleri, daha da önemlisi, felsefe fakültesinde merkezileştirildi ve bu, gördüğümüz gibi, on sekizinci yüzyılda Halle ve Göttingen'de başlayan önceliklerdeki bir değişim olan bu fakültenin öneminin artmasına daha da katkıda bulundu.

"Alman Bilimlerinin En Kesin ve En Yüce Tarafı"

Ortak romantik kökleri, Almanya'daki yeni akademinin farklı dallarına çarpıcı bir tema ve bakış açısı birliği kazandırdı.[22] Ancak bunun ötesinde, eleştirel yöntemde de bir dönüşüm yaşandı.

"*Wissenschaft*" ve "*Bildung*" ile birlikte "*Kritik*" terimi akademik yaklaşımın temel bir kategorisi olarak ortaya çıkıyordu. Elbette bu terimle ilk kez 1780'lerde Kantçı felsefede az çok teknik bir terim olarak karşılaşılmıştı ve burada bilginin mevcut içeriğinden, bilgi kaynaklarının ve mevcut öğrenmenin geçerliliğinin eleştirel bir değerlendirmesine doğru bir dönüşü örnekliyordu. Berlin Üniversitesi 1820'lerde tamamen kurulduğunda, akademisyenler hala "*Kritik*"i bu anlamda kullanıyordu (yönteme *quellenkritisch* denir). Bu terim, kaynakların sürekli ve şüpheci bir şekilde değerlendirilmesi anlamına geliyordu. Aynı zamanda, kanıtların eleştirel incelemesinin, akademisyenliğin daha yapıcı yönlerinden önce gelmesi gerektiğini de ima ediyordu. Daha teknik bir ifadeyle, kaynakların -arşivler, el yazmaları- "titiz bir hassasiyetle" ele alınması gerektiği anlamına geliyordu.[23]

Bir metnin "yeniden düzenlenmesi" yeni yaklaşımı özetliyordu. Bu süreçte akademisyenler, her biri doğru bir şekilde tarihlendirilmesi ve tüm hataların giderilmesi gereken bir kaynağın farklı versiyonlarını karşılaştırdılar. F.A. Wolf bunu en meşhur şekilde 1795'te *Prolegomena ad Homerum*'da yapmış ve Homeros diye birinin olmadığı sonucuna varmıştır (bkz. 3. Bölüm, s. 91). Aslında, Wolf'un spesifik argümanlarının çoğu kendi öğrencileri tarafından çürütülmüştür ve bu oldukça hızlı olmuştur. Ancak, bir anlamda, mesele bu değildi. Kitap, eleştirel yöntemin gerçek tarihsel bilgiyi ortaya çıkarma gücünü bir çırpıda gösterdi. Wolf'un da rol aldığı tutkulu tartışmalara yol açtı, ancak sonraki yirmi yıl boyunca yöntemleri yeni alanlara -örneğin Alman destanlarına ve İncil metinlerine- yayıldı. "*Prolegomena* filolojiyi Alman bilimlerinin en kesin ve en yücesi olarak kurdu."[24]

Nipperdey'e göre yeni Prusya öğrenimi son derece bilinçli bir oluşumdu ve biraz da kasvetliydi. Turner, on dokuzuncu yüzyılın başlarında akademisyenlerin mektup ve makalelerine yoğun bir heyecan ve hızlanan entelektüel ilerleme hissinin nüfuz ettiğini söylüyor. "Boeckh defalarca 'yeni öğrenim'den, Wolf *Altertumswissenschaft*'tan 'doğmakta olan yeni bir bilim' olarak bahsetmiş, Leopold von Ranke ise Viyana arşivlerinde önünde duran 'Avrupa'nın hala bilinmeyen tarihi'ni huşu içinde anlatmıştır."[25]

Bu değişikliklere paralel olarak, "disipliner topluluklar" ortaya çıkmaya başladı ve bununla bağlantılı malzemeler -kütüphaneler ve el yazması koleksiyonları, prestijli dergiler ve bunların editörlükleri, incelemeler ve eleştiriler- artık bir akademisyenin ürünlerinin bir parçası olarak, en azından titiz yöntemlerin ve standartların korunmasına yardımcı oldukları için çok önemli hale geldi.

Herkesin böyle bir yaklaşım için zamanı ya da eğilimi yoktu ve bu nedenle çok geçmeden ve yavaş yavaş filologlar dergilerinde birbirleri için yazmaya başladılar. Böylece profesyonel bir literatürün ilk örneği doğmuş oldu. Bu, halkın gözünden kaçmayan bir gelişmeydi; örneğin filologlar bencillikleri ve düpedüz kibirleriyle tanınmaya başladılar. Karl Konrad Lachmann gibi bazıları iğneleyici kitap değerlendirmeleriyle ün salmıştı.[26]

Ancak bu kibir bir yana, eleştirel yöntem bilimsel yaratıcılığa ve keşif sürecine karşı yeni bir tutum geliştirilmesine yardımcı oldu. On sekizinci yüzyılda çok değer verilen salt bilgi birikimine karşı bir memnuniyetsizlik gelişti: artık bilimsel bir girişimin değerinin ölçütü olarak *özgünlüğe* artan bir vurgu vardı. Bunun bir etkisi, on sekizinci yüzyılda keşfin "sadece dâhilere açık olduğu" inancını zayıflatmak ve bunun yerine "daha az yeteneğe sahip" çok sayıda bireyin değerli bir şeyler başarabileceğine imkan tanımaktı. Bu, yaygın bir hareket duygusunu, sonsuz bir ilerleme beklentisini teşvik etti ve on sekizinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıl öğrenme anlayışına büyük bir geçişe işaret etti.[27] Tüm bunların sonucunda yaratıcılığın idealize edilmesi ve özgün araştırma ideolojisi ortaya çıktı.

Fichte, "Bilginin kendisi insan kültürünün bir dalıdır," diye ısrar etti. Humboldt da aynı fikirdeydi. Üniversitelerin amacı, pratik veya faydacı bir amaç için değil, "manevi ve ahlaki eğitimin (*Bildung*) hazırlayıcı malzemesi" olarak kendi iyiliği için "kelimenin en derin ve en geniş anlamıyla öğrenmeyi geliştirmektir."[28]

Bilimin birbirinden farklı, kopuk uzmanlık alanlarına bölünmesi de 1830'larda ciddi bir şekilde başladı. Bilim artık taş taş üstüne konan bir birikim süreci olarak görülüyordu.[29] "Tüm yapının kavranması bir ideal olarak kaldı, ama sadece metafiziksel bir uzaklıkta." Bugün de aşağı yukarı böyle bir tutum içindeyiz.

Bilim Seminer Derslerinin Gelişmesi

Diğer önemli değişiklik ise, *Vormarz* döneminde (1840 ile 1848 Mart devrimi arasındaki dönem), on sekizinci yüzyılın başlarında kötü ilişkiler içinde olan Prusya üniversitelerinin felsefe fakültelerinin ilerlemelerini pekiştirmeleri ve liderlik konumuna yükselmeleridir. Yine Turner'a göre, 1800 ile 1854 yılları arasında felsefeye kaydolan öğrenci sayısı yüzde 2,4'ten yüzde 21,3'e yükselmiş, öğretim kadrosu da benzer bir artış göstermiştir. Felsefe, filoloji ve tarih –"sadece Alman biliminin değil, tüm Alman entelektüel yaşamının hızla yenilendiği üç disiplin"- alt fakültede (yani ilahiyat, hukuk veya tıp "yüksek" fakültelerinin bir parçası değillerdi) kendilerine yer buldular.[30]

Felsefe fakültesi de üstünlüğünü, Humboldt'un reformlarının getirdiği yeni *Gymnasien* için öğretmen hazırlamasına borçluydu. Daha önce okulları kilise yönettiği için öğretmenlerin çoğu ilahiyat fakültesinde eğitiliyordu. Humboldt'un girişimleri okulları kilise kontrolünden çıkardı ve bir öğrencinin üniversiteye girmek için geçmesi gereken *Abiturexamen* adlı bir sınav sağladı. Neohümanist ilkeler doğrultusunda *Abitur* Yunanca, Latince ve matematiği vurguluyordu. Bu reformlar Prusya'da 1818 (91) ve 1862 (144) yılları arasında ülke genelinde Gymnasien sayısında hızlı bir artışa yol açan bir profesyonel öğretmenler sınıfı yarattı.[31]

Buna paralel olarak, giderek daha fazla öğrenci doğa bilimleri okumaya başladı ve bu da felsefe fakültelerindeki sayıyı artırdı. Özellikle 1840'tan sonra fen bilimleri alanları hızla genişledi, ancak başlangıçta mezunlar çoğunlukla öğretmenliğe yöneldi çünkü 1860'a gelindiğinde bile Prusya öğrencilerin bir kısmından fazlasını istihdam edeck yeterli sanayi tesisine sahip değildi. Bu değişiklikler, *Landwissenschaft* ve kameralizm gibi uygulamalı dersler pahasına gerçekleşti.[32]

Seminer dersleri artık iyice yerleşmişti. 1. Bölüm, s. 51'den hatırlanacağı üzere, seminer derslerinin özü, dersten daha küçük ve daha samimi olmasıydı; retoriğe yer yoktu ve konularına gerçekten bağlı olanlar için ileri bir çalışma kursu olduğu anlaşılıyordu. Normalde dersler şu şekilde işliyordu. Her iki haftada bir seminer dersinin bir üyesi tarafından bir araştırma makalesi sunulur ve genel eleştiriye tabi tutulurdu. En iyi makaleler masrafları bakanlık tarafından karşılanmak üzere yayınlanıyor ve ödül olarak 500 taler veriliyordu. Dolayısıyla bir seminer dersine kabul edilmek önemli ödüller vaat ediyordu ve tarih ve teoloji gibi diğer disiplinler de bu modeli kopyalamıştı. Yeni seminer dersleri tüm Almanya'ya ve disiplinlere yayıldı ve yeni eleştirel yöntemlerin aktarılması için çok uygun oldukları anlaşıldı. Yavaş yavaş en parlak öğrenciler için seçkin bir "iç kulvar" haline geldiler.

Daha önce de belirtildiği üzere, 1830'lu yıllar ayrı disiplinlerin kendi dergilerini ve diğer özel altyapılarını edinmeye başladığı çok önemli bir on

yıldı. Bilimlerin filoloji ve tarih bilimi kavramlarını özümsemeye başlaması 1830'larda gerçekleşmiştir.[33] O zamana kadar bilimler Almanya'nın akademik devriminde yer almamıştı ve öğretilen bilim de basitti: kimya "tarifler" üzerinde duruyordu, yaşam bilimleri ise esas olarak sınıflandırmaya ayrılmıştı. Açıkçası faydacı olan bu bilimler, *Wissenschaftsideologie*'nin ruhani ve entelektüel gençleşmenin ve *Bildung*'un önündeki ana engel olarak gördüğü materyalist ekmek çalışmasının bir örneğiydi. Sınıflandırma saplantısı, neohümanistler için bilhassa öldürücüydü.[34]

Ancak sonuçta bilimler neohümanistlerin saldırılarından fayda sağladı. Tam da bu saldırılar *Wissenschaftsideologie* -*Wissenschaft*'ın sınırsız, organik olarak gelişen bir "kültürel iyi" olduğu- açısından yapıldığı için, genç bilim insanları doğa bilimlerinin, beşeri bilimlerden daha az olmamak üzere, zihni (*Geist*) eğittiğini ve bireyin gelişmesine (*Bildung*) yol açtığını savunmaya başladı. Bu argümanın önemli bir yan etkisi, "saf" bilimin, sadece "ekmek çalışması" olarak reddedilen uygulamalı bilimden daha üstün görülmesiydi.[35]

1830 sonrası bilim insanları, araştırmanın sadece öğrenmenin toplamına katkıda bulunmadığına, aynı zamanda araştırmayı yapan bireyin ahlaki gelişimine de yardımcı olduğuna ikna oldular. Sonuç olarak, özellikle Berlin ve Halle'de, fen ve matematik alanındaki açık teknolojik derslerin sayısı önemli ölçüde azaldı. Teknolojik eğitim başka kurumlara, özellikle de *Technische Hochschulen*'e dönüşecek olan kurumların öncülerine bırakıldı. Bunun yerine, üniversiteler artık bilimi "daha saf" bir tarzda öğretmeye başladı ve kimya ve yaşam bilimleri felsefe fakültesinin ayrılmaz bir parçası haline geldi. Bu, 1825 yılında ilk *Seminarum fur die gesammten Naturwissenschaften*'in kurulduğu Bonn Üniversitesi'nde kurumsal ifadesini bulan önemli bir tutum değişikliğiydi. "Bonn'un mütevazı seminer dersleri, Prusya'nın 1880'de Alman bilim örgütlenmesini dünyaca ünlü hale getiren büyük araştırma enstitüleri ağına doğru attığı ilk adım olarak kabul edilebilir."[36]

Bu genişleme 1830'dan sonra başladı ve takip eden yirmi yıl, Johannes Müller, Eilhardt Mitscherlich, Peter Gustav Lejeune Dirichlet, Evangelista Purkyně (veya Purkinje), Franz Neumann, Julius Plucker ve Carl Gustav Jacob Jacobi'nin çalışmalarıyla Alman biliminin çok önemli bir şekilde gelişmesine tanık oldu. Hermann von Helmholtz, Emil Heinrich Du Bois-Reymond, Rudolf Clausius ve Ernst Brucke de ilk kez bu dönemde Prusya üniversitelerine katıldılar. Bu, Prusya biliminin, Alman klasik ve tarihsel çalışmalarının bir süredir zaten sahip olduğu Avrupa üstünlüğünü elde ettiği ikinci bir bilimsel devrimin başlangıcıydı.[37]

C. G. J. Jacobi, kendi kariyeri daha geniş çaplı değişimleri özetleyen önemli bir rol oynadı. Önce Potsdam'daki Gymnasium'da eğitim gören Jacobi, 1821'de Berlin Üniversitesi'ne girdi ve burada August Boeckh'in seminerinde

filoloji okudu. Daha sonra filolojiyi bıraktı ve bunun yerine matematiksel fiziğe yöneldi. Başarılı olunca Königsberg'de bir profesörlük aldı ve burada eliptik fonksiyonlar üzerine yaptığı araştırmalar hakkında dersler verdi ve ardından Franz Neumann ile birlikte 1835'te Boeckh'inkini model alan Königsberg matematik-fizik seminerini kurdu. Bu seminer dersinde öğrencilerinin özgün çalışmalar yapmasında ısrarcı oldu ve sunulan her makale için yirmi taler burs verildi, makale yayınlanırsa bu rakam otuza çıkarıldı. Seminer dersi aynı zamanda öğrencilerin kullandığı aletlerin masraflarını da karşılıyordu. Bu şekilde Jacobi'nin Königsberg seminer dersleri Alman matematiksel fiziğinin odak noktası haline geldi ve Halle (1839), Göttingen (1850), Berlin (1864) ve başka yerlerde yaygın olarak taklit edildi. Bunun gibi bilim seminerleri, 1870'lerin büyük laboratuvarlarına işaret eden mantıklı bir geçiş oluşturdu.[38]

Üniversite Fikri ve *Kulturstaat*

Ancak tüm bunların ötesinde bir aşama daha vardı: hükümetin yeni ideolojiyi kabul etmesi. 1830'larda ya da o sıralarda profesörler, öğretmenliklerinden ziyade meslektaşları arasındaki itibarları nedeniyle atanmaya başlamıştı. Turner'a göre, üniversite entelektüelleri ile Prusya devleti arasında yeni bir toplumsal sözleşme vardı: Bu, *Kulturstaat* teorisiydi. *Kulturstaat* teorisi, toplumun *Kultur*'un evrimi için var olduğunu savunuyordu. "Kültür, en yüksek bilinçli tezahürüne, geliştirildiği ve korunduğu üniversitelerde ulaşır. Bu nedenle devlet, üniversitelerine ve kültür depolarına hizmet etmeli, onları desteklemeli ve kültürün korunmasını ve geliştirilmesini mümkün kılan akademik özgürlüğü garanti altına almalıdır. Bir ulusun üniversiteleri, o ulusun entelektüel büyüklüğünün ulusal sembolleri olarak hizmet eder. Devlet bunu yaptığı sürece, üniversiteler de devlete destek, saygı ve hizmet borçludur. Bu temelde üniversitelere büyük miktarlarda para aktarılmış ve *Kulturstaat* teorisi, Prusyalı entelektüeller ile devlet arasında, birçok gerginliğe rağmen on dokuzuncu yüzyıl boyunca süren dikkate değer siyasi ortak yaşamın temelini oluşturmuştur."[39]

Almanya, devlet bürokratlarının önde gelen bilim adamlarıyla çoğunlukla aynı görüşte olması açısından şanslıydı. Karl von Hardenberg 1817'de Karl vom Stein zum Altenstein'ı yeni kurulan Kulturministerium'un yöneticisi olarak atadı. Romantik bir botanikçi, Fichte ve Humboldt'un ateşli bir takipçisi olan Altenstein, üniversiteleri dini ve siyasi müdahalelerden uzak tutarak yeni bilim ve yeni tutumların gelişmesine izin verdi. Onu, Wolf'un seminerine katıldığı Halle'de öğrenci olan ve Goethe'nin önerisiyle Winckelmann'ın eserinin yeni bir baskısını üstlenen Johannes Schulze izledi. Almanya'nın Gymnasien'ine açık çek vererek, Wissenschaftsideologie'yi eğitimin ideal temeli olarak benimsedi. Yunancayı tüm Gymnasium öğrencileri için zorunlu

hale getiren Schulze'du ve sadece Gymnasien mezunlarının üniversiteye gönderilebileceğini belirleyen de oydu.[40]

R. Steven Turner, Charles McClelland ve William Clark (hepsi de Amerikalı) tarafından toplanan rakamlar bu tablonun önemini göstermektedir. Prusya 1805 yılında üniversiteleri için 100.000 thaler ödenek ayırmış, bu miktar 1853'te 580.000'e çıkmıştır. Öğretim kadrosu aynı dönemde yüzde 157 oranında büyümüştür. Aslında, 1820 ile 1840 yılları arasında profesör sayısı öğrenci sayısından daha büyük bir oranda artmıştır (felsefede yüzde 187 hocalar ve yüzde 50 öğrenciler, tıpta yüzde 113 hocalar ve yüzde 22 öğrenciler). Berlin'de bilimsel kurumlara verilen mali destek 1820'de yüzde 15,5 iken 1850'de yüzde 34'e yükselmiştir. "Entelektüel olana haddinden fazla değer verilemez. Devletin gücünün ebediyen dayanabileceği her şeyin temeli odur."[41]

Bakanlık sık sık kendi entelektüel bakış açısını dayatmıştır. Bunun en bilinen örneği, 1830'dan önce Prusya'da sanal bir devlet felsefesi haline gelen ve bakanlığın Hegel'in öğrencilerine felsefe kürsüleri üzerinde neredeyse tekel sağlayarak hakimiyetini garantilediği Hegelciliktir. Altenstein, Eichhorn ve Schulze, "sağlam" bir kitap yayınlamadan hiç kimsenin profesör olamayacağını belirttiler.[42] Profesörlüğün ikili doğası -öğretim ve araştırma- akademik hayatın bir gerçeği haline gelmişti. Ortaya çıkan "araştırma zorunluluğuna" kilitlenen genç akademisyenler, uzmanlaşmış araştırmayı profesörlüğe giden tek yol olarak görüyorlardı. Bu yeni değerler, Bismarck döneminin mücevheri olduğunu kanıtlayan büyük yeni enstitülerin ve laboratuvarların temelini oluşturdu.[43]

11.

Yabancılaşmanın Evrimi

Entelektüel zevkler ve modalar ilginç yapılardır. 1808 yılında Beethoven'ın Beşinci ve Altıncı Senfonilerinin prömiyeri Caspar David Friedrich'in *Dağdaki Haç* tablosuyla tam olarak aynı anda yapılmıştır. 1839'da Peter von Cornelius Münih'teki Ludwigskirche'de *Yaratılış, Kefaret ve Son Yargı*'yı resmettiği devasa freskini tamamlarken, Felix Mendelssohn da Franz Schubert'in Do Majör Senfonisi'nin (Büyük Senfoni) ilk seslendirilişini yönetiyordu. Alman müziği her zamanki gibi popülerliğini korurken, 1750-1850 dönemine (ve aslında biraz daha sonrasına) ait Alman resim sanatı, unutulmaya değilse bile, belirgin bir ihmale uğramıştır. Bununla bağlantılı bir paradoks da Alman spekülatif felsefesiyle ilgilidir. O zamanlar bu felsefe de gök kubbede parlak bir yıldız olarak görülüyordu -Schelling, Feuerbach ve hepsinden önemlisi Hegel'in isimleri on dokuzuncu yüzyılın ilk on yıllarında sadece Almanların değil herkesin dilindeydi. Ancak yirmi birinci yüzyılın soğuk ışığında bu isimler -ve spekülatif felsefe eyleminin kendisi- çok uzak görünüyor.

Spekülatif felsefenin o dönemde özel bir konumu vardı çünkü Avrupa bir kez daha şüphe ile Darwin arasındaki o entelektüel zaman dilimindeydi. Din, özellikle de Hıristiyanlık, vahiy kavramıyla birlikte geri çekiliyordu. Felsefe doğal olarak bu entelektüel boşluğu doldurdu, ancak filozofların bu tür düşünceleri ve içgörüleri, nereden gelirse gelsin, diğerlerini dini otoriteden ziyade akıl gücü ve iç tutarlılıkla ikna etmek zorunda oldukları anlamında spekülatifti. Aynı zamanda (ve paradoks da budur) bu spekülatif felsefe, özellikle de Hegel'inki, dünyanın gördüğü en güçlü ve etkili -belki de *açık ara* en etkili- felsefelerden birinin doğmasına yol açmıştır: Marksizm. Marksizm bugün siyasi bir güç olarak zayıflıyor olsa da, pek çok çevrede hâlâ yararlı bir analitik anlayış biçimi olarak görülüyor. Ve "yabancılaşma" kavramında modernizm olgusunu şekillendiren en güçlü fikirlerden birini buluyoruz. Psikolojinin yanı sıra resim, roman, tiyatro ve sinemayı da etkilemiştir.

Hegel ya da Marx ile değil ama Friedrich Schelling ile başlıyoruz. Alman romantiklerinin o küçük kapalı çevresinin bir üyesi olan Schelling'in en yakın

arkadaşları arasında Novalis, Ludwig Tieck ve Schlegels gibi isimler vardı. Kendi düşüncesinde esas olarak insan ve doğa arasındaki "derin ve yaygın yakınlıklar" olarak gördüğü şeylerle ilgiliydi.[1] Doğa, ona ve onun gibilere göre, aktif bir "düzenleyici ilkenin" veya "dünya ruhunun" (*Weltseele*) ürünüydü. Bu ilke kendisini nesnel fenomenler olarak "dışsallaştırmış" ve bu fenomenler birlikte nihayetinde teleolojik terimlerle anlaşılması gereken bir bütünlüğü yansıtmıştır; başka bir deyişle ve sade şekilde ifade etmek gerekirse, sürekli bir yaratılış süreci vardır ve bu sürecin çeşitli seviyeleri birbirleriyle amaçsal biçimde ilişkilidir.[2] Yaratılışın bu aşamaları farklı bilim dalları -fizik veya biyoloji- tarafından incelenebilirdi ancak bunlar tek başlarına tam olarak anlaşılamazdı; eksiksiz bir bakış açısı için kapsayıcı bir sisteme ihtiyaç vardı. Schelling için üç bariz ve çok önemli seviye vardı. Mekanik yasaları tarafından yönetilen inorganik düzey; biyoloji yasaları tarafından yönetilen organik düzey; ve sadece insanlar arasında mevcut olan bilinç düzeyi vardı. Bilincin gelişimi Schelling tarafından tüm sürecin "doruk noktası ve hedefi" olarak görülmüştür.[3] Schelling bunu söylerken tarihte döngüsel bir hareket olduğunu iddia etmiştir. Ruh kendisini doğal dünyada fenomenler olarak nesneleştirmiş, ancak zihin olarak "kendisine geri dönmüştür". "Aklın" doğasını araştırmak artık felsefi düşüncenin birincil görevi haline gelmişti; ruhun kendisini kavraması insanlığın "nihai görevi" idi.

Bu yaklaşımın çerçevesini çizerken Schelling sanatsal yaratıcılığa derin bir önem atfetmiştir. Yaratıcılığın kümülatif etkileri, Schelling'in çeşitli şekillerde "mutlak özdeşlik", "saf özdeşlik" ve "mutlak akıl" olarak adlandırdığı şeyin giderek daha fazla takdir edilmesine yol açacaktır. Kulağımıza neredeyse saçma gelen bu düşünce, yine de dinde hiçbir temeli olmayan ve henüz gerçek bir biyolojik anlayış göstermeyen nihai bir gerçeklik kavramıydı. Geriye dönüp baktığımızda, Schelling'e "ortaya çıkan evrim" kavramını atfetmek mümkündür, ancak onun düşünceleri gerçekten de bir yere varmayan bir yol, çıkmaz bir sokaktı.

Bir bakımdan da tam olarak böyle değildir. Schelling belki de en çok, bazı kavramlarını, özellikle de "mutlak ruh" veya zihin fikrini birleştiren Hegel'in öncüsü olarak önemlidir.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel 1770 yılında Stuttgart'ta doğdu. 1788'den 1793'e kadar Tübingen'de ilahiyat öğrencisiydi ve burada Schelling ve geleceğin büyük Romantik şairi Friedrich Holderlin'in de aralarında bulunduğu öğrenci arkadaşları vardı. Mezun olduktan sonra Hegel ilk olarak Bern ve Frankfurt'ta bazı ailelere özel öğretmenlik yaptı ve reformcu bir eğitimci olarak kariyer yapmayı dört gözle bekliyor gibi görünüyordu. Ancak, muhtemelen Schelling ve Hölderlin ile temaslarının bir sonucu olarak, Kant'ın ve ardından Fichte'nin etkisi altına girdi. Birlikte *Kritische Journal der Philosophie*'nin (Eleştirel Felsefe Dergisi) editörlüğünü yaptığı Schelling ile daha yakın çalışmak için Jena Üniversitesi'ne geçti ve hem Schelling'in hem de Fichte'nin

felsefesi hakkında yazdı ve aralarındaki farklılıkları araştırdı. Schelling'den giderek uzaklaştı ve görüşleri 1806'da yayınlanan *Phanomenologie des Geistes* (Tinin Görüngübilimi) adlı kitabında netleşti.[4] Schelling bu kitaptaki bazı pasajları bir saldırı olarak yorumladı ve dostlukları sona erdi. Jena'nın Napolyon'un birlikleri tarafından işgali üniversiteyi kapattı ve Hegel ayrılmak zorunda kaldı. Önce Bamberg'de gazeteci olarak çalıştı, ardından Nürnberg'de bir Gymnasium'da müdürlük ve felsefe öğretmenliği yaptı, burada evlendi ve bir aile kurdu. 1816'da Heidelberg'de felsefe kürsüsüne ve ardından 1818'de Berlin'de aynı kürsüye atandı.

İlk günlerinden itibaren Hegel, zamanının Almanya'sındaki pek çok kişi gibi, modern toplumlar ile Klasik Yunan arasındaki farklılıklardan etkilenmiş, modern toplumların bölünmüşlüklerini ve karşıtlıklarını eskilerin görünürdeki uyumuyla karşılaştırmıştır. Çağdaş Avrupa yaşamının "anarşik bireyciliğinden" rahatsız olmuş, insanların büyük çoğunluğunun ortak amaç ve haysiyet duygusunu kaybettiğini ve geleneksel olarak özlemlerini karşılayan kurum ve geleneklerle artık özdeşleşemediğini hissetmiştir. Bir zamanlar çare olabilecek din -Hıristiyanlık- da başarısız olmuştu. Nereye dönülse bir yabancılaşma vardı.

Bu yabancılaşma henüz yabancılaşma olarak adlandırılmıyordu ama Hegel'in düşüncesinde çoktan hayati bir rol oynamaya başlamıştı. Onu, dünyanın her yönünün, bilginin her disiplininin kendi konumunu belirlediği ve bir açıklama ve gerekçe sunduğu geniş sinoptik vizyonunu önermeye iten de bu yabancılaşmaydı. Bu geniş sistem içinde, iki karşıt fikir yeniden ortaya çıktı, ancak yeniden kuşanmış ve daha heybetli bir biçimde.[5]

Schelling için olduğu gibi Hegel için de dünyanın, fenomenlerin gelişimi, "kendi oluş süreci" olarak tanımlanan tinin evrimi olarak anlaşılmalıdır. Hegel, Schelling gibi, fenomenlerin gerçekliğinden bir şekilde "mantıksal olarak önce gelen saf farklılaşmamış özdeşlik" ya da tin diye bir şey olduğunu düşünmüyordu; bunun yerine, Hegel için tin yalnızca kendini ortaya koyduğu çok sayıda yolla var olabilirdi; onun şemasında "başka bir dünya" yoktu. Sanki sıradan deneyim dünyasının "arkasında" var olan ve şeylerin hakikatini "kabuksuz" ifade eden bir "iç" gerçeklik varmış gibi yazıyordu, ancak bu ayrı bir varoluştan ziyade saf düşüncede açığa çıkan mantıksal bir ilişkiydi. Bu mantıksal ilişkilerin açıklanması, onun için felsefenin ele alması gereken konuydu.[6]

Göstermeye çalıştığı şey, en hayati mesele olduğunu düşündüğü şey, öznel bilinç ve nesnel varoluşun her zaman "indirgenemez bir ikilik" içermesi gerektiğiydi. Felsefenin görevi bu bakış açısının ötesine, "bildik kavramsal şemalarımızın çözüldüğü" noktaya gitmekti. Schelling gibi, ama daha çok, Hegel de tini, "kendi varlığının onaylanmasını sağladığı söylenebilecek" bir sona doğru gelişmeyi içeren bir varlık olarak tasarladı.[7] Günlük terimlerle, dünyanın tarihi, tinin ilk olarak kendisini nihai olasılıklarını ifade eden bir biçimde ortaya

koyduğu teleolojik bir süreç olarak anlaşılacaktı. Bu, iki farklı düzeyde gerçekleşen bir süreçti. Birincisinde, tin kendini "bilinçsizce" doğal fenomenler, sadece bireysel nesneler değil, toplumlar ve uygarlıklar, giderek daha eksiksiz bir bilinç ve kendini anlamaya doğru evrimin farklı aşamalarının somut ifadelerini temsil eden varlıklar üreterek gösterdi. İkinci düzeyde Hegel, gelişimin tarihsel olarak anlaşılabileceğini, yaşam ve kültürdeki birbirini izleyen örüntülerin tinin birbirini izleyen somutlaşmaları olduğunu vurgulamıştır. Hegel'in temel fikri, farklı (toplumsal) formlar ve kurumlar geliştikçe, deneyimi yorumlamanın yeni modlarını sağlayan düşüncedeki ilerlemelerle birlikte, "tinin yavaş yavaş kendi doğasının daha derin bir kavrayışına doğru ilerlediğiydi." Son nokta, onun "mutlak bilgi" olarak adlandırdığı, "tinin sonunda tüm dünyanın, tüm çeşitli tezahürleriyle, kendisinin ürünü ve eklemlenmesi olduğunu kabul ettiği" bir felsefi anlayış durumuydu. "Mutlak bilgi", felsefi düşünme ve anlamanın bir sonucu olarak tinin "kendine döndüğü" bir anlayış biçimine işaret ediyordu. Bu şekilde, dış nesnel dünya ile iç öznel dünya birleşecek ve başlangıçtaki kendine yabancılaşmanın ya da kendine yabancılaşma durumunun üstesinden gelinecekti.[8]

Burada Cennet'ten Düşüş, kefaret ve kurtuluş gibi geleneksel Hıristiyan dogmalarıyla oldukça açık paralellikler vardır. Hegel'in kendisi de bunu kabul etmiş ve hatta Tanrı fikri ile mutlak tin kavramı arasında bir benzerlik olduğunu itiraf etmiştir. O, bir bakıma, Hıristiyanlık sonrası/Darwin öncesi bir anlayışla mücadele ediyordu. Ancak dürüst olmak gerekirse, Hegel'in mutlak tini, evrenin üstünde ya da ondan bağımsız, aşkın bir kişilik olarak görülmüyordu.[9] Bu, Hegel'in felsefi sisteminin dini olmadığının önemli bir göstergesidir.

Sisteminin ayrıntıları iki temel eserde ortaya konmuştur: erken dönem (ve oldukça soyut) *Tinin Fenomenolojisi* ve ölümünden sonra yayınlanan daha açık bir şekilde tarihsel olan *Vorlesungen uber die Philosophie der Geschichte* (Tarih Felsefesi Üzerine Dersler).[10] Hegel'e göre insanın durumunun can alıcı yönü, insanın "kendi yarattığı toplumsal dünya" ile bu çevreye karşı gelişen tutumları arasında tekrarlanan bir salınımdır. Sürecin yaratıcı ve kritik dönemleri arasında sürekli bir "diyalektik" vardır. Sosyal ve politik koşullar geliştikçe, tin kendini, Hegel'in özgürlüğün gelişimi olarak tanımladığı, insanın özünün daha derin kavranışında ortaya koyar. Tarih, insanlar "kendi ihtiyaçlarını daha iyi kavradıkça ve birbirleriyle olan ilişkilerini daha iyi tanıdıkça" artan bir kendilik bilinci ve özgürlüğü ortaya çıkaran birbirini izleyen uygarlıklarda kendini gösterir.[11] "Efendi-köle" toplumları yerini bireyci toplumlara bırakır ve bunlar da "kişiler arasındaki karşılıklı saygının düşmanlık ve güvensizliğin yerini aldığı" bir toplumsal düzen kavramıyla yer değiştirir. Gerçek özgürlük, bireyin içsel potansiyellerini kendisinin yarattığı ve kendini "evinde" bulduğu bir dünyada gerçekleştiği ölçüde elde edilecektir."[12]

Hegel'in felsefesi kapsamlıydı ve öyle olması amaçlanmıştı (Nipperdey buna "soyutlamanın tiranlığı" diyordu). Bununla birlikte, her ne kadar bu etki bazı fikirlerini ters yüz eden radikal yazarların ona karşı tepkisinden kaynaklansa da, en büyük etkiyi toplumsal ve tarihsel teoride gösterecekti.

Hegelciliğin Sonrası

Başlangıç olarak, Hegel güven verici bir güç olarak görülüyordu. Onun tarihe ilişkin açıklamaları, evrilen şeyin en iyisi olduğunu ima ediyor, toplumun kurumlarını daha iyi bir şey lehine değiştirmeye çalışmak yerine onları onaylıyordu.

Hegel 1831 yılında öldü. Beethoven ve Schubert kısa bir süre önce ölmüştü ve Goethe de ertesi yıl ölecekti. Dünya değişiyordu. Buna paralel olarak, 1830'ların sonu ve 1840'ların başında "Genç Hegelciler" olarak bilinen ve Hegel'in doktrinlerinin gerçek anlamının ya gözden kaçırıldığı ya da yanlış yorumlandığı ve sonuçlarının çoğu insanın inanmak istediğinden çok daha radikal olduğu yönünde çok daha saldırgan bir görüş ortaya koyan bir grup Alman entelektüeli ortaya çıktı.

Şimdi kendimizi o zamanların zihniyetine geri döndürmek bizim için zor, ama gerçek şu ki, 1820'lerde Hegel'in felsefesi Almanya'da üstün hale gelmişti. Kültür Bakanı Karl Altenstein tarafından güçlü bir şekilde destekleniyordu ve 1827'de Hegel'in *Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik* adlı süreli yayını için bir yuva olarak kurulan Berliner-Kritische Association etrafında toplanmıştı. Ölümünden bir yıl sonra, 1832'de Berlin'de Hegel'in en yakın arkadaşları ve öğrencilerinden oluşan bir dernek kuruldu ve bu dernek Hegel'in öğretisini yaymak ve eserlerinin onaylı bir baskısını hazırlamak için okulun entelektüel omurgası olarak devam etti. Hegel'in sistemi o kadar güçlüydü ki, pek çok kişi Hegel'in felsefesinin nihai felsefe olduğuna, tüm felsefi düşüncenin doruk noktası olduğuna ve Hegel'in takip etmeye vakit bulamadığı detayları çözmekten başka yapacak pek bir şey olmadığına inanıyordu. Ancak kaçınılmaz olarak Genç Hegelciler arasındaki farklılıklar kendini göstermeye başladı.[13]

Pratikte, bu genç radikallerden bazıları, Marx'ın kendi kapsamlı teorisinde birleştireceği fikirleri ilk ortaya atan kişilerdi. Örneğin David Strauss (1808-74) 1835 yılında *Das Leben Jesu*'yu (İsa'nın Hayatı) yayınladı. Başlangıçta Tübingen'de ikonoklastik Eski Ahit bilgini F.C. Bauer'in yanında eğitim gören Strauss, ölümünden kısa bir süre önce Hegel'in derslerine katılmak için Berlin'e taşındı.[14] Hegel, İncillerin tarihselliğiyle hiçbir zaman çok ilgilenmemiş gibi görünüyor, ancak Strauss bunların "insanların derin arzularını" yansıtan mitler larak Hıristiyanlığın özü, olduğunu düşünüyordu.[15] İncilleri, belirli bir (Hegelci) gelişim aşamasındaki bir toplumun kolektif bilinci tarafından

ortaya atılan "gerçeklerin hayalleri" olarak yorumladı. Bu, vahiy ve enkarnasyon fikrinin daha yüksek, daha iyi, daha özgür bir şeye giden yolda bir aşamadan ibaret olduğunu ima ediyordu. Strauss'un kitabının etkisi sansasyoneldi -bir eleştiri Strauss'u "günün İşkaryot'u" olarak tanımlıyordu- ancak Marx bağlamında iki sonucu oldu.[16] Birincisi, inancını kaybettiğini doğrulamaya yardımcı oldu. İkincisi, siyasi tartışmaların tehlikelerle dolu olduğu dönemin ağır sansürlü toplumunda, Kutsal Kitap eleştirisi felsefi/sosyolojik düşüncenin görece güvenli bir şekilde gelişmesine olanak sağladı.

Marx'ın daha spesifik fikirlerini uyarlayacağı diğer Genç Hegelciler arasında, "geçmiş tarihin yasalarını keşfetmenin yeterli olmadığını, insanların bu bilgiyi dünyayı değiştirmek için kullanması gerektiğini" ilk savunan August von Cieszkowski; sanayileşmenin, bu nedenle "asla özel mülkiyete sahip olamayacak" proletarya için maaşların düşmesi anlamına geldiğini ilk tespit eden Lorenz von Stein; ve insanın toplumsal ilişkileri tarafından *tanımlandığını* ve kendini *çalışma* yoluyla ifade ettiğini vurgulayan Arnold Ruge vardı. Bu görüşlerin çoğu, 1837'den itibaren Berlin'deki Doktor Kulübü'nde yapılan tartışmalarda ortaya çıkmıştı; burada Hegel'in gerçek düşüncesinin hayattayken gizlendiğine ve bir zamanlar güven verici olduğu düşünülen felsefesinin aslında "devrimci eğilimler" içerdiğine dair bir ortodoksi de gelişmişti. Ancak bu figürlerin hepsi, daha büyük öneme sahip diğer üç figür tarafından gölgede bırakıldı: Ludwig Feuerbach, Moses Hess ve Friedrich Engels.

Ludwig Feuerbach'ın Önemi

Ludwig Feuerbach'ın çok okunan ve büyük yankı uyandıran *Das Wesen des Christentums* (Hıristiyanlığın Özü) adlı eseri 1841'de yayımlandı ve Strauss ve diğerleri tarafından başlatılan Hıristiyanlığın eleştirel incelenmesindeki dönüşümü devam ettirdi.[17] Ancak Feuerbach, Hegel'i güncellemek ve cilalamakla yetinmedi: yeni Alman geleneğinde Hegel'i kapsamlı bir eleştirel analize tabi tuttu. Feuerbach, Hegel'in çok önemli bir hata yaptığını, varlığın düşünceden *önce* geldiğini düşünüyordu. Feuerbach'a göre düşünce doğal olarak "nesnelerin ve olayların duyusal olarak kavranan doğal dünyasına" bağımlıydı. İnsanlar bu dünyanın bir parçasıdır ve yalnızca ona referansla anlam ve içerik üretilir. Bu nedenle felsefe, olduğu gibi karşı uçtan başlayamaz ve başlangıç noktası olarak saf kavramları kullanamaz.[18]

Feuerbach, *Hıristiyanlığın Özü*'nde bu sürecin dinde işlediğini göstermeye çalışmıştır. Ona göre din (ki bu Freud'dan çok önceydi), "insanın kendi özsel özelliklerini ve güçlerini aşkın bir alana yansıtması anlamına geliyordu; öyle ki bu güçler onun önünde, kendisinin üzerinde ve üstünde duran ilahi bir varlık şeklinde beliriyordu." "İlahi olan şey," diye devam etti, "insandan başka bir şey

değildir ya da daha doğrusu, arındırılmış, bireysel insanın sınırlarından kurtarılmış, nesnel hale getirilmiş insan doğasından başka bir şey değildir -yani başka, farklı bir varlık olarak düşünülür ve saygı duyulur." Tanrı'ya tapınırken insan kendine tapınmaktadır. Ancak bu ille de kötü bir şey ya da çıkmaz bir yol değildi. Feuerbach, tarihsel olarak bakıldığında, ibadetin insanın kendisini ve ne *olmayı* umabileceğini daha iyi anlamasına yardımcı olduğunu söyler. Feuerbach'a göre bunun olumsuz tarafı, ilahi olanın idealize edilmiş kavranışının kaçınılmaz olarak insanları kendi statülerini küçültmeye, dünyevi alanda kendi kendilerini yoksullaştırmaya yöneltmesiydi.[19] Mümkün olan ile gerçek olan arasındaki bu boşluk yabancılaşmamızın bir tanımıydı ve kader "mutlak olanın kendini bilme yoluyla kendine dönüşü açısından değil, insanın kendi güç ve olanaklarını tanıma ve gerçekleştirme yoluyla kendine dönüşü açısından" anlaşılmalıdır. Bu Kant'ın Hegelcileştirilmiş haliydi.

Genç Karl Marx (1818-83) Feuerbach'tan büyük ölçüde etkilendi (aslında Feuerbach bir süre Marx'tan daha önemliydi). Özellikle, Feuerbach'ın antropoloji ve fizyolojinin bilimlerin en temeli olduğu fikri vardı. Bu, Marx'ın ana fikrine katkıda bulunmuştur: "doğanın insanileştirilmesi" ve "insanın doğallaştırılması" felsefenin ulaşmaya çalışması gereken şeydir. Feuerbach, Marx'ta "özü doğayla ve toplumdaki hemcinsleriyle teması tarafından değiştirilen bir varlık olarak" insan anlayışını üretmiştir.[20]

Feuerbach'ı takip eden Marx, Hegel'in yabancılaşma kavramını bu şekilde merkezi olarak görmeye başladı. Ancak Feuerbach yabancılaşma fikrini dinsel deneyimin merkezi olarak ele alırken, Marx için yabancılaşma -insanın kendine yabancılaşması- somut toplumsal durumuyla yakından ilişkiliydi.

Marx'ın bir diğer öncüsü de yine bir Genç Hegelci olan Moses Hess'ti. *Heilige Geschichte* kitabı Almanya'da tutarlı sosyalist düşüncenin ilk ifadesiydi. Amacı, "orijinal uyum kaybolduğuna göre insanlığın Tanrı ile birliğini nasıl yeniden kazanabileceğini" araştırmaktı ve bu kitap da Hegel'i yeniden yapılandırma girişimiydi.[21] Hess, *Die europaische Triarchie* adlı sonraki kitabında, özel mülkiyetin kaldırılmasının herhangi bir yeni toplumsal düzen için gerekli olduğunu, "manevi yabancılaşmanın" ancak "köle sınıflar" ekonomik sömürüden kurtulduktan sonra ortadan kaldırılabileceğini savundu. Diğerleri gibi o da devrimin önce (ya da sonra) İngiltere'de gerçekleşeceğine inanıyordu çünkü zenginlik ve yoksulluk arasındaki bölünme en fazla orada yaşanıyordu. Hess ve Marx 1841'de Bonn'da karşılaştılar ve Hess daha sonra Marx'ı "Rousseau, Voltaire, Holbach, Lessing, Heine ve Hegel'in bir araya gelmiş hali" olarak tanımladı.[22] "Para," diye ısrar etti Hess, "insanların rakamlarla ifade edilen değeri, köleliğimizin alametifarikasıdır." Marx'a göre "Para, yanında başka hiçbir Tanrı'nın var olamayacağı İsrail'in kıskanç Tanrısıdır."[23] Marx 1842'de Bonn'dan Köln'e taşındıktan sonra, Hess ile birlikte Bruno Bauer'in derslerine katıldılar. Hess,

Almanya'nın diğerlerinden "daha teorik bir ulus" olduğu ve bunun da bir yabancılaşma biçimi olduğu görüşünü Marx ile paylaşıyordu. David McLellan'ın da gözlemlediği gibi, Hess kısa bir süre için hızı belirliyordu.

"Belki de Tüm Zamanların En Önemli Entelektüel İşbirliği"

Bruce Mazlish, Marx'ın erken dönem sosyalizminin "Essenilerinden" biri olduğunu söyler.[24] Bu, belli bir dini ve çileci niteliği ima etmek içindir, ancak aslında Marx kolay genellemelere meydan okur. Zaman zaman kendisini bir bilim adamı olarak görmüş, Darwin'in adını "doğal teknoloji" değil "insan teknolojisi" yasalarını keşfetmedeki kendi rolüne bir benzetme olarak kullanmıştır. 1830'ların sonlarında, Romantik dönemin en sonunda, Marx'ın kendisi de şiir yazdı ve 14. Bölüm, s. 247'de tartışılacak olan şairler Heinrich Heine, Ferdinand Freiligrath ve Georg Herwegh ile dostluk kurdu. Ancak Mazlish'in de işaret ettiği gibi, Marksizmin yayılması Hıristiyanlık ve İslam'ın yayılmasına benzemektedir.[25] "Bazıları Marx'ın insanlığa gürleyen büyük Yahudi peygamberlerin geleneğinin mirasçısı olduğunu iddia etmektedir. Ancak Marx, inançlı bir Hıristiyan olarak yetiştirilmesinin bir sonucu olarak bu geleneği Lutherci biçimiyle almıştır. Marx'ın inançlı bir Hıristiyan olarak kalmadığını söylemeye gerek yok; tıpkı Luther'in komünizmin öncüsü olması gibi. Paylaştıkları şey ise retorik bir yapıdır; yani kıyamet geleneğinin, tahakküm ve baskının başlangıçtaki durumundan mükemmel topluluğun doruk noktasına adım adım ilerleyen karakteristik eklemlenmesidir."[26] Militan bir ateist, "'Mesih'le birleşme' ile alay eden biri" olmasına rağmen, dinin işlevi, psikolojimizdeki yeri Marx için merkezi önemini korudu ve Hegel ve Feuerbach'ı bu kadar çekici bulmasının nedeni de buydu. Hegel bunu açıkça söylememişti ama Marx kendisinin -ve tüm insanlığın- din tarafından ele geçirildiğini düşünüyordu. Ve "Louis Bonaparte'ın On Sekizinci Brumaire'i"nde (1852) "İnsanlar kendi tarihlerini yaparlar; ama ... kendi seçtikleri koşullar altında değil" dediğinde Hegel'i aştığını düşünüyordu.

Başarılı bir avukat olan babasından etkilenen Marx, başlangıçta hukuk eğitimi almıştır.[27] Trier'deki Gymnasium'dan mezun olduğunda, okul raporları onun Hıristiyan inancı konusunda "iyi temellendirilmiş" olduğunu, Fransızca ve fizikten ziyade eski dillere daha yetenekli olduğunu göstermektedir. (Aslında Marx, Almancanın yanı sıra Fransızca ve İngilizceyi de akıcı bir şekilde yazabiliyordu).

Bonn Üniversitesi'nde geçirdiği bir yıl içinde felsefe bölümüne geçti ve babasının ısrarı üzerine Berlin'e taşındı. Babasına yazdığı mektuplar Hegel'den çok etkilendiğini ve kendi hayatını da diyalektik terimlerle gördüğünü

göstermektedir. Kendi iç mücadeleleri vardı ama bunları kendi tarihsel ve toplumsal konumundaki bir adam için "makul" olarak görüyordu. Bu mücadeleler içinde Hegel'in diğer öğrencilerinden bazılarını tanıdı ve Genç Hegelcilerden oluşan Doktor Kulübü'ne katıldı.[28] Bruno Bauer ve radikalizmiyle orada tanıştı.

Bu radikalizm zaman zaman tedirginlik yaratıyordu. Marx'ın evlendiği kadın, Jenny von Westphalen, hayattaki ilk başarısını temsil ediyordu. Herhangi bir standarda göre, o bir avdı. Marx mektuplarından birinde şöyle yazıyordu: "Her gün [1862 yılıydı] her taraftan eski 'Trier'in en güzel kızı' ve 'Balo Kraliçesi' hakkında sorular alıyorum. Karısının bütün bir şehrin hayalinde hoş bir prenses olarak yaşaması bir adam için çok lanetli bir zevk."[29] Marx, Jenny'nin kartvizitinde "kızlık soyadı von Westphalen" ifadesini kullanmasında ısrar etti.

Evlilik sürdü.-ve Jenny ona pratikte çok yardımcı oldu- ama 1850 civarında, ilk çocukları ölüp de Marx kaçmak için British Museum'a gittiğinde, akşamları başka bir kadınla, Marx'ların hizmetçisi Helene Demuth'la teselli ararken kötü bir dönemden geçti. Ertesi yıl hizmetçi, Marx'ın rolü o zamanlar gizli tutulan ve ancak çok sonraları tesadüfen ortaya çıkan gayrimeşru bir erkek çocuk doğurdu. Engels çocuğun babalığını kabul etti ve Marx onu hiçbir zaman tanımadı. (Engels tüm bunları ölüm döşeğindeyken Marx'ın kızı Eleanor'a anlatmıştır.)[30]

Marx'ın Bruno Bauer ve diğer sol Hegelcilerle ilişkisi üniversite hocası olma şansını sona erdirdi. Ancak *Rheinische Zeitung*'da başarılı bir gazeteci olduğunu kanıtladı ve bu gazete onun yönetiminde tirajını iki katına çıkardı. 1840'larda Almanya'da sanayileşme ortaya çıkmaya başlamıştı ve önceki yüzyılda İngiltere'de olduğu gibi, Engels ve Marx'ın da farkına vardığı gibi, sosyal ve ekonomik sorunlar gittikçe büyüyor ve daha karmaşık hale geliyordu. Sosyalist ve komünist çözümler (o zamanlar hemen hemen aynı şeydi) ileri çevrelerde herkesin dilindeydi. Ancak Marx henüz bu teorileri benimsememişti. 1842'de odun hırsızlığı üzerine yazdığı ünlü bir makalede, sanayinin artan ihtiyacına karşı köylülerin ölü odun toplama konusundaki geleneksel haklarını -esas olarak hukuki terimlerle- savunmuştu. Özel mülkiyet henüz temel kaygısı haline gelmemişti.[31]

Marx, *Rheinische Zeitung* ile ilgili olarak hükümet sansürünün müdahalesinden giderek rahatsız olmaya başladı ve Mart 1843'te gazete kapatılmak üzereyken istifa etti. Tam zamanlı gazetecilik kariyeri ancak bir yıl sürmüştü ve artık profesyonel bir devrimci olarak sürgün hayatına başlamıştı.

Önce Paris'e gitti. Gazeteciliğe devam edebileceğini düşündü ve Arnold Ruge ile yeni bir süreli yayının ortak editörü olmak üzere anlaştı. *Deutsch-Franzosische Jahrbucher* (Alman-Fransız Yıllıkları) adını taşıyan bu derginin uluslararası bir yayın organı olması amaçlanıyordu. Ancak *Jahrbucher* sadece bir kez, çift sayı olarak çıktı, ancak hiçbir Fransız yazar yoktu, bu yüzden

ne yıllık ve ne de uluslararasıydı. Yine de bu tek sayı, ikisi Marx'ın "Yahudi Sorunu Üzerine" ve "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkılar"a giriş olmak üzere üç ufuk açıcı makale ile Engels'in "Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Ana Hatları"nı içeriyordu. Marx, Engels Paris'ten geçerken ondan çok etkilenmiş ve birbirleriyle kesintisiz on gün geçirerek "belki de tüm zamanların en başarılı ve önemli entelektüel işbirliğinin temelini atmışlardı."[32] Bu, kendi devrimci kimliklerine rağmen Ocak 1845'te Marx ve Ruge'u sınır dışı eden ve dergilerini kapatan Fransızlar sayesinde değildi.

Yılmayan Marx ve Engels, farklı ülkelerdeki komünistleri birbirleriyle iletişim halinde tutmayı amaçlayan Alman Yazışma Komitesi'ni (gelecekteki Komünist Enternasyonallerin öncüsü) kurdular. Ertesi yıl bir Alman İşçi Cemiyeti kurdular ve radikal bir gizli cemiyet olan Adiller Birliği'ne yardım ettiler. Marx giderek daha proaktif hale geliyordu. Yukarıda anlatılan faaliyetlere ek olarak, babasının mirasından yararlanarak Brüksel'deki işçileri devrim için silahlandırmaya yardım ediyordu. Fark edilip sınır dışı edildikten sonra Paris'e, ardından da Köln'e geri döndü ve burada devrime adanmış yeni bir dergi daha kurdu.

"Sefalet içindeki kırklı yıllar" boyunca (bazı çevrelerde) beklenen devrim nihayet 1848'de bazı şehirlerde patlak verdi ama kısa sürede sönümlendi. Başarısızlıklar artıp da muhafazakârlar üstünlüğü yeniden ele geçirince, Marx tutuklandı ve Köln'de darbecilikten yargılandı. Parlak bir konuşmayla jüriyi ikna etti ve beraat etti. Mayıs 1849'da başı yine derde girdi ve Prusya'dan kovuldu, yeni süreli yayını kapatıldı. Paris'i bir kez daha denedi, yine sınır dışı edildi ve 1849 yazında "'eylemin' başarısızlığını kabul ederek" Manş Denizi'ni geçip Londra'ya gitti. Ölene kadar orada kaldı ve devrime olan arzusunu hiç kaybetmedi.[33]

Marx'ın Yeni Psikolojisi

Marx kendisini bir demokrat olarak görüyordu ama İsviçreli tarihçi Jacob Burckhardt, onu tarihin "***korkunç basitleştiricilerinden***" biri olarak suçluyordu. Burckhardt bir dereceye kadar haklıydı. Marx, komünist toplumda böyle bir aygıta ihtiyaç olmayacağını varsayarak, yazılarında bireysel hakların korunmasına neredeyse hiç önem vermemiştir. "John Locke, James Madison ya da John Stuart Mill'in geleneği içinde hareket etmez; bu düşünürler insanın güce olan eğilimi üzerinde bir denge ve denetleme sistemi kurmaya çalışırlar; onların 'özgürlük' tanımı ile Marx'ınki birbirinden çok farklıdır."[34]

Ülkesi olmayan bir adam olmasına rağmen Marx tam bir Alman yazardı. Hegel'den ve onun din tarafından dayatılan insanın kendine yabancılaşmasını incelemesinden çok etkilenen Marx, ***bu*** yaşamdaki yabancılaşmayı incelemek için Alman bilimsel yöntemi olan eleştiriyi seçti. Asıl odak noktası Almanya ve bu ülkede gerçekleşmesi umulan devrimdi. Almanya'nın pratikte geri olsa

da "düşüncede ileride" olduğunda ısrar ediyordu. Düşüncelerinde 1848'deki başarısız devrimlerin de payı vardı: Burjuvaziden bir devrim beklenemezdi, tarihsel rollerini oynayacak durumda değillerdi. Yeni bir aktör -ya da kahraman- bulunmalıydı. Bu yeni aktör proletarya olacaktı. "*Radikal* zincirleri olan bir sınıf, sivil toplumda sivil toplumun sınıfı olmayan bir sınıf oluşturulmalıdır" diyordu Marx. Proletaryanın "Almanya'da daha yeni oluşmaya başladığının" çok iyi farkındaydı. "Ancak burjuvazi kendisine verilen yardımcı rolü oynarsa, uygun bir kötü adam olursa, yeni kahraman sınıf gelişebilirdi ... Bir sınıfın *en mükemmel* özgürleştirici sınıf olması için, başka bir sınıfın açıkça ezen sınıf olması gerekir."[35] Bu fikirler Marx'ı anlamak için çok önemlidir.

Marx 1844'te Paris'teyken nihayet İngiliz klasik iktisat teorisini kavramış ve Hegel eleştirisi için maddi bir temel kullanmaya başlamıştı, ancak Manchester'daki fabrika sisteminin kasvetli gerçekliğini yine 1844'te *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu*'nda (1845'te yayınlandı) ortaya çıkaranın Engels olduğunu asla unutmamalıyız. Engels Manchester'ın pisliğine odaklanırken, Marx zamanını Adam Smith'i analiz ederek geçirdi. Marx'ın kilit bölümü, toplumun artan zenginliğinin birey için kaçınılmaz yoksulluk ve aşağılanma anlamına geldiğini göstermek için yola çıktığı yerdir. (Smith'in kendisi de bu tehdide karşı sağır değildi, ancak dengede faydaların dezavantajlardan çok daha ağır bastığını düşünüyordu). Ancak Marx, işverenlerin kendi çıkarlarını gözetmesinin her zaman galip geleceğini ve piyasayı bozacağını düşünüyordu.[36]

Marx her zaman bir ekonomist olduğu kadar bir filozoftu. Temel iddiası, işçinin "ne kadar çok zenginlik üretirse o kadar yoksullaştığı" idi. Marx, yabancılaşmadaki artış nedeniyle işçinin "daha iyi ücret alsa bile" daha yoksul olduğunda ısrar eder. İşçi bir insan olarak yoksullaşmıştır. Ve böylece yabancılaşma kavramını geliştirerek, bunun emekten kaynaklandığını ve dört tanımlayıcı yönü olduğunu savundu: (1) kapitalizm altında emek artık işçinin değildir, ona hükmeden yabancı bir varlıktır; (2) üretim eylemi işçiyi kendi doğasına yabancılaştırır -bir insandan daha azı haline gelir; (3) pazarın ve fabrikanın ihtiyaçları insanı diğer insanlardan ve (4) çevresindeki kültürden uzaklaştırır. Marx bu yabancılaşma güçlerinin yeni bir psikoloji ürettiğine inanıyordu.[37]

1845'te Karl ve Jenny Brüksel'de yaşıyordu, Jenny Laura'ya hamileydi. Engels yan odaya taşındı ve iki adam İngiltere'ye altı haftalık bir ziyaret yaptı, çoğunlukla Manchester'da gözlem ve okuma yaptılar. Brüksel'e döndüklerinde *Die deutsche Ideologie*'yi (Alman İdeolojisi) yazmaya başladılar; bu kitap hayatları boyunca hiçbir zaman yayıncı bulamadı ve 1846'da yarım kaldı (nihayet 1932'de yayınlandı). Hayal kırıklığına uğramış olsa da Marx daha sonra kitabın amacına hizmet ettiğini, ikisinin de bir ölçüde kendilerini netleştirmelerine yardımcı olduğunu düşündü. "Çok mütevazıydı" diyor Bruce Mazlish, "*Alman İdeolojisi*'nin tezleri kapitalizmin temellerini kemirmekti."[38]

Marx'ın ilk başarısı, insanlığın gelişiminde yeni bir aşamayı, Hegelci özbilincin yeni bir düzeyini ortaya çıkaran yeni bir bilim keşfetmiş gibi yazmak oldu. Marx, "tarih yapmak" için insanların yaşaması gerektiğini ve bunun da ihtiyaçlarını karşılamaları anlamına geldiğini savunuyordu. Endüstriyel aşamada, belirli bir işbirliği tarzı, belirli bir dizi sosyal düzenleme gereklidir ve bu işbirliği tarzının sonuçları vardır. Tarihin endüstri ve mübadele tarihi olduğunu ilk kavrayan ve ekonomik tarihi merkezi hale getiren Fransız ve İngilizlerin hakkını teslim eder. Rousseau gibi siyasi tarihi reddetti, toplumsal sözleşme diye bir şey yoktu: sadece "insanı insana bağlayan" ekonomik ilişkiler vardı. "Böyle bir görüş siyaset biliminde derin bir devrime işaret eder."[39]

Marx ayrıca bu mali işbölümünün devletin "ortaya çıkışının" temelini oluşturduğunu ileri sürmüştür. Devlet aslında hayali bir komünal yaşam sunar.[40] Aileler ve sınıflar vardır ve belli bir kimlik sunarlar, ancak "bundan şu sonuç çıkar ki Devlet içindeki tüm mücadeleler, demokrasi, aristokrasi ve monarşi arasındaki mücadele, imtiyaz için mücadele, vs. vs. sadece farklı sınıfların gerçek mücadelelerinin birbirleri arasında verildiği hayali biçimlerdir." Siyasi yaşam, işbölümü ve özel mülkiyete dayalı "gerçek mücadeleler" için bir "örtü"den başka bir şey değildir ve bu da yabancılaşmanın bir başka nedenidir. Bu da Marx'ı bir toplumdaki egemen *fikirlere* değinen ünlü bir pasaja götürür: "Egemen sınıfın fikirleri her çağda egemen fikirlerdir: yani, toplumun egemen *maddi* gücü olan sınıf, aynı zamanda onun egemen *entelektüel* gücüdür." Bu nedenle, insanların "kitlesel ölçekte" değiştirilmesi ancak bir eylemle, bir *devrimle* gerçekleştirilebilir. "İnsan ancak devrim faaliyeti içinde kendini temizlenmiş ve arınmış yeni bir insana dönüştürür." İşbölümü, özel mülkiyet ve devletin entelektüel öz anlayışı "tek bir sentezde" bir araya getirilir.[41]

Alman İdeolojisi'ni 1848'de, yaklaşan devrimi öngörme konusunda daha da saldırgan olan *Manifest der kommunistischen Partei* (Komünist Manifesto) izledi. Adiller Birliği 1836 yılında Paris'te yaşayan Alman radikal işçiler tarafından kurulmuştu. Almanya'da devrime adanmış küçük bir gizli cemiyetti. 1839'daki başarısız bir ayaklanmanın ardından üyelerinin çoğu Paris'ten Londra'ya gitti ve 1847'de cemiyetin adı Komünist Birlik olarak değiştirildi. Hizipler tarafından yönlendirilen birlik, 1847'deki yıllık kongresinde, yeni taraftarları olan Marx ve Engels'i bir manifesto hazırlamakla görevlendirdi.

Taslak üzerindeki çalışmaların çoğunu Engels yaptı, ancak daha sonra Marx bunun görüşlerini daha geniş bir dünyaya duyurmak için mükemmel bir araç olduğunu fark etti. Engels'in taslağına kendi vizyonunu empoze ederek *Manifesto*'yu klasik bir "inanç itirafı" haline getirdi.[42]

Ünlü bir şekilde şöyle başlar: "Avrupa'ya bir hayalet musallat oldu - Komünizm hayaleti." Bruce Mazlish, o dönemde Londra'da belki yirmi ila yüz arasında komünist olduğunu söylüyor, ancak Marx onlara "statükonun tek

alternatifiymiş" gibi davranıyordu. Bu heyecan verici propagandanın ardından Marx, bir bilim adamının kesinliğiyle, burjuvazinin nasıl muhalefet ederek yükseldiğini ve feodal aristokrasinin zararına üretim teknolojisini ve finansman sistemini nasıl dönüştürdüğünü, pazarı nasıl genişletip dönüştürdüğünü ve uluslararası ticaret ve mübadeleye dayalı farklı bir uygarlık yarattığını anlatarak büyük bir tarih anlatısı sunar. Bunu yaparken, beceriler tehdit altına girmiş ve böylece burjuvazi "kendi kıyametinin koşullarını yaratmıştır." Burjuvazinin gereksinimleri modern işçi sınıfını, yani proleterleri ortaya çıkardı. "Burjuvazi, Marx'ın 'var olan tüm toplumun tarihi' olduğunu iddia ettiği sınıf mücadelesini, yalnızca iki sınıfın nihai Maniheist mücadelesine indirgemiştir: sahip olanlar ve olmayanlar, kapitalistler ve proleterler."[43] Bu çatışma, basitliği bakımından neredeyse İncil'deki gibidir.

Marx'ın adıyla anılan ya da ona atfedilen dehşet göz önüne alındığında, toprak mülkiyetinin ve miras hakkının kaldırılması bir yana, Marx'ın pratik önlemler listesinin bugün pek de radikal görünmediğini belirtmek adil olacaktır: artan oranlı ya da kademeli gelir vergisi; kredinin devlet elinde merkezileştirilmesi; iletişim ve ulaşımın kamulaştırılması; tarımın imalat sanayileriyle birleştirilmesi; tüm çocukların ücretsiz eğitimi. Bu önlemler belki de heyecan verici dili, etrafında geliştiğini iddia ettiği dramın ateşleyici gücü ve vardığı sonuç nedeniyle göz ardı edildi: "TÜM ÜLKELERİN EMEKÇİLERİ, BİRLEŞİN! ... Egemen sınıflar Komünist bir devrim karşısında titresin. Proleterlerin zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyleri yok. Kazanacakları bir dünya var."[44]

Ve sonra, *Das Kapital* vardı. Bruce Mazlish, bu kitabın Marx'ın en büyük başarısı olduğu ya da büyük bir eser olduğu konusunda hiçbir şüphe olmadığını söylüyor. "Asıl soru şu: hangi anlamda büyük bir eser?"[45]

Temel fikirleri şunlardır: (1) bir emek değer teorisi, (2) bir artı değer teorisi, (3) bir sermaye birikimi teorisi ve bunun sonuçları ve (4) bir "artan sefalet" yasası. Emek değer teorisi fikri başlangıçta Marx tarafından değil Adam Smith tarafından ortaya atılmıştı -aslında on dokuzuncu yüzyılın başlarında yaygındı ve Marx'ın çok güncel görünmesine neden oluyordu. Ancak *Das Kapital* yayınlandıktan kısa bir süre sonra iktisatta bir devrim daha yaşandı: Marjinal fayda teorisi olarak adlandırılan bu teori, emek değer teorisinin altını oyan matematiksel bir yaklaşımdı ve modern iktisatçıların Marx'ın iktisat teorilerine bu kadar az ilgi göstermesinin nedenlerinden biri de buydu.

Marx, tüm değerin, emeğinin tam değerini almasına izin verilmeyen, ancak bunun bir kısmına -daha büyük bir kısmına- el konularak sefalet ve aşağılanma dolu bir yaşama maruz bırakılan emekçi tarafından yaratıldığını savunuyordu.[46] Temel sorunun kâr olduğunu söyledi. "Kapitalist başladığı sermayeyi geri alırsa ve emekçi de emeğinin metaya kattığı hak ettiği değeri alırsa,

üretim sürecinden 'kâr' nasıl elde edilebilir?" Kapitalist ancak işçiye değerinden çok daha azını ödeyerek kârını güvence altına alabilir. Marx'a göre bu sömürü sayılırdı ve "*Kapital*'i hiç okumamış olan işçiler artık sömürüldükleri duygusunun bilimsel bir dayanağı olduğuna güvenebilirlerdi."[47]

Marx'ın argümanlarında pek çok eksiklik vardı. Örneğin, eğer artı değer kapitalistlerin emeğe değer vermemesinden kaynaklanıyorsa, nasıl oluyordu da çok fazla makine ve çok az emek kullanan sanayiler emek yoğun sanayilerden *daha* kârlı oluyordu? Marx hiçbir zaman tatmin edici bir cevap bulamadı.

En canlı düzyazılarından bazılarını sermaye birikimini anlatmak -ve eleştirmek- için sakladı. Bu nereden kaynaklanıyor? Ona göre sermaye, kapitalistin sıkı çalışması ve birikiminden değil, "acımasız el koyma, kölelik ve tecavüzden ... doğmuştur. Sermaye dünyaya tepeden tırnağa kana bulanmış olarak gelir ... acımasız bir Vandalizmle ve en rezil, en aşağılık, en küçük, en iğrenç tutkuların uyarısı altında gerçekleştirilir." Çıkış yolu yoktu. Sermayenin daha az elde toplanarak daha da yoğunlaşacağı ve buna rekabet arttıkça kârda uzun vadeli bir düşüşün de ekleneceği konusunda ısrar ediyordu. Nihai sonuç, her halükarda bir sonuç, artan sefalet yasasının kendini göstermesidir. Marx buna "yasa" demiştir ama aslında çoğu kapitalist ülkede çoğu işçinin koşulları iyileşmiştir.[48]

Peki *Das Kapital*'in kuru bir ders kitabı okunması mı istenmiştir? Pek sayılmaz. "Bu tutkulu bir drama, epik bir şiirdir; kapitalizmin en iç çemberlerine iner, araf ateşlerinden geçer ve sonunda onun çöküşüne bir bakış ve gelecekteki kurtuluş vaadiyle ortaya çıkarız. Marx'ın imgelemi ... bizi kavrıyor."[49]

Marx'ın teorilerindeki diğer kusurlar artık çok iyi bilinmektedir. Bunlardan en önemlisi, tüm siyasi gücün işçiyi dışlayarak kapitalistin elinde olduğu, "burjuva demokrasisinin bir sahtekarlık olduğu" varsayımıdır. Yine de Marx'ın kapitalistleri suçlamak için kullandığı çalışma koşullarına ilişkin parlamenter soruşturmalar aslında önemli gelişmeler sağladı (yavaş ilerlediği doğru) ve *Das Kapital*'in yayınlandığı yıl olan 1867'de Büyük Britanya'da kent işçilerine oy hakkı verildi. Burjuva Avrupa demokrasilerinde yavaş da olsa bir "refah devleti" oluşmaya başladı. Artık *Das Kapital*'den, işçilerin net bir siyasi sese sahip oldukları zamanlarda, hiçbir zaman kapitalist sanayici sistemi yıkmak için değil, onun "artığından" daha fazla pay almak için oy kullandıklarını genelleyebilecek kadar uzaklaşmış durumdayız. Bu bile *Das Kapital*'in amacını yanlış okumak ve yanlış anlamaktır; Engels'e göre *Das Kapital*, devrimi ateşleme kampanyasının bir parçası olan İşçilerin Kutsal Kitabı'dır.

Bu eksikliklere rağmen, Marx'ın temel kavrayışı, bir toplumun gelişen üretici güçlerinin yeni toplumsal ilişkiler yaratarak ekonomi ve sosyolojiyi birbirine bağladığını kavramasıydı.[50] Dahası, Hegelci geçmişiyle evrimci bir perspektif sunuyordu.

Kişisel düzeyde Marx, daha iyi bir dünya için yılmadan mücadele eden büyük bir savaşçıydı. Marksizm bir yana, insan olarak Marx, kendisinden önce Francke, Herder ve Hegel'in vurguladığı gibi, bir toplumun ahlakının ve değerlerinin o toplumun üyeleri tarafından yaratıldığını vurgulamıştır. Bu, diğer Alman ideolojisidir ve olan biten her şeye rağmen hala benimsediğimiz bir ideolojidir.

"Avrupa'nın En Bilgili Adamı"

Marx'ın kızı Eleanor, Engels'in karakterini 1890'da, o yetmiş yaşındayken şöyle özetlemişti: "Gençliğinin tazeliği ve nezaketinin yanında, onda hiçbir şey çok yönlülüğü kadar dikkat çekici değildir. Hiçbir şey ona yabancı kalmıyor," diye yazmıştı, "doğa tarihi, kimya, botanik, fizik, filoloji ... ekonomi politik ve son olarak da askeri taktikler."[51] Birinci Enternasyonal'in Milano şubesinin kurucusu ve daha sonra Amerikan Emek Şövalyeleri'nin bir üyesi olan Theodor Cuno da -ki Cuno 1872'de ilk kez denizde yüzerken boğulmak üzereyken Engels tarafından hayatı kurtarılmıştı- kurtarıcısı için "Beyni bir bilgi hazinesiydi" demişti. Marx da "Engels'le gurur duyuyordu." Hatta Marx Engels'i "Avrupa'nın en bilgili adamı" olarak görüyordu.[52]

Friedrich Engels 1820 yılında, bugün Wuppertal'a bağlı olan Renanya'nın Barmen kasabasında doğdu. Babası sadık bir Pietist'ti, ancak Engels bölgenin yeni başlayan sanayileşmesinden daha çok etkilendi ve Wupper boyunca, Almanya'daki diğer birçok yerin aksine, geleneksel halk şarkılarıyla "halkın canlı, içten yaşamının" kaybolduğu gerçeğinden etkilendi. Babasının bürosunda çalışmak üzere Gymnasium'dan mezun olmadan ayrıldı. Başka şirket ofislerine gönderildi, bir yandan da ata biniyor, paten kayıyor ve eskrim yapıyordu; bir koro grubuna katıldı ve hatta beste yapmayı denedi.[53] Okumalarında Schleiermacher, Fichte ve David Strauss'un *İsa'nın Hayatı*'ndan etkilendi, bu da inancını kaybetmesine neden oldu. Sonra Hegel'in fikirleriyle karşılaştı ve bu onu din değiştirmiş gibi etkiledi. Marx'ın da bir parçası olduğu Genç Hegelci çevreyle bağlar kurdu ve 1842'de Rusya'ya kadar dikkat çeken bir broşür olan "Schelling und die Offenbarung"u (Schelling ve Vahiy) yayınladı. Bunu takiben, gazeteler için daha düzenli yazmaya başladı, ancak babası ticari zekasını geliştirmek için şirketin Manchester ofisinde biraz zaman geçirmesini önerdi.[54]

Tristram Hunt'ın ifadesiyle, yaşama sevincini kıtadakinden çok daha az bulduğu İngiltere'de Engels yine de, görünüşe göre bir hizmetçi olan müstakbel nikahsız eşi Mary Burns ile tanıştı ve onu Manchester'daki proleter çevrelerle tanıştırdı; bu temaslar *Die Lage der arbeitenden Klasse in England* (İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu) adlı kitabının arka planını oluşturdu.[55]

1844'te Barmen'e dönen Engels, Paris üzerinden seyahat etti ve burada Marx ile tanıştı. Ülkesine döndüğünde, David McLellan'ın "görece modern kentsel coğrafya ve sosyoloji alanlarında öncü bir çalışma" olarak nitelendirdiği *İşçi Sınıfının Durumu*'nu yazdı. Şimdi bu eserin İngiliz işçi sınıfının tek taraflı bir resmi olduğunu, sanayileşmeden önceki refahlarını abarttığını ve makinenin etkisinin propagandasını yaptığını biliyoruz. Yine de metin canlıydı. "Belki de Elizabeth Gaskell'in *Mary Barton*'ından başka hiçbir kitap, İngiliz işçi sınıfının bu dönemde yaşadığı gerçek kötülükleri bu kadar açık bir şekilde anlatmamıştır."[56]

Engels ve Marx 1848 devrimleri sırasında *Die heilige Familie* (Kutsal Aile), *Die deutsche Ideologie* (Alman İdeolojisi) ve *Komünist Manifesto*'da birlikte çalışmışlardı. Devrim sırasında Marx Paris'e giderken Engels, Baden'deki demokratik devrimcilerin kolay bir zafer kazanan Prusya askerlerine karşı "son direnişinde" bir tabur askeri olarak savaştı. Engels aslında dört savaşta yer aldı ve "umduğundan daha cesur olduğunu keşfetti." Ancak daha sonra hem Engels hem de Marx ailesi İngiltere'ye sürgüne gitti; Engels Manchester'da Ermen & Engels için tekrar çalışmaya başladı ve bu sayede hem kendi geçimini sağladı hem de Marx'ın yetersiz gelirine katkıda bulundu. Daha sonra, daha fazla kazandıkça, Engels'in Marx'a desteği "oldukça önemli hale geldi." Eski bir asker olan Engels, Marx ile işbirliğinin yanı sıra askeri konularda da yazıyordu.

Bu noktada, barikatlardaki deneyimlerine rağmen Engels hiçbir şekilde bir devrimci değildi. Tazılar koşturuyor, Kraliçe Victoria'nın Alman eşinin adını taşıyan ve üyelerinin yarısı İngiliz yarısı Alman olan Albert Kulübü'ne gidiyor ve 1860'tan itibaren Erman & Engels'in kârından pay alıyordu ki bu da "Marx'ın başlıca gelir kaynağının, en azından o dönemde, kapitalist olması ironisine katkıda bulunuyordu."[57]

1870 yılında Engels Londra'ya geri döndü ve Karl ile Jenny'ye yürüme mesafesinde bir ev kiraladı. Artık geniş okumalarına dayanarak kendi kitaplarını yazmak için zaman buluyordu. Bunlar arasında *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats* (Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni; Lewis Morgan'ın vahşilikten uygarlığa ilerlemenin anahtarının üretim olduğunu savunan ünlü *Antik Toplum* adlı eserinden yararlanarak) yer alıyordu.[58] Kendi önemli eserlerinin sonuncusu olan *Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie* (Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu) 1886'da yayınlandı. Bu kitap kendisinin ve Marx'ın Hegel ve Feuerbach ile ilişkisini açıklığa kavuşturdu; Hegel'in hakikatin "hiçbir zaman mutlak bir sonuca varmadan" zaman içinde geliştiği argümanını ve Feuerbach'ın doğanın dışında (insanı da içeren) hiçbir şey olmadığı, felsefe ve dinin "sadece insanların kendi doğalarının yansımaları" olduğu fikrini tekrarladı.

Engels'in bilgeliği belki de şimdi yeterince takdir edilmiyor. Marx'tan daha geniş bir ilgi alanına sahipti, İngilizce ve Fransızcayı en az Almanca kadar ve Marx kadar iyi konuşup yazıyordu ve nihayetinde Yunanca, Latince ve biraz İtalyanca, İspanyolca ve Portekizce konuşabiliyordu.* Öğrenimini hafife alıyordu ama bu onu iyi bir yere getirmişti, hatta I. Wilhelm'in torunu II. Wilhelm'in birçok hata yapacağını ve Almanya için felaket olacağını öngörmüştü. İngiliz işçi sınıfının Britanya İmparatorluğu sayesinde eşit olmasa da artan bir refaha sahip olduğu gerçeğini görmezden gelmiyordu ve bunun Owenizm'den bu yana İngiltere'de neden bu kadar az sosyalizm olduğunu açıkladığını düşünüyordu. İmparatorluğun gerilemesi ve İngiliz tekelinin ortadan kalkmasıyla birlikte Amerikan ticari başarısının yükselmesiyle İngiliz işçi sınıfının ayrıcalıklı konumunu kaybedeceğini ve sosyalizmin yeniden ortaya çıkacağını düşünüyordu. Diğer pek çok konuda olduğu gibi, haklıydı.[59]

Engels, Marx'tan daha az ilgi çekici değildi ve ortaklaşa geliştirdikleri ana fikirleri ilk kimin ortaya attığı her zaman tartışma konusu olmuştur. Engels'in Marx'tan on yıldan fazla bir süre daha hayatta kalması ve Marx öldükten sonra *Das Kapital*'in ikinci ve üçüncü cildinin editörlüğünü yapması nedeniyle, J. D. Hunley'in yakın tarihli bir eleştirisinde, Marx ve Engels arasında materyalist tarih, ekonomi ve siyaset anlayışlarında aslında çok az fark olduğunu, Engels'in yazdığı "Komünizmin İlkeleri"nin, ikisinin de ürettiği *Komünist Manifesto*'dan pek farklı olmadığını, ancak ikincisinin biraz daha radikal olduğunu söylemesi belki de şaşırtıcı değildir.[60] Hunley, Engels'in devrimci davaya Marx'tan daha az hevesli olabileceğini, ancak bunun daha çok Engels'in daha uzun yaşaması ve Almanya'da Sosyal Demokratların güçlenmesini görecek kadar hayatta kalmasıyla ilgili olabileceğini söylüyor. *Das Kapital*'in ilk cildinin İngilizce çevirisinin önsözünde, hem Engels hem de Marx, İngiltere'de devrimci değişikliklerin barışçıl ve yasal yollarla gerçekleşebileceği görüşünü benimsemiş ve her ikisi de bunun tercih edilebilir olduğu konusunda hemfikir olmuştur. Ancak Engels, en az Marx kadar, bazı ülkelerde güç kullanmanın gerekli olacağına inanıyordu.[61]

Hem Engels hem de Marx, tarihin kişisel olmayan güçlerin bir sonucu olduğuna, ancak insanlar tarafından şekillendirildiğine inanarak bir tür Hegelciliği sonuna kadar sürdürdüler. Engels özellikle tarihteki her şeyi ekonomik faktörlerle açıklamanın "gülünç" olduğunu söylemiştir. "Tarih, bir dereceye kadar, ilgili herkesin bilinçsizliğine dayanır. ..."[62]

Marx'ın Darwin'in *Türlerin Kökeni* hakkındaki yorumu belki de açıklayıcıdır: "Bu kitap bizim görüşümüzün doğal tarihsel temelini içermektedir." "Bizim" kelimesinin kullanımına dikkat edin. Ancak Engels'in *Das Kapital*'in

* Bazı İrlanda dili diyalektlerini bildiği de söylenir.

en azından ilk cildine yaptığı katkıların maddi olmaktan çok mali ve eleştirel olduğunu gösteren çok az kanıt vardır. Marx'ın el yazmalarının dağınık doğası nedeniyle ikinci ve üçüncü ciltler farklı meselelerdi. Engels'in ne gibi eklemeler yaptığını bilmiyoruz ancak tarihçiler aldatma niyetine dair herhangi bir kanıt olmadığı konusunda hemfikir. Tristram Hunt, 2009 tarihli Engels biyografisinde, "Marx'ın bulldogunun" onu "bilimsel bir dönüşe" dahil etmeye çalıştığını, bulldogun on dokuzuncu yüzyılın bilimsel gelişmeleri tarafından "büyülendiğini" ve sosyalizmlerini bu bağlamda konumlandırmaya çalıştığını söylüyor. Belki öyleydi ama aralarındaki işbirliği her zaman karşılıklı saygıya dayalıydı ve bu işbirliğinin "tüm zamanların en önemli entelektüel ortaklığı" olmasında belirleyici bir faktördü.[63]

12.

Alman Tarihselciliği: "Fikirler Tarihinde Eşsiz Bir Olay"

Johann Herder sayesinde tarih, tüm kültürün temeli haline geldi. Gelişim ve evrim tüm anlayışların merkezi haline geldi. Bunu sağlayan Herder'in *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (İnsanlık Tarihi Felsefesi için Fikirler) adlı eseridir. "Varoluşumuzun amacı ... insanlığın bu yeni başlayan unsurunu içimizde tam olarak geliştirmektir ... Muhakeme yeteneğimiz geliştirilmelidir ... ince duyularımız geliştirilmelidir ... her birimize düşen görev, kendi eşsiz kişiliğini sonuna kadar geliştirmektir." Fichte, Schelling ve Hegel, tarihte bireylerin ve ulusların temelde benzersizliğini savunmuşlardır. Wilhelm von Humboldt için olduğu gibi, onlar için de insanın yaşamının amacı kesinlikle "mutluluk" değil, potansiyellerinin gerçekleştirilmesi haline gelmiştir.[1]

Aydınlanmacı bir bakış açısından tarihselci bir bakış açısına geçişteki en önemli unsur, 1792 ile 1815 yılları arasında Alman entelektüeli üzerinde etkili olan siyasi felaketler ve toparlanmalar zinciriydi. Başlangıçta, Almanya'daki eğitimli orta sınıf Fransız Devrimi'ni büyük ölçüde memnuniyetle karşılamıştı. Ancak Terör'den sonra derin bir tedirginlik yerleşti ve doğal hukuk doktrini hakkında yaygın şüphelere yol açtı. Bu durum Napolyon'un işgaliyle daha da güçlenmiş, milliyetçi duyguları pekiştirmiş ve Aydınlanma değerlerini nefret edilen Fransız kültürüyle özdeşleştirmiştir. Bu olayların teşvik ettiği reformlar, Almanların tarihe yönelik tutumlarını üç şekilde değiştirdi.[2]

Birincisi, Aydınlanmanın evrensel siyasi değerlerine olan inanç yıkılmıştı. Alman kamuoyu artık tüm değerlerin tarihsel ve ulusal kökenli olduğu ve yabancı kurum ve fikirlerin Alman topraklarına değiştirilmeden nakledilemeyeceği görüşünü benimsiyordu. Anahtar, soyut (Fransız) rasyonalite değil, tarihti. İkincisi, ulus kavramı dönüşüme uğradı. Herder oldukça kozmopolitti ve ulusların farklılıklarında yaşam için bir zenginlik görüyordu. Ancak 1806'da Fichte'nin *Reden an die deutsche Nation* (Alman Ulusuna Seslenişler) adlı kitabıyla birlikte Almanlar, Fransızların aksine özgün dehasıyla bağını koparmamış, eşsiz ve özgün bir ulus olarak sunuldu. Fransızlar artık Humboldt'un deyimiyle "ilahi

olan için çabalamaktan" yoksun "yüzeysel bir ulus" olarak görülüyordu. Üçüncüsü, devletin rolü de değişime uğradı. Herder, devletleri insan mutluluğuna "zarar veren" yapay varlıklar olarak reddetti. Ancak ondan sonra devlet giderek daha fazla güç-politik terimlerle görülmeye başlandı. Machiavelli üzerine 1807 tarihli bir makalesinde Fichte, devletler arasındaki ilişkilerde "daha güçlü olanın hakkı dışında ne hukuk ne de hak vardır" görüşünü savunmuştur. Fichte ve ondan sonra Ranke, "güç haktır" görüşünü geliştirmiştir.*[3]

Bu yeni tutum, dünya tarihinin gerçekten de bir amacı olduğunu savunan Wilhelm von Humboldt kadar hiçbir kimsede daha görünür değildi: "Hayatın amaçları soyut olamaz, yaratıcılığı istediği yere götürmesi için bırakmalıyız. Daha yüksek bir amaç, bir üst model yoktur."[4] Yine, bu artık bugün söylenecek istisnai bir şey değil, ancak şüphe ve Darwin arasındaki dünyada bunu söylemek radikal bir eylemdi ve birçokları için tehlikeliydi.

Gördüğümüz üzere Humboldt'a göre en yüksek ahlaki iyilik Bildung'da, yani her bir erkek ya da kadının bireyselliğinin ve biricikliğinin geliştirilmesinde bulunmalıdır.[5] Bu, derin sonuçları olan bir görüştür. Bu bağlamda, siyasi, kültürel ve tarihsel anlayış fiziksel doğadan oldukça farklıdır. "Cansız" doğa soyutlama yoluyla ve davranışlarının matematiksel düzenliliğiyle anlaşılabilirken, gerçek canlı güçler ancak ifade ettikleri ve içsel doğalarını yansıtan enerjiler yoluyla bilinebilir. Şüphesiz insanın doğasında *bazı* tekdüzelikler mevcuttur: "onlar olmadan hiçbir istatistik mümkün olmazdı." Ancak özgür yaratıcılığın varlığı tarihsel öngörüyü imkansız kılar. Araştırma tam da kendisi yaratıcı olduğu için önem kazanır. Ve tarih bireysel iradeler yığınından başka bir şey olmadığından, tarih "olayların kesin, tarafsız, eleştirel bir incelemesi" olmalıdır.[6]

Sonuç olarak, diyor George Iggers, Alman tarihçiler modern zamanlar boyunca belirli bir tarih anlayışını paylaştılar. "Fransa, İngiltere ya da Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğundan çok daha haklı olarak, Alman tarihçiliğinin başat bir geleneğinden söz edebiliriz." Bu gelenek siyasi diplomatik belgelere belirgin bir vurgu yaparak gücün karakterine, büyük güçlerin çatışmasına odaklanmıştı ve bunun sonucu olarak da sosyal ve ekonomik tarihi, sosyolojik yöntemleri ve istatistikleri ihmal etmişti.

Friedrich Meinecke, Ernst Troeltsch ve diğer Alman tarihçiler, tarihselciliğin, evreni "evrene hakim olan rasyonel düzene tekabül eden zamansız, mutlak geçerli hakikatler"den ibaret gören anlayışıyla doğal hukuk teorisinin 2000 yıllık hakimiyetinden kurtulduğunu kabul etmişlerdir.[7] Bunun yerini, insanın tarihsel deneyiminin doluluğu ve çeşitliliği anlayışı almıştır. "Meinecke'ye göre

---

* Bu, Mephistopheles'in *Faust II*'deki ifadesiyle örtüşmektedir: "Çünkü herkes bilir ki güç haklıdır. Tek sorulan 'nasıl' değil, 'ne' olduğudur!" / "Man hat Gewalt, so hat man Recht/ Man fragt ums Was, und nicht ums Wie."

bu kabul, Almanya'nın Reformasyon'dan bu yana Batı düşüncesine yaptığı en büyük katkıyı ve 'insanın insani şeyleri anlamada ulaştığı en yüksek aşamayı' oluşturmuştur." Dahası, Iggers'in yorumuna göre, Troeltsch ve Meinecke (Alman olmayan) Avrupa düşüncesinin on dokuzuncu yüzyıl boyunca ve yirminci yüzyılda doğal hukuka bağlı kaldığını savunmuştur. Iggers'e göre bu farklılık, Fransız Devrimi'nden sonra Almanya ile "Batı Avrupa" arasında gözlemlenen kültürel ve siyasi gelişimdeki "derin ayrışmanın" temelini oluşturmaya yardımcı olmuştur. Başka bir Sonderweg.[8]

"Avrupa Entelektüel Tarihinde Bir Çığır"

Alman tarihçiler değişimi daha pratik yollarla da teşvik ettiler. İlk olarak, artık kanıksadığımız bir şeyi ele alalım: arşivlere erişim ve orada keşfedilen her şeyi yayınlama özgürlüğü.[9] G.P. Gooch bize bunun hiçbir şekilde her zaman doğru olmadığını ve modern tarih yazımında kahramanca bir öneme sahip ilk akademisyenin, bağımsız bir disiplin statüsüne yükselten ve sonraki birçok tarihçiye ilham veren kişinin Barthold Niebuhr (1776-1831) olduğunu hatırlatıyor. Ünlü Danimarkalı gezgin ve kaşif Carsten Niebuhr'un "oldukça munis" oğlu olan Niebuhr, babası tarafından diğer uygarlıkların büyük klasikleriyle tanıştırıldı. Kiel'de hukuk ve felsefe okudu ama aynı zamanda tarih eğitimi de aldı ve daha on dokuz yaşındayken ne olmak istediğini biliyordu: "Eğer ismim yaşayacaksa, bu bir tarihçi ve yayıncı, bir klasikçi ve filolog olarak olacaktır."[10] Danimarka ve Berlin'de kamu yönetiminde zaman geçirdi, ancak 1810'da Berlin Üniversitesi'nden profesörlük teklifi aldı ve Roma üzerine devasa çalışmasına orada başladı. Savaşın ortasında, bugün Roma tarihinin sistematik çalışmasının başlangıcı olarak kabul ettiğimiz iki ciltlik bir kitap yayınladı. Niebuhr her zaman kamu yönetiminde geçirdiği zamanın kendisine "daha önceki hiçbir tarihçinin" deneyimlemediği bir tarih anlayışı sağladığını ve tarihin "olaylardan çok kurumların, bireylerden çok sınıfların, kanun koyuculardan çok geleneklerin" bir açıklaması olduğunu gösteren bir bakış açısı kazandırdığını iddia etmiştir. Bu çok önemli bir vurgu değişikliğiydi ama tek vurgu değişikliği değildi; bir diğer başarısı da erken Roma tarihinin kaynaklarını tespit etmek ve bunların güvenilirliğini değerlendirmekti. Wolf'un *Prolegomena ad Homerum*'daki yöntemlerini ve sonuçlarını iyice özümsemişti ve bu da onu erken Roma tarihinin edebiyatının eleştirel bir incelemesinde bulunabileceğine ikna etmişti. Goethe etkilendiği gibi, İngiltere'de Thomas Babington Macaulay da etkilenmiş ve Niebuhr'un Roma hakkındaki kitaplarını "Avrupa entelektüel tarihinde bir çığır" olarak ilan etmiştir.[11]

Uygarliğin Bir Kazanimi Olarak Hukuk

Almanya bağlamında, bu gelişen tarihsel bilincin önemli bir yönü hukuk alanında ortaya çıktı. Berlinli iki profesör, yasaların pek çok kişinin düşündüğü gibi "Tanrı vergisi" olmadığını, aksine nasıl evrim geçirdiğini gösterme konusunda çok önemliydi. Karl Friedrich Eichhorn Göttingen'de hukuk, siyaset bilimi (*Staatswissenschaft*) ve tarih okudu. Asıl niyeti avukatlık yapmaktı, ancak Frankfurt an der Oder'de bir kürsü teklifi aldıktan sonra araştırma ve yazmaya yöneldi. *Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte* (Alman Hukuk ve Kurumları Tarihi) adlı eserinin ilk cildi 1808 yılında, yirmi yedi yaşındayken yayımlandı ve bu eser ona Berlin'e davet edilmesini sağladı.

Eichhorn'un amacı, devlet ve kamu hukukunun "bir ulusun yaşamını etkileyen bütün faktörlerin ürünü" olduğunu göstermekti. Hukuki fikirler ve kurumlar arasındaki bağlantıları tanımlayarak her ikisinin de nasıl geliştiğini gösterdi. Bunu yaparken bir milliyetçilik ruhunun oluşmasına yardımcı oldu, ancak Berlin'de, sanat ve felsefe gibi hukukun da büyük bir uygarlığın belirleyici başarılarından biri olduğu görüşüyle özdeşleşti.

Friedrich Carl von Savigny, Eichhorn'un hayat boyu arkadaşıydı. Kendisi de Göttingen'de eğitim görmüş olan Savigny, 1803 yılında Roma Mülkiyet Hukuku'nun bazı yönleri üzerine bir çalışma yayınladı ve ertesi yıl Avrupa kütüphanelerinde uzun bir tura çıktı. Bu seyahatler ona eşsiz bir deneyim ve özgüven kazandırdı, öyle ki Napolyon'un zaferlerinin ardından Fransız tarzı Almanya çapında bir hukuk yasası çağrısı yapıldığında, Savigny bu fikre etkili bir şekilde karşı çıktı. Artık Berlin'de profesör olan Savigny, bunun yerine hukukun gelenek ve kullanımla gelişmesi gerektiğini, bir halka "dayatılan" herhangi bir kanunun mutlaka keyfi olacağını ve yarardan çok zarar getireceğini güçlü bir şekilde savundu. İlk cildi 1815'te yayımlanan *Geschichte des romischen Rechts im Mittelalter* (Ortaçağ'da Roma Hukukunun Tarihi) adlı eserinde bu görüşün altını çizerek, Roma hukukunun şehirlerin kurumlarında ve yerel geleneklerinde nasıl hayatta kaldığının izini sürdü ve bu hukukun Alman "barbarlar" altında nasıl hayatta kaldığını ve hatta çoğaldığını gösterdi. Roma hukukunun Alman hukukundan daha eski olduğunu, tecrübeli hukukçular tarafından yorumlanarak kullanıla kullanıla geliştiğini vurguluyordu.

Niebuhr, Savigny ve Eichhorn'un ilk çalışmalarının görüldüğü aynı on yılda, Jacob Grimm Cermen kökenleri bilimini kurdu.[12] 1785'te Hessen'de doğan Grimm, Marburg Üniversitesi'nde hukuk okudu ve burada Savigny'nin dersleri onda tarihe karşı bir ilgi uyandırdı; Grimm, "işlenmemiş bir alan" olarak gördüğü erken dönem Alman edebiyatıyla ilk kez Savigny'nin kütüphanesinde karşılaştı. Savigny Paris kütüphanelerini gezdiğinde Grimm de ona eşlik

etti ve kendi materyallerini toplamaya başladı. Bu ona Alman destanlarını ve masallarını toplama fikrini verdi.

Kardeşi Wilhelm'in yardımıyla yazdığı *Kinder- und Hausmarchen*'in ilk cildi 1812'de çıktı ve onları ünlü yaptı. "Romantik üretimin diğer tüm parçalarından daha fazla, *Marchen* Alman ulusunun yaşamının bir parçası haline geldi."[13] Grimm Kardeşler, tüm halkların en eski tarihinin halk destanları olduğuna ve tarihin onları "gerçekler" içermedikleri için ihmal ettiğine inanıyordu. Jacob ise tam tersine, destanların sanıldığından çok daha fazla tarihsel içerik barındırdığına inananlardan biriydi. Ortaçağ edebiyatını, "bir halkın ruhunun anonim ifadesi" olan Ortaçağ katedrallerine benzetmiştir. Yazılı hikayelere sözlü tarihi de eklediği *Deutsche Mythologie* adlı eserinde kuğu kızları, periler, koboldlar, elfler, cüceler ve devlerden oluşan ve Hıristiyanlığın Avrupa'ya yayılmasıyla birlikte geri çekilen bir dünya tasvir etmiştir.[14]

Bu bilimsel milliyetçiliğin en kalıcı yönü, birkaç Alman tarihçinin düzgün bir Alman tarihi oluşturmak için bir araya gelmesiyle ortaya çıktı ve bunun için arşivlerin ve kaynakların eksiksiz bir kaydına ihtiyaç olduğunu belirlediler. Heinrich Friedrich Karl vom und zum Stein ve Berlin'deki diğer birkaç profesörün öncülüğünde 1819 yılında Frankfurt'ta Gesellschaft fur Deutschlands altere Geschichtskunde (Erken Dönem Alman Tarihi Araştırmaları Derneği) kuruldu ve *Monumenta Germaniae Historica* adlı bir dergi çıkarıldı. Editör ve yönetici Georg Heinrich Pertz yarım yüzyıl sonra emekli olduğunda, en az yirmi beş "haşmetli" cilt yayınlanmıştı. Bu başarı o kadar ufuk açıcıydı ki, şimdi onu hafife alıyoruz.[15] *Monumenta*'nın etrafında, Alman tarihi ile ilgili diğer eserler, yükselen milliyetçiliği yansıtıyor ve teşvik ediyordu: Heinrich Luden'in *Geschichte des teutschen Volkes* (Alman Halkının Tarihi; on iki cilt, 1825-37), Johannes Voigt'un *Geschichte Preussens* (Prusya Tarihi; dokuz cilt, 1827-39), Johann Friedrich Bohmer'in *Fontes Rerum Germanicarum* (1843). Sonra Ranke geldi.

"Modern Zamanların En Büyük Tarih Yazarı"

Leopold von Ranke, G. P. Gooch'un Alman tarihçiler üzerine yazdığı kitapta belirttiği üzere, "sadece malzemelerin bilimsel olarak incelenmesini kurduğu ve rakipsiz derecede eleştirel bir mizaca sahip olduğu için değil, aynı zamanda çalışma gücü ve yaşam süresinin diğer tüm yazarlardan daha fazla sayıda birinci sınıf eser üretmesini sağladığı için modern zamanların en büyük tarih yazarıydı. Alman [tarih] bilimini Avrupa'da üstün kılan oydu; ve hiç kimse tarihçi idealine bu kadar yaklaşmamıştır."[16]

Ranke Leipzig'de teoloji ve filoloji eğitimi almış ve burada Eski Ahit'i İbranice olarak okumuştur. Artık açıkça anlaşılabileceği üzere, eleştirel yöntemleri

ilk kullanan o değildi, ancak Gooch'a göre, herkesten daha fazla bu yöntemleri popülerleştirdi ve "onlarla neler yapılabileceğini gösterdi." İlk kitabı *Geschichte der romanischen und germanischen Volker von 1494 bis 1514* (1494'ten 1514'e Roman ve Cermen Halklarının Tarihleri) ile 1824'te, yirmi dokuz yaşındayken adını duyurdu. Ancak asıl ünlenen ve hatta ana metinden daha önemli kabul edilen "Zur Kritik neuerer Geschichtschreiber" (Modern Tarihçilerin Eleştirisi) adlı eki oldu.[17] Ranke bu ekte Niebuhr'un eleştirel ilkelerini modern kaynaklara uyguladı.

Ranke ayrıca arşivleri "keşfetmesiyle" de ünlenmiştir. Bugün için bu biraz abartılı bir ifadedir. Ranke ile aynı zamanda, hatta Ranke'den önce başka birçok kişi arşivleri kullanıyordu, ancak burada da dikkati çeken onun materyalleri *kullanmasıydı.* Berlin'de Venedik elçilerinin on altıncı yüzyılın ikinci çeyreğine, yani Venedik gücünün zirvesine ait birkaç ciltlik raporlarıyla karşılaştı. Bu raporların, başrol oyuncularının kendileri ya da şu ya da bu türden gözlemciler tarafından yazılan ve her birinin kendi çıkarları olan, bu nedenle de olaylara ancak kısmi bir bakış açısı getiren o günün anılarında anlatılanlardan çok farklı bir hikâye anlattığını görmek onun için çok önemliydi.

Bu "objektif" elçilik raporları Ranke'yi derinden etkiledi ve yazdığı tarihin türünü belirledi. Kaynaklar çok önemliydi ama Ranke için en önemli görev "büyük, kapsamlı anlatı" idi. Humboldt'un tarihçinin "malzemeyi kavradıktan sonra kendi güçlerinden yararlanarak onu yeniden yaratmak zorunda olan bir şair gibi ilerlediği" görüşüne katılıyordu.[18] Bu hâlâ modern bir yaklaşımdır.

On Altıncı ve On Yedinci Yüzyıllarda Osmanlılar ve İspanyol Monarşisi bu yaklaşımı kullanan ilk eserdir ve *Fursten und Volker von Sud-Europa* (Güney Avrupa Prensleri ve Halkları) serisinin ilk cildidir. Ranke'nin ilk amacı, ana oyuncuların davranışlarını çağdaş diplomasi, ticaret, finans ve yönetim açısından açıklanabilir kılmaktı. Yine bu yaklaşımı artık o kadar kanıksamış durumdayız ki Ranke ile başladığını unutuyoruz. Diğer kitaplar da bu yaklaşımı pekiştirdi. Protestan olduğu için Vatikan arşivlerine girmesi yasaktı, ancak bazı büyük papalık ailelerinin (özellikle Barberini) arşivlerinde *Die romischen Papste* (Papaların Tarihi; birinci cilt, 1834) adlı eseri için yeterli malzeme buldu. Bu arşivler onun Papalığı Avrupa'nın gelişimindeki diğer kurumlar gibi ele almasını sağladı, ancak kitabın dayanak noktası Ranke'nin ilk yetkili yorumcusu olduğu Karşı-Reform'dur. Ruhani yaşamı canlandırma girişimi ve büyük tarikatların kuruluşu zekice canlandırılmıştır. *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation* (Reformasyon Zamanında Alman Tarihi, 1839-47) ile başarılı bir işe daha imza atmıştır. Papalar üzerine yaptığı çalışmadan sonra Ranke, Katoliklikle ilgili anlatısının yanına koymak için Protestanlığın tarihini yazması gerektiğini hissetti ve burada da, bu kez Brüksel'de V. Charles ile bağlantılı bir yığın yazışma keşfetti.[19]

Ranke'nin en tipik projesi 1847-48 yıllarında yayınlanan *Neun Bucher preussischer Geschichte* (Prusya Tarihinin Dokuz Kitabı) idi. Berlin'deki arşivlere dayanarak Büyük Friedrich üzerine bir çalışma olan bu kitap, esasen büyük bir gücün yükselişinin incelenmesiydi ve Frederick'i Prusya idari makinesinin temel figürü olarak tasvir ediyordu. Ranke, *Papalar Tarihi*'nde kullandığı yöntemin aynısını kullanmış, hiçbir önyargının yargısını lekelemesine izin vermemiş ve kralın güdülerini daha iyi kavrayabilmek için Avusturya'ya karşı hiçbir düşmanlık beslememiştir. Bu Ranke'nin "değerden arınmış tarihin babası" olarak, tarihi "gerçekten olduğu gibi" (*wie es eigentlich gewesen*) anlatmak için elinden geleni yaptığını ve tarihi kişiliklere modern düşünce tarzlarını empoze etmekten kaçındığını gösterir. Bu yaklaşımı Machiavelli, Fransa tarihi ve İngiltere tarihi üzerine yazdığı sonraki eserlerinde de kullandı. "Bir Avrupalı olarak" (eşi İngiliz'di) Avrupa tarihinin esasen büyük güçlerin yükselişi ve rekabeti, daha sonra *Realpolitik* olarak adlandırılacak olan şeyle ilgili olduğu inancıyla yazdı.

Şaheserlerinin çokluğu Ranke'yi diğer tarihçilerden ayırır. (Belki de hiç kimse bu kadar çok tarihsel bilgiye sahip olmamıştır.) Kitapları, hakkında yazdığı çağın büyük eğilimlerini ele alsa da, bireysel aktörün önemini de kabul etmiştir: "Genel eğilimler tek başına karar vermez; onları etkili kılmak için her zaman büyük kişilikler gereklidir."[20] "Kanıtlanamayan ama hissedilen" "şeylerin ilahi bir düzeni" olduğunu varsaymıştır. Bu düzen kendini "dönemler dizisi"nde gösterir. Dolayısıyla Ranke'nin ilk başarısı, geçmişin incelenmesini şimdiki zamanın tutkularından ayırmak olmuştur. Ranke'den önce tarihçiler anıların ve kroniklerin en iyi otoriteler olduğunu varsayıyorlardı. Ondan sonra tüm akademisyenler, anlattıkları olaylarla doğrudan temas halinde olan aktörlerin belgeleri ve yazışmalarının olmazsa olmaz olduğunu kabul ettiler.[21]

George Iggers, Ranke'yi eleştirirken, Ranke'nin iktidarla ilgilenmesine rağmen tarihte kötülüğün rolünü hiç dikkate almadığını söyler. Devletlerin "Tanrı'nın fikirleri", kendi içlerinde amaçlar olduğuna inanan Ranke'nin bakış açısı hükümetlere yönelikti. Muhtemelen bu durum Ranke ve takipçilerinin ekonomik ve yeni ortaya çıkan sosyolojik faktörleri hafife almalarına yol açmıştır. Ranke'nin yaklaşımının güçlü bir yan etkisi de büyüyen bir milliyetçiliğin gelişmesine yardımcı olmasıydı.[22] Ranke'den sonra tarihçiler daha iyi akademisyenler oldular, ancak özellikle Almanya'da politik olarak daha ilgili ve aktiflerdi.

Alman Özgürlük Fikri

Ranke'nin yaklaşımı, geriye dönüp baktığımızda sonuçsuz kalmamıştır. George Iggers, Alman tarihini ve aynı zamanda daha geniş resmi üç fikrin şekillendirdiğini söyler.

Kendi içinde bir amaç olarak devlet ve Machtstaat *kavramı.*

Alman devlet anlayışı her zaman aristokratik ve bürokratik bir önyargıya ve ülkenin belkemiği olarak kültürlü, mülk sahibi orta sınıfın takdirine sahipti. Alman tarihçiler hükümet ile yönetilenler arasında Fransa ve İngiltere'de olduğundan çok daha keskin bir ayrım gözetmişlerdir. Devlet kendi kendisinin amacı olan bir "birey", olarak görülüyordu.

Normatif düşüncenin reddi.

Ranke'ye göre devletin temel görevi, (Alman) devletinin doğuştan gelen eğilimlerini tam olarak geliştirebilmesi için diğer güçler arasında "en yüksek bağımsızlık ve güç ölçüsünü" güvence altına almaktır. Tüm iç meseleler bu amaca tabi kılınmıştır ve buradan "Devlet kendi yüksek çıkarlarını izlediğinde günah işleyemez" sonucu çıkmaktadır. Salt güç, ahlakla bir ve aynı şey haline gelir.

Anti-Begrifflichkeit, *kavramsallaştırılmış düşüncenin reddi.*

Tarih ve kültür bilimlerinde genellemeler ve kapsayıcı teoriler sınırlı bir değere sahiptir. Tarih, "iradeli insan eylemlerinin alanını", anlamayı gerektirir, ancak bu soyut akıl yürütmeyle değil, özneyle "doğrudan yüzleşerek" ve onun bireyselliğini kabul ederek gerçekleştirilir. Buradan, tüm tarihsel anlayışın bir sezgi unsuru gerektirdiği sonucu çıkar. Hayatın irrasyonel yönlerinin hesaba katılması gerekir.[23]

Bu kavramlar, Alman tarihçilerin 1848-1914 dönemindeki büyük dönüşümlerden, özellikle de sanayileşmenin getirdiği büyük sosyal ve ekonomik değişimlerden büyük ölçüde etkilenmeden, kendilerine ait bir dünyada hareket ettikleri anlamına geliyordu. Onlar için tarih öncelikle büyük güçlerin karşılıklı etkileşimi olarak kaldı ve ülke içindeki sosyal ve ekonomik sorunlar için birincil çözüm, ana aracı ulusun güçlendirilmesi olan genişlemeci bir dış politikaydı.

Bu anlamda, Iggers'in de dediği gibi, Alman tarihselciliği fikirler tarihinde eşsiz bir olaydır. Bilimsel başarılarının yanı sıra, siyaset ve Almanya'nın kendini anlaması üzerindeki etkisi de dikkate değerdi. On dokuzuncu yüzyıl boyunca doğa bilimlerinin artan başarıları bunu etkilemedi. Sadece yirminci yüzyılın felaketleri değişim getirdi. [24]

Ranke zihniyetinin bir diğer önemli sonucu da özgürlük kavramını nasıl etkilediğiydi. Tarihçiler özgürlüğün ancak devlet içinde ve devlet aracılığıyla elde edilebileceğinde ısrar ediyorlardı ve bu da belirli bir sınıfın, akademik *Bildungsburgertum*'un siyasi ve toplumsal bakış açısıyla yakından bağlantılıydı. Tarihselcilik böylece on dokuzuncu yüzyıl Prusya ve Almanya'sının geleneksel

siyasi ve toplumsal yapısı için teorik bir temel sağlamıştır. Bu, Almanya'nın "Batı"dan önemli bir kültürel farklılaşmasını temsil etmektedir. Alman tarihçilere göre, reformdan geçmiş Prusya monarşisi özgürlük tarihinde "en yüksek noktayı" temsil ediyordu: bireyin tamamen özgür olduğu *ama aynı zamanda toplumsal bir bütünle bütünleştiği bir toplumdu.* Bu "Alman özgürlük fikri", en azından Humboldt'un Bildung-sever Bildungsburgertum'unun temel inançlarından biriydi ve "1789'un atomistik fikirleriyle" gurur verici bir şekilde tezat oluşturuyordu.[25]

13.

Biyolojinin Kahramanlık Çağı

Beyaz kravatlı ve fraklı yüzlerce erkek 11 Mart 1890 akşamı Berlin Belediye Binası'nda bir gala yemeği için bir araya geldi. Avizeli salon palmiye ağaçlarıyla kaplıydı ve Almanya'nın en iyi konsomatrisleri de dahil olmak üzere herkes oradaydı ve bir pasajda ayrı masalarda oturuyorlardı. Orada bulunanlardan birine göre bu, "bilim tarihinde belki de eşi benzeri olmayan bir ihtişam festivaliydi" ve bu vesileyle on konuşma yapıldı.[1]

Her konuşma, son konuşmacı olan bir kişiyi onurlandırdı. Benzolfest olarak bilinen yemek, on dokuzuncu yüzyılda zihnin en büyük maceralarından birini doruğa çıkaran ve ancak yarım yüzyıl süren özenli bir araştırmanın ardından gerçekleşen bir keşfin yirmi beşinci yıldönümü münasebetiyle düzenlenmişti. Bu adam August Kekule'ydi ve keşfi benzen halkasıydı; molekül diye bir şeyin, var olabilen en küçük kimyasal bileşik parçacığının, bir yapısının -bir şekli ve boyutu, bu yapıya bağlı olarak belirli özellikleri olan- bulunduğunun ve bunun organik kimyanın, yaşam kimyasının, biyolojiyi yöneten kimyanın temel yapı taşı olduğunun geç de olsa farkına varılmasıydı.[2]

Organik kimya yetmiş yıl önce icat edilmiş ya da keşfedilmişti. On dokuzuncu yüzyılın ortalarını biyoloji için kahramanlık çağı haline getiren üç atılımdan biriydi. İkincisi, Avrupa'nın dört bir yanında pek çok insanın yeni metropollerde çalışmak için toprağı terk ettiği ve böylece gıda talebinin görülmemiş seviyelere ulaştığı bir dönemde tarımı dönüştüren gübrelerin geliştirilmesiydi. Üçüncüsü ise hücrenin tanımlanması, *hem* bitkilerin *hem de* hayvanların temel yapı taşı olduğunun ve farklılaşmasının canlıların çeşitli organlarını oluşturduğunun anlaşılmasıydı. Bu gelişmeler tıbbı, hastalık ve sağlık kavramlarını, endüstriyi (boyalar, gübreler, kozmetikler, ilaçlar) dönüştürdü ve -yeni keşifler yaşam süreçlerini açıkladığı ve hareketsiz maddeyi kavramsal olarak canlı organizmalara bağladığı ölçüde- geleneksel inançların ciddi tehdit altında olduğu bir dönemde kendimizi anlamamızda önemli bir felsefi ve dini rol oynadı.

Karbonun doğal şeyler biliminde -organik kimya- oynadığı hayati rol oldukça erken bir tarihten beri biliniyordu. İnsanları şaşırtan şey, bilinen düzinelerce element arasından neden bir tanesinin doğal maddelerin şaşırtıcı çeşitliliğini açıklaması gerektiğiydi. Bu garip durum, on dokuzuncu yüzyılın başlarında pek çok bilim insanının kimyanın çeşitliliği açıklamak için yeterli olmadığına ve bir tür "yaşam gücünün" işliyor olması gerektiğine inanmasını açıklamaya yardımcı olmaktadır.[3]

"Organik kimya" terimi 1777 civarında kullanılmaya başlanmıştı, ancak anlayış ilkeldi ve ilk ders kitapları organik olarak kabul edilen çeşitli maddeleri listelemekten fazlasını yapmıyordu: sakız, tükürük, idrar, albümin, jelatin ve çoğu kişinin "inanılmaz derecede karmaşık" bir madde olarak gördüğü kan.[4]

Bu alana sistematik bir anlam, ilk kez Fransız Antoine Lavoisier tarafından kazandırılmıştır; Lavoisier çeşitli doğal ürünlerin -alkol, şeker ve asetik asit (sirkeden elde edilir)- sadece üç element içerdiğini göstermiştir: karbon, hidrojen ve oksijen. Bunun üzerine inşa edilen ve bu nedenle organik kimyanın ortaya çıkışını temsil eden iki kişi Justus von Liebig ve Friedrich Wohler'di. Yaklaşık 1824'ten itibaren otuz yıl boyunca von Liebig ve Wohler yeni bilimin neredeyse her alanını araştırdılar, yüzlerce araştırma makalesi yayınladılar ve binlerce öğrenciye (sadece Wohler 8.000 tanesine) ders verdiler. Von Liebig'den üç yaş büyük olan Wohler sessiz, mütevazı, ince yapılıydı ve her zaman olduğundan çok daha genç görünüyordu (İngiltere'ye yaptığı bir ziyarette Michael Faraday ile tanıştığında Faraday, Wohler'in oğluyla konuştuğunu sanmıştı).[5] Öte yandan von Liebig, John Buckingham'ın erken dönem biyoloji tarihinde söylediği gibi, başarısızlıklar, hatalar ve hırçın çekişmelerle dolu bir kariyere sahip olan (bir aşamada İngiliz yayıncıları, metindeki iftiralar nedeniyle bir kitabını basmayı reddetmiştir) asabi ve fazlasıyla hatalı bir adamdı. Yine de von Liebig'in başarıları organik molekülün keşfinde yeni bir çağ açtı.

Mayıs 1803'te Darmstadt'ta doğdu ve Bonn'da Wilhelm Kastner ve analitik yöntemlerin o zamanlar Almanya'dakinden çok daha titiz olduğu Paris'te Joseph-Louis Gay-Lussac'ın yanında kimya eğitimi aldı. Alexander von Humboldt'un tavsiyesi üzerine Hessen Kralı I. Ludwig'in von Liebig'i Giessen Üniversitesi'ne olağanüstü profesör olarak atamasıyla büyük bir çıkış yaptı. Hemen ardından iki meslektaşıyla birlikte kendi öğretim laboratuvarını kurdu. Yirmi kişilik kontenjan kısa sürede doldu ve Giessen'de yeni bir kimya laboratuvarının kurulması, kimyanın Ren Nehri üzerinden doğuya doğru göçünün başlangıcını işaret etti. Von Liebig'in kendi tasarladığı, çok daha hızlı ve doğru analizlere olanak tanıyan yeni ekipmanları kullanarak, o ve öğrencileri kinin, morfin ve striknin de dahil olmak üzere daha gizemli doğal maddelerin çoğunu analiz ettiler ve bu süreçte moleküllerinin nispeten çok sayıda atom içerdiğini ancak basit oranlarda olmadığını keşfettiler.

Ayrıca, von Liebig Giessen'de fulminik asit tuzlarını inceleyip, Wohler Stockholm'de ünlü İsveçli kimyager Jons Jakob von Berzelius (1779-1848) ile işbirliği yaparken başka bir asit olan siyanik asidi incelerken ortaya çıkan önemli izomerizm olgusunu da keşfettiler.[6] Özellikleri tamamen farklı olmasına rağmen (siyanik asit fulminatlar gibi hiç de patlayıcı değildi), Wohler gümüş siyanat analizi için von Liebig'in gümüş fulminat için elde ettiği sonuçlarla tamamen aynı sonuçları elde etti. Bu nasıl olabilirdi? İki adam sonuçları karşılaştırmak için Frankfurt'ta bir araya geldi ve herkesi şaşırtacak şekilde *her ikisinin de* haklı olduğuna karar verdi. Bu, iki farklı maddenin *aynı* element bileşimine sahip olabileceği anlamına geliyordu. Bu özel durumda, siyanik asit ve fulminik asidin her biri tam olarak aynı oranlarda karbon, nitrojen, oksijen ve hidrojen içeriyordu. Berzelius, ilerleyen yıllarda daha fazla örneği ortaya çıkacak olan bu fenomeni tanımlamak için "izomerizm" terimini icat etti.[7]

Bu olgunun yavaş kavranmasının nedeni, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllar boyunca organik kimyanın -fizyolojiden bahsetmeye bile gerek yok- "yaşamsal güç" kavramınca bulandırılmış olmasıydı: canlı organizmaların yalnızca fiziksel yasalarla açıklanamayacağı, iş başında "özel bir etki" olması gerektiği inancı. Bu görüş, sadece bir tanrının öngörebileceği düşünülen organik maddelerin kapsamı ve çeşitliliği ile pekiştirildi. Analizler tamamlandıkça ve daha fazla maddenin sadece karbon, nitrojen ve sudan oluştuğu görüldükçe gizem daha da derinleşti.[8]

İşte bu entelektüel ve dini ortamda Wohler her zaman hatırlanacağı deneyi gerçekleştirdi. Gümüş siyanatı amonyum klorür ile işleme sokarak siyanik asidin amonyum tuzunu elde etmeyi umuyordu. Ancak (çözünmeyen) gümüş klorürü süzüp kalan çözeltiyi buharlaştırdıktan sonra, "renksiz, berrak, ince dört kenarlı donuk sivri prizmalar şeklinde kristaller" elde ettiğini gördü. Hayretle gördü ki bu kristaller üreye hiç benzemiyordu. "Bu benzerlik ... beni idrardan izole edilen tamamen saf üre ile karşılaştırmalı deneyler yapmaya sevk etti ve [üre ile] bu kristal maddenin, amonyak siyanatının, eğer öyle denebilirse, tamamen aynı bileşikler olduğu açıkça görüldü." Aslında iki bileşik özdeş değildi, izomerlerdi ama yine de Wohler'in deneyi ikonik bir deneydi: şimdiye kadar yalnızca hayvanların ürünü olan bir madde olan üreyi, inorganik maddelerden *ve herhangi bir yaşamsal güç müdahalesi olmadan* üretmişti. "Von Liebig ve halefleri [bu] deneyi gerçekten bilimsel bir organik kimyanın başlangıcı olarak gördüler."[9]

Yaşamsal güç bir gecede yok olmadı ama artık sürekli bir saldırı altındaydı, özellikle de hayvanlarda gıda tüketimi ve ısı üretimi üzerine bir dizi deney yapan von Liebig tarafından. Canlı bir organizmayı karakterize eden enerjinin, "elektrik" veya "sinir enerjisi" veya "yaşamsal güç" gibi başka gizemli kaynaklara ihtiyaç duymadan, gıdaların dokularda yanmasının bir ürünü olduğunu tüm şüphelerin ötesinde gösterdi."[10]

Benzen: Kimyada Yeni Bir Dönem

Fizyolojik kimya, biyolojik araştırma alanlarından biriydi. Bir diğeri ise, pek olası görünmese de, gaz aydınlatmasından doğdu. 1816 yılına gelindiğinde, Londra'da fabrikalara ve sokak aydınlatmasına aydınlatıcı gaz taşımak için 40 kilometre uzunluğunda metal boru döşenmişti.* İlk gaz kaynakları, daha sonra olduğu gibi kömür katranından değil, daha açık bir şekilde organik olan balina ya da morina yağından yapılmaktaydı ve bu da ya tesislerde ya da boruların kendisinde yoğunlaşan yüksek miktarda sıvı atık kalıntısı üretmekteydi. Gaz yağı olarak adlandırılan bu atık, Londra'daki gaz tesislerinin sahiplerinin 1825 yılında Michael Faraday'a ne olduğunu ve ne için kullanılabileceğini görmek için bir örnek göndermeleri için yeterli miktarda üretildi. Faraday yaklaşık on gün boyunca deneyler yaptı ve bunun bir hidrokarbon olduğunu, yani sadece karbon ve hidrojen içeren bir madde olduğunu tespit etti.[11]

Faraday ilk başta, sonradan benzen olarak bilinecek bu atığı "hidrojen bikarbürü" olarak adlandırdı. O aşamada, benzenin "aromatik bileşikler" olarak bilinecek geniş bir madde serisinin altında yatan kararlı omurga olduğuna dair en ufak bir ipucu yoktu.**[12]

Faraday'ın 1832'de benzeni tanımlamasından yedi yıl sonra, von Liebig ve Wohler bu kez aromatik bileşikler üzerinde çalışarak ikinci önemli işbirliklerine başladılar. İlk aşamada acı badem yağından hidrobenzoil (bugün benzaldehit olarak adlandırılıyor) adını verdikleri ve sadece karbon, hidrojen ve oksijen içerdiğini tespit ettikleri bir madde elde ettiler. Ancak bir sonraki hamleleri çok önemli olacaktı: bir dizi dönüşüm gerçekleştirdiler ve benzaldehitin klor ile işleme sokulmasının, potasyum iyodür ve benzerleri ile benzoil iyodüre dönüştürülebilen bir madde olan benzoil klorür verdiğini buldular. Bu, ilgili organik maddelerle gerçekleştirilebilecek bir dizi sistematik kimyasal dönüşümün ilk gösterimiydi. Von Liebig ve Wohler'in ilk fark ettikleri şey, bu dönüşümler dizisi boyunca $C^{14}H^{10}O^{2}$ (o zamanki yazılışıyla) olarak hesapladıkları moleküler yapının oldukça büyük bir omurgasının değişmeden kalmasıydı. "Benzoil" olarak etiketledikleri bu omurgaya "bileşik radikal" adını verdiler. Bu bağlamda "radikal" fikri, "tek bir elementin davranışını taklit eden" bir elementler topluluğu anlamına geliyordu. Lavoisier bu fikri düşünmüştü ama çok daha basit bir biçimde ve sadece inorganik örneklerle ilgili olarak. Kimyada yeni bir çağ açılıyordu. Berlinli kimyager Eilhardt Mitscherlich, von Liebig ve Wohler'in gözden kaçırdığı bir dönüşümü gerçekleştirdiğinde bu durum

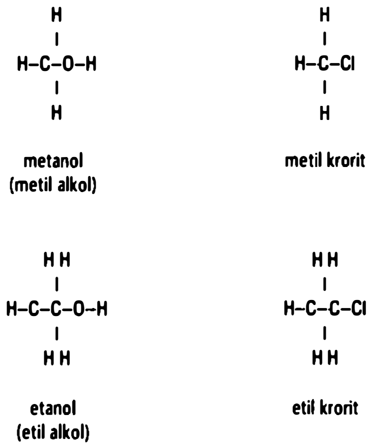
* Sıradan evler yüzyılın sonlarına kadar gaz aydınlatmasıyla donatılmayacaktı.

** Bu isim Arapça *lübân-ı câvî*, yani "Cava tütsüsü/yağı" isminden gelmektedir. Bu isim Portekizli tüccarlarca *benjavi, Benjamin* ve *benzoin* şekillerinde yanlış bozulmuştur. Kilise tütsülerinde kullanılan bu madde 1557 gibi erken bir tarihte dahi kullanılmıştır.

doğrulandı. 1834'te benzoik asidi kireçle ısıtarak "Faraday'ın hidrojen bikarbüründen başka bir şey" elde etmedi: yani benzenin kendisi. Bu madde, benzen, C_6H_6, zamanla aromatik bileşiklerin gerçekten indirgenemez çekirdeği veya "radikali" olarak sayılmaya başlandı.[13]

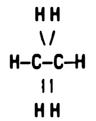
Birçok organik bileşiğin özellikleri hakkında daha fazla keşif yapıldıkça, benzenin ne kadar istisnai olduğu daha da netleşti. Düşük hidrojen/karbon oranına sahip diğer tüm maddeler kararsızdı. Benzen, son derece patlayıcı gaz asetilen ile aynı iki element oranına (1:1) sahipti, ancak von Liebig ve Wohler'in defalarca gösterdiği üzere benzen çekirdeği, "doğru manipülasyonlar yapıldığında benzenin kendisine geri dönebilen bir dizi yer değiştirme reaksiyonundan değişmeden geçebiliyordu" ve bu davranış onu inorganik bileşiklerden "oldukça ayrı" kılıyordu. "Benzenin doğasına ilişkin nihai çözüm, insan aklının en büyük kazanımlarından biri olacaktır."[14]

Berzelius ve diğer eski kimyagerler organik yer değiştirme reaksiyonlarını hiçbir zaman tam olarak kavrayamadılar ve sonraki hamleler esas olarak von Liebig'in Giessen laboratuvarına yönelen Fransız, Alsaslı ve Alman kimyagerler tarafından yapıldı. Bu ortamda aromatik bileşiklerin yapıları ve özellikleri, temel gerçeklik kavranana kadar yavaş yavaş işlendi: organik kimya büyük ölçüde nispeten inert bir hidrokarbon iskeletine bağlanmış "fonksiyonel grupların" -henüz icat edilmemiş bir terimdi- kimyasıdır. Giessen'de von Liebig'in altında çalışan, Alsace'ta yetişmiş bir İsviçreli olan Charles Frederic Gerhardt, yapı ve işlevin nasıl ilişkili olduğunu anlayan ilk kişiydi.[15] Örneğin:

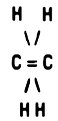

Bu içgörü ne kadar parlak olsa da, bu resim daha karmaşık ama daha temel bir gerçeği gizliyordu. Bu kavramın arkasında 1860'lara kadar keşfedilmemiş

bir şey vardı: değerlik.[16] Değerlik, günlük dilde "bir atomun diğerini birleştirme gücü"dür -bir bakıma, bir atomun komşularıyla birleşmek için sahip olduğu "kanca" sayısıdır. 1850'lere gelindiğinde su H_2O (hidrojen tek değerli, oksijen iki değerli) olarak tanımlanmıştı, ancak metan CH_4, etan C_2H_6, etilen C_2H_4 ve asetilen C_2H_2 olduğu için karbonun davranışı hâlâ kafa karıştırıcıydı. Karbonun değerliği 4 mü, 3 mü, 2 mi, yoksa 1 mi? Sonunda cevap dört olarak bulundu ve on dokuzuncu yüzyıl kimyacılarının karşılaştığı zorluğu açıklayan şey, karbon atomlarının ***birbirleriyle zincirler ve halkalar*** oluşturmasıdır.

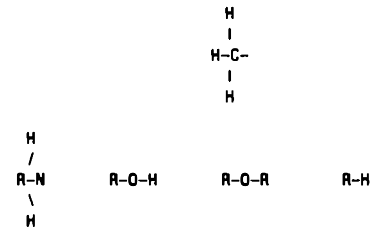

etan C_2H_6

etilen C_2H_4

Bu olgu keşfedildikten sonra, organik kimya yapısal sırlarının çoğundan vazgeçti. İşte "R"nin "radikal"e eşit olduğu, en basiti "metil" olan bazı modern yapısal formüller:

aminler alokoller eterler hidrokarbonlar

Organik kimyanın çalışma prensiplerini açıklamak için herkesten daha fazlasını yapan kişi August Kekule idi. Bununla birlikte, çeşitli "keşiflerinin" koşulları tartışmalıydı ve bunca zaman sonra bile bilim tarihçilerini hâlâ bölmektedir.

August Kekule 7 Eylül 1829'da, von Liebig'in bir kuşak önce doğduğu Darmstadt'ta doğdu; Kekule Fransız gibi görünse de aslında ailesi Bohemya asıllı bir soyluydu.[17] August Giessen'de mimarlık eğitimi aldı, ancak von Liebig'in büyüsüne kapılarak kimyaya geçti. Daha sonraları, mimarlık eğitiminin (olduğu gibi) resimlerle düşünmesine yardımcı olduğunu ve bunun karbon bileşiklerinin yapısını tanımlamaya geldiğinde hayati bir rol oynadığını iddia etti.

1854 yılında Londra'yı ziyaret etti ve orada bir yaz akşamı tartışmalı iddialarının ilkini ortaya attı. Önemli bir rüya gördüğünü söyledi. Bu rüyalar şüphe uyandırdı çünkü doğaları gereği doğrulanamazlardı ve diğer bilim insanları Kekule'nin organik maddelerin yapısını tanımladığına dair çeşitli iddialarında kendi önceliğini belirlemek için bunları uydurduğundan şüphelendiler. Ortaya çıkan tartışmalar hakkında bir fikir vermek gerekirse, Archibald Scott Couper organik bağlar üzerine ilk makalesini 1858 yılında yazmıştı. Kekule ise aynı fenomenle ilgili rüyasını 1854 yılında gördüğünü söylemiş ancak 1890 yılına kadar ***bunu dile getirmemiştir.***

Organik kimyanın doğumu zor olmuş olabilir, ancak benzen halkasının doğası anlaşıldıktan sonra benzenin akrabaları olan naftalin, toluen, fenol (karbolik asit), kresoller kısa süre içinde kömür katranından elde edilerek geniş bir yelpazede zenginlik yaratan ürünler üretmeye başladı: anilin boyalar, trinitrotoluen, karbolik sabun, kreozot, naftalin -liste etkileyici bir şekilde uzundur. Boyarmadde endüstrisi başı çekiyordu ancak Kekule tarafından ortaya atılan bir terim olan "aromatik kimya" sonraki on yıllar boyunca çoğalarak sayısız endüstriyel kimyasalın yanı sıra 1899'da aspirin ve 1909'da Paul Ehrlich'in öncü antisifilitik ilacı Salvarsan gibi güçlü ilaçlar da üretti (bkz. 18. ve 20. Bölüm, s. 300 ve 322).[18]

Benzen bu faaliyetin merkezinde yer alıyordu. Sonunda C_6H_6 olarak anlaşılan formülü o kadar kararlıydı ki, kendisi ayrışmadan ikame reaksiyonlarıyla birçok türeve dönüştürülebiliyordu. Kekule, benzenin yapısının kendisine başka bir rüyada, bu kez 1861-62 kışında, Ghent'te geldiğini söyledi. Rüyasında kendi kuyruğunu yakalamış bir yılan gördüğünü söyleyen Kekule, halka yapısı teorisini 1865 yılında yayınladı. (Arthur Koestler bunun "muhtemelen Yusuf'un yedi semiz ve yedi zayıf ineğinden bu yana tarihteki en önemli rüya" olduğunu belirtmiştir.)

John Buckingham'ın gözlemlediği üzere, "1860'larda ortaya çıkan benzen yapısı, kayda değer güzellikte ve entelektüel tatmin sağlayan bir şeydir. Yaklaşık bir asır sonraki DNA yapısı gibi, doğru olmak *zorundaydı*."[19] Halka anahtardır, yani reaktif gevşek uçlar yoktur. Her karbon atomunun, onu komşularına bağlamak için kullanılan iki değerliği vardır; üçüncü bir "kanca" ise onu bir hidrojen atomuna bağlar. Bu da başka bir şeyle bağ kurması için geriye bir tane bırakır. 1930'larda kuantum teorisinin yükselişinden önce benzenin değerliğinin tam olarak anlaşılması mümkün değildi (bkz. 32. Bölüm, s. 491), ancak on dokuzuncu yüzyılın ortalarında kimyagerler üç boyutlu geometrinin kimyasal reaksiyonlarda bir rol oynayabileceğinden şüphelenmeye başladılar. Bu farkındalık, on dokuzuncu yüzyılın sonunda parçacık fiziğinin ortaya çıkmasına yardımcı olacak ve Thomas Nipperdey'in on dokuzuncu yüzyılda doğa bilimlerinde yaşanan devrimin Kepler, Galileo ve Newton'un getirdiği

devrimden daha geniş kapsamlı bir etkiye sahip olduğu yönündeki görüşünü doğrulayacaktır.

Bu yeni teorik anlayışın son derece pratik sonuçları olmuştur. 1860'lardan sonra ticari kimyadaki kahramanca gelişmeler Almanya'nın önce ekonomik sonra da askeri bir dünya gücü haline gelmesine yardımcı olmuştur. 1862 yılında von Liebig'e yazdığı bir mektupta Wohler, Alman üniversitelerinin yetiştirdiği çok sayıda kimyagerden endişe duyuyor ve bunların akıbetini sorguluyordu.[20] Sadece üç yıl sonra, Hermann Kolbe Leipzig Üniversitesi'ne kimya profesörü olarak atandığında, 132 öğrenci için bir laboratuvar inşa edilmesini istedi ve buna izin verildi. Von Liebig tüm bunların saçmalığına güldü, ancak 1868'de açıldığında talep karşısında hemen battı.[21]

Gübre Çağı

Von Liebig, belirttiğimiz gibi, ateşli bir karakterdi. Bu nedenle, 1840 civarında ani bir bilimsel yaşam değişikliği geçirdiğini ve organik kimyanın teorik yönlerini tarımın çok daha pratik ilgi alanları için terk ettiğini öğrenmek çok da şaşırtıcı olmamalıdır.[22] Yine de bu değişiklik, karbona olan ilgisi tarafından tetiklenmiştir. Çilek ve meyveler üzerinde yaptığı bir analizde, ister ekili tarlalar isterse "yabani orman" olsun, belirli bir arazi alanında her yıl içinde yetişen bitkilerin bileşiminde aynı toplam karbon miktarının üretildiğini bulmuştu. Bu, söz konusu karbonun atmosferden mi yoksa topraktaki humustan mı kaynaklandığı konusunda sert bir tartışmaya dönüşen şeyin başlangıç noktasıydı. Tartışma, von Liebig'in uzun süredir azotun kaynağıyla ilgilenmesi nedeniyle ortaya çıktı. İncelediği her bitkinin gövdesinde amonyak bulmuştu ve bu onu azotun yağmur suyunda çözünmüş amonyaktan gelmesi gerektiğine ikna etmişti. Bitkilere ne kadar çok bakarsa, o kadar çok tekdüzelik buldu. Von Liebig bu tür tekdüzeliklerin tesadüfi olamayacağını düşündü ve tartışmalı bir şekilde topraktaki ve havadaki besinlerin organik değil *anorganik* olduğu sonucuna vardı.[23]

Tüm bunları bir araya getirerek "bitki besleme sorununa ilişkin şimdiye kadar ortaya konmuş en kapsamlı resim" olarak adlandırılan bir eser ortaya koydu. Von Liebig'in *Organic Chemistry in Its Applications to Agriculture and Physiology*, (Organik Kimyanın Tarım ve Fizyolojiye Uygulamaları, Londra 1840) adlı kitabı, karbonun bitki beslenmesindeki rolüyle başlayarak, humusun -çürümüş bitki maddesinin- bitkiler için ana besin maddesini oluşturduğu yönündeki o zamanlar yaygın olan görüşü çürüttü. Von Liebig'in ikinci argümanı, bitkilerde özümsenen karbonun kaynağının atmosfer olduğuydu. Ona göre bitkilerin işlevi, karbonik asidin karbon ve oksijenini ayırmak, "oksijeni serbest bırakmak ve karbonu şeker, nişasta ve sakız gibi bileşiklere özümsemekti."[24]

Ancak von Liebig'in kitabının sansasyon yaratmasını sağlayan şey, sebzelerin iç süreçlerinin kimyasal olarak anlaşılmasına yönelik bu argüman (yani "yaşamsal güç"ün itibarını sarsan bir başka kanıt) değildi. Dikkatleri üzerine çeken şey, bazı besin maddelerinin -dış kaynakların- bitki büyümesi için gerekli olduğu görüşüydü, çünkü bunlar doğrudan tarımsal uygulamaları etkileyen sonuçlardı. Von Liebig için gübre fikri, atmosferden doğal olarak sağlanmayan besin öğelerinin toprağa eklenmesi anlamına geliyordu. Gübrelerin humustan değil, kireç, potas ve magnezya gibi bazlar ile en iyi kaynağı toz haline getirilmiş hayvan kemikleri olan fosforik asitten oluşması gerektiğini söylüyordu.

Von Liebig'in kitabı özellikle İngiltere ve Amerika'daki tarımcılar arasında yoğun ilgi uyandırdı. İngiltere'deki Rothamsted deney çiftliğinde, von Liebig'in gübreleri buğday üzerinde test edildi ve üretim üzerinde gözle görülür bir etkisi olmadığı, buna karşın toprağa eklenen amonyum tuzlarının her yıl hasatta büyük gelişmeler sağladığı görüldü. Bu sonuçlar von Liebig'in tüm "mineral teorisinde" bir delik açtı ya da öyle düşünüldü ve fikirleri reddedildi. Von Liebig yine de pes etmedi, ancak sorunu çözmesi için bir on yıl daha geçmesi gerekecekti. Çözünebilir tuzların yağmur suyuyla süzülüp gideceği konusunda çok endişeliydi -aslında üst toprak onları emiyordu. Ve ilk şüphelere rağmen, von Liebig'in kitabı bilimsel tarıma yönelik tutumları tamamen değiştirdi. 1840'tan önce geleneksel görüş, hem bitkilerin hem de hayvanların hayatta kalabilmek için organik, yani canlı malzemeye ihtiyaç duyduğu yönündeydi. Von Liebig'in ardından, bitkilerin besin maddelerinin anorganik olduğu kabul edilmeye başlandı. Bu, tarımla ilgili temel bir inancı, yani gıda üretiminin sabit sınırları olduğu inancını tamamen değiştirdi. Bunun aksine, artık böyle bir sınırın olmadığı kabul ediliyordu.

Hücrenin Keşfi

Benzen halkasının keşfi ve gübrenin doğasının anlaşılmasıyla hemen hemen aynı zamanlarda Alman biyologlar da hücrenin keşfi üzerinde çalışıyorlardı. Bu, yani tüm yaşam formlarının bugün hücre dediğimiz "bağımsız ama işbirliği içinde çalışan" birimlerden oluştuğu fikri, biyolojideki ufuk açıcı keşiflerden biri olarak kabul edilmektedir.[25] Hücreleri gözlemleyen ilk kişi, 1665 yılında *Micrographia* adlı eseri yayınlanan Londra'daki Royal Society'de deney küratörü Robert Hooke (1635-1703) olmuştur. Daha sonraki yüzyıllarda, sürekli gelişen mikroskoplardan yararlanan birçok kişi, hem hayvan hem de bitki dokularında farklı boyut ve şekillerde "kürecikler" veya "kesecikler" gözlemlemiştir. Delft'ten Hollandalı Anton van Leeuwenhoek'un Mart 1682'de Robert Hooke'a yazdığı bir mektuptan, hücrelerin içinde çekirdek olarak adlandırılacak daha koyu bir cisim gözlemlediğini biliyoruz.[26] On sekizinci

yüzyılın sonuna gelindiğinde, çoğu botanikçi bitkilerin büyük ölçüde hücrelerden oluştuğunu kabul ediyordu; Kaspar Friedrich Wolff (1733-94), tüm dokuların -hayvansal ve bitkisel- temel alt biriminin bir kesecik ya da kürecik olduğunu savunan ilk kişilerden biriydi ve kendisinden önceki diğerleri gibi buna bazen hücre adını veriyordu. Bununla birlikte, hiç kimse bitki hücreleri ile hayvan hücrelerinin homolog olduğunu ileri sürmemişti ve hiç kimse hücrelerin nasıl bölündüğünü ya da yeni hücrelerin nasıl oluştuğunu bilmiyordu. 1805 yılında Lorenz Oken (1779-1851) tüm canlı formların, bitkilerin yanı sıra hayvanların da "infusoria"lardan, yani bakteri ya da protozoa gibi basit organizmalardan, diğer bir deyişle o zamanlar bilinen en basit ve en ilkel yaşam formlarından oluştuğu görüşünü ortaya attı.[27]

Ancak düşünceyi modern anlayışa taşıyan ilk kişi Jan Evangelista Purkyně'dir. Kesin konuşmak gerekirse, Purkyně Alman değil Çek'ti. Ancak, 1620'de Beyaz Dağ savaşındaki yenilgilerinden bu yana, Bohemya sakinleri Almanlaşma dalgaları tarafından "yutulmuş" ve Çekçe konuşanlar yavaş yavaş önemsiz pozisyonlara indirgenmişti. IV. Charles tarafından 1348'de kurulan ve başlangıçta Çeklere, Almanlara ve Polonyalılara açık olan Prag Üniversitesi, Mozart 1787'de bu şehre ünlü yolculuğunu yaptığında, Almanca konuşulan bir kurumdu.

Purkyně (ya da Almanca literatürde yazıldığı şekliyle Purkinje) Moravya'daki Mikulov'da (Nikolsburg) koro çocuğu eğitimi gördü. Önce öğretmen olarak işe girdi, ancak mesleğini bırakarak Prag Üniversitesi'nde tıp ve felsefe eğitimi aldı ve 1819'da mezun oldu. Daha sonra, o zamanlar siyasi ve kültürel olarak bir Alman şehri olan Breslau (Wrocław) Üniversitesi'nde fizyoloji ve patoloji kürsüsünü kabul etti. Breslau Üniversitesi 1811 yılında, Berlin Üniversitesi'nden bir yıl sonra kurulmuştu ve iki kurum arasında yoğun bir rekabet vardı. Bu rekabetin bir parçası olarak Purkyně'ye Almanya'daki ilk fizyoloji enstitüsü verildi.

İlk yıllarından itibaren, hayvan ve bitki hücreleri arasında temel paralellikler olduğu fikrini benimsedi. 1830'larda, deri ve kemik gibi hayvansal dokuların yapısını açıklığa kavuşturan birkaç deneyle daha fazla ilerleme kaydedildi; bu makalelerde "granüller", "*Koörnchen*", "*Korperchen*" ve "*Zellen*"den bahsediliyordu; Henry Harris, ***bazı*** bitki hücreleri ile ***bazı*** hayvan hücreleri arasında "homoloji" olduğu fikrinin güç kazandığını söylüyor.[29] Sonra, mükemmel bir botanik sanatçısı olan Avusturyalı Franz Bauer'in çizimlerinde çekirdeği vurguladığı gerçeği vardı. Bu çizimler 1802 gibi erken bir tarihte yapılmıştı ancak çekirdeği hücrelerin olağan bir özelliği olarak gördüğünü açıkça ortaya koyduğu 1830'lara kadar yayınlanmamıştı.[30] Çekirdek aslında British Museum'daki botanik koleksiyonlarının sorumlusu (ve "Brown hareketi"ni tanımlayan kişi) Robert Brown tarafından adlandırılmıştı, ancak onun önerisi en çok Almanya'da kabul gördü ve kelime "Kern"e (çekirdek) alternatif olarak kullanıldı.

Çekirdeğin içindeki nükleolus ilk olarak 1835'te Rudolph Wagner tarafından gözlemlenmiştir, ancak başlangıçta "*Fleck*" ve daha sonra "germinatif nokta" ("*macula germinative*") olarak adlandırmıştır.[31]

Purkyně'nin ilerlemeleri sadece mikroskopinin gelişmesinden kaynaklanmıyordu; yeni boyaları yeni boyama tekniklerini mükemmelleştirmek için kullandı. Kendisi ve meslektaşları, hayvan ve bitki hücreleri arasındaki benzerliğe yazılı olarak birçok kez değinmiştir. 1837 Eylül'ünde Prag'da toplanan Alman Doğa Bilimciler ve Doktorlar Derneği'nde verdiği bir konferansta Purkyně, merkezi çekirdekli "*Kornchen*"in gözlemlendiği hayvan dokuları arasında bir ufuk turu yapmıştır: tükürük bezleri, pankreas, kulaktaki balmumu bezleri, böbrekler ve testisler. "Hayvan organizması neredeyse tamamen üç ana temel bileşene indirgenebilir: sıvılar, hücreler ve lifler ... Temel hücresel doku, bilindiği gibi, neredeyse tamamen granüller, ya da hücrelerden oluşan bitkilerinkine açıkça benzemektedir."[32] Bir diğer katkısı da, hücrelerin temel "zemin maddesini" tanımlamak için "protoplazma" kelimesini kullanması olmuştur.

Kasım 1832'de Berlin Üniversitesi'nde anatomi ve fizyoloji profesörü olan Karl Asmund Rudolphi öldü. Boşalan kürsüye ertesi yıl, on dokuzuncu yüzyılın en ünlü biyologlarından biri olacak Johannes Müller getirildi.[33] 1835 yılında Müller, *myxinidae*'nin (asalak balık) karşılaştırmalı anatomisi üzerine bir monografi yayınladı ve burada notokorddaki (omurgadaki sinir kanalı) hücreler ile bitki hücreleri arasındaki benzerliği tanımladı. Bu çok önemli bir gözlemdi ve Theodor Schwann'ın Müller'in asistanı olmasıyla daha da önem kazandı. Schwann, Müller'in içgörüsünden ancak botanikçi Matthias Jakob Schleiden ile yaptığı önemli görüşmeden sonra yararlanacaktı.

Schleiden'in kariyeri bilindik bir seyir izlemişti. Önce hukuk eğitimi aldı ve 1827'de Heidelberg Üniversitesi'nde doktora yaptı.[34] Ancak hukuk işinden hoşlanmadı ve meslek değiştirerek 1833'te Göttingen'de doğa bilimleri eğitimine başladı ve ardından Berlin'e transfer oldu. Schleiden, Müller'in laboratuvarında çalışmak üzere davet edildi ve orada Theodor Schwann ile tanıştı.

Botaniğe geç girmesine rağmen Schleiden mikroskoba her zaman çok meraklıydı ve biyolojik araştırmalarda kullanılmasında önemli bir rol oynadı. (Jena'daki Zeiss optik fabrikasının kuruluşunda parmağı olduğu düşünülmektedir.)[35] 1838'de Schleiden, Berlinli profesörün başlattığı ve dönemin en saygın dergilerinden biri haline gelen *Muller's Archiv*'de "Beitrage zur Phytogenesis" başlıklı bir makale yayınladı. Hemen İngilizce ve Fransızcaya çevrilen bu makale, söylenene göre Schleiden ve Schwann arasında fitogenez konusunda yapılan bir sohbette tasarlanan hücre teorisinin ilk kez dile getirilmesiydi. Schleiden, Robert Brown'ın hücre çekirdeğini tanımlamasından (1832) etkilenmiş ve bunu başlangıç noktası olarak kullanmıştır. Çekirdek daha sonra *sitoblast* olarak adlandırıldı ve Schleiden'e göre, "sitoblast son boyutuna ulaşır

ulaşmaz etrafında ince, şeffaf bir kesecik oluşur: bu yeni hücredir." Schleiden bu hücreyi "bitkisel dünyanın temeli" olarak tanımlamıştır. Bu makale "bitki sitolojisinin ortaya çıkışını" açıkça ilan ederken, Schleiden bunu hücrelerin "şekilsiz bir birincil madde içinde *kristalleştiğini*" iddia ederek yaptı ki bu oldukça yanlıştı (italikler eklenmiştir). Yine de 1842'de yayınlanan botanik ders kitabı *Grundzuge der wissenschaftlichen* Botanik'te bitki sitolojisine geniş bir bölüm ayırmış ve böylece botanik öğretimini dönüştürerek pek çok insanı yeni bir bilim olduğunu düşündükleri bu alana çekmiştir.[36] Schleiden'in kendisi çekirdeğin ya da sitoblastın gerçek önemini ya da rolünü hiçbir zaman tam olarak takdir edememiştir, ancak Müller'in laboratuvarındaki biyolog arkadaşları bu eksikliği fazlasıyla telafi etmiştir.

Arkadaşı ve meslektaşı Theodor Schwann elli yıl boyunca biyolog olarak çalışmış, ancak bu yılların sadece beşini (1834-39) en iyi bilindiği konuya adamıştır. Schwann'ın en ünlü monografisi, Schleiden'in "Beitrage" makalesini yayınladığı aynı yıl, 1838'de yayınlandı. Schwann, notokord ve kıkırdak hücrelerinin yapısını ve büyümesini ana hatlarıyla açıklayarak başladı. Schwann'a göre bunu yapmasının nedeni, bu hücrelerin mimarisinin bitkilerinkine "en çok benzemesi" ve "Sitoblastem"den hücre oluşumunun açıkça gösterilmesiydi. İkinci bölüm, Schwann'ın argümanını ve tonunu yansıtan bir başlık taşıyordu: *Hayvan vücudundaki tüm dokuların temeli olarak hücreler üzerine*. Purkyně ve diğerleri elbette birçok dokuda hücreleri tanımlamış ve bunların temel varlıklar olabileceğine dair spekülasyonlar yapmışlardı, ancak Schwann hücrelerin temel olduğunu kategorik olarak iddia eden ilk kişiydi.[37]

Bundan sonra kitabında, o zamana kadar tezi destekleyen pek çok histolojik kanıtı incelemiştir: Birbirine bağlı hücreleri (epitel, tırnaklar, tüyler ve kristal lens); duvarların hücreler arası maddeyle birleştiği hücreleri (kıkırdak, kemik ve dişler); ve liflere yol açan hücreleri (bağ ve tendinöz doku) tartışmıştır. Söylemiş olduğu her şey doğru değildi, ancak asıl amacı daha çok polemikti; hayvanlarda olduğu kadar bitkilerde de tüm hücre gelişiminin altında yatan *genel bir ilke* oluşturma girişimiydi. Önsözde söylediği üzere: "Bu tezin amacı, hayvanların ve bitkilerin temel alt birimlerinin gelişimini yöneten yasaların özdeşliğini göstererek organik dünyanın iki krallığı arasındaki yakın bağlantıyı kurmaktır. Araştırmanın ana sonucu, şekil farklılıklarına rağmen kristallerin oluşumunu aynı yasaların yönetmesi gibi, tüm organizmaların tüm bireysel temel alt birimlerinin gelişiminin altında ortak bir ilkenin yattığıdır." Kristallere yapılan atıf elbette Schleiden'in söyledikleriyle hemen hemen aynıydı ve yine yanlıştı. Schwann'ın kendi çalışmasında aynı alanda katkıda bulunan diğer kişilere neredeyse hiç atıfta bulunmaması, birçok kişinin gözünde bu hatayı -ki önemli bir hataydı- daha da derinleştirdi. Purkyně Schwann'ın kitabına bir değerlendirme yazdı ve Schwann'ın öncelik iddiasına itiraz etti.[38]

İlk kim olursa olsun, Schwann'ın kitabı daha fazla araştırmaya yol açtı. Viyana'da bitki anatomisi ve fizyolojisi profesörü olan (öğrencileri arasında Gregor Mendel'in de bulunduğu) Franz Unger (1800-70) kârlı bir araştırma hattı izledi.[39] Unger, Viyana'da mükemmel bir Plossl mikroskobu olan fizikçi Profesör Andreas von Ettingshausen (1796-1878) ile işbirliği yaptı ve sonunda hücre bölünmesinin öneminin fark edilmesine yol açacak hücre davranışlarını gözlemlediler. Bu aynı zamanda Zürih Üniversitesi'nde Carl Nageli'nin (1817-91) de meşgul olduğu bir konuydu.[40] Nageli, 1844 ve 1846'da yayınlanan ilk hücre bölünmesi çalışmalarının iki tür hücre oluşumu gösterdiğini düşünüyordu: serbest hücre oluşumu ve önceden var olan hücrelerin bölünmesi. İki yıl sonra görüşünü önemli bir şekilde değiştirdi ve artık serbest hücre oluşumunun kural olduğu üreme dokuları ile hücre bölünmesinin norm olduğu vejetatif dokular arasında basit bir ayrım yapıyordu.

Nageli 1845'te bitkisel büyüme çalışmalarına yöneldi ve araştırmaları 1850'lerin sonlarında hücrelerin soyunu tek bir apikal hücreye kadar izlediğinde doruğa ulaştı. Nageli, orijinal hücrenin yavru hücreleri bir, iki ya da üç sıra halinde düzenli bir şekilde kestiğini gösterdi ve bu da ona matematiksel olarak temsil edilebilecek yasalar verdi. Daha sonraki çalışmalarında Nageli, biçimlendirici doku (*Bildungsgewebe*) ile artık aktif olarak çoğalmayan yapısal doku (*Dauergewebe*) arasındaki önemli ayrımı kavramıştır. Bitkilerin gövde ve köklerinde, farklılaşmadan etkilenmeyen ve kökeni orijinal "temel hücreye" veya zigota kadar izlenebilen belirli bir hücre türü olduğunu gözlemledi. Biçimlendirici ve yapısal doku arasındaki bu ayrım, kalıtım fikrinin erken bir görünümüdür.[41]

Nageli hayatının sonuna kadar hücrelerin kendiliğinden oluştuğuna inanmaya devam etti. Gregor Mendel 1866'da Nageli'ye *Versuche uber Pflanzen-Hybriden* adlı çalışmasını gönderdiğinde, Nageli Mendel'in çalışmasını tekrarlayacak kadar ciddiye aldı. Ne yazık ki Nageli, eşeysiz üreyen bir bitki olan *Hieracium*'u kullanıyordu ve bu nedenle Mendel'in melez oranlarının ve tam geri dönüş gösterilerinin matematiksel açıdan ilgi çekici olsa da gerçek türlerle alakasız olduğunu düşünüyordu. Nageli Mendel'in dehasını fark edememiş olsa da, öğrencisi Karl Correns ondan daha az kördü. Correns, Mendel'in yasalarını yeniden keşfeden üç kişiden biriydi.[42]

Döllenmiş bir tavuk yumurtasında embriyonun oluşumuna ilişkin gözlemler 2000 yıldan daha uzun bir süre önce, Aristoteles'ten de önce yapılmıştı. Ancak hücreler ve embriyolar arasındaki bağlantı, Karl Ernst von Baer'in memeli yumurtası hakkındaki gözlemlerini Leipzig'den yazdığı (Latince) bir mektupta bildirdiği 1827 yılına kadar gerçek anlamda kurulamamıştır. Belli nedenlerden dolayı, bırakın tek bir insan yumurtasını, tek bir memeli yumurtasının gelişimini incelemek bile neredeyse imkansızdı. 1824 yılında

Fransız Jean-Louis Prevost ve Jean Baptiste Dumas tarafından yapılana kadar yumurtadaki segmentasyon tanımlanmamıştır. Gelişmekte olan yumurtanın yüzeyinde derinleştiğini gözlemledikleri olukların bölünmenin ilk işaretleri olduğunu ve bu sürecin yapı "ahududu gibi" görünene kadar tekrarlandığını fark ettiler.[43] Şimdi anlamamız ne kadar zor olsa da, tanımladıkları şeyin hücre çoğalması olduğu akıllarının ucundan bile geçmiyordu.

Von Baer segmentasyonun daha ayrıntılı tanımını ancak 1834 yılında yayınladı. Königsberg'deki kürsüsünden Petersburg'a yeni taşınmıştı ve burada gözlemlediklerinin embriyonun "ön oluşumu" (döllenmemiş yumurtada tam oluşmuş bir minyatür olarak var olduğu) fikrini ortadan kaldırdığına dair önemli bir çıkarım yaptı. Von Baer'in makalesi Alman bilim insanları arasında sansasyon yarattı ve o andan itibaren oluk oluşumunun ve ardından segmentasyonun biyolojik önemi kabul edildi.[44] Bu ilerlemeyi kısa süre sonra İngiliz Martin Barry (1802-55) ve o zamanlar Göttingen'de Rudolf Wagner'in asistanı olan ve daha sonra Rostock'ta anatomi profesörü olan Carl Bergmann takip etti. Barry ve Bergmann, kurbağalar ve semenderler üzerinde yaptıkları deneylerle, yumurtayı bölen olukların embriyoyu oluşturacak hücreleri meydana getirdiğini doğruladılar. Erlangen'deki Harald Bagge'nin kavrayışı da daha az önemli değildi: embriyonik hücrelerdeki çekirdeklerin hücreler bölünmeden *önce* bölündüğünü gözlemledi. Çekirdeğin bu sürekliliğinin gözlemlenmesi, yumurtanın kendisinin de bir hücre olduğunun ve ikili bölünme yoluyla yavru hücreler "doğurduğunun" gösterilmesiyle birlikte, daha sonra genetik bilimine dönüşecek olan gelişmede belirleyici bir adım oldu.[45] Bu olgular dizisinin araştırılması 1855'te Robert Remak'ın omurgalıların embriyolojisi üzerine embriyonun üç katmanını (ektoderm, mezoderm ve endoderm) keşfedip adlandırdığı ve daha da önemlisi hücre bölünmesinin her zaman çekirdekle başladığını gözlemlediği büyük çalışmasını yayınlamasıyla doruğa ulaştı. Darwin'in *Türlerin Kökeni*'ni yayınlamasından sadece dört yıl önceydi.

14.

“Alman Geride Kalmışlığının Sefilliği”nden Çıkış

1648’deki Vestfalya Antlaşması bir dizi Avrupa devleti yaratmıştı. Napolyon’un düşüşünün ardından Avrupa’nın alacağı şekle karar vermek üzere 1815’te toplanan Viyana Kongresi ise bir başka devlet daha yarattı. Kongrenin ana amacı Avrupa’da bir daha devrim olmasını önlemekti ve bu amaçla toplanan diplomatlar ve politikacılar 1648’den hemen sonra var olan manzaranın aynısını yeniden yaratmaya koyuldular. Ancak bu dikkatle dengelenmiş Avrupa sistemi, Orta Avrupa’nın parçalanmış ve güçsüz kalmasına bağlıydı. Viyana Kongresi’ndeki Avrupalıların çoğu, Almanya’yı birleştirmeye ve onu bir ulus-devlete dönüştürmeye kararlı olan Germanofiller olarak adlandırılan gruptan rahatsızdı. Fransız Dışişleri Bakanı Charles-Maurice de Talleyrand-Perigord’un XVIII. Louis’ye yazdığı gibi: “Gururlarını rencide eden bir düzeni yıkmaya ve ülkenin tüm hükümetlerini tek bir otorite ile değiştirmeye çalışıyorlar. Alman anavatanının birliği onların sloganıdır ... fanatizm derecesinde ateşlidirler ... Almanya’daki kitleler tek bir bütün halinde birleşir ve saldırganlaşırsa bunun sonuçlarını kim hesaplayabilir?”[1]

Hagen Schulze’nin de işaret ettiği üzere, milliyet ilkesi yalnızca bir hükümdarın meşru yönetimiyle bağlantılı olduğu yerlerde kabul edildi: Büyük Britanya, Fransa, İspanya, Portekiz, Hollanda ve İsveç’te, yani kuzey ve batı Avrupa’da. Almanca konuşulan topraklar ve İtalya dışarıda bırakılmıştır. Bu, milliyetçiliğin, *kültürel* milliyetçiliğin neden bir Alman fikri olarak başladığını açıklamaya yardımcı olur. Bölgenin siyasi olarak parçalanması aslında Avrupa düzeninin mantıksal bir sonucuydu; nedenini görmek için haritaya bakın. “Baltık’tan Tiren Denizi’ne kadar, büyük güçleri birbirinden uzak tutan, mesafeli tutan ve kafa kafaya çarpışmalarını engelleyen Orta Avrupa’ydı.” Hiç kimse Orta Avrupa’da aşırı bir güç yoğunlaşması istemiyordu, çünkü herhangi biri kontrolü ele geçirirse, kolayca “tüm kıtanın sahibi” haline gelebilirdi.

Viyana Antlaşması’nın imzalandığı 1815’ten devrimlerin gerçekleştiği 1848 yılına kadar olan dönem, siyasi açıdan düzgün bir zaman dilimi sunsa da entelektüel ve kültürel açıdan da anlamlıdır, özellikle de Almanya söz

konusu olduğunda. Bu dönemde ve aslında bunun ötesinde, 1848-49'da Berlin, Dresden, Prag ve Viyana'da gerçekleşen ve hepsi de başarısız olan çeşitli burjuva devrimleri boyunca edebiyat da ikiye bölündü. Almanya'da meydana gelen toplumsal değişimleri (İngiltere ya da Fransa'dan daha geç olsa da) görmezden gelen, kent ve burjuva yaşamına sırtını dönen ve öykülerini kırsalda ya da köylerde ve küçük kasabalarda konumlandıran, zamansız -neredeyse feodal- bir dünyaya çekilen yazarlar vardı; Heinrich von Kleist, Franz Grillparzer, Adalbert Stifter ve sonradan *Aus dem Leben eines Taugenichts*'te (Bir Beceriksizin Günlüğü) Joseph von Eichendorff gibi. Yeni koşullara yanıt veren bir dizi yazar da vardı -özellikle Heinrich Heine ve Georg Büchner ile "ajitatif" şairler Ferdinand Freiligrath ve Georg Herwegh. Ancak bu bölünme ve Almanya'daki "kültürel gecikme", sanayileşme ve kentleşmenin diğer yerlere göre daha geç gerçekleşmiş olması ve bu yazarların Goethe ve Schiller'in gölgesinde yaşamış olmaları, dehalarının (geç de olsa) fark edilmiş olmasına rağmen, yine de Victor Hugo ve Honore de Balzac ya da Edgar Allan Poe ve Ralph Waldo Emerson veya William Makepeace Thackeray, Lord Byron, Percy Bysshe Shelley ve Charles Dickens gibi uluslararası alanda tanınan isimler olmadıkları anlamına geliyordu. Bu Alman yazarlar, hepimizin daha yakından tanıması gereken bir kültürün klasik örnekleridir.[2]

Şiirin Üstünlüğü

Wurttemberg'de doğan Friedrich Hölderlin, Tübingen'de teoloji okudu ve burada Georg Hegel ve Friedrich Schelling ile oda arkadaşı üçlüsünden biri oldu. Birbirleri üzerinde büyük etkileri olmuştur ve pek çok akademisyen, teorisi Hegel'in diyalektik kavramına etki eden Herakleitos'un "karşıtların birliği"ne dair fikirlerine Hegel'in dikkatini çeken kişinin Hölderlin olduğuna düşünmktedir. Hölderlin'in Almanya'nın en büyük şairlerinden biri olduğu yirminci yüzyılın başından beri kabul edilmekle birlikte, bir filozof olarak tanınması daha yeni olmuştur. Bu belki de şiirin hakikate en iyi erişimi sağladığına dair inancını yansıtmaktadır (şüphe ve Darwin arasındaki çağda baskın olan bir başka görüştür bu).[3]

Hölderlin'in hayatı, öğretmen olarak çalıştığı ailede evin hanımı Susette'e umutsuzca âşık olması ve erken yaşlarda o zamanlar "hipokondri" olarak adlandırılan hastalığın belirtilerini göstermesi nedeniyle tehlikeye girdi. Susette'i, mektuplar şeklinde bir adamın hayattaki "eksantrik yolunu" anlatan *Hyperion* adlı romanının kahramanı yaptı. Roman, Hölderlin'in çok fazla kendilik bilincinin (*à la Hegel*) potansiyel olarak tehlikeli olduğu, bireyin yaşamı keşfetmesinin, içine doğduğu ve şiirin betimleme amacı olan doğa ile orijinal

bütünlüğünü kaybetme riskini taşıdığı görüşünü yansıtır. Hölderlin, Kant'ın numenal dünyasının nihai olarak (Kant'ın kendisinin de ısrar ettiği gibi) bilinemez olduğunu, ancak şiirin zaman zaman ona dair bakışlar yakalayabileceğini ve bunun da şiirin temel işlevlerinden biri olduğunu düşünüyordu. *Hyperion*'daki ana fikir, güzelliğin *ortaya çıkarılamayacak* kadar yaratılamaz olduğudur. Güzellik her zaman oradadır, dünyanın içindedir ve şairin görevi onu ortaya çıkarmaktır. Bu görüş Heidegger ve Hans-Georg Gadamer'de de yankı bulacaktır.[4]

1802 yılının başlarında Hölderlin yine bir iş buldu, bu kez Bordeaux'daki Hamburg konsolosunun çocuklarına öğretmenlik yapıyordu. Bu, oraya yaya olarak seyahat etmesini gerektiriyordu. Bunun sağladığı gözlem ve düşünme zamanı, en büyük şiirlerinden biri olan "Andenken"in (Hatırlama) ortaya çıkmasına neden oldu:

Kuzeydoğu rüzgarı esiyor,
Rüzgarlar arasında en sevdiğim,
Ateşli bir ruh
Ve denizcilere iyi bir yolculuk
vaat ediyor çünkü...

İyi hatırlıyorum.
karaağaçların taçlarının
değirmene nasıl yaslandığını,
ve avluda bir incir ağacı yetiştiğini.

Hölderlin birkaç ay sonra Almanya'ya döndü ama artık açık bir şekilde ruhsal bozukluk belirtileri gösteriyordu ve Susette'in öldüğünü duyunca daha da kötüleşti. Neyse ki 1807'de *Hyperion*'a hayran olan Tübingenli marangoz ve edebiyat meraklısı Ernst Zimmer onu yanına alıp Neckar vadisine bakan bir oda verince kurtuldu. Zimmer, 1843'teki ölümüne kadar Hölderlin'e baktı.

Şiirleri, Hölderlin'in arkadaşlarının bir araya gelip eserlerini yayınlamalarına yetecek kadar beğenildi. Ancak ölümünden sonra, kısmen deliliği, kısmen de Schiller'in "melankolik bir taklitçisi" olarak görülmesi nedeniyle unutulmaya yüz tuttu. Hölderlin ancak yirminci yüzyılın başlarında Stefan George'un etrafındaki çevre ve aynı zamanda filozof Martin Heidegger tarafından yeniden keşfedildi ve Hölderlin'in eserleri bugün Alman edebiyatının en yüksek noktalarından biri olarak kabul ediliyor.[5] Deliliğinin son dönemlerinde, "Scardanelli" gibi fantastik isimlerle imzaladığı çocuksu güzellikte şiirler yazıyordu:

Kış geldiğinde,
Çiçekleri,
Güneş ışığını
Ve yeryüzünün gölgelerini
Nerede bulacağım?
Duvarlar yerli yerinde

Rainer Maria Rilke ve Hermann Hesse'den Theodor Adorno'ya kadar pek çok Alman yazarı etkilemiş ve eserleri Johannes Brahms, Richard Strauss, Max Reger, Paul Hindemith ve Benjamin Britten tarafından müziğe uyarlanmıştır.

"Ne Hayvanlar Ne de Tanrılar"

Eğer Hölderlin "melankolik bir Schiller" idiyse, Heinrich von Kleist onun yerini alarak tüm tiyatro yazarları için bir model haline geldi. Frankfurt an der Oder'de doğmuş, 1810'da *Berliner Abendblatter*'in editörü olarak Berlin'e yerleşmeden önce Paris, İsviçre ve Prag'da yaşamış huzursuz bir gezgindi. Burada, dengesiz bir Bohemyalı sanatçı adayı olan Henriette Vogel ile kısa ve trajik bir aşk ilişkisi yaşadı ve onu tuhaf bir intihar anlaşmasında kendisine katılmaya ikna etti. Potsdam yakınlarındaki Kleiner Wannsee kıyısında önce onu vurdu, sonra silahı kendine çevirdi. Henüz otuz dört yaşındaydı.[6]

Buna rağmen, Romantik akımın en önemli Kuzey Alman dram yazarı olarak kabul görmüştür. En iyi eseri muhtemelen *Prinz Friedrich von Homburg* adlı oyunudur ve hemen ardından Luther'in zamanında geçen ve ana karakteri bir at tüccarı olan *Michael Kohlhaas* adlı romanı gelir.[7] Kleist'ın oyunları her şeyden önce psikolojik dramlardır; oyunun sonu çoğu zaman psikolojiyi o kadar açık bir şekilde irdeleyen dilin kesinliğinden daha az önemlidir ki seyirci oyunların konusu olan acı, utanç ya da mahcubiyetten kaçınamaz. Kleist bugünlerde her zamankinden daha popüler, akademisyenler tarafından postmodern bir yazar olarak görülüyor, ancak diğerleri onu Henrik Ibsen'in bir öncüsü -hatta bazı çevrelerde "azgın" milliyetçiliği nedeniyle bir proto-Nazi- olarak görmeyi tercih ediyor. Burada iyi bir örnek, bireysel kahramanın çıkarlarının *Volk*'un hizmetine tabi kılındığı *Die Hermannsschlacht*'tır (Harman Muharebesi). Kleist, bir yargıcın soruşturulan suçu işlediğini "yavaş yavaş ve istemeden" ortaya çıkardığı bir komedi olan *Der zerbrochene Krug* (Kırık Sürahi) ile daha da iyi bilinir (*Der zerbrochene Krug*, Goethe'nin yönettiği Weimar'da sahnelendiğinde bir felaketti). Kleist çok moderndi, sömürge dönemindeki ırk ilişkileri gibi konuları ele aldı. Ancak onun dramları bugün esas olarak doyurulamayan özlemi, Junkerlerin barbarlığını, özellikle de

"Alman geri kalmışlığının sefilliğini" tasvir etmeleriyle biliniyor. Aynı zamanda Richard Wagner'in de öncüsü olarak görülür.

Kleist gibi Franz Grillparzer (1791-1872) de "içsel öyküler" ile siyasi dramlar arasında gidip geldi ve bu durum, Almanca konuşan hükümdarları pek de olumlu olmayan bir ışık altında sunan iki tarihi trajedi yayınladığında kendi sorunlarını yarattı; bir prensin görevi ile kişisel çıkarları çatıştığında karşılaşabileceği ikilemlere odaklandı ve her iki oyun da sansüre takıldı.[8] Bir avukatın oğlu olarak Viyana'da doğan yazar, kardeşler arası ensest ve eş cinayetini konu alan *Die Ahnfrau* (Atalar, 1817) adlı trajedisinin yayınlanmasından sonra ünlendi. Bunu, bir şairin yüce misyonu uğruna dünyevi mutluluktan vazgeçişini anlattığı *Sappho* (1818) izledi.[9]

Grillparzer özel hayatında da aksilikler yaşadı, çünkü hemen hemen aynı dönemde Katharina Frohlich ile tanıştı ve ona âşık oldu. Katharina Frohlich onun duygularına tamamen karşılık verdi ve nişanlandılar, ancak Grillparzer'in karmaşık psikolojisi onu asla evlenmeye ikna edemeyeceği anlamına geliyordu ve bu durum onu umutsuzluğa sürükledi. Bu durum onu öylesine takıntı haline getirdi ki, duygularını bir günlüğe döktü ve daha sonra *Tristia ex Ponto* (1835) adlı etkileyici bir şiir döngüsü ve *Des Meeres und der Liebe Wellen* (Deniz ve Aşk Dalgaları; 1831) ve *Der Traum, ein Leben* (Rüya, Bir Hayat; 1834) adlı en büyük iki dramını yazdı. Rüya ve Bir Hayat'ta Grillparzer en iyi performansını sergiler.[10] Avcı Rustan artık karısı ve kızıyla sakin bir hayattan memnun değildir ve siyah köle Zanga tarafından *vita activa*'ya teşvik edilir.[11] Ancak gördüğü rüya (oyunun büyük bir bölümünü kaplar) o kadar dehşet vericidir ki sabah olduğunda Rustan'ın tek istediği geri dönmek ve sakin hayatında mutluluğu bulmaktır.

Çünkü yücelikte tehlike vardır
Ve şöhret boş bir oyundur
Beraberinde boş gölgeler getirir,
Şöhretin bedeli çok yüksektir.

Hayatının sonlarına doğru Grillparzer'e onur ödülleri yağdırıldı ve sekseninci doğum günü ulusal bayram ilan edildi (kendi yorumu şöyleydi: "Çok geç"). Öldüğünde kağıtları arasında tamamlanmış üç trajedi bulundu ve bunlardan biri olan İspanyolcadan uyarlama *Die Judin von Toledo* artık bir Alman klasiği olarak kabul ediliyor. Ölümünden sonra bilinmezliğe gömüldü ve 1891'deki yüzüncü yıldönümüne kadar Almanca konuşan dünya onun dehasını kabul etmedi.[12] "İçsel" hikayeler politik dramalardan daha uzun dayanmıştır.

Nezaket Yasaları ve Lokomatiflerden ve Fabrikalardan Kaçınma

Adalbert Stifter (1805-68), yazar ve şair olmasının yanı sıra başarılı bir ressam (eserleri yeterince satılmıştır) ve pedagogdu. Viyana Üniversitesi'nde hukuk eğitimi aldı, ancak mutsuz bir aile hayatı oldu, ailesi tarafından sevdiği kadınla evlenmesi engellendi, ardından gebe kalamayan başka bir kadınla mutsuz bir birliktelik yaşadı. Karaciğer sirozundan muzdarip ve derin bir depresyon içindeyken boğazını usturayla kesti.

Stifter çok sayıda uzun öykü ve kısa roman yazdı, bunların en büyüğü *Der Nachsommer* (Pastırma Yazı; 1857), şimdi Alman kanonunda ufuk açıcı bir Bildungsroman sayılıyor. Alman bir tüccarın oğlu olan Heinrich Drendorf'un kendi kendini yetiştirmesini anlatır ve yavaş yavaş kendine bakmak ve onurlu davranmak için gerekli tüm özellikleri nasıl edindiğini gösterir. Stifter, 1848'de Viyana'da başarısızlıkla sonuçlanan devrimin şiddet ve kaosunu bizzat yaşamış ve daha sonra Linz'de çok daha sakin bir hayat sürmüştür. Kitabında Drendorf'un bir dizi hümanist çabayla -bilim, sanat, tarih, pedagoji- kendi *kişisel* tatminini nasıl sağladığını anlatır; ancak bunların hepsi Stifter'in deyişiyle (ve kendi hayatında da yaptığı gibi) "lokomotiflerden ve fabrikalardan" uzakta, güncel meselelerden kaçınarak yapıyor.[13] Bir tüccarın oğlu olmasına rağmen Drendorf'un ticaretin pratik dünyasıyla ilgilenmemesi dikkat çekicidir. Bir dağın yamacında yürüyüşe çıktığında fırtına çıkar ve yaşlı bir adamın malikanesine sığınır. Rosenhaus adlı malikâneye vardığında Drendorf, Freiherr von Risach adlı yaşlı adamın (siyasi açıdan önemli bir figürdür, ancak bize nedeni söylenmez) hayatını sanat, antikalar ve bahçecilik etrafında titizlikle düzenlediğini (kitaplar kullanıldıktan hemen sonra raflarına yerleştirilir) ve bu pastoral varoluşun tadını çıkaran, tutkularına yol vermek yerine onları *kontrol eden* birkaç karakterden sadece biri olduğunu fark etmekten kendini alamaz. Nietzsche, Stifter'in *Nachsommer*'ini "samanyolu parlaklığı"na sahip "uzak bir göksel dünya" ve Gottfried Keller'in *Yeşil Henry*'si (bkz. s. 253) ile birlikte on dokuzuncu yüzyılın en iyi iki Alman kitabından biri olarak görmüştür.[14]

Stifter'in işaret ettiği nokta, hazzın "nezaket yasalarından" kaynaklandığı, "evrimin devrimi öngördüğü", dünyadaki kalıcı faydalı değişikliklerin çoğunun yavaş ortaya çıktığı ve etkilerinin sessiz olduğudur; bu doğanın yoludur. Bir başka yazar Friedrich Hebbel, *Der Nachsommer*'i okumayı bitirebilen herkese Polonya tacını sunarken, W. H. Auden, Marianne Moore ve W. G. Sebald ona borçlu olduklarını vurgulamış, Thomas Mann ise onun "dünya edebiyatındaki en sıra dışı, en esrarengiz, en gizli cüretkâr ve en tuhaf şekilde sürükleyici anlatıcılardan biri" olduğunu söylemiştir.

ALTERNATİF BURJUVA

Stifter gibi Gottfried Keller (1819-90) de resim yapmaktan hoşlanıyordu. Asla yeterince iyi olamayacağına karar vermeden önce iki yıl Münih'te eğitim gördü ve ardından yazmaya yöneldi. *Der grune Heinrich* (Yeşil Henry) adlı kitabı bazı eleştirmenler tarafından en büyük İsviçre romanı olarak kabul edilir ve yakın zamanda Amerikalı eleştirmen Harold Bloom tarafından *Batı Kanonu*'na kabul edilmiştir. Bu kitap, Nietzsche'nin *Pastırma Yazı* ile birlikte on dokuzuncu yüzyılın en büyük iki Almanca romanından biri olarak tanımladığı kitaptır.

Zürih'te doğan Keller bir tornacının oğluydu. Henüz beş yaşındayken babasını kaybetmişti. Bir kabahatten dolayı okuldan atıldığı on beş yaşına kadar Industrieschule da dahil olmak üzere çeşitli okullara devam etti. İş aramak zorunda kalınca Münih'te manzara ressamları Peter Steiger ve Rudolf Meyer'in yanına çırak olarak girdi. Ancak iki yıl sonra sanatı bırakarak Zürih'e döndü ve yazmaya başladı. Heidelberg'de okudu ve burada Ludwig Feuerbach'ın derslerine katıldı. Feuerbach, Daniel Bell'in yüz yıldan daha uzun bir süre sonra kapitalizmin kültürel çelişkileri olarak adlandıracağı şeyle, özellikle de kapitalizmin bu kadar bireyselliği teşvik ettiği bir toplumda bireyin nasıl tatmin edici bir hayat yaşayabileceği ile ilgilenen Keller üzerinde büyük bir etkiye sahipti.

Keller bir bakıma, yukarıda ele alınan ve öncelikle yeni kentli burjuva dünyasına sırtını dönen yazarlar ile daha sonra ele alınacak olan ve bunun kaygılarının ana odağı olması gerektiğini kabul eden yazarlar arasında bir geçiş figürüydü. Keller yasal değişimi devrime tercih etti (Stifter'in nazik olduğu kadar *sakin* değildi), ancak çalışmalarında bu değişimi tam olarak kucaklayamadı, özellikle de 1848'den sonra. On dokuzuncu yüzyıl novellasını geliştirenlerden biriydi, özellikle Alman kısa anlatı biçimi, kısa ve oldukça sembolik, "olağanüstü, bireysel bir olaya" odaklanarak toplumdaki yaşamı özetliyordu.

Yeşil Henry geleneksel olarak Goethe'nin modelini izleyen bir Bildungsroman olarak tanımlanır, ancak Balzac'ın "Le chef-d'oeuvre inconnu"sunu da (Gizli Şaheser) anımsatır.[15] Hikayede güçlü otobiyografik unsurlar vardır. Başkahraman Heinrich Lee'ye yeşil denmesinin nedeni, tüm gençlik kıyafetlerinin babasının yeşil üniformalarından yapılmış olmasıdır, çünkü babası erken yaşta ölmüştür. Heinrich okuldan atılır ve Münih'te resim eğitimi alır. Heinrich'in hayatındaki diğer unsur ise iki kadına duyduğu aşktır: "ilahi aşkı" temsil eden Anna ve "daha dünyevi ihtiyaçlarına" cevap veren dul Judith. Olay örgüsü, Heinrich'in bir sanatçı olarak asla mütevazı bir başarıdan daha fazlasını elde edemeyeceğini fark etmesiyle çözülür, ancak daha sonra birden annesinin ölümüyle karşılaşır. Bu durum Heinrich'e, annesinin kendisi için feda ettiklerinden dolayı ölümünden gerçek anlamda kendisinin sorumlu olduğunu ve kendi saplantısı içinde annesini yoksullaştırdığını fark ettirir. Utançtan ölür.

Keller bu hikayeden -ya da sonundan- hoşlanmamış ve yıllar sonra yeniden yazmıştır. Gözden geçirilmiş versiyonda Heinrich ölmez, ama moral bozucu bir bürokratik görevde yaşamaya devam eder. Bu son tam etkiyi yaratmış gibidir. İlk versiyon pek tutmamıştı ama revize edilmiş versiyon büyük beğeni topladı.[16]

Bu yeni son kısmen otobiyografikti, çünkü 1855'te Keller Zürih'e döndü ve daha sonra kanton katibi oldu. Bu noktadan Keller, Marx'ın yabancılaşma olarak adlandırdığı ve Keller'in de aynı derecede iğrenç bulduğu kapitalizm ve sanatsal bireycilik arasındaki artan bölünmenin bilhassa farkındaydı. Bu konuyu *Die Leute von Seldwyla* (Seldwyla Halkı; 1856 ve 1873-74) başlıklı bir dizi romanında ele aldı. Buradaki insanlar başka yerlerdekinden daha az cüretkâr ve girişimci değildir, ancak dünya hakkında deneyim kazandıkça değişirler. Kendi şehirlerinin güvenliğine çekilen "kaprisli cahiller" haline gelirler: çalışmayı "yukarıya doğru hareketlilik süreci" olarak görmeyi reddederler, hızı reddederler, herkesin "önemli" olarak gördüğü şeylerden ziyade hayatın önemsiz yanlarından zevk alırlar. Aslında burjuvazinin değerlerine alternatif değerler keşfederler.

Kömür Dumanı ve Ötücü Kuşlar

Heinrich Heine (1797-1856) bugün Almanya'nın en büyük yazarlarından biri olarak kabul edilmektedir. Ancak Grillparzer ve Hölderlin gibi Heine'nin de tanınması onlarca yıl gecikti. Heine'ye özgü faktörlerden biri Yahudiliğiydi: On dokuzuncu yüzyılın başlarında Almanya'daki Yahudi karşıtları onun "hem Yahudi hem Alman" olabileceğini reddediyordu. Heine'nin 1831'den ölümüne kadar Fransa'da yaşamış olması ve Fransız kültürüne olan tutkusu da buna yardımcı olmadı (anılarında iki tutkusundan bahseder: güzel kadınlara olan aşkı ve Fransız Devrimi).[17] Naziler onun hatırasını tamamen silmeye çalıştı.

Heine'nin ilk şiir koleksiyonu 1821'de yayınlandığında, Weimar Klasisizmi çoktan yok olmuş, Romantizm de sönmeye yüz tutmuştu. Kendisi şöyle yazmıştı: "Romantizmin bin yıllık imparatorluğu sona erdi ve ben de onun tahttan feragat eden son ve muhteşem kralıydım." Ona göre Romantizm "tatmin edici olmayan bir dış dünyadan umutsuz bir içe çekilme" idi. Filozof Hegel şöhretinin ve etkisinin zirvesindeyken Berlin'de onun yanında eğitim gördü. Heine Hegel'le aynı fikirdeydi; sanatta bir ilerleme görüyordu; bu ilerleme en "maddi" sanat formlarıyla (örneğin Mısır piramitleri) başlamış, daha sonra Yunan heykeli ve Rönesans resmi yoluyla en az maddi olan şiir ve müziğe doğru ilerlemişti. "İçinde bulunduğumuz çağ," diye düşünüyordu, "sanat tarihine müzik çağı olarak geçecek."

Kendi zamanını düzyazı (gazetecilik -Georg Lukacs onu önemli bir devrimci gazeteci olarak tanımlamıştır- seyahat yazıları, eleştiri) ve şiir arasında böldü. İlk şiirleri, Franz Schubert, Robert Schumann ve Felix Mendelssohn'un ünlenmesine yardımcı olduğu *Buch der Lieder*'de (Şarkılar Kitabı) toplandı. O dönemdeki düzyazılarında, özellikle *Briefe aus Berlin* (Berlin'den Mektuplar) ve *Die Harzreise* (Harz Yolculuğu) -bir tür seyahat notları- o zamanlar var olan çok farklı Almanyalara, özellikle de şehrin sanayileşen, hızlı tempolu, her zaman farklı dünyasına kıyasla kırsalın değişmeyen yaşamına karşı duyarlı olduğunu gösterdi. Napolyon Savaşları'nın aşırılıklarından sonra, günün en büyük meselesinin, sosyal sınıflar ve diğer ezilen halklar kadar ırkların da özgürleşmesi olacağını öngördü. "Çağımız insan eşitliği fikriyle ısınıyor..." Gazeteciliğinde bir Alman devriminin ideolojik zeminini hazırlamak için çok çalıştı.[18]

Viyana Antlaşması ile pekiştirildiği üzere Almanya'nın parçalanması ona cazip gelmese de, Heine hiçbir şekilde milliyetçi değildi; bunun bir nedeni de milliyetçilerin, kendisinin de içinde bulunduğu Yahudilere yer vermeyen bir "Hıristiyan Alman" kimliğini benimsemeleriydi. Fransız okuyucu kitlesini düşünerek yazdığı *Die Romantische Schule*'de (Romantizm Okulu), on sekizinci yüzyılın büyük Alman yazarlarının kozmopolitliğine dikkat çekti ve neyin kaybolduğunu araştırdı. Romantik şiirin modern yaşamla bağdaşmadığını açık yüreklilikle ifade etmiştir: "Demiryolu motoru zihnimizi sarsıyor ve sarsıyor, bu yüzden bir şarkı üretemiyoruz; kömür dumanı ötücü kuşları uzaklaştırıyor..."[19]

1840'lar siyasi açıdan karmaşık bir dönemdi. "Sefil kırklı yıllar" boyunca birçok Avrupa ülkesinde yaşanan gıda kıtlığı radikal faaliyetleri teşvik etti. Almanya'da, IV. Friedrich Wilhelm'in 1840'ta Prusya tahtına geçmesi, babasının uzun (kırk üç yıllık) ve aşırı tutucu saltanatının ardından liberalleşme umutlarını uyandırdı. Ferdinand Freiligrath (daha sonra Londra'da siyasi sürgün oldu) ve siyasi şiirleri nedeniyle profesörlük görevinden alınan filolog August Heinrich Hoffmann von Fallersleben gibi *Tendenzdichter* (adanmış şairler) tarafından üretilen bir siyasi şiir seli vardı. Bu şiirler arasında "Das Lied der Deutschen" (Almanların Şarkısı), "Deutschland, Deutschland uber alles" (Almanya, her şeyden önce Almanya) da vardı ki bu her zaman özgür kurumlara sahip bir Alman ulusal devletini savunan liberal bir eser olarak anlaşılmamıştır.[20] Heine bu "kendini adamış" şairlerin banal olduğunu düşünüyordu; ona göre gerçek şair-dahi hiçbir hizbe ait olamaz ve hiçbir çizgide duramazdı:

Amaçsızdır benim şarkım, Evet, amaçsız,
Aşk gibi, hayat gibi amaçsız,
Yaratıcı ve yaratılan gibi.

Heine apolitik değildi; kapitalizmi küçümsüyor ve burjuvaziden olduğundan daha fazla "kahramanlık" bekliyordu, ancak ona göre gerçek şair, radikallerin amaçlarının ötesine geçen daha derin ve daha temel güçleri arar. Jacob Grimm gibi o da halk hikâyelerinin -daha derin şiirlerin- eski Cermen dinine dair bakış açıları içerdiğini düşünüyordu.[21] Hıristiyanlık, insanları halk hikâyelerinde açığa çıktığı şekliyle dünyevi (ve dünyalı) gerçekliklerden uzaklaştırarak daha uhrevi, bedensiz bir ruhani âleme çekmişti. Orijinal halk masallarını kurtararak ve yeniden işleyerek, kaybolan heyecanı canlandırabileceğine inanıyordu ("Tanrı'nın afyonunun" geçtiğine inansa dahi).

"Aç kırklı yıllarda" var olan radikal kargaşa, 1844'te Silezyalı dokumacıların bir ayaklanma başlatmasıyla Almanya'da devrimin habercisi oldu. Geleneksel çiftlik sanayileri, İngiltere'nin sanayileşmiş tekstil üretimiyle baş edemiyordu. Açlıktan ölmek üzere olan dokumacılar acınacak durumdaydı ve kısa sürede bastırılan ayaklanmaları, Heine'nin yüzyıl boyunca Almanya'da yankılanacak olan ünlü acı proleter şiiri "Die schlesischen Weber"e (Silezyalı Dokumacılar) ilham verdi:

Mekik inliyor, dokuma tezgahı gıcırdıyor,
Gece gündüz, ey Eski Almanya,
senin kefenini dokuyoruz
kefenini dokuyoruz, lanet ede ede
Dokuyoruz da dokuyoruz![22]

Heine'nin Almanya'nın anakronizminden duyduğu derin endişeden kaynaklanan bu fikir, kısmen 1831'de Lyons ipek dokumacılarının bir başka ayaklanması sırasında bestelenen bir şarkıya dayanıyordu: "Eski dünyanın kefenini dokuyacağız."

Heine'nin Yahudiliği konusunda kararsızlığı meşhurdur. Kendisinden önceki ve sonraki pek çok Alman Yahudi gibi o da her şeyden önce bir *Alman*dı. Kendisini 1824'te bir arkadaşına "var olan en Alman canavarlardan biri ... göğsüm Alman duygularının bir arşivi" olarak tanımladı.[23] Aynı zamanda, tamamlanmamış Yahudi romanı *Rabbi von Bacharach*'ın özelliklerinden biri koşer yemeklerini sevgi dolu bir şekilde betimlemesidir.

Bu durum Heine'nin 1825'te Protestanlığa geçmesini engellemedi. Bu, o zamanlar gizli, daha sonra meşhur olan ilginç bir işti. Bu, kralı vaftiz babası olarak seçmeleri halinde Prusya devleti tarafından on düka altını vaftiz hediyesi verilen Yahudi din değiştirenlere uygulanan bir terim olan "anında beyazlatma" vakası değildi. Heine Yahudi olmasından her zaman rahatsızlık duymuş ve kendisini sadece "Yahudi soyundan" olarak tanımlamıştır. Heine

ile 1834'te tanışan, iki yıl sonra onunla yaşamaya başlayan ve 1840'ta evlenen Crescence-Eugenie Mirat ("Mathilde"), onun Yahudi olduğunu bilmiyordu. Heine her zaman Alman Yahudilerinin tam bir sivil eşitliğe kavuşacağını öngörmüş ve zamanının antisemitizmini dini değil ekonomik olarak açıklamıştır.[24] Kendi zamanının hoşgörülü olduğunu düşünmüştür.[25]

Devrim yılı olan 1848'de Heine'nin sağlığı dramatik bir şekilde kötüleştı ve hayatının son sekiz yılında yatalak kaldı, yere serilmiş şilteler üzerinde yatmak zorunda kaldı, bu da onun "şilte mezarını" oluşturdu.[26] Zor konuşuyor olabilirdi ama zihni hâlâ çevikti ve hastalık onu Tanrı'ya geri döndürdü. Sağlıklı ve hastaların farklı dinlere ihtiyacı olduğunu ve Hıristiyanlığın "hastalar için mükemmel bir din" olduğunu dokunaklı bir şekilde gözlemledi.[27] Ritchie Robertson hasta yatağındaki son şiirlerini, belki de Yeats'in son şiirleri hariç, kanondaki diğer hiçbir şeye benzemeyen, vahşi ve eğlenceli olarak tanımladı. Unutulmaz bir dizede Heine hastalıklarını teker teker düşmanlarına miras bırakır. Bir diğerinde ise Tanrı'ya kafa tutar:

Bırak şu kutsal meselleri ve
Pietist hipotezleri:
Bize şu lanet soruları cevapla,
Kaçamak yok, lütfen.

Şilte mezarından bize şiirin bu ıssız dünyada hiçbir yardımı olamayacağını söyler. Dünyanın "düzyazı çağına girdiği" konusunda Hegel'le hemfikirdi."[28]

Modernite ve Cinayet

Birçok insan -özellikle Almanya'da- Georg Büchner'in (1813-37) normal bir ömür sürseydi Goethe ya da Schiller'e denk bir yazar olacağına inanır. En bilinen eseri *Woyzeck*, kesinlikle çarpıcı bir başyapıttır. Darmstadt yakınlarındaki Goddelau'da doğan Büchner, bir doktorun oğlu ve filozof Ludwig Büchner'in kardeşiydi. Strasbourg'da tıp eğitimi aldı, sinir sistemi üzerine yazdığı tezini yayınladı ve bilimsel araştırmaların yeni merkezi Giessen'e taşındı. Ancak Büchner her zaman siyasetle ilgilenmiş ve Hessen'deki koşullardan dehşete düşerek devrime adanmış gizli bir cemiyetin kurulmasına yardımcı olmuştur. Kendi zamanında proleterlerin henüz bir "sınıf" olmadığının farkına vararak, yoksulların öz bilince ulaşmasını arzuluyordu. Giessen'den yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: "Siyasi koşullar beni çıldırtabilir." Risalelerinden biri çok kışkırtıcı bulununca önce Strasbourg'a, ardından da Zürih'e sürgüne gönderildi. Zürih Üniversitesi'nde anatomi profesörü oldu ama hemen ardından yirmi üç yaşında tifüsten öldü.

Büchner, 1835'te Fransız Devrimi'ni konu alan ilk oyunu *Dantons Tod*'u (Danton'un Ölümü), ardından Sturm und Drang dönemi şairlerinden Jakob Michael Reinhold Lenz'in hayatını konu alan *Lenz* adlı romanını yazdı. İkinci oyunu *Leonce und Lena* soylular hakkındaydı, ancak daha sonra tamamlanmamış, ölümünden sonra yayınlanan ve ana karakterleri aristokrasi veya burjuvaziden değil, işçi sınıfından gelen ilk Almanca edebi eser olan *Woyzeck* geldi. (Oyunun başlığı sonraki editörler tarafından seçilmiştir.) Büchner, aralarında düzgün bir yeniden yapılandırmaya izin veren dört taslak bırakmıştır. Taslaklara muhtemelen 1836'da başlandı, ancak 1913'e kadar bir performans düzenlenemedi. Eser belki de en iyi Alban Berg'in 1925'te prömiyeri yapılan *Woyzeck* operası ile tanınır olmuştur.

Gerçek olaylara dayanan *Woyzeck*, katı askeri disiplin ve katı hiyerarşik toplumlar tarafından delirtilen ve intihara sürüklenen sıradan bir askerin hikayesini anlatır; bir noktada söylediği gibi, "İnsan bir uçurumdur; aşağı baktığınızda başınız döner." Büchner, 1821'de Leipzig'de kıskançlık krizine girerek sevgilisini öldüren ve ardından halkın önünde başı kesilen J. C. Woyzecjk adlı hüküm giymiş bir katil hakkında bir tıp dergisinde çıkan uzun bir tartışmayı takip etmişti. Bir asker ve berber olan Woyzecjk zor zamanlar geçirmiş, işsiz kalmış, halüsinasyon görmeye başlamış ve ardından paranoya belirtileri göstermişti. Tüm bunlara rağmen, Woyzecjk'i iki kez muayene eden Kral'ın Danışmanı onu "ahlaksız ama deli değil" buldu. Danışmanın Kant'tan türettiği ahlaki standartlara göre, Woyzecjk toplumun normlarından sapmıştı ve başkaları için caydırıcı olması amacıyla cezalandırılması gerekiyordu. Oyun akarken Woyzecjk önce sevgilisini sonra da kendisini öldürür.[29]

Oyun, o zamanlar Almanya'da var olan toplumsal koşulların, sanayileşmenin neden olduğu yeni yoksulluk biçimlerinin, görünürde bireyselliğe değer veren bir toplumda tüm bireyleri birbirine düşüren "atomizasyonun" ve çoğu insanın sadece günü geçirirken var olabilecek psikolojik baskılar konusundaki temel cehaletinin vahşi bir iddianamesidir. Suçluluk ne katilde, ne kurbanında, ne de kendilerine eziyet eden işkencecilerde bulunur. Büchner 1834 yılında ailesine yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: "... aptal ya da suçlu olmaktan kaçınmak kimsenin elinde değildir." Sahnelerin pürüzlü doğası, birbirini takip etme ve etmeme biçimleri, işçi sınıfı diyaloglarının ve aksanlarının kullanımı sahnede yeniydi ve oyunun sonunda muazzam bir etkiye -örneğin Ekspresyonizm ve birçok modern ve hatta postmodern yazar üzerinde- sahip olacağı anlamına geliyordu.

Büchner yoksulların kaderciliği karşısında dehşete düşmüş ve çaresiz kalmıştı. *Woyzeck*'teki yoksul karakterlerden biri şöyle der: "Sanırım cennete gitseydik, gök gürültüsünün yapılmasına yardım etmemiz gerekirdi."

Goethe Çağının Sonu

1829'dan itibaren Heine, "Goethe'nin beşiğinde başlayan ve onun [Heine'nin] tabutunda sona erecek olan" yaklaşmakta olan "kültürel çağın sonu"nun kendisi için önemine çeşitli vesilelerle değinmişti. Goethe'ye duyduğu gerçek hayranlığa rağmen, özellikle yüzyılın başından bu yana dönemin yazılarının çoğunu karakterize ettiğini düşündüğü "sessizlikten" yakındı. Geçmişteki büyük sanat dönemlerinin hiçbir zaman günün büyük meselelerinden ayrı olmadığını iddia ederek, çalışmaları bu önermeyi örnekleyen iki büyük sanatçı olarak Phidias ve Michelangelo'yu işaret etti. Aslında Goethe'nin 1832'deki ölümü, gördüğümüz üzere on dokuzuncu yüzyıl Alman edebiyatında bir dönüm noktası oldu. Goethe mirasının değerlerine bağlılık -içselliği ve endüstriyel değişim dünyasına sırt çevirmesi- Grillparzer, Stifter ve Keller'in (hepsi de önemli ölçüde esas Almanya'nın dışında yaşıyordu) yazılarının ve yüzyılın ortalarında Biedermeier döneminin romanlarının özelliği haline geldi. Ancak olgunluk yıllarının çoğunu Paris'te sürgünde geçirmiş olmasına rağmen Heine'yi örnek alan bir dizi yazar da vardı. Junges Deutschland (Genç Almanya) yazarları -Christian Dietrich Grabbe, Karl Gutzkow, Heinrich Laube, Theodor Mundt, Rudolf Wienberg ve Ludwig Borne başlıca isimlerdir- 1830'larda en aktif olanlarıydı ve romanlarında ve dramalarında çeşitli sosyal konuları ele aldılar. Tüm bu yazarların ortak özelliği, her türlü kamusal muhalefeti bastırmak üzere tasarlanmış katı bir edebi sansürün damgasını vurduğu bir çağda yazıyor olmalarıdır. Bu nedenle 1840 yılında IV. Friedrich Wilhelm'in Prusya tahtına çıkması, yazarlar üzerindeki kısıtlamaları liberalleştirme niyetini açıkladığı için önemli bir dönüm noktası olarak görülmüştür. Hükümdar kısa süre sonra geri adım atmak zorunda kalsa da, kısa süreli liberalleşme dönemi, *Vormarz*'a damgasını vuran gerçek bir siyasi -kimi zaman yoğun milliyetçi, kimi zaman az çok Marksist- yazı selinin katalizörü oldu. Bu dönem, Eugene Sue ve Charles Dickens'tan etkilenen Ernst Willkomm'un son derece popüler sosyoeleştirel romanlarının yanı sıra *Mister Pickwick'in Serüvenleri*'ne dayanan bir dizi başka romanın ortaya çıkışına tanık oldu. Georg Weerth de önemliydi; o da Friedrich Engels gibi yazılarında İngiltere'deki işçi sınıfının koşullarına dair kişisel bilgilerinden yararlandı.

Ancak dönemin en dikkate değer yazıları, şüphesiz Heine'nin önemli periferik varlığından (hatta türü küçümsemesine rağmen) etkilenen, politik şiir sahasıydı. Georg Herwegh, Ferdinand Freiligrath ve Hoffmann von Fallersleben sık sık el ilanları aracılığıyla dağıtılan ve özellikle o dönemde ortaya çıkan işçi kulüplerinde popüler ezgilerle söylenmesi için yazılan sosyoeleştirel şiirler üretmiştir. Tüm bunlar 1848 devriminin başarısızlığa uğramasıyla hızla sona erdi ve yazarların çoğu yurtdışına kaçtı -Londra'ya ya da büyük ve etkili bir Alman mülteci akınına sahne olan Amerika Birleşik Devletleri'ne (bkz. Bölüm 15, s. 265).

BIEDERMEIER FENOMENİ

1815'ten sonraki dünyanın ilk sonucu, Fransız Devrimi'nin tekrarlanmasını önlemek amacıyla, Avrupa'nın yeniden kurulan monarşilerinin tebaaları üzerinde çok daha sıkı bir siyasi kontrol kurmaları oldu. Gördüğümüz üzere sadece güçlü bir sansür değil, aynı zamanda yıkıcılığın kökünü kazımak için gizli istihbarat teşkilatlarının yaygın kullanımı da söz konusuydu. Avusturya'daki kısıtlamalar her yerdeki kadar kötüydü ve Prens Klemens von Metternich'in eylemleri Napolyon'unkilerle paralellik gösteriyordu; localar, kulüpler ve cemiyetler kapatılıyor ve "sakıncalı" üyeler hapse atılıyordu. Bu, insanları halka açık kahvehanelerden ve toplantı salonlarından çıkarıp özel evlerinin tenha dünyasına iterek orta vadeli bir tepki yarattı. Raymond Erickson, *Schubert's Vienna* (Schubert'in Viyanası) kitabında bize şöyle diyor: "Dış dünya siyasi açıdan tehlikeliydi, bu nedenle özel hayat, ev ve sosyal ilişkiler gerçek ve güvenilir arkadaşlardan oluşan bir çevreyle sınırlıydı."[30]

Bu, sonunda Biedermeier kültürü olarak bilinen, yüksek Romantizm'den kesin bir değişim, hatta ona karşı bir tepki (Thomas Nipperdey'e göre modernizm fırtınasından önceki bir "sükûnet") olan şeyin arka planıdır. Romantik akımda odak noktası bireyin kendi deneyimiydi. Biedermeier bunu değiştirerek ilişkilere odaklandı. Dostluğun özel dünyası o zamana kadar ihmal edilen bir önem kazandı ve bu daha samimi atmosfer dönemin sanatına yansıdı. Biedermeier kültürü edebiyatta diğer sanatlardan daha uzun süre -1848'den çok daha sonraya kadar- devam etti, hatta evlerin sokaktan geriye çekildiği mimaride bile görüldü. Edebiyatta Annette von Droste-Hulshoff, Adelbert von Chamisso, Eduard Morike ve Wilhelm Müller'in sessiz, samimi şiirlerinde görülebilir; son ikisi Hugo Wolf ve Franz Schubert tarafından müziğe uyarlanmıştır. Artan kentleşme ve sanayileşme yeni bir dinleyici kitlesi doğurdu: Schubert'in erken dönem *Lieder*leri önemli bir müzik eğitimi olmadan piyanoda icra edilebiliyordu ve bu da daha önce olduğundan çok daha özel bir varoluşa işaret ediyordu. Tüm bunlar, Biedermeier kültürünün ana biçimlerinden birinin mobilya olmasını sağladı. Mobilyalar şahsi evi süsleyen nesnelerdi.[31]

Biedermeier mobilyaları Empire stilinden daha az agresiftir; daha basit, daha az iddialı çizgilere sahiptir ve daha pahalı ithal maun yerine kiraz veya ceviz gibi daha ucuz, yerel olarak bulunabilen ahşaplardan yapılır. "Güvenilir", "sağduyulu", hatta -bir otoriteye göre- "sıkıcı"dır. "Biedermeier" kelimesinin kendisi bile alaycıdır. Ressam-şair Josef Victor von Scheffel 1848'de Viyana'da yayımlanan *Fliegende Blatter* (Uçan Yapraklar) adlı hiciv dergisinde aralarında "Biedermann'ın Akşam Sosyalleşmesi" ve "Bummelmeier'in Şikâyeti"nin de bulunduğu bir dizi alaycı şiir yayımladı. Bu isimler Ludwig Eichrodt tarafından (yine hicivli bir şekilde) Gottlieb Biedermeier takma adıyla birleştirildi.

"*Bieder*" Almanca bir kelime olup "sıradan, gündelik, sade", "sıkıcı ama dik bir şekilde" anlamına gelir ve Meier ya da Meyer, tıpkı İngilizcedeki Smith gibi yaygın bir Alman soyadıdır.

Bu hiciv bolluğu, tasarımları oldukça gösterişli olabilen baş Biedermeier mobilya tasarımcısı Josef Dannhauser'e biraz haksızlıktır. En parlak döneminde Viyana'daki fabrikasında 350 işçi çalışıyordu ve sadece mobilya değil, heykel ve iç dekorasyon aletleri de tasarlayıp üretiyordu. Fabrika 1838'de kapandıktan sonra, işçilerinden bazıları Avrupa'yı dolaşarak Stockholm, St. Petersburg ve Budapeşte'ye kadar gitmiş ve buralarda Biedermeier fikirlerini yaymışlardır.[32]

Tüm bunların gösterdiği gibi, Biedermeier kültürü esasen bir orta sınıf fenomeniydi ve özellikle de *Alman* orta sınıfıydı. Fransa'dakinin aksine, Almanya'da aristokrasi ve yönetici/orta sınıflar nadiren de olsa bir araya geliyordu. Bu nedenle yeni mobilya tasarımları, yeni zenginleşen burjuvazinin iz bırakmasını sağladı. Her şey Büchner, Keller ve Heine'nin dünyasından oldukça farklıydı.

Almanya'da gecikmeli olarak 1830'larda başlayan ve 1840'larda hız kazanan sanayi devrimi, buharlı gemi, buharlı demiryolu, dikiş makineleri, gazlı aydınlatma ve giderek daha fazla nesnenin seri üretiminin yaygınlaşmasıyla bu dönemi bir teknik yenilikler dönemi haline getirdi. Bunun belki de öngörülebilir bir etkisi oldu ve "Biedermeier insanı" sanatsal zevkiyle gurur duymaya başladı ve zanaat eserlerini makine yapımı ürünlerden daha üstün olarak tanımladı. Sofra takımları ve cam eşyalar ayrıntılı minyatür resimlerle süslenmeye başlandı ve el yapımı modalar gibi son derece süslü porselenler de gelişti. Resim sanatında doğanın zahmetli bir şekilde kopyalanması popüler hale geldi ve portre sanatında psikolojik detayların yakından gözlemlendiği gerçekçilik hakim oldu. Aile yaşamı resimleri popülerdi, burjuva salonu ticari ve endüstriyel gerçeklikten bir sığınaktı.

Bu abartılmamalı. Viyanalılar ortaya çıktı. Tiyatro esas olarak gösterileriyle tanınır hale geldi (örneğin savaş sahnelerinde kaç el ateş edileceğini önceden gazetelerde duyurmak adet haline gelmişti). Biedermeier dönemi aynı zamanda Schubert'in şarkılarının (daha önce ele alınmıştı) popülerliğinin arttığı, arkadaşlarının onun müziğinden başka hiçbir şeyin çalınmadığı sponsorlu akşamlar olan ünlü "Schubertiaden"leri düzenlemeye başladığı bir dönem oldu.[33]

Schubert birçok senfoni yazmıştır ve son senfonisi olan Do Majör "Büyük" Dokuzuncu Senfoni, dönemin diğer büyük bestecilerinden biri olan Robert Schumann tarafından yeniden keşfedilmiştir. Schubert'in ölümünden on yıl sonra Franz'ın kardeşi Ferdinand'ı ziyaret eden Schumann, Schumann'ın bütün bir senfoniyi tanıdığı el yazmalarını göstermiş ve bunları almasına izin verilmişti. Bir yıldan biraz fazla bir süre sonra Mendelssohn Leipzig'de dünya prömiyerini gerçekleştirdi. Schumann senfoniyi dinledikten sonra, "Bu

senfoni Beethoven'dan bu yana bizde yarattığı etkiden daha büyük bir etki yarattı..." dedi.

Schumann'ın (1810-56) kendisi de tam bir Romantikti. Ailesinde delilik ve intihara çok sık rastlandığından, hayatı boyunca kendisinin de bir şekilde intihara yenik düşeceğinden endişe etti. Bir kitapçı ve yayıncının oğlu olarak, üzerinde büyük etkileri olan büyük yazarların -Goethe, Shakespeare, Byron ve Novalis-eserleriyle iç içe büyüdü (Byron'ın daha sonra müziğe uyarladığı "Manfred"ini okuduğunda gözyaşlarına boğuldu). Schumann kendisi de şiir yazmaya çalıştı ve Byron'a başka yönlerden de öykünerek çok sayıda aşk ilişkisine girdi. 1850'lerin başında bir hafta boyunca halüsinasyonlar gördü ve bu sırada meleklerin kendisine müzik dikte ettiğini ve vahşi hayvanlar tarafından tehdit edildiğini düşündü. Kendini bir köprüden aşağı attı ancak intihar etmeyi başaramadı ve kendi isteği üzerine 1854 yılında bir akıl hastanesine yerleştirildi. En iyi bilinen ve belki de en çok sevilen eseri, arkadaşlarının, eşi Clara Vieck'in, Chopin'in, Niccolo Paganini'nin ve Mendelssohn'un resimlerini yaptığı *Carnaval*'dır. (*Carnaval*, Brahms üzerinde büyük bir etki yaratmıştır.)[34] Ancak Schumann'ın müziği yaşadığı dönemde öyle çok beğenilmemiş ve Schumann hayatını eleştirmen olarak kazanmayı gerekli bulmuştur. İyi bir eleştirmendi. İlk değerlendirmelerinden birinde Chopin'i Alman halkına tanıttı ("Şapka çıkartın beyler. Bir dâhi!") ve son değerlendirmelerinden birindeyse Brahms'ı tanıttı. Büyük bir piyanist olabilirdi ama Schumann parmak tekniğini geliştirmeye çalışırken ellerini o kadar çok gerdi ki parmaklarından birini kalıcı olarak mahvetti.

Birkaç zor yılın ardından 1856'da öldüğünde, Schumann'ın müziği nihayet uluslararası bir ün kazanmaya başlamıştı ve esas olarak iki şeyle hatırlanıyordu. Solo piyano için yazdığı en büyük eser olan *Do Majör Fantezi*, günümüzde "tüm romantik piyano müziğinin dayandığı üç besteden biri" olarak kabul edilmektedir (diğerleri Chopin'in Si Bemol Minör Sonatı ve Liszt'in Si Minör Sonatı'dır).[35] Schumann'ın ikinci başarısı piyano müziğinden şarkıya geçmesiyle ortaya çıkmıştır. *Dichterliebe* gibi bazı şarkıları artık Schubert'in *Die Winterreise*'i ile aynı seviyededir, çünkü gerçek anlamda Schubert'in bıraktığı yerden devam etmiş, piyanonun rolünü -biçimsel, teknik ve duygusal-genişletmiş, örneğin prelüdler ve postlüdler eklemiştir. 250 şarkı besteledi ve ses repertuarını genişleterek bir dizi çok melodik vokal düet üretti.

Modern Müzik Repertuarının İcadı

Schumann'ın kendisi Mendelssohn'a saygı duyuyordu, çünkü Felix Mendelssohn muhtemelen Mozart'tan sonra en başarılı müzisyendi. İyi bir piyanist, ayrıca zamanının en büyük orkestra şefi ve en büyük orgcusuydu. Mükemmel bir kemancıydı ve iyi derecede şiir ve felsefe okumuştu. 1809'da Hamburg'da

doğan Mendelssohn, varlıklı bir Yahudi bankacı aileden geliyordu ve filozof Moses Mendelssohn'un torunuydu. Ateşli bir Alman vatanseveriydi ve yurttaşlarının tüm sanat dallarında üstün olduğuna inanıyordu. Gerçekten de, eğer böyle bir şey varsa, Mendelssohn *aşırı* kültürlüydü. Çocukken sabah 5.00'te kalkıp müzik, tarih, Yunanca ve Latince, fen bilimleri ve karşılaştırmalı edebiyat üzerine çalışmak zorunda bırakılmıştı.[36]

Diğer pek çok Romantik müzisyen gibi o da bir dâhi çocuktu, ancak ailesinin kendi orkestrasını tutabilecek parası olduğu için iki kat şanslıydı ve onlara kendi bestelerini çaldırabiliyor ve orkestrayı yönetebiliyordu. Paris'e gitti ve Liszt, Chopin ve Berlioz ile tanıştı. İlk eseri için Shakespeare'den ilham aldı: *Bir Yaz Gecesi Rüyası*, mükemmel bir Romantik malzeme olan bir masal diyarıydı (hem de Mendelssohn'un hiçbir zaman daimonları olmamasına rağmen). Paris'ten sonra müzik direktörü olarak Leipzig'e gitti ve kısa sürede burayı Almanya'nın müzik başkenti haline getirdi. Batonu ilk kullanan şeflerden biri olarak, Leipzig orkestrasını günün en önde gelen müzikal performans aracına -hassas, tutumlu ve hıza önem veren- dönüştürmek için kullandı.[37] Orkestranın boyutunu artırdı ve repertuarı revize etti. Aslında, Mendelssohn muhtemelen bugün çok popüler görünen diktatörce tavrı benimseyen ilk şef olmanın yanı sıra, Mozart ve Beethoven'ın omurgasını oluşturduğu, Haydn, Bach (Mendelssohn'un yüz yıllık uykusundan kurtardığı *Aziz Matta'nın Çilesi*) ve Handel'in çok gerisinde kalmadığı ve Gioachino Rossini, Liszt, Chopin, Schubert ve Schumann'ın da dahil olduğu, şu anda dinlediğimiz temel repertuarın ana düzenleyicisiydi.[38] Mendelssohn, çoğu konserde duyduğumuz şekli tasarlayan kişiydi: bir uvertür, senfoni gibi büyük ölçekli bir eser ve ardından bir konçerto. (Mendelssohn'a kadar çoğu senfoninin tek seferde dinlenemeyecek kadar uzun olduğu düşünülürdü: bölümler arasına daha kısa, daha az zorlayıcı parçalar serpiştirilirdi).

Mendelssohn'un kendi müziği on dokuzuncu yüzyılın ortalarında çok popülerdi, ancak bugünkü ünü böyle değildir. Onun Mozart'ın on dokuzuncu yüzyıldaki eşdeğeri olduğunu düşünenler olduğu gibi, hiçbir zaman vaat ettiklerini tam olarak yerine getiremediğini düşünenler de vardır.

Germanistik ve Modernitenin Merkezi Draması

Biedermeier kültürünün altında ve çevresinde, on dokuzuncu yüzyıl Almanya'sında başka bir kavram gelişiyordu. Bu, kitle kültürüyle bağlantılı olan *Volkskultur* fikriydi. Herder ve Grimm kardeşlerin daha önce anlatılan fikir ve faaliyetlerinden doğan bu kavram, on dokuzuncu yüzyıl ilerledikçe *Volkskunst*, *Volksmusik*, *Volksliteratur*, *Volkstheater*, *Volksdichtung* (halk ya da ulusal sanat, müzik, edebiyat, tiyatro, şiir), *Volkstum* (halk ülkesi) ve *Volkskunde* (büyük bir

bölümünü *Volksbuch* ya da popüler anlatıların oluşturduğu popüler kültür) alanlarına yayıldı.[39]

Bunların arkasında, Almanya'da müşterek bir deha olduğu ki bu dehanın ulusa organik bir birlik ve bir *Volksgeist*, yani ulusal ruh veren deha olduğu fikri yatıyordu. Bu sayede Almanlar kendi kültür ve tarihlerinin, yüzyıllar boyunca Avrupa düşüncesine hakim olan Fransa, İtalya, İspanya ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nun klasik Latin kültürüne karşı gururlu bir alternatif oluşturduğunu hissetti. Bu vizyonda, yüksek kültür ve *Volkskultur* aynı madalyonun farklı yüzleri, ortak bir kökün, özünde bozulmamış bir kolektif dehanın farklı ifadeleri olarak görülüyordu. Ortaya çıkan bu uzmanlık alanı *Germanistik*, yani Alman Çalışmaları olarak bilinmeye başlandı. Ernst Moritz Arndt (1769-1831) ve Friedrich Ludwig Jahn (1778-1852) gibi yazarlar, "sözlü kültürel miras ürünlerini halk masalları, halk oyunları, peri masalları ve halk şarkılarının yazılı bir kaydına dönüştürerek sesi korunması ve ifade edilmesi gereken" Volk'ta bir deha olduğuna olan inançlarında birleşmişlerdi ve bu inançları giderek daha da ciddileşiyordu.

1848'den önceki yıllarda "Volk" terimi giderek "*Masse*" terimiyle değiştirilebilir hale geldi. "Kitle" anlamına gelen bu teriminin anlamı, on dokuzuncu yüzyılda bugünkü anlamından ince bir şekilde farklıydı: siyasi temsilden yoksun bir insan sınıfı anlamına geliyordu, yani "kitle kültürü" de aynı şekilde hakkı olan konumdan mahrum bırakılmıştı. "Modernitenin merkezi draması olarak kitlelerin zihni için savaş başlamıştı ve Almanya'da özel bir şiddetle gelişti."[40]

Temel sorun -kültürel açıdan konuşursak- daha önce hiç görülmemiş canlı varlıklar olan yeni büyüyen endüstriyel şehirlerde kitleler için nasıl uyumlu bir kimlik yaratılacağıydı. Almanya, diğer Avrupa ülkelerine kıyasla birleştirici sembollerden yoksundu ve bu da sanayi bölgelerini başka hiçbir yerde olmadığı kadar birbirinden kopuk ve ayrışmış hale getiriyordu. Sonuç, "kültürü ulusun yüceliğine hizmet etmek olarak gören bir çoğunluk ve hem laik hem de dini otoriteden bağımsızlığı önemseyen bir azınlık" şeklinde bir bölünme oldu.[41]

Zamanla bu bölünme önem kazanacaktı. Volkskultur, kitleleri ayakta tutan ve zenginleştiren mistik bir nitelik kazanacaktı. Herder ve Grimm kardeşler için kültür Almanya'yı tanımlayıp birleştirirken ve onu kendine açıklamaya yardımcı olurken, on dokuzuncu yüzyıl ilerleyip de "Volk" ve "Masse" giderek daha fazla aynı anlama gelmeye başladıkça, Volkskultur'un alternatif niteliği, klasik Latin kültürüne alternatif, giderek daha baskın tonlar kazandı. Yüzyılın ikinci yarısında, göreceğimiz gibi, Almanya'nın kitleleri kapsayan endüstriyel başarıları bu anlayışı ve tutumu miras aldı. Almanlar kendilerini (oldukları gibi) hem yüksek kültürde hem de Volkskultur'un bir ifadesi olan kitle kültüründe öncü olarak görüyorlardı. Bu kendini anlama biçimi ilk olarak Biedermeier döneminde ortaya çıkmıştır.

15.

Fransa, İngiltere ve Birleşik Devletler'de "Alman Ateşi"

"Kombinezonlu Fırtına"

Açılış bölümlerine konu olan Almanya'daki bir dizi değişim, dış dünyada fark edilmedi ya da önemsenmedi. O dönemin Almanya'sının ilk ve birçok açıdan hâlâ en dikkat çekici gözlemcisi, zamanının çoğunu Paris'te geçiren ve zamanının en ünlü kadını haline gelen, Fransızca konuşan İsviçreli bir yazar olan Germaine de Staël'di. Zengin ve bağımsız olan Madam de Staël, Paris'te affedilemez bir günah olan çekici olmama talihsizliğini yaşadı. Tüm bunların yanı sıra, tavizsiz entelektüel zekası ve zamanının meselelerine aktif olarak dahil olma kararlılığı, Napolyon ile defalarca çatışmasına neden oldu.[1] Ayrıca bir Protestandı ve bu nedenle her zaman bir yabancı gibiydi. *De l'Allemagne* (Almanya Üzerine; ancak 1810'da büyük zorluklarla basılabildi) adlı kitabı, yine de Alman kültürüne dair etkileyici bir ufuk turu niteliğinde olup, yeni edebiyatı ve Romantik felsefeyi Fransızların (ve daha sonra Avrupa'nın geri kalanının) dikkatine sunmuştur.[2]

Devrim sırasında, Devrim'in tüm yöntemlerini olmasa da amaçlarını coşkuyla karşılamıştı. Terör sırasında Paris'i terk etti ancak geri döndü ve 1790'larda salonu ve Napolyon ile sözde düellosu ile ünlendi. Çeşitli romanlarında kendisi gibi kadınların rolünü savunduğu için birinci konsül/imparator buna karşı çıktı ve Paris'ten 200 kilometre uzakta yaşaması emredildi. Almanya'yı ziyaret etmesine neden olan da buydu.

Paris'ten ayrılmadan önce, o zamanlar Fransa'daki Prusya büyükelçisi olan Wilhelm von Humboldt'tan Almanca dersleri aldı (Alman kültüründeki rönesans konusunda onu ikna eden kişi oydu). Weimar'a ulaşmak için hızla seyahat etti. Weimar'ın kendisi, tüm başarılarına rağmen, onun yakında geleceği haberiyle "titredi". Asla unutmamalıyız ki, Alman toplumu, "Fransız kültürünü hem kopyalayan hem de hor gören" bir toplumdu ve onun gelişinin büyük bir olay olması kaçınılmazdı.

Büyük Dük ve karısı, herkesi şaşırtacak şekilde, egzotik ziyaretçileriyle, bu "Kombinezonlu Fırtına" ile iyi anlaştılar. Onun tuhaf türbanları ve açık

elbiseleri, bu tür kıyafetlerin beraberinde getirdiği "Paris şıklığının kokusu" onları hem büyülemiş hem de ilgilerini çekmişti. Goethe ilk başta biraz mesafeli davranmıştı. Madame de Staël'in kitaplarının Almanca çevirilerinin düzenlenmesine yardım ederek, uzaktan yeterince dostça davranmıştı. Ama şimdi, eğer buluşacaklarsa, kızın kendisine, Jena'ya gelmesi gerektiğini söylüyordu. Ancak Dük, Madam de Staël'in arkadaşlığından o kadar hoşlanıyordu ki, Goethe'ye Weimar'a dönmesi talimatını verdi. Madam de Staël ilk başta yazarın bu zahmete değeceğinden emin değildi. "Goethe benim ideal *Werther* imajımı mahvediyor; kendini dünya adamı sanan ama bunu yarım yamalak başaran, şişman, bakmaya değer bir özelliği olmayan bir adam." Seçkinliğine rağmen Weimar'ın taşralı olduğu, ne Wieland'ın, ne Schiller'in, ne de Goethe'nin hiç gazete okumadığı eleştirisinden kendini asla kurtaramadı.

Yine de Weimar onda büyüdü ve Almancası geliştikçe okumaları da genişledi. Kuzenine, "Goethe, Schiller ve Wieland edebiyat ve felsefe alanında tanıdığım herkesten daha fazla yaratıcılığa, derinliğe sahipler," diye yazdı. "Konuştukları tek şey fikirler. Schiller ve Goethe tiyatroda her türlü yeniliği deniyorlar."[3]

Weimar ile karşılaştırıldığında Berlin bir hayal kırıklığıydı. Saraya kabul edildi ve tüm aristokrasiyle tanıştırıldı, ancak kendini oraya ait hissetmedi çünkü Paris'e kıyasla Berlin'de ne edebi ilgi alanlarına uygundu ne de yüksek bir sosyal hayat vardı. Ancak birkaç hafta sonra, bir mektubunda babasına söylediği gibi, "edebiyat konusunda neredeyse tanıştığı herkesten daha fazla bilgiye sahip" biriyle tanıştı. August Wilhelm Schlegel "bir Fransız gibi Fransızca ve bir İngiliz gibi İngilizce konuşuyordu ve sadece otuz altı yaşında olmasına rağmen dünyadaki her şeyi okumuştu."[4] Tanıştığı diğer kişiler arasında, felsefesinin "kendisini aştığını" cesurca ilan ettiği ve "çeyrek saat içinde" kendisine açıklaması için meydan okuduğu Fichte de vardı. Fichte cesurca bir girişimde bulundu, ancak sadece on dakika sonra onun sözünü kesti, artık onun ne demek istediğini anladığını kabul etti ve yeni anlayışını bir analojiyle, birinin iradesini kullanarak olanaksız bir başarıya ulaştığı bir seyahat öyküsüyle örnekledi. Fichte, kendi önemli görüşlerinin önemsizleştirilmesi olarak gördüğü bu duruma çok kızmıştı.

De l'Allemagne zor bir doğum geçirdi. Napolyon'a kendini affettirmek için de Staël ona bir prova gönderdi. Kitabı okuyan imparator, "Fransız karşıtı" olduğuna inanmayı seçti ve yeni polis bakanı General Savary'ye kitaba el koyması ve yazarını sınır dışı etmesi talimatını verdi. On bin nüsha toplatıldı, ancak bir tanesi Viyana'ya kaçırıldı ve 1813'te yaygın bir beğeni kazandığı zaman sonunda yayınlanmasını sağladı.

De l'Allemagne, *Corinne* ve de Staël'in diğer kitapları gibi, Napolyon'un temsil ettiği her şeyi altüst ediyordu. Kitabın Alman şiiri, düzyazısı ve tiyatrosu

ile Kantçı ve diğer felsefeler hakkındaki ayrıntılı tartışmasının yanı sıra, temel kaygısı, özgürlüktü, hem de içsel özrgürlük olduğu kadar siyasi özgürlük de. Siyasi olarak boyunduruk altına alınan insanların entelektüel olarak boyunduruk altına alınamayacağını gösteriyor ve Kant'ın zalimlere karşı direnişin başlangıç noktası olduğunu ima ediyordu. Madame de Staël, Almanya'da bulduğu yeni şiir biçimini tanımlamak için "Romantizm" kelimesini bu kitapta icat etti: bireysel insan ruhunu kutlayan bir şiir.[5] Madame de Staël'in keşfi ve Alman "büyükleri"nden yaptığı çeviriler, o zamana kadar Alman kültüründen büyük ölçüde habersiz olan Fransız ve diğer Avrupalı çağdaşları (İngilizler gibi) üzerinde hemen bir etki yarattı. O dönemde Fransızlar Alman kültürünü bayağı olarak nitelendiriyordu, ancak o bunun yerine, bu doğru olsa bile, orijinal düşüncenin (Almanların sahip olduğu şey) iyi zevkten daha önemli olduğunu savundu. *De l'Allemagne*'ın, Napolyon'un sansürü altında can çekişen Fransız edebiyatını yeniden canlandırmaya hizmet edeceğini umuyordu.

Almanya'nın kusurlarına karşı kör değildi; orada "soba, bira ve tütünden" oluşan genel bir nahoş atmosfer ve sıkıcı bir aristokrasi buluyordu. İnsanların genel olarak yabancı düşmanı olduğunun, "zekâdan çok hayal gücü" bulunduğunun ve entelektüel cesaretleri ile otoriteye boyun eğmeleri arasında şaşırtıcı bir zıtlık olduğunun farkındaydı.[6]

"Horae Germanicae"

Madame de Staël'in Almanya'da tanıştığı yol arkadaşlarından biri de İngiliz Henry Crabb Robinson'du. Avukatlık eğitimi alan ve aynı zamanda Society of Antiquaries üyesi olan Crabb Robinson, üyeleri arasında William Wordsworth, Samuel Taylor Coleridge ve Robert Southey'in de bulunduğu Norwich "entelektüeller ve muhalifler" çevresine mensuptu. Felsefe, özellikle de Kant üzerine çalışmak için 1802-03 yıllarında Almanya'ya gitti ve *Monthly Register*'a Alman konuları üzerine makaleler gönderdi.[7] Ancak Crabb Robinson Almanya'ya ilgi duymaya başlayan tek Britanyalı değildi. Southey ve Wordsworth çevresinin bir üyesi olan Norwichli William Taylor da kendisini "ilk Anglo-Germanist" olarak tanımlıyordu. Lessing'in *Nathan der Weise* adlı eserinin çevirisiyle tanındı ve 1790-1820 yılları arasında Alman yazarlar, özellikle de Herder ve Lessing üzerine bir dizi deneme yazdı. Britanya'da Madame de Staël'in kitabından daha etkili olan, John Black'in Schlegel'in dramatik sanat ve edebiyat üzerine yazılarından yaptığı ve Kant ile Schiller'in estetiğini Shakespeare'in eleştirisine uyarladığı çevirilerdi. Hem Wordsworth hem de William Hazlitt, Schlegel'in "Shakespeare içgörülerini" öğretici buldular. *Blackwood's Magazine*, 1817'de başladı ve 1819'dan itibaren "Horae Germanicae" adlı, "yeni Alman eserlerinin vukufiyetli bir ilgiye mazhar olduğu" düzenli bir bölüm barındırdı.

Ancak yukarıdaki isimlerden hiçbiri, Almanya'daki çağdaş gelişmelerin Manş Denizi'nin ötesinde ve bir dereceye kadar Amerika'da çok daha yaygın bir şekilde tanınmasını sağlayan dört yazarın etkisine sahip değildi: Coleridge, Thomas Carlyle, George Henry Lewes ve George Eliot.[8]

Rosemary Ashton'ın Alman düşüncesinin on dokuzuncu yüzyıl Britanyası üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında belirttiği gibi, 1800-1820 yılları arasındaki dönemde, Eliot, Lewes, John Stuart Mill, Thomas Arnold, Richard Holt Hutton ve filozof James Hutchison Stirling gibi Victoria dönemi arkadaşlarını yeni Alman gelişmeleri ve fikirleriyle uzlaşmaya teşvik eden kişinin yalnızca Coleridge olduğunu söylemek çok da abartılı olmaz. Fransa'nın, özellikle de Henri de Saint-Simon ve Auguste Comte'un fikirlerinin Victoria dönemi Britanya'sındaki siyasi kavramlar üzerinde derin bir etkisi olsa da, Coleridge'e göre İngiliz düşüncesi üzerinde en kalıcı etkiye sahip olan, felsefesi, tarihi ve estetiğiyle Almanya'dır.

Genel olarak, Coleridge'in İngiliz çağdaşları Almanya'ya olan bu saplantısı karşısında şaşkınlığa düşmüş ve onunla bu konuda dalga geçmişlerdir, ancak daha sonraki nesiller çok farklı bir bakış açısına sahip olmuşlardır. Walter Pater 1866'da Coleridge'i Almanya'daki felsefi ve edebi hareketin "karşı konulamaz ... metafizik bir sentez"[9] olarak tanımlanmasına yardımcı olduğu için övmüştür.

Özellikle Schiller'in *Die Rauber*'inden etkilenen Coleridge Almanca öğrenmeye başladı ve 1798'de Kant'ı keşfettiği Almanya'yı ziyaret etmek için Manş Denizi'ni geçti. 1812'de Crabb Robinson'a "Kant'ta diğer tüm filozoflardan daha fazlası" olduğunu itiraf etti. Özellikle Kant'ın estetiği bir bilim olarak gören üçüncü kritiğinden etkilendi. Bu, Coleridge'i Romantiklerin, özellikle de Schlegel ve Schelling'in fikirlerine yönlendirdi. Dolayısıyla Coleridge'in başlıca etkisi, edebiyattan ziyade Alman felsefesinin Britanya'da kabul görmesi üzerinde olmuştur.[10]

Carlyle'ın Alman edebiyatı üzerinde çok daha fazla etkisi olmuştur. Londra'nın *Vox Germanica*'sı olarak her zaman olmasa da her yerde tanınan Carlyle, Germen titizliği ve tarihe Germen ilgisi sergilemiştir: Büyük Friedrich'in biyografisini yazmak için on dört yıl harcamıştır. (Hitler sığınaktaki son günlerinde Almanca çevirisini kendisine okutmuştu). Başlangıçta Coleridge gibi o da İngiliz şüpheciliği ve materyalizmine karşı Alman felsefesine ilgi duydu ve *Edinburgh Review*'da yayınladığı bir dizi makalede Kant ve Fichte'yi coşkuyla desteklemesi kendi kuşağını heyecanlandırdı. Bu makaleler kısa süre sonra Amerikan dergilerinde yeniden yayınlandı ve Ralph Waldo Emerson, Margaret Fuller ve diğerleri New England'da Transandantalizm olarak kök salan yeni "Alman felsefesini" özümsediler.[11]

Carlyle'ın rolü çok daha doğrudan tanımlanabilir çünkü pek çok kişi onun "gayet Alman" romanı *Sartor Resartus*'un (1833-34) üzerlerindeki etkisi

hakkında konuştu ya da yazdı. "1830'larda *Sartor*'dan etkilenmeyen ve ondan ilham alarak -sadece Carlyle'ın İngilizce çevirisinden bile olsa- *Wilhelm Meister*'i okumayan neredeyse hiçbir genç kalmamıştı." Carlyle, okurlarını Alman edebiyatını, özellikle de Goethe'yi okumanın değeri konusunda ikna etme çabasında yorulmak bilmedi ve 1838'de "Almanca okurları yüz kat arttı" diye yazabilecek kadar başarılı oldu. Onun sayesinde G. H. Lewes Almanca öğrenmeye başladı ve 1838'de Almanya'ya gitti, Alman edebiyatını anlamanın yeni yetişen bir yazar ve eleştirmen için neredeyse bir zorunluluk olduğunun farkındaydı. Almanya'ya gittiğinde Hegel'de sistematik bir estetik keşfetti. Lewes İngiltere'ye içi bu filozofla dolu olarak döndü, ama aynı zamanda Goethe'nin o zamana kadar İngiltere'de fark edilmemiş olan botanik ve optikle ilgili araştırmalarına da dikkat çekti. (Lewes, Goethe'nin herhangi bir dildeki ilk tam hayatını yazmıştır.)[12]

Lewes, Almanya'dan en az kendisi kadar etkilenmiş olan George Eliot ile birden fazla kez Almanya'ya seyahat etti, ancak Eliot'un odak noktası İncil metinlerine yönelik yüksek eleştiriydi. Bu çalışma biçimi İngiltere'de de Almanya'da olduğu kadar tartışmalıydı ve Manş Denizi'nin kuzeyinde Almanlara karşı duyulan önyargının büyük bir kısmını açıklıyordu; İngiltere'de özellikle Strauss ve Feuerbach gibi isimler nefretle anılıyordu. Ancak George Eliot bir "özgürlükçü" idi ve bu onu yurtdışından gelen fikirlere açık hale getirdi ve 1846'da Strauss'un *Das Leben Jesu*'sunu çevirme cesaretini gösterdi. O da İngiltere'nin Almanya'daki gelişmeleri görmezden gelemeyeceğini düşünüyordu.

Almanya'nın eksikliklerine de Staël kadar kör değildi; Weimar'ın "*Gelehrten*" adlı akademisyenlerini "safça kendini beğenmiş" buluyordu. Yine de 1865'te "Almanlar İçin Bir Konuşma" başlıklı bir makale yayınladı; bu makalede Almanların zaman zaman zahmetli ve hantal bir yazım tarzıyla ağırlaşabileceğini kabul ediyor, ancak ısrar ediyordu: "Eğer bir deneyci ise, deneylerinde eksiksiz olacaktır; eğer bir bilgin ise, araştırmalarında eksiksiz olacaktır. Bu nedenle günümüzde hiç kimse Alman kitaplarına başvurmadan herhangi bir konuyu gerçekten inceleyemez."[13] Almanların söylediklerini okumadan hiç kimsenin kendisine herhangi bir konuda uzman diyemeyeceği sonucuna vardı.[14]

Almanya'nın üstünlüğü eğitim alanında bir süredir söz konusuydu. Örneğin Francke'nin çalışmaları çok erken bir dönemde ilgi çekmiş ve İngiltere'de Halle'dekilerle aynı ilkelere dayanan yetim okulları kurulmuştur.[15] Halle ve sisteminin bir tasviri Dr. Josiah Woodward tarafından 1705 yılında *Pietas Hallensis* adıyla yayınlanmış ve Amerika'da da yaygın olarak okunmuştur. Halle mezunu Anthony Boehm, 1701 gibi erken bir tarihte İngiltere'de Francke'den esinlenen bir okul açtı.

Alman düşüncesine yönelik.ilgi arttıkça, dil eğitimi için Almanya'ya gönderilen erkek çocuklarının sayısı da arttı ve Goethe'nin katibinin babası L. H. Pfeil'i bu amaca adanmış bir okul kurmaya teşvik edecek kadar büyük bir

talep oluştu. 1800 yılında Almanya ile ilgilenenler için özel bir süreli yayın kuruldu. *The German Museum or Monthly Repository of the Literature of Germany, the North and the Continent in General* (Alman Müzesi ya da Genel Olarak Almanya, Kuzey ve Kıta Edebiyatının Aylık Deposu) olarak adlandırılan bu dergi ancak üç yıl çıktı, ancak daha sonra bazı özellikleri *Blackwood's Magazine* tarafından ele alındı.[16]

Uzun vadede daha önemli olan Thomas Campbell'ın Oxford ya da Cambridge modelinden ziyade Berlin ve Bonn Üniversiteleri çizgisinde bir Londra Üniversitesi kurulması gerektiği fikriydi. Kurulduğunda, Londra Üniversitesi'nde en başından beri bir Almanca kürsüsü vardı ve kürsü sahibi Schleiermacher'in kayınbiraderinden başkası değildi. Alman filologlar hem Doğu dilleri kürsüsünde hem de İbranice kürsüsünde çalıştılar. Londra Üniversitesi'nin en önemli hayırseverlerinden biri ve daha sonra İngiltere'nin ilk Yahudi baroneti olan Isaac Lyon Goldsmid, bir üniversitenin nasıl olması gerektiğine dair fikirlerini netleştirmek için Bonn ve Berlin'e seyahat etti.[17] Oxford ve Cambridge Kraliyet Komisyonu 1850'de raporunu yayınlamadan önce Oxford, meslekten olmayan profesörler ve daha pratik bir sınav sistemi getirerek daha "Alman" olma girişiminde bulunmuştu bile.

Rugby Okulu'nun ünlü müdürü Thomas Arnold, Manş Denizi'nin kuzeyinde filolojinin değerini kabul eden ilk kişiydi. Prusya'da kaydedilen ilerlemelerin farkına varmış ve "kendi" çocuklarına Fransızca yerine Almanca öğretecek kadar ileri gitmiştir. *The German Museum* gelip geçtikten sonra, 1831 yılında ikinci bir süreli yayın olan *The Philological Museum* yayın hayatına başladı. Bu dergi daha başarılı oldu ve Germanistler için neredeyse bir "cemaat dergisi" haline geldi.[18] Neredeyse Arnold kadar etkili olan kişi büyük yeğeni Adolphus William Ward'dı. Leipzig'de eğitim görmüş, kendi deyimiyle "Alman ateşine" yakalanmış ve 1866'da Owens College, Manchester'da (gelecekteki Manchester Üniversitesi) Tarih ve İngiliz Dili ve Edebiyatı profesörlüğünü kazandıktan sonra, burayı araştırma odaklı Alman tarzı bir üniversiteye dönüştürmeye koyulmuştur.

O dönemin en ünlü İngiliz akademisyeni John Emerich Edward Dalberg (daha sonra Lord) Acton (1834-1902) idi. Alman bir anneye sahipti ve kısmen bu nedenle Münih'te tarihçi Johann Dollinger'in yanında sekiz yıl eğitim gördü. Acton, *English Historical Review*'da "Alman Tarih Ekolleri" üzerine yaptığı incelemeyle tanındı. Almanya'dan daha az etkilenmeyen Florence Nightingale, Düsseldorf yakınlarındaki Kaiserworth'ta bulunan ve öğretmen ve hemşire yetiştiren Protestan Diyakoz Enstitüsü'nden çok etkilenmiştir. Nightingale, 1850 yılında enstitüye yaptığı ziyarette hemşireliğin bir meslek olabileceğine ve gündelik işlerden çok daha fazlası olduğuna ikna oldu. Ertesi yıl kendisi de eğitim için geri döndü.[19]

İngiltere'de Alman -ve özellikle Prusya- eğitimine olan ilgi giderek artıyordu ("Almanya'ya bakın" sık sık söylenen bir sözdü). 1861 yılında, Berlin'de Londra *Times* muhabirliği yapmış olan Oxford'lu Mark Pattison, Alman okulları hakkında rapor hazırlaması istenen bir komisyona atandı. Yayınlanan belgede, yarım yüzyıldır varlığını sürdüren Alman okullarının başarı öyküsünün gerçek temelinin zorunlu devam olduğunu savundu; bunun "değerli bir gelenek" olduğu sonucuna vardı. Arnold'un kendisi de Taunton Komisyonu'na verdiği ifadede Alman (ve Fransız) uygulamalarını tavsiye etmiş, argümanları o kadar ikna edici olmuştur ki raporu daha sonra Almanya'da *Higher Schools and Universities in Germany* (Yüksek Okullar ve Üniversiteler, 1882) adıyla ayrı olarak yayınlanmıştır. Yine Prusya'da olduğu gibi bilime çok daha fazla ağırlık verilmesini savundu.[20] Filoloji, Alman tarzında hala merkezdeydi ve Sanskritçe bilgisi Doğu Hindistan Şirketi'nin Rig Veda'nın bir baskısını sipariş etmesine neden olacak kadar iyi olan Alman polimat Max Müller Oxford'a yerleşti. Tüm bunlara rağmen, 1860 yılında Almanya'da nüfus başına düşen öğrenci sayısı İngiltere'dekinin altı katıydı.[21]

İngiltere'nin Alman Miyarı

Biyolog Justus von Liebig'in İngiliz Derneği'nin daveti üzerine İngiltere'ye yaptığı ziyaretin ardından (bkz. 13. Bölüm, s. 233), Giessen'de iki "dış istasyon" kuruldu: bunlar 1843'te Rothamsted Deney İstasyonu ve 1845'te Kraliyet Kimya Üniversitesi'ydi. Kraliyet Üniversitesi'nin başkanlığı için von Liebig'in tavsiyesine başvuruldu ve o da August Wilhelm von Hofmann'ı önerdi. Kraliçe Victoria'nın Alman eşi Prens Albert, Hofmann'la Ren Nehri üzerindeki Bruhl'da buluştu ve daha sonra Prusya Kralı'nın araya girmesiyle kimyagerin Bonn Üniversitesi'nden iki yıllığına ayrılmasına izin verdi. Hofmann on yıldan fazla bir süre İngiltere'de kaldı ve çok yönlü kariyerinin çeşitli yönleri daha sonra ele alınacaktır.[22]

"1840'tan 1859'a kadar İngiltere'deki en aktif Alman miyarı Prens Albert'ti." Tarih Albert'e karşı nazik davranmıştır. Hermione Hobhouse'a göre Albert'in en büyük katkısı, "İngiliz monarşisini şimdiye kadar kabul edilmiş olan parti bağlılıklarından kurtarmak ve Majestelerinin Hükümeti kadar Majestelerinin Muhalefetine de yer veren bir anayasal modelin yolunu açmak olmuştur."[23] Albert'in en somut anıtları, unutmaya meyilli olduğumuz üzere, onun sağlığında inşa edilen ya da yeniden düzenlenen kraliyet saraylarıdır: Buckingham Sarayı, Balmoral Kalesi, Wight Adası'ndaki Osborne ve Windsor Kalesi'ndeki çiftlik binaları.

1819 yılında Coburg yakınlarındaki Schloss Rosenau'da doğan Saxe-Coburg-Gotha Prensi Francis Albert Augustus Charles Emmanuel, Dük I.

Ernest'in ikinci oğluydu ve İngiliz kraliyetiyle yakın bağları olan bir dünyada büyüdü. Kraliçe Victoria Albert'in kuzeniydi, kendi annesi Kent Düşesi ise Saxe-Coburg Prensesi Victoria'ydı.

Albert zeki ve her şeyden önce *ilgili* bir eşti ve Britanya'da sanat ve bilimin yaygınlaşmasını teşvik etmek için çok şey yaptı. Yaşayan sanatçıların stüdyolarına yaptığı ziyaretlerle tanındı, kraliçeyi hayırseverlik meselelerine daha pratik bir şekilde dahil olmaya ikna etti ve derneğin 1859'da Aberdeen'deki toplantısında İngiliz Derneği'nin başkanı oldu ve 1860'ta istatistik üzerine uluslararası konferansın başkanlığını yaptı (konunun Fransız kurucularından M. Quetelet tarafından eğitildiği için meseleye çok sıcak bakıyordu). Prens, 1855'te diplomatik hizmete girişin, geleneksel olduğu üzere himaye ile değil, rekabetçi bir sınavla olmasını önermiştir.[24]

1840'lar ve 1850'lerde İngiliz koleksiyon dünyasının en önemli figürü olan Prens'in zevki, Kraliyet Koleksiyonları'nın yanı sıra Ulusal Galeri'yi de zenginleştirdi. Dresdenli bir sanat uzmanı olan Ludwig Gruner'e danışarak satın aldığı eserler arasında Duccio'nun *Çarmıha Gerilme*, Fra Angelico'nun Şehit *Aziz Petrus* ve Lucas Cranach'ın *Apollo ve Diana* ile *Madonna ve Çocuk* tabloları vardı. Albert, en sevdiği ressam olan Raphael hakkında birkaç büyük çalışma başlattı, amacı sanatçı hakkında bir külliyat oluşturmaktı. Sonunda yaklaşık 1.500 fotoğraf, baskı ve gravür toplandı ve akademisyenlerin kullanımı için British Museum'a depolandı. Kendisine iki Alman sanat tarihçisi yardımcı oldu.[25]

Çevresinde meydana gelen değişimleri görebilen zeki bir adam olarak, eğitim ve endüstrinin birlikte çalışması gerektiğini fark etti. İngiltere'ye gelişinden kısa bir süre sonra Society of Arts'a (1754'te "Sanatı, İmalatı ve Ticareti Teşvik için" kurulmuştur) katılmış ve 1843'te başkan olmuştur. Bu cemiyetin yetkilileri, 1844 yılında, sonunda 1851 Büyük Sergisi'ni doğuracak yıllık bir imalatçı sergisi fikrini yeniden canlandırdı. Büyük Sergi'nin gerçekleşmesindeki rolü belki de Albert'in en büyük katkısıydı. Sergi ile ilgili Kraliyet Komisyonu'nun başkanıydı ve tüm detaylı planlamalara yakından dahil oldu.

Almanca konuşan devletlerin sergideki teşhirleri, büyüklük bakımından Amerika Birleşik Devletleri'ninkileri kolayca geride bıraktı ve Fransa'nınkilere rakip oldu.[26] Prusya hükümetinin demir ve çinko dökümhanelerinin en iyi işleri, Saksonya'nın Meissen porselenleri, müzik aletleri ve saatleri ile Siemens ve Halske tarafından üretilen ve ülkedeki iletişimin gelişmiş durumunu ortaya koyan telgraflarla birlikte gösterildi. Birçok renge boyanmış tekstil ürünleri, lensler, gazete dizgisi için makineler, Berlin ve Münih okullarından heykeller de vardı. Bu, Almanya'nın yükselen endüstriyel gücünün erken bir görünümüydü.

Büyük Sergi, 180.000 sterlin gibi muazzam bir gelir fazlası elde ederek, özellikle mali açıdan kayda değer bir başarı elde etti. Başlangıçta Prens Albert

sergiden elde edilen gelirin (ki hükümet bunu karşılayacağına söz vermişti) Güney Kensington'da bir dizi bilim ve endüstri okulu kurmak için kullanılmasını istemiş, ayrıca tüm bilimsel toplulukların İnşaat Mühendisleri Enstitüsü ile birlikte Napolyon tarzı bir teknik-ulusal üniversite oluşturmak üzere gruplandırılmasını istemişti. İşler yolunda gitmedi ama "Albertopolis", "müzeler, bilimsel kurumlar, müzik ve sanat kolejleri, kısmen üniversite, kısmen politeknikten oluşan o İngiliz olmayan kompleks" "South Kensington"ın inişli çıkışlı bir şekilde geliştiği ve bugün Londra'nın entelektüel ve sanatsal kalbi olduğu ölçüde gerçekleşti. Albert Anıtı, Prens'in büyük eserini denetleyen bu yapının kenarında durmaktadır.[27]

Prens, İngiltere'de bulunduğu süre boyunca doğduğu ülkeye olan ilgisini sürdürdü. Bonn'da öğrenciyken Alman birliği için duyduğu coşku ona da bulaşmıştı.[28] Londra'daki deneyimini, Prusya kralını, gerçekten onayladığı bir model olan İngiliz çizgisinde bir anayasal monarşi ve parlamenter hükümet yönünde etkilemeye çalışmak için kullandı. Friedrich Wilhelm'in 1847'de tüm Prusya için birleşik bir Diyet kuran bir patent yayınlama kararından onun tavsiyeleri sorumlu olabilir. Albert, Bismarckçı yaklaşımın önemli bir unsuru olan otoriter eğilime giderek sempati duymamaya başladı. Bununla birlikte, Prusya Prensi, daha sonra Kral ve İmparator olan I. Wilhelm ile sıkı bir dostluk kurdu. Prens Wilhelm Mart 1848'deki Berlin ayaklanmasından sonra Berlin'den kaçmak zorunda kaldığında (göstericilerin vurulmasından sorumluydu ve Kartatschenprinz, Fişek Atışı Prensi olarak tanındı), Albert prensin Londra'daki varlığından yararlanarak onu anayasacılığa kazanmak için sürekli bir girişim başlattı; Albert 1848'den sonra bir konfederasyonun artık yeterli olmadığını ve tek bir devletin gerekli olduğunu savundu.[29] Albert ayrıca Prusya'nın Almanya'nın geleceği üzerindeki aşırı etkisini de eleştiriyordu.

Prens Albert ile oğlu Galler Prensi Edward arasındaki siyasi farklılıklar da göz ardı edilmemelidir. Oğlu, babasının Almanya'yı "gözünde fazla büyütmesine" tepki gösterdi ve geleceğin Danimarka kralının kızı Alexandra ile evlenmesi, 1864 Schleswig-Holstein savaşından sonra (o sırada Albert ölmüştü) Alman karşıtı kampta yer almasını sağladı. Bunu takiben Edward'ın sempatisi Fransa'ya yöneldi. Benzer bir gelişme, babasına ve İngiliz annesine karşı çıkan Prusya Kralı II. Wilhelm'de de yaşandı. Yeni iklimde, hanedanların yakınlığı artık uluslar arasında bir bağ olamazdı.[30]

Bunlar belirsiz mesajlar içeren bulanık sulardır. Albert'in Britanya'daki sanat ve bilimler, eğitim yapısı ve anayasal monarşi üzerindeki çok somut etkileri onun gerçek mirasıdır ve yeterince önemlidir. Kısmen Albert'in etkisinin bir sonucu olarak, Britanya'da çok sayıda Alman işletmesi açıldı (Lancashire'da 150) ve Londra'daki Oxford Caddesi boyunca çok sayıda Alman kulübü kuruldu.

Doktora Atlantik'i Geçti

Almanya'nın Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkisi çok farklı ve birçok yönden daha samimi olmuştur. Bir Alman olan kozmograf Martin Waldseemuller (1470-1522), 1507 yılında Yeni Dünya'yı tanımlamak için "Amerika" adının kullanılmasını öneren ilk kişidir.[31] İngiliz Quaker William Penn ile Alman Pietistlerin inançları arasındaki benzerliklerin Amerika üzerinde büyük bir etkisi olmuştur. İngiliz hükümeti, William'ın babası Amiral Penn'e askeri başarılarından ve adamlarına kendi cebinden ödeme yapmasından dolayı borçluydu. Borçlu olunan miktar oldukça yüksekti: 16.000 sterlin. William nakit para yerine Washington'un kuzeyinde Pennsylvania olarak adlandırılacak geniş bir arazinin hibe edilmesini kabul etti. Daha sonra, 1677'de Penn Pietistlerle görüşmek üzere Almanya'dayken, 15.000 dönümlük bir arazi satın almak için pazarlık yaptılar ve bu arazi daha sonra 25.000 dönüme çıkarıldı.[32] Bu arazi Germantown olacaktı.

Çeşitli zamanlarda Missouri, Texas ve Wisconsin'i tamamen Alman eyaletlerine dönüştürmek için girişimlerde bulunuldu. Bu tür planlar hiçbir zaman başarılı olmadı, ancak sonuç olarak bu eyaletler her zaman ortalamanın üzerinde Alman nüfusuna sahip oldu. 1835'te "Germania" adında bir cemiyetin kurulmasının gerekli olduğu düşünüldü; bu cemiyetin amacı, yıkıcı olduğu düşünülen etkilere karşı Alman geleneklerini, konuşmalarını ve adetlerini sürdürmekti. Wisconsin özellikle Almanlar için bir cazibe merkeziydi. İklim ve toprak Kuzey Almanya'ya benziyordu, arazi ucuzdu ve insanlar sadece bir yıl ikamet ettikten sonra oy kullanabiliyordu. Eyaletin New York'ta ikamet eden bir göç komiseri vardı, bu o kadar başarılı bir düzenlemeydi ki bir zamanlar Wisconsin'e göç edenlerin üçte ikisi Alman'dı ve Wisconsin Göçmen Bürosu tüm Avrupa'da tanınır hale geldi. Wisconsin Merkez Demiryolu, İsviçre'ye bir temsilci göndererek, çoğu Almanca konuşan 5.000 kadar göçmeni işe aldı ve onlara inşa edilmesine yardımcı olacakları demiryolu boyunca araziler vaat etti.[33] Amerika'ya gelen Alman göçmenlerin sayısı özellikle 1848'den sonra, Avrupa'daki devrimlerin ardından arttı; bu da yeni insanların büyük kısmının İç Savaş'ta Kuzey'in yanında yer almaya çok daha yatkın olan radikaller olduğu anlamına geliyordu.[34]

"Almanya ile New England arasında bildiğimiz en eski entelektüel alışveriş örneği Cotton Mather ile August Hermann Francke arasındaki yazışmalardır. Bostonlu ilahiyatçı 1709 yılında Halle'ye Pietizm üzerine 160 kitap ve risaleden oluşan bir koleksiyon ve Francke'nin hayırseverlik çalışmalarını desteklemek için bir miktar para gönderdi. Francke'nin cevabı, Halle kurumlarının çalışmalarını anlatan altmış dokuz sayfalık Latince bir mektuptu."[35] Her iki adamın oğulları yazışmaya devam etti ve bu süre zarfında Amerika'da Halle çizgisinde "yetim evleri" açıldı.

Franz Daniel Pastorius bildiğimiz ilk Alman öğretmendi ve Philadelphia'daki İngiliz Quaker Okulu'nda çalışıyordu. William Penn'in arkadaşı olan Pastorius, Germantown'ın kurucusu olmuş ve 1702 yılında burada ilk Alman okulunu kurmuştur. Derin sonuçları olan iki yenilik getirdi: okulu karma eğitim veriyordu ve işi gündüz devam etmesine engel olan herkes için bir gece okulu vardı.

Benjamin Franklin, 1766 yılında Gottingen'de bir Alman üniversitesine giden ilk Amerikalı olarak kayıtlara geçmiştir (*Gottingen Gelehrte Anzeigen*'in bir üyesi olmuştur). Ancak George Ticknor ve Edward Everett, Gottingen'deki ilk iki düzenli Amerikalı öğrencidir (1815-17). Anlatılanlara göre Ticknor, Madame de Staël'in kitabından büyük ölçüde etkilenmiştir: "Almanya'nın tüm kuzeyi Avrupa'nın en bilgili üniversiteleriyle doludur. Hiçbir ülkede, İngiltere'de bile, insanlar kendilerini eğitmek ve yeteneklerini mükemmelleştirmek için bu kadar çok araca sahip değildir."[36] Ticknor ve Everett, on dokuzuncu yüzyılda güçlenecek ve Amerikan eğitimini temelden şekillendirecek bir hareketin ilk temsilcileriydi. Yüzyıl boyunca iki grup Amerikalı Alman üniversitelerine akın etti: Ralph Waldo Emerson ve Henry Wadsworth Longfellow da dahil olmak üzere, kabaca 1850'ye kadar Göttingen, Berlin ve Halle; daha sonra Leipzig, Bonn ve Heidelberg daha popüler oldu. Everett buralara yaptığı ziyaretlerde kitap almayı hiç bırakmadı ve sonunda bu kitaplar Harvard'daki Alman kütüphanesinin çekirdeğini oluşturdu. Albert Faust'a göre bu, Alman kitap koleksiyonlarının Amerika'ya kitlesel göçünün ("*Bucherwanderung*") başlangıcıydı.[37]

Carl Diehl, 1815'ten 1914'e kadar Almanya'da 9.000 ila 10.000 arasında Amerikalının eğitim gördüğünü tahmin etmektedir; bunların arasında geleceğin on dokuz kolej ve üniversite başkanı da bulunmaktadır. Diehl'in verdiği rakamlar biraz daha farklı bir tablo ortaya koymaktadır: öğrencilerin büyük bir kısmını dört üniversite çekerken -Göttingen, Berlin, Halle ve Leipzig-Heidelberg daha sonra popüler hale gelmiştir. Öğrencilerin çoğu beşeri bilimler ya da doğa ve sosyal bilimler okumak üzere felsefe fakültelerine girmiş, 1850'den sonra ilahiyat fakültelerinde hızlı bir düşüş yaşanmıştır. Amerikan akınına ilk yıllarda sadece iki Amerikan kurumu öncülük etmiştir: Harvard ve Yale; Amerikalı öğrencilerin yüzde 55'i bu kurumlardan birinde ya da diğerinde öğrenci olmuştur.[38]

Daha sonra, on dokuzuncu yüzyıl ilerledikçe, Amerika Birleşik Devletleri'nde tarihe ve bilime ilgi arttıkça, kendi edebiyatı ortaya çıkmaya başladıkça ve Almanya'dan daha fazla mezun -bazıları doktoralı- döndükçe, Almanya'nın üniversiteleri Amerikalıların gözünde daha da itibar kazandı, özellikle de öğretim ve araştırmayı birbirine bağlayan yaklaşımları.* Bu sonraki nesil

---

* Ayrıca buharlı demir gemilerinin geliştirilmesinin transatlantik seyahati çok daha hızlı, ucuz ve güvenli hale getirdiği de unutulmamalıdır.

-1840'ların sonundan itibaren- Alman bilim idealini, tanınmış bir profesyonel meslek olarak ileri akademik çalışmayı ithal eden ilk nesildi ve Amerika'da beşeri bilimlerde modern bilim formunu yaratanlar da bu geri dönen öğrencilerdi. Diehl, Harvard'daki Almanca eğitimli fakültenin belkemiğini oluşturacak olan Francis Child ve George Lane; Johns Hopkins'in ilk filoloğu Basil Gildersleeve ve Yale'in seçkin Sanskrit filoloğu William Dwight Whitney gibi isimleri Almanya'da eğitim görmüş kişiler olarak anar. Bunlara "birçoğu Amerika'da modern üniversitenin yaratılmasında etkili olacak geleceğin kolej ve üniversite başkanlarından oluşan göz kamaştırıcı bir grup" da eklenebilir. Charles Eliot'ın 1870'lerde Harvard'da yaptığı müfredat reformu ve lisansüstü çalışmaları teşvik etmesi genellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde modern üniversite sisteminin ortaya çıkışının ilk göstergesi olarak kabul edilir, ancak Diehl, o zamana kadar "Harvard'ın toplam yirmi üç kişilik fakültesinde Almanya'da ileri eğitim almış en az dokuz beşeri bilimler profesörü olduğuna" işaret eder.[39] Eliot'ın ilk etapta seçilmesinde bu profesörler etkili olmuştur ve kendisi de Almanya'da kimya eğitimi almıştır. 1870 yılına gelindiğinde Yale'de de beşeri bilimler alanında yarım düzine Alman eğitimli profesör vardı ve bunların arasında hem eski başkan Thomas Dwight Woolsey hem de yeni başkan Noah Porter vardı. Aslında, diyor Diehl, Almanya'daki eğitim Amerikan üniversitelerinin mezunları için bir tür yüksek lisans okulu haline gelmişti. "1850 yılına gelindiğinde birçok Amerikan üniversitesi, Alman eğitimi almış adayları tercih edeceklerini açıkça ilan etmişti."[40]

"Kırk Sekizliler" olarak bilinen yaklaşık 750.000 Alman göçmen, 1840'ların ortalarından 1850'lerin ortalarına kadar Amerika Birleşik Devletleri'ne giriş yapmıştır. Almanlar arasında, ataları arasında bir "Kırk Sekizli"nin bulunması, İngilizce konuşan Amerikalılar için *Mayflower*'da bir ataya sahip olmak kadar dikkate değerdir.[41] 1854'te 215.000 Alman Amerika'ya göç etti; bu rekor ancak 1882'de 250.000 kişinin Atlantik'i geçmesiyle kırılabildi.

Sanat ve beşeri bilimlerde Alman-Amerikalılar ressamlardan -Emmanuel Leutze (Washington Crossing the Delaware) ve Albert Bierstadt (*In the Sierras*)- ve yazarlardan -Friedrich List (*Outline of a New System of Political Economy*) ve Owen Wister (*The Virginian*)- paylarını almışlardır. Alman-Amerikan hayırsever-işadamları arasında John Jacob Astor (1763'te Heidelberg yakınlarında doğdu) ve kuzeye gidip 1837'de Philadelphia'da bir banka kurmadan önce birkaç yılını Güney Amerika'da ressam olarak geçiren Francis Martin Drexel (1792'de Avusturya Tirol'de doğdu) vardı (New York'taki Drexel, Morgan, and Company 1850'de kuruldu). John D. Rockefeller, Almanya'dan gelen ve ilk New Jersey Almanları arasına yerleşen Johann Peter Rockefeller'ın soyundan geliyordu.[42]

Genel olarak, üniversitelerin yanı sıra, Amerikan yaşamı üzerindeki Alman etkisi en güçlü şekilde on dokuzuncu yüzyılın başlarında müzik ve gazetecilikte

hissedildi. Büyük Alman Protestan kiliseleri hem sözlü hem de enstrümantal müziği desteklemiştir. New England'da Handel ve Haydn Topluluğu açık ara en ünlü koroya sahipti. Bir müzik dükkânı sahibi olan Gottlieb Graupner tarafından 1815 yılında kurulan bu topluluk, aynı zamanda Amerika'daki ilk önemli orkestrayı da kurup yönetmiş ve bu orkestraya sadece Philadelphia'daki Hamburglu müzisyenlerden oluşan bir grup rakip olmuştur. On dokuzuncu yüzyılın ortalarına doğru New York, Amerikan müzik yapımının merkezi haline geldi ve bunun, çoğu "Kırk Sekizliler"den olan bir dizi genç müzisyenden oluşan Alman Orkestrası'nın gelişiyle bir ilgisi vardı.[43] Kısa süre sonra Buffalo, Pittsburgh, Cleveland, Louisville, Cincinnati ve Charleston'da (Teutonenbund) koro toplulukları kuruldu. Bunlar, bazıları *Musikverein*lara dönüşen yıllık şarkı festivallerinde yarıştılar. Milwaukee'den başlayarak, sadece koro olmakla kalmayıp yeni operalar ve oratoryolar da sipariş ettiler.

İlk Alman-Amerikan süreli yayını 1739 yılında Christopher Sauer tarafından kuruldu; bu *Der Hochdeutsch-Pennsylvaniesche Geschicht-Schreiber, oder Sammlung Wichtiger Nachrichten aus dem Natur und Kirchen-Reich* idi. Germantown'da yayınlanan derginin adı (neyse ki) kısaltılarak *Germantown Zeitung*'a dönüştürülmüş ve altı aylıktan üç aylık, aylık ve 1775'ten itibaren de haftalık olarak yayınlanmaya başlamıştır. On sekizinci yüzyılın sonunda Pennsylvania'da beş Alman gazetesi vardı ve bunlardan biri yarı Almanca yarı İngilizce yayın yapıyordu. On dokuzuncu yüzyılın ilk yıllarında tiraj ve etki açısından büyük bir patlama yaşandı: *Die New Yorker Staats-Zeitung* 1834'te, *Der Anzeiger des Westens* 1835'te St. Louis'de, *Cincinnati Volksblatt* 1836'da kuruldu.[44]

1813 yılında bir cam imalatçısı olan Caspar Wistar, Köleliğin Kaldırılması Derneği'nin başkanlığını Dr. Benjamin Rush'tan devraldı ve bundan iki yıl sonra Thomas Jefferson'ı Amerikan Felsefe Derneği'nin başkanı olarak izledi.[45] Sonuç olarak Hegel, Schleiermacher ve Genç Hegelciler artan bir ilgi gördü.

Bu dönemin güçlü bir kültürel alışveriş dönemi olduğu göz ardı edilmemelidir. Almanya içinde de Britanya ve Amerika'ya *dair* büyük bir ilgi vardı. Örneğin Rudolf von Gneist, Manş Denizi'nin kuzeyinde kullanılan Birleşik Krallık'taki yerel yönetimler üzerine dört ciltlik çalışmasını bu dönemde yazdı. O yıllarda yirmi birinci yüzyılda bildiğimiz anlamda küreselleşme yoktu, ancak on dokuzuncu yüzyılda da herkes bazen gösterildiği kadar milliyetçi değildi.

16.

Wagner'in Öteki Yüzüğü: Feuerbach, Schopenhauer, Nietzsche

Thomas Mann, Richard Wagner'in Arthur Schopenhauer ile tanışmasının bestecinin hayatındaki en büyük olay olduğunu söylemiştir. Bu olay 1854 sonbaharında, bir yıl içinde dört kez okuduğu ve bin sayfadan fazla olan iki ciltlik *Die Welt als Wille und Vorstellung*'u (İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya) okuduğu ve çok etkilendiği zaman gerçekleşmiştir. Çok az sayıda büyük besteci felsefeyi Wagner kadar ciddiye almıştır. Kendisi de bir filozof olan Bryan Magee'ye göre, Wagner'in Schopenhauer'in fikirlerini özümsemesi olmasaydı ne *Tristan und Isolde* ne de *Parsifal* bu biçimi alabilirdi ve aynı argüman *Der Ring des Nibelungen*'in tüm bölümleri için de geçerlidir.[1]

Wagner'in besteci arkadaşlarından bu kadar farklı olmasının nedeni politikaya, özellikle de 1848 devrimlerinin ardından yaşadığı hayal kırıklığına bağlanabilir; bu durum onun içe dönmesine, etkinlikten uzaklaşmasına ve böylece kendisini felsefenin belirleyici olduğu başka etkilere açmasına neden olmuştur. Gençliğinde tutkulu ve aktif bir sol kanat devrimcisi olan Wagner, genellikle orta yaşlarında sağa kaymış olarak tasvir edilmiştir. Onu siyasetin kendisine olan sevgisini yitirmiş, en acil insani sorunların siyasi çözümlere uygun olduğuna artık ikna olmamış biri olarak görmek daha doğrudur.[2]

Giuseppe Verdi ile aynı yıl, 1813'te doğan Wagner, Marx ile aynı yıl, 1883'te altmış dokuz yaşında öldü. Wagner ne yapmak istediğini, yani opera bestelemek istediğini çok erken yaşlarda biliyordu ve buna henüz onlu yaşlarındayken başladı. O dönemde üç tür opera popülerdi: Weber'in Alman Romantik operası; Vincenzo Bellini, Gioachino Rossini ve Gaetano Donizetti'nin İtalyan Romantik Gerçekçiliği; ve Giacomo Meyerbeer ve Fromental Halevy'nin gösterileriyle özetlenen Fransız operası. Wagner her üçünde de şansını denedi ve en iyi yolun, en iyi bilinen üç erken dönem operası olan *Der fliegende Hollander* (Uçan Hollandalı; 1841), *Tannhauser* (1845) ve *Lohengrin*'in (1848) türü olan Alman formunda yattığına karar verdi. Joachim Kohler, *Uçan Hollandalı*'nın Wagner'in "Fransız Devrimi" olduğunu söyler, ancak o zamanlar kimse bunun farkına varmamıştır.

Ardından tam olarak bir kriz değil ama bir düşünme dönemi geldi. Bu aşamada Wagner iki kez evlenmişti, hem de ilkinde kocasının ne tür bir dahi olduğu hakkında hiçbir fikri olmayan ve sadece geleneksel olarak başarılı olmasını isteyen güzel bir aktrisle. Franz Liszt'in gayrimeşru kızı Cosima ile yaptığı ikinci evliliği ise çok daha mutlu geçti. Çok daha az güzel olan Cosima hayatını kocasına adamıştı.[3]

Erken dönem siyaseti onu Rus anarşist Mikhail Bakunin ile dostluğa ve Wagner'in 1849 Dresden ayaklanmasında barikatlarda yer almasına yol açmıştı. Her ikisi de çok beğenilen *Rienzi* ve *Uçan Hollandalı*'nın ardından 1843'te Bakunin'in yaşadığı Dresden'de Kapellmeister pozisyonunu kabul etti. Wagner henüz yirmi dokuz yaşındaydı ve otobiyografisinde anarşisti "gerçekten sevimli ve duyarlı bir insan" bulduğunu söylüyordu. Bakunin elbette Marx'ı tanıyordu, ancak Yahudi karşıtı olabilirdi.[4] Wagner ve Bakunin Dresden'deki ayaklanmanın liderliğinin bir parçasını oluşturdular. Başarısız devrimin bir sonucu olarak Wagner, Almanya'da aranan bir adam olarak İsviçre'de sürgüne zorlandı.

İsviçre'deki ilk yıllarında neredeyse hiç müzik bestelemedi, bunun yerine adının daha yaygın olarak tanınmasını sağlayan bir dizi düzyazı yazı üretti. Bunlardan ikisi hala çok okunmaktadır: *Das Kunstwerk der Zukunft* (Geleceğin Sanat Eseri; 1849) ve *Oper und Drama* (1850-51). Bunların her ikisi de önemli kuramsal çalışmalardır; ve sanatın "bütünüyle kucaklanması" kuramıyla birlikte, daha önce bestelenmiş olanlardan çok farklı bir müziğe yol açacak olan fikirlerini denemeye koyuldu.[5]

İlk olarak, *Der Ring des Nibelungen*'i (Nibelung Yüzüğü) oluşturan dört operanın librettilerini hazırladı: *Das Rheingold*, *Die Walkure*, *Siegfried* ve *Gotterdammerung* (genellikle "Tanrıların Alacakaranlığı" olarak çevrilir). Aynı zamanda ilk ikisinin müziklerini de yazdı. Sonra uzun bir ara verdi. *Siegfried*'in ikinci perdesinden sonra *Yüzük*'ü bıraktı ve on iki yıl boyunca ona bir daha dönmedi. Boş durmadı: *Tristan und Isolde* ve *Die Meistersinger von Nurnberg*'i besteledi. Ancak o zaman *Yüzük*'e geri döndü, *Siegfried*'i bitirdi ve *Gotterdammerung*'un müziğini yazdı. Ölümünden bir yıl önce, 1882'de prömiyeri yapılan *Yüzük-Parsifal*'i sadece bir opera izledi.

Wagner'in kişisel durumu kulağa geldiğinden çok daha dramatikti. *Rheingold*, *Valkyrie* ve *Tristan*'ı bestelediğinde Wagner ellili yaşlarındaydı, ancak eserlerin sahneleneceğine dair çok az umudu vardı. Dahası, Viyana'da borç içindeydi ve hapse girmemek için kaçmak zorunda kaldı ve böylece ikinci kez "kaçak" oldu.[6] Bu noktada, Wagner'in hikayesi, masalsı bir sona sahip olmasa da, en azından masalsı bir ortama sahiptir. Bavyera kralı II. Ludwig, Wagner'in müziğine Wagner'in kendisi kadar güçlü duygular besleyen on sekiz yaşında tutkulu bir ruhtu. Durup dururken besteciye operalarını sahnelemesi için fon

teklif etti ve aynı fonları kullanarak Wagner kendi opera binasını inşa etti ve bugüne kadar devam eden Bayreuth Festivallerini başlattı.

Schopenhauer'dan önce Wagner üzerinde en büyük etkiye sahip olan düşünür Ludwig Feuerbach'tır (bkz. 11. Bölüm, s. 206). Otobiyografisinde Wagner, Feuerbach'ı Dresden'de yaşarken "keşfettiğini" ve onun "modern çağın tek yetkin filozofu" olduğunu söyler. Özellikle de, şair Georg Herwegh'in ilk kez belirttiği üzere, Feuerbach'ın *Das Wesen des Christentums* (Hıristiyanlığın Özü) adlı kitabından etkilenmiştir; hatırlanacağı üzere, bu kitapta insan ve doğa dışında hiçbir şeyin var olmadığı, dolayısıyla "yüksek varlıkların" yalnızca kendi kaygılarımızın ve hırslarımızın bir yansıması olduğu savunulmaktadır (Wagner kendi kitaplarından biri olan *Geleceğin Sanat Eseri*'ni Feuerbach'a ithaf etmiştir).[7] Feuerbach'ın argümanının Wagner'e hitap eden yönü, dini inancın neredeyse evrensel olmasının nedeninin "temel insan ihtiyaçlarını karşılaması" ve örneğin biyoloji veya fizikle gerçekten ilgilenmemesi olduğu fikriydi.[8] Dine, cennet ya da gerçekliğin temel yönleri hakkında ortaya koydukları için değil, ***kendimiz hakkında*** ortaya koydukları için bakılmalıdır.[9] Bu fikirler, karakterlerin çoğunun "dünyanın gelişiminin erken bir aşamasındaki tanrılar" olduğu *Yüzük*'ün librettosuna dahil edilmiştir.[10] Bunlar, Feuerbachçı anlamda, evrensel insan özelliklerinin ve arzularının izdüşümleridir ve aşkın bir dünyada yaşadıkları şeklinde anlaşılmamalıdır.

Her ne kadar bu yaklaşım bir yere kadar iyi olsa da, Wagner'in müzikal drama düşüncesine karmaşıklık katan diğer bazı unsurları göz ardı etmektedir. Bunlardan ilki, her biri kendi yönetici elitine ve çoğu zaman arkaik feodal kurumlara sahip olan daha küçük eski rejimlerin ayrılmazlığını korumak isteyen siyasi muhafazakârlara bir tepki olarak gücünü alan ve o zamanlar ortanın solunda bir dava olduğunu kendimize hatırlatmamız gereken milliyetçilikti. Buna paralel olarak, müziğin de kendi milliyetçi unsurları vardı. Özellikle Wagner, Mozart ve Beethoven'dan sonra Almanların hâlâ Fransız operasına bu kadar önem vermesinin saçma olduğunu düşünüyordu. Bach ve Haydn'dan sonra, Alman geleneği artık daha büyük bir gelenekti. *Die Meistersinger* onun cevabıydı.[11]

Bir başka karmaşık faktör de Wagner'in "metafizik dönüşü" olarak adlandırılan şeydi. Otobiyografisine göre, dönüm noktası 1851'de Paris'te Louis Napoléon'un iktidarı ele geçirdiği parlamento karşıtı sağcı darbe oldu. Wagner bundan, var olduğunu görmek istediği dünyanın asla siyasi eylemle gerçekleşemeyeceği ve insanlık durumunun esasen değiştirilemez olduğu sonucunu çıkardı. Politikadan uzaklaştı ve dışa dönük olmaktan çok içe dönük oldu.[12] Wagner'in psikolojik yapısındaki son bir faktör de antik Yunan'a bakışıydı. Ona göre Antik Yunan uygarlığı dağıldığında, özünde hümanist olan Yunan tanrıları ve en önemli konu olan mit artık sanat için mevcut değildi.[13]

"Büyük Olay"

Schopenhauer, Wagner'in farklı bir yoldan da olsa ulaştığı kavrayışların çoğunu düşüncesinin birçok yönüyle kavramıştı. Wagner, Schopenhauer'le karşılaştığı anda sadece onun ne kadar ileride olduğunu değil, aynı zamanda filozofun Almanca düzyazısının kendisinin de bir "sanat eseri" olduğunu fark etti. 1854'ün son yarısında Wagner, Schopenhauer'in *İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya* adlı kitabıyla karşılaştığında *Valkyrie*'nin başlangıcı için müzik üzerinde çalışıyordu. Schopenhauer ile karşılaştığında sağlığı pek iyi olmayan Wagner (bacağında bir çıban vardı), bu kitabı elinden hiç bırakmadı ve sık sık karıştırdı.[14]

İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya 1818 gibi uzun bir süre önce yayınlanmıştı ama Ren Nehri'ni ateşe vermemişti. Ancak Nisan 1853'te, editör yardımcılığını Alman hayranı George Eliot'ın yaptığı radikal *Westminster Review*'da John Oxenford imzasıyla "Alman Felsefesinde İkonoklazm" başlıklı bir makale yayınlandı. Oxenford, Schopenhauer'in felsefesinin övgüye değer derecede açık bir özetini verdi, öyle ki makale hızla çevrildi ve *Vossische Zeitung*'da yayınlandı, yani çeviri orijinalinden çok daha geniş bir kitle tarafından görüldü. Schopenhauer'in ünü yayıldı ve altmışlı yaşlarının ortalarında, bir ömür boyu kenara itildikten sonra aniden ünlü oldu.[15]

Schopenhauer'a olan bu ani ilgi patlaması onu Wagner'in dikkatini çeker ve 1854 Noel'inde Wagner filozofa "Saygı ve minnetle" yazılı bir *Yüzük* librettosu gönderir. Ne yazık ki Schopenhauer, Wagner librettoya bir mektup eklemediği için gücenmiş ve ne o zaman ne de daha sonra Wagner ile herhangi bir ilişkisi olmamıştır. Yine Bryan Magee şöyle der: "Schopenhauer'in, tüm zamanların en büyük sanat eserlerinden birinin kendi felsefesinin etkisi altında ortaya çıktığını bilmeden mezara gitmiş olmasının neredeyse dayanılmaz derecede dokunaklı bir yanı vardır."[16]

Metafizik Olarak Müzik

Schopenhauer, Kant'ın Yunanlardan bu yana gelmiş geçmiş en önemli filozof olduğuna inanıyor ve kendisini Kantçı geleneği sürdüren biri olarak görüyordu. En baştan çıkarıcı bulduğu tek fikir, Kant'ın "toplam gerçekliğin bizim tarafımızdan deneyimlenebilen ve deneyimlenemeyen bir kısımdan oluştuğu" fikriydi; "fenomenal" olanın "numenal" olandan ayrılmasıydı (bkz. 5. Bölüm, s. 125). Buna dayanarak, Schopenhauer'ın felsefesi iç içe geçmiş dört varlıktan oluşuyordu. İlk olarak, Kant'ın ampirik dünyanın dışında, çoğul *şeyler* olduğunu söylerken yanıldığını düşünüyordu. Bir şeyin diğerinden farklı olabilmesi için uzay ve zamanda yer kaplaması gerektiğini söylüyordu; ancak uzay ve zaman deneyimin yönleridir ve yalnızca ampirik dünyada var olmalıdır.

Sayılar gibi uzay ve zamanın ötesinde "varmış gibi görünen" soyutlamalar bile, ancak uzay ve zaman kavramları olmaksızın kendisi de anlaşılmaz olan ardışıklık anlayışımız sayesinde zihnimizde canlandırılabilir.[17] Schopenhauer buradan, uzay ve zamanın dışındaki "her şeyin tek ve farklılaşmamış olması gerektiği" sonucuna varmıştır. Başka bir deyişle, toplam gerçeklik iki yönden oluşur: özellikle uzay ve zamanda yer alan birçok maddi nesneden oluşan bir dünya olan fenomenler ve "tek, farklılaşmamış bir şey-mekansız, zamansız, maddi olmayan, nedenselliğin her türlü erişiminin ötesinde" olan "numenal âlem". Bu âleme deneyim ya da bilgi yoluyla erişilemez.

Schopenhauer ayrıca, iki alemin aynı gerçekliğin farklı şekillerde anlaşılan farklı yönleri olduğunu düşündüğünü söylemiştir. Ona göre numen, fenomenal dünyada kavradığımız şeyin *içsel anlamıdır*. Schopenhauer hiç dindar olmamasına rağmen (ateist olduğunu ilan etmişti, bunu açıkça itiraf eden ilk insanlardan biriydi), bir Hristiyan'ın ruh anlayışında yaptığı türden - içimizde saklı önemli bir şey olarak- bir ayrım yaptığını söylüyordu. Schopenhauer'a göre, derinlerde, hepimiz aynı şeyiz, ama asla tam olarak kavrayamayacağımız bir şey. Schopenhauer için insanlığın nihai bir birliği, hepimizin paylaştığı bir âlem vardır. En önemlisi, merhametliyizdir çünkü bir kişi diğerine zarar verirse, o kişinin bir şekilde kendisine de zarar verdiğinin farkındayızdır. Modern zevkler için bu biraz mistik olmaktan öte bir şeydir. Ayrıca Kant'ın etiğin rasyonel olduğu iddiasını da çürütmektedir.[18]

Schopenhauer'in temel sisteminin ikinci yönü -anlaşması çok daha kolay- insan hayatının trajik olmaya mahkum olduğunu düşünmesidir. Ona göre hayat sonsuz bir "umut", "çaba" ve "özlem"den oluşur -ilk günlerimizden itibaren hep bir şeylere ulaşmaya çalışırız. Bu sonsuz özlem doğası gereği tatmin edilemez, çünkü istediğimizi elde eder etmez başka bir şey isteriz. Bu bizim çıkmazımızdır.[19]

Onun düşüncesindeki üçüncü unsur, yani birbirimizle olan ilişkilerimizde çoğu zaman bencil, acımasız, saldırgan ve kalpsiz olmamız, bu çıkmazı daha da kötüleştirmektedir. Eğer haklıysa, dedi, eğer numenal ve fenomenal dünyalar aynı gerçeklikse ama farklı şekillerde kavranıyorsa, bu numenal âlemin kendisinin ahlaksız ve korkunç olduğu anlamına gelmelidir. Bu onun meşhur -meşum- kötümserliğiydi. Schopenhauer bu korkunç, kör, amaçsız numenal dünyaya ne ad vereceği konusunda bir sorun yaşadı ve sonunda "isteme" kelimesini bulsa da, bu kelimeden hiçbir zaman tam olarak memnun olmadı. Bu kelimeyi ve "yaşama isteği" ifadesini seçmiştir çünkü ona göre bu, içimizdeki "nihai dürtü"dür.[20] Schopenhauer'a göre, dünyadan uzakta hoşnutluğa ulaşmak istiyorsak, bu var olma isteği çeşitli tezahürlerini tanımalı ve bunların üstesinden gelmeliyiz.

Schopenhauer'a göre dinlerin bu şekle bürünmesinin nedenlerinden biri, çoğu insanın derin metafizik ve ahlaki hakikatlerin açıkça ifade edilmesini

hazmedememesidir; bunların benzetmeler, mitler ve efsanelerle süslenmesi gerekir. Schopenhauer dinlerin var olan en derin hakikatleri somutlaştırdığını ve yaratıcı sanatla çok fazla ortak yönleri olduğunu düşünmüştür.[21] Bu onu dördüncü ana argümanına götürmüştür: şeylerin kalbini görmemizin en erişilebilir yolu -anlık da olsa- seks ve sanat, özellikle de müzik sanatıdır.

Sanat bir yana, Schopenhauer'ın sekse odaklanması şaşırtıcıydı, ancak onun için seksin insan davranışları üzerinde geniş kapsamlı bir etkisi olduğu açıktı. Şöyle diyordu: "Bana dünyanın o içsel özüne, *yaşama isteği* olarak adlandırdığım o şeyin kendisine dair *en mahrem bilginin* nerede bulunacağı sorulursa ... *çiftleşme eylemindeki coşkuya* işaret etmeliyim. Bu, her şeyin gerçek özü ve çekirdeği, tüm varoluşun amacı ve gayesidir." (Ayrıca şunu da eklemiştir: "Bütün bu yaygara da neyin nesi?")[22]

Sanat da benzerdi: Bir sanat eseri ne olursa olsun, bir kez ona daldığımızda kendimizi unuturuz. Aynı zamanda, Schopenhauer için, müzik hariç, sanatların her biri temsilidir. Dolayısıyla müzik, "hiçbir şekilde temsil edilemeyen bir şeyin, yani numenin" ifadesidir. Metafizik bir sestir: "Besteci dünyanın en iç doğasını açığa çıkarır ve en derin bilgeliği, muhakeme gücünün anlamadığı bir dilde ifade eder." Bizi yaşam mücadelesinden uzaklaştırır.[23]

Modern Müziğin Çıkış Noktası

Wagner'in Schopenhauer ve Kant'ı ciddiyetle ele alması, müziği hakkında bilgi edinmemize yardımcı olur. Politika konusunda -herhangi bir politik görüşten ziyade politik süreç konusunda- hayal kırıklığına uğrayan Wagner, Schopenhauer'in sanatın dünyadan bir sığınak olabileceği, ne kadar kısa veya tatmin edici olmasa da numenal dünyayla karşılaşmanın tek yolu olduğu yönündeki argümanına kapıldı. Uzay ve zamanın dışında var olan bir şeyi yaratmaya -ya da ortaya çıkarmaya- niyetliydi ve insanlığın kurtuluşu, onu tekrar bir araya getirmek, yabancılaşmayı ortadan kaldırmak, onun için deneyimin doruk noktasıydı.[24]

Wagner, Schopenhauer ile karşılaştığında *Valkür*'ün müziği üzerinde çalışıyordu; *Siegfried* ve *Gotterdammerung*'un librettilerini tamamlamış ancak müziklerini tamamlamamıştı. Demek ki sadece *Tristan ve Isolde*, *Usta Şarkıcılar* ve *Parsifal*, filozofu özümsedikten sonra yaratılmıştır.[25] Her şeyden önce bu üç eserde Schopenhauer'in müzisyeni nasıl etkilediğini görüyoruz. Wagner'in kendisi *Parsifal*'in "taçlandırıcı başarısı" olduğunu ve bundan sonra opera yazmayı bırakıp senfonilere yönelmeyi planladığını söylemiştir, ancak aslında Wagner'in ses dünyası *Siegfried* ile değişmeye başlamıştır. Schopenhauer ile ilk karşılaşmasından iki yıl sonra bestelenen *Siegfried*'in müziği, daha önce bestelediği *Ren Altını* ve *Valkür*'den çok farklıdır. Temel fark, yine Bryan Magee'nin belirttiği

gibi, orkestranın karakterlerle olan ilişkisidir. Önceki operalarda müzik yükselir ve alçalır -her zaman sözlere eşlik eder; *Siegfried*'de ilk kez seyirci sözleri her zaman duyamaz, orkestral sesin ağırlığı, müziğin devasa duvarı dikkati zorlar.

Schopenhauer'in müziğin sanatta özel bir yeri olduğuna dair inancı, müzik hakkında, metafiziğin zemini olarak akustik hakkında bir dizi özel yorum yapmasına ve armonikte "süspansiyon" olarak bilinen teknik bir cihaza yer vermesine yol açmıştır.[26] Bu referans Wagner'de hemen yankı bulmuşa benziyor, öyle ki Wagner süspansiyonun işleyişine dayanan bütün bir opera bestelemeye karar vermiştir.* Fikir şuydu: "Müzik baştan sona uyumsuzluktan uyumsuzluğa öyle bir şekilde ilerleyecekti ki kulak, gelmeyen bir çözüm için diken üstünde olacaktı." Bu, aslında saf bir müzikal Schopenhauer'dı; "hayatımız olan, aslında biz olan, giderilemeyen özlem, arzu, hasret" ancak dramatik açıdan kahramanın hayatının da sonu olan son akorda çözülecekti. Bayreuth'ta bu etkiye yardımcı olmak için orkestra çukurunu bile alçaltmıştır.[27]

Tristan'ı devrimci bir beste yapan da budur. Uyumsuzluklardan başka neredeyse hiçbir şey içermeyen bu eser, daha önce yapılanların çoğundan farklı bir tınıya sahiptir ve ilk gecesinden itibaren tüm kuralları yıkarak "modern müziğin" başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir. Tonalite, geleneksel müziğin en yüce amacı ve başarısıydı ve bunun sonucu olarak tuşlarla besteleniyordu. *Tristan* o kadar farklıydı ki, opera notası yayınlandıktan sonra beş yıl boyunca sahnelenmedi (bir kere, notaların tuhaf bir şekilde art arda sıralanması şarkıcıların söylemesi ve hatta hatırlaması için imkansızdı).[28]

Her ne kadar heyecan verici olsa da, Wagner artık operalarında açıkça görülmeye başlanan şeyi, yani müzik ve sözler arasında eşitlik olmadığını açıkça savunuyordu. Operada deneyim öncelikle müzikal bir deneyimdir, müzik "duygunun görünmez dünyasıdır ... Beynimizde *a priori* olarak var olan zaman ve mekân yasalarını uygulayarak fenomenal dünyayı inşa ettiğimiz gibi, dramada dünya İdeası'nın bu bilinçli sunumu da, tıpkı fenomenal dünya algılarımızda nedensellik yasalarından yararlandığımız gibi, dramatistte kendilerini bilinçsizce ortaya koyan müziğin iç yasaları tarafından koşullandırılacaktır."[29] Bryan Magee'nin gözlemlediği üzere, müzik burada daha önce ya da daha sonra hiç sahip olmadığı bir felsefi önem düzeyine yükseltilmiştir.[30]

Nietzsche Wagner'e Karşı

Wagner'in Schopenhauer'i örnek aldığı gibi Friedrich Nietzsche de Wagner'i örnek almıştır. İki adam Kasım 1868'de tanıştığında Nietzsche yirmi dört yaşındaydı ve hâlâ öğrenciydi. Wagner şöhretinin doruğundaydı. *Usta*

* Her ne kadar Aşkı akoru (*Vorhaltsakkord*) ilk olarak Tannhauser'deki Ruf der Sirenen'de (Sirenlerin Çağrısı) duyulsa da.

Şarkıcılar'ın prömiyeri o yıl yapılmış ve önceki tüm eserlerinden daha büyük bir coşkuyla karşılanmıştı.

Nietzsche de Wagner gibi Almanya'nın doğusundaki Saksonya'dan geliyordu ve Lutherci bir papaz ailesine mensuptu.[31] Burslar sayesinde Bonn ve Leipzig üniversitelerine gönderildi ve burada felsefe değil klasik filoloji okudu. O kadar parlak bir öğrenciydi ki, yirmi dört yaşında, henüz lisans öğrencisiyken, Basel Üniversitesi'nde klasik filoloji alanında doçentlik teklifi aldı ve bir yıl sonra profesör oldu. O kadar ilerlemişti ki, Leipzig Üniversitesi ona bir tez sunmasına ya da sınavı beklemesine gerek kalmadan diplomasını verdi. Hemen Basel'e taşındı.

Bu alışılmadık ödüller Wagner'le tanıştığında ününe ün katmıştı. İki adam 1868'den 1876'ya kadar iyi arkadaş olarak kaldılar, daha sonra genç adam kendini tam zamanlı olarak felsefeye adamak için Basel'deki akademik görevini bıraktı (üniversite içinde geçiş yapmaya çalışmış ancak reddedilmişti). İleride değineceğimiz Wagner'den kopuşun ardından Nietzsche kendine özgü gezginci yaşam tarzını geliştirdi ve yaklaşık on iki yıl boyunca, otuz iki ile kırk dört yaşları arasındayken, şu anda ünlü olduğu yazılarını "döktü".[32] Dostluğu Wagner'i etkileyemeyecek kadar geç kurulmuştu ama diğer bestecileri etkilemişti -Gustav Mahler, Frederick Delius, Arnold Schoenberg ve senfonik şiiri Nietzsche'nin en bilinen kitabı *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'e dayanan Richard Strauss. Schopenhauer gibi Nietzsche'nin de müziğe büyük bir ilgisi vardı; Schumann, Schopenhauer ve yalnız yürüyüşler onun en büyük zevkleriydi. Schopenhauer'i keşfetmesinin hayatındaki entelektüel dönüm noktası olması bakımından Wagner'le paralellik gösteriyordu.

Tanıştıktan sonra dostlukları olgunlaştı ve Nietzsche, Wagner'in evi Tribschen'in sık sık ziyaretçisi oldu. Nietzsche Noel'i orada geçirdi, Wagner'in otobiyografisinin basımına yardım etti, provaları okudu ve *Siegfried*'in orijinal metni üzerinde metin yazarlığı yaptı. Wagner yürüyüşe çıktığında, Nietzsche'nin piyanosunu çalmasına izin verilmiştir.[33] Nietzsche'nin ilk kitabı *Die Geburt der Tragodie aus der Geist der Musik* (Müziğin Ruhundan Trajedinin Doğuşu, 1872) Wagner'e adanmıştır ve Nietzsche kitabının besteciyle yaptığı konuşmaların bir "kristalizasyonu" olduğunu söyleyecek kadar ileri gitmiştir.[34]

Nietzsche'nin argümanı, eski Yunanları esasen şu an -veya geçmişte- yanlış anladığımızdır. Yunan trajedisinin, özellikle de Aeskhylos ve Sophokles'in eserlerinin yakından okunması, onların kaygısının insan ilişkilerinde dolaşan "okyanussal ve irrasyonel" duygular -tutku, erotizm, saldırganlık ve sarhoşluk, "Dionysosçu" olarak adlandırdığı deneyimler- olduğunu gösterir. Ancak bu tutku, hayal gücünü belirli bir şekilde, "Apollonca", tiyatrodaki oyunların doğrusal ve dolayısıyla esasen rasyonel biçimine uygun olarak yönlendiren mitik hikayeler aracılığıyla işlendi. Oyunların kendileri bir yana, yaşamın Dionysosçu yanı Yunanlar arasında "eleştirel ve öz-eleştirel zeka"nın

gelişmesiyle, "yüce eleştirel akıl" Sokrates'te doruğa ulaşan amansız bir dürtüyle yok edildi. Entelektüel anlayış, eleştirel kendilik bilinci, Nietzsche'nin dediği gibi "dehşet ve yanlış anlamalar" uyandıran hakim metodoloji haline geldi.[35] Nietzsche'ye göre ahlak bile Sokrates'in dünyasında bilginin bir işleviydi, insan varoluşunun tamamı "kavramsallaştıran zeka" için erişilebilirdi."[36] Deneyime yönelik bu yaklaşım Euripides'in trajedilerinde doruğa ulaştı; bu trajediler Aeskhylos ve Sophokles'in özü olan şeyle, yani Nietzsche'nin zamanında bilinçdışı olarak adlandırılmaya başlanan irrasyonel olanı keşfetmeleriyle alay ediyordu. Nietzsche, Euripides'in sığ olduğunu, eserlerinin insanları harekete geçirme yeteneğini kaybettiğini ve Yunan sanatının bu şekilde gerilediğini ve çürüdüğünü düşünüyordu. Nietzsche'ye göre Wagner'in müziği -ahlakın temeli olarak merhamete ve akıldışına yaptığı vurguyla- Aeskhylos ve Sophokles'e dönüşü işaret ediyor, dramayı bir sanat formu olarak eski bütünlüğüne kavuşturuyordu.[37] Wagner bu kitabı sevdi ve Nietzsche'nin onunla karısı dışında herkesten daha yakın bir ilişki içinde olduğunu söylüyordu.

Bu durum uzun sürmedi. Nietzsche 1874 civarında, yirmili yaşlarını geride bırakırken, kendi başına yola çıkma dürtüsü hissetmiş gibi görünüyor. Yoksa Wagner, dâhilerle -Heine, Schumann ve Mendelssohn- ilişki kurmaya alışkın olmasına rağmen, Nietzsche'deki bu niteliği kabul etmeyi reddetmiş miydi? Wagner'in eşi Cosima, Nietzsche'nin "genç arkadaşlarımız arasında kuşkusuz en yeteneklisi, ama en hoşnutsuz olanı" olduğunu gözlemlemişti. Sanki Wagner'in kişiliğinin ezici etkisine direniyor gibiydi."[38]

Kesin bir kopuş yaşanmadı ve 1883'teki Bayreuth Festivali'nde Wagner, Nietzsche'nin kız kardeşine sırrını açtı: "Kardeşine söyle, beni bırakıp gittiğinden beri yapayalnızım." Nietzsche de Wagner'e hemen sırtını dönmedi. Kendi kitaplarından ikisi besteciye ayrılmıştı: *Wagner Olayı* ve *Nietzsche Wagner'e karşı*; üçüncüsünün başlığı *Gotzendammerung* (Putların Alacakaranlığı) ise *Gotterdammerung*'un açık bir yankısıydı.[39]

Filozofun sağlık durumunun kötü olması işleri zorlaştıran bir faktördü. Nietzsche gözleriyle ilgili kronik sorunlar, şiddetli migrenler ve "utanç verici durumlarda" kusmasına neden olan korkunç mide rahatsızlıkları yaşadı. Kırk dört gibi erken bir yaşta üçüncül frengiye yenik düşeceği için, bu semptomların genellikle ilk başlangıç belirtileri olduğu varsayılır. Bir başka belirti de kendine özgü yaşam tarzı olabilir: Tek başına yaşıyor ve İsviçre, İtalya veya Fransa'da pansiyondan küçük otele taşınıyor, günde altı ila on saatini açık havada yürümeye ayırıyor, odasına sadece yazmak, yemek yemek veya uyumak için dönüyordu. Bu şekilde yazdığı kitaplar bugün felsefenin klasikleri arasındadır ve kendilerine has bir üslupları vardır. Nietzsche, Fichte veya Hegel tarzında kapsayıcı bir argüman sunma kaygısı taşımıyordu. O, en iyi Almanca eserler arasında kabul edilen düzyazı eserlerinde şaşırtıcı, kısa, özlü ("coşkun") içgörüler sunmayı kendi görevi olarak gördü.[40]

"Yabani Otlar, Molozlar ve Haşarat"

Nietzsche, Schopenhauer'dan en keskin kopuşu gerçekleştirmiştir. Nietzsche için "öteki âlem" diye bir şey yoktu; deneyimlediğimiz bu dünyanın var olan tek gerçeklik olduğuna inanmaya başlamıştı. (Bundan sonrası için bunu akılda tutmakta fayda var: modern Alman tarihinde irrasyonalizm ve rasyonalizm arasındaki ayrım bazen çok keskin bir şekilde çizilmiştir). "Görünen dünya gerçek dünyadır" diyordu Nietzsche ve bu dünya "yabani otlar, molozlar ve haşarat" tarafından işgal edilmişti.[41]

En bilinen ifadesi "Tanrı öldü"dür ve bundan iki önemli şey çıkar. Birincisi, aşkın bir âlem yoktur; ikincisi, ahlakımız ve değerlerimiz başka bir âlemden kaynaklanamaz. Ahlakın temeli bu dünyada olmalıdır çünkü "başka" hiçbir yerden gelemezler. Toplumsal ve tarihsel olarak insanlar kendi ahlaklarını ve değerlerini yaratırlar ve "ideal", "insan hayal gücünün bir ürünü"nden başka bir şey değildir. Schopenhauer ile canlıların temelde bencil olduğu ve her zaman istediklerini ele geçirip sahip olduklarını ölümüne savunacakları konusunda hemfikirdi. Bu, onun için en temel içgüdü olan ve "herkesin herkese karşı savaşı"nın doğal düzen olduğu anlamına gelen "yaşam iddiası" olarak adlandırdığı şeydir. Uygarlık, binlerce yıl boyunca "güçlünün zayıfı, sağlıklı olanın hastayı, zeki olanın aptalı, ehil olanın ehil olmayanı" ortadan kaldırdığı bu herkesin herkese karşı savaşından doğmuştur. Temel olan her şey bu mücadelenin sonucunda gelişti, ancak daha sonra çok önemli bir değişiklik oldu. İki ya da üç bin yıl önce, dünyanın çeşitli yerlerinde, ahlakı icat eden bir nesil ortaya çıktı. "Güçlü olanın istediğini almaması gerektiğini, yasalara gönüllü olarak boyun eğmesi gerektiğini öğrettiler."[42]

Nietzsche özellikle Sokrates ve İsa'yı seçmiştir. Aralarında, insanları diğer hayvanlardan ayıran ve kültürü mümkün kılan süreci tersine çevirdiklerini düşünüyordu. Etkili -ama ona göre sapkın- öğretileri, çoğunluğun, kitlelerin, "yetenekli olmayanların" çıkarlarına uygun olduğu için başarılı olmuştu. Nietzsche'ye göre Sokrates ve İsa bunu yaparak uygarlığın ileriye doğru yürüyüşünün doğal süreçlerini engellemek için ellerinden geleni yapmış ve çöküş ve gerilemenin ortak sorumlusu olmuşlardır.[43]

Nietzsche böyle bir başlangıç noktasından yola çıkarak çağdaş kültürün toptan eleştirisine girişti. Ona göre, insanlığın kurumlarının, sanat ve bilimlerimizin, felsefe ve siyasetimizin -Sokrates ve İsa'dan bu yana geliştikleri şekliyle- yanlış değerler temelinde geliştiği apaçık ortadaydı. Kendisinden başlayarak, dünyamızı yeniden inşa etmenin artık bizim görevimiz olduğunu söyledi. "Bu, tüm tarihteki en büyük kırılma, en büyük dönüm noktası olacak, öyle ki gelecek boyunca tüm zaman ya bu olaydan önce ya da sonra olarak değerlendirilecek."

Amacı insanları tamamen kendiliğinden kılmak, onları hayvanlar kadar özgür ve özbilinçten yoksun hale getirmek ve uyumlu değil uyumsuz varlıklar olduklarını fark etmelerini sağlamaktı.[44] Bastırılmamış ve sınırlanmamış yaşam onun için daha önce yaşanmış olanlardan üstün olacaktı ve bu cesur yeni dünyayı yansıtmak için bu şekilde yaşayanlara yeni bir isim verdi: *Übermenschen* (üst-insan). *Übermensch*, ruhun, Tanrı'nın, aşkın âlemin, bundan başka bir dünyanın olmadığı gerçeğinden tam olarak yararlanma özgürlüğüne sahip olacaktı. "Var olmanın verdiği hazdan başka ödül yoktur. Yaşamın anlamı yaşamdır."[45] Yaşam iddiası üstinsanın görevi, en yüce değerli faaliyet haline geldi. Yaşama isteği, kişinin dünyadaki varlığını ortaya koyması, tüm engelleri bir kenara itmesi -Nietzsche buna "güç istenci" diyordu ve bunun Schopenhauer'i nasıl ters yüz ettiğini ve *Bildung* kavramının radikal mutasyonunu içerdiğini açıkça görebiliriz. Numenal âlem var olmadığına göre, onunla olan "birliğimiz" de var olamaz ve dolayısıyla ondan doğan ve ahlakın temelini oluşturan merhametimiz de var olamaz. Ahlak kişisel çıkardan kaynaklanır ve merhamete kesinlikle yer yoktur.[46]

Schopenhauer'a karşı çalışırken, Nietzsche aynı zamanda -doğal olarak- Wagner'den de uzaklaştı. Bu değişim, "Hastalıklı biçimde Hıristiyani ve gerici fikirlere bir döneklik ve geri dönüş..." olarak kınadığı *Parsifal*'e saldırısında çarpıcı bir şekilde ortaya çıktı.

Nietzsche 1889'da Torino'da sokakta yere yığıldı, tedavi edilemez bir şekilde delirdi ve sonraki on bir yıl boyunca, el yazmalarını düzenleyecek ve kendi tartışmasını yaratacak olan kız kardeşi Elisabeth tarafından bakıldı. O ana kadar eski arkadaşına karşı tutumunu kendi zihninde hiçbir zaman tam olarak oturtamamıştı. Zihinsel çöküşünden hemen önce, piyanoda sessizce Wagner çalıyordu, ama acı doluydu.

Bestecinin 1883'teki ölümünden sadece dokuz gün sonra Nietzsche bir arkadaşına yazdığı mektupta, "Wagner tanıdığım *en dolu* insandı," demişti. Bununla birlikte, "Aramıza ölümcül bir suç gibi bir şey girdi; ve eğer daha uzun yaşasaydı korkunç bir şey olabilirdi" diye devam etti.[47]

Bu "ölümcül suç" hakkındaki ayrıntılar ancak 1956 yılında, Nietzsche'yi muayene eden bir doktor ile Wagner arasındaki yazışmaların gün ışığına çıkmasıyla ortaya çıktı.[48] Bu yazışmalar Nietzsche'nin 1877 yılında İsviçre'de geçirdiği bir muayeneyle ilgiliydi. Tutkulu bir Wagnerci olan doktor, Nietzsche'yi muayene etmiş ve sağlığının kötü olduğunu, hatta Nietzsche'nin kör olma riskiyle karşı karşıya olduğunu tespit etmişti. Bu, Nietzsche ve Wagner'in hâlâ arkadaş oldukları bir dönemdi ve bu nedenle, muayenenin ardından Nietzsche Wagner'e bir mektup yazarak teşhisi bildirdi, aynı zamanda doktorun yazdığı ve aktarılması şartıyla Nietzsche'ye verdiği *Yüzük* üzerine bir denemeyi de ekledi. Wagner doktora cevap yazarak makale için teşekkür etti, ancak aynı

zamanda Nietzsche'nin sağlığı konusunu da gündeme getirdi, görünüşe göre o dönemde yaygın olan körlüğün mastürbasyondan kaynaklandığı inancına atıfta bulundu. Doktor, Wagner'e verdiği cevapta hiç de profesyonelce davranmayarak, muayenesi sırasında Nietzsche'nin kendisine "tıbbi tavsiye üzerine" İtalya'da fahişeleri ziyaret ettiğini söylediğini itiraf etti. (Bu bazen kronik mastürbasyon tedavisi olarak tavsiye edilirdi).

Bu mesafeden bakıldığında bile, olaylar dizisi şok edicidir; o zamanlar durum ne kadar daha kötüdür. Bu mektup alışverişin ayrıntılarının 1882 Bayreuth Festivali sırasında dolaşıma girdiği ve aynı yıl içinde Nietzsche'nin dikkatini çektiği artık biliniyor. Bir mektubunda "*iğrenç* bir ihanetin" kendisine geri geldiğini itiraf etmiştir. Birden fazla gözlemci bu olayın Nietzsche'nin dengesini bozmaya katkı sunduğu sonucuna varmıştır.[49]

Bu iki büyük adamı küçülten bir hikayedir.

17.

Fizik, Kral Oluyor: Helmholtz, Clausius, Boltzmann, Riemann

Julius Robert von Mayer (1814-78) Şubat 1840'tan itibaren tam bir yıl boyunca Doğu Hint Adaları'na giden bir Hollanda ticaret gemisinde gemi doktoru olarak görev yaptı.1 Heilbronn, Wurttemberg'de bir eczacının oğlu olan Mayer, 1838 yılında Tübingen Üniversitesi'nden tıp alanında mezun oldu ve Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nde gemi doktoru olarak çalışmaya başladı.[2] En ünlü gözlemini 1840 yazında Cakarta'da verdiği bir mola sırasında yaptı. Günün usulüne uygun olarak, Cava'ya yeni gelmiş olan birkaç Avrupalı denizcinin kanına baktı. Kanlarının bu kadar kırmızı olmasına şaşırmış ve Endonezya'daki yüksek sıcaklıklar nedeniyle normalden daha canlı olduğu sonucuna varmıştır; bu da denizcilerin vücutlarının ısısını korumak için daha düşük bir metabolik aktivite oranına ihtiyaç duyduğu anlamına gelmektedir. Vücutları atardamar kanından daha az oksijen çekmiş, bu da geri dönen toplardamar kanını normalde olacağından daha kırmızı yapmıştır.

Mayer bu gözlemden çok etkilenmişti çünkü bu gözlem ona Justus von Liebig'in hayvan ısısının vücut tarafından alınan gıdalardaki kimyasalların yanması -oksidasyonu- yoluyla üretildiği teorisini açıkça destekliyor gibi görünmüştü. Gerçekte, gıdada gizli olarak bulunan kimyasal "kuvvetin" (o zamanlar bu terim kullanılıyordu) (vücut) ısısına dönüştüğünü gözlemliyordu. Hayvanlara giren tek "kuvvet" yiyecekleri -yakıtları- olduğundan ve sergiledikleri tek kuvvet biçimi aktivite ve ısı olduğundan, bu iki kuvvet tanım gereği her zaman dengede olmalıdır.

Mayer başlangıçta çalışmasını Johann Christian Poggendorff'un editörlüğünü yaptığı prestijli *Annalen der Physik und Chemie*'de yayınlamaya çalışmış, ancak reddedilmiştir.[3] Bu nedenle ilk yayınlanmış çalışması olan "Bemerkungen uber die Krafte der unbelebten Natur" ("Cansız Doğanın Kuvvetleri Üzerine Açıklamalar") 1842'de *Annalen der Chemie und Pharmacie*'de yayınlandı ve burada hareket ve ısı arasında bir ilişki olduğunu, "hareket ve ısının yalnızca bir ve aynı kuvvetin farklı tezahürleri olduğunu [ve] birbirlerine tebdil ve tahvil edilebilmeleri gerektiğini" savundu. Mayer'in fikirleri o dönemde fazla bir

etki yaratmadı, ancak muhtemelen *Annalen der Chemie und Pharmacie*'nin Justus von Liebig'den başkası olmayan editörü bu fikirlerin basılmaya değer olduğunu düşündü.[4]

Julius Mayer'in hikayesi derli topludur. Ancak bilim tarihçisi Thomas Kuhn, 1842 ile 1854 yılları arasında en az on iki bilim insanının "enerjinin korunumu" olarak bilinen fikrin bir versiyonuna ulaştığına dikkat çekmiştir. Yüzyılın ortalarında "enerji" kelimesi yeniydi, ancak 1900 yılına gelindiğinde tüm fizik bu kavram etrafında dönecekti.[5] Kuhn, bu on iki öncüden beşinin Almanya'dan, birinin Alsace'dan ve birinin de Danimarka'dan, yani Alman etkisinin olduğu bölgelerden geldiğine işaret etmektedir. Almanların bu üstünlüğünü, "enerji korunumunu keşfedenlerin çoğunun, tüm doğal olayların kökeninde tek bir yok edilemez güç görmeye derinden yatkın olmalarına" bağlamıştır. Bu kök fikrin *Naturphilosophie* literatüründe bulunabileceğini öne sürmüştür. "Örneğin Schelling [ve özellikle] manyetik, elektriksel, kimyasal ve nihayet organik fenomenlerin tek bir büyük birlik içinde iç içe geçeceğini savunuyordu."[6] Von Liebig, Schelling ile iki yıl çalışmıştı.

Bildiğimiz Fiziğin Ortaya Çıkışı

Fizik söz konusu olduğunda, on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısı yaklaşımda ve hatta kelime dağarcığında, fiziğin gelişen doğasını yansıtan bazı önemli değişikliklere sahne oldu. Örneğin on sekizinci yüzyılın sonlarında "fizik" terimi genel olarak doğa bilimlerini ifade etmekteydi. On dokuzuncu yüzyılın başlarında aynı kelime, genellikle matematiksel ve/veya deneysel bir metodoloji kullanan mekanik, elektrik ve optik çalışmaları anlamına gelmeye başladı.[7] Yüzyılın ortalarına gelindiğinde, "nicelleştirmeyi ve matematiksel yasalar arayışını evrensel amaçları olarak benimseyen kendine özgü bir fizik bilimi ortaya çıktı." Örneğin 1824'te Heidelberg Üniversitesi'nin küratörü, daha önce de gördüğümüz gibi Alman klasik eğitimini geliştirdiği düşünülen ve giderek daha başarılı hale gelen filoloji seminerlerini örnek alarak burada bir "matematik semineri" kurulmasını önerdi. Bunu diğer üniversiteler de takip etti.[8] Göttingen'de olağanüstü bir matematik profesörü olan Moritz Stern de aynı çağrıda bulundu. 1845 yılında Berlin Fizik Derneği kuruldu.[9]

Araştırma, daha önce de belirtildiği gibi, daha fazla prestij kazanmaya başladı ve fizik de diğer disiplinlerden farklı değildi. *Annalen der Physik* sayfalarını giderek daha fazla Alman bilim insanlarının araştırmalarına ayırırken, yabancı dergilerden yapılan çevirilere daha az yer veriyordu. 1790'da kurulan *Annalen*'in kendisi de meydana gelen değişimlerin bir belirtisiydi: 1840'lara gelindiğinde en önemli Alman fizik dergisiydi, ancak bu on yıl içinde birçok yeni dergi çoğaldı, tıpkı birçok yeni tıbbi aletin piyasaya sürülmeye başlaması

gibi. *Annalen*'in 1824'ten beri editörü olan Johann Christian Poggendorff, bilimsel kariyerlerin başlamasını ya da bitmesini sağlayabiliyordu.[10] Poggendorff, 1877'de ölene kadar *Annalen*'in editörlüğünü yaptı. 1877'de *Annalen*'in üstünlüğü o kadar kesinleşmişti ki, Berlin Fizik Derneği dergiyi devraldı ve Gustav Wiedemann editör, Hermann von Helmholtz da teorik konularda danışman oldu. Fizikte, deneyci ve teorisyen arasında net bir iş bölümü ortaya çıkmaya başlamıştı. 1860'lar ve 1870'lere gelindiğinde, teorik fizik de dahil olmak üzere fizik alanındaki araştırmalar, sadece öğretime yardımcı olarak değil, başlı başına bir amaç olarak görülmeye başlandı. 1870'lerden itibaren bir dizi Alman üniversitesinde teorik fizik profesörlükleri kuruldu. Mary Jo Nye bu kurumların, özellikle de Berlin-Charlottenburg'daki Physikalisch-Technische Reichsanstalt'ın (PTR) izini sürmüş ve on dokuzuncu yüzyılda İngiltere ve Kuzey Amerika'dan 800 fizikçi ve kimyacının Almanya'da doktora yaptığını ve otuz dokuz önemli İngiliz bilim insanının Alman etkisi altına girdiğini hesaplamıştır.[11] Aynı şekilde, Avrupa'nın her yerinde, öncekilerden hem tür hem de sayı olarak farklı, artık yalnızca öğretim yardımcıları değil, kendi başlarına araştırma alanları olan yeni laboratuvarlar inşa ediliyordu. "Deney giderek doğanın sırlarını çözmenin anahtarı gibi görünmeye başladı."[12]

Laboratuvarda giderek daha fazla sayıda deneyci bir tür kuvveti diğerine dönüştürmenin yollarını arıyordu. Kuhn'un da söylediği gibi, özellikle Romantik doğa filozofları için, bir tür kuvvetin bir diğerine dönüştürülmesinin bu "çoğalan örnekleri" doğanın temelindeki birliği doğruluyor gibiydi -bunlar karşılıklı olarak dönüştürülebilirdi çünkü aynı temel gücün farklı tezahürleriydiler. Aynı zamanda, pragmatistler bu dönüşümlerde ekonomik olasılıklar gördüler. Yeni fotoğraf teknolojisi kimyasal reaksiyonlar üretmek için ışığı kullanıyordu. Voltaik yığın, kimyasal güçleri elektriğe dönüştürüyor gibi görünüyordu ki bu, sanayileşen ve kentleşen toplumlarda büyük bir endişe kaynağıydı. Hepsinden önemlisi, ısıdan mekanik güç üreten bir makine olan buhar makinesi vardı.[13]

Enerjinin Keşfi/İcadı

On sekizinci yüzyılda ısı ve elektrik, sıradan maddenin atomlarıyla etkileşime giren "ölçülemez sıvılar ve eterler" olduğu varsayımıyla açıklanıyordu. 1812'de Paris Akademisi, ısının madde içinde nasıl hareket ettiğini gösterene Grand Prix des Mathematiques ödülünü vereceğini duyurdu.[14] Joseph Fourier'nin 1822'de yayınlanan matematiksel ısı teorisi, ısı ve matematiği bir araya getirirken, James Prescott Joule'ün 1843'teki deneyleri ısı ve mekanik işin eşdeğerliğini ortaya koydu. İki yıl sonra Julius Mayer vücut ısısı ve kan rengi hakkındaki gözlemlerini yayınladı.

Geriye dönüp bakıldığında, her şeyin enerjinin korunumu teorisine işaret ettiği görülebilir, ancak yine de birinin bu fikirleri net bir şekilde formüle etmesi gerekiyordu; bu da Hermann von Helmholtz'un (1821-94) 1847 tarihli ufuk açıcı anılarında gerçekleşti. *Kuvvetin Korunumu Üzerine* adlı kitabında, ısı, ışık, elektrik ve manyetizmayı "enerji"nin farklı tezahürleri olarak ele alarak gerekli matematiksel formülasyonu sağlamıştır.[15]

Prusyalı bir Gymnasium öğretmeninin oğlu olan Helmholtz, Prusya ordusundan aldığı bursla Berlin Üniversitesi'nde tıp eğitimi aldı. Karşılığında, 1849'da Königsberg Üniversitesi'nde fizyoloji doçenti olmadan önce bir tıp subayı olarak görev yaptı.[16] Helmholtz'un 1847 tarihli makalesi özel bir broşür olarak yayınlandı. Mayer gibi o da makalesini *Annalen der Physik*'ten Poggendorff'a göndermiş ancak reddedilmişti. Helmholtz'un daha önceki fizyolojik yayınlarının tümü, hayvan bedenlerinin ısısının ve kas faaliyetlerinin nasıl yiyeceklerin oksidasyonuna bağlanabileceğini, yani insan motorunun buhar makinesinden çok az farklı olduğunu göstermek üzere tasarlanmıştı. Helmholtz, tamamen canlılara özgü güçler olduğunu düşünmüyordu; bunun yerine organik yaşamın, inorganik alemde işleyen güçlerin "modifikasyonları" sonucu ortaya çıktığını düşünüyordu.[17] Helmholtz'un öngördüğü tamamen mekanik evrende, insan ve makine çalışması arasında bariz bir bağlantı vardı.[18]

Mayer ve Helmholtz doktor oldukları için çalışma bilimine fizyoloji yoluyla ulaşırken, Helmholtz'un Prusyalı arkadaşı Rudolf Clausius, İngiliz ve Fransız çağdaşları gibi bu olguya her yerde bulunan buhar makinesi aracılığıyla yaklaştı. Mayer ve Helmholtz'un aksine, Clausius ilk önemli makalesi olan "Isının Hareket Kuvveti ve Bundan Çıkartılabilecek Isının Doğasına İlişkin Yasalar Üzerine"yi *Annalen*'e kabul ettirmeyi başardı; makale 1850'de yayınlandı.[19] Clausius (1822-88) Pomeranya'daki Koslin'de doğdu ve yine bir papazın oğluydu. Gymnasium'dan sonra Berlin Üniversitesi'ne gitti ve burada önce tarihe ilgi duydu (Ranke'nin yanında okudu), ancak daha sonra matematik ve fiziğe geçti. Clausius, Berlin'den mezun olduktan iki yıl sonra 1846'da Halle'de Boeckh'in seminerine katıldı ve gökyüzünün mavi rengini açıklamak üzerine çalıştı. 1850'de yazdığı makalenin önemi hemen fark edildi ve bu makalenin gücüyle Berlin'deki Kraliyet Topçu ve Mühendislik Okulu'na profesör olarak davet edildi ve daha sonra Zürih'teki matematiksel fizik kürsüsüne transfer oldu.[20]

Clausius ünlü makalesinde, Fransız fizikçi ve askeri mühendis Sadi Carnot'nun iddia ettiği gibi, iş üretiminin sadece ısı *dağılımındaki* bir değişiklikten değil, aynı zamanda ısı *tüketiminden* de kaynaklandığını ve ısının iş "harcanarak" üretilebileceğini savundu. "İş üretiminde ısının belli bir kısmının tüketilmesi ve bir kısmının da sıcak bir cisimden soğuk bir cisme aktarılması mümkündür: ve her iki kısım da üretilen iş miktarıyla belli bir ilişki

içinde olabilir." Bunu yaparken, termodinamiğin birinci ve ikinci yasaları olarak bilinecek olan iki temel ilkeyi belirtmiştir.[21]

Birinci yasa, daha sonra yirminci yüzyılın başında Clausius'un çalışmalarını geliştirecek olan Max Planck'a öğretildiği şekliyle gösterilebilir. Bir evin çatısına ağır bir taş kaldıran bir işçi düşünün. Taş orada bırakıldıktan uzun bir süre sonra bile yerinde kalacak ve gelecekte bir noktada tekrar yere düşene kadar enerji depolayacaktır. Birinci yasaya göre enerji ne yaratılabilir ne de yok edilebilir. Ancak Clausius, ikinci yasasında birinci yasanın resmin tamamını vermediğine dikkat çekmiştir. Verilen örnekte enerji, taşı yerine kaldırırken işçi tarafından harcanır ve diğer şeylerin yanı sıra işçinin terlemesine neden olan ısı olarak çaba sırasında dağılır. Clausius'un "entropi" olarak adlandıracağı bu dağılmanın temel bir öneme sahip olduğunu, çünkü evrenden yok olmamasına rağmen bu enerjinin asla orijinal haliyle geri kazanılamayacağını söyledi. Bu nedenle Clausius, dünyanın (ve evrenin) her zaman artan düzensizliğe doğru eğilim göstermesi, entropisini her zaman artırması gerektiği sonucuna vardı.

Clausius ısı teorilerini geliştirmeyi hiç bırakmadı ve bu süreçte gazların kinetik teorisiyle, özellikle de gazların büyük ölçekli özelliklerinin, gazı oluşturan parçacıkların veya moleküllerin küçük ölçekli hareketlerinin bir fonksiyonu olduğu fikriyle ilgilenmeye başladı. Ona göre ısı, bu tür parçacıkların hareketinin bir fonksiyonuydu; sıcak gazlar hızlı hareket eden parçacıklardan, daha soğuk gazlar ise daha yavaş parçacıklardan oluşuyordu.[22] İş, "bir cismi oluşturan moleküllerin düzeninin şu ya da bu şekilde değişmesi" olarak anlaşılıyordu. Isının bir hareket biçimi olduğu fikri yeni değildi. Amerikalı Benjamin Thompson, bir top namlusu delindiğinde ısı üretildiğini gözlemlemiş ve İngiltere'de Humphry Davy de aynı şekilde buzun sürtünme ile eritilebileceğini kaydetmişti. Clausius'un ilgisini çeken şey, ısıyı oluşturan hareketin tam biçimiydi. Bu, iç parçacıkların titreşimi miydi, bir konumdan diğerine geçerken yaptıkları "öteleme" hareketi miydi, yoksa kendi eksenleri üzerinde döndükleri için miydi?

Clausius'un ikinci ufuk açıcı makalesi olan "Isı Dediğimiz Hareket Türü Üzerine" 1857 yılında *Annalen*'de yayınlandı ve burada bir gazın ısısının her üç hareket türünden de oluşması gerektiğini ve bu nedenle toplam ısısının bu hareketlerin toplamıyla orantılı olması gerektiğini savundu. Parçacıkların kapladığı hacmin yok denecek kadar küçük olduğunu ve tüm parçacıkların saniyede binlerce metre olmasa da yüzlerce metre olarak hesapladığı aynı ortalama hızla hareket ettiğini varsaymıştır. Bu, diğer bazılarının, varsayımlarının ve hesaplamalarının doğru olamayacağı, aksi takdirde gazların bilindiklerinden çok daha hızlı yayılacağı itirazına neden oldu; bu nedenle bu yaklaşımı terk etti ve bunun yerine, bir parçacığın başka bir parçacıkla çarpışmadan önce düz bir çizgide gidebileceği ortalama mesafe olan "ortalama serbest yol" kavramını ortaya attı.[24]

Clausius'un çabaları başkalarının da ilgisini çekmiş, özellikle İngiltere'de James Clerk Maxwell, Clausius'un ortalama serbest yol fikrinden yararlanarak 1860 yılında *Philosophical Magazine*'de "Gazların Dinamik Teorisinin Örnekleri"ni yayınlamıştır. Ancak Clausius'un bir gazdaki her parçacığın aynı ortalama hızda hareket ettiğini varsaydığı yerde Maxwell, parçacık hızlarının *rastgele dağılımını* hesaplamak için yeni istatistik bilimine güvenmiş ve parçacıklar arasındaki çarpışmaların bir eşitlemeden ziyade bir ortalama etrafında hızların dağılımıyla sonuçlanacağını savunmuştur. (Bu parçacıkların *ne olduğu* o zamanlar hiçbir zaman çözülemedi, ancak Maxwell onların varlığının "ilahi bir üreticinin varlığının kanıtı olduğuna" ikna olmuştu.)[25]

Fiziğe bu şekilde giren istatistiksel -olasılıksal- unsur çok tartışmalı ve bir o kadar da temel bir ilerlemeydi. Clausius 1850 tarihli makalesinde termodinamiğin ikinci yasasında ısı akışının "yönlülüğüne" dikkat çekmişti -ısı daha sıcak bir cisimden daha soğuk bir cisme geçme eğilimindedir. Başlangıçta süreçlerin tersinmezliği ya da tersine çevrilemezliği ile ilgilenmemişti, ancak 1854'te ısının işe dönüşümü ile ısının daha yüksek bir sıcaklıktan daha düşük bir sıcaklıktaki ısıya dönüşümünün gerçekte eşdeğer olduğunu ve bazı durumlarda ısının daha soğuk bir cisimden daha sıcak bir cisme akacağı şekilde işin ısıya dönüşümü ile tersine çevrilebileceğini ileri sürdü. Bu, Clausius için sadece tersine çevrilebilir (insan yapımı) ve tersine çevrilemez (doğal) süreçler arasındaki farkı vurguluyordu: çürümüş bir ev asla kendini bir araya getirmez, kırılmış bir şişe asla kendiliğinden yeniden birleşmez.

Clausius ancak daha sonra, 1865'te, tersinmez süreçler için "entropi" ("dönüşüm" anlamına gelen Yunanca kelimeden) terimini önermiş ve ısının daha sıcak cisimlerden daha soğuk cisimlere geçme eğilimini de entropideki artışın bir örneği olarak tanımlamıştır. Clausius bunu yaparken artık fiziksel süreçlerin *yönlülüğünü* vurguluyor ve termodinamiğin iki yasasını şu şekilde tanımlıyordu: "Evrenin enerjisi sabittir" ve "Evrenin entropisi bir maksimuma doğru eğilim gösterir." Zaman, gizemli bir şekilde, maddenin bir özelliği haline gelmişti.[26]

Bazı insanlar için ikinci yasa Clausius'un bile düşündüğünden çok daha büyük bir öneme sahipti. Bir başka Britanyalı, William Thomson, Lord Kelvin, ikinci yasanın bir özelliği olan geri döndürülemezliğin -enerjinin dağılması- aynı zamanda "ilerlemeci bir kozmogoni" anlamına geldiğini, dahası evrenin geçici karakteri hakkındaki Kutsal Kitap görüşünün altını çizdiğini düşünüyordu. Thomson ikinci yasadan, o zamana kadar soğumakta olduğu bilinen evrenin "sonlu bir süre içinde" tükeneceği ve yaşanmaz hale geleceği anlamını çıkarmıştır. Helmholtz da ikinci yasanın bu anlamını fark etmişti, ancak o sırada Zürih'ten Almanya'ya geri dönmüş olan Clausius'un evrenin "ısıyla ölümünü" kabul etmesi ancak 1867'de gerçekleşti.[27]

Fizikte "Tuhaflığın" Ortaya Çıkışı

Clausius ve Maxwell tarafından ortaya atılan istatistiksel kavramlar Avusturyalı fizikçi Ludwig Boltzmann'ın dikkatini çekti.[28] Boltzmann (1844-1906) Viyana'da Shrove Salı ile Ash Çarşamba arasındaki gece doğdu; bu tesadüf, yarı şaka bir şekilde, onu katıksız mutluluk ve derin depresyon arasında savuran sık ve hızlı ruh hali değişimlerini açıklamaya yardımcı olduğundan şikayet etti. Bir vergi memurunun oğlu olan Boltzmann, 1869 yılında henüz yirmi beş yaşındayken Graz Üniversitesi'ne matematiksel fizik profesörü olarak atandı. Daha sonra Heidelberg'de Robert Bunsen ve Berlin'de Helmholtz ile çalıştı. 1873'te Viyana Üniversitesi'ne matematik profesörü olarak katıldı ve 1902'de depresyonlarından birinde intihar edene kadar orada kaldı.

Boltzmann'ın ana başarısı, bir gazdaki moleküllerin hızlarını, uzaysal dağılımlarını ve çarpışma olasılıklarını matematiksel terimlerle tanımlayan ve bunların hepsinin sıcaklığını belirlediği iki ünlü makalede yatıyordu. Matematik istatistikseldi ve bir gazın ilk durumu ne olursa olsun, Maxwell'in hız dağılım yasasının denge durumunu tanımlayacağını gösteriyordu. Boltzmann ayrıca entropinin istatistiksel bir tanımını da yapmıştır.[29]

Mayer, Helmholtz ve özellikle Clausius ve Boltzmann'ın çalışmalarıyla ilgili önemli olan şey, matematik takip edilsin ya da edilmesin, fiziğe olasılığı getirmiş olmalarıdır.[30] Bu nasıl olabilir? Madde kesinlikle vardır, dönüşümler (suyun donması gibi) değişmez yasalara uyar. Olasılığın bununla ne ilgisi olabilir? Bu, fizikte "tuhaflığın" ilk ortaya çıkışıydı ve giderek tuhaflaşan yirminci yüzyıl kuantum dünyasının habercisiydi. Bu ilk fizikçiler aynı zamanda "parçacıkları" (atomlar, moleküller ya da henüz net olarak anlaşılmamış başka şeyleri) maddelerin davranışlarının ayrılmaz bir parçası haline getirdiler.

Termodinamiğin anlaşılması on dokuzuncu yüzyıl fiziğinin ve fizik ile matematik arasındaki evliliğin en yüksek noktasıydı. Newton'un katı mekanik doğa görüşünün sona erdiğine işaret ediyordu ve muhteşem yeni bir enerji biçimi olan nükleer enerjinin ortaya çıkmasında belirleyici olacaktı. Tüm bunlar nihayetinde enerjinin korunumu kavramından kaynaklanıyordu.

Matematiğin Altın Çağı

Carl Boyer, matematik tarihi eserinde, on dokuzuncu yüzyılın, önceki tüm dönemlerden daha fazla, matematiğin altın çağı olarak bilinmeyi hak ettiğini söyler. "Bu yüz yıl boyunca konuya yapılan eklemeler, önceki tüm çağların toplam üretkenliğinden çok daha fazladır." Öklid dışı geometriler, *n*-boyutlu uzaylar, komütatif olmayan cebirler, sonsuz süreçler ve niceliksel olmayan yapılar gibi kavramların ortaya atılması "matematiğin tanımını olduğu kadar

görünümünü de değiştiren radikal bir dönüşüme katkıda bulunmuştur."[31] Fransızlar güçlü kalmaya devam ederken ve bazı ülkeler ölçme ve denizcilik gibi pratik faaliyetlerle bağlantılı matematiği desteklerken, teorik matematik araştırmaları (matematik uğruna matematik) kuraldan ziyade istisnaydı ve başka hiçbir yerde olmadığı kadar Almanya'da uygulanıyordu.[32]

Almanya'da matematiğin gücü, tıpkı fizikte olduğu gibi, konunun önemli bir yeni dergiye sahip olmasından kaynaklanıyordu. On dokuzuncu yüzyıla kadar en iyi matematiksel süreli yayınlar Paris'teki École Polytechnique'ten geliyordu, ancak 1826'da August Leopold Crelle (1780-1855) *Journal für die reine und angewandte Mathematik*'i (Teorik ve Uygulamalı Matematik Dergisi) başlattı, ancak genellikle daha basitçe "Crelle'nin Dergisi" olarak biliniyordu.[33]

Her şeyden önce, Gauss tarafından başlatılan altın çağ Bernhard Riemann ve Felix Klein tarafından devam ettirildi. Zayıf ve utangaç Riemann da bir papazın oğluydu. 1826'da doğdu, doktorasını Göttingen'de yaptı, ardından Wilhelm Weber'den fizik eğitimi almak için Göttingen'e dönmeden önce C.G.J. Jacobi ve Peter Dirichlet'in yanında çalışmak üzere Berlin'de birkaç dönem geçirdi. (Sonraki kariyeri matematik ve fizik arasında bölünmüştür.)[34]

1854 yılında Göttingen'deki fakülte önünde bir açılış dersi vermesi için çağrıldı. "Riemann'ın verdiği ders, matematik tarihindeki en ünlü deneme dersi oldu."[35] Riemann, "Geometrinin Temelinde Yatan Hipotezler Üzerine" başlıklı dersinde, "herhangi bir uzay türünde herhangi bir sayıda boyutun" incelenmesi olarak tamamen yeni bir geometri görüşünü teşvik etti. Bu, Riemann geometrisi olarak tanındı. Bu makalede, Öklid yasalarının artık geçerli olmadığı, Öklidyen olmayan uzay biçimleri olan manifoldlar, yüzeyler (şimdi Riemann yüzeyleri olarak biliniyor) olarak adlandırdığı şeyi öngördü. Eğri uzay fikri en iyi bilinendir, çünkü anlaşılması en kolay olanıdır: bir "düzlem" aslında bir kürenin yüzeyidir ve bir "düz çizgi" bir kürenin büyük çemberidir. Riemann'ın bu düşünce alanındaki sonuçları o kadar önemlidir ki Bertrand Russell onu "mantıksal olarak Einstein'ın yakın selefi" olarak tanımlamıştır.[36] Riemann'ın geometrisi olmadan genel görelilik formüle edilemezdi.

Bir başka büyük yüzyıl ortası Alman matematikçisi Peter Dirichlet 1859'da öldüğünde, Riemann bir zamanlar Carl Gauss'un işgal ettiği koltuğa atandı. Bu kürsüde Gauss'un sayılar teorisine olan ilgisini devam ettirdi. 7. Bölüm, s. 148'de matematikçilerin asal sayılara olan hayranlığı tanıtılmış ve Gauss'un asal sayılar ile logaritma arasındaki bağlantıyı nasıl ortaya çıkardığı belirtilmişti. Onun sanal sayıları icadı da tartışılmıştı (bkz. s. 152). Asal sayılar ve logaritma arasındaki bağlantının Gauss'un herhangi bir *N* rakamına kadar kaç tane asal sayı olduğuna dair iyi ama yine de *yaklaşık* bir tahmin vermesini sağladığı hatırlanacaktır. Asal sayıların *kesin* bir tahminini oluşturmak ve netleştirmek - Gauss'un diğer icadı olan hayali sayıları kullanarak- Riemann'ın başarısıydı.

Riemann zeta fonksiyonu olarak bilinen bir şeyle çalıştı. Bu, şu ya da bu şekilde, antik Yunan'da matematik ve müzik arasındaki bağlantıya işaret eden Pisagor'dan beri matematikçilerin ilgisini çekiyordu. Pisagor bir küpü suyla doldurup çekiçle vurduğunda belli bir nota çıkacağını keşfetmişti. Daha sonra suyun yarısını çıkarıp küpe tekrar vurduğunda, nota bir oktav yükseliyordu. Uygun bir tam sayıya (½, ⅓, ¼) eşit su çıkardığında, üretilen notalar kulağına uyumlu geliyordu, oysa herhangi bir ara miktar çıkarılırsa ses uyumsuz oluyordu. Pisagor evrenin düzeninin temelinde sayıların yattığına inanmaya başladı ve bu da onun ünlü "kürelerin müziği" ifadesinin ortaya çıkmasına neden oldu.

Ancak diğer matematikçiler için bu, karşılıklı sayıların (2'nin karşılığı ½ ve 3'ün karşılığı ⅓) davranışının araştırılmasına yol açtı. Bu araştırma sonunda matematikçilerin zeta fonksiyonu olarak adlandırdıkları, zeta'nın Yunan sembolü olan ζ ile temsil edilmesine yol açtı. Zeta fonksiyonu aşağıdaki gibi gösterilir:

$$x \text{ için Zeta } (\zeta) = \frac{1}{1^x} + \frac{1}{2^x} + \frac{1}{3^x} + \ldots \frac{1}{n^x} + \ldots$$

Bu fonksiyon bazı ilginç sonuçlara yol açmaktadır; bunlardan en ünlüsü on sekizinci yüzyılda İsviçreli matematikçi Leonhard Euler'in zeta 2 olduğunda dizinin aşağıdaki gibi olacağını keşfetmesidir:

$$\frac{1}{1^2} + \frac{1}{2^2} + \frac{1}{3^2} + \frac{1}{4^2} + \ldots = 1 + \frac{1}{4} + \frac{1}{9} + \frac{1}{16} + \ldots$$

ve bu ifade sonuç olarak şöyle de yazılabilir:

$$1 + \frac{1}{4} + \frac{1}{9} + \frac{1}{16} + \ldots = \frac{1\pi^2}{6}$$

Bu keşif matematik dünyasında fırtına gibi esti, çünkü ondalık olarak yazılan $^1/_6\pi^2$ sayısı, π'nin kendisi gibi belirsiz bir ilerleme üretir. (Bu sayı teorisidir, unutmayın, sayıların salt davranışları, bu davranışların herhangi bir kullanımı olsun ya da olmasın, matematikçiler için büyüleyicidir.)[37]

Riemann Kasım 1859'da Berlin'deki Akademi'ye seçildiğinde, (yine) alışılageldiği üzere, bu olayı kutlamak için on sayfalık bir makale yazdı. Bu da en az açılış konuşması kadar radikal oldu. Bu makalede yaptığı şeylerden biri, Gauss'un diğer icadını -sanal sayılar- zeta fonksiyonuna dahil ederek, en önemli özelliği (denklemlerin sonuçları bir grafik üzerinde çizildiğinde) bir dizi dalga olan ve Gauss'un asal sayılarla ilgili hesaplamalarını düzeltmek için kullanılabilecek, herhangi bir dizideki asal sayıların *tam* ve hatasız bir tahminini vermek için tamamen beklenmedik bir model elde etmekti. Ve böylece asal sayıların görünürdeki rastlantısallığının bir düzene sahip olduğu gösterilmiş

oldu. Basit bir düzen değil, doğru, ama yine de bir düzen. Düzen -ne kadar karmaşık olursa olsun- matematikçiler için bir güzellik biçimidir.

Felix Christian Klein 25 Nisan 1849'da Düsseldorf'ta doğdu ve doğum tarihinin asal sayıların karelerinin bir toplamı olduğunu belirtmekten zevk alıyordu: 5^2, 2^2, 7^2. En önemli katkısını yine yeni bir alan olan grup teorisine yaptı. Ren eyaletinde bir devlet memurunun oğlu olarak, Boltzmann'dan bile daha genç bir yaşta, yirmi üç yaşındayken Erlangen'de bir profesörlüğe atandı. 1875'te Münih'teki Technische Hochschule'ye geçti ve burada diğerlerinin yanı sıra Max Planck'a da ders verdi (aynı zamanda filozofun torunu Anne Hegel ile evlendi). 1886'da sağlığı kötüleşti ve Göttingen'de matematik profesörü olarak daha sakin bir yaşamı kabul etti. Orada Göttingen'i dünyanın önde gelen matematik araştırma merkezi olarak pekiştirdi.[38]

Klein'ın grup teorisinde neyi amaçladığını açıklamak için iki görsel deney hayal edin. İlk olarak, kenarları A ve B inç ölçülerinde dikdörtgen bir kağıt düşünün. Sayfayı kırk beş derece döndürün ve ardından fotoğrafını çekin. Fotoğrafta bir dikdörtgen görünmeyecek ve kenarları *A* ve *B* santimetre uzunluğunda olmayacak, ancak kağıt değişmemiş olacaktır. Bu kısalmanın, orijinal ile fotoğraf arasındaki ilişkinin matematiği nedir? İkinci olarak, belirli bir ülkenin -örneğin İtalya'nın- uzayda 75 kilometre yükseklikteki bir uydudan çekilmiş hava fotoğrafını düşünün. Sonra, aynı ülkeyi diyelim ki 7,5 kilometre yukarıdan görüntüleyin. İtalya'nın ana hatları aynıdır, ancak daha önce olmayan pek çok ayrıntı artık görülebilir - nehir ağızları, küçük koylar, küçük açık deniz adaları. Yine, nasıl bir dönüşüm gerçekleşti, ne değişti ve ne aynı kaldı ve bu değişim/aynı kalma matematiksel olarak nasıl temsil edilebilir? Bu son örnek Klein'ın zamanında mevcut değildi çünkü hava fotoğrafçılığı yoktu, ancak problem matematiksel olarak bugün "fraktallar" olarak biliniyor ve Klein'ın zamanının ne kadar ilerisinde olduğunu gösteriyor. Kaos teorisinin habercisiydi.

Klein'ın önderliğinde Göttingen, başta Amerika olmak üzere pek çok ülkeden öğrencilerin akın ettiği bir merkez haline geldi.[39] Fransızlar on dokuzuncu yüzyılın başında École Polytechnique'de Joseph-Louis Lagrange, Gaspard Monge ve Jean-Victor Poncelet'nin çalışmalarını benimseyerek öncülük etmişlerdi. Gauss, Riemann ve Klein'ın araştırmaları ve ilhamları bu liderliğin Almanya'ya geçmesini sağladı. Almanya bu liderliği -en azından teorik anlamda- Hitler'in gelişine kadar sürdürdü.[40]

18.

Laboratuvarın Yükselişi: Siemens, Hofmann, Bayer, Zeiss

On dokuzuncu yüzyılda Almanya'da meydana gelen değişimleri Werner Siemens'ten daha iyi kimse anlatamaz. Sadece bir gösterge olarak, 1888 yılında Werner, *von* Siemens oldu. Hannover yakınlarındaki Lenthe'de kiracı bir çiftçinin on dört çocuğundan dördüncüsü olarak 1816'da doğan Werner, Prusya ordusuna katılabilmek ve bu yolla mühendislik eğitimi alabilmek için 1834'te Gymnasium'dan ailenin mali durumunun kötü olması nedeniyle sınavlara girmeden ayrılmak zorunda kaldı. Okuldayken Yunancayı bırakıp matematik ve arazi ölçümü konularında ekstra dersler alma öngörüsüne sahipti.

Daha sonra Berlin Topçu ve Mühendislik Okulu'nda geçirdiği üç yılın hayatının en mutlu yılları olduğunu söylemiştir. Öğretmenleri arasında fizikçi Georg Ohm'un kardeşi Martin Ohm da vardı.[1] Werner okuldayken, ileride çok ustalaşacağı icatların ilklerini üretmeye başladı. En eski icadı, bir Alman gümüş üreticisine sattığı gümüş yaldızlama ve kaplama işlemiyle ilgiliydi.

Enerjinin korunumu teorisiyle ilgilenmeye başladı (hem Mayer'in hem de Helmholtz'un çalışmalarına aşinaydı) ve bu, motorlara olan ilgisini körükledi (ilk fikirlerinden bazılarını Poggendorff'un *Annalen*'inde yayınladı) -tüm bunlar telgrafın büyük önemini ilk takdir edenlerden biri olduğu anlamına geliyordu.[2] Orduda geçirdiği süre ona diğer şeylerin yanı sıra hızlı ve güvenilir iletişim ihtiyacını da öğretmişti. 1847'de güvenilirliğiyle dikkat çeken bir işaretçi telgraf üretti ve bu güvenilirlik aynı yıl Berlin'de kendisi de bir mekanikçi olan Johann Georg Halske ile birlikte kurduğu Siemens & Halske Telgraf İnşaat Şirketi'nin temelini oluşturdu.[3]

Bir kez güvenilir bir telgrafa sahip olduktan sonra Siemens bunun pek çok olasılığını gördü. İlk uzun yeraltı telini Berlin'den Grossbeeren'e, neredeyse otuz kilometre güneybatıya döşedi. İngiltere'de gütaperkanın icadının hatların yalıtılmasını sağlayacağını fark etti, bu da telgraf tellerinin tüm dünyaya, hatta İç Savaş'ın ardından Amerika'ya bile yayılabileceği anlamına geliyordu. Sırada Berlin'den Frankfurt am Main'e giden bir yeraltı hattı vardı; Frankfurt, Alman

Ulusal Meclisi'nin toplandığı yerdi. Hat, siyasi sorunların yaşandığı zamanlarda daha güvenli olması için gömülmüştü.[4]

1851 yılında Siemens en büyük icadı olacak olan dinamo-elektrik makinesini duyurdu.[5] Siemens, Siemens & Halske'nin elektrik akımı için defalarca yeni uygulamalar getirmesiyle, enerji mühendisliğinin olağanüstü büyümesini açıkça öngörmüştü: 1879'da Berlin Ticaret Fuarı'nda ilk elektrikli demiryolu tanıtıldı ve Berlin Kaisergalerie'ye ilk elektrikli sokak lambaları yerleştirildi; 1880'de Mannheim'da ilk elektrikli asansör inşa edildi; 1881'de Berlin-Lichterfelde'de dünyanın ilk elektrikli tramvayı hizmete girdi; 1886'da ilk elektrikli troleybüs ortaya çıktı; 1887'de Berlin Mauerstrasse elektrik santrali açıldı; 1891'de ilk elektrikli matkaplar yapıldı; ve 1892'de elektrikli makinelerin yaygın olarak kabul edildiğini gösteren elektrik sayacı kuruldu. Siemens ismi, Siemens'in kendisi tarafından icat edilen ***Elektrotechnik*** kelimesiyle eş anlamlı hale geldi.[6]

1879'da Elektrotechnischer Verein'ın (Mühendislik Topluluğu) kurulmasına yardımcı oldu ve amaçlarından biri de Technische Hochschule'de elektrik mühendisliği fakültelerinin açılmasıydı. O zamana kadar, 1874 yılında Berlin Bilimler Akademisi'ne üye seçildi ki bu, doktorası olmayan biri için nadir ve belki de eşsiz bir onurdu.

Renk Devrimi

1862 yılında Kraliçe Victoria, Güney Kensington'daki Londra Uluslararası Sergisi'ne canlı leylak rengi bir elbise giyerek katıldı. Diarmuid Jeffreys, bu seçimin göründüğünden daha önemli olduğunu çünkü sergideki ana ürünlerden birinin devasa bir mor boya sütunu olduğunu söylüyor. "Yığının yanında oturan kişi ise mucidi/keşfedicisi William Perkin'di."[7]

Perkin de Siemens gibi her zaman mühendisliğe ve kimyaya ilgi duymuştu. İngiltere'de bilimin başta Almanya olmak üzere kıtadaki rakiplerinin gerisinde kaldığına dair artan farkındalığın bir sonucu olarak kurulan yeni Kraliyet Kimya Üniversitesi'nde öğrenciydi. Üniversitenin hayırseverleri arasında, daha önceki bir bölümde de belirtildiği gibi, ünlü Alman bilim adamı August Wilhelm von Hofmann'ı (o zamanlar henüz yirmi sekiz yaşındaydı) Kraliyet Üniversitesi'nin ilk profesörü olmaya ikna eden Prens Albert de vardı. Perkin onun öğrencilerinden biri olarak işe başladı, ancak 1856'da Hofmann'ın kişisel laboratuvar asistanı olarak atandı.[8]

Hofmann bu işbirliğine Perkin'e kinin sentezlemeyi denemesini önererek başladı. Neredeyse tüm profesyonel kimyagerler yıllardır sıtma için sentetik bir tedavi olarak bunu yapmaya çalışıyordu (sömürgeciliğin yayıldığı bir çağda hayati önem taşıyordu). Herkes gibi Perkin de başarısız oldu ama sonra alil

toluidin adlı bir maddeyle oynadı ve "bilimin cilvelerinden biri olarak" Perkin'in kullandığı anilin safsızlık içeriyordu. Hiç beklenmedik bir şekilde, geride kalan siyah çamurun suyla yıkandığında canlı bir mora dönüştüğünü gördü.

Tarih boyunca o noktaya kadar insanların giysileri için çok az renk seçeneği vardı. Hayvansal, bitkisel ve mineral maddelerden elde edilen "toprak renkleri" -kırmızılar, kahverengiler ve sarılar- açık ara en yaygın ve en ucuz olanlarıydı.[9] Sonuç olarak, başta mavi ve mor olmak üzere daha nadir bulunan renkler çok rağbet görüyordu. Bunun da ötesinde, sanayi devrimiyle birlikte Lancashire ve diğer yerlerdeki yeni makineli tekstil fabrikalarında milyonlarca metre pamuklu kumaş üretiliyor ve daha ucuz ve daha ilginç renkler için fırsatlar doğuyordu.[10] Perkin bu nedenle mor boyasının patentini aldı ve Londra'da bir fabrika kurdu. Yeni rengine *mauveine*, yani leylak rengi adını verdi ve gözlerine yakıştığını düşündüğü için bu rengi giyen III. Napoléon'un eşi İmparatoriçe Eugenie'nin de yardımıyla kısa sürede popüler oldu. Otuz beş yaşına geldiğinde Perkin zengindi.

Almanlar, Hofmann aracılığıyla Perkin'in eğitimine katkıda bulunmuşlardı. Şimdi de kâr payı alma şanslarını görüyorlardı. Ruhr'da bol miktarda kömür ve başka hiçbir yerde olmadığı kadar çok kimyager olduğundan, Almanya'nın her yerinde kömür boyası şirketleri ortaya çıktı. Çok sayıda yeni sentetik boya hızla keşfedildi ve kısa sürede Alman boya şirketleri dünyaya liderlik etti.[11] Kömür boyaları o kadar hızlı yayıldı ki, yüzyılın sonundan itibaren birkaç on yıl içinde doğal renkleri neredeyse piyasadan sildiler. Renkler standart hale geldiğinde (doğal ürünlerde bu kolay değildir), pazara daha önce olmayan bir istikrar getirilmiştir.

Yeni renk endüstrisi aynı zamanda iki başka endüstriyel/bilimsel yeniliğin eşzamanlı gelişimine de borçluydu. Bunlardan biri, bir yan ürünü katran olan aydınlatıcı gazın büyük ölçekli üretimiydi. İkincisi ise laboratuvarda sistematik organik kimyanın yükselişiydi (bkz. 13. Bölüm, s. 233). Başlangıç noktası 1843 yılında Justus von Liebig'in asistanlarından birine, eski bir öğrencisi olan Ernest Sell tarafından kendisine gönderilen hafif kömür yağını analiz etmesi talimatını vermesiyle gerçekleşti.[12] Sell'in yağını analiz etmesi için von Liebig tarafından seçilen asistan, Giessen'de doktorasını yeni tamamlamış olan Hofmann'dı. Hofmann'ın analizi kömür katranı yağının anilin ve benzen içerdiğini ortaya çıkardı; bu iki madde daha sonra endüstriyel ve ticari açıdan önemli hale gelecekti. Hofmann başlangıçta daha çok öğretim ve araştırma ile ilgileniyordu ve boyalara olan ilgisi ancak yavaş yavaş arttı. Teoriyle daha çok ilgilendiği için, onun için önemli olan boyaların bileşimiydi ve bu nedenle Fransızlar tarafından üretilen ve rengi benzer olduğu için fuşya çiçeğinin adını alan fuşsin üzerine yaptığı araştırma, diğerlerinden daha sistematikti. Maddeye bilimsel adı olan rosanilini vererek, kısa süre sonra anilin sarısı,

anilin mavisi ve imparatorluk moru ile yapısal ilişkisini ortaya koymayı başardı.[13] Bu sonuçlar sayesinde, temel rosanilin yapısını sistematik olarak değiştirmek ve üretilen tonu değiştiren yeni fonksiyonel gruplar eklemek mümkün hale geldi. Hofmann, "Hofmann'ın menekşesi" ticari adıyla pazarlanan iki muhteşem boya olan trietil ve trimetil rosanilini üretti.[14]

John Beer'in Alman boya endüstrisi üzerine yaptığı ünlü çalışmasında belirttiğine göre, bu beş boya -leylak, fuşya, anilin mavisi, sarı ve imparatorluk moru- "genç anilin boya endüstrisinin ürettiği en önemli kömür katranı renkleriydi. Sektör kurulalı henüz beş yıl olmuştu ama Batı Avrupa'daki yirmi dokuz boya imalat şirketi uluslararası rekabette itibarlarını riske atacak kadar iyi iş çıkarıyordu." Ancak Beer, sonraki on yıl içinde Alman endüstrisi güçlenirken, hem Fransız hem de İngiliz endüstrilerinin zayıfladığını da gösteriyor. "Fransız endüstrisi eğitimli teknisyen eksikliği ve École Polytechnique'in aşırı teorik yaklaşımı nedeniyle başarılı olamadı, İngiliz endüstrisi ise kısmen organik kimyanın geri kalmış durumu (Hofmann bunu düzeltmeye çalışmıştı), İngiliz kapitalistlerin araştırmaları destekleme konusundaki isteksizliği ve kimyager veya mühendis mesleğinin entelektüel çevrelerde veya genel olarak toplumda çok az prestij taşıması nedeniyle 1873'ten sonra geriledi."[15]

Buna karşılık Alman ve İsviçre boya sanayileri, Bessemer çeliğinden su geçirmez kağıda kadar Fransız ve İngiliz süreçlerini kopyalayarak zenginleşti. Çok sayıda Alman, Almanya'ya dönmeden önce İngiltere'de mesleklerini öğrendi. Bunun önemli bir etkisi, Almanya'nın kumaş üretiminin 1842 ile 1864 yılları arasında yünlülerde beş kat, 1836 ile 1861 yılları arasında ise pamuklularda dört kat artması oldu.[16]

Almanya ve İsviçre'nin başarısına iki faktör daha katkıda bulunmuştur. Bunlar politeknik enstitülerinin ve fabrika araştırma laboratuvarlarının kurulmasıydı; bunlar birlikte endüstrinin eğitimli bilim insanlarına ve mühendislere olan sürekli artan ihtiyacını destekliyordu.[17]

Politeknik enstitüsü (*technische Hochschule*), Napoléon'un makine, inşaat ve askeri mühendislerin eğitimi için Paris'te kurduğu École Polytechnique'ten esinlenerek modellenmiştir. Alman *Hochschule*lerinin bunu yakalaması epey zaman aldı, ancak 1860'lar ve 1870'lerde geleneksel üniversitelerle tam bir eşitliğe ulaşmaları için ortak bir çaba başlatıldı. Elektrik, manyetizma ve enerjinin korunumu anlayışındaki ilerlemeler, yeni ulaşım biçimleri (özellikle demiryolları ve gemicilik) ve önceki bölümlerde ele alınan yüksek matematik, fizik ve kimyadaki diğer ilerlemeler sayesinde mühendislik alanındaki genişleme bu okullara yardımcı oldu. Yavaş yavaş, üniversitelerle aynı seviyeye gelene kadar mezuniyet standartları yükseltildi -öyle ki, 1900 yılına gelindiğinde "Diplom Ingenieur" (Mühendislik diploması) doktoraya eşdeğerdi ve genellikle endüstri tarafından tercih ediliyordu.[18] Politekniklerin daha sonra

"Doktor" derecesi/unvanı vermesine izin verildi ve o zamana kadar "mühendis"e atfedilen damga kaldırıldı.

Fabrika laboratuvarının kurulması, "tarihsel önemi ... bilimsel araştırma tekniklerinde meydana getirdiği değişikliklerde yatan bir olaydı - insanın doğa üzerindeki kontrolünü o zamandan beri her büyük kurumu etkileyecek ölçüde hızlandıran değişiklikler." Sadece bu da değil, birkaç uzmanın işbirliği bireysel araştırmalardan daha hızlı sonuç veriyordu "ve böylece bir araştırma direktörü tarafından yönetilen araştırma ekibi ortaya çıktı ... Böylece pratik olmayan ama yetenekli teorisyenler, sadece 'alet edevat meraklısı' ama becerikli deneyciler ve zayıf gözlemci olan ama yeni keşfedilenlerle eski gerçekler arasında bağlantı kurabilenler için yer bulunabiliyordu." Alman boya endüstrisi, "doğadan binlerce küçük olguyu kitlesel saldırılarla söküp alarak" üstünlüğünü kazandı.[19]

Laboratuvarın belki de en büyük başarısı, kömür katranı boya endüstrisini ilaç endüstrisine dönüştürmesiydi.[20] İlaçlar 1880'ler ve 1890'larda kendine geldi, çünkü kısmen anestetikler artık genel olarak kullanılmaya başlanmış, kloroform ve eter boya şirketleri için üretilmesi karlı maddeler haline gelmişti. Kısmen de mikrop teorisinin ortaya çıkmasıyla (bkz. 20. Bölüm, s. 322) antiseptiklere ihtiyaç duyulmaya başlandı. Bunların neredeyse tamamı, boya şirketlerinin yıllardır boyar madde bileşeni olarak kullandıkları fenollerdi.[21]

Antipiretikler ve analjezikler de leylak rengi gibi başka bir şey ararken tesadüfen keşfedildi. Erlangen'de Dr. Ludwig Knorr, yeni ürettiği pirazolon bileşiğinin ağrı kesici ve ateş düşürücü özelliklere sahip olduğunu fark ettiğinde kinin yerine geçecek bir ilaç arayanlardan biriydi. Aslen Frankfurt yakınlarında bir boya şirketi olan Hochst, 1883'te bu ilacın haklarını satın aldı ve bunu kısa sürede en önemlileri "Antifebrine" (1885), saf asetanilid, Fenasetin veya p-ethoksiasetanilid (1888), Hochst tarafından "Pyramidon" olarak satılan dimethilaminoantipyrine (1893) ve aspirin (1898) olan benzer etkili maddeler izledi. Sakinleştiriciler 1890'larda ortaya çıktı -"Sulfonal" ve "Trional" (Bayer) ve "Hypnal" ve "Valyl" (Hochst). Koch ve Pasteur'ün immünoloji üzerine çalışmaları (ayrıca 20. Bölüm), Hochst'u difteri, tifüs, kolera ve tetanos gibi korkunç hastalıkları tedavi etmek için büyük ölçekli serum ve aşı üretimine yöneltti.

Hochst'un ve Elberfeld, Vestfalya'daki bir başka boya ve ilaç şirketi olan Bayer'in öncülüğünü takiben, çeşitli firmaların bakteriyologları, veterinerleri ve diğer uzmanları istihdam etmesiyle ilaçlara olan ilgi çığ gibi büyüdü.[22] Yeni böcek ilaçları alanı, botanikçilerin ve böcekbilimcilerin böcek ilaçlarının öldürme gücünü test ettikleri laboratuvar-seraların inşasına sahne oldu. Fotoğraf filmi, kâğıdı ve banyo kimyasalları laboratuvar uzmanlığının bir başka yeni dalını oluşturuyordu. Ancak o dönemde keşfedilen/icat edilen diğer iki

önemli süreç, Ludwigshafen'de yürütülen azot fiksasyonu ve Bayer'de geliştirilen yapay kauçuktu.[23]

Azot fiksasyonu, 1902 yılında iki Norveçlinin, Kristian Birkeland ve Sam Eyde'nin, azot oksitlerinin sadece havanın elektrik arkıyla çok yüksek bir sıcaklığa ısıtılmasıyla üretilebileceğini göstermeleriyle ortaya çıkmıştır. Hidroelektrik enerjisi çok bol ve ucuz olduğu için bu Norveç'te ticari olarak uygulanabilirdi, ancak bu koşullar çok az yerde geçerliydi. Almanya'nın en büyük boya fabrikası olan Mannheim yakınlarındaki Badische Anilin und Soda-Fabrik'te azotu sabitlemek için daha ekonomik bir yöntem arayışında olan Fritz Haber, 1909 yılında yüksek basınç ve sıcaklık altında azot ve hidrojenden amonyak sentezleyerek bunu buldu. Carl Bosch, Haber'in sürecini geliştirerek 1913'te Ludwigshafen yakınlarındaki Oppau'da bir amonyak fabrikası kurdu ve firmanın gübre ve mühimmat endüstrilerindeki üstünlüğünü tesis etti.

Kimya/boya endüstrisinin önemli olduğu son bir nokta da ticari örgütlenmesiydi. Almanya'nın 1871'de birleşmesinden sonra boya üreticileri, Alman Kimya Endüstrisinin Çıkarlarını Koruma Derneği-Tescilli Dernek gibi son derece uzun bir adı olan bir örgüt kurdular. Çoğu insan bu derneği 1876'dan beri var olan *Verein* olarak bilir ve ticaret birliğinin ve kimya şirketi IG Farben'in kurulmasında etkili olan da Verein'dir.[24]

Ticaret birlikleri 1880'lerde çoğaldı, ta ki 1905'te İçişleri Bakanlığı Almanya'da 46'sı kimya endüstrisinde olmak üzere 385 ticaret birliği sayana kadar. 1908 yılına gelindiğinde Bayer şirketi yirmi beş ticarete birliği anlaşmasının üyesiydi.

Ticaret birliğinin ortaya çıkışı, bilimle ilgili olarak değişen çalışma koşullarına bir yanıttı. Ticari rekabet arttıkça kârlar, sermaye ve uzun vadeli yatırım ve araştırmaların haklı gösterilemeyeceği noktaya kadar düştü. Sonuç olarak ticari birlik fiyatları ve pazar payını sabitledi. Bu türden ilk kontrollerden biri 1881'de alizarin (diğer adıyla kökboyası kırmızısı) fiyatını sabitleyerek ve her üreticiye pazarın belirli bir kısmını tahsis ederek gerçekleşti. (1869 ile ticari birliğin kurulduğu tarih arasında alizarin fiyatı kilogram başına 270 marktan 17,50'ye düşmüştü). Bu ticaret birliği, kısmen John Beer'in dediği gibi, eski rakiplerin bir gecede baltaları gömmesinin imkansız olması nedeniyle, kısmen de İsviçreli boya şirketlerinin anlaşmanın bir parçası olmaması nedeniyle uzun sürmedi. Daha sonraki ticaret birlikleri işe yaradı, çünkü savunmacı olmak yerine patentlerini bir araya getirmenin ve kârlarını önceden belirlenmiş oranlarda paylaşmanın daha etkili olduğunu keşfettiler. Eski rakipler artık daha büyük bir pastayı paylaştıkları için daha işbirlikçi oldular.[25]

Ticaret birliği için kullanılan Almanca kelime *Interessengemeinschaft* (çıkar topluluğu) ya da IG'dir. Renk endüstrisinin karteli IG Farben, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kötü şöhretli bir furya yaratacaktı.[26]

Boyalardan Uyuşturucuya

Nasıl ki Werner Siemens on dokuzuncu yüzyılda Almanya'da teorik ve uygulamalı bilim arasındaki bağlantının en iyi örneğiyse, Friedrich Bayer ve Johann Friedrich Weskott da boyadan eczacılığa geçişin en iyi örnekleriydi. Barmen'de ipek dokumacılığı yapan bir aileden gelen Bayer, 1825 yılında beş kız kardeş arasındaki tek erkek evlat olarak dünyaya geldi. Weskott'un ailesi Barmen'e taşınmıştı çünkü Wupper Nehri ağartma işleri için mükemmel su kaynakları sağlıyordu. Her iki adam da hırslıydı ve 1863 yılında Friedrich Bayer & Company adında ortak bir girişim kurmaya karar verdiler.[27]

İş başarılı oldu, ancak iki kurucu 1880'lerin başında ölüp de dizginler Bayer'in damadı Carl Rumpff tarafından devralındığında firmanın yönü değişmeye başladı. Rumpff Bayer'i halka açtı ve toplanan sermaye ile aralarında Carl Duisberg'in de bulunduğu birtakım genç kimya mezununu işe aldı. Duisberg, şirketin genişleyebileceği yeni alanlar bulmakla görevlendirildi.[28]

1880'lerin ortalarından sonlarına doğru Almanya'da Antifebrine adında yeni bir madde piyasaya çıkmıştı ve bu Duisberg için yepyeni bir dünyanın kapılarını açacaktı.

1886 yılında Strazburglu iki doktor, Arnold Cahn ve Paul Hepp'in bağırsak kurtlarından muzdarip bir hastaları vardı ve standart tedavi olan naftalin için yerel bir eczaneye sipariş gönderdiler. Ancak eczanede bir karışıklık olmuş ve iki doktora farkında olmadan tamamen farklı bir madde olarak asetanilid adı verilen bir preparat gönderilmiştir. Anilinin bir asetilasyonu olan bu madde, boya endüstrisinde iyi bilinen bir başka kömür katranı yan ürünüydü, ancak kesinlikle bir ilaç değildi ve aslında daha önce insanlara hiç verilmemişti. Cahn ve Hepp ancak bu "ilacın" hastanın solucanları üzerinde hiçbir etkisi olmadığını fark ettiklerinde sorular sormaya başladılar. Başka şeylerin yanı sıra gözlemledikleri şey, hastalarının ateşinin belirgin bir şekilde düşmüş olduğuydu.[29]

Paul Hepp'in kardeşi de şansa bakın ki Kalle adlı bir şirkette kimyager olarak çalışıyordu. Tesadüfen Kalle kömür boyası endüstrisi için asetanilid üretiyordu ve Cahn ile Hepp şirketin asetanilidi ateş düşürücü olarak pazarlamakla ilgilenip ilgilenmeyeceğini öğrenmek için onlara başvurdu. Kalle yöneticileri ateş düşürücü fikrini beğendiler, ancak bir sorunları vardı çünkü asetanilid formülü çok iyi biliniyordu: ilaçları başarılı olursa, tüm ticari rakipleri kâr için mücadeleye katılabilirdi. İşte o zaman Kalle'den birinin aklına ilaç için basit, hatırlanması kolay bir *isim* üretmek gibi parlak bir fikir geldi. O zamana kadar eczacılar tarafından satılan ilaçlar, pratisyen hekimlerin çoğu söz konusu kimyadan bihaber olsa da, her zaman karmaşık kimyasal isimleriyle biliniyordu. Kalle ilacının adı olan Antifebrine'in özelliği, tamamen aynı madde olan

asetanilide göre hatırlanmasının çok daha kolay olmasıydı. İşin zekice yanı, Alman yasalarına göre bir doktorun reçetesine harfiyen uyulması gerektiği gerçeğinde yatıyordu: eğer reçetede Antifebrine yazıyorsa, Antifebrine olmak zorundaydı.

Bunu izleyen Duisberg, bir kez yapılabildiyse tekrar yapılabileceğini düşündü. Gözünü boya endüstrisinin atık ürünü olan ve asetanilide benzeyen para-nitrofenol adlı bir maddeye dikti; Bayer'in elinde hazır 30.000 kilo vardı. Bundan faydalanılabilir miydi? Adamlarından biri olan Oskar Hinsberg'den bunu araştırmasını istedi ve birkaç hafta içinde Hinsberg asetofenatedin adında bir madde izole etti; bu madde asetanilidden daha güçlü bir ateş düşürücüydü ve daha az yan etkisi vardı. Duisberg buna Phenacetin adını verdi ve Diarmuid Jeffreys'e göre günümüzün küresel ilaç sektörünün kökenleri "işte o ana kadar adım adım izlenebilir."30

Rumpff 1890 yılında öldüğünde ve Duisberg görevi devraldığında ilk büyük kararı, özel bir laboratuvara sahip ayrı bir ilaç bölümü oluşturmak oldu. Duisberg'in bir diğer akıllıca hamlesi ise Bayer'in ilaç laboratuvarını iki bölüm halinde organize etmek oldu: yeni ilaçlar icat etmekle görevli ilaç grubu ve ilaçları test eden farmakoloji grubu. Bu, çok kopyalanan mantıklı bir kalite kontrol biçimiydi.[31] İşte bu ortamda dünyanın bildiği en başarılı ilaç üretildi.

Dünyanın Bilinen En Başarılı İlacı

Kavramsal olarak ilaç üç kişinin -Heinrich Dreser, Arthur Eichengrun ve Felix Hoffmann- eseriydi, ancak önemli deneyleri gerçekleştiren Hoffmann'dı.

Hoffmann, daha sonra anlattığına göre, literatür araştırmaları sırasında, romatizmal ateş ve artrit için geleneksel bir ilaç olan salisilik asidin mide üzerindeki rahatsız edici yan etkilerini azalttığı iddia edilen asetilsalisilik asit veya ASA sentezine ilişkin birkaç referansa rastladı. Hoffmann daha sonra bu deneylerden bazılarını maddeleri değiştirerek tekrarlamaya başladı. Böylece, laboratuvar günlüğündeki bir nota göre, 10 Ağustos 1897'de, ASA'nın mide üzerindeki neredeyse tüm yan etkilerini ortadan kaldıran bir yol buldu.[32] Artık geleneksel olduğu üzere, farmakoloji bölümü maddeyi test etti ve Eichengrun etkili buldu. Ancak Dreser, salisilik asidin "kalbi zayıflattığı" konusunda ısrar ederek itiraz etti ve ASA reddedildi.

ASA'yı keşfettiği iki hafta içinde Hoffmann'ın, Dreser'in çok daha büyük bir potansiyele sahip olduğuna inandığı başka bir maddeyi keşfetmesi işleri daha da karmaşık hale getirdi: eroin. Eroinin tam kimyasal adı olan diasetilmorfin kendi başına yeni bir madde değildi. Londra'daki St. Mary Hastanesi'nde afyon türevlerini araştıran İngiliz C. R. Alder Wright tarafından 1874 yılında

keşfedilmişti. Dreser, literatürde Alder Wright'ın yazılı raporuna rastlamış ve morfin geleneksel olarak ağrı kesici olarak ve tüberküloz gibi solunum yolu hastalıklarının tedavisinde, bir başka afyon türevi olan kodein de öksürük tedavisinde kullanıldığından, Hoffmann'ı daha fazla deney yapmakla görevlendirmiştir. "ASA'yı formüle ettikten iki hafta sonra Hoffmann diasetilmorfini başarıyla sentezledi ve bu süreçte tıpta bilinen en yararlı ve en ölümcül maddelerden birini aynı iki hafta içinde 'keşfetme' gibi ilginç bir ayrıcalık kazandı."[33]

Dreser yeni maddeyi kurbağalardan tavşanlara kadar her şey üzerinde ve daha sonra kendisi ve diğer insan gönüllüler üzerinde test etmeye başladı. Bu gönüllüler ilacın kendilerini o kadar "kahramanca" hissettirdiğini fark etti ki, maddenin markası "kendi kendine ortaya çıktı". Daha ileri klinik deneylerin ardından Dreser, 1898 yılında Alman Doğa Bilimciler ve Hekimler Kongresi'ne "öksürük ilacı olarak kodeinden on kat daha etkili olduğunu ancak toksik etkilerinin sadece onda biri olduğunu" söyledi. İyi bir önlem olarak, "tamamen alışkanlık yapmayan ve güvenli bir aile ilacı olduğunu [ve] morfin bağımlılığı sorununu çözeceğini..."[34] ekledi. Dreser'in ilacı bebek koliği ve grip için bir çare olarak tanıtma planları bile vardı.

Bu arada Eichengrün Dreser'in arkasından iş çevirdi. Önce ASA'yı kendi üzerinde denedi. İlacın kalbi üzerinde belirgin bir etkisi olmadığını fark edince, ilacın partilerini Bayer'in Berlin'deki temsilcisine gönderdi ve oradaki pratisyen hekimlerle iyi ilişkileri vardı ve gizli denemeler ayarladı. Birkaç hafta içinde doktorlar, Bayer'deki herhangi birinin umduğundan çok daha iyi "parlak değerlendirmeler" yapıyorlardı: ASA'nın çok az rahatsız edici yan etkisi vardı ve bunun da ötesinde analjezik olduğu keşfedilmişti. İlaç üretime alındı.[35]

Bu da bir isme ihtiyaç olduğu anlamına geliyordu. Salisilik asit keçisakalı bitkisinden elde edilebildiğinden, bitkinin Latince cinsi olan Spiraea'nın kısaltması önerildi. Bir başkası da asetilasyonu belirtmek için başına "a" harfinin eklenmesini önerdi. O dönemde pek çok ilaç "in" ile bitiyordu, çünkü söylemesi kolaydı. "Aspirin" de bu şekilde ortaya çıktı.[36]

Mikroskopun Yükselişi

Laboratuvarın yükselişi, laboratuvar aletlerinin en kullanışlısı olan mikroskopta paralel bir yükseliş olmadan mümkün olamazdı. Optik alanındaki gelişmeler on dokuzuncu yüzyılda Fransa, Hollanda, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşmiştir; ancak önde gelen üç isim Alman'dır: Carl Zeiss, Ernst Abbe ve Ernst Leitz.

Carl Friedrich Zeiss 1816 yılında Weimar'da doğdu ve Jena Üniversitesi'nde matematik, fizik, optik ve mineraloji eğitimi aldıktan sonra buradaki Fizyoloji

Enstitüsü'nde hücrenin önemini keşfeden Profesör Matthias Schleiden'in yanında çalışmaya başladı. Zeiss 1846'da kendi dükkânını açtı ve başarılı oldu, istikrarlı bir şekilde büyüdü, böylece ilk yirmi yıl içinde şirket 1.000 alet üretti. Aynı yıl, işinin gelişmesi için bilimsel açıdan daha sistematik olması gerektiğini fark eden Zeiss, o sırada Jena'da fizik ve matematik alanında genç bir öğretim görevlisi olan Ernst Abbe (1840-1905) ile anlaştı. İki adam, Abbe'nin Zeiss Optik Fabrikası'nda araştırma müdürü olduğu bir ortaklık kurdu. Abbe, birçok yeni cihaza yol açacak olan hesaplamalı optiğin matematiksel/fiziksel temelleri üzerinde çalıştı. Bunlardan ilki, 1869 yılında tanıtılan, incelenen nesneler için ışık sağlayan bir aydınlatma cihazıydı. Üç yıl sonra, 1872'de Abbe (işyerinde büyük bir sosyal reformcuydu) mikroskobik görüntülemeye ilişkin dalga teorisi olan "Abbe Sinüs Koşulu"nu formüle etti. Bu, tamamı matematiksel teoriye dayanan bir dizi mikroskobik hedefi mümkün kıldı.[37]

Zeiss ve Abbe'yi Otto Schott (1851-1935) tamamladı. Westphalia'da yetişen Schott, günümüzde modern cam biliminin babası olarak kabul edilmektedir. Cam kimyası konusundaki anlayışı yüzden fazla yeni cam türünün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bunlardan en önemlisi 1886'da ilk "Apokromat" lensi mümkün kıldı. Apokromatik mercekler akromatik merceklerden daha iyi renk düzeltme özelliğine sahiptir ve bu da onları özellikle astronomide kullanışlı hale getirir.

Zeiss ayrıca, her biri daha iyi derinlik algısı sağlayan binoküler teleskopların ve prizma dürbünlerin üretiminde de öncülük etmiştir.[38] Motorlu arabanın icadı (bkz. 19. Bölüm, s. 311), daha ayrıntılı farlara ihtiyaç duyulmasıyla birlikte yeni bir alan açacaktı.

Ernst Leitz tarafından geliştirilen çalışmalar da bir o kadar ünlüydü. 1843'te Kara Orman'da doğan Leitz, yirmi üç yaşında bir fizikçi olan Carl Kellner tarafından Wetzlar'da kendi adını taşıyacak olan şirket kurulduğunda altı yaşındaydı. Kellner mikroskoplar ve teleskoplar için optikler, özellikle de kendi icat ettiği ortoskopik bir mercek (ortoskopik mercek bozulmayı düzeltir ve çok düz bir görüntü verir) üretmeye başladı. Rudolf Virchow ve Justus von Liebig (bkz. 20. Bölüm, s. 322) Kellner'in müşterileriydi.

Kellner yirmi dokuz yaşında öldükten sonra, bir meslektaşı olan Charles Behltle şirketi devraldı ve on yıl sonra Leitz'i ortak olarak işe alan da Behltle oldu. Behltle'ın öldüğü 1869'dan itibaren Leitz şirketin tek sahibi oldu ve o zamana kadar işin mikroskop kısmını teleskop kısmından çok daha fazla geliştirdi. 1889 yılına gelindiğinde şirket dürbünlerin yanı sıra fotoğraf ve sinema projektörleri alanında da genişlemeye başladı. Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce iki adam -Scar Barnack ve Max Berek- şirkete katıldı ve şirketi daha çok kameralar yönünde ilerletti. Yirminci yüzyılda çok ünlü olacak olan

şirketin –Leica- adını taşıyacak ilk kamera merceğinin boyutlarını hesaplayan kişi Berek'ti.[39]

Mikroskop her şeyden çok laboratuvarın sembolüdür. Mikroskobun yükselişi aynı zamanda on dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyıla geçerken bilimde meydana gelen bir değişimi de sembolize ediyordu. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında kimya ve mühendislik, elektrikli makinelerin, boyaların ve ilaçların yaratılmasında öncülük etmişti. Bu bilimsel endüstriler ilerlemeye devam etti, ancak mikroskop biyolojik bilimlerde de ilerleme kaydedilmesini sağladı. Özellikle, hastalığa neden olan mikroorganizmaların araştırılmasını pratik hale getirdi.[40]

19.

Metalin Ustaları: Krupp, Benz, Diesel, Rathenau

"Top kralı" Alfred Krupp 1812 yılında doğdu. Kendi adını taşıyan firma ondan sadece bir yaş büyüktü. Babası Friedrich pek de başarılı bir işadamı değildi; öldüğünde (Alfred on dört yaşındaydı) firma iflasın eşiğindeydi ve Alfred mali nedenlerle okuldan uzaklaştırılmak zorunda kaldı. Hayatı boyunca eğitimini "örs üzerinde" aldığından yakındı.[1] Ancak oğlu babasına çekmemişti. Friedrich romantik ve zayıf bir adamdı, oysa Alfred kararlıydı ve hiç de duygusal değildi. Bu niteliklere ihtiyaç vardı. Firmayı toparlaması yirmi yıl, yani yarım çalışma ömrü sürdü.[2]

O zaman bile bu kısmen tesadüfen başarılmıştı. Napoléon'un yenilgisinden sonra, Prusya'ya Polonya topraklarının kaybını telafi etmek için Rhineland'ın büyük bir kısmı verildi. O zamanlar doğudaki tarım arazileri çok daha değerliydi, ancak on dokuzuncu yüzyılda sanayinin gelişmesi ve kömüre duyulan ihtiyacın artmasıyla durum tersine döndü. Bu tersine dönüş Prusya'nın batıya bakmasına neden oldu ve çıkarlarını korumak için onu Fransa'dan ayıran devletlerle daha yakın bir ilişki içine girmeye zorladı. Bu ekonomik faktörlerin siyasi sonuçları oldu, Reich'ın nihai oluşumuna yardımcı oldu ve bu olaylar da Krupp'u etkiledi. Çeşitli Alman devletleri arasında giderek yakınlaşan ekonomik bağlar, 1834'teki gümrük birliğinde de (*Zollverein*) görüldüğü gibi, eyaletler arası seyahati ve eyaletler arası ticareti çok daha kolay hale getirdi.[3]

Krupp bu değişen koşullardan yararlanarak Almanya'nın başlıca merkezlerine seyahat etti ve madeni para boyalarından çatal bıçak takımlarına kadar çeşitli metal ürünler için siparişler aldı. Ancak 1848 olayları da onun işine yaradı. İşçilerine ülke çapındaki devrimlerle hiçbir ilgileri olmamasını emretti ve bu devrimler sonunda çöktüğünde, Prusya'nın Almanya içindeki konumu güçlendi, çünkü Alman prenslerinin ayaklanmaları bastırmak için çağırdığı askerlerin çoğu Prusyalı askerlerdi. "Prusya'nın 1848 ile 1871 yılları arasında Almanya'yı nasıl yuttuğunun öyküsü, aynı zamanda Alfred Krupp'un Alman sanayisine nasıl egemen olduğunun da öyküsüdür."[4]

Firma 1843'te mütevazı bir ölçekte de olsa silahlanmaya başladı. Kardeşi Hermann, Alfred'i o zamanlar on dokuzuncu yüzyıl ordularının temel malzemesi olan demir tüfek namlularının tatmin edici olmadığı konusunda uyarmıştı ve bu nedenle Alfred "şimdiye kadar üretilen ilk hafif çelik tüfek namlusunu" üretmeye başladı. Bu Almanya'nın çelik çağının başlangıcıydı, ancak yine de Krupp bronz ya da demir silahlara alışmış olan generallerin önyargılarının üstesinden gelmek zorundaydı.[5] 1859 yılında aldığı 312 top siparişine kadar Prusya hükümetinden geçerli bir sipariş alamadı.

Krupp tarihte silahlarıyla tanınsa da Peter Batty onun asıl dehasının muhtemelen demiryolları konusundaki anlayışı olduğunu söyler. Almanya'da demiryolları 1835 yılında Bavyera'da başlamıştı ve 1850 yılına gelindiğinde 13.000 kilometre uzunluğunda demiryolu hattı vardı. Bu rakam önümüzdeki yarım yüzyıl içinde on katına çıkacaktı ve Krupp çelik için fırsatları ilk görenlerden biriydi.[6] 1849 yılında 500 çelik yay ve aks için ilk demiryolu sözleşmesini imzaladı. Bu, sonunda Krupp'a neredeyse tüm silahlarının toplamından daha fazla para kazandıran parlak bir yenilik olan kaynaksız çelik demiryolu tekerleği olarak olgunlaşan bir dizi deneyi ateşledi. İlk demiryolu lastiğinin doğasında var olan bir zayıflık, ray üzerine oturan dış tekerleğin, lokomotifi ve vagonları raylar üzerinde tutmak için iç kısımda rayın altına inen janta kaynaklandığı noktaydı. Trenler hızlandıkça ve ağırlaştıkça, bu kaynak zayıflığı daha da önemli hale geldi. Bunun üstesinden gelmek için Krupp, firmanın çatal ve kaşık makinelerinde kullandığı tekniği, yani *kaynaksız* çelik tekerlekleri henüz sıcakken tekerlek jantlarına sarma tekniğini uyarladı. Birbirine kaynaklanmış iki parça yerine, tekerlekler artık ek yeri olmayan tek bir metal parçasıydı. Alfred, fabrikanın lastiklerin monte edildiği bölümünü diğer her yerden o kadar uzakta inşa ettirdi ki, burası çalışanları tarafından "Sibirya" olarak biliniyordu. Kaynaksız tekerlek Krupp'u sanayiciler arasında ön sıralara taşıdı.

Ucuz Çelik ve İlk Silahlanma Yarışı

Silah alanında Krupp, geleceğinin politikacılardan çok orduda, yani generallerde olduğunu fark etmeye başlamıştı.[7] Peter Batty, "Berlin'de çok az bürokratın Alfred'e tahammül edebildiğini, sertliği ve zorba tavrının onu sanayici arkadaşları arasında da sevilmeyen biri haline getirdiğini" gözlemliyor. Krupp, veliaht prensin çevresindeki memurlara dalkavukluk yapmaya başladı ve "böylece Essen ile Berlin arasında Krupp destanını karakterize eden o yakın ilişkiler ağı örülmeye başladı." Karşılığını da aldı. Ekim 1861'de, o zamanlar prens naibi olan Wilhelm, "dünyanın en büyük çekici Fritz"i bizzat görmek için Krupp fabrikalarını ziyaret etti. Birkaç ay sonra Prusya kralı olan Wilhelm, Alfred'i özel danışman yaptı ve kısa bir süre sonra da genellikle muzaffer Prusyalı

generallere verilen Meşe Yapraklı Kızıl Kartal Nişanı ile ödüllendirdi. Tüm bunlar Krupp silah işinin büyümesiyle aynı zamana denk geldi; Alfred artık Belçika, Hollanda, İspanya, Mısır, Türkiye, İsveç, İsviçre, Arjantin, Avusturya, Rusya ve hatta İngiltere'ye "muazzam miktarda" top satıyordu. İlk büyük silahlanma yarışı başlıyordu ve bu süreçte Alman basını Krupp'u "top kralı" olarak adlandırdı. Bu dönem, Bismarck'ın 1862'deki "Günümüzün büyük sorunlarının çözümü konuşmalarda ve devrimlerde değil, kan ve demirde yatmaktadır" gözlemiyle sembolize edilen bir dönemdi.[8]

1862'den itibaren Prusya'nın başbakanı ve 1890'a kadar Almanya'nın şansölyesi olan Otto von Bismarck, Krupp'tan üç yaş daha gençti ve "Demir Şansölye" ile "Top Kralı" birçok yönden birbirlerine çok benziyorlardı. Her ikisi de zalim, insan düşmanı ve samimiyetten yoksundu ve her ikisi de bir şeylere -Bismarck köpeklere ve ağaçlara, Alfred ise atlara ve silahlara- sığınıyordu. Bir keresinde Bismarck için şöyle denmişti: "Bu kadar az neşe duyan bir adam tanımadım" ve Alfred için de aynı şey söylenebilirdi. "Hiçbir Prusyalı, en azından Anglo-Sakson zihninde, saldırgan, kavgacı ve yıkıcı bir Prusyalı imajından bu kadar sorumlu olmamıştır."[9]

Asla unutmamalıyız ki Bismarck bir Junker'di: doğudaki büyük mülklerini zorla kazanmış ve bu nedenle güce inanan "militarist, yağmacı toprak sahipleri" sınıfındandı. Şansölyenin kalıcı amacı olan bu sınıfı korumak için Prusya'yı korumak zorundaydı ve bu da hem Avusturya'yı hem de Fransa'yı küçültmek, Alman liberalizmini yok etmek ve esas olarak kültürel bir Alman milliyetçiliğinin yerine Prusya siyasi milliyetçiliğini koymak anlamına geliyordu. Bunları yaparken "Avrupa'nın en nefret edilen adamı" haline geldi, Krupp ise ikinci sıradaydı.[10]

Bismarck ilk olarak Ekim 1864'te Paris'ten Berlin'e giderken Essen'i ziyaret etti. Krupp'la atlara ve büyük ağaçlara karşı ortak bir tutkuları olduğunu keşfeden Bismarck, Krupp'a güvenmiş ve gezintileri sırasında Prusya'yla ilgili bazı planlarını açıklamıştı. Bismarck, Krupp'un silahlarının bu planlarda nasıl bir rol oynayabileceğini çok iyi anladı ve Krupp, özellikle de şansölyenin donanmayı genişletme niyetinden büyük kazançlar elde edeceğini sezdi.

Krupp toplarının (her iki tarafta da) yer aldığı ilk büyük savaş, 3 Temmuz 1866'da Prusya ve Avusturya arasında Koniggratz'da gerçekleşti. Mükemmel olmasa da, dört ay içinde 700 Krupp silahı daha sipariş edildi. Ve 1866'daki bu Avusturya-Prusya savaşı en kısa savaşlardan biri olmasına rağmen, Prusya'nın Schleswig ve Holstein Dükalıklarını ele geçirmesi ve Koniggratz-Hanover, Hessen, Nassau ve Frankfurt'tan önce onun yanında yer almayan eyaletleri ilhak etmesi nedeniyle geniş kapsamlı sonuçları oldu. Avusturya'nın ağır bir yenilgiye uğratılmasıyla, Bismarck'ın Prusya'yı bir dünya gücü haline getirme stratejisi harekete geçti.[11]

İki yıl sonra Prusya bir donanma kurma niyetinde olduğunu açıkladı. Amiraller ilk başta İngiliz silahları satın almak niyetindeydi, ancak kral tarafından desteklenen Krupp, Alman silahlarının kullanılması gerektiğini savundu ve Eylül 1868'de yeni donanma, üç yeni zırhlı gemi için Krupp'tan kırk bir ağır top sipariş etti. Bu bile başlı başına Alman denizcilik politikasını on yıllar boyunca şekillendirdi.[12]

1870'te Bismarck, dört yıl önce Avusturya'yı tuzağa düşürdüğü gibi, Fransa'ya karşı da aynı manevrayı izledi ve III. Napoléon'u, I. Napoléon'un kaybettiği toprakları Fransa'ya geri vermek için Prusya'ya savaş ilan etmeye ikna etti. Prusya'nın harekete geçtiği gün, Krupp savaşa katkı olarak silahlı kuvvetlere bir miktar silah göndermeyi teklif etti. Hediye reddedildi, ancak ordu Krupp silahları için siparişlerini o kadar arttırdı ki Prusya ilk kez Krupp'tan herkesten daha fazla silah satın aldı.[13]

Eski moda bronz namludan dolma tüfeklerle donatılmış olan III. Napoléon'un birlikleri Prusyalıların yanına bile yaklaşamazdı. "Yeni Krupp çelik namludan dolma tüfekler ve yeni Krupp çelik ağır havan topları Metz ve Sedan kalelerini kısa sürede yerle bir etti ve Paris'in dış mahallelerinde bir delik açtı." Bu karşılaşma hem Krupp hem de Bismarck hakkında açıklayıcı oldu. Prusyalı generallerin çoğu, Georges-Eugene Haussmann tarafından henüz yeniden inşa edilen Paris'in bombalanmasına karşıydı. (Paris olarak bildiğimiz güzel şehir o zamanlar yepyeniydi.) Ancak hem Krupp hem de Bismarck başkente saldırmaktan yanaydı, Krupp o kadar yanaydı ki orduya 2.000 librelik topunu teklif etti. Ayrıca 1.000 kiloluk mermileri uzak mesafelerden Paris'in tam kalbine atabilecek dev bir kuşatma topu tasarlamaya başladı. Bunlar zamanında inşa edilemedi ama sonunda "dünyayı dehşete düşüren" Birinci Dünya Savaşı silahları haline geldiler. Sonuç olarak Krupp, Bismarck ve Kayzer ile birlikte Fransa'nın en nefret edilen adamları arasına katıldı. Adı "sadece ve sadece belirli bir yıkım aracını ifade eder hale geldi. Krupplar 1871'de sadece bir ulus tarafından nefret edilirken, sonraki yetmiş dört yıl boyunca belki de başka hiçbir sanayi kuruluşunun çekmediği kadar uluslararası ölçekte bir nefret nesnesi haline gelecekti."[14]

Krupp için, Prusya'nın Fransa-Prusya Savaşı'ndaki zaferi, altında yatan neden ne olursa olsun, harika bir reklamdı. Siparişler akın akın geliyordu. Şövalyeler arasında sonuncu olmaktansa sanayiciler arasında ilk olmayı tercih ettiğini söyleyerek bir onuru geri çevirdi.[15]

1871'deki zaferden ortaya çıkan şey Prusya İmparatorluğu'ydu. Prusya kralı Wilhelm artık Alman imparatoru; Prusya başbakanı Bismarck ise Alman şansölyesi olmuştu. Prusya, Avusturya hariç tüm Almanya'yı ve Fransa'nın bir bölümünü de -kömür ve demir cevheri bakımından zengin Alsace ve Lorraine'i- ele geçirdi. Başka krallıklar (Bavyera, Saksonya) olsa da, Prusya artık

kıtadaki en güçlü devletti. Üstelik yeni yenilmiş, elverişli bir komşusu vardı. Hem Bismarck hem de Krupp, Fransa'nın her zaman bir intikam savaşını arzulayacağı endişesiyle ticaret yapacaklardı.

Prusyalı galipler Fransa'ya beş milyar franklık bir tazminat yüklediler.* Bu ödeme ve ödenme hızı (sadece otuz ay) Almanya'da *Grunderzeit* olarak adlandırılan olağanüstü bir patlama yarattı. Yeni Alman İmparatorluk Hükümeti bu frankları iki şeye harcadı: silahlanmaya ve savaş kredileriyle düşmanlıkların finansmanına yardımcı olan bireysel Almanlara olan borçlarını geri ödemeye. Bu kişiler kendilerini birdenbire büyük miktarda sermayenin içinde buldular ve bu sermayeyi derhal yeniden yatırıma dönüştürdüler. Savaştan önceki yirmi yıl boyunca her yıl yirmi kadar yeni şirket tescil edilirken, sadece 1871'de 200'den fazla, 1872'de ise 500'den fazla şirket tescil edildi.[16] Bu patlama Almanya'daki diğer tüm üreticilere olduğu gibi Krupp'a da yaradı. Almanya'da 1871'den sonraki üç yıl boyunca, önceki yetmiş yıl boyunca inşa edilen kadar yeni demir fabrikası, yüksek fırın ve makine imalat fabrikası inşa edildi.

Ancak Krupp, Grunderzeit dönemindeki diğer pek çok kişi gibi kendini aşmış, sadece bir yıl içinde, 1872'de 300'den fazla demir cevheri madeni ve kömür ocağı ile iki demir fabrikasının tamamını satın almıştı; ayrıca İspanya'da elde edilen yeni demir cevheri yataklarını Almanya'ya getirmek için dört nakliye gemisi sipariş etmişti. Ve böylece, 1873'te borsa çöktüğünde, yüzlerce işletme iflas etti ve Krupp yarım milyon sterlin, yani bugünkü seviyelerde 50 milyon sterlinden fazla açık verdi. Bankalar harekete geçti ve temsilcileri Karl Meyer firmanın günlük yönetimini devraldı. Şirket borcunun son kuruşunu on beş yıl sonra, Krupp'un öldüğü yıl ödedi.[17]

Ancak Krupp'un kişisel yaşam tarzı önemli bir şekilde kısıtlanmadı (Meyer eski bir dosttu). Özellikle topçu testleri büyük sosyal etkinlikler olmaya devam etti. Bu dönem hâlâ Amerika'daki büyük demiryolu genişlemesi dönemiydi ve Amerikan demiryolu şirketleri tarafından Krupp'tan çok sayıda çelik ray satın alındı. Yine de Krupp'un son yılları kasvetliydi. Bankalar tarafından kenara itildiğinden beri huysuzlaşmıştı ve günlerini, "yemek sırasında kendisine çalması için bir piyanist tuttuğu, ancak çok kötü bir kaybeden olduğu için kimsenin domino oynamadığı ya da paten kaymadığı" Villa Hugel adlı büyük ucube evinde kaybolmuş bir halde geçiriyordu.[18] 14 Temmuz 1887'de yetmiş beş yaşında kalp krizinden öldüğünde, yanında sadece uşağı vardı. Ölümünden bir yıl önce ilk torunu Bertha dünyaya gelmişti. Bu Bertha, 1914'te Belçika kalelerini yerle bir eden devasa silaha adı verilen Bertha'ydı. Krupp'un kötü şöhreti onunla birlikte ölmedi.

---

* 2010 fiyatlarıyla yaklaşık 28 milyar sterlin, ancak bu tür tarihsel karşılaştırmalar yapmak, şu anda geçmişe kıyasla çok daha fazla likiditenin mevcut olması nedeniyle güvenilmez olarak bilinmektedir.

Almanya'nın diğer büyük çelik devlerinden hiçbiri -August Borsig (1804-54, lokomotifler), Hugo Stinnes (1870-1924, madencilik, gemicilik, gazeteler) veya August Thyssen (1842-1926, madencilik, çelik), Krupp'un şöhretini paylaşmadı, ancak servetleri onunkine eşitti. Thyssen ve Krupp 1999 yılında birleşti.

Otomobil Çağı

Daha 1860'larda İsviçre, Fransa ve İngiltere'de birkaç "atsız" araç üretildi, ancak hiçbiri tabiri caizse hiçbir yere gitmedi. Ancak 1885 yılında Mannheim'da Karl Benz, otomobil çağını başlatacak bir makine yaptı.

Bir makinistin oğlu ve Kara Ormanlı bir demircinin torunu olan Karl Benz'in kanında mühendislik vardı.[19] 1844'te doğan Benz, otuz yaşına geldiğinde gaz motorları ürettiği kendi küçük atölyesine sahipti. Şirketi Mannheim Gaz Motoru Şirketi olarak başladı ancak 1883 yılında Benz ve Şirketi olarak değiştirildi. Bir yıl sonra sürgülü valf ve elektrikli ateşleme kullanarak ilk içten yanmalı motorunu yaptı. Böyle bir motor için pek çok olası kullanım alanı vardı ve "atsız bir arabaya" para harcanmasına izin vermeyen ortağı Emil Buhler ile bir dizi anlaşmazlık yaşadı. Benz bu nedenle yeni bir ortakla, Max Rose ile tekrar yola koyuldu. O da atsız arabalara şüpheyle yaklaşıyordu, ancak "deneyler için" küçük bir sermaye dilimi ayırdı. İşte bu sermaye Benz'in dünya otomobilciliğinin doğduğu aracı yapmasını sağladı. Benz, motorun ağırlığının başarı için çok önemli olduğunu ve şimdiye kadar üretilen tüm gaz motorlarından çok daha hafif olması gerektiğini biliyordu. O zamana kadar sabit motorları yaklaşık 120 rpm (dakikada devir) üretiyordu ve Benz bunu iki katından fazla artırması gerektiğini biliyordu. Bir diğer önemli erken kararı da iki değil dört silindire sahip olmaktı, çünkü yol araçlarının hızlarını sürekli değiştirmeleri gerekeceğini düşünüyordu. Köşeleri dönerken jiroskopik hareketin motorun çalışmasını engellememesi için motoru yan yatırdı ve volanı yatay olarak yerleştirdi. İçgüdüsü, motoru arkaya, iki arka tekerleğin üzerine yerleştirmek ve o zamanlar yaygın olarak kullanılan üç tekerlekli bisikletlerde olduğu gibi ön tekerlekleri direksiyon için kullanmaktı. Güç tekerleklere zincirlerle bağlanacaktı. Kullanılan yakıt -benzen- 29 Ocak 1886'da patenti alınan bir yüzey karbüratörü tarafından buharlaştırılıyordu. Soğutma sıvısı suydu.

John Nixon'a göre otomobil tarihi, "aracın 1885 baharında denemeye hazır olduğu şüphe götürmez. Benz tarafından atölyesine bitişik olan cüruf pistinde sürülmüştür. Bu olay gerçekleştiğinde eşi ve çocukları da oradaydı."[20] Araç muhtemelen ilk kez Ekim 1885'te halka açık yollarda denenmiştir. En azından bu, 1933 yılında eski bir çalışan tarafından doğrulanmıştır. Yıl sonunda Benz, yaklaşık 12 km/s hızla 1.000 metrenin tamamını kat etmişti. Ancak araç her seferinde mekanik ya da elektrik arızası yaşıyordu.

Benz'in ilk hedefi aracını Mannheim çevresinde hiç durmadan iki kez sürmekti. Bunu hava karardıktan sonra yapmak zorundaydı; aksi takdirde mekanizması büyük kalabalıkların ilgisini çekiyordu ve polisin kamuya açık otoyollara erişimini yasaklayabileceğinden endişe ediyordu. Her gece yolcu koltuğuna birini oturtuyor, motoru çalıştırıyor ve kaçınılmaz arızadan önce daha da uzağa gidiyordu. John Nixon'ın George Stephenson'ınkiyle aynı seviyede olduğunda ısrar ettiği bir yolculukla, sonunda hiç durmadan çift tur attı. Bu olay *Neue Badische Landeszeitung* gazetesinin 4 Haziran 1886 tarihli sayısında haber olarak yer aldı. Ancak hikâyenin bu kısmı mutlu bir sonla bitmiyordu. Başlangıçta Benz'in yenilikleri başarılıydı ve 1900 yılına gelindiğinde yılda 600'den fazla otomobil üretiyordu. Ancak dünyaya kazandırdıklarını geliştirmeyi başaramadı ve otomobillerinde yaptığı iyileştirmeler, Gottlieb Daimler gibi başkalarının onu geçmesine yarayacak kurcalamalardan öteye gidemedi.[21]

1834'te Schorndorf'ta doğan Daimler, mühendis olmadan önce bir silah üreticisinin yanında çıraklık yapmıştır.[22] 1872'de, otuz sekiz yaşındayken Deutz'un gaz motoru üreticileri Otto ve Langen'in teknik direktörlüğüne getirilmiştir. Burada on yıldan kısa bir süre çalıştı ve bu süre içinde içten yanmalı motorun geliştirilmesine yardımcı oldu. Ancak 1882'de mühendis arkadaşlarıyla araştırmanın yönü konusunda anlaşmazlığa düştü ve kendisine Cannstatt'ta, gitmek istediği yönde devam edebileceği bir mülk satın aldı. Eski meslektaşı Wilhelm Maybach da onunla birlikteydi.

Daimler içten yanmalı motorun muhteşem bir geleceğe sahip olduğuna inanıyordu ancak bunun için iki sorunun çözülmesi gerekiyordu. Birincisi, o zamana kadar üretilen motorlar çok yavaş dönüyordu. İkincisi, eğer bu sorunun üstesinden gelinecekse, farklı bir ateşleme sistemine ihtiyaç vardı. O aşamada en yaygın kullanılan ateşleme sistemi, bir an için geri çekilen ve silindirdeki patlayıcı karışımı aleve maruz bırakan bir sürgülü valf kullanıyordu. Daimler'in içgüdüleri ona herhangi bir valf sisteminin yüksek hızlarda asla patlamanın tüm etkilerinin korunmasına izin verecek kadar hızlı kapanamayacağını söylüyordu. 1879'da Leo Funk, harici bir brülörün içi boş bir tüpü beyaz ısıda tuttuğu ve karışımın yükselen piston tarafından tüpün içine itildiği bir sistemin patentini aldı. Daimler bunun ilerlenecek yol olduğunu fark etti.[23]

Daimler'e 16 Aralık 1883'te verilen patent (No. 28022) ilk hızlı çalışan motor içindi. Ancak ilginç bir şekilde Daimler ilk başta motorunun sabit işler dışında bir amaçla kullanılmasını düşünmemişti. Ancak o ve Maybach bu motorun 900 rpm'de çalışabildiğini gördüklerinde, düşünceleri bir motosiklete yöneldi. Ağustos 1885'te patenti alınan bu motorun iki vitesi vardı, bir fanla soğutuluyordu ve demir tekerlekleri vardı. Yarım beygir gücündeki motor koltuğun arkasına yerleştirilmişti. Motoru çalıştırmak için ateşleme borusunu ısıtan bir brülör yakılıyor ve motor normal şekilde kranklanıyordu. Motordan

gelen güç bir kayışla arka tekerleğe aktarılıyordu. 1885-86 kışında Daimler'in motosikleti Cannstatt'ta donmuş bir göl üzerinde test edildi ve ön tekerlek yerine bir kayak kullanıldı. Daimler de yol denemelerini hava karardıktan sonra yapıyordu, bu sayede ortaya çıkan sorunlar özel olarak çözülebiliyordu. Kasım 1885'te en büyük oğlu Paul, evlerinden üç kilometre uzaklıktaki Unterturkheim'a kadar sürdü ve eve ulaştı.

İlk Daimler otomobili 1886 sonbaharında Esslingen ve Cannstatt arasında yola çıktı. Daimler-Benz A.G.'nin arşivlerinde, Wilhelm Maybach ve Paul Daimler tarafından kaleme alınan, sabahın erken saatlerindeki bu denemelere ilişkin bir kayıt bulunmaktadır.[24] Aracın "oldukça iyi" çalıştığını ve saatte 18 km hıza ulaşıldığını belirtmektedirler. Daimler motorunu teknelere yerleştirdi ve hatta Daimler motoruyla tahrik edilen bir vagon tasarladı. 1889 yılında, içinden soğutma sıvısının (su) dolaştığı boru şeklinde bir çerçeveye sahip bir araçla kararlı bir şekilde ilerlediler. Motorlar, kaputun altına yerleştirildikleri 1896 yılına kadar arabaların arkasında kaldı (Daimler, Fransız Émile Levassor'un tasarımlarından çok etkilenmişti).

Her şey yolunda gitmedi ama Daimler, Benz'den daha fazla başarılı oldu. Paul Daimler, Maybach ve Nice'de (ilk otomobil denemelerinin ve rallilerinin yapıldığı yer) başkonsolosluk yapan zengin bir Avusturyalı olan Emil Jellinek, tüm rakiplerini gölgede bırakacak bir model üzerinde işbirliği yaptı; daha şıktı ve birçok teknik yeniliğe sahipti, en önemlisi de motorunun göreceli sessizliğiydi.[25] 1901'de Nice'te son haliyle tanıtıldı, Fransa-Prusya savaşının ardından Fransa'da Alman karşıtı bir duygu olduğu için Jellinek'in kızı Mercedes'in adı verildi.

Benz, Daimler ve Mercedes otomobil tarihinin en bilinen isimleri olsa da Rudolf Diesel de en az onlar kadar önemlidir. Bavyeralı göçmen bir ailenin çocuğu olarak 1858 yılında Paris'te doğan Rudolf Diesel, Münih Politeknik Okulu'nda eğitim gördü. Orada Profesör Carl von Linde'nin termodinamik üzerine verdiği bir dersi dinledi ve Linde o zamanlar çok popüler olan buharlı makinelerin faydalı işler yapmak için yakıtlarının yalnızca yüzde 10'unu kullandığını açıkladı; bu eksiklik Diesel'in aklında kaldı.[26] Augsberg Teknik Okulu'ndan mezun olduğunda, bu onura erişen en genç kişiydi *ve* şimdiye kadarki en yüksek notları almıştı. Linde'yi o kadar etkiledi ki profesör ona İsviçre'de Linde'nin geliştirilmesine yardımcı olduğu buz makinelerini satan bir fabrikada iş buldu.

Bir tür motor takıntısı olan Diesel kısa süre sonra berrak buz yapmak için bir makine icat etti.[27] İsviçreli şirket ilgilenmedi ama Fransız bira üreticileri ilgilendi ve Diesel Paris'e döndüğünde makinesi için hazır bir pazar buldu. Asıl atılımını 1893 yılında, otuz beş yaşındayken yaptı ve bugün dizel motor

olarak bildiğimiz "Yanmalı Güç Motoru" için patent aldı.[28] Diesel'in motoru ile içten yanmalı motor arasındaki fark basit ama derindir. Benzinli motorda hava-yakıt karışımı silindire çekilir ve burada bir buji tarafından ateşlenir. Diesel'in motorunda silindire sadece hava çekilir. Yakıt olmadan yaklaşık iki kat daha fazla sıkıştırılabilir ve sıcaklık çok daha yüksek olur. Doğru anda yakıt silindire enjekte edilir ve burada kendiliğinden tutuşur.

Bu daha basit bir sistemdir, ancak ilk günlerde motorun çok yüksek sıcaklık ve basınçlarda çalışması, o zamanlar mevcut olan malzemeler için çok aşırı olduğu anlamına geliyordu ve bu da motorlarını güvenilmez hale getiriyordu. Ancak 1897'de Augsberg'de ilk Dizel motor fabrikası inşa edildi ve başarılı oldu. Ne yazık ki, parasının özensiz yönetimi, neredeyse tamamının kayıp gitmesi anlamına geliyordu. 1913 yılında yeni bir Dizel fabrikasının açılışı için Londra'ya davet edildi. Antwerp'te kanal vapuruna bindi ama gece kayboldu; cesedi yaklaşık on gün sonra Kuzey Denizi'nde bulundu.

Dünyanın bazı bölgelerinde, Dizel motorlar artık yüzde 50'den fazla bir pazar penetrasyonuna sahiptir ve denizaltılar, madenler ve petrol sahaları gibi yerlerde çok tercih edilmektedir.

Daimler otomobillerinin baba-oğul işbirliğinin ürünü olması gibi, Siemens'in yanı sıra Almanya'nın diğer büyük mühendislik şirketi olan AEG de Emil ve Walther Rathenau'dan oluşan baba-oğul ekibi tarafından geliştirildi. Aslında, bir dönem ortak olan Rathenau ve Siemens, yüzyılın ortalarından Birinci Dünya Savaşı'na kadar Alman bilim, iş dünyası ve siyasetinin ne kadar iç içe geçtiğini vurgulayarak bu bölüme parantez oluşturmaktadır.[29]

Varlıklı bir Yahudi ailenin çocuğu olarak 1838'de Berlin'de doğan Emil, Walther'in doğumundan iki yıl önce şehrin kuzeyinde kendisine başarılı bir makine fabrikası satın almıştı. Böylece 1881 Paris Sergisi sırasında Edison'un elektrik ampulünü gördüğünde bir servet kazanmıştı. Edison'un patentlerini kaptı ve iki yıl sonra Deutsche Edison-Gesellschaft'ı (Alman Edison Şirketi veya DEG) kurdu. Bu akıllıca bir hamle gibi görünüyordu çünkü bunu en büyük potansiyel müşterisi Siemens ile işbirliği içinde yaptı. Aslında, DEG ilk yıllarında teknik ve yasal sorunlarla boğuştu (özellikle patentler konusunda) ve bu nedenle şirket sonunda Allgemeine Elektrizitatgesellschaft'a (Alman Genel Elektrik Şirketi veya AEG) dönüştürüldü. Siemens ile olan bağlar koparıldı ve Emil Rathenau ancak 1894 yılında firmasını Almanya'nın en büyük elektroteknik devine dönüştürmeye başlayabildi.[30]

Rathenau ailesi sadece ismen Yahudi'ydi. Frankfurtlu bir bankacının kızı olan Mathilde Rathenau, çocuklarına (iki erkek ve bir kız) müzik, resim, şiir ve edebiyat klasikleri konusunda iyi bir eğitim vermeye özen gösterdi. Onun

için iş her şey değildi.[31] Walther hiçbir zaman resmen Hıristiyanlığı kabul etmedi, ancak İsa'nın tanrısallığını kabul etti ve 1895'te Berlin'deki bir sulh mahkemesinde eski "Musevî inancından" ayrıldı. Hayatı boyunca Yahudilerin Almanya'daki ikinci sınıf statüsüne karşı duyarlı oldu, ancak aynı zamanda asimilasyonu savundu ve eşitlik için umut etti. Diğer birçok Yahudi gibi o da kendisini bir Alman olarak görüyordu: Diğer her şey daha az önemliydi.

Strasburg'da doktora yapmış olan Rathenau, metallerin davranışı, elektroliz, hidroelektrik enerji gibi bilimsel gelişmeleri takip ediyordu ancak AEG gibi şirketlerin günlük işleyişinden ziyade endüstriyel organizasyon, iş *stratejisi* ve bunların siyasetle olan bağlantılarıyla her zaman daha fazla ilgilendi. Bu durum onu ideal bir yönetim kurulu üyesi haline getirdi ve Rathenau'nun asıl önemi, statü merdiveninin tepesinde ordu subaylarına, diplomatlara ve profesörlere rakip olmaya başlayan sanayici neslinin -Krupp, Stinnes ve Thyssen diğerleriydi- bir parçasını oluşturmasıydı, ancak sanayicilerin yükselen prestijine, sanayi gücünü insan sefaletinin ana nedeni olarak gören bazı çevrelerde şiddetli bir antikapitalist ve sanayi karşıtı duygu karşı çıktı. Her ne kadar pek çok kişi *Agrarstaat*'ın yerini *Industriestaat*'ın aldığını fark etse de, sanayiciler hâlâ siyasi olarak ilerlemekte zorlanıyordu ve özellikle Rathenau bunu sinir bozucu buluyordu. Yine de Almanya 1890'lardan itibaren, ülkenin GSYİH'sının temel dayanağı olarak tarım, ormancılık ve balıkçılığın yerini sanayinin aldığı, sanayide tarımdan daha fazla işçinin istihdam edildiği ve küçük kasaba ve köylerden daha fazla insanın şehirlerde yaşadığı bir dönemde temelden değişti.[32]

Eleştirmenlerinin aksine Rathenau, sanayileşme ve kapitalizmin güçlü bir modern devlet için tek güvenli temeller olduğuna inanıyordu ve ayrıca güçlü bir tarım sektörüne sahip olduğu için Alman İmparatorluğu'nun İngiltere'ye göre uzun vadede avantajlı olduğunu düşünüyordu.[33] Benzer şekilde İngiltere'nin endüstriyel gerilemesine de inanıyordu ve bunun için sendikaları, mühendislerin eğitim seviyesinin düşüklüğünü ve zayıf yönetimi suçluyordu. Ancak sanayi devletinin kendi içinde bir amaç olduğuna inanmıyordu. "Sanayi egemenliğini, insanlık tarihinde daha büyük bir 'ruhanileşme' dönemine ulaşmak için geçici bir aşama olarak görüyordu."[34] Bu şekilde Gobineau'nun bazı ırksal inançlarıyla birleşen nispeten kaba bir sosyal Darwinizme yöneldi. Rathenau, eninde sonunda Kuzey Avrupalı orta sınıfların -kendisi gibi insanların- dünyaya hakim olacağını düşünüyordu.[35] Eğitimli işadamları, yurttaşlarını daha yüksek, maddiyat sonrası manevi seviyeye nereden yönlendireceklerini bilen yeni aristokrasiydi. Sürekli sanayileşmeye "ahlaki başarının" eşlik etmesi gerektiğine inanıyordu. Bu nedenle zenginler için hem yaşamda hem de ölümde ağır vergilerden yanaydı -"tavizsiz" bir veraset vergisi görmek istiyordu ve "lüksün ortadan kaldırılmasını" savunacak kadar ileri gitti. "Mülkiyetin dağıtımı,"

diye yazıyordu, "tüketim hakkından daha fazla özel bir mesele değildir."[36] Ve "zenginliğin yerini refahın alması gerektiğini, bunun da yaratıcılığa ve kişinin işi ya da kendi toplumu için sorumluluğa dayandığını" savunuyordu. İşçiler yönetimde söz sahibi olmalıdır. Ancak Hartmut Pogge von Strandmann'ın da belirttiği gibi, "Rathenau'nun kendi AEG çalışanlarına karşı diğer sanayicilerin çalışanlarına karşı izlediğinden belirgin bir şekilde farklı bir çizgi izlediğini gösteren hiçbir kanıt yoktur." Daha iyi çalışma koşullarının verimliliği artıracağını düşünüyordu.

Onun önemi, Almanya'da neler olup bittiğini, modern refahın dinamiklerinin bilim ve sanayi tarafından nasıl şekillendirildiğini ve ülkenin geleneksel elitinin buna uyum sağlamakta nasıl başarısız olduğunu net bir şekilde görmesinde ve anlatmasında yatıyordu. Eğer tavrında bir sofuluk hissi varsa, bu da oldukça aşikardı. Sorunları tanımlamakta çözüm bulmaktan daha iyiydi.[37]

20.

Hastalığın Dinamiği: Virchow, Koch, Mendel, Freud

Rudolf Virchow (1821-1902) on dokuzuncu yüzyılın en başarılı Alman hekimiydi. Klinik ve teorik başarılarının yanı sıra, tıbbın sosyal yönleri üzerine yaptığı çalışmalar, onun salt tıp alanından çok daha geniş bir etkiye sahip olduğu anlamına gelmektedir. Uzun kariyeri, 1840'tan sonra Alman tıbbının yükselişini simgeliyordu; bu yükseliş, hala büyük ölçüde klinik ve ön-bilimsel olan bir disiplini dönüştürdü.[1]

Pomeranya'da küçük bir pazar kasabasında doğan Virchow, özel olarak klasik dillerde eğitim gördü, ancak doğa bilimlerini tercih etti. Yetenekleri nedeniyle 1839 yılında Berlin'deki Friedrich-Wilhelms Enstitüsü'nde tıp eğitimi almak üzere askeri bir burs kazandı. Bu kurum, normalde eğitim almaya gücü yetmeyecek olanlara eğitim sağlamak için özel olarak tasarlanmıştı ve bunun karşılığında belirli bir süre için ordu sağlık hizmetine katılıyorlardı. Virchow, Johannes Müller ve Johann L. Schonlein'in yanında çalıştı ve bu kişiler onu deneysel laboratuvarla, modern teşhis ve epidemiyolojik çalışmalarla tanıştırdı.

Virchow 1843'te mezun oldu ve ilk işi Berlin'deki Charité Hastanesi'nde tıbbi ev görevlisi olarak damar iltihabı ile tromboz ve emboli sorunlarına ilişkin mikroskobik incelemeler yapmak oldu.

Her zaman açık sözlüydü. 1845'te Friedrich-Wilhelms Enstitüsü'nde etkili bir dinleyici kitlesi önünde yaptığı iki konuşmada tıptaki tüm aşkın etkilerden vazgeçti ve ilerlemenin yalnızca üç ana yönden geleceğini savundu: "fiziko-kimyasal yöntemlerin yardımıyla hastanın muayenesi dahil" klinik gözlemler; "belirli etiyolojileri test etmek ve belirli ilaç etkilerini incelemek için" hayvan deneyleri; ve özellikle mikroskobik düzeyde patolojik anatomi. "Yaşam," diye ısrar ediyordu, "yalnızca fiziksel ve kimyasal eylemlerin toplamı ve esasen hücre aktivitesinin ifadesiydi."[2] Henüz yirmili yaşlarındayken, 1847'de Berlin Üniversitesi'nde Müller'in yanında öğretim görevlisi olarak atandı.

Ancak hiçbir zaman sadece bir tıp adamı olmadı. 1848'de bir tifüs salgını Prusya'nın Yukarı Silezya eyaletini kasıp kavurdu ve Virchow, hükümet tarafından etkilenen bölgeyi ziyaret etmek ve hasarı incelemek üzere gönderilen

doktor ekibinden biriydi. Virchow oradayken, korkunç koşullar altında mücadele eden yoksul Polonyalı azınlıkla yüz yüze geldi. Ve böylece Virchow'un raporu, Prusya'ya bir dizi katı tıbbi yönergeyle dönmek yerine, siyasi değişimin yanı sıra kapsamlı eğitim ve ekonomik reformlar önerdi. Bu, hükümetin pek de umduğu bir şey değildi.

Siyasi inançları onu Berlin'deki 1848 ayaklanmalarına katılmaya ve barikatlarda savaşmaya yöneltti; daha sonra Berlin Demokratik Kongresi'nin bir üyesi ve *Die medizinische Reform* adlı haftalık bir derginin editörü oldu. Bu parlak bir dönemdi ama 1849'da akademik görevlerinden uzaklaştırıldı. Berlin'den ayrıldı ve Wurzburg Üniversitesi'nde yeni kurulan ve Almanya'da türünün ilk örneği olan patolojik anatomi kürsüsüne geçti. Burada bir süre siyasi faaliyetlerden uzak kaldı ve özellikle "hücresel patoloji" kavramını oluşturarak en büyük bilimsel katkılarını o zaman elde etti. Virchow 1856 yılında patolojik anatomi profesörü ve yeni kurulan Patoloji Enstitüsü'nün müdürü olarak Berlin'e döndü.

Biyoetiğin Temeli

Ancak Berlin'e döndüğünde Virchow'un eski siyasi içgüdüleri yeniden canlanmaya başladı. Berlin Şehir Konseyi'ne üye oldu ve burada halk sağlığıyla ilgilendi ve şehrin hem kanalizasyon sisteminin hem de su kaynaklarının iyileştirilmesinde etkili oldu. Bu başarılarından cesaret alarak 1861'de, kurulmasına yardım ettiği liberal Alman İlerici Partisi'ni temsilen Prusya alt meclisine üye seçildi. En önemlisi, İlericiler Bismarck'ın yeniden silahlanma ve zorunlu birleşme politikasına karşı çıktılar; bu direniş Bismarck'ı o kadar kışkırttı ki Virchow'u düelloya davet etti. Virchow yemi yutmadı ve 1870-71 Fransa-Prusya Savaşı'nda yaralılar için hastane tesislerinin ve hastane trenlerinin organize edilmesine yardım ederek alelade bir milliyetçi olmadığını kanıtladı.

Virchow epidemiyoloji konusunda oldukça modern bir görüşe sahipti; bazı hastalıkların "yapay" olduğuna inanıyor, sosyolojik yönlerini vurguluyor, siyasi ve sosyoekonomik faktörlerin önemli etiyolojik unsurlar olduğunu savunuyordu. Hatta salgın hastalıkların sosyal çalkantılara tepki olarak ortaya çıkabileceğini ve ancak sosyal değişim yoluyla ortadan kaldırılabileceğini veya hafifletilebileceğini savunmuştur. "Sağlıklı olmanın her vatandaşın anayasal hakkı" olduğu yönündeki argümanı (o zamanlar) daha az tartışmalı değildi. Toplumun, "üyelerinin engelsiz gelişimi için gerekli sıhhi koşulları sağlama" sorumluluğu olduğunda ısrar ediyordu.[3] Bir tür tıbbi *Bildung* olan bu yaklaşım günümüzde biyoetiğin temeli olarak kabul edilmektedir.

Bazı hatalar yaptı. Bakteriyoloji konusunda şüpheciydi. Mikropların bulaşıcı bir hastalıkta tek etiyolojik fail olamayacağına inanıyordu. 1847-49

yıllarındaki tifüs ve kolera salgınlarından çevresel ve sosyolojik faktörler açıkça sorumluydu.

Hayatının sonlarına doğru, yaklaşık 1870'ten itibaren başka bir bilime yöneldi: antropoloji. Alman Antropoloji Derneği'nin kurucularından biri olarak (1869'da) kafatası şekilleri üzerine çeşitli çalışmalar yaptı ve okul çocukları üzerinde ülke çapında bir ırk araştırması gerçekleştirdi. Buradan, oldukça tartışmalı bir sonuç olan "saf" bir Alman ırkı olmadığı sonucuna vardı.

Antropoloji arkeolojiye yol açtı ve 1870'te Pomeranya'da kendi kazılarına başladı. 1879'da Heinrich Schliemann ile birlikte Troya'nın kazıldığı Hisarlık'a gitti (bkz. 21. Bölüm, s. 337) ve daha sonra antik eserlerin Berlin'e çekilmesine yardımcı oldu.[4]

Sekseninci doğum günü 1901 yılında St. Petersburg ve Tokyo gibi uzak şehirlerde kutlandı.. Berlin'de meşaleli bir geçit töreni düzenlendi. Halka açık tartışmalardan hoşlanması ve dogmatizminin bazı talihsiz yan etkileri oldu; en önemlisi Ignaz Semmelweiss'ın doktorların hastalar arasında el yıkamasının lohusalık hummasını önleyeceği yönündeki görüşüne karşı çıkmasıydı. Ancak Almanya yarım yüzyıldan kısa bir süre içinde spekülatif ve felsefi şifacılıktan modern bilimsel tıbbın dünya merkezi haline geldi ve Virchow muhtemelen bu dönüşümün en önemli figürüydü.

Enfeksiyon Hakkında Yeni Bilgiler

Virchow kadar, belki de ondan daha önemli olan kişi, modern bakteriyolojinin temel ilke ve tekniklerinin çoğunu geliştiren Robert Koch'tur (1843-1910).[5] Şarbon, tüberküloz ve koleranın nedenlerini izole eden Koch'tur ve birçok seyahatinde, enfeksiyonun mikrobiyal kökenine ilişkin yeni bilgilere dayanan halk sağlığı yasalarının çıkarılması için birçok ülkedeki yetkilileri etkilemiştir.[6]

Robert on üç çocuktan biriydi (ikisi bebekken öldü). Hayvan ve bitki yaşamı ve yeni fotoğraf sanatı hakkında samimi bir bilgi birikimiyle büyüdü. Yerel ilkokula gitmeye hazır olduğunda kendi kendine okuma yazma öğrenmişti. Göttingen'de önce filoloji okumayı düşündü (Amerika'ya göç etmeyi de düşündüğü için) ama doğa bilimlerine kaydoldu ve kısa süre sonra tıbba geçti.

Göttingen'de henüz bakteriyoloji öğretilmiyordu ancak anatomist Jacob Henle, bulaşıcı etkenlerin canlı organizmaları içerebileceği olasılığını göz önünde bulundurdu.[7] 1866'da mezun olduktan sonra Koch, Berlin'deki Charité Hastanesi'nde Rudolf Virchow'un patoloji kursuna katıldı ve kariyeri bazı yönlerden Virchow'unkine benzerdi. Fransa-Prusya Savaşı'nda sahra hastanesi hekimi olarak gönüllü hizmet verdi ve arkeoloji ve antropolojiyle ilgilenmeye başladı. Ancak başarılarının büyük bir kısmını -Virchow'un durumundan bile daha fazlasını- mikroskobik araştırmalarının ölçeğine borçlu

olduğu kesindir. Kendi evinde bir laboratuvar kurdu ve burada Potsdamlı Edmund Hartnack'ın mükemmel bir mikroskobunun yanı sıra bir dizi mikrofotografik cihaz ve bir karanlık oda vardı. Şarbon üzerinde çalışarak işe başladı.

Şarbonun, enfekte koyunların kanında gözlemlenen çubuksu mikroorganizmalardan kaynaklandığı bir süredir biliniyordu.[8] Koch'un ilk katkısı, bu mikroorganizmaları mikroskobu altında incelemesini sağlayan sığır kanı örneklerinde kültürleme tekniklerini icat etmek oldu. Yaşam döngülerini izledi, spor oluşumunu ve çimlenmeyi tanımladı. Daha da önemlisi, basillerin nispeten kısa ömürlü olmasına rağmen, sporların yıllarca enfektif kaldığını keşfetti. Farelerde şarbonun yalnızca inokulum, *Bacillus anthracis*'in canlı çubuklarını veya sporlarını içerdiğinde geliştiğini kanıtladı ve sonuçlarını 1877'de, bakteri kültürünün ince filmlerini cam lamlar üzerine sabitleme yöntemini detaylandıran ve bunların anilin boyalarıyla boyanmasını sağlayan teknik bir makale ile birlikte yayınladı. Bu, mikrofotografi ile yapılarının incelenmesini mümkün kıldı. Böylece tıp, boyar maddeler, mikroskop teknolojisi ve fotoğrafçılık olmak üzere üç ayrı alandaki son gelişmelerden doğrudan yararlanmış oldu.

Koch'un bir sonraki hamlesi, mikroskobunu Ernst Abbe'nin *B. anthracis*'ten çok daha küçük organizmaları tespit etmesini sağlayan yeni kondansatör ve yağ-immersiyon sistemiyle (Carl Zeiss tarafından üretilmiştir) donatmak oldu.[9] Sonuç olarak (fare ve tavşanları kullanarak) patolojik ve bakteriyolojik olarak ayırt edici olan altı bulaşıcı enfeksiyon tespit etti. İnsan hastalıklarının benzer patojenik bakterilerden kaynaklanacağı sonucuna vardı.

Bunun üzerine Koch, 1880 yılında Berlin'deki Kaiserliches Reichsgesundheitsamt'ta (İmparatorluk Sağlık Dairesi) hükümet danışmanı (*Regierungsrat*) olarak görevlendirildi. Her ikisi de ordu doktoru olan asistanları Friedrich Loeffler ve Georg Gaffky ile küçük bir laboratuvarı paylaştı. Patojenik bakterileri izole etmek ve yetiştirmek için yöntemler geliştirmek ve hijyen ve halk sağlığını iyileştirecek bilimsel ilkeler oluşturmakla görevlendirildiler. (Johanna Bleker, 1850'li ve 1860'lı yıllara kadar Alman doktorların hastaneleri etkili bilim yerleri olarak düşünmediklerini göstermiştir).

Koch, farklı bakteri türleri üzerindeki tahrip edici etkilerini karşılaştırarak yeni dezenfektan maddeleri izole ederek katı steril tekniklerin kullanımının geliştirilmesinde rol oynamıştır.[10] Karbolik asidin cıva klorürden daha düşük olduğunu bularak Lister'in "karbolik spreyinin" "tahttan indirilmesini" sağlamış ve canlı buharın sterilizasyonda sıcak havadan çok daha iyi olduğunu bulmuştur. Bu, ameliyathane uygulamalarında devrim yarattı.[11]

1881 yılında dikkatini tüberküloza çevirdi. Altı ay içinde, "tek başına ve meslektaşlarına hiçbir ipucu vermeden çalışarak" hastalığın bulaşıcı olduğunu doğruladı (ki bunu herkes kabul etmiyordu) ve bir dizi insan ve hayvan kaynaklı tüberküloz örneğinden spesifik boyama özelliklerine sahip bir basili

izole etti. Daha sonra bu bakterinin saf kültürlerini çeşitli hayvan türlerine aşılayarak verem hastalığını tetikledi. Paul Ehrlich, 24 Mart 1882'de Berlin'deki Fizyoloji Derneği'nde verdiği konferansı "en büyük bilimsel olay" olarak nitelendirdi.[12] Balgamda tüberküloz basilinin gösterilmesi kısa süre içinde çok önemli bir tanısal öneme sahip olarak kabul edildi.

Aynı yıl Nil Deltası'nda bir kolera salgını ortaya çıktı. Louis Pasteur tarafından salgının Avrupa'ya ulaşabileceği konusunda uyarılan ve koleranın nedeninin "muhtemelen mikrobik olduğu" söylenen Fransız hükümeti, İskenderiye'ye dört kişilik bir bilim heyeti gönderdi. Koch bir haftadan biraz daha uzun bir süre sonra resmi bir Alman heyetinin başında İskenderiye'ye ulaştı. Birkaç gün içinde koleradan ölen on cesedin ince bağırsak duvarlarında küçük çubuklardan oluşan koloniler gözlemledi. Aynı şeyi yaklaşık yirmi kolera hastasında da buldu. Umut verici olsa da, bu organizma maymunlara ve diğer hayvanlara yedirildiğinde ya da enjekte edildiğinde kolerayı tetiklemede başarısız oldu. Ancak Koch'un Mısır'daki gözlemleri, komisyonunun bir sonraki seyahati olan ve koleranın endemik olduğu Bengal'de doğrulandı. Koch, 1884 baharında Bengal'de koleranın endemik olmasının nedeni olarak içme suyu ve diğer tüm evsel amaçlar için kullanılan köy havuzlarını gösterdi. Böyle bir gölette kolera basili gözlemlediğini söyledi.[13]

Koch ve çalışmaları dikkat çekse de (ve çekmeye devam etse de), domuz erizipeli, glander (atların bulaşıcı bir hastalığı) ve difteri basilleri Loeffler, tifo basili ise Gaffky tarafından izole edildi.[14] İlerlemeler o kadar hızlı kaydediliyordu ki Prusya'da ek halk sağlığı enstitüleri kuruldu ve 1885'te Koch, Berlin Üniversitesi'nde yeni hijyen kürsüsüne atandı. Koch, tüberküloz basilinin büyümesini engelleyen bir madde geliştirdiğini açıkladığında bir aksaklık yaşandı; bu maddenin daha sonra her zaman işe yaramadığı ve bazen toksik yan etkileri olduğu ortaya çıktı.[15] Dozajın çok önemli olduğu bu şekilde ortaya çıktı. Bu aksaklık Virchow ve Koch arasındaki ilişkileri gerdi, ancak Virchow'un itirazlarına rağmen Berlin'de bir Bulaşıcı Hastalıklar Enstitüsü planlandığı gibi devam etti. Koch'un etrafındaki çevre artık Virchow'un etrafındakinden daha etkileyiciydi ve Paul Ehrlich ve August von Wasserman'ı da içeriyordu.[16] Koch'un çalışmalarının bir sonucu olarak, 1900 yılında bulaşıcı hastalıkların kontrolüne ilişkin bir yasa çıkarıldı ve aynı yıl enstitü Rudolf Virchow Hastanesi'ne bitişik daha büyük bir binaya taşınarak dünyanın en ünlü tıp kompleksi haline geldi.

Koch, bir doktor için muhtemelen şu anda bile asla erişilemeyecek bir şöhret seviyesine ulaştı. Hayatının sonlarına doğru dünyanın dört bir yanından talep görüyordu: Sığır vebasını araştırdığı Güney Afrika, Bombay (veba; kaynak olarak fareleri tespit etti ancak vektör olarak pireleri gözden kaçırdı), St. Petersburg (tifüs) ve Darü's-Selam (sıtma ve karasu humması). Sonunda dört sıtma türünü izole etti.[17]

1905 yılında en büyük ödül olan Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü aldı. Anjin hastalığından 9 Nisan 1910'da öldü. Satranç "bağımlısı" ve Goethe'nin büyük bir hayranı olan Robert Koch, muhtemelen insanlığa -hem yoksullara hem de daha iyi durumda olanlara- o zamana kadar ve belki de o zamandan beri herkesten daha fazla fayda sağlamıştır.

Antibiyotiklerin Keşfi ve Bağışıklığının Tepkisi

Virchow ve Koch'un, etkilerinin geçmesi zaman alacak olan heyecan verici başarılarına rağmen, yirminci yüzyılın başlarında insan sağlığı hâlâ gelişmiş dünyayı çirkinleştiren "vahşi üçlü" hastalıkların egemenliği altındaydı: tüberküloz, alkolizm ve sifiliz. Tüberküloz drama ve kurguya ilham vermeye yatkındı. Yaşlıları olduğu kadar gençleri, varlıklıları olduğu kadar yoksulları da etkiliyordu ve çoğunlukla yavaş, uzun süren bir ölümdü: *La Bohéme*, *La Traviata*, *Der Tod in Venedig* (Venedik'te Ölüm) ve *Der Zauberberg*'de (Büyülü Dağ) yer aldı. Anton Çehov, Katherine Mansfield ve Franz Kafka bu hastalıktan ölmüştür.[18]

Yüzyıl önce frengiyi çevreleyen korku ve ahlaki onaylamama öylesine birbirine karışmıştı ki, sorunun boyutuna rağmen hakkında neredeyse hiç konuşulmuyordu. Buna rağmen, 1899'da Brüksel'de Dr. Alfred Fournier, hastalığın sadece "demi-monde"u (hayat kadınlarını) değil toplumun tüm katmanlarını etkilediğini, kadınların erkeklerden daha erken yakalandığını ve yoksul geçmişleri onları fuhuşa zorlanan kızlar arasında "ezici" olduğunu vurgulamak için epidemiyolojik ve istatistiksel teknikler kullanarak frenginin tıbbi uzmanlığını kurdu. Bu durum klinik araştırmaların önünü açtı ve Mart 1905'te Doğu Prusya'daki Roseningen'den bir zoolog olan Fritz Schaudinn, bir frengiliden alınan kan örneğinde mikroskop altında "çok küçük, hareketli ve incelenmesi çok zor bir spiroket" fark etti.[19] Bir hafta sonra Schaudinn ve aslen Pomeranyalı bir bakteriyolog olan, Halle ve Bonn'da profesörlük yapan Eric Achille Hoffmann, aynı spiroketi, daha sonra frengililerin cildini çirkinleştiren mor lekeler olan roseolae geliştiren bir hastanın vücudunun farklı bölgelerinden alınan örneklerde gözlemledi. Çok küçük olduğu için incelenmesi zor olsa da, spiroket açıkça frengi mikrobuydu ve *Treponema* (bükülmüş bir ipliğe benziyordu) *pallidum* (soluk rengine bir gönderme) olarak etiketlendi. Bu keşifler, 1906 yılında Alman kimyager Richard Zsigmondy tarafından Zeiss'a özel cam sağlayan Schott Cam Üretim Firması'nda ultramikroskobun icat edilmesine çok şey borçluydu (bkz. 18. Bölüm, s. 300). Bu gelişmeler, spiroket üzerinde deney yapmanın Schaudinn'in tahmin ettiğinden daha kolay olduğu anlamına geliyordu ve yıl bitmeden August Wasserman tarafından bir teşhis testi tanımlanmıştı. Bu sayede frengi artık erken teşhis edilebiliyor ve bu da yayılmasını önlemeye yardımcı oluyordu. Yine de bir tedaviye ihtiyaç vardı.

Bunu bulan kişi Paul Ehrlich'ti (1854-1915). Strehlen, Yukarı Silezya'da doğan Ehrlich'in bulaşıcı hastalıklarla ilgili yakın bir deneyimi vardı: genç bir doktor olarak tüberküloz üzerinde çalışırken hastalığa yakalanmış ve Mısır'da iyileşmek zorunda kalmıştı. En önemli gözlemi, farklı hastalıklarla ilişkilendirilen basiller birbiri ardına keşfedildikçe, enfekte olmuş hücrelerin de boyama tekniklerine verdikleri yanıtın değiştiğiydi. Açıkça, bu hücrelerin biyokimyası bulaşan basile göre etkileniyordu. Bu çıkarım Ehrlich'e "sihirli mermi" olarak adlandırdığı antitoksin -istilalara ***karşı koymak*** için vücut tarafından salgılanan özel bir madde- fikrini verdi.

1907 yılına gelindiğinde Ehrlich, çeşitli hastalıklara karşı koymak üzere tasarlanmış en az 606 farklı madde ya da "sihirli mermi" üretmişti. Bunların çoğu hiçbir işe yaramadı ama "Preparat 606" Tokyo'dan Japon asistan Dr. Sachahiro Hata tarafından etkili bulundu. Ehrlich, kimyasal adı asfenamin olan bu sihirli mermiye Salvarsan adını verdi. Aslında hem antibiyotiklerin hem de insan bağışıklık tepkisinin prensibini keşfetmişti. Yapabildiği antitoksinleri tanımlamaya, üretmeye ve aşılama prensibiyle hastalarda kullanmaya devam etti. Frenginin yanı sıra tüberküloz ve difteri üzerinde de çalışmaya devam etti ve 1908 yılında bağışıklık konusundaki çalışmaları nedeniyle Nobel Ödülü'ne layık görüldü.[20]

Üç Dipnot: Genin Keşfi ve Yeniden Keşfi

Bunca zaman sonra bile, botanikçi-rahip Gregor Mendel'in çalışmalarının yeniden keşfedilmesindeki tesadüfler etkileyici bir okuma sunuyor. Ekim 1899 ile Mart 1900 arasında, ikisi Alman (Carl Correns ve Erich Tschermak) ve Hollandalı Hugo de Vries olmak üzere üç botanikçi daha bitki biyolojisi hakkında makaleler yayınladı ve bunların her biri (bir dipnotta) Mendel'in bugün genetik dediğimiz şeyin ilkelerini keşfetmedeki önceliğine atıfta bulundu. Bu tesadüf ve onun başarısını kabul etme konusundaki titizlikleri sayesinde, bir zamanlar unutulmuş olan Mendel artık herkes tarafından bilinen bir isimdir.[21]

Johann Mendel 1822 yılında, o zamanlar Avusturya'da bulunan ve günümüzde Çek Cumhuriyeti'nin Hynčice şehrinde yer alan Heinzendorf'ta doğdu. Babası Napoléon Savaşları'nda savaşmış bir çiftçiydi, annesi ise bahçıvan bir aileden geliyordu, yani tüm yaşamları bitkilerle, ekilebilir araziler, meyve bahçeleri, ormanlar içinde geçiyordu. 1843 yılında Brno'daki (Brunn) Augustinian manastırına girdi ve burada Gregor adını aldı. Mendel'in gerçek bir Hıristiyan din adamı olarak görevi yoktu, ancak bu ortam onu ekonomik olarak özgürleştirdi ve çalışmalarını sürdürmesi için ona huzur verdi. Manastırın başrahibi tarımın geliştirilmesiyle çok ilgiliydi ve müdürü Matthew Klacel'in bitkilerdeki varyasyon, kalıtım ve evrimle ilgilendiği deneysel bir manastır bahçesi kurmuştu. Hristiyan ortodoksluğuyla çelişen bir yaklaşım olan Hegelci kademeli

gelişim felsefesini destekledi ve görevden alınıp Amerika'ya göç etmesine yol açtı, ardından Mendel görevi devraldı.[22]

Mendel pastoral işler için fazla hassastı (yoksullar arasında gördüğü acılar onu sık sık rahatsız ediyordu). Bunun yerine entelektüel ufkunu genişletmesi için Viyana Üniversitesi'ne gönderildi.[23] Viyana'da Christian Doppler ("Doppler etkisi"nin tanımlayıcısı) ve istatistikçi Andreas von Ettingshausen'den deneysel fizik dersleri aldı. Bu, Mendel'in bitki ıslahı hakkındaki fikirleri için önemli oldu. Ayrıca, evrim konusundaki görüşleri ve kültür bitkilerindeki büyük çeşitliliğin temeli olarak eşeyli üretimi vurgulayan dersleriyle tanınan Franz Unger ile de çalıştı. Unger, yeni bitki formlarının hücre içindeki belirli unsurların bir araya gelmesiyle evrimleştiğini savunuyordu, ancak bunların tam olarak ne olduğu konusunda net değildi.[24]

Brno'ya döndüğünde Mendel 1868'de başrahip seçildi ve o da zamanını çiftçiliği teşvik etmek için kullandı. 1877'de Moravya'daki çiftçiler için Orta Avrupa'da bir ilk olan hava tahminleri uygulamasının başlatılmasına yardımcı oldu.[25]

Daha da önemlisi, bezelye ile deneyler yapmaya başladı. Onu andığımız sonuçlar, bitki yetiştirme ve çaprazlama, tohum toplama, dikkatli etiketleme, ayırma ve sayma konularında on yıl süren "sıkıcı deneylerin" meyvesiydi. Neredeyse 30.000 bitki kullanıldı. *Dictionary of Scientific Biography*'nin (Bilimsel Biyografi Sözlüğü) belirttiği gibi, "Kesin bir plan ve beklenen sonuçlara ilişkin önceden tasarlanmış bir fikir olmadan başarılmış olması pek düşünülemez." Başka bir deyişle, deneyleri belirli bir hipotezi test etmek üzere tasarlanmıştı.

Mendel, 1856'dan 1863'e kadar yedi çift özellik geliştirdi ve diğer pek çok kişinin savunduğu "harmanlanmış kalıtım" fikirlerinin aksine kalıtımın "parçacıklı" olduğundan şüphelendi. Yedi çift özellik ile ilk nesilde tüm melezlerin birbirine benzediğini ve ebeveyn özelliklerinin (örneğin yuvarlak tohum şekli) değişmediğini gözlemledi. Bu özelliği "baskın" olarak adlandırdı. Sadece bir sonraki nesilde ortaya çıkan diğer özelliği (örneğin köşeli şekil) ise "çekinik" olarak adlandırdı. "Elementler" olarak adlandırdığı unsurlar her bir eşleştirilmiş karakteri belirler ve birbirlerini etkilemeden melezlerin üreme hücrelerine geçer. Melez döllerde her iki ebeveyn formu da tekrar ortaya çıkar ve bunun matematiksel/istatistiksel olarak A baskın yuvarlak tohum şeklini ve a çekinik köşeli şekli göstererek temsil edilebileceğini fark etti. Rastgele bir araya gelmeleri halinde, ortaya çıkan kombinasyonun şöyle olacağını söyledi:

$$\tfrac{1}{4}AA + \tfrac{1}{4}Aa + \tfrac{1}{4}aA + \tfrac{1}{4}aa$$

1900'den sonra bu, Mendel'in ayrıştırma yasası (veya ilkesi) olarak biliniyordu ve matematiksel olarak şu şekilde basitleştirilebilir:

$$A + 2Aa + a$$

Ayrıca yedi alternatif özellik ile 128, başka bir deyişle 2^7 ilişki bulunduğunu gözlemlemiştir. Bu nedenle "melez bir birliktelikteki farklı özelliklerin her birinin davranışının, iki ebeveyn bitkideki diğer tüm farklılıklardan bağımsız olduğu" sonucuna varmıştır. Bu ilke daha sonra Mendel'in bağımsız çeşitlilik yasası olarak adlandırılmıştır.[26]

Mendel'in büyük bitki popülasyonlarını kullanması yeniydi ve bu sayede rastlantısal davranışlardan "yasalar" çıkarabiliyordu - biyolojide istatistik çağ atlamıştı.[27] Çalışmalarının önemini *Versuche über Pflanzenhybriden* (1866) adlı kitabında özetlemeye çalıştı. Şaheseri ve biyoloji tarihinin en önemli makalelerinden biri olan bu hatıra kitabı, genetik çalışmalarının temelini oluşturmuştur. Bezelye çalışmalarını takip etmekte zorlandığı ve arılarla yaptığı deneyler, kraliçe arıların kontrollü çiftleşmesindeki karmaşık sorunlar nedeniyle başarısız olduğu için hiçbir zaman tam olarak takdir edilmedi. *Mattiola*, *Zea* ve *Mirabilis* melezlerinin "Pisum melezleri gibi davrandığını" gösterdi ancak bir dizi mektup yazdığı Nageli gibi meslektaşları bu konuda şüpheci kaldı.[28]

Mendel *Türlerin Kökeni Üzerine*'yi okumuştu. Almanca çevirinin Mendel'in kenar notlarıyla birlikte bir nüshası Brno'daki Mendelianum'da muhafaza edilmektedir. Bu kenar notları onun doğal seçilim teorisini kabul etmeye hazır olduğunu göstermektedir. Ancak Darwin, melezleşmenin varyasyonun nedenlerine ilişkin bir açıklama sağladığını hiçbir zaman kavrayamamış gibi görünmektedir. Sonuç olarak Mendel, tanınmayan yalnız bir dâhi olarak öldü.

Bilinçdışının İcadı

On sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren Almanya'daki (ve başka yerlerdeki) pek çok biyolog ve filozofun zihninde bir tür "evrim" olduğu gibi, bilinçdışı fikri de uzun zamandır filizlenmekteydi. MÖ 1000'li yılların başlarında Küçük Asya'da "ruh salıverme" ritüelleri yaygındı.[29]

Henri Ellenberger, *The Discovery of the Unconscious* (Bilinçdışının Keşfi) adlı görkemli eserinde, bilinçdışını ortaya çıkaran genel arka plan faktörleri arasında Romantizmin yakından yer aldığını söylüyor. Bunun nedeni Romantik felsefenin *Urphanomene* kavramını, "ilksel fenomenleri" ve bunlardan türeyen metamorfozları benimsemesiydi. *Urphanomene*ler arasında *Urpflanze*, ilksel bitki, *Allsinn*, evrensel duyu ve bilinçdışı vardı. Ellenberger tarafından "romantik bir doktor" olarak tanımlanan Johann Christian August Heinroth (1773-1843), bilincin bir başka ilksel fenomen olan *Über-Uns*'tan (üst-biz) kaynaklandığını savunmuştur.

Bir dizi filozof Freudyen kavramları öngörmüştür. Schopenhauer, *İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya* adlı eserinde istemeyi "kör, itici bir güç" olarak tasarlamıştır. Ona göre insan, "kendisi tarafından bilinmeyen ve neredeyse hiç farkında olmadığı" iç güçler tarafından yönlendirilen irrasyonel bir varlıktı. Eduard von Hartmann bilinçdışının üç katmanı olduğunu ileri sürdü: (1) "evrenin özünü oluşturan ve diğer biçimlerin kaynağı olan" mutlak bilinçdışı; (2) insanın evrimsel gelişiminin bir parçası olan fizyolojik bilinçdışı; ve (3) bilinçli zihinsel yaşamımızı yöneten psikolojik bilinçdışı.

Freud'un bilinçdışı hakkındaki düşüncelerinin çoğu, bilinçdışını "kurnaz, gizli, içgüdüsel" bir varlık olarak gören, genellikle travma ile yaralanmış, gerçeküstü bir şekilde kamufle edilmiş ancak patolojiye yol açan bir kavrama sahip olan Nietzsche tarafından öngörülmüştür. Freud'un ilk (ve resmi) biyografi yazarı Ernest Jones, Freud'un bazı temel fikirleri ile (yetmiş yıl önce yazan) Johann Friedrich Herbart'ın fikirleri arasındaki benzerliği fark eden Polonyalı bir psikolog olan Luise von Karpinska'ya dikkat çekmiştir. Herbart zihni, bilinçli ve bilinçdışı süreçler arasında sürekli çatışma halinde olan düalist olarak resmetmiştir. Bir fikir "karşıt bir fikir nedeniyle bilince ulaşamadığında" *verdrangt* [bastırılmış] olarak tanımlanır. Deneysel bir psikolog (ve yine bir papazın oğlu) olan Gustav Fechner (1801-87) Herbart'ı temel alarak zihni özellikle "onda dokuzu suyun altında olan" bir buzdağına benzetmiştir.

Fransa'nın La Havre kentinde bir doktor olan Pierre Janet, hastaların bazen ikili bir kişilik geliştirdiği bir hipnoz tekniğini geliştirdiğini iddia etmiştir. Bir taraf doktoru memnun etmek için yaratılırken, kendiliğinden ortaya çıkan ikinci taraf en iyi şekilde "çocukluğa dönüş" olarak açıklanıyordu. (Janet Paris'e taşındığında, "Psikolojik Analiz" olarak bilinen, hipnoz ve otomatik yazmanın tekrar tekrar kullanıldığı tekniğini geliştirdi ve bu sırada, tetiklenen krizleri hastanın zihninin daha berrak hale gelmesinin izlediğini fark etti. Bununla birlikte, krizler giderek daha şiddetli hale geldi ve ortaya çıkan fikirler, hastanın yaşamının daha önceki dönemlerine uzandıklarını gösterdi.

On dokuzuncu yüzyıl aynı zamanda çocuk cinselliği meselesiyle de yüzleşiyordu. Hekimler geleneksel olarak bunu nadir görülen bir anormallik olarak kabul ediyorlardı ancak 1846'da, aynı zamanda bir hekim olan ahlak teologu Peder P. J. C. Debreyne, çocuk mastürbasyonunun, küçük çocuklar arasındaki cinsel oyunların ve çok küçük çocukların sütanneler ve hizmetçiler tarafından baştan çıkarılmasının yüksek sıklığı konusunda ısrar ettiği bir broşür yayınladı. En ünlüsü, Jules Michelet, *Our Sons* (Oğullarımız, 1869) adlı kitabında, ebeveynleri çocuk cinselliğinin gerçekliği ve özellikle de bugün Oedipus kompleksi olarak adlandırılan şey hakkında uyarmıştır.

"İki zihin" fikri on dokuzuncu yüzyılı büyüledi ve "çift ego" ya da "dipsişizm" kavramı ortaya çıktı. Dipsişizm teorisi, Berlin Üniversitesi'nden estetik

filozofu Max Dessoir (1867-1947) tarafından 1890 yılında büyük beğeni toplayan *Das Doppel-Ich* (Çifte Ego) adlı kitabında geliştirilmiş ve zihni *Oberbewusstsein* ve *Unterbewusstsein*, yani "üst bilinç" ve "alt bilinç" olarak ikiye ayırmıştır.

Freud'un kendi görüşleri ilk olarak 1895 yılında Josef Breuer ile birlikte yayınladığı *Studien uber Hysterie* (Histeri Çalışmaları) adlı eserinde, daha sonra da 1899 yılının son haftalarında yayınladığı *Die Traumdeutung* (Rüyaların Yorumu) adlı eserinde daha kapsamlı bir şekilde ortaya konmuştur.* Moravya'nın Freiberg kentinde yaşayan Yahudi bir doktor olan Freud kırk dört yaşındaydı.

Freud'un insan doğasına ilişkin teorisinin dört temel yapı taşı ilk olarak *Rüyaların Yorumu*'nda bir araya gelir: bilinçdışı, bastırma, erken cinsellik (Oedipus kompleksine yol açar) ve zihnin üçlü bölünmesi ego, benlik duygusu; süperego, genel olarak vicdan; ve id, bilinçdışının ilkel biyolojik ifadesi. Freud kendisini Darwin tarafından başlatılan biyolojik geleneğin içinde görmüştür. Freud doktor olduktan sonra, tedavisi mümkün olmayan sinirsel rahatsızlıklardan muzdarip kadınlar için Paris'te bir akıl hastanesi işleten Jean-Martin Charcot'nun yanında çalışmak üzere burs kazandı. Charcot araştırmalarında, hipnoz altında histerik semptomların tetiklenebileceğini göstermişti. Freud birkaç ay sonra Paris'ten Viyana'ya döndü ve bir başka parlak Viyanalı doktor olan Josef Breuer (1842-1925) ile işbirliğine başladı. Kendisi de Yahudi olan Breuer, vagus sinirinin solunumu düzenlemedeki rolü ve vücudun dengesini kontrol ettiğini keşfettiği iç kulaktaki yarım daire kanalları üzerine iki büyük keşif yapmıştı. Ancak Breuer'in Freud ve psikanaliz için asıl önemi, 1881'de konuşma tedavisi dediği şeyi keşfetmesiydi.

Breuer, Aralık 1880'den başlayarak iki yıl boyunca, Viyana doğumlu Yahudi bir kız olan Bertha Pappenheim'ı (1859-1936) histeri tedavisi için muayene etti. Halüsinasyonlar, konuşma bozuklukları, hayali hamilelik ve aralıklı felçler de dahil olmak üzere çeşitli semptomları vardı. Hastalığı süresince iki farklı bilinç durumu ve uzun süreli uyurgezerlik nöbetleri yaşamıştır. Breuer, bu son durumda, teşvikle belirli olayları tanımlayabildiğini ve ardından semptomlarının geçici olarak düzeldiğini tespit etmiştir. Ancak, babası öldükten sonra durumu kötüleşmiştir; daha şiddetli halüsinasyonlar ve anksiyete durumları ortaya çıkmıştır. Yine de Breuer, "Anna"yı otohipnozları sırasında halüsinasyonları hakkında konuşmaya ikna edebilirse bu semptomlardan kurtulabileceğini keşfetti. Bu, kendisinin "konuşma tedavisi" ya da "baca temizleme" (*Kaminfegen*) olarak adlandırdığı bir süreçti. Breuer'in bir sonraki ilerlemesi tesadüfen gerçekleşmiştir: "Anna" belirli bir semptomun (yutma güçlüğü) başlangıcı hakkında konuşmaya başladı ve ardından semptom

* Kitap teknik olarak Kasım 1899'da hem Leipzig'de hem de Viyana'da yayınlandı, ancak 1900 tarihini taşıyordu ve ilk olarak Ocak 1900'ün başlarında hakkında inceleme yazıldı.

kayboldu. Bunun üzerine Breuer, hastasını belirli bir semptomun her bir oluşumunu ters kronolojik sırayla hatırlamaya ikna edebilirse, ilk duruma ulaşana kadar, çoğunun aynı şekilde ortadan kaybolduğunu keşfetti. Haziran 1882'de Bayan Pappenheim tedavisini "tamamen iyileşmiş" olarak tamamlayabildi.[30]

Anna O. vakası Freud'u etkilemiştir. Bir süre kendisi de histerik hastalarla elektroterapi, masaj, hidroterapi ve hipnozu denedi, ancak bu yaklaşımı terk ederek yerine hastalarının akıllarına gelen her şey hakkında konuşmalarına izin verdiği bir teknik olan "serbest çağrışım"ı getirdi. Bu teknik, doğru koşullar sağlandığında pek çok insanın hayatının erken dönemlerinde meydana gelen ve tamamen unuttukları olayları hatırlayabildiklerini keşfetmesine yol açtı. Freud, unutulmuş olsa da bu erken dönem olaylarının insanların davranış biçimlerini şekillendirebileceği sonucuna vardı. Böylece bilinçdışı kavramı ve onunla birlikte bastırma kavramı doğdu. Freud ayrıca, serbest çağrışım altında -zorlukla- ortaya çıkarılan bu erken dönem anılarının çoğunun cinsel içerikli olduğunu fark etti. "Hatırlanan" olayların birçoğunun *aslında* hiç yaşanmamış olduğunu da keşfedince, Oedipus kompleksi kavramını geliştirdi. Başka bir deyişle, hastalar tarafından bildirilen cinsel travmalar ve sapkınlıklar, insanların *gizlice olmasını istedikleri* şeyleri gösteriyor ve insan bebeklerinin çok erken bir cinsel farkındalık döneminden geçtiğini doğruluyordu. Bu dönemde, bir erkek çocuğun anneye çekildiğini ve kendisini babaya rakip olarak gördüğünü (Oedipus kompleksi) ve bunun tersinin bir kız çocuğu için geçerli olduğunu (Elektra kompleksi) söyledi. Freud, bu geniş motivasyonun kişinin hayatı boyunca sürdüğünü ve karakterin belirlenmesine yardımcı olduğunu söylemiştir.[31]

Daha sonraki bir gelişme, Freud'un babası Jakob'un Ekim 1896'da ölümüyle yaşandı. Baba ve oğul birkaç yıldır pek yakın olmasalar da, Freud babasının ölümünden açıklanamaz bir şekilde etkilendiğini ve uzun süredir gömülü olan birçok hatıranın kendiliğinden yeniden ortaya çıktığını hayretle fark etti. Rüyaları da değişmişti. Bu rüyalarda babasına karşı o güne kadar bastırdığı bilinçdışı bir düşmanlığın farkına vardı. Bu onun rüyaları "bilinçdışına giden kraliyet yolu" olarak görmesine yol açtı. Freud'un *Rüyaların Yorumu*'ndaki ana fikri, uykuda egonun "nöbet yerinde uyuyan bir nöbetçi" gibi olduğudur.[32] İd'in dürtülerinin bastırıldığı normal uyanıklık daha az etkilidir ve bu nedenle rüyalar id'in kendini göstermesi için gizlenmiş bir yoldur.

Freud son zamanlarda sürekli eleştiri ve revizyona maruz kalmış ve artık büyük ölçüde gözden düşmüştür.[33] Ancak yaşadığı dönem olan on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında, bilinçdışı gerçekten de çok ciddiye alınmış ve on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında düşüncede, özellikle de sanat üzerinde derin bir etkisi olacak bir dönüşümün temelini oluşturan ufuk açıcı bir rol oynamıştır. Bu, modernizm olarak bilinen olguydu.

KISIM IV

Modernitenin Dertleri ve Mucizeleri

21.

Tarihin Kötüye Kullanımları

Eğer bu kitap bir tiyatro oyunu olsaydı, bu noktada ışıklandırma değişir ve sahne çok daha karanlık olurdu. "Almanlar laboratuvarlarında ve endüstriyel organizasyonlarında son derece akılcıydılar. Ancak siyaset ve toplum vizyonları şeytani fantezi bulutları tarafından bulanıklaştırılmıştır." Fritz Stern, 1972 tarihli *The Failure of Illiberalism* (İlliberalizmin Başarısızlığı) adlı deneme derlemesinin girişinde böyle diyor.[1] Helmholtz, Clausius, Siemens, Virchow, Koch, Benz ve Mendel'in büyük buluşlarını gerçekleştirdikleri sırada, ton, üslup, yön ve içerik bakımından o kadar farklı olan çok farklı bir entelektüel faaliyet hız kazanıyordu ki, bazı gözlemciler Birinci Dünya Savaşı öncesinde bir değil iki Almanya olduğunu belirtmişlerdir. Şimdi o diğer Almanya'yı incelemenin zamanı geldi.

Bu kitap Almanya'nın siyasetinden çok kültürüyle ilgili olduğu için, bu "öteki Almanya"nın ortaya çıktığı alanlara odaklanacağız. Ülkenin tarihçileri arasında ortaya çıkmış, saldırgan milliyetçiliği, militarizmi, Darwinizmi, Aryan mitini ve Katolik karşıtlığını benimseyen bir görüşler kümesi haline gelmiş ve hem daha fazla hem de daha az saygın sosyologlar tarafından çeşitli sosyolojik teorilerle sonuçlanmıştır. Bu fikirler, on dokuzuncu yüzyılın sonunda Almanya'nın kendini entelektüel, kültürel ve hatta ahlaki olarak komşularından ve hemen çevresindeki rakiplerinden uzaklaştırırken, kendi imajının keskinleşmesine neden oldu.

Yüksek Kültürün Yükselişi ve "İçsellik"

Aşağıda anlatılanların odağı esas olarak entelektüel tarih olsa da, siyaset -doğal olarak- tamamen göz ardı edilemez, özellikle de bu diğer Almanya'nın hem semptomu hem de nedeni olan, onu özetleyen ve şekillendiren iki adamın oynadığı rol: Otto von Bismarck ve Kayzer II. Wilhelm.

Kısaca özetlemek gerekirse, 1848'de Almanya'nın burjuva devrimi girişiminin nasıl başarısız olduğunu gördük. Bazı parlamenter uygulamalar 1860'larda

kuruldu, ancak genel olarak Alman orta sınıfının siyasi ve sosyal eşitlik ve özgürleşme amacı başarısız oldu. Almanya, Büyük Britanya, Hollanda, Fransa ve Kuzey Amerika'nın bazı durumlarda nesiller önce gerçekleştirdiği sosyopolitik ilerlemeleri gerçekleştiremedi. Alman liberalizmi ya da daha doğru bir ifade ile müstakbel liberalizmi, serbest ticaret ve Almanya'nın toplumdaki ekonomik ve sosyal alanını koruyacak bir anayasal çerçeve için orta sınıf taleplerine dayanıyordu. Bu anayasal evrim girişimi başarısızlığa uğradığında ve bunu 1871'de Prusya'nın önderliğinde Reich'ın kurulması izlediğinde, alışılmadık bir dizi koşul ortaya çıktı. Gerçek anlamda ve Gordon Craig'in de belirttiği gibi, Alman halkı Reich'ın kuruluşunda hiçbir rol oynamadı. "Yeni devlet, alıcıya danışılmadan ulusa verilen bir 'hediye' idi."[2] Anayasası kazanılmamıştı; 1918'e kadar taçlarını koruyan mevcut Alman devletlerinin prensleri arasında yapılan bir sözleşmeydi. Modern düşünce tarzımıza göre bunun bazı olağanüstü sonuçları oldu. Sonuçlardan biri, Reich'ın yetkisiz bir parlamentoya, hükümet sorumluluğuna erişimi olmayan siyasi partilere ve sonuçları hükümetin yapısını belirlemeyen seçimlere sahip olmasıydı. Bu, Almanya'nın Batı'daki rakipleri arasında var olan hiçbir şeye benzemiyordu ve onlardan çok daha geriydi. Almanya bir sanayi gücü haline gelmiş olmasına rağmen, devlet işleri toprak sahibi aristokrasinin elinde kalmaya devam etti. Almanya'nın endüstriyel, bilimsel ve entelektüel başarılarına giderek daha fazla insan katıldıkça, Almanya daha çok geleneksel figürlerden oluşan küçük bir zümre tarafından yönetildi: toprak sahibi aristokratlar ve askeri liderler, bunların başında da imparatorun kendisi vardı. Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte "Almanlığın" temelinde bu yerinden edilme yatıyordu.

Bu tarihin en büyük anakronizmlerinden biriydi ve bizi ilgilendiren iki etkisi oldu. Birincisi, siyasi olarak dışlanmış ve yine de bir ölçüde eşitlik elde etmeye hevesli orta sınıf, başarının -aristokrasi ile eşitlik ve rekabetçi, milliyetçi bir dünyada yabancılara kıyasla üstünlük- elde edilebileceği kilit alanlar olarak eğitim ve *Kultur*'a geri döndü. "Yüksek kültür" bu nedenle imparatorluk Almanya'sında her zaman diğer yerlerden daha önemliydi ve bu da -ileride göreceğimiz gibi- 1871-1933 döneminde bu kadar iyi gelişmesinin bir nedenidir. Ancak bu durum kültüre belirli bir ton kazandırmıştır: özgürlük, eşitlik ve kişisel farklılık bireyin "içsel mabedinde" konumlanma eğilimindeyken, toplum "keyfi, dışsal ve sıklıkla düşmanca bir dünya"[3] olarak tasvir edilmiştir. İlkiyle örtüşen ikinci etki, milliyetçiliğe geri çekilmeydi, ancak yeni yaratılan endüstriyel işçi sınıfına (ve sosyalizmin kıpırdanışlarına), Yahudilere ve Alman olmayan azınlıklara karşı dönen sınıf temelli bir milliyetçilikti. "Milliyetçilik, ütopik olasılıklara sahip ahlaki bir ilerleme olarak görülüyordu."[4] Gelişmekte olan bir kitle toplumunun arka planında, eğitimli orta sınıf kültüre, yaşamlarını yükselten, onları "ayak takımından" (Freud'un deyimiyle) ayıran ve

özellikle de milliyetçi yönelimlerini güçlendiren istikrarlı bir değerler bütünü olarak bakıyordu. Sıradan Almanların bir zamanlar nasıl olduklarına dair yarı mistik, nostaljik bir ideal olan "*Volk*" -memnun, yetenekli, apolitik, "saf" halk- Almanya'da popüler bir klişe haline geldi.

Bu faktörler bir araya gelerek Alman kültüründe İngilizceye neredeyse hiç çevrilemeyen ama muhtemelen on dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyıla geçerken Alman düşüncesini anlamada belirleyici bir faktör olan bir kavram üretti. Almancada bu kelime *Innerlichkeit*'tır. Tercüme edilebildiği ölçüde, politikadan uzaklaşma ya da politikaya kayıtsız kalma ve içe, bireyin içine bakma eğilimi anlamına gelir. Innerlichkeit, sanatçıların iktidardan ve politikadan bilinçli olarak uzak durmaları anlamına geliyordu; buna katılmanın, hatta bu konuda yazmanın, yine Gordon Craig'in sözleriyle, "çağrılarının aşağılanması" olduğu ve sanatçı için gerçek olanın dış dünyadan ziyade iç dünya olduğu inancı rehberlik ediyordu. 1870-71 olayları bile bu kayıtsızlığı sarsmayı başaramadı. "Fransa'ya karşı kazanılan zafer ve Almanya'nın birleşmesi hiçbir büyük edebiyat, müzik ya da resim eserine ilham vermedi." Diğer Avrupa ülkelerinin edebiyatıyla karşılaştırıldığında, Almanlar dikkatlerini hiçbir zaman imparatorluk sisteminin doğasında var olan siyasi tehlikelere çevirmediler. "Gerçekten de," diye yazıyor Craig, "bu tehlikeler II. Wilhelm döneminde saldırgan bir silahlanma programının eşlik ettiği çılgın bir emperyalizmin başlamasıyla daha da hissedilir hale geldikçe, ülkenin romancı ve şairlerinin büyük çoğunluğu gözlerini kaçırdı ve gerçek dünya onlar için çok kafa karıştırıcı hale geldiğinde her zaman sığınakları olan *Innerlichkeit*'a çekildiler." Emile Zola, George Bernard Shaw, Joseph Conrad, André Gide, Maksim Gorki ve hatta Henry James'in Alman muadilleri yoktu (belki de daha sonraki eserlerinde Gerhart Hauptmann, 1862-1946 hariç, ancak o tekti).

Milliyetçi Tarihin Yükselişi

Hikâyenin bu yönünü Almanya'nın tarihçilerine dönerek açabiliriz. Bu tarihçiler bilhassa içe dönük değillerdi -aslında tam tersi- ama içe dönüklüğün on dokuzuncu yüzyılın son yarısında Almanya'da üretilmesine yardımcı olduğu milliyetçilikten yararlandılar. İlk olarak Theodor Mommsen'i (1817-1903) ele alalım. Yine bir papazın oğlu olarak Schleswig'deki Garding'de doğan Mommsen, daha prestijli Alman üniversitelerine parası yetmediği için Holstein'daki Kiel Üniversitesi'ne kaydoldu. Klasik Roma yazıtlarını incelemek üzere Fransa ve İtalya'yı ziyaret etmek için burs kazandı ve o kadar çok şey yaptı ki 1857'de Berlin Bilimler Akademisi'ne araştırma profesörü olarak atandı. Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün kurulmasına yardımcı oldu ve 1861'de Berlin Üniversitesi'nde Roma Tarihi profesörü oldu. 1500'den fazla eser yayınladı ve

beşini kendisinin yazdığı on altı ciltlik *Corpus inscriptionum Latinarium*'dan sorumlu olarak epigrafi çalışmalarına öncülük etti. Her gün sabah 5.00'te kalkar ve sık sık yürürken kitap okurken görülürdü. On altı çocuğu oldu ve torunlarından ikisi, Hans ve Wolfgang, her ikisi de önde gelen Alman tarihçileri oldular. 1902 yılında, seksen beş yaşındayken, Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı ve bu ödülü alan az sayıdaki romancı olmayan yazardan biri oldu.

Mommsen aynı zamanda bir siyasetçiydi. 1863'ten 1866'ya ve 1873'ten 1879'a kadar Prusya Landstag delegesi ve 1881'den 1884'e kadar önce Deutsche Fortschrittspartei (Alman İlerleme Partisi), ardından Nationalliberale Partei (Ulusal Liberal Parti) adına Reichstag delegesiydi. Bismarck ve tarihçi arkadaşı Heinrich von Treitschke ile şiddetli anlaşmazlıkları vardı, ancak aynı zamanda ateşli bir milliyetçiydi. Mommsen paradoksal bir figürdü -en azından bugün bizim için- çünkü milliyetçiliğin henüz sağcı bir dava haline gelmediği o dünyayı temsil ediyordu.

En ünlü eseri *Romische Geschichte* (Roma Tarihi) idi.[5] 1854-1856 yılları arasında üç cilt halinde yayınlanan bu eser aslında tamamlanmamıştı, ancak yine de onu 1800'lerin en büyük klasikçisi olarak kabul ettirdi. Yüzyılın ortalarında Mommsen'in *Roma Tarihi*, Goethe'nin *Faust*'u ve Schopenhauer'in *İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya*'sı ile birlikte en etkili eserler arasında gösteriliyordu. Mommsen, Julius Caesar'ın bir dâhi olduğunu ve onun yönetiminin yozlaşmış ve kendine hizmet eden senatonun yönetiminden çok daha adil ve "demokratik" olduğunu -ve suikasta kurban gitmemiş olsaydı öyle olacağını- savunduğu için teması çağdaş bir anlam taşıyordu.[6] Ateşli bir milliyetçi olarak Mommsen, güçlü ama adil düşünen bir dâhi tarafından yönetilen "Sezarizm"in diğer tüm sistemlerden daha az yozlaşmış, daha adil bir demokrasi garantisi olduğunu savunuyordu.[7]

Kitapta ayrıca, "ırkların psikolojisinin" ülkenin yüceltilmesi için kullanıldığı yeni bir bilim dalı olan *Volkerpsychologie* olarak adlandırılacak olan şeyin erken bir görünümü de yer almaktadır.[8] Mommsen kitabında özellikle Almanların Yunanlardan veya Romalılardan daha yetenekli olduğunu kibirli bir şekilde savunmaktadır. "Yalnızca Yunanlar ve Almanlar kendiliğinden fışkıran bir şarkı pınarına sahiptir: İlham perilerinin altın vazosundan İtalya'nın yeşil toprağına yalnızca birkaç damla düşmüştür."[9] Mommsen'in siyasi pozisyonunu bugün anlamamız zordur: monarşist bir liberal, milliyetçiliği ırkçılığa varan titiz bir akademisyen. Örneğin, şiddetle Fransız karşıtıydı. "Sonunda halkını Fransızların aptalca taklidinden kurtaracak bir kurtuluş savaşı olarak" 1870 savaşını memnuniyetle karşıladı.[10]

Heinrich von Sybel, Mommsen'den iki gün sonra, 2 Aralık 1817'de doğdu. Avukat olan babasının üst düzey bir devlet memuru olduğu Düsseldorf'ta büyüdü ve 1831'de asilliğe yükseltildi. Evleri, Felix Mendelssohn'un da düzenli

konukları arasında bulunduğu pek çok sanatsal toplantının yapıldığı yerdi.[11] Heinrich, Berlin Üniversitesi'nde Ranke ve Savigny tarafından eğitildi ve pek çok kişinin gözünde onların en seçkin öğrencisi oldu. Bonn Üniversitesi'nde Privatdozent olarak, özellikle *Geschichte des ersten Kreuzzuges* (İlk Haçlı Seferi Tarihi) ve *Die Entstehung des deutschen Konigtums* (Almanya'da Krallığın Kökeni) adlı eserleriyle kısa sürede etki yarattı. Bu ona 1844 yılında, yirmi yedi yaşındayken bir profesörlük getirdi ve aynı zamanda Ultramontane Partisi'nin önde gelen bir muhalifi oldu. Bu durum, Kutsal Torino Kefeni'nin Trier'de sergilenmesi ve binlerce hacı adayının ilgisini çekmesiyle ortaya çıktı. Sybel kefenin sahte olduğunu düşündü ve gerçekliği hakkında bir araştırma yayınlanmasına yardımcı oldu. O andan itibaren tarihle olduğu kadar siyasetle de ilgilenmeye başladı. 1846'da küçük Marburg Üniversitesi'ne profesör olarak atandığında, Hessen Eyalet Meclisi'nde yer almak için zaman buldu. Ardından 1850'de Erfurt Parlamentosu'nda Gotha Partisi olarak adlandırılan ve amacı Prusya'nın liderliğinde Almanya'nın yeniden canlandırılması olan partinin bir üyesi olarak yer aldı. Habsburg Hanedanı'nın "Cizvit ruhu" ile hareket ettiğini ve Avusturya'nın "içinde hiçbir Alman olmadığını" düşünüyordu.[12]

Dolayısıyla Sybel de en az Mommsen kadar siyasi olarak aktifti ve Mommsen gibi siyasi faaliyetlerinin yanı sıra hala hatırlandığı üç büyük eser üretti. Bunlardan ilki *Geschichte der Revolutionszeit 1789-95* (Fransız Devrimi Tarihi 1789-95) adlı eseridir. Sybel, Edmund Burke'den ve *Fransa'daki Savaş Üzerine Düşünceler*'den çok etkilenmiştir, ancak Sybel'in katkısı, devrimin kayıtlarına Alman yüksek eleştiri anlayışını getirmek olmuştur. Bu süreçte, örneğin Marie Antoinette'e atfedilen mektupların birçoğunun onun tarafından yazılamayacağını göstermiş, bu da Fransa'da büyük ilgi uyandırmış ve özellikle sol görüşlü Fransız tarihçiler tarafından ortaya konan yeni ve daha az romantik bir Devrim vizyonuna katkıda bulunmuştur. Sybel'in araştırmaları kusursuz olsa da ve kendisine Paris'te ve Fransa'nın başka yerlerinde birçok arşive erişim izni verilmiş olsa da, vardığı sonuçlar önyargılarına uygun düşüyordu. Tarihi büyük adamların yaptığı, "kitlelerin hiçbir şey yapmadığı" ve bu nedenle Fransız Devrimi'nin gerçek dersinin Napoléon'un ortaya çıkması olduğu fikrine inanıyordu.[13]

1856'da Ranke'nin tavsiyesi üzerine Sybel Münih'te profesör oldu. Burada bir Tarih Semineri ve büyük başarılarından ikincisi olan, bugün var olan neredeyse tüm tarih dergileri için orijinal bir model olan ve bugün hâlâ güçlü bir şekilde devam eden *Historische Zeitschrift*'i kurdu. Ancak Katolik bir eyalet olan Bavyera'nın başkenti Münih, Sybel için hiçbir zaman rahat olmayacaktı. Sybel, 1859 savaşını takip eden siyasi kargaşada kralın desteğini kaybetti ve iki yıl sonra Bonn'a transfer oldu.[14]

Orada hemen siyasete karıştı, Prusya Alt Meclisi'ne üye seçildi ve Bismarck'a yapılan saldırıda yer aldı. Almanya'da basının Fransa veya İngiltere'deki kadar bağımsız olmadığı o dönemde, Bismarck onlarla alay etse de, siyasetçi olan profesörler tanınan bir fenomendi.[15] Sybel göz sorunları nedeniyle bir süre parlamentodan uzak kaldı, ancak 1867'de geri döndü ve Kurucu Meclis'te Ulusal Liberal olarak bir sandalye kazandı ve buradan genel oy hakkının getirilmesine karşı çıktı. Bu, Bismarck ile önemli bir uzlaşmanın bir parçasını oluşturdu ve daha sonra Sybel'in 1874'te Prusya Parlamentosu'na dönerek hükümeti ruhbanlarla mücadelesinde ve daha sonra sosyalist karşıtlığını desteklemesiyle güçlendi.[16]

Kısmen bu sayede, 1875'te Bismarck Sybel'i Prusya arşivlerinin direktörlüğüne getirerek büyük fırsatları onun önüne açtı. Bunlardan biri, Sybel'in editörlerinden biri olduğu Büyük Friedrich'in yazışmalarıydı. Bugün hâlâ etkileyici ve faydalı olan en önemli çalışması *Die Begrundung des deutschen Reichs* (Alman İmparatorluğu'nun Kuruluşu) idi. Prusya arşivlerinin yöneticisi olarak Sybel'in o zamana kadar gizli tutulan Prusya devlet belgelerine erişimine izin verilmiş, bu da onun Avusturya, Schleswig-Holstein ve Sadowa (Koniggratz) ile yapılan savaşlar gibi pek çok bağımsız bölüm ve olayı eksiksiz bir şekilde anlatmasına olanak sağlamıştır. Aynı zamanda, bazı olaylara olan yakınlığı ve bu olayların yazarları ya da katılımcılarıyla olan kişisel tanışıklığı, kaçınılmaz olarak neyi nasıl söyleyebileceğini sınırlamıştır. Bu tarih esasen Prusya'nın üstünlüğe yükselişinin bir anlatısı, bunun neden kaçınılmaz ve neden doğru olduğunun bir açıklamasıdır: Prusya genç ve dinç bir ülkeydi, Avusturya ise yorgun ve yaşlıydı. Schleswig-Holstein'da kahraman Bismarck, kötüler ise Avusturyalılar, Fransızlar ve Danimarkalılar'dı.

Bismarck'ın 1890'da düşüşünden sonra Sybel'in gizli belgelere erişimine artık izin verilmiyordu, bu nedenle 1866-70 yıllarını ele alan sonraki ciltleri daha az önemlidir. Bu belki de iyi bir şeydir. *Alman İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, her yönüyle Mommsen'in *Roma Tarihi*'nin bir adım ötesinde, taraflı tarih kataloğunda yer almaktadır.

Ancak Sybel'in taraflılığı bile, "bizim için endişe verici ifadelerin yetenekli bir ifade üreticisi" olan Heinrich von Treitschke'ninkinin (1834-96) yanında sönük kalır. Dresden'de doğan Treitschke, Saksonya ordusunda görevli bir subayın oğluydu ve Dresden'in askeri valiliğine kadar yükseldi, soylular sınıfına yükseldi ve Saksonya kralının dostu oldu. Geçirdiği bir kızamık ve salgı bezi hummasından sonra Heinrich'in işitme duyusu, bürokrasi ve ordudaki kariyerlerin kendisine kapalı olmasına neden olacak kadar bozulmuştu ve doğuştan sağır olanlarınkinden farklı olmayan, kendine özgü "yarı boğuk" bir sesi vardı. Bu nedenle akademik kariyere yöneldi ve Friedrich Christoph Dahlmann'ın öğrencisi olduğu Leipzig, Bonn ve Göttingen üniversitelerinde

okudu.[17] Dahlmann ateşli bir Alman vatanseveriydi, Prusya idealinin ateşli bir havarisi, güçlü bir devlete inanan bir liberaldi. Treitschke bu görüşleri özümsemişti ve bunları geliştirecekti.

1863'te Kara Orman'ın güneybatı ucundaki Freiburg im Breisgau'ya profesör olarak atandı, ancak üç yıl sonra Avusturya-Prusya Savaşı patlak verdiğinde Prusya'yı o kadar güçlü bir şekilde destekledi ki Berlin'e transfer oldu, Prusya tebaası oldu ve *Preussische Jahrbucher*'in editörlüğüne getirildi; burada yazdığı makalelerde -tonu sertti- Hannover ve Saksonya krallıklarının zorla ilhak edilmesi çağrısında bulundu. Bu, hâlâ Leipzig'de yaşayan ve Saksonya kralına yakın olan babasının pek hoşuna gitmedi. Ancak bu durum oğlunun kariyerine zarar vermedi: Kiel ve Heidelberg'deki görevlerinin ardından 1874'te Berlin'e profesör olarak atandı.

O zamana kadar üç yıldır Reichstag üyesiydi ve bu pozisyonunu büyük bir avantaj olarak kullandı: o zamandan ölümüne kadar geçen sürede Berlin'in en tanınmış isimlerinden biri haline geldi ve Sybel'in ölümünden sonra Treitschke *Historische Zeitschrift*'in editörü olduğunda bu pozisyonunu daha da güçlendirdi. Burada Hohenzollernleri destekleyen kampanyasını giderek daha yüksek sesle sürdürdü ve 1870'lerin sonlarında giderek daha fazla Yahudi karşıtı oldu. Bu durum onu Theodor Mommsen ile çatışmaya sürükledi.[18]

Treitschke bir anlamda Ranke'nin geleneğinden geliyordu, çünkü onun için tarih esas olarak siyasetle ilgiliydi. Elektrik ve arkeoloji gibi bilimleri küçümseyecek kadar ileri gitmiştir. Bunun yerine Prusya'nın siyasi gücünün büyümesini günün en büyük meselesi olarak görmüştür ki bu yaklaşım onun bir tarihçi olarak en büyük başarısı olan beş ciltlik *Deutsche Geschichte im 19. Jahrhundert* (Ondokuzuncu Yüzyılda Almanya Tarihi) kitabını yazmasına yol açmıştır. İlk cilt 1879'da yayınlandı, ancak on altı yıl sonra öldüğünde sadece 1847'ye ulaşmıştı. Kitabı, çok ciltli tarih çalışmalarının büyük geleneği içinde yer alıyordu ve bir dönem Almanya'daki her orta sınıf evde bulunabiliyordu. Öğrencileri arasında Hans Delbruck, W.E.B. DuBois, Otto Hintze, Max Lenz (Max Planck'ın kuzeni), Friedrich Meinecke, Friedrich von Bernhardi ve sosyolog Georg Simmel gibi çok ünlü tarihçiler vardı. Treitschke ve Bernhardi, Alman kamuoyunu Büyük Britanya aleyhine çevirmek için çok şey yaptılar. "İngilizler arasında" diyordu, "para sevgisi tüm onur duygusunu ve doğru ile yanlış arasındaki tüm ayrımı öldürdü."[19]

Treitschke büyük bir özdeyiş yazarıydı. "Bizim Alman anavatanımız yok. Sadece Hohenzollern bize bir tane verebilir." En ünlü (ve tartışmalı) sözü "Yahudiler bizim talihsizliğimizdir" idi, ancak Katoliklere de saldırdı ("bir rahipler çetesi") ve "Hizmetçiler olmadan hiçbir kültürün hayatta kalamayacağını" savundu. Ancak daha da önemlisi, içinde büyüdüğü dönemin yarı mutlakiyetçiliğinin pek çok küçük kısıtlamasına karşı çıkan bir liberalden, Bismarck'ın

giderek birleşen Almanya'sında, hukuktan ekonomiye her şeyin siyasetin bir yönü olarak anlaşılması gerektiğini savunan muhafazakâra bir adama dönüşerek en büyük değişimi geçiren kişi olmuştur. Bir demagog olmaya çok yaklaşmıştı, yurtdışında sık sık "Alman politikasının resmi sözcüsü" olarak görülüyordu, bu politikanın "insanın en asil faaliyeti olarak" savaşı da içerdiğini savunuyordu.[20] Almanya'nın kendini ifade etmekte, güneşin altındaki haklı yerini talep etmekte özgür olması gerektiğini düşünüyordu. Sybel gibi ona da Prusya arşivlerine erişim izni verildi, ancak orada bulduklarıyla arasına herkesten çok daha az mesafe koyabildi. Lord Acton şöyle yazarken diğerlerinin yanı sıra Treitschke'yi de kastediyordu: "Tarihi ulusun yaşamıyla buluşturdular ve ona Fransa dışında hiç sahip olmadığı bir etki kazandırdılar: ve kendileri için yasalardan daha güçlü fikirlerin oluşmasını sağladılar."[21] Treitschke, Birinci Dünya Savaşı öncesi yılların savaşçı Almanya'sının üretilmesine yardımcı olanlardan biri olarak kabul edilir, ancak kendisi de o yıllar tarafından üretilmiştir. "En saf Alman erdemlerinin" yönetim ve ordu aracılığıyla kral ve soyluların başarısı olduğuna inanıyordu.[22] Bu, *Tarih*'inin temasıdır.

Berlin Üniversitesi'nin ön avlusuna 9 Ekim 1909'da, Mommsen anıtının dikilmesinden üç hafta önce bir Treitschke anıtı dikildi ve her ikisi de 1899'dan beri yerinde duran Helmholtz anıtını çevreledi. Treitschke'nin itibarı 1920'lerde düştü ama 1930'larda yükseldi. Heykeli 1935-36 yıllarında Nazi döneminde yenilenmiş ve Seitenhof'a taşınmıştır, ancak 1951 yılında sökülmüş ve eritilmiştir.

Mommsen'in anıtı halen orijinal yerinde durmaktadır ve Max Planck'ın heykeli (aşağıya bakınız) Helmholtz ve Mommsen'in heykellerinin arasında yer almaktadır.*

Arkeolojinin Babalarından Birkaçı Daha

Mommsen, Sybel ve Treitschke, aralarındaki farklılıklara rağmen, siyasetle ilgilenen tarihçiler olarak aynı kalıba girmektedirler. İlerleyen bölümlerde fikirlerinin ve yaklaşımlarının Alman toplumunda ve dünya sahnesinde nasıl yankılandığı gösterilecektir. Ancak onlar ve Johann Gustav Droysen ve Dahlmann gibi diğerleri birlikte açıkça tanımlanabilir bir eğilim oluşturmuş olsalar da, bu tek eğilim değildi. Dönemin diğer Alman tarihçileri de kültür tarihine vurgu yapıyordu. Jacob Burckhardt'la (Basel'de tanıdığı ve Nietzsche üzerinde önemli bir etkisi olan) 3. Bölüm, s. 91'de tanışmıştık. Ernst Curtius, Heinrich Schliemann ve Wilhelm Dorpfeld, Alman klasik arkeolojisinin on dokuzuncu yüzyıl sonu/yirminci yüzyıl başındaki üstünlüğünü kurmuşlardır.

* Bu kitap baskıya girerken, Berlin'in bir semtinde Treitschke Caddesi'nin adının değiştirilmesi konusunda devam eden (tatsız) bir tartışma vardı.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarında, yeni bağımsız bir krallık olan Yunanistan'ın önce Alman kralı Otto, sonra da Danimarkalı kralı I. George vardı, ancak Danimarka uzun zamandır Alman kültür şemsiyesinin bir parçasıydı. Atina'da çok sayıda Alman yaşıyordu ve bunlardan biri olan Ludwig Ross Parthenon'u restore etmekle görevlendirilmişti.

Uzun vadede daha önemli olan ise Ernst Curtius'un Olympia'da yaptığı keşiflerdi.[23] Bu şehir tüm Yunanlılar için çok şey ifade ediyordu; antik kronoloji, MÖ 776'dan beri her dört yılda bir düzenlenen Olimpiyat festivalleriyle ilişkiliydi. 1874 yılına kadar kazı yapmak için birkaç girişimde bulunulmuş, ancak hiçbiri sonuçsuz kalmıştı. Curtius, Kayzer I. Wilhelm'in elçisi olarak Atina'dayken, iki haftada bir toplantılar düzenleyen (ilki Winckelmann'ın doğum günü olan 9 Aralık'ta) yeni Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün kurulmasına yardımcı oldu.[24] Berlin'de arkeoloji profesörü olan Curtius, Alman büyükelçisiyle birlikte Yunan dışişleri bakanını ve Ross'un eski eserler sorumlusu olarak Yunan halefini Olympia Anlaşması'nı imzalamaya ikna etti. O tarihten itibaren bu tür anlaşmaların prototipi haline gelen bu anlaşma, kazıları denetlemekle görevlendirilen Yunan polisinin masrafları da dahil olmak üzere tüm masrafların Almanlar tarafından karşılanmasını, toprak sahiplerine tazminat ödenmesi koşuluyla nerede kazı yapılacağının Almanlara bırakılmasını ve tüm buluntuların Yunanistan'da kalmasını, ancak Yunan hükümetinin kendi takdirine bağlı olarak uygun gördüğü kopyaları verebileceğini öngörüyordu. Almanya'nın kopya ve döküm yapma hakkı vardı ve tüm yayınlar aynı anda Yunanca ve Almanca olarak yayınlanacaktı.[25]

İki aydan biraz fazla bir süre içinde Zeus tapınağı, ardından Kanatlı Zafer, 42 kahraman vücudu ve 400'den fazla yazıt ortaya çıkarıldı. Ancak pek çok kişi için en büyük ilgiyi çeken Hermes'in keşfi oldu. Pausanias'a göre bu, bir zamanlar Antik Yunan'ın en ünlü heykeltıraşlarından biri olan Praksiteles'in (MÖ 364 dol.) bir eseri sanılmıştı. Olympia'daki kazılar, modern bilimsel ilkelere göre yürütülen ilk kazılardı ve Almanları, arkaik tarzın (uzun zaman önce Winckelmann tarafından vurgulanmıştı) gerçekte nasıl bir şey olduğunu dünyaya gösterme konusunda lider yaptılar. Hera'nın kutsal alanlarından ve Kronos tepesinden Zeus tapınağına, ünlü galiplere adanmış sıra sıra heykel kaidelerine, hatta Phidias'ın atölyesine (artık yıkık bir kilise) kadar her şey güzelce düzenlenmişti. O kadar iyi düzenlenmişti ki Baron de Coubertin Pierre Fredy, 1896 yılında modern Olimpiyat Oyunlarını kurmak için harekete geçti.

Curtius'un Olympia'da çalışmaya başladığı yıl, Yunanistan'ın başka bir yerinde başka bir Alman, Olympia'dan bile daha fazla dikkat çeken bir projeye girişti. Profesyonel arkeolog Curtius, çoğu zaman yarardan çok zarar getirdiğini düşündüğü bir adam tarafından sürekli olarak gölgede bırakılıyordu.

Bu diğer adam Heinrich Schliemann'dı ve kazı yaptığı yer, onun düşündüğü üzere, Troya'ydı.

Schliemann'ın renkli bir hayatı vardı, ancak -neredeyse kesin olarak söylemek doğru olsa da- inanmamızı istediği kadar renkli değildi.[26] Çünkü Schliemann, şüphesiz romantik olsa da, kanıtlanmış bir yalancı, hatta destansı ölçekte bir yalancıydı. 1822 yılında Mecklenburg-Schwerin'deki Neu-Bukow'da doğan Schliemann, yine bir papazın oğluydu. Arkeolojiye başlamadan önce bakkal çırağı, kamarot, St. Petersburg'da bir ithalat/ihracat firmasında temsilci olarak koca bir kariyeri, koca bir hayatı vardı; burada zenginleşti, Rusça ve Yunanca öğrendi. Sacramento, California'da bir banka kurdu, altın tozu alıp satarak altı ay içinde bir servet kazandı ve Rusya'ya dönerek ilk eşi Ekaterina ile tanıştı. Ekaterina, Heinrich'in kendisinden daha zengin olduğunu düşünüyordu ve hatasını anladığında evlilik haklarını elinden aldı. Bu istenen etkiyi yarattı ve Heinrich çivitotu piyasasını ele geçirdi, öyle ki Ekaterina ona üç çocuk doğurdu. Kırım Savaşı'nda (1854-56) Schliemann, mühimmat için gerekli olan güherçile, kükürt ve kurşun piyasasını da ele geçirdi ve Rus hükümetinden bir servet daha kazandı. Schliemann ancak tüm bunlardan sonra, 1860'ların sonunda arkeolojiye yöneldi.

Schliemann, Ekaterina'dan (Amerika'da, bir dizi hileden sonra) boşanacak ve Atina basınına Yunan bir eş için ilan verecek kadar ileri giderek Yunan dünyasına daldı; yeni eşini gönderilen bir dizi fotoğraf arasından seçti.

On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde, Troya'nın gerçek yeri kesin olmaktan çok uzaktı (on sekizinci yüzyılda insanlar nerede olduğunu tartışarak bir ömür boyu kavga edebilirlerdi). Günümüzde, Troya'nın varlığından ya da Troya Savaşı'nın gerçekleştiğinden şüphe duyan ve bu nedenle Homeros'un klasiklerinin kurgu eseri olduğunu düşünen akademisyenler var. Bununla birlikte, yüzyıllar boyunca üç yer bu onur için yarışmıştır. Hıristiyanlık dönemine kadar, Troya'nın Simois Nehri yakınlarındaki Hisarlık tepesinde bulunan "İlyalıların Köyü" ile özdeş olduğundan şüphe eden çok az kişi vardı. Coğrafyacı Strabon ise daha güneyde ve daha içeride bulunan, Homeros'un anlattığı ve Hisarlık'ta bulunmayan birbirine yakın iki pınara sahip Callicolone'yi tercih etmiştir. Daha sonraki seyyahlar, kıyıda etkileyici bir kalıntılar kümesi olan, ancak yine de çok daha güneyde bulunan Alexandria Troas'ı tercih ettiler.

Schliemann bilimsel bir tarihçi ya da arkeolog değildi, bu Curtius'u rahatsız edecek bir şeydi. Ancak Schliemann bir hipotezi test etmek için kazıyı kullanan ilk kişiydi ve birçoklarına göre bu "deneysel yöntem" kullanımı onu arkeolojinin gerçek babası yapıyor.[27]

Hisarlık kazısına 1869 yılında başladı. Büyük höyüğün bulunduğu arazinin bir kısmı bölgedeki tartışmalı Amerikan konsolosu Frank Calvert'e aitti ve Calvert ile Schliemann arasında huzursuz bir ortaklık başladı.[28] Yıllar geçtikçe

Schliemann (ve diğerleri) bölgede üst üste yedi, hatta sekiz şehre varan çeşitli katmanlar keşfetti. İki sorun peşini bırakmadı. Bunlardan biri, tüm katmanları hızlı bir şekilde incelemesini sağlamak için kazdığı devasa hendekti ve daha sonra olanlar -ya da olmayanlar- göz önüne alındığında, meseleyi şu ya da bu şekilde çözebilecek kanıtları yok etmiş olabilir. Bu hendek, Troya Savaşı döneminden çok daha eski olduğu aşikar olan, oldukça yüksek sıralarda malzeme parçaları gösteriyordu. İkinci sorun, Mayıs 1873'te Priam'ın sözde hazinesini keşfetmesiydi. Bu, Troya Savaşı ile oldukça uyumsuz bir seviyede bulundu ve parçaları karaborsadan satın aldığı ve sentetik bir istif yapmak için bir araya getirdiği söylentileri hızla yayıldı. Defterlerindeki kayıtlar da birbirini tutmuyordu.

Hazinenin keşfi elbette romantik bir hikâye yarattı ve bununla Schliemann şüphesiz aradığı üne kavuştu. Ancak, hazineyi çevreleyen tartışmalar hiçbir zaman ortadan kalkmadı. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Berlin'de yağmalanmış ve ancak yakın zamanda Moskova'da sergilenmiştir.

Daha sonra Miken'de yaptığı kazılar da itibarını arttırmadı. Burada başarısı daha sağlamdır çünkü o dönemde Miken uygarlığı hakkında çok az şey biliniyordu ve Schliemann bir dizi kuyu mezarı ve "şu anda Atina'daki Ulusal Arkeoloji Müzesi'nin görkemi olan" bazı harika altın süs eşyaları ortaya çıkarmıştır.[29] Ancak burada da beşinci kuyu mezarda bulunan ünlü altın maske, pek çok kişi için özellikle on dokuzuncu yüzyıla özgü bir bıyık taşımaktadır.

Schliemann 1882'de Hisarlık'a dönmeden önce başka yerlerde de -Tiryns, Orchomenos ve Girit'te- kazılar yaptı. Artık kendisine yardımcı/ortak olarak düzgün bir profesyonel arkeolog alacak kadar akıllanmıştı ve gerçek Troya'yı bulmuş olabilecek kişi, Olympia'da Curtius'la birlikte çalışmış olan Wilhelm Dorpfeld'di ("Schliemann'ın en büyük keşfi").[30] 1893 baharında, Schliemann'ın ölümünden iki yıl sonra (26 Aralık'ta Napoli'de), Dorpfeld Hisarlık'ın güney tarafını açtı ve hemen Schliemann'ın bulduklarından çok daha görkemli, Homeros'ta bahsedildiği gibi (Patroklos'un duvara tırmanmaya çalıştığı zaman) belirgin bir "vuruş" veya açıya sahip duvarlar, köşeli bir gözetleme kulesi ve iki önemli kapı ile karşılaştı. İçeride, planlarından eşmerkezli daireler halinde düzenlendiklerini çıkarabildiği büyük, soylu evler vardı. Dorpfeld her yerde, Schliemann'ın Miken'de bulduğunun aynısı olan Miken çanak çömlek kalıntıları buldu. Son olarak, Troya VI olarak adlandırılan bölgenin sonunu getiren büyük bir yangının kanıtlarını buldu.

Herkes Troya VI'nın Homeros'un şehri olduğunu kabul etmiyor -Amerikalı Carl Blegen daha sonra Troya VII'yi savundu- ve belki de bu konu hiçbir zaman çözülemeyecek. Bir daha Schliemann kadar renkli ve tartışmalı bir arkeoloğa sahip olmamız da pek olası değil.

Schliemann, keşiflerinin Berlin'deki Etnoloji Müzesi'nde sergilenmesi için Bismarck ile anlaştı (beş salonun hepsinde "SCHLIEMANN" yazıyordu) ve

bu kısa sürede geliştirildi. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında artan ulusal bilinç, askeri meselelerde olduğu kadar müzelerde de kendini gösterecekti (sadece Almanya'da değil). Spree nehrinde bir ada üzerinde yer alan ve Schinkel tarafından tasarlanan Berlin Müzesi 1823 yılında onaylanmıştı ve on sekiz sütunlu devasa bir İyon sütun dizisine sahipti. Sadece gerçek heykeller kabul ediliyordu (döküm olmayacaktı) ve tüm dönemlere ait antik eserler kademeli olarak bir araya getirilerek halka, sanatçılara ve bilim adamlarına hitap edecek şekilde tasarlanmıştı.[31] Ancak Berlin Müzesi'nin dünya çapında öneme sahip ilk eserini -Bergama'dan Zeus sunağı- kataloğuna katması için daha elli yıl geçmesi gerekecekti.

Bergama, Büyük İskender'in ölümünden sonra önemi artan Helenistik dünyanın en büyük şehirlerinden biriydi; antik çağın en ünlü kütüphanelerinden - toplam 2.000 cilt kitap vardı- birinin bulunduğu yerdi. Bergama'da birçok tapınak vardı ama en görkemlisi en yüksek tepedeki Zeus sunağıydı. Antik çağda 120 metre uzunluğundaki parlak heykelleri ve frizleriyle ünlüydü. Üçüncü yüzyılda Ampelius, arkadaşı Macrinus'a burayı Dünyanın Harikalarından biri olarak tanımlamıştır: "çok büyük heykelleri olan 12 metre yüksekliğinde mermer bir sunak; ve *Gigantomachy*'yi (insanlar oluşmadan önce tanrılar ve devlerin savaşı) tasvir ediyor".

Schliemann gibi arkeolojiye hayranlık duyan Essenli mühendis ve mimar Carl Humann 1871'de Bergama'da kazı yapmaya başladığında kent harap olmuş, antik taş bloklarının çoğu Türk inşaatçılar tarafından yağmalanmıştı. Humann'ın kardeşi Franz, sultandan çeşitli demiryolu ve ticaret imtiyazları almıştı ve Carl da onunla birlikte çalışıyordu. Kazı izni aldılar ve Ernst Curtius tarafından ziyaret edildiler, kısa süre sonra muhteşem keşifler yapıldığı anlaşıldı. En dikkat çekeni, Berlin'e gönderilen bir dizi mavimsi mermer levhaydı. Orada, heykel galerisinin yeni müdürü Alexander Conze, Ampelius'ta Humann'ın *Gigantomachy*'nin kendisini kazdığını ve *hâlâ* kazmakta olduğunu fark etmesine neden olan bir referansa rastladı. Toplamda otuz dokuz levha, on ayaklı heykel ve çok sayıda yazıt ortaya çıkarıldı. Ertesi yıl, Zeus'un dev rakibiyle birlikte resmedildiği levha da dahil olmak üzere yirmi beş levha ve otuz yedi heykel daha ortaya çıkarıldı.

Türkiye o zamanlar çok fakir olduğu için, sultan kârını Almanlara sattı ve Bergama sunağı, Priam'ın hazinesiyle birlikte, 1880 yılında Berlin'de sergilenen ilk büyük arkeolojik keşif oldu. Conze yönetimindeki Berlin Kraliyet Müzesi artık Yunan topraklarından gelen hazinelerin sergilenmesinde "ezici bir üstünlük" kazanmıştı.[32]

O zamana kadar Fransızlar, İngilizler ve Amerikalılar Yunanistan ve İtalya'da kendi arkeoloji enstitülerini kurmuşlardı. Milliyetçiliğin çağrısını hissedenler sadece Mommsen, Sybel ve Treitschke değildi.

22.

Milliyetçiliğe Has Patolojiler

Bildiğimiz anlamda militarizm, yani modern militarizm, muhtemelen mutlakiyetçiliğin yükseldiği on sekizinci yüzyılda soyluların iktidarını desteklemek için büyük ölçekli askeri örgütlerin büyümesinin eşlik etmesiyle ortaya çıkmıştır.[1] Ancak o zaman bile, askerlerin çoğu yaya olarak seyahat etmek zorunda olduğundan, orduların büyüklüğü sınırlıydı. Gördüğümüz gibi bu durum, Napoléon'un savaş birimlerini çok daha büyük hale getiren ve çok daha fazla insanın *askerde olma* deneyimi yaşaması anlamına gelen yurttaş ordusunu kurmasıyla değişti. Prusya'da zaferlerinden sonra Napoléon orduyu 42.000 kişiyle sınırlandırdı. Kral buna, on iki ay sonra tüm askerleri görevden alarak ve 42.000 kişiyi daha orduya katarak karşılık verdi ve bu işlemi ertesi yıl da tekrarladı. Buna karşılık, sanayi devrimi, seri üretim tekniklerinin gelişmesi, buhar makinesinden kaynaklanan metal teknolojisindeki gelişmelerle birlikte, silahların daha bol ve daha korkunç olduğu anlamına geliyordu. Demiryollarının gelişimi savaşa daha fazla hareketlilik boyutunu ekleyerek bir başka radikal dönüşüme işaret etti. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında emperyalizmin ve sömürgeci yayılmanın yükselişi, uzak diyarlardaki seferlerin ve zaferlerin askeri değerlerin yüceltilmesine yardımcı olmasıyla bir başka değişime katkıda bulundu. Bu faktörlerin tümü ulusları etkilemiştir.

Bununla birlikte, insanların "Prusya militarizmini" ayrı bir şey olarak tanımlamasına neden olan Almanya'ya özgü bir dizi unsur vardı. Örneğin, 1860'larda "askeri devrim" olarak adlandırılan bir şey vardı.[2] Bu, Kral I. Wilhelm tarafından Liberal muhalefete karşı ısrarla savunulan benzersiz bir kısa hizmet sistemiydi. Düzenli orduda üç yıl, yedekte ise dört yıl zorunlu hizmet sağlayan bu sistem, Prusya'nın büyüklüğüne oranla diğer tüm Avrupa güçlerinden çok daha büyük bir cephe ordusuna sahip olduğu anlamına geliyordu.

İkinci bir faktör de Prusya Genelkurmay Başkanlığı'ydı. Paul Kennedy'ye göre bu, "1860'ların başında yaşlı [Helmuth von] Moltke'nin dehası altında 'ordunun beyni' olmak için bilinmezlikten yükseldi." Bu tarihten önce levazım subayının ötesinde bir genelkurmay yoktu, diğer kurmay subaylar belirli

seferler için, genellikle de çok önceden işe alınıyordu. Moltke artık Harp Akademisi'nin en iyilerini seçiyor ve onlara gelecekteki olası çatışmalara hazırlanmayı öğretiyor, tarih çalışmaları, savaş oyunları ve manevralar sonucunda planlarını güncelliyordu. "Prusya demiryolu sistemini denetlemek ve birliklerin ve malzemelerin hedeflerine hızla ulaşmasını sağlamak için özel bir bölüm oluşturuldu."[3] Hepsinden önemlisi, subaylara Clausewitz'in belirleyici savaş doktrini öğretildi ve iletişimin kesilmesi halinde kendi inisiyatiflerini kullanarak büyük birlikleri kritik bir noktada bir araya getirmeye hazır olmaları istendi. Bu faktörlerin birleşimi Prusyalılara 1866 ve 1870'te belirleyici -ve nispeten hızlı- zaferler kazandırdı; bu son durumda, savaş ilanından sonraki iki hafta içinde Saarland ve Alsace'a üç ordu (300.000'den fazla asker) gönderildi.

Nicholas Stargardt'ın "yeni militarizm" olarak adlandırdığı bu sistem, Bismarck'ın liderliğinde Avrupa'ya hakim olacak ve Avrupa'nın ağırlık merkezini Berlin'e kaydıracaktı.[4] Bu sistemin temelinde, yeni Prusya askeri sisteminin yerleştiği 1860'lardan itibaren sanayileşme eğiliminin yoğunlaştığı gerçeği yatıyordu ki bu göz ardı edilemeyecek bir konudur. Büyük Güçler arasındaki dengenin ne kadar hızlı değiştiğini en canlı şekilde istatistikler göstermektedir:

Büyük Batılı Güçlerin Toplam Nüfusu (Milyon)

	1890	1913	% Değişim
Rusya	116,8	175,1	149,9
Birleşik Devletler	62,6	97,3	155,4
Britanya	37,4	44,4	118,7
Fransa	38,3	39,7	103,6
Almanya	**49,2**	**66,9**	**135,9**
Avusturya- Macaristan	42,6	52,1	122,3

Sanayileşme Seviyesinin Yüzdesi

	1880	1913	% Değişim
Rusya	10	20	200
Birleşik Devletler	38	126	332
Britanya*	87	115	132
Fransa	28	59	211
Almanya	**25**	**85**	**340**
Avusturya-Macaristan	15	32	213

* 1900'de Britanya = 100

Dünya Üretim Faaliyetindeki Nispi Pay			
	1880	1913	% Değişim
Rusya	7,6	8,2	8,0
Birleşik Devletler	14,7	32,0	18
Britanya	22,9	13,6	-41
Fransa	7,8	6,1	-28
Almanya	**8,5**	**14,8**	**74**
Avusturya-Macaristan	4,4	4,4	0.0[5]

Bu rakamlar elbette kendi başlarına militarizmin kanıtı değildir, ancak birlikte ele alındıklarında, Almanya'nın maddi ilerlemesini ön plana çıkarmaktadır, bu ilerleme daha büyük milliyetçi duyguların hem bir belirtisi hem de nedenidir ve her durumda askeri yeteneklerdeki değişikliklerle paraleldir:

Güçlerin Kara ve Deniz Personelleri			
	1880	1914	% Değişim
Rusya	791.000	1.352.000	171
Birleşik Devletler	34.000	164.000	482
Britanya	367.000	532.000	145
Fransa	543.000	910.000	168
Almanya	**426.000**	**891.000**	**209**
Avusturya-Macaristan	216.000	444.000	206

Savaş Gemisi Tonajı			
	1880	1913	% Değişim
Rusya	200.000	679.000	340
Birleşik Devletler	169.000	985.000	583
Britanya	650.000	2.714.000	418
Fransa	271.000	900.000	332
Almanya	**88.000**	**1.305.000**	**1.483**
Avusturya-Macaristan	60.000	372.000	620

Almanya coğrafi açıdan Avrupa'nın tam kalbinde yer alıyordu ve dönüşümünün hızı başlı başına bir sorundu. "Sadece bu bile 'Alman sorununu' 1890'dan sonra yarım yüzyıldan fazla bir süre boyunca dünya siyasetinin merkezi haline getirecekti." Almanya'nın askeri personelinin kalitesi, İtalya'da

okuma yazma bilmeyen asker sayısının 1.000'de 330, Avusturya-Macaristan'da 220/1.000, Fransa'da 68/1.000 iken Almanya'da sadece 1/1.000 olduğunu gösteren bir araştırmayla çarpıcı bir şekilde vurgulanmıştır.[6]

Alldeutscher Verband (Pan-Alman Birliği) ve Deutscher Flottenverein (Alman Donanma Birliği) bu eğilimi güçlendirmekten sadece mutluluk duyuyordu. Pan-Alman Birliği, Kayzer II. Wilhelm'in Helgoland adası karşılığında Zanzibar'ı İngiltere'ye bırakmasının ardından kurulmuştu.[7] Bu stratejik geri çekilme, özellikle de Bismarck'ın görevden alınmasının hemen ardından geldiği için, Alman kamuoyunun bazı kesimlerinde hoş karşılanmadı. Krupp'un genç bir işbirlikçisi olan Alfred Hugenberg, Pan-Alman Birliği'ni kurdu ve bu birliğin yayılmacı politikası kısa süre içinde, Ernst Haeckel, Max Weber ve Gustav Stresemann gibi bazıları başka alanlarda seçkin kişiler olsa da, İngiliz asıllı Houston Stewart Chamberlain gibi kuduz ırkçılardan biraz daha fazlası olan binlerce, hatta on binlerce Alman'ın desteğini aldı. 1908'de Heinrich Class hareketin lideri oldu ve Sosyal Demokrat Parti'ye karşı acımasız bir mücadeleyi savunarak, Yahudilerin Filistin'e sürülmesi ve Dinyeper'in doğusundaki toprakların ilhak edilmesi için kampanya yürüterek hareketi daha da aşırı hale getirdi. Görüşleri Treitschke'ninkilerle örtüşüyordu ama Almanya'nın yönetici elitleri arasındaki pek çok kişi "zamanı geldiğinde" toprak genişlemesinin gerekliliğine ikna olmuştu. Özellikle Amiral Alfred von Tirpitz, Almanya'nın sanayileşmesinin ve denizaşırı fetihlerinin "doğal hukuk kadar karşı konulmaz" olduğunu savunuyordu.[8] Almanya bu konuda çok fazla öne çıkmıyordu -emperyal savaşçılık o dönemde İngiltere, Fransa ve Japonya'da da yaygındı.

Ancak Almanya'nın askeri yapılanmasının diğerlerinden daha etkileyici olduğundan şüphe edilemezdi. 1898'den sonra donanmasının hızla genişlemesi, Tirpitz döneminde dünyanın en büyük altıncı donanmasından İngiltere Kraliyet Donanması'ndan sonra en büyük ikinci donanmasına dönüşmesi en dehşet verici yönüydü.[9] Alman militarizmini diğerlerinden ayıran son bir faktör de coğrafi konumuydu. David Calleo'nun deyimiyle "kuşatılmış olarak doğmuştu". Almanya bir kıtanın merkezinde yer aldığı için, Almanlar kendilerini her zaman Fransa, İngiltere, Rusya ve Avusturya-Macaristan tarafından kuşatılmış ve tehdit altında görmeye yatkındı. Bu da Almanya'nın devlet yönetimine diğer uluslardan çok daha fazla bel bağladığı anlamına geliyordu ve Bismarck'ın görevden alınmasından sonra bu önemli unsur eksik kalmıştı.[10]

Katolik Karşıtı Tahayyül

19 Temmuz 1870'te Fransa Kuzey Almanya Konfederasyonu'na savaş ilan etti. Sadece yirmi dört saat önce, Birinci Vatikan Konsili Papa'nın "yanılmazlığının" ilanını onaylamıştı. Almanya'daki pek çok kişi için bu tesadüf çok fazlaydı

ve Alman zaferinin hızı bu nedenle daha da tatlıydı. Paris alınmış ve Alman devletleri, artık bir imparator olan Prusya kralının himayesi altında bir imparatorlukta birleşmişti. Sybel, Hermann Baumgarten'a yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: "Böylesine büyük ve kudretli şeyleri yaşamamıza izin veren Tanrı'nın lütfunu nasıl hak ettik? Ve insan bundan sonra ne için yaşayacak?"[11]

Michael Gross'un da belirttiği üzere, Sybel ve diğerleri çok geçmeden bir cevap buldular. "Artık kendilerini Roma Katolik Kilisesi'ne karşı savaşmaya ve onunla birlikte Almanya'da modern toplumu, kültürü ve ahlakı sağlamlaştırmaya adamışlardı." Papalığın yanılmazlığı kışkırtıcıydı çünkü Alman Katolikleri bağlılıklarını yeni kurulan Kayzer'e değil Roma'ya yöneltmeye davet ediyor gibiydi.[12] Liberal bir milletvekili olan Paul Hinschius, Vatikan'ın ilanının yeni birleşmiş devlete karşı verilmiş "bir ölüm cezasından başka bir şey olmadığını" söyledi.

Bu çok ileri gitmekti, ancak sözleri yankı uyandırdı çünkü bu *Kulturkampf* bir süredir inşa edilmekteydi. Luther'in, Reform'un, Protestanlığın ve Pietizm'in ülkesindeki Katoliklik, liberalizmin, reform inancının, özellikle de *Bildung* aracılığıyla sivil toplumda insan aklının ve ruhunun geliştirilmesine karşı çıkmanın düşmanı haline gelmişti.

1848'deki başarısız devrimlerden sonra, liberalizm gerici 1850'lerde sürekli tehdit altına girmişti ve Katolik Kilisesi liberal yenilgiyi perdelemek için devletle birlikte ağırlığını koydu. 1848'den itibaren misyoner dalgaları Almanya'yı boydan boya geçerek Rheinland'dan Baltık'a kadar binlerce kasaba ve küçük köyü ziyaret etti ve yirmi yıldan fazla bir süre boyunca karşı-devrimci olan, liberalizm ve Aydınlanma karşıtı bir saldırı başlattı. Genellikle üç Cizvit, Fransisken ya da Redemptorist misyonerden oluşan misyonlar, sayıları sekize kadar çıkabilse de, daha küçük yerleşim yerlerine yoğunlaşmış ve bir hesaba göre 1848 ile 1872 yılları arasında en az 4.000 girişimde bulunmuşlardır.[13]

Bu müdahaleler çarpıcı bir şekilde başarılıydı. Genellikle iki hafta süren bu misyonların bulunduğu kasabalar, hacılar misyonlara akın ettikçe normal nüfuslarının iki hatta üç katına kadar büyüyordu. Hacılar ya yerlilerin yanına yerleştiriliyor ya da kiliselerde ve hatta kilise avlularında uyuyorlardı. Tarlalarda çalışmaya ara verilir, dükkânlar, tiyatrolar ve okullar kapatılırdı. Cemaatler sabah 4.00 ya da 5.00'ten itibaren yerlerinde olurdu. Köln'de, 1850'de misyon geldiğinde, 16.000 kadar insan katedrale doluşmuştu.[14]

Misyonerler iki hafta boyunca yoğun bir tempoda ayinler düzenlediler, günah çıkarma ve şeytan çıkarma ayinleri gerçekleştirdiler, ancak asıl ilgi çekici olan her zaman vaazlardı. Bunlar günde üç kez -şafak vakti, öğleden sonra ve akşam- yapıldı ve her biri tam iki saat sürdü. İki konunun ön planda olduğu görülüyor. Bunlardan biri, ancak 1854 yılında dogma haline gelmiş olan İsa'nın Bakire Annesi'ne hürmetle ilgiliydi. Misyonerler Meryem'in yaşamının

örnek niteliğini yüceltirken, çağdaş dünyanın günahlarına -meyhanelerde alkol tüketimi, dans, iskambil, kumar, cinsel serbestlik ve siyasi edebiyatın okunması- karşı çıkıyorlardı. Bazı vaazlar o kadar popüler oldu ki, 1851'de Düsseldorf'taki polis komiseri şehirde düzeni teşvik etmek için bunları bir broşür olarak bastırdı. Daha popüler olan diğer tema ise cehennemin ateşli gerçekliği üzerineydi. Özellikle Cizvitler kan donduran cehennem vaazlarında uzmanlaşmıştı.[15] Aachen'da insanlar günah çıkarmaya o kadar hevesliydi ki günah çıkarma kabinine girmek için kavga çıkıyordu. Tiyatrolar müşterisiz kalmış, hanlar boş kalmıştı. Bir vakada rahip piskoposuna, kızların şapkalarını bile daha mütevazı bir şekilde, "bantsız ve çiçeksiz" taktıklarını bildirmiştir.[16] Misyonlar çok gürültü koparmış olsa da, Michael Gross'a göre, gayrimeşruluk ya da alkolizm gibi "günahların" azaldığına dair hiçbir kanıt yoktur.

Yeni manastır tarikatlarının ve dini cemaatlerin sayısında da çarpıcı bir artış oldu. Köln'de 1850'de 272 keşiş ve rahibe vardı; 1872'de bu sayı 3.131'e yükseldi. Köln'de 1848'den önce dört manastır inşa edilmişti; sonraki yirmi yılda otuz yedi manastır inşa edildi ve Paderborn'da da rakamlar hemen hemen aynıydı: 1848'den önce beş, o tarihten 1872'ye kadar yirmi bir manastır inşa edildi.[17]

Yetkililer bazen misyonların toplumsal sorunlara yol açabileceğinden endişe etseler de, muhafazakâr ve radikalizm karşıtı amaçları iktidara uygun olduğu ve vaazların çoğu zaman açıkça siyasi argümanlardan uzak durduğu için genel olarak onları memnuniyetle karşıladılar. Mayıs 1852'de Prusya Parlamentosu'nun alt kanadındaki altmış iki milletvekili "Katolik *Fraktion*"u kurdu; bu, 1870'te imparatorluğun kurulmasıyla tam anlamıyla meyve verecek olan Katolik Merkez Partisi'nin ilk işaretiydi. Aynı zamanda, Cizvitler hakkında, Prusya karşıtı "ultramontanizmi" destekleyen ve Avusturya etkisini yeniden güçlendiren haydut bir "devlet içinde devlet" olduklarına dair endişeler dile getirilmeye başlandı.[18] Bu korkular 1850'lerin sonlarında Protestan papazların cemaatlerini Protestan ve Katolik arasındaki farklar konusunda eğitmek için daha çok çalışmaları gerektiğini fark etmeleriyle arttı. Sonuç olarak, 1850'lerin sonuna doğru ve 1860'lar boyunca Almanya'da Katolik misyonların dolaylı ve istenmeyen bir sonucu olarak Protestan bir canlanma yaşandı. Rahipler ve papazlar artık kendilerini bir *Kriegszustand*, yani savaş hali içinde görüyorlardı. Papazlar, Katoliklerin ahlakı iyileştirme kampanyasının bir aldatmaca, bir Truva Atı olduğunu ve kendilerinin de Aydınlanmanın erdemlerine, "Bildung'a ve çağımızın insanlığına karşı" saldırmaya aynı derecede hevesli olduklarını savundu.[19] Diğerleri ise Katolikliğin geri kalmış, Protestanlığın ise ilerici ve liberal olduğunu savundu. Treitschke, IX. Pius'un 1864'te *Günah Listesi*'ni yayınlamasının ardından, "Protestan olmak ne büyük şans. Protestanlık sonsuz ve sürekli bir Bildung kapasitesine sahiptir." diye itirafta bulunmuştur.[20]

Rahibelere ve keşişlere karşı da duygular aynı derecede güçlüydü çünkü Kulturkampf, *Geschlechterkampf*, yani kadınlarla erkekler arasındaki bir çatışmayla örtüşüyordu. Prusya Parlamentosu'ndaki İlerici Parti'nin lideri ve "Kulturkampf" terimini bulan kişi olan Rudolf Virchow, kadın hareketinin ortaya çıkışına saldırdı ve Sybel de ona katıldı. Dini kadın tarikatlarının büyümesi öne çıkarıldı -bu rahibe okulları "evlilik havuzunu kurutuyordu."[21] Manastır okullarında kızlardan Goethe ya da Schiller okumayacaklarına dair söz alıyorlardı.

Eğer bir kırılma noktası varsa, bu 1860'ların başında meydana gelmiştir. 1850'lerin sonları boyunca, devletler birbiri ardına Zollverein'a (Alman Gümrük Birliği) katılmalarına yardımcı olacak politikalar başlatmıştı. 1866'da Prusya'nın Avusturya'ya karşı kazandığı kesin zafer, Alman ulusal sorununa Habsburglar altında birleşmiş bir Alman devleti olan *Grossdeutsch* çözümü fikrine son verdi. Dahası, 1815'ten beri var olan Alman Konfederasyonu'nda çoğunlukta olan Katolikler, şimdi kendilerini Kuzey Alman Konfederasyonu'nda azınlıkta buldular: 20 milyon Protestan'a karşı 8 milyon Katolik. Protestanlar bu zaferi kendi güçlerinin bir kanıtı olarak görüyor, Droysen bunu "gerçek Alman ruhunun sahte olana karşı zaferi" olarak nitelendiriyordu.[22] "Katoliklik sorunu", Papa'nın liberalizm ve Katolikliği bağdaşmaz olarak gördüğünü açıkça ortaya koyan *Günahlar Listesi*'nin de yardımıyla önemli bir tartışma konusu haline geldi. Katolik karşıtı literatür ve genel olarak Katolik karşıtı duygular kısa süre içinde histerik boyutlara ulaşacaktı.[23]

1870'lerin başlarında, militan Katoliklik (siyasi olarak daha iyi örgütlenme de dahil olmak üzere), kadın hareketi, demokratikleşme talebi, ayrıca yeni ortaya çıkan sosyalizm ve hatta 1870-71 zaferlerinden sonra Fransız rövanşizmi korkusu gibi pek çok şey bir araya gelerek Gross'un yine "meta-düşman" olarak adlandırdığı şeyi ortaya çıkardı.[24] Tüm bu faktörler, sonuçta *yeni* bir imparatorluğa karşı ittifak halinde olan düşmanlardı. Ve Ekim 1873'te Papa, vaftiz edilmiş Hıristiyan olan herkesin kendisine "mensup" olduğunu iddia ettiğinde, tüm liberal korkular doğrulandı ve Katoliklere karşı kampanya aciliyet kazandı. Katolik *Badische Beobachter*'e göre bir savaş kapıda idi: "Fransa ile barış yaptık; Roma ile asla barış yapmayacağız."[25] Bu kampanya "Alman birliği, modern devlet, bilim, ilerleme, Bildung ve özgürlük adına" başlatıldı. Yine de birçokları için bu, liberal ilkelerin liberaller tarafından terk edilmesiydi.

Meşhur "kürsü genelgesi" Aralık 1871'de kabul edildi ve din adamlarının devlet meselelerini "kamu barışını tehlikeye atacak şekilde" kamuoyu önünde tartışmasını suç haline getirdi. 1873 yılında Mayıs Yasaları olarak adlandırılan yasaların ilki kabul edildi ve tüm din adamlarının atanmasının devlet tarafından onaylanmasını şart koştu.[26] Bir sonraki temmuz ayında kabul edilen ikinci bir yasa, İsa Cemiyeti ile Redemptorist ve Lazarist tarikatlarını Alman topraklarından

yasakladı. Ertesi yıl bir Kilise İşleri Mahkemesi, papanın Prusya'daki Katolik Kilisesi üzerindeki yetkisini kaldırdı ve bundan bir yıl sonra da piskoposları tüm Kulturkampf yasalarına uymayı yazılı olarak kabul edene kadar devletin Katolik piskoposluklara verdiği sübvansiyonu kaldırdı. Toplamda 189 manastır kapatıldı ve birkaç bin din adamı görevden men edildi. Yirmi gazete kapatıldı, 136 gazete editörü tutuklandı ve 12 piskoposluk piskopossuz kaldı. 1876'da 1400 Prusya cemaatinin rahibi yoktu.[27] Yahudiler endişeyle izliyordu.

Kültürel açıdan bakıldığında, Almanya'nın eğitimli liberalleri Katolikliğin yükselişinde cahil, geri kalmış, "Bildung'a kayıtsız ya da düşman" bir çağın ve Almanya'yı on sekizinci yüzyılın ortalarındaki halinden 1870'lerde von Liebig, Clausius, Helmholtz, Siemens, Heine, Koch, Zeiss ve Virchow'un ülkesi haline getiren her şeyin geri dönüşünü görmüş ya da gördüklerini iddia etmişlerdi. Ancak Katoliklere karşı savaşı kazanırken, Bismarck ile olan mücadeleyi kaybettiler. Yenilgileri zaferlerinden daha geniş kapsamlı oldu.[28]

Darwinizm'in Kullanımı ve Suistimalleri

Ancak on dokuzuncu yüzyılın sonlarında, kitlesel okuryazarlığın ortaya çıkmasıyla birlikte bilim günlük yaşam üzerinde etkili olmaya başladı. Ne daha önce ne de o zamandan beri bilimin prestiji bu kadar yüksek ve sıradan insanların ilgisi bu kadar büyük olmamıştı.[29] Özellikle Darwinizm Almanya'da büyük bir sansasyon yarattı. "Darwinizm Almanya'da diğer tüm ülkelerden, hatta İngiltere'den bile daha fazla popüler bir felsefe haline geldi. Darwinizm Alman bilim camiasında hızla yayıldı; gerçekten de on dokuzuncu yüzyılın sonlarında biyolojik araştırmaların ana merkezi İngiltere'den ziyade Almanya'ydı ... Almanya başlıca Avrupa ülkeleri arasında en okuryazar ülke olmakla kalmıyor, aynı zamanda Darwinizm'in bilim sınırlarının ötesine yayılması için en zengin ortamı sunuyordu. Almanya'da siyasi liberalizm 1848'de engellenmişti ve Darwinizm orta sınıfın ilerici kesimleri için sözde siyasi bir ideolojik silah haline gelmişti."[30] Almanlar, doğal seleksiyonu anlamamış olsalar bile, *Naturphilosophen*'in evrim fikrini birçok yönden öngördüğünün farkındaydı.

Bu atmosferde, en iyi bilinen ve en iyi hatırlananları Ernst Haeckel, Carl Vogt, Ludwig Büchner, Carus Sterne, Edward Aveling ve Wilhelm Bolsche olan bir dizi bilim popülerleştiricisi ortaya çıktı. Darwinizm üzerine yüzlerce kitap yayınlandı ve Bolsche 1933'ten önce Alman dilinde en çok satan tek kurgu-dışı yazar oldu. Bu süreçte, hayatın her kesiminden insanlar Darwin'in otoritesine başvurdukça Darwinizm değişti ve yozlaştı. Ancak genel olarak, Alman Darwinistler Aydınlanma geleneğini sürdürmeye, batıl inançları yıkmaya, bilgilendirmeye ve bu şekilde özgürleştirmeye ve 1848'in radikal ruhunu devam ettirmeye çalıştılar.

Almanya'da okuma yazma oranı Avrupa'nın diğer yerlerinden çok daha yüksek olmasına rağmen, yeni ve daha verimli matbaaların icadı sayesinde kitap ve gazete fiyatlarının düştüğü 1870'lere kadar kitlesel okuma hiç ama hiç yaygınlaşmadı. Daha önce 17-20. Bölümler, s. 290-322'de bahsedilen bilim ve teknolojideki gelişmeler ancak 1860'tan sonra popüler bilince sızmaya başladı. *Türlerin Kökeni Üzerine*'nin çevirisine, kitabın İngiltere'de yayımlanmasından birkaç hafta sonra başlandı ve 1861'de yayımlandı; Darwin'in toplu eserleri ise 1875'te basıldı. Alfred Kelly'nin dediği gibi Darwinizm, "Alman bilim camiasında hızlı ve derin ilerlemeler kaydetti. Başlangıçtan itibaren ilerici görüşlerle geniş ölçüde özdeşleştirildi." (Nipperdey, Almanya'nın Darwin'e tepkisinin "ezici" olduğunu söyler.) Darwin, Mart 1861 gibi erken bir tarihte meslektaşı Wilhelm Preyer'e şöyle yazmıştır: "Almanya'dan aldığım destek, görüşlerimizin eninde sonunda galip geleceğini ummamın başlıca nedenidir." 1899 yılının sonunda *Berliner Illustrierte Zeitung*, okurlarına on dokuzuncu yüzyılın en büyük düşünürlerinin kimler olduğunu düşündüklerini sordu. Darwin, Helmuth von Moltke ve Kant'ın ardından üçüncü sırada yer aldı, ancak *Türlerin Kökeni* yüzyılın en etkili kitabı seçildi.[31]

Tarihçilerin çoğu Haeckel'i diğer tüm popülerleştiricilerden daha fazla hatırlar, ancak o zamanlar daha iyi bilinen Bolsche idi, gerçekten de onun adı milyonlarca evde bir ev ismiydi. Kitaplarının 1914 yılına kadar toplam satışının 1,4 milyon olduğu tahmin edilmektedir -Alfred Kelly onun "büyük bir kültürel fenomen" olduğunu söyler. Bolsche, Köln hayvanat bahçesinin kurucusu ve Alexander von Humboldt, Carl Vogt ve Jacob Moleschott'un arkadaşıydı. Başlıca eseri belki de şimdi tuhaf bir şekilde okunuyor-*Das Liebesleben in der Natur: Eine Entwicklungsgeschichte der Liebe* (Doğada Aşk-Yaşam: Aşkın Evriminin Hikayesi), üç cilt, 1898-1901. Darwin ile İncil'i uzlaştırmak için tasarlanan kitap, evrimin öyküsünü cinsel aşk perspektifinden anlatıyordu ve sansasyonel bir başarıydı.[32] Bolsche için seks ideal bir deneyimdi, sonsuzluğa ve evrimin amacı olan uyuma kısa bir bakıştı.

Darwinizm'in yükselişi elbette Kulturkampf ile aynı zamanda gerçekleşti ve ilerleme güçleriyle müttefik olduğu için doğal olarak Protestan Kilisesi'ne müdahale edilmesini istemeyen gericilerin saldırısına uğradı. Ana savaş alanı, çoğunlukla Darwinizm'in dışlandığı okullardı. Almanya'nın pek çok yerinde okullarda zaten çok az bilim öğretiliyordu (Bavyera gibi bazı yerlerde zorunlu değildi), bu nedenle Darwinizm dışlanmıyordu. Öte yandan Haeckel, Darwinizm'in okul müfredatının merkezinde yer alması gerektiğini düşünüyordu ve bu konuda parlamentoda, gazetelerde, kitaplarda çetin mücadeleler verildi.

İlk coşkulu kabulünden sonra Darwinizm Almanya'da iki şekilde gelişti. İlk olarak, birkaç örneği ele alınan çeşitli Sosyal Darwinizmler ortaya çıktı, s. 358-9. Darwinizm'in diğer gelişme yolu ise Marksizm ile birleşmesi olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki Alman işçi kuşağı, bakış açısında son derece sosyalistti, ancak yine Kelly'ye göre, temel Darwinizm ilkelerinin anlaşılması Marksizm'in kendisinden çok daha kolaydı ve bu nedenle Darwinist terminoloji ile aşılanmıştı, hatta çoğu işçinin geleceği devrimci terimlerden ziyade evrimsel terimlerle gördüğü noktaya kadar. Ünlü liberal Rudolf Virchow bile Darwinizm'in "sosyalizme yol açabileceğinden" korkuyordu.[33] 1899'da A.H.T. Pfannkuche *Die Neue Zeit* gazetesine bir ilan vererek işçi kütüphanelerindeki kütüphanecilerden kendisine en popüler kitapların listesini göndermelerini istedi ve bulgularını *Was liest der deutsche Arbeiter?* (Alman İşçiler Ne Okuyor?) adıyla yayınladı. İlk on kitaptan dördü Darwinizm ile ilgili kitaplardı. Darwinizm'in çekiciliği, bilimin o dönemdeki prestijinden ve değişimin kaçınılmazlığı mesajından kaynaklanıyordu.

Hans-Gunter Zmarzlik, Roger Chickering ve Richard Evans gibi diğer akademisyenler, Pan-Cermenizm'in ve "ırksal hijyen" hakkındaki fikirlerin (aşağıya bakınız) yükselişiyle birlikte, Almanya'da Sosyal Darwinizm'in 1890'larda ve sonrasında esas olarak solcu bir kaygı olmaktan çıkıp sağa kaydığı yönündeki önemli eleştiriyi eklemişlerdir.[34]

Dejenerasyon Korkusu

Kelly ayrıca Sosyal Darwinizm'in 1890'larda "bazı uğursuz değişikliklere uğramaya başladığını" gözlemlemektedir.[35] 1890'a gelindiğinde, Avrupa'nın endüstriyel yapısının daha önce var olanın üzerine o kadar hızlı bir şekilde çöktüğü ve bunun sonucunda bir dizi yeni rahatsızlığın ortaya çıktığı konusunda -en azından tıp adamları arasında- giderek artan bir fikir birliği vardı: yeni yoksulluk, suç, alkolizm, ahlaki sapkınlık ve şiddet biçimleri.[36] "Dejenerasyon" kavramı, yani Avrupa nüfusunun artık fiziksel olarak uygar yaşamı destekleyemeyeceği fikri, suçluların özel bir "atavistik" tip, "kriminaloidler", ilkel insanlığa geri dönüşler olduğu teorisini savunan İtalyan doktor Cesare Lombroso ile başlamıştı.[37] Ancak bundan en çok yararlanan kişi, sosyalist ve kendini eşitlikçiliğe adamış ve kurgusunda dejenerasyonu "yüzyılın hastalığı" olarak adlandıran Max Nordau oldu.[38] O ve Ernst Haeckel, Ulusal Barış Birliği ve Irksal Hijyen Derneği'nin kurucu üyeleriydi. İtalyan başlangıçlarının üzerine Fransızlar, yenilginin aşağılanmasının Fransa'nın entelektüel elitini şok ettiği Fransa-Prusya Savaşı'nın ardından kendi dejenerasyon fikirlerini inşa etmişlerdi. Ancak Almanca konuşan Macar bir doktor ve gazeteci olan Nordau, 1892'de *Entartung*'u (Dejenerasyon) yayınladı ve 600 sayfaya yakın uzunluğuna rağmen bir anda uluslararası bir çok satar oldu, bir düzine dile çevrildi. Nordau, dejenerasyonun sadece insanlarda değil, kültürde de olduğunu savunuyordu: "Dejenere olanlar her zaman suçlular, fahişeler . . deliler değildir; genellikle

yazarlar ve sanatçılardır." Charles Baudelaire, Oscar Wilde, Henrik Ibsen, Leo Tolstoy, Emile Zola, Edouard Manet ve Empresyonistleri, görüşlerini bulanıklaştıran ve bozan bir "göz küresi titremesi" olan nistagmus nedeniyle bu şekilde resim yaptıklarını düşündüğü kişiler olarak saymıştır.[39]

Nordau, Avrupa aristokrasisine yardım edilemeyeceğini, tek umudun, özgüvenleri ve canlılıkları en iyi fiziksel efor ve yorucu açık hava egzersizleriyle sağlanabilecek olan işçi sınıfında yattığını düşünüyordu. Teorileri, yirminci yüzyılın başlarında Almanya'yı saran atletizm kulüpleri, yürüyüş ve sırt çantalı gezinti hareketleri ve bisiklet yarışları çılgınlığının doğmasına yardımcı oldu. Bu faaliyetler, 1897 yılında Berlin'in orta sınıfın bir banliyösü olan Steglitz'de Karl Fischer'in karizmatik liderliğinde başlatılan Gençlik Hareketi ile örtüştü. Yürüyüşleri her zaman zorlu arazilerde gerçekleşti ve kısa sürede kendi giyim tarzlarını, kendi üniformalarını benimsediler. Fiziksel egzersizin yanı sıra şarkıları da aidiyet deneyimini teşvik ediyordu. Üniformalı toplantıları teorik olarak yasa dışıydı ama bu, Fischer'e "*Führer*" demelerini ve birbirlerini "*Heil*" ile selamlamalarını engellemedi.

Aryan Gizemi

Almanya'nın tarihi diğer Avrupa ülkelerinden farklıdır, çünkü ders kitapları her zaman sadece Almanya'daki Almanların hikayesini anlatmak yerine İtalya, Fransa ve İspanya'daki Germen halkının yayılmasına odaklanarak başlar. Bu durum diğer ulusların Almanlara verdiği farklı isimlere de yansımıştır: Finler için "Saksonlar", Ruslar ve Polonyalılar için "Nemçeliler" ya da "Swabyalılar", İngilizler için "Germenler", Fransızlar için "Almanlar", İtalyanlar için "Tedescolar", Almanların kendileri de için "Deutsch"u benimsemişlerdir.[40] Almanlara ırksal saflık ve bu saflığa ulaşmada kahramanların rolü ile ilgili endişelerini veren bu çeşitli tarih midir? Tüm uluslar kendilerini özel hisseder, ancak bu duygu özellikle Friedrich Schlegel'in Aryan mitinin başlıca kurucusu olduğu ve daha sonra başkalarının "eski Latin ırkı" ile "genç Cermen ırkını" karşılaştırmasına zemin hazırladığı Almanya'da güçlüydü; öyle ki Theodor Mommsen'in "evrensel Adem'in yerine, insan ruhunun tüm ihtişamını kendinde barındıran bir Cermen Adem'i koymak isteyen milliyetçi delilere" karşı uyarıda bulunması gerekmişti.[41]

Ari kavramını öngören modern ırk teorisinin kurucusu, insanlığın kökeninin Afrika'da olduğu teorisini ilk ortaya atan ve orangutanlardan zencilere, Slavlara ve Almanlara doğru bir ilerleme gören Göttingenli profesör Christoph Meiners (1745-1810) olmuştur. Ancak onun görüşleri, Schlegels'in ifadesiyle "Her şeyin, kesinlikle her şeyin Hint kökenli olduğunu" ve Almanya'nın "Avrupa'nın Doğusu olarak görülmesi gerektiğini" düşünen Romantikler

tarafından geride bırakıldı.[42] Schopenhauer bu görüşe sempati duyuyordu ve ilk olarak Fransız Anquetil du Peyron tarafından Persleri ve Medleri tanımlamak için Herodot'tan ödünç alınan "Aryan" terimi bu dönemde kullanılmaya başlandı. Diğer ülkeler de (Fransa gibi) Avrupa kültürel yaşamının birçok özelliğini (dil gibi) "Hint-*Avrupa*" köklerine dayandıran Aryan mitine sahipken, Almanlar "Hint-*Cermen*" geleneklerine atıfta bulunarak, kendilerini daha klasik Latin yörüngesine rakip olarak bu geçmişle özellikle güçlü bir şekilde bağlantılı gördüler. On dokuzuncu yüzyıl ilerledikçe, beyaz insan ırkının özü, tüm ırkların en soylusu, "daha yüksek bir maneviyata" erişebilen tek ırk haline geldiler. (Lorenz Oken, siyahların yüzleri kızarmadığı için içsel bir yaşamı ifade edemediklerini söyleyecek kadar ileri gitmiştir.)[43]

1860 yılına gelindiğinde Aryanlar ve Semitler arasındaki ayrım Avrupa'da pek çok çevrede kabul görmeye başlamıştı. Bu kelime Darwin ve Nietzsche tarafından, Gustav Freytag'ın romanlarında ve Londra Antropoloji Derneği Bildirilerinde kullanılmıştı. Ancak daha sonra bu kadar popüler olan "sarışın erkeklik" kültü 1870-71 yıllarına kadar ortaya çıkmadı ve kökeni, Prusyalıların sivilleri bombaladığı Paris kuşatmasına tanık olan Fransız antropolog Armand de Quatrefages de Breau'nun, Prusyalıları kuzeydoğu Avrupa'nın ilkel sakinleri olan Finler ve Slavo-Finler olmakla suçlayan yazılarına dayanıyordu. Bu durum Almanya'da bir tepkiye yol açtı ve Virchow'un ünlü Alman kraniyolojisi çalışması bu tepkinin bir parçası olarak gerçekleştirildi. Çalışmanın teorik arka planı, çoğunlukla sarışın ve "dolikosefal" (uzun kafataslı) bir Aryan soyunun Avrupa'ya göç ettiği ve esmer ve "brakisefal" (yuvarlak kafataslı) yerlilerle karıştığı yönündeydi. Virchow'un on yıldan fazla süren ve 15 milyondan fazla okul çocuğunu kapsayan araştırması, kuzeydoğu Prusyalıların Finler gibi sarışın olduğunu, güneybatı Almanların ise sarışın olmadığını, Burgonyalıların, Frankların ve Gotların ırksal tiplerine asimile olduklarını gösterdi. Hem Habsburglar hem de Hohenzollernler kuzeydoğu tipindeydi, bu yüzden Alman onuru tatmin oldu. Ancak genel olarak Ernst Renan'ın yazdığı gibi hissediliyordu: "Irkların eşitsizliği tesis edilmiştir..."[44]

Darwinizm ortaya çıktığında, enerjinin korunumu teorisini evrimle birleştirmeye çalışan ve insanların militarizmi, milliyetçiliği ve kültürel tarihi istedikleri inanç karmaşası içinde birleştirmelerini sağlayan ölümcül "varoluş mücadelesi" ve "en uyumlu olanın hayatta kalması" ifadelerini ortaya atan Herbert Spencer'ın fikirlerinin yardım ve yataklık ettiği bu teorilerin birçoğu için (suni) bir temel sağladı. Dr. Ludwig Woltmann (1871-1907) ve Dr. Alfred Ploetz (1860-1940) bu görüşleri benimseyen (ağırlıklı olarak ama sadece Alman olmayan) akademisyenlerden sadece ikisiydi ve gizli Nordik cemiyetler kuracak ve 1900 yılında kalıtım alanında devlet mevzuatı üzerine en iyi makaleye 50.000 mark verilen ünlü Krupp Ödülü jürisinde görev yapacak kadar ileri gittiler.

Leon Poliakov'un deyimiyle "Aryan çağı"nın doruk noktası belki de Max Nordau'nun "Darwin'in tüm Avrupa ülkelerindeki militaristler için en büyük otorite olma yolunda ilerlediğini" gözlemlediği 1889 yılıydı. Nordau'ya göre evrim, "doğal barbarlık" için bir kılıf görevi görüyor, insanların "içlerindeki içgüdüleri" "bilimin son sözü" ile gizlemelerine izin veriyordu. Amos Elon'un, on dokuzuncu yüzyılın sonunda Almanya'da maddi güç ile kültürel zenginliğin birleşiminin "kıtada benzersiz" olduğu ve Yahudilerin bazı kültürel alanlardaki üstünlüğünün "ezici" olmasına rağmen, örneğin Albert Einstein, Sigmund Freud, Gustav Mahler, Stefan Zweig, Franz Werfel, Edmund Husserl, Hugo von Hofmannsthal veya Paul Ehrlich'in çalışmalarında "dini Yahudi" içeriğinin çok az olduğu gözlemi bunu dolaylı olarak desteklemektedir.[45]

Darwin'in kendisi hiç de "*korkunç bir basitleştirici*" değildi, ancak çalışmaları bu şekilde kullanıldı ve insanlar kasıtlı olarak ya da başka bir şekilde Darwinizm'in gerçek dersini -tüm insanlığın aynı kaynaktan türediğini- gözden kaçırdılar. Aryan miti, tutarsız bir şekilde, Almanların diğer Avrupalılardan, hatta diğerlerinden farklı bir kalıtıma sahip olduğunu öne sürüyordu.

Modernite Nefreti

Tüm bunların ortasında, 1890 yılında Julius Langbehn, entelektüalizm ve bilimin aleyhinde duran *Rembrandt als Erzieher* (Öğretmen Olarak Rembrandt) adlı kitabını yayınladı. Schleswig'in küçük bir kasabasında bir papaz ailesinin -hatta dedelerinden biri Luther'in yanında eğitim görmüştü- çocuğu ve bir filologun oğlu olarak dünyaya gelen Langbehn, en yüksek iyinin, bilginin ve erdemin gerçek kaynağının bilim ya da din değil sanat olduğunu savunuyordu. Ona göre bilimde, eski Alman erdemleri olan sadelik, öznellik ve bireysellik kaybolmuştu. "Mükemmel Alman ve eşsiz sanatçı" Rembrandt, modern kültürün antitezi ve Almanya'nın "üçüncü Reformu", bir başka içe dönüş (ona göre ilk ikisi Luther ve Lessing tarafından ateşlenmişti) için bir model olarak tasvir ediliyordu. Kitabın tamamına tek bir tema hakimdi: Alman kültürü bilim ve entelektüalizm tarafından yok ediliyordu ve ancak büyük bir halkın içsel niteliklerini yansıtan sanatın yeniden canlanması ve yeni bir toplumda kahraman, sanatsal bireylerin iktidara yükselmesiyle yeniden canlandırılabilirdi. 1871'den sonra Almanya sanatsal tarzını ve büyük bireylerini kaybetmişti ve Langbehn için Berlin her şeyden önce Alman kültüründeki kötülükleri sembolize ediyordu. Ticaret ve materyalizm zehri ("Manchesterizm" ya da bazen "*Amerikanisierung*") Prusya garnizon kentinin kadim içsel ruhunu aşındırıyordu. Langbehn'e göre sanat yüceltmeliydi; bu yüzden natüralizm, realizm, Zola ya da Thomas Mann'ın dikkat çektiği türden adaletsizlikleri ifşa eden her şey *anathema*, yani lanetli bir şeydi.

Kitabını yeni, reformdan geçmiş bir Almanya için yeni bir Kutsal Kitap olarak tasarlamıştı.[46] Baskın tema bilimden nefretti ve göreceğimiz gibi nefretin kendisi de bu birkaç sayfanın içinden geçen birleştirici bir temadır. Kitabı aynı zamanda sanayi toplumuna yönelik daha geniş tabanlı bir eleştiriyle (Friedrich Nietzsche, William James, Henri Bergson, Wilhelm Dilthey ve Sigmund Freud) aynı döneme denk geliyordu ve bu da kitabın cazibesini açıklamaya yardımcı oluyordu. Nefreti, başka kimselerin yanı sıra, diğer profesörler gibi "ruhunu aklına kurban etmiş" olan Theodor Mommsen'e yönelikti. "Profesörlük Almanların ulusal hastalığıdır." Langbehn, Almanya'ya yönelik asıl tehdidin "aşırı eğitim" olduğunda ısrar ediyordu.[47]

Langbehn'in siyaseti görmezden gelmesi, cazibesinin bir parçasıydı. Onun hitap ettiği Almanya'da bu cehalet yüksek fikirlilik olarak görülüyordu. "Sanata kaçış" yoluyla milliyetçilik, inanç, sezgi ve felsefe birbirine karıştırılabilirdi.[48] Langbehn'e göre sanat özellikle Protestanlar için uygundu, çünkü onlar en "içe dönük" topluluklardı.

Kitap, kitapçılar tarafından "yüzyılın en önemli eseri" olarak sunuldu ve açık Yahudi karşıtlığına rağmen Georg Simmel, Ludwig von Pastor ve Almanya'nın (ve dünyanın) önde gelen Rembrandt uzmanı Wilhelm von Bode tarafından sıcak bir şekilde değerlendirildi. Fritz Stern, 1890'ın Almanya'nın kültürel yaşamında bir dönüm noktası olduğunu savunuyor. "Bunu izleyen on yıl, düşüncenin ve umudun canlanmasına, insanın iç özgürlüğüne yönelik yeni bir endişeye, bu özgürlüğün nasıl gerçekleştirilebileceğine dair endişeli bir kara kara düşünmeye tanık oldu. Kültürel kötümserlik ve modernite karşıtlığı, 1890'larda imparatorluk Almanya'sının hoşnutsuz, muhafazakar unsurlarının kardeş kızgınlıkları haline geldi."[49] Nietzsche, bu kızgınlığın siyasi bir güç olarak nereye varacağını gördü.

Bu düşünce biçimleri, bir dönem en uç noktalara ulaşmış olsalar da, hiçbir şekilde Almanya ile sınırlı değildi.[50] İngiltere ve Fransa'da coşkulu taraftarlar bulan ve neredeyse sağcılar kadar solcular arasında da yaygın olan öjeni fikri de öyle. Temel fark, bir yandan öjeninin "yumuşak" tarafının (seçici üremenin devlet tarafından teşvik edilmesi) tercih edildiği Britanya ile Amerika Birleşik Devletleri ile kıtada tercih edilen ve zorunlu kürtaj, kısırlaştırma ve ötanaziyi içeren "sert" taraf arasındaydı.[51]

Öjenikçiler arasında en acımasız olanı, Breslau'da büyümüş bir doktor olan ve Hitler'in Birinci Dünya Savaşı öncesinde Viyana'da genç bir adamken *Die Tuchtigkeit unsrer Rasse und der Schutz der Schwachen* (Irkımızın Verimliliği ve Zayıfların Korunması) adlı kitabını okuyacağı Alfred Ploetz'di: "Irksal hijyeni savunanlar savaşa çok az itiraz edeceklerdir çünkü savaşta ulusların var olma mücadelesini sürdürme araçlarından birini görmektedirler. Sefer sırasında, asıl ihtiyacın top yemi [zayi olan erler] olduğu ve bireyin verimliliğinin

ikincil öneme sahip olduğu noktalarda daha düşük varyantların toplanması kasıtlı olarak tavsiye edilebilir." Ancak Ploetz bir Yahudi karşıtı değildi; onların "ırksal Aryanlar" olduğunu düşünüyordu.

1880'den sonra ve özellikle de 1893'te Fransa'daki Dreyfus davasından sonra, Yahudiler giderek artan bir şekilde Avrupa'nın önde gelen "dejenereleri" olarak tanımlandı. Bu aynı zamanda kurulan Yahudi karşıtı siyasi partiler için de bir katalizör oldu ve hem de sadece Almanya'da değil (Viyana Belediye Başkanı Karl Lueger bilhassa saldırgandı). Almanya'da 1907'de Irksal Hijyen Derneği'nin yüzden fazla şubesi vardı ve o zamana kadar bir dizi antropolog ve başka bilim insanları, Cermen fiziksel örneklerini yetiştirmek için tasarlanan Ring der Norda'yı kurmuştu. Max Sebaldt von Werth'in çok ciltli *Genesis* (1898-1903) ve Jorg Lanz von Liebenfels *Theozoology* (1905) adlı eserlerinin her ikisi de Kutsal Kitap'taki gerçek "seçilmiş halkın" Aryan-Tötonlar olduğunu iddia ediyordu.[52]

Joseph-Arthur de Gobineau'nun ırksal fikirleri Richard Wagner aracılığıyla Almanya'ya geçti. Wagner, Gobineau'nun çalışmalarıyla ilk kez 1876'da Bayreuth'taki ilk gösterilere hazırlanırken ilgilenmeye başladı (kısa bir süre sonra tanıştılar). Besteci, Fransız aristokratın teorilerinden çok etkilenmiş ve bir keresinde karısına Gobineau'yu "benim tek gerçek çağdaşım" diye tanımlamıştır. Wagner, Gobineau'nun fikirlerini çevresine yaydı ve bu fikirler özellikle iki kişi tarafından benimsendi: Ludwig Schemann ve Houston Stewart Chamberlain.

Schemann, Gobineau'nun fikirlerinin, Paul de Lagarde adı altında elli kadar risale yazan, aşırı milliyetçi Alman *volkish* hareketinin kilit isimlerinden Paul Anton Botticher'in fikirlerine benzerliğinden etkilenmişti. Langbehn'den farklı olarak Lagarde, Alman ulusunun kendine ait bir iradesi, "*Seele*'sinin (kolektif ruhunun) ifadesi" olduğuna inanıyordu. Ayrıca bu Alman ruhunun materyalizm, sanayileşme ve "orta sınıf açgözlülüğü" tarafından yok edildiğini savunuyordu. Gerçek Almanya, ortak Volk'un kırsal gelenek ve göreneklerinin Almanya'sı, boğuluyordu; ilerleme, makineleşme, liberal bireycilik, sosyalizm ve hepsinden önemlisi filistinizmden oluşan ruhsuz bir geleceği saklayan "bir Troya atıydı".[53]

Lagarde şiddetle modern karşıtıydı, fantastik ve parlak yeniliklerin arasında çürümeden başka bir şey görmüyordu. Bir Kutsal Kitap tarihçisi olarak (Alman biliminin dünyaya öncülük ettiği alanlardan biridir) geçmişi sevdiği kadar moderniteden de nefret ediyordu.[54] Aynı zamanda, çok daha sonraları Alfred Rosenberg, Hermann Göring ve Heinrich Himmler'e cazip gelen bir fikir olan yeni bir din çağrısında bulunanlardan biriydi. Lagarde Protestanlığa ritüel ve gizem eksikliği ve laiklikten biraz daha fazlası olduğu için saldırdı. Yeni bir dini savunurken "Kutsal Kitap'ın eski doktrinleri ile Almanların ulusal özelliklerinin kaynaşmasını" görmek istediğini söyledi.[55] Başlangıçta "iç göç" fikrini benimsedi, yani insanlar kurtuluşu kendi içlerinde bulmalıydı, ancak

daha sonra Almanya'nın Avusturya İmparatorluğu'nun Alman olmayan tüm ülkelerini ele geçirmesini savundu. Bunun nedeni Almanların üstün ve diğerlerinin, özellikle de Yahudilerin aşağı olmasıydı.

Lagarde'a göre Almanlığın merkezi yönü Aryan mirasıydı; bu miras Kuzey Avrupa ve İskandinavya'nın "orman ve bataklıklarına" kadar uzanan ve İtalya, İspanya ve Fransa'yı çok etkileyen klasik Yunan Akdeniz kültürüne onurlu ve ayırt edici bir alternatif sunan bir kimlikti. Schemann, Lagarde'ı izleyerek bu kimlik ve geleneğin, Avrupa'nın kültürel, sosyal ve ırksal "parçalanmasına" karşı tek siper olan Pan-Cermen duygusu olan Almanya'nın *volkish* kültüründe hayatta kaldığını söyledi. Hepsinden önemlisi, Wagner'in operaları orijinal Aryan mitlerinin otantik bir şekilde yeniden yaratılması olarak görülüyordu. "Bayreuth, Aryan-Almanların 'ilkel gizemlerine' katılabilecekleri, *Kultur*'lerinin kökenlerini yeniden keşfedebilecekleri ve ruhsal sağlıklarına yeniden kavuşabilecekleri yıllık bir festival haline geldi."[56] Lagarde'ın Almanya'ya karşı hayal kırıklığı, "Almanya'da eksik olan birleşik bir halk, popüler bir monarşi ve sorumlu bir soylular sınıfı gördüğünü düşündüğü"[57] İngiltere'ye yaptığı ziyaretle daha da arttı.

Lagarde'ın bugün neredeyse yok olmuş olan itibarı o zamanlar çok yüksekti. Thomas Mann onu, özellikle "burjuva toplumundaki sıkıcı varoluşlarından" memnun olmayanlar için bir "*praeceptor Germaniae*" (Treitschke'ye atfedilen terimin aynısı) olarak adlandırdı. İkinci Dünya Savaşı'nda Üçüncü Reich askerlerine Lagarde'ın eserlerinden oluşan bir antoloji dağıtıldı.[58]

Schemann'ın kendi yazılarının çekiciliği sınırlıydı, ancak Houston Stewart Chamberlain'inkiler öyle değildi. Chamberlain, adından da anlaşılacağı üzere, İngiltere'de doğmuş ama bir Alman hayranı olarak büyümüş, Wagner'in kızıyla evlenmiş, bu süreçte Almanlardan daha Alman olmuş ve Bayreuth çevresinin etkili bir üyesi haline gelmiştir. Wagner'in ölümünden uzun bir süre sonra, 1899'da *Die Grundlagen des Neunzehnten Jahrhunderts*'i (Ondokuzuncu Yüzyılın Temelleri) adlı kitabı yayınladı. Avrupa tarihi üzerine dağınık bir inceleme olan bu çalışmanın temel argümanları şunlardı: Birincisi, Avrupa başarısını tamamen Ari ırka borçluydu; bu ırk her şeye rağmen kimliğini korudu ve şimdi Tötonlar olarak hayatta kaldı, büyük bir "fiziksel sağlık ve güç, büyük bir zeka, bereketli bir hayal gücü, yorulmak bilmeyen bir yaratma dürtüsü" sergiledi."[59] İkincisi, Tötonik canlılık tehdit altında olduğunda, asıl kötü adam her zaman Yahudilerdi; Chamberlain, Yahudi "ırkının" Orta Doğu'daki Bereketli Hilal'den gelen Bedeviler, Hititler, Suriyeliler ve Amoriler arasındaki "melezleşmenin" dejenere sonucu olduğunu iddia ediyordu. Bunlar, "Tötonik üstlerinin" inşa ettiği dünyayı kasten sabote etmeye ve kirletmeye çalışan "lekeli bir ırk"tı.[60]

Kitabı Alman okullarında standart tarih müfredatının bir parçası haline geldi ve Hitler'in onun doktrinleriyle Alfred Rosenberg ve Dietrich Eckhart tarafından tanıştırıldığını biliyoruz.[61] İki adam 1927'de Chamberlain oldukça

yaşlıyken bir araya geldi. Goebbels de oradaydı ve daha sonra bu buluşmayı anlatırken Hitler ve Chamberlain'in birbirlerinin ellerini tuttuklarını, Hitler'in Chamberlain'e "ruhani babası" olduğunu söylediğini aktardı. Chamberlain birkaç gün sonra Hitler'e şöyle yazmıştı: "Tek bir darbeyle ruh halimi değiştirdiniz. Almanya'nın ihtiyaç duyduğu anda bir Hitler çıkarması, onun canlılığının kanıtıdır. Artık huzur içinde uyuyabileceğim ve bir daha uyanmama gerek kalmayacak. Tanrı sizi korusun!"

Chamberlain, Hitler iktidara gelmeden önce öldü ama Schemann yaşamaya devam etti ve seksen beşinci doğum gününde Almanya'nın en yüksek edebiyat ödülü olan Goethe madalyasını Üçüncü Reich'tan aldı.[62]

Fritz Stern'in dediği gibi, "mantıksızlığın rapsodileri ... Alman kültürünün iç yüzünü aydınlatır". Çıkış noktaları ne olursa olsun, hepsi bir *Germania irredenta*, arındırılmış ve disipline edilmiş Almanya'nın dünyanın en büyük gücü olarak ortaya çıkacağı yeni bir kader öngörüyordu. Hepsinden önemlisi, moderniteye karşı ideolojik saldırı ve başlıca psikolojik güç olarak *hıncın* hakimiyeti söz konusuydu.[63]

Bu meseleler Almanya'da sıradan insanı, özellikle de eğitimli sınıfları başka yerlerden daha fazla etkiliyordu. Bu, hayata karşı bir tutumu, bir dizi duygu ve değeri temsil eden bir idealizmdi; bilim ve akademi -her ne kadar bilimsel ya da eğilimli olsa da- duygulara sahte bir güç katmada önemli bir rol oynuyordu. *Innerlichkeit*'a vurgu yapan bu idealizm, Bismarck'ın "yarı-otoriter" siyasi rejimi tarafından pekiştirilen bir durum olarak, siyasi katılımı teşvik etmemiştir. Norbert Elias, on dokuzuncu yüzyıl sonu Almanya'sında bir yanda, düello ve "tatmin" talep etme ve vermenin gurur verici bir yer işgal ettiği ve acımasızlaşan bir onur kodu etrafında şekillenen bir toplum olan *satisfaktionfahige Gesellschaft* ile diğer yanda eğitimli orta sınıf arasındaki bölünmeye dikkat çekmiştir.

Milliyetçilik, *Kultur* ve idealizm, Alman ruhunun diğer ulusların ruhlarından üstün tutulduğu, başka hiçbir yerde benzeri olmayan bir coşku -hatta saldırganlık- ile kültürel bir milliyetçilikte birleşti. Elias bir kez daha milliyetçiliğin, toplumun "yükselen katmanlarının"kiyle çelişen bir ahlaki kodu, eşitlikçiliği nasıl içerdiğini göstermiştir. Bunun nedeni, özellikle eğitimli sınıfların -akademisyenler, bürokratlar, profesyoneller- yeni sanayiciler tarafından hızla geride bırakılması ve iktidar sıralamasında aşağılara doğru kaymasıydı. Bir zamanlar eski aristokrasinin hemen altında yer alan bu sınıflar, şimdi proletaryanın hemen üstünde yer alıyordu. "Sanayi devrimi, benzeri görülmemiş bir anilikle Alman toplumunun çehresini ve karakterini değiştirdi."[64] Açıklayıcı bir istatistik, 1910 yılına gelindiğinde Almanya'nın neredeyse Avrupa'nın geri kalanının toplamı kadar büyük şehre sahip olduğudur. Moderniteye geçiş Almanya'da başka hiçbir yerde olmadığı kadar hızlı ve büyük olmuştur.[65]

23.

Para, Kitleler, Metropol: "İlk Tutarlı Sosyoloji Okulu"

Bir önceki bölümdeki bireylerin çoğunda, sıkı dokunmuş -hatta aşırı dokunmuş- eserlerinde oldukça kokuşmuş bir şeyler var. Toplu olarak, kendi güdüleri konusunda öz farkındalıktan yoksun, kendi eğilimleriyle yüzleşme konusunda kasıtlı bir yetersizliği paylaşıyor gibi görünüyorlar. Ancak aynı dönemde Almanya'da benzer konularla, özellikle de sanayileşmenin, büyük metropollerin ve hızlı teknolojik yeniliklerin ortaya çıkardığı sorunlarla ilgilenen daha ciddi düşünürler de vardı.

Bunlardan bazıları yazardı. Başarısızlıkla sonuçlanan 1848 burjuva devriminin ardından, 14. Bölüm, s. 247'de bazı yazarların modernitenin gelişmelerinden uzaklaşarak ana akımdan kopuk pastoral bir çevreye sığındıklarını ve bunun sonucunda edebiyatta hayatın sert (çoğunlukla kentsel, endüstriyel) gerçeklerinden uzaklaşarak *Bildung*'un içsel kaygılarına yönelen özel bir Alman yolunun ortaya çıktığını görmüştük (Adalbert Stifter, Gottfried Keller, vb.). Ancak yüzyılın ikinci yarısında Alman yazarlar en azından bazı güncel meseleleri ele almaya başladılar. Bu türdeki ilk kitaplar arasında Gustav Freytag'ın *Soll und Haben* (Borç ve Alacak; 1856) ve Friedrich von Spielhagen'in *Hammer und Amboss* (Çekiç ve Örs; 1869) adlı eserleri yer alır; bu eserlerin başlıkları bile düşündürücüdür ve *Bildungsroman*'a paralel bir tür *Entwicklungsroman*, orta sınıf kahramanın nihai iyi talihine yol açan hikayeler olarak okunabilir: Freytag ve Spielhagen'in "kahramanları" içsel gelişimlerini toplumun dışında bulmak yerine iş dünyasında kendilerine bir yer bulurlar.

Onlardan sonra, on dokuzuncu yüzyılın sonlarının en büyük iki Realist yazarı Wilhelm Raabe (1831-1910) ve Theodor Fontane (1819-98), her ikisi de kapitalizmin ürettiği topluma -ve ahlaka- odaklandılar. Fransız Devrimi'nin amaçlarına büyük sempati duyan Raabe, eserlerinin çoğunda Dickens'ı örnek almış, İngiliz yazarın mizahını yakalamaya çalışmış, ancak hedefinin kapitalizm olduğunu asla unutmamış ve *Abu Telfan* (1867), *Der Schudderump* (Gümbürtü Çöplüğü; 1870) ve endüstriyel kirliliği konu alan *Pfisters Muhle* (Pfister'in Değirmeni; 1884) gibi kitaplarında hem kapitalizmin ürettiği

çarpıklıkları hem de kapitalist bir dünyada insanlığımızı canlı tutmanın yollarını araştırmıştır.

Theodor Fontane daha iyi bir yazardı; eczacılık, gazetecilik (savaş muhabirliği de dahil), tiyatro eleştirmenliği ve 1848 devriminde savaşmakla geçen bir kariyerin ardından romana ancak hayatının sonlarında yönelmişti. Romanlarında Almanya'daki varoluşun sınıfsal temelinin özellikle farkındaydı ve onunla birlikte Alman romanı özel yolundan geri çekildi ve ana akıma katıldı. Birçok yazarın aksine, Junker sınıfına sempati duymakla birlikte, genel olarak kapitalizmden yanaydı. Asıl amacı, "tamamen geleneksel bir toplumun bireylerin yaşamları üzerindeki hakimiyetinin" pervasızlığını göstermekti. Bu, mutlak devlet çağında da geçerliydi ve ısrarla *hâlâ* geçerli olduğunu söylüyordu. Toplum daha az değişmişti; vatandaşlarının tutulduğu ahlaki kıskaç hiç değişmemişti. Bu konudaki en ünlü kitabı *Effi Briest* (1894), bazen *Anna Karenina* (1878) ve *Madame Bovary* (1857) ile birlikte on dokuzuncu yüzyıl evliliklerine kadın bakış açısından bakan bir üçleme olarak gruplandırılır. Bir soylunun kızı olan Effi, annesine kur yapan, kendisinden iki kat büyük bir baronla evlendirilir. Kocası tarafından görmezden gelinen ve yerel aristokrasi tarafından kabul görmeyen Effi, evli bir çapkınla ilişki kurar. Çok sonra, baron bunu öğrenir. Zamparayı bir düelloda öldürür, Effi'den boşanır, kızlarının velayetini alır. Ailesi tarafından da reddedilen Effi ancak tüberkülozdan ölmekte olduğu fark edilince evine geri döner. Herkesin sonu mutsuz biter. Fontane'nin asıl hedefi, Bismarck Almanya'sındaki ahlaki sis, yaratıcı olmaktan çok yıkıcı olan kendini beğenmiş boşluktu.

Bununla birlikte, Fontane ve Raabe'nin daha önce -örneğin Stifter ve Keller'in çağında- bilinmeyen ölçüde Gerçekçi yazarlar olmalarına rağmen, modern toplum hakkında daha kalıcı, özgünlüğün bu dönemde tamamen farklı bir disiplinde farklı bir grup insan tarafından gösterildiğini söylemek gerekir: birlikte ele alındığında, ilk tutarlı sosyoloji okulu olarak adlandırılan bu ekip bir dizi analiz ve uyarıda bulundular.[1]

Almanya'da ve belki de karakteristik olarak, sosyolojinin kökleri felsefeye ve bugün bazı çağdaşları kadar tanınmasa da, başlangıç noktası olarak yerini hak eden bir adamın çalışmalarına dayanıyordu, çünkü şimdi bile, aradan geçen onca şeye rağmen, çok net ve aklı başında bir gözlemciydi ve kararlı netliği onu taze bir nefes haline getiriyordu.

"Düşünce Hayatın Ötesine Geçemez": İnsan Çalışmalarının Doğumu

Wilhelm Dilthey (1833-1911) şanslı bir konumdaydı. 1833'te doğan Dilthey da bir din adamının oğluydu, ancak Nassau Dükü'nün saray vaizi olarak

diğerlerinden daha iyi durumdaydı. Annesi bir orkestra şefinin kızıydı ve Dilthey'a müziğe karşı güçlü bir ilgi ve Marx gibi pek güvenmediği alt sınıflardan hoşlanmama duygusu miras kalmıştı.[2]

Dilthey önce Heidelberg'de teolojiye devam etti, ancak özellikle müzik alanında daha sofistike olduğu için Berlin'e transfer oldu. Shakespeare, Platon, Aristoteles ve Aziz Augustine'i incelemek için kendi okuma çevresini oluşturdu ve doktorasını Schleiermacher üzerine bir tezle tamamladı. Jacob Burckhardt'ın arkadaşı olduğu Basel'de ve "Alman ruhunun tarihi"nin ilk bölümü olan Schleiermacher biyografisini yayınlamaya başladığı Kiel'de öğretmenlik yaptıktan sonra, Berlin'de Hegel'in bir zamanlar sahip olduğu felsefe kürsüsü kendisine teklif edildi. Hayatının geri kalanında orada kaldı.[3]

Dilthey, eski Yunanlar gibi etrafına baktı ve "hayatın esrarengiz yüzü" dediği şeyi gözlemledi. Ona göre insanlar kaçınılmaz olarak kendilerini "anlamadıkları koşullarla karşı karşıya buluyor, mantıksız güçlerin ve kör şansın iş başında olduğunu görüyorlardı." Tüm bunlardan yola çıkarak, içinde bulundukları koşullara dair tutarlı bir resim üretmeye, uğruna çabalayacakları ideallere ve davranışlarını düzenleyecekleri ilkelere ihtiyaç duyduklarını söyledi. Dilthey, herkesin içinde bir yerlerde "metafizik bir dürtü" olduğunu, sanatın, dinin ve siyasetin bu dürtüden doğduğunu söyledi. "Bu tepki sürekli ve eleştirel düşünceye dayandığında ise felsefe haline gelir." Felsefenin tek farkı, diğer etkinliklerden daha soyut ve yakından düşünülmüş olmasıdır, ya da öyle olmalıdır. Ona göre felsefe tarihi, hiçbiri tam anlamıyla zafere ulaşamamış bir fikirler silsilesidir ve biz de bu gerçeği, bu başarısızlığı rehberimiz olarak kullanmalıyız. Zamanın testinden geçmiş dünya görüşleri ya da sistemler bazı hakikat unsurları içermelidir, ancak her biri sınırlıdır "çünkü insan zihni sınırlıdır ve koşullar tarafından koşullandırılmıştır."[4] Dünya görüşleri ya da felsefi sistemler ayrıcalıklı iddialarda bulunduğunda, güvenilirlikleri zedelenir.

Bu durum Dilthey'ın metafiziği reddetmesine yol açmıştır. Ona göre, gerçekliğin zengin ve çeşitli çok yönlülüğü hiçbir zaman tek bir kavramsal yaklaşımla yeterince yakalanamaz. Birlikte ele alındığında yaşam dediğimiz deneyimlerin ardında keşfedilecek hiçbir şey olmadığına ikna olmuştu. "Düşünce hayatın ötesine geçemez" diye ısrar ediyordu. Örneğin siyasi karar verme, asla refleks eylem gibi resmi psikolojinin temel süreçleriyle açıklanamaz. Bunun yerine, bu örnekte olduğu gibi, yalnızca siyasi düşüncenin ürünlerini analiz edebiliriz. "Bütüncül deneyim" onun için insan çalışmalarının temel bileşeniydi.

İnsanın evrimleşmiş bir evrendeki temel konumunun ahlakıyla bağlantılı olması gerektiği konusunda da ısrarcıydı, ama aynı zamanda insanın doğasının sabit olmadığını, onun da tarih içinde geliştiğini ve dolayısıyla ahlakın da değiştiğini ve sabitlenemeyeceğini söylemenin önemli olduğunu düşünüyordu.

Bu, Dilthey'ın en belirgin başarısı olarak sayılması gereken disiplinlerin yeniden yönlendirilmesi olan insan çalışmalarının bir başka bileşeniydi.[5]

Bunun bir parçası olarak, insanın bir akla sahip olmasının dünyada ne gibi bir fark yarattığını kendine sormuş ve doğanın başka bir yerinde karşılığı olmayan bir dizi olguya ulaşmıştır. Bunlardan biri amaçlılıktır. İnsan bu kavramla, kendini doğanın tamamının amaçsal olduğu şeklindeki dini mantradan kurtarmak için mücadele etti. Galileo'dan beri bu proje büyük ölçüde başarıya ulaşmış ve Baruch Spinoza ile doruğa ulaşmıştı. Ancak Dilthey, insanın bu sayede daha mutlu olduğundan ya da evreni daha iyi anladığından emin değildi. İkinci bir olgu da değerdi. İnsan diğer canlılarla birlikte çevresindeki ortama tepki verme yeteneğini paylaşır, ancak sadece insan neyin iyi neyin kötü olduğuna dair soyut yargılarda bulunur. Üçüncüsü, insan hayatında normlar, kurallar ve ilkeler vardır; yüksek ahlaki ilkelerden trafik kurallarına kadar her şey, daha da önemlisi, bilimin yasalarından farklıdır. İnsani yasalar konvansiyoneldir ve bu nedenle değiştirilebilir. Son olarak, insan yaşamı kendisinin tarihsel olduğunun farkındadır. Doğanın kendisi akılsızdır: gezegenler soğur, buzullar erir, deniz seviyeleri yükselir ve alçalır, insanları etkileyen değişimler üretir. Sadece bilinç ve hafıza sayesinde birbirini izleyen olayların *kümülatif* etkisi önemli hale gelir.[6]

Bütün bunlar Dilthey'ı, basitçe, zihin dünyasının doğrudan gözlemlenemeyeceği sonucuna götürmüştür. Amaçlar, değerler ve normlar görülemediği gibi, sadece geçmişte var olduğu için tarih de görülemez. Buradan zihin hakkındaki bilgimizin sadece iki kaynaktan gelebileceği sonucu çıkar: bize amaçlar, değerler ve normlar hakkında bilgi veren ve hafıza yoluyla geçmişi yansıtan iç deneyim ve "onsuz bireyin bilgisinin asgari düzeyde olacağı" iletişim. Bu olgular, bu bileşenler aracılığıyla anlam ortaya çıkar, gözlemlenemeyen bir anlam.

Bunların hiçbiri radikal değildi, ancak tekrarlamak gerekirse netliği arındırıcıydı ve Dilthey'ın "insan çalışmaları" ifadesini kullanmasını sağduyulu hale getirdi. İnsan çalışmalarını tarihsel ve sistematik disiplinler olarak ikiye ayırdı. Tarihsel disiplinler siyasi tarih, ekonomi tarihi, entelektüel tarih ve bilim tarihini içeriyordu. "Sistematik disiplinler" derken, olguları genel yasalar aracılığıyla açıklamaya çalışan ekonomi, sosyoloji, psikoloji gibi faaliyetleri kastediyordu.[7]

Dilthey ayrıca anlama (*Verstehen*) kavramını -yeniden- ortaya atmıştır. Kant'ı takip ederek dünyayı anlamak üzere evrimleştiğimizi kabul etmiştir. Ona göre, salt olgular ile doğru anlama arasında temel bir fark vardır.[8] Anlama ona göre insan aklının özel bir kapasitesidir ve böyle görülmelidir. Bu, davranışçılık gibi belirli sistemlerin başarısızlıklarında ya da yetersiz kalmalarında görülmektedir. Bu tür sistemler bize insan davranışı, insan deneyimi hakkında *bir şeyler* söyleyebilir, ancak kaçınılmaz olarak sınırlıdır ve asla tam bir anlamaya yaklaşamaz. Ne kadar çok kamuoyu araştırması yapılırsa yapılsın, bunlar

hiçbir zaman tam bir anlama için yeterli olamaz. "İnsan ne olduğunu kendisi hakkındaki spekülasyonlar ya da psikolojik deneyler yoluyla değil, tarih yoluyla keşfeder." Tarihsel boyut -ve bunun dayandığı eğitim- yorumlama ihtiyacının altını çizer ve bu da, tıpkı bağlantılı olduğu anlama gibi, Dilthey'ın bir başka kavrayışıydı.[9] Zihnin faaliyeti insan dünyasının başlıca olgusu olduğu için, Dilthey bu dünyada anlamanın her zaman fizik ya da kimyadan ziyade edebi ya da hukuki yorumlamaya benzeme olasılığının daha yüksek olduğunu söyledi. Dilthey bunu söylerken, modern bilimin tüm bilginin paradigması olduğu iddialarına kafa tutuyordu.

Dilthey bu nedenle insan çalışmalarına rehberlik edecek beş önemli ilke türetmiştir. Birincisi, bireysel vakalar özünde ilginçtir ve bu tür vakalardan genelleme yapmak anlamsızdır "çünkü farklılıkları benzerlikleri kadar önemlidir ve tarihsel karakterlerinden kaynaklanır." Bilimde geçerli olan genel yasaların insan çalışmalarında yeri yoktur. İkinci olarak, insanlar söz konusu olduğunda parçaların bütünlerle ilişkisi farklıdır. İnsanların toplulukların bir parçası olması, bir makinedeki pistonlar gibi değildir. Üçüncü olarak, araştırma doğada bulduğumuz karmaşıklık seviyesinden başlamalıdır. Hayvanlarda ya da küçük çocuklarda gözlemlenebilecek basit süreçler aracılığıyla şairin hayal gücünü anlamaya çalışmak hiçbir şey kazandırmaz. Dördüncüsü, "her ne zaman yardımcı oluyorlarsa" disiplinden disipline geçmekte özgürüz. Beşincisi, insan *hem* özne *hem de* nesnedir. Koşullar onu bir nesne haline getirmiştir. Ama aynı zamanda kendini bilir ve eylemlerini kontrol eder.[10]

Önemli bir sonuçla baş başa kalıyoruz. Varsayımlar ve yorumlar işin içine girdiği için, insan dünyasının bilgisi "asla gerçekliğin bir tür fotoğrafı olamaz". Her zaman bir inşadır ve sürekli olarak gözden geçirilir.[11]

Metropolde Zihinsel Yaşam

Dilthey'ın çok büyük etkisine rağmen, resmi olarak kayda değer ilk Alman sosyolog Wilhelm Heinrich Riehl'dir (1823-97). Riehl'in Alman köylüsü üzerine yaptığı çalışma, bu tür bir yaşam tarzının elli yıl önce sanayi devrimi nedeniyle yok olduğu yabancılar için bilhassa ilginçti. Köylünün anayasal hükümet fikrinin çok zayıf olduğunu tespit etti. Ayrıca Aşağı, Orta ve Yukarı Almanya arasında önemli farklılıklar belirledi (Orta Almanya diğer iki bölgeden daha "bireyci" idi) ve "sosyal cahil" kavramını, "bencil ve özel çıkarlardan farklı olarak tüm sosyal çıkarlara, tüm kamusal hayata kayıtsız" bireyi tasarladı. Bu, Bildung sınıflarının "içselliği" değil, onun küçük burjuva eşdeğeriydi ve çok daha sorunluydu.

Ancak Riehl, bugün hâlâ okunduğunda fayda sağlayan bir dizi büyük ismin gölgesinde kalmıştır; bunlardan ilki Georg Simmel'dir (1858-1918). Berlin'in tam merkezinde doğan Simmel, her anlamda modern bir kent insanıydı.

Ferdinand Tönnies, Simmel'in ilk kitabını okuduktan sonra bir arkadaşına şöyle yazmıştı: "Kitap zekice ama metropolün tadını taşıyor." Bir başkasının onun hakkında söylediği gibi, "Simmel modernizmden muzdariptir."[12]

Simmel yedi çocuğun en küçüğüydü. Hıristiyanlığı kabul etmiş başarılı bir Yahudi işadamı olan babası Georg henüz çocukken ölmüş ve müzik yayıncısı olan bir aile dostu onun vasiliğini üstlenmişti. Simmel, Berlin Üniversitesi'nde tarih ve felsefe okudu ve burada çok sayıda parlak isim -Mommsen, Treitschke, Sybel, Droysen, fizikçi Hermann von Helmholtz ve antropolog Moritz Lazarus (Dilthey ve William Wundt'a da ders vermişti)- tarafından eğitildi.[13]

1885 yılında Berlin Üniversitesi'nde *Privatdozent* (öğrenci harçlarına bağlı ücretsiz öğretim görevlisi) oldu ve etik, sosyoloji, Kant, Schopenhauer, "Darwinizm'in Felsefi Sonuçları" ve Nietzsche üzerine dersler verdi. Mükemmel bir sanatçıydı ve dersleri sadece öğrencilerin değil, kültürel elitlerin de katıldığı Berlin'in sosyo-entelektüel cazibe merkezlerinden biri haline geldi.

Bu başarıya, kitaplarının kabul görmesine ve ona tüm Avrupa'da ve Rusya ile *American Journal of Sociology*'nin danışman editörlüğünü yaptığı Amerika Birleşik Devletleri'nde itibar kazandırmış olmasına, Max Weber, Edmund Husserl ve Adolf von Harnack gibi önde gelen akademik figürlerin dostluğuna ve desteğine sahip olmasına, Rainer Maria Rilke ve Stefan George'un yakın arkadaşı olmasına ve Tönnies ve Weber ile birlikte Alman Sosyoloji Derneği'nin kurucularından olmasına rağmen Simmel, üniversitelerde müsait kadrolar açıldığında gene de üniversite yetkilileri tarafından sürekli geri çevrildi. Sonunda Strasburg Üniversitesi'nde profesör olduğunda yıl 1914'tü ve kısa bir süre içinde üniversite kapatılarak askeri hastaneye dönüştürüldü. Antisemitizmin onu yıldırmasına izin vermedi. Vasisinin kendisine hatırı sayılır bir servet bırakmasıyla içinde bulunduğu çıkmaz finansal güvenceyle hafifledi. Acı çekmek yerine, "ani jestler ve bıçak darbeleriyle havayı noktalayan, dramatik bir şekilde duran ve sonra göz kamaştırıcı fikirlerin selini serbest bırakan" bir konuşmacı olarak performansını mükemmelleştirdi. Hayran bir Amerikalı gözlemcinin tanımladığı üzere, "Simmel 'simmelleştirir'."[14]

Kapitalizmin Fahişeliğe Benzerliği

Amerikalı sosyolog Lester Ward, 1900 Paris sergisi için Atlantik'in her iki yakasında sosyolojinin durumu hakkında bir rapor sundu. Raporda, o dönemde Almanya'da sosyoloji kürsüsü bulunmadığından (bu durum Birinci Dünya Savaşı sonrasına kadar düzeltilemedi) bahsedildikten sonra, "son altı yıldır" sosyoloji dersleri veren Simmel'in adı anılıyordu. Simmel böylece Almanya'daki ilk profesyonel sosyolog oldu ve yükselişi Thomas Nipperdey'in "felsefenin çöküşü" olarak tanımladığı döneme denk geldi.[15]

Simmel ilk olarak 1880'lerde "yeni bir sosyoloji kavramı" olarak adlandırdığı şeyi ortaya atmıştı. Darwinizm ve Sosyal Darwinizm yükselişteydi, ancak Simmel derslerinde toplumun kesintisiz etkileşiminde tek bir unsurun belirleyici olarak tanımlanamayacağını savundu. Simmel için önemli olan "parçaların *etkileşimi*"ydi. Simmel'e göre "sadece bir çerçeve olarak toplum *içinde* gerçekleşen şey ile toplum *aracılığıyla* gerçekten gerçekleşen şey" arasında -yeterince takdir edilmeyen- önemli bir fark vardır.[16] Sosyoloğun kaygısı ikincisidir.

Özellikle yeni toplumsal koşullarda (sanayi devrimi sonrası) insanların kendilerini örgütleme biçimleriyle ilgileniyordu. Bu doğrultuda, *Über sociale Differenzierung* (Toplumsal Farklılaşma Üzerine) adlı kitabında ilk katkısı, bireyin ait olduğu toplumsal grup büyüdükçe (büyük metropollerde olduğu gibi), bireyin daha fazla ahlaki özgürlük elde ettiğini göstermek olmuştur: "Grubun salt niceliksel olarak genişlemesi, bireyin ahlaki yükünden kurtulmasının yalnızca en bariz örneğidir."[17] Yine de bu özgürlüğün çoğunun aldatıcı olduğuna dikkat çekmiştir, "çünkü seçimin altında amansız bir baskı vardır ve seçme kapasitesinin kendisi köksüzlüğün bir işaretidir."[18] Ayrıca kolektif sorumluluk kavramını da genişletmiştir: insanların yan yana yaşadığı, sıkı sıkıya örülmüş bir kent toplumunda, hepimiz çeşitli patoloji biçimleri için suçluluk payını üstlenmeliyiz ve bu kolay bir şey değildir. Hem daha özgür hem de daha sorumluyuz.[19] Aynı zamanda, kent toplumunda bireyselliğin daha güçlü bir şekilde gelişmesiyle birlikte, grup aidiyetinin daha zayıf olması kaçınılmazdır. Simmel kentlerde, kentin daha farklılaşmış sosyal çevrelere sahip olmasının getirdiği bir "gergin yaşam artışı" gözlemlemiştir. Bu da yüzeyselliği ve taklidi -"daha düşük entelektüel işlevlerden birini"- teşvik eder. Taklidin en belirgin biçimi moda olgusudur -sadece kıyafetlerde değil, örneğin müzik tüketiminde de bir aidiyet *ve* farklılaşma biçimidir.[20]

Toplumsal Farklılaşma Üzerine'nin doruk noktası Simmel'in nesnel ve öznel kültür arasında yaptığı ayrımdı. İlkiyle, yayınlanmış kitapları, çizilmiş resimleri, icra edilmiş operaları, yani bireylerin kendilerini ilişkilendirebilecekleri ve tanımlayabilecekleri "dışarıdaki" başarıları, paylaşabilecekleri tepkileri, üzerinde uzlaşılabilecek (ya da tartışılabilecek) ve birinin nereye ait olduğunu ve hemcinslerinden farkını gösteren ölçütleri ve kanonları kastediyordu. Simmel, öznel kültür derken, bankacıların, sanayicilerin, girişimcilerin ve esnafın çok daha az paylaşımda bulunduğunu, kendilerini kıyaslayabilecekleri çok daha az kıstasa sahip olduklarını ve daha özel (ama ille de daha mahrem olmayan) hayatlar sürdüklerini gördüğü iş kültürünü kastediyordu. Böyle bir yaşamın yoksullaştırıcı olduğunu düşünüyordu ama aynı zamanda küçük kasaba yaşamının metropollerde yaşamış insanlar için "dayanılmaz" olduğunu da görüyordu.

Mayıs 1889'da Simmel "Paranın Psikolojisi" üzerine bir makale yayınladı.[21] Bu makale biraz genişletilerek *Die Philosophie des Geldes* (Paranın

Felsefesi) adını alacak ve 1900'de yayınlandığında büyük bir beğeniyle karşılanacaktı. Karl Joel kitabın "zamanın felsefesi" olduğunu ilan etti, Max Weber kapitalizmin ruhuna ilişkin analizinin "parlak" olduğunu düşündü ve Rudolf Goldscheid kitabın "Marx'ın *Kapital*'ine çok ilginç bir karşılık" oluşturduğunu öne sürdü.

Simmel'in argümanı Dilthey'a bir şeyler borçluydu çünkü o "Para, diğer fenomenler gibi, asla tek bir bilimden hareketle kavranamaz" diyordu. Yine de Simmel için para önemliydi çünkü "toplumsal gerçekliğin temel ilişkiselliğini" sembolize ediyordu. Ona göre paranın anlamı, Marx'ın istediği gibi üretimde değil, *mübadelede* temellenir. Mübadelenin, fedakarlık ve kazanç sürecini somutlaştıran değerin kaynağı olduğunda ısrar etti. "[Toplumdaki] her etkileşim bir mübadele olarak görülmelidir: her konuşma, her sevgi (reddedilse bile), her oyun, başka bir kişiye her bakış." Bu tür etkileşimler her zaman kişisel enerji alışverişini içerir ve Simmel'e göre metropol yaşamı bununla ilgilidir ve bu yüzden yenidir.[22]

Para ekonomisi yeni bağımlılıklar yaratır, "özellikle de üçüncü kişilere, kişiler olarak değil ama işlevlerin temsilcileri olarak". Bunun bir sonucu, artık bağımlı hale geldiğimiz kişilerin kişiliklerinin önemsiz ve duygusal açıdan çok daha az gergin olmasıdır. Para, çok daha geniş bir ilişki ve birliktelik yelpazesine katılmamızı sağlar, ancak gerçek bir duygusal katılım olmadan, daha az bağlılıkla. Para hem "parçalayıcı ve yalıtıcıdır" hem de "birleştiricidir", çünkü aksi takdirde "hiçbir bağlantısı olmayacak" bir toplumun unsurlarını bir araya getirir. Simmel para ekonomisini fuhuşla bile karşılaştırmıştır: "Kullanımına ilişkin kayıtsızlık, herhangi bir bireyle ilgisi olmadığı için ona bağlanma eksikliği, paranın doğasında var olan nesnellik ... her türlü duygusal ilişkiyi dışlayan ... para ile fahişelik arasında uğursuz bir benzerlik yaratır."[23]

Modernitenin ilk sosyolojik analizlerinden biri olarak kabul edilen *Paranın Felsefesi*'nin son bölümünde Simmel, güncellenmiş bir yabancılaşma teorisi geliştirmeye çalıştı. Ona göre para, modern kültüre "hesaplayıcı bir kesinlik" yönünde yardımcı olur ve bu parasal ilişkilerin anlaşılma kolaylığı diğerlerini gölgede bırakır, böylece bireyin yaratıcı olma ve belirli yönlerde gelişme şansı kısıtlanır. Dahası, üretim sürecinin doğası gereği, "daha fazla insana uygun oldukları ve mümkün olan en geniş talebi karşılamak için ucuza üretilebildikleri için" daha kişisel olmayan nesneler tercih edilmektedir. Bu şekilde bireysel deneyim düzleşir, samimiyet kaybolur -bu modern yabancılaşmadır ve Simmel'e göre bilimsel uzmanlaşmanın getirdiği felsefi tutarlılık kaybıyla daha da karmaşıklaşan "kültür trajedisi"dir.

Simmel 1903 yılında, daha sonra *Soziologie* (Sosyoloji; 1908) olarak genişletilen *Die Grosstadt und das Geistesleben* (Metropol ve Zihinsel Yaşam) adlı daha az ünlü olmayan çalışmasını yayınladı. Burada büyük şehirlerin yalnızca

eskisinden çok daha fazla sosyal farklılaşmayla karakterize olmadığını, aynı zamanda tamamen yeni bir olgunun, "kişinin hemcinslerine karşı tam bir kayıtsızlığı" ile karakterize olan kalabalıklar olarak adlandırdığımız "belirsiz kolektivitenin" var olduğunu ileri sürmüştür.[24] Geleneksel, kırsal topluluklarda veya pazar kasabalarında bilinmeyen bu deneyim "aşırı öznelciliğe" neden olmaktadır. Bireyin, metropol sosyal etkileşiminin "yaygın kayıtsızlığına" karşı kendini kanıtlama mücadelesi, aşırı davranışlara, "en eğilimli eksantrikliklere, özellikle metropollere özgü soğukluk, kapris ve titizlik aşırılıklarına yol açar; bunların önemi artık bu tür davranışların içeriğinde değil, daha ziyade farklı olma, kendini öne çıkarma ve böylece dikkat çekme biçiminde yatmaktadır."

Hem Georg Lukacs hem de Walter Benjamin *Paranın Felsefesi*'ni Marx'tan sonra ikinci derecede önemli bulmuşlardır. Ayrıca Houston Stewart Chamberlain ve Oswald Spengler gibi yazarların modern şehre karşı "tutkulu bir nefret" beslemesine yardımcı olmuştur. 1920'lerin Weimar Almanya'sında ele alınan bu temalardan biri Nasyonal Sosyalizm'in yolunu açmıştır.

Simmel, Chicago ekolü üzerinde de önemli bir etkiye sahipti.

Bireyciliğin İki Türü

Ferdinand Tönnies sosyolojiyi, bir uçta geometriden diğer uçta anlatı tarihine uzanan ve halihazırda var olan "bilişsel sürekliliğin" bir parçası olarak tasarlamıştır. Hobbes ve Hume'dan çok etkilenen Tönnies, sosyolojinin ilke olarak dilbilim, matematiksel fizik ya da hukuk teorisinden farklı olmadığını, modern yaşamın getirdiği yeni bir mantık ya da epistemoloji biçimi olduğunu düşünüyordu.[26]

Geriye dönüp baktığımızda, Tönnies'in geçmişinin bazı kavramları üzerinde ağır bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz. 1855 yılında, büyükanne ve büyükbabasının Lutherci papazlar olduğu doğu Schleswig'in bataklık arazilerinde doğan Tönnies, ailesi yakınlardaki Husum kasabasına gitmek üzere taşradaki evlerini terk ettiğinde on yaşındaydı ve eskiden çiftçi olan babası bankacılıkla uğraşmaya başladı. Hayatı boyunca, Nazi dönemine kadar, Tönnies metropol kitle kültürüne uyum sağlamayı zor bulmuş gibi görünüyor.

Üniversite eğitiminde kozmopolit modeli takip ederek Strasburg, Jena, Berlin, Leipzig, Heidelberg, Kiel ve Tübingen'de okudu.[27] 1878 ile Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi arasında Tönnies birkaç kez İngiltere'yi ziyaret etti ve 1905'te Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti. Bu ülkelere karşı tutumu karışıktı. Kapitalizm ve yoksulluk çelişkisini "ikiyüzlü" buluyor ama aynı zamanda bu ülkelerin anayasal özgürlüklerine hayranlık duyuyordu ki bu çelişki teorisyenliğinin merkezinde yer alacaktı.

Felsefe alanındaki ilk doktorasından sonra, filozof ve eğitimci Friedrich Paulsen ile bir dostluk kurdu ve onun etkisi altında Tönnies Kant öncesi dönemleri araştırmaya başladı. Bu sırada Thomas Hobbes'un eserleriyle karşılaştı ve bu da İngiltere'ye yaptığı ziyaretlere yol açtı; burada British Museum, St. John's College, Oxford ve Devonshire Dükü'nün Derbyshire'daki Hardwick Hall'daki kır evinde bulunan orijinal Hobbes materyallerine erişim sağladı. Diğer akademisyenlerin gözünden kaçmış olan Hobbes belgelerini keşfetti, dört makale yayınlayacak kadar malzeme buldu ve Kanal'ın hem kuzeyinde hem de güneyinde adını duyurmasına yardımcı oldu.

Hobbes, Adam Smith'in ve ardından diğer iktisatçıların değerlendirilmesine yol açtı ve bu, Tönnies'in *Gemeinschaft und Gesellschaft* (Topluluk ve Toplum) haline gelecek olan ilk "taslağını" ortaya çıkaran entelektüel arka plandı; bu taslakta Tönnies, insan sosyal organizasyonunun temelde zıt iki modeli olarak gördüğü şeyi -ciddi bir şekilde- karşı karşıya getirmeye çalıştı. Tönnies, kendisinin de içinde büyüdüğü geleneksel, küçük ölçekli köyün ölmekte olduğu görüşünü oluşturdu ve bu kaybı derinden hissetti. Aynı zamanda, Bismarck'ın tüm muhalefete yönelik sert baskısı Tönnies'de "yeni emperyal Alman İmparatorluğu'nun çok övülen başarılarına karşı giderek artan bir hayal kırıklığı" yarattı.[28]

Ancak taslağının genişletileceğine dair henüz pek bir işaret yoktu ve Hobbes üzerinde çalışmak üzere İngiltere'ye döndü. Tönnies'in dikkatini *Gemeinschaft und Gesellschaft*'a geri vermesine neden olan şey, İngiliz yayıncılarının Tönnies'in Hobbes üzerine tasarladığı kitabı iptal ettiği bir dizi aksilik oldu. Yıl 1887'ydi ve bu kader niteliğinde bir karardı. Sonuncusu ölümünden kısa bir süre önce 1935'te olmak üzere, yaşamı boyunca kitabın sekiz baskısı yapılacaktı ve başlangıçta göz ardı edilmiş olsa da, Birinci Dünya Savaşı öncesinde ilgi gördü.[29]

Kitap üç bölüme ayrılmıştı; ilk bölümde küçük ölçekli "topluluklar" ile büyük ölçekli, piyasa temelli "toplumlar" karşılaştırılıyordu. İkincisi, bu iki türün insanların düşünme ve davranma biçimlerini nasıl etkilediğini inceledi. Üçüncüsü ise tüm bunların siyaset, hükümet ve hukuku nasıl etkilediğini inceliyordu. Tönnies'in temel noktası, bir uçta iradenin ya da bilincin "doğal", kendiliğinden ve düşünmeden oluştuğu (*Wesenswille* olarak adlandırdığı); diğer uçta ise iradenin yapay, müzakereci, "rasyonel hesaplama" ile sınırlı olduğuydu (başlangıçta *Willkur*, daha sonra *Kurwille* olarak değiştirildi). Ona göre bunlar iki tür özgürlüktü. Biri "önceden belirlenmiş bir toplumsal bağlam içinde bir işlevin veya görevin özbilinçsizce yerine getirilmesini" gerektirirken, diğeri, "rasyonel irade" daha özbilinçliydi ama beraberinde "sınırsız seçim" ve dolayısıyla mutlak "öz-egemenlik" getiriyordu. Tönnies, her iki irade ve özgürlük biçiminin de tüm insanlarda gizli olduğunu, ancak farklı sosyal koşullara

göre farklı şekilde ifade edilme eğiliminde olduğunu düşünüyordu. Rasyonel irade kadınlardan çok erkeklerin, çocuklardan çok yetişkinlerin, köylülerden çok şehir sakinlerinin, yaratıcı sanatçılardan çok tüccarların karakteristik özelliğiydi. Bu farklılıkları temel alarak, modern toplumda tamamen farklı iki insan ruhu tipi olduğunu ileri sürmüştür. "Doğal irade" kendi habitatıyla uyum içinde olan ve diğerleriyle yakından bağlantılı bir "benlik" üretmiştir. Buna karşılık, "rasyonel irade" kendi kimliklerini icat eden ve aslında doğal benliklerinden uzaklaşmış olan, dahası diğer insanları salt şeyler ya da "nesneler" olarak algılayan "özneler" (benlikler değil) üretmiştir."[30]

İnsan ruhunun bu ikilemi, sosyal ve ekonomik örgütlenme ile yakından bağlantılıydı. "Organik" topluluk (*Gemeinschaft / cemaat*) akrabalık bağları, gelenek, tarih ve birincil malların ortak mülkiyeti ile karakterize ediliyordu. Bunun tersi olan "toplum" (*Gesellschaft / cemiyet*) ise "bağımsız bireylerin birbirleriyle kişisel çıkarlar, ticari sözleşmeler, "tarihsel" bir karşılıklı farkındalık duygusundan ziyade "mekânsal" bir farkındalık ve resmi olarak yürürlüğe konan yasaların dış kısıtlamaları yoluyla etkileşime girdiği bir topluluktu." Bu ikilem her şeyin içinden geçiyordu. Örneğin, toplulukta maddi üretim öncelikle "kazanç" için değil "kullanım" içindi. Buna karşılık toplumda, "tüm kişisel bağlar soyut bireysel özgürlük iddialarına tabi kılınmıştı." Toplulukta iş ve yaşam bir "meslek" ya da "görev aşkı" ile bütünleşirken, toplumda iş, daha sonra "mutluluk" sağlamak için kullanılan kâr üretiyordu. "Tüm uygarlık, sivil ve piyasa toplumunun egemen olduğu modern bir yaşam biçimi tarafından alt üst edilmiştir ve bu dönüşümde uygarlığın kendisi de sona ermektedir."[31]

Tönnies'in argümanları Toplumsal Darwinistlerin ve kaba milliyetçilerin söylediklerinin en azından bir kısmıyla örtüşüyordu. Ancak Tönnies'in ikilemi, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce uluslararası sıcaklık yükselişe geçene kadar anlaşılamadı. Savaştan sonra Tönnies'in değeri çok daha iyi anlaşıldı, üstelik sadece Almanya'da değil. Avrupa ve Kuzey Amerika'da bile *Gemeinschaft und Gesellschaft* klasik sosyolojinin kanonik bir metni haline geldi.

Tönnies her zaman bireycilik ve kolektivizmi *karşılaştırmadığını* vurgulamıştır. Daha ziyade, "*Gemeinschaft* tarafından yaratılan ve doğal olarak *Gemeinschaft*'tan akan öz-bilinçsiz tür ve *Gesellschaft* kültürünü besleyen ve onun tarafından üretilen öz-bilinçli tür" olmak üzere iki farklı bireycilik biçimi vardı. Ancak çoğu okuyucu onun kitabını moderniteye bir saldırı olarak yorumlamıştır.

Simmel ve Tönnies, on dokuzuncu yüzyılın sonundaki "kültürel gecikmenin" yirminci yüzyılda Almanya olan "gecikmiş ulus" için uzun süreli sonuçları olacak yönlerini tespit etmeleri açısından önemlidir (bkz. 41. Bölüm, s. 628). Simmel gibi Tönnies de Riehl'in modern toplumla ilgili "Alman olmayan" olarak sınıflandırdığı bir şeyi tanımlar ve bu da Julius Langbehn,

Spengler ve Chamberlain gibi yazarlar aracılığıyla muhafazakâr düşünceyi Muhafazakâr Devrim olarak adlandırılan biçimde Nazilerle entelektüel yakınlığa sürüklemektir (bkz. 33. Bölüm, s. 503). Muhafazakar Devrim'in tarihçisi Keith Bullivant'ın da belirttiği üzere, *Gemeinschaft und Gesellschaft*'ın ardındaki temel fikirler, Ralf Dahrendorf'un 1968 tarihli *Gesellschaft und Demokratie in Deutschland* kitabının 9. Bölümünün açıkça gösterdiği gibi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bile Alman düşüncesinde merkezi bir rol oynamaya devam etmiştir: Bölüm "Gemeinschaft und Gesellschaft" başlığını taşımaktadır (yine bkz. 41 Bölüm).

Kahramanlar Tüccarlara Karşı

O dönemde Werner Sombart, sadece Almanya'da olmamak üzere muhtemelen Tönnies'ten bile daha iyi tanınıyordu.[32] En çok *Der moderne Kapitalismus* (Modern Kapitalizm, "kapitalizm" kavramını ve kelimesini ortaya attığı kitap), *Die Juden und das Wirtschaftsleben* (Yahudiler ve Modern Kapitalizm) ve *Warum gibt es in den Vereinigten Staaten keinen Sozialismus?* (Amerika Birleşik Devletleri'nde Neden Sosyalizm Yok?) kitaplarıyla tanınan Sombart, mükemmel bir "gerici modernist" olarak görülmeye başlandı. İlk nesil sosyologların çoğu -Almanya'da Tönnies ve Weber, Amerika'da Everett C. Hughes ve Robert Park- *Modern Kapitalizm*'in "profesyonel tarihçileri çoğu zaman asılsız parlaklığıyla şoke ettiğini" söyleyen Joseph Schumpeter'in özetlediği bazı çekinceleri olsa da, onu parlak ve orijinal olarak değerlendirdi.[33]

1902'de iki cilt halinde yayınlanan ve 1916'da tek bir eser olarak yeniden basılan *Der moderne Kapitalismus*, Sombart'ın adını duyuran kitap olmuştur.[34] Meslektaşlarının hepsi olmasa da birçoğu bu kitabı bir klasik olarak görmüştür. Sombart bu çalışmasında, hatırlanacağı üzere, üretici güçlerin toplumun temel katmanını oluşturduğu ve bunun üzerine ideolojik bir mimarinin inşa edildiği Marx'ın temel-üstyapı teoremini reddetmiştir. Sombart, kapitalizmin özünün onun ruhu olduğunu düşünmüş ve bazı yönlerden Max Weber'in fikirlerini öngörmüştür. Sombart'ın çalışmaları, o dönemdeki diğer sosyologlardan daha çok, bir önceki bölümde ele alınan daha küçük figürlerle örtüşüyordu. Irk, Yahudilik, Almanlık, teknoloji, Marksizm ve milliyetçilik gibi konulara tekrar tekrar dönülmüştür.

Reiner Grundmann ve Nico Stehr, Sombart'ın kariyeri üzerine yaptıkları analizde, onun iki önemli konuda yüzünü başka yöne çevirdiğini ve bunun belki de yazdıklarına olan inancını açıkladığını ileri sürmektedirler: Sombart'ta bir din değiştirenin tutkusu vardı. İlk olarak, Marksist ve ateşli bir sosyalist olarak başladı.[35] Ancak çalkantılı 1890'lardan sonra, Sombart aynı derecede ateşli bir *anti*-Marksist ve dahası anti-Semitik imalara sahip biri haline geldi.

Kendi ülkesine karşı tutumu da değişti. Önceleri Almanya'nın nereye gittiği konusunda ciddi kuşkuları vardı, ancak 1910 civarında tüm bunlar değişti ve katı bir milliyetçilik geliştirdi. 1903'te yayınlanan *Die deutsche Volkswirtschaft im neunzehnten Jahrhundert* (On Dokuzuncu Yüzyılda Alman Ekonomisi) adlı kitabında, Alman halkının ulusal karakterinin kapitalizmin ruhundan sorumlu olduğunu savunmaya başladı. Bu biraz bulanık argüman, Sombart'ın iki tür kapitalist arasında ayrım yapmaya başlamasıyla daha da netleşti: girişimciler ve tüccarlar. 1909'da ve daha sonra 1913'te *Der Bourgeois*'da, girişimcinin "kavramada hızlı, yargılamada doğru, düşüncede açık, ihtiyaç duyulan şey için emin bir göze sahip ..." olduğunu "Her şeyden önce iyi bir hafızaya sahip olması gerektiğini" yazıyordu. Bunu, "entelektüel ve duygusal dünyası koşulların ve ilişkilerin para değerine yönelik olan ve bu nedenle her şeyi para cinsinden hesaplayan" tüccar hakkındaki görüşüyle karşılaştırın. Özellikle bu tipin "Yahudi türü tarafından" örneklendirildiğini söyledi. Gerçekten de en iyi ABD ve İngiltere'de görülen belirli bir rasyonalizm biçimine dayanan bir "kapitalizm ruhu" olduğunu savundu. Ardından daha da açık konuştu. "Avrupa'daki kapitalist ruh, her biri kendine özgü farklı özelliklere sahip bir dizi ırk tarafından geliştirilmiştir ve [bu] ırklar arasında Ticaretle uğraşan halklar (Etrüskler, Frizyalılar ve Yahudiler) Kahraman olarak adlandırdıklarımızdan ayrılabilir. İskoçlar, Yahudiler, Frizyalılar ve Etrüskler ticaretle uğraşan halklar, Keltler ve Gotlar ise kahraman halklardır. Yahudi ruhu kapitalist olduğundan ve İngilizlerin kapitalist ruha sahip olduğu söylendiğinden, onlar da Yahudi ruhuna sahiptir." Nazi dönemine gelindiğinde, *Deutscher Sozialismus* (1937) kitabında şunları yazabiliyordu: "Bu ekonomik çağın ruhu olarak nitelendirdiğimiz şey ... birçok açıdan Yahudi ruhunun bir tezahürüdür . . tüm çağımıza hakim olan Yahudi ruhunun bir tezahürüdür."[36] Bunu Hitler'den çok önce söylediği için, kendisini Üçüncü Reich'ın baş ideologu olarak görmeye başladı. Naziler öyle görmüyordu.

Sosyolojide "Alman Çizgisi"

Jeffrey Herf (1984), Sombart'ı Ernst Jünger, Oswald Spengler, Hans Freyer, Carl Schmitt, Gottfried Benn ve Martin Heidegger ile birlikte "gerici modernizm" olarak adlandırdığı akımın başlıca mimarlarından biri olarak nitelendirmektedir. Almanya'daki gerici modernizmin özü, Nazi rejimine cazip gelen bir görüş olan liberal demokrasinin reddiyle birlikte endüstriyel kalkınmaya verilen destekti. Ernst Jünger ve Gottfried Benn gibi isimler teknolojik ilerlemeden yanaydı ve hatta bazı modernist estetik gelişmeleri onaylıyorlardı, ancak siyasi ve sosyal meselelerde denge ve denetleme işlevi görecek kurumların çoğundan kaçınıyorlardı. "Doğal, yaşayan bir *Gemeinschaft*'ın kırsal koşulları, yapay *Gesellschaft*'ınkilerden

çok daha arzu edilir toplumsal varoluş koşulları oluşturur."[37] Sombart, kahramanlar ve tüccarlar kavramında, Tönnies'in yapmak için çok uğraştığı gibi çok fazla mesafe koymadan bu düşünceyle aynı hizaya gelmiştir.

Stefan Breuer sosyolojide "Alman" çizgisi olarak adlandırdığı şeyi tanımlamıştır. Bu çizginin ana unsurları "kapitalist rasyonalitenin romantik eleştirisi, fayda ilkesi ve cemaat bağlarının kopuşuna yakılan ağıt"tır (ya da ağıttı). Tönnies, Sombart ve hatta Simmel'i bu gruba dahil etmekle birlikte, Max Weber'in ayrı bir yerde durduğunu düşünmektedir. "Weber, Birinci Dünya Savaşı'nı Alman kahramanlığı aracılığıyla parçalanma ve yabancılaşmadan kurtulma şansı olarak karşılamadı ve daha da önemlisi, liberal demokrasiyi ve kurumlarını savundu." O halde Sombart, *Gemeinschaft*'ın kaybını herkesten daha fazla *hissetmiştir*. Ve Herf'in dediği gibi, herkesten daha fazla "bunu mahveden suçluyu tespit etmeye" çalışmıştır.[38]

Ekonomik Bildung

Max Weber (1864-1920) de modern toplumun "yozlaşmış" doğasından rahatsızdı. Dilthey, Simmel ve Tönnies'den çok etkilenmiş, ancak onlardan farklı olarak çevresinde gördüklerinin tamamen kötü olmadığına inanmıştır.[39] Modern yaşamın yol açabileceği "yabancılaşmaya" yabancı olmayan Weber, grup kimliğinin modern şehirlerde yaşamı katlanılabilir kılmada merkezi bir faktör olduğunu ve bunun öneminin göz ardı edildiğini düşünmüştür. Uzun boylu, kambur bir adamdı ve yüzyılın başlarında birkaç yıl boyunca neredeyse hiç ciddi akademik çalışma üretmemişti (Freiburg Üniversitesi'nde öğretim üyesiydi). 1904 yılına kadar iyileşme belirtisi göstermeyen ağır bir depresyona yakalanmıştı. Ancak bir kez başladıktan sonra, pek az iyileşme süreci bu kadar dramatik olabilir.

Weber, hem çok pratik hem de çok teorik olan nadir bir kombinasyonun adamıydı. Parlamenter hükümetin pratikleri üzerine yazdı, "Bismarck efsanesine" saldırdı ama aynı zamanda sosyal bilimlerin metodolojisi üzerine de çok kafa yordu. Din, bürokrasi, otorite meselesi -bazı insanların diğerlerine neden itaat ettiği-, kent toplumları ve modern dünyada akademi ve üniversitelerin rolü gibi konularla da aynı derecede ilgiliydi. Caesar'ı anlamak için Caesar *olmamız* gerekmediğine, "anlamanın" yorumlamayı içerdiğine, bunun da pozitif bilimlerdeki nedensel açıklamadan farklı bir açıklama biçimi olduğuna inanıyordu ve bunu "yeterli nedensellik" kavramıyla geliştirdi ve karşılaştırdı. Sofu, mistik ve peygamberlik (veya kurtarıcı) dinleri gibi din türleri olduğunu düşünüyordu; bunlardan ikincisi dünya ile daha fazla çatışırken, birincisi "dindarlık ve biliş" arasında her zaman var olduğunu düşündüğü gerilimi daha az gösteriyordu. "Radikal bir kötülük ya da kurtuluş tanımayan"

Konfüçyüsçülükten etkilenmiştir, amacı "dünyayı onurlu bir şekilde kabul etmek ve ona zarif bir şekilde uyum sağlamak"tır.

Din ve sosyoloji üzerine yazdığı en tanınmış eseri *Die Protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* (Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu), Weber'in düşünce tarzını ortaya koymaktadır: "Karma dini yapıya sahip herhangi bir ülkenin meslek istatistiklerine bir bakış, Katolik basınında ve literatüründe ve Almanya'daki Katolik kongrelerinde birçok kez tartışmaya neden olan bir durumu, yani iş liderlerinin ve sermaye sahiplerinin yanı sıra yüksek vasıflı işgücünün ve hatta modern işletmelerin daha yüksek teknik ve ticari eğitimli personelinin ezici bir çoğunlukla Protestan olduğu gerçeğini dikkate değer bir sıklıkta ortaya çıkarmaktadır."[40]

Bu gözlem Weber için meselenin özü, açıklanması gereken en önemli tutarsızlıktır. (Thomas Nipperdey, bazı İngilizlerin bu bağlantıya daha önce de dikkat çektiğini, ancak gözlemleri İngiltere ile sınırlı olduğu için çok fazla dikkat çekmediğini söylemektedir).[41] Weber daha başlangıçta sadece paradan bahsetmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Ona göre kapitalist bir girişim ile kazanç peşinde koşmak aynı şey değildir. İnsanlar her zaman zengin olmak istemiştir, ancak bunun "[sözde barışçıl] ekonomik mübadele yoluyla kâr elde etmeye yönelik düzenli bir yönelim" olarak tanımladığı kapitalizmle pek ilgisi yoktur. Babil, Mısır, Hindistan, Çin ve Ortaçağ Avrupa'sında çok başarılı ve hatırı sayılır büyüklükte ticari faaliyetler olduğuna işaret ederek, kapitalist faaliyetin yalnızca Reformasyon'dan bu yana Avrupa'da biçimsel olarak *özgür emeğin rasyonel örgütlenmesiyle* ilişkilendirildiği konusunda ısrar eder.[42]

Weber, başlangıçta şaşırtıcı bir paradoks olduğunu düşündüğü şeyden de etkilenmiştir. Birçok durumda, erkekler -ve az sayıda kadın- servet biriktirme dürtüsüne sahipti ama aynı zamanda "vahşi bir çilecilik" sergiliyorlardı. Birçok başarılı girişimci aslında "kesinlikle tutumlu" bir yaşam tarzı sürdürüyordu. Bu kadar az ödül için neden çok çalışalım? Uzun uzun düşündükten sonra Weber, Püritenizmin "bu-dünyaya-ait çileciliği" olarak adlandırdığı kavramda bir cevap bulduğunu düşünmüş ve bu kavramı bir tür ekonomik Bildung olan "görev aşkı" kavramına atıfta bulunarak genişletmiştir.[43] Böyle bir fikir antik çağda mevcut değildi ve Weber'e göre Katoliklikte de mevcut değildir. Sadece Reformasyon'dan kalmadır ve arkasında bireyin ahlaki yükümlülüğünün en yüksek biçiminin, Tanrı'ya karşı görevini yerine getirmenin en iyi yolunun, bugün, bu dünyada hemcinslerine yardım etmek olduğu (Pietist) fikri yatmaktadır. Katolikler için en yüksek ideal dünyadan el etek çekerek (inzivaya çekilen keşişlerde olduğu gibi) kendi ruhunu arındırmak iken, Protestanlar için bunun tam tersi doğruydu.

Weber bu iddialarını, kapitalizmin ilk aşamalarında ve özellikle Kalvinist ülkelerde servet birikiminin ancak "ağırbaşlı, çalışkan bir kariyer" ile

birleştirildiği takdirde ahlaki olarak onaylandığına işaret ederek desteklemiştir. Refahın yayılmasına katkıda bulunmayan atıl servet, *çalışmayan* sermaye, günah olarak kınanmıştır. Weber'e göre kapitalizm, her ne hale gelmiş olursa olsun, aslında dini bir coşku tarafından ateşlenmiştir ve bu coşku olmadan kapitalizmi daha öncekilerden bu kadar farklı kılan emek örgütlenmesi mümkün olamazdı.

Weber ayrıca bürokrasi ve bilime de odaklanmıştır. Bürokrasinin iki yüzü olduğunu söyledi. Modern toplumlar bürokratlar olmadan yapamazdı ve Almanların rasyonel yönetim konusunda diğer milletlerden daha iyi bir yetenek sergilediğini düşünüyordu, bunun kendi zamanında düşüşte olduğunu düşündüğü Bildung fikriyle bir ilgisi vardı. Bürokratlar ne kadar gerekli olsalar da, Ortaçağ'da Çin'de olduğu gibi, yenilikleri boğma riskini her zaman taşıdıklarını düşünüyordu ve Bildung'un bu kadar önemli olmasının bir nedeni de buydu.

1917'de yaptığı ünlü "Wissenschaft als Beruf" (Meslek Olarak Bilim) başlıklı konuşmasında, bilimin kendi ipiyle kuyuya indiğini, özgünlüğün ancak artan uzmanlaşmadan gelebileceğini, bunun da önemli olduğu kadar, hem "tüm ruhunu" bu şekilde asla geliştiremeyecek olan bireysel bilim insanı için hem de geri kalanımız için bir tür yoksullaşma olduğunu, bilim yoluyla giderek hayal kırıklığına uğrayacağımızı, anlam gibi büyünün de dünyadan silineceğini düşünüyordu. Weber, bilimsel kavramların, bilimsel sözde-kavramlar olmasalar bile, hayatın gerçekliğini yakalamaktan aciz kansız soyutlamalar olduğunu düşünüyordu. Ona göre bilim anlam sunamazdı; değerlerimizi dayandırabileceğimiz hiçbir şey sunamazdı. Dolayısıyla, ilkesel olarak bile doğru olduklarını bilemeden kendi değerlerimizi yaratmak zorunda kalıyoruz. Bu bizim çıkmazımızdır. Weber'in analizi neredeyse Nietzsche'ninki kadar kasvetlidir.

Weber moderniteye bazı meslektaşları kadar öfkeli değildi. Katıksız bir hayran değildi, ancak *dahil olması* gerektiğini biliyordu.[44] Belki de bu yüzden genel olarak daha etkili oldu ve daha iyi hatırlanıyor.

Bu son iki bölüm, yeni bir felsefi ve edebi tür olan "*Kulturkritik*"in ortaya çıkışına ve yirminci yüzyılda gelişecek bir modelin, yani kültürel kriz ve kültürel kötümserlik fikrinin erken bir göstergesine işaret etmektedir. Alman *Kultur*'ünün yakın kültürel çöküşüne dair uyarıları içeren bu düşünce, 1920'lerde Weimar Almanya'sında Muhafazakâr Devrimi teşvik eden ve Nasyonal Sosyalizmin yükselişini mümkün kılan fikirlerden biriydi.[45]

24.

Disonans ve Müzikte En Çok Tartışılan Kişi

1780'den 1880'e kadar olan yüzyılı kaplayan Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert, Schumann, Mendelssohn, Wagner ilerleyişi müzik tarihinde benzersiz bir zirve gibi görünebilir. Ancak Birinci Dünya Savaşı öncesinde Almanca konuşulan topraklarda Johannes Brahms, Hugo Wolf, Johann Strauss I, Johann Strauss II, Richard Strauss, Gustav Mahler, Anton Bruckner, Max Reger ve Arnold Schoenberg'i üreten bir başka yaratıcı enerji patlaması yaşandı. Müzikal deha kuyusu tükenmez gibiydi.

Johannes Brahms'ın (1833-97) kariyeri Wagner'inkiyle örtüşüyordu ve Wagner hayattayken Brahms karşılaştırmaya dayanabilecek tek besteciydi. Ama ne kadar farklıydılar. Wagner her şeyi değiştirdi, ama Brahms garip bir şekilde geriye baktı. Onunla birlikte Beethoven, Mendelssohn ve Schumann tarafından geliştirilen senfoni muhteşem bir finale ulaştı. "Brahms, Bach gibi, bir çağı özetledi." Aynı zamanda, Viyana'daki müzikseverlerin çoğu Brahms'ın başarısı konusunda acı bir şekilde bölünmüştü. Mahler, Brahms'ı "biraz dar kalpli bir manken" olarak tanımlarken, Hans von Bülow, fizikteki devrimin etkisini göstererek şu şekilde ifade etti: "*Brahms ist latente Warme*"-Brahms gizli bir sıcaklıktır.[1]

Bununla birlikte, Brahms'ın hâlâ bizimle olduğu inkar edilemez. Eserleri repertuarın canlı bir parçası haline geldi ve gelmeye devam ediyor. Dört senfonisi, dört konçertosu (iki piyano, bir keman, bir ikili konçerto), *Haydn Çeşitlemeleri* ve *Alman Requiemi* ile birlikte artık birer klasiktir.[2] Bunlar bugün Mendelssohn, Schumann ve Liszt'in daha yenilikçi eserlerinin çoğundan daha büyük bir çekiciliğe sahiptir.

Belki de en çekici olan Brahms'ın katıksız ciddiyetidir. En başından itibaren kendisine güzel ama aynı zamanda Liszt ve Wagner'in benmerkezci gösterişine karşı koyacak bir müzik yazma görevi vermiştir. Bu, onun "zor" bir besteci, hatta "seste bir filozof" olarak tanınması anlamına geliyordu. Peki bu, kendisinin de uzlaşmaz ve "zor" olduğu gerçeğini ne kadar yansıtıyordu? Huysuz, aşırı duyarlı, alaycı ve kötü huylu olan besteci, huysuzlukları ve

düşmanlıklarıyla ünlü Hans von Bülow kadar korkulan ve sevilmeyen biriydi. Viyana'daki bir partide Brahms'ın "Burada hakaret etmediğim biri varsa özür dilerim" diye homurdanarak hışımla ayrıldığı söylenir.[3]

Gençliğinde yakışıklı olan Brahms zayıftı, sarı saçları ve canlı mavi gözleri vardı. Yaşlandıkça daha da ağırlaştı, yüzü "devasa boyutlarda bir sakalla çerçevelendi."[4] Kendisine izin verdiği tek savurganlık, Mozart'ın Sol Minör Senfonisi'nin mücevheri olan orijinal müzik el yazmaları koleksiyonuydu.

1833'te Hamburg'da doğan Brahms, profesyonel bir kontrbasçının oğluydu ve mükemmel bir ses perdesine ve erken gelişmiş bir müzik yeteneğine sahip olduğu keşfedildiğinde sadece altı yaşındaydı. On yaşına geldiğinde halka açık piyano resitalleri veriyordu. Ancak garip bir şekilde, babasının kontrbas sanatçısı olduğu düşünüldüğünde, Brahms bir liman kenti olan kentin kırmızı ışık bölgesindeki barlarda ve genelevlerde çalmaya başladı. Bu durum ailenin geçimine yardımcı olmuş olabilir, ancak psikolojik yaralar bırakmıştır. Brahms hayatı boyunca cinsel açıdan sadece fahişelerle rahat etmiş gibi görünüyordu ve bu neredeyse kesinlikle evlenmesine engel oldu.

Yirmi yaşına geldiğinde Brahms piyano için birkaç eser yazmıştı. Bu eserler, arka planda derin bas sesleri ile anıtsaldı, ancak neredeyse hiç canlanmıyorlardı, insanları içine çekecek bir kıvılcım yoktu.[5] Ancak bu sırada piyanist olarak kariyeri güçlenmeye devam ediyordu ve 1853'te bir turnede, Brahms'ın piyano çalışından çok etkilenen, zaten ünlü genç bir kemancı olan Joseph Joachim (1831-1907) ile karşılaştı.[6] Joachim, Brahms'ı Liszt ve daha da önemlisi Schumann ile tanıştırdı, Schumann günlüğüne 30 Eylül 1853 için şöyle yazdı: "Brahms beni görmeye geldi (bir dâhi)." Schumann aslında genç adamdan o kadar etkilenmişti ki, her zamanki gibi cömert davranarak *Neue Zeitschrift fur Musik*'te Brahms hakkında uzun bir yazı yazdı ve ondan "genç bir kartal" olarak bahsetti. Bu makale Schumann'ın kurucusu olduğu yayın için yazdığı son yazı olacaktı, ancak iki adam arasındaki çekim o kadar yoğundu ki Schumann Brahms'ın yanına taşınması için ısrar etti. (Brahms mutlak surette Clara'ya âşık olmuştu, ancak Schumann öldüğünde, "o ise hayatı boyunca yas kıyafetleri giyen profesyonel bir dul oldu.")[7]

Brahms 1862'de Viyana'ya gitti, orayı sevdi, ertesi yıl geri döndü ve hayatının geri kalanında orada kaldı. Şan Akademisi'ne şef olarak atanması bu kararında etkili oldu, ancak burada sadece iki yıl kaldı ve daha sonra konser turları için kısa aralar vererek beste yapmaya odaklandı.

Brahms'ın gerçekten ünlü ilk eseri, beklenebileceği gibi bir piyano parçası değil, *Deutsches Requiem*'di ve burada bir paradoks vardı. Kendisi de Protestan Hamburglu bir özgür düşünceli kişiydi ve Katolik Viyana'da yazıyordu. *Requiem*'in metni Almancadır (Latince değil) ve Luther İncili'nden alınmıştır ancak bilinen hiçbir ayinle ilişkisi yoktur; kendi dilidir ve milliyetçi ya da

siyasi hiçbir yanı yoktur.[8] İsa'dan hiç bahsedilmemektedir. Yine de 1868'de önce Dresden'de (tamamlanmamış), ardından Leipzig'de -tam versiyonu- seslendirildiğinde büyük bir başarı elde etti; düşünselliğin ve heyecan verici koro armonilerinin doğru bir karışımıydı. Brahms, kaleminden müzik dökülürken piyanist olarak turneye çıkmaktan neredeyse vazgeçmişti.

On dokuzuncu yüzyıldaki tüm besteciler Beethoven'ın, "büyük bir icat ve ses duvarı" olan Dokuzuncu Senfonisi'nin anıtsal varlığıyla karşı karşıya kaldılar, ya da karşı karşıya olduklarını *hissettiler*. (Wagner'in bile gözü korkmuştu.) Brahms'ın 1876'daki 1. Senfoni'nin yapımı birkaç yıl sürmüştü ve besteci, Beethoven'ın kırk üç yaşındayken, ki Brahms o zamanlar kırk üç yaşındaydı, dokuz senfonisinden sekizini ürettiğinin farkındaydı. Viyana'da bazılarının Beethoven'ın halefi olarak nitelendirdiği Brahms'ın kendi zemininden emin olması gerekiyordu.

Harold Schonberg, Do Minör Senfonisi'nin -ve belki de kabulünün- Brahms'ta bir şeylerin "kilidini açtığını" söyler. Artık büyük bir yaratıcılık dönemine girmiş, başyapıt üstüne başyapıt üretmişti: 1879'da Keman Konçertosu, 1881'de Si Bemol Piyano Konçertosu, 1883'te Üçüncü Senfoni, 1885'te Dördüncü Senfoni, 1887'de Keman ve Viyolonsel için Konçerto.[9] 1891 ve 1894 yılları arasında Brahms'ın kariyerinde önemli bir rol oynayan Meiningen Orkestrası'nın ilk klarnetçisi olan bir başka arkadaşı Richard Muhlfeld için yazdığı Klarnet Trio ve Klarnet Beşlisi (her ikisi de 1891'de) ve iki klarnet sonatı (1894) gibi klarnet için bir dizi dikkate değer eser üretti. Orkestrayı 1880'de devralan şef Hans von Bulow onu "Avrupa orkestralarının *en* hassas enstrümanı" haline getirmişti ve şimdi onu Brahms'ın en büyük yorumcusu olmak için kullanıyordu.[10]

Bu övgünün bestecinin kendisi üzerinde pek bir etkisi olmamış gibi görünüyor. Brahms kötü bir şekilde yaşlandı, daha sinirli, daha alaycı, daha müstehzi oldu, hem von Bülow hem de Joachim gibi eski dostlarıyla arası açıldı. Yine de sonlarına doğru Brahms'ın müziği çok yumuşak ve rahat bir hal aldı. Re Minör Keman Sonatı, Klarnet Beşlisi ve son eseri olan org için on bir koral prelüd, "hiçbir bestecinin eserinde rastlanmayan bir dinginliğe sahiptir". Wagner'in korkunç operalarının ve Richard Strauss'un endişe verici modernist uyumsuzluklarının Avrupa'da konuşulduğu bir dönemde, Brahms'ın müziği, eski, premodern, Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemin sesi, sakin bir şekilde akıp gitmiştir.[11]

Tüm Zamanların En Büyük Lied Besticisi?

Brahms'ın ölüm yılı olan 1897, Hugo Wolf (1860-1903) için bir trajedi yılıydı. O yıl, birçoklarına göre tüm zamanların en büyük şarkı bestecisi olan bu adam

akıl hastanesine kapatıldı. Bunun nedeninin gençken yakalandığı frengi hastalığı mı yoksa her halükarda mizaç ve yapı olarak zayıf olması mı olduğunu asla bilemeyeceğiz. Zarif kadife ceketi ve gösterişli sanatçı kravatıyla sık sık fotoğrafı çekilen ince, aristokrat görünümlü bir adamdı, kara gözleri her zaman yanar, her zaman sıkıntılıydı. Yine de birkaç yıl içinde "bu acı çeken yaratık dünyaya Alman sanat şarkısını en yüksek noktasına taşıyan bir miras bıraktı."[12]

Bir bohem ve hoşnutsuz olan Wolf, yine de kısa bir süre için müziğinde çağdaşlarının hiçbiriyle kıyaslanamayacak bir duygu yoğunluğuna ulaşmayı başardı.[13] Yaklaşık 250 şarkı yazdı; bu şarkılar, dayandıkları şiire büyük bir yakınlık göstermelerine ve Schubert'ten bile daha orijinal ve armonik olarak daha gelişmiş olmalarına rağmen, Wolf'un kendi fırtınalı hayatının yalanladığı bir dengeye sahiptir.

Şarkı yazmaya onlu yaşlarındayken başladı, ancak en iyi çalışmalarını yaklaşık on yıl sonra yaptı. Eduard Morike, Joseph von Eichendorff, Goethe ve Gottfried Keller'in çeşitli (genellikle komik) şiirlerini kullanarak 1888 ile 1891 arasındaki dört yılda, zaman zaman günde iki ya da üç tane olmak üzere 200'den fazla şarkı üretti.[14] 1897'de Wolf delirdi ve kısa hayatının son dört yılını aralıklı olarak bir akıl hastanesinde geçirdi; şarkı yazma kariyeri sadece yedi yıl sürdü.[15]

Bestelenme hızına rağmen, Wolf'un şarkılarının kalitesi hemen fark edildi. Önde gelen şarkıcılar, Brahms'ın sınıfında olmasa da iyi bir piyanist olan Wolf'un kendilerine eşlik etmesiyle bu şarkıları hemen benimsedi. Wolf'un getirdiği farklılık melodi kullanımında yatıyordu. Ona göre melodi bir şiirin anlamına katkıda bulunabilirdi, buna iyi bir örnek "Wer rief dich denn"dir; burada şarkıcı bir şey söylerken vokal, söylediği sözlerin yanlış olduğunu ima eder.[16]

Wolf'un deliliği ilk etapta Viyana Operası'nın müdürlüğüne atandığına dair sanrılar şeklinde ortaya çıkmıştır. Akıl hastanesinden, Mahler'in yerine geçtikten sonra ne yapmak istediğine dair ayrıntılı planlar yazdı.[17] 1903'te akıl hastanesinde öldü, hayatı hiçbir zaman en iyi eserlerindeki dengeye ulaşamadı.

"Viyana'nın Gülen Dâhisi"

Brahms ve Wolf rakip olsalar da (en azından Wolf'un gözünde) ciddi besteciler olma konusunda birleşmişlerdir. Harold Schonberg, on dokuzuncu yüzyılda üç "hafif" müzik bestecisinin zamana ve modaya karşı "meşru bir şekilde ölümsüzler olarak adlandırılabilecek kadar muzaffer bir şekilde" hayatta kaldığına işaret eder. Johann Strauss II'nin valsleri ve Viyana operetleri, Jacques Offenbach'ın opera bouffe'u, Arthur Sullivan'ın operetlerinden bahsetmeye bile gerek yok, her zamanki gibi büyüleyici, canlı ve yaratıcı olarak bizimle kalmaya devam ediyor.

Hafif müziğin Alman formu olan vals, 1770'lerde üç çeyrek zamanlı bir Avusturya-Alman dansı olan *Landler*'den doğmuştur. Viyana her zaman "merkezi" olmasına rağmen tüm Avrupa'yı kasıp kavurdu. Mozart'ın *Le Nozze di Figaro*'sunun dünya prömiyerinde sahne alan İrlandalı tenor Michael Kelly, anılarında (1826'da) kadınların "akşam saat ondan sabah yediye kadar düzenli olarak vals yaptıklarını" ve dans pistinin yakınında "ihtiyaç halinde doğum yapacak ağır hamile bayanlar için" özel odalar hazırlandığını yazmıştır. Schubert, Weber, Brahms ve Richard Strauss'un hepsi vals yazmıştır (Alban Berg'in *Wozzeck*'inde bile bir vals vardır). Ancak elbette vals sonsuza dek baba ve oğul Johann Strauss'un adıyla anılacaktır.[18]

Johann Strauss I 1804 yılında Viyana'da doğdu. On beş yaşına geldiğinde profesyonel bir kemancıydı ve birçok orkestrada çalıyordu. Henüz yirmili yaşlarının başındayken, 1826'da kemancı arkadaşlarından biri olan Josef Lanner adında duyarlı bir gençle birlikte kendi dans gruplarını kurdular.[19] Strauss beste yapmaya başlayana kadar her şey yolunda gitti, iki adamın arası kötüleşince Strauss kendi orkestrasını kurmak için harekete geçti ve kısa süre içinde 200 müzisyeni istihdam ederek gecede altı baloya hizmet vermeye başladı. Besteleri de başarılı oldu ve birbiri ardına "hit" eserler yazdı: *Donaulieder* (op. 127), "Radetzky-Marsch" vb.

Başarılarına rağmen Strauss altı çocuğundan hiçbirinin müzisyen olmasını istemedi. Bu nedenle 1825'te doğan Johann II gizlice ders almak zorunda kaldı, en azından babası dört çocuğu daha olan başka bir kadınla birlikte olmak için evinden taşınarak aileye skandal getirene kadar. Bu skandal tüm Viyana'yı ayağa kaldırdı ancak kısa süre sonra bu skandalın yerini başka bir skandal aldı: Yaşlı Strauss, 1849'da ölmeden önce babasını gölgede bırakmaya başlayan oğlu tarafından konumunun tehdit edildiğini gördü.[20] Johann II babasının yerini almaya karar verdiğinde henüz on dokuz yaşındaydı. Viyana'daki Dommayer'in Bahçe Gazinosu ve Restoranı'nda bir yer ayırttı ve en azından ilk akşam konserini babasının *Lorelei-Rheinklange*'ıyla bitirmeye özen gösterdi.[21] Ancak dedikoducu Viyana'da sır yoktu, herkes Strauss ailesinin bölünmüş doğasını biliyordu ve bir Viyana gazetesi durumu "İyi geceler Lanner. İyi akşamlar, Baba Strauss. Günaydın, Oğul Strauss" diyerek manşetine taşıdı.

Johann I öldükten sonra, Johann II babasının orkestrasını kendi orkestrasıyla birleştirdi. Şöhretinin zirvesindeyken altı orkestrası vardı, birinden diğerine koşturuyor, her mekanda bir ya da iki vals için sahneye çıkıyordu. Sonunda kendini beste yapmaya adamak için bu yorucu rutinden vazgeçti ve kardeşi Eduard'ı sopayı alması için bıraktı. "Perpetuum Mobile", "Geschichten aus dem Wienerwald" (Viyana Ormanlarından Masallar), "Kaiserwaltzer" (İmparator Valsi) ve en önemlisi de "nehrin sesi"ni - "An der schonen blauen Donau" (Güzel Mavi Tuna'da)- içeren büyük beste dizisi o zaman başladı.[22] Bu

melodilerin orkestrasyonu ve ritimleri çok beğenildi ve onları "'salt' dans müziğinden çok daha fazlası" olarak imledi. Brahms da bunu anlamış ve bir akşam Frau Strauss'un yelpazesine "Mavi Tuna"nın birkaç notasını imzalayarak şu sözleri eklemiştir "Ne yazık ki Johannes Brahms'ın değil." Richard Strauss onu "Viyana'nın gülen dâhisi" olarak adlandırdı.[23]

Wagner'in Doğal Halefi

Viyana'daki bazı insanlar Richard Strauss'tan (1864-1949) "üçüncü Strauss" olarak bahsetse de, diğerleri -modernistler- için o tartışmasız ilk ve tek Strauss'tu. 1886'da prömiyeri yapılan *Don Juan* ile *Der Rosenkavalier*'in sahnelendiği 1911 arasında "Avrupa müziğinin en çok tartışılan adamı"ydı. Senfonik şiirleri "şok edici modernizmin son sözü" olarak görülürken, *Salome* ve *Elektra* (1905 ve 1909) ayaklanmalara neden oldu.

İlk yıllarında, uzun boylu, ince Strauss'un etrafını sinirsel bir enerji ve skandal yaratan bir sansasyon havası sarmıştı. İnsanları cezbeden ve iten sadece orkestralarının büyüklüğü değildi -çoğu zaman aynı anda- ama müziğinin birçokları için acı verici derecede uyumsuz ve dahası ahlaksız olduğu gerçeğiydi. *Salome*, eşcinselliği nedeniyle hapse gönderilmiş olan Oscar Wilde'ın bir metnine müzik yapmıştı.

Çelişkili bir şekilde, Strauss'un kendisi de ağırbaşlı, hatta vakur bir özel hayatı olan sağlam bir burjuvaydı. Alma Mahler 1901'de *Feuersnot*'un provasındaydı ve günlüğüne şu itirafta bulundu: "Strauss paradan başka bir şey düşünmüyordu. Tüm zaman boyunca elinde bir kalem vardı ve son kuruşuna kadar kârı hesaplıyordu."[24] Karısı Pauline, bir zamanlar şarkıcı olan ve kocası kâğıt oynarken rahatladığında ona "Richard, git beste yap!" diye bağıran açgözlü bir kadındı. Garmisch'teki evlerinde üç ayrı paspas vardı ve Pauline bunların her birine bestecinin ayaklarını silmesinde ısrar ediyordu.

Der Rosenkavalier'e kadar Strauss'un her eseri birbirinden farklı, heyecan verici ve nefes kesiciydi. "Sonra bir duvara çarpmış gibi görünüyor." Strauss'un *Der Rosenkavalier* sonrası tüm eserlerini bir gerileme, mekanik bir tekrar ve yenilikten yoksunluk olarak değerlendiren eleştirmen ve tarihçilerin sayısı hiç de az değil.[25] Ernest Newman da bunlardan biriydi: "Bir zamanlar dâhi olan yetenekli bir besteci" diyerek durumu özetlemiştir. Newman, *Elektra*'dan sonra "bir Strauss operasının prömiyeri artık uluslararası bir olay değildi" diyordu.

Strauss'un babası, Wagner'i "yıkıcı" olarak gören geçimsiz, açık sözlü bir adamdı; Franz "Almanya'nın en ünlü kornocusuydu". Münih'te doğan Richard, dört buçuk yaşında piyano, kısa bir süre sonra keman çalan ve altı yaşında beste yapan bir dâhiydi. Ancak Richard'ın babası onu ikinci bir Mozart yapmak istemiyordu: aile içinde çocuğun bir müzisyen olacağı kabul edilmişti "ama her şey

zamanla olacaktı". 1882'de Münih Üniversitesi'ne girdi, ancak hiçbir zaman diploma alamadı, daha sonra Berlin'de zaman geçirdi, müzik partilerinde çaldı ve zamanla Hans von Blow ile tanıştı. Ünlü şefe, Meiningen Orkestrası için kapışılan op. 7, Mi Bemolde Rüzgârlar İçin Serenat'ını gösterdi. Aslında, Bülow Serenat'ı o kadar sevdi ki, o anda başka bir eser sipariş etti: Si Bemolde Rüzgarlar İçin Süit, op. 4. Bu da Bülow'u o kadar etkiledi ki Strauss'u Meiningen'e asistanı olarak atadı (o zamanlar 1885'ti). Genç besteci için parlak bir dönemdi ve Meiningen'de orkestrada kemancı olan Alexander Ritter ile tanışmamış olsaydı Strauss'u çok farklı bir yöne götürebilirdi. Ritter, Wagner'in yeğeniyle evlenmişti ve Strauss'u Berlioz, Liszt ve Wagner'in kendisiyle tanıştırdı ve Strauss'u yeni müzik biçimlerini keşfetmeye teşvik eden de Ritter oldu. Bu noktaya kadar besteleri büyük ölçüde geleneksel, bilindik çizgideydi. Kırılma noktası 1889'da ilk tonlu şiiri *Don Juan* ile geldi. Prömiyeri 11 Kasım'da Weimar'da yapılan eserde yeni bir sesin ortaya çıktığı hemen anlaşıldı.[26]

Don Juan ile Strauss, Liszt'in -ve Wagner'in- doğal halefi olma iddiasını ortaya koydu. Beste büyük bir orkestra gerektiriyordu ve zorluğu açısından eşi benzeri görülmemişti. Cesur sıçramaları ve kıvrımlı melodi kıvrımları da yeniydi.[27] Bir şef olarak konumu da buna paralel olarak büyüdü. 1898'de Berlin'deki Kraliyet Operası'na şef olarak atandı ve 1918'e kadar burada kaldı, bu tarihte Viyana Operası'nın yardımcı direktörlüğü görevini üstlendi. Pauline bile etkilenmişti.

Başarısızlıkları da oldu. Bir mektubunda "*Guntram*'ın [1894] bana ne düşmanlar kazandırdığına inanılamaz," diye yakınıyordu. "Yakında tehlikeli bir suçlu olarak yargılanacağım."[28] Ancak 1905'te, *Salome* ile nihayet halkı senfonik şiirleri kadar heyecanlandıran bir operaya sahip oldu, ancak kışkırttığı skandalın bestesi kadar konusuyla da ilgisi vardı. En püriteninden başka kim Salome'nin Jochanaan'ın kesik başıyla seviştiğini görmek ya da yedi peçesini tek tek çıkarırken orada olmak istemez ki?"[29]

Opera, Oscar Wilde'ın Londra'da yasaklanan oyununa dayanıyordu, ancak Strauss'un müziği "yangına körükle gitti". Strauss, Herod ve Jochanaan arasındaki psikolojik zıtlığı vurgulamak için aynı anda iki tonda yazmak gibi alışılmadık bir yöntem kullanmıştır. Partisyondaki sürekli uyumsuzluk, Salome'nin idamını beklerken çıkardığı iniltiyle doruk noktasına ulaşır. Solo kontrbasla si bemol olarak seslendirilen bu inilti, Salome'nin içinde bulunduğu durumun acı verici dramını kaydeder: Salome, muhafızlar tarafından kalkanlarıyla ezilerek katledilmiştir.

İlk geceden sonra görüşler değişti. Cosima Wagner yeni operanın "Deliliğin ... ahlaksızlıkla evlendirildi"ğine kani olmuştu. Kayzer, *Salome*'nin Berlin'de sahnelenmesine ancak opera binasının müdürü operanın sonunu kurnazca değiştirdikten sonra izin verdi, böylece sonunda Beytüllahim

Yıldızı yükseldi, basit bir numara her şeyi değiştirdi ve opera o sezon elli kez sahnelendi. Almanya'daki altmış opera evinden on tanesi Berlin'in izinden gitmeyi tercih etti ve böylece Strauss birkaç ay içinde Garmisch'teki villasını *art nouveau* tarzında inşa ettirebildi. Almanya'daki başarısına rağmen, New York ve Chicago'da (ilk şehirde bir geceden sonra) tamamen yasaklandı. Viyana da operayı yasakladı, ancak Graz'daki açılış gecesine Giacomo Puccini, Gustav Mahler ve Viyana'dan gelen, aralarında Adolf Hitler adında işsiz bir sanatçı adayının da bulunduğu bir grup genç müziksever katıldı; Hitler daha sonra Strauss'un akrabalarına bu yolculuk için borç para aldığını söyledi.

Salome'nin bazı çevrelerde yarattığı rahatsızlığa rağmen, nihai başarısı Strauss'un Berlin'deki Hofoper'in müzik direktörlüğüne atanmasına katkıda bulundu. Bir sonraki operası *Elektra*'yı tamamlamak için bir yıl izin alarak burada çalışmaya başladı. Bu, Strauss'un Alman tiyatrosunun sihirbazı Max Reinhardt'ın aynı adlı oyununu Berlin'de izlediği Hugo von Hofmannsthal (1874-1929) ile ilk büyük işbirliğiydi. Onu cezbeden şey, Winckelmann ve Goethe'nin yazılarında geleneksel olarak ortaya konan asil, zarif, sakin Yunanistan imgesinden çok farklı olan temasıydı.

Elektra, *Salome*'den bile daha büyük bir orkestra, 111 oyuncu kullanarak çok daha uyumsuz, "hatta acı verici bir deneyim" yaratır. Orijinal Clytemnestra, Ernestine Schumann-Heink'ti ve ilk performanslarını şöyle tasvir ediyordu: "Korkunç ... Bir dizi deli kadındık. *Elektra*'nın ötesinde bir şey yok. Tam bir durma noktasına geldik."[30]

Strauss ve Hofmannsthal iki şey yapmaya çalışıyorlardı. En bariz düzeyde, Die Brucke ve Der Blaue Reiter'ın (bkz. 27. Bölüm, s. 503) Ekspresyonist ressamlarının sanatlarında yaptıklarını müzikal tiyatroda yapıyorlardı; beklenmedik ve "doğal olmayan" renkler, rahatsız edici çarpıtma ve sarsıcı yan yana getirmeler kullanarak insanların dünya algılarını değiştiriyorlardı. Çoğu akademisyen Winckelmann ve Goethe'den idealize edilmiş bir antik çağ resmi devralmıştı, ancak Nietzsche, Homeros öncesi antik Yunan'ın içgüdüsel, vahşi, irrasyonel ve karanlık yönlerini vurgulayarak tüm bunları değiştirdi (örneğin, *İlyada* ve *Odysseia*'yı önyargısız okuyan biri için bu oldukça açıktır). Ancak *Elektra* sadece geçmişle ilgili değildi.[31] Hofmannsthal'ın *Histeri Çalışmaları* ve *Rüyaların Yorumu* adlı eserleri okuduğuna şüphe yoktur. Freud'un ve Nietzsche'nin fikirlerinin sahnede yer alması, antik mitin geleneksel anlayışının altını oyması ve yüzeyin altındaki bilinçdışı dünyanın keşfedilmesi, insanları memnun etmedi ama düşündürdü.

Elektra Strauss'u da düşündürdü ve *Salome*'den *Elektra*'ya kadar izlediği uyumsuz çizgiyi terk etti. Bunu yaparak, içlerinde en yenilikçisinin Arnold Schoenberg (1874-1951) olacağı başkalarının yolunu açık bıraktı.

Elektra bir şeyi daha başarmıştı. Strauss ve Hofmannsthal'ı bir araya getirmişti. Neredeyse çeyrek yüzyıl boyunca Strauss ve Hofmannsthal birlikte çalıştılar -*Der Rosenkavalier* (1911), *Ariadne auf Naxos* (1912), *Die Frau ohne Schatten* (1919), *Arabella* (1933). *Elektra*'dan sonra en verimli işbirlikleri *Der Rosenkavalier* oldu. *Elektra*'nın karanlık derinliklerinden sonra Strauss bir komediye ihtiyaç olduğunu düşündü (yanılmıyordu) ve Hofmannsthal bu fikri sağladı. Her ne kadar 1868'deki *Die Meistersinger*'den bu yana büyük beğeni toplayan bir Alman komedi operası olmamış olsa da, *Der Rosenkavalier* zor bir doğum geçirdi. Hofmannsthal, Strauss'u daha hafif, daha sofistike, ağır psikolojik arketipler içermeyen farklı bir estetiğe yönlendirmeye çalışıyordu. "Hofmannsthal'ın dünyasında insanlar aşk için ölmezler."[32] Bu yüzden mi birçokları için Strauss bu operadan sonra durmuş gibi görünüyordu?

Kendi dönemlerinde, diğer üç Alman besteci Richard Strauss'un gölgesinde kalmıştı. Gustav Mahler yaşadığı dönemde iyi tanınıyordu ama esas olarak bir orkestra şefi olarak, Viyana Operası'nın "altın yılları" olarak hatırlanan 1897-1907 arasındaki on yılın ana figürü olarak. Senfonileri duyuldu ama pek sık dinlenmedi. Anton Bruckner'in takipçileri daha da azdı. Max Reger'in takipçileri vardı ve o öldükten sonra da en azından onun müziğine bir rağbet vardı. Ancak 1960'lara kadar Bruckner ve Mahler herhangi bir genel popülerlik bulamadı.[33]

1824'te Yukarı Avusturya'nın Ansfelden kentinde doğan Bruckner, muhteşem Altdorfer sunağıyla tanınan Aziz Florian manastırında eğitim gördü. Burada koro şefi ve orgcu oldu ve Augustine rahiplerinden oluşan topluluk için çaldı. Köylü olmaya çok yakındı. Fotoğraflarda başının traşlı olduğu görülüyor ve kıyafetlerinin ev yapımı olduğu kaydediliyor. Buna ve kırsal aksanına rağmen, 1868'de Viyana Konservatuarı'na org ve teori öğretmeni olarak atandı ve kısa bir süre sonra profesör oldu; ayrıca Viyana Üniversitesi'nde de paralel görevler verildi. Bunlar ciddi pozisyonlardı, öyle ki aralarında Mahler'in de bulunduğu önde gelen şefler onun müziğine ilgi göstermeye başladı. Ancak Bruckner'in sorunu şeflerle değil eleştirmenlerle, özellikle de Brahms'ın basındaki savunucusu Eduard Hanslick'leydi. Bruckner her zaman Brahms'ın Hanslick'in arkasındaki karanlık gölge olduğundan şüphelenmiştir.[34]

Bruckner taşralı garip havasını hiç kaybetmedi ve köylü kıyafetleriyle verdiği derslerin ortasında, Angelus çaldığında her şeyi bırakıp dua etmek için diz çökerdi. Ancak müzik konusunda yeterince sofistikeydi ve insanlar bunu kabul etmek zorunda kaldı. Yavaş, ciddi, bilinçli müziği severdi ve Viyana'da "Adagio-Komponist"[35] olarak tanındı. Eleştirmenler aynı senfoniyi dokuz kez bestelediğini söyledi, ancak müziğinin telaşsız dinginliği kalıcı olmasına yardımcı oldu.

Mahler ise bunun tam tersiydi. *Eleştirmenlerinin* çoğuna göre müziği fazlasıyla nevrotiktir, ancak Mahler hayranları Bruckner hayranlarından bile

daha fanatiktir. Freud'un hastası olan Mahler, hayatı ciddiye alan ve içinde bulundukları koşullardan bir anlam çıkarmaya çalışan tipik bir Viyanalı'ydı.[36] Beethoven'ın mücadelesi ile Mahler'in mücadelesi arasındaki fark çok iyi ifade edilmiştir: Beethoven bir titan ve kahraman bir figürken, Mahler bir "psişik zayıf", bir duygusalcı, bir terapi biçimi olarak Freud'la dört saatlik yürüyüşler yapan "sadist bir damarı olan manik-depresif" biriydi. Orkestraları ona saygı duydu ama bu deneyimden nadiren keyif aldı. Müziği "monoton" olarak eleştirilmiştir.[37]

1860'ta Bohemya'nın Kalist kentinde doğan Mahler, Viyana'da geçirdiği on yıl boyunca incelediği her şeyin efendisi oldu. Hakkını vermek gerekirse, popüler olmasa da yaklaşımı işe yaradı; onun döneminde opera yeniden canlandı ve borçlarından arındı. Avangard prodüksiyonlar çoğaldı ve öfkeler de arttı. Mahler, taksi şoförleri tarafından sokakta ziyaretçilere gösteriliyor ve ona sadece "Der Mahler!" diye hitap ediliyordu. Wagner'den daha az sert ve Strauss'tan daha az ilerici olan Mahler, esasen Romantik bir besteciydi (özellikle Üçüncü ve Sekizinci Senfonilerinde).[38]

Disonansın Özgürleşmesi ve E=mc²'nin Müzikal Karşılığı

Richard Strauss, Arnold Schoenberg hakkında kararsızdı. Beste yapmaktansa "kar küremenin" daha iyi olacağını düşünüyordu, ancak yine de onu Liszt bursu için tavsiye etti (Liszt Vakfı'nın geliri bestecilere veya piyanistlere yardım etmek için kullanılıyordu). 1874 yılında fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Arnold Schoenberg, Brahms ve Bruckner gibi her zaman ciddi bir mizaca sahipti ve büyük ölçüde kendi kendini yetiştirmişti. Ufak tefek, sırım gibi bir adam olan, "kolayca etkilenmeyen" ve erken yaşta kel kalan Schoenberg'in yaratıcılığı dikkat çekiciydi; kendi satranç taşlarıyla oyuyor, kendi kitaplarını ciltliyor, resim yapıyor (Wassily Kandinsky hayranıydı) ve müzik için bir daktilo yapıyordu.[39] Viyana'da Karl Kraus, Theodor Herzl ve Gustav Klimt'in yakın arkadaş olduğu Landtmann ve Griensteidl kafelerine sık sık giderdi. Viyana Çevresi'nin filozoflarıyla kaynaştı.[40]

Schoenberg'in otodidaktizmi ona çok yardımcı oldu. Diğer besteciler Bayreuth'a hac ziyaretinde bulunurken, Schoenberg modern dünyanın serbest bıraktığı ve Freud tarafından analiz edilip düzene sokulan çarpık ve ham formları görünür kılmaya çalışan Ekspresyonist ressamlardan daha çok etkilenmiştir. Amacı müzikte de benzer bir şey yapmaktı. Kendisinin sevdiği terim "disonansın özgürleştirilmesi" idi.[41]

Schoenberg bir keresinde müziği "insanlığın evrimleştiği daha yüksek bir yaşam biçimini ortaya koyan kehanet niteliğinde bir mesaj" olarak

tanımlamıştı. Ancak kendi evrimini yavaş ve sancılı buldu. Erken dönem müziği Wagner'e, özellikle de *Tristan*'a borçlu olsa da, Viyana'da sorunlu bir şekilde karşılandı; yüksek ciddiyeti, Alex Ross'un sözleriyle "ışıltıya zorlanan" bir şehirde yersizdi.[42] Halkla yaşadığı zorluklara ek olarak, Schoenberg'in özel hayatında da sorunları vardı. İlk atonal bestelerini yaptığı 1908 yazında, karısı Mathilde onu bir arkadaşı için terk etti. Karısı tarafından reddedilen, New York'ta bulunan Mahler'den izole edilen Schoenberg'in elinde müziğinden başka bir şey kalmamıştı. Ancak o yıl Stefan George'un "ezoterik ve uzak" şiirlerine dayanan İkinci Yaylı Çalgılar Dörtlüsü'nü besteledi.[43]

Schoenberg'in kendi deyimiyle "öteki tarafa yolculuğu" olan atonalitenin vardığı kesin nokta, yaylı çalgılar dörtlüsünün üçüncü ve dördüncü bölümlerinin yazımı sırasındaydı.[44] George'un "Entruckung" (Esrik Aktarım) adlı şiirini kullanırken aniden anahtar imzasının altı diyezini de dışarıda bıraktı. Viyolonsel için bölümü tamamlarken, "seslerin, ritimlerin ve biçimlerin gerçek bir pandemonisini" üretmek için her türlü anahtar duygusunu tamamen terk etti. Şans eseri, kıta "Ich fuhle Luft von anderen Planeten" (Diğer gezegenlerin havasını hissediyorum) dizesiyle bitiyordu. Daha uygun olamazdı. İkinci Yaylı Çalgılar Dörtlüsü temmuz ayının sonlarına doğru tamamlandı. O zaman ile 21 Aralık'taki prömiyeri arasında Schoenberg evini bir kişisel kriz daha sarstı. Kasım ayında karısının kendisini terk ettiği ressam, kendini bıçaklayarak öldürmeyi başaramadıktan sonra kendini astı. Schoenberg Mathilde'i geri aldı ve prova için orkestraya partisyonu verdiğinde üzerinde "Karıma" ithafı vardı.

İkinci Yaylı Çalgılar Dörtlüsü'nün prömiyeri müzik tarihinin en büyük skandallarından birine dönüştü.[45] Işıklar söndükten sonra ilk birkaç ölçü saygılı bir sessizlik içinde duyuldu. Ama sadece ilk birkaçı. O dönemde Viyana'da yaşayan çoğu insan kapı anahtarlarına iliştirilmiş düdükler taşıyordu. Gece geç saatlerde evlerine vardıklarında binanın ana kapısı kilitliyse, kapıcıların dikkatini çekmek için düdüklerini kullanırlardı. Prömiyer gecesi, seyirciler topluca düdüklerini çıkardılar. Sahnede olup bitenleri bastırmak için salonda feryat figan bir koro oluştu. Ertesi gün bir gazete gösteriyi "Kediler Toplantısı" olarak nitelendirdi ve *New Vienna Daily* gazetesi de eleştirilerini gazetenin "suç" bölümünde yayınladı.[46]

Yıllar sonra Schoenberg bunun hayatının en kötü anlarından biri olduğunu kabul etti, ancak yılmadı. Bunun yerine, 1909'da, disonansı özgürleştirmeye devam ederek, hikayesi neredeyse yok denecek kadar az olan otuz dakikalık bir opera olan *Ewartung*'u besteledi: bir kadın ormanda sevgilisini aramaya çıkar; cesedini onu çalan rakibinin evinden çok uzak olmayan bir yerde bulur. Hikâye bir hikâye anlatmaktan çok kadının ruh halini -sevinç, öfke, kıskançlık- yansıtıyordu. Minimal anlatımın yanı sıra, hiçbir tema ya da melodi tekrarlanmaz. "Klasik" gelenekteki çoğu müzik türü genellikle temalar üzerinde

çeşitlemeler kullandığından ve tekrar, hem de çok sayıda, popüler müziğin en belirgin özelliği olduğundan, Schoenberg'in İkinci Yaylı Çalgılar Dörtlüsü ve *Ewartung*, "ciddi" müziğin bir zamanlar sahip olduğu sadık takipçilerini kaybetmeye başladığı büyük kırılma olarak öne çıkar. *Ewartung*'un seslendirilmesi için on beş yıl geçmesi gerekti.

Çoğu insanın zevkine göre fazla anlaşılmaz olsa da Schoenberg kalın kafalı değildi. Bazı insanların onun atonalitesine kendi iyiliği için itiraz ettiğini biliyordu. Cevabı 1912'de ortaya çıkan *Pierrot lunaire* oldu. Bu eserde tiyatronun tanıdık bir simgesi yer alır: aynı zamanda hisseden bir varlık olan dilsiz bir kukla, geleneklerin bilmecelerle sarmalandığı sürece garip gerçekleri dile getirmesine izin verdiği hüzünlü ve alaycı bir palyaço. Schoenberg, bu formatın dışında, birçok insanın onun ufuk açıcı eseri olarak gördüğü, Picasso'nun *Les demoiselles d'Avignon*'unun ya da Einstein'ın $E=mc^2$'sinin müzikal eşdeğeri olarak adlandırılan eseri üretmeyi başarmıştır. *Pierrot*'nun ana odağı zaten aşina olduğumuz bir temadır; modern insanın çöküşü ve dejenerasyonu. Schoenberg eserde, başta *Sprechgesang* olmak üzere, sesin yükselip alçaldığı ancak ne şarkı söylediği ne de konuştuğu söylenemeyen şarkı-konuşma anlamına gelen çeşitli biçim yenilikleri getirmiştir. Dinleyiciler müziğin "Brown hareketinde polenleri bombalayan moleküllerden farklı davranan atomlara ve moleküllere" ayrıldığını keşfetmiştir. Schoenberg kendisini daha çok bir Ekspresyonist olarak görüyordu ve erken dönem atonal parçalarından bazıları Caspar David Friedrich'in manzaralarındaki güneşli sis ve sessizliğe sahip olsa da Kandinsky'nin amaçlarının çoğunu paylaşıyordu.[47]

İlk performans ekim ayı ortasında Berlin'de, Bellevuestrasse'deki Choralionsaal'da (1945'te Müttefik bombaları tarafından yıkıldı) gerçekleşti. İkinci Yaylı Çalgılar Dörtlüsü'nün prömiyerinin ardından, eleştirmenler palyaçoyu öldürmeye hazır bir şekilde toplandı. Ancak performans sessizlik içinde dinlendi ve bittiğinde Schoenberg alkışlandı. Alkış kısa sürmüştü, bu yüzden seyircilerin çoğu eserin tekrarlanması için bağırdı ve ikinci seferde eseri daha da çok beğendiler. Bazı eleştirmenler de öyle, hatta bir tanesi geceyi "müziğin sonu değil, dinlemede yeni bir aşamanın başlangıcı" olarak tanımlayacak kadar ileri gitti. Beğenin ya da beğenmeyin, Schoenberg Wagner'den sonra ileriye giden bir yol bulmuştu.

25.

Radyo, Görelilik ve Kuantumun Keşfi

Yirminci yüzyılın başında fizikte iki altüst oluş yaşandı. Bunlardan ilki, x-ışınları, elektron ve radyoaktivitenin beklenmedik keşifleri; ikincisi ise bazılarının "gerçek devrim" olarak gördüğü kuantum ve görelilik teorisinin keşfiydi. Yirminci yüzyılın muhtemelen en büyük entelektüel macerası olmasının yanı sıra, bu aynı zamanda en uluslararası olanlardan biriydi. Almanların yanı sıra Yeni Zelandalılar, Danimarkalılar, İtalyanlar, Fransızlar, İngilizler ve Amerikalılar tarafından kaydedilen ilerlemeler, en azından başlangıçta, birçoğu övgüye değer bir uluslararası dostluk duygusuyla davrandı. Dolayısıyla bu bölüm Almanların katkısına odaklanıyorsa, bu hiçbir şekilde diğerlerinin hayati önem taşıyan katkılarını küçümsemek anlamına gelmemektedir.

Yine de Amos Elon, o dönemde doğa bilimlerinde "Goethe, Schiller, Hegel ve Kant'ın döneminden sonra yeni bir Alman 'Deha Çağı'ndan söz edildiğini" söyler ve Helge Kragh, yirminci yüzyıl fiziği üzerine yaptığı çalışmada, Almanların fizik *kurumlarında* en azından diğerlerinin önünde olduğunu gösteren iki tablo verir.[1]

Fizik Enstitüleri ve Fakültesi

	Enstitü Sayısı	Fakülte, 1900	Fakülte 1910
Britanya	25	87	106
Fransa	19	54	58
Almanya	**30**	**103**	**139**
Birleşik Devletler	21	100	169

1900'de Fizik Dergileri

	Ana Dergi	Süreli Yayınlar	%
Britanya	*Philosophical Magazine*	420	19
Fransa	*Journal de Physique*	360	18
Almanya	***Annalen der Physik***	**580**	**29**
Birleşik Devletler	*Physical Review*	240	12

Almanya'da yirmi iki, Britanya İmparatorluğu'nda on dokuz, Birleşik Devletler'de on üç, Fransa'da on iki olmak üzere 1890 ile Birinci Dünya Savaşı arasında birçok yeni fizik laboratuvarı inşa edildi.[2] *Dictionary of Scientific Biography* (Bilimsel Biyografi Sözlüğü) 1900 yılında yirmi yaşında olan 197 fizikçinin listesini vermektedir: 52'si Alman (ve 6'sı Avusturyalı), Britanya 35 fizikçiyle ikinci sırada yer almakta, Fransa 34 ve Birleşik Devletler 27 bilim adamıyla onu izlemektedir.

Fiziğe *neden* bu kadar ilgi gösterildiği tam olarak açık değildir. Max Planck 1875 yılında Münih Üniversitesi'ne başladığında, profesörü tarafından seçtiği alanın "aşağı yukarı bitmiş olduğu ve yeni bir şey keşfedilmesinin beklenemeyeceği" konusunda uyarılmıştı.[3]

Havadaki Dalgalar

Ancak kuşkusuz havada bir değişim *vardı*. Çoğu fizikçi, alan teorisi pek çok destekçi bulan James Clark Maxwell de dahil olmak üzere, hâlâ mekanik bir evren görüşüne bağlıydı. Buna, kuvvetlerin sonlu bir hızda yayıldığı "yarı-hipotetik", sürekli ve her yeri kaplayan bir ortam olarak evrensel eter fikrinin öne çıkması eşlik etti.[4] Bu, insanların bu kuvvetlerin temelinin mekanik değil elektromanyetik olma olasılığını düşünmelerine yardımcı oldu. Bu ortamda yeni fikirler çoğalmaya başladı; örneğin antimadde, ekstra boyutlar, en önemlisi de Alman fizikçi Georg Helm ve kimyager meslektaşı Ludwig Ostwald tarafından ortaya atılan yeni bir "enerjetik" alanı gibi tam olgunlaşmamış kavramlar. Bu görüşe göre, "yalnızca eylem süreçleri olarak anlaşılabilecek bir gerçekliğin" özünü madde değil enerji oluşturuyordu. Enerjetiğin önemi şu şekilde ortaya çıktı: Yüzyılın başında fizik daha önce bahsedilen iki "devrim" etrafında dönmesine rağmen, parlayan ilk Alman ismi "eter", elektromanyetizma ve dolayısıyla enerjinin de önemli unsurlar olduğu farklı ama ilgili bir alandaydı.

Heinrich Rudolf Hertz 1857 yılında Hamburg'da, Hıristiyanlığı kabul etmiş Yahudi bir avukatın oğlu olarak dünyaya geldi. Heinrich Arapça ve Sanskritçe öğrenen zeki bir dilbilimciydi ama aynı zamanda doğa bilimlerine ve özellikle fizik alanında deneysel ekipmanlar kurmaya da meraklıydı. Münih'teki üniversiteye gitti ve daha sonra Berlin'de Gustav Kirchoff ve Hermann von Helmholtz'un öğrencisi oldu ve Treitschke'nin derslerine katıldı.[5] 1880'deki doktora tezi o kadar iyi karşılandı ki Helmholtz'un asistanı oldu ve ardından Kiel'de teorik fizik alanında öğretim görevlisi olarak atandı. Bir üniversite olarak yeterince seçkin olmasına rağmen Kiel çok büyük değildi ve diğer kurumların aksine neredeyse hiç laboratuvar alanı yoktu; bu nedenle orada, gördüğümüz üzere Almanya'nın öncülük ettiği nispeten yeni bir disiplin olan *teorik* fizik gelişti. Kiel'de Hertz, Maxwell'in denklemlerini türeterek ilk

önemli katkısını yaptı, ancak Maxwell'inkinden farklı ve bir eter varsayımını içermeyen bir şekilde.[6] Bunun gücüyle Hertz, ertesi yıl yirmi sekiz yaşındayken çok daha büyük ve daha iyi donanımlı bir üniversite olan Karlsruhe'deki fizik kürsüsüne atandı. Burada ilk önemli keşfi, ultraviyole radyasyonun bir metalin yüzeyinden elektronları serbest bıraktığı fotoelektrik etkiydi (Einstein'ın görelilik üzerine çalışması değil fotoelektrik etkiyi açıklaması ona Nobel Ödülü kazandırdı, aşağıya bakınız). Hertz mükemmel bir teorik fizikçi haline geliyordu.

Laboratuvar ekipmanı üretme konusundaki yeteneğiyle 1888'de şimdiye kadarki en yenilikçi cihazını üretti. Buradaki ana unsur, orta noktasında çok küçük (3 mm) bir boşluk bulunan (büyük bir anahtar halkasından farklı olmayan) çember şeklindeki metal bir çubuktu.[7] Çemberden yeterince güçlü bir akım geçirildiğinde, boşluk boyunca kıvılcımlar oluşuyordu (gözlemi kolaylaştırmak için odayı karartmıştı).[8] Aynı zamanda çemberi oluşturan çubukta şiddetli salınımlar meydana geliyordu. Hertz'in en önemli gözlemi, bu salınımların yakındaki havaya dalgalar göndermesiydi; bu olguyu kanıtlayabilmişti, çünkü biraz ötedeki benzer bir devre bunları algılayabiliyordu. Daha sonraki deneylerde Hertz bu dalgaların ışık dalgaları gibi yansıtılıp kırılabildiğini ve ışık hızında hareket ettiklerini ancak ışıktan çok daha uzun dalga boylarına sahip olduklarını gösterdi. Daha sonra, içbükey bir yansıtıcının dalgaları odaklayabildiğini ve iletken olmayan maddelerden değişmeden geçtiklerini gözlemledi. Bunlar başlangıçta Hertz dalgaları olarak adlandırıldı ve ilk önemleri Maxwell'in elektromanyetik dalgaların -ışıktan başka- birden fazla formda var olabileceği tahminini doğrulamalarında yatıyordu. Daha sonra radyo olarak adlandırıldılar.

Bir öğrencisinin keşfinin ne işe yarayabileceğini sorması üzerine Hertz şu meşhur cevabı verdi: "Hiçbir işe yaramıyor. Bu sadece Maestro Maxwell'in haklı olduğunu kanıtlayan bir deney; sadece çıplak gözle göremediğimiz bu gizemli elektromanyetik dalgalara sahibiz." "Peki sırada ne var?" diye sorulduğunda, "Sanırım hiçbir şey" diye cevap verdi. Alpler'de tatilde olan genç bir İtalyan, Hertz'in keşfiyle ilgili makalesini okudu ve hemen Hertz'in kıvılcım osilatörü tarafından yayılan dalgaların sinyalizasyon için kullanılıp kullanılamayacağını merak etti. Guglielmo Marconi, fikrinin işe yarayıp yaramayacağını görmek için aceleyle evine döndü.[9] Hertz yaşasaydı (otuz yedi yaşında kemik hastalığından öldü) fiziğin almak üzere olduğu yöne herkes kadar o da şaşırırdı. Rollo Appleyard onun her bakımdan bir "Newtoncu" olduğunu söyler.[10]

Yeni Bir Işın Türü

17. Bölüm, s. 290'da, gazların yüzyılın başlarında fizikçilerin dikkatini çektiğini görmüştük; önce enerjinin korunumuna ışık tuttukları için, sonra da atom

ve moleküllerinin istatistiksel davranışları nedeniyle. Bunun bir parçası olarak ve özellikle elektromanyetizmaya olan ilginin artmasıyla ve Maxwell'in dediği gibi atomlar arasındaki "boşluğun" bir elektromanyetik alanla doldurulması olasılığıyla, gazlarda elektrik boşalmasını gerektiren yeni bir uzmanlık alanı ortaya çıktı. Bu ilgi geliştikçe, sonunda katot ışın tüpü olarak bilinen yeni bir aygıt tasarlandı. Bu, iki ucuna metal plakalar yerleştirilmiş ve gaz emilerek vakum oluşturulmuş bir cam tüptü. Metal plakalar daha sonra bir pile bağlanır ve bir akım üretilirse, cam tüpün içindeki boş alan parlıyor veya floresan üretiyordu. Bu parıltı negatif plakadan, yani katottan üretiliyor ve pozitif plakaya, yani anoda emiliyordu.* Berlinli fizikçi Eugen Goldstein 1876'da yeni ekipmanı "katot ışınlı" tüpler olarak adlandıran ilk kişi oldu.

İngiltere'den William Crookes 1879'da katot ışınlarının "maddenin dördüncü hali" (yani ne katı, ne sıvı, ne de gaz) olduğu hipotezini ortaya attı, ancak bu ikna edici değildi ve çoğu fizikçi hâlâ katot ışınlarının tam olarak ne *olduğunu* soruyordu. Durum hem kafa karıştırıcı hem de umut verici olmaya devam etti ve birkaç fizikçi bu konuyu incelemeye başladı. Bunlardan biri Wurzburg Üniversitesi'nde fizik profesörü olan Wilhelm Conrad Röntgen'di.

Aşağı Ren eyaletinde doğan Röntgen, Zürih'te Clausius'un yanında eğitim görmeden önce Hollanda'da büyümüştü. Würzburg'da 1895'in sonlarına doğru katot ışınlarını, özellikle de nüfuz etme güçlerini araştırmaya başladı. O zamana kadar katot ışınlarının neden olduğu floresanı tespit etmek için baryum platinosiyanür bir ekran kullanmak yaygındı.[11] Bu ekran aslında deneyin bir parçası değildi, daha çok herhangi bir anormallik olması durumunda arıza emniyetli bir cihazdı. Röntgen'in durumunda ekran, aslında siyah kartonla kaplı olan ve sadece karanlık bir odada çalışan katot ışın tüpünden biraz uzaktaydı. Bilim tarihinde ünlü bir tarih olan 8 Kasım 1895'te Röntgen, tüpten oldukça uzakta olmasına rağmen ekranın da floresan yaydığını fark etti. Buna katot ışınlarının neden olması mümkün değildi. Ama bu, cihazın çıplak gözle görülemeyen *başka* ışınlar yaydığı anlamına mı geliyordu? Ayrıca, baryum platinosiyanür ile kaplı kağıt ekranın "işlenen taraf ya da diğer taraf boşaltma tüpüne doğru çevrilse de" floresan verdiğini belirterek sonuçlarını doğruladı.[12]

Keşfi yayınlandığında, profesyonel bilim insanlarının sınırlarının çok ötesinde büyük bir heyecan yarattı ve kısa süre sonra keşfini Kayzer'e göstermesi emredildi. Fakat bu yeni ışınlar tam olarak *neydi?*"[13] Röntgen daha sonraki çalışmalarında bu ışınların ışığın bazı özelliklerine sahip olduğunu, düz çizgiler izlediğini, fotoğraf plakalarını etkilediğini ve manyetik alanlar tarafından engellenmediğini keşfetti. Aynı zamanda ışıktan ve Hertz'in elektromanyetik

---

* Bu aynı zamanda televizyon tüpünün de temelidir. Pozitif plaka, yani anot, bir cam silindir eklenerek yeniden yapılandırılmış, ardından vakumdan anoda doğru geçirilen bir katot ışını demetinin camı floresan hale getirdiği bulunmuştur.

dalgalarından farklı olarak ne yansıyor ne de kırılıyordu. On yıl kadar bir süre boyunca fizikçiler, tam olarak ne olduklarını anlamadan, x-ışınları ile (bilinmeyen anlamına gelen x, Almanya'da *Röntgenstrahlen* olarak adlandırılsa da) verimli bir şekilde çalıştılar.[14]

Sonunda, yirminci yüzyılın başlarında, x-ışınlarının son derece kısa dalga boyuna sahip bir elektromanyetik dalga biçimi olduğu gösterildi, ancak dalga-parçacık ikiliği kuantum mekaniğinin ortaya çıkışıyla açıklığa kavuşana kadar bazı karışıklıklar devam etti (bkz. 32. Bölüm, s. 491). 1912 yılında Planck ve Einstein ile birlikte çalışan fizikçi Max von Laue, x-ışınlarının çok küçük dalga boylarıyla ancak çok küçük ızgara yapısına sahip maddeler tarafından incelenebileceğini (yani yansıtılabileceğini veya kırılabileceğini) ve bu tür aralıkların "bir kristalin iyonları arasındaki atomlar arası mesafelerde"[15] bulunabileceğini fark etti. Bu, x-ışınlarının gerçekten de elektromanyetik dalgalar olduğunu ve dalga boylarının 10^{-13} metre gibi çok kısa olduğunu kanıtladı. Bu, kristalografide x-ışını kırınımının kullanımı gibi yepyeni bir araştırma alanını başlattı ve kimya, jeoloji, metalurji ve en önemlisi biyolojide önemli bir rol oynamaya başladı. James D. Watson ve Francis Crick tarafından 1953 yılında DNA molekülünün çift sarmal yapısının belirlenmesinde anahtar bir teknik olmuştur.

Kuantum Keşfi

1900 yılında Max Planck kırk iki yaşındaydı.[16] Oldukça dindar ve akademik bir ailede doğmuştu ve mükemmel bir müzisyendi (kendisi için özel olarak bir harmonyum yaptırmıştı).[17] Ancak bilim Planck'ın mesleğiydi ve yüzyılın başında mesleğinin zirvesine yakındı, Prusya Akademisi'nin bir üyesiydi ve her zaman işe yaramayan fikirlerin velut bir üreticisi olarak tanındığı Berlin Üniversitesi'nde tam zamanlı bir profesördü.[18]

1897'de, Maxwell'i Cambridge, İngiltere'deki Cavendish Laboratuvarı'nın yöneticisi olarak takip eden J. J. Thomson, katot ışın tüplerine farklı gazlar pompalamış ve zaman zaman bunları mıknatıslarla çevrelemiştir. Koşulları sistematik olarak değiştirerek, katot ışınlarının aslında katottan püsküren ve anoda çekilen sonsuz küçüklükte *parçacıklar* olduğunu gösterdi. Parçacıkların, maddenin bilinen en küçük birimi olan hidrojen atomlarından daha hafif olduğunu ve deşarjın içinden geçtiği gaz *ne olursa olsun* tamamen aynı olduğunu keşfetti. Thomson, bugün elektron olarak bilinen temel bir şeyi açıkça tanımlamıştı.[19]

Önümüzdeki yıllarda birçok başka madde parçacığı keşfedildi, ancak Max Planck'ın ilgisini çeken şey parçacık kavramının kendisiydi ve Thomson'ın elektronları keşfettiği yıl olan 1897'de Planck, adını duyuracak olan proje üzerinde çalışmaya başladı. Antik çağlardan beri bir maddenin (örneğin demir)

ısıtıldığında önce donuk kırmızı, sonra parlak kırmızı, daha sonra da beyaz renkte parladığı biliniyordu. Bunun nedeni, (ışığın) daha uzun dalga boylarının orta sıcaklıklarda ortaya çıkması ve sıcaklık arttıkça daha kısa dalga boylarının ortaya çıkmasıdır. Materyal beyaz-sıcak hale geldiğinde, tüm dalga boyları yayılır. Daha da sıcak cisimler -örneğin yıldızlar- üzerinde yapılan çalışmalar, bir sonraki aşamada daha uzun dalga boylarının düştüğünü, böylece rengin yavaş yavaş spektrumun mavi kısmına geçtiğini göstermektedir. Planck bu durumdan ve bunun ikinci bir gizemle, yani siyah cisim problemiyle olan bağlantısından çok etkilenmişti. Mükemmel bir şekilde oluşmuş bir siyah cisim, elektromanyetik radyasyonun her dalga boyunu eşit derecede iyi emen bir cisimdir. Bu tür cisimler doğada mevcut değildir, ancak örneğin lamba siyahı, tüm radyasyonun yüzde 98'ini emerek buna yaklaşır.[20] Klasik fiziğe göre, siyah bir cisim yalnızca sıcaklığına göre radyasyon yaymalı ve ardından bu radyasyon her dalga boyunda yayılmalıdır, yalnızca beyaz renkte parlamalıdır. Ancak Planck'ın elindeki, porselen ve platinden yapılmış ve Charlottenburg'daki Standartlar Bürosu'nda bulunan mükemmel siyah cisimler üzerinde yapılan çalışmalar, ısıtıldıklarında aşağı yukarı bir demir yığını gibi davrandıklarını, önce donuk kırmızı, sonra parlak kırmızı-turuncu, daha sonra da beyaz ışık yaydıklarını gösterdi. Neden?

Planck'ın devrim niteliğindeki fikri ilk olarak 7 Ekim 1900'de aklına geldi. O gün meslektaşı Heinrich Rubens'e, üzerinde siyah bir cisimdeki radyasyonun davranışını açıklamak için bir denklem çizdiği bir kartpostal gönderdi.[22] Planck'ın fikrinin özü, başlangıçta sadece matematiksel olarak, elektromanyetik radyasyonun Newton'un iddia ettiği gibi sürekli olmadığı, ancak belirli bir boyuttaki paketler halinde yayılabileceğiydi. Ona göre bu, tıpkı bir hortumdan sadece sıvı "paketleri" halinde su fışkırtılabilmesi gibiydi. O yıl 14 Aralık'ta Planck Berlin Fizik Derneği'nde yaptığı konuşmada teorisinin tamamını ortaya koymuştu. Bunun bir parçası, Planck'ın *h* adını verdiği ve daha sonra Planck Sabiti olarak bilinen bu küçük enerji paketinin boyutlarının hesaplanmasıydı.[23] Planck'ın hesaplamasına göre bu, saniyede 6,55 X 10^{-27} erg değerine sahipti (erg küçük bir enerji birimidir). Planck bu çok küçük paketi evrenin temel bölünmez yapı taşı, "kuantum" adını verdiği bir radyasyon "atomu" olarak tanımlamıştı. Bu, doğanın sürekli bir süreç olmadığının, bir dizi son derece küçük sarsıntılarla hareket ettiğinin doğrulanmasıydı. Kuantum fiziği gelmişti.

Ya da tam olarak değil. Planck'ın kuantuma giden yirmi yıl içinde ortaya attığı teorilerin o kadar çoğunun yanlış olduğu kanıtlanmıştı ki, Berlin Fizik Derneği'nde yaptığı konuşma kibar bir sessizlik içinde dinlendi ve hiç soru sorulmadı. Fikrinin öneminin anlaşılması için dört yıl geçmesi gerekti ve o zaman da kendi devrimini yaratacak bir adam tarafından bu kavranmıştı: Albert Einstein.[24]

Bilimin "Annus Mirabilis"i

Gördüğümüz gibi Almanya teorik fizik geleneğine öncülük etti -Clausius, Boltzmann, Hertz, Planck. Ancak tarihteki en ünlü teorik fizikçi Albert Einstein'dı ve entelektüel sahneye büyük bir patlamayla çıktı. Dünyadaki tüm bilimsel dergiler arasında en çok aranan koleksiyon parçası *Annalen der Physik*, cilt XVII, 1905'tir, çünkü o yıl Einstein dergide bir değil üç makale yayınlamış ve 1905'in bilimin mucizeler yılı olarak adlandırılmasına neden olmuştur.

Einstein 14 Mart 1879'da Stuttgart ve Münih arasındaki Ulm'da doğdu.[25] Babası Hermann elektrik mühendisiydi. Okulda mutsuz olan Albert, otokratik atmosferden nefret ettiği gibi, kaba milliyetçilikten ve acımasız Yahudi düşmanlığından da nefret ediyordu. Öğrenci arkadaşları ve öğretmenleriyle, okuldan atılmasına neden olacak kadar sürekli tartışıyordu. On altı yaşındayken ailesiyle birlikte Milano'ya taşındı, on dokuz yaşında Zürih Üniversitesi'ne gitti ve daha sonra Bern'de patent memuru olarak iş buldu. Yarı eğitimli ve yarı akademik hayatın içinde yarı dışında, 1901 yılında bilimsel makaleler yayınlamaya başladı.[26]

İlkleri dikkat çekici değildi. Ne de olsa Einstein'ın en son bilimsel literatüre erişimi yoktu ve başkalarının çalışmalarını ya tekrarlıyor ya da yanlış anlıyordu. Bununla birlikte, uzmanlık alanlarından biri istatistiksel tekniklerdi -Ludwig Boltzmann'ın yöntemleri- ve bu onu iyi bir yerde tutuyordu. Belki de daha da önemlisi, bilimin ana akımının dışında olması, 1905'te aniden gelişen özgünlüğüne yardımcı olmuş olabilir. Einstein'ın üç büyük makalesi, mart ayında kuantum teorisi, mayıs ayında Brown hareketi ve haziran ayında da özel görelilik teorisi üzerine yayımlandı.[27] Planck'ın orijinal makalesi Aralık 1900'de Berlin Fizik Derneği'nde okunduğunda çok az heyecan yaratmış olsa da, diğer bilim adamları kısa sürede Planck'ın haklı olması gerektiğini fark ettiler: fikri, kimyasal dünyanın ayrık birimlerden -elementlerden- oluştuğu gözlemi de dahil olmak üzere pek çok şeyi açıklıyordu. Ayrık elementler, kendileri de ayrık olan temel madde birimleri anlamına geliyordu. Ama aynı zamanda, yıllarca yapılan deneyler ışığın bir dalga gibi davrandığını göstermişti.[28]

Einstein, makalesinin ilk bölümünde, fiziğin daha sonra ünleneceği zihin açıklığını erkenden göstererek, ışığın bazı zamanlarda dalga, bazı zamanlarda ise parçacık olduğuna dair o güne kadar düşünülemeyen bir öneride bulundu. Bu fikrin kabul edilmesi, hatta anlaşılması, Einstein'ın görüşünün mevcut gerçeklere uyduğunu fark eden fizikçiler dışında biraz zaman aldı. Zaman içinde dalga-parçacık ikiliği, 1920'lerde kuantum mekaniğinin temelini oluşturdu.*

* Hem parçacık hem de dalga olan bir şeyi görselleştirmekte zorluk çekiyorsanız, iyi bir arkadaşınız var demektir. Burada esasen matematiksel olan niteliklerle uğraşıyoruz ve tüm görsel analojiler yetersiz kalacaktır. Yirminci yüzyılın tartışmasız en iyi iki fizikçisinden biri olan Danimarkalı Niels Bohr, daha sonraki fizikçilerin "kuantum tuhaflığı" olarak adlandırdıkları fikir karşısında "başı dönmeyen" herkesin aklını kaçırmış olduğunu söylemişti.

Bu makaleden iki ay sonra Einstein, Brown hareketi üzerine ikinci büyük çalışmasını yayınladı. Suda asılı halde mikroskop altında incelendiğinde, milimetrenin yüzde birinden daha büyük olmayan küçük polen taneleri ileri geri sarsılır veya zikzak çizer. Einstein'ın fikri, bu "dansın" polenlerin rastgele çarpan su molekülleri tarafından bombardımana tutulmasından kaynaklandığı yönündeydi. Burada istatistik bilgisi işe yaradı, çünkü karmaşık hesaplamaları deneyle doğrulandı. Bu genellikle moleküllerin varlığının ilk kanıtı olarak kabul edilir.

Einstein'ı ünlü yapacak olan, özel görelilik teorisi üzerine yazdığı üçüncü makalesi oldu.[29] $E = mc^2$ sonucuna varmasına yol açan bu teoriydi. Özel görelilik kuramını açıklamak kolay değildir (genel kuram daha sonra ortaya çıkmıştır), çünkü bu kuram evrende sağduyunun bozulduğu uç -ama temel- durumlarla ilgilenir. Ancak bir düşünce deneyi yardımcı olabilir. Bir tren istasyonunda durduğunuzu ve bir trenin soldan sağa doğru hızla ilerlediğini düşünün. Trende bulunan bir başkası tam yanınızdan geçtiği anda, vagonun ortasında bulunan bir ışık yanıyor. Şimdi, trenin içini görebilmeniz için şeffaf olduğunu varsayarsanız, platformdaki gözlemci olarak siz, ışık demeti vagonun arkasına ulaştığında, vagonun ilerlemiş olacağını göreceksiniz. Başka bir deyişle, ışık demeti vagonun yarısından biraz daha az yol kat etmiştir. Ancak, trenin içindeki kişi ışık demetinin vagonun ön tarafına çarptığı anda vagonun arka tarafına da çarptığını görecektir. Dolayısıyla ışık demetinin vagonun arkasına ulaşması için geçen süre iki gözlemci için farklıdır. Einstein bu tutarsızlığın ancak algının gözlemciye göre göreceli olduğu ve ışık hızı sabit olduğu için zamanın duruma göre değişmesi gerektiği varsayımıyla açıklanabileceğini söyledi. En ünlü tahmini, saatlerin yüksek hızlarda seyahat ederken daha yavaş hareket edeceğiydi. Bu sağduyu karşıtı fikir aslında yıllar sonra deneylerle doğrulandı. Fizik dönüşüme uğradı.[30]

Sürekliliğin Sırrı ve "Arada" Kelimesinin Anlamı

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Almanya, başlangıçta son derece teorik olsa da, sonunda aynı ölçüde temel ve pratik olduğunu kanıtlayacak fikirlerle çok ilgili olan olağanüstü bir "saf" matematikçiler kuşağı yetiştirdi.[31] Planck ile birlikte, ancak çok farklı bir başlangıç noktasından hareket ederek, gelecekte dijital devrim haline gelecek olan şeyin temelini tasarladılar.

Gördüğümüz üzere, Carl Friedrich Gauss, Bernhard Riemann ve Felix Klein Göttingen'in matematiğin dünya başkenti olarak kurulmasına yardımcı olmuşlardı, ancak diğer Alman üniversite şehirleri -Heidelberg, Halle ve Jena- yakın ikincilerdi. Bu küçük, uzak ve kendi içine kapalı dünyalarda, kalabalık metropollerden uzakta, matematikçilerin zihinleri temel konuları keşfetmek için özgür ve açıktı. Ve birçoğu için sayı teorisi nihai soyutlamaydı.

1831'de doğan Richard Dedekind, Gauss'un Göttingen'deki son öğrencilerinden biri ve cenazesinde tabutunu taşıyanlardan biriydi.[32] Dedekind kendini işine adamış, hiç evlenmemiş bir akademisyendi ve zamanının çoğunu Gauss'un bir ya da iki katkısını ve diğer büyük hocası Peter Lejeune Dirichlet'in türevlenebilir fonksiyonlar ve trigonometrik seriler üzerine yazdığı makalelerin çoğunu yayına hazırlamakla geçiriyordu (Dirichlet'in kendisini "yeni bir adam" yaptığını söylemekten hoşlanırdı).[33] Bu alıştırma Dedekind'e kendi fikirlerini vermişti ve 1872'de yayınlandığında bir broşürden fazlası olmamasına rağmen, *Süreklilik ve İrrasyonel Sayılar* kısa sürede bir klasik haline geldi ve matematikçilerin "sayısal süreklilik" ya da sürekliliğin sırrı olarak adlandırdıkları şeyin bugüne kadarki en iyi açıklaması oldu.

Sürekliliğin "sırrı", hiç kimseyi değilse bile matematikçileri rahatsız eden konulardan biridir (elbette teorik olarak Newton'un söylediği gibi enerjinin sürekli olarak yayılmadığını savunan kuantum teorisiyle bağlantılıdır). Süreklilik sorunu, "arada" olmanın ne anlama geldiğini kavramaya çalıştığınızda ortaya çıkar. MÖ altıncı yüzyılın başlarında Pisagor kesirlerin tam sayıların "arasında" yer aldığını biliyordu. Sonra irrasyonel sayılar bu düşünceyi bozdu, ondalık gösterimleri devam etti ve devam etti. "Arada" probleminin artık yeniden ifade edilmesi gerekiyordu. Eğer irrasyonel sayılar tam sayılar ile rasyonel kesirler arasında yer alıyorsa, örneğin 0 ile 1 arasında kaç sayı vardı? Daha da kafa karıştırıcı olanı, 0 ile 1 arasında, 1 ile 1.000 arasında olduğu kadar çok sayı varmış gibi görünüyordu. Bu nasıl olabilirdi?[34]

Dedekind'in çözümü zarif olduğu kadar basitti de. Matematiksel terimlerle şöyle yazmıştı: "Eğer aralıktaki diğer tüm sayıları *A* ve *B* olmak üzere iki sınıfa ayıran tek bir sayı, *a*, seçilebilirse, öyle ki *A*'daki tüm sayılar *a*'dan küçük, *B*'dekilerin tümü *a*'dan büyük olurken, *a*'nın kendisi her iki sınıfa da atanabilir, o zaman aralık tanımı gereği süreklidir." Dedekind sürekliliğin (sayısal anlamını) "arasında" kavramını kaldırarak tanımlamıştı.

"Arada" kavramı felsefi sınırlara dayanır ve Kant'ı rahatsız etmiş olan "önce" ve "öte" gibi kavramları akla getirir. Bu, bir anlamda, Dedekind'in meslektaşı Georg Cantor'un ilgisini çeken şeydi. Dedekind'in Gauss ile çalışmış olması gibi, Cantor da en azından 1866'ya kadar Berlin'de Karl Weierstrass'ın öğrencisi olmuştu. 1845'te dindar bir Lutherci ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Cantor metafizikle çok ilgiliydi ve en büyük keşfi olan sonsuz kardinal sayıları bulduğunda bunların kendisine Tanrı tarafından vahyedildiğine inanıyordu.[35] Manik-depresif olan Cantor günlerini bir akıl hastanesinde geçirdi, ancak 1872 ile 1897 yılları arasında kümeler teorisini ve sonsuz sayılar aritmetiğini yarattı.[36]

Her şeyi başlatan makale "Trigonometrik Seriler Teorisindeki Bir Teoremin Sonuçları Üzerine" başlığını taşıyordu. Cantor, dudak uçuklatan başlığıyla

bu makalesinde "küme" kavramını hem matematiğin hem de felsefenin en ilginç terimlerinden biri haline getirdi (kendisi genellikle küme teorisinin kurucusu olarak kabul edilir).[37] Ancak matematikçileri şaşırtan bir sonraki adımı oldu (aslında daha önce kimsenin bunu fark etmemiş olması da bir sürprizdi). 1, 2, 3 ... *n* serisi sonsuz bir kümeydi ve 2, 4, 6 ... *n* de öyleydi. Ancak bundan bazı sonsuz kümelerin diğerlerinden daha büyük olduğu sonucu çıktı: 1, 2, 3 ... *n* sonsuz serisinde 2, 4, 6 ... *n*'dekinden daha fazla tamsayı vardır. Ardından Cantor'un bir doğru parçası üzerindeki sonsuz nokta sayısının bir düzlem şeklindeki sonsuz nokta sayısına eşit olduğuna dair kanıtı geldi. Dedekind'e 29 Haziran'da "Görüyorum ama inanmıyorum!" diye yazdı. Bu cümleyi hatırlamakta fayda var.

Herkes devrimin böyle bir şey olduğunu düşünmüyordu. Berlin'den Cantor'un eski profesörü Leopold Kronecker, Hermann von Helmholtz ve hatta Friedrich Nietzsche gibi yeni fikirlere saldırdı ve sayıların gerekli olsa da "kurgu" olduğunu kabul etti. Artık hem Halle'deki Cantor'un bir üstündeki Jena'daki Gottlob Frege hem de İtalyan Giuseppe Peano da sayının doğasıyla boğuşuyordu. Frege'nin cevabı Peano'nunkinden (ve Dedekind'inkinden) daha az karmaşıktı ama kendi geliştirdiği özel bir notasyonu kullanıyordu.[38]

1848 doğumlu Frege bugün iki temel eseriyle tanınmaktadır: 1879 tarihli *Begriffsschrift* ve 1884 tarihli *Die Grundlagen der Arithmetik* (Aritmetiğin Temelleri). Frege'nin temel fikri, dilin mantığı matematik gibi tanımladığı ve bu ikisinin karşılaştırılmasıyla mantığın temel unsurlarının ortaya çıkacağıdır. Bu, Weierstrass'ın bir başka öğrencisi olan Halleli Edmund Husserl'in ilgisini çeken bir yaklaşımdı; Husserl'in *Über den Begriff der Zahl* (Sayı Kavramı Üzerine) adlı doktora tezini 1891'de *Philosophie der Arithmetik* (Aritmetik Felsefesi) adlı iddialı çalışması izledi. Frege'nin *Aritmetiğin Temelleri*'ni kendi çalışmalarında kullanmış olan Husserl, *Felsefe*'yi bir saygı göstergesi olarak Frege'ye göndermiştir.[39] Husserl bir kümeyi matematiksel olarak tanımlamaya çalışmak yerine, *zihnin* genellikleri nasıl oluşturduğunu -ilk etapta çarpımları birimlere dönüştürmeyi- sormuştur. Başka bir deyişle, bu matematiksel bir sorundan önce felsefi ya da epistemolojik bir sorundu. Ve Kantçı bir yanıt verdi. Husserl, gerçek sayıların sürekliliğinin bilince asla sunulamayacağını söyledi. Süreklilik tıpkı uzay, zaman ya da sonsuzluk gibi zihnimizin bir yaratımıydı. Bu Frege için çok fazlaydı ve *Aritmetik Felsefesi*'ni bir "yıkım" olarak reddetti.[40]

İkinci büyük Alman matematikçiler kuşağının en genci olan David Hilbert (1862-1943), matematiğe felsefi açıdan bakması bakımından Frege/Husserl ekolündendi. Ama aynı zamanda kümeler matematiğiyle de aynı derecede ilgilenerek Cantor/Dedekind ekolüne giriyordu.

Doğu Prusya'daki Königsberg'de, şimdiki adıyla Kaliningrad'da doğan Hilbert, Kant'ın 140 yıl önce gittiği Collegium Friedrichianum'a devam etti.

Hilbert, Felix Klein onu Göttingen'e çekene kadar yani 1895 yılına değin Königsberg'de profesörlük yaptı. Burada, aralarında Hermann Weyl, Richard Courant ve John von Neumann'ın da bulunduğu, sonradan ünlü olacak pek çok matematikçinin akıl hocası oldu.[41]

Hilbert sayılarla ve sezgi ile mantık arasındaki farkla ilgileniyordu. Sayının belirli yönlerinin (örneğin düzen ve bazı kümeler) sezgisel olduğunu düşünüyor ve mantığın sezgiden nerede devraldığını tanımlamak istiyordu. En çok 1900 yılında Paris'teki Uluslararası Matematikçiler Kongresi'nde sunduğu, matematiğin çözülmemiş yirmi üç problemini "istisnai" olarak tanımlamasıyla tanındı, ancak bunların keşfedilmeyi bekleyen problemlerin sadece bir örneği olduğunu söyledi.[42] Daha sonra "sonsuz boyutlu Öklid uzayı" olarak adlandırdığı ve daha sonra "Hilbert uzayı" olarak adlandırılan şeyle ilgilenmeye başladı ve Einstein-Hilbert eylemi olarak adlandırılan Genel Göreliliğin son şekli üzerinde Einstein ile birlikte çalıştı.

Fizik ve matematik bir anlamda kavramsal bir örtüşmeye sahipti; her ikisi de süreklilik ve parçalılığın doğasıyla ilgileniyordu. Bu kaygı, dijital devrimde -ama on yıllar sonra- meyvelerini verecekti.

26.

Viyana'da Duyarlılık ve Duygusallık

1887 Eylül'ünün başlarında Arthur Schnitzler -hekim, yazar, amatör piyanist- Viyana'daki düzenli gezintilerinden birindeydi (Clive James'e göre o kadar tanıdık bir figürdü ki, "neredeyse Ringstrasse'nin bir parçasıydı") ve kendisine "Jeanette" diyen çekici bir genç kadınla karşılaştı. Sosyal olarak birbirlerinden çok farklıydılar. Adam iyi eğitimli bir burjuvaydı, kadın ise bir nakışçı. Yine de, iki gün sonra Jeanette onun odasını ziyaret etti ve sevgili oldular. Sonraki aylar boyunca Schnitzler, gerçekleşen her cinsel ilişkiyi günlüğüne kaydetti. İlişki 1889'un sonunda hiddetli bir şekilde sona erdiğinde, aradan geçen iki yıl içinde 583 kez seviştiklerini hesaplayabildi. Kesinlik dikkat çekiciydi, ama Schnitzler'in cinsel gücü de öyleydi: Birçok kez şehirden uzaklaşmış ve çetelesini tutabilmek için Jeanette'le bir gecede beş kez sevişmişlerdi.[1]

Bilimsel kesinlik, kabadayılık, deneysellik ve (Salvarsan öncesi bir dünyada) cinsel serbestliğin bu karışımı, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Viyana'da dönen fikir karmaşasını her şey kadar iyi göstermektedir. Ve 1900 yılında, Almanca konuşulan şehirler arasında Viyana kesinlikle öncelikliydi. Yirminci yüzyıl başlarken kıta Avrupası'nın zihniyetini temsil ettiği söylenebilecek bir yer varsa, o da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun başkentiydi.

Orijinal Kafe Topluluğu

Viyana'nın mimarisi, şehrin kendine özgü karakterinin belirlenmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Üniversite, opera binası ve parlamento binasını da içeren anıtsal binalar çemberi Ringstrasse, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında eski şehrin merkezi bölgesinin etrafına inşa edilmiş ve şehrin entelektüel ve kültürel yaşamını nispeten küçük ve erişilebilir bir alana hapsetmişti. Viyana'yı Londra, Paris ya da Berlin'den farklı kılan gayri resmi bir kurum olan şehrin kendine özgü kahvehaneleri burada ortaya çıkmıştı.[2] Mermer kaplı masalar, günün gazeteleri, akademik dergileri ve kitapları kadar yeni fikirler

için de bir platformdu. Bu kafelerin kökeninin, Türklerin 1683'te Viyana'yı kuşattıktan sonra terk ettikleri kamplarda büyük kahve stoklarının bulunmasına dayandığı söylenir. Bunun doğruluğu ne olursa olsun, 1900 yılına gelindiğinde Viyana kafeleri, küçük bir fincan kahve satın alındığında günün geri kalanında orada kalma ve her yarım saatte bir gümüş tepside bir bardak su getirme hakkını da beraberinde getiren gayri resmi kulüplere dönüşmüştü. Gazeteler, dergiler, bilardo masaları ve satranç takımlarının yanı sıra kalem, mürekkep ve (antetli) yazı kağıtları da ücretsiz olarak sağlanıyordu. Müdavimler en sevdikleri kahvehaneden mektuplarını alabiliyordu; Café Griensteidl gibi bazı işletmelerde, masalarında çalışan yazarlar için büyük ansiklopediler ve diğer referans kitapları hazır bulunduruluyordu.[3]

Bir sanat Biçimi Olarak Liderlik

Café Griensteidl'da toplanan bir grup bohem, *Jung Wien* (Genç Viyana) olarak biliniyordu. Bu grupta Schnitzler, Hugo von Hofmannsthal, parlak bir muhabir, deneme yazarı ve daha sonra Siyonist hareketin lideri olan Theodor Herzl, yazar Stefan Zweig ve liderleri gazete editörü Hermann Bahr yer alıyordu. Bahr'ın gazetesi *Die Zeit*, bu yeteneklerin birçoğu için bir forum niteliğindeydi; aynı şekilde *Die letzten Tage der Menschheit* (İnsanlığın Son Günleri) adlı oyunuyla ünlü Karl Kraus'un daha az parlak olmayan editörlüğünü yaptığı *Die Fackel* (Meşale) de öyle.[4]

Arthur Schnitzler'in (1862-1931) kariyeri Freud'unki ile bir dizi ilgi çekici paralellik taşıyordu. O da doktor ve nörolog olarak eğitim almış ve nevrasteni üzerine çalışmıştır. Ancak Schnitzler, yazıları birçok psikanalitik kavramı yansıtmasına rağmen (aşk ilişkilerinin bir eğitim sağladığını düşünüyordu) tıptan edebiyata yöneldi. İlk eserlerinde kafe sosyetesinin boşluğunu irdeledi, ancak Schnitzler'in asıl iz bıraktığı eser "Teğmen Gustl" (1901) öyküsü ve *Der Weg ins Freie* (Açıklığa Giden Yol; 1908) romanı oldu. Sürekli bir iç monolog olan "Teğmen Gustl", "kaba bir sivilin" operanın kalabalık vestiyerinde teğmenin kılıcına dokunmaya cüret ettiği bir olayı başlangıç noktası olarak alır. Bu hareket teğmenin kafasının karışmasına ve istem dışı "bilinç akışı saçmalıkları" yaşamasına neden olur ki bu da bir bakıma Proust'un habercisidir. *Açıklığa Giden Yol*'da kitabın dramatik yapısı gücünü, birkaç Yahudi karakterin kariyerlerinin nasıl engellendiği ya da hüsrana uğratıldığının incelenmesinden alır. Schnitzler antisemitizmi sadece yanlış olduğu için değil, çökmekte olan bir estetizm ve "kitlelerin manipüle edildiği bir tiyatroya dönüşen" bir parlamentoyla birlikte içgüdüleri tamamen dizginleyen ve romanda birçok Yahudi karakter tarafından temsil edilen "amaçsal, ahlaki ve bilimsel" kültürü bastıran kitle toplumunun gelişiyle ortaya çıkan yeni, liberal olmayan bir kültürün

sembolü olarak suçlar. Schnitzler, örneğin "hayal gücü ve sadakat arasındaki savaşın" "hayatın bir gerçeği" olduğunu düşünen kararlı bir realistti.[5]

Hugo von Hofmannsthal (1874-1929) daha da ileri gitti. Aristokrat bir ailede doğan babası, oğlunu Hugo henüz çok küçükken Café Griensteidl takımıyla tanıştırmış, böylece Bahr'ın etrafındaki grup gençlerin erken gelişen yetenekleri için adeta bir sera görevi görmüştür. Hofmannsthal kariyerinin başlarında "Alman şiir tarihinin en parlak başarısı" olarak nitelendirilen eserleri ortaya koymuş, ancak estetik tavırdan hiçbir zaman tam anlamıyla hoşnut olmamış ve bilimin Viyana'nın eski estetik kültürüne tecavüzüne dikkat çekerek 1905'te şöyle yazmıştır: "Çağımızın doğası çokluk ve belirsizliktir. Sadece *das Gleitende* [kayan, hareketli olan şey] üzerinde durabilir." Boltzmann ve Planck'ın keşiflerinden sonra Newtoncu dünyanın nasıl kaydığını bundan daha iyi anlatan bir tanım olabilir miydi? "Her şey parçalara ayrıldı," diye yazıyordu Hofmannsthal, "parçalar tekrar daha fazla parçaya ayrıldı ve artık hiçbir şey kavramların kendisini kucaklamasına izin vermedi."[6] Schnitzler gibi Hofmannsthal da ikili monarşideki siyasi gelişmelerden ve özellikle de antisemitizmin büyümesinden rahatsızdı. Ona göre, irrasyonalizmdeki bu yükseliş, gücünün bir kısmını gerçeklik anlayışındaki bilim kaynaklı değişikliklere borçluydu; yeni fikirler büyük ölçekli gerici bir irrasyonalizmi teşvik edecek kadar rahatsız ediciydi. Bu nedenle yirmi altı yaşında şiiri bıraktı ve tiyatronun mevcut zorluklarla başa çıkmak için daha iyi bir şans sunduğunu hissetti. Hofmannsthal, (Yunan tarzında) tiyatronun siyasi gelişmelere karşı koymaya yardımcı olabileceğine inanmaya başladı. *Fortunatus ve Oğulları* (1900-01) ve *Kral Candaules* (1903) oyunlarından Richard Strauss için yazdığı librettolara kadar tüm eserleri, bir sanat formu olarak siyasi liderlikle ilgilidir; kralların amacı düzeni korumak ve mantıksızlığı kontrol etmektir. Hofmannsthal'a göre irrasyonel olana bir çıkış yolu verilmelidir ve onun çözümü "bütünün töreni", yani kimsenin kendini dışlanmış hissetmediği ritüel bir siyaset biçimidir.[7] Oyunları, Freud'un teorilerini öngören dramalarda bireysel psikolojiyi grup psikolojisiyle birleştirerek bütünün törenlerini yaratma girişimleridir. Kendi deyimiyle, sanat "ulusun ruhani alanı" haline gelmişti. Hofmannsthal her zaman krallar hakkında yazdıklarının Viyana'nın büyük bir lider, ahlaki rehberlik sunacak ve ileriye giden yolu gösterecek birini ortaya çıkarmasına yardımcı olacağını ummuştur. Kullandığı kelimeler, sonunda gerçekleşecek olana esrarengiz bir şekilde yakındı. Umduğu şey "gaspçı damgası yemiş bir dâhi", "gerçek bir Alman ve mutlak bir insan", bir "peygamber", "şair", "öğretmen", "baştan çıkarıcı", "erotik bir hayalperest"ti.[8]

Hofmannsthal'ın krallık estetiği ve "bütünün törenleri" nasıl *das Gleitende*'ye karşı bilimsel keşiflerin yol açtığı bir tepkiyse, Franz Clemens Brentano'nun (1838-1917) yeni felsefesi de öyleydi. Brentano, aralarında

Freud ve Tomaš Masaryk'in de bulunduğu öğrencilerinin derslerini doldurduğu popüler bir adamdı. Heykel gibi bir figürdü ve sık sık Tuna Nehri'nde yüzerken görülürdü. Çok satan bir bilmece kitabı yayınladı. Josef Breuer onun doktoruydu.

Brentano'nun asıl ilgi alanı, Tanrı'nın varlığının mümkün olduğunca bilimsel bir şekilde kanıtını göstermekti. Ona göre felsefe döngüler halinde ilerliyordu ve her biri dört evreye ayrılan üç evre vardı: araştırma, uygulama, şüphecilik ve mistisizm. Bunları aşağıdaki şemada ortaya koymuştur:

DÖNGÜLER

EVRELER	*Antik*	*Ortaçağ*	*Modern*
Soruşturma	Thales'ten Aristoteles'e	Aquinalı Thomas	Bacon'dan Locke'a
Uygulama	Stoacılar, Epikürcüler	Duns Scotus	Aydınlanma
Şüphecilik	Septikler, Eklektikler	Occamlı William	Hume
Mistisizm	Neo-platoncular, Neo-Pythagorasçılar	Lullus, Cusanus	Alman İdealizmi

Bu yaklaşım Brentano'nun entelektüel tarihte klasik bir yarı yol figürü olmasına yardımcı olmuştur. Bilimi onu, yirmi yıllık bir araştırmadan sonra, gerçekten de "anlama yetisi" adını verdiği (Kant'ın bir yankısı) "ebedi, yaratıcı ve sürdürücü bir ilkenin" var olduğu sonucuna götürdü. Aynı zamanda, felsefenin döngüler halinde hareket ettiği görüşü, bilimin ilerlemeciliğinden şüphe duymasına yol açtı. Buna rağmen, onun yaklaşımı yirminci yüzyılın ilk yıllarında etkili olan iki başka felsefe dalını, Edmund Husserl'in fenomenolojisini ve Christian von Ehrenfels'in *Gestalt* teorisini ateşledi.[9]

Husserl (1859-1938), Freud ile aynı yıl ve hem Freud hem de Mendel ile aynı eyalette, Moravya'da doğdu. Freud gibi Yahudi'ydi, ancak Berlin, Leipzig ve Viyana'da okuyarak daha kozmopolit bir eğitim aldı. İlk ilgi alanları -daha önce de gördüğümüz gibi- matematik ve mantıktı, ancak kendini psikolojiye yönelmiş buldu. O günlerde, Almanca konuşulan ülkelerde psikoloji genellikle felsefenin bir yönü olarak öğretiliyordu, ancak özellikle Wilhelm Wundt'un öncülük ettiği laboratuvar psikolojisi sayesinde kendi disiplini kadar hızla büyüyordu. Leipzig'de üretken bir profesör olan Wundt (1832-1920) -çalışmaları 53.000 sayfayı bulmaktadır- Helmholtz ile aynı laboratuvarı paylaşmış ve hayatı boyunca deneysel fizyoloji metodolojisini psikolojiye dahil etmeye çalışmıştır. Dilthey'ın aksine Wundt, psikolojimizin eninde sonunda laboratuvarda gözlemlenen refleks yayları gibi küçük fiziksel olaylarla açıklanacağına kesin olarak inanıyordu.[10]

Wundt'un bazı derslerine katılmış olan Husserl, en iyi şekilde, varoluş olgusunu din dışı bir şekilde anlamakla ilgilenen post-Kantçı, post-Darwinist, post-Nietzscheci ve dolayısıyla post-Hıristiyan bir filozof olarak anlaşılabilir. Bu nedenle onun için anahtar kavramlar bilinç, mantık ve dildi. Dünya*nın* fenomenlerini ve dünya*daki* fenomenleri nasıl anlayacağız? Varlığımızın merkezi psikolojik olgusu olan zihin aracılığıyla bilinçliyiz; bilinç aracılığıyla bize sunulan olgular ne ölçüde gerçektir, yani zihnimizden, bilincimizden bağımsız mıdır? Yoksa zihinlerimiz bir şekilde bu olgulara "yönelmekte" midir? Mantık gibi görünüşte basit bir olgu dünyada "dışarıda" var mıdır, yoksa mantık zihnin bir "yönelimi" midir? Tüm bunlar dili kullanmamız ve anlamamızla nasıl ilişkilidir? Dil olguların doğru bir yansıması/betimlemesi midir ve eğer öyleyse, dilin analizi dünyayı anlamamıza nasıl yardımcı olur?

Husserl'in konuyla ilgili büyük kitabı *Logische Untersuchungen* (Mantıksal Araştırmalar) 1900 (birinci cildi) ve 1901'de (ikinci cildi) yayımlandı.[11] Husserl'in vardığı ana sonuç, zihnin deneyimi düzenleme, bilinci düzenleme "yönelimi" olduğu şeklinde güncellenmiş bir İdealizm olarak nitelendirilebilir. Husserl'in büyük bir üslupçu olmadığı söylenmelidir ve pek çok kişi -özellikle Anglofon dünyada- onu takip etmekte zorlanmaktadır. Ancak, kuşkusuz basit ve sade bir şekilde, neye ulaştığını yaklaştırmanın erişilebilir bir yolu, ya bir şamdan (siyah renkte) ya da birbirine karşıt iki yüz (beyaz renkte) olarak görülebilen iyi bilinen görsel yanılsamadır. Bu iki algı arasında neredeyse istemsiz olarak geçiş yapmamız, Husserl'e göre bilincimizde dünyayı nasıl deneyimlediğimizi belirleyen ya da belirlemeye yardımcı olan bazı düzenleyici ilkeler olduğu anlamına gelir.

Husserl, bir bireyin zaman içinde nasıl hem değiştiği hem de aynı kaldığı konusunda büyülenmişti: sürekli bir kimliğe sahip olmak ne anlama gelir ve bir bütünün parçası olmak ne anlama gelir? Husserl, bilimin ilkesel olarak bile asla ele alamayacağı, varlığın, bilincin bütün alanları olduğuna inanıyordu ve bu konuda Husserl (geniş bir arşiv bıraktı) bugün en iyi, üyeleri arasında Martin Heidegger, Jean-Paul Sartre ve Jürgen Habermas'ın da bulunduğu yirminci yüzyıl Batı felsefesinin kıta okulu olarak adlandırılan okulunun ilk babası olarak kabul edilmektedir. Kuzey Amerika ve İngiltere'de daha popüler olan Bertrand Russell ve Ludwig Wittgenstein tarafından başlatılan "analitik" okulun karşısında yer alırlar.[12]

Brentano'nun diğer önemli mirasçısı Gestalt felsefesi ve psikolojisinin babası Christian von Ehrenfels'tir (1859-1932). Ehrenfels 1897'de Prag'da felsefe profesörlüğü görevini kabul etti. Burada, Ernst Mach'ın bir dairenin boyutunun ve renginin "daireselliğini bozmadan" değiştirilebileceği gözleminden yola çıkan Ehrenfels, Brentano'nun fikirlerini değiştirerek zihnin bir şekilde "Gestalt niteliklerine yöneldiğini", yani doğada zihnin ve sinir sisteminin deneyimlemeye

önceden "hazırlandığını", yatkın olduğu belirli "bütünler" olduğunu savundu. Gestalt teorisi bir süre Alman psikolojisinde çok etkili oldu ve kendi içinde hiçbir yere varmasa da, gelişimin önemli bir aşamasında yenidoğanın belirli formları algılamaya hazır olması anlamına gelen "damgalama" teorisine zemin hazırladı.

Bilimin Patolojileri

O dönemde Viyana'da ayrıca, görünüşte rasyonel ama gerçekte açıkça bilim karşıtı olan bir dizi fikir de yaygındı ve bunlar da şimdi tuhaf bir şekilde okunuyor. Bunların başında Otto Weininger'in (1880-1903) teorileri geliyordu.

Yahudi karşıtı ama Yahudi bir kuyumcunun oğlu olan Weininger, "zorba bir kahvehane züppesi" haline gelmişti. İçine kapanma eğilimi vardı ve üniversiteden ayrılıp lisans tezini yayınlamadan önce kendi kendine sekizden fazla dil öğrendi.[13] Editörü tarafından *Geschlecht und Charakter* (Cinsiyet ve Karakter) olarak yeniden adlandırılan tez 1903 yılında yayınlandı ve büyük bir başarı yakaladı. Weininger, tüm insan davranışlarının her bir kişiye katkıda bulunan erkek ve dişi "protoplazma" terimleriyle açıklanabileceği görüşünü ileri sürerek, kitabında şiddetli bir Yahudi karşıtlığı ve abartılı bir kadın düşmanlığı ortaya koydu. Fikirlerini açıklamak için Weininger tarafından bir neolojizm sözlüğü icat edildi: örneğin idioplazma, cinsel olarak farklılaşmamış dokuya verdiği isimdi; erkek doku arrhenoplazma; ve dişi doku thelyplazmaydı. Ona göre tarihteki tüm önemli başarılar -örneğin tüm sanat, edebiyat ve hukuk sistemleri- eril ilke sayesinde ortaya çıkmıştır. Öte yandan dişil ilke olumsuz unsurları oluşturuyordu ve Weininger'e göre tüm bu olumsuz unsurlar Yahudi ırkında birleşiyordu. Ticari başarı ve şöhret Weininger'in huzursuz ruhunu yatıştırmadı. O yılın sonlarına doğru Viyana'da Beethoven'ın öldüğü evde bir oda kiraladı ve kendini vurdu. ("İntiharı bir sanat olarak gören bir şehirde, Weininger'inki bir başyapıttı.")[14] Yirmi üç yaşındaydı.

Seksle ve "cinsel bilim"in ortaya çıkışıyla daha az ilgilenmeyen daha iyi bir bilim adamı Katolik psikiyatrist Richard von Krafft-Ebing'di (1840-1902). Ünü, 1886'da Latince olarak yayınladığı ve kısa sürede yedi dile çevrilen, Almancası *Psychopathia Sexualis: eine klinischeforensische Studie* olan eserinden kaynaklanıyordu. "Klinik-adli" vaka öykülerinin çoğu mahkeme kayıtlarından alınmış ve cinsel psikopatolojiyi ya evlilik hayatına, ya sanattaki temalara ya da organize dinin yapısına bağlamaya çalışmıştır. Çalışmasının kötü şöhretinin dayandığı en kötü şöhretli "sapma", "mazoşizm" terimini icat etmesiydi. Bu sözcük, Graz'da bir polis müdürünün oğlu olan Leopold von Sacher-Masoch'un roman ve öykülerinden türetilmiştir. En açık öyküsü olan *Venus im Pelz*'de Sacher-Masoch, Barones Fanny Pistor ile olan ilişkisini anlatır ve bu ilişki sırasında "altı ay boyunca onun kölesi olmak için bir sözleşme imzalamıştır."[15]

Psychopathia Sexualis açıkça psikanalizin bazı yönlerinin habercisiydi. Krafft-Ebing, din gibi seksin de sanatta yüceltilebileceğini kabul ediyordu; her ikisi de "hayal gücünü alevlendirebilirdi."[16] Krafft-Ebing'e göre, din (ve dolayısıyla evlilik) içindeki seks "boyun eğme yoluyla kendinden geçme" olasılığını sunuyordu ve mazoşizm patolojisinin etiyolojisi olarak gördüğü şey, sapkın biçimdeki bu süreçti.[17]

"Tasarım Sanattan Daha Aşağıdır"

Viyana'daki baskın mimari Ringstrasse idi. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında, İmparator Franz Joseph'in eski şehir surlarının yıkılmasını emretmesi ve merkezin etrafında bir halka şeklinde geniş bir alanın açılmasının ardından başlayan bu halkada, takip eden elli yıl boyunca bir düzine anıtsal bina inşa edildi. Bunlar arasında Opera, Parlamento, Belediye Binası, üniversitenin bazı bölümleri ve muazzam bir kilise vardı. Çoğu süslü taş süslemelerle bezenmişti ve bu süslülük önce Otto Wagner'de, sonra da Adolf Loos'ta tepki yarattı.

Otto Wagner (1841-1918), 1894 yılında Viyana yeraltı demiryolunu inşa etme görevini aldığında "Beardsleyvari hayal gücü" ile ün kazandı.[18] Bu, otuzdan fazla istasyonun yanı sıra köprülerin, viyadüklerin ve diğer kentsel yapıların inşası anlamına geliyordu. Wagner sadece modern malzemeler kullanmakla kalmayıp bunları *göstererek* yeni bir çığır açtı. Örneğin, köprülerin yapımında demir kirişleri ön plana çıkardı. Bu taşıyıcı yapılar artık Ringstrasse'de olduğu gibi özenli duvar kaplamalarıyla gizlenmiyor, boyanıyor ve açıkta bırakılıyordu. Diğer tasarımları, yaşamını bir kentte sürdüren modern bireyin her zaman acelesi olduğu, işe ya da eve gitmek için sabırsızlandığı fikrini somutlaştırıyordu. Bu nedenle temel yapı meydan, manzara ya da plaza yerine sokak olmuştur. Wagner'e göre Viyana sokakları düz ve doğrudan olmalı; mahalleler, işyerleri evlere yakın olacak şekilde düzenlenmeli ve tüm şehir için tek bir merkez olması yerine her mahallenin kendi merkezi olmalıdır.

Adolf Loos (1870-1933) Freud'a, *Die Fackel*'in editörü Karl Kraus'a ve Café Griensteidl grubunun geri kalanına yakındı ve rasyonalizmi Wagner'inkinden daha devrimciydi; Zeitgeist'a *karşıydı*.[19] Mimarlığın sanat olmadığını ilan etti. "Sanat eseri sanatçının özel meselesidir. Sanat eseri insanları rahatlıklarından [*Bequemlichkeit*] sarsmak ister. Ev konfora hizmet etmelidir. Sanat eseri devrimcidir, ev ise muhafazakâr." Chicago'da yaşamış olan Loos, bu algısını tasarıma, giyime, hatta görgü kurallarına kadar genişletti.[20] Sadelikten, işlevsellikten, yalınlıktan yanaydı. İnsanların maddi kültür tarafından köleleştirilme riskiyle karşı karşıya olduğunu düşünüyor ve sanat ile yaşam arasında "uygun" bir ilişkiyi yeniden kurmak istiyordu. Tasarım, muhafazakâr olduğu

için sanattan daha aşağıdaydı ve aradaki farkı anladığında insan özgürleşecekti. "Zanaatkar burada ve şimdi kullanılmak üzere nesneler üretir, sanatçı ise her yerdeki tüm insanlar için."[21]

Özellikle Weininger, ama Loos da rasyonalizme kapılmıştı. Her ikisi de bilimsel fikirleri benimsemiş, ancak kısa sürede kanıtların ötesine geçerek, küçümsedikleri bilimsel olmayan fikirler kadar hayali sistemler inşa etmişlerdir.

Yüzyılın başında Viyana'da dünyaya bu bölünmüş ve bölücü bakış açısını, Gustav Klimt'in üniversite için yaptığı ve ilki 1900 yılında teslim edilen tablolar için verilen mücadeleden daha iyi hiçbir şey gösteremez. 1862'de Viyana yakınlarındaki Baumgarten'da doğan Klimt, Weininger gibi bir kuyumcunun oğluydu, ancak benzerlik burada sona eriyordu. Klimt, Ringstrasse'nin yeni binalarını devasa duvar resimleriyle süsleyerek adını duyurdu.[22] Bunlar kardeşi Ernst ile birlikte üretildi, ancak Ernst'in 1892'de ölümü üzerine Gustav beş yıllığına geri çekildi ve bu süre zarfında James Whistler, Aubrey Beardsley ve Edvard Munch'un eserlerini incelediği anlaşılıyor. Klimt, Paris'teki Empresyonistler ve Münih ve Berlin Secession'larındaki diğer sanatçılar gibi (bkz. 27. Bölüm, s. 416) resmi sanat tarzından kaçınan ve bunun yerine kendi art nouveau versiyonlarını takip eden on dokuz sanatçıdan oluşan bir grup olan Viyana Secession'un başında ortaya çıktığı 1897 yılına kadar yeniden ortaya çıkmadı. (Almanca konuşulan topraklarda bu *Jugendstil* olarak bilinir).

Klimt'in aynı anda hem cesur hem de samimi olan üslubunun (fotoğrafların da gösterdiği gibi) üç belirleyici özelliği vardı: altın varağın özenli kullanımı (babasından öğrendiği bir teknik), emaye gibi sert, küçük yanardöner renk lekelerinin uygulanması ve özellikle kadınlara uygulanan durgun bir erotizm. Klimt'in resimleri tam olarak Freudyen değildi: kadınları nevrotik değildi, hatta hiç. Sakin, dingin, her şeyden önce şehvetli, "sanatta dondurulmuş içgüdüsel yaşam"dı. Yine de Klimt, kadınların duygusallığına dikkat çekerken, bunun şimdiye kadar tatmin edilmemiş olduğunu ima ediyordu. Onun kadınları doyumsuz olarak sunuluyordu -Krafft-Ebing'in kitabında bildirilen sapkınlıkları yapabilen, aynı anda hem kışkırtıcı hem de şok edici kadınlar vardı. Klimt'in yeni tarzı Viyana'yı hemen böldü, ancak kısa sürede üniversite için aldığı siparişle doruğa ulaştı.[23]

Üç büyük panel istenmişti: *Felsefe*, *Tıp* ve *Hukuk*. Üçü de öfke uyandırdı ama *Felsefe* üzerindeki tartışmalar önce geldi. Bu resim için komisyon tema olarak "Işığın Karanlığa Karşı Zaferi"ni belirlemişti. Klimt'in gerçekte ürettiği şey, izleyicinin yanından sürüklenip giden bedenlerden oluşan "çılgın bir arapsaçı", birbirine giren formlardan oluşan bir kaleydoskop ve hepsi bir boşlukla çevriliydi. Profesörler öfkelendi ve Klimt "belirsiz biçimler aracılığıyla belirsiz fikirler" sunduğu için kötülendi. Felsefenin rasyonel bir mesele olması gerekiyordu; "kesin bilimler aracılığıyla gerçeği arıyordu". Seksen akademisyen

Klimt'in resminin üniversitede asla gösterilmemesi için dilekçe verdi. Ressam ücretini iade etti ve diğer ısmarlama işleri hiç sunmadı. Bu kavganın önemi, bizi Hofmannsthal ve Schnitzler'e, Husserl ve Brentano'ya geri götürmesidir. Çünkü üniversite komisyonunda Klimt büyük bir açıklama yapmaya çalışıyordu. İrrasyonel olan, içgüdüsel olan yaşamın bu kadar baskın bir parçasıyken rasyonalizm nasıl başarılı olabilir diye soruyordu. Akıl gerçekten de ilerlemenin yolu mudur? İçgüdü daha eski, daha güçlü bir kuvvettir. Daha atavistik, daha ilkel, zaman zaman karanlık bir güç olabilir, ama onu inkar etmenin yararı nerede? Bu, İkinci Dünya Savaşı'na kadar Alman düşüncesinde önemli bir akım olarak kalmıştır.

* * *

Theodor Herzl (1860-1904) Viyana'da hukuk eğitimi almış bir Macar Yahudisiydi. Gymnasium'da öğrenciyken Luther'i Almanya'nın şampiyonu olarak öven bir şiir yazmış ve Viyana'da bir Alman-Ulus öğrenci grubunun örgütlenmesine yardım etmişti. Komediler yazan yakışıklı bir adamdı, 1880'lerde gazeteci olarak daha başarılı oldu ve *Wiener Allgemeine Zeitung* ve *Neue Freie Presse*'ye tefrika yazılarla (*feuilleton*) katkıda bulundu. (Tefrika yazılar aslen bir Fransız fikriydi, "sert" haberlerden kaçınarak esprili bir şekilde yazılmış yorumlar lehine, haberlerden sıçrayan, neyin ortaya çıkıp çıkmadığına dair garip sorular ortaya atan bir makale -genellikle bir gazetenin ön sayfasındaki katın altında). Herzl'in hayatındaki en önemli değişiklik 1891'de *Neue Freie Presse*'in Paris muhabiri olması ve Panama skandalının yol açtığı ekonomik antisemitizm dalgasına tanıklık etmek üzere Fransa'ya gelmesiyle gerçekleşti.[24] Üç yıl sonra, 1894'te, tam da pogromlar binlerce Ukraynalı Yahudi'yi öldürürken Fransa'nın Rusya ile ittifak kurması Herzl'i dehşete düşürdü. Sadece Batı'nın değil, Batılı Yahudilerin de Doğu Avrupalıların kaderine kayıtsız kalması, 1895'te bir Yahudi devleti önerisini yayınlamasına neden oldu. Gazeteciliğe devam etmesine ve daha fazla oyun yazmasına rağmen, kariyerinin geri kalanını bu tek fikri gerçekleştirmeye adadı: Avrupa hükümetleri, kontrolleri altındaki sömürge topraklarının bir kısmının egemenliğini, bundan yararlanmak isteyen Yahudiler için bir sığınağa dönüştürülmek üzere bir Yahudi anonim şirketine vermeliydi. Herzl 1896'dan 1904'teki ölümüne kadar altı dünya Yahudi kongresi düzenledi; amaçları arasında Osmanlı İmparatorluğu sultanını Filistin'in bir bölümünü bir Yahudi devleti kurulması amacıyla serbest bırakmaya ikna etmek de vardı. Bunu başaramayan Herzl, Afrika veya Arjantin'deki bölgeleri kabul edecekti (ki destekçilerinin çoğu bunu kabul *etmeyecekti*).

Herzl muhtemelen hayalinin gerçekleştiğini görecek kadar yaşayamayacağını biliyordu ama bir gün vizyonunun gerçekleşeceğinden asla şüphe duymadı (bu, bol miktarda yazışmasında açıkça görülmektedir). Öldüğünde

Londra'daki Siyonist Jewish Colonial Trust bankasının 135.000 hissedarı vardı ki bu sayı "o zamanlar dünyadaki herhangi bir girişimi finanse eden en büyük rakamdı." 1904'teki cenaze törenine Avrupa'nın dört bir yanından 10.000'den fazla Yahudi katıldı.

Fizik ve Psikolojinin Önceliği

Aynı zamanda Viyana'da tamamen bilimsel ve açık bir şekilde indirgemeci bir düşünce akımı vardı. Viyana'daki en ateşli ve açık ara en etkili indirgemeci Ernst Mach'tı (1838-1916). Mendel'in teorilerinin ana hatlarını çizdiği Brunn yakınlarında doğan, her şeyi sorgulayan, erken gelişmiş ve zor bir çocuk olan Mach, Viyana'da matematik ve fizik okudu. İki büyük keşif yaptı. Breuer ile eşzamanlı olarak, ancak tamamen bağımsız bir şekilde, iç kulaktaki yarım daire kanallarının bedensel denge için önemini keşfetti.[25] İkinci olarak, özel bir teknik kullanarak, ses hızından daha hızlı hareket eden mermilerin fotoğraflarını çekti. Bu süreçte, yüksek hızlarının yarattığı vakum sonucunda biri önde diğeri arkada olmak üzere bir değil iki şok dalgası yarattıklarını keşfetti. Bu durum özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ses hızına yaklaşan jet uçaklarının ortaya çıkrnasıyla önem kazandı ve süpersonik hızların (örneğin Concorde'da) "Mach sayısı" cinsinden verilmesinin nedeni de budur.[26]

Ancak bu başarılardan sonra Mach, bilim felsefesi ve tarihiyle giderek daha fazla ilgilenmeye başladı. Her türlü metafiziğe amansızca karşı çıkarak, Tanrı, doğa, ruh ve "ego" gibi kavramları değersiz olarak nitelendirdi. Mach, tüm bilginin duyulara indirgenebileceğini ve bilimin görevinin duyu verilerini en basit ve en tarafsız şekilde tanımlamak olduğunda ısrar etti. Bu, onun için temel bilimlerin "duyumların hammaddesini sağlayan" fizik ve duyumlarımızın farkında olduğumuz psikoloji olduğu anlamına geliyordu. Mach için felsefenin bilimden ayrı bir varlığı yoktu. Bilimsel fikirlerin tarihinin incelenmesi, bu fikirlerin nasıl evrimleştiğini gösteriyordu. Fikirlerde evrim olduğuna, en güçlü olanın hayatta kaldığına ve hayatta kalmak için fikirler geliştirdiğimize kesinlikle inanıyordu. Bu nedenle Mach için, teorilerin doğruluğu ya da yanlışlığı hakkında konuşmak, yararlılıkları hakkında konuşmaktan daha az anlamlıydı. Sonsuz, değişmeyen ve sadece olan bir şey olarak hakikat, onun için hiçbir anlam ifade etmiyordu. Viyana Çevresi, Wittgenstein'ın olduğu kadar Mach'ın fikirlerine de tepki olarak kurulmuştur.

Kültürde "Aryan Açığı"

Tüm bunlar, genç Adolf Hitler'in 1907'de büyüdüğü Linz'den geldiği Viyana'ydı. Şaşkınlık vericiydi. Brigitte Hamann, 1907'de Viyana'da 1.458 otomobil

olduğunu ve bunların yılda 350 kazaya neden olduğunu (atlı arabaların neden olduğu 980 kazanın gölgesinde kaldığını) söylüyor.[27] Hitler'in geldiği istasyon olan Westbahnhof, şehrin on iç bölgesi gibi elektrik ışığıyla aydınlatılıyordu. Dönemin gazetelerinde modernizmin erdemleri hakkında büyük tartışmalar vardı. Modernizm karşıtları için "dejenere" (*entartet*) terimi en sevilen küfür biçimiydi. Viyana'daki modernizm, Hitler'in orada bulunduğu dönemde, sıklıkla "Yahudi modernizmi" olarak anılıyordu, ancak bu kesinlikle doğru değildi -Klimt, Oskar Kokoschka, Alban Berg, Otto Wagner ve Adolf Loos Yahudi değildi, ancak bu etiket yenilik karşıtlarına uyuyordu. August Kubizek'e göre, Hitler Viyana'da "Aryanların" bariz eğitim eksikliğinin ve kültüre olan ilgisizliğinin nasıl azaltılabileceği üzerine düşünmeye başlamıştı."[28]

Viyana'da en iyi bilinen iki antisemit (gerçi bu konuda bir eksiklik yoktu), Hitler'in geldiği yıl Avusturya Parlamentosu'ndaki koltuğunu kaybeden Pan-Germenlerin lideri George Schonerer (bkz. 22. Bölüm, s. 349) ve Karl Lueger'di. Pan-Almanlar "Führer"lerine bağlılık yemini ettiler, "Schonerer şarkıları" söylediler ve onu öven şiirler yazdılar. Gazetelere tam sayfa ilanlar verildi ve manşetlerde "Führer'e Selam" yazıyordu.[29] Schonerer'in ilk mücadelesi çarların pogromlarından kaçan Rus Yahudilerine karşıydı ve Wagner'i antisemit davaya mal etmeye özen gösterdi.

Dr. Karl Lueger Schonerer'in baş düşmanıydı ve takipçileri sık sık kavga ediyordu. Ancak Hitler, Schonerer'in takipçisi olmasına rağmen Lueger'den etkilenmişti.[30] Hitler Viyana'ya geldiğinde Lueger on yıldır belediye başkanıydı. Belediye başkanlığı kolyesine düşkün, yakışıklı bir adam olan Lueger, şehrin modernleşmesini verimlilik ve karizma ile yönetmiş, sık sık yerel tüccarlara müşterilerinden kazanç sağladıkları için saldırmıştı. "Süt fiyatları ve çöplerin imhası gibi kişisel konulardaki anlaşmazlıkları kendi lehine çevirmeyi biliyordu."[31] Yahudi karşıtlığını bir sanat formuna yükselterek mükemmel, demagojik bir kitle hatibi haline geldi: Yahudilerin, Viyanalıların talihsizliklerinin çoğunun sorumlusu olduğu konusunda defalarca ısrar etti (şehrin Yahudi nüfusu 1860'ta 2.000 iken 1910'da 175.300'e yükselmişti).[32]

Bununla birlikte, Hitler'in tüm özelliklerini Viyana'da geçirdiği zamana atfetmemek konusunda dikkatli olmalıyız. Avusturya'nın başkenti sofistike, kozmopolit, çok yönlü ve pek çok farklı şekilde keyif alınabilecek bir şehirdi. Savaşın çalkantıları ve Weimar Cumhuriyeti'nin bölünmüş ve bölücü manzarası hala önümüzde duruyordu. Yine de, yirminci yüzyılın ilk on yılında Viyana'nın genç Hitler'e, neredeyse kesinlikle başka bir yerde asla sahip olamayacağı bir dizi deneyim sağladığı gerçeğinden kaçış yoktur.

27.

Münih/Schwabing: Almanya'nın "Montmartre"ı

"Münih ışıl ışıldı. Başlarında küçük yuvarlak şapkaları olan genç sanatçılar... kaldıkları yerin parasını renkli çizimlerle ödeyen kaygısız bekarlar... Resim çerçeveleri, heykeller ve antikalar satan küçük dükkânlar saymakla bitmezdi... Bu dükkânların en küçüğünün ve en kabasının sahibi, Mino da Fiesole ve Donatello'dan sanki onlardan bizzat çoğaltma haklarını almış gibi söz ederdi. Ludwigstrasse'de içinde böyle büyük bir ressam ve metresinin bulunduğu bir arabanın ilerlediğini görebilirsiniz. İnsanlar bu manzarayı işaret ederdi. Bazıları reverans yapardı."

Thomas Mann, 1902'de yayımlanan ve günümüz Münih'ini kısmen on beşinci yüzyıl Floransa'sıyla karşılaştıran "Gladius Dei" adlı öyküsünde böyle diyor.[1] Mann'ın kendisi de birası meşhur, mimarisi ve peyzajı eşsiz, operası, tiyatrosu ve üniversitesi aynı şekilde ünlü, bira fabrikaları dışında gerçek bir sanayinin ve bununla bağlantılı yoksulluğun olmadığı Münih'e çekilen sanatçılardan sadece biriydi.

Mann, eserinin başka yerlerinde Münih'in konumu hakkında her zaman bu kadar olumlu değildi ancak yüzyılın başında sanat camiasının şehrin ayrılmaz bir parçası olduğuna şüphe yok. Sezessionist Tartışmaları araştırmak üzere 1892'de kurulan bir belediye komitesi (ki bu konuya ileride değineceğiz) "Münih'in Alman şehirleri arasındaki olağanüstü önemini, gelişimindeki diğer faktörlere ne kadar önem verilirse verilsin, *sanata ve sanatçılara* borçlu olduğunu" teyit etmiştir.[2] Şair Erich Muhsam, Münih'in kültürel mahallesi Schwabing'i Almanya'nın "Montmartre"ı olarak tanımlamıştır. Café Megalomania olarak bilinen Café Stephanie'de şairler ve sanatçılar buluşur, satranç oynar, borç para alır ve "gelmiş geçmiş en sevimli ahlaksız" Lotte Pritzel'i arzulamamaya çalışırlardı.[3]

Bazı açılardan diğer mücevher ise I. Ludwig'in (1786-1868) çağdaş sanat koleksiyonu için inşa ettirdiği Neue Pinakothek'ti (bugün bile sadece 1800'den bu yana üretilen sanat eserlerine ev sahipliği yapmaktadır). Ludwig'in 1868'deki ölümünde resimlerinin neredeyse yarısı Alman olmayan sanatçılara aitti. Münih ayrıca "yüzyılın ortalarında Orta Avrupa'nın önde

gelen öğretim kurumu" olan Kraliyet Güzel Sanatlar Akademisi'ne de sahipti. Buraya dünyanın her yerinden öğrenciler geliyordu. "1870'lerde Amerikan gerçekçi kuşağının tamamı Münih'te eğitim görürken, çok sayıda İskandinav, Rus ve Polonyalı öğrenci de Münih'te eğitim gördü."[4]

Münih sanat dünyasının benzersiz olan son bir yönü de sergi alanıydı. Almanya'daki diğer şehirlerin aksine, yüzyılın ortalarında Münih'te önemli büyüklükteki sergilere ev sahipliği yapabilecek kadar büyük iki bina vardı. Bunlardan ilki yerel sanat sergileri için kullanılan Kunst- und Industrieausstellungsgebaude, ikincisi ise August Voigt tarafından 1854 tarihli Allgemeine Deutsche Industrie-Ausstellung'a (Alman Sanayi Sergisi) ev sahipliği yapmak üzere tasarlanan ve daha sonra yabancı sanatçılar da dahil olmak üzere hem tarihi hem de çağdaş sanatın büyük sergileri için kullanılan Glaspalast'tı.

Bu sergiler, 1868 yılında kurulan ve her üç yılda bir hem Alman hem de yabancı sanatçıların sergilerini düzenleyen Münih Sanatçılar Birliği (MAA) tarafından organize edildi. Başlangıçta bunlar önemsiz işlerdi, ancak kraliyet beratı aldıktan sonra dernek, halkın ilgisini sanata çekmek için çok yaratıcı bazı teknikler kullanmaya başladı. Bunlardan biri, 800 sanatçının Münih sokaklarında dört alegorik deha figürünü gösteren atlı bir arabanın arkasında yürüdüğü meşaleli bir geçit töreniydi. 1892'de, Münih Sezession'undan hemen önce (bkz. s. 418), dernek 1.020 sanatçıdan oluşuyordu ve tanınmış -hatta ünlü- sanatçıların yanı sıra çok daha az başarılı meslektaşları ve öğrencilerden oluşan eklektik bir karışımdı. Derneğin yönetmelikleri çok katıydı ve bir sanatçının sergilerinde sergileyebileceği resim sayısını üçle sınırlıyordu, ancak sergilere meşale geçidi ile aynı yaratıcı araçlar damgasını vuruyordu. Sergilere bira bahçeleri kurulmuş ve ödül olarak resim ve çizimlerin verildiği piyangolar düzenlenmiştir.[5]

Maria Makela, 1871'den sonra Münih'in sanat için altın bir çağa girdiğini söylüyor. Düşük yaşam maliyetinin yanı sıra Münih, Alpler'e ve İtalya'ya yakınlığı ve Doğu'ya giden bir demiryolu kavşağı olması nedeniyle daha rahat, daha gevşek ahlaklı bir şehir olarak görülüyordu. 1895'e gelindiğinde burada kayıtlı 1.180 ressam ve heykeltıraş vardı; bu sayı Almanya'daki toplamın yüzde 13'ünü oluşturuyordu ve nüfusu Münih'in dört katı olan Berlin'de (1.159) kayıtlı olanlardan daha fazlaydı (Dresden'de 314, Hamburg'da 280 ve Frankfurt'ta 142 kayıtlı sanatçı vardı). 1880'lerde Münih'i ziyaret eden İngiliz ressam John Lavery, oradaki ressamların "general statüsünde" olduğunu belirtmiştir.[6]

Bu olumlu faktörlere rağmen, 1890'ların başında derneğin "herkese eşit haklar" sergi politikası konusundaki anlaşmazlıklar kritik boyutlara ulaşmıştı ve Şubat 1892'de on bir sanatçı; dernek dışında kendi hedeflerini takip edecek gayri resmi bir kulüp kurduklarını açıkladılar. O aşamada on bir sanatçıdan hiçbiri MAA'dan istifa etmeyi düşünmüyordu ancak "Sezession"ları kısa süre

içinde dokuz sanatçı tarafından daha desteklendi ve bu durum onları rakip bir örgütün başarılı olabileceği konusunda daha iyimser hale getirdi. Kendi sergilerini düzenlemeye karar verdiklerini ve bunun, çok hantal bir boyuta ulaştığını ve vasat sanatçıların hakimiyetinde olduğunu söyledikleri derneğin amaçlarına ters düşeceğini duyurdular. Şehrin ileri gelenlerine göre Sezession, Münih'in sanatsal birliğini tehdit ediyordu, bu yüzden evrensel olarak popüler değildi ve Sezessionistler tarafından kısa bir süre için Berlin'de sergi düzenleme planı yapıldı. Ancak kentin çalışma kurulunun bir üyesi, yeni gruba beş yıllık bir dönem için kendi arazisinden bir arsa vermeyi kabul etti. Bu durum projeye ivme kazandırdı ve Sezessionistler kendi galerilerini inşa etmek için finansman sağladılar. Bu etkileyici başarı, Sezession'u 1893'te açılan ilk sergisinden önce bile Münih'te güçlü bir varlık haline getirdi.7

"Çirkinliğin Havarisi"

Münih'teki Sezessionistlerin en tanınmışı ve pek çok kişi için en iyisi Max Liebermann'dı. Zengin pamuk üreticisi ailesi Yahudi olmasına rağmen, sıkı çalışmaya ve tutumlu sadeliğe olan bağlılıklarıyla neredeyse Max Weber'in Protestanlarından biri olabilirlerdi (Liebermann'ın büyükannesi çamaşırları bile kendisi yıkardı). Max'ın babası doğal olarak oğlunun aile işine girmesini istiyordu, bu nedenle oğlu ressam olmak istediğini belli ettiğinde çok az teşvik gördü.

Sonunda Weimar Akademisi'ne devam etmesine izin verilse de Liebermann burjuva geçmişine hiçbir zaman isyan etmedi. Gerçekten de yaşam tarzı işadamı babasınınkine o kadar benziyordu ki Gerhart Hauptmann bir keresinde şöyle demişti "Böyle düz bir adamın bu kadar [güzel] resimler yapması nasıl mümkün olabilir!"[8]

Aslında Liebermann hem hayatında hem de sanatında mesafesini koruyan biriydi. Yaklaşımını henüz Weimar'da öğrenciyken, kazların tüylerini yolan kadınları gösteren büyük bir tuval olan *Kaz Yolucuları* ile duyurdu. Bu bir düzeyde sosyal bir yorum olarak görülebilirdi ve *görüldü* de; çalışan kadınlar "varlıklıları ısıtmak" için tüy yolmak üzere sömürülüyordu. Ancak daha yakından bakıldığında, kadınların işlerinden keyif aldıkları ve işlerini yaparken sessiz bir asalete sahip oldukları görülmektedir. Resim yaygın eleştirilere yol açmış, eleştirmenler dürüstçe çalışmanın onurlu bir şey olduğunu anlatmak yerine, sömürüye gönderme yapıldığını düşünerek eleştirilerini dile getirmişlerdir.[9]

Liebermann, Weimar ve Münih Sezession'u arasında Hollanda ve Fransa'ya seyahatler yaptı. İlkinde Hollandalıların yetimlere ve yaşlılara yönelik insancıl politikalarından çok etkilendi ve Hollanda yaşamının bu yönünü gösteren bir dizi resim yaptı. Burada da en talihsiz ruhların bile sessiz asaletine odaklandı ve herkesin düşünme, dalgınlık ve hatta huzur yeteneğine sahip

olduğunu gözlemledi. Ancak daha sonra üslubu hafifledi, daha geniş fırça ve palet bıçağı kullanarak çalışmalarına daha da canlı bir çekicilik katan dağınık pasajlar yarattı. Bu da yeniydi ve birçokları için cazip değildi. Liebermann "çirkinliğin havarisi" olarak tanınmaya başladı.

Hollanda ve Fransa'daki seyahatlerinin ardından Almanya'ya döndü ve Münih'e yerleşti. Dernekte sergiler açtı ancak 1890'lara gelindiğinde Liebermann'ın tarzı yeniden değişti. Fransız Empresyonistlerinin resimlerini toplamaya başladı ve onların hafifliği ona da geçti. Kendine özgü grileri artık daha idareli kullanıyor, resimleri daha renkli, havadar ve hafif hale geliyor ve yoksulların ve talihsizlerin dünyasından çok burjuvazinin zarif dünyasıyla ilgilenmeye başlıyordu.[10]

Liebermann sonunda Berlin'e yerleşti ve burada Sezession'un kurulmasına yardımcı olanlardan biri oldu ve başkanı oldu. Bira bahçeleri ve parklardan oluşan "Empresyonist" eserleri, daha önceki çalışmalarının keskinliğinden yoksundu, ancak parlak tekniği, şimdi tasvir ettiği daha şık dünyaya da uygundu. Burada bile mesafesini korumayı başarmıştır. Resimleri hâlâ keskin gözlemler içeriyor.[11]

Diğer Dachau

Max Liebermann'ın aksine Fritz von Uhde'nin sanata olan ilgisi babası tarafından desteklenmiştir. Saksonya'nın Wolkenburg kentindeki Lutherci Kilise Konseyi'nin başkanı olan Uhde'nin babası da yarı zamanlı bir ressamdı ve Dresden'deki Kraliyet Müzeleri'nin genel müdürünün kızıyla evliydi. 1848 doğumlu Uhde bu sayede Dresden Akademisi'ne girmeye teşvik edildi. Liebermann gibi o da Hollanda manzarasının sunduğu alışılmadık ışığı ilk elden deneyimlemek için Hollanda'ya gidip açık havada resim yaptı. Bu, 1880'lerde çoğunlukla alt sınıf yaşamı tasvir etmek için kullandığı daha gevşek, daha hafif bir stil üretti. Bunun bir parçası olarak, Uhde ve sanatçı arkadaşları Münih'in kuzeybatısında, Dachau'daki bozkırların sıra dışı manzarasını ve ışığını kullandılar. Burası aşağı yukarı Alman Barbizon'u olarak hizmet etti ve Nazi Almanyası'nın zulmüyle silinmez bir şekilde bağlantılı hale gelmeden önce yaygın olarak böyle biliniyordu. Dachau'nun bataklık topografyası ve sulu manzarası Uhde'den başka birçok ressamı, özellikle de Adolf Holzel ve Ludwig Dill'i büyüledi; her ikisi de yirmi birinci yüzyılda pek tanınmasalar da, peyzajlarında Kandinsky'nin on yıl sonra gerçekleştireceği şeyi öngören yarı soyut biçimlere doğru el yordamıyla yol almak için tuhaf iklimi kullanıyorlardı.[12]

Franz von Stuck, Bavyera'nın bir köyü olan Tettenweis'lı derin düşüncelere dalmış bir duyumcuydu; sanata karşı çok az duygusu olan ve oğlunun aile işini devralacağını varsayan bir değirmencinin oğluydu. Neyse ki annesi

Franz'ın Münih'teki bir *Kunstgewerbeschule*'ye gönderilmesine yardımcı oldu ve burada tasarım ve mimarlık ilkelerini öğrendi. İlk çalışmalarında, aralarında Max Klinger ve Gustav Klimt'in de bulunduğu bazı tanınmış Avusturyalı ve Alman sanatçıların eserlerine dayanan baskılar üretti.[13] Stuck'ın kendi tarzı ortaya çıkmaya başladı; erotik ve uğursuzun bir karışımı olarak tanımlanan çıplak kadın gövdesi, *Av* (1883) ve ilk Sezession sergisine hakim olan *Günah* gibi eserlerde yer aldı (aslında Heinrich Voss'a göre Stuck'ın resimlerinin dörtte üçü erotik içeriyordu). Bu kulağa çok gibi gelse de -ki *çoktur*- birçok sanatçının -Fernand Khnopff, Paul Gauguin, Ferdinand Hodler- "uygar" toplumun baskılarına karşı bastırılmış hayal kırıklıklarını görsel olarak ifade etmeye başladığı o dönemde Avrupa'da çok da alışılmadık bir durum değildi.[14]

Stuck aynı zamanda soyutlamaya giden yolun öncülerinden biri olarak görülmüştür, zira eserlerindeki psikolojik bileşen yatay ve dikey çizgilerin ve formların yan yana getirilmesiyle, gerçek figürleri genel etkide ikincil hale getiren güçlü kontrast renk şemalarıyla elde edilmiştir. 1896'da Münih'e gelen Kandinsky, öğretmenlerinden biri olarak Stuck'ı seçti ve onun sınıfına kabul edilmek için bir yıl boyunca çok çalıştı.[15]

Jugendstil: Modernliğin Çirkinliğini Azaltmak

Richard Riemerschmid Münih'te doğdu, Münih Akademisi'nde resim eğitimi aldı ve ilk eserlerinde doğayı -Caspar David Friedrich'in yaptığı gibi- dini bir ikame biçimi olarak (örneğin haleli ağaçlar), manzaraları ise profan sunaklar olarak sundu. Dine küfrettiği gerekçesiyle hüküm giydi.

Hayatındaki en önemli olay, aktris Ida Hofmann ile yaptığı evlilik oldu. Riemerschmid, evlilik dairesi için mobilya aradıktan ve uygun bir şey bulamadıktan sonra, kendisi için bazı tasarımlar yaptı. Dekorasyonda doğadan alınmış motiflerin kullanıldığı, yaprakları ve yaprakçıkları hatırlatan akıcı çizgilerin yer aldığı bir tarz yakaladı.[16] Diğerleri gördüklerini beğendi ve motifleri kısa sürede tutulan bir dizi sipariş aldı. Diğer Almanlar -Bernhard Pankok, Hermann Obrist ve August Endell- hepsi de "güzel" sanatlarla özel olarak ilgilenmek yerine çok çeşitli nesneler (aydınlatma armatürleri, mutfak eşyaları, hatta giysiler) tasarlamaya başladı. Diğer sanatçılar gibi onlar da Almanya'daki hızlı sanayileşme ve kentleşmenin dünyayı değerli bir şeyden mahrum bıraktığını düşünüyorlardı; diğer *Grossstadte*'lerden çok daha az endüstriyel olan Münih'in nüfusu bile 1868-1896 yılları arasında neredeyse üç kat artarak 154.000'den 415.500'e çıkmıştı. Onların düşüncesi, modernitenin nahoş yönlerinin sanat yoluyla silinebileceği, Hermann Obrist'in sözleriyle, modern yaşamın çirkinliğinin ve sefaletinin hafifletilebileceği, "gelecekte yaşamın şimdikinden daha az zahmetli olacağı"ydı.[17]

Doğanın dalgalı organik çizgilerinin, ölmekte olan bir şeyi iyileştirebileceği, yenileyebileceği ve gençleştirebileceği gerçeği, önce George Hirth'in *art nouveau* dergisinin adı olan *Jugend*'in, ardından da tüm sanat formu için "Jugendstil"in ortaya çıkmasına neden oldu. Münih Sezession, Jugendstil fikirlerinin yayılmasında önemli bir rol oynamıştır: 1899 yılında, İskoçya (Charles Rennie Mackintosh), Fransa (Rene Lalique) ve Rusya'dan (Peter Carl Faberge) gelen, işlemeli masa örtülerinden mücevherlere ve çerçeveli aynalara kadar her şeyin yer aldığı, oturma odaları, yemek odaları ve yatak odalarının tamamını içeren, güzel ve dekoratif sanatları birleştiren en önemli sergisini düzenlemiştir.[18]

Münih Sezession'un son kurucu üyelerinden biri de kısa süre sonra kendi yoluna giden ve bunu yaparken de adından söz ettiren Peter Behrens'ti. 1868'de Hamburg'da doğan Behrens, Karlsruhe Sanat Okulu ve Düsseldorf Sanat Akademisi'ne devam etmeden önce bu kentin uygulamalı sanatlar okulunda eğitim gördü. 1890'dan itibaren Münih'te ressam ve grafik sanatçısı olarak çalıştı, Jugendstil'in ilk savunucularından biri oldu, gravürler, kitap ciltleri için tasarımlar ve diğer eserler üretti. 1897'de Hermann Obrist, Richard Riemerschmid ve Bernhard Pankok ile birlikte, günlük yaşamın çirkinliğini azaltmaya yönelik genel yaklaşımın bir parçası olarak el yapımı faydacı nesneler üreten Vereinigte Werkstatten fur Kunst und Handwerk'i kuranlardan biriydi.

Behrens büyük çıkışını 1906 yılında AEG'den aldığı ilk siparişle yakaladı.[19] Walter Rathenau ile çok sayıda arkadaşlığı vardı ve bu durum siparişi açıklayabilir. Kendisinden reklam malzemesi tasarlaması istendi ve ardından Emil Rathenau, Behrens'i Berlin'deki Turbinenhalle, ilk beton ve cam fabrikalarından biri, fabrikanın işçileri için konutlar ve bileşenlerini değiştirilebilir hale getirmek için standartlaştıran bir dizi elektrikli cihaz da dahil olmak üzere çok çeşitli projelerde sanatsal danışman olarak seçti. Satış odalarını, satış kataloglarını, hatta fiyat listelerini tasarladı ve şirket için ilk kez bir "kurumsal imaj" yaratarak ona hemen tanınabilir bir kimlik kazandırdı.

Bir yıl sonra Peter Bruckmann, Fritz Schumacher ve Richard Riemerschmid ile birlikte bir başka organizasyon olan Deutscher Werkbund'u kurdu.[20] Rengini İngiliz Arts and Crafts hareketinden alan bu organizasyonun amacı, standartlaştırılmış değiştirilebilir parçalara sahip, herkesin cebine girebilecek, ancak el yapımı ürünler gibi yüksek kalitede günlük nesneler üretmekti; bunun altında yatan mantık ise hayattan yabancılaşmayı ortadan kaldırmaktı. Behrens hemen hemen aynı zamanda Berlin'de kendi mimarlık ve tasarım ofisini kurdu ve sonraki birkaç yıl boyunca, savaş öncesinde Walter Gropius, Ludwig Mies van der Rohe ve Le Corbusier de burada çalıştı. Petersburg'daki Alman Büyükelçiliği ve Frankfurt'taki IG Farben Hochst genel merkezi firmanın mimari siparişleri arasındaydı.[21]

Dokunaklı ve Melankolik Kardeşler

Ancak Münih'te ressamlardan daha fazlası vardı. İki Mann kardeş (Heinrich 1871'de, Thomas ise dört yıl sonra doğdu) Baltık limanı Lubeck'te önde gelen bir tahıl tüccarının oğullarıydı. Heinrich, Thomas'tan daha hızlı gelişti ve on sekiz yaşında üniversiteye girmeye hak kazandı, aynı yıl iki öyküsü yerel Lübeck basınında yayınlandı. Okulu bıraktı ve Dresden'de bir kitapçıda çalıştı, daha sonra Nisan 1890'da yayıncı Samuel Fischer için çalışmak üzere Berlin'e transfer oldu.

Ekim 1891'de babaları öldükten ve aile şirketi tasfiye edildikten sonra, her iki kardeşe de çok fazla zorluk çekmeden edebi kariyerlerine başlamalarını sağlayan bir miras kaldı. İki yıl sonra, Frau Mann üç küçük çocuğuyla birlikte Münih'e taşındı. Daha önce okul dergisi *Der Fruhlingssturm*'da isimsiz olarak yayın yapan Thomas, daha sonra avangart aylık *Die Gesellschaft* dergisinde kendi adıyla bir roman ve bazı şiirler yayınladı ve Münih'te ailesine katılarak bir sigorta şirketinde çalışmaya başladı.[22] Annesinin önerisi üzerine (annesinin gazeteci olmasını istemişti) Technische Hochschule'de derslere katılmaya başladı ve bunun verdiği güçle ve Richard Dehmel'den cesaretlendirici bir not aldığı için, Dehmel'in editörlüğünü yaptığı *Pan* adlı yeni üç aylık dergiye "Der kleine Professor" adlı bir öykü gönderdi.

Heinrich artık *Das Zwanzigste Jahrhundert* (Yirminci Yüzyıl) adlı yeni bir derginin editörlüğünü kabul etmişti. Dergi muhafazakâr ve anti-Semitikti, Heinrich'le uzun süre bağdaştırılacak nitelikler değildi, ama aynı zamanda polemikçi ve anti-monarşistti, çünkü editörler II. Wilhelm'in çalışkan burjuvazi pahasına Almanya'daki kapitalist ve paralı gruplara "satıldığını" düşünüyorlardı.[23] Heinrich dergi için militarizmden (en sevdiği şey) anti-Semitizme ve en ilginç modern filozof olarak gördüğü Nietzsche'ye kadar pek çok şey yazdı.

Bir süre için kardeşlerin kariyerleri aşağı yukarı paralel ilerledi, çünkü artık Thomas'ın yeni romanı "Der Wille zum Gluck" (*Mutluluk İsteği*) bir başka yeni Münih dergisinde, haftalık hiciv dergisi *Simplicissimus*'ta yayınlanıyordu. Bu yayın, zengin bir sanayicinin oğlu olan ve başlangıçta bir yayınevi kurup daha sonra dergiye yönelen Albert Langen'in fikriydi. İlk baskıdan sadece 15.000 adet satıldı ama buna rağmen dergi kısa sürede tüm Almanya'daki en sivri dilli yayın haline geldi. Son derece liberal olan *Simplicissimus* sürekli olarak Reich hükümetine saldırıyor ve işverenlere karşı işçileri destekliyordu. İmparator dergiyi Almanya'nın uluslararası prestijini sarsmakla suçladı ve 1898'de yayıncı Langen, yazar Frank Wedekind ve karikatürist Thomas Heine hakkında dava açıldı. Langen İsviçre'ye kaçarak beş yıl sürgünde kalırken, Heine ve Wedekind sırasıyla altı ve yedi ay hapis yattı.

Bu tanıtım dergiye yaradı, satışlar 85.000'e yükseldi ve bu da Ludwig Thoma (kendisi de daha sonra hapse girdi) ve Rainer Maria Rilke gibi diğer yazarları çekmesine yardımcı oldu. Thomas Mann dergide yazmaya başladıktan kısa bir süre sonra, kendisinden kadroya katılması istendi. Bugünün deyimiyle, yayınlanmak üzere gönderilen öyküleri inceleyen bir redaktördü. Bu sayede dönemin pek çok yazar, hicivci ve karikatüristiyle tanıştı.

Bu sıralarda Heinrich ve Thomas arasındaki farklılıklar ortaya çıkmaya başladı. Tek ortak çalışmaları olan *Bilderbuch fur artige Kinder* (İyi Çocuklar İçin Resimli Kitap) 1896-97 yıllarında yayımlandı, ancak *Im Schlaraffenland* (Huzur Diyarında; 1900) ve *Buddenbrooks* (1901) ile kardeşlerin ayrışması belirginleşti. Thomas'ın *Buddenbrooks*'u, çökmekte olan bir burjuva ailesinin uzun ve güzel yazılmış bir hikayesiydi ve Thomas'ın Tolstoy'u okumasına ve takdir etmesine çok şey borçluydu. Ama kitap kasvetliydi. Thomas Buddenbrook ve oğlu Hanno görece erken bir yaşta -Thomas kırklı yaşlarında, Hanno ise onlu yaşlarında- "yaşama isteklerini kaybetmelerinden başka iyi bir sebep olmaksızın" ölürler. Kaderlerinin ardında Darwin, Schopenhauer, Nietzsche, nihilizm ve dejenerasyon hayaletleri yatmaktadır. Başlangıçta çok az satmasına rağmen, eleştirmenlerce iyi karşılandı ve sonunda Thomas'a kalıcı bir ün ve Nobel Ödülü kazandırdı.[24]

Heinrich'in *Im Schlaraffenland*'ı ise "Almanya'da yirminci yüzyılın ilk tamamen 'yeni' romanı" olarak tanımlanmış ve Balzac, Maupassant ve Zola'ya borçlu olduğunu göstermiştir. "O zamanlar varlığımın yarısı Fransızca cümlelerden oluşuyordu" demişti daha sonra. Hikâye, yüzyılın sonlarında Berlin'de iz bırakmak isteyen masum bir genç yazarın ayartılmasıyla ilgiliydi. Görünüşte basit olan bu hikâyede Heinrich, dokunaklı gözlem gücünü, sosyal yükselişin, para hırsının, ticari aldatmacanın ve her türlü kılıkta sahtekarlığın yıpratıcı yönlerine dair keskin bakışını ortaya koyuyordu. Yayıncısının deyimiyle "küstah", öfkeli bir kitaptı ve en azından Almanya'da daha önce var olmayan bir üslupla kaleme alınmıştı. Heinrich bu kitabı yazdıktan sonra neredeyse sinir krizi geçirecekti ama kitap Alman roman tarihinde benzersizdi, "Alman dışavurumculuğunun ilk büyük temeli"ydi.[25]

Heinrich giderek daha sert, Wilhelm Almanyası'nı daha yüksek sesle eleştiren biri haline gelirken (hatta çok sonraları Yahudilerin Naziler tarafından yok edileceğini ilk tahmin edenlerden biri olacaktı), Thomas daha melankolik ve sanatla daha ilgiliydi.[26] Bu durum *Buddenbrooks*'un devamı niteliğindeki, Thomas'ın daha sonra dediği gibi "üslubumu ve biçimimi şekillendirmek için müziği kullanmayı öğrendiğim" eserini seçmesinde etkili oldu. Bu, daha sonra tüm kitapları arasında "en sevdiği" ve en kişisel olanı olarak tanımladığı *Tonio Kröger*'di.[27] *Tonio Kröger*, genç bir yazarın bir sanatçı olarak gerçek benliğini bulma mücadelesini, hayal kırıklığını ve kendisinin de çekildiği burjuvazinin

yaşamı ile bir sanatçının yaşamını karşılaştırmasını konu alır. Bu tema, sanatın hayattaki yeri ve "angajman" ve siyasetle ilişkisi, Thomas'ı tüm kariyeri boyunca zorlayacaktı.

İlk başarıları ile Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi arasında her iki kardeş de çok şey yazdı ve düşmanlıklar onları ayrı yollara göndermeden önce her ikisi de bir büyük zafer daha kazandı. Heinrich'in durumunda bu, 1905'te yayınlanan *Profesör Unrat*'tı. Küçük bir kasabada ortaokul öğretmenliği yapan Profesör Rat, öğrencileri tarafından o kadar sevilmemektedir ki ona "Unrat" lakabını takarlar ve adının anlamını "öğüt" yerine "dışkı" olarak değiştirirler.[28] Bu durumdan rahatsız olan Unrat, bir akşam bir grup öğrenciyi kasabanın limanına yakın Mavi Melek adlı karanlık bir gece kulübüne götürür ve orada onları ifşa edip kariyerlerini mahvetmeyi planlar. Bunun yerine, gece kulübü şarkıcısı Kunsterlin Frohlich'e âşık olur. Saplantısı, rezil etmeyi planladığı öğrenciler tarafından ifşa edilme tehdidi altındadır ve toplumda daha da aşağılara düşmeye başlar. Okulu tarafından kovulduktan sonra şarkıcıyla evlenir ve kulüpte oynanan kumarın da yardımıyla tüm kasaba üzerinde yozlaştırıcı bir etki yaratır.

Profesör Unrat, Heinrich'in en acı halini gösteriyordu ancak o dönemde Almanya'daki milliyetçilik o kadar yüksekti ki, verdiği mesaj pek hoş karşılanmadı. Ancak kitap savaşın ortasında yeniden basıldığında çok daha iyi bir satış rakamına ulaştı ve 50.000'den fazla sattı. 1930'da *Der blaue Engel* (Mavi Melek), Josef von Sternberg'in yönettiği, Carl Zuckmayer'in senaryosunu yazdığı ve Marlene Dietrich'in gece kulübü şarkıcısı rolünde oynadığı, Almanya'da gösterime giren ilk sesli filmlerden biri olduğunda daha da iyi bir başarı elde etti.

Thomas tarafından 1913 yılında yayınlanan *Der Tod in Venedig* (Venedik'te Ölüm) çok daha iyi karşılandı. Gustav von Aschenbach, başyapıtını tamamlamak üzere Venedik'e yeni gelmiş bir yazardır. Mann'ın şiddetle hayranlık duyduğu ve 1911'de Mann'ın Venedik'e gelişinin arifesinde ölen Mahler'in dış görünüşüne ve ilk ismine sahiptir. Aschenbach Venedik'e varır varmaz aynı otelde kalan Polonyalı bir aileyle karşılaşır ve İngiliz denizci kıyafeti giymiş küçük oğulları Tadzio'nun göz kamaştırıcı güzelliğinden etkilenir. Hikâye, yaşlanmakta olan Aschenbach'ın Tadzio'ya karşı artan aşkını takip eder; bu arada işini ihmal eder ve vücudu Venedik'i istila eden kolera salgınına yenik düşer. Aschenbach eserini tamamlayamaz ve Tadzio'nun ailesini salgından kaçabilmeleri için kasıtlı olarak uyarmaz. Yazar, sevgilisiyle hiç konuşamadan ölür.

Aschenbach, saçma sapan saçları, rujlu makyajı, özenli ve modası geçmiş kıyafetleriyle Mann tarafından bir zamanların büyük kültürünün artık "aşağılanmış ve yozlaşmış" halini temsil etmek üzere tasarlanmıştır. O aynı zamanda sanatçının kendisidir. Mann'ın ölümünden sonra yayınlanan özel günlüklerinde, genç ve yakışıklı erkeklerden erotik olarak etkilendiğini itiraf etmesine rağmen, 1905 yılında Katja Pringsheim (Münih Üniversitesi'nde tanınmış bir

profesörün kızı ve bu kurumdaki ilk kız öğrenci) ile yaptığı evlilik yeterince mutlu görünüyordu. Hikâyenin yüzeyinin altında gizlenen dehşet, savaş öncesinde "uygar" Avrupa'daki genel fikir iklimini de akla getiriyor.

Bira ve Hiciv

Simplicissimus sadece bir hiciv dergisinin adı değildi. Aynı zamanda Münih'teki yeni "kabarelerden" birinin adı olarak da benimsenmişti. Şehrin uzun bir popüler eğlence geleneği vardı; bir hesaba göre 1900 yılında Münih'te sahne alan yaklaşık 400 halk şarkıcısı vardı.[29] Eğlence etkinlikleri şehrin popüler bira içme kültürüne bağlıydı.

Ancak bir kişi öne çıkıyordu: Frank Wedekind (1864-1918). Babası doktor, annesi ise şarkıcı ve oyuncuydu ve aile Hannover'de yaşıyordu. Doktor ateşli bir demokrattı, 1848 devrimine katılmış ve daha sonra Amerika'ya kaçmıştı (oğlunun adı aslında Benjamin Franklin Wedekind'di).[30] Doktor Amerika'da arazi spekülasyonundan hızlı bir servet kazandı ve orada, San Francisco'da kendisinden yirmi üç yaş küçük karısıyla tanıştı. Almanya'ya döndü, ancak Bismarck'ın politikalarından dehşete düşerek İsviçre'ye göç etti ve Frank'ın büyüdüğü Lenzburg'da bir şato satın aldı. Önce Lozan Üniversitesi'ne, ardından Münih Üniversitesi'ne devam etti, ancak hukuk ve edebiyat eğitimini yarıda bırakarak İsviçreli çorba şirketi Maggi'nin tanıtım temsilcisi olarak işe başladı. Londra, Paris ve Zürih'i ziyaret etti, burada İsveçli oyun yazarı August Strindberg ile tanıştı ve onun karısıyla bir ilişki yaşadı, bir de çocuğu oldu.

Münih'e döndüğünde Wedekind bohem bir yaşam sürdü, sık sık sansürle flört eden ve bazen liberal Münih yetkililerinin bile izin verdiğinin çok ötesine geçen eserler üretti. İlk önemli uzun metrajlı draması *Fruhlings Erwachen* (Bahar Uyanışı; 1891) kitap olarak çıktı ve Max Reinhardt on beş yıl sonra sahneye koyana kadar sahnelenmedi. Konusu ergen cinselliğiydi ve çoğu insan bunu sahnelenemeyecek kadar müstehcen buluyordu (on dört yaşında bir kız çocuğu başarısız bir kürtaj sonucu ölür).

Gördüğümüz üzere Wedekind, Langen ile birlikte Simplicissimus'un kurucularından biriydi. Kayzer'i hicvettiği için önce sürgüne gönderildi, ardından hapse atıldı. 1901'de bir grup sanatçı, yazar ve öğrenciyle birlikte sansürü kınayan bir yürüyüş yaptı ve ardından göstericilerden on biri *Die 11 Scharfrichter* (On Bir İnfazcı) adlı bir kabare kurdu.[31] Bir hanın arka tarafında küçük bir oda kiraladılar (sadece seksen kişilikti) ve burayı *Jugend* ve *Simplicissimus*'tan arkadaşlarının resimleri ve Wedekind'in grotesk sevgisine hitap eden bazı işkence aletleriyle süslediler. Kabarede Wedekind kendi şarkılarını söylüyor ve gitarıyla kendisine eşlik ediyordu.[32]

Wedekind'in hayatındaki pek çok kadın arasında sadece bir tanesi gözündeydi: 1906'da evlendiği aktris Tilly Newes. Tilly, Wedekind'in 1895'te *Erdgeist* (Dünya Ruhu) ve 1904'te *Die Buchse der Pandora* (Pandora'nın Kutusu) olmak üzere iki bölüm halinde yayınlanan şaheseri *Lulu*'da rol aldı.[33] Wedekind'in Karındeşen Jack'ine karşı Lulu'yu oynadı. Lulu vahşi, evcilleştirilemez, güzel bir canavar, kadın cinselliğinin -ya da erkeklerin kadın cinselliğinin olmasını istedikleri şeyin- vücut bulmuş halidir. Wedekind'in kendisi en büyük eserini "Büyük felaketlere yol açmak için yaratıldı" diye tanımlıyor. Karl Kraus, *Pandora'nın Kutusu*'nu 1905 yılında Viyana'da özel olarak sahnelediğinde daha da iyi tanındı. Altıncı sırada besteci Alban Berg (1885-1935) oturuyordu. Onun savaş sonrası operası *Lulu*'yu yepyeni bir kitleye tanıtacaktı.

Soyutluğa Giden Yol

1896'da Rus Wassily Kandinsky'ye amcasından maddi olarak bağımsız olmasına yetecek kadar para miras kaldı. Sanata olan ilgisi, Moskova'daki bir sergide Monet'nin saman yığını resimlerinden birini görmesiyle ve daha sonra "bir dizi vahşi çizgi ve renk" olarak deneyimlediğini söylediği Wagner'in *Lohengrin*'inin Bolşoy'daki bir performansıyla alevlendi. Münih'e taşındı ve burada Anton Ažbe tarafından yönetilen özel sanat okuluna girdi.

Orada okuldaki diğer öğrenciler Alexei Jawlensky ve Marianne von Werefkin ile tanıştı ve ertesi yıl Sezession sergisini ziyaret ederek Max Liebermann, Lovis Corinth ve Hermann Obrist'in eserleriyle karşılaştı. Kandinsky'nin kendi çalışmaları Münih Sanat Akademisi tarafından reddedildi ancak 1900'de Paul Klee'nin de öğrencisi olduğu Franz von Stuck'un sınıfına kabul edildi. Stuck, Kandinsky'yi güçlü açık ve koyu kontrastlarla çalışmaya teşvik etti ve siyah kağıt üzerine bir dizi renkli çalışmaya ve bazı erken dönem gravürlere başladı. Mayıs 1901'de Waldemar Hecker ve Ernst Stern ile birlikte Phalanx grubunun kurulmasında etkili oldu. Phalanx sanatçıları da Sezessionistler gibi eski moda ve muhafazakâr sanata karşıydı.

Kandinsky artık Alman sanat ortamına entegre olmuştu: Behrens ve Obrist ile dosttu, eserleri Jugendstil'in etkisini gösteriyordu ve Berlin Sezession'da sergi açmıştı. Kendisinden on bir yaş küçük Phalanx sanatçısı Gabriele Münter ile 1904'te Hollanda'ya yaptığı bir ziyarette Kandinsky, boyayı çoğunlukla palet bıçağıyla uygulamaya ve aynı zamanda renk ve biçim üzerine yeni teorileri hakkında notlar almaya başladı.[34] İlk kişisel sergisi 1905'te Münih'te, Galerie Krause'de gerçekleşti. Yine o yıl Paris'teki Salon des Independants'da ilk kez sergi açtı ve ardından Gabriele ile birlikte Henri Matisse, Paul Cézanne, Pablo Picasso, Vincent van Gogh, Paul Gauguin, Georges Rouault, Henri Rousseau

ve Edvard Munch'un çalışmalarını gözlemleyebileceği ve bu ustaların kapsamlı bir resim koleksiyonuna sahip olan Gertrude Stein ile dostluk kurabileceği Paris'in batısındaki Sevres'e taşındı. Yine o yıl Berlin Sezession'da Die Brücke ressamlarının yanında resimleri gösterildi.

1908'de Kandinsky ve Gabriele bir bisiklet turunda Murnau köyünü keşfettiler (ya da onun durumunda yeniden keşfettiler, çünkü 1904'te oraya gitmişti). Kandinsky buranın cazibesini bir kartpostalda anlatır: "Çok, çok güzel... Alçakta duran ve yavaşça hareket eden bulutlar, alacakaranlık, koyu mor ormanlar, pırıl pırıl beyaz binalar, kiliselerin kadifemsi derin çatıları, yeşilliklerin doygun yeşili aklımdan çıkmıyor; hatta bunları rüyamda bile gördüm." Murnau'nun çevresindeki manzara giderek Kandinsky'nin eserlerinde belirleyici bir motif haline geldi; renkler daha canlı, biçimler çözülmeye başladıkça daha da canlı hale geldi.[35]

1909 yılında Kandinsky ve Gabriele, Alexei Jawlensky, Marianne von Werefkin ve sanat tarihçileri Oskar Wittenstein ve Heinrich Schnabel ile birlikte, başkanlığını Kandinsky'nin yaptığı Neue Kunstlervereinigung Munchen'i (Münih Yeni Sanatçılar Derneği, NKVM) kurdular. Derneğin amacı şöyleydi: "Varsayımımız, sanatçıların dış dünyada gözlemlenen izlenimlerin yanı sıra, giderek iç dünyanın deneyimlerini topladıklarıdır" ve sanatçının görevinin "iç ses için çizgiyi serbest bırakmak" olduğunu ekliyordu. Aynı yıl Kandinsky, daha sonra ilk kez bir "doğaçlama" olarak tanımladığı ve "esas olarak bilinçaltı ... 'içsel doğa' izlenimleri" olarak tanımladığı bir çalışma olan *Kayıkla Resim*'i üretti."[36] Yine o yıl Gabriele Munter, Murnau'da Rus Evi adını verdikleri ve Kandinsky ile birlikte o tarihten itibaren yılda birkaç ay geçirdikleri bir ev satın aldı. Ertesi yıl eserlerini kompozisyon için "C" olarak adlandırmaya başladı ve ardından bir sayı geldi.

Kandinsky 1910'dan itibaren, yedisi 1914'ten önce tamamlanmış olan ve bugün en önemli resimleri olarak kabul edilen on kompozisyonluk bir seriye başladı. Bu kritik dönemde Gabriele'den sonra en önemli ilişkisi, Kandinsky'nin kendisini içgüdüsel olarak anladığını hissettiği Franz Marc'la oldu, ancak o da Nietzsche'nin etkisi altına girdi.[37] O yıl NKVM tarafından düzenlenen sergide *Kompozisyon II* ve *Doğaçlama 10* protesto fırtınası yarattı, ancak Marc "maddi dünyanın ruhsallaştırılması" ve "kendini resimlerle ifade eden maddi olmayan bir içsel his" hakkında bir eleştiri yazdı.

1911'de bir Schoenberg konserine yanıt olarak *İzlenim III (Konser)*'i resmetti. Kandinsky daha sonra "Kompozisyon"u "planlı ve rasyonel olarak yapılandırılmış 'Doğaçlamalar'" olarak tanımladı." Ancak artık NKVM'nin diğer üyeleriyle anlaşmazlığa düşmüştü ve o yıl dernek *Kompozisyon IV*'ü göstermeyi reddedince Marc, Munter ve birkaç kişiyle birlikte istifa etti ve rakip bir sergi düzenledi.[38]

Ertesi yıl Kandinsky ünlü Köln Sonderbund Sergisi'nde birkaç eser sergiledi ve New York'taki "291" galerisi çağdaş sanat üzerine uzmanlaşmış bir fotoğrafçı olan Alfred Stieglitz'in çıkardığı *Camera Work* dergisinde *Sanatta Tinsel Olan Üzerine*'den parçalar yayınladı.[39] Şubat 1913'te New York Armory Show'a katıldı. O yıl *Kompozisyon IV* ve daha sonra "tamamen soyut resimler" olarak tanımlayacağı *Parlak Resim* ve *Siyah Çizgiler* üzerine daha fazla çalışma yaptı. Uzun zamandır beklenen soyutluk artık tam anlamıyla gelmişti.

Kandsinky Alman değildi. Soyut sanatın doğuşunda Almanya'nın rolü üç yönlüdür: Münih'in entelektüel özgürlüğü (nispeten konuşursak), Kandinsky ve Munter'e ilham veren şehrin etrafındaki manzara ve Kandinsky'yi ve dönemin diğer birçok sanatçısını, yazarını ve müzisyenini büyüleyen iç yaşamla, alt ya da bilinçdışının yeni dünyasıyla ilgili tüm Cermen kaygısı.[40] Bilinçdışı, yirminci yüzyılda (en azından) üç sanatsal hareketi ateşledi: Soyut Sanat, Dada/Sürrealizm ve Dışavurumculuk. Her biri Almanca konuşulan topraklarda başlamıştır.

28.

Berlin İşgüzarı

Almanya 1871 yılında, Prusya liderliğindeki Alman devletleri koalisyonunun Fransa'ya karşı kazandığı zaferin ardından nihayet birleştiğinde, Berlin yeni ulusun başkenti oldu.[1] Berlin henüz ileride olacağı gibi bir şehir değildi. Bununla birlikte, büyük zaferi o güne kadar orada görülen en büyük askeri geçit töreniyle kutladı. 16 Haziran 1871 Pazar günü, pırıl pırıl bir güneş altında, demir haçlar takmış 40.000 asker Tempelhof Alanı'ndan Brandenburg Kapısı üzerinden Unter den Linden'deki kraliyet sarayına kadar geçit töreni yaptı. Birçoğu yırtık pırtık olan seksen bir adet ele geçirilmiş Fransız bayrağı güzergah boyunca taşındı.

Geçit töreninin başında, kendisine yeni verilen mareşal sopasını taşıyan Helmuth von Moltke ve prens ilan edilen Otto von Bismarck yer alıyordu. Onun arkasında ise "yetmiş dört yaşına rağmen dik duruşuyla" Almanya'nın yeni Kayzeri I. Wilhelm geliyordu. Birden fazla atlı sıcaktan bayıldı ama Kayzer'in Wilhelm adındaki on iki yaşındaki torunu bayılmadı; o da solmuş yaralı koluna rağmen kendisine "Wilhelmkin" diye seslenen bir seyirciyi küçümseyerek selamlamayı reddetti.[2]

Berlin'in başkent olması konusunda herkes hemfikir değildi. Kayzer'in kendisi (ki isteksiz bir imparatordu) Prusya'nın en büyük kralı Büyük Friedrich'in oturduğu Potsdam'ı tercih ederdi. Prusyalı olmayan Almanlar Berlin'in doğuda oluşundan hoşlanmıyor, "Slav çölünün kenarındaki bir sömürge sınır şehri" olmasından korkuyorlardı. Katolikler tehlikeli derecede Protestan olduğunu düşünüyordu. Theodor Fontane fazla ticari buluyordu.[3] "Büyük şehrin düşünmeye vakti yok ve daha da kötüsü, mutluluğa vakti yok."[4] Bu kararsızlık, Reichstag'a 1894 yılına kadar kendine ait bir bina verilmemesi ve o zamana kadar işlerini "terk edilmiş bir porselen fabrikasında"[5] yürütmesi durumuna da yansıdı.

Zafer geçit töreni sırasında şehrin nüfusu 865.000 civarındaydı. 1905 yılına gelindiğinde bu sayı 2 milyonu geçmişti ve bu artış büyük ölçüde doğudan, Doğu Prusya ve Silezya'dan gelen göçlerle gerçekleşti. Yeni gelenler arasında Prusya eyaletlerinden veya Doğu Avrupa'dan gelen çok sayıda Yahudi de vardı. 1860 yılında Berlin'de 18.900 Yahudi yaşarken, bu rakam 1880'de 53.900'e

yükseldi. Kendi ülkelerinde toprak sahibi olmaları ya da askerlik yapmaları yasaklanmış olan *Ostjudenler* ticaret, finans, gazetecilik, sanat ve hukuk alanlarında uzmandılar. Yeni metropol onların doğal yaşam alanıydı ve 1871'den itibaren Berlin "Çılgın Büyüyen Şehir" olarak anılmaya başlandı. Berlin'in büyümesi üç unsurdan kaynaklanıyordu: kalan iç gümrük vergilerinin kaldırılması; bankalar ve anonim şirketlerle ilgili daha liberal kurallar; ve Fransa'dan gelen en az 5 milyar altın marklık ani tazminat akışı. Bu, her erkek, kadın ve çocuk için altın anlamına geliyordu. David Clay Large'ın dediği gibi, "İmparatorluk Almanya'sı ağzında altın bir kaşıkla doğdu."

Bunun yansıması her şeyden önce Berlin'de görüldü. Birleşmeden sonraki iki yıl içinde Prusya'da 780 yeni şirket kuruldu, ülkenin en büyük bankaları -Deutsche, Dresdner ve Darmstadter ("üç D")- ve ülkenin en iyi gazeteleri burada kuruldu.[6] Yahudiler bu yeni liberal iklimde öne çıktılar ve yayıncılığın yanı sıra büyük mağazaların (Wertheim, Tietz ve Israel), borsanın ve bankacılığın yükselişinde tam rol aldılar. 1871'den sonra Yahudiler, Reich'taki tüm bankaların yaklaşık yüzde 40'ını kontrol ederken, bu oranın dörtte biri sadece Hıristiyanlara aitti.

Bismarck'ın şahsi bankeri ve mali danışmanı Gerson Bleichroder bu alanda dikkat çekiyordu. "Bir mezar kazıcısının oğlu olan Bleichroder'in babası, güçlü Rothschild bankacılık hanedanının Berlin temsilcisi olmayı başarmış ve böylece kendi güçlü bankacılık işini kurmuştu."[7] Bleichroder'in zekice tavsiyeleri Bismarck'ı "saygın bir prens" yaptı ve Bleichroder yeni Reich'ta bir Yahudi'ye verilen ilk kalıtsal unvanı aldı. (Yine de Bismarck, "*Privatjude*'unun ona kazandırdığı zenginlikten yarı utanmış gibi" Bleichroder'in arkasından Yahudi karşıtı şakalar yaptı.)[8]

Berlin'i kentsel olanaklar açısından Paris ya da Londra'ya rakip kılmak için bir dizi girişimde bulunuldu. Berlin'in en ünlü caddesi olan Unter den Linden'deki şık konutların yerini mağazalar, restoranlar ve oteller aldı. Milano'daki Galleria Vittorio Emannuelle'den esinlenen cam kaplı bir alışveriş merkezi olan Kaiser-Gallerie, 1873 yılında elli mağaza, Viyana tarzı kafeler ve diğer eğlence tesisleriyle açıldı. Yeni oteller de buna ayak uydurdu, zira Berlin birleşmeden önce günde 5.000 ziyaretçi çekerken artık günde yaklaşık 30.000 ziyaretçi çekiyordu.[9]

Koşullar yüzeyde iyileşiyordu, ancak yeraltında pek öyle değildi. Berlin 1870'lere kadar modern bir kanalizasyon sistemi inşa etmemişti ve kokusuyla ün salmıştı. *Berliner Luft* (Berlin havası) ancak daha sonra bir gurur kaynağı haline geldi. Erkekler Berlin atmosferinin tadına bakmamak için sürekli puro içerlerdi. Yemek yerken de sigara içiyorlar, konserlere ve tiyatro gösterilerine "oldukça sansürsüz bedensel sesler" serpiştiriyorlardı. Orduya karşı büyük bir hürmet vardı, öyle ki "bir yığın şapka taşıyan bir tüccar, bir çavuşun geçmesine

izin vermek için kaldırımdan inerdi."[10] Berlin'in çok sayıdaki bira bahçesi ziyaretçileri talihsiz, "tüm sosyal sınıfların banklarda bir araya geldiği gürültülü yerler" olarak etkiledi. Çok sayıda "ahlaksız dans yeri" vardı ve buralarda "tarif edilmesi zor duruşlar sergileyen çıplaklar" bulunuyordu.[11]

8 Şubat 1873'te Edward Lasker adlı bir Ulusal Liberal Reichstag milletvekili parlamentoda üç saat süren bir konuşma yaparak İmparatorluk Almanya'sının ekonomik patlamasına, özellikle de rüşvetçi yetkililerin kısa yoldan zengin olan spekülatörleri koruduğu dev bir iskambil kâğıdından başka bir şey olmadığını söylediği demiryollarına saldırdı. Lasker'in konuşmasında açıkladığı bazı tatsız gerçekler borsada bir satış dalgasına yol açtı ve hem Viyana hem de New York piyasaları çöktüğünde bunu bir dizi iflas izledi. 1874 yılında 61 banka, 116 sanayi kuruluşu ve 4 demiryolu şirketi battı.

İlk başta *laissez-faire* liberalleri suçlansa da, önde gelen liberaller ve bankacılardan birkaçı Yahudi olduğu için parmaklar kısa sürede Yahudileri göstermeye başladı. Bu, Heinrich von Treitschke'nin *Preussische Jahrbucher*'de "Yahudiler bizim talihsizliğimizdir" ifadesini kullandığı makalesini yayınladığı zamanlardı. Theodor Fontane bile açıkça dile getirdiği "filosemitizminin" bu olaylarla sınandığını itiraf etti.[12] Bismarck sert bir şekilde harekete geçti ama Yahudilere karşı değil. *Grunderzeit*'ın ekonomik liberalizminden vazgeçildi ve zor durumdaki imalatçıları korumak için yüksek gümrük tarifeleri ve devlet sübvansiyonlarından oluşan bir program uygulamaya konuldu. Ekonomik milliyetçilik günün düzeni haline geldi.

Anti-Semitizm ortadan kalkmadı. Bu terim o dönemde Wilhelm Marr adında Berlinli bir gazeteci tarafından ortaya atılmıştı ve Çar III. Alexander'in Rusya'sındaki Yahudi karşıtı ajitasyonun Alman başkentine Yahudi göçünün hızla artmasına neden olması nedeniyle halkın hissiyatındaki değişimi fark etmişti. Göç önemli bir siyasi mesele haline gelse de, antisemitizm Berlin'de Viyana'ya kıyasla her zaman daha az rahatsız edici bir güç olmuştur. Berlin'de Treitschke ve Marr'ınkilere karşı çıkan sesler vardı; en önemlisi, üniversite profesörleri, liberal politikacılar ve birkaç ilerici sanayici tarafından imzalanan ve antisemitizmi "ulusal bir utanç" ve "eski bir çılgınlık" olarak kınayan bir "Eşraf Bildirisi" yayınlandı.[13]

1870'ler sona ererken, Alman ekonomisi toparlanıyordu; bu "ikinci sanayi devrimi" Almanya'nın altın standardını benimsemesi ve tek bir ulusal para birimine geçmesiyle daha da desteklendi.* Altyapı elden geçirilmiş, 1870'lerde raylar üzerinde giden atlı trenler kullanılmaya başlanmış, kısa süre sonra

---

* Altınmark, 1873 yılında, çoğu 16,6 gramlık bir gümüş para olan Vereinsthaler'e bağlı olan farklı Alman eyaletlerinin çeşitli para birimlerinin yerine kullanılmaya başlandı; bir Altınmark = üç Vereinsthaler.

bunların yerini eski şehir surları üzerinde inşa edilen buharlı demiryolu sistemi (*Ringbahn* yani Çember Hattı) almıştır. Ardından Berlin'in merkezini banliyölerine bağlayan *Stadtbahn* yani şehir demiryolu geldi. Bunun yanı sıra, 1880'lerde ana caddelerin çoğunda elektrik lambaları kullanılmaya başlandı. Mark Twain 1891'de Berlin'i ziyaret etti ve burayı "Alman Chicago'su" olarak nitelendirdi.[14] Julius Langbehn ise Berlin'i "tüm modern kötülüklerin merkezi", gece hayatını ise günahın vücut bulmuş hali olarak nitelendirdi.[15]

Emperyal Ukala

Kayzer II. Wilhelm de Berlin'den hoşlanmıyordu. Öncelikle, fazla özgür düşünceli ve kraliyete saygısız bir şehirdi. Yine de Almanya'nın kendi hırslarına uygun bir başkente ihtiyacı vardı ve bu nedenle buranın "dünyanın en güzel şehri" olması konusunda ısrar etti. Bu amaçla neredeyse her işte parmağı olduğundan emin oldu: kiliseler, hapishaneler, kışlalar, hastaneler... Hepsi iyi ya da kötü onun vizyonunun izlerini taşıyordu.[16]

Onun döneminde Berlin'de inşa edilen en önemli bina pek de onun favorisi sayılmazdı. Yapımına 1884'te başlanan ve on yıl sonra tahsis edilen yeni Reichstag'ın başlangıçta Wilhelmstrasse üzerinde basit bir yapı olması planlanmıştı. Ancak hem politikacılar hem de mimarlar bunun "Avrupa'nın liderliğini devralmanın eşiğindeki yeni birleşmiş, görkemli Alman ulusunu" yansıtmayacağını savundu. "Alman ruhunu taşa yansıtmakla" görevlendirilen mimar Paul Wallot, Paris Operası ile Palladyan palazzo arasında bir şey üretti.[17]

Tiergarten'da 1901 yılında inşa edilen ve Hohenzollern kahramanlarının mermer büstleriyle kaplı bir cadde olan Siegesallee'nin durumu da pek iyi değildi. Kayzer Siegesallee'yi çok severdi ve figürlerin çizimlerini bizzat kendisi yapmıştı; bu figürlerin çağdaş dostlarına ve kraliyet destekçilerine benzemesi konusunda ısrarcıydı. Bu nedenle Hohenzollern hanedanının kurucusu Elektör I. Friedrich, Kayzer'in en yakın arkadaşı Philipp zu Eulenberg'e benziyordu. Pek çok kişi bu projenin utanç verici olduğunu düşündü ve caddeye "Die Puppenallee" -oyuncak bebekler caddesi- adını taktı. Kayzer'in itibarı da zedelendi: Berlinliler, "ceset olmak istemeden bir cenazeye katılamayan" bir adam diyerek alay ediyordu.[18]

Kayzer II. Wilhelm, Berlin'in sanatsal ve entelektüel yaşamının tüm yönlerine dahil olmayı kendi görevi ve hakkı olarak görüyordu.[19] Kendisini bu iş için bilhassa uygun görüyordu çünkü çizim yapma ve oyun yazma konusunda yetenekli olduğunu düşünüyordu. Gemiler tasarladı ve ana karakteri düşman tarafından esir alınmaktansa kendini ateşe veren bir kral olan *Sardanapal* adlı kendi oyununu sahneye koydu. Ziyarete gelen ileri gelenler bu oyunun

gösterileri sırasında oturmak zorunda bırakılırdı; ileri gelenler arasında amcası İngiltere Kralı VII. Edward da vardı ve aniden uyanıp itfaiyenin çağrılmasını istediği gürültülü yangın sahnesine kadar derin bir uykuya dalmıştı. Sanatsal ve kültürel konularda Wilhelm geri kafalı bir muhafazakârdı ve sürekli işlere karışması sonunda bir tepkiye neden oldu.[20]

Tiyatroda işler 1889'da doruğa ulaştı. Berlin'deki Freie Buhne (Özgür Sahne) hareketinin kurucusu Otto Brahm, "O yıl, tıpkı 1789'un insanlık devrimi yılı olması gibi, Alman tiyatro devriminin de yılıydı" diye yazıyor ve meramını anlatmak için biraz abartıyordu. Özgür Sahne özel bir kulüptü ve kamu tiyatroları gibi sansüre tabi değildi. Bu nedenle Brahm, frengi konusunu işlediği için yasaklanan Ibsen'in *Hayaletler*'ini sahneleyebileceğini düşündü. Bundan cesaret alan Brahm, daha sonra Gerhart Hauptmann'ın işçi sınıfının gündelik yaşamını konu alan *Vor Sonnenaufgang* (Şafaktan Önce) adlı oyununu denedi. Silezya'da (bugün Polonya'nın bir parçasıdır) doğan Hauptmann (1862-1946) 1912'de Nobel Ödülü'nü kazanacaktı. Gerçekçiliğin kurucularından biriydi, bugünlerde çok az tepki uyandıran bu terimlerden biri, ancak Kayzer'in Almanya'sında durum çok farklıydı.[21] *Şafaktan Önce*'nin gösterilerinde, salonda bu tür bir modernizmin savunucuları ve karşıtları arasında kavgalar olduğu bildirilmişti.[22]

Brahm bu tepkilerden o kadar cesaretlendi ki, Deutsches Theater adında bir halk tiyatrosu satın aldı ve giderek daha fazla politik oyun sahnelemeye başladı. Oyun 1894'te Hauptmann'ın 1840'larda Silezyalı tekstil işçilerini aşırı yoksulluğa mahkum eden sosyal koşulların acımasız bir ithamı olan *Die Weber* (Dokumacılar) adlı oyunuyla doruğa ulaştı.[23] Oyun polis tarafından "alt tabakayı kışkırtabileceği" gerekçesiyle yasaklandı. Yargıçlar, "alt tabakanın" giriş ücretinin imkanlarının çok ötesinde olduğu bir oyuna katılmasının zor olduğunu kabul ettikten sonra yasağı kaldırdı. *Dokumacılar* (Silezya lehçesinde *De Waber*) büyük bir başarı kazandı.[24]

Kayzer, Hauptmann'ın temsil ettiği şeyden nefret ediyordu. Ona göre insanlar bir gecenin sonunda "acı hayal kırıklıklarının kederli sahnelerini hatırlayarak cesaretleri kırılmış olarak değil, arınmış, yücelmiş ve her insanın gerçekleştirmeye çalıştığı idealler uğruna savaşmak için yenilenmiş bir güçle" gösteriden ayrılmalıydı. Wilhelm, oyunlarının bu apaçık kurallara aykırı olduğu gerekçesiyle Hauptmann'ı 1892'de "yıkıcılıktan" tutuklattı. Mahkemeler yazarı hapiste tutmak için çok az neden bulabildiler, bu yüzden Kayzer başka sindirme yöntemleri denedi ve Hauptmann'ın dramatik mükemmellik için Schiller Ödülü'ne layık görülmesini veto etti, bunun yerine ödülü en sevdiği adamlarından birine verdi.[25]

Aynı şey, yüzyılın başında Berlin'e oyuncu olma niyetiyle gelen Avusturyalı bir Yahudi olan Max Reinhardt'ın başına da geldi. Asıl adı Max Goldmann

olan Reinhardt (1873-1943), modern tiyatronun her yönden -Wagner, Zola, Ibsen, Strindberg- yükselişe geçtiği bir dönemde gelmişti. Bir arkadaşına yazdığı gibi, Berlin onun için "Viyana'nın onla çarpılmış haliydi". Reinhardt aktör olarak hiçbir zaman başarılı olamadı ama *Ses ve Duman* adlı kendi kabaresini kurduktan sonra parlak bir yönetmen olduğu ortaya çıktı. Bu, yasal sahneden, özellikle de 1905'te Brahm'dan devraldığı ve sunduklarını acımasız gerçekçilikten "sihir ve heyecan" biçimine dönüştürdüğü Deutsches Theater'dan ısmarlama işler getirdi.[26] Tiyatroyu -Sophokles'ten Büchner'e kadar her şeyi hâlâ ciddiye alıyordu- ama yeni ışık efektleri, yeni sahneleme teknikleri kullandı ve tiyatroyu Berlin'de hiç olmadığı kadar gösterişli hale getirdi. (Marsden Hartley, Reinhardt'ın mümkün görünmeyen savaşlar, volkanik patlamalar ya da tren kazaları gibi gayet büyük teatral metrajlarla uğraştığını söylüyor).[27] Reinhardt'ın tekniklerinde Kayzer'in itiraz edebileceği belirli bir şey yoktu; hoşlanmadığı şey bu tekniklerin modernliğiydi. Bu nedenle, herhangi bir yasaya başvuramayan Kayzer, Reinhardt'ın üretimlerinin orduya yasaklanmasını emretti. Çocuksuluğunu her daim koruyan Wilhelm, 1914'te savaş patlak verdiğinde, oyun yazarının kumpanyasıyla birlikte cepheyi gezme teklifini reddetti.[28]

Berlin kültür dünyasında hayranları arasında Kayzer'in yer almadığı bir başka büyük figür de orkestra şefi Hans von Bülow'du. Yüzyılın başında, gördüğümüz üzere Berlin, müzik söz konusu olduğunda uzun zamandır uluslararası bir saygınlık merkeziydi. Bir zamanlar Felix Mendelssohn tarafından yönetilen kraliyet orkestrası 1842'den beri mükemmel bir isme sahipti. 1880'lerde Benjamin Bilse adında biri tarafından özel olarak finanse edilen ikinci bir senfoni orkestrası kurulmuştu. Eski bir askeri bando şefi olan Bilse, yeni orkestrasını kraliyet orkestrasına rakip bir orkestra haline getirmişti ama tarz olarak çok sert bir amirdi (*martinet*). Bu kadar otoriter bir şekilde muamele görmekten bıkan bir grup müzisyen, 1882'de kendilerine Berlin Filarmoni adını veren rakip bir ekip kurmak üzere ayrıldı. İlk yılları zor geçti ve dönüştürülmüş bir paten pistinde konser vermek zorunda kaldılar. Ancak 1887'de Hans von Bülow'un yönetimi altına girdiler. Kendisi hem klasikleri hem de çağdaş müziği eşit derecede seven parlak ve karizmatik bir şef olmasının yanı sıra ilginç arkadaşları da vardı. Bunlardan biri olan Johannes Brahms'ı 1889'da Re Minör Konçerto-su'nu yönetmesi için Berlin'e getirdi. Bu olay büyük bir sansasyon yarattı.

Kayzer'in modern sanat ve modern tiyatrodan nefret ettiği kadar modern müzikten de nefret ettiğini öğrenmek şaşırtıcı olmayacaktır.[29] Bülow ile bilhassa Wagner konusunda çatıştılar. Bülow, besteci karısı Cosima'yı çalmış olsa da Wagner'in deneyimli bir yorumcusuydu ve Berlin Filarmoni'nin sunduğu Wagner, 1840'larda Giacomo Meyerbeer'den bu yana kendisini gösterecek pek az şeyi olan Berlin opera sahnesinin parlayan bir mücevheri haline

gelmişti. Buna rağmen, Berlin'deki pek çok hafıza bestecinin 1848 devrimine verdiği desteği unutamadı ve Kayzer bunu Wagner'i bastırmak için kullandı. Tahta çıktıktan kısa bir süre sonra, "Gluck benim için uygun adam; Wagner çok gürültülü" diye uğursuz bir açıklama yaptı. Richard Strauss'a da aynı gözle bakıyordu ve Strauss'un Kraliyet Operası'nın başına geçmesine sadece besteci Berlin'i olduğundan daha da büyük bir uluslararası müzik merkezi haline getireceğine söz verdiği için izin verdi.[30] Aslında Strauss, Kayzer'in nefret ettiği uyumsuz şekilde beste yapmaya devam etti. "Beni ısırması için otların arasında bir yılan yetiştirdim" diye hırladı ve Strauss'un yüzüne karşı müziğini "değersiz" bulduğunu söyledi.

1871'de, ulusal birleşme sırasında Berlin, güzel sanatlar dünyasında Münih'in oldukça gerisindeydi. Münih, gördüğümüz gibi, açık ara en büyük ressam ve heykeltıraş topluluğuna sahipti. Ancak 1880'ler ve 1890'larda Berlin'in yeni anıtlar ve müzelerle zenginleştirileceği anlaşıldıkça, sanatçılar yeni başkente göç etmeye başladı. Kayzer burada da taraf tutmaktan kendini alamadı.

Bu akına kadar Berlin'in en tanınmış sanatçısı, 1830'dan beri Prusya'nın başkentinde yaşayan Breslau doğumlu Adolf von Menzel'di. Menzel ilk başlarda Berlin'in kaba kenarlarının, pis sokaklarının ve arkaik fabrikalarının izlenimci tasvirlerini çizdi (Degas Menzel'e hayrandı). Ancak 1870'lerde Menzel kökten değişerek devlet ve monarşi tarihine yöneldi.[31] Örneğin, *Flüt Konseri* ve *Yuvarlak Masa* Büyük Friedrich'in sarayını ele aldı ve bunu saygılı bir şekilde yaptı; diğer kompozisyonlar Prusya *Macht*'ına doğrudan bir hayranlık gösterdi. Değişim amacına ulaştı ve Menzel usulüne uygun olarak saraya kabul edildi, bu "ne yazık ki çirkin ressam" kısa süre sonra artık sevgi dolu ayrıntılarla anlattığı yüksek sosyetenin oyun alanlarını süsledi. 1905 yılında Kayzer onun cenaze kortejinde yürüdü.[32]

Çok da farklı olmayan Anton von Werner'in geniş, hassas tuvalleri Alman okul kitaplarında çoğaltıldı ve çok az sanat eserinin aşina olduğu kadar aşina hale geldi. İmparator ve generallerini XIV. Louis'nin Aynalı Salon'unda Alman İmparatorluğu'nun kuruluşuna kadeh kaldırırken resmettiği *Versailles'daki Kayzer İlanı*, Bismarck'a bir hediyeydi. 1875'te Güzel Sanatlar Akademisi'nin başkanlığına atanan Werner, daha sonra II. Wilhelm'in hocası oldu ve genç Kayzer'in modern sanata karşı içgüdüsel nefretini pekiştirdi.

Ancak Wilhelm ve Werner güçlü bir azınlık olsalar da sonuç itibarıyla azınlıktılar. Daha 1892'de Berlin Sanatçılar Birliği Edvard Munch'u çalışmalarını sergilemesi için davet etti. Elli beş resim planlanmıştı ve muhafazakârlar buna çok kızdı. Werner koroya önderlik etti ve sergi iptal edildi. Eski muhafazakârlar Max Liebermann konusunda o kadar başarılı olamadılar. Liebermann'ın Alman insanlığı resimlerinde açıkça görülüyordu, ancak Wilhelm

resmin "sefaleti olduğundan daha da iğrenç hale getirmesi" gerektiğini düşünmüyordu.[33] Bu doğrultuda, Liebermann'ın resmi sergilerden uzak tutulması için elinden geleni yaptı. Bu durum popüler ressamın özel sergilere katılmasını engellemedi ve sonunda o kadar popüler oldu ki resmi salona kabul edildi. 1897'de Altın Madalya kazandı, Prusya Sanat Akademisi'ne seçildi ve Kraliyet Akademisi'ne profesör olarak atandı.

Kayzer (şimdilik) Liebermann'a karşı kaybettiyse de Kathe Kollwitz ile kazandı. Bir jüri 1898'de, Berlin'in bir gecekondu mahallesinde yaşayan güçlü ve duygusal bir sanatçı olan Kollwitz'e, Hauptmann'ın oyununa dayanan *Dokumacıların İsyanı* adlı gravürleri için altın madalya verilmesini tavsiye etti. (1840'larda Silezyalı dokumacıların isyanı Alman işçi sınıfının oluşumu açısından büyük önem taşıyordu). Madalyanın duyurulabilmesi için Kayzer'e danışılması gerekiyordu ve bu çok fazlaydı. "Lütfen beyler," diye yakındı, "bir kadın için madalya, bu gerçekten çok fazla ... . Nişanlar ve onurlar hak eden erkeklerin göğsüne aittir." Munch olayının üzerine gelen bu durum sanatçılar için de çok fazlaydı.[34] Aynı yıl Liebermann ve diğerleri, Viyana ve Münih'teki daha önceki tepkileri örnek alarak Berlin Sezession'unu duyurdular. Amaçları, gösterilmeye değer olduğunu düşündükleri sanatı müdahale olmaksızın sergilemekti. Aralarında az sayıda Yahudi'nin de bulunduğu zengin koleksiyonculardan destek aldılar. Cassirer kuzenleri Bruno ve Paul başlıca destekçileriydi; Kantstrasse'deki galerileri modern sanatın önde gelen mekânlarından biriydi. Sezession için yeni bir galeri inşa ettiler.[35]

Kayzer hayal kırıklığına uğratmadı. Tüm subayların üniformalı olarak Sezession'a katılmaları yasaklandı ve Sezession üyelerinin salon jürilerinde görev almaları yasaklandı. Sezession sanatçılarının 1904 St. Louis Dünya Fuarı'na katılmaları da aynı şekilde yasaklandı. Daha sonra, Kültür Bakanlığı yetkilileri bir zeytin dalı uzatarak Kraliyet Akademisi'nde bir Liebermann retrospektifi planladılar. Ancak Kayzer buna yanaşmadı. Ressamın "Alman ulusunun ruhunu zehirlediğini" söyledi. Kayzer'e hak vermek gerekirse, Berlin Sezession'undan sadece üç sanatçı zamana karşı direnebildi: Liebermann, Walter Leistikow ve Lovis Corinth. Kendisinin de karşı olduğu, ağırlıklı olarak Almanlardan oluşan bir sanat formu için "Dışavurumcu" terimini icat eden Corinth olmuştur.[36]

Kayzer ve sanatçılar arasındaki savaş devam etti. Ekspresyonist ressamlardan oluşan Die Brucke grubu 1905 yılında Dresden'de kuruldu ve beş yıl sonra Berlin'e taşındı. Grubun sözcüsü Herwarth Walden, savaşın eşiğinde Alman avangardının kalbi ve beyni olan *Der Sturm* adlı bir dergi ve sanat galerisi kurdu.[37] Die Brucke sanatı -Sezession'dan çok daha fazla- bir kent sanatıydı. En önemli iki figür Ludwig Meidner ve Ernst Ludwig Kirchner'di. Her ikisi de Berlin'in, Kayzer'in sanatta yeri olmadığını düşündüğü yanıyla ilgileniyordu -Meidner asma köprülere, gaz tanklarına, ekspres lokomotiflere odaklanırken,

Kirchner'in çarpık figürleri, kendi deyimiyle, şehrin sokaklarındaki ve tavernalarındaki ham enerjiyi, Simmel'in tanımladığı yeni psikolojiyi, resimlerindeki "sözde çarpıtmaları", "görülen şeyin coşkusuyla içgüdüsel olarak yaratılan"ı temsil ediyordu.[38] Statik temsilin, şehrin sakinleri sürekli hareket halindeyken, "bir ışık ve hareket bulanıklığı" içindeyken imkansız olduğu konusunda ısrar etti. Şehir, sanatçılarından yeni bir görme biçimi talep ediyordu." Kayzer'in gücendiğini söylemeye gerek yok.

Berlin'in bir modern sanat kenti olarak ünü yeni ve yerleşmiş olmaktan uzak olsa da, Schinkel'in şehrin ortasında, kısa süre sonra Museuminsel (Müze Adası) olarak anılacak olan küçük kara parçası üzerinde Altes Museum'u tasarladığı 1830 yılından beri bir müze kentiydi. Neues Museum 1855'te, Nationalgalerie ise 1876'da eklendi.[39] Bu alanda Wilhelm, 1904'te Müze Adası'nda açıldığında yeni Kaiser-Friedrich Müzesi'nin müdürlüğünü üstlenen Wilhelm von Bode gibi Avrupa'nın en zeki koleksiyoncularından ve uzmanlarından birine sahip olduğu için şanslıydı.[40] Bode, Berlin için Rembrandt'ın *Altın Miğferli Adam* ve Dürer'in *Hieronymus Holzschuher* tablosunu da içeren bir dizi etkileyici eski ustayı elde etti.* Başarısı, faaliyetlerinin Kayzer'in müdahalelerinden muaf tutulmasıyla ön plana çıktı. Aslında Wilhelm, kraliyet koleksiyonlarına eser sunanlara unvanlar vererek von Bode'ye olumlu bir şekilde yardımcı oldu.

Çağdaş sanatta ise bildik sorunlar yeniden su yüzüne çıktı. Ulusal Galeri'nin müdürü Hugo von Tschudi, Bode kadar başarılı bir adamdı ve Fransız resmi ile çağdaş sanat ve heykel konusunda uzmandı.[41] Ancak Kayzer, von Bode'ye tanıdığı serbestliği ona tanımayı reddetti ve bir ziyaretinde bazı Alman eserlerinin kaldırıldığını, yerlerine "modern zevke sahip, bazıları yabancı kökenli resimlerin" yerleştirildiğini fark etti. Orijinallerinin geri konmasında ısrar etti.

Ancak Kayzer aynı anda her yerde bulunamazdı ve Tschudi, aralarında bir Cézanne'ın da bulunduğu bazı çağdaş başyapıtları edinmenin yollarını buldu ve bu onu dünyada bunu yapan ilk müze müdürü yaptı (o dönemde Fransız devletinin bile resmi koleksiyonlarında Cézanne yoktu).[42] Ancak daha sonra Tschudi Eugene Delacroix, Gustave Courbet ve Honoré Daumier'nin eserlerini satın aldığında Kayzer patladı ve Tschudi'nin "bu tür şeyleri sanattan anlamayan bir hükümdara gösterebileceğinden ama *kendisine* gösteremeyeceğinden" şikayet etti. Tschudi 1908'de Münih'e giderek oradaki kraliyet müzelerinin başına geçti.

Sanat alanındaki muhafazakâr ve gerici zevkine rağmen Kayzer yine de Almanya'nın refahını inşa eden bilim adamları ve mühendislerle gurur duyuyordu ve kendisini geleceğin adamı olarak gördüğünden ve yeni bilgilerin uygulanmasının ilerlemenin anahtarı olduğuna inandığından, yüzyılın başında

* Rembrandt'ın daha sonra, muhtemelen asistanları tarafından üretildiği ortaya çıkmıştır.

Berlin Üniversitesi'ne, beşeri bilimler pahasına bilimi vurgulayan ve yeni kurulan *Realgymnasien*'in mezunlarını tanıması için baskı yaptı. Tüm çarpıcı çelişkilerine rağmen, Realgymnasien'in statüsünün yükseltilmesi Kaiser'in kültürel ve entelektüel konularda yaptığı muhtemelen en iyi şeydi; 1910'da Friedrich-Wilhelm Üniversitesi'nin kuruluşunun yüzüncü yıldönümünü kutlamak adına doğa bilimleri için yeni bir kurum ilan ettiğinde bu kurum Realgymnasien'in üzerine inşa edildi. Fransa'nın Pasteur Enstitüsü ve Amerika'nın Rockefeller Enstitüleri'ne Almanya'nın cevabı olan Kaiser Wilhelm Topluluğu, özel sektör *ve* hükümet tarafından finanse ediliyordu ve bunun karşılığını fazlasıyla alacaktı.[43]

29.

Kahramanlar ve Tüccarlar Arasındaki Büyük Savaş

Büyük Savaş'ın ilk aylarında Viyanalılar kendilerini güçlendiren ve cephedeki birliklerle özdeşleşmelerine yardımcı olan bir dizi sembolik eylem geliştirdi. Örneğin, Ringstrasse'nin dışındaki Schwarzenbergplatz'da *Wehrmann im Eisen*, yani "demirden asker" adı verilen ahşap bir heykel vardı. İsteyen herkes bir avuç çivi satın alıp (geliri savaş dulları ve yetimleri yararına kullanılmak üzere) çivileri heykele çakarak "onu demirle kaplayabilir, Avusturya *Volkskraft*'ının kolektif gücüyle sarabilirdi."[1]

Matthew Stibbe'nin yakın zaman önce ortaya koyduğu üzere, 1914 yılında Almanya'da savaşa destek daha önce bildirildiği kadar coşkulu değildi. Stibbe'ye göre, büyük şehirlerin dışında ve özellikle işçi sınıfı arasındaki ruh hali, saldırgan bir milliyetçilikten ziyade "boyun eğme, kayıtsızlık ya da pasif kabullenme" şeklindeydi. Savaşçılığı tutarlı bir felsefeyle desteklemeye "çağrıldıklarına" inanan entelektüeller, "güç çatışmasını Alman *Kultur*'u ve siyasi biçimleri ile düşmanlarınınki arasında sözde manevi bir antitez açısından idealize ediyorlardı." (Gerçi Norbert Elias, Nietzsche'nin *Der Wille zur Macht* [Güç İstenci] adlı kitabında "neredeyse kesinlikle farkında olmadan" Wilhelm dönemi orta sınıfının savaşçılığına felsefi bir biçim verdiğini düşünüyordu.)[2]

Pek çokları için *Kultur*, savaştaki merkezi etkendi.[3] Bu kişilerin "Kultur" ile kastettikleri, Goethe, Kant ve Beethoven tarafından temsil edilen bir dizi başarıydı: "yüksek kültür", sanat, müzik, edebiyat ve bilim ile birlikte karakteristik Alman olarak kabul edilen "bir dizi kolektif erdem" (çalışkanlık, düzen ve disiplin). Siyasi bölünmenin her iki tarafındaki yazarlar, tarihçiler ve filozoflar bu görüşleri paylaşıyordu: Thomas Mann, Friedrich Meinecke, Ernst Troeltsch, Werner Sombart, Max Scheler ve Alfred Weber bunlardan sadece birkaçıydı.

1914'ÜN FİKİRLERİ

Savaşın patlak vermesinden itibaren, Almanya'da Alman kültürünün ayırt edici özellikleri üzerine çok açık bir düşünce yürütüldü ve *Kultur* ile *Zivilisation*

arasındaki "kutupsal karşıtlık" üzerine ikilikler keskinleştirildi. Bu kutupsal karşıtlıklar, Belçika'nın Louvain kentindeki antik kütüphanenin yakılması, Rheims'daki katedralin ağır hasar görmesi ve sözde sabotaj eylemlerine "misilleme" olarak Dinant'ta ve başka yerlerde Belçikalı sivillerin katledilmesiyle, dünyanın geri kalanının Almanya'nın Belçika ve kuzeydoğu Fransa'daki fetihleri sırasında barbarca davranışları olarak gördüğü eylemlerle hızla zirveye ulaştı. İngiliz ve Fransız akademisyenler, Almanya'nın en tanınmış kültür ve bilim insanlarının Prusya militarizmiyle aralarına açıkça mesafe koymaları gerektiği yönündeki feryada öncülük ettiler, ancak sonuç bekledikleri gibi olmadı. Alman kültür ve bilim adamlarının tamamı Alman savaş çabalarının arkasında toplandı ve 4 Ekim 1914'te en seçkin doksan üç Alman akademisyen ve sanatçıdan oluşan bir grup "93 Manifestosu"nu yayınladı. Bu manifesto "Kültür Dünyasına Çağrı" (Der Aufruf der 93, "An die Kulturwelt") Belçika'daki tüm barbarlık suçlamalarını kesin bir dille reddediyor ve şunda ısrarcı oluyordu: "Düşmanlarımızın ikiyüzlü bir şekilde iddia ettiği gibi, sözde militarizmimize karşı mücadelenin aynı zamanda uygarlığımıza karşı bir mücadele olmadığı doğru değildir. Eğer Alman militarizmi olmasaydı, Alman uygarlığı çoktan yeryüzünden silinmiş olurdu. Birincisi, yüzyıllardır yağmacı istilalara maruz kalan bir ülkede ikincisini koruma ihtiyacından doğmuştur."[4]

Bu çağrıyı imzalayanlar arasında yazarlar Richard Dehmel ve Gerhart Hauptmann; ressamlar Max Klinger, Max Libermann ve Hans Thoma; müzisyenler Engelbert Humperdinck, Siegfried Wagner ve Felix von Weingartner; tiyatro yönetmeni Max Reinhardt; Ernst Haeckel, Fritz Klein, Nobel ödüllü fizikçiler Philipp Lenard, Richard Willstatter ve Max Planck gibi önde gelen akademisyenler; geleceğin Nobel Ödüllü kimyageri Fritz Haber; teolog Adolf von Harnack; ekonomistler Lujo Brentano ve Gustav Schmoller; filologlar Karl Vossler ve Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff; filozof Alois Riehl ve psikolog Wilhelm Wundt ile tarihçiler Karl Lamprecht, Max Lenz, Eduard Meyer ve Friedrich Meinecke vardı. Bundan önce de bir grup akademisyen İngiliz üniversiteleri tarafından verilen onursal derecelerini reddetmişti.[5]

Tüm bunlar şimdi gerçek dışı ve daha sonra Birinci Dünya Savaşı'nda ve 1930'larda ve İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan yaygın dehşetten sonra alakasız gelebilir, ancak "Çağrı" dönemin Almanya'sındaki eğitimli insanların savaşın ülkenin dünya gücü statüsüne yükselmesini sağlayacağı ve bu nedenle "tarihe Alman savaşı olarak geçeceği" yönündeki görüşlerini yansıtıyordu. "Çağrı"yı takiben aynı doğrultuda bir dizi konuşma, kitap ve başka etkinlikler düzenlendi. Merkezi Berlin'de bulunan Bund Deutscher Gelehrter und Kunstler, aralarında Thomas Mann'ın da bulunduğu edebiyat ve sanat dünyasının önde gelen 200 ismini savaşın entelektüel gerekçelerini tartışmak üzere bir araya

getirdi.[6] Ana temalardan biri, Almanya'nın otoriter anayasasının Batı'daki parlamenter rejimler karşısındaki üstünlüğüydü.

Bu fikirler önemini korumaya devam etti. Max Lenz, Otto von Gierke, Max Scheler ve Karl Lamprecht, Almanya'nın "dünya liderliği" için argümanlar geliştirdiler ve savaş zamanı şansölyesi Theobald von Bethmann-Hollweg'in danışmanlarından biri olan Lamprecht de diğerleri gibi ırk kartını oynamaktan kaçınmadı: "Dünyada en yüksek başarıları elde edebileceğimiz öznel olarak kabul edilmiş ve nesnel olarak kanıtlanmıştır ve bu nedenle en azından dünya yönetimini paylaşmaya hakkımız olduğu düşünülmelidir..."[7] Lamprecht, İngilizlerin "doğuştan gelen üstünlük" duygusunun çok fazla olduğunu savunmuştur: "Diğer uluslar için bu [İngiliz] üstünlük duygusu tamamen tahammül edilemezdir ve bu duygu yerini daha mütevazı bir değerlendirmeye bırakana kadar dünyanın barışa dönemeyeceğini söylemeye cüret ediyorum."

Diğerlerinin yanı sıra Max Lenz, Erich Marcks, Otto Hintze ve Hans Delbruck'tan oluşan tarihçi kuşağının argümanları daha etkileyiciydi.[8] Onların görüşü -1890'lardan beri yaygın olan- Ranke'nin zamanında var olan eski Avrupa devletleri sisteminin yerini yakında Almanların eşit olarak yer alacağı az sayıda dünya devletinin (imparatorluk) alacağı yönündeydi. Onlara göre savaşın amacı, yerleşik dünya güçlerinin en eskisi olan İngiltere'yi üstünlüğünden vazgeçmeye ve Almanya'ya eşitlik tanımaya zorlamaktı.

Bunun iki yönlü etkisi oldu. Bu, İngiltere'nin savaşın kışkırtıcısı olarak görülmesi gerektiği anlamına geliyordu ve militarizm için daha fazla gerekçe sağlıyordu. Daha sonra hükümetin savaş politikasına karşı çıkacak olan Hans Delbrück gibi ılımlı biri bile savaşın ilk aylarında şöyle yazabiliyordu "Bu ulus... o ada ulusuna [Britanya] karşı... yenilmezdir. Sadece para dağıtan, paralı askerler gönderen, barbar kitleleri harekete geçiren ve bizi yenebileceklerini düşünen [bu] ticaret adamlarına karşı ... içimizdeki ebedi üstünlüğümüzün kesinliğiyle ... savaşmalıyız."

Herkes bu kategoriye girmiyordu. Örneğin 1915'te Otto Hintze, Friedrich Meinecke, Hermann Oncken ve Hermann Schumacher bir araya gelerek, İngiliz propagandasının tarafsız ülkeler, özellikle de ABD üzerindeki etkilerine karşı koymayı amaçlayan *Deutschland und der Weltkrieg*'i hazırladılar.[9] Özellikle de, bir tarafta Goethe, Schiller ve Beethoven'ın Almanya'sı, diğer tarafta Treitschke, Nietzsche ve General Friedrich von Bernhardi'nin Almanya'sı olmak üzere iki Almanya olduğu yönündeki Fransız argümanını yeniden canlandıran İngiliz propagandacılara karşı koymaya çalıştılar. Hintze, Delbrück ve Meinecke Britanya'nın tamamen yok edilmesini savunmaktan kaçınarak bunun yerine bir "güç dengesi"ni savundular ve bu nedenle de diğerlerine kıyasla makul göründüler.[10] Ancak genel olarak, daha açık ilhak yanlısı yazarlar ve konuşmacılar arasında sesleri boğuldu.

Daha sonra *Der Untergang des Abendlandes* (Batı'nın Çöküşü; bkz. s. 462-4) kitabının yazarı olarak tanınacak olan Oswald Spengler, Almanya'nın "dünya egemenliği için İngiltere'ye meydan okuma" kararının tarihte bir dönüm noktası olduğuna inanıyordu. İngiltere ile mücadele ona göre "bireysel özgürlüğe ve kendi kaderini tayin etmeye vurgu yapan" "İngiliz" liberalizmi ile "düzen ve otoriteye vurgu yapan" "Prusya" sosyalizmi arasındaki kaba Darwinci bir mücadeleydi."[11] Başka bir yerde de şu itirafta bulunuyordu: "Dünyadaki konumunu teknik beceri, para ve gerçekleri görme yetisiyle sağlamlaştıran Almanya'da, tamamen ruhsuz bir Amerikancılık hüküm sürecek ve sanatı, soyluluğu, kiliseyi ... daha önce sadece bir kez -Birinci İmparatorluk dönemindeki Roma'da- görülmüş olan bir materyalizm içinde eritecektir."[12]

Savaş devam edip de çıkmaz büyüdükçe, tartışmalar devam etti. Pek çok açıdan aklı başında olan Max Weber bile Ağustos 1916'da Nürnberg'de yaptığı bir konuşmada şunları söylemişti "Dünyayı ne Rus barbarlığının, ne İngiliz monotonluğunun ne de Fransız büyüklenmeciliğinin yönetmesini sağlayacak cesaretten yoksun olsaydık utanç verici olurdu. Bu savaş işte bu yüzden yapılıyor." Tarihçi Friedrich Meinecke çok daha ileri giderek, Alman ulusunun bir bütün olarak "insanın ilahi özünü ayrı, eşsiz [ve] yeri doldurulamaz bir biçimde düzenlemek için Tanrı'dan bir misyona sahip olduğunu" iddia etti. "Bu, kişisel dehası aracılığıyla kendi kişiliğinin üzerinde bir şey yaratan büyük bir sanatçı gibidir ... Sadece Almanlar, eşsiz manevi miraslarını karakterize eden *Innerlichkeit*, bireysel özgürlük ve bencil çıkarları bütünün iyiliği için feda etme istekliliğinin birleşimini bulmayı başarmışlardır." Filozof Eduard Spranger, Alman Bildung geleneğinin canlı tutulması gerektiğini yazmıştır.[13]

Savaş Almanya'nın aleyhine gelişmeye başladığında bile kültürel argümanlar güçlü kalmaya devam etti. Filozof Adolf Lasson ısrarlıydı: "İnsan kültürünün kesinlikle tek evrensel biçimi olan Avrupa kültürünün tamamı, Alman topraklarında ve Alman halkının kalbinde bir odak noktası gibi bir araya gelmiştir. Bu noktada kendimizi alçakgönüllülükle ve çekinceyle ifade etmek oldukça yanlış olur. Biz Almanlar, Avrupa kültürünün bugüne kadar ortaya koyduğu her şeyin en yücesini temsil ediyoruz; kendimize olan saygımızın gücü ve doluluğu buna dayanmaktadır."[14]

Thomas Mann, savaş zamanı yazdığı "Gedanken im Kriege" (Savaşta Düşünceler) adlı denemesinde, Batı'nın yüzeysel ve liberal *Zivilisation*'una karşı Alman *Kultur*'unun eşsiz statüsünü savunmak için Almanya'nın "vazgeçilmez misyonerlik rolünden" söz ediyordu. Şöyle de devam ediyordu: "Alman olmak o kadar kolay değil. İngiliz olmak kadar rahat, Fransızlar gibi farklı ve neşeli yaşamak gibi bir şey değildir. Bu halk kendisiyle sorun yaşar, kendisini sorgulanabilir bulur, kendisinden tiksinecek kadar acı çeker; ama ... en değerli

olanlar en çok acı çekenlerdir ve her kim Alman görgüsünün *insancıllık* ve *akıl* lehine dünyadan yok olmasını isterse, bir kutsala saygısızlık etmiş olur." Belki de kaçınılmaz olarak, en azından o aşamada, Batı tarzı demokrasinin Alman tarzı olmadığını savundu. "[B]u en içe dönük halk, bu metafizik, pedagoji ve müzik halkı, siyasi yönelimli değil, ahlaki yönelimli bir halktır. Bu nedenle de demokrasiye, parlamenter hükümet biçimlerine ve özellikle de cumhuriyetçiliğe doğru siyasi ilerleme konusunda diğer [halklara] kıyasla daha tereddütlü ve daha az ilgili olduğunu göstermiştir."[15]

Bu eleştirilerin her biri, İngiltere ve Fransa'ya (ve Amerika'ya) yönelik aşağılamalarının (ya da sözde aşağılamalarının) altında, endüstriyel büyümenin toplum üzerinde yarattığı derin değişikliklere karşı bir tiksinti sergilemektedir. Dünya genelinde pek çok kişi bu görüşü paylaşıyordu. Roger Chickering ve diğerlerine göre Almanların farklı olduğu nokta, özellikle eğitimli sınıfın, devletin "genelin iyiliği için çıkarcı azınlıkların materyalist aşırılıklarını kontrol etmek" için müdahale etmesi gerektiğine inanmasıydı.[16]

Her halükarda -lafı dolandırmadan- yanlış olan bu havasız atmosferden uzaklaşmak ilk defa olmamakla beraber gayet rahatlatıcıdır. Bir an için önümüze bakacak olursak, 1961 yılında Alman tarihçi Fritz Fischer *Griff nach der Weltmacht* (Almanya'nın Birinci Dünya Savaşındaki Amaçları; 1967) adlı kitabını yayınladı. Fischer, 1950'lerde Potsdam'daki Doğu Alman arşivlerine erişim izni almış ve burada, imparatorluk Almanya'sının Birinci Dünya Savaşı öncesinde saldırgan ilhak planları olduğunu ve diğer şeylerin yanı sıra, Aralık 1912'de, kötü şöhretli bir "savaş konseyinde", II. Wilhelm ve askeri danışmanlarının "1914 yazına kadar büyük bir savaşı tetikleme ve aradaki ayları ülkeyi bu hesaplaşmaya hazırlamak için kullanma kararı aldıklarını" gösteren "tartışma doğuran" bir dizi dosyayla karşılaşmıştı.[17] Fischer, 1890'dan itibaren Almanya'nın dışında ırksal imalar taşıyan yeni bir tür milliyetçilik olduğunu, ülkenin tarihçilerinin ve entelektüellerinin çoğunun donanma donanımının büyük ölçüde genişletilmesini desteklediğini, Nietzsche'nin "güç istenci"nin modern yaşamda önemli bir psikolojik faktör olarak aynı kişiler tarafından kabul edilen bir görüş olduğunu, imparatorluk Almanya'sında ticari çıkarlar ile siyasi çıkarlar arasında çok az fark olduğunu, Almanya'nın asıl amacının Fransa'yı yok etmek ve İngiltere'yi tarafsız tutmak olduğunu ileri sürdü. Fischer ayrıca böyle bir görüşün her zaman gerçekçi olmadığını, silahlanma yarışını Almanya'nın başlattığını, Kayzer ve danışmanlarının diplomasi zamanının geçtiği görüşüne vardıklarını ve "hesaplaşmada" "ırklar arası çatışmanın" kaçınılmaz olduğuna inandıklarını tespit etmiştir.[18] Fischer ayrıca düşmanlarının ya da potansiyel düşmanlarının savaşma yeteneklerini en ciddi şekilde yanlış değerlendirenin Almanya olduğu sonucuna varmıştır.

Fischer'in çalışmaları kitabın ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır (kendisi diğer Alman tarihçiler tarafından "vatan hainliği" ile suçlanmıştır). Şimdilik Fritz Stern'in Fischer'in kitabını yorumlarken söyledikleriyle yetinebiliriz: Birinci Dünya Savaşı'nı açıklayabilecek tek bir etken varsa, o da Almanya'nın savaş öncesi politikalarının "kronik bir körlükten", kendilerini ve başkalarını yanlış değerlendirmelerinden, "*Angst*, kibir ve -Alman olmayan dünyayı değerlendirirken- siyasi cehalet ve güvensizliğin nadir bir kombinasyonundan" kaynaklanan sürekli yanlış hesaplamalarıdır.[19]

93'ler Manifestosu hem Fransa'da hem de İngiltere'de şiddetli bir tepkiye yol açtı. Fransız akademisyenler, manifestoyu imzalayan akademisyenlerin "entelektüel köleliği, objektiflikten yoksunluğu ve korkak ruhu" olarak gördükleri şeylerden dolayı isyan etmişlerdir. Bununla birlikte, William Keylor Fransız akademisyenler için "1914 yazında savaş öncesi yüksek hakikatlere olan bağlılıklarını hızla terk ettiler ve sonraki beş yıl boyunca şoven histerinin en basit biçimine teslim oldular" sonucuna varmıştır.[20]

Bu belki de durumu abartmak anlamına geliyordu. Fransızları ilgilendiren üç soru vardı: (1) Alman kültüründe saygıya değer ne kalmıştı? (2) Fransa, on dokuzuncu yüzyıl Alman kültürüne antik Yunan ve Roma'dan daha fazla şey mi borçluydu? (3) Alman bilimi Alman kültürüyle ilişkili miydi, yoksa Alman biliminin şüphesiz başarıları, Fransa ve Britanya'nın felsefi geleneklerine mi dayanıyordu?

Merkezde Immanuel Kant'ın felsefesi vardı. Fransa'daki muhafazakârlar ve Katolikler Kant'ı küçümsediler çünkü onun etik ve epistemolojisini "sınırsız bireycilik, öznelcilik ve ateizmin" temelleri olarak görüyorlardı. Bunlar da aynı muhafazakârlar tarafından cumhuriyetçiliğin temelleri olarak görülüyor, hak ve ödev kavramlarını besliyordu. Muhalifleri, savaştan önceki yıllarda Fransız okullarında (cumhuriyetçi) yurttaşlık eğitiminin temel taşı haline getirilen ahlaki yükümlülük ve bireysel sorumluluk teorisi nedeniyle Kant'ı tercih ediyordu. Kant aynı zamanda Fransızların "iki Almanya" hakkındaki teorilerinin de merkezinde yer alıyordu. Yanı başlarında yaşayan Fransızlar, uzun zamandır komşularının iki yüzünün huzursuzca farkındaydı: son derece kültürlü ve içe dönük, ama aynı zamanda militarist ve yayılmacı. Bu görüş Fransa-Prusya Savaşı'nın ardından daha da keskinleşmişti. Aralık 1870'te *Revue des deux mondes*'da yazan E. Caro, biri "mistik ve metafizik", diğeri "materyalist ve militarist" iki Almanya fikrini geliştirmişti. Ona göre Kant birincisinin, Sedan'daki Fransız yenilgisi ise sonunda üstünlüğü ele geçiren ikincisinin tanrısallaştırılmasıydı. Caro'ya göre bu ikinci gelenek Hegel ile ortaya çıkmıştır.

Martha Hanna'nın da belirttiği üzere, savaşın başında, başka yerlerde olduğu gibi Fransa'da da bilimin "benzersiz olmasa bile, en azından özellikle bir Alman girişimi" olduğuna dair yaygın bir inanç vardı. Bunun talihsiz bir yan

etkisi de savaş başladıktan sonra bilimin Fransa'da şüpheli hale gelmesi oldu; Nisan 1915'te Alman ordusu zehirli gazı ilk kullanan ordu olduğunda bu görüş daha da pekişti. Bilim artık materyalist bir ethosun "müessif ürünü" olarak görülüyordu. Hanna, Fransız bilim insanlarının bu inanca karşı koymak için çok çalıştıklarını ve bilimin Alman olduğu kadar Fransız ve İngiliz faaliyeti olduğunu savunduklarını söylüyor.[21]

Savaştan önce Britanya'da bir "bilgi devrimi" ve bilimdeki "Alman etkisinin kurumsallaşması" konusunda yaygın bir mutabakat vardı ve o dönemde Almanya'yı ziyaret eden bazı Britanyalı akademisyenler savaş atmosferinden itilmiş olsa da, çok daha fazlası "neredeyse bir yaşam biçimi" olan *Wissenschaft* ideolojisinden etkilenmişti.[22] Stuart Wallace, Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz akademisyenler üzerine yaptığı çalışmada, Almanya'da eğitim görmüş olan ve aralarında Lord Acton, E. V. Arnold, James Bryce, H. M. Chadwick, William McDougall, A.S. Napier, W.H.R. Rivers, R.W. Seton-Watson, Henry Sidgwick ve W.R. Sorley'in de bulunduğu elli altı önde gelen İngiliz akademisyenin bir listesini yayınlamıştır. 1 Ağustos 1914 tarihli Londra *Times* gazetesi, Rusya ile mücadelesinde Almanya'yı daha medeni bir ülke olarak destekleyen dokuz akademisyenin mektubunu yayınladı. Belçika'nın işgalinden sonra bu tutum tamamen tersine döndü (29 Ağustos'ta Alman Wolff haber ajansı şöyle duyuruyordu: "Sanat hazineleri bakımından zengin antik Louvain kenti bugün artık yok") ve Aralık 1914'te *Times*, Oxford'da Asuroloji profesörü olan A.H. Sayce'in bilimde "büyük isimlerin hiçbirinin" Alman olmadığını, Goethe dışında Alman edebiyatında büyük isim bulunmadığını, Schiller'in "değersiz bir Longfellow" ve Kant'ın "yarıdan fazla İskoç" olduğunu savunan bir mektubunu yayınladı.[23]

Fransızlar gibi diğer akademisyenler, yazarlar ve sanatçılar da "Almanya'ya karşı savaşı ... barbar ve çok başlı bir düşmana karşı uygarlığı savunma savaşı" olarak algıladılar. Bir uçta, savaş zamanı İngiltere'sinde Brahms'ın bile çalınmaması gerektiğine inanan ateşli vatanseverler vardı. Fransızlar gibi İngiliz akademisyenler de, propagandanın şekillenmesine yardımcı olmalarına rağmen, Alman akademisyenlerin devlete gösterdikleri entelektüel itaat karşısında dehşete düştüklerini ifade ediyorlardı. Yine Fransızlar gibi İngiliz akademisyenler de Alman bilimine uzun süre hayranlık duymuşlardı, ancak Almanların iş yapma tarzına duyulan saygı hızla azaldı. Felsefeciler bunu daha büyük bir sorun olarak görüyordu. "Hegelcilik, 1914'ten önce Britanya'daki en etkili felsefi düşünce okulu olan İngiliz İdealizmine silinmez bir şekilde damgasını vurmuştu."[24]

Savaş, arkeoloji söz konusu olduğunda bilim dünyasını farklı bir şekilde etkilemiştir. Deutsche Archaeologische Institut'un bütçesi 1915 ve 1916 yılları arasında *artırıldı*, Babil'de, Tiryn, Dipylon ve Olympia'da kazılar devam

etti ve işgal altındaki Fransa'da Laon, Arras ve Soissons'da kazılar başladı.[25] Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kazı pazarını "köşeye sıkıştırma" girişimleri de sonuçta başarısız oldu. Arkeoloji Kayzer'in gönlüne hoş geldiği ve önde gelen bazı arkeologlar onun sarayında memnuniyetle karşılandığı için arkeologlar, klasikçiler ve filologlar savaştan sonra "monarşist nostalji ve apoplektik tepkinin" şer yuvası haline geldi.[26]

Cennetten Berlin'e

Amerika'daki tepki Fransa ve İngiltere'dekinden daha ölçülüydü (Amerika Birleşik Devletleri Nisan 1917'ye kadar savaşan taraf olarak savaşa katılmadı). En önemlisi, 1915 yılında iki önde gelen Amerikalı entelektüel -John Dewey ve George Santayana- Alman felsefesi ve bilimine ilişkin değerlendirmelerini yayınladılar. Her ikisi de kısa ve özlü birer kitaptı.

O zamanlar Columbia Üniversitesi'nde felsefe profesörü olan John Dewey, Holokost'a yol açan olaylardan yaklaşık yirmi yıl önce yazıldığı için hâlâ çok okunan ve etkileyiciliğini koruyan bir analizde, ülkenin düşünce tarihini savaşla ilişkilendirerek Alman felsefesinin net bir sentezini yaptı. Kitap, bir saatlik üç ders olarak başlamış ve *Alman Felsefesi ve Politikası* adını almıştır. Kitap aynı zamanda kısmen General Friedrich von Bernhardi'nin 1911'de yayınlanan ve şu ünlü iddiada bulunan *Deutschland und der nachste Krieg* (Almanya ve Sonraki Savaş) adlı kitabına bir cevap niteliğindeydi: "Alman entelektüel yaşamından, bundan böyle insanlığın tüm entelektüel ve ahlaki ilerlemesinin dayanması gereken iki büyük hareket doğdu: Reformasyon ve eleştirel felsefe... Bunların en derin önemi, özgür sorgulamanın sonuçlarını kalbin dini ihtiyaçlarıyla uzlaştırma ve böylece insanlığın uyumlu bir şekilde örgütlenmesi için bir temel atma girişiminden ibarettir. Almanlar dışında hiçbir ulusa, 'bütün insanlığa verilmiş olanın' kendi iç benliğinde tadını çıkarmak nasip olmamıştır. Bizi özellikle entelektüel alanda liderliğe uygun kılan ve bize bu konumu koruma yükümlülüğü yükleyen de bu niteliktir."[27]

Dewey'in ilk vurgusu, tarihin soyut terimlerle düşünmenin tehlikeli olduğunu gösterdiğiydi: "Bu, fikirleri doğdukları durumların ötesine taşır ve onları gelecek için bilmediğimiz bir tehditle suçlar." Francis Bacon'dan John Stuart Mill'e kadar İngiliz felsefesinin, Almanya'da olduğu gibi (Kant, Fichte, Hegel) profesörlerden ziyade iş adamları tarafından geliştirildiğini gözlemledi. Soyut düşünce ile "kolektif yaşamın eğilimleri" arasında her zaman bir bağlantı olduğunu ve Almanların "kanında felsefe olduğunu" düşünüyordu.[28] Özellikle Almanya'nın -ve iyi eğitilmiş bürokrasisinin- "felsefi fikirlerin pratik işlere doğru akabileceği hazır kanallara" sahip olduğunu ve Almanya'nın ABD ve İngiltere'den farklı olarak bu kanalın gazetelerden ziyade üniversiteler olduğunu

düşünüyordu. Çok önemli bir farkın da, çoğu ulus büyük adamlarıyla gurur duyarken, "Almanya Luther'i yetiştirdiği için kendisiyle gurur duyuyor. Dehasının evrensel niteliğine duyulan inanç, doğal olarak onu üreten halkın esasen evrensel niteliğine duyulan inanca dönüşüyor."[29]

Dewey en çok Kant'ın başarılarına ve onun bilim ve ahlak gibi iki alanın hayatta en önemli şey olduğu, her birinin kendi "nihai ve yetkili anayasası" olduğu fikrine önem vermiştir. Dewey'e göre "kendine özgü Alman uygarlığının" başlıca işareti, "özbilinçli idealizm ile eşsiz teknik verimlilik ve örgütlenmeyi bir araya getirmesidir. Almanlar maddi fetih yolunda ne kadar çok şey başarırlarsa, ideal bir misyonu yerine getirdiklerinin o kadar çok bilincindedirler." Böylece "Alman ruhunun ayırt edici işareti", "örneğin Latin ruhunun dışsallığına veya Anglo-Saksonluğun faydacılığına karşı" içsel hakikate ve şeylerin içsel anlamına yönelik üstün bir saygıdır."[30] Dewey şunu kabul etmiştir: "Almanların, diğer halklardan daha kolay bir şekilde kendilerini, yaşamın zorunluluklarından ve olumsallıklarından, en azından sınırsız gibi görünen, müzik ve bazen yerel, bazen lirik, ama her zaman gizemli bir çekicilikle dolu, kırılgan ve hassas bir şiir dışında nadiren başarılı bir şekilde dile getirilebilen bir *Innerlichkeit* bölgesine çekebildikleri doğru gibi *görünüyor*."[31]

Dewey'e göre, âlemlerin ayrılmasından sonra Kant'ın ikinci başarısı "ödev ilkesi", yani Kant'ın sert ama asil, bizi hayvanlardan ayıran bir olgu olarak kendine yüklediği ödev fikridir. Ancak aynı derecede önemli olarak Dewey, Kant'ın bize görevlerimizin ne olduğunu belirtmeden görevlerimizi yapmamızı söylediğini düşünmüştür.[32]

Almanya'da toplum ve devlet arasında yapılan ayrımın, uygarlık ve kültür arasında yapılan ayrım gibi önemli olduğunu düşünüyordu. "Uygarlık doğal ve büyük ölçüde bilinçsiz ya da istemsiz bir gelişmedir. Deyim yerindeyse, insanlar bir arada yaşarken ortaya çıkan ihtiyaçların bir yan ürünüdür. Öte yandan kültür, kasıtlı ve bilinçlidir. İnsanın doğal güdülerinin değil, içsel ruh tarafından dönüştürülmüş doğal güdülerin bir meyvesidir. . . Ve 'kültür' teriminin gerçek önemi, [Kant] bunun İçsel Yaşamın eğitiminin yavaş zahmetini içerdiğini ve bir bireyin kültüre ulaşmasının ait olduğu topluluğun uzun çabasına bağlı olduğunu eklediğinde daha açık hale gelir."[33]

Dewey toplum ve devlet fikirlerini incelemeye devam etti. Amerikan ve İngiliz kullanımında "devlet" genellikle "daha organize yönleriyle" toplumu, şu veya bu devlet kurumunu ifade eder. Ancak Almanya'da "Devlet, açıkça mistik ve aşkın bir şey değilse bile, en azından ahlaki bir varlıktır, mensuplarının manevi ve ideal çıkarları adına faaliyet gösteren öz-bilincin yaratımıdır. İşlevi kültüreldir, eğiticidir ... amacı ideal bir topluluğun ilerletilmesidir ... Alman bilim adamının ve Alman Devleti'nin kendine özgü kaderi budur. Alman bilim ve felsefesinin görevi ve misyonu, insanlığın manevi kurtuluşuna

katkıda bulunmaktır. Bilgin ... kendine özgü bir anlamda Tanrı'nın dünyadaki doğrudan tezahürüdür, gerçek rahiptir..."[34]

Bu, şimdi görülebileceği üzere, on dokuzuncu yüzyıl Almanya'sının başarılarına dair zekice bir analiz ve Almanya örneğinin Fransa, İngiltere ve ABD'den nasıl farklılaştığına dair hassas ve etkili bir araştırmaydı. Dewey'in son olarak vurguladığı nokta, aynı on dokuzuncu yüzyıl Almanya'sında 1815, 1864, 1866, 1870-71 gibi büyük bir silsilenin yaşandığı ve Almanların evrim fikrini Darwin'in doğal seleksiyonu bulmasından çok önce kabul etmiş oldukları gerçeğiydi. Buna ek olarak, "Almanya'nın yüzyıllar boyunca dışsal bir birliğe sahip olmaması gerçeği, onun benliğinin metafiziksel olup, halinden doğan bir ihsan olmadını kanıtlamaktadır..."[35]

Buna karşılık, George Santayana'nın paralel ve eşzamanlı bir çalışması, çok sayıda algısal yorumdan yoksun olmasa da, yazarın tavrının sürekli olarak söylemeye çalıştığı şeyin önüne geçmesine neden olacak kadar alaycı ve kin dolu bir şekilde yazılmıştır. Madrid'de doğan Santayana (1863-1952), Almanya'da Paulsen'in yanında eğitim gördü ve ardından Harvard'ın gelmiş geçmiş en iyi öğretmenlerinden biri oldu (öğrencileri arasında Conrad Aiken, T.S. Eliot, Robert Frost, Wallace Stevens, Walter Lippmann, Felix Frankfurter ve Samuel Eliot Morison vardı). Avrupa'ya geri döndü ve 1916'da Dewey ile hemen hemen aynı konuları -Kant, Fichte, Hegel- ele aldığı ama Schopenhauer ve Nietzsche'yi de eklediği *Egotism in German Philosophy* (Alman Felsefesinde Egotizm) kitabını yayınladı.

Santayana bu isimlerin hiçbiri hakkında fazla bir şey düşünmüyordu. Transandantal teorinin bir dizi "umutsuz yanılsama" olduğunu, hatta tüm bunların altında, (sahte) bir dine yakın "uğursuz bir şeylerin" iş başında olduğunu düşünüyordu.[36] "Bu sayfalara yayılmış bariz bir düşmanlık olduğunu ve bunu açığa vurmanın kendisi için bir zevk olduğunu" kabul ediyordu.[37] Alman felsefesinin derin olduğu yönün içselliği, "içsel ışık ve mutlak görevler" bilinci olduğunu kabul ediyordu; ancak bunun egotistçe olduğunu düşünüyordu ve egotizmi "kendisiyle gurur duyan öznelcilik" olarak tanımlıyordu. "Cesaretinde şeytani bir şey, ahlaki bir hastalık" olduğunu düşünüyordu.[38] Alman İdealizminin Protestanlıktan bir ciddiyet ve dindar bir niyet miras aldığını, ruh veya irade kavramlarının Takdir-i İlahi kavramına benzediğini düşünüyordu. Kant'ı inançlarına uygun yaşamadığı için reddetti, kendisi yumuşak huylu olsa da "ahlaki doktrini prensipte fanatizm için mükemmel bir çerçeveydi."[39]

Hegel'in gerçek bir dünyaya olan tüm inancını geri çektiğini ve onun yerine kendi bilgisini koyduğunu düşünüyordu: zamanının ve ülkesinin önyargılarını "gerçek şeymiş gibi" göstermesini sağlayan bir "canavarca egotizm". Bu yanlış bir yoldu; kelimeleri şeylere değil, şeyleri kelimelere uydurmaktı.[40] Alman düşüncesinde (özellikle Nietzsche'de) "olgunlaşmamış" bir şeyler olduğunu düşünüyordu: "Onlar bir *lütuf*, çok yönlü, bilinçsiz, değişkenlik payı olan

bir şey olan insan doğasını deşifre etme zahmetine katlanmadılar ve bunun yerine sadece bir *tutum* olan irade ile işe başladılar..."[41] "İdeal" amaçların kişisel amaçlardan "daha yüksek" olması gerekmediğini, hatta bunların "geleneksel saçmalıklar" olma ihtimalinin daha yüksek olduğunu söyledi. Hegelciliğin saçmalığını, tarihin Cennet'te başlayıp Berlin'de sona erdiğini söyleyen mesajını yorumlayarak yerdi. Nietzsche'yi de benzer şekilde bir soyutlama olan Güç İstenci'ni kullandığı için reddetti. Ancak "elde edildiğinde ve kullanıldığında gücün ne olacağı onun ufkunun tamamen ötesinde kalmaktadır."[42] Alman felsefesini bir deha eseri olarak tanımlamış ancak daha sonra bunu şu şekilde nitelendirmiştir: "İdealizm, tüm yaşamımızın bir uzlaşma, ruhun tutkuları ile doğanın güçleri arasında yeni başlayan gevşek bir uyum olduğu şeklindeki çok önemli gerçeği göz ardı eder."[43]

Daha İyi Savaşçılar, Savaşı Kaybedenler

Buraya kadar, Birinci Dünya Savaşı'nın bu anlatımında, Alman dehası oldukça hırpalandı. Ancak 1914-18 olaylarına bakmanın başka yolları da vardır ve Alman ordusu ve genelkurmayı üzerine yaptığı *A Genius for War: The German Army and General Staff, 1807-1945* (Bir Savaş Dehası: Alman Ordusu ve Genelkurmayı, 1807-1945; 1977) adlı çalışmasında Albay Trevor Dupuy, "Almanların benzersiz bir şekilde askeri mükemmelliği *kurumsallaştırmanın* sırrını keşfettikleri" sonucuna varmıştır. Dupuy, özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda, Almanya'nın kaybeden tarafta olmasına rağmen, yenilgisinin düşmanın sayıca üstün olmasından kaynaklandığını ve çoğu savaşta Almanların adam adama daha iyi savaştıklarını göstermiştir.[44]

Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanlar yaklaşık 11 milyon asker seferber etmiş ve neredeyse tam 6 milyon kayıp vermiştir. Sadece Almanya'ya karşı, İtilaf Devletleri bunun iki buçuk katından fazla, yaklaşık 28 milyon kişiyi seferber etmiş ve Almanya'ya karşı (Avusturya-Macaristan, Türkiye ve Bulgaristan'ı göz ardı ederek) toplam kayıpları yaklaşık 12 milyon olmuştur. "Böylece ortalama olarak seferber edilen her Alman askeri bir İtilaf Devleti askerinden biraz daha fazlasını öldürmüş ya da yaralamıştır; bir Almanı etkisiz hale getirmek için beş İtilaf Devleti askeri gerekmiştir." Öte yandan, Almanlar İtilaf Devletlerinden daha sık savunma pozisyonundaydı ve deneyimler savunmadaki birliklerin mevzi, tahkimat vb. avantajlara sahip olduğunu göstermektedir; araştırmalar savunma pozisyonlarının kabaca saldırı pozisyonlarından 1,3 kat daha etkili olduğunu doğrulamaktadır. Dupuy bu durumu göz önünde bulundurarak "zayiat verme konusunda Almanların 4'e 1'lik bir üstünlüğü olduğu" sonucuna varmıştır.[45] Buna paralel bir çalışmada Alexander Watson, Alman batı sahra ordusundaki *Krankheiten des Nervengebiets* (sinir sistemi

hastalıkları) ve İngiliz ordusundaki sinirsel bozuklukların yüzdesinin sırasıyla 3,67 ve 3,27 olduğunu, ancak İngiliz savaş yaralanmaları arasındaki toplam psikiyatrik zayiatın yüzde 6,54 olduğunu bildirmiştir.[46]

Sonuçta, İtilaf Devletlerinin sayıca üstünlüğü belirleyici olmuştur (ve Almanlar istihbarat ve casusluk faaliyetlerinde de daha iyi performans göstermiştir), ancak adam adama Alman askerleri daha iyi savaşçılardır.

Dupuy çalışmalarını Tarihsel Değerlendirme ve Araştırma Organizasyonu'nun (HERO) bir parçası olarak yürütmüş, İkinci Dünya Savaşı'nda, özellikle 1943 ve 1944'te gerçekleşen ve daha sonra Birinci Dünya Savaşı'na kadar uzanan altmış kadar çatışmayı incelemiştir. Almanların özelikle militarist olmadıklarını göstermekle bilhassa ilgilenmiştir.[47] 1815 ve 1945 yılları arasında Prusya ve Almanya altı önemli savaşa (ikisi küçük çaplı) katılırken, bu süre zarfında Fransa on önemli savaşa (altısı Avrupa'da, dördü denizaşırı), Rusya on üç savaşa (onu Avrupa'da), İngiltere on yedi savaşa (üçü Avrupa'da, dördü Afrika'da, onu Asya'da) ve Amerika Birleşik Devletleri yedi önemli savaşa katılmıştır.[48] Dupuy'un işaret ettiği nokta, Prusyalıların ya da Almanların genetik ya da tarihsel anlamda aşırı militarist olduklarına dair hiçbir kanıt bulunmadığıdır.

Bunun yerine, Paul Kennedy'nin savunduğu gibi (22. Bölüm, s. 349'da tartışıldığı üzere), Almanların üstün savaş kabiliyetinin askeri mükemmelliği kurumsallaştırmalarından kaynaklandığını savunmuştur. Aynı özelliklerin İkinci Dünya Savaşı'ndaki Alman askerlerini de ayırt edeceğini söylemiştir. "Katı ve esnek olmayan tek kişi Hitler'di."

Yine de teknik savaş cephesinde Almanlar -teknolojik ve endüstriyel gelişmişlik düzeyleri göz önüne alındığında yeterince şaşırtıcı bir şekilde- savaş çabalarına yardımcı olmak için bilim adamlarını getirme konusunda İtilaf Devletlerinden daha yavaş davrandılar. Denizaltılarla iletişim üzerine çalışmalar yaptılar ve bazı alev fırlatan cihazlar geliştirdiler, ancak tank deneyleri olaylar üzerinde gerçek bir etki yaratmak için çok geç kalmıştı. Savaş Almanya'nın aleyhine döndükçe, gıda üretiminin artırılması bilimsel bir öncelik haline geldi. Almanya'nın öncülük ettiği iki karanlık alan kimyasal ve hava savaşı alanlarındaydı. Kendisi de ileride Nobel Ödülü kazanacak olan Fritz Haber'in yönetiminde, klor gazının bir silah olarak tasarlanması ve üretilmesinde geleceğin üç ödüllü ismi daha hizmete alındı: James Franck, Gustav Herz ve nükleer fizyonun gelecekteki kaşifi Otto Hahn.[49]

1918'in başında Viyana'daki Wehrmann terk edildi. Bir gazete, "Savaş uzadıkça ziyaretçi sayısı gittikçe azaldı ve sonunda kimse onunla ilgilenmedi" diye yazdı. Bir diğeri ise savaştan kısa bir süre sonra, Avusturya'nın müttefikleri tarafından Wehrmann'a bağışlanan altın çivilerin çalındığını belirtti. "O halde son ziyaretçi bir hırsızdı."

30.

Babasız Bir Çocuk İçin Dua: Mağluplar Kültürü

Yirminci yüzyılın başka hiçbir döneminde şiir, Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi (en azından İngiliz dilinde) baskın bir edebi biçim oluşturmamıştır ve Bernard Bergonzi gibi, bu sözleri söyleyenler, İngiliz şiirinin "Büyük Savaş'ı asla atlatamadığını" savunmaktadır.[1] Bir tahmine göre, savaş boyunca Alman dilinde yaklaşık 2 milyon savaş şiirinin yazıldığı ve Ağustos 1914'te *her gün* 50.000 şiirin yazıldığı Almanya'da da durum farklı değildi. Her gün beş yüz tanesi gazetelere gönderiliyor ve yüz tanesi basılıyordu.[2] Patrick Bridgwater, İngiliz savaş şiirinde olduğu gibi, Alman şiirlerinin çoğunun da gelenekten koptuğunu, çünkü o zamana kadar çoğu savaş şiirinin savaşı, özellikle de göğüs göğüse çarpışmanın kahramanca ve şövalyece yönlerini yücelttiğini söylüyor. Makineli savaşın ortaya çıkışı tüm bunları değiştirdi.

Alman şairler, İngiliz muadillerinden birkaç yönden farklıydı.[3] Hem Georg Heym hem de Georg Trakl, kahramanlık niteliklerini sınamak için, çatışmalar başlamadan çok önce savaş *hakkında* ya da savaşı öngören şiirler yazdılar. Çatışmalar başladıktan sonra, hem Rainer Maria Rilke hem de Stefan George herhangi bir eylem görmeden savaş hakkında şiirler (Rilke'nin durumunda "ilahiler") yazdılar. George, savaşa ve başkalarının acılarına karşı bir kayıtsızlık göstererek, modern savaşın "kahramanca olmaktan ziyade hayvanca" olduğuna ve çoğu ölümün hiçbir saygınlığı olmadığına dair inancını ortaya koydu:

Zu jubeln ziemt nicht: kein triumph wird sein
Nur viele untergange ohne wurde. . .
Heilig sind nur die safte
Noch makelfrei verspritzt-ein ganzer strom.

(Sevinmek için bir çağrı yok: Zafer olmayacak, sadece birçok haysiyetsiz ölüm var ... Yalnızca masumca dökülen, büyük bir nehir gibi akan kan kutsaldır.)

Değişim savaşın ikinci kışında, şairlerin etraflarında gördükleri dehşete daha doğrudan bir tepkiyle geldi, ancak Almanlara İngilizlerden daha yavaş geldi.[4] Bu genel tablo içinde ve ideal bir dünyada belki de bir düzine şairin dikkate alınmaya değer olacağı bir arka planda, üçü öne çıktı: Georg Trakl, August Stramm ve Anton Schnack.

Trakl Avusturyalıydı, kendi deyimiyle "suçlu melankolisine" takıntılı bir adamdı.[5] Aslında çok az savaş şiiri yazdı -sadece beş tane- ama hepsi de unutulmazdı. Trakl'ın yeteneği Hölderlin tarzında çok yoğun imgelerdi ve savaş patlak verdiğinde ve neler olduğunu görebildiğinde temel mesajı, "savaşın manevi bir varlık olarak insanın sonunu işaret edebileceği" idi:

Am Abend tonen die herbstlichen Walder
Von todlichen Waffen, die goldnen Ebenen
Ve blauen Seen, daruber die Sonne
Dustrer hinrollt; umfangt die Nacht
Sterbende Krieger, die wilde Klage
Ihrer zerbrochenen Munder.
Doch stille sammelt im Weidengrund
Rotes Gewolk, darin ein zurnender Gott wohnt,
Das vergossne Blut sich. . .

Die heisse Flamme des Geistes nahrt heute ein gewaltiger Schmerz,
Die ungebornen Enkel.

(Akşamları sonbahar ormanları ölümcül silahlarla güneşin daha karanlık bir şekilde yuvarlandığı altın ovalar ve mavi göller üzerinde çınlar; gece, ölen savaşçıları kucaklar, yamulmuş ağızlarından çıkan vahşi ağıtı. Yine de sessizce söğütlükte kırmızı bir bulut toplanır, içinde öfkeli bir tanrı ikamet eder, dökülen kan toplanır ... Büyük bir acı bugün ruhun sıcak alevini doğmamış torunları besliyor.)[6]

Trakl kızıl bulutları, dökülen kanı ve ruhun sıcak alevini betimlerken bile sözcüklerini idareli kullanır; etkisini soğuk, bilenmiş, buz gibi ve canlandırıcı, duygusallıktan uzak duran imgelerin kümülatif doğası sayesinde elde eder.

August Stramm'ın şiirleri Trakl'ınkilerden, hatta başka şairlerin şiirlerinden dahi çok daha kısaydı; onomatopoeik (yansıma) ve aliteratif (ses yineleme) aygıtlardan, neolojizmlerden ve kelime düzeninden yararlanıyordu; bunların hepsi şiirsel deneyimi yoğunlaştırmak için tasarlanmıştı, tıpkı savaşın onunla ilişkili *tüm* deneyimleri yoğunlaştırdığı gibi.[7] 1874'te Münster, Westphalia'da

doğan Stramm, savaş ilan edilir edilmez askere çağrıldı. Başlangıçta Batı Cephesi'nde görev yaptı, Kuzey Fransa'da ağır çatışmalar gördü ve Ocak 1915'te Demir Haç kazandı. Nisan ayında Doğu Cephesi'ne nakledildi, burada da ağır çatışmalar gördü ve Demir Haç (Birinci Sınıf) için tavsiye edildi. Yayıncıları onun ordudan ayrılması için pazarlık yaptılar, ancak o "mazeret" teklifini kabul etmedi ve hizmet etmeye devam etti. Rokitno bataklıklarında 1 Eylül 1915'te göğüs göğüse çarpışırken başından vurulduğunda yetmiş kez çatışmaya girmişti.[8]

Gayet cesur bir adam olan Stramm yine de savaşa karşıydı ve etrafındaki yüzlerce insan bunu yaparken bile tek bir şovenist şiir yazmadı. Bunun yerine korkunun nasıl cesarete dönüştüğünü, yasalara uyan sıradan insanların nasıl katillere dönüştüğünü ve modern savaşın kahramanca hiçbir yanı olmadığını yazdı. Şiirlerinin çoğu *Der Sturm*'da yayımlandı ve ölümünden sonra toplandı. Aşağıdaki "Schlachtfeld" (Savaş Alanı) şiir, 1914 sonbaharında yazılmıştır.

Schollenmurbe schlafert ein das Eisen
Blute filzen Sickerflecke
Roste krumen
Fleische schleimen
Saugen brunstet um Zerfallen.
Mordesmorde
Blinzen
Kinderblicke.

(Çamur yumuşaklığı demiri uyutuyor, kanlar pıhtılaşıyor, paslar parçalanıyor, etler balçıklaşıyor, çürüklerin etrafındaki çukurları emiyor. Çocuk gözleri cinayet üzerine cinayet kırpıyor.)[9]

Neolojizmler (kanlar, kan değil; paslar, pas değil; etler, et değil) sadece şairin değil, pek çok insanın acı çektiğini vurgularken, noktalama işaretlerinin eksikliği savaş alanındaki her şeyin bir kaos olduğunu, bir şeyin diğerine çarptığını, tıpkı bir anda öldürülmek kadar sızarak ölmenin de mümkün olduğunu anlatır. Demir uyur, demir silahlar da insanlar gibi öldürülebilir - burada, cephelerin ortasında hiçbir fark yoktur.[10]

"Angststurm" (Korkunun Saldırısı)

Grausen
Ich und Ich und Ich und Ich
Grausen Brausen Rauschen Grausen

Traumen Splittern Branden Blenden
Sterneblenden Brausen Grausen
Rauschen
Grausen
Ich

(Dehşet. Ben ve ben ve ben ve ben. Dehşet kükreyen çarpan dehşet. Rüyalar parçalanıyor, yanıyor, göz kamaştırıyor. Göz kamaştıran yıldız kabukları kükrüyor. Çarpıyor. Dehşet. Ben.)[11]

Bu şiir, bir savaş sesleri zinciri ve bunların kışkırttığı tepkiler olarak tanımlanmıştır, kendileri de bir çıngırak gibi dizilmişlerdir, "*au*" sesi bir acı çığlığına benzer.

1892 yılında Unterfranken'deki Rieneck'te doğan Anton Schnack, Ocak 1917'den itibaren, en önemli örnekleri 1920'de yayımlanan ve altmış savaş şiirinden oluşan *Tier rang gewaltig mit Tier* adlı kitabında toplanan, çoğunlukla kırık sone biçiminde düzenli bir şiir akışı üretti. Genel olarak bir Alman şair tarafından yazılmış en iyi savaş şiirleri derlemesi olarak kabul edilen bu eser, İngiliz Wilfred Owen ve Isaac Rosenberg'in eserleriyle karşılaştırılmıştır. Şiirler, orijinal gözlemleri daha sıradan, hatta banal imgelerle yan yana getirerek bize "şiirin kendi başına bir amaç olmadığını", böyle durumlarda güzelliği ayıklamanın tamamen uygun olamayacağını, imgelerin, deneyimlerin birikiminin, metafor veya benzetmenin canlı-kısa, yoğun-şimşekleri ve patlamaları kadar savaşın bir yönü olduğunu hatırlatıyor.

"*Im Granatloch*" (Bir Kabuk Deliğinde) geçici bir siperde geçen ve sona eren yaşamı anlatır:

Was sang Ninette? ... Leichtes, Sudliches.-Weinen will ich, dass ich lagere in Mord und Sturmen, im blauen Raketenmeer, im Sausen des Windes,
Unter larmenden Nachthimmeln, in grunen Wassern voll Schnecken und roten Wurmern, in Erwartung des Todes, faul und gross; im Sterbeschrei der Pferde,
Im Sterbeschrei der Menschen, ich horte Dunkle rufen aus Dunkelm, Hangend in Drahten: so singen Vogel, die sterben wollen, einsam, vertrauert, in Fruhlingsjahren.
Und, über dem Rheine, weit, das schwerbesturmende, eines vaterlosen Kindes. . .

(Ninette'in söylediği şarkı neydi? ... Burada, cinayetlerin ve saldırıların ortasında, füzelerin mavi denizinde, rüzgârın iç çekişinde, çalkantılı

gece göğünün altında, salyangozlarla ve kırmızı kurtlarla dolu yeşil sularda, ölümü beklerken, kokuşmuş ve şişmiş, atların can çekişen çığlıkları arasında, insanların can çekişen çığlıkları arasında yattığıma ağlayabilirdim, onları duydum, karanlıktan sesleniyorlardı, tellerde asılı duruyorlardı; hayatlarının baharında ölmeye hazır, yalnız, özlem içinde olan kuşlar böyle öterler. Ve Ren Nehri'nin ötesinde, çok uzaklarda, biri gıcırdayan bir kapıyı açtı ve açılan kapıdan dua geldi, babasız bir çocuğun ezici duası ...)[12]

Burada şovenist hiçbir şey yok, Alman "Kültürü" ve onun sözde üstünlüğü hakkında hiçbir şey yok. Genel ton hiçbir şekilde acı değil, aksine her şeyin acımasızlığı karşısında ağlamaklı.

Hem Bertolt Brecht hem de Karl Kraus savaşın sonlarına doğru savaş karşıtı ve acımasızca hiciv içeren şiirler yazdılar. Her zaman başarılı olamadılar: Hiciv, özellikle de böyle bir bağlamda, "Alman olmayan" olarak görülme riski taşıyordu.

Sadece şairler ölmedi. Blaue Reiter ressamı August Macke, Alman kuvvetleri Fransa'ya ilerlerken vuruldu; Franz Marc Verdun'da öldürüldü; Max Planck bir oğlunu kaybetti (diğeri Erwin, Hitler'e karşı direnişteki rolü nedeniyle 1945'te idam edildi), ressam Kathe Kollwitz gibi (o da torununu İkinci Dünya Savaşı'nda kaybetti); Oscar Kokoschka yaralandı ve Albert Einstein sürgün edildi. Matematikçi ve filozof Ludwig Wittgenstein kuzey İtalya'daki Campo Concentramento'da gözetim altında tutuldu ve buradan Bertrand Russell'a yeni tamamladığı *Tractatus Logico-Philosophicus* adlı eserinin el yazmasını gönderdi.

Savaş pek çok entelektüel ve kültürel sonuç doğurdu. Bunların bazılarının ortaya çıkması yıllar aldı ama hepsi de bunu başaramadı.

Film alanında, Almanya 1914'te güçlü bir endüstriye sahip olsa da, başta Fransa, Amerika ve İtalya olmak üzere yurtdışından gelen üretimin egemenliği altındaydı. Savaşın patlak vermesiyle birlikte yabancı film ithalatı durduruldu. Savaş sırasında sinema izleyicileri arttı; eğlence ve haber filmlerinin birleşimi karşı konulmaz bir etki yarattı, ancak film ekipmanı o zamanlar o kadar hantaldı ki gerçek aksiyon görüntüleri nadirdi ve savaşla ilgili kurgu filmler yavaş yavaş öne geçti. Ernst Lubitsch'in kadınların erkek mesleklerine girişini konu alan filmi gibi belgeseller genellikle daha incelikliydi.

Tiyatro daha canlı ve daha eleştireldi. Georg Kaiser'in *Gas I*'i belirli bir yerde geçmiyordu, ancak üretimi durdurmak isteyen üreticiyle, daha fazla miktarda üretim yapılmasını isteyen askeri ve endüstriyel şefleri karşı karşıya getiren konusu hayli kişiseldi. Verdun'da savaşmış ve sinir krizi geçirmiş olan

Ernst Toller, coşkulu bir gönüllünün bir ayaklanmaya liderlik eden bir sanatçıya (dönüşmesini tıpkı Toller'in Bavyera Sovyeti'nde yaptığı gibi) konu alan *Die Wandlung*'u (*Dönüşüm*) yazdı ve ayrıca güncel olaylara çok yaklaştı: oyunu birkaç ay boyunca sahnelenemedi. (Gelgelelim 1919'un sonlarına doğru, yazarı hala hapisteyken -oyunun yazıldığı yerde- ayaklanmadaki rolü nedeniyle vatana ihanetten hüküm giymiş olsa da, sahnelendi).

Ancak en çok dikkat çekmesi gereken Karl Kraus'un *Die letzten Tage der Menschheit* (*İnsanlığın Son Günleri*) adlı eseridir. İlk bölümün yayınlandığı 1915 ile 1922 yılları arasında yazılan eser, geniş bir oyuncu kadrosuna, sayısız lehçeye sahipti ve tüm otoritenin çöktüğü bir dünyada yetkililerin yanlışlarını, medyanın sahtekâr şovenizmini zekice ve acı bir şekilde ifşa ediyordu. Kraus'un sık sık gerçek belgeleri kullanarak gösterdiği hedefi, ona göre savaş çabalarının arkasındaki gerçek itici güç olan "savaşın kasıtlı olarak romantikleştirilmesi", "yağmacı açgözlülük" ve "doymak bilmez emperyalizm" idi. Kraus'un oyununa koyduğu şeylerin çoğunun gerçekte yanlış olduğu artık genel olarak kabul edilmektedir, ancak dramatik olarak Otto Dix'in Weimar Cumhuriyeti'nde çok tanıdık hale gelen korkutucu otomatların/kötürümlerin eşdeğeriydi ve tezi Hannah Arendt'in "kötülüğün sıradanlığı" hakkındaki fikrinin bir öngörüsüdür.[13]

Savaşın yol açtığı diğer önemli değişikliklerden biri de psikiyatri alanındaydı ve burada iki gelişme psikanalizin önüne geçti.

Savaş patlak verdiğinde altı ülkede psikanaliz dernekleri vardı ve 1908'de Uluslararası Psikanaliz Derneği kurulmuştu. Aynı zamanda, Freud'un düşündüğü şekliyle "hareket", çoğu Almanca konuşan bir dizi başka önemli figürün ortaya çıkmasına tanık oldu ve ilk karşıtlarını çıkardı. Alfred Adler, Wilhelm Stekel ile birlikte 1911'de ayrıldı; Adler'in kendi deneyimleri ona kişiliği şekillendiren psikolojik güçler hakkında çok farklı bir görüş kazandırmıştı. Libidonun ağırlıklı olarak cinsel bir güç değil, doğası gereği saldırgan olduğu fikrini tasarladı; güç arayışı onun için yaşamın ana kaynağı, "aşağılık kompleksi" ise yaşamlara şekil veren yönlendirici güç haline geldi. Adler'in "aşağılık kompleksi" ifadesi genel kullanıma geçmiştir.

Freud'un Carl Jung'la 1912 sonu ile 1914 başı arasında ayrılması, diğer ayrılıkların hepsinden daha ciddi ve daha hırçındı çünkü savaş patlak verdiğinde elli sekiz yaşında olan Freud, Jung'u halefi olarak görüyordu.[14] Jung ilk başlarda Freud'a sadık olsa da, diğer erken dönem analistleriyle tartışmıştı ve üstattan kopuş, Adler gibi Jung'un da iki temel Freudyen fikir hakkındaki görüşlerini gözden geçirmesi üzerinden gerçekleşti. Freud'un ısrar ettiği gibi libidonun yalnızca cinsel bir içgüdü değil, bir bütün olarak "psişik enerji" meselesi olduğunu düşünüyordu ki bu, Ödipal ilişkiden bahsetmeksizin çocukluk cinselliği fikrinin tamamını geçersiz kılan bir yeniden kavramsallaştırmaydı. İkincisi ve belki de daha önemlisi, Jung bilinçdışının varlığını Freud'dan bağımsız olarak kendisinin keşfettiğini savunmuştur.

Bunu, Zürih'teki Burghölzli hastanesinde tedavi ettiği ve tedavi edilemeyen bir akıl hastalığı olan erken bunamadan muzdarip olduğu iddia edilen bir kadının, aslında kendisini aşığına özgür kılmak amacıyla en sevdiği çocuğunu (enfekte su ile zehirleyerek) öldürdüğünü fark ettiğinde keşfettiğini söyledi; kadın, gerçekten sevdiği adam için kendisini uygun hale getirmek amacıyla mevcut evliliğinin tüm izlerini yok etmek için bilinçsiz bir arzu ile hareket ediyordu. Jung ilk başta erken bunama teşhisini sorgulamamıştır. Asıl hikâye ancak kadının rüyalarını incelemeye başladığında ortaya çıkmış ve onu "çağrışım testi" yapmaya sevk etmiştir. Sonradan meşhur olan bu test Wilhelm Wundt tarafından icat edilmiştir (bkz. Bölüm 26, s. 489). Hastaya bir kelime listesi gösterilir ve her birine aklına gelen ilk kelimeyle yanıt vermesi istenir. Gerekçe, bu şekilde bilinçdışı dürtüler üzerindeki bilinçli kontrolün zayıflatılmasıdır. Jung bu testi kullanarak kadının bilinçdışı güdülerini ortaya çıkarmış ve onu tatsız gerçekle yüzleştirebilmiştir. Birkaç hafta içinde kadının iyileştiğini iddia etmiştir.

Jung'un bilinçdışını keşfine ilişkin açıklamasında zaten cüretkâr bir şeyler vardır; İsviçreli, Freud'un bir çırağı olmaktan çok onun dengi olduğunu ima etmektedir. Tanıştıktan kısa bir süre sonra çok yakınlaşmışlar ve 1909'da birlikte Amerika'ya gitmişlerdir. Jung Amerika'da Freud'un gölgesinde kaldı, ancak görüşlerinin farklılaştığını orada anladı. Yıllar geçtikçe, birçok hastanın erken dönem ensest deneyimlerini rapor etti ve bunların hepsi Freud'u bilinçdışını yönlendiren motor olarak cinselliğe daha da fazla vurgu yapmaya teşvik etti. Ancak Jung için cinsellik temel değildi, aksine dinden gelen bir dönüşümün kendisiydi. Dünyanın dört bir yanındaki diğer halkların dinlerine ve mitlerine bakmaya başladığında, Doğu dinlerinde (örneğin Hinduizm) tanrıların tapınaklarda son derece erotik varlıklar olarak tasvir edildiğini gördü. Ona göre bu açık cinsellik bir semboldü ve "yüksek fikirlerin" bir yönüydü. Böylece din ve mitolojiyi "başka yerlerde ve başka zamanlarda" bilinçdışının "temsilleri" olarak incelemeye başladı.

Freud'la olan kopuş ilk kez 1912'de, Amerika'dan döndükten ve Jung *Wandlungen und Symbole der Libido*'nun (*Dönüşümün Sembolleri* olarak çevrilmiştir) ikinci bölümünü yayınladıktan sonra açığa çıktı. *Jahrbuch der Psychoanalyse*'de yayımlanan bu uzun makale, Jung'un "kolektif bilinçdışı" adını verdiği olguyu ilk kez ve kamuya açık bir şekilde ortaya koyuşuydu. Bilinçdışının derin bir düzeyde herkes tarafından paylaşıldığı, ırksal hafızanın bir parçası olduğu sonucuna vardı. Gerçekten de Jung için terapi buydu: kolektif bilinçdışıyla temasa geçmek. Jung din, mitoloji ve felsefeyi araştırdıkça Freud'dan ve bilimsel yaklaşımdan daha da uzaklaştı. İlk olarak farklı kültürlerin mitolojilerindeki anlatıların ve temaların "olağanüstü birlikteliğine" işaret etti. Daha sonra, "uzun süren analizlerde, herhangi bir sembolün endişe verici

bir ısrarla tekrarlanabileceğini, ancak analiz ilerledikçe sembolün mitlerde ve efsanelerde görülen evrensel sembollere benzediğini" savundu. Son olarak, akıl hastalarının sanrılarında anlatılan hikayelerin genellikle mitolojidekilere benzediğini iddia etmiştir.

Jung'un bir diğer popüler fikri de arketipler kavramıydı: tüm insanların, en iyi bilinenleri içe dönük ve dışa dönük olmak üzere, bir veya daha fazla temel (ve kalıtsal) psikolojik tipe göre ayrılabileceğine dair teorisi. Elbette bu terimler sadece zihnin bilinçli seviyeleriyle ilgilidir; tipik psikanalitik tarzda, gerçek aslında tam tersidir: dışa dönük mizaç aslında bilinçsiz olarak içe dönüktür ve bunun tersi de geçerlidir.

Jung'un bilinçdışını anlamaya yönelik çok farklı sistemi ilk kez 1912'de psikanalist arkadaşlarının dikkatini çekmiş olsa da, Freud'la olan ayrılık ancak 1913'te *Dönüşümün Sembolleri*'nin (İngilizcede *The Psychology of the Unconscious* olarak yayınlandı) kitap olarak yayınlanmasıyla kamuoyuna duyuruldu. Freud, Yahudi karşıtı imalar da içeren bu kişisel sürtüşmeden rahatsız olsa da, Jung'un psikanaliz versiyonunun bir bilim olarak doğasını tehdit etmesinden daha çok endişe duyuyordu.[15] Bundan sonra, Jung'un çalışmaları giderek metafizik, hatta yarı mistik bir hal aldı ve sadık ama uç bir takipçi kitlesini kendine çekti. Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren psikanalitik hareket ikiye bölündü.

Ancak Birinci Dünya Savaşı sayesinde psikanaliz bir başka değişim daha geçiriyor, saygınlık kazanıyordu. Savaşa kadar, hala egzotik bir uzmanlık alanı olarak görülüyor, ya da daha kötüsü, İngiliz doktorlar Freud'un "kirli doktrinleri"nden küçümseyerek bahsediyordu. Değişime neden olan şey, savaşta her iki tarafta da giderek artan sayıda yaralının mermi şokundan (veya, bugün tercih edilen terimleri kullanmak gerekirse, savaş yorgunluğundan, savaş nevrozundan ya da travma sonrası stres bozukluğundan) muzdarip olmasıydı. Daha önceki savaşlarda da erkeklerin ruhen yıkıldığı vakalar olmuştu, ancak bunların sayısı fiziksel yaralanma yaşayanlardan çok daha azdı. Bu kez önemli ölçüde farklı olan şey çatışmaların karakteriydi: ağır bombardımanlı statik siper savaşları ve savaşa uygun olmayan çok sayıda askerden oluşan devasa ordular. Savaş nevrozunun kayda değer oranda görülmesi psikiyatri ve tıbbı bir bütün olarak sarstı.

Denenen tek tedavi yöntemi psikanaliz değildi. Hem İtilaf hem de İttifak devletlerinde, subayların yanı sıra, çoğu durumda yüksek eğitimli ve o zamana kadar çok cesur olan erlerin de yenik düştüğünü görüldü; bu davranışlar hiçbir şekilde temaruz olarak adlandırılamazdı. Freud'un biyografi yazarlarından birinin dediği gibi, Freud çağı bu andan itibaren başlamıştır.

İlk başlarda, nevrozlu erkeklerin cepheden uzaklaştırılamayacağı keşfedildi; eğer uzaklaştırılırlarsa, bir daha asla geri dönmüyorlar ve "emekli yükü" haline

geliyorlardı. Almanya'da agresif tedavi olarak adlandırılan birkaç yöntem daha denenmiştir. Bunlardan biri, hastanın hastalığının bedensel ve cerrahi olarak tedavi edilebilir olduğuna inandırıldığı "sahte ameliyatları" içeriyordu; bir diğeri ise hastayı yiyecekten, ışıktan ve insan temasından mahrum bırakarak semptomlarından "sıkma" girişimi olan izolasyon tekniğiydi. Nevrotik hastalardan oluşan çalışma grupları oluşturuldu ve buralarda yaşam Cephe'dekinden daha zordu. En yaygın iki teknik, Max Nonne'nin hastalara semptomlarının gerçek olmadığının telkin edildiği hipnoterapi ve Fritz Kaufmann'ın hastalara beyinlerine ve vücutlarına acı verici elektrik şokları beklemelerinin söylendiği ve ardından bir doktor ve üst rütbeli subay tarafından semptomlarını kaybedip iyileşmelerinin "emredildiği" "aşırı güçlü" elektroterapi yöntemiydi. Bu teknikler şimdi kulağa tuhaf gelse de yüzde 90 ve üzeri başarı oranları iddia ediliyordu ve bu da emekli yükünü büyük ölçüde azaltıyordu.[16]

Tektonik Değişimler

Freud'un *Günlük Hayatın Psikopatolojisi* adlı eserinin 1915'te İngiltere'de İngilizce olarak yayınlanmasının da gösterdiği gibi, entelektüel yaşam savaş sırasında da devam etti ve her zaman milliyetçi ya da şovenist duygularla çirkinleşmedi. 1914-18 döneminde, her ikisi de son derece etkili olan ve savaşla hiçbir ilgisi olmayan iki Alman fikri daha gün ışığına çıktı.

1880'de Berlin'de doğan Alfred Wegener, doktorasını Berlin Üniversitesi'nden almış bir meteorologdu. Birinci Dünya Savaşı'nda yaralanmış bir Kuzey Kutbu kaşifi olan Wegener, "kıtaların kayması" hakkındaki fikirlerini ilk kez 1912 yılında Alman Jeoloji Derneği'nin Frankfurt'taki bir toplantısında dile getirmiş, ancak teorisinin tamamı 1915 yılına kadar *Die Entstehung der Kontinente und Ozeane* (Kıtaların ve Okyanusların Kökeni) adlı kitapta yer almamıştır.[17] Dünyanın altı kıtasının ilk olarak tek bir "süper kıta" olarak var olduğu fikri tamamen orijinal değildi; daha önce 1908'de bir Amerikalı olan F.B. Taylor tarafından ortaya atılmıştı - ancak Wegener herkesten çok daha etkileyici kanıtlar topladı, böylece ilk başta çok alay edilen teorisi sonunda çoğu şüpheciyi ikna etti. Aslında, geriye dönüp bakıldığında bilim insanlarının Wegener'in vardığı sonuca neden daha önce ulaşmadıkları sorulabilir. On dokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde, doğal dünyayı ve onun dünya üzerindeki dağılımını anlamlandırmak için bir tür tutarlı açıklamaya ihtiyaç olduğu aşikârdı. Örneğin, Norveç'ten kuzey Britanya'ya uzanan bir dağ silsilesi vardır ve kuzey Almanya ve güney Britanya'dan geçen diğer sırtlarla İrlanda'da kesişmelidir. Aslında Wegener'e göre bu kesişme Kuzey Amerika kıyılarının yakınında gerçekleşiyor, sanki Kuzey Atlantik'in iki kıyısı bir zamanlar bitişikmiş gibi görünüyordu. Benzer şekilde, bitki ve hayvan fosilleri de yeryüzüne

öyle bir şekilde yayılmıştır ki, bu durum ancak şu anda geniş okyanuslarla birbirinden ayrılmış olan bölgeler arasında bir zamanlar kara bağlantıları olmasıyla açıklanabilir.

Wegener'in cevabı cesurdu. Şu anda var olan altı kıta -Afrika, Avustralya, Kuzey ve Güney Amerika, Avrasya ve Antarktika- bir zamanlar tek bir büyük kıta, *Pangaea* (Yunancada *tüm yeryüzü* anlamına gelir) adını verdiği devasa bir kara kütlesiydi. Kıtalar bugünkü konumlarına "sürüklenerek", dev buzdağları gibi yüzerek gelmişlerdi.

Bu fikre alışmak biraz zaman aldı ama sorgulanmadan da geçilemezdi.[18] Tüm kıtalar nasıl "yüzebilirdi"? Hem de neyin üzerinde? Kıtalar hareket ettiyse, onları hangi muazzam güç hareket ettirmişti? Wegener'in zamanında dünyanın temel yapısı biliniyordu. Jeologlar deprem dalgalarının analizini kullanarak dünyanın bir kabuk, bir manto, bir dış çekirdek ve bir iç çekirdekten oluştuğunu ortaya çıkarmışlardı. İlk temel keşif, yeryüzündeki tüm kıtaların tek bir kaya türünden, granitten yapılmış olduğuydu. Granit kıtaların çevresinde çok daha yoğun ve sert olan farklı bir kayaç türü olan bazalt bulunur. Bazalt katı ve erimiş olmak üzere iki şekilde bulunur (bunu biliyoruz çünkü volkanik patlamalardan çıkan lavlar yarı erimiş bazalttır). Bu da dünyanın dış yapıları ile iç yapıları arasındaki ilişkinin, gezegenin soğuyarak önce sıvı sonra katı hale gelen bir gaz kütlesi olarak nasıl oluştuğuyla açıkça ilişkili olduğunu göstermektedir.

Kıtaları oluşturan dev granit blokların yaklaşık 50 kilometre kalınlığında olduğuna inanılmaktadır, ancak bunun altında, yaklaşık 3.000 kilometre boyunca, dünya "elastik katı" veya yarı erimiş bazalt özelliklerine sahiptir. Milyonlarca yıl önce, dünya bugün olduğundan çok daha sıcakken, bazalt daha az katı haldeydi ve kıtaların genel durumu okyanuslarda yüzen bir buzdağına daha çok benzer şekildeydi. Yine de kıtaların kayması fikrinin kabul görmesi zaman aldı. 1939 gibi geç bir tarihte ders kitapları bunu hala "sadece bir hipotez" olarak ele alıyordu. Deniz tabanı yayılması, 1953'te doğrulanana ve 1968'de Pasifik-Antarktika Sırtı tespit edilene kadar Wegener tam anlamıyla haklı görülmedi.

Ludwig Wittgenstein'ın savaş sırasında ürettiği çalışma, savaşın bizzat kendisine bir yanıt değildi. Bununla birlikte, Wittgenstein gerçek bir ölüm ihtimaliyle karşı karşıya kalmamış olsaydı, *Tractatus Logico-Philosophicus*'u ürettiği zaman üretmesi ya da bu eserin sahip olduğu tona sahip olması pek olası değildir.[19]

Wittgenstein, Avusturya'nın Rusya'ya savaş ilan etmesinin ertesi günü, 7 Ağustos'ta askere alınmış ve Doğu Cephesi'nde Krakow'da görev yapan bir topçu alayına atanmıştır. Daha sonra, ölümle yüzleşme deneyiminin onu tanımlanamaz bir şekilde "geliştireceğini" hissettiğini öne sürmüştür. Düşman kuvvetleri ilk gördüğünde bir mektubunda şöyle yazmıştı: "Şimdi iyi bir insan olma şansım var, çünkü ölümle göz göze geliyorum."

Savaş patlak verdiğinde Wittgenstein yirmi beş yaşındaydı. Geniş ailesi Yahudiydi, zengindi ve Viyana toplumuna mükemmel bir şekilde asimile olmuştu. Franz Grillparzer, Ludwig'in babasının arkadaşıydı ve Brahms hem annesine hem de teyzesine piyano dersleri veriyordu. Wittgensteinların müzik akşamları Viyana'da iyi biliniyordu: Gustav Mahler ve Bruno Walter bu akşamların müdavimleriydi ve Brahms'ın Klarnet Beşlisi ilk kez burada seslendirildi. Ludwig'in kız kardeşi Margarete Wittgenstein, Gustav Klimt'e modellik yaptı.

Ludwig ailenin geri kalanı kadar müziğe düşkündü, ancak aynı zamanda en teknik ve pratik fikirli olanıydı. Sonuç olarak Viyana'daki Gymnasium'a değil, Linz'deki Realschule'ye gönderildi; bu okul özellikle Habsburg hanedanını "dejenere" olarak gören fanatik bir sağcı olan tarih öğretmeni Leopold Potsch'un eğitimiyle tanınıyordu. Wittgenstein'ın Potsch'un teorilerinden etkilendiğine dair hiçbir işaret yoktur, ancak birkaç ay boyunca çakıştığı bir öğrenci arkadaşı kesinlikle etkilenmiştir. Bu arkadaşının adı Adolf Hitler'di.

Wittgenstein Linz'den sonra Berlin'e gitti ve burada felsefeyle ilgilenmeye başladı. Aynı zamanda havacılığa da ilgi duymaya başladı ve babası ona mükemmel bir mühendislik bölümünün bulunduğu İngiltere'deki Manchester Üniversitesi'ne gitmesini önerdi. Orada Bertrand Russell'ın *Principles of Mathematics* (Matematiğin İlkeleri) kitabıyla tanıştı. Bu kitap matematik ve mantığın aynı olduğunu gösteriyordu ya da göstermeye çalışıyordu ve Wittgenstein için bu kitap bir keşifti. Aylarca *İlkeler*'i ve Gottlob Frege'nin *Grundgesetze der Arithmetik*'ini (Aritmetiğin Temelleri) inceledi. Wittgenstein 1911 yazında Jena'da Frege'yi ziyaret etti ve Frege genç Avusturyalıdan Cambridge'de Russell'ın yanında çalışmasını önerecek kadar etkilendi.[20]

Wittgenstein 1911'in sonlarına doğru oraya vardı ve 1914'e gelindiğinde, o zamanlar anıldığı ismiyle, Luki kendi mantık teorisini oluşturmaya başladı. Ancak uzun tatilde Viyana'ya döndüğünde savaş ilan edildi ve şehirden çıkamadı. Savaşta cesur olduğunu kanıtladı, üç kez terfi etti, madalya aldı, ancak 1918'de İtalya'da yarım milyon askerle birlikte esir alındı. Bir toplama kampında hapsedilirken, izinli olduğu bir dönemde yeni bitirdiği kitabın "felsefedeki tüm önemli sorunları çözdüğü" sonucuna vardı ve savaştan sonra üniversitedeki eğitimini bırakıp öğretmen olmaya karar verdi. Ayrıca servetini de bağışlamaya karar verdi. Her iki konuda da sözünde durdu.

Wittgenstein, 1922'ye kadar İngilizce olarak yayınlanmayan kitabı için yayıncı bulmakta büyük zorluk çekti. Ancak ortaya çıktığında, *Tractatus Logico-Philosophicus* bir sansasyon yarattı.[21] Birçok insan onu anlamadı; bazı kimseler ise apaçık olanı ifade ettiğini düşündü. Maynard Keynes Wittgenstein'a şöyle yazmıştı: "Doğru ya da yanlış, kitabın Cambridge'deki tüm temel tartışmalara hükmediyor." Kitap Viyana'da, Moritz Schlick liderliğindeki filozofların

dikkatini çekti; bu grup daha sonra mantıksal pozitivistlerden oluşan ünlü Viyana Çevresi'ne dönüşecektir. Kendi çalışmaları *Tractatus*'a ilham vermiş olan Frege, onu hiç anlayamadan öldü.[22]

Wittgenstein'ın en büyük yeniliği, dilin sınırlamaları olduğunu, yapamayacağı bazı şeyler olduğunu ve bunların mantıksal ve dolayısıyla felsefi sonuçları olduğunu fark etmesiydi. Wittgenstein değer hakkında konuşmanın anlamsız olduğunu, çünkü "değerin dünyanın bir parçası olmadığını" savunur. Dolayısıyla, ahlaki ve estetik meselelere ilişkin tüm yargıların dilin anlamlı kullanımları olamayacağı sonucu çıkar. Aynı şey, bir bütün olarak dünya hakkında yaptığımız felsefi genellemeler için de geçerlidir. Dünyamızın bir kısmının "gerçekten resimleri olan" temel cümlelere indirgenemezlerse anlamsızdırlar. Bunun yerine, diyor Wittgenstein, eğer bir anlam ifade etmek istiyorsak bakış açımızı alçaltmamız gerekir. Dünya hakkında ancak içerdiği tek tek olguların dikkatli bir şekilde betimlenmesiyle konuşulabilir. Özünde bilimin yapmaya çalıştığı da budur. Wittgenstein bundan daha ileri gidemeyeceğimizi söylüyordu. *Tractatus*'un ünlü son cümlesinde ima ettiği de buydu: "Konuşulamayan bir konuda susmak gerekir."[23]

Avrupa'da savaş sonrası en etkili fikirlerden biri Nisan 1918'de, Ludendorff taarruzunun ortasında, Almanya'nın Flaman bölgesi Başkomutanı General Erich Ludendorff'un İngilizleri Fransa ve Belçika'nın kuzey kıyılarına sıkıştırmayı ve diğer kuvvetlerden ayırmayı başaramadığı ve bu süreçte kendisini de zayıflattığı, Batı'daki savaşın belirleyici olayı olarak ortaya çıkan olayda yayınlandı. O ay, Münih'te yaşayan bir okul müdürü olan Oswald Spengler, İngilizceye *Batı'nın Çöküşü* (*The Decline of the West*) olarak çevrilen *Der Untergang des Abendlandes* adlı kitabını yayınladı. Aslında kitabı 1914'te yazmış ve daha önce, 1912'de tasarladığı bir başlığı kullanmıştı, ancak tüm olanlara rağmen, on yıl sonra mütevazı bir şekilde "zamanımızın felsefesi" olarak tanımlayacağı metninin neredeyse tek kelimesini bile değiştirmemişti.[24]

Spengler 1880 yılında Berlin'in güneybatısındaki Blankenburg'da doğdu ve "Cermen devleri"yle -Richard Wagner, Ernest Haeckel, Henrik Ibsen, Friedrich Nietzsche ve Werner Sombart- dolu bir evde büyüdü. Spengler için iki önemli kişisel dönüm noktası vardı. Doktora tezinde başarısız oldu, bu da onun bir akademisyen değil yazar olması anlamına geliyordu. İkincisi, 1911'de Almanya'nın *Panther* kruvazörünün Fas limanına girmesinin ardından geri adım atarak Avrupa'yı savaşın eşiğine getirdiği Agadir olayıdır.[25] Spengler bu aşağılanmayı derinden hissetmiş ve nedense bunun Aydınlanma'dan bu yana ortaya çıkan rasyonel bilim dünyasının sonu olduğu sonucuna varmıştır. Artık tüccarların değil kahramanların zamanıydı. Hayatının projesi olacak, Almanya'nın nasıl geleceğin *tek* ülkesi, *tek* kültürü olacağı üzerine çalışmaya başladı.

Spengler argümanını desteklemek için sekiz uygarlıktan yararlandı: Babil, Mısır, Çin, Hint, Kolomb öncesi Meksika, klasik ya da Greko-Romen, Batı Avrupa ve Arap, Yahudi ve Bizans'ı da içeren kendi terimi olan "Magian". Spengler'in ana teması, her birinin nasıl organik bir büyüme, olgunlaşma ve kaçınılmaz düşüş döngüsünden geçtiğini göstermekti; amaçlarından biri de Batı uygarlığının olayların şemasında ayrıcalıklı bir konuma sahip olmadığını göstermekti.[26] Spengler'e göre *Zivilisation*, rasyonalistlerin iddia ettiği gibi toplumsal evrimin son ürünü değildi; bunun yerine *Kultur*'un yaşlılık dönemiydi. Dahası, yeni bir *Kultur*'un yükselişi iki şeye bağlıydı: ırk ve Geist ya da ruh, yani "'biz'in içsel olarak yaşanmış deneyimi." Spengler'e göre rasyonel toplum ve bilim, yalnızca daha güçlü bir irade olan Almanya'nın iradesi karşısında çökecek olan yılmaz Batı iradesinin zaferinin kanıtıydı. Almanya'nın iradesi daha güçlüydü, çünkü "biz" duygusu daha güçlüydü; Batı, materyalist bilim gibi insan doğasının "dışındaki" konulara takıntılıydı, oysa Almanya'da içsel ruh için daha fazla duygu vardı - önemli olan *buydu.*

Çöküş büyük ve ani bir ticari başarıydı. Thomas Mann, kitabın kendisi üzerindeki etkisini Schopenhauer'i ilk kez okumaya benzetmiş, Wittgenstein ise kitap karşısında "hayrete düştüğünü" itiraf etmiştir. Elisabeth Forster-Nietzsche o kadar etkilenmişti ki Spengler'in Nietzsche Ödülü'nü almasını sağladı. Bu olay Spengler'i ünlü biri haline getirdi ve ziyaretçiler onunla konuşmak için üç gün beklemek zorunda kaldı.

Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden 1919'a kadar Almanya kaos ve kriz içindeydi. Merkezi otorite çökmüş, devrimci mayalanma Rusya'dan ithal edilmiş (gerçi Almanya Lenin'in İsviçre'den ihraç edilmesine yardım etmişti), askerler ve denizciler *Räte* ya da "sovyet" adı verilen silahlı komiteler kurmuştu. Bütün şehirler bir süreliğine silah zoruyla yönetildi. Sonunda, Weimar Cumhuriyeti'ni kuran sol parti olan Sosyal Demokratlar, düzeni sağlamak için eski düşmanları olan orduyu devreye sokmak zorunda kaldı.[27] Bu başarıldı ancak büyük bir vahşet yaşandı, binlerce kişi öldürüldü.

Bu arka plan karşısında Spengler kendisini Almanya'da milliyetçi bir dirilişin peygamberi olarak gördü; sosyalizmi Rusya'nın Marksizm'inden kurtararak "daha hayati bir ülke" olan Almanya'da uygulamanın kendi görevi olduğunu düşünüyordu.[28] Yeni bir siyasi kategoriye ihtiyaç vardı: Prusyacılığı ve sosyalizmi bir araya getirerek Nasyonal Sosyalizm'i ortaya çıkardı. Bu, insanları Amerika ve İngiltere'nin "pratik özgürlüğünü" "organik bütüne karşı yükümlülüklerin yerine getirilmesiyle gelen ... içsel özgürlük" ile değiştirmeye yönlendirecekti. Bu argümandan etkilenenler arasında, Eckhart'ın daha önce üyesi olduğu Pan-Alman Thule Cemiyeti'nin sembolünü benimseyen Deutsche Arbeiterpartei (DAP) veya Alman İşçi Partisi'nin (GWP) kurulmasına yardımcı olan Dietrich Eckhart da vardı. "Ari canlılığın" sembolü olan

gamalı haç ilk kez siyasi bir anlam kazanmıştı. Alfred Rosenberg de Spengler hayranıydı ve Mayıs 1919'da GWP'ye katıldı. Kısa bir süre sonra, cepheden yeni dönen arkadaşlarından birini, Adolf Hitler'i de yanına aldı.

Savaş patlak verdiğinde Thomas Mann -zikrettiğimiz üzere- diğerleri kadar milliyetçiydi. Henüz Avrupa edebiyatının devlerinden biri değildi ama giderek artan bir üne sahipti. Landsturm, yani yedek ordu için gönüllü oldu, ancak onu muayene eden doktor çalışmalarını biliyordu ve askerlikten ziyade yazar olarak savaş çabalarına daha fazla katkıda bulunacağını düşünerek onu fiziksel olarak aktif hizmet için uygun bulmadı.

Diğer entelektüeller gibi Mann da savaşı bir kültürler çatışması, bir fikirler savaşı olarak görüyordu. Ağustos 1914'te yazdığı ilk makalesi "Savaş Zamanında Düşünceler", savaşın geleceğini gördüğünü, Almanya'nın "kıskanç" düşmanları tarafından savaşa zorlandığını ve genel olarak savaşın "muazzam bir yaratıcı olay" olduğunu, "ulusal birliği ve ahlaki yükselişi" teşvik etmeye yardımcı olduğunu iddia ediyordu.[29]

"Savaş Zamanında Düşünceler"in ardından Mann, sonraki aylarını ve yıllarını, Avrupa'yı uçuruma sürükleyen savaş öncesi yozlaşmış dünyaya yönelik üstü kapalı eleştiriler içeren bir sonraki büyük eseri *Der Zauberberg*'i (Büyülü Dağ) tamamlamakla geçirmeyi planlıyordu. Ancak bu, kardeşi Heinrich'in yokluğunu hesaba katmak demekti. Heinrich kendi yaşamı boyunca, (daha önce gördüğümüz üzere) ırkçı bir yayının editörlüğünden Stalin'in destekçisi olmaya kadar tüm siyasi yelpazeden geçecekti. Ancak 1916'da yeni bir muhalif dergide Émile Zola üzerine bir makale yayınladı ve makalede Thomas'a yönelik bir dizi aşağılayıcı gönderme vardı. Heinrich siyasetin önemli olduğu konusunda ısrar ediyor ve kardeşini bu boyutu görmezden gelmekle suçluyordu.[30]

Heinrich'in saldırısı Thomas'ı o kadar üzdü ki *Büyülü Dağ* üzerinde çalışmaya başladı ve birkaç ayını 1918'deki ateşkesten hemen önce kitapçılara ulaşan *Betrachtungen eines Unpolitischen* (Politik Olmayan Bir Adamın Düşünceleri) adlı uzun bir denemeye ayırdı. Bu çalışmasında, tahmin ettiğinden daha milliyetçi olduğunu keşfetti ama daha da önemlisi, "son derece apolitik bir varlık" olduğunu gördü. Bunun eğitimindeki herhangi bir başarısızlıktan değil, prensip meselesinden kaynaklandığını söyledi. Politikanın "ruh aristokratları için uygun bir uğraş olmadığını" düşünüyordu. Bu nedenle savaş hakkında, Walter Lacquer'in sözleriyle, büyük bir özgüven ve "neredeyse tamamen soyutlama" ile yazdı.[31] "Mann savaşı esas olarak büyük bir drama, bir fikir çatışması olarak düşündü. Alman ruhuna, Fransızlara, Ruslara ve İngilizlere belli özellikler atfetmişti; Amerika'nın uygarlığı yoktu ve sayılmazdı."[32] Heinrich'inkiyle doğrudan çelişen görüşü, "insanlığın nihai sorunlarının" siyasetle çözülemeyeceğiydi.

Demokrasinin dağınık ama güçlü (ve yer yer kurnazca) bir eleştirisini yapan Mann, demokrasinin zayıflığına işaret ediyor ve otorite isteyen ve otoriteye ihtiyaç duyduğunu düşündüğü Almanlara uymayacağını öngörüyordu. Demokratik bir Almanya'nın "sıkıcı" olacağını savunarak da küçümsüyordu. Yine Walter Lacquer: "1910'ların sıkıcılığının 1930'ların heyecanına büyük ölçüde tercih edilebilir olduğunu anlayacak kadar yaşadı."[33]

DADA VİRÜSÜ

Savaş sırasında birçok sanatçı ve yazar tarafsız (ama Almanca konuşulan) İsviçre'deki Zürih'e çekildi. James Joyce *Ulysses*'in büyük bir kısmını orada yazdı; Hans Arp, Frank Wedekind ve Romain Rolland da oradaydı. Zürih'in kafelerinde buluştular ve bu kafeler bir süre için yüzyılın başında Viyana'nın kahvehanelerine paralel bir önem taşıdı; Café Odeon en iyi bilineniydi. Zürih'te sürgünde bulunanların çoğu için savaş, kendilerini doğuran uygarlığın sonu gibi görünüyordu. Savaş, sanatın "izm"lerin çoğalmasına dönüştüğü, bilimin hem değişmez bir gerçeklik fikrini hem de tamamen rasyonel ve özbilinçli insan kavramını gözden düşürdüğü bir dönemin ardından gelmişti. Böyle bir dünyada Dadaistler, tüm sanat ve sanatçı kavramını kökten dönüştürmek zorunda olduklarını hissettiler.

Café Odeon'un diğer müdavimleri arasında Franz Werfel, Alexei Jawlensky ve filozof Ernst Cassirer de vardı. Ayrıca tanınmayan bir Alman yazar, Hugo Ball (1886-1927) adında bir "Katolik anarşist" ve kız arkadaşı Emmy Hennings (1885-1948) de bulunuyordu.[34] Hennings bir gazeteciydi ama aynı zamanda Ball'un piyanoda eşlik ettiği bir kabare oyuncusu olarak sahne alıyordu. Şubat 1916'da edebi eğilimleri olan bir dergi ya da kabare açtılar. Adı ironik bir şekilde *Café Voltaire*'di (ironikti çünkü Dada tam da Voltaire'in kutlanmasına neden olan şeyden kaçınıyordu) ve Lenin'in yaşadığı dik ve dar bir sokak olan Spiegelgasse'de yer alıyordu.[35] Voltaire'de ilk ortaya çıkanlar arasında iki Rumen, ressam Marcel Janco ve Tristan Tzara takma adını benimseyen genç bir şair olan Sami Rosenstock vardı.[36] İlk gruptaki tek İsviçreli Hans Arp'ın eşi Sophie Taeuber'di (kendisi Alsaslıydı). Diğerleri arasında Almanya'dan Richard Hulsenbeck ve Hans Richter de bulunuyordu.

Ball, Haziran 1916'daki bir eleştiri için bir program hazırladı ve "Dada" sözcüğü ilk kez oyuna yazdığı giriş yazısında kullanıldı. Ball'un günlüğü Café Voltaire'deki eğlence türünü kaydetmiştir: "Kabadayı provokatörler, primitivist dans, kakofoni ve Kübist tiyatrolar." Tzara her zaman *Dada* kelimesini Larousse sözlüğünde bulduğunu iddia etmiştir, ancak terimin herhangi bir içsel anlamı olup olmadığına bakılmaksızın, kısa süre içinde en iyi Hans Richter tarafından özetlenen bir anlam kazanmıştır. Richter bu kelimenin "Slavcadaki

neşeli 'Da, da'... 'yaşama evet, evet' olumlamasıyla bir bağlantısı olduğunu" söylemiştir. Savaş zamanında oyunu en değerli insan etkinliği olarak yüceltmiştir. Dada, insanlığı felakete sürükleyen hasta zihni kurtarmak ve sağlığına kavuşturmak için tasarlanmıştı. Dada, bilimsel ve politik gelişmeler ışığında, en geniş anlamıyla sanatın mümkün olup olmadığını sorguladı. Dada, alay ettiği "izm"lerden herhangi birini takip etmek yerine, masumiyeti, temizliği, berraklığı -hepsi de bilinçdışını araştırmanın bir yolu olarak- yeniden yakalama çabasıyla çocukluğa ve şansa yöneldi.

Bunu Hans Arp (1886-1966) ve Kurt Schwitters (1887-1948) kadar kimse başaramadı. Arp iki tür imge üretti. Basit gravürleri, oyuncak gibi yapbozları vardı; çocukların yaptığı gibi, bulutları ve yaprakları basit, parlak, anlık renklerle boyamayı severdi.[37] Aynı zamanda tesadüflere açıktı, kağıt şeritlerini koparır, nereye düşerse düşürür ve sabitler, rastgele kolajlar oluştururdu. Kurt Schwitters da kolajlar yaptı, ama o şiiri çöpte buldu.[38] Özünde bir kübist olan Schwitters, memleketi Hannover'de kirli, soyulmuş, lekeli, yarı yanmış ya da yırtılmış her şeyi arayıp buldu. Kolajları rastgele bir araya getirilmiş gibi görünse de renkler eşleşir, bir malzemenin kenarları diğeriyle mükemmel bir şekilde hizalanır, bir gazetedeki leke kompozisyonun başka bir yerindeki bir formu yankılar. Schwitters'in kolajlarındaki döküntü ve kırıntılar onun için hem savaşa yol açan, katliam, atık ve pislik yaratan kültüre dair bir yorum hem de bir dönemin sonuna yakılan rahatsız edici ağıtlar, aynı anda hem bir kalıntı, hem o dünyanın kınanması hem de bir anıt olan yeni bir sanat biçimiydi.

Savaşın sonuna doğru Hugo Ball, Ticino'ya gitmek üzere Zürih'ten ayrıldı ve ağırlık merkezi Almanya'ya kaydı. Dada Berlin'de değişti ve çok daha politik bir hal aldı. Berlin, yenilginin ortasında, acımasız bir yerdi. Kasım 1918'de, ateşkes ayında, başarısızlıkla sonuçlanan genel bir ayaklanma oldu, liderleri Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg öldürüldü. Ayaklanma, diğerlerinin yanı sıra Adolf Hitler ve Dadaistler için de belirleyici bir andı.

"Dada virüsünü" Berlin'e taşıyan Richard Hülsenbeck oldu.[39] Nisan 1918'de Dada manifestosunu yayınladı ve bir Dada kulübü kuruldu. İlk üyeler arasında Raoul Hausmann, George Grosz, John Heartfield ve Hanna Höch vardı.[40] George Grosz ve Otto Dix ressamlar arasında en sert eleştirmenlerdi, en çarpıcı imgeleri savaş sakatlarının zavallı yarı insan biçimleriydi.[41] Bu insanlara takılan protezleri tasvir etmeleri, onları yarı insan yarı makine, bir kukla unsuru, perde arkasında hala komuta eden eski düzen gibi gösteriyordu.

Çalınan Zafer

Bundan sonra ne olduğunu açıklarken, Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgisinin doğasını kısaca incelemek gerekir. Her ne kadar tüm Avrupalı

savaşçıların ortak rızasıyla savaş durmuş ve Almanya tüm niyet ve amaçlarıyla kaybeden taraf olmuş olsa da, Almanlar için gerçekte olanlardan -korkunç da olsa- bir miktar rahatlık elde etmek mümkündü. Wolfgang Schivelbusch'un *Die Kultur der Niederlage* (*Yenilgi Kültürü*) adlı kitabında belirttiği gibi, "İngiltere ve Fransa'yı 1918 bahar istilasının darbesinden sadece Amerika'nın İtilaf Kuvvetlerinin emriyle yaptığı ani müdahale kurtarmıştı. Basitçe söylemek gerekirse, Amerikalılar Almanya'nın zaferini çalmıştı." Almanlara göre, İtilaf Kuvvetlerinin "Amerika'nın kuyruğuna takılarak zafere ulaşmış" olması, diğer Avrupa uluslarını anında "ikinci sınıf güçler" haline getirmişti. Almanya Avrupa içinde ve Avrupa tarafından bastırılmamıştı." Bu, Almanya'nın sadece Amerika'ya göre kaybeden olduğu ve bundan böyle "gelecekteki bir Avrupa-Amerika düellosunun tek ciddi katılımcısı" olacağı anlamına geliyordu.[42] Üçlü İtilaf'ın aksine, Almanya savaşa Amerikan yardımıyla değil, sadece kendi kaynaklarını kullanarak girmişti. Asıl zayıf ve kaybeden Fransa'ydı. Fransa'nın 1870-71'den beri süregelen eski rövanşizm fikirleri Almanya'yı teke tek bir mücadelede alt etmeyi gerektiriyordu, ancak Fransa çok zarar görmüştü ve tek başına olsaydı kısa sürede üstesinden gelebilirdi. Savaştan sonra General Ludendorff, Almanya'nın mağlubiyetinin açıklaması olarak, düşman tarafından mağlup edilmediğini ama içerideki güçler tarafından "sırtından bıçaklandığını" (*Dolchstosslegende*) söyledi. Ulusal duygu birliği,*Burgfrieden* (kelimenin tam anlamıyla "kale-huzuru"), arzusu güçlü kalmaya devam etti.

Bu açıklamalara bakmanın iki yolu vardır. Birincisi, Almanya'nın 1919'daki çıkmazı hakkındaki görüşlerinin yenilgiyle keskinleşmiş, yeterince gerçek olduğudur. Ya da durumun reelpolitiğini göz ardı eden fantezilerdi (Amerika neden İtilaf Kuvveetlerini desteklemişti?). Her iki durumda da, daha sonra olanlarda rol oynadılar. Norbert Elias'ın dediği gibi, 1918 yenilgisi Almanya'nın tüm "toparlanma" sürecine müdahale etmişti.[43]

31.

Weimar: "Benzeri Görülmemiş Zihinsel Uyanıklık"

Eski Viyana, 3 Nisan 1919'da Avusturya Cumhuriyeti'nin soyluluk unvanlarını kaldırması ve yasal belgelerde "von" kelimesinin bile kullanılmasını yasaklamasıyla resmen sona erdi. Barış, Avusturya'yı sadece 7 milyonluk bir ulus ve 2 milyonuna ev sahipliği yapan bir başkent olarak bıraktı. Takip eden yıllar kıtlık, enflasyon, kronik yakıt sıkıntısı ve feci bir grip salgını getirdi. Ev kadınları ormanda ağaç kesmek zorunda kaldı ve çatısı 1914'ten beri onarılmadığı için üniversite kapandı. Tarihçi William Johnston'ın anlattığına göre kahve arpadan yapılıyordu ve ekmek dizanteriye neden oluyordu. Freud'un kızı Sophie, ressam Egon Schiele gibi grip salgını nedeniyle hayatını kaybetti.

Freud, Hofmannsthal, Karl Kraus ve Otto Neurath Viyana'da kaldı ve Viyana-Budapeşte (ve Prag) Almanca konuşma ekseni tamamen yok olmadı; Michael Polanyi, Friedrich von Hayek, Ludwig von Bertalanffy, Karl Popper ve Ernst Gombrich gibi kimseler üretmeye devam etti. Ama eskisi gibi değildi ve bu insanlar ancak Naziler onları Batı'ya kaçmaya zorladıktan sonra ön plana çıktılar. Viyana artık eskisi gibi hareketli bir entelektüel merkez değildi, kafeleri artık dünyevi bir elitin sıcak, gayri resmi buluşma yeri olmaktan çıkmıştı. Viyana'nın artık sunduğu şey, göreceğimiz üzere, kuzeydeki daha parlak bir gökyüzüne karşı daha parlak bir şekilde parlaması gereken, ara sıra edebi, bilimsel veya felsefi havai fişeklerdi. Şehrin gök gürültüsü çalınmıştı, şimşeği de.

İlk "Sanat Filmi"

Berlin farklı bir konuydu. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Almanya neredeyse bir gecede cumhuriyete dönüştü. Bunun gerçekleşebilmiş olması, genellikle göz ardı edilen bir şeyi, daha önce de belirtildiği üzere *bazı* parlamenter/demokratik geleneklerin yerleşmiş olduğunu göstermektedir. Berlin başkent olarak kaldı, ancak yeni cumhuriyetin alacağı şekle karar vermek için burada bir anayasa konferansı düzenlendikten sonra Weimar meclisin merkezi olarak seçildi. Weimar'ın seçilmesi kısmen Goethe ve Schiller zamanından kalma

itibarına, kısmen de Berlin ve Münih'ten birinin seçilmesi halinde bu şehirlerdeki şiddetin tırmanacağı endişesine dayanıyordu. (Hitler, Berlin'in nüktedanlığından ve alaycılığından her zaman nefret etmiştir.) Weimar Cumhuriyeti, Hitler'in 1933'te iktidara gelmesine kadar on dört yıl sürdü; "felaketler arasında çalkantılı bir ara dönem" olan bu dönem, yine de hem parlak hem de kendine özgü bir kültür üretmeyi başardı ve Norbert Elias'ın da vurguladığı gibi, bu yıllar boyunca devletin şiddet üzerindeki tekelinin sürekli olarak çürümesine rağmen, Weimar kültürünün diğer her şey kadar bir parçasıydı.[1]

Dönem geleneksel olarak üç net evreye ayrılır. 1918'in sonundan 1924'e kadar, "devrim, iç savaş, yabancı işgali ve fantastik enflasyonuyla, sanatta deneysel bir dönem yaşandı." Ekspresyonizm, resme ya da sahneye olduğu kadar siyasete de hükmetti. Bunu 1924'ten 1929'a kadar ekonomik istikrar, siyasi şiddetten kurtulma ve *Neue Sachlichkeit*, "yeni nesnellik", amaçları "gerçekçilik" ve itidal olan bir hareket tarafından sanata yansıtılan artan refah dönemi takip etti.[2] Son olarak, 1929-1933 dönemi siyasi şiddete, artan işsizliğe ve kararnameyle otoriter yönetime geri dönüşe tanık oldu; sanat sessizliğe gömüldü ve yerini propagandacı Kitsch aldı.

Resimden sonra Ekspresyonizm'den en çok etkilenen sanat dalı sinema oldu. Şubat 1920'de Berlin'de, bir eleştirmenin ifadesiyle "tekinsiz, şeytani, zalim, 'Gotik', tuhaf ışıklandırma ve karanlık, çarpık setlerle dolu Frankenstein tipi bir hikaye" olan bir korku filmi gösterime girdi. Pek çok kişi tarafından ilk "sanat filmi" olarak kabul edilen *Dr. Caligari'nin Muayenehanesi* büyük bir başarı kazandı ve Paris'te o kadar popüler oldu ki 1920 ile 1927 yılları arasında her gün aynı sinemada oynadı. Ancak film bir rekor kırmaktan çok daha fazlasını yapmıştı.

Caligari, 1919'da Berlin'de tanışan iki adamın, Çek Hans Janowitz ve Avusturyalı Carl Meyer'in ortak çalışmasıydı. Filmde, uyurgezer Cesare ile birlikte eğlenen bir panayır vodvil oyuncusu olan çılgın Dr. Caligari yer almaktadır. Ancak panayırın dışında, hikayenin çok daha karanlık ikinci bir halkası vardır. Caligari nereye giderse gitsin, ölüm asla geride kalmaz; ona karşı gelen herkes ölür. Hikâyenin en karanlık kısmı Caligari'nin iki öğrenciyi öldürmesiyle -ya da öldürdüğünü sanmasıyla- başlar. Aslında, biri hayatta kalır ve hayatta kalan Francis, uyurgezer Cesare'nin bilinçsizce Caligari'nin talimatlarına uyduğunu ve ne yaptığını anlamadan onun adına öldürdüğünü keşfeder. Fark edildiğini anlayan Caligari bir akıl hastanesine kaçar ve Francis burada Caligari'nin aynı zamanda enstitünün *müdürü* olduğunu öğrenir. Yine de çifte yaşamı ortaya çıktığında Caligari için kaçış yoktur, tüm otokontrolünü kaybeder ve kendini deli gömleği içinde bulur.

Caligari'nin orijinal konusu buydu, ancak film ortaya çıkmadan önce ciddi bir metamorfoz geçirdi. Dönemin en başarılı yapımcılarından biri olan

Erich Pommer ve yönetmen Robert Wiene, hikayeyi ters yüz ederek Francis ve kız arkadaşının deli olduğu şekilde yeniden düzenlediler.[3] Kaçırılma ve cinayet fikirleri artık *onların* sanrılarından ibaretti ve akıl hastanesinin müdürü gerçekte Francis'i şeytani düşüncelerinden arındıran iyi huylu bir doktordu.

Janowitz ve Meyer çok öfkeliydi. Pommer'in versiyonunda körü körüne itaat eleştirisi ortadan kalkmış ve daha da kötüsü, otorite nazik, hatta güvenli olarak gösterilmişti. İşin ironik yanı, Pommer'in versiyonunun ticari ve sanatsal açıdan büyük bir başarı elde etmesi ve film tarihçilerinin orijinal versiyonun da aynı başarıyı elde edip edemeyeceğini merak etmeleriydi. Belki de burada temel bir nokta vardır. Olay örgüsü değişmiş olsa da hikayenin anlatılış *tarzı* değişmemişti - hala dışavurumcuydu, yeni bir türdü.[4] Dışavurumculuk bir güçtü, devrim ve değişim için bir itkiydi. Ancak, dayandığı psikanalitik teori gibi, tam olarak işlenmemişti. Aralık 1918'de kurulan Ekspresyonist Novembergruppe, değişimi görmek isteyen tüm sanatçıların –Emil Nolde, Walter Gropius, Bertolt Brecht, Kurt Weill, Alban Berg ve Paul Hindemith gibi- devrimci bir ittifakıydı. Ancak devrimin bir motordan daha fazlasına ihtiyacı vardı; yöne ihtiyacı vardı. Ekspresyonizm bunu hiçbir zaman sağlayamadı. Ve belki de sonunda yön eksikliği Adolf Hitler'in iktidara gelmesini sağlayan faktörlerden biri oldu.

Ancak Weimar'ı Hitler'e giden yolda sadece geçici bir ara istasyon olarak görmek yanlış olur; Weimar'ın pek çok sağlam başarısı vardı. Bunlardan en önemlisi, bazıları bugün bile mükemmeliyet merkezi olan bazı çok prestijli akademik kurumların kurulmasıydı. Bunlar arasında Franz Alexander, Karen Horney, Otto Fenichel, Melanie Klein ve Wilhelm Reich'a ev sahipliği yapan Berliner Psychoanalytisches Institut (Berlin Psikanaliz Enstitüsü) ve cumhuriyetin son yılında 2.000'den fazla öğrencisi olan Deutsche Hochschule für Politik (Alman Siyaset Enstitüsü) yer alıyordu; öğretmenleri arasında Sigmund Neumann, Franz Neumann ve Hajo Holborn da vardı. Ayrıca Hamburg'da etkileyici kütüphanesiyle Warburg Sanat Tarihi Enstitüsü de bulunuyordu. Bu kütüphane, Winckelmann'ın klasik antik çağa ve bu çağın fikir ve değerlerinin modern dünyada ne ölçüde sürdürülebileceğine dair saplantısını paylaşan zengin, bilgili ve "aralıklı olarak psikotik bir birey" olan Aby Warburg'un bir ömür boyu yaptığı koleksiyonculuğun fantastik bir meyvesiydi. Kütüphanenin cazibesi ve değeri sadece Warburg'un pek çok farklı konuda binlerce nadir cildi satın alabilmiş olmasından değil, aynı zamanda bunları birbirlerini aydınlatacak şekilde özenle bir araya getirmiş olmasından kaynaklanıyordu: sanat, din ve felsefe, tarih, matematik ve antropolojiyle iç içe geçmişti. Warburg Enstitüsü yirminci yüzyıl boyunca pek çok önemli sanat tarihi çalışmasına ev sahipliği yapacaktır. Özellikle Erwin Panofsky'nin resimleri okuma biçimi,

kendi deyimiyle "ikonolojik yöntemi", İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra son derece etkili olacaktı.

Avrupalılar Amerika'da gökdelenin yükselişinden etkilenmişlerdi, ancak Atlantik'in doğu yakasında buna uyum sağlamak zordu: Fransa, İtalya ve Almanya'nın eski şehirlerinin hepsi yerli yerindeydi ve çok yüksek binaların tehdit ettiği bozulmaya imkan tanımayacak kadar güzeldi. Ancak gökdelenin doğuşuna yardımcı olan yirminci yüzyılın yeni malzemeleri çok baştan çıkarıcıydı ve özellikle çelik, betonarme ve cam levha Avrupa'da çok popüler oldu. Sonunda, cam ve çelik Avrupalı mimarlar üzerinde, özellikle de Almanya'nın önde gelen endüstriyel tasarımcısı Peter Behrens ile birlikte çalışan üç mimarda betondan daha büyük bir etki yarattı (bkz. s. 420). Bu kişiler Walter Gropius, Ludwig Mies van der Rohe ve daha çok Le Corbusier olarak bilinen Fransız Charles-Edouard Jeanneret'dir. Her biri iz bırakacaktı ama ilki Gropius'tu. Bauhaus'u kuran da Gropius olacaktı.

Marx ve William Morris'ten etkilenen Gropius, Adolf Loos'un aksine, zanaatkârlığın "yüksek" sanat kadar önemli olduğuna inanıyordu. Bu nedenle, on sekizinci yüzyılın ortalarında kurulan Büyük Dük Sanat Akademisi, 1902 yılında kurulan Weimar Sanat ve El Sanatları Okulu ile birleştirildiğinde, Gropius yönetici olarak bariz bir seçimdi. Bu birleşik yapıya Das Staatliche Bauhaus Weimar adı verildi; Bauhaus, büyük katedralleri inşa edenlerin barındırıldığı ortaçağ locaları olan *Bauhütten*'i çağrıştırdığı için seçildi.[5]

Bauhaus'un Weimar'daki ilk yılları sıkıntılı geçti ve daha uygun bir yönetime sahip olan Dessau'ya taşınmak zorunda kaldı. Bu durum Gropius'un kendisinde de bir değişime yol açmış gibi görünüyor.[6] Artık okulun modern dünyanın pratik sorunlarıyla -toplu konut, endüstriyel tasarım, tipografi ve "prototiplerin geliştirilmesi"[7] ile- ilgileneceğini duyurdu.

Kaybedilen bir savaşın ve muazzam bir enflasyon artışının ardından, Weimar Almanya'sında toplu konuttan daha önemli bir sosyal öncelik yoktu. Bu nedenle Bauhaus mimarları, sosyal konutun tanıdık bir biçimi haline gelen *Siedlung* ya da "yerleşim yeri"ni geliştirenler arasındaydı. Her ne kadar *Siedlungen*, yerini alması amaçlanan on dokuzuncu yüzyıl gecekondularından şüphesiz daha iyi olsa da, Bauhaus'un kalıcı etkisi daha çok uygulamalı tasarım alanında olmuştur. Bauhaus'un "birinci sınıf bir çaydanlık tasarlamanın ikinci sınıf bir resim yapmaktan çok daha zor olduğu" felsefesi geniş bir kabul gördü -katlanır yataklar, gömme dolaplar, istiflenebilir sandalyeler ve masalar, seri üretim göz önünde bulundurularak ve bu nesnelerin kullanılacağı binaları anlayarak tasarlandı. László Moholy-Nagy gibi Bauhaus tasarımcıları ütopik ideallerini hiçbir zaman kaybetmediler.[8]

Freud ve Marx'ın Evliliği

Birinci Dünya Savaşı felaketi ve ardından savaş sonrası yıllarda yaşanan kıtlık, işsizlik ve enflasyon, Marx'ın kapitalizmin eninde sonunda kendi "çözülmez çelişkilerinin" ağırlığı altında çökeceği yönündeki teorisini birçok insan için doğruladı.

Aslında, Karl Kautsky (1854-1938) gibi teorisyenlerin faaliyetlerine rağmen, Almanya'da savaşın enkazından çıkanın komünizm değil, faşizm olduğu kısa sürede anlaşıldı.[9] Bazı Marksistler bu durum karşısında öylesine hayal kırıklığına uğradı ki Marksizmi tamamen terk ettiler. Diğerleri ise kanıtlara rağmen teoriye inanmaya devam etti. Ancak Marksist olarak kalmak isteyen ancak Marksist teorinin inandırıcı olabilmesi için yeniden yapılandırılması gerektiğini düşünen üçüncü bir grup daha vardı. Bu grup 1920'lerin sonunda Frankfurt'ta toplandı ve Marksizmle ilgilenen bir milyoner tarafından kurulan kendi enstitüsüyle Frankfurt okulu olarak isim yaptı. Naziler yüzünden enstitü orada uzun süre var olamadı, ancak adı kaldı.[10]

Okulun en tanınmış üç mensubu, "felsefede, sosyolojide ve müzikte eşit derecede yurdunda gibi görünen" Theodor Adorno (1903-69), Adorno'dan daha az yenilikçi ama belki de daha güvenilir bir filozof ve sosyolog olan Max Horkheimer (1895-1973) ve zamanla aralarındaki en meşhuru olacak olan siyaset teorisyeni Herbert Marcuse (1898-1979) idi. Horkheimer direktördü; diğer yeteneklerinin yanı sıra, enstitünün hem Almanya'daki hem de daha sonra Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yatırımlarını zekice yönlendiren bir finans sihirbazıydı. Ayrıca edebiyat eleştirmeni Leo Lowenthal, hukuk filozofu Franz Neumann ve Marx'a karşı ve Lenin'i kızdıracak şekilde kapitalizmin çökmesi için ikna edici hiçbir neden olmadığını savunanlardan biri olan Friedrich Pollock da vardı.[11]

Okul, ilk yıllarında yabancılaşma kavramını yeniden canlandırmasıyla biliniyordu, ancak Frankfurt Okulu bu fikri geliştirerek yabancılaşmanın her şeyden önce psikolojik bir olgu haline gelmesini sağladı, üstelik bu olgu kapitalist üretim tarzının bir sonucu da değildi. Frankfurt okulu için yabancılaşma daha çok modern yaşamın bir ürünüydü. Bu görüş, okulun ikinci ve belki de en kalıcı meşguliyetini şekillendirdi: Freudçuluk ile Marksizm'i evlendirme girişimi. Erich Fromm daha sonra bu konuda birkaç kitap yazmış olsa da, başlangıçta Marcuse başı çekmiştir. Marcuse, Freudçuluk ve Marksizmi aynı madalyonun iki yüzü olarak görüyordu. Freud, uygarlığın ilerlemesiyle birlikte baskının zorunlu olarak arttığını, dolayısıyla saldırganlığın giderek daha büyük miktarlarda üretilmesi ve serbest bırakılması gerektiğini savunuyordu. Böylece, tıpkı Marx'ın devrimin kaçınılmaz olduğunu, kapitalizmin kendi kendine getirmesi gereken bir yerinden oynama olduğunu öngörmesi gibi,

Marcuse'nin elinde Freudçuluk da bu senaryoya paralel, daha kişisel bir arka plan üretti ve yıkıcılığın -kendini yok etme ve başkalarını yok etme- birikimini açıkladı.

Frankfurt Okulu'nun üçüncü katkısı, günün hayati sorusunun daha genel bir analiziydi: "Batı uygarlığında tam olarak ne yanlış gitti ki, teknik ilerlemenin en yüksek noktasında insani ilerlemenin olumsuzlandığını görüyoruz: insanlıktan çıkma, vahşileşme, biyosferin zehirlenmesi vb. Bu nasıl oldu?" Bu soruyu yanıtlamak için Aydınlanma dönemine kadar geri gittiler ve ardından olayları ve fikirleri yirminci yüzyıla kadar izlediler. Batı'daki ilerici ve baskıcı dönemler arasında bir "diyalektik", bir etkileşim olduğunu iddia ettiler. Dahası, her baskıcı dönem, kapitalizm altında teknolojinin büyümesi nedeniyle genellikle bir öncekinden daha büyüktü. 1920'lerin sonlarında, "Batı uygarlığında, esas olarak kapitalizmin başarısı olarak bir araya getirilen inanılmaz sosyal zenginlik, daha iyi ve insani bir toplum inşa etmek yerine giderek daha fazla engellemek için kullanıldı." Okul, faşizmi Aydınlanma sonrası kapitalizmin uzun tarihinde doğal bir gelişme olarak gördü ve 1920'lerin sonlarında faşizmin büyüyeceği öngörüsüyle meslektaşlarının saygısını kazandı. Okulun akademik çalışmaları çoğunlukla, önceki analizlerle kirlenmemiş görüşlerin oluşturulduğu orijinal materyallerin yakından okunması şeklindeydi. Bu, üretilen anlayış açısından çok yaratıcı oldu ve Frankfurt yöntemi eleştirel teori olarak tanındı. Bu bir bakıma yüksek eleştirinin güncellenmesiydi.

"Gizli Almanya"nın Kralı

Psikanaliz Enstitüsü, Warburg Enstitüsü, Alman Siyaset Enstitüsü ve Frankfurt Okulu, Peter Gay'in "akıl topluluğu" olarak adlandırdığı, toplumsal sorunlara ve deneyimlere bilimsel rasyonalitenin berrak ışığını getirme girişiminin bir parçasıydı. Ancak herkes soğuk rasyonalitenin çözüm olduğuna inanmıyordu.

Weimar Almanya'sında bilimin "soğuk pozitivizmine" karşı yürütülen kampanyanın bir parçası, "gizli Almanya'nın kralı" Stefan George'un etrafında oluşan şair ve yazarlardan oluşan *Kreis* (çevre) tarafından yönetildi. Pratikte Kreis, ürettiklerinden çok savundukları açısından önemliydi (yine de bir azınlık George'un şiirlerine her zaman büyük saygı duymuştur).[12] Yazarlarının birçoğu biyografi yazarıydı ve bu tesadüfi değildi. Amaçları "büyük adamları", özellikle de daha "kahraman" çağlardan gelenleri, kendi iradeleriyle olayların akışını değiştirmiş olanları öne çıkarmaktı. Bu türün en başarılı kitabı Ernst Kantorowicz'in on üçüncü yüzyıl imparatoru II. Frederick'in biyografisiydi (bkz. s. 502). George ve çevresi için Weimar Almanya'sı belirgin bir şekilde kahramanlıktan uzak bir çağdı; bilimin böyle bir çıkmaza verecek bir cevabı yoktu ve yazarın görevi üstün sezgileriyle başkalarına ilham vermekti.

George hiçbir zaman beklediği etkiyi yaratamadı çünkü çok daha büyük bir şiirsel yeteneğin, Rainer Maria Rilke'nin gölgesinde kaldı. Rene Maria Rilke 1875'te Prag'da doğdu (adını ancak 1897'de Almanlaştırdı), askeri okulda eğitim gördü. Kariyerinin başlarında biyografi ve şiirin yanı sıra oyun yazmayı da denedi, ancak ünü, Birinci Dünya Savaşı'na tepki olarak yazdığı *Funf Gesänge* (*Beş Kanto/Ağustos 1914*) ile geldi. Genç Alman askerleri onun ince kitaplarını cepheye götürdüler ve ölmeden önce okudukları son sözler genellikle onunkiler oldu ve Rilke'yi "erkeksiz bir neslin idolü" haline getirdi.

En ünlü şiirleri olan *Duineser Elegien* (*Duino Ağıtları*) 1923'te yayımlandı ve garip mistik, felsefi, "okyanusal" tonları o anki ruh halini mükemmel bir şekilde yakaladı.[13] Ağıtların büyük bir kısmı 7-14 Şubat 1922 tarihleri arasında bir hafta içinde "ruhani bir kasırga" halinde "döküldü".[14] Rilke yorucu haftasını tamamladıktan sonra bir arkadaşına ağıtların "geldiğini" yazdı. Şiirlerinde "kederin büyük ülkesi" ile boğuşur, ağını güzel sanatlar, edebiyat tarihi, mitoloji, biyoloji, antropoloji ve psikanaliz üzerine atar ve her birinin acımıza yardımcı olmak için neler sunabileceğini araştırır. İkinci ağıt şöyledir:

Erken olmuşlar, yüce yaratılışın gözdeleri, siz,
o dağ sıraları ve şafak kırmızısı sırtları
yaratılışın, – ilahi olanın çiçek tozları,
ışığın eklemleri, geçitler, merdivenler ve tahtlar,
özden uzaylar, sevinçten kalkan'lar, siz, fırtınayla esrimiş duygunun
kaynaşmaları ve ansızın, tek tek,
aynalar: Taşıp akmış öz güzelliğini
yine kendi yüzüne toplayıp alan.

Işığı, caddeleri, merdivenleri, tahtları ifade et,
Varlık alanları, zevk kalkanları, çalkantılar
Fırtınalı ve coşkulu duygularla ve aniden, tek başına,
Aynalar, kendi içlerinde geri çekiliyor
Yüzlerinde ışıldayan güzellik.

Bilim, Modernite ve Roman

Rilke, Hofmannsthal ve Stefan George ile sanatçının bir çağın hakim zihniyetini şekillendirmeye yardımcı olabileceği inancını paylaşırken, Thomas Mann, Schnitzler gibi, bu değişimi mümkün olduğunca dramatik bir şekilde tasvir etmekle daha çok ilgileniyordu. Bugün (Almanya'da) *Buddenbrooklar* kadar ünlü olmasa da, 1924'te yayınlanan *Der Zauberberg* (Büyülü Dağ), ilk yılında 50.000 kopya satarak (iki cilt halinde yayınlanmıştı) son derece başarılı

oldu. Sembolizm açısından ağır (çeviride de çok ağır) ve İngilizce çevirisi de Mann'ın mizahının bir kısmını kaybetmiş, ki bu onun eserlerinde pek de zengin bir unsur değildi. Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde geçen *Büyülü Dağ*, tüberküloz hastası kuzenini ziyaret etmek için İsviçre'deki bir sanatoryuma giden "basit bir genç adam" olan Hans Castorp'un hikayesini anlatıyor (Albert Einstein'ın konferans vermek için yaptığı bir ziyaret). Sadece kısa bir süre kalmayı beklerken hastalığa kendisi yakalanır ve yedi yıl boyunca klinikte kalmak zorunda kalır. Genel sembolizm oldukça açıktır. Hastane, çürüme ve yozlaşmayla dolu istikrarlı, uzun süredir var olan bir kurum olan Avrupa'dır. "Savaşı başlatan generaller gibi Hans da kliniğe yaptığı ziyaretin kısa sürmesini ve hemen bitmesini bekler." Onlar gibi o da tüm zaman çerçevesinin değişmesi gerektiğini keşfedince şaşırır ve dehşete düşer. Mahkûm arkadaşları arasında rasyonalistler, kahraman adayları ve masumlar vardır. Kendini tanımanın bir biçimi olarak bilimin yetersizlikleri kitap boyunca devam eder, Mann'ın amacı insanlık durumunu (en azından Batı durumunu) özetlemektir, Rilke gibi bütün bir çağın sona ermekte olduğunun ve kahramanların cevap olmadığının farkındadır. Mann'a göre modern insan daha önce hiç olmadığı kadar özbilinçliydi.

Thomas Mann sık sık Hermann Hesse ile karşılaştırılır ve çoğu zaman da karşı karşıya getirilir. İkili 1904 yılında Münih'te yayıncı Samuel Fischer tarafından tanıştırıldı. Hayatları boyunca iletişim halinde kaldılar, birçok kez mektuplaştılar ama gerçek dostlukları ancak 1930'larda başladı. Kariyerlerinde paralellikler ve farklılıklar vardı. Hesse kendi içine kapanmış ve İsviçre'de neredeyse sadece bir yerde kalmıştı; Mann ise yoluna devam etti. Mann, en azından başlangıçta Birinci Dünya Savaşı'ndan yanaydı; Hesse ise savaşa karşı çıktı, o dönemde Romain Rolland ile yaptığı "pasifist düet" ona dostlar kadar düşmanlar da kazandırdı. Her ikisi de Jungcu fikirlerle flört etti ve her ikisi de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı.

Hesse inatçı bir çocuktu ve son derece yalnızdı, dünya ile (yazarlığı dışında) pek ilişkisi yoktu ve ilk iki evliliği başarısızlıkla sonuçlanmıştı.[15] Üretken bir yazardı (yedi roman, çok sayıda şiir kitabı, 3.000 deneme; elli cilt edebiyat klasiğinin editörlüğünü yaptı ve 35.000 mektup yazdı). Eserlerinin çoğu otobiyografiktir, ancak hiçbiri *Büyülü Dağ*'ın çıktığı yıl başladığı *Steppenwolf* (Bozkırkurdu) kadar otobiyografik değildir. 1928'de yayımlanan eser, yazdığı bir kitabın müsveddesini ev sahibesinin yeğeni olan tesadüfi bir tanıdığa bırakan Hans Haller'in (Hesse'nin baş harfleriyle aynıdır) hikâyesini anlatır. Yeğeni kitabı okuduğunda (kitap içinde kitap) sihirli bir şekilde kitabın bir kısmının doğrudan kendisine hitap ettiğini görür. Kitap kişilik ve insan doğası, tek bir benlik mi yoksa birden fazla benlik mi olduğumuz ve iç tutarlılığın prensipte bile mümkün olup olmadığı hakkındadır.

Bu, Robert Musil tarafından ürkütücü bir şekilde paralel (ama çok farklı bir şekilde) işlenen bir temadır. İlk cildi *Steppenwolf* ile aynı yıl yayımlanan üç ciltlik eseri *Der Mann ohne Eigenschaften* (Niteliksiz Adam), kimilerine göre Mann ya da Hesse'nin eserlerini gölgede bırakan, son yüzyılda Almanca yazılmış en önemli romandır.

1880'de Klagenfurt'ta doğan Musil, Avusturyalı "mandinarate"in bir parçası olan üst-orta sınıf bir aileden geliyordu. Bilim ve mühendislik eğitimi aldı ve Ernst Mach üzerine bir tez yazdı. Niteliksiz Adam, 1913 yılında efsanevi "Kakanya" ülkesinde, yani belirgin bir şekilde Avusturya-Macaristan'da geçer; bu isim *Kaiserlich und Koniglich* ya da *K. u. K.* anlamına gelir ve Macaristan krallığı ile Avusturya kraliyet topraklarının imparatorluk-kraliyet bölgesini ifade eder. Kitap, uzunluğu göz korkutucu olsa da, birçokları için yirminci yüzyılın başlarında diğer alanlardaki gelişmelere verilen en parlak edebi yanıttır. Gevşek bir anlatı sağlayan iç içe geçmiş üç tema vardır. Birincisi, ana karakter Ulrich von ...'un arayışıdır. Otuzlu yaşlarının başında Viyanalı bir entelektüel olan Ulrich'in modern hayatın anlamına nüfuz etme çabası onu bir katilin zihnini anlama projesine dahil eder. İkinci olarak, Ulrich'in çocukluğunda iletişimini kaybettiği kız kardeşiyle olan bağı (ve aşk ilişkisi) vardır. Üçüncüsü, kitap Birinci Dünya Savaşı arifesindeki Viyana üzerine toplumsal bir hicivdir.[16]

Ancak kitabın asıl teması, bilimsel bir çağda insan olmanın ne anlama geldiğidir. "Eğer tek inanabildiğimiz duyularımızsa, kendimizi ancak bilim insanlarının bizi tanıdığı gibi tanıyabiliyorsak, Wittgenstein'ın bize söylediği gibi değer, etik ve estetik hakkındaki tüm genellemeler ve konuşmalar anlamsızsa, nasıl yaşayacağız?" diye sorar Musil. Bir noktada Ulrich, katilin uzun boylu, geniş omuzlu ve "göğüs boşluğunun bir yelken direği üzerinde yayılan bir yelken gibi şişkin" olduğunu, ancak zaman zaman kendisini etkileyen bir kitap okuduğunda "suda yüzen bir denizanası" gibi küçük ve yumuşak hissettiğini belirtir. Başka bir deyişle, hiçbir tanım, hiçbir özellik ya da nitelik ona uymaz. Bu bakımdan o, nitelikleri olmayan bir adamdır: "Artık iç sesimiz yok. Bugünlerde çok fazla şey biliyoruz; akıl, hayatlarımıza zulmediyor."

Franz Kafka da insan olmanın ne anlama geldiğine ve bilim ile etik arasındaki savaşa hayrandı.[17] 1923'te, otuz dokuz yaşındayken, uzun zamandır arzuladığı Prag'dan Berlin'e taşınma isteğini gerçekleştirmişti (Almanca eğitim görmüştü ve evinde de bu dili konuşuyordu). Ancak Weimar Cumhuriyeti'ne geleli bir yıldan az olmuştu ki boğazındaki tüberküloz onu Viyana yakınlarındaki bir sanatoryuma naklolmak zorunda bıraktı ve kırk bir yaşında orada öldü.

Zayıf, iyi giyimli ve biraz da züppe bir adamdı; hukuk eğitimi almış ve sigortacılıkta başarılı bir şekilde çalışmıştı. İç dünyasındaki sıra dışılığa dair tek ipucu, ikisi aynı kadınla olmak üzere üç başarısız nişanlılık yaşamış olmasıydı.

Kafka en çok *Die Verwandlung* (Dönüşüm, 1916), *Der Prozess* (Dava, 1925; ölümünden sonra) ve *Das Schloss* (Şato, 1926; yine ölümünden sonra) adlı üç kurgu eseriyle tanınır. Ama aynı zamanda on dört yıl boyunca günlük tutmuş ve bol miktarda mektup yazmıştır. Bunlar onun son derece paradoksal ve esrarengiz bir adam olduğunu ortaya koymaktadır. Beş yıl boyunca aynı kadınla nişanlı kalmış, ancak bu süre içinde onu bir düzineden az kez görmüştür; bir kadına tanıştıktan sonraki iki ay içinde yirmi ila otuz sayfa arasında değişen doksan mektup yazmış, bir diğerine ise beş ay içinde 130 mektup yazmıştır. Otuz altı yaşındayken babasına, ondan neden hâlâ korktuğunu açıklayan kırk beş sayfalık ünlü bir mektup yazmıştır.

Kafka'nın romanları görünüşte çok farklı konular hakkında olsa da, bazı çarpıcı benzerliklere sahiptirler, öyle ki Kafka'nın çalışmalarının toplam etkisi, parçalarının toplamından çok daha fazladır. *Dönüşüm*, edebiyatın en ünlü açılış satırlarından biriyle başlar: "Gregor Samsa bir sabah huzursuz düşlerden uyandığında kendini yatağında devasa bir böceğe dönüşmüş olarak buldu." Bir insanın böceğe dönüşmesi, insan olmanın ne demek olduğunu anlamasına yardımcı olur mu? *Dava*'da Joseph K. (soyadını asla öğrenemeyiz) tutuklanır ve yargılanır. Ne o ne de okuyucu suçunun niteliğini ya da mahkemenin hangi yetkiyle kurulduğunu asla bilmez ve bu nedenle o ve biz ölüm cezası verilmesinin gerçekten gerekli olup olmadığını bilemeyiz. Son olarak, *Şato*'da K. (yine bize söylenen tek şey budur) bir köye, köyün tepesinde yükselen ve sahibi oradaki tüm evlere sahip olan şatoda arazi ölçümcüsü olarak göreve başlamak üzere gelir. Ancak K., kale yetkililerinin en azından başlangıçta kendisiyle ilgili tüm bilgileri reddettiğini ve köydeki handa bile kalamayacağını söylediğini fark eder. Karakterler kendileriyle çelişir, K.'ya karşı tutumları tahmin edilemeyecek şekilde değişir ya da yalan söylerler. K. kaleye asla ulaşamaz.

Kafka'nın eserlerini yorumlamanın bir diğer zorluğu da, not defterlerinden neyi amaçladığını bilmemize rağmen, üç büyük romanından hiçbirini tamamlamamış olmasıdır. Ayrıca arkadaşı Max Brod'a, en gerçekçi eseri olan *Şato* için ne planladığını da anlatmıştır. Her üç öykü de kendini ya da hayatını kontrol edemeyen bir adamı gösterir. Her durumda, iradesinin hükmedemediği güçlerin -biyolojik, psikolojik, mantıksal- körü körüne yönlendirmesine güçlere kapılmış, sürüklenmektedir. Geleneksel olarak anlaşıldığı şekliyle gelişme, ilerleme ve iyimserlik yoktur. Kasvetli ve ürperticidir. W. H. Auden bir keresinde şöyle demişti: "Dante, Shakespeare ya da Goethe'nin kendi çağlarıyla kurduğu ilişkiyi bizim çağımızla kurmaya en yakın olan yazarın adı sorulsa, ilk akla gelen Kafka olur." Ürkütücü bir şekilde, yakında gelecek olan belirli dünyaların da habercisiydi: Stalin'in Rusya'sı ve Hitler'in Reich'ı.

Lion Feuchtwanger de öyle. Şu anda Mann, Kafka, Hesse ve hatta Musil'den daha az tanınıyor olması üzücü. Kitapları bir yana, hayatı bazı açılardan örnek teşkil edecek nitelikteydi: iki ayrı savaşta *iki* kez savaş esiri olarak kaçtı.

Zengin bir Yahudi sanayicinin oğlu olarak 1884 yılında Münih'te doğan ve sık sık seyahat eden Feuchtwanger, 1914 yılında savaş patlak verdiğinde kendini o zamanlar Fransız toprağı olan Tunus'ta buldu. Yabancı düşman olarak hapsedildi ama kaçtı, Almanya'ya döndü ve askere alındı. İlk gerçek başarısı, antisemitizm üzerine bir inceleme olan *Jud Suss* (*Power* [İktidar] olarak çevrilmiştir) oldu. 1921'de yazdığı bu kitap, yayıncı bulamadığı için 1925'e kadar yayımlanmadı, ancak kısa sürede büyük başarı kazandı.

Başyapıtı, genç bir kadın olan Johanna Krain'in sevgilisi Kruger'in hapisten çıkmasını sağlamaya çalıştığı Weimar Almanyası hakkında bir roman olan 1930 tarihli *Erfolg* (Başarı) idi. Kruger, biri nü olmak üzere iki tartışmalı tabloyu sergileyerek Bavyeralı yetkilileri rahatsız eden bir müze küratörüdür. Kruger, tablo için poz veren kadınla zina yapmaktan ve genel ahlaka aykırı davranmaktan yargılanır. Kitapta birçok tanınmış kişi ve kurum (Hitler, Brecht, IG Farben) teşhis edilebilir. Kruger hapishanede ölür, ama bu Feuchtwanger'in Üçüncü Reich'ı doğuran dünyanın tüm yolsuzluklarını ve aldatıcı rasyonalizasyonlarını ifşa etmesinden ve öngörmesinden önce olmaz.

Feuchtwanger'in mal varlığına Naziler tarafından el konulur, ancak o 1940'ta bir toplama kampında tutulduğu Fransa'ya kaçar. Bu kez kadın kılığına girerek kaçmış ve önce İspanya'ya, ardından da Amerika Birleşik Devletleri'ne ("Tanrı'nın kendi ülkesi") giderek "Hitler'in Hediyesi" olarak tanınacak olan yetenekli sürgünler grubuna katılmıştır.[18]

Bölüm 29, s. 439'da, Birinci Dünya Savaşı'nda modern teknolojik savaşta erkeklerin yaşadığı deneyimlerin, siperlerdeki cesur erkekler arasında yepyeni bir dizi psikolojik soruna yol açacak kadar aşırı olduğunu gördük. Peki bu bilinçaltı kaygılar, savaşla ilgili pek çok romanın her iki tarafta da ortaya çıkmasındaki gecikmeyi açıklıyor mu? Ford Maddox Ford'un *No More Parades*'i (Artık Geçit Töreni Yok) 1925'te, Ernest Hemingway'in yaralı bir savaş gazisini konu alan *The Sun Also Rises*'ı (Güneş de Doğar) 1926'da, Siegfried Sassoon'un *Memoirs of an Infantry Officer*'ı (Bir Piyade Subayının Anıları) ise 1930'a kadar yayımlanmadı. Bu son ikisinin arasında, 1928'de, Erich Maria Remarque'ın *Im Westen nichts Neues* (Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok) adlı, ticari açıdan en başarılı eseri yer aldı.

Christine Barker ve R. W. Last, *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*'un yirminci yüzyılın en önemli kitaplarından biri olduğunu, ancak Remarque'ın ne en büyük ne de en iyi eserlerinden biri olduğunu savunmaktadır. 1898 yılında Osnabruck'ta doğan Remarque, özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda gerçekte ne yaptığı ve söylediği madalyaları kazanıp kazanmadığı konusunda tartışmalara maruz kalmıştır. Hiçbir zaman cephede görev yapmadı, ancak yaralı askerlerin

tehlikeden uzaklaştırılmasına yardım ederek kahramanca bir davranış sergilediği anlaşılıyor.

Savaştan sonra kısa öyküler ve senaryolar yazmaya başladı, 1925'te Berlin'e taşındı ve *Sport im Bild*'de (Resimlerle Spor) gazeteci olarak çalıştı.[19] *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok* iki yıl sonra yazıldı, 1928'in sonunda *Vossische Zeitung*'da tefrika edildi (diğer on bir gazete bunu yayınlamayı reddetmişti) ve Ocak 1929'da Remarque'ın hayatını sonsuza dek değiştiren bir gecede elde ettiği başarı ile bu kitap sert kapaklı olarak yayınlandı.[20]

Roman, savaşa gönderilen, çok yıpranan ve daha yaşlı, daha deneyimli adamlarla mücadeleye devam eden bir grup delikanlının hikâyesini anlatır. Genç erkeklerin eve döndüklerinde hayatı ve çoğu için henüz tam olarak keşfedilmemiş olan aşk dünyasını düşündükleri pek çok pasaj vardır. Savaşın klostrofobisi yavaş yavaş adamların üzerine çökerken, ilk baştaki sekiz okul arkadaşından geriye sadece biri kalır. Remarque, korkak mı yoksa kahraman mı, birey mi yoksa silah arkadaşı mı, gururlu savaşçılar mı yoksa utanmış ve hayal kırıklığına uğramış kişiler mi olduklarını kavramaya çalışan genç erkeklerin yabancılaştığı farklı yolları keşfeder. Böylesine korkunç bir savaşın içinde olmanın onları bu deneyimi asla yaşamayacak insanlardan nasıl kopardığını anlamaya başlarlar. Kitap klişelerden nasibini almış olsa da, zaten ölmüş olan sahibinin dudaklarında tıslayan ölmekte olan sigara gibi bazı imgeler meşhur olmuştur.[21]

Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok kasvetliydi, hem de çok kasvetliydi, ama savaş romanlarında bir patlama yarattı ve yazım tarzı, "yenilgiciliği" ve savaşı vatanseverlikten uzak bir şekilde tasvir etmesi nedeniyle büyük tartışmalara yol açtı. Yayımlanmasından yaklaşık bir yıl sonra, kitap bir milyona yakın satmış ve birçok dile çevrilmişken (ya da çevrilme aşamasındayken), Naziler Remarque'a cephe aldılar ve kitabı silahlı çatışmalarda bireysel kahramanlık mitine meydan okuduğu için siyasi bir mesele haline getirdiler. Kampanyanın öncülüğünü bizzat Goebbels yaptı ve Hitler Gençliği 1930'da kitabın Amerikan filminin gösterimini engelleyince kampanya başlamış oldu.[22]

Remarque Almanya'yı terk etti ve nihai olarak Amerika'ya ulaştı. Banka hesabına el konuldu, ancak akıllıca davranarak parasının çoğunu, Empresyonist ve post-Empresyonist resim koleksiyonuyla birlikte -Cezanne, van Gogh, Degas, Renoir- çoktan Amerika'ya taşımıştı. *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*, Mayıs 1933'te Berlin'deki meşhur kitap yakma eyleminde yakıldı, ama bazı açılardan Remarque son gülen oldu. Amerika'da Hollywood'a gitti ve burada Marlene Dietrich, Greta Garbo, Charlie Chaplin, Cole Porter, F. Scott Fitzgerald ve Ernest Hemingway ile sıkı dostluklar kurdu. Hatta kitaplarından yapılan *The Road Back*, *Three Comrades*, *A Time to Love and a Time to Die*, *Heaven Has No Favorites* ve *Shadows in Paradise* gibi çok sayıda film nedeniyle "Hollywood'un

Kralı" unvanını aldı. Remarque'a göre bu kitaplarda hiçbir şey kalıcı değildir -her birey yalnızdır, bizi rahatsız eden sorunlara ve gizemlere hiçbir zaman net cevaplar bulunamayacaktır; hayatın olağanüstü güzellikte ve hatta mutluluk dolu anları olabilir, ancak bunlar sadece anlardır. Remarque, Almanya'daki insan doğasının bilhassa kasvetli olduğuna ve Goethe ve *Faust*'tan beri böyle olduğuna inandığını söylemiştir.[23]

Sadece Çocukların Masum Olduğu Yitip Giden Bir Vatan

Tamamlanmış, eksiksiz biçimde hazırlanmış *kitaplara* bugün daha fazla önem veriyor olsak da, Weimar Cumhuriyeti döneminde Almanya'da iki yazar daha çok geleneksel olarak geçici becerileriyle -gazete ve dergilerdeki hiciv yazıları, kabare şarkıları ve skeçleri, iğneleyici kitap eleştirileri, vahşi şiirler ve tuhaf -ve o kadar da tuhaf olmayan- gazete köşeleriyle- isimlerini duyurdular. Kurt Tucholsky (1890-1935) ve Erich Kästner (1899-1974) Berlin'de, kendi tarzlarında, Viyana'daki Karl Kraus'un eşdeğeriydiler. Yukarıda ele alınan tam zamanlı yazarlar ile daha sonra ele alınacak olan tam zamanlı tiyatro yazarları arasında bir köprü oluştururlar.

Her ikisi de birçok takma ad kullanarak (yine Kraus gibi) neredeyse tüm dergileri doldurdular, her ikisi de (her ne kadar Tucholsky'nin ilişkisi gergin olsa da) annelerinden çok etkilendiler ve her ikisi de Birinci Dünya Savaşı'ndaki deneyimleri nedeniyle pasifist oldular.

Ancak yazılarında her ikisi de son derece mücadeleciydi. Berlin'de doğan ancak Stettin'de (günümüzde Polonya'da) büyüyen Tucholsky, henüz on yedi yaşındayken Kayzer Wilhelm'in sanat zevkiyle dalga geçecek kadar erkenden büyüyüp adam olmuş biriydi. Yirmi üç yaşında, daha sonra editörlüğünü yapacağı ve onun yönetiminde Weimar'ın en renkli dergilerinden biri haline gelen *Die Schonbühne* adlı tiyatro dergisinde (sonrasında *Die Weltbühne* [Dünya Sahnesi] adını alacaktı) yazmaya başladı. Tucholsky her türden yazı yazdı -şiir, kitap eleştirileri, baş makaleler, aforizmalar ("Ya bir kadını okursun ya da bir kitabı kucaklarsın"), hatta mahkeme raporları- bu yazılar sırasında orduyu, yargıyı, sansürü, burjuvaziyi ve özellikle de muhafazakar devrimciler tarafından işlenen ve Almanya'daki "kalabalığı" sadece Nasyonal Sosyalistlerin kazançlı çıkacağı bir ruh haline soktuğunu düşündüğü bir dizi siyasi cinayeti kınadı.

Weimar Cumhuriyeti'nin başarılı olmasını çok istiyordu ama Erich Kästner'in de belirteceği üzere, Tucholsky "daktilosuyla bir felaketi önlemeye" çalışan "küçük, şişman bir Berlinli" idi. İdolü ve Yahudi dostu Heinrich Heine'nin sürgününe ve Frankofilisine paralel olarak 1924'te *Die Weltbühne*'nin Paris muhabiri (ve yardımcı editörü) oldu. Fransa'dan Almanya'ya -ve onun

değişimlerine- aynı keskinlikte baktı, öyle ki yazılarında kendilerine iftira atıldığını düşünen kurbanlar tarafından birkaç kez dava edildi.

Çalışmaları, 1929'da John Heartfield tarafından resimlenen, acı bir sosyal eleştiri olan *Deutschland, Deutschland über alles* ile doruğa ulaştı, ancak bu eserin kaybolmakta olan vatanı için bir sevda eseri olduğunu iddia etti. "Üçüncü Reich'a doğru gitmeye hazırlanıyorlar" diyerek kehanette bulunuyordu.

Daktilosu umduğundan daha az etkili oldu ve 1930'da kalıcı olarak İsveç'e taşındı. *Die Weltbühne*'nin kendisi de giderek artan bir ateş altında kalmıştı. Tucholsky'nin yerine editörlüğe getirilen Carl von Ossietsky, dergide Reichswehr'in yasadışı hava silahlanmasını ortaya çıkaran bir inceleme yürütmüş ve hapse atılmıştı. Bunu düşünmesine rağmen Tucholsky, Ossietsky'yi desteklemek için Almanya'ya dönmedi ve bu başarısızlıktan her zaman pişmanlık duydu (kendisi de "askerler katildir" dediği bir yazı yazdığı için suçlanmıştı). Hitler rejiminin dağılacağına başkaları gibi asla inanmadı ve kronik sinüzit nedeniyle zayıf düşerek Aralık 1935'te aşırı dozda uyku hapı aldı. Ölümünden önce Ossietsky'nin Nobel Barış Ödülü'nü alması için kampanya yürütmüş ve bu kampanya başarılı olmuştu, fakat Tucholsky'nin intiharından sadece bir yıl sonra bu gerçekleşebilmişti.

Kästner Dresden'de bir eyerci ve bir kuaförün oğlu olarak dünyaya geldi. Askeri eğitimi çok acımasız buldu (Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde sadece on beş yaşındaydı), savaştan sonra Leipzig Üniversitesi'nde okuduğu tarih, felsefe, edebiyat ve tiyatroyu tercih etti. Çeşitli takma adlar kullanarak *Neue Leipziger Zeitung*'da gazetecilik yapmaya başladı. 1927'den itibaren Berlin'e yerleşti ve saygın *Vossische Zeitung* ve *Die Weltbühne* de dahil olmak üzere çeşitli yayın organlarında şiirler, makaleler ve eleştiriler yayınladı. Ağırbaşlı üslubuna rağmen Weimar'da satirik bir güç olan *Neue Sachlichkeit* (Yeni Nesnellik) hareketinin önde gelen isimlerinden biri oldu.

En çok tanındığı eseri *Emil und die Detektive* (Emil ve Dedektifler; 1928) sadece Almanya'da 2 milyon kopya satmış ve çocuk dedektif öyküleri türünü başlatmıştır. (R. W. Last, Kästner'i "tüm zamanların en büyük çocuk yazarlarından biri" olarak tanımlamıştır.) Ancak yetişkinler için de yazdı, öyle ki eserleri 1933'te yasaklandı ve Brecht, Joyce, Hemingway ve Mann kardeşlerinkilerle birlikte yakıldı. İki kez Gestapo tarafından tutuklandı ama sonunda yazmasının yasaklandığı Almanya'da kaldı.

Yetişkinler için yazdığı en tanınmış eseri olan *Fabian*'ın orijinal adı *Der Gang vor die Hunde*'dir (Köpeklere Giderken) ve onu sadece *Emil* öyküleriyle tanıyan pek çok kişiyi şaşırtmıştır. 1931 yılında yayımlanan roman Berlin'de geçmektedir: "Doğuda suç, merkezde dolandırıcılık, kuzeyde sefalet, batıda zamparalık vardır ve pusulanın her noktasında yıkım pusuda beklemektedir." Fabian, bir sigara şirketinde reklam metin yazarı olarak çalışmaktadır ve

yozlaşmış, engelleyici bir sistemi sürdürmek için sloganlar tasarlamakla görevlendirilmiştir. Serbest cinsellik, kokuşmuş aile ilişkileri ve işsizlik, Hitler'in yükselişine izin verecek olan Almanya'yı kınayan kötümser bir hicivde bir araya gelir; *Fabian* ve *Emil*'i birlikte ele alırsak, sadece çocukların masum olduğu bir dünya.

Kästner aynı zamanda şiire yeni bir soluk getirmiş, çoğu kabarede sergilenen bu şiirler "halk şiiri" olarak anılmaya başlamış ve çağa ayna tutmuştur:

Was man auch baut-es werden stets Kasernen
Ne inşa edilirse edilsin, mutlaka kışlaya dönüşür.

Kästner'in pek çok farklı biçimde yazması, Weimar Almanya'sındaki durumun acil olduğunu anlamasının bir yansımasıydı. "Sanat" değil, okurları üzerinde bir etki yaratmakla ilgileniyordu. Tucholsky hakkında söyledikleri kendisi için de aynıyla geçerliydi: Daktilosuyla geldiğini gördüğü felaketi önlemek istiyordu. Clive James'in dediği gibi, o (ve Tucholsky) bunda başarısız olsa da, Weimar Almanya'sındaki gazeteciler yine de Almanca konuşulan kültürü "kasıtlı olarak yüksekten uçan tezlerin stratosferik oksijen yetersizliğinden" kurtararak zenginleştirdiler.

Müzik İçin Yeni Bir Gramer

İngiltere'nin Berlin Büyükelçisi Edgar Vincent, Vikont D'Abernon, anılarında 1925'ten sonraki dönemi kentin kültürel yaşamında bir "ihtişam çağı" olarak tanımlıyor. Ressamlar, gazeteciler ve mimarlar şehre akın ediyordu ama burası her şeyden önce sanatçıların mekânıydı. Şehirde 120 gazetenin yanı sıra, bir gözlemciye göre "benzersiz bir zihinsel uyanıklık" sağlayan kırk tiyatro vardı. Aynı zamanda politik kabare, hicivli şarkılar, Erwin Piscator'un deneysel tiyatrosu, Franz Lehar'ın operetleri, caz ve Josephine Baker için de altın bir çağdı, ancak Harry, Kont Kessler, günlüğünde onu çıplakken bile erotik bulmadığını söylüyor (kendisi homoseksüeldi).

Bu yetenekler topluluğu arasında sahne sanatlarından üç isim öne çıkmaktadır: Arnold Schoenberg, Alban Berg ve Bertolt Brecht. Schoenberg 1915 ve 1923 yılları arasında çok az beste yaptı, ancak 1923'te dünyaya bir eleştirmenin deyimiyle "yeni bir müzikal örgütlenme biçimi" sundu. Bundan iki yıl önce, 1921'de Schoenberg, yıllarca çektiği sıkıntılardan dolayı küskün bir halde, "Alman müziğinin önümüzdeki yüz yıl boyunca üstünlüğünü garanti altına alacak bir şey" keşfettiğini duyurmuştu.[24] Bu, "seri müzik" olarak bilinen şeydi. Serializm bir stilden ziyade müzik için "yeni bir gramer"dir. Schoenberg'in daha önceki icadı olan atonalizm, kısmen bireysel aklı müzikal

kompozisyondan çıkarmak için tasarlanmıştı; serializm ise bu süreci daha da ileri götürerek herhangi bir notanın üstün gelme eğilimini minimalize etti. Bu sisteme göre bir beste, kromatik dizinin on iki notasından, amaca uygun olarak seçilen ve eserden esere değişen bir sırayla düzenlenmiş bir diziden oluşur. Normalde, sıra veya dizideki hiçbir nota tekrarlanmaz, böylece hiçbir notaya diğerinden daha fazla önem verilmez, böylece müzik, anahtarlı geleneksel müzikte olduğu gibi tonal bir merkez hissine bürünmez. Melodik çizgisi genellikle sarsıntılıydı, tonda büyük sıçramalar ve ritimde boşluklar vardı. Yeni sistemde seslerin ve enstrümanların alışılmadık perdelerde kullanılması da dahil olmak üzere büyük çeşitlilikler mümkündü. Rudolf Serkin, Schoenberg'i bir insan olarak sevdiğini ama "müziğini sevemediğini" söylerken pek çok kişi adına konuşuyordu.[25]

İlk tamamen seri eserin genellikle Schoenberg'in 1923'te icra edilen Piyano Süiti (op. 25) olduğu kabul edilir. Hem Alban Berg hem de Anton von Webern, Schoenberg'in yeni tekniğini coşkuyla benimsedi ve birçok insan için Berg'in iki operası, *Woyzeck* ve "görkemli ama acımasız" *Lulu*, ilk olarak atonalitenin, ikinci olarak da serializmin en bilinen örnekleri haline geldi. Berg, Georg Büchner'in (bkz. s. 257-8) tamamlanmamış kısa oyununa dayanan *Woyzeck* üzerinde çalışmaya 1918'de başladı, ancak prömiyeri 1925'e kadar Berlin'de yapılmadı.[26] İri yarı, yakışıklı bir adam olan Berg, Romantizmin etkisinden Schoenberg ya da Webern'den daha az sıyrılmıştı (belki de bu yüzden eserleri daha popülerdir) ve *Woyzeck* ruh halleri ve biçimler açısından çok zengindir - rondo, ninni, askeri bir marş, her karakter canlı bir şekilde çizilmiştir.[27] Erich Kleiber'in orkestra şefliğini yaptığı ilk gece ancak "eşi benzeri görülmemiş bir dizi provadan" sonra gerçekleşti, ancak bu durumda bile opera bir öfke yarattı. "Dejenere" olarak nitelendirildi ve Deutsche Zeitung'un eleştirmeni "Burada müzikal açıdan kamu refahı için tehlikeli bir besteciyle karşı karşıyayız" diye yazdı. Yine de "alkış üstüne alkış" aldı ve diğer Avrupa opera evleri bu eseri sahnelemek için can attılar. Schoenberg kıskançtı.[28]

Lulu bazı açılardan *Woyzeck*'in tam tersidir. Asker etrafındakiler için bir av iken, Lulu bir yırtıcıdır, "dokunduğu her şeyi mahveden" ahlaksız bir baştan çıkarıcıdır. Frank Wedekind'in iki dramasına dayanan (bkz. Bölüm 27, s. 416) bu seri opera aynı zamanda atonalitenin de eşiğindedir. Berg'in 1935'teki ölümünde henüz tamamlanmamış olan eser, cesur yamalar, özenli koloratur ve fahişeye dönüşmüş bir kahraman ile katili arasındaki yüzleşmelerle doludur. Lulu, kendisinden korkan adam tarafından öldürülen "yeni bir yüzyılın müjdecisidir". Operanın sahnesi, diğerlerinin yanı sıra Bertolt Brecht'in de evinde hissettiği Berlin'in vücut bulmuş haliydi.

Berg, Kurt Weill ve Paul Hindemith gibi Brecht de 1918'de kurulan ve kendini yeni bir çağa uygun yeni bir sanatı yaymaya adayan Novembergruppe'un

bir üyesiydi. Grup, Weimar Cumhuriyeti'nde yaşamın ikinci evresinin başladığı 1924'ten sonra dağılmış olsa da, devrimci ruh hayatta kaldı. Brecht'in tarzıyla da hayatta kaldı. 1898'de Augsburg'da doğan Brecht, sinemanın ve özellikle de Charlie Chaplin'in etkisi altında büyüyen ilk sanatçı/yazar/şairlerden biriydi. Brecht Amerika'dan ve Amerikan fikirlerinden her zaman etkilenmiştir - caz ve Upton Sinclair'in çalışmaları daha sonra diğer etkiler olacaktır.[29]

Bertolt (vaftiz adı Eugen olmasına karşın bu ismi bırakmıştır) Augsburg'da kendine güvenen ve hatta bir yorumcuya göre "bir rakunun dikkatli gözlerine" sahip "acımasız" bir çocuk olarak büyümüştür.[30] Başlangıçta şair olan Brecht, aynı zamanda başarılı bir gitaristti ve bazılarına göre (Lion Feuchtwanger gibi) bu yeteneğini başkalarına "kendini kabul ettirmek" için kullanıyordu, "buram buram devrim kokuyordu". Karl Kraus, Carl Zuckmayer, Erwin Piscator, Paul Hindemith, Kurt Weill, Gerhart Hauptmann, Elisabeth Hauptmann ve "kurbağa yavrusuna benzeyen" bir aktör olan Peter Lorre ile işbirliği yaptı ve dostluklar kurdu. Brecht yirmili yaşlarında tiyatroya, Marksizme ve Berlin'e yöneldi.

Weimar Almanyası'nda savaş temaları tiyatroda popüler değildi ve Brecht'in *Baal* gibi ilk eserleri, ona avangardlar arasında bir ün kazandıracak kadar uzak durdu.[31] Ancak gerçek şöhreti ilk kez *Die Dreigroschenoper* (Üç Kuruşluk Opera) ile yakaladı. Bu opera, John Gay'in 1728 tarihli *Dilenci Operası* adlı balad operasına dayanıyordu ve 1920'de Nigel Playfair tarafından Londra'daki Lyric Tiyatrosu'nda yeniden canlandırılmış ve dört yıl boyunca sahnelenmişti. John Gay'in asıl amacı İtalyan grand operasının gösterişiyle alay etmekti, ancak Elisabeth Hauptmann'ın Brecht için yaptığı çeviriden sonra, oyunu akıllıca Victoria dönemine, eve daha yakın bir yere taşıdı ve gösteriyi burjuva saygınlığına ve onun kendinden memnun öz imajına bir saldırı haline getirdi.[32]

Provalar felaketle sonuçlandı. Aktrisler söylemeyi reddettiği için seksle ilgili şarkılar çıkarılmak zorunda kalındı. İlk gece iyi başlamadı. İlk şarkıya eşlik etmesi için tasarlanan fıçı org çalışmadı ve aktör ilk kıtayı yardım almadan söylemek zorunda kaldı (orkestra ikinci kıta için toplandı, gerçi "orkestra" biraz ağır kaçıyor - gösteri yirmi üç farklı enstrüman çalan yedi müzisyen için bestelenmişti).[33] Ancak üçüncü şarkı, Macheath ile Polis Şefi Tiger Brown arasında Hindistan'daki ilk günlerini anımsatan düet, coşkuyla karşılandı. Operanın başarısı kısmen açık Marksizm'in sesinin kısılmış olmasından kaynaklanıyordu. Brecht'in biyografi yazarı Ronald Hayman'ın ifadesiyle, "Acımasız suçlularla ortak yönlerini anlatmak burjuvaziye tamamen hakaret sayılmazdı; kundakçılık ve boğaz kesmeden sadece gelişigüzel ve melodik bir şekilde bahsedilirken, tribünlerdeki iyi giyimli girişimciler, sonradan görmelerin sosyal iddialarını taklit eden soyguncu çetesine karşı kendilerini rahatça üstün hissedebilirlerdi." Gösterinin başarısının bir başka nedeni de o dönemde Almanya'da *Zeitoper*, yani çağdaş opera modasıydı. 1929-30'daki diğer örnekler Hindemith'in

gazete rekabetini anlatan *Neues vom Tage* (Günlük Haberler); Ernst Krenek'in *Jonny spielt auf*; Max Brandt'ın *Maschinist Hopkins*; ve Schoenberg'in *Von Heute auf Morgen* operalarıydı.

Brecht ve Weill, modern toplumun bir benzetmesi olan *Üç Kuruşluk Opera* benzeri *Aufstieg und Fall der Stadt Mahagonny* (Mahagonny Şehrinin Yükselişi ve Düşüşü) ile başarılarını tekrarladılar. İzleyicilerin ve eleştirmenlerin tepkileri her iki yönde de aşırı oldu ve Weill'in ifadesiyle, "Mahagonny, Sodom ve Gomorra gibi, sakinlerinin suçları, ahlaksızlığı ve genel karmaşası yüzünden düştü."[34] Bu aynı zamanda Brecht için merkezi olan epik tiyatroydu: "Dramatik tiyatronun öncülü insan doğasının değiştirilemeyeceğiydi; epik tiyatro ise sadece değiştirilebileceğini değil, zaten değişmekte olduğunu varsayıyordu."[35]

Nazilerin Brecht ve Weill'a olan ilgisi giderek artıyordu. Weill, 1929'da sadece meraktan onların mitinglerinden birine katıldığı sırada, Albert Einstein ve Thomas Mann ile birlikte bunların "ülke için bir tehlike" olarak ilan edildiğini duyunca dehşete kapıldı. Kimseye gözükmeden alelacele oradan ayrıldı.

Hollywood'dan Sonra İkinci

Remarque Amerika'ya, özellikle de Hollywood'a vardığında, muhtemelen kendini tahmin ettiğinden daha fazla evinde hissetmiştir.[36] Bu bölüm bir filmin, *Dr. Caligari'nin Muayenehanesi*'nin anlatımıyla başladı, ancak bu her ne kadar ufuk açıcı bir Ekspresyonist çalışma olsa da, tek olmaktan çok uzaktı. Aslında 1920'ler, Weimar Cumhuriyeti yılları, Alman sinemasının altın çağının yaşandığı, Alman sinemasının yaratıcılığı ve etkisiyle Hollywood'a rakip olduğu, bize şimdiye kadar yapılmış en güzel ve önemli filmlerin çoğunu veren altın bir Alman film yönetmenleri kuşağının olduğu yıllardı. Üstelik bu kuşağın her biri -Fritz Lang (1890-1976), F. W. Murnau (1888-1931), Ernst Lubitsch (1892-1947), Robert Siodmak (1900-73), Billy Wilder (1906-2002), Otto Preminger (1906-86) ve Fred Zinnemann (1907-97)- Amerika'da son buldu. Murnau hariç hepsi Yahudi'ydi ve hepsi ya Hitler iktidara gelmeden önce ya da geldikten sonra çok geçmeden ayrıldı. Aralarında bugün bildiğimiz sinemanın yaratılmasına yardımcı olduklarını söylemek yanlış olmaz.

Weimar sineması hakkındaki çalışmalar son zamanlarda belli bir revizyondan geçiyor. Geleneksel olarak, 1920'lerde Alman sinemasının film "Ekspresyonist" olarak, yaratılan duygunun gerçekliğin doğru tasvirinden daha önemli olduğu, çarpıtmanın egzotik efektler ve karakterlerle birlikte favori bir teknik olduğu, fantezi ve (sıklıkla) korkunun baskın bir motif olduğu bir sanat formu olarak tanımlanmıştır. Bu özelliklerin Weimar döneminin ilk yıllarında Alman filmlerini (ya da Reinhardt ve Brecht'in tiyatrosunu) karakterize ettiğini kimse inkar etmese de, şu anki genel kanı sinemanın Kirchner, Klee

ya da Nolde'den ziyade *art nouveau*dan ya da Marcel Duchamp, Hans Richter ve Fernand Leger'in daha mekanik modernizminden etkilendiği yönündedir. Yirmili yıllar geçtikçe, Robert Siodmak, Billy Wilder ve Fred Zinnemann'ın *Menschen am Sonntag* (Pazar Günü İnsanlar, 1929) ve Slatan Dudow ve Bertolt Brecht'in Kuhle Wampe, 1932 filmlerinde olduğu gibi montaj baskın bir teknik haline geldi.[37]

Bu aynı zamanda sesli filmlerin sessiz filmleri gölgede bıraktığı (1929), sinema izleyicilerinin her yerde arttığı dönemdi, ancak Almanya'da, Alman filmlerinin başarısını açıklamaya yardımcı olan başka bir şey, temel bir şey olduğu iddia edildi. Bu, Siegfried Kracauer tarafından 1930 yılında yayınlanan bir kitapta en açık haliyle gösterildi. O da Amerika'ya gitti ve daha sonra Weimar dönemindeki (*Caligari'den Hitler'e*) Alman sineması hakkında ufuk açıcı bir kitap yazacaktı, ancak 1930 tarihli kitabı *Die Angestellten*, kelimenin tam anlamıyla "Çalışanlar" veya "İşçiler" idi, ancak daha çok Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ortaya çıktığını düşündüğü yeni bir sınıfın incelemesiydi, daha çok bugün "beyaz yakalılar" dediğimiz şeye benziyordu."[38] Kracauer, bu yeni grupta gösteri özlemi ve sevgisi yaratan bir köksüzlük, fiziksel bir izolasyon ve duygusal bir güvensizlik tespit etti; modern hayat daha düzenli ve monoton hale geldikçe, bu yeni sınıf boş zamanlarında "dikkat dağıtma kültürü" olarak adlandırdığı şeyi geliştirdi. Elizabeth Harvey de benzer şekilde kitle iletişim araçlarının Almanya'da Weimar yıllarında ortaya çıktığını ve bu değişimin etkisini orta sınıftan çok işçi sınıfı ve erkeklerden çok kadınlar arasında gösterdiğini savunmaktadır.[39] Kracauer'in kitabı, yirminci yüzyılın ikinci yarısında Batı dünyasına hakim olacak uzun bir popüler sosyolojik analizler dizisi için orijinal bir modeldi, ancak aynı zamanda Weimar'da filme neden bu kadar talep olduğunu da açıklamaya çalışıyordu. Sesin ötesinde, filmin sunduğu dikkat dağıtıcı unsur, yüksek ve alçak kültürün karışımı, ona göre filmin doğal eviydi. Sinemaya gitmek, tiyatro ya da operadan çok daha fazla, Hofmannsthal'ın "bütünün törenleri" olarak adlandırdığı, Bismarck'ın reformlarının bozulmadan bıraktığı kast sistemini altüst eden ve sabote eden, daha önce hiç yaşanmamış türde ve ölçekte bir deneyim fırsatı sunuyordu.

Altın kuşak arasında kim öncelikli olmalıdır? Muhtemelen Lubitsch. Yahudi bir terzinin oğlu olan Ernst Lubitsch (1892-1947) Berlin'de doğdu ve on dokuz yaşındayken Max Reinhardt'ın Deutsches Theater'ına katıldı. Bir yıl sonra oyuncu olarak ilk filmini çekti ama asıl aşkı yönetmenlikti ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda birbiri ardına üç hit film yaptı. İlki başrolünde Pola Negri'nin oynadığı *Die Augen der Mummie Ma* (Mumyanın Gözleri, 1918), ardından aynı yıldızla *Carmen* (Çingene Kanı) geldi. Aynı yıl Lubitsch, Amerikan zaaflarını hicveden bir görgü komedisi olan *Die Austernprinzessin*'i (İstiridye Prenses) yayınladı. Bu filmde daha sonra "Lubitsch dokunuşu"

olarak anılacak olan, karakterlerin motivasyonlarını özetleyen ve böylece olay örgüsünü açıklayan kısa sahnelerle -genellikle tek bir çekimle- tezat oluşturan, esprili görsel süslemelerle desteklenen yumuşak mizahın izlerini ilk kez gösterdi.

Lubitsch bu başarıların da etkisiyle 1922'de Hollywood'a gitti ve tamamen farklı iki film türüyle tanındı: genellikle absürd komediler ve büyük tarihi dramlar. Sessiz dönemin sonlarına doğru bir dizi klasik film yaptı (*Lady Windermere's Fan* ve *The Student Prince*), ancak sesli filmler ortaya çıktığında ilk müzikallerden bazılarıyla karşılık verdi -*The Love Parade*, *Monte Carlo*, *The Smiling Lieutenant*. 1935'te MGM'in yapım müdürlüğüne atanarak büyük bir stüdyoyu yöneten tek yönetmen oldu. Ancak başarılı işler gelmeye devam etti ve 1939'da Billy Wilder'la birlikte yazdığı Greta Garbo'yu *Ninotchka*'da yönetti ve filmin tanıtımında duyurulduğu üzere, "Garbo gülüyor!" Lubitsch, Naziler iktidara geldiğinde Almanya'yı temelli terk etmiş ve 1936'da Amerikan vatandaşı olmuştur.

Fritz Lang (1890-1976) Viyana'da doğdu, Paris'te resim eğitimi aldı ve üç kez yaralandığı Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya ve Romanya'da savaştı. Erich Pommer'in şirketi için çalışmaya başlayan ve ses öncesi dönemde filmleri casuslar, ejderhalar, tarihi kahramanlar, usta suçlular ve tiranlarla dolu olan Lang, bazı açılardan mükemmel bir Ekspresyonist yönetmendi. Büyük bütçeli destanları ve Max Reinhardt'ın çok popüler hale getirdiği özel efektleri seviyordu. Lang muhtemelen Weimar Almanya'sının en ünlü film yönetmeniydi ve çalışmaları Franz Kafka ile Raymond Chandler'ın bir karışımına benzetiliyordu. Sessiz dönemdeki en büyük hitleri arasında, gösterime girdiğinde dünyanın en pahalı filmi olan *Metropolis* ve suçlu arkadaşları tarafından izi sürülen ve adalete teslim edilen bir çocuk katilini (Düsseldorf'taki gerçek bir vakaya dayanan ve Peter Lorre'nin başrolünü oynadığı) konu alan M yer alıyordu. Pek çok kişi bu filmi Lang'ın başyapıtı olarak görmektedir.[40] Goebbels'in Lang'ı ofisine çağırarak son filmi Das *Testament des Dr. Mabuse*'nin (Dr. Mabuse'nin Vasiyeti) halkı kargaşaya teşvik ettiği gerekçesiyle yasaklandığını söylemesi ve aynı zamanda Alman film stüdyosu UFA'nın başına geçmesini teklif etmesiyle ilgili ünlü hikaye uydurma olarak nitelendirilmektedir. Doğru olan şudur ki bir Yahudi olan Lang'ın kısa süre sonra Hollywood'a gitmek üzere Almanya'dan ayrılmış, eşi Thea von Harbou'nun ise geride kalıp Nazi Partisi'ne katılmıştır.

Lang Amerika'da MGM tarafından istihdam edildi ve *noir* filmin (Fransızca ismine rağmen) ortaya çıkmasından en azından kısmen sorumlu tutuldu, bu türdeki en ünlü çalışması Glenn Ford ve Lee Marvin'in oynadığı *The Big Heat*'tir. Ama aralarında Henry Fonda, Spencer Tracy, Marlene Dietrich, Barbara Stanwyck, Tyrone Power ve Edward G. Robinson'ın da bulunduğu pek çok yıldızla, şarkılarını Kurt Weill'in yazdığı 1938 yapımı *You and Me*

ve Bertolt Brecht'le birlikte yazdığı *Hangmen Also Die!* gibi filmlerde çalıştı. Yaşamının sonlarına doğru Almanya'ya döndü.

Billy Wilder, doğum adıyla Samuel Wilder (1906-2002) Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bugün Polonya sınırları içinde kalan bir bölgesinde büyüdü, Viyana Üniversitesi'nde okudu ve Berlin'de gazeteci olmak için okulu bıraktı. Spor sayfalarında başladı, film eleştirmenliğine geçti ve senaryo yazarlığına merak sardı. Edgar G. Ulmer, Robert Siodmak, Eugen Schufften ve Fred Zinnemann ile 1929 yapımı *Menschen am Sonntag* (Pazar Günü İnsanlar) filminde işbirliği yaptı, ancak 1933'te (İngilizce öğrenmek için bir İngiliz gemisiyle seyahat ederek) Paris üzerinden (şapka bandında 1.000 dolarla) Hollywood'a gitmek üzere Almanya'dan ayrıldı. Los Angeles'ta Peter Lorre ile bir daireyi paylaştı. Almanya'da kalan ailesi -annesi, büyükannesi ve üvey babası- Auschwitz'de öldü.[41]

Wilder'ın ilk başarısı Ernst Lubitsch'le birlikte yazdığı *Ninotchka*'ydı ama daha sonra altın kuşağın en parlak kariyerine sahip oldu ya da en azından çoğu insan için en çok hatırlananı oldu. Filmleri arasında, sigorta parası için işlenen bir cinayeti konu alan *Double Indemnity* (1944), alkolizm üzerine bir inceleme olan *The Lost Weekend* (1946), geri dönüş hayalleri kuran yaşlanmış bir film yıldızını konu alan *Sunset Boulevard* (1950), gazeteciliğe bir saldırı olan *Ace in the Hole* (1951), *The Seven Year Itch* (1955), *Some Like It Hot* (1959) ve *The Apartment* (1960) sayılabilir ki bunların hepsi başka bir yoruma gerek bırakmayacak kadar iyi bilinmektedir. Eklemeye değer olan şey, Wilder'ın bu filmler sırasında başrol oyuncularından beklenmedik rollerde -komedi rollerinde William Holden, Fred MacMurray ve James Cagney gibi- Oscar kazanan performanslar çıkarmasıdır. Jack Lemmon ile Walter Matthau'yu eşleştiren de Wilder'dı, özellikle de 1974 tarihli *The Front Page*'de. Birçok filminde Hollywood sansürünün bağlarını kırmasıyla tanınan Wilder, altı Oscar kazandı ve on beş kez de aday gösterildi. Öldüğünde bir Fransız gazetesi ölüm ilanını manşetten verdi: "Billy Wilder Öldü. Kimse Mükemmel Değildir."

Erich Korngold (1897-1957) bir yönetmen değil, besteciydi; o zamanlar Avusturya-Macaristan, şimdi Çekya olan Brno'da yaşayan Yahudi bir müzik eleştirmeninin oğluydu. Alexander von Zemlinsky'nin yanında müzik eğitimi aldı ve hem Strauss hem de Mahler onun eserlerini beğendi - Strauss ve Mahler ondan "müzik dehası" olarak bahsetmiştir. Korngold 1934'te Amerika Birleşik Devletleri'ne taşındı ve Max Reinhardt'ın Shakespeare klasiğinin 1935 versiyonu için yazdığı Mendelssohn'un *Bir Yaz Gecesi Rüyası* müziğinin bir uyarlamasıyla başlayarak birçok film müziği besteledi. 1938'de kendisinden bir Errol Flynn filmi olan The Adventures of Robin Hood'un müziklerini bestelemesi istendi; Hollywood'dayken Almanya'nın birleşmesi (*Anschluss*) gerçekleşti ve o da Kaliforniya'da kaldı. Başrollerini Bette Davis, Paul Henreid ve Claude

Rains'in paylaştığı *Deception, Anthony Adverse, The Private Lives of Elizabeth and Essex, The Constant Nymph* ve *Of Human Bondage* filmlerinin müziklerini besteledi. Ayrıca bir piyano, keman ve çello konçertosu ile bir senfoni bestelemiş ve Strauss ile Offenbach'ın operetlerini düzenlemiştir. Kromatik açıdan çok zengin olan eserleri nihayet yirminci yüzyıl müzik tarihinde ciddiyetle ele alınmaktadır ve 1920'lerde büyük bir hit olan *Die tote Stadt* (Ölü Şehir; 1920) operası yakın zamanda Bonn, Viyana, San Francisco ve Londra'da yeniden sahnelenmiştir.[42]

Bir de *Mavi Melek* vardı. Kimilerine göre sesli sinemanın ilk başyapıtı ve ilk büyük Alman sesli filmi olmasının yanı sıra, dört sıra dışı yeteneği bir araya getirmiştir. Filmin konusu, 27. Bölüm'den (s. 424-5) hatırlanacağı üzere, Heinrich Mann'ın *Profesör Unrat*'ına, bir gece kulübü şarkıcısına umutsuzca âşık olduğu için suçlarını ortaya çıkarmaya çalışırken bile suçları tarafından mahvedilen öğretmene dayanıyordu. Josef von Sternberg'in yönettiği, senaryosunu Carl Zuckmayer ile birlikte yazdığı ve başrollerini Emil Jannings ve Marlene Dietrich'in paylaştığı film 1930 yılında gösterime girdi.

Asıl adı Jonas Sternberg olan ve bir Hollywood stüdyosu tarafından eklenen "von" takısı olmayan Sternberg, Viyana'da doğmuş Avusturyalı bir Yahudi'ydi, ancak çocukluğunun büyük bölümünü babasının yeni bir hayata başladığı New York'ta geçirdi. Sternberg film onarma işine girdi ve bu şekilde sektöre adımını attı. İlk filmleri Charlie Chaplin'in dikkatini çekti ve onu Hollywood'a davet etti; Sternberg burada bir dizi gangster filmiyle adını duyurdu (1920'ler İçki Yasağı dönemiydi). Bunun üzerine 1930'da hem Almanca hem de İngilizce olarak çekilen *Mavi Melek* için Almanya'ya gitti.

Carl Zuckmayer (1896-1977) Mainz'da büyüdü ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Batı Cephesi'nde savaştı. 1917'de pasifist savaş şiirlerinden oluşan bir derleme yayınladı. İlk oyunları pek başarılı olmadı ama 1924'te Berlin'deki Deutsches Theater'da Bertolt Brecht'in yanında dramaturg oldu. Burada yazdığı *Der frohliche Weinberg* (Neşeli Bağ; 1925) adlı oyun ona Kleist Ödülü'nü kazandırdı. *Mavi Melek*, Büchner Ödülü'nü de kazandığı 1930 yılındaki tek büyük başarısı değildi. Ancak 1933'ten sonra oyunları yasaklandı ve önce İsviçre'ye sonra da Amerika'ya taşındı. Hollywood'da bazı işler yapsa da Vermont'ta bir çiftlik satın aldı ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'da kültür ataşesi olarak savaş sonrası savaş suçlularının soruşturulmasına yardımcı oldu. Almanya'da başarılı olan birkaç oyun daha yazdı ve 1952'de Goethe Ödülü'nü kazandı.

Mavi Melek, etkisinin bir kısmını Sternberg'in duygusal etkiyi yoğunlaştıran ışıklandırmasından elde etti ve Zuckmayer'in, Profesör Unrat'ın tam olarak sevilebilir olmasa da kendinden emin bir karakterden bir kabuğa dönüştüğü Heinrich Mann'ın metninin altını çizmek zorunda olan yazımına çok

şey borçluydu. Unrat'ı canlandıran Emil Jannings (1884-1950) o zamanlar Dietrich'ten çok daha iyi tanınan bir aktördü ve olağanüstü bir sesi ve doğumu vardı.[43] Bir İsviçreli olan Jannings, çekimler başladığında *The Way of All Flesh* ve *The Last Command* ile En İyi Erkek Oyuncu Akademi Ödülü'nün ilk sahibi olmuştu, ancak filmlerde sesin icadıyla birlikte kalın Alman aksanı onun Hollywood'u terk etmesine neden oldu. Üçüncü Reich döneminde *Fuhrerprinzip* (1937) ve *The Dismissal of Bismarck* (1942) gibi birçok propaganda filminde rol aldı ve Goebbels 1941'de onu "Devlet Sanatçısı" ilan etti. Bu nedenle Jannings savaştan sonra Nazilikten arındırılmaya zorlandı.

Ama elbette Mavi Melek'le ilgili herkesin hatırladığı ya da bildiği şey Marlene Dietrich (1901-92), onun sesi ve bacaklarıdır (tüm zamanların en ünlü film afişlerinden birinde çorapları ve jartiyeriyle yer almıştır). Bir polis memurunun kızı olarak Berlin-Schoneberg'de doğan Marlene Dietrich, *Mavi Melek*'e girerken hiç de tanınmıyordu. Okulda keman eğitimi almış, Max Reinhardt'ın tiyatro akademisi seçmelerinde başarısız olmuş ama yine de koro kızı olarak ve Wedekind'in *Pandora'nın Kutusu* gibi oyunlarda figüran rollerinde yer almıştı. *Mavi Melek*'te gece kulübü şarkıcısı Lola'yı canlandırdı ve onu en çok etkileyen şey dumanlı, dünyadan bıkmış sesi, özellikle de onu ünlü yapan ve her zaman onunla özdeşleştirilen "Falling in Love Again" şarkısıydı. (Ernest Hemingway ünlü bir sözünde şöyle der: "Eğer sesinden başka bir şeyi olmasaydı da onunla kalbinizi kırabilirdi.") Filmin başarısı üzerine Paramount onu bir Alman Garbo gibi pazarladı ve yine Sternberg'in yönettiği ilk Amerikan filmi *Morocco*'da rol aldı.[44]

James Stewart ve John Wayne gibi yıldızlarla birlikte oynadığı ve Billy Wilder, Alfred Hitchcock ve Orson Welles gibi yönetmenlerle çalıştığı daha pek çok film yaptı. İkinci Dünya Savaşı'nda aktif bir rol aldı, savaş bonolarının toplanmasına yardımcı olan ilk yıldızlardan biri oldu, OSS için "Lili Marlene" de dahil olmak üzere Nazi karşıtı kayıtlar yaptı ve General Patton komutasındaki birlikler için şarkı söyledi, hatta telli çalgılar çaldı.[45] Savaştan sonra, film kariyeri duraklayınca, Burt Bacharach'ın yönetiminde bir kabare yıldızı olarak kendini yeniden keşfetti. 1960'ta Almanya'ya dönüşü karışık bir tepkiyle karşılandı ama Berlin'de, büyüdüğü yerden çok uzak olmayan bir yere gömüldü.

Profesör Unrat'ın vefatı Weimar'ın çöküşüne zemin hazırladı. *Mavi Melek* Nazi Almanya'sında yasaklandı.

32.

Weimar: Yirminci Yüzyıl Fiziği, Felsefesi ve Tarihinin Altın Çağı

Bilimin pek çok alanında savaşın etkileri yıllarca sürdü. Müttefikler 1919'da bir Uluslararası Araştırma Konseyi kurdular, ancak Almanya ve Avusturya bu konseyin dışında bırakıldı. Bu kural 1925'e ve Locarno Paktı'na kadar gevşetilmedi, ancak o zaman bile Alman ve Avusturyalı bilim insanları zeytin dalını geri çevirdi. Bu soğukluk daha gayri resmi düzeylerde de devam etti: Almanlar uluslararası bilim konferanslarından men edildi, kendilerine ziyaret bursları verilmedi ve araştırmaları önde gelen dergilere dahil edilmedi. Özellikle, fizikçilerin Solvay Konferansları 1923'e kadar Alman katılımından mahrum kaldı.[1]

Hemen hemen aynı zamanda Weimar Cumhuriyeti'nde üniversiteleri, akademileri ve Kaiser Wilhelm Cemiyetlerini bir araya getiren Alman Bilimine Yardım Fonu adında yeni bir örgüt kuruldu. Mali ve örgütsel durum böylece yavaş yavaş iyileşirken, daha kişisel düzeylerde sorunlar ortaya çıkmaya başladı. Einstein antisemitizmle karşılaşmaya başladı ve bu konuda yalnız değildi. Richard Willstatter 1920'de klorofilin anlaşılması üzerine yaptığı çalışmalarla Nobel Kimya Ödülü'nü kazanmıştı ama ondan önce, Birinci Dünya Savaşı'nda üç katmanlı bir gaz maskesi icat etmiş ve bunun sonucunda Demir Haç ile ödüllendirilmişti. Ancak profesör olduğu Münih'i o kadar Yahudi karşıtlığı ile karşılaşmıştı ki 1924'te görevinden istifa etti.[2]

Ancak bu tatsız durumdan oldukça çarpıcı bir şey ortaya çıktı. 1919-1932 yılları arasındaki dönem fiziğin, özellikle de teorik fiziğin altın çağı olacaktı ve her ne kadar uluslararası bir çaba olsa da, o yılların ağırlık merkezleri Kopenhag, Göttingen ve Münih'teki üç enstitüydü. Niels Bohr'un Teorik Fizik Enstitüsü Ocak 1921'de Kopenhag'da açıldı ve hemen ardından 1922'de Nobel Ödülü'nü aldı. Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce Bohr, elektronların çekirdeğin yörüngesinde nasıl sadece belirli formasyonlarda döndüğünü açıklamış ve atomik yapıyı Max Planck'ın kuanta kavramıyla birleştirmişti.

Ancak, Nobel Ödülü'ne layık görüldüğü aynı yıl Bohr, fizik ve kimya arasındaki temel bağlantıları da açıklayarak, birbirini izleyen yörünge kabuklarının yalnızca kesin sayıda elektron içerebileceğini gösterdi ve kimyasal olarak benzer şekilde davranan elementlerin, kimyasal reaksiyonlarda en çok kullanılan dış kabuklarında benzer bir elektron düzenine sahip oldukları için bunu yaptıkları fikrini ortaya attı.

Kuantum Tuhaflığının Ortaya Çıkışı

Kopenhag'da eğitim gören uluslararası fizikçiler topluluğundan biri de İsviçreli-Avusturyalı Wolfgang Pauli'ydi. Pauli 1924'te yirmi üç yaşında, bilimsel sorunlar onu yenilgiye uğrattığında depresyona girmeye eğilimli, tıknaz bir gençti. Bilhassa bir sorun onu Danimarka'nın başkentinde sokaklarda dolaşmaya itmişti.[3] Bu sorun, o sıralarda kimsenin çekirdeğin yörüngesindeki tüm elektronların neden iç kabukta toplanmadığını anlamamış olmasından kaynaklanıyordu. Olması gereken de buydu; elektronlar ışık şeklinde enerji yayıyordu. Ancak şimdiye kadar bilinen şey, her bir elektron kabuğunun, iç kabuk her zaman sadece bir yörünge içerirken, bir sonraki kabuk dört yörünge içerecek şekilde düzenlendiğiydi. Pauli'nin katkısı, hiçbir yörüngenin ikiden fazla elektron içeremeyeceğini göstermek oldu. İki elektrona sahip olduğunda, bir yörünge "doludur" ve diğer elektronlar dışlanır, bir sonraki yörüngeye itilir. Bu, iç kabuğun (bir yörünge) ikiden fazla elektron içeremeyeceği ve bir sonraki kabuğun (dört yörünge) sekizden fazla elektron içeremeyeceği anlamına geliyordu. Bu, Pauli'nin dışlama ilkesi olarak biliniyordu ve güzelliğinin bir kısmı Bohr'un kimyasal davranış açıklamasını genişletmesinde yatıyordu. Örneğin ilk yörüngesinde bir elektron bulunan hidrojen kimyasal olarak aktiftir. Ancak ilk yörüngesinde iki elektron bulunan helyum neredeyse hareketsizdir (yani bu yörünge "dolu" ya da "tam"dır).

Bir sonraki yıl, 1925'te, faaliyet merkezi bir süreliğine Göttingen'e taşındı. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce İngiliz ve Amerikalı öğrenciler çalışmalarını tamamlamak için düzenli olarak Almanya'ya gidiyorlardı ve Göttingen sık sık uğradıkları bir yerdi. Bohr 1922'de orada bir konferans verdi ve tartışmasındaki bir noktayı düzelten genç bir öğrenci tarafından eleştirildi. Bohr, Bohr olduğu için buna aldırmamıştı. Werner Heisenberg daha sonra şöyle demiştir: "Tartışmanın sonunda yanıma geldi ve o öğleden sonra Hain Dağı'nda bir yürüyüşte kendisine katılmamı istedi."[4] Bu bir yürüyüşten daha fazlasıydı, çünkü Bohr genç Bavyeralıyı Kopenhag'a davet etti ve orada kuantum teorisinin bir başka sorununu ele almaya başladılar. Bu teoriye göre enerji -ışık gibi- küçük paketler halinde yayılıyordu, ancak klasik fiziğe göre sürekli olarak yayılıyordu. Bu nasıl olabilirdi? Heisenberg Kopenhag'da geçirdiği zamanın heyecanıyla

Göttingen'e döndü ama kafası da karışıktı. Ve böylece, 1925 Mayıs'ının sonlarına doğru, bahar nezlesi nöbetlerinden birini geçirdiği sırada, Almanya'nın Kuzey Denizi kıyısındaki dar bir kara parçası olan Helgoland'da iki haftalık bir tatil yaptı; burada neredeyse hiç polen yoktu ve uzun yürüyüşler ve denize girerek kafasını boşalttı. Heisenberg'in o soğuk ve ferah ortamda aklına gelen fikir, kuantum tuhaflığı olarak adlandırılan şeyin ilk örneğiydi. Heisenberg, bir şey bir noktada sürekli, başka bir noktada ayrık olarak ölçülüyorsa, gerçekliğin bu şekilde olduğu görüşünü geliştirdi. Eğer iki ölçüm varsa, bunların birbiriyle uyuşmadığını söylemenin bir anlamı yoktur: bunlar sadece ölçümdür.

Heisenberg'in temel sezgisi buydu, ancak üç hafta içinde daha da ileri giderek, David Hilbert'in bir fikrinden yola çıkarak matris matematiği olarak bilinen ve elde edilen ölçümlerin iki boyutlu bir sayılar tablosunda gruplandırıldığı, iki matrisin çarpılarak başka bir matris elde edilebildiği bir matematik yöntemi geliştirdi.[5] Heisenberg'in şemasında her atom bir matrisle, her "kural" da bir diğeriyle temsil edilecekti. Eğer "sodyum matrisi" "spektral çizgi matrisi" ile çarpılırsa, sonuç sodyumun spektral çizgilerinin dalga boyları matrisini verecektir. Heisenberg'in ve Bohr'un büyük memnuniyetleriyle, öyle de oldu: "Atomik yapı ilk kez, çok şaşırtıcı olsa da, gerçek bir matematiksel temele sahip oldu." Heisenberg yaratımını/keşfini kuantum mekaniği olarak adlandırdı, ancak Nancy Thorndike Greenspan'ın Max Born'un yakın tarihli biyografisi, kuantum dalgalarının ve matrislerin olasılıksal doğasının kavranmasındaki rolünün geçmişte Heisenberg gibiler tarafından nasıl yeterince bilinmediğini doğruluyor. Bohr 1954 yılında Nobel Ödülü'nü kazanmıştır, ancak katkısı artık doğru bir şekilde konumlandırılmıştır.[6]

Heisenberg'in fikrinin kabulü, Paris'te Louis de Broglie'nin 1925'te yayınlanan yeni teorisiyle daha da kolaylaştı. Hem Planck hem de Einstein, şimdiye kadar bir dalga olarak kabul edilen ışığın bazen bir parçacık gibi davranabileceğini savunmuşlardı. Broglie bu fikri tersine çevirerek parçacıkların bazen dalga gibi davranabileceğini savundu. Bu teoriyi ortaya atar atmaz deneyler onu haklı çıkardı. Maddenin dalga-parçacık ikiliği, fiziğin ikinci tuhaf fikriydi, ancak hızla yayıldı ve bunun bir nedeni, Heisenberg'in fikrinden rahatsız olan ve Broglie'ninkinden etkilenen Avusturyalı Erwin Schrödinger'in çalışmasıydı. Schrödinger, elektronun çekirdek etrafındaki yörüngesinde bir gezegen gibi değil, bir dalga gibi olduğu fikrini ekledi. Dahası, bu dalga deseni yörüngenin boyutunu belirler, çünkü tam bir daire oluşturmak için dalganın kesirlere değil tam sayılara uyması gerekir (aksi takdirde dalga kaosa sürüklenir). Bu da yörüngenin çekirdekten uzaklığını belirliyordu.

Garipliğin son katmanı 1927'de yine Heisenberg'den geldi. Şubat sonlarıydı ve Bohr Norveç'e kayak yapmaya gitmişti. Heisenberg, Bohr'un enstitüsündeki yüksek odasında biraz hava almaya ihtiyacı olduğuna karar verdi

ve yakındaki çamurlu futbol sahasında yürümeye başladı. Yürürken beyninde bir fikir filizlenmeye başladı. Heisenberg kendi kendine, atom düzeyinde bilinebilecek şeylerin bir sınırı olup olmadığını sordu. Bir parçacığın konumunu belirlemek için çinko sülfür bir elek üzerine çarpması gerekir. Bu onun hızını değiştirir, yani kritik anda ölçülemez. Tersine, bir parçacığın hızı ölçüldüğünde -örneğin ondan gama ışınları saçıldığında- farklı bir yola savrulur ve ölçüm noktasındaki tam konumu değişir. Heisenberg'in belirsizlik ilkesi, bir elektronun tam konumunun ve kesin hızının aynı anda belirlenemeyeceğini öne sürüyordu (Heisenberg şöyle diyordu: "Ölçmek rahatsız etmektir," "*messen ist storen*"). Bu kesinlikle hem pratik hem de felsefi olarak rahatsız ediciydi, çünkü atom altı dünyada neden ve sonucun asla ölçülemeyeceğini ima ediyordu. Elektron davranışını anlamanın tek yolu istatistikseldi, olasılık kurallarını kullanmaktı. "Prensipte bile," diyordu Heisenberg, "şimdiki zamanı tüm ayrıntılarıyla bilemeyiz." Einstein, kuantum teorisinin atom altı dünyanın yalnızca istatistiksel olarak anlaşılabileceği şeklindeki temel fikrinden hiçbir zaman memnun olmadı. Bu, hayatının sonuna kadar Bohr ile arasında bir anlaşmazlık konusu olarak kaldı.[7]

Bazı fizikçiler Einstein'ın kendisinden pek memnun değildi. Bunlar "anti-relativistler", özellikle de Philipp Lenard ve Johannes Stark'tı. Hem Lenard hem de Stark iyi bilim insanlarıydı ama 1920'ler geçtikçe göreliliğin sahte bir Yahudi bilimi olduğuna kendilerini ikna ettiler. Unutulmaz bir şekilde "kızgın sakallı" olarak tanımlanan Lenard Macar'dı ama Almanya'da Heinrich Hertz'in yanında okumuş ve onun asistanı olmuştu.[8] Katot ışınlarının atomların içinden geçebildiğini göstererek atomların ne kadar boşluktan oluştuğunu teyit ettiği için 1905'te Nobel Ödülü'nü kazandı. Ancak deneysel dehasına rağmen Lenard, görelilikten nefret eden biriydi. 1920'de, o zamana kadar bazı öngörüleri deneysel olarak doğrulanmış olmasına rağmen, göreliliğe saldıran bir dizi konferans verdi. 1929'da "Aryan Almanların" önde gelen yaratıcı/yenilikçi bir güç olduğunu göstermek ve Yahudiler ve yabancılar tarafından yapılan diğer keşifleri az bilinen ama her zaman Alman olan bireylere atfetmek üzere tasarlanmış bir bilimsel biyografi kitabı yayınladı.

Stark, 1919'da elektriksel alanların spektral çizgiler üzerindeki etkisi olan "Stark etkisi" ile Nobel Ödülü kazanan bir diğer kişiydi. Wurzburg Üniversitesi'nde etrafı "Einstein severler" tarafından çevrilince kürsüsünden istifa etti ve Naziler iktidara gelene kadar bir daha kürsü alamadı.[9] Ancak göreliliğin o zamanlar Weimar Cumhuriyeti'ni etkileyen kültürel rahatsızlığın bir parçası olduğunu savunan *Die gegenwartige Krise der deutschen Physik* (Alman Fiziğinin Çağdaş Krizi) adlı bir kitap yazdı ve ardından Mayıs 1924'te *Grossdeutsche Zeitung*'da Lenard ile birlikte Hitler'i bilimin devleriyle karşılaştırdıkları "Hitlergeist und Wissenschaft" (Hitler Ruhu ve Bilim) adlı

bir makale yazdı. Bu, görelilik ve kuantum teorisinden kaçınan "Deutsche Physik"in (Alman Fiziği) ortaya çıkışına işaret ediyordu; bu teoriler çok teorik, çok soyuttu ve "dünyanın sezgisel, mekanik modellerini baltalamakla tehdit ediyordu."[10]

Yine de yeni fiziğin ürettiği taze veriler, hayatlarımızı, esas olarak doğanın temel yönleriyle ilgilenen bilim adamlarının ilk başta öngördüğünden çok daha doğrudan değiştiren çok pratik sonuçlara sahipti. Radyo 1920'lerde evlere girdi; televizyon ilk kez Ağustos 1928'de gösterildi. Fiziği kullanan bir başka buluş ise yaşamda tamamen farklı bir devrim yarattı: İngiliz Frank Whittle ve Alman Hans von Ohain tarafından neredeyse eşzamanlı olarak geliştirilen jet motoruydu bu.

1930'ların başında Göttingen Üniversitesi'nde fizik ve aerodinamik öğrencisi olan Ohain, Whittle ile hemen hemen aynı fikre sahipti. Ancak Whittle İngiliz hükümetinin yardımını almaya çalışırken, Ohain fikrini özel uçak üreticisi Ernst Heinkel'e götürdü.[11] Yüksek hızlı hava taşımacılığına çok ihtiyaç olduğunu fark eden Heinkel, von Ohain'i en başından itibaren ciddiye aldı. Heinkel'in Baltık kıyısındaki Warnemunde'de bulunan kır evinde bir toplantı düzenlendi ve yirmi beş yaşındaki Ohain, uçak üreticisinin önde gelen havacılık beyinlerinden bazılarıyla karşı karşıya geldi. Genç yaşına rağmen Ohain'e, satılabilecek tüm motorlar üzerinden bir telif hakkı içeren bir sözleşme teklif edildi.[12] Hava Bakanlığı ya da Luftwaffe ile hiçbir ilgisi olmayan bu sözleşme, Whittle'ın Power Jets için bir anlaşma yapmasından bir ay sonra, Nisan 1936'da imzalandı; şirket sonunda İngiltere'de bir şehir bankeri firması, Hava Bakanlığı ve Whittle'ın kendisi arasında kuruldu. İngiliz şirketinin kurulması ve Ohain'in anlaşması arasında, İngiltere'nin savunma bütçesi 122 milyon Sterlin'den 158 milyon Sterlin'e çıkarıldı ve bunun bir kısmı Filo Hava Kolu'na 250 uçak daha alınması için ödendi. Dört gün sonra Alman birlikleri Rhineland'ın askerden arındırılmış bölgesini işgal ederek Versailles Antlaşmasını ihlal etti. Savaş aniden çok daha olası hale geldi; hem de hava üstünlüğünün çok önemli olabileceği (ve olduğu) bir savaş.

Fizik ve matematik arasındaki entelektüel örtüşme her zaman kayda değer olmuştur. Heisenberg'in matrisleri ve Schrödinger'in hesaplamaları örneğinde olduğu gibi, altın çağda fizikte kaydedilen ilerlemeler matematiğin yeni biçimlerinin geliştirilmesini de içeriyordu. 1920'lerin sonuna gelindiğinde, David Hilbert'in 1900'deki Paris konferansında belirlediği (bkz. Bölüm 25, s. 394) yirmi üç önemli matematik problemi büyük ölçüde çözülmüştü ve matematikçiler dünyaya iyimserlikle bakıyordu. Kendilerine duydukları güven sadece teknik bir mesele değildi; matematik mantık içeriyordu ve bu nedenle felsefi çıkarımları vardı. Eğer matematik, göründüğü gibi eksiksiz ve içsel olarak tutarlı ise, bu dünya hakkında temel bir şey söylüyordu.[13]

Ancak daha sonra, Eylül 1931'de filozoflar ve matematikçiler Königsberg'de, Ludwig Wittgenstein, Rudolf Carnap ve Moritz Schlick'in de katıldığı "Kesin Bilimlerde Bilgi Teorisi" konulu bir konferans için bir araya geldi. Ancak hepsi, devrimci argümanları daha sonra bir Alman bilim dergisinde "Uber formal unentscheidbare Satze der *Principia Mathematica* und verwandter Systeme" (*Principia Mathematica* ve İlgili Sistemlerin Biçimsel Olarak Karar Verilemez Önermeleri Üzerine) başlıklı bir makalede yayınlanan Brno'dan (Brunn) yirmi beş yaşındaki bir matematikçi tarafından gölgede bırakıldı. Yazar Kurt Gödel'di ve bu makale günümüzde mantık ve matematik tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Gödel, Schlick'in Viyana Çevresi'ne aralıklarla katılıyordu ve bu çevre onun bilimin felsefi yönlerine olan ilgisini artırmıştı. Gödel, 1931 tarihli makalesinde Frege'nin, Russell'ın ve Hilbert'in tüm matematiği reddedilemez sağlam temeller üzerine oturtma hedefini, Heisenberg'in belirsizlik ilkesinden daha az kesin olmayan bir şekilde, bilemeyeceğimiz bazı şeyler olduğunu söyleyen teoremiyle yıktı. John Dawson Jr'ın yazdığı üzere, Gödel'in çalışması "çözümsüzlük hayaletini"[14] ortaya çıkarmıştır.

Teoremi oldukça zordur. Fikrini açıklamanın en basit yolu analoji yapmaktır ve ilk kez 1905 yılında Fransız matematikçi Jules Richard tarafından ortaya atılan Richard paradoksu olarak adlandırılan paradokstan yararlanır. Bu sistemde tam sayılara matematikle ilgili çeşitli tanımlar verilir. Örneğin, "bir ve kendisi dışında hiçbir sayıya bölünemeyen" (yani asal sayı) tanımına bir tamsayı, örneğin 17 verilebilir. Bir başka tanım da "bir tam sayıyla o tam sayının çarpımına eşit olmak" (yani tam kare) olabilir ve 20 tam sayısı verilebilir. Şimdi bu tanımların bir liste halinde düzenlendiğini ve yukarıdaki ikisinin 17. ve 20. olarak eklendiğini varsayalım. İki şeye dikkat edin: İlk ifadeye eklenen 17'nin kendisi bir asal sayıdır, ancak ikinci ifadeye eklenen 20 bir tam kare değildir. Richardcı matematikte, asal sayılarla ilgili yukarıdaki ifade Richardcı değildir, oysa mükemmel karelerle ilgili ifade böyledir. Biçimsel olarak, Richard matematiğe uygun olma özelliği "bir tamsayının seri olarak sıralanmış tanımlar kümesinde ilişkili olduğu tanımlayıcı ifade tarafından belirlenen özelliğe sahip olmamayı" içerir. Ancak elbette bu son ifadenin kendisi matematiksel bir tanımdır ve bu nedenle seriye aittir ve kendi tamsayısı olan *n*'ye sahiptir. Şimdi şu soru sorulabilir: *n*'nin kendisi Richard matematiğine uyar mı? Hemen bir çelişki ortaya çıkar. "Çünkü *n*, ancak ve ancak *n*'nin ilişkili olduğu tanım tarafından belirlenen özelliğe sahip değilse Richardcıdır; ve bu nedenle, ancak ve ancak n Richardcı değilse Richardcı olduğunu görmek kolaydır."

Hiçbir benzetme Gödel'in teoreminin hakkını tam olarak veremez, ancak bu en azından paradoksu aktarmaktadır. Bu, bazı matematikçiler için son

derece iç karartıcı bir sonuçtu, çünkü Gödel matematiğin ve mantığın sınırları olduğunu etkili bir şekilde ortaya koymuştu ve matematiği tüm zamanlar için değiştirmişti.[15]

Bu tür soruların sıklıkla tartışıldığı yerlerden biri, 1924 yılında Viyana'da her perşembe toplanmaya başlayan bir gruptu. Başlangıçta Ernst Mach Topluluğu olarak örgütlenen bu grup, 1928'de adını *Wiener Kreis*, yani Viyana Çevresi olarak değiştirdi.[16] Bu isim altında geçen yüzyılın tartışmasız en önemli felsefi hareketi haline geldiler. Yönlendirici ruh, Kreis'in pek çok üyesi gibi 1900'den 1904'e kadar Max Planck'ın yanında fizikçi olarak eğitim almış olan Berlin doğumlu Moritz Schlick'ti (1882-1936). Schlick'in bir araya getirdiği yirmi küsur üyenin arasında dikkat çekici bir Yahudi polimat olan Viyanalı Otto Neurath; Jena'da Gottlob Frege'nin öğrencisi olmuş bir matematikçi olan Rudolf Carnap; bir başka fizikçi Philipp Frank; bir psikanalist olan Heinz Hartmann; az önce tanıştığımız matematikçi Kurt Gödel ve kimi zaman katılan İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra etkili bir filozof haline gelen Karl Popper vardı. Schlick'in 1920'lerde Viyana'da gelişen felsefe türü için kullandığı özgün etiket *Konsequenter Empirismus* yani tutarlı ampirizmdi. Ancak 1929'da ve 1931-32'de tekrar Amerika'yı ziyaret ettikten sonra "mantıksal pozitivizm" terimi ortaya çıktı ve kalıcı oldu.

Mantıksal pozitivistler, "bilimin ve sağduyunun sıradan dünyasının, duyularımızın bize gösterdiği dünyanın ötesinde bir dünya olabileceği" yönündeki her türlü öneriye karşı metafiziğe ateşli bir saldırıda bulundular. Onlara göre, deneysel olarak test edilemeyen -doğrulanamayan ya da mantık veya matematikte bir ifade olmayan- herhangi bir ifade anlamsızdı. Böylece teolojinin, estetiğin ve siyasetin geniş alanları reddedildi. Elbette bundan daha fazlası da vardı. Kendisi de kısa bir süre için çevrenin gözlemcisi olan İngiliz filozof A. J. Ayer'in (dışarıdan katılmasına izin verilen sadece iki kişiden biri, diğeri W. V. O. Quine'dir) tanımladığı gibi, "Alman geçmişi diyebileceğimiz şeye", Hegel ve Nietzsche'nin (Marx olmasa da) Romantik ve onlara göre oldukça bulanık düşüncesine de karşıydılar.[17] Otto Neurath, çevre mantıksal pozitivist yoldan her saptığında "metafizik" diye mırıldanırdı.[18] O dönemde Almanya'da bulunan Amerikalı filozof Sidney Hook da bu bölünmeyi doğrulayarak, daha geleneksel Alman filozoflarının bilime düşman olduklarını ve "din, ahlak, irade özgürlüğü, Volk ve organik ulus devlet davasını ilerletmeyi" görevleri olarak gördüklerini söylemiştir. Ayer, Almanya'da diğer tüm yerlerin toplamından daha fazla felsefi kitap yayınlandığını gözlemlemiştir.[19] Çevrenin amacı, mantık ve bilim tekniklerini kullanarak felsefeyi açıklığa kavuşturmaktı.[20]

KAN İLE DÜŞÜNMEK

Viyana Çevresi'nin karşısında, Weimar kültürünün tamamıyla, genel olarak moderniteyle ve özel olarak Berlin'le barışık olmayan bir adam vardı. Martin Heidegger yirminci yüzyılın tartışmasız en etkili ve kesinlikle en tartışmalı filozofuydu. Güney Almanya'da 1889'da doğan Heidegger, Edmund Husserl'in öğrencisi olduktan sonra profesyonel bir felsefe hocası oldu. Kasıtlı taşralılığı, geleneksel giyim tarzı (golf pantolonu giymesi) ve şehir hayatından nefreti, etkilenmeye açık öğrencileri için felsefesini doğrular nitelikteydi. 1927 yılında, otuz sekiz yaşındayken en önemli kitabı olan *Sein und Zeit*'ı (Varlık ve Zaman) yayınladı. Jean-Paul Sartre'ın 1940'lar ve 1950'lerdeki şöhretine rağmen, Heidegger -daha erken olmasının yanı sıra- daha derin bir varoluşçuydu.

Varlık ve Zaman, bir eleştirmenin ifadesiyle "zar zor deşifre edilebilen" anlaşılmaz bir kitaptır. Yine de son derece popüler olmuştur.[21] Heidegger için hayatın temel gerçeği insanın dünyadaki varoluşudur ve bu temel gerçekle ancak onu mümkün olduğunca tam olarak *tanımlayarak* yüzleşebiliriz. Batı bilimi ve felsefesi son üç ya da dört yüzyılda gelişmiştir, öyle ki "Batılı insanın birincil işi doğanın fethi olmuştur." Heidegger bilim ve teknolojiyi iradenin bir ifadesi, doğayı kontrol etmeye yönelik bu kararlılığın bir yansıması olarak görmüştür. Bununla birlikte, insanın herkesten daha iyi tanımlamayı amaçladığı ve her şeyden önce şiirde ortaya çıktığını söylediği farklı bir yönü olduğunu düşünüyordu. Heidegger'e göre bir şiirin merkezi yönü, "irademizin taleplerinden kaçmasıdır ... Şair bir şiir yazmayı isteyemez, o sadece gelir." Bu onu doğrudan Rilke ile ilişkilendirir. Dahası, aynı argüman okurlar için de geçerlidir: şiirin onlar üzerinde sihrini yapmasına izin vermelidirler. Bu, Heidegger'in fikirlerinde merkezi bir faktördür - irade ile yaşamın, içsel yaşamın, iradenin ötesinde, dışında olan, anlamanın uygun yolunun düşünmekten çok teslimiyet olduğu yönleri arasındaki ayrım. Bu kulağa Doğu felsefelerinden farklı gelmiyor ve Heidegger kesinlikle Batı yaklaşımının şüpheci bir incelemeye ihtiyaç duyduğuna (bir Budist rahiple ünlü bir tartışması vardı), bilimin anlamaktan ziyade ustalaşmaya yöneldiğine inanıyordu. Filozof William Barren'ın Heidegger'i özetlerken söylediği üzere, "kendimizi iddia etmeyi bırakıp sadece boyun eğmemiz, bırakmamız gereken" bir zamanın gelebileceğini savunmuştur.[22]

Heidegger'in düşüncesini bu kadar popüler yapan şey, Almanların akla aykırılık takıntısına, kentsel rasyonalist uygarlığın reddine, aslında çağdaş Weimar'ın kendisine duyulan nefrete saygınlık kazandırmasıydı.[23] Dahası, o sırada türemekte olan *Volk* fikriyle ilişkili, akla değil kahramanlara hitap eden, bilime alternatif bir iradenin hizmetinde boyun eğmeye çağıran, Peter Gay'in çarpıcı ifadesiyle "kanları ile düşünen" hareketlere zımni bir onay veriyordu. Heidegger Nazileri ya da hatta Nazilere yol açan ruh halini yaratmadı. Ancak Alman ilahiyatçı Paul Tillich'in daha sonra yazacağı üzere, "Nietzsche

ve Heidegger'in isimlerinin faşizm ve nasyonal sosyalizmin ahlak karşıtı hareketleriyle ilişkilendirilmesi *pek* haksız değildir."

Martin Heidegger bugün *Varlık ve Zaman* kadar Nazilerle olan ilişkisiyle de hatırlanmaktadır (bkz. Bölüm 34, s. 517). Çok daha az tanınan iki filozof daha vardır ki bunlardan biri kesinlikle Heidegger kadar ilgiyi hak etmektedir. 1874'te Münih'te doğan ve 1928'de Frankfurt'ta ölen Max Scheler, Wilhelm Dilthey gibi, hakkında çok az şey bildiğimiz Almanlardan biriydi. Onun çok önemli olduğunu düşünenlerden biri de Karol Wojtyla, Papa II. John Paul'dü. 1954'teki doktora tezi "Max Scheler'in Sistemi Temelinde Bir Hıristiyan Etiği İnşa Etme Olanağının Değerlendirilmesi" başlığını taşıyordu.

Scheler'in babası Lutherci bir papaz, annesi ise Yahudi'ydi. Önce tıbbı denedi, ardından Dilthey ve Simmel'in yanında felsefe ve sosyoloji okudu, doktorasını Jena'da yaptı. Yeni yüzyılın başlarında Husserl ile tanıştı ve orkestra şefi Wilhelm'in kız kardeşi Marit Furtwangler ile evlendi. Scheler Köln ve Frankfurt'a yerleşti ve burada Ernst Cassirer, Karl Mannheim ve başkalarıyla bir çevre oluşturdu.[24]

Scheler hakkındaki araştırmalar son zamanlarda yoğunlaşmıştır, bunun sebebi sadece merhum Papa'nın ilgisi değil, aynı zamanda Scheler'in argümanlarının hayvan hakları ve kürtaj tartışmalarıyla da ilgili olmasıdır.

Scheler iki ana fikirle tanınmaktadır. Bunlardan ilki sempati olgusu etrafında şekillenmektedir.* Duygudaşlığın/sempatinin var olduğu ve ondan *kaçamayacağımız* gerçeği Scheler için Tanrı'nın varlığının, sevginin varlığımızın merkezinde yer aldığının, değerleri aklın değil "kalbin" belirlediğinin ve rasyonel bir şekilde belirlemediğinin kanıtıdır - değerler sadece hissedilebilir, tıpkı renklerin "görüldüğü" gibi, herhangi bir rasyonel açıklama olmaksızın. Sempatinin varlığı, her insanın ahlaki açıdan benzersiz olduğu ve -her şeyden önce- başkaları *ile* var olmadığımız, onlara *karşı* var olduğumuz anlamına gelir: bunu kabul etmeli ve kullanmalıyız. Scheler'in bir diğer fikri de bir "*ordre du coeur*", yani yüksekten düşüğe doğru bir değerler hiyerarşisi olduğuydu: kutsalın değerleri; aklın değerleri (hakikat, güzellik, adalet); canlılık ve asalet; fayda; haz. Scheler, çoğu etik sistemindeki hatanın, bu hiyerarşinin var olduğunu ve tüm yargıları etkilediğini kabul etmek yerine, bir değeri diğerlerinin üzerine çıkarmak olduğunu düşünmüştür. İnsanların daha düşük bir değeri daha yüksek bir değerin üzerine çıkardıklarında "kalp rahatsızlıklarının" ortaya çıktığını düşünmüştür. Scheler'e göre aklın değer hakkında söyleyecek çok az şeyi vardır (burada Wittgenstein ile örtüşmektedir); bunun yerine hayata yaklaşımımızı zekamızdan ziyade "kalp" yönetir; önemli olan irade değil deneyimdir. Duyguların ve sevginin, aklın mantığından oldukça farklı, kendilerine ait bir mantığı olduğunu söylüyordu. Hepimiz arasında temel bir bağlantı

---

* *Zur Phanomenologie und Theorie der Sympathiegefuhle und von Liebe und Hass* (1913) içinde.

olduğunu ve bu bağlantıyı daha güçlü ve net hale getirmek için yaptığımız işin memnuniyete giden yol olduğunu iddia ediyordu.[25]

Dilthey gibi Ernst Cassirer'in de temel kaygısı, bir yanda fen bilimleri, diğer yanda beşeri bilimler olarak bildiğimiz bilgi biçimlerinde neyin benzer neyin farklı olduğunu araştırmaktı, ancak o "beşeri bilimler" yerine "kültür bilimleri" ifadesini tercih ediyordu. Cassirer 1874 yılında Breslau'da kozmopolit ve varlıklı bir Yahudi ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Ailenin diğer bir kolu Berlin'de yaşıyordu; kuzenlerinden Bruno yayıncı, Paul ise tanınmış bir sanat simsarıydı.[26] 1919'da Cassirer'e biri Frankfurt'ta diğeri Hamburg'da olmak üzere iki profesörlük teklif edildi. İkincisini seçti ve birkaç yıl orada ders verdi. 1929'da rektör oldu ve bu pozisyona gelen ilk Yahudi oldu.[27] Cassirer'in ana kitabı olan *Philosophie der Symbolischen Formen* (Sembolik Formların Felsefesi), ahlaki deneyim ile matematiksel deneyimin temelde aynı olduğunu savunduğu ve ahlaki seçimlerin matematiksel mantık kadar "gerekli" olduğu temelini araştırdığı üç ciltlik bir sembolik formlar araştırmasıydı. Cassirer'in (modern dünyada kaçınılmaz olarak gördüğü) son derece teknik çalışmaları hakkında bir fikir vermek gerekirse, Leibniz ve Newton'un değişimi anlamanın bir yolu olarak farklılaşmaya yaklaşımlarını bir grafik üzerinde incelemiş ve bunu diğer alanlardaki değişime uygulayarak değişimin -örneğin tarihin- benzer veya eşdeğer bir şekilde anlaşılıp anlaşılamayacağını araştırmıştır.[28] Matematik dışındaki diğer yaşam alanları da aynı şekilde "biçimsel" olarak kabul edilebilir mi? Cassirer ayrıca Einstein'ın görelilik kavramının Kant felsefesi açısından ne gibi sonuçlar doğurduğunu da incelemiştir; zira Kant uzaya ilişkin anlayışımızın içgüdüsel ya da sezgisel olduğunu söylemişti, oysa Einstein'ın " bükülmüş" uzay kavramı bunun tam tersiydi. Cassirer'in diğer önemli eseri *Zur Logik der Kulturwissenschaften* (Kültür Bilimlerinin Mantığı; 1942) doğa bilimleri, matematik ve estetik arasındaki benzerlik ve farklılıkları incelediği ve "şey algısının" (*Dingwahrnehmen*) genellikle "ifade algısından" (*Ausdruckswahrnehmen*) üstün tutulduğunu ve bu nedenle doğa bilimlerinin genellikle "daha sağlam bir kanıt temeline" sahip olduğunun düşünüldüğünü savunduğu kitabıdır.[29]

Cassirer 1933 yılında Almanya'yı terk etmek zorunda kaldı. Oxford ve Göteborg'da çalıştıktan sonra Yale ve Columbia'ya transfer oldu (Harvard tarafından reddedildi çünkü genç bir adamken "çok uzak" olduğunu düşünerek orada misafir profesörlük teklifini geri çevirmişti). Amerika'da, faşizmin Avrupa düşüncesindeki Platoncu gelenekten mantıksal olarak doğduğunu açıklamaya çalıştığı, bir dizi Alman (ve Nasyonal Sosyalist) yazara cevap niteliğindeki *The Myth of the State* (Devlet Efsanesi) de dahil olmak üzere İngilizce iki kitap yazdı. 1945'te New York'ta yürürken geçirdiği kalp krizinin ardından trajik bir şekilde genç yaşta öldü. Birçok başka kimsenin yanı sıra Erwin Panofsky ve Peter Gay'i de etkilemiştir.

Haymatlos Bir Vatansever

Weimar Almanyası aynı zamanda Fransız akademisyen Alain Boureau'nun deyimiyle "önemli bir tarihçi kuşağına" da sahipti: Ludwig von Pastor, Percy Schramm, Ernst Kantorowicz, Norbert Elias ve Gershom Scholem. Pastor, on dokuzuncu yüzyılın başlarında papalar üzerine ufuk açıcı bir tarih yazmış olan Leopold von Ranke'nin Katolik bir versiyonu olarak Ortaçağ'la ilgileniyordu. Aachen'da doğan Pastor'un en büyük başarısı, Papa XIII. Leo'yu amacının ciddiyetine ikna ederek, o zamana kadar kapalı olan Vatikan Kütüphanesi'nin içeriğinin kendisine açılmasını sağlamak oldu. Bu, Pastor'un hayatının çalışması olan *Geschichte der Papste seit dem Ausgang des Mittelalters* (Orta Çağ'ın Sonundan İtibaren Papaların Tarihi) adlı on altı ciltlik eserinin 1305 Avignon Papalığından Napoléon'un 1799'da Roma'ya girişine kadar uzanmasına yol açtı. Ranke'nin aksine Pastor, kurumsal değişim ve yeniliklerden kaçınmış ve bunun yerine münferit yöneticilere odaklanmıştır. Pastor'un teması, papalığın zayıflığının zamanın "kusurlarını" yansıttığı ve eksikliklerinin her zaman gösterildiği gibi zayıflıklar olmadığı, bunun da papaların başka türlü olması gerekenden daha uzun süre güç ve nüfuz sahibi olmalarını sağladığı yönündeydi. Kendisine sağlanan eşi benzeri görülmemiş erişim sayesinde, yazdığı tarih diğerlerinin önüne geçmiş ve halen ufuk açıcı bir çalışma olarak kabul edilmektedir.

Pastor gibi Percy Schramm ve Ernst Kantorowicz de Ortaçağ ile ilgilenmişlerdir, ancak benzerlik burada sona ermektedir. Schramm (1894-1970) Birinci Dünya Savaşı'nda orduda görev yapmış, ardından Hamburg, Münih ve Heidelberg'de tarih ve sanat tarihi okumuştur. En önemli kitabı *Kaiser, Rom und Renovatio*'da (İmparator, Roma ve Yenilenme) Ortaçağ Alman imparatorlarının Romalıların sembolizmini kendi güçlerini desteklemek için nasıl kullandıklarını göstererek sanat tarihini olduğundan daha zor, daha ilginç ve daha güçlü bir disiplin haline getirmesiyle tanınır. Schramm, İkinci Dünya Savaşı'nda gönüllü olarak görev aldı ve Alman Yüksek Komutanlığı Harekât Kurmaylığı'nın resmi kurmay tarihçisi oldu. *Hitler als militarischer Führer* (Hitler: İnsan ve Askeri Lider) adlı 1963 yılında yayınlanan kitabı, Führer'in iyi yönlerinin yanı sıra olumsuz yönlerini de vurgulamaktadır.[30] Hitler'i yakından gören ve General Alfred Jodl'a yakın olan Schramm, savaştan sonra Nürnberg Mahkemeleri'nde Jodl'un lehine tanıklık yapmış ve öğretmenlik görevinden alınmıştır. 1940'ların sonunda görevine iade edildi ve yüksek komuta kademesiyle ilgili içeriden anlattıkları zorunlu okuma haline geldi.

Ernst Kantorowicz de Schramm ile aynı ilgi alanlarına ve farklı olmayan bir yaklaşıma sahipti ancak Yahudi olduğu için kaderi çok farklıydı. Birinci Dünya Savaşı'nda orduda geçirdiği dört yılın ardından Berlin'de felsefe eğitimi aldı. Aşırı sağcı biri olarak Spartakist ayaklanmayı bastırmaya çalışan milislere

katıldı ve Stefan George'a bağlı sanatçı ve entelektüellerden oluşan *Georgekreis*'e dahil oldu (bkz. 574). Elitist ve kültürel açıdan muhafazakâr olan bu grup, Kantorowicz'in ilk önemli kitabı olan ve kralın karizmasını ve manevi niteliklerini inceleyen II. Frederick'in biyografisi üzerinde büyük bir etkiye sahipti.

O sırada 1930'lardaydık ve Kantorowicz Frankfurt'a profesör olarak atanmış olmasına rağmen, Cassirer gibi önce Oxford'a, ardından Berkeley'e geçerek görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Orada iki şeyle tanındı: Senatör Joe McCarthy'nin talep ettiği sadakat yeminini imzalamayı reddetmesi (Kantorowicz Berkeley'den istifa ederek Princeton'daki İleri Araştırmalar Enstitüsü'ne geçti) ve modern devletin doğuşunu, bir kralın biri insan olan ve ölen, diğeri ise ölümsüz olan ve "mistik bir şekilde" hükümdardan hükümdara geçen iki bedene sahip olduğu şeklindeki Ortaçağ düşüncesinden kaynaklandığını açıklamaya çalışan ikinci başyapıtı *Kralın İki Bedeni*.[31]

Bu büyük kuşağın dördüncüsü olan Norbert Elias da Yahudi'ydi. Schramm ve Kantorowicz gibi o da Birinci Dünya Savaşı'nda gönüllü olarak savaştı ve telgrafçı olarak görev yaptı. Alman Siyonist hareketine duyduğu ilgi onu Erich Fromm, Leo Strauss, Leo Lowenthal ve Gershom Scholem gibi isimlerle temasa geçirdi.[32] Heidelberg'de Karl Jaspers ve Alfred Weber'den dersler aldı, daha sonra Karl Mannheim'ın yanında çalışmak ve Frankfurt Enstitüsü'ne yakın olmak için Frankfurt'a taşındı. 1933'te tezini sunamadan Almanya'dan kaçmak zorunda kaldı; önce Paris'e, ardından 1935'te İngiltere'ye gitti ve en önemli katkısı olan *Uygarlık Süreci* üzerinde çalışmaya başladı. Bu eser 1939'da ortaya çıktı ancak diğer olaylar nedeniyle çok daha sonraya kadar fark edilmedi ve bu nedenle 40. Bölüm, s. 616'da tartışılmaktadır.[33]

Altın kuşağın en genci olan Gershom Scholem (1897-1982) Berlin'de doğdu ve Martin Buber, Walter Benjamin ve Gottlob Frege ile temas kurduğu üniversitede matematik, felsefe ve İbranice okudu. Siyonizme sempati duyarak 1923'te Filistin'e göç etmiş ve zamanla İsrail Ulusal Kütüphanesi'nde İbranice ve Yahudilik bölümünün başına geçmiştir.[34] Kabala ve mistisizmle ilgilenmiş, Yahudiliğin mistik kökenleri olduğunu ve bu unsur olmadan doğru anlaşılamayacağını düşünmüştür.[35] Birçok Yahudi'nin inandığının aksine, dinlerinin nihai biçimine, İbn Meymun'un Yahudi düşüncesi ile Yunan düşüncesi arasında nihai bir uzlaştırma girişiminde bulunduğu nispeten yakın zamanlara, Ortaçağ'a kadar ulaşılmadığı sonucuna varan bir Yahudi inancı anlatısı inşa etmeye çalıştı. Her ne kadar Weimar Cumhuriyeti'nde artık pek kimse dinlemiyor olsa da, bu teoloji biliminin önemli bir başarısıydı.

33.

Weimar: "Çözüm Bekleyen Bir Problem"

28 Ekim 1929'da Wall Street'te meşhur borsa çöküşü meydana geldi ve ABD'nin Avrupa'ya verdiği krediler askıya alındı. Takip eden haftalar ve aylarda, pek çok kişinin kuşkularına rağmen, Müttefik birlikleri Rhineland'dan çekildi. Thüringen'de Wilhelm Frick bir eyalet hükümetine bakan olarak atanan ilk Nazi olacağı sırada, İtalya'da Benito Mussolini Versailles Anlaşması'nın revize edilmesi için yaygara koparıyordu. İngiltere'de 1931 yılında bütçenin dengelenmesine yardımcı olmak üzere bir Ulusal Hükümet kuruldu ve Japonya altın standardını terk etti. Yaygın bir kriz hissi vardı.

O zamanlar yetmiş üç yaşında olan Sigmund Freud'un kötümser hissetmek için daha şahsi sebepleri vardı. 1924 yılında ağız kanseri nedeniyle iki ameliyat geçirmişti. Ameliyattan sonra güçlükle çiğneyebiliyor ve konuşabiliyordu (protezler düzgün çalışmıyordu), ancak yine de muhtemelen en başta da kanserin nedeni olan sigarayı bırakmayı reddetti.[1] 1929'un sonunda, Wall Street çökerken, Freud kültürel eleştirilerinin en anlamlısını yaptı. *Totem und Tabu* (Totem ve Tabu) ve *Die Zukunft einer Illusion* (Bir Yanılsamanın Geleceği) karışık tepkiler aldı, ancak *Das Unbehagen in der Kultur* (Uygarlığın Huzursuzluğu) çok daha günceldi. Avusturya'da kıtlık, Almanya'da devrim girişimi ve mega enflasyon yaşanırken, Amerika'da kapitalizm çökmüş gibi görünüyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkım ve ahlaki yozlaşma hala birçok insanı endişelendiriyordu, Hitler yükselişteydi. Nereye bakarsanız bakın, Freud'un başlığı gerçeklere uyuyordu.[2]

Uygarlığın Huzursuzluğu'nda Freud, *Totem ve Tabu*'da keşfettiği bazı fikirleri, özellikle de toplumun -uygarlığın- bireyin asi cinsel ve saldırgan iştahını dizginleme ihtiyacından doğduğunu geliştirdi. Artık uygarlık, baskılama ve nevrozun kaçınılmaz olarak iç içe geçtiğini, çünkü ne kadar çok uygarlık varsa, içgüdülerin o kadar çok bastırılması gerektiğini ve bunun doğrudan sonucu olarak da nevrozun artacağını savunuyordu. Ona göre insanoğlu uygarlık içinde giderek daha mutsuz olmaktan kendini alamaz, bu da neden bu kadar çok kişinin içkiye, uyuşturucuya ya da dine sığındığını açıklar. Bu temel

çıkmaz göz önüne alındığında, herhangi bir bireyin nasıl uyum sağlayacağını belirleyen şey bireyin "psişik yapısıdır". Örneğin, "Ağırlıklı olarak erotik olan insan, diğer insanlarla olan duygusal ilişkilerine öncelik verecektir; kendi kendine yetme eğiliminde olan narsisistik insan, temel tatminlerini kendi iç zihinsel sürecinde arayacaktır." Ona göre, birbirimizden giderek daha fazla kopuyoruz -yabancılaşıyoruz. Kitabının amacının her derde deva kolaylıklar sunmak değil, etiğin -insanların birlikte yaşamayı kabul ettikleri kurallar- psikanalitik anlayıştan faydalanabileceğini öne sürmek olduğunu söylemiştir.

Freud'un umutları gerçekleşmeyecekti. Artık bildiğimiz üzere 1930'lar, bir tarihçinin deyimiyle, etik açıdan "karanlık bir vadi"ydi.[3] Bu nedenle Freud'un kitabının, birbirinden çok farklı olsa da Batı kapitalist toplumunu derinden rahatsız eden bir dizi başka kitabı doğurması şaşırtıcı değildir.

Freud'unkine en yakın kitap 1933 yılında psikanalizin eski veliaht prensi, şimdi ise ezeli rakibi tarafından yayınlandı. Carl Jung'un *İnsan Ruhuna Yöneliş*'teki argümanı, psikanalizin ruhun yerine psişeyi koyarak sadece bir palyatif sunduğuydu.[4] Psikanaliz bir teknik olarak sadece bireysel bazda kullanılabilirdi; "organize" olamaz ve örneğin Katoliklik gibi bir seferde milyonlara yardım etmek için kullanılamazdı. Dolayısıyla, antropolog Lucien Lévy-Bruhl'un deyimiyle "katılım gizemi", modern insana kapalı bir yaşam boyutuydu. Bu kolektif yaşam eksikliği, Hugo von Hofmannsthal'ın deyimiyle bütünün törenleri, nevrozun ve genel anksiyetenin ana bileşeniydi.

Karen Horney on beş yıl boyunca Weimar Almanya'sında, Berlin Psikanaliz Enstitüsü'nde Melanie Klein, Otto Fenichel, Franz Alexander, Karl Abraham ve Wilhelm Reich ile birlikte ortodoks Freudyen bir analist olarak çalıştı. Ancak Amerika Birleşik Devletleri'ne taşındıktan sonra, önce Chicago Enstitüsü'nde, ardından New York'ta, New School for Social Research ve New York Psikanaliz Enstitüsü'nde müdür yardımcısı olarak, hareketin kurucusuna eleştiri getirme yeteneğine sahip olduğunu gördü. *The Neurotic Personality of Our Time* (Zamanımızın Nevrotik Kişiliği) adlı kitabı hem Freud hem de Jung ile örtüşüyordu ama aynı zamanda nevroza yol açtığı için kapitalist topluma bir saldırıydı.

Horney'in Freud'a yöneltiği başlıca eleştiri onun antifeminist önyargısıydı (ilk makaleleri arasında "Kadınların Dehşeti" ve "Vajinanın İnkârı" yer alıyordu).[5] Aynı zamanda Marksistti ve Freud'un fazla biyolojik bir bakış açısına sahip olduğunu ve modern antropoloji ve sosyoloji konusunda "zır cahil" olduğunu düşünüyordu. Horney, "evrensel normal psikoloji diye bir şey yoktur" görüşünü benimsemiştir. Ancak ona göre iki özellik tüm nevrotikleri değişmez bir şekilde karakterize ediyordu. Bunlardan ilki "tepkide katılık", ikincisi ise "potansiyel ile başarı arasındaki uyumsuzluk "tu. Horney Oedipus kompleksine de inanmıyordu. Biyolojiye değil, toplumun çatışan güçlerine, çocukluktan

itibaren bireye etki eden çatışmalara atfettiği "temel kaygı" kavramını tercih etti. Temel kaygıyı, "istismar, hile, saldırı, aşağılama, ihanet ve kıskançlık peşinde olan bir dünyada küçük, önemsiz, çaresiz, tehlike altında olma" hissi olarak tanımladı. Ebeveynler çocuklarına sıcaklık ve şefkat göstermediğinde bu kaygının daha da kötüleştiğini söyledi. Böyle bir çocuk, hayata dört katı yaklaşım biçiminden biriyle büyür ve bu da başarıyı engeller: nevrotik bir şefkat çabası; nevrotik bir güç çabası; nevrotik geri çekilme; ve nevrotik itaatkarlık.

Horney'in teorisinin en tartışmalı kısmı nevrozu çağdaş Amerikan yaşamının çelişkilerine bağlamasıydı. Amerika'da başka hiçbir yerde olmadığı kadar, bir yanda rekabet ve başarı ("asla enayiye fırsat verme") ile diğer yanda iyi komşuluk ("komşunu kendin gibi sev") arasında; hırsın reklamlarla teşvik edilmesi ("Joneslara ayak uydurmak") ile bireyin bu hırsları tatmin edememesi arasında içsel bir çelişki olduğu konusunda ısrar etmiştir. Bu modern dünya, maddi avantajlarına rağmen, birçok bireyde "yalnız ve çaresiz" oldukları hissini beslemektedir.

HEGEL'DEN HİTLER'E

Tüberkülozun Kafka'yı öldürdüğü 1924 yılında Adolf Hitler otuz beşinci yaş gününü hapishanede kutladı. Avusturya'ya geri gönderilmedi ama Bavyera'nın başkentinin batısındaki Landsberg hapishanesinde, vatana ihanet ve 1923 Münih Darbesi'ndeki rolü nedeniyle beş yıl hapis cezasını çekiyordu. Dava üç haftadan uzun bir süre boyunca tüm Alman gazetelerinde manşet haber oldu ve Hitler ulusal bir izleyici kitlesine ulaştı. Hitler hapishanede geçirdiği süre boyunca *Kavgam*'ın ilk bölümünü yazdı; bu kitap onun Nasyonal Sosyalistlerin lideri olarak kabul edilmesine, Hitler mitinin temellerinin atılmasına ve fikirlerini netleştirmesine yardımcı oldu.

Diğer özellikleri ne olursa olsun, Hitler kendisini kesinlikle teknik-askeri konulara, doğa bilimlerine ve hepsinden önemlisi tarihe hakim bir düşünür ve sanatçı olarak görüyordu. Birinci Dünya Savaşı ve ardından gelen barış, ama aynı zamanda kendi kendine verdiği eğitim onu bu figüre dönüştürdü. Führer'in İkinci Dünya Savaşı sırasındaki masa konuşmalarında ortaya çıkan fikirleri, doğrudan genç bir adam olarak düşüncesine dayanmaktadır.

Tarihçi George L. Mosse, bu kısmın esas olarak dayandığı Üçüncü Reich'ın daha uzak entelektüel kökenlerini ortaya çıkarmıştır.[6] Mosse, on dokuzuncu yüzyılda Almanya'da kısmen Romantik harekete ve sanayileşmenin şaşırtıcı hızına bir tepki olarak ve aynı zamanda Alman birleşmesinin bir yönü olarak bir *volkisch* mistisizm ve maneviyat karışımının nasıl büyüdüğünü göstermektedir. Paul de Lagarde ve Julius Langbehn gibi dünyada yeni bir yaratıcı güç olarak "Alman sezgisini" vurgulayan ve Eugen Diederichs gibi "inisiye

edilmiş seçkinler tarafından yönlendirilen kültürel olarak temellendirilmiş bir ulusu" açıkça savunan kişiler gibi bu zihin yapısının oluşmasına yardımcı olan düşünür ve yazarların etkisine ek olarak, Ludwig Woltmann'ın Rönesans sanatını inceleyen, iktidar pozisyonlarındaki "Aryanları" tanımlayan ve İskandinav tipinin o zaman bile ne kadar takdir edildiğini gösteren on dokuzuncu yüzyıl Alman kitapları vardı. Mosse ayrıca Toplumsal Darwinizmin topluma nasıl nüfuz ettiğini vurgulamakta ve Paraguay ve Meksika'daki "Aryan" kolonilerinden Bavyera'daki volkisch ilkeleri hayata geçirmeye çalışan çıplaklar kamplarına kadar birçok Alman ütopya girişimini anlatmaktadır.[7]

Hitler kendi kitabında, Linz'deki okuldayken "tarihin anlamını anlamayı ve kavramayı öğrendiği" konusunda ısrar etmektedir. "Tarihi 'Öğrenmek'," diye açıklıyordu, "sonradan tarihsel olaylar olarak algıladığımız etkilere yol açan nedenleri oluşturan güçleri aramak ve bulmak demektir." Hissettiği bu güçlerden biri (ve bunu da çocukken öğrenmişti), İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Almanya'yı kuşatmaya niyetli olduğuydu ve daha sonra bu görüşten asla kurtulamadı. Onun için tarih her zaman büyük adamların eseriydi - kahramanları Charlemagne, Rudolf von Hapsburg, Büyük Friedrich, Büyük Peter, Napoléon, Bismarck ve Kayzer I. Wilhelm'di. Bu nedenle Hitler, sınıf mücadelesi tarihinin çok önemli olduğu Marx veya Engels'ten ziyade Stefan George veya Rainer Maria Rilke'nin kalıbındaydı. Hitler için tarih, sonucu her zaman büyük adamlara bağlı olsa da, ırksal mücadelelerin bir kataloğudur: "[Tarih] herkesin herkese karşı yürüttüğü, ne merhamete ne de insanlığa yer bırakmayan bir mücadele ve savaş toplamıydı."

Mosse, Hitler'in biyolojik düşüncesinin Thomas R. Malthus, Charles Darwin, Joseph-Arthur de Gobineau ve William McDougall'ın bir karışımı olduğunu söylüyor. "İnsan mücadele ederek büyük olmuştur. ... İnsanın ulaştığı hedef ne olursa olsun, bu onun özgünlüğü yanında vahşiliğinden de kaynaklanmaktadır. Tüm yaşam üç teze bağlıdır: mücadele her şeyin babasıdır, erdem kanda yatar, liderlik birincil ve belirleyicidir ... Yaşamak isteyen savaşmalıdır ve ebedi mücadelenin yaşamın yasası olduğu bu dünyada savaşmak istemeyenin var olmaya hakkı yoktur."[8]

Hitler'in biyolojizmi tarih anlayışıyla yakından ilişkiliydi.[9] Tarih öncesi hakkında çok az şey biliyordu ama kendisini kesinlikle bir klasikçi olarak görüyordu, "tabii yurdunun" antik Yunan veya Roma olduğunu söylemekten hoşlanıyordu ve Platon'la geçici bir tanışıklıktan daha fazlasına sahipti.[10] Kısmen bu nedenle, Doğu ırklarını (eski "Barbarlar") aşağı görüyordu. Organize din, özellikle de Katoliklik, bilim karşıtı duruşu ve yoksullara ("zayıflar") olan bahtsız ilgisi nedeniyle lanetlenmişti. Hitler'e göre insanlık kültür yaratanlar, kültür taşıyanlar ve kültür yok edenler olarak üçe ayrılıyordu ve sadece "Aryanlar" kültür yaratma yeteneğine sahipti. Kültürün düşüşü hep

aynı nedenden kaynaklanıyordu: melezleşme.[11] Bu, Hitler'in Hegel'e olan yakınlığını açıklamaya yardımcı olur. Hegel, Avrupa'nın tarihte merkezi, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin ise periferik olduğunu savunmuştu. Denize kıyısı olmayan Linz bu görüşü pekiştirmişti. "Hitler hayatı boyunca karaya bağlı bir Alman olarak kaldı, hayal gücü denizden etkilenmedi. Tamamen eski Roma İmparatorluğu'nun kültürel sınırları içinde kök salmıştı." Bu tutum, Hitler'in bu çevrenin -İngiltere, ABD ve Rusya- kararlılığını ölümcül bir şekilde hafife almasına yol açmış olabilir.

Hitler'in hayranlarının iddia ettiği kadar iyi okumuş olduğu şüphelidir, ancak biraz mimari, sanat, askeri tarih, genel tarih ve teknoloji biliyordu ve ayrıca müzik, biyoloji, tıp, medeniyet ve din tarihi konularında da kendini evinde hissediyordu. Bazen çeşitli alanlardaki bilgisiyle dinleyicilerini şaşırtıyordu. Örneğin doktorlarından biri, bir keresinde Führer'in nikotinin koroner damarlar üzerindeki etkilerini tam olarak kavradığını keşfedince hayrete düşmüştü. Ancak Hitler büyük ölçüde kendi kendini yetiştirmişti ve bunun önemli sonuçları oldu. Hiçbir alanda kendisine sistematik ya da kapsamlı bir eğitim verecek bir öğretmeni olmamıştı. Dahası, Hitler yirmi beş yaşındayken başlayan Birinci Dünya Savaşı, eğitiminde bir fren (ve mola) görevi gördü. Hitler'in düşünceleri 1914'te gelişmeyi durdurdu; o tarihten sonra büyük ölçüde 22. Bölüm, s. 349'da anlatılan Pan-Almanya'daki fikirler evine hapsoldu.

Dahası, Führer'in düşüncelerini çok yükseklere çıkarmamaya dikkat etmeliyiz. 12 Werner Maser'in Hitler'in psikotarihinde vurguladığı gibi, daha sonraki okumalarının çoğu zaten sahip olduğu görüşleri doğrulamak için yapılmıştır. İkinci olarak, pozisyonunda tutarlılığı korumak için gerçeklere ciddi bir şiddet uygulaması gerekmiştir. Hitler birkaç kez Almanya'nın Doğu'ya doğru genişlemekten "altı yüz yıl önce" vazgeçtiğini iddia etti. Bu, Almanya'nın geçmişteki başarısızlığı ve gelecekteki ihtiyaçları ile ilgili açıklamasıyla ilgiliydi. Oysa hem Hapsburglar hem de Hohenzollernler iyi kurulmuş bir "Doğu politikasına (*Ostpolitik*)" sahiptiler; örneğin Polonya üç kez bölünmüştü.

Kültürel Kötümserlik, Muhafazakâr Devrimciler, Gerici Modernizm

Köklü Alman kültürel kötümserlik geleneği Weimar'da Arthur Moeller van den Bruck tarafından sürdürülmüştür. Fritz Stern, Moeller van den Bruck'u ilk yıllarından itibaren bir yabancı olarak tanımlar. Gizemli bir şekilde Gymnasium'dan atılmış, askerlik hizmetinden kaçmak için sürgüne gitmiş ve kendisine miras kalan mütevazı servet onu "sürekli çalışma yükümlülüğünden kurtarmıştır."[13] Yazmaya modern Alman sanatı üzerine bir üçleme ile başlamış ancak sadece ilk cildi bitirebilmiştir. Tiyatro üzerine yazdığı diğer

kitaplardan sonra, en azından kısa bir süre için asker kaçağı olarak damgalandığı askerlik hizmetine zorlandı.[14] Başta Ernst Barlach olmak üzere Alman Ekspresyonizminin ilk figürlerinden bazılarını tanıyordu ve kesinlikle başlangıçta antisemit değildi. Ancak yurtdışında geçirdiği uzun süre onda idealize edilmiş bir Almanya imajı yaratmışa benziyor ve sekiz ciltlik Alman tarihi *Die Deutschen* (1904-10) onun milliyetçiliğinin ilk ifadesiydi. Bundan sonra, *Die Zeitgenossen*'de (altı cilt) "genç halklar" ve "yaşlı halklar" arasında, bir yanda Fransız şüpheciliği, İngiliz sağduyusu ve İtalyan güzelliği, diğer yanda Alman *Weltanschauung*'u, Amerikan iradesi ve Rus toprağı arasında ayrım yaparak meta-tarihe kaderci bir dönüş yaptı. Bu dönemde Moeller-Bruck olan adını Moeller van den Bruck olarak değiştirdi.[15]

Die Zeitgenossen'de Moeller van den Bruck, modernitenin büyük ruhani ve sanatsal yorumcularının yokluğundan yakınıyor ("modern dünyanın kahramanı" Walt Whitman hariç) ve özellikle birleşmeden bu yana Alman kültürünün gerilemesini kınayarak Almanya'nın "çok fazla medeniyete, yeterli kültüre" sahip olmadığını savunuyordu.[16] Kendi katkısı Dostoyevski'nin eserlerinin yirmi üç ciltlik Almanca baskısını hazırlamak oldu. Ayrıca, Alman entelektüel siyasetinde etkin bir güç olan ve o günlerde bile üyeleri yeni muhafazakârlar olarak adlandırılan Juni-Klub'a ve hemen hemen aynı amacı taşıyan *Gewissen* (Vicdan) adlı bir dergiye katıldı. Lagarde'ın dediği gibi, liberalizm Weimar'da her zamankinden daha büyük bir düşman, özellikle de *Innerlichkeit*, *Bildung* ve idealizmin düşmanıydı.[17] Liberalizmle hiçbir toplumsal uyum mümkün değildi.

Moeller van den Bruck'un ünlü eseri *Das dritte Reich*'ın (Üçüncü Reich; 1922) (Fritz Stern'in tanımıyla "Nasyonal Sosyalist devlete tarihi adını kazara veren") (çok kaba) arka planı buydu. Kitap tutkulu bir polemik, Almanya'daki liberalizm ve sosyal demokrasiye bir saldırı, Moeller van den Bruck'un hayal gücünden başka hiçbir yerde var olmayan ideal tiplere bir saldırıydı ve "sosyalizmi Marksizme, Marksizmi Marx'a ve Marx'ı da Yahudiliğe indirgiyordu". Bu, o zamana kadar Yahudi karşıtı olmayan Moeller van den Bruck için yeni bir temaydı. Ancak şimdi Yahudileri "anavatanları olmayan" köksüz, evsiz barksız insanlar olarak eleştiriyordu. Ana argümanı şuydu: "liberalizm artık bir topluluk olmayan bir toplumun ifadesidir ..." 1914 öncesi Almanlar "dünyanın en özgürleriydi", liberalizm akılla eş anlamlıydı ve bu da anlayıştan daha aşağı bir şeydi.[18] Birçok Nazi (en azından Hitler) Moeller van den Bruck'u benimsemedi ama Goebbels benimsedi ve 1925'teki intiharından sonra yazar sağcı çevrelerde bir kahraman haline geldi.

Üstelik yalnız da değildi. Weimar Cumhuriyeti'nde Moeller van den Bruck'un dünyaya bakış açısına sahip insanlar çeşitli isimlerle -kültürel kötümserler, muhafazakar devrimciler, gerici modernistler- anılıyordu hepsi

birbiriyle örtüşüyordu: Ernst Junger, Edgar Jung, post-Nietzscheci, varoluş öncesi filozof Ludwig Klages, Stefan George, Oswald Spengler, Ernst Toller, Thomas Mann gibi isimler Almanya'nın ihtiyacı olan şeyin ruhani bir devrim olduğu, demokrasinin kültürel olarak kabul edilemez olduğu, Weimar'ın çözüm bekleyen bir sorun olduğu ve ideal olanın "*volkisch*" bir topluma dönüş olduğu görüşünü paylaşıyordu.

Thomas Mann ve Oswald Spengler daha önce tanıtılmıştı. Diğerleri arasında Ernst Jünger öne çıkmaktadır. Ernst Jünger 102 yaşına kadar yaşayacak bir adamdı (1895'te doğdu, 1998'de 103. doğum gününden altı hafta önce öldü), uzun yaşamı ona (daha sonra başka bir uzun ömürlü yazar olan Hans Baumann'ın söyleyeceği gibi) birçok hatasını düzeltme imkanı verdi. Jünger evden kaçarak Fransız Yabancı Lejyonu'na katılmış, ardından Batı Cephesi'nde cesurca savaşmış, on dört kez yaralanmış ve yirmi üç yaşında Demir Haç ve Pour le Merite ("Mavi Başarı") ödüllerini kazanarak bu ödülleri en genç yaşta alanlardan biri olmuştur. Savaştan sonra entomolog olarak eğitim aldı ve 1922'de, savaşın kayıplarından çekinmeyen, ancak savaşı anlatırken en lirik ve coşkulu olduğu sınırsız bir savaş anısı olan *In Stahlgewittern*'i (Çelik Fırtına) yayınladı. Bugün sık sık, savaşı neredeyse mistik, yüceltici, "içsel bir olay" olarak ele alan *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok* ile karşılaştırılıyor. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'da devrimci eğilimlerle mücadele etmek için ortaya çıkan özel ordular Freikorps gibi birçokları gibi Jünger de en azından o zamanlar Almanya'nın yeniden üstün konumuna getirilmesini istiyordu. Ona göre Weimar Cumhuriyeti "gerçek" Almanya'nın soluk bir alternatifiydi, demokrasi ve liberalizm ise hayatta asil olan her şeyin ikiz düşmanlarıydı. İkinci Dünya Savaşı gelip çatmadan önce kariyeri birkaç dönemeçten geçecekti; asla bir Nazi olmadı ama Keith Bullivant'ın gözlemlediği üzere Weimar'da Muhafazakâr Devrimciler arasında canlı bir varlık gösterdi.[19]

Muhafazakâr Devrimcilerin duruşu siyasi olduğu kadar estetik ve kültüreldi. Bu onları Kurt Tucholsky, yeraltı dünyasından kurtulamayan bir suçluyu konu alan pikaresk *Berlin Alexanderplatz*'ın yazarı ve romancı Alfred Doblin ve Walter Benjamin gibi figürlerle karşı karşıya getirdi. Yahudi bir müzayedeci ve sanat simsarının oğlu olarak 1892'de Berlin'de doğan Benjamin, hayatını tarihçi, filozof, sanat ve edebiyat eleştirmeni ve gazeteci olarak kazanan radikal bir entelektüel, kendi deyimiyle bir "kültürel Siyonist"ti (yani Avrupa kültüründe Yahudi liberal değerlerinin savunucusuydu). Biraz mistik bir eğilimi olan Benjamin, Birinci Dünya Savaşı'nı İsviçre'de tıbbi sürgünde geçirdikten sonra Hugo von Hofmannsthal, Bertolt Brecht ve Frankfurt Okulu'nun kurucularıyla dostluk kurdu. *Goethes Wahlverwandschaften* (Goethe'nin Seçilmiş Yakınlıkları), *Ursprung des deutschen Trauerspiels* (Alman Trajik Tiyatrosunun Kökeni) ve "Aydınların Siyasallaşması" adlı bir dizi deneme ve kitapta,

Raymond Williams, Andy Warhol ve Marshall McLuhan'ın fikirlerini genel bir şekilde öngörerek, geleneksel ve yeni sanat formlarını karşılaştırdı. Yaklaşımı, bu yeni biçimleri kınamak değil, anlamaya çalışmaktı.

Muhafazakârlara göre, önceki bölümlere konu olan olağanüstü Weimar kültürünün temel hatalarından biri, onlar için dünyanın tözü olan alt sınıfları ihmal etmesi ya da küçümsemesiydi. Bu tutum, dönemin bir başka karakteristiğini, entelektüel karşıtı entelektüeli yaratmıştır. Bu da Yahudi kültürünün, özellikle de Lehrhaus Hareketi ve *Wissenschaft des Judentums* olarak bilinen hareketin yeniden canlanmasına yol açtı.[20] Muhafazakârların tamamı Nazi Partisi'ni benimsemedi (örneğin Ernst Jünger) ancak kültürel karamsarlığın yarattığı genel kanaat ortamı ve arka planda tehdit eden kaos, Nazilerin artan özgüvenine katkıda bulundu.[21]

Nasyonel Sosyalizmin Kültürel/Entelektüel Temeli

Weimar yıllarında, gördüğümüz gibi, rasyonalistler (bilim adamları ve akademisyenler) ile Almanya'da özel bir şeyler olduğuna, Almanya'nın tarihine, kahramanlarının "doğuştan gelen üstünlüğüne" inanan milliyetçiler, pan-Almanlar arasında sürekli bir mücadele vardı. Oswald Spengler, *Batı'nın Çöküşü*'nde Almanya'nın Fransa, ABD ve İngiltere'den ne kadar farklı olduğunu vurgulamıştı ve Hitler'e cazip gelen bu görüş, iktidara yaklaştıkça Naziler arasında da zemin kazandı. Hitler zaman zaman modern sanata ve modern sanatçılara saldırdı ama diğer önde gelen Naziler gibi o da mizaç olarak entelektüel karşıtıydı; ona göre tarihteki büyük adamların çoğu düşünen değil, yapan kişilerdi. Ancak bu kalıbın bir istisnası vardı: Alman toplumuna diğer önde gelen Nazilerden daha da yabancı olan bir entelektüel aday.

Alfred Rosenberg'in ailesi, 1918'e kadar Rusya'nın Baltık eyaletlerinden biri olan Estonya'dan geliyordu. Çocukken, özellikle de 1909'da bir aile tatilinde Houston Stewart Chamberlain'in *On Dokuzuncu Yüzyılın Temelleri* kitabıyla karşılaştıktan sonra tarihe hayranlık duydu. Estonya'daki deneyimleri ona Ruslardan nefret etmek için ne kadar sebep verdiyse, artık Yahudilerden nefret etmek için de o kadar sebebi vardı. 1918'deki Mütareke'den sonra Münih'e taşınarak kısa sürede Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei'ye (NSDAP) katıldı ve acımasız antisemit kitapçıklar yazmaya başladı. Yazma yeteneği, Rusya hakkındaki bilgisi ve Rusçaya hakimiyeti onu partinin Doğu uzmanı haline getirdi; aynı zamanda Nazi Partisi'nin gazetesi *Volkischer Beobachter*'in (Halkın Gözlemcisi) editörü oldu. 1920'ler geçerken Rosenberg, Martin Bormann ve Heinrich Himmler ile birlikte *Kavgam*'ın ötesine geçen bir Nazi ideolojisine ihtiyaç olduğunu görmeye başladı ve 1930'da Nasyonal Sosyalizm'in entelektüel temelini oluşturduğuna inandığı bir kitap yayınladı.

Almanca başlığı *Der Mythus des 20. Jahrhunderts* idi. *Jahrhunderts*, genellikle *Yirminci Yüzyıl Efsanesi* olarak çevrilir.[22]

Mythus karmakarışık ve tutarsız bir kitaptır. Alman uygarlığına yönelik ana tehdit olarak Roma Katolikliğine karşı büyük bir saldırı yürütmektedir - metin 700 sayfadan fazladır. Üçüncü bölüm "Yaklaşan Reich" başlığını taşır; diğer bölümler "ırk hijyeni", eğitim ve din konularını ele alır, uluslararası ilişkiler ise kitabın sonunda yer alır. Rosenberg, İsa'nın Yahudi olmadığını, mesajının Yahudi olan Pavlus tarafından saptırıldığını ve Pavlus/Roma versiyonunun aristokrasi ve ırk fikirlerini göz ardı ederek ve Rosenberg'e göre "sağlıksız" olan ilk günah, öbür dünya ve cehennem gibi sahte doktrinler yaratarak Hıristiyanlığı bilinen kalıbına soktuğunu savunuyor.

Rosenberg'in amacı -ki bu mesafeden bakıldığında Rosenberg'in cüreti nefes kesicidir- Almanya için ikame bir inanç yaratmaktı.[23] Bir "kan dini"ni savunan Rosenberg, Almanlara bir "ırk-ruhu"na sahip ana bir ırkın üyeleri olduklarını söylüyordu. Nazilerin baş akademik ırkçısı H. F. K. Günther'in "sözde Nordik-Aryan ırkının tanımlayıcı özelliklerini" bilimsel bir temele oturttuğunu iddia eden çalışmalarından alıntılar yaptı. Hitler ve ondan öncekiler gibi Rosenberg de Hindistan, Yunanistan ve Almanya'nın eski sakinleriyle bağlantı kurmak için elinden geleni yaptı ve Rembrandt, Herder, Wagner, Büyük Friedrich ve Aslan Heinrich'i devreye sokarak NSDAP'yi Alman geçmişine kök salmaya yönelik tamamen keyfi ama yine de kahramanca bir tarih üretti. Rosenberg için ırk -kan dini- parçalanmanın ana motorları olarak gördüğü bireycilik ve evrenselcilikle mücadele edebilecek tek güçtü. Amerikan ideali olan "ekonomik insanın bireyciliğini", "Yahudi zihninin insanları kendi sonlarına çekmek için uydurduğu bir şey" olarak görüyordu.

Hitler'in *Mythus* hakkında karışık duygulara sahip olduğu görülüyor. Rosenberg'in teslim etmesinden sonra altı ay boyunca müsveddeyi elinde tuttu ve Nazi Partisi'nin seçimlerde kazandığı sansasyonel zaferin *ardından* 15 Eylül 1930'a kadar yayınlanmasına izin verilmedi. Belki de Hitler kitabı onaylamayı, parti yeterince güçleninceye kadar ertelemişti ki, kitabın yayınlanmasının ardından Roma Katoliklerinin desteğini kaybetme riskini göze alabilsin. Hitler gerçekçi olmaktan öteye gitmiyordu. Vatikan, Rosenberg'in argümanı karşısında öfkeye kapıldı ve 1934 yılında *Mythus*'u Yasaklı Kitaplar Listesine aldı. Köln Başpiskoposu Kardinal Schulte, yedi genç rahipten oluşan bir "Savunma Ekibi" kurarak metindeki pek çok hatayı listelemek için gece gündüz çalıştı ve bunlar Gestapo'dan kaçmak için beş farklı şehirde aynı anda basılan anonim kitapçıklar halinde yayınlandı. Rosenberg yine de Hitler nezdinde popülerliğini korudu ve savaş başladığında kendisine sanat eserlerini yağmalamakla görevli Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg ya da ERR adlı kendi birimi verildi.

Tutarsız ve keyfi olmasına rağmen *Mythus*, Nazilerin Alman uygarlığında neyin yanlış olduğunu düşündüklerine dair hiçbir şüphe bırakmadı.

"Alman Olan Her Şeye" Şiddetli Bir Hayranlık

Bu bölümü Almanya'ya dışarıdan bir bakışla bitiriyoruz. Bu görüş Weimar yıllarında, ancak Nazilerin gerçek anlamda ön plana çıkmasından hemen önce yazılmıştır. Bu nedenle bir eleştiri olarak daha ciddiye alınmayı hak ediyor. Ayrıca John Dewey ve George Santayana gibi Alman olmayan diğer yazarların daha önceki eleştirileriyle de örtüşüyordu.

Julien Benda'nın kitabı *Aydınların İhaneti* ilk kez 1927'de yayınlandı. Aydınlar, ya da Fransızcada "*clercs*", sadece Alman değil, aynı zamanda Fransızdı ve bu da argümanlarını dinlemeye değer kılıyordu: dar anlamda milliyetçi değildi. Benda (1867-1956), Birinci Dünya Savaşı sırasında iflas etmiş olan, bir zamanların varlıklı Parisli Yahudi ailesinden geliyordu. Elli kadar kitabın üretken bir yazarı olan Benda, Alfred Dreyfus'un savunucularından biriydi ve kendisini Henri Bergson'un "sezgiciliğine" karşı koyarak Fransız geleneğinde üstün bir rasyonalist olarak görüyordu. Benda'nın kitabındaki temel argümanı, on dokuzuncu yüzyılda siyasi tutkunun daha önce yaşananlarla kıyaslanamayacak ölçüde artmış olduğuydu. Ona göre burjuva sınıfının ortaya çıkışı, sınıf nefretinin gelişmesine ve milliyetçi duyguların yükselmesine yol açmış, bu da demokrasiye bağlanmıştır. Herbert Read'in İngilizce baskının girişinde özetlediği üzere, "Milliyetçilik yaygın, mistik bir duygu haline geldi ve bunun sonucunda ulusal tutkular ulusal yaşamı mahvetti." En azından, Yahudi milliyetçiliğinin yoğunlaşması antisemitizmin yayılmasına yol açmıştı.[24] Benda, on dokuzuncu yüzyılda siyasi tutkuların, özellikle de *ulusal* tutkuların, "sadece maddi varlıkları, askeri güçleri, toprakları ve ekonomik zenginlikleri bakımından değil, *ahlaki* varlıkları bakımından da" çok daha " empatik" hale geldiğinde ısrar ediyordu. Şimdiye kadar bilinmeyen bir bilinçle (yazarlar tarafından müthiş bir şekilde körüklenen) her ulus şimdi kendini kucaklıyor ve kendini diğer tüm uluslara karşı dilde, sanatta, edebiyatta, felsefede, uygarlıkta, 'kültürde' üstün olarak konumlandırıyor. Vatanseverlik bugün bir zihin biçiminin diğer zihin biçimlerine karşı ileri sürülmesidir."[25] 1813'te Almanya'da başlatılan ve üç fikri -Yahudilere karşı hareket, proletaryaya karşı mülk sahibi sınıfların hareketi ve demokratlara karşı otorite kahramanlarının hareketi- bünyesinde barındıran bu vatanseverlik biçiminin tarihteki yeniliğini "abartmanın" imkansız olduğunu da sözlerine ekledi.[26]

Benda her şeyden önce entelektüellerin, yaratıcı insanların, bilim adamlarının ve filozofların davranışlarında bir değişim gördü. On dokuzuncu yüzyıldan önce Leonardo da Vinci, Goethe, Erasmus, Kant, Thomas Aquinas, Kepler,

Descartes, Roger Bacon, Pascal ve Leibniz gibi kişilerin "zihnin tamamen menfaatsiz faaliyetine bağlılık örneği oluşturduğunu ve bu varoluş biçiminin yüce değerine dair bir inanç yarattığını" söyledi. Şimdi ise durumun çok farklı olduğunu belirtmiştir. "Bugün, Mommsen, Treitschke, Ostwald, Brunetiere, Barres, Lemaitre, Peguy, Maurras, d'Annunzio, Kipling'den söz edersek, 'aydınların' artık tutkunun tüm özelliklerine sahip siyasi tutkulara sahip olduklarını kabul etmek zorundayız - eyleme geçme eğilimi, acil sonuçlara susamışlık, arzulanan sonla münhasıran meşgul olma, tartışmayı küçümseme, aşırılık, nefret, sabit fikirler."[27] Benda, bu adamların halkın geri kalanının seviyesine inerek kendilerinin ya da seleflerinin savunduklarına ihanet ettiklerini düşünüyordu. Sokrates ya da İsa gibi değil, halk güruhu gibi davranıyorlardı. Benda bu ihanetin sadece Almanya'da gerçekleşmediğini göstermek istiyordu -aslında bir Fransız olarak asıl odak noktası Fransızlardı, ancak argümanlarını Fransa'dan Almanya, İtalya, İngiltere ve Amerika'ya, aşağı yukarı bu sırayla genişletti ve Alman entelektüellerinin Birinci Dünya Savaşı'nda, özellikle de 93 Manifestosu konusunda bilhassa suçlu olduklarını düşünüyordu (bkz. s. 439). "Son elli yılda Alman hoca kitlesinin kendi ırkları dışındaki tüm uygarlıkların çöküşünü nasıl sistematik bir şekilde ilan ettiklerini ve Fransa'da Nietzsche veya Wagner, hatta Kant veya Goethe hayranlarına Fransızlar tarafından nasıl davranıldığını biliyoruz..."[28]

Her ne kadar Fransız dostlarını bu konuda eleştirse de Benda, Alman entelektüellerin "modern 'aydının' vatansever fanatizme olan bu bağlılığına öncülük ettiğini" düşünüyordu. Bunun Lessing, Schlegel ve Fichte ile başladığını düşünüyordu; onlar "kalplerinde 'Alman olan her şey' için şiddetli bir hayranlık ve Alman olmayan diğer her şey için ise bir küçümseme örgütlüyorlardı. Milliyetçi 'aydın' esasen bir Alman icadıdır."[29]

Romancıları, tiyatrocuları ve sanatçıları eşit derecede suçlasa da, tarihçilere, "son yarım yüzyılın Alman tarihçilerine ve son yirmi yılın Fransız Monarşistlerine" özel bir kin beslemiştir. "'Gerçek bir Alman tarihçi,' diyor bir Alman usta, 'özellikle Almanya'nın ihtişamına katkıda bulunan gerçekleri anlatmalıdır.'" Aynı düşünür Mommsen'i (kendisi de bununla övünür) "Romalı isimlerle Almanya'nın tarihi haline gelen" bir Roma tarihi yazdığı için över. Filozofların durumu da pek iyi değildi. "Fichte ve Hegel, Alman dünyasının zaferini Varlığın gelişiminin en yüce ve gerekli sonu haline getirdiler..."[30] Fransızlar bile burada rekabet edemezdi, der. Bir zamanlar Atina'daki Fransız okulunun müdürü olan Numa Denis Fustel de Coulanges, Alman tarihçilerinin "uluslarını kendi kişiliğiyle, hatta barbarlığıyla sarhoş olmaya teşvik ettiklerini" söylüyor. Fransız ahlakçısı da bundan geri kalmıyor..." Benda'ya göre Almanya'yı Birinci Dünya Savaşı'nda mahveden şey, maddi gücünün bu entelektüel milliyetçiliğin beslediği kibirle eşit olmamasıydı. Ona göre Almanlar da güçlü devlet kültünden sorumluydu. Aydınlar siyaseti *ilahlaştırmıştı*.[31]

Benda'ya göre tüm bunların en önemli etkisi, kaçınılmaz olarak milliyetçi amaçlar doğrultusunda savaşılan askeri hayatın ve savaşın faydadan ziyade ahlaka bağlanmasıydı.[32] Cesaret, onur ve sertlik aydınlar tarafından yüceltilmeye başlandı, hatta Nietzsche'ye göre zalimlik bile ("Her üstün kültür zalimlik üzerine inşa edilmiştir"). "Hegel'den beri Almanya'da herkes" ve "de Maistre'den beri" Fransa'da pek çok kişi tarafından desteklenen bir başka kült, irade kültü (elbette başarılı irade) ortaya çıkmıştı.[33]

Benda'ya göre tüm bunlar yükselişteydi, oysa aydınların anlama tutkusu, evrensel ya da nesnel olma arzusu, Nietzsche ve Sorel'den bu yana alay konusu olmuştu. Bazı Fransız yazarların, tamamen entelektüel şeylerle ilgilenen insanların "askerlerden daha aşağı olduğu" konusunda ısrar ettiğini söylüyordu. Bütün bir edebiyat, içgüdünün, bilinçdışının, sezginin, iradenin (Almanca anlamıyla, yani zekânın karşıtı olarak) üstünlüğünü titizlikle ilan etti ve bunu pratik ruh adına ilan etti, çünkü zekâ değil içgüdü, kendi çıkarımızı sağlamak için bireyler, uluslar, sınıflar olarak ne yapmamız gerektiğini bilir."[34] Ona göre bütün bunlar ahlakta "müthiş" bir düşüş, "bir tür (çok Germen) entelektüel sadizm"[35] anlamına geliyordu.

Savaşın sona erdiği kanaatine vardı. "Bugün ... insanlık ulusaldır. Sekülerler kazanmıştır. Bilim adamı, sanatçı, filozof gündelikçi ve tüccar kadar ulusa bağlıdır. Dünyanın değerlerini yapanlar, onları bir ulus için yaparlar. Erasmus da dahil olmak üzere tüm Avrupa Luther'i takip etmiştir." Ardından, sayfa 145'te (ve bunun ilk kez 1927'de yayınlandığını hatırlayın), "Bu insanlık, ister uluslar savaşı ister sınıflar savaşı olsun, dünyada görülmüş en büyük ve en mükemmel savaşa doğru ilerliyor."[36]

Benda'nın tüm argümanları bunlar değildir ve kitabın Almanya ile olduğundan daha fazla ilgili olduğu intibaını uyandırdım.[37] Fransızlara karşı da Almanlara olduğundan daha az sert davranmamıştır, ancak bu durum argümanlarını başka türlü olabileceğinden daha az milliyetçi ve dolayısıyla daha eşitlikçi kılmaktadır. Yine de Benda, bu "ihanetin" Almanya'da ortaya çıktığını ve oradan başta Fransa olmak üzere diğer ülkelere yayıldığını düşündüğünü açıkça belirtmiştir. Siyasetin kutsallaştırılması, iradenin yüceltilmesi, savaşın fayda değil ahlak aracı olarak görülmesi, nesnelliğin küçümsenmesi gibi bazı noktaları daha sonra gelenlerle rahatsız edici bir benzerlik taşıyordu.

KISIM V

Reich'ın Şarkıları: Hitler ve "Mücadelenin Ruhanileştirilmesi"

34.

Nazi Estetiği: "Kahverengi Dönüşüm"

30 Ocak 1933'te Adolf Hitler Almanya'nın şansölyesi oldu. Altı hafta sonra, 15 Mart'ta ilk sanatçı kara listesi yayınlandı. Amerika Birleşik Devletleri'ni ziyaret eden George Grosz Alman vatandaşlığından çıkarıldı. Bauhaus kapatıldı. Max Liebermann (o sırada seksen sekiz yaşındaydı) ve Kathe Kollwitz (altmış altı), Paul Klee, Max Beckmann, Otto Dix ve Oskar Schlemmer sanat okullarındaki hocalık görevlerinden alındılar. Birkaç hafta sonra modern sanatı karalayan ilk sergi - "Dehşet Odası"- Nürnberg'de düzenlendi, ardından Dresden ve Dessau'ya gitti. Bu gerçekler ve olaylar ve benzerleri artık çok iyi biliniyor, ancak hala şok etme gücüne sahipler. Bu görevden almaların gerçekleşmesinden dört gün önce, Joseph Goebbels'in bakan olduğu Reich Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı açıklandı.

Ancak bu acımasız eylemler birdenbire ortaya çıkmadı. Hitler, Nazi Partisi bir hükümet kurarsa ve kurduğunda, çok çeşitli düşmanlarla "görülecek hesaplar" olacağı konusunda her zaman açıktı. Bu "düşmanların" başında sanatçılar geliyordu. 1930 yılında Goebbels'e yazdığı bir mektupta, parti iktidara geldiğinde, sanat söz konusu olduğu sürece basit bir "tartışma topluluğu" olmayacağında ısrar ediyordu. Partinin 1920 gibi erken bir tarihte manifestoda ortaya konan politikaları, "sanat ve edebiyatta halkın yaşamı üzerinde parçalayıcı bir etki yapan eğilimlere" karşı bir "mücadele" çağrısında bulunuyordu.[1]

Bazı sanatçılar -birçok bilim adamı, filozof ve müzisyen gibi- rüzgarın hangi yönden estiğini görerek kendilerini Nazilerle aynı çizgiye getirmeye çalıştı, ancak Goebbels buna izin vermedi. Bir süre Alfred Rosenberg ile kültürel/entelektüel alanda politika belirleme hakkı için rekabet etti, ancak propaganda bakanı, kendi kontrolü altında resmi bir Sanat ve Kültür Odası kurulur kurulmaz rakibini kenara itti. Bu odanın yetkileri çok genişti; her sanatçı hükümet destekli bir meslek kuruluşuna üye olmaya zorlanıyordu ve kayıt olmadıkları sürece müzelerde sergi açmaları ve sipariş almaları yasaktı. Goebbels ayrıca resmi onay olmadan halka açık sanat sergileri yapılmamasını şart koştu. Eylül 1934'te partinin yıllık toplantısında yaptığı bir konuşmada

Hitler, Nasyonal Sosyalizmi tehdit eden "iki kültürel tehlike" üzerinde durdu. Bir yanda modernistler, "sanatı bozanlar" vardı -özellikle "kübistler, fütüristler ve Dadaistler" olarak tanımlanıyorlardı.[2] Hitler, kendisinin ve Alman halkının istediği şeyin "açık", "çarpıtılmamış" ve "muğlaklık içermeyen" bir Alman sanatı olduğunu söyledi. Sanatın "siyasete yardımcı" olmadığında ısrar ediyordu. Sanat Nazi siyasi programının "işleyen bir parçası" haline gelmeliydi. Mayıs 1936'dan itibaren Reichskammer'e kayıtlı tüm sanatçılar Aryan soyundan geldiklerini kanıtlamak zorundaydı. Aynı yılın ekim ayında Berlin'deki Ulusal Galeri'ye modern sanat galerilerini kapatması emredildi ve kasım ayında Goebbels tüm "gayri resmi sanat eleştirilerini" yasakladı. O andan itibaren sadece sanat etkinliklerinin *haberleştirilmesine* izin verildi.

Bazı sanatçılar protesto etti -Ernst Kirchner "ne Yahudi ne de Sosyal Demokrat" olduğunu, Max Pechstein Birinci Dünya Savaşı'nda Batı Cephesi'nde Almanya için savaştığını, oğlunun SA üyesi olduğunu, Emil Nolde 1920'den beri Parti üyesi olduğunu söyledi- ama hepsi boşunaydı. Bazıları sanatlarıyla protesto etti -Tto Dix 1933 tarihli *Yedi Ölümcül Günah* tablosunda Hitler'i "Kıskanç" olarak resmetti ve Max Beckmann Şansölye'yi bir *Verführer* yani "baştan çıkarıcı" olarak karikatürize etti. Kurt Schwitters Norveç'e, Paul Klee İsviçre'ye, Lyonel Feininger Amerika Birleşik Devletleri'ne, Beckmann Hollanda'ya ve Ludwig Meidner İngiltere'ye göç etmekten başka seçenekleri olmadığını anladılar.[3]

Görüldüğü üzere, Hamburg'daki Warburg Enstitüsü'nün kapanışı aslında Bauhaus'un kapanışından önce gerçekleşmiş, bir sonraki kapanış ise Frankfurt Okulu'ndan olmuştur. Okulun çoğu üyesi sadece Yahudi değil, aynı zamanda açıkça Marksistti. Martin Jay'in okulun tarihini yazdığı kitabında belirttiğine göre, okulun vakfı 1931 yılında okul müdürü Max Horkheimer'ın öngörüsü sayesinde Almanya dışına, Hollanda'ya taşındı. Cenevre, Paris ve Londra'da (sonuncusu London School of Economics'te) dış şubeler açılmıştı. Hitler'in Mart 1933'te iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra Horkheimer, okulun "devlete karşı düşmanca eğilimler" nedeniyle kapatılmasından sadece birkaç gün önce sessizce İsviçre sınırını geçti. Victoria-Allee'deki binaya ve 60.000 ciltlik kütüphaneye el konuldu. Kaçtıktan sadece birkaç gün sonra Horkheimer, Paul Tillich ve Karl Mannheim ile birlikte resmen görevden alındı. Horkheimer ve yardımcısı Friedrich Pollock Cenevre'ye gitti, Erich Fromm da öyle. Henri Bergson ve Raymond Aaron'un öncülüğünde Fransa'dan iş teklifleri geldi. Bu arada Theodor Adorno, 1934'ten 1937'ye kadar kalacağı Oxford'daki Merton College'a gitti. Pollock ve Horkheimer Londra ve New York'a ziyaretler yaparak oraya geçme imkanlarını yokladılar. Columbia Üniversitesi'nde çok daha iyimser bir karşılama gördüler ve böylece 1934 yılının ortalarında Frankfurt Sosyal Araştırmalar Enstitüsü 429 West 117th Street'te yeniden kuruldu. Enstitü 1950 yılına kadar orada kaldı.

Viyana Çevresi'nin göçü belki de diğer akademisyenlerin göçünden daha az travmatik oldu. Amerika'daki pragmatik gelenek sayesinde, oradaki birkaç filozof mantıksal pozitivistlerin söylediklerine sempati duyuyordu ve Çevrenin birçoğu 1920'lerin sonunda veya 1930'ların başında ders vermek ve benzer düşünen meslektaşlarıyla tanışmak için Atlantik'i geçti. Onlara Bilimde Birlik olarak bilinen ve bir disiplinden diğerine sabitlikleri araştıran filozof ve bilim adamlarından oluşan bir grup yardımcı oldu. Bu uluslararası grup tüm Avrupa ve Kuzey Amerika'da toplantılar düzenledi. Daha sonra 1936'da İngiliz filozof A. J. Ayer, mantıksal pozitivizmin fikirlerini Amerika'da daha da popüler hale getiren, parlak ve anlaşılır bir açıklaması olan *Language, Truth and Logic*'i yayınladı. Herbert Feigl 1931'de Iowa'ya giden ilk kişiydi; Rudolf Carnap 1936'da Carl Hempel ve Olaf Helmer'i de yanına alarak Chicago'ya gitti. Hans Reichenbach 1938'de UCLA'ya yerleşerek onu takip etti. Bir süre sonra Kurt Gödel Princeton'daki İleri Araştırmalar Enstitüsü'nde bir araştırma pozisyonu kabul etti ve böylece Einstein ve Erwin Panofsky'ye katıldı.

2 Mayıs 1938'de Hitler vasiyetini imzaladı. Bu vasiyetnamede, ölümünün ardından naaşının Münih'e götürülmesini, Feldherrnhalle'de devlet töreniyle karşılanmasını ve yakın bir yere gömülmesini emretti.* Münih onun için, okuduğu ve büyüdüğü Linz'den daha fazla eviydi.[4] *Kavgam*'da Hitler şehri "Alman sanatının bu metropolü" olarak tanımlıyor ve "Münih'i görmeyen Alman sanatını bilemez" diye ekliyordu. Sanatçılarla kavgasının doruk noktası 1937'de burada gerçekleşti.

Aynı yıl 18 Temmuz'da Hitler, Münih'te Arno Breker, Josef Thorak ve Adolf Ziegler gibi Nazi gözdelerinin yaklaşık 900 resim ve heykelinin yer aldığı Haus der deutschen Kunst'u (Alman Sanat Evi) açtı.[5] Sergide Hitler'in portrelerinin yanı sıra Hermann Hoyer'in Nazi Partisi'nin ilk günlerinde Führer'in "meslektaşlarına danıştığı" nostaljik bir görüntü olan *Başlangıçta Söz Vardı* adlı tablosu da yer alıyordu. Bir eleştirmen, spekülatif eleştirinin artık yasak olduğunu ve sadece haberciliğe izin verildiğini göz önünde bulundurarak, eleştirisini röportaj kılığına soktu: "Sergilenen her bir resim, ... modern varoluşun stres ve sorunlarının tamamen yok olduğu bozulmamış bir yaşam izlenimi yansıtıyordu -ve göze batan bariz bir eksiklik vardı- tek bir tuval bile kentsel ve endüstriyel yaşamı tasvir etmiyordu."

Serginin açıldığı gün Hitler doksan dakikalık bir konuşma yaparak Almanya'ya "kültürel çöküşün" durdurulduğu ve güçlü klasik-Tötonik geleneğin yeniden canlandırıldığı konusunda güvence verdi. Sanatın modadan çok farklı olduğunu ısrarla vurguladı. "Her yıl yeni bir şey. Bir gün Empresyonizm, sonra Fütürizm, Kübizm ve hatta belki Dadaizm." Hayır, diye ısrar etti, sanat

* Daha sonra "Germania"da (Berlin) bir mahzene gömülmeyi ve etrafının ölü mareşalleriyle çevrilmesini planlamıştır.

"zaman üzerine değil, sadece halklar üzerine kuruludur." Irk -kan- her şeydi. Alman olmak ne anlama geliyordu? "Açık olmak" demekti. Sanat halk içindir ve sanatçı halkın gördüğünü sunmalıdır - "mavi çayırlar, yeşil gökyüzü, sülfür sarısı bulutlar ve benzerleri değil." "Belli ki bir göz hastalığından muzdarip olan zavallı talihsizlere"[6] yer olamaz.

Bu kez, üstü örtülü bir şekilde de olsa, bir tür eleştiri vardı. Hemen ertesi gün, 19 Temmuz'da, Münih'te şehrin karşısındaki Belediye Arkeoloji Enstitüsü'nde kötü şöhretli *Entartete Kunst* (Dejenere Sanat) sergisi açıldı. Bu sergide 27 Nolde, 8 Dix, 61 Schmidt-Rottluff, 17 Klee ve Gauguin, Picasso ve diğerlerinin eserleri olmak üzere 112 Alman ve Alman olmayan sanatçının eserleri sergilendi. Tablolar ve heykeller Almanya'nın dört bir yanındaki müzelerden yağmalanmıştı ve bu sergi kesinlikle şimdiye kadar düzenlenen en rezil sergilerden biri oldu. Führer bile sergilenen bazı eserlerin sunuluş şekli karşısında şaşkınlığa uğramıştı. Kirchner'in *Gün Ortasında Köylüler* tablosunun üzerinde "Alman Köylülerinin Yahudiler Tarafından Görülüşü" yazıyordu; Ernst Barlach'ın İsa'nın Aziz Thomas tarafından tanınmasını gösteren *Buluşma* heykeli ise "Pijamalı İki Maymun" olarak etiketlenmişti.

Eğer Hitler modern sanatı öldürdüğünü düşünüyorsa yanılıyordu. *Entarte Kunst*'un Münih'te kaldığı dört ay boyunca sergiyi 2 milyondan fazla kişi ziyaret etti; bu sayı Alman Sanat Evi'ne akın eden cılız kalabalıktan çok daha fazlaydı. Bu, çoğu sergiyi yürek burkucu bulan sanatçılar için küçük bir teselli oldu. Nolde Goebbels'e bir kez daha mektup yazarak "kendisine yönelik iftiralara son verilmesini" talep etti. Beckmann daha gerçekçiydi; serginin açıldığı gün sürgüne gitti.

Geriye dönük bir başka yasa, Mayıs 1938 tarihli dejenere sanat yasası, hükümetin müzelerdeki "dejenere" sanat eserlerine tazminat ödemeden el koymasına olanak tanıyordu. Bazı resimler Luzern'deki Fischer Galerisi'nde düzenlenen özel bir müzayedede cüzi meblağlara satıldı; hatta Nazilerin satılamayacak kadar saldırgan buldukları resimler de vardı ve bunlar Mart 1938'de Berlin'de büyük bir şenlik ateşinde yakıldı.[7]

Yozlaşmanın farklı bir anlamı, Üçüncü Reich boyunca Almanya'da yaşayan ve arkadaşları tarafından korunan, Dresden'de Fransız edebiyatı profesörü olan Yahudi Victor Klemperer (1881-1960) tarafından tespit edilmiştir. Klemperer, Nazilerin dili nasıl kullandıklarının ayrıntılı bir kaydını tutmuş ve diğerlerinin yanı sıra, (artık yasaklanmış olan) Ekspresyonist bir sanat dergisinin adı olan *Sturm* (fırtına) kelimesinin nasıl hiyerarşik bir askeri terim olarak benimsendiğini göstermiştir. *Schutzstaffel* (Koruma Kademesi) kısa süre içinde SS ve SA kısaltmalarına indirgenmiş, "kendilerinden o kadar memnun hale gelmişlerdir ki artık gerçekten kısaltma olmaktan çıkmışlardır"; resmi daktilolara köşeli SS karakterini gösteren özel tuşlar takılmıştır.[8] Başka birçok örneğin yanı

sıra, güneş ışığı "Hitler havası"* haline gelmiş ve Klemperer üniversitenin fizik bölümünde Hertz frekans biriminden bu şekilde bahsedilemeyeceğini çünkü Hertz'in babasının ailesinin Yahudi olduğunu belirtmiştir. Klemperer arada sırada, Nazilerin kullandığı dilin kendisine umut verdiğini belirtiyor: Alman birliklerinin "yiğitçe" savaştıkları bildirildiğinde, aslında kaybediyorlardı.[9]

"Kahramanlığın Özüne" Yazılan Dizeler

Nasyonal Sosyalizm, kültürel açıdan, düşünce sistemlerinde, genellikle itibar gördüğünden çok daha tutarlıydı. Bu da sorunun bir parçasıydı. Naziler, resmi olarak *Gleichschaltung* olarak bilinen siyasi senkronizasyonu empoze etme çabalarında, bazen gerçekte var olandan daha fazla tutarlılık olduğunu varsaymış ya da tespit etmişlerdir. Hitler'in düşüncesi, sıradan insanların önyargılarının, pek çok kişinin hissettiği yabancılaşmayı sona erdirecek bir Cermen dünya görüşüne dönüştürülebileceğiydi.

Kültürün -herhangi bir kültürün- bu şekilde uzun süre paketlenip paketlenemeyeceği çok şüphelidir, ancak Nazi dönemi Alman kültürü söz konusu olduğunda, uygulama bunun kısa vadede işe yarayabileceğini göstermiştir.[10] Bir oyun yazarı, şair ve Yahudi karşıtı bir romanın yazarı olan Herman Burte, 1940 yılında Alman şairlerden oluşan bir meclise hitap etmiş ve Hitler'in esasen şair kökenli bir devlet adamı olduğunu savunarak, kültürel yaratıcılıkla uğraşan herkesin bunu Alman halkının enerjisini "Alman varoluş tarzını" güçlendirmek için kullanması gerektiğini ileri sürmüştür. Führer'in Goethe'den bile üstün olduğunu düşünüyordu çünkü Hitler Alman halkının "organik" doğasını, "kadim Alman'ın önceliğini" anlamıştı. Stuttgartlı bir yayıncı olan Adolf Spemann, yayıncı arkadaşlarına, aynı fikirde olmadıkları ama entelektüel ya da ticari açıdan değerli olduğunu düşündükleri kitapları piyasaya sürebilecekleri dönemin sona erdiğini söylüyordu. Yayıncı artık "karışmayan bir kültürel ayna" değildi, "yazarın hizmetkarı devletin yardımcısına dönüşmüştü ... edebiyat siyasetten ayrı tutulamazdı."[11] 1937 yılına gelindiğinde, Nasyonal Sosyalistler tarafından onaylanan kitapların yüzde 50 ila 75'i köylü romanları, tarihi romanlar ve "yerli coğrafyada" geçen romanlardı.[12]

Jay Baird'in Nazi kahramanları üzerine yaptığı çalışmaya göre, özellikle üç kişi Nasyonal Sosyalist estetiğe önemli katkılarda bulunmuştur; bunlardan ikisi yazardır: şair Gerhard Schumann ve söz yazarı Hans Baumann. (Üçüncüsü, film yönetmeni Karl Ritter, s. 526'da ele alınmaktadır).

Schumann, diyor Baird, "kendine özgü bir elitistti", bir eğitim profesörünün oğluydu ve dindar bir Hıristiyandı. Alman gençlik hareketine katılmış ve yürüyüş gezilerine çıkarak manzarayı, antik kaleleri ve kiliseleri keşfetmiştir.

* "*Kaiserwetter*" bugün hala mizah amaçlı hullanılmaktadır.

Bu cennet gibi bir yetişme tarzıydı ama sonra "Weimar'ın kanayan şehirlerine" atıldı ve "şiire çarpıldı."[13] 1930'ların başında ilk derlemesi *Die Lieder vom Reich*'ı (Reich Şarkıları) çıkardı ve Almanya'yı ele geçiren "yabancı ideolojileri" sabote etme ve dümene geçip ulusu kurtaracak güçlü bir "Führer kişiliğine" duyduğu özlemi dile getirdi.

. . . seçilmiş kişinin halesi yükselirken
başının etrafında parlıyordu. Aşağı inerken
Geceyi aydınlatan meşaleyi yaktı.

Milyonlar ona sessizce saygı duydu ... [14]

Tübingen Üniversitesi'nde eski, aristokratik, sınıf temelli klasik bilim vurgusunu endüstriyel Almanya'da ihtiyaç duyulan şeyle güncelliğini yitirmiş buldu ve sonuç olarak Kasım 1930'da, on dokuz yaşındayken NSDAP'ye katıldı. Hitler göreve geldiğinde Schumann, prestijli bir pozisyon olan parti yazarlığına getirildi. Burada sanata uygulanan Nazi ideolojisinden daha fazla etkilenmeye başladı.[15] Weimar yıllarının merkezi yaklaşımı olan *Asphaltliteraten* artık modası geçmişti ve Schumann bunun yerine yeni şiirin "kahramanlığın özüne yazılması" gerektiği fikrinden etkilendi.

Üretken bir yazar (on dokuz cilt şiirin yanı sıra gazetecilik yaptı ve iki oyun yayınladı), parti yazarı ve daha sonra henüz yirmi dört yaşındayken Reich Müzik Odası *Prasidialrat*'ı olarak uzmanlık alanlarından biri, büyük törensel durumlar için senaryolar bestelemekti. Şiirleri "Almanya, Sen Ebedi Alevsin", "Reich'ın Saflığı" ve "Hitler" gibi başlıklar taşıyordu.

Yaşayan ve ölü milyonların
Tek bir iradede tüm yükselen gücü...

Bir elinde kardeşçe selamlamasına
milyonlarca uzanmış el...

Tüm çanların gürleyen gücüyle
Sesi tüm dünyada çınlıyor.

Ve dünya duyacak.

Anschluss'u bir şiirle kutlamıştı. Hitler bu şiiri o kadar sevmişti ki defalarca yayınlanmasında ısrar etmişti.[16]

Schumann İkinci Dünya Savaşı'nda Fransa ve Rusya'da savaşmış ve Demir Haç nişanı kazanmıştır. Rus cephesinde ağır yaralanmasına rağmen, iyileşir iyileşmez tekrar gönüllü oldu ve kendi deyimiyle savaş zamanında gerçekten "şiir kılığına girmiş dualar" olan şiirler yazmaya devam etti. En ünlüsü olan "Askerin Duası" Eugen Papst tarafından bestelendi ve özellikle törenlerde olmak üzere çok geniş bir alanda söylendi:

Ey Tanrım, kelimelerle aramız pek iyi değildir.
Ama lütfen şimdi dualarımızı duy:
Ruhlarımızı sağlam ve güçlü kıl.
Gerisini kendimiz hallederiz.[17]

"Ölüleri Sayma!"

"Hitler Gençliği'nin ozanı" Hans Baumann, 1933 yılında on dokuz yaşındaydı. Bavyera ormanlarından gelen masum bir çocukken, Üçüncü Reich'ta parlak bir kariyere sahip oldu ve Üçüncü Reich sona erdiğinde sadece otuz bir yaşındaydı. Çocukken "Mutlu Hans" olarak tanınıyordu ve anılarında annesini "dünyanın en iyi annesi" olarak tanımlıyordu. Babası Birinci Dünya Savaşı'ndan döndüğünde, Hans'ın "ilk arkadaşlarım" dediği bazı eski el bombaları getirmişti.[18]

Bu pastoral çocukluk Weimar Almanyası'ndaki enflasyon ve işsizlikle yumuşadı ve Baumann'ın henüz on dört yaşındayken yazdığı ilk şiirlerinden bazıları "İşsiz" ve gecekondularda yaşamayı anlatan "Dört Kat Yukarı" gibi başlıklara sahipti.

Ancak bir Katolik olarak Katolik gençlik hareketinde faal hale geldi ve bu, en ünlüsü "Morgen gehort mir", "Yarın Bana Ait" olan ve 1972 yapımı *Cabaret* filminde popüler hale gelen ilk şarkılarından bazılarının ortaya çıkmasına neden oldu. Bu şarkı Baumann'ın üne kavuşmasına yardımcı oldu. Şarkıyı on sekiz yaşındayken, Amberg'deki bir Cizvit akademisinde öğretmen olarak çalışırken yazmıştı. Yetkili rahip Baumann'ın şarkılarından o kadar etkilenmişti ki Münih'teki Katolik yayınevi Koselverlag'a başvurdu ve 1933 yılında bir derleme çıkardılar. "Yarın Bana Ait", Hitler Gençliği tarafından benimsenmeden çok önce Katolik gençlik hareketi arasında ünlendi.

Ancak Baumann, Hitler'in bir kurtarıcı olduğuna ikna oldu ve bu görüşü yansıtan 150'den fazla şarkı besteledi. Bu şarkılar otuzlu yıllar geçtikçe, özellikle de Doğu'ya yönelik olarak daha da saldırganlaştı. *Blitzkrieg* yıllarında savaş konusunda şok edici derecede kibirli olabiliyordu.

Cesur adamların titremesine rağmen,
Kalbimdeki sıkıntıya rağmen
Kederle yanarak, bayrağı yükselteceğim,
artık olmayan ellerle.

Baumann, Almanya'nın büyüklük çağında yaşamanın bir ayrıcalık olduğunu söylemeyi severdi ve bir dizi konuşmasında Hölderlin'den şu dizeleri alıntılardı

Savaş bizimdir! Sancağı yüksekte tutun,
Ey Anavatan, ve ölüleri sayma!
Sevgili ulus, senin için ölenlerin
sayısı çok değil.[19]

Ancak Baumann değişti. Hitler'in Almanya'nın düşmanlarına karşı daha fazla merhamet göstermesini savunmaya başladığı 1941-42 yıllarında yeniden düşünmüş gibi görünüyor. Bu, Gustaf Grundgens'in (bkz. s. 533) Berlin'de sahnelenmek üzere kaleme aldığı *Alexander* adlı oyunuyla doruğa ulaştı. Grundgens'in başrolde olduğu ve açılış gecesinde yirmi beş kez perdeye çıktığı oyun büyük bir başarı elde etti ve konusu Büyük İskender ile Hitler arasında pek de ince olmayan paralellikler kurdu. İskender "Dünyaya bağlı olanları hor görelim" diye haykırır ama aynı zamanda "Sevdiğim için zafer kazandım" der. Baumann bir kez daha galipler arasında hayırseverliği vurgulamış, belki de Üçüncü Reich'ta yapabileceğinin bu kadar olduğunu düşünmüştür. Goebbels oyunu iki gece sonra kapattırdı.

Kiev'de topçu yüzbaşısı olan kardeşinin orada korkunç şeyler görmüş olması ve Doğu Cephesi'nde şovmenlik yapan karısının da yürek parçalayıcı vahşetleri görmüş ve duymuş olması Baumann'ın ikinci düşüncelerini güçlendirdi. Baumann artık orduda, Doğu'da, Alman askerleri için Rus eserlerinin bile seslendirildiği ve Direniş üyeleri de dahil olmak üzere Rus konuklara izin verilen bir kültürel anlayış programını yönetiyordu. Savaştan sonra Baumann çocuk kitapları yazarı olarak uluslararası üne kavuşmuş, eserleri birçok dile çevrilmiş ve Batı Almanya, İtalya ve ABD'de ödüller kazanmıştır. Baumann hayatının sonlarına doğru (1988'de Kandinsky'nin de çok zaman geçirdiği Murnau'da öldü), "Uzun bir yaşamın en güzel yanı, insanın hatalarını düzeltebilmesidir" dedi.

Televizyonun olmadığı bir çağda Goebbels radyonun gücünü çok iyi anlamıştı. Kendisine merkezi bir kontrol sistemi miras kalmıştı ama buna rağmen propaganda bakanlığı Ulusal Yayın Şirketi'nin tüm hisselerini satın alarak

diğer -daha çevresel- yayın kuruluşları üzerinde etkili oldu. Elektrik şirketlerine ucuz radyo setleri üretmeleri için baskı yapıldı -böylece tüm vatandaşlar bir radyo setine sahip olabilecekti- ve bunları yabancı yayınları alamayacak şekilde inşa ettiler.

Hitler, sanatçıların üzerine gittiği gibi film yapımcılarının da üzerine gitti. Goebbels'in propaganda bakanı olarak atandığında ilk girişimlerinden biri, Almanya'nın en önde gelen sinemacılarını bir araya getirmek ve onlara Sergei Eisenstein'ın 1925 tarihli başyapıtı, devrimi anan ve hem bir sanat eseri hem de bir propaganda parçası olan *Potemkin Zırhlısı*'nı göstermek oldu. Işıklar yandığında Goebbels, "Beyler," dedi, "bu sizden ne istediğime dair bir fikir veriyor." Bakan bariz bir propaganda peşinde değildi; zekiydi ve daha iyisini biliyordu. Ancak filmler Reich'ı yüceltmeliydi: bu konuda hiçbir tartışma olmamalıydı. Aynı zamanda, her sinemanın programına hükümet destekli bir haber filmi ve bazen de kısa bir belgesel dahil etmesi konusunda ısrar etti.20

Savaş patlak verdiğinde Goebbels'in haber filmleri kırk dakikaya kadar çıkabiliyordu ama en büyük etkiyi yaratan belgesellerdi. Teknik açıdan çok parlak olan bu belgeseller, Weimar yıllarında pek sivrilmemiş bir oyuncu olan ve kendini yönetmen ve kurgucu olarak yeniden keşfeden Leni Riefenstahl tarafından yönetiliyordu. En iyisi, 1934'te Nürnberg'deki ilk parti kongresinin kaydı olarak bizzat Hitler tarafından sipariş edilen *Triumph des Willens* (İradenin Zaferi; 1935) idi. On altı kamera ekibinin görev aldığı film, iki yıl süren kurgunun ardından gösterildiğinde büyüleyici bir etkiye sahip oldu. Bitmek bilmeyen meşaleli geçit törenleri, birbiri ardına mikrofona bağıran konuşmacılar, söylemlere kendini kaptıran ve ardından hep bir ağızdan "Sieg Heil" diye haykıran Kahverengi Gömlekliler ve Kara Gömleklilerin muazzam düzenliliği hipnotize ediciydi.

Goebbels'in Berlin'de sahnelenen 1936 Olimpiyat Oyunları hakkında çekilmesini emrettiği *Olympia* da neredeyse onun kadar zekiceydi. Modern Olimpiyat Oyunları Naziler sayesinde orada ortaya çıkmıştı. Naziler "meşale koşusu" fikrini hayata geçirerek, yanan bir meşalenin koşucular tarafından Yunanistan'dan Berlin'e taşınmasını ve oyunların açılışına yetişmesini sağladılar.

Riefenstahl'ın oyunlarla ilgili filmi için seksen kameraman ve ekipten yararlandı ve 400 kilometre film çekti ve sonunda 1938'de Almanca, İngilizce, Fransızca ve İtalyanca film müzikleriyle iki bölümden oluşan altı saatlik bir film ortaya çıkardı. İyi kaybedenleri, üstün kazananları yüceltti ve özellikle Hitler'in aşırı hoşnutsuzluğuna rağmen dört altın madalya kazanan ABD'li zenci atlet Jesse Owens'ın güzel kasları üzerinde durdu. Olympia'nın bazı bölümleri, özellikle de platform dalışıyla ilgili olanlar, eşsiz güzelliktedir. Ancak Riefensthal Nazi sinemasının tek "kadın kahramanı" değildi: Kristina Soderbaum, Lilian Harvey ve Zarah Leander'e de övgüler yağdırılmıştı.[21]

Savaş başladıktan sonra Goebbels propagandadan en iyi şekilde yararlanmak için elindeki tüm güçleri kullandı. Kameramanlar Stuka bombardıman uçaklarına ve Panzer tümenlerine Polonya'da ilerlerken eşlik etti ama bu belgeseller sadece evdeki izleyiciler için kullanılmadı. Özel olarak düzenlenmiş versiyonlar Danimarka, Hollanda, Belçika ve Romanya'daki hükümet yetkililerine gösterilerek "direnişin anlamsızlığı" vurgulandı.

Strukaların Şarkısı

Goebbels zaferin kendi propagandasını yaptığını, yenilginin ise "yaratıcı bir deha gerektirdiğini" söylerdi ki bu söz film yönetmeni Karl Ritter'in kariyerini özetler niteliktedir.[22] Birinci Dünya Savaşı'nda pilot olan Ritter, Üçüncü Reich'ın en iyi iki ya da üç film yönetmeninden biri haline gelmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ritter şansını Münih'te ressam olarak denedi ve Hitler'in konuşmasını ilk kez orada duydu. Savaşın sonucuyla yıkıma uğrayan Ritter, Hitler'in mesajını çok daha uygun buldu ve 1925'te NSDAP'ye katıldı. Afiş tasarımı ve halkla ilişkiler yoluyla sinemaya adım atan Ritter, 1933'te Almanya'nın önde gelen film şirketlerinden biri olan UFA'dan (kısa süre sonra en büyük film şirketi haline gelecekti), tartışmasız ilk Nazi filmi olan *Hitlerjunge Quex*'in (Hitler Gençliği Quex) yapım yönetmenliğini teklif aldı. Film, Komünist babasına olan sadakati ile Hitler Gençliği hareketine olan inancı arasında kalan bir genci konu alır. Genç, Nazilerin 1920'lerin sonu ve 1930'ların başında faaliyetlerinin bir özelliği haline getirdikleri sokak karışıklıkları sırasında öldürülür.

Ritter, Stalingrad'a kadar etkisi giderek artan bir dizi film üretmeye devam etti. *Urlaub auf Ehrenwort*, Birinci Dünya Savaşı'nda görev yapan yakışıklı bir genç subay ve birliğinin, neredeyse kesin olarak ölümle karşılaşacakları bir başka savaş bölgesine gitmeden önce trenle Berlin'e geri getirilişini konu alır. Birlik Berlin'e vardığında, askerlerin bir sonraki treni beklemek için beş saatleri vardır. Askerlerin çoğu Berlin'den gelmiştir ve izin yasak olmasına rağmen, kıdemsiz subay, hepsinin trenlerine zamanında istasyonda olacaklarına dair taahhüt verdikten sonra evlerine gitmelerine izin verir. Film daha sonra karşılaştıkları zorlukları takip eder: yol boyunca onlarla alay eden pasifistler ve komünistler, sadakatsiz eşler, kocalarının işlerini ellerinden alan eşler, asi çocuklar, hastalık. İkisi hariç tüm erkekler zamanında istasyona geri döner ve diğerleri tren ilk durağına geldiğinde ona yetişir.

Non: Pour le Merite Ritter'in muhtemelen en iyi filmi olan, hava bakanlığının işbirliğiyle çekilmiş bir Birinci Dünya Savaşı pilotunun biyografisidir. Bir İngiliz asını düşüren Alman pilotlar, yara almadan kurtulan pilotu, cesaretinden ötürü akşam yemeğinde onurlandırırlar. Başka bir yerde, bir Alman

pilot, İngiliz pilotun silahlarının tutukluk yaptığını fark edince ateşi keser. Film daha sonra, henüz genç olan pilotların Weimar Cumhuriyeti'nde serpildiğini, yeteneklerinin ve savaş sicillerinin görmezden gelindiğini, ancak Hitler'in gelişiyle kurtarıldıklarını gösterir.[23]

Blitzkrieg yıllarında Ritter odağını İkinci Dünya Savaşına kaydırdı. 1941 yapımı *Stukas*, uçan birliklerdeki yoldaşlığa adanmıştır ve çok popüler bir şarkı olan "Stukalied"e yer vermiştir.[24] Film ayrıca oğulları öldürüldüğü için "üzüntü ve melankoli yerine", "[oğulları] kahramanca bir ölümle ölme ayrıcalığına sahip oldukları için gurur ve tatmin duygusu" hisseden Prusyalı anneleri tasvir etmektedir.[25] Stukalied şöyle biter:

> *Cehennemden korkmuyoruz ve asla yılmayacağız,*
> *Düşman yok edilene kadar,*
> *İngiltere, İngiltere, İngiltere ezilene kadar,*
> *Stukalar, Stukalar, Stukalar.*

Ritter Ruslar tarafından yakalandı, kaçtı ve Almanya'ya döndü. "Nazilikten arındırıldıktan" sonra Arjantin'e göç etti.[26]

Hitler'in müziğe ve müzisyenlere yönelik saldırısı, en azından amaçları bakımından, sanatçılara ve yayıncılara yönelik saldırısından daha az şiddetli değildi, ancak ortaya çıkan şey daha karmaşıktı. Arnold Schoenberg, Kurt Weill, Hanns Eisler ve Ernst Toch gibi "dejenere" besteciler ile Otto Klemperer ve Hermann Scherchen gibi orkestra şefleri 1933'ün başlarında ihraç edilerek modernist repertuar tasfiye edildi. Haziran 1933'te Berlin'de aralarında Max von Schillings ve Wilhelm Furtwangler'in de bulunduğu önde gelen müzisyenlerden oluşan bir komisyon kuruldu ve bu komisyonun görevi başkentte icra edilen müzik programlarını denetlemek ve sansürlemekti.[27]

Richard Strauss'a ve de Furtwangler'e temkinli davranıldı. Strauss'un *Die schweigsame Frau* operasının librettosunu yazan Yahudi yazar Stefan Zweig ile işbirliği engellenmedi, ancak prömiyerden kısa bir süre sonra temsiller yasaklandı ve sonunda Strauss'tan Reichsmusikkammer (RMK) müdürlüğü görevinden "yaşı ve sağlığı nedeniyle" istifa etmesi istendi. Furtwangler, rejimin Hindemith'e yönelik muamelesini protesto etmek için RMK başkan yardımcılığı görevinden istifa etmek zorunda kaldı, ancak daha fazla taciz edilmedi, en azından sonrasında.[28]

Goebbels'in propaganda bakanlığı 1936'ya kadar kendi müzik bölümüne sahip değildi ve ancak o tarihten sonra baskı arttı. Alman müziğinin sadece yüzde 2'si Yahudi kökenliydi ancak Schoenberg, Klemperer, Kurt Weill ve Hanns Eisler gibi Yahudi müzisyenlerin öne çıkması, Nazilerin ortalama bir

Alman'ın ulusal bir hazine olarak gördüğü Alman müzik geleneğini aşağılamak için bir komplo olduğu mesajını yaymasına yardımcı oldu. Yahudiler çeşitli müzik organizasyonlarından men edildiler ancak kendilerine ait, kendi kendilerini finanse eden bir kültür birliği olan Kulturbund deutscher Juden kuruldu. Kristallnacht'tan sonra Yahudi müzik yayıncıları ya kapatıldı ya da "Aryanlaştırıldı".[29]

Ancak Goebbels genel olarak ani görevden almalar konusunda dikkatliydi. İşten çıkarılan Yahudi solistlerin yerine "Aryan" solistlerin getirilmesinin zaman alacağı kendisine erkenden söylenmişti ve bu yüzden değişiklikte ısrar etmeden önce hazır olana kadar bekledi. Berlin Filarmoni Orkestrası söz konusu olduğunda, Goebbels daha yavaş hareket etmek zorunda kaldı çünkü orkestra özeldi ve müzisyenleri, tüm Yahudileri kamu (sivil) hizmetinden çıkaran ve sanatçıları müze ve sanat okulu görevlerinden uzaklaştıran Nisan 1933 Sivil Hizmet Yasası'ndan etkilenmemişti. Goebbels bunun yerine orkestranın iflasın eşiğine gelene kadar fonlardan yoksun kalmasını sağladı. Daha sonra, tüm Yahudilerin ve rejim düşmanlarının işten çıkarılması pahasına, fonları garanti ederek kurtarmaya gitti. Sonunda RMK, Erik Levi'nin verdiği rakamların da gösterdiği üzere, RKK'nın diğer şubelerinden daha fazla müzisyeni ihraç etti:

RKK Tarafından Gerçekleştirilen İhraçların Sayısı

Film	750	Basın	420
Tiyatro	535	Müzik	2.310
Yazarlık	1.303	Sanat	1.657

Yeniden uğursuz sözlerle başlamak gerekirse Kulturbund, Nazilere, Almanya'da Yahudi müzisyenler için bol miktarda iş olduğu konusunda ısrar etmelerini sağlayan propagandayı sağladı ve istatistikler de bunu doğruluyor gibi görünüyordu: Kulturbund, 1934-1938 yılları arasında Berlin, Frankfurt, Köln, Hamburg ve Münih'te 180.000 kişinin önünde çalarak 57 opera temsili ve 358 konser verdi. *Fidelio*'nun sahnelenmesi yasaklanmıştı ama bunun dışında "standart" bir repertuar sunuyordu. Durum önce taşrada kötüleşti ve 9 Kasım 1938'de Kristallnacht'ta doruğa ulaştı, ardından opera bölümü kapatıldı, ancak Eylül 1941'e kadar konserler verildi.[30]

Sanat ve müzik arasındaki ilginç bir fark, resimlerin "Aryanlaştırılamamasına" rağmen müzikte bunun gerçekleştirilmeye çalışılmasıydı. Rejim, Mendelssohn'un *Bir Yaz Gecesi Rüyası* için bestelediği ve her zaman popüler olan müziğin yerine çağdaş bestecileri davet etti (kırk dört beste üretildi, ancak hiçbiri gerçekten tutmadı). Hem Schubert hem de Schumann, Yahudi olan Heine'nin şiirlerini müziğe uyarlamıştı ve bu tür "melez" eserlerin icra edilmesinin uygunluğu

konusunda yaygın tartışmalar vardı. Mozart'ın *Cosi fan tutte*, *Le Nozze di Figaro* ve *Don Giovanni* eserlerinin librettoları vaftiz edilmiş Yahudi Lorenzo Da Ponte tarafından yazılmış ve Yahudi orkestra şefi Hermann Levi tarafından Almancaya çevrilmişti, NSKG Siegfried Anheisser'i yeni bir "Aryan" yeniden çeviri yapması için görevlendirdi. Anheisser'in çevirileri 1938 yılına gelindiğinde Almanya'daki 85 opera binasının 76'sında kabul edilmişti.[31] Bu prosedürün başka örnekleri de vardı. Hedef olanlar sadece Yahudiler değildi. Baden-Baden'deki çağdaş müzik festivali durduruldu ve Berlin'deki deneysel Kroll Operası,* Naziler iktidara gelmeden önce, ancak kısmen onların ajitasyonu sayesinde 1931'de kaldırıldı.[32] 1933'ün başlarında Nazilerin çağdaş müziğe karşı protestoları, "zenci kültürünün" yozlaşmış bir örneği olarak görülen cazın yayınlanmasının yasaklanmasıyla birlikte hız kazandı.** Sansür, 1935-36 yıllarında, Berlin Olimpiyatları öncesinde, normalden daha fazla sayıda yabancının -özellikle de Amerikalıların- Almanya'da bulunduğu bir dönemde geçici olarak gevşetilmiş, ancak kısa bir süre sonra yeniden başlatılmıştır. Mayıs 1938'de Düsseldorf'ta Adolf Ziegler'in buluşu olan bir *Entarte Musik* sergisi düzenlendi; serginin en önemli özelliği Alman müziği üzerinde yıkıcı etkisi olduğu düşünülen bestecilerin (Schönberg, Hindemith, Webern) fotoğraflarının sergilenmesiydi. Ziyaretçilerin bir düğmeye dokunarak Hindemith, Weill, Ernst Krenek ve diğerlerinden örnekler dinleyebildiği altı stant vardı.[33]

Richard Strauss'un ahenksiz müziği kınanmaktan kurtuldu ama Schoenberg'in öğrencileri Webern ve Berg'inkiler kurtulamadı. *Lulu*, Kasım 1934'te Berlin'de seslendirildi ve öyle bir skandala yol açtı ki, Berg'in başka hiçbir eseri Üçüncü Reich'ta icra edilmedi. Nazilerin Paul Hindemith'e karşı tutumu, sadece modernist müziği nedeniyle değil, Bertolt Brecht ile olan bağlantıları nedeniyle de 1933'ten önce bile düşmancaydı. Ancak, 1927'den beri Berlin Hochschule fur Musik'te kompozisyon profesörü olarak, sadece Alman besteciler üzerinde değil, tüm bir besteci kuşağı üzerinde etkili olduğu yüksek profilli bir konuma sahipti. Bir "Aryan" ve Almanya'nın Strauss'tan sonraki en önde gelen bestecisi olarak, Strauss'un Kasım 1933'te onu RMK'nın iç konseyinin bir parçası olmaya aday göstermesiyle daha da etkili oldu. Şubat 1934'te RMK'nın açılışı için "Reich'taki ilk konser" olarak lanse edilen ve Strauss, Hans Pfitzner, Siegmund von Hausegger ve Hindemith'in eserlerinin yer aldığı bir konser düzenlendi. 1930'da Boston Senfoni Orkestrası'nın ellinci yıldönümü için yazdığı *Yaylılar ve Nefesliler için Konser*'in bir performansında Berlin Filarmoni'yi yönetti. Bir ay sonra Furtwangler aynı Berlin orkestrasını

* Reichstag'ın yanmasının ardından, Kroll Operası'nın binaları Parlamento için kullanıldı.

** Almanya içinde caz yasaklanmış olsa da, diğer ülkelere yapılan propaganda yayınlarında dinleyici çekmek için swinge izin verildi. Ayrıca Lutz Templin tarafından yönetilen bir "Propaganda Kabaresi" de vardı. Buna ek olarak Göring, gece geç saatlerde radyoda konserler vermek ve turnelere çıkmak üzere birkaç dans orkestrası kurdu.

Hindemith'in yeni eseri *Mathis der Maler*'in ilk seslendirilişinde yönetti. Bu eser çok beğenildi ve eski eleştirmenler Hindemith'in "geçmişin çirkin lekelerinden" arındığına inandılar. *Mathis* kısa sürede tüm Almanya'da seslendirildi.

Ardından onu "kültürel bolşevizm", Yahudilerle özdeşleşme ve "atonalite" ile suçlayan ihbarlar ortaya çıkmaya başladı. Türk hükümetinden İstanbul'da bir müzik okulu kurması için tam zamanında bir davet geldi ve Hindemith bunu kabul etti.[34]

Göreve geldiği ilk birkaç ay içinde Almanya'daki seksen beş opera binasından kırk dokuzunda üst düzey personel değişikliği yaşandı. Yerlerine Nasyonal Sosyalistlere daha yatkın yöneticiler ve müzisyenler getirilmesine rağmen, Erik Levi 1933'ten önce sürdürülen yüksek performans standartlarının korunduğunu bildirmektedir.[35] Ayrıca, Alman tiyatrolarıyla sözleşmeli müzisyenlerin sayısı aşağıdaki gibi artmıştır:

Sezon	Şarkıcılar	Koro	Orkestra
1932-33	1.859	2.955	4.889
1937-38	2.145	3.238	5.577

Levi, savaşın patlak vermesinden sonra bile opera faaliyetlerinin yoğun bir şekilde devam ettiğini, birçok tiyatronun "önemli" bir repertuara sahip olduğunu söylüyor. Naziler Bayreuth'a büyük kaynaklar aktararak silah işçilerine ve savaş gazilerine ucuz biletler sundu.[36] Alman opera toplulukları 1942'ye kadar işgal altındaki bölgeleri ziyaret etti.

Rejime desteğini açıklayan çağdaş besteciler özenle teşvik edildi. Max von Schillings'in operaları 1933-34 sezonunda 117 temsil alırken, önceki iki sezonda bu sayılar sırasıyla 48 ve 24'tü. Aynı durum, 1931-32 sezonunda 46 olan temsil sayısı 1933-34 sezonunda 130'a yükselen Hans Pfitzner için de geçerliydi.[37] Ayrıca, babasından bile daha fazla opera besteledikten sonra 1930 yılında ölen Richard'ın oğlu Siegfried Wagner'in operalarında da ölümünden sonra bir rönesans yaşandı. Aynı zamanda, yabancı bestecilerin çağdaş operalarının önü kesildi. Levi'ye göre, Üçüncü Reich döneminde 170 kadar yeni Alman operası sahnelenmiştir. Savaş başladıktan sonra, Alman sahnesine ulaşan yeni operaların sayısı 1943-44 sezonuna kadar azalma göstermedi ve yılda on altı ile yirmi arasında prömiyer yapıldı. Aslında Wagner 1930'lar boyunca popülaritesinde bir *düşüş* yaşadı; 1932-33'te 1.837 olan temsil sayısı 1939-40'ta 1.154'e düşerken, Verdi ve Puccini'nin temsilleri arttı.[38]

RMK'ya göre 1940 yılında Almanya'da çalışan 181 daimi orkestra vardı. Nazilerin iktidara gelmesinden itibaren, Yahudi deneyimini göz ardı edersek, Almanya'daki orkestra müzisyenlerinin talihlerinde bir yükseliş yaşandı.

Standartlar Weimar dönemindeki kadar yüksek kaldı, bunda hem seçkin bir şefler kuşağının (Furtwangler, Erich Kleiber, Bruno Walter, Karl Bohm, Otto Klemperer, Hans Knappertsbusch, Hermann Scherchen, birçoğu daha sonra Almanya'yı terk etmek zorunda kaldı) hem de Alman orkestralarının Avrupa çapında üstünlük kazanmasına yardımcı olan ticari kayıt şirketlerinin büyümesinin etkisi vardı.[39]

Berlin Filarmoni Orkestrası, yeni rejimin ilk aylarında Yahudi enstrümantalistlerini kaybetmemek için çok mücadele etti, hatta onlara kendi solo parçalarını verdi. Furtwangler de en azından başlangıçta ırkın yetenekle hiçbir ilgisi olmadığını savunarak onların yanında yer aldı. Ancak gördüğümüz gibi, Goebbels tarafından iflasa sürüklenen orkestra sonunda boyun eğmek zorunda kaldı. Buna rağmen orkestranın kalite düzeyi korundu, yurtdışından şefler davet edilmeye devam edildi ve 1930'larda tüm Avrupa'da turneler yapıldı. Dönem boyunca çağdaş müzik repertuarın yaklaşık üçte birini oluşturdu.[40]

Tiyatroda Kahverengi Dönüşüm

Almanya -ve özellikle de Berlin- Weimar yıllarında tiyatrosunun canlılığıyla ünlüydü. Berlin tiyatrosu bir süre daha gücünü korumuş olsa da, Nazilerin iktidara gelmesinden sonra ülkenin diğer yerlerinde gerileme hızlı oldu. Goethe ve Schiller performansları devam etti, ancak geri kalanlar için içerik kısa sürede hafif operaya ve çoğunlukla köylü temaları hakkında modern oyunlar sergileyen *ve* köylü lehçesinde olan, artık unutulmuş oyun yazarlarının eserlerine indirgendi.[41] Tiyatro aynı zamanda "*braun* dönüşüm" olarak adlandırılan bir değişim geçirdi - tüm yönleri siyasallaştı ve bu rengini Fırtına Birlikleri'nin kahverengi gömleklerinden aldı. Hem Hitler hem de Goebbels, Weimar döneminde Alman kültürünü en çok istismar edenin tiyatro olduğuna inanıyor ya da en azından inandıklarını söylüyorlardı.

İlk Nasyonal Sosyalist prömiyer 1927'de Köln'de, Hans Johnst'un "Fransız Cumhuriyetçi hapishanesinde otururken ülkesi tarafından unutulan" milliyetçi Amerikalı devrimciyi konu alan *Thomas Paine* ile gerçekleşti. Ancak Mayıs 1933'e gelindiğinde yaşanacak değişimin müjdesi verilmişti. Ayın altısında, Prusya'nın başbakanı olarak Göring, devlet ve şehir tiyatrolarının kişisel kontrolünü ele geçirdi ve iki gün sonra Goebbels, Berlin'deki Kaiserhof Oteli'nde "Alman tiyatrosunun görevleri" üzerine özel bir yapımcı toplantısına hitap etti. "Modası geçmiş sanat formlarının" yeni *Volk* sanatı -siyasi, vatansever ve "iktidar partisinin felsefesiyle tutarlı"- lehine ortadan kaldırılmasında diretti.[42] "Önümüzdeki on yılın Alman sanatı kahramanca olacak; çelik gibi olacak; romantik, duygusal olmayan, gerçekçi olacak; büyük bir pathos ile ulusal olacak ve aynı anda hem zorunlu hem de bağlayıcı olacak, ya da bir hiç olacak."

21 Ağustos 1933'te Goebbels, bakanlığına tiyatro konusunda danışmanlık yapmak üzere, eski bir eleştirmen olan Dr. Rainer Schlosser'in başkanlığında Reichsdramaturg ofisinin kurulduğunu duyurdu. O zamana kadar yeni yönetim, on iki yeni tiyatroyu destekleyerek (ülke genelinde toplam 248 adet) tiyatro mesleğine (hizada kalmaları koşuluyla) biraz umut vermişti.

Nazilerin zevklerini göstermek için buldukları en erken fırsat 27 Mayıs-3 Haziran 1934 tarihleri arasında Dresden'de düzenlenen Birinci Nasyonal Sosyalist Tiyatro Festivali oldu. Propaganda Bakanlığı'nın (o zamanlar Promi olarak biliniyordu) fikri olan bu festivale Hitler'in kendisi de son anda katılmaya karar verdi. O zamana kadar tiyatrolar Goebbels'in kontrolü altındaydı ve Hitler yeni politikasının ve yeni *Intendant*ların yani yönetmenlerin vitrini olması için özellikle üç Berlin tiyatrosunu belirledi. Bunlar Volksbuhne için Kont Bernhard Solms (eskiden Piscator'a bağlıydı), Deutsches Theater (Reinhardt) için Heinz Hilpert ve Theater des Volkes (Reinhardt'ın eski Grosses Schauspielhaus'u) için Walter Brugmann'dı. Dresden Festivali'nden on gün önce Goebbels, özel ve kamusal tüm tiyatroların Nazilerin ırksal ve sanatsal amaçlarına uymasını, tiyatroların tek bir yükümlülüğü olduğunu, bunun da "ulusal sorumluluğun bilincinde olmak" olduğunu ve aksi takdirde sanatsal özgürlüğün "hiçbir şekilde değiştirilmeyeceğini" öngören Birleşik Tiyatro Yasası'nı açıkladı.[43] Tiyatrolara lisans verilecekti.

Goebbels'in "modernist boşboğazlar" olarak adlandırdığı grupla tartışmalarından biri de bu grupların sık sık Almanya içindeki çekişmeleri göstermeleriydi (örneğin Hauptmann'ın *Dokumacılar*'ı) ve artık buna müsamaha gösterilmeyecekti. Bu nedenle Dresden Festivali'nin programı Kleist, Schiller, Ibsen/Eckart (*Peer Gynt*), Goethe ve Shakespeare'in eserlerini içeriyordu. Bu aslında "güvenli" bir gösteriydi, propagandayı insanların boğazına çok sert bir şekilde dayamıyordu.

Berlin Grosses Schauspielhaus'un kendisi devasa bir binaydı ve farklı bir geçmişe sahipti; bir dönem bir sirke ev sahipliği yapmış, bir dönem Robert Koch'un 1890'da tüberkülozla ilgili uluslararası kongresinin düzenlendiği yer olmuş, bir dönem de 1924'te Lenin'in ölüm haberini alan işçilerin toplandığı yer olmuştu.[44] Max Reinhardt'ın (bkz. s. 433-4) gelişiyle şanlı günleri başlamış, Reinhardt zamanında tiyatro muhteşem sahneleme efektleri için bir *Kuppelhorizont* (gök kubbe) ve döner bir zeminle donatılmıştır. Mali güçlükler Reinhardt'ı, Goebbels diğerlerini satmaya zorlamadan önce bu tiyatroyu satmaya zorladı.

Tiyatronun büyüklüğü Naziler için çok çekiciydi. Hofmannsthal'ın yüzyılın başında Viyana'da "bütünün törenleri" olarak tanımladığı şeyi öyle ya da böyle yaratmaya çalıştıklarından, bu "kitlesellik duygusu" onlar için her zaman önemliydi (bkz. s. 406-7). Grosses Schauspielhaus'da prodüksiyonlar her zaman görkemli ve büyüktü; etkilerini devasa korolar, yüzlerce müzisyen, geniş

dansçı birlikleri, gerçek horoz ötüşleri ve gerçek köpek havlamalarıyla sağlıyorlardı. Yvonne Shaffer'e göre amaç, seyirciyi "mistik bir birlik içinde" yüceltmek ve birleştirmekti, ancak 1936'dan 1940'a kadar Grosses Schauspielhaus, artık Theater des Volkes olarak yeniden adlandırıldı, operetin evi haline geldi. Operetin, "operayı bilmeyenlerin operayı takdir etmesine yol açabileceği" savunuluyordu. İşçilerin memnuniyetinin "askeri öneme sahip bir görev" olduğuna inanan operetin amacı, izleyicileri Nazilerin geri getirmeyi vaat ettiği eski güzel günlerdeki hayata döndürmekti.[45]

O dönemin en yaratıcı ve çok yönlü aktör/yönetmeni, oyunculuğunun yanı sıra şarkı söyleyip dans edebilen, eşi Erika Mann, kardeşi Klaus (Thomas'ın çocukları) ve Pamela Wedekind (Frank'ın kızı) ile birlikte ülkenin dört bir yanında çalışan ve "Dörtlü Revü" adlı ünlü bir kabaresi olan Gustaf Grundgens'ti (1899-1963)."[46] Grundgens evli olmasına rağmen homoseksüeldi, ancak bu durum Göring'in onu Schauspielhaus am Gendarmenmarkt'a *Intendant* olarak atamasına ve en büyük isimleri çekmesi talimatını vermesine engel olmadı. Grundgens bunu yerine getirdi ve etrafını Werner Krauss, Emil Jannings ve Emmy Sonnemann (Göring o sıralar ona kur yapıyordu) gibi oyuncularla çevirdi. En önemlisi, Grundgens, Weimar döneminde büyük bir isim olan Jurgen Fehling'i (1885-1968) işe aldı, Nazilerin yasakladığı birçok oyun yazarının oyunlarını yönetti, ancak onayladıkları oyunları da yönetti.

Naziler açısından ideal bir yönetmen olmasa da Fehling'in yeteneği onu korudu. Reinhardt'la birçok modernist Weimar prodüksiyonunda uzun süre birlikte çalışmış olan Heinz Hilpert (1890-1967) ile birlikte, meşru tiyatroyu politikadan uzak tutmayı ve mükemmelliğini korumayı başardılar. Bu adamlar, sadece Alman klasikleri ile Shakespeare'i üreterek ve 1932 Kleist Ödülü sahibi Avusturyalı Richard Billinger gibi Nazilere uyum sağlayan oyun yazarlarının eserlerini saklayarak bir miktar dürüstlük sağladılar. Grundgens, Fehling'in 1937'de *III. Richard*'ı sahnelemesine izin verdiğinde büyük bir skandala neden oldu. Gloucester rolündeki Werner Krauss, "Goebbels'i aratmayan" çarpık ayaklarıyla sahnede topallayarak dolaştı. Clarence'ın katilleri de aynı derecede kötü bir şekilde "kahverengi gömlekler ve çizmeler içinde, Nazi fırtına birliklerine belirgin bir benzerlik göstererek" sahneye çıktılar. Hepsinden önemlisi, Gloucester kral olduğunda, "gümüş bijuteri ile süslenmiş siyah üniformalı sekiz adamdan oluşan bir falanks ona eşlik etti; Hitler'in SS'lerine benzerlikleri hem doğrudan hem de korkutucuydu."[47]

Oyunu izleyen Göring, Fehling'in görevden alınmasını istedi, ancak Grundgens bunu reddetti ve Reichsmarschall bir kez daha yenildi. Fakat Fehling Nazi oyunlarını yönetmeye devam etti. Başka yerlerde olduğu gibi, didaktik oyunlar zorunlu hale geldi ve klasikler Nazi dogmasını desteklemek üzere yeniden yorumlandı.[48]

35

Nazi Yönetiminde Bilimsel Araştırma: "Nesnellik Diye Bir Şey Yoktur"

Nazilerin iktidara gelmesinden sonraki ilk iki yıl içinde en az 1.600 akademisyen, yani toplam 5.000 üniversite hocasının yaklaşık yüzde 32'si, siyasi ya da ırksal gerekçelerle görevden alındı. 1938'in sonuna gelindiğinde, Avusturya da dahil olmak üzere Almanya, üniversite hocalarının yüzde 39'unu kaybetmişti; bu durumdan en çok Berlin ve Frankfurt etkilenmiş, onları Heidelberg takip etmişti.[1] Üçüncü Reich'ın ilk yılları, istenmeyen öğretim üyelerinin derslerini sık sık aksatan en kötü öğrenci radikalizmi dönemini teşkil ediyordu, ancak Steven Remy'nin Heidelberg üzerine yaptığı çalışmada gösterdiği üzere, birçok öğretim üyesi tasfiyelere sessizce rıza gösteriyordu. Remy, 1945 yılında derlenen Amerikan istihbarat raporlarında on beş Heidelberg profesörünün Üçüncü Reich döneminde meslektaşları hakkında muhbirlik yaptığının tespit edildiğini söylüyor. Protestolar oldu ama bunlar çok azdı. Max Weber'in sosyolog kardeşi Alfred Weber, kendi enstitüsü de dahil olmak üzere kamu binaları üzerinde gamalı haç dalgalandırma planına direnmiş, bunu yaptığı için yerel basında yerden yere vurulmuş ve kısa bir süre sonra görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır.

Hitler iktidara gelmeden önce, aralarında Nobel ödüllü fizikçi Philipp Lenard'ın da bulunduğu sadece birkaç akademisyen Nazi Partisi'ne katıldı, ancak Naziler işbaşına geldikten sonra "methiyeler başladı". Nisan 1933'te Alman Üniversiteler Birliği "yeni Alman Reich'ını" destekleyen bir bildiri yayınladı ve Kasım ayında toplam 2.000 profesörden 700'ü "Adolf Hitler'e ve Nasyonal Sosyalist devlete" destek belgesini imzaladı. Yüzlerce profesör artık partiye katılmıştı.[2]

Remy, Heidelberg'de Nasyonal Sosyalistleri destekleyen, çoğu Weimar'ı "zayıf", "yabancı" ve "Alman olmayan" diye kınayan ve birçoğunun "Almanya'nın geçmişiyle sürekliliğin ve Nasyonal Sosyalist 'hareketin' radikal, gençliğe yönelik unsurunun bir karışımını içeren ... ulusal devrim" olarak adlandırdığı

şeyi memnuniyetle karşılayan yayınlar yapıldığını söylüyor. Sosyolog Arnold Bergstraesser, demokrasiyi "1929 dünya krizi gibi bir krizin üstesinden gelmek için gerekli olan toplumsal ve siyasi birliği" sağlayamamakla suçlayarak, Nasyonal Sosyalizmin amaçlarından birinin "devlet ve toplum arasında gerçek bir birlik" kurmak olduğunu savundu. Artık ana fikrin "Devlet dışında herhangi bir alanın varlığına izin vermemek" olduğunu söyledi. İlahiyatçı Martin Dibelius, Manş Denizi'nin ötesindeki konferanslara katıldığında, İngilizler nezdinde "Alman birliğinin mucizesini" ve Naziler döneminde gerçekleşen "ahlaki yaşamın temizlenmesini" yaymayı kendine iş edinmişti.[3]

Hukukçular yeni Nazi yasalarına hukuki gerekçe sunmak için ellerinden geleni yaptılar. Genel olarak görüşleri "Alman örfi hukukunun" önemini savunmak ve "hukuk tarafından korunan bireysel haklar" kavramını reddetmekti.[4] Walter Jellinek (kendisi de Yahudi'ydi) yeni Nazi yasalarını sınıfsal, bölgesel ve dini farklılıkların üstesinden geldiği için övdü. "Birey ... tüm insan olma onurunu sadece devlete tabi olmasına borçludur." Jellinek 1934'te Hitler'in elinde yoğunlaşan siyasi gücün kötü bir şey olmadığını savundu: "Unutulmamalıdır ki, ideolojik içeriği yabancı bir dile zorlukla tercüme edilebilen Almanca Führer kelimesinde yüce gücün gönüllü bir kısıtlaması bulunmaktadır."[5]

Bu kadar çok sayıda saygın akademisyenin görevden alınması, daha genç ve daha uyumlu meslektaşlar için uygun ortam yarattı. Radikal sağda yer alan bu akademisyenlerin çoğu, böyle bir ilerlemeyi kendi haklarından biraz daha fazlası olarak görüyordu. Örneğin sosyolog Carl Brinkmann artık derslerine "nihayet özgürce konuşabiliyoruz" sözleriyle başlıyordu. Nasyonal Sosyalizm döneminde üniversitelerin alacağı şekil üzerine çalışmaya başlayan bir grup daha kıdemli isim de ortaya çıktı. Bunlar arasında Ernst Krieck, Alfred Baumler, Adolf Rein, Hans Freyer ve Martin Heidegger vardı. Pedagoji profesörü ve 1933 yılında Frankfurt Üniversitesi rektörü olan Krieck, üniversitenin elden geçirilmesi, "hiyerarşik yapısının tesviye edilmesi" ve "araştırma ve öğretimin tamamen devletin ideolojik hedeflerine odaklanması" çağrısında bulundu. "Etnik bilinci yükseltmekle" görevli Irk Politikaları Ofisi'nin şefi Walter Gross, Nasyonal Sosyalizmi desteklediğini iddia eden pek çok akademisyenin aslında "apolitik" araştırma projelerine "sığınarak" "iç desteği" sakladığından endişe ediyordu.[6] Ayrıca biyologların Yahudi kanını fizyolojik özelliklerle tanımlamakta başarısız olduğunu, bunun da kültürel klişelere geçiş yapılması gerektiği anlamına geldiğini düşünüyordu.

Üniversitelerin şekillenmesinde rol oynayanlar arasında hiçbiri, Hannah Arendt'le ilişkisi ve ona yönelik muamelesi kötü şöhretli olan filozof Martin Heidegger kadar ilginç ya da tartışmalı değildi. On sekiz yaşında genç bir felsefe öğrencisi olan Hannah Arendt (1906-75), 1924 yılında, o zamanlar Avrupa'nın yaşayan en ünlü filozofu olan ve üç yıl sonra en önemli eseri

Varlık ve Zaman'ı tamamlamak üzere olan Martin Heidegger'in (1889-1976) öğrencisi olmak üzere Marburg'a geldi. Arendt Heidegger'le ilk tanıştığında Heidegger otuz beş yaşındaydı, evliydi ve iki küçük çocuğu vardı. Bir Katolik olarak doğmuş ve rahip olmayı amaçlamıştı, bunun yerine karizmatik bir felsefe öğretim görevlisi olarak kendini yetiştirmişti.

Arendt çok farklı bir arka plandan geliyordu: Königsberg'de zarif, kozmopolit, tamamen asimile olmuş bir Yahudi ailedendi. Heidegger ve Arendt arasındaki aşk ilişkisi artık çok iyi biliniyor. Her biri diğerini dönüştürmüştü ama 1933'te hayatları dramatik bir şekilde farklı yönlere döndü. Heidegger Freiburg Üniversitesi'nin rektörlüğüne getirilmişti ve kısa süre sonra Heidegger'in Yahudilere pozisyon önermeyi reddettiği ve hatta onlara sırtını döndüğü söylentileri yayıldı. Heidegger'in rektörlük konuşmasında yaptığı Yahudi karşıtı ve Hitler yanlısı konuşma tüm dünyada haber oldu. Artık Berlin'de olan ve daha sonra itiraf ettiği gibi sevmediği bir adamla evlenen, Adorno, Marcuse ve Fromm gibilerin arasında hareket eden Arendt, Heidegger'in davranışından dolayı derinden üzülmüş ve kafası karışmıştı. Daha da kötüsü, Komünist olarak zulüm gören ve ülkeden kaçmak zorunda kalan Bertolt Brecht, Arendt'in adını ve telefon numarasını içeren adres defterini geride bıraktı. Arendt tutuklandı ve sekiz gün boyunca hapiste sorgulandı. Serbest bırakılır bırakılmaz Almanya'yı terk etti ve Paris'e yerleşti. Heidegger ile on yedi yıl boyunca görüşmeyecekti.

Heidegger Almanya'da çok önemli bir rol oynadı. Bir filozof olarak ağırlığını Üçüncü Reich'a verdi ve Nazizmi tarihe ve Alman benlik duygusuna dayandıran düşüncenin gelişmesine yardımcı oldu. Bu konuda Goebbels ve Hitler'in desteğini aldı. Akademik bir figür olarak üniversitelerin yeniden düzenlenmesinde öncü bir rol oynadı, onun rejimi altındaki başlıca "politika" tüm Yahudilerin uzaklaştırılmasıydı. Heidegger'in aracılığıyla hem fenomenolojinin kurucusu Edmund Husserl hem de eşi Yahudi olan kendi profesörü Karl Jaspers üniversitedeki görevlerinden uzaklaştırıldı. Arendt daha sonra "Martin Edmund'u öldürdü" diye yazmıştır.

Ernst Krieck kendisini Heidegger'den bile daha önemli bir Nasyonal Sosyalist filozof olarak görüyordu ama Üçüncü Reich'ta filozofların etkisi sınırlıydı: Hitler, Goebbels ve diğer liderler soyut teorilerden ziyade pratik meselelerle ilgileniyorlardı ve akademisyenleri genel olarak "elit bir oportünist grup" olarak görüyorlardı. Krieck, Heidegger ve diğerlerinin 1933 ve 1934'te yaptıkları konuşmalar ve yayınlardan çıkan ortak tema, "araştırma ve öğretimin soyut bir 'nesnel hakikat' kavramına ya da kendi iyiliği için bilgiye değil, Alman '*Volksgemeinschaft*'ına hizmet etmesi gerektiğiydi." Göttingen'de, Walter Gropius'un mimarı ve baş düşmanı Paul Schmitthenner, üniversitelerin "siyasi üniversiteler" haline gelmesi gerektiğini, araştırmaların ancak "devlete ve halka" hizmet ettiği takdirde desteklenmesi gerektiğini açıkça savundu.

Reich bakanı ve işgal altındaki Polonya'nın genel valisi Hans Frank, "Üçüncü Reich'ta eylemin kategorik zorunluluğu şudur: öyle eyleyin ki Führer eyleminizden haberdar olursa bunu onaylasın" diye vurguladı.[7]

Akademide "Alman Ruhu"

1936 yazında Heidelberg, Hitler'in "ulusal" önem atfettiği 550. kuruluş yıldönümünü kutladı.[8] Heidelberg kutlamaları, Reinhard Heydrich'in "mücadelenin ruhanileştirilmesi" olarak adlandırdığı Üçüncü Reich bağlamında "Alman bilimi" teriminin tam olarak ne anlama geldiğini ortaya koymak için bir fırsat sundu.

Heidelberg'de bu, bir önceki yıl fizik enstitüsünün adının "Aryan fiziği"-nin önde gelen savunucusu Philipp Lenard'ın adıyla değiştirilmesiyle başlamıştı. Lenard'ın kastettiği, "Alman doğa bilimleri"nin "Yahudi bilimi"nden farklı olduğuydu; birincisi, örneğin görelilik teorisinin aksine, "aşırı teorileştirme ve soyut matematiksel yapılara dayanma"dan değil, "gözlem ve deney"den oluşuyordu. Yıldönümü töreninde yapılan konuşmalarda Ernst Krieck, on dokuzuncu yüzyılda bilimin "nihayetinde insanlara hizmet etmeyen, birbirinden kopuk uzmanlıklardan oluşan bir 'yığın'a dönüştüğünü" savunarak bu durumu daha da ileri götürdü.[9]

"Aryan" fizikçiler, çeşitli bilimsel dergileri ele geçirip Aryan matematiğine adanmış kendi *Deutsche Mathematik*lerini kurarak etkilerini genişletmeye çalıştılar. ("Aryanların" söylediklerini önemsemeyen Walter Bothe'nin nükleer fizik araştırmaları Almanya'nın ilk siklotronunun yaratılmasına yol açtı). Eylemleri İngiliz ama aynı zamanda uluslararası *Nature* dergisinde öylesine eleştirildi ki, 1937 sonunda Reich Eğitim Bakanlığı Almanya'da *Nature* dergisine aboneliği yasakladı.[10]

Heidelberg kutlamalarında -Hitler'den gelen bir tebrik telgrafının yanı sıra- yeni entelektüel iklim hakkında çeşitli konuşmalar yapıldı. Reichserziehungsminister (eğitim bakanı) Bernhard Rust, akademisyenlerin ulusal ve ırksal geçmişlerinin bilimlerini şekillendirmekten başka bir işe yaramayacağını, "Yahudi-Marksist" bir fikir olan saf "nesnel bilim" diye bir şey olmadığını ve bu farkındalığın "Alman halkının iç yaşamını dönüştürdüğünü", *Wissenschaft* ile *Volk* arasında "organik bir birlik" kurmalarına yardımcı olduğunu savundu. Krieck de aynı şekilde konuşmuş, ancak "doğa bilimleri alanındaki her değerli başarının, kültür bilimlerinden daha az olmamak üzere, ilgili halkın ırksal özellikleriyle yakından bağlantılı olduğu ... tam olarak gösterilebilir" diye eklemiştir.[11]

Tüm bunlar, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden önceki yıllarda Heidelberg'de kurulan ve Almanya'nın askeri ve siyasi hazırlığına odaklanan

bir dizi yeni enstitü ve seminerle vurgulandı. 1938'de Heidelberg'in rektörü olacak olan Schmitthenner kendisini "asker, siyasetçi ve akademisyen" (yani bu sırayla) olarak tanımlıyordu. Savaş tarihi üzerine bir seminer düzenledi ve kendisini "sınır profesörü" olarak tanımladı. İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Werner Sombart'ın "Almanya'da ekonomik yaşamın ırk ve mekân olmak üzere iki temel üzerine oturduğu" yönündeki fikirlerini geliştirerek "mekânsal" araştırmalara, *Raumforschung*'a odaklandı. Klasikler çalışmaları, teoloji, yabancı diller ve edebiyat bölümlerinin hepsi etkilendi; ırk, dilin "belirleyicisi" olarak görüldü ve insanların Hıristiyan mesajını özümseme yeteneği de aynı şekilde "kan, toprak ve ırkın" bir işlevi olarak kabul edildi. Tarih öğretimi, Almanya'da Yahudilere yönelik son yasal yasakların kaldırıldığı Mart 1912 gibi yeni bir dizi "kilit tarih" veya dönüm noktası etrafında yeniden düzenlendi.[12]

Steven Remy, akademideki "Alman Ruhu"nu şu şekilde özetlemektedir: (1) "nesnelliği" reddetmesi, (2) akademinin hakikat uğruna hakikat gibi soyut kavramlara hizmet ettiğini reddetmesi, bunun yerine Alman akademisinin "Volk"a hizmet etmesi gerektiğinde ısrar etmesi, (3) "aşırı uzmanlaşmaya" karşı çıkması ve (4) ırkın merkezi bir kavram olması ve Yahudiler gibi "aşağı" ırkların temsilcilerinin "doğal dünyayı dürüst ve doğru bir şekilde inceleyemeyeceği" gibi nedenlerle Batı dünyasındaki öğretim ve araştırma geleneklerine temelden karşıydı.[13]

Biyolojik Dogmacılar: "Çağımızın Dili"

Steven Remy'nin bir üniversitenin Nazileştirilmesini yeniden inşa etmesi gibi, James R. Dow ve Hannjost Lixfeld de tek bir disiplinin -folklorun- Nazileştirilmesini araştırmışlardır.[14]

Almanya'da folklora Herder ve Grimm kardeşlere kadar uzanan güçlü bir ilgi vardı. Aslında, 1940 yılında Thomas Mann, Alman kültürü ile Batı kültürü arasındaki temel fark olarak gördüğü şeyi tanımlamıştı. "İngiliz ve Fransız yazarlar sosyal ve politik gerçekliğe dayanan sanat üretirken, Almanlar kendilerini herhangi bir tarihsel dönemin koşullarından ziyade doğanın kendisine dayanan 'efsanevi çağın saf insanlığına' adamışlardı."[15] Bu ilgi güçlü kaldı ve Weimar yıllarında Alman Halk ve Kültürel Saha Araştırmaları Merkez Çalışma İstasyonu'nda bir dizi uluslararası konferans düzenlendi. 1926'da *Volk und Rasse* dergisinin ilk sayısı çıktı. Volk kültürünün insanlara çekici gelen yanı organik, geleneksel ve sanayi işçisinin tam zıddı olmasıydı. "O [sanayi işçisi] ölü malzeme üzerinde ölü aletlerle çalışır. Çalışma temposunu güneş, mevsim ya da hava değil, yaz-kış, gece-gündüz kendi hızında ilerleyen bir makine belirler. Çalışmaları tam olarak milimetre ve kilogram cinsinden ölçülür; bu ölçülerin yaşamla hiçbir ilişkisi yoktur."

Bu görüşe göre, yalnızca *Volk* kültürü insanlara bir tatmin duygusu verebilir, diğerleri "Alman olmayan bir sera bitkisi" haline gelecektir."[16]

Nasyonal Sosyalistler folklorcuların genel yaklaşımını benimsemiş olsalar da, folklorun bundan daha geniş bir çekiciliği vardı. Kurt Huber, " aşırı hümanizm tarafından tamamen yanlış eğitilen Almanların ulusal içgüdü kaybına ..." karşı koymak için halk kültürünün "yeniden diriltilmesini" savundu. Wolfgang Emmerich, Gottfried Benn'in "köylülük bir iş kolu değil, içsel bir tutumdur" fikrini inceledi.[17] Bir başka akademisyene göre Alman mitolojisinin kalıntıları "burjuva uygarlığına karşı gizli bir direniş gücüydü." Ancestral Inheritance Inc. (Ata Mirası A.Ş.) şirketinin kurucusu Herman Wirth, "erken Taş Devri din ve dünya görüşünün sürekliliğine" sarsılmaz bir inançla doluydu. Bunların hepsi biyolojik dogmacılığın bir biçimiydi. Max Hildebert Boehm, sosyolog Wilhelm Riehl'in dört S'sini -*Stamm*, *Siedlung*, *Sprache*, *Sitte* (kabile, yerleşim, dil, gelenek)- "çağımızın diline" -kan, toprak, halk-millet ve halk düzeni (*Blut*, *Boden*, *Volkstum*, *Volksordnung*)- uyarladı. Hepsinden önemlisi, Sosyal-Darwinist hayatta kalma "kader mücadelesi" mitosunun "yüceltilmesi", karanlık ve trajik olana (tanrıların alacakaranlığı) vurgu yapılması ve yabancı etkilerin karalanmasıydı. Bu görüşe göre yüksek kültür, önüne çıkan her yabancı etkinin peşinden koşan "bir sürtük gibiydi". 1928'de William Stapel, Almanlığı deneyimlemek isteyen herkesin "Alman ormanlarında yaşamış, Alman kızlarına kur yapmış, Alman çiftçiliği ve Alman el işçiliği ile uğraşmış" olması gerektiğini söyledi.[18]

Hermann Strobach, Alman Folklor Dernekleri Birliği'nin Nazilerin iktidara gelişine hemen ve "dikkat çekici" bir tepki verdiğini ve Ekim 1933'teki konferansında "Nasyonal Sosyalizm ve Folklor" ve "Folklorun Sosyopolitik Görevi" konulu konferanslar düzenlediğini belirtmiştir. Bir sonraki yıl yapılan konferansta folklorcular Hitler'e bir telgraf göndererek "halkımızın Almanlığını güçlendirmek ve artırmak" için çalışacaklarına dair söz verdiler.[19]

Christoph Daxelmuller, Jewish Volkskunde'nin 1898'den beri hem doğu hem de batı Avrupalı akademisyenlerin işbirliği sayesinde geliştiğini, Hamburg ve Viyana'da "Yahudilik Bilimi" için örgütsel merkezler bulunduğunu, Berlin'de de Yahudilik Bilimi için bir Akademi ve Yahudilik Araştırmaları için bir Öğretim Enstitüsü ile Breslau'da bir Yahudi-Teoloji Semineri olduğunu söyler. Ayrıca bir de Yahudi Folkloru Derneği vardı. Bunların hepsi kapatıldı ve kitapları gibi tüm varlıkları imha edildi ya da dağıtıldı. Bu kapatmalara karşı "Yahudi Sorununun Araştırılması için" birkaç enstitü açıldı. Bunlardan Berlin'deki en önemlisi, Propaganda Bakanlığı'nın "Yahudi uzmanı" haline gelen Wilhelm Ziegler tarafından yönetiliyordu. Alfred Rosenberg'in 1941'de Frankfurt am Main'de kurduğu Yahudi Sorunu Araştırma Enstitüsü, Paris'teki Bibliothek Rothschild'i, Alliance Israelite Universelle'i ve Librairie Lipschutz'u

bünyesine kattı.[20] Bu enstitü kendisini Yahudi sorununa "birleşik bir çözüm" için koordinasyon merkezi olarak görüyordu.*

1934 baharında Der Reichsbund Volkstum und Heimat'ın (Halk-Millet ve Vatan için Reich Birliği) yayın organı olan *Volkstum und Heimat* (Halk-Millet ve Vatan) adlı yeni bir dergi çıktı. Dergi yayın hayatına başladığında, Reich Birliği'ne üye olan yaklaşık 4 milyon kişi ve siyasi olarak koordine edilmiş yaklaşık 10.000 cemiyet vardı, ancak bu farklı bir "örgüt"tü. Uzmanlıklardan kaçınılıyor, bunun yerine yerel kültüre duydukları coşkuyla takipçilerini etkileyecek "özgün, karakteristik ve değerli dostlar" aranıyor ve yerel gruplara örnek olarak liderlik etmeleri isteniyordu. Yerel grupların yöresel özelliklerini sergileyerek geçit töreni yapacakları festivaller planlandı -omuzlarında küreklerle işçiler, saban çeken "bakireler", etraflarına sarılmış ekim torbalarıyla çiftçiler. Birliğin görevi köylü yaşamını ve kırsal değerleri yüceltmekti.

Anna Oesterle, Atalardan Kalan Miras Bürosu'nu, Ahnenerbe'yi ve bunun folklor araştırmaları üzerindeki etkisini incelemiştir. Görünüşe göre bu kurum, halk şarkıları araştırmaları ve dini folklorla ilgilenen, rekabet ve kıskançlıklarla dolu bir lağım çukuruydu; özel parayla kurulan ve Entelektüel Tarih Derneği adı verilen özel bir kuruluş olarak başladı.[21] İlk günlerde görev alanların çoğu Hint-Germen geleneğinde eğitim almış akademisyenlerdi ve temel ilgi alanları başlangıçta antik entelektüel tarihti. Örneğin Herman Wirth, "Nordik ırkın yeniden doğuşunu ve insanlığın uygarlığın lanetinden kurtulmasını" umarak "gerçek Alman maneviyatının güçlendirilmesine" ilgi duyuyordu.

Ahnenerbe'nin tartışmasız lideri olan Himmler, Rosenberg ya da Göring ile sık sık tartışmak zorunda kalsa da, SS'i Ahnenerbe aracılığıyla yavaş yavaş akademik hayata taşıdı.[22] Himmler'in temel kaygılarından biri Alman kökenleriydi. Himmler'in zihninde iki unsur vardı: Almanların "Nordik" soyunun izini sürme kaygısı ve eski dinlerin ve mitolojinin anahtarını elinde tuttuğunu ve Cermenlerin "kurucu" ırkını oluşturduğunu düşündüğü Orta Asya'daki sözde Aryan ırkına duyduğu derin ilgi. Finlandiya, İzlanda, Mezopotamya, (Himmler'in kayıp kıta Atlantis'in güney ucunu oluşturduğunu düşündüğü) Kanarya Adaları, (Himmler'in uygarlığın Aryanlar tarafından kurulduğunu düşündüğü) And Dağları ve hatta Tibet'te iyi finanse edilen bir dizi keşif gezisinde az ya da çok seçkin -ve az ya da çok fırsatçı- antropologların, etnologların, oryantalistlerin, runologların, filologların, hanedanlık armaları uzmanlarının ve arkeologların yardımını aldı. Tunç Çağı kaya oymalarını ve Paleolitik mağaraları incelediler, antik mezarları kazdılar, farklı türde çadırlar, sikkeler, kafatasları ve iğneler topladılar, sayısız fotoğraf çektiler, halk hikayelerini ve lehçelerini kaydettiler ve Tibet'te gözetlendiklerinden endişe ettiler.[23] Hepsi Noel Günü[24] Lhasa'nın "beyaz ve şarap renkli duvarlarına" girmeden önce

* Kütüphanesinde hepsi yağmalanmış olmak üzere yarım milyon kitap bulunuyordu.

hastalandı.[25] Götüremedikleri şeylerin alçı kalıplarını yaptılar ve geleneksel Hıristiyanlığın yerine Almanya'ya tanıtmak amacıyla antik ayinleri incelediler. Germanien adlı aylık bir dergi yayınladılar, ancak bu bir yana, çok az proje düzgün bir şekilde tamamlandığı veya Himmler'in genel görüşüne dahil edildiği için bu faaliyetlerden ne anlam çıkarılacağını bilmek zordur çünkü savaş sırasında, "Almanlığın" tarihini ve sürekliliğini anlamaya yardımcı olacak malları "geri gönderme" kisvesi altında, SS kuvvetleri (ve bazen Gestapo) utanmazca sayısız sanat ve kültür soygunu gerçekleştirdi. Bu süreç Litvanya ve Estonya'da başladı, ardından Polonya'ya ve hatta Fransa'ya yayıldı. Bunun "kılıfı" olarak Himmler kendisini Reichskommissar fur Festigung deutschen Volkstums (Alman Halkını Sağlamlaştırma Reich Komiseri) ilan etti.

NAZİLERİN BİLİM ALGISI

Stern dergisi tarafından 2007 yılında yapılan bir ankete göre her dört Almandan biri Nazi yönetiminin "iyi yanları" olduğuna inanıyordu. Bunlardan biri "anneye duyulan yüksek saygı", bir diğeri ise *Autobahn* (otoyol) sistemiydi. Hitler genellikle Almanya'nın etkileyici otobanlarını başlatan kişi olarak gösterilir, ancak aslında bu yollar ilk olarak Weimar döneminde tasarlanmıştır. Benzer şekilde, Hitler bazen gösterildiği gibi tam bir bilim meraklısı da değildi. Berlin'deki Kummersdorf West'te ordunun balistik füze programını yöneten fizikçilerden biri olan Walter Dornberger (herkesten çok önce), sonradan Führer'in kendisine açıklandığında füze teknolojisinin önemini hiçbir zaman gerçekten kavrayamadığını söylemiştir. Savaştan sonraki duruşmasında Albert Speer, Hitler'in teknoloji konusunda oldukça tuhaf görüşleri olduğunu doğrulamıştır. Makineli tüfeğe karşıydı çünkü "askerleri korkaklaştırıyor ve yakın dövüşü imkansız hale getiriyordu."[26] 1944'te Luftwaffe yüksek komutanlığı Me-262 jetini avcı uçağı olarak kullanmak istediğinde, Hitler bunun sadece bombardıman uçağı olarak kullanılmasında ısrar etti (eninde sonunda New York'u bombalayabilmek istiyordu) ve jetlerle hava savaşının beyin üzerinde tehlikeli bir etkisi olduğunu savundu. Nükleer fiziğin devrim niteliğindeki doğasını kavrayamamış ve Almanların atom bombası yapma girişimlerine, "Yahudi sahte bilimine" dayandığı için güvenmemiştir. (İktidarı ele geçirmeden önce, öğrencilerin okulda öğrenmek zorunda oldukları fen derslerinin miktarını azaltacağına söz vermişti). Hanns Horbiger'in evrenin buzdan oluştuğunu iddia eden "buzul kozmojenisi" teorisine büyük ilgi duyuyordu. Hitler, bilimdeki "ilerlemenin" insanı yanlışlıkla doğaya hükmedebileceğine inandırdığına inanıyordu. Bunun yerine, "doğa yasalarıyla sezgisel bir tanışıklığa" inandığını söyledi.[27]

Sanatçılarda olduğu gibi, bilim adamlarının görevden alınması da Hitler'in şansölye olmasından hemen sonra, 1933 baharında başladı. Çoğunlukla

bilimin, özellikle de fizik, kimya, matematik ve jeoloji gibi "sert" bilimlerin siyasi rejimlerden etkilenmeyeceği düşünülebilir. Ne de olsa, doğanın temel yapı taşları üzerine yapılan araştırmaların, entelektüel çalışmaların olabileceği kadar siyasi imalardan uzak olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Ancak Nazi Almanya'sında hiçbir şeye kesin gözüyle bakılamazdı. Bazı Yahudi akademisyenler, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce işe girmişlerse, savaşa katılmışlarsa ya da savaşa katılmış babaları veya oğulları varsa, bir süreliğine muaf tutuldular. Ancak böyle bir muafiyet için başvuruda bulunmak gerekiyordu ve sitrik asit döngüsünü keşfettiği için 1952'de Nobel Ödülü kazanacak olan Hans Krebs, o sırada çalıştığı Freiburg hastanesinin laboratuvarlarında Hitler'e en ufak bir ilgi göstermemiş olan insanların nasıl birdenbire "Nazi örgütlerinin üniformaları içinde görülmeye başladığını" anlattığı bir hatırasını yazdı.[28] Ortam hızla kutuplaştı.

Einstein'a yönelik zulüm erken başlamıştı. Büyük ölçüde Arthur Eddington'ın Kasım 1919'da genel görelilik kuramının öngörülerinin deneysel olarak doğrulanmasını sağladığını duyurmasının ardından aldığı uluslararası takdir nedeniyle saldırıya uğramıştı. Einstein'a destek verenler de vardı. 1920'de Londra'daki Alman Büyükelçisi Dışişleri Bakanlığı'nı özel olarak uyararak "Profesör Einstein şu anda birinci dereceden bir kültürel faktördür. Birlikte gerçek bir kültürel propaganda yürütebileceğimiz böyle bir adamı Almanya'dan kovmamalıyız." Ancak iki yıl sonra, Dışişleri Bakanı Walther Rathenau'nun öldürülmesinin ardından, Einstein'ın da hedeflenen kurbanlar listesinde olduğuna dair doğrulanmamış haberler sızdı ve Einstein "şeytani bir canavar" olarak tanımlandı.[29]

Naziler on yıl sonra iktidarı ele geçirdiğinde, harekete geçmekte gecikmedi. Ocak 1933'te Einstein Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptığı bir ziyaret için Berlin'den ayrılmıştı. Bir dizi kişisel sorunla karşı karşıya olmasına rağmen, Naziler yönetimde olduğu sürece Berlin'deki üniversitedeki ve Kaiser Wilhelm Gesellschaft'taki görevlerine geri dönmeyeceğini açıkladı.[30] Naziler bu iltifata banka hesabını dondurarak, evinde Komünistler tarafından saklandığı iddia edilen silahları arayarak ve görelilik üzerine yazdığı popüler bir kitabın kopyalarını alenen yakarak karşılık verdi. Baharın ilerleyen günlerinde rejim bir "devlet düşmanları" kataloğu yayınladı: Einstein'ın resmi listenin başındaydı ve fotoğrafın altında "Henüz asılmadı" yazıyordu. Sonunda Princeton'da yeni kurulan İleri Araştırmalar Enstitüsü'nde bir yer buldu. Haber yayınlandığında Almanya'da bir gazete şu manşeti attı: "Einstein'dan İyi Haber - Geri Dönmüyor." Einstein 28 Mart 1933'te Prusya Bilimler Akademisi üyeliğinden istifa ederek herhangi bir Nazinin kendisini kovmasını engelledi ve eski meslektaşlarından hiçbirinin -Max von Laue veya Max Planck'ın bile- kendisine yapılan muameleyi protesto etmek için herhangi bir

girişimde bulunmamasından dolayı üzüntü duydu. Daha sonra şöyle yazmıştır: "Alman entelektüellerinin davranışları -bir grup olarak- ayaktakımından daha iyi değildi."[31]

Einstein Almanya'yı terk eden tek ünlü fizikçi değildi. Teorik fizikçilerin yarısı ve kuantum veya nükleer fizik alanındaki en iyi kişilerin çoğu da dahil olmak üzere 1933 öncesi fizik camiasının yaklaşık yüzde 25'i kaybedildi. Einstein ve Franck'ın yanı sıra, hepsi de Nobel Ödülü sahibi olan Gustav Hertz, Erwin Schrödinger, Victor Hess ve Peter Debye, ayrıca Otto Stern, Felix Bloch, Max Born, Eugen Wigner, Hans Bethe, Dennis Gabor, Georg von Hevesy ve Gerhard Herzberg'in yanı sıra matematikçiler Richard Courant, Hermann Weyl ve Einstein tarafından gelmiş geçmiş en iyi kadın matematikçi olarak tanımlanan Emmy Noether vardı. Dünya çapında yaklaşık yüz meslektaşı 1933 ve 1941 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'ne sığındı ve Leo Szilard, yerinden edilen akademisyenlere iş sağlamak amacıyla Akademik Yardım Konseyi'ni kurmak için İngiltere'de çok çalıştı. John Cornwell'e göre, Alman fizik camiası mutlak sayı olarak küçülmedi çünkü işten çıkarılanların yerini dolduracak çok sayıda insan vardı, "ancak bilim insanlarının kalitesi düştü ve temel araştırmalar durgunlaştı."[32]

Max Planck, Kaiser Wilhelm Fiziksel Kimya Enstitüsü (KWI) başkanlığından istifa etmek zorunda kalan Fritz Haber için iyi şeyler söylemeye çalıştı. Planck Hitler'i görmeye gitti ve daha sonra kendisinin yazdığına göre, "insanlık için bazıları değerli bazıları değersiz olan farklı türde Yahudiler" olduğunu ve ayrım yapmak gerektiğini söyledi. Hitler onu azarlayarak şöyle dedi: "Bu doğru değil. Yahudi Yahudidir; tüm Yahudiler çapak gibi birbirine yapışır."

Einstein ya da Haber'den biraz daha az ünlü bilim insanları için Nazilerin tavrını tahmin etmek bazen zordu. Karl von Frisch, arıların petek üzerindeki dansları aracılığıyla diğer arılara besin kaynakları hakkında bilgi verdiği "arıların dilini" keşfeden ilk zoologdu. Frisch'in deneyleri halkın hayal gücünü yakaladı ve popüler kitapları en çok satanlar arasına girdi. Bu durum, 1933 tarihli Kamu Hizmeti Yasası uyarınca Frisch'ten Aryan kökenli olduğunu kanıtlamasını isteyen Naziler için pek bir sorun teşkil etmedi. Anlaşmazlık noktası anne tarafından büyükannesiydi ve onun " Aryan olmayan" biri olması mümkündü. Bu nedenle Münih Üniversitesi'ndeki öğrenci gazetesinde Frisch'e karşı şiddetli bir kampanya yürütüldü ve Frisch ancak 1941'de Almanya'da birkaç yüz bin arı kolonisini öldüren bir arı hastalığı olan nosema salgını olduğu için hayatta kalabildi. Bu durum meyve yetiştiriciliğine ciddi zarar verdi ve o aşamada Almanya kendi gıdasını yetiştirmek zorunda kaldı. Reich hükümeti, Frisch'in durumu kurtarmak için en iyi adam olduğu sonucuna vardı.

Son araştırmalara göre, 1933 ile savaşın patlak vermesi arasında biyologların yaklaşık yüzde 13'ü, beşte dördü "ırksal" nedenlerle olmak üzere, işten

çıkarıldı. İşlerini kaybedenlerin yaklaşık dörtte üçü göç etmiş, kovulan biyologlar ortalama olarak Almanya'da kalan meslektaşlarından çok daha başarılı olmuşlardır. Konu en çok iki alanda zarar gördü: bakterilerin moleküler genetiği ve fajlar (bakterileri avlayan virüsler).

İstatistiğin tuhaflıklarından biri olarak, doktorların diğer meslek mensuplarına kıyasla daha hevesli Naziler olduğunu artık biliyoruz - Alman doktorların yüzde 44,8'i NSDAP'ye katıldı.[33] Weimar Cumhuriyeti'nde doktor/hasta oranının 600'de 1'le sınırlı olması da buna yardımcı oldu. Yahudi doktorlar sınır dışı edildikçe (1939'a kadar yaklaşık 2.600), Yahudi olmayan meslektaşlarına her zamankinden daha fazla talep oldu.

Aslında, modern tarih araştırmalarının odak noktası, "ırk bilimi" konusunda uzmanlaşmış küçük bir azınlık olan tıp adamlarına odaklanmaktan, Alman doktorların bir bütün olarak, daha fazla etik ve sosyalleşme eğitimi içeren uygun profesyonelleşme pahasına, "sert" bilimsel anlamda çok hızlı modernleşip modernleşmediğine dair daha geniş bir resme kaymıştır. Yaygın sosyal sigorta sayesinde Weimar Almanya'sında, yüzde 13'ü Yahudi olan doktor bolluğu vardı. 1933 yılında tıp öğrencilerinin yüzde 36'sı Yahudi'ydi ve bu nedenle ırk yasaları yürürlüğe girdiğinde, Yahudi olmayan doktorların ve tıp öğrencilerinin Nazilere minnettar olmak için her türlü nedeni vardı. Alman doktorların diğer ülkelere kıyasla daha az "sosyalleşip sosyalleşmediği" sorusu henüz çözüme kavuşmuş değil, ancak doktorların NSDAP'de aşırı temsil edildiği şüphesiz.[34]

Psikanaliz bir "Yahudi bilimi" olarak görüldüğü için saldırıya uğradı. Berlin Psikanaliz Derneği Yahudi üyelerinden arındırıldı ve liderlik Reichsmarschall Hermann'ın kuzeni M. H. Göring'e geçti. Göring, Üçüncü Reich'ta psikanalizin temel metinlerinden birinin Kavgam olacağının bilinmesine izin verdi. Alman Psikoterapi Derneği, yeni başkanı Carl Jung'un yönetiminde Uluslararası Genel Tıbbi Psikoterapi Derneği olarak yeniden adlandırıldı, ancak Adlerciler de eşit derecede güçlü bir şekilde temsil ediliyordu.[35] Jung daha sonra Yahudi meslektaşlarına yardım etmek için elinden gelen her şeyi yaptığını iddia edecekti, ancak Freud uzun süredir ondan Yahudi karşıtlığı konusunda şüpheleniyordu (bkz. s. 553-556) ve kesinlikle teorik çalışmalarında Jung, kurucunun "ruhsuz materyalizminin" kısmen Yahudiliğinin bir yansıması olduğunu savunarak Freud'u hedef aldı. Julius Streicher de buna katıldı.36 Psikolojinin Nazileştirilmesi, Alman üniversitelerindeki on beş psikoloji profesöründen altısının kürsülerinin Yahudiler tarafından işgal edilmesiyle ve Alman Psikoloji Derneği ile Berlin Psikoloji Enstitüsü'nün tasfiye edilmesiyle tamamlandı; burada müdürün ofisi "ihanet" kanıtı bulmak için didik didik arandı (hiçbir şey bulunamadı ama Gestalt okulunun kurucularından biri olan müdür Wolfgang Kohler, hayatı çekilmez hale getirildiği için daha sonra istifa etti). Ekim 1933'te psikanalizin Leipzig'deki Psikoloji Kongresi'nde

yasaklanması da büyük bir şok yarattı. Sayıları giderek artan psikanalistler Amerika Birleşik Devletleri'ne yöneldi.

Amerikalı psikologlar Freudyen teoriye pek sıcak bakmıyorlardı -William James ve pragmatizm daha etkiliydi. Ancak Amerikan Psikoloji Derneği Yerinden Edilmiş Yabancı Psikologlar Komitesi kurdu ve 1940'a gelindiğinde 134'ü çoktan Amerika'ya gelmiş olan 2.169 önde gelen profesyonelle (hepsi psikanalist değildi) temas halindeydi: Karen Horney, Bruno Bettelheim, Else Frenkel-Brunswik ve David Rapaport bunların arasındaydı.

Mart 1938'de Avusturya Reich'ın bir parçası ilan edildiğinde Freud seksen iki yaşındaydı ve iyi olmaktan çok uzaktı. Başta Londra'daki Ernest Jones olmak üzere birçok arkadaşı onun için endişeleniyordu ama Başkan Franklin Roosevelt bile kendisine bilgi verilmesini istiyordu. ABD'nin Paris Büyükelçisi William Bullitt'e "Freud'un durumunu" takip etmesi talimatı verildi ve o da Viyana'daki başkonsolosluk personelinin Freud'a "dostça bir ilgi" göstermesini sağladı. Ernest Jones, Freud'un Londra'ya yerleşme olasılığı hakkında İngiltere'de sondajlar yaptırdıktan sonra aceleyle Viyana'ya gitti, ancak oraya vardığında Jones, Freud'u taşınmaya isteksiz buldu. Freud'u ikna eden tek şey, çocuklarının yurtdışında daha iyi bir geleceğe sahip olacağı gerçeğiydi.

Freud ayrılamadan önce "dosyası" Himmler'e kadar iletildi ve görünüşe göre nihai güvenliğini garanti altına alan sadece Başkan Roosevelt'in yakın ilgisi oldu. Naziler Freud'un ayrılmadan önce tüm borçlarını kapatması konusunda ısrar etmiş ve Freud'unki en son gelecek şekilde çıkış vizelerini birer birer göndermişlerdir. Sonunda evrakları geldiğinde Gestapo, Freud'a zorla imzalatılan ve kendisine uygun şekilde davranıldığını teyit eden bir belge de getirdi. "Gestapo'yu herkese içtenlikle tavsiye edebilirim" diye ekleyerek imzaladı.

1934 yılında, Üçüncü Reich'ın eğitim bakanı Bernhard Rust, matematikçi David Hilbert'e, Gauss, Riemann ve Felix Klein'ın memleketi ve 200 yıl boyunca dünyanın matematik merkezi olan Göttingen'in Yahudi matematikçilerin uzaklaştırılmasından sonra nasıl acı çektiğini sordu. "Acı çekmek mi?" Hilbert meşhur cevabını verdi. "Acı çekmedi Sayın Bakan. Artık böyle bir yer mevcut değil!"[37]

* * *

Hitler'in engizisyonu herkes için açık hale geldikten sonra; Belçika, İngiltere, Danimarka, Fransa, Hollanda, İsveç ve İsviçre'de acil durum komiteleri kurulmuştur. İngiltere'de, London School of Economics'ten William Beveridge başkanlığında, İngiliz üniversitelerinin yöneticileri tarafından Akademik Yardım Konseyi (AAC) oluşturuldu. Kasım 1938'e kadar 161'i Amerika Birleşik Devletleri'nde olmak üzere 36 ülkede 524 kişiyi akademik pozisyonlara yerleştirdi. Elbette sadece matematikçilere yardım edilmedi. Bir grup mülteci Alman

akademisyen Yurtdışındaki Alman Akademisyenler Acil Durum Derneği'ni kurdu. Bu dernek, meslektaşlarını mümkün olduğunca işe yerleştirmeye çalıştı, aynı zamanda akademik görevlerinden alınan Almanların 1.500 isimden oluşan ayrıntılı bir listesini hazırladı ve bu liste diğer dernekler için yararlı oldu. Acil Durum Cemiyeti, Türkiye'de 1933 baharında Atatürk'ün ülkeyi Batılılaştırma çabasının bir parçası olarak İstanbul Üniversitesi'ni yeniden düzenlemesinden de yararlandı. Aralarında Paul Hindemith ve daha sonra abluka sırasında Batı Berlin Belediye Başkanı olan Ernst Reuter'in de bulunduğu Alman akademisyenler, 1933 ve 1935'te İstanbul Hukuk Fakültesi'nin üniversiteye dönüştürüldüğü benzer bir plan kapsamında işe alındılar. Bu akademisyenler kendi akademik dergilerini kurdular çünkü ne ülkelerinde ne de İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yayın yapmaları çok zordu. Türkiye'deki Alman dergisi sadece on sekiz sayı çıkabildi ve bu sayılar artık koleksiyonluk. Dermatolojiden Sanskritçeye kadar her konuda makaleler içeriyordu.[38]

Hitler'in daha kalıcı bir hediyesi ise çok farklı bir süreli yayın olan *Mathematical Reviews* oldu. Bu yeni derginin ilk sayısı çıktığında pek dikkat çekmemişti - 1939'da çoğu insanın aklında başka şeyler vardı. Ancak, matematikçilerin kısa süre sonra ona vermeye başladıkları isimle MR'nin ortaya çıkışı sessiz bir şekilde hem dramatik hem de önemliydi. O zamana kadar, dünyanın dört bir yanından onlarca dilde makalelerin özetlendiği en önemli matematik dergisi, 1931 yılında Berlin'deki Springer Verlag tarafından çıkarılmaya başlanan *Zentralblatt fur Mathematik und ihre Grenzgebiete* idi. Ancak 1938 yılında, yönetim kurulu üyesi ve Yahudi olan İtalyan matematikçi Tullio Levi-Civita görevden alınınca, uluslararası danışma kurulunun birçok üyesi de istifa etti. *Science* dergisindeki bir makale, Yahudilerin makalelerinin artık *Zentralblatt*'ta özetlenmediğini ve durumu endişeyle izleyen Amerikalı matematikçilerin dergiyi satın almayı düşündüklerini bildiriyordu. Springer satmayı kabul etmedi ama derginin biri ABD, Britanya, İngiliz Milletler Topluluğu ve Sovyetler Birliği için, diğeri Almanya ve yakın ülkeler için olmak üzere farklı versiyonlarını üretecek iki yayın kurulu önerdi. Amerikalı matematikçiler bu hakaret karşısında o kadar öfkelendiler ki Mayıs 1939'da kendi dergilerini kurmak için karar aldılar.[39]

Nisan 1933 gibi erken bir tarihte, Rockefeller Vakfı'ndaki yetkililer bireysel olarak akademisyenlere nasıl yardım edebileceklerini düşünmeye başladılar. Bir acil durum komitesi için fon bulundu, ancak komitenin dikkatli hareket etmesi gerekiyordu; Buhran hala can yakıyordu ve iş imkanları kısıtlıydı. O yılın ekim ayında, komitenin başkan yardımcısı Edward R. Murrow, toplam 27.000 bursiyerden 2.000 kadarının 240 kurumdan ayrıldığını hesapladı. Bu çok fazla kişi demekti ve toptan göç sadece Amerikalı akademisyenleri yerinden etme riski taşımıyor, aynı zamanda antisemitizmi de tetikleyebilirdi. Sonunda

acil durum komitesi politikasının "acıları dindirmek yerine bilime yardımcı olmak" olduğuna karar verdi. Bu nedenle, başarıları halihazırda kabul gören akademisyenlere odaklandılar; bundan en çok yararlanan kişi Göttingen'den Richard Courant oldu. Avrupa'da 1939'da savaş patlak vermeden önce 51 matematikçi Amerika'ya getirilmişti; 1945'e gelindiğinde bu sayı 150'nin biraz altındaydı.[40] Yaşı ne olursa olsun her bilim adamı iş buldu. Gaz fırınlarında ölen 6 milyon Yahudi'nin yanında 150 kişi kulağa çok fazla gelmese de, diğer tüm meslek gruplarından daha fazla matematikçiye yardım edildi.[41]

Ancak Alman bilim dünyasının tam bir resmini ortaya koyabilmek için, kaba antisemitizme, Hitler, Himmler ve Rust gibilerin bilimsel ilke ve yöntemleri kavrayamamalarına rağmen Alman bilim dünyasının başarılı olduğu üç alanı anlatmamız gerekiyor. Almanların güçlü olduğu tek alan roket ve jet teknolojisi değildi.

Bunlardan ilki Nazilerin kansere karşı savaşıydı. Almanlar, gördüğümüz gibi, kömür katranı türevleri konusunda öncülük ettikleri için -boya endüstrisinin ve ardından ilaç endüstrisinin arkasındaki temel süreç- kanserin yeni ürünlerin çoğuyla ilişkili olduğunun da farkındaydılar. Aynı şekilde, röntgen ışınlarını icat eden Almanlar da 1902 gibi erken bir tarihte bu ışınlar ile kanser, özellikle de lösemi arasında bir bağlantı olduğunu fark ettiler.

Bu sonuçlar Almanya'da ilk olarak kanseri *önlemeye* yönelik bir kampanyanın başlamasına neden oldu - sigara karşıtı kampanyalar, bu fikir başkalarının aklına gelmeden çok önce başladı ve erkekler "arabalarını kontrol ettikleri sıklıkta" kolonlarını kontrol etmeleri konusunda uyarıldı. 1938 gibi erken bir tarihte Alman bilim insanları on iki farklı kanser türü ile asbest arasında bir bağlantı bulmuştu.[42] 1950'lerde sigara ve kanser arasındaki bağlantı üzerinde çalışan İngiliz Richard Doll (daha sonra Sir Richard), 1930'larda Almanya'da eğitim görmüş ve Yahudilerin "kanser", Nazi fırtına birliklerinin ise bu "tümörleri" hedef alan röntgen ışınları olarak tasvir edildiğini görünce şok olmuştu.

Alman bilim adamları kanser ve beslenme, özellikle de gıda katkı maddeleri arasındaki bağlantıları ilk araştıranlar arasındaydı ve aynı zamanda doğal gıdaları, özellikle de tam buğday ekmeğini (beyaz ekmek "Fransız devrimci icadı" olarak kınanıyordu) ilk teşvik edenler de onlardı.[43] Alkolün kansere yol açtığından şüpheleniliyordu, ancak Naziler tütünün rolüne odaklanma konusunda herkesten çok daha ileri gittiler: kamusal alanlarda sigara içmek yasaklandı, sigara reklamları yasaklandı, trenlerde "sigara içilmeyen" vagonlar oluşturuldu. Hitler'in iktidara gelmesinden sonra Almanya'da tütün tüketiminin her yıl arttığı ve 1940'ta 1933'ün iki katı seviyesine ulaştığı fark edildiğinde bu hikayelerin parlaklığı ortadan kalkmaktadır. Sadece 1944 yılında, muhtemelen karne uygulaması nedeniyle düşmüştür.

"Beyaz Yahudiler"

Lenard ve Starck dışında Almanya'nın rekor kırdığı fizik alanında da, biyoloji alanında olduğu gibi aynı süreç tekrarlandı. Tıpkı Frisch'in büyükanne ve büyükbabalarından birinin "Aryan olmaması" nedeniyle baskı altına girmesi gibi, Werner Heisenberg de "Yahudi fiziğinin" (yani görelilik teorisinin) yanlış ya da dejenere ya da her ikisi birden olması gerektiğini kabul etmeyi reddettiği için benzer bir baskı altına girdi. O, Laue, Planck ve Walter Nernst, Starck tarafından düzenlenen ve Hitler'e sadakat sözü veren bir manifestoyu imzalamayı reddettiler. Bu Nobel Ödülü sahiplerinin her biri fiziğin siyasetle hiçbir ilgisi olmadığında ısrar ediyordu.

Derken 1935 yılında, altmış altı yaşındaki Arnold Sommerfeld yaklaşık otuz yılın ardından Münih'teki profesörlük görevinden ayrılmaya hazırlanıyordu (görevi Ludwig Boltzmann'dan devralmıştı). Heisenberg doğal halefiydi, ancak fizikteki "Yahudi ruhuna" çok fazla esir olduğu düşünülüyordu ve bu nedenle "beyaz Yahudi" olarak anılan ilk kişilerden biri oldu. Nazi basınında saldırıya uğradı ve Göttingen Bilimler Akademisi tarafından desteklenmesine rağmen, işi alamadı ve çok daha az yetenekli bir adama gitti. Anılarında, pek çok arkadaşının ve meslektaşının çok daha kötü şeyler yaşadığını söyleyerek bu olayı geçiştirdi.[44]

1930'lar geçtikçe fizik neredeyse kıyamet gibi bir önem kazanmaya başladı. Hitler'in iktidara geldiği 1933 yılında, Einstein ABD dışında bulunan tek Alman fizikçi değildi. Cornell'de ders veren Otto Hahn da yurtdışındaydı.[45] Geriye Berlin'deki KWI Kimya Enstitüsü'nde görevli Lise Meitner kalıyordu. Kendisi Yahudi ama Avusturyalıydı ve bu nedenle şimdilik ırk yasalarına tabi değildi.[46] Sık sık birlikte piyano çaldığı yeğeni Otto Frisch'in Hamburg'daki görevinden alınması ve Macar Yahudisi Leo Szilard'ın "hayatının birikimini ayakkabılarının içine saklayarak" İngiltere'ye gitmesi de dahil olmak üzere, eski meslektaşlarının görevden alınmalarını ya da kendi inisiyatifleriyle ayrılmalarını izledi.[47] O eylül ayında Londra'da güvenli bir şekilde Southampton Row'dan geçerken bazı trafik ışıklarında kendi kendini sürdürebilecek ve bir patlama üretebilecek bir zincirleme reaksiyon fikrini ortaya atan kişi ünlü Szilard olacaktı. (Bu fikrin patentini aldı ve gizli tutulması koşuluyla İngiliz Deniz Kuvvetleri'ne devretti). Bu arada Roma'da yaşayan İtalyan fizikçi Enrico Fermi bilmeden uranyum atomunu parçalamıştı, ancak bunu ilk fark eden Freiburg-im-Breisgau'daki iki Alman, Ida ve Walter Noddack oldu.

1936 yılında Hahn ve Meitner, görünüşe göre Yahudi meslektaşlarını korumak amacıyla Max Planck, Heisenberg ve Laue tarafından Nobel Ödülüne aday gösterildi.* Fakat Mart 1938'de *Anschluss* gerçekleştiğinde, Meitner ve

---

* 1936'da Carl von Ossietsky Nobel Barış Ödülünü aldıktan sonra hiçbir Alman'ın herhangi bir Nobel ödülü kabul etmesine müsaade edilmedi.

Hahn'ın koruması bir anda ortadan kalktı. Haber'le birlikte nitrat sabitleme süreci üzerinde çalışan Carl Bosch, Meitner'e seyahat izni almayı başardı ve Meitner sadece iki bavul ve Hahn'ın satacak bir şeyi olsun diye kendisine verdiği elmas bir yüzükle Hollanda'ya gitti.[48]

Fiziğin doruk noktası bu şahsiyetler tarafından savaşın patlak vermesi öncesinde ve hemen sonrasında gerçekleştirilmiştir. Berlin'de Otto Hahn, uranyumu nötronlarla bombaladığında tekrar tekrar baryum elde ettiğini keşfetti. Bir mektupla bu şaşırtıcı sonuçları o sırada Göteborg'da sürgünde olan Meitner ile paylaştı. Şans eseri Meitner o Noel'de, yine sürgünde olan yeğeni Otto Frisch tarafından Kopenhag'da Bohr ile birlikte ziyaret edildi. İkili karla kaplı ormanda kros kayağı yapmaya gitti. Meitner yeğenine Hahn'ın mektubundan bahsetti ve ağaçların arasında ilerlerken baryum problemini zihinlerinde evirip çevirdiler. O zamana kadar fizikçiler çekirdeğin bombardıman edildiğinde en fazla tek bir parçacık koparılabilecek kadar kararlı olduğunu düşünmüşlerdi. Şimdi, Göteburg ormanında devrilmiş bir ağacın üzerinde toplanmış olan Meitner ve Frisch, nötronlar tarafından parçalanmak yerine, bir çekirdeğin belirli durumlarda ikiye bölünüp bölünemeyeceğini merak ediyorlardı.

Soğuk ormanda üç saat kalmışlardı. Yine de eve dönmeden önce hesaplamaları yaptılar. Aritmetik, uranyum atomunun düşündükleri gibi *bölünmesi* halinde baryum (56 proton) ve kripton (36)-56+36=92 üretebileceğini gösteriyordu. Haberler dünya çapında yayıldıkça, insanlar çekirdeğin parçalandığında ısı olarak enerji açığa çıkardığını fark ettiler. Eğer bu enerji nötron şeklinde ve yeterli miktarda olsaydı, zincirleme bir reaksiyon ve bir bomba pekala mümkün olabilirdi. Ama ne kadar U^{235} gerekliydi?[49]

Bu çıkmazın acınası ironisi, henüz 1939'un başlarında olunmasıydı. Hitler'in saldırganlığı artıyordu ama dünya teknik olarak hala barış içindeydi. Hahn/Meitner/Frisch sonuçları *Nature* dergisinde açıkça yayınlanmış ve böylece Nazi Almanyası, Sovyet Rusya ve Japonya'nın yanı sıra İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki fizikçiler tarafından da okunmuştu. Şimdi fizikçilerin karşı karşıya olduğu sorun şuydu: Zincirleme reaksiyon ne kadar olasıydı? En büyük kaynaklara sahip olan ve sürgünlerin çoğuna ev sahipliği yapan Amerika, Avrupa'da savaş başladıktan sonra savaş dışı kalmıştı. Harekete geçmeye nasıl ikna edilebilirdi? Ancak İngiltere'deki Birmingham Üniversitesi'nde çalışan ve geceleri şehrin karartılmış sokaklarında yürüyen iki Alman sürgün Frisch ve Rudolf Peierls'in üç sayfalık bir makalede daha önceki hesaplamalara göre 13-40 ton yerine yaklaşık bir kilogram uranyumun yeterli olduğunu hesaplamalarından sonra hareket başladı.[50] Frisch ve Peierls'in Birmingham'daki profesörü Mark Oliphant Amerika'ya gitti ve Amerikalıları bir bomba yapılıp yapılamayacağını araştırmaya ikna etti. Başkan Roosevelt, Kongre'yi bilgilendirmeden, Einstein'dan gelen (Szilard tarafından kaleme

alınmış) bir mektupla harekete geçerek "böyle alışılmadık bir amaç için özel bir kaynaktan" para buldu. Böylece Alman-Yahudi fizikçiler savaşı sona erdirecek bombanın ortaya çıkmasında tam bir rol oynadılar.[51]

Siyasal Kavramı

Carl Schmitt, "yirminci yüzyılın en özgün iki ya da üç siyaset teorisyeninden biri" olarak geniş çapta takdir görmüştür, ancak Nazilere yönelik aleni coşkusu, antisemitizmi ve 1945'ten sonra geri adım atmayı "inatla reddetmesi" onu Martin Heidegger ile aynı kefeye koymuştur.

1888 yılında Plettenberg, Westphalia'da sıradan bir tüccarın oğlu olarak dünyaya gelen Schmitt, Heidegger gibi taşralı bir Katolik ailede büyümüştür. Öğrenciyken, modern kültürün tüm yönlerine karşı olmasıyla ünlü hiciv sanatını denedi. 1914'te devlet memuruydu ve 1915'e kadar askere gitmeyerek masa başı bir iş buldu, ancak daha sonra attan düştüğünü anımsadı - bu olay hiçbir zaman doğrulanmadı. Modern kültürden nefret etmesine rağmen Schmitt, Münih'in sanatsal Schwabing bölgesinden çok hoşlanmış, Ekspresyonist ressamlar ve Dada sanatçılarıyla kaynaşmış ve daha sonra Papa XII. Pius olacak olan Eugenio Pacelli ile mektuplaşmıştır. Hukuk eğitimi aldı ve Max Weber'in derslerine katıldı, ancak Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Münih'te devrim patlak verdiğinde, hem bohem hayatı hem de kiliseyi terk etti ve ders vermeye döndü.

Artık daha resmi, daha sistematik demokrasi eleştirilerine başlamıştı. Schmitt, insanlık tarihinin Adem ve Havva ile değil, Habil ve Kabil ile başladığında ısrar ediyordu. Schmitt için siyaset, soyut fikirlerden ziyade somut güç mücadelelerinde yer alır. Schmitt çatışmayı severdi ve 1932'de Prusya'da gerici bir hükümet darbesi olduğunda, Schmitt mahkemede darbeyi savunmuş ve daha sonra koruyucusu olacak olan Göring'in hayranlığını kazanmıştır.[52] Schmitt, Nisan 1933'ten Mayıs 1933'e geçerken Nazi Partisi'ne katılmış ve 10 Mayıs'taki meşhur kitap yakma eylemini desteklemiştir. Bu destek genellikle Hitler'in saygınlık kazanmasına yardımcı olduğu şeklinde algılanır.

Schmitt, 1932'de yayınlanan *Der Begriff des Politischen* (Siyasal Kavramı) adlı kitabında Heidegger ve Nietzsche'nin bir karışımını sunar ve bir tarafta liberalizmi, diğer tarafta aşırı sağ ve solu karşı karşıya getirir. Schmitt'in temel noktası, siyasi kimliğimizi çatışma, yoğun çatışma, hatta ölümcül çatışma yoluyla elde ettiğimizdir. "Biz" ve "bizim" deneyimleri (Spengler'i anımsatır) siyasetin merkezindedir ("bütün"ün yeniden kutlanması) ve en açık tanımlama süreci mücadeledir, "bizim" inandığımız şey için savaşmaktır. Liberalizm ve demokrasi bunu asla yapamaz çünkü uzlaşma liberal demokrasilerin belirleyici faktörüdür ve ürünleri her zaman değişir. Bu nedenle Schmitt, liberal

demokrasilerde insanların hiçbir zaman gerçekte kim olduklarını bilemeyeceklerini ve hayatları için hiçbir zaman tam sorumluluk alamayacaklarını düşünmüştür. Schmitt'e göre siyasi çözüm akılla değil, sadece "kan ve toprakla" sağlanabilir. Dahası, siyasi amaçları evrensel ahlaki ilkeler iddiasıyla bazı ideolojik soyutlamalara dayandırmanın tehlikeli olduğunu düşünüyordu. Bu asla işe yaramaz çünkü her zaman olaylar tarafından alt edilir.

Schmitt 1930'larda tartışmalı bir figürdü ve bugün hala öyledir. Amerikalılar tarafından 1945'te yakalandı, bir yıldan fazla bir süre gözaltında tutuldu ve bir daha asla üniversitede iş bulamadı. Ancak Ernst Jünger, Alexandre Kojeve, Walter Benjamin ve Frankfurt Okulu'nun çeşitli üyeleri gibi çeşitli aydınlar tarafından ziyaret edildi ve/veya övüldü. Schmitt gibi Martin Heidegger'in de arkadaşı olan siyaset teorisyeni Leo Strauss, sürgünde bulunduğu sırada savaş sonrası Amerika'sında Schmitt'e yeniden odaklanılmasını sağladı. Yahudi olan Strauss ile 39. Bölüm, s. 591'de tekrar karşılaşacağız.[53]

"Almanlık" ile İlgili "Bilimsel" Kavramlar

Götz Aly ve Susanne Heim, 1930'ların sonunda Almanya'da Naziler sayesinde ortaya çıktığını iddia ettikleri yeni bir bilim dalı, yeni bir akademik uzmanlık alanı tanımladılar: demografik ekonomi. Onlara göre bu bilim dalı, şehir planlamacıları, coğrafyacılar, ekonomistler ve demograflar arasında yeni bir kavramın geliştirilmesine dayanıyordu ve özellikle doğu ve güneydoğu Avrupa bölgelerine uygulandı. Bu kavram, düşük üretkenlik ve satın alma gücü eksikliğinden sorumlu tutulan "kırsal aşırı nüfus" idi. Özellikle Polonya'da geçerliydi.[54]

Aly ve Heim'e göre, bu kavram öncelikle Reichskuratorium für Wirtschaftlichkeit ya da RKW (Reich Endüstriyel Rasyonalizasyon Kurulu) tarafından geliştirilmişti. Bu kurul, örnek olarak, savaşın planlanmasına yardımcı olmak üzere Kiel Dünya Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü'nden en az 1.600 gizli rapor istemişti. Hitler, Himmler ve diğerlerinin önyargılarıyla başlayan bir politikayı saygın kılmak için çok şey yapan bu bölgesel planlamacılar, istatistikçiler ve tarım uzmanları -ki bunların çoğu başlangıçta yeni rejime karşı soğuktu, ancak çok sayıda işten çıkarma sonucunda kariyerleri hızla ilerledi- oldu.

Königsberg'deki Doğu Avrupa Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü'nde Dr. Theodor Oberlander tarafından 1935'te yapılan bir çalışmada Polonya bir "nüfus sorunu" olarak gösterilmiş ve küçük çiftlik sisteminin kronik olarak verimsiz olduğu ve "Rus modelinde"* bir tarım devrimi için olgunlaştığı ileri sürülmüştü. Bu analiz daha sonra 1939'da sosyal tarihçi Werner Conze tarafından "Doğu Orta Avrupa'da demografik yapısal kriz" olarak genişletildi.[55]

---

* Oberländer daha sonra Adenauer'in kabinelerinden birinde federal bakan olarak görev aldı.

Aşırı nüfus teorisinin bir sonucu da, bir bölgenin ekonomik kaynaklarından mümkün olan en fazla getirinin elde edilmesini sağlayan "optimum nüfus büyüklüğü" fikriydi.[56] Akademisyenler bu tür bir akıl yürütmeyi kullanarak, 4,5 milyon ila 5,83 milyon Polonyalının bir yerde, "Polonya tarımındaki her ikinci kişinin ... ölü safradan başka bir şey temsil etmediğini" hesapladılar. Böylece, nüfus sayısındaki azalmanın, sonunda Alman etkisi ve kontrolü altına girecek olan bölgelerin verimliliğini artırmaya yardımcı olacağı ve zorunlu sürgünün "sosyal barışı" sağlamaya yardımcı olacağı fikri ortaya çıktı.

İkinci bir konsept ise Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums ya da RKF, yani Alman Ulusunun Güçlendirilmesinden Sorumlu Reich Komiseri tarafından ortaya atıldı. Bu komiserlik hangi azınlık etnik grupların "Almanlaştırılabileceğine" ve hangilerinin Almanlaştırılamayacağına karar veriyordu. Himmler, Polonya nüfusunun sekizde birinin "Almanlaştırılabileceğine" karar verdi ("Kafkasya ve Kırım'da hala birkaç Got kaldı," dedi 1942'de) ve nüfus şu şekilde bölündü

a. Tam teşekküllü Almanlar;
b. Yeniden tam Alman olmayı öğrenmesi gereken, bu nedenle Alman vatandaşlığına sahip olan ancak başlangıçta tam Reich vatandaşlığının hak ve statüsüne sahip olmayan Alman kökenli kişiler; bu kategori Almanlaştırılmak üzere Almanya'ya gönderilecekti;
c. Bağımlı azınlık ırklarının değerli üyeleri ve "geri alınmaya tabi Alman vatandaşlığına sahip" Alman kaçakları;
d. Alman vatandaşlığına sahip olmayan yabancı uyruklular. Bunlar 8 milyondan oluşuyordu ve bunların 1 milyonu C kategorisine dahil edilmek üzere önceden (ve keyfi olarak) seçilmişti.

Himmler'in insanları dört sınıfa ayıran başka bir sistemi daha vardı; bunlardan en şaşırtıcı olanı, Almanlarla evlenen ve kendilerini "Alman düzen kavramlarına uymaya" ve "daha iyi olmaya istekli" göstermeye hazır olduklarını gösteren azınlık ırkların üyeleri olan Sınıf 3'tü. Bu, Almanların (ya da en azından SS'lerin) Almanlık fikriydi.[57]

Sınıflandırma sistemleri teorik alıştırmalardan daha fazlasıydı: Uzun vadeli plan, Polonya topraklarını da aynı şekilde sınıflandırmaktı, böylece yalnızca kendilerini geliştirmek isteyen "hak eden sınıflara" en iyi toprak verilecekti; plan, Doğu'daki en iyi tarım arazilerinde çalışan Almanların oranının yüzde 11'den yüzde 50'ye çıkarılmasıydı.[58] İlk elektriği alacak olanlar onların çiftlikleri olacaktı ve demografların uygun gördüğü şekilde organize edileceklerdi - 400-500 kişilik köylerin en verimli ve uyumlu olduğuna karar verildi. Bu gerçekten de *Volk*'un yeniden yaratılmasıydı. Toplanan rakamlar, Genel

Hükümetin, işyerleri kapatılan ya da yağmalanan Yahudilerin yerine Polonyalı bir küçük burjuvazi yaratmasına yardımcı olmak üzere tasarlanmıştı; amaç Polonya'nın "on beş ila yirmi yıl içinde tamamen bir Alman ülkesi" haline gelmesiydi.[59] Bu amaçla gettolar, Polonya toplumunun diğer yönleri gibi titizlikle incelendi. İşçi sayısı ve bakmakla yükümlü olunan kişi sayısı hesaplanmış, asgari beslenme gereksinimleri ve maliyetleri belirlenmiştir. Aly ve Heim, bu hesaplamaların hiçbir şekilde telafi edilemeyecek ağır bir kayıp gösterene kadar yapıldığını ve tekrar tekrar yapıldığını ve ardından gettoların kaderinin ırksal olmasa da ekonomik gerekçelerle mühürlendiğini gösteriyor. Bir RKW raporunda ifade edildiği üzere, "Sonuçlarına bakılmaksızın yetersiz beslenme koşullarının gelişmesine müsamaha gösterilebilirdi." Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya'da da hemen hemen aynı argümanlar kullanıldı.

Ekonomistlerin ve demografların en korkunç ve daha geniş anlamda önemli olan projesi, Nazi liderliğine toplu katliamın halkın moraline "önemli ölçüde zarar vermeyeceğini" gösteren projeydi.[60] Aly ve Heim'e göre bu proje, Thuringischen Landesamtes für Rassewesen (Thüringen Irk İşleri Bölge Ofisi) başkanı Profesör Karl Astel'in bir projesiyle başladı. Bu projenin bir parçası olarak, akıl hastalarına ilişkin epidemiyolojik bir çalışma yürütülmüş ve ekonomik gerekçelerle ortadan kaldırılması gereken 65.000-70.000 akıl hastası olduğu sonucuna varılmıştır. Bir liste hazırlandı ve Berlin'deki Tiergartenstrasse 4 adresindeki ofislerine atfen Aktion T4 olarak bilinen bir program oluşturuldu. Aktion T4 hesaplamaları, Reich'ın akıl hastası bireyleri desteklemek zorunda kalmayarak ne kadar para tasarruf edeceğini göstermek üzere tasarlanmıştı. Bunun bir parçası olarak, 1939'da Hitler'in özel doktoru Theo Morell, 1920'lerde ağır engelli çocukların ebeveynleriyle yapılan bir anketten alıntı yaptığı bir belge hazırladı. Ankette ebeveynlere, engelli çocuklarının hayatını kısaltmak için acısız bir prosedüre razı olup olmayacaklarına dair "tamamen varsayımsal" sorular sorulmuştu. Büyük çoğunluk "evet" cevabını vermiş, azınlık ise kendi çocuklarının kaderine karar vermek istememekle birlikte, bu kararı doktorların vermesine oldukça hazır olduklarını eklemiştir. Hatta bazıları doktorların bunu yapmasını ve ardından ebeveynlere çocuklarının bir hastalık nedeniyle öldüğünü söylemesini önermişti. Aly ve Heim, bu temelde, Nazi liderliği tarafından Alman akıl hastalarının öldürülmesine karar verildiğini (ve Hitler'in bundan kesinlikle haberdar olduğunu) söylüyor.[61] Bu gizlice yapıldı, ancak hasta yakınlarının tepkisinin ne olacağını görmek için sırrın dışarı sızmasına müsaade edildi. 23 Nisan 1941 tarihli resmi bir raporda "vakaların yüzde 80'inde hasta yakınlarının onay verdiği, yüzde 10'unun karşı çıktığı ve yüzde 10'unun da kayıtsız kaldığı" sonucuna varıldı. Bürokrasi içinden de herhangi bir muhalefet yoktu. Aly ve Heim, "Bu, 'Yahudi sorununun nihai çözümü'nün organizatörleri için temel öneme sahip bir dersti" diyor. "Bu onları,

gizli isimlerin sorgulanmayacağına, aksine inkar ve ahlaki kayıtsızlığa bir davet olarak minnetle kabul edileceğine, hatta bekleneceğine ikna etti."

Bu kadar çok akademisyenin Nasyonal Sosyalizmi ve fikirlerini benimseme hevesi, aradan geçen bunca zamana rağmen hala şok edicidir. Bu durum, Yahudi kıdemlilerin görevden alınması, sürgüne gönderilmesi ya da sınır dışı edilmesinin ardından pek çok kıdemsiz ismin erken terfi ettirilmiş olmasıyla açıklanamaz. Martin Heidegger, Philipp Lenard, Ernst Krieck, Paul Schmitthenner gibi pek çok kıdemli meslektaş Nasyonal Sosyalistlerin aynı derecede hevesli destekçileriydi. Bu, bir başka "Traihison des Clercs" anlamına gelmektedir, ancak her zamankinden çok daha kana susamış bir boyutta.

36

Teologların Alacakaranlığı

Adolf Hitler altı yaşında bir çocukken kısa bir süre Avusturya'daki Lambach Benedikten Manastırı'nda koro şefliği yaptı. Daha sonra söylediğine göre, en çok sevdiği şey "kilise festivallerinin ciddi ihtişamı" idi. Otuz yaşında emekli bir asker olarak 1919'da Münih'e ulaştığında, hala sahip olduğu dini duygular Katoliklikten çok uzaktaydı. Artık Hitler, daha önce 22. Bölüm, s. 349'de Hıristiyanlık versiyonu anlatılan Paul de Lagarde gibi kişiler tarafından şekillendirilen, Katolikliğin ve Protestanlığın İncil'in "çarpıtılması" olduğunu ve Lagarde'a göre Hıristiyanlığı "Yahudileştiren" Aziz Paul tarafından ortaya çıkarıldığını iddia eden bir inanç soysuzlaştırması olan *Volkisch* duygusuna kapılmıştı.[1]

Hitler'in Viyana'sında pek çok uyduruk kitap dolaşıyordu; bunlardan birinin başlığı şuydu: *İsa'ya Doğru! Pavlus Defol! Alman Dini!* Burada da "zehirci Pavlus ve Volk'unun", "gerçek bir Alman kilisesinin kapılarını açabilmesi" için "Tanrı'nın krallığının girişinden uzaklaştırılması gereken" "İsa'nın baş düşmanları" olduğu iddia ediliyordu. İsa'nın Yahudi olmasının yarattığı zorluk, ya onu "Aryan" yaparak ya da Theodor Fritsch örneğinde olduğu gibi, Celilelilerin aslında Galyalı, onların da Alman olduğunu savunarak çeşitli şekillerde aşıldı. (Bunu filolojik olarak kanıtladığını iddia ediyordu.) Tüm bunlar Hitler'in kendi Hıristiyanlık görüşünde merkezi bir unsur haline geldi, ancak bunun da ötesinde İsa'da kendisinin bir ayna görüntüsünü, "Yahudilere karşı cesur ve zulüm görmüş bir mücadeleci" gördüğünü iddia etti.

Tüm bunlara rağmen Hitler, yeni gelişen Nazi hareketinin yerleşik dinle karşı karşıya gelmesinden endişe duymuyordu. Kızı çocuk yaşta trajik bir şekilde ölen eski bir bilim adamı ve tiyatro yazarı olan Dr. Artur Dinter, "İsa'nın yaptığı gibi" modernizme, materyalizme ve Yahudilere karşı koyacak "ulusal bir Alman kilisesi" çağrısında bulundu (*Richtrunen*'i On Emir'in yerini almayı amaçlıyordu). Hitler, Hitler'den önce Nasyonal Sosyalistlere katılan ve 5 numaralı parti kartına sahip olan Dinter'e "dini reform" ile zaman kaybetmeyeceğini, "gelecek tüm zamanlar boyunca" dini konulardan uzak duracağını yazarak onu görevden aldı.[2]

Teolojik Rönesans

Göreceğimiz üzere, sözüne sadık kalmadı. Naziler iktidarı ele geçirdiklerinde, dinle olan ilişkileri sorunlu olmaya devam edecekti. Dini görüşleri bazı açılardan basit, diğer açılardan alaycı ve manipülatifti. Hitler'in kendisi belli belirsiz bir "kutsal evren" kavramına sahipmiş gibi görünüyordu, ancak her şeyden önce, tamamen entelektüel anlamda Naziler, tam da o sırada Almanya'nın dini düşüncede bir rönesans yaşadığı gerçeğini büyük ölçüde görmezden geldiler.[3] 1920'ler 1930'lara dönerken Almanların fizik, felsefe, tarih ve film alanlarında bir "altın nesil" ürettiği gibi, teoloji alanında da çok yaratıcı bireylerden oluşan benzer bir grubun olduğu büyük ölçüde göz ardı edilen bir gerçektir. Alistair McGrath'a göre, 1986'da yazdığı bir yazıda, modern Alman teolojisinin "içsel bir parlaklığa" sahip olduğunu, ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, "Avrupa'nın üzerine, İngilizce konuşulan dünyanın teolojik forumlarından Alman kökenli fikirleri dışlayan teolojik bir demir perdeye eşdeğer bir perde inmiş gibi göründüğünü" belirtmiştir.[4]

Teolojik düşüncedeki rönesans Ernst Troeltsch ve Giessen'de kilise tarihi profesörü olan Adolf von Harnack tarafından ateşlenmişti; Harnack'ın *Das Wesen des Christentums* (Hıristiyanlığın Özü, 1900) adlı kitabı on dokuzuncu yüzyıl boyunca biriken tüm tarihsel eleştirilerin ötesine geçmeye çalışıyordu.

Ernst Troeltsch (1865-1923) muhtemelen ilk din sosyoloğuydu. Başlıca eseri *Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen* (Hıristiyan Kiliselerinin Sosyal Öğretisi), din olgusuna ve özellikle Hıristiyanlığa sosyolojik bir anlayış getirme girişimiydi. Troeltsch, Werner Sombart ile aynı kültürel kötümserlikten etkilenmişti ve yabancılaşmanın ana kaynağının, ne kadar gerekli olursa olsun, modern sosyal ilişkilerin ekonomik terimlerle tanımlanmasına yardımcı olan ve birçok insanın istediği şey olmayan, onların tatmin ve doyumuna müdahale eden güçlü merkezi devlet olduğunu düşünüyordu. Sosyolojik bir din anlayışının, birçok insanın modern dünyada yaşamlarını düzenleyebilecekleri bir devlet-kilise uyumu oluşturmaya yardımcı olabileceğini umuyordu.

Tarihsel bir incelemenin ardından, hem Dilthey'i hem de Simmel'i benimseyerek, Hıristiyanlığa yalnızca kendini dine adamış Hıristiyanların bakış açısından bakılamayacağını, kiliseye bakmanın başka yolları da olduğunu ve eğer din ayakta kalacaksa bu başka yolların da dikkate alınması ve tartışılması gerektiğini savundu.

Ayrıca kilisenin sosyal konumunun reforma yönelik tutumunu etkilediğini, bazı zamanlarda kilise mensubiyetinin siyasi sınıflarla, doğal olarak daha az radikal olduğu diğer zamanlara göre daha fazla örtüştüğünü belirtmiştir. Katoliklikle, Doğal Hukukun devletten ve dolayısıyla diğer hukuk biçimlerinden önce var olduğunu iddia eden herhangi bir kiliseyle sorunlar yaşayacağını

öngörmüştür. Troeltsch araştırmasını on sekizinci yüzyılda sonlandırarak belki de kendini yetersiz görmüştür çünkü on dokuzuncu yüzyıl Katoliklik ve Protestanlık (en azından Almanya'da), Katoliklik ve laiklik, Katoliklik ve bilim arasında destansı savaşlara sahne olmuştur. Ancak kiliseyi sadece teolojik bir varlık olarak değil, sosyolojik bir varlık olarak ele alan bir teologun hayaleti yeniydi ve Birinci Dünya Savaşı'na kadar çok etkili oldu.[5]

Harnack daha çok İnciller üzerinde yoğunlaşmıştır; İnciller onun için tarihi belgelerden ziyade müjdeci belgelerdir ve tarihi detaylar ne olursa olsun ya da olmasın, İsa'nın havarileri üzerinde bıraktığı izlenimi anlatmaktadır; havariler bu izlenimi aktarma ihtiyacı hissetmişlerdir ve İncillerin ana özü ve amacı da *budur*. Bu görüşe göre, tüm "İsa'nın Hayatı" hareketi bir çıkmaz sokak olarak görülmeliydi ve bu da son derece popüler bir yorum olduğunu kanıtladı.[6] Harnack'ın kitabı Kutsal Kitap hariç diğer tüm kitaplardan daha fazla dile çevrildi ve Paul Tillich'e göre, "Leipzig tren istasyonu Harnack'ın kitabını dünyanın dört bir yanına taşıyan yük trenleriyle dolup taşıyordu."[7]

Troeltsch ve Harnack'ın yakın çağdaşı Rudolf Steiner (1861-1925), muhtemelen gelmiş geçmiş en yorulmaz insanlardan biriydi. Güney Avusturya Demiryolları'nda çalışan bir telgraf operatörünün oğlu olarak Hırvatistan'da doğan Steiner, Viyana'daki Technische Hochschule'de matematik, fizik ve kimya okudu. Kendini o kadar çabuk kabul ettirdi ki, daha mezun olmadan Goethe'nin eserlerinin yeni bir baskısının editörü olması teklif edildi. Bunun üzerine 1896'da Elisabeth Forster-Nietzsche Steiner'den kardeşinin arşivini düzene koymasını istedi ve genç adam artık katatonik olan filozofla buluşmasından çok etkilendi.

Steiner'in sonraki yaşamı bilim, edebiyat, sanat ve din dünyalarını tek bir manevi sentezde bir araya getirmeye çalışmakla geçti. Dergiler ve okullar kurdu ve insanların benzer düşünen ruhlar arasında ruhani yaşamla ilgili dersleri "deneyimleyebilecekleri" iki Goethaneum ("bütünün törenleri") inşa etti ve bir tarikat kurdu.[8] Toplumun ekonomik, siyasi ve kültürel yönlerinin bağımsız ama eşit derecede önemli olması gerektiğini savunduğu "Üç Katlı Toplumsal Düzen" görüşünü savundu. Bu nedenle Steiner bizzat Hitler tarafından saldırıya uğradı.[9]

Steiner altmış dört yaşında bitkin bir şekilde öldü, ancak ardında hatırı sayılır bir miras bıraktı: 900 Waldorf (Steiner) Okulu, bir dizi şirket (bankalar dahil) ve onun, amacımızın "yüksek yaşam", başkaları için ahlaki bir kaygı ve manevi boyutu kavrama çabası olması gerektiği ilkesiyle faaliyet gösteren hayır cemiyetleri; bu ilkeyle bilhassa İsa'nın İkinci Gelişini kastediyordu ve bunun fiziksel değil, "ruhani" olacağına, ancak toplumsal yaşam yoluyla görünür hale geleceğine inanıyordu.[10]

Steiner kadar dünyevi olmamasına ve aynı türden pratik yenilikçi bir dehaya sahip olmamasına rağmen, Karl Barth (1886-1968) yaygın olarak

yirminci yüzyılın en büyük Protestan teologu ve muhtemelen Luther'den sonraki en büyük teolog olarak kabul edilir.[11] Babası Fritz'in papaz ve Yeni Ahit ve Erken Kilise Tarihi profesörü olduğu Basel'de doğan Barth, Bern, Berlin, Tübingen ve Marburg üniversitelerinde okudu. Berlin'de Harnack'ın seminerlerine katıldı ve daha sonra isyan edeceği liberal teolojinin fikirleriyle (özellikle tarihsel İsa arayışı) ilk kez orada karşılaştı.[12] Eğitiminin ardından İsviçre'ye papaz olarak döndü.[13]

Birinci Dünya Savaşı sırasında Barth, Hıristiyan ilkelerine ihanet ettiğine inandığı 93 Manifestosu'ndan ("aralarında şimdiye kadar saygı duyduğum teoloji hocalarımın neredeyse tamamını bulmak beni dehşete düşürdü") çok rahatsız oldu.[14] Almanya'daki Yüksek Eleştiri'nin, yeni bilimsel tekniklerin çoğundan sorumlu olmasına rağmen, yine de asıl noktayı kaçırdığına inanmaya başladı. Tarihsel bir figür olarak İsa ile ilgilenmek, Tanrı'nın vahyedilmiş sözü olan İsa'yı gizliyordu. İnsanlık artık Kutsal Kitap'a, onu derleyenlerin okumayı amaçladıkları şekilde başvurmuyordu.

Savaşın ortasında Barth kutsal metinleri yeniden incelemiş ve özellikle 1916 yılında Pavlus'un Romalılara Mektubu'nu dikkatli bir şekilde incelemeye başlamıştır. Bu, Barth için büyük önem taşıyordu ve 1922'de *Romerbrief*'i (Romalılara Mektup) yayınladı; bu kitabın ana mesajı, Pavlus'un da söylediği gibi, Tanrı'nın yalnızca "kendilerine değil, yalnızca Tanrı'ya güvenen" insanları kurtarmasıydı.[15] Bu, Barth'ın "Tanrı'nın Tanrılığı" olarak adlandırdığı, Tanrı'nın "tamamen başka", insanlardan tamamen farklı olduğu şeklindeki merkezi, ufuk açıcı görüşüne yol açtı.[16] Barth'ı diğer teologların ve pek çok müminin dikkatini çeken de bu fikir oldu. *Romalılara Mektup*'u yayınladığı yıl, aralarında daha sonra ele alınacak olan Rudolf Bultmann'ın da bulunduğu bir dizi başka teologla birlikte, "Kriz Teolojisi" olarak bilinen şeyin ana çıkış noktasını oluşturan *Zwischen den Zeiten* (Zamanlar Arasında) adlı bir dergi başlattı ("kriz" Birinci Dünya Savaşı ve bunun kanıtı olan "günahkârlık", Tanrı'dan çok büyük uzaklıktı). *Zwischen den Zeiten* 1933'te kapatılana kadar etkili bir güç olarak kaldı.[17]

Barth'ın geliştirdiği görüşe göre Kutsal Kitap Tanrı'dan gelen bir vahiy değil, bu vahyin *insani bir kaydıdır*. Tanrı'nın tek vahyi İsa Mesih'te gerçekleşmiştir, yani Tanrı'ya ancak İsa'dan öğrenerek ve ona öykünerek yaklaşabilir ya da kendimizi O'nun tarafından yaklaşılmaya hazır hale getirebiliriz ve bunu kendimiz için yapmalıyız.[18] Barth ayrıca insanlık için esasen iyimserdi, bireysel olarak Tanrı'dan uzaklaşabilsek de (onun günah tanımı), "Mesih'in yaptıklarını geri çevirecek güçte olmadığımızı" söylüyordu.

Barth'ın teolojisinin etkisi o kadar büyüktü ki, 1933'te Naziler iktidara geldiğinde Barth kamusal bir figür haline gelmişti. Daha sonra, 1934 tarihli Barmen Deklarasyonu'nda ifade edildiği üzere, Nasyonal Sosyalistlere karşı

kilise muhalefetinin liderlerinden biri -hatta *tek* lideri- olarak ortaya çıktı.[19] Bir önceki nisan ayında, Nazi etkisi altında "Alman Ulusunun Evanjelik Kilisesi" (*Deutsche Christen*) kurulmuş ve antisemitizmi bu yeni dinin temel dayanağı haline getiren ve "Almanlar ile Yahudiler" arasında evliliği yasaklayan yol gösterici ilkelerini yayınlamıştı.[20] Buna karşılık Barth, sadece Almanlardan oluşan bir kilise kurma girişimini reddeden Bekennende Kirche'yi (İtirafçı Kilise) kuranlardan biriydi. Mayıs 1934'te İtiraf Eden Kilise'nin temsilcileri Barmen'de bir araya gelerek Barth'ın hazırladığı taslağa dayanan ve "hayatımızda İsa Mesih'e değil başka rablere ait olduğumuz alanlar olabileceği" şeklindeki "yanlış doktrini" reddettikleri bir bildiri yayınladılar. Barth'ın kendisi de Hitler'e kayıtsız şartsız bağlılık yemini etmeyi reddetti, görevden alındı ve Basel'e dönerek Yahudileri destekleyen konuşmalar yapmaya devam etti.[21]

Karl Barth'tan çok etkilenen ve İtirafçı Kilise'nin bir üyesi olan Rudolf Bultmann (1884-1976) da Tanrı'nın İsa Mesih'in şahsında dünyaya -bize- verdiği umuda tanıklık eden Yeni Ahit'in önemine dair derin bir inancı paylaşıyordu.[22] Ona göre bu, Hıristiyanlığı Tanrı'nın bizim için amaçladığı *tek* inanç biçimi haline getiriyordu. Bir papazın oğlu olarak Wiefelstede'de doğan Bultmann, Oldenburg'da büyüdü ve Tübingen, Berlin ve Marburg'da okudu. Daha sonra Breslau ve Giessen'de dersler vermiş, 1921'de profesör olarak Marburg'a dönmüş ve 1951'de emekli olana kadar orada kalmıştır.

1921'de yayınlanan *Die Geschichte der synoptischen Tradition* (Sinoptik Geleneğin Tarihi) adlı kitabı, Yüksek Eleştiri'ye duyduğu hayranlığı yansıtmakla birlikte, tüm tarihsel eklentileri temizleyerek gerçek İsa'yı, Bultmann'ın deyimiyle *kerygmatik* İsa'yı, öğretisinde açığa çıkan İsa'yı daha iyi tanıyabileceğimize ve hayatıyla ilgili tarihsel ayrıntılardan daha önemli olanın bu olduğuna olan inancını da yansıtmaktadır.[23] Bultmann, Barth'ın yanı sıra arkadaşı ve Marburg'dan meslektaşı Martin Heidegger'den de çok etkilenmiştir. Martin Heidegger'in *Varlık ve Zaman* (1927) adlı eserinde ortaya koyduğu varoluşçuluk, filozofun söylemeye çalıştığı şeyin seküler, felsefi bir eşdeğeriydi - yani insan varoluşunun dört ana kategorisi vardı: Birincisi, insanın kendisiyle bir ilişkisi vardır (birinin kendisiyle "bir" ya da "çelişkili" olduğunu söylememiz gibi); ikincisi, insan önceden belirlenmiş bir gerçeklikten ziyade bir olasılıktır; üçüncüsü, her insanın deneyimi benzersizdir ve sınıflandırmaya meydan okur; ve dördüncüsü, insan dünyada var olur, ona kapılır.[24] Bultmann, modern dünyanın kaygılarını -özellikle de Birinci Dünya Savaşı'nın ardından güçlenen kaygıları- gördü ve iş dünyasına, para kazanmaya, sosyal statü arayışına ve efemeradan zevk almaya doğru bir "kaçış" olarak tanımladığı şeyi gözlemledi; bu onun için Tanrısız bir dünya anlamına geliyordu.[25]

Das Evangelium des Johannes (Yuhanna'nın İncili; 1941) adlı çok satan kitabında, satır araları dikkatle okunduğunda Yuhanna'nın İncil'inin diğer üç

İncil'den (şimdi genel olarak kabul edilen) çok farklı olduğunu ve Yahudi kıyamet geleneklerinden ve Gnostik kurtuluş mitlerinden türetilen eklentileri ayıkladığımızda nasıl yaşamamız gerektiğini bilmemize yardımcı olan bir dizi işaret olduğunu iddia ediyordu. Bu, Bultmann'ın Kutsal Kitap'ı "demitolojize etmesi" olarak ünlenen bir yaklaşımdı. Aziz Yuhanna İncili'nin büyük ölçüde Yahudi olmayan bir dinleyici kitlesine (diğer bilginlerin diğer İnciller için iddia ettiği gibi Kudüs'teki Yahudi Hıristiyanlara değil) yönelik olduğunu ve İncillerin okunacak kitaplardan ziyade vaaz olarak dinlenecek ve dinleyenleri heyecanlandıracak vaazlar olduğunu düşünüyordu. Bultmann, Diriliş'in bir metafor olduğunu, çünkü dünya ne kadar ölü görünse de inancın her zaman yeniden dirileceğini düşünüyordu. Almanların "tarihsel İsa arayışını" reddetmesi Rudolf Bultmann'ın teolojisinde zirveye ulaşmıştır.[26] Bultmann görüşlerini Nazilere uyum sağlamak için asla değiştirmemiş, ancak siyasetten uzak durmuş ve Führer'in gözünden uzak kalmıştır.

Bu teoloji rönesansının üçüncü adamı, 1886'da Almanya'nın doğusundaki Brandenburg'da doğan ve bir başka Lutherci papazın oğlu olan Paul Tillich'ti. Birinci Dünya Savaşı boyunca Alman ordusunda papaz olarak görev yapmış, ardından Berlin, Marburg (Bultmann ve Heidegger ile tanıştığı yer), Dresden, Leipzig ve son olarak Frankfurt'ta teoloji dersleri vermiş ve Frankfurt Okulu'nun bir parçası olmuştur.[27]

1920'lerde Tillich giderek daha açık sözlü bir sosyalist oldu ve din ile siyaset arasındaki ilişkiyi inceleyen *Die sozialistische Entscheidung*'u (Sosyalist Karar) yayınladı. Neyazık ki, 1933'te yayımlanan bu kitap hızla toplatıldı, kopyalarına el konuldu ve yeni göreve gelen Naziler tarafından yakıldı. Tillich'in kendisi de görevden alındı (adı Max Horkheimer, Paul Klee ve Alfred Weber ile birlikte 13 Nisan 1933 tarihli üniversite öğretiminden uzaklaştırılanlara ait ilk listedeydi), ancak şans eseri New York'taki Union Teoloji Semineri'nde pratik teoloji profesörü olan ve kendisi de göçmen bir Alman papazın oğlu olan önde gelen bir sosyalist Reinhold Niebuhr o sırada Almanya'daydı ve o ve seminerin başkanı Henry Sloane Coffin, Tillich'i seminere katılmaya davet etti. Tillich ve ailesi kısa süre sonra göç etti.

Kötülüğün Sınırlarını Belirleme

Dietrich Bonhoeffer (1906-45), aslında Bonhoeffer ailesinin neredeyse tamamı, Üçüncü Reich'ta direniş şansı olmadığını söyleyenlere ve hiç iyi Alman olmadığını söyleyenlere bir reddiye olarak, tüm Almanya'daki en cesur insanlar arasında yer almalıdır.

Bonhoeffer Breslau'da doğdu; kendisi ve ikiz kız kardeşi Sabine, Karl ve Paula (von Hase) Bonhoeffer'in sekiz çocuğundan ikisiydi. Karl önde gelen bir

psikiyatristti, Berlin Üniversitesi'nde profesördü, ancak Freudcu değil deneyciydi.[28] Dietrich'in erkek kardeşi Walter Birinci Dünya Savaşı'nda öldürüldü; kız kardeşi Christel Hans von Dohnanyi ile evlendi ve orkestra şefi Christoph von Dohnanyi ile Hamburg belediye başkanı Klaus von Dohnanyi'nin annesi oldu. Babası bir psikiyatrist olmasına rağmen Dietrich kiliseye yöneldi ve önce Tübingen'de sonra da Berlin'de eğitim gördü. Henüz yirmi bir yaşındayken doktorasını aldı ancak papaz olabilmek için yirmi beş yaşına kadar beklemek zorunda kaldı.[29] New York'taki Union Theological Seminary'de bir yıl geçirdi ve bu süre zarfında Afro-Amerikan ilahilerinden oluşan imrenilecek bir koleksiyon oluşturdu.[30]

1931'de Almanya'ya döndü ve burada 2.000 Lutherci papazla birlikte Naziler tarafından kontrol edilen devlet kilisesine karşı Papazlar Acil Durum Birliği'nin kurulmasına yardımcı oldu. Bu örgüt Barth'ın liderliğinde İtirafçı Kilise'ye dönüştü. İkinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde Bonhoeffer Direniş'e, özellikle de Hitler'e suikast düzenlemek isteyen Abwehr Askeri İstihbaratı'ndaki üst düzey subaylardan oluşan küçük bir gruba katıldı. Bonhoeffer, Yahudilerin İsviçre'ye kaçmasına yardım etmek için kullanılan paranın izinin sürülmesinin ardından Nisan 1943'te tutuklandı. Yargılandı ve 9 Nisan 1945'te asıldı (çıplak olarak). Kardeşi Klaus ve her ikisi de Direniş'te aktif olan kayınbiraderleri Hans von Dohnanyi ve Rudiger Schleicher aynı ay içinde başka bir yerde kurşuna dizildi.[31]

Bonhoeffer tutuklanmadan önce en önemli kitabı olan *Ethik*'i (Etik) kaleme aldı; derin bir eser olmakla birlikte dönemin izlerini taşıyan bu kitap Pietizm ile varoluşçuluk arasında bir geçiş olarak görülebilir.[32] Bonhoeffer'e göre hayattaki görev, İsa Mesih'i örnek alarak sorumlu bir insan olmak, ancak her zaman önemli olanın eylem olduğunu, kim olduğumuzu ve kendimizi ne kadar Hristiyan olarak görebileceğimizi belirleyen şeyin iyi ve kötü konusunda hayata nasıl katıldığımız olduğunu fark etmektir. Bonhoeffer, asıl önemli olanın hayatımızda gerçekten önemli olan durumlarda kötülükle nasıl yüzleştiğimiz olduğunu düşünüyordu. Ahlaki seçimler ancak gerçek ve acil olduklarında önemlidir - gerçeklik ve aciliyet onların tanımlayıcı nitelikleridir, "aciliyet her zaman kötülüğün tanımlayıcı sınırıdır." Bonhoeffer'e göre her durumda yapılacak doğru bir şey vardır. Bunu iki şekilde anlayabiliriz: İsa olsaydı ne yapardı diye sorarak ve acil kaygımızın karşımızdaki kişiyle mi yoksa kendimizle mi ilgili olduğunu sorarak. Bu yaklaşımın riskleri vardır - ne kısa vadede ne de uzun vadede hiçbir sonuç garanti değildir, ancak bir kez acil olanın *dışında* düşünmeye başladığımızda, kendimizi kötü hissetmekten kaçınmak için davranışımızı rasyonalize ediyor ve potansiyel olarak kendimizi kötülükle aynı hizaya getiriyoruz demektir. Sorumlu davranmak, sonuçlarını düşünmeden kötülüğe karşı hareket etmektir.

Albert Schweitzer "sadece" bir ilahiyatçı değildi. O bir filozof, bir doktor, bir müzisyen ve bir misyonerdi. Yazıları için Goethe Ödülü'nü ve tüm yaşamı boyunca gösterdiği etkinlik, başarı ve örneklik için Nobel Barış Ödülü'nü kazandı.

1875 yılında Kaisersberg'de doğan Schweitzer, o zamanlar Alman olan Alsace'daki Gunsbach köyünde büyüdü (köy Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'ya geçti). Schweitzer'in babası bir papazdı, ancak tüm ailenin müzisyen olduğu ve evde org çalmayı öğrendiği anlaşılıyor. Paris'te ve Tübingen'de okudu, Strasbourg'da bir kilisede papaz olmadan önce Kant'ın dini görüşleri üzerine doktora tezini yazdı.[33] 1905'te Paris'te doktor arayan bir misyoner cemiyetinden gelen davete icabet etti. Tıp eğitimi aldı ve sonunda Batı Afrika'daki Gabon'a giderek burada bir hastane işletti. Schweitzer hayatının ilerleyen dönemlerinde tıbbi misyoner ve orgcu olarak eşit ölçüde ün kazandı, ancak teolojik olarak en çok iki şeyle tanınır: *Tarihsel İsa'yı Arayış* (*Von Reimarus zu Wrede*) adlı incelemesi ve "yaşama saygı" felsefesi/teolojisi, belki de vaaz ettiği şeyi çok iyi uyguladığı için en dikkate değer olanıdır.[34]

Arayış'ta (1906) iki şey yaptı. Tarihçilerin İsa'nın kayıtlarından tarihsel birikimleri ayıklamaya yönelik büyük arzusuna (en azından bir süreliğine) son verdi; Schweitzer bu alıştırmaların bize İsa'dan çok tarihçiler hakkında bilgi verdiğini savundu ve gerçek İsa'nın, isterseniz tarihsel İsa'nın, dünyanın yakın sonunu bekleyen bir figür olduğuna dair ikna edici bir sav öne sürdü. Schweitzer'in çalışmaları ikna ediciydi ve daha sonra yazdığı ve İncil'deki görüşlerin çoğunu Pavlus'a atfeden *Mystik des Apostels Paulus* (Havari Pavlus'un Gizemciliği; 1930) adlı kitabıyla birlikte, onun argümanı hala pek çok teolog ve İncil tarihçisi tarafından benimsenmektedir.

Gabon'un Fransa'ya ait olması nedeniyle Schweitzer Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransa'da enterne edilmiş ve daha sonra Lambarene'deki hastanesine dönmeden önce Avrupa'yı dolaşarak daha iyi tanınmaya başlamıştır. Artık misyonerlik çalışmaları ve teolojisi kadar müziğiyle de tanınan Schweitzer, bir ya da iki kişi gibi ilgi alanlarını genişletti ve atom bombasının icadından sonra buna karşı kampanya yürüttü. "Yaşama duyduğu saygı" nedeniyle 1952 Nobel Barış Ödülü'nü (1953'te) aldı.[35]

Martin Buber (1878-1965) Viyana'da doğdu ancak Lvov'da büyüdü, aynı zamanda maden ve bankacılık alanında başarılı bir yatırımcı olan ünlü bir Yahudi bilginin torunuydu. Martin gençliğinde dini bir kriz geçirdi ve Kant, Kierkegaard ve Nietzsche'nin etkisi altına girdi. Viyana Üniversitesi'nde felsefe, sanat tarihi, filoloji ve Alman çalışmaları okuduktan sonra Leipzig, Berlin ve Zürih'e giderek Stefan George, Wilhelm Wundt, Georg Simmel, Ferdinand Tönnies ve Wilhelm Dilthey'in etkisi altına girdi.[36] İnancını yeniden kazanarak Siyonist harekete katıldı ve 1902'de Siyonistlerin ana dergisi

Die Welt'in editörlüğünü üstlendi. Arkadaşı olan Theodor Herzl'in aksine, Kutsal Topraklar'a dönüşü siyasi avantajlarından çok manevi olanakları için önemsedi ve daha sonra kendini yazılarına adamak üzere geri çekildi, daha sonra Yahudi Öğrenim Evi'nde ve İncil'in yeni bir Almanca çevirisinde Franz Rosenzweig ile işbirliği yapmaya devam etti.

Buber'in 1923'te yayımlanan en büyük kitabı *Ich und Du* (Ben ve Sen), diyalog ve monolog olmak üzere iki varlık biçimi olduğunu ve yaşamdaki merkezi unsurun, "varoluşun öncülü"nün karşılaşma olduğunu savundu. İnsanlar arasındaki ilişkinin yaşamın merkezi gerçeği olduğunu, karşılıklılığın, alışverişin, buluşmanın, deneyimin merkezi yönü olduğunu, tatmin ve anlamın burada bulunacağını savunmuştur. Modernitenin daha çok *Ich-Es* ("Ben-O") ilişkilerine, temelde monologlara neden olduğunu hissetti ve insanların Tanrı ile nasıl ilişki kuracaklarını bilmelerine yardımcı olmak için "Ben-Sen" ilişkilerine ihtiyaç olduğunu savunmaya devam etti. Bu da onun, hayatın bir topluluk olarak yaşandığı Hasidik geleneği tercih etmesine yol açmıştır. Buber'e 1930'da Frankfurt'ta fahri profesörlük verildi ancak Hitler iktidara gelince istifa etti. Naziler öğretmenlik yapmasını yasaklayınca 1938'de Kudüs'e gitmek üzere Almanya'dan ayrıldı ve sonunda İbrani Üniversitesi'nde profesör oldu. Savaştan sonra Goethe Ödülü, Erasmus Ödülü ve İsrail Ödülü'ne layık görüldü.

Hıristiyanlığın Nazi Biçimi

Hitler göreve geldikten sonra bir süre kiliseleri rahatlatmaya özen gösterdi. Goebbels'e onlara karşı en iyi davranışın "şimdilik geri çekilmek ve devlet işlerine küstahlık veya müdahale girişimlerini soğukkanlılıkla boğmak" olduğunu söyledi.[37] Gerçekte Führer Lutherci din adamlarını küçümsüyordu, "önemsiz küçük insanlar ... . Ne ciddiye alabilecekleri bir dinleri ne de Roma gibi savunacakları büyük bir konumları var."[38]

Ancak bu yorumun da açıkça ortaya koyduğu gibi Katoliklik farklı bir konuydu. Hitler, Katolik Kilisesi'nin kurumsal gücünü kabul etmiş ve Papa XI. Pius'un 1931'de Mussolini'nin faşizm türünü "devlete pagan tapınması" olarak kınamasına rağmen, Führer iki yıl sonra Vatikan ile bir konkordato imzalamıştır. Vatikan tarafındaki anlaşma esas olarak 1920'lerde Münih'te rahiplik yapmış ve Berlin'de yaşamış olan Vatikan Dışişleri Bakanı ve geleceğin XII. Pius'u Kardinal Eugenio Pacelli'nin eseriydi. Pacelli, yeni rejimin diplomatik olarak tanınması pahasına, Alman kilisesinin özerkliğini ve eğitim üzerinde bir miktar kontrolü korumayı başardı.*

* Pacelli'nin tartışmalı kariyeri bu kitabın kapsamının dışındadır.

Naziler din eğitimi konusunda hızlı hareket etti. Yeni düzenlemeler, tüm ebeveynlerin çocuklarının her birini dini eğitime kaydettirmesini şart koşuyordu. Yedi Katolik bayram günü resmi tatil olarak kabul edildi ve kiliseden ayrılan Nazi Partisi üyelerine yeniden katılmaları emredildi. Alman ordusu 1936 yılına kadar görev yapan her askerin Katolik ya da Evanjelik mezheplerine mensup olmasını şart koşmuştur.[39]

Ancak geriye dönüp bakıldığında bunların çoğu taktiksel manevralar olarak görülebilir. Pek çok kişi Nazizmin gerçek kuruluş anının Nietzscheci "Tanrı'nın ölümü" olduğunu düşünüyordu.[40] Ancak yakın zamanda Richard Steigmann-Gall, Nasyonal Sosyalistlerin (herkes kadar Hitler'in de) daha önceki niyetlerini, özellikle de çok reklamı yapılan "pagan" fikirleri tanıtma ya da yeniden tanıtma girişimlerini nasıl gerçekten gerçekleştirmediklerini gösterdi. Bunun yerine, Nazilerin dini alandaki orijinal planı, üç temel fikri olan "pozitif Hıristiyanlık" olarak ifade edilen bir kavramdı: "Yahudilere karşı ruhani mücadele, yeni bir toplumsal ahlakın yaygınlaştırılması ve Protestan ile Katolik arasındaki mezhepsel uçurumu kapatmak için tasarlanmış bir senkretizm."

Önde gelen pek çok Nazi gibi Hitler de İsa'nın Yahudi olmadığı ve Eski Ahit'in Hıristiyan öğretisinden çıkarılması gerektiği görüşünü savunuyordu.[41] Pozitif Hıristiyanlığın ikinci yönü olan toplumsal etik, "kamusal ihtiyaçlar özel açgözlülükten önce gelir" ifadesinde somutlaşıyordu. Bu slogan belki de kaçınılmaz olarak Nazilerin ekonomiyi denetleme konusunda kendilerini etik-ahlaki bir ışık altında sunmalarını sağladı. Almanya'daki sınıf çatışmasını sona erdirme ve organik, uyumlu bir bütün olan bir "Halk Topluluğu" yaratma ya da daha doğru bir ifadeyle *yeniden* yaratma arzusunu ana hedeflerinden biri olarak ilan edebiliyorlardı.[42] Pozitif Hıristiyanlığın son unsuru olan "yeni bir senkretizm" yaratma girişimi bazı açılardan en önemli unsurdu çünkü önde gelen Nazilerin çoğu Katolikler ve Protestanlar arasındaki bölünmeyi ihtiyaç duydukları ulusal birliğin önündeki en büyük engel olarak görüyordu. Himmler bu görüşünü en açık şekilde şu sözlerle ifade etmiştir: "Her yerde farkında olduğumuz yöntemlerle kendi ulusal dirilişimize karşı çıkmak için Hıristiyanlığı ve onun örgütlenmesini kullanan bir dünya gücüne karşı tetikte olmalıyız." Ruhban karşıtı olduğunu ama Hıristiyan karşıtı olmadığını da sözlerine eklemiştir.[43] *Volk*'un, yani halkın mistik, neredeyse ilahi bir varlık olarak yüceltilmesi, mezhepsel bölünmenin üstesinden gelmek için ana araç ve aynı zamanda Marx'ın ve Batı'nın materyalist ekonomistlerinin rakip analizleriyle mücadele etmek için siyasi bir manevraydı.[44] Pozitif Hıristiyanlık teolojiden ya da paganizmden (Himmler'e rağmen önde gelen pek çok Nazi'nin gülünç bulduğu) ziyade *aktif* Hıristiyanlığı (*Volk*'a yardım etmek, ailenin kutsallığını korumak, sağlıklı kalmak, anti-Semitizm uygulamak, yoksulları doyurmak için Kış Yardımı programına katılmak) vurguluyordu. Aslında bu faaliyetler

tefekkürü *önlemek* için tasarlanmış gibiydi ve bu da Nazilerin Hıristiyanlıkla ilgili asıl endişesinin kendilerine karşı kullanılabilecek en büyük gücü temsil etmesi olduğunu gösteriyor.

Nazi Teologlar

Dini liderlerin hepsi Barth ya da Bonhoeffer kadar cesur değildi ve bazı teologlar kendilerini ve teolojilerini yeni rejime uydurdular. Robert Ericksen, o dönemde teolojiyi ilerlettiğini söylediği ancak şimdi fırsatçılardan biraz daha fazlası gibi görünen üç kişiyi incelemiştir.

Gerhard Kittel Tübingen'de Yeni Ahit Teolojisi profesörüydü. Diğer ikisi gibi 1888 doğumlu olan Kittel, ünlü bir Eski Ahit bilgini olan Rudolf Kittel'in oğluydu. Gerhard Mayıs 1933'te Nasyonal Sosyalistlere katıldı ve başlıca teolojik katkısı Hıristiyanlığın kökenlerinin Yahudi arka planıyla ilgiliydi. İsa'nın "eğer Celileli olsaydı" damarlarında "birkaç damla' Yahudi olmayan kanı olabileceğini yazmıştır.[45] Zamanla, Weimar yılları boyunca Kittel giderek daha fazla Yahudi karşıtı olmuştur. 1933 Haziran'ında Tübingen'de "Almanya'daki Yahudilere ne yapılmalı?" konusunu ele aldığı Yahudi Sorunu başlıklı halka açık bir konferans vermiştir. "Daha önce işe yaramadı ve şimdi de işe yaramayacak" diyerek imha seçeneğini eledi. Siyonizmi ve asimilasyonu reddetti ve Diaspora nedeniyle, "karışık" evliliklerin yasaklanması da dahil olmak üzere, Yahudilerin birlikte yaşadıkları insanlardan zorla ayrılması olan "misafir statüsünü" yeğledi.[46] Argümanının teolojik temeli, MÖ 500 ile MS 500 yılları arasında Yahudilerde meydana gelen "geçiş" idi ve bu zamandan beri ırk "yozlaşmıştı". Diaspora'nın Yahudileri komşuları için "sürekli bir sorun" haline getirdiğini, bunun bir sonucunun da her zaman "Dünya Gücü için çabalamaları" olduğunu söylüyordu. Kittel'in konferansı bir kargaşaya ve Martin Buber ile hararetli bir tartışmaya neden oldu. Kittel teolojik olarak antisemitizm için "manevi bir temel" arıyordu. Kendisi 1945 yılında hapse atılmıştır.

Paul Althaus (1888-1966) Göttingen'de Lutherci bir akademisyen olarak ün kazandı. Tanrı'nın insanla doğa ve tarih aracılığıyla konuştuğuna inanıyordu ve bir unsuru "Tanrı siyasi statükoyu yarattı ve onayladı" şeklinde özetlenebilecek bir *Ur-Offenbarung* yani doğal vahiy kavramı türetti.[47] Althaus'a göre Tanrı'nın iradesi herhangi bir andaki duruma eşittir ve Tanrı'ya itaat etmek, kişinin "yılların geleneği tarafından aktarıldığı gibi" hayattaki tahsis edilmiş konumunu kabul etmesi anlamına gelir. İkinci bir unsur da onun *Ordnung*, yani düzen fikriydi ve bu düzenin birincil unsuru da *Volk*'tu. *Volk*'un, Tanrı tarafından gizemli bir sürece göre tayin edildiğini söylüyordu: "*Volk*'umuz için yaşamazsak sonsuz yaşamımız olmaz."[48] Üçüncü unsur ise Luther'in iki krallık fikrine geri dönüştü: Sevgiyle yönetilen Tanrı'nın krallığı ve kılıçla yönetilen

insanların krallığı. Tüm bunların Almanya'nın büyük "dönüm noktası" olan Nasyonal Sosyalist *volkisch* hareketinde bir araya geldiğini söylüyordu. Althaus savaşın sonunda Erlangen'deki öğretmenlik görevinden alındı ancak birkaç ay sonra görevine iade edildi.

Emanuel Hirsch de bir papazın oğluydu. Hem Althaus hem de Paul Tillich ile çalışmış ve teolojik olarak modernitenin krizi olarak gördüğü şeyden çok etkilenmiştir. İlk olarak 1920 yılında yayınlanan *Deutschlands Schicksal* (Almanya'nın Kaderi) adlı kitabında ortaya koyduğu felsefesi, vahyin bize evrensel değerleri ve "içsel kesinliği" öğrettiğiydi. Hirsch'in tanımladığı "kesinliklerden" ikisi rasyonalizmin başarısızlığı ve devletin evrimiydi. Açıkça görüleceği üzere, bunlar Alman bağlamında özellikle yeni fikirler değildi, ancak daha önce hiç teolojik bir onay damgasına sahip olmamışlardı. Özellikle de "Almanya'nın artık, devlet Volk'u doğru bir şekilde temsil ettiği sürece insanların devlete özgürce itaat ettiği yeni bir otoriterlik biçimi yaratabileceğini" düşünüyordu. Ona göre Hıristiyanlık, "Alman lider ve takipçi kavramına" takdire şayan bir şekilde uyuyordu.[49]

Robert Ericksen'in de gözlemlediği gibi Kittel, Althaus ve Hirsch münferit ya da eksantrik figürler değildi. Onlar muhtemelen dillerini tutan diğer pek çok kişinin tipik birer örneğiydi.

Protestan ilahiyatçıların Nazi uygulamalarına yönelik böylesine etkili ve sofistike fikirlerine ve rasyonalizasyonlarına rağmen, Nazi güveni pekiştikçe Hıristiyanlığa yönelik saldırılar da şiddetini artırdı.[50] Dini eğitim konusunda ısrar ederek başlayan okul ibadetlerine katılım daha sonra isteğe bağlı hale getirildi ve din, okul bitirme sınavlarından bir ders olarak çıkarıldı. Ardından rahiplerin din dersi vermesi yasaklandı. Bryan Moynahan'ın hesabına göre 1935 yılında Gestapo, kürsüden Nazi neopaganizmini kınadıkları için 700 Protestan papazı tutuklamıştır. 1937'de Gestapo, İtirafçı Kilise'nin papaz adaylarının eğitiminin yasadışı olduğunu ilan etti ve kilisenin önde gelen isimlerinden Martin Niemoller, işbirliğini gerektirdiği için serbest bırakılma teklifini reddederek toplama kampına mahkum edildi.[51] (Sachsenhausen'deki sağlık görevlisi onu "demirden bir adam" olarak tanımlamıştı.)*

* Ünlü bir şiir Niemoller'e atfedilir, ancak kendisi her zaman ünlü sözleri ilk ne zaman kullandığını hatırlayamadığını söylemiştir: "Almanya'da önce Komünistler için geldiler, Ve ben sesimi çıkarmadım çünkü Komünist değildim/Ve sonra sendikacılar için geldiler, Ve ben sesimi çıkarmadım çünkü sendikacı değildim/Ve sonra Yahudiler için geldiler, Ve ben sesimi çıkarmadım çünkü Yahudi değildim/Ve sonra ... benim için geldiler ... . Ve o zamana kadar konuşacak kimse kalmamıştı." Niemoller 1937'den 1945'e kadar Sachsenhausen ve Dachau'da kaldı ancak hayatta kaldı. Otto Hahn ile yaptığı bir görüşmenin ardından nükleer silahsızlanma için kampanya yürütmeye başladı ve 1961 yılında Dünya Kiliseler Konseyi'nin başkanı oldu.

1936'da Katolik manastır ve kiliselerine yönelik saldırılar başladı - yasadışı döviz ticareti ve cinsel suçlarla suçlanıyorlardı. Yine o yıl, Nürnberg mitingleri bir paganizm havasına büründü; şarkılar -ya da ilahiler- geleneksel Hıristiyan ibadetinin yeniden canlandırılmış pastişleriydi:

Führerim Führerim
Almanya'yı en derin sıkıntıdan kurtardın
Günlük ekmeğim için sana şükrediyorum
Uzun süre benimle kal, beni terk etme
Führerim Führerim, inancım ve ışığım.

Bu, Nazi destekli Alman İnanç Hareketi tarafından geliştirildi ve amaçlarından biri de ritüelleri ve festivalleri "Hıristiyanlıktan arındırmak" oldu. Örneğin düğünlerde gelin ve damat "Toprak Ana, Gökyüzü Baba ve havanın tüm hayırsever güçleri" tarafından kutsanır, İskandinav destanlarından alıntılar okunurdu. Noel kutlamaları -kelimenin kendisi yerine "Julfest," "Noel zamanı" - 21 Aralık'ta düzenlenen bir "kış gündönümü festivali" ile değiştirildi. Haç hiçbir zaman kaldırılmadı; 1937'de okul sınıflarından çıkarılması için girişimlerde bulunuldu, ancak tedbir iptal edilmek zorunda kaldı (belki de Himmler'in Hıristiyanlığın Nazi amaçlarını tehdit edecek kadar güçlü tek güç olduğu görüşünü doğruluyordu). Vatikan neredeyse her ay resmi olarak Berlin'e şikayette bulundu, ancak rejim hemen hemen hiç dikkate almadı.

Hitler'in bakış açısına göre, muhtemelen en büyük başarısı, kilisenin -eğer isterse- toplayabileceği muhalefet potansiyelini etkisiz hale getirmesiydi.

37

Alman Savaş Dönemi Biliminin Meyveleri, Başarısızlıkları ve Rezilliği

Eylül 1939'da savaş başladıktan kısa bir süre sonra, Heidelberg Üniversitesi rektörü Paul Schmitthenner, üniversitenin "der Waffenschmied der Wehrmacht des Reiches", yani Reich ordusunun cephaneliği haline geleceğini duyurdu. Onun bu söylemi, savaş boyunca akademik araştırmaların -sadece "zor" bilimlerin değil- iyi finanse edilmesini sağlayan güçler tarafından desteklendi. Eğitim Bakanlığı'nın bütçesi 1935'te 11 milyon Reichsmark iken 1942'de 97 milyon Reichsmark'a yükseldi. İçişleri Bakanlığı'nın araştırma bütçesi de aynı şekilde 1935'te 43 milyon Reichsmark'tan 1942'de 111 milyon Reichsmark'a yükselirken, Kaiser Wilhelm Topluluğu'nun fonu 1933'te 5,6 milyon Reichsmark'tan 1944'te 14,3 milyon Reichsmark'a yükseldi.[1]

Üniversiteler 1939'un sonlarına doğru geçici olarak kapatıldı, ancak Heidelberg Ocak 1940'ta yeniden açılmasına izin verilen üniversitelerden biriydi ve dersler kaldığı yerden devam ederek "*Frontkursen*" ve düşmanlıkları desteklemek için araştırmalar sundu. Dil ve edebiyat semineri "ulusun entelektüel ve manevi direniş gücünü güçlendirmek için" yeniden düzenlendi ve Britanya hakkındaki dersler onun neden "büyük düşman" olduğunu açıklamak için yeniden işlendi. Siyaset ve tarih alanında, jeopolitik, savaş ve ırk arasındaki bağlantıları vurgulayan "Yaşam Alanı Olarak Doğu Asya", "Yabancı Halkların Ekonomisi" ve "Yurtdışında Gazeteciliğin Doğası" gibi dersler konuldu. İlahiyat fakültesi de dışarıda kalmamak için "Alman Dindarlık Tarihinde Savaş ve Din"i sundu.[2] 1940'ın başlarında Kiel Üniversitesi rektörü Paul Ritterbusch, savaşla ilgili konularda Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG) tarafından finanse edilen altmış yedi yayından oluşan bir seriyi yönetti. Başlıklar arasında *Büyük Britanya: Dünya Yahudiliğinin Hinterlandı* ve *İngiliz Dünya Görüşünün Bir Sistemi Olarak Ekonomik Liberalizm* yer alıyordu. Bu bir anlamda Birinci Dünya Savaşı'nda ortaya atılan, İngiltere'nin sığ ve ikiyüzlü olduğu, İngiliz ulusal karakterinin sömürücü kar elde etmekten daha yüksek bir amaç tanımadığı yönündeki bazı argümanların tekrarıydı. Bir başka tema da, Almanya'ya aitken Fransa'ya ait olduğundan çok daha başarılı bir kültür olduğu iddia edilen Alsace idi.

Münih'teki Weisse Rose (Beyaz Gül) grubu dışında üniversiteler içinde fazla bir direniş yoktu. Çekirdeğini beş öğrenci ve bir felsefe profesörünün oluşturduğu bu çok küçük grup, 1942 ve 1943 yıllarında Hitler'in devrilmesi çağrısında bulunan altı farklı bildiri dağıttı ve sonunda ortaya çıkarılarak Gestapo tarafından hepsinin kafası kesildi. Altıncı broşürün metni Almanya dışına kaçırılmış ve kopyaları 1943'ün sonlarında Müttefik uçakları tarafından atılmıştır. Heidelberg'de Alfred Weber ve kayınbiraderi Marianne Weber'in başını çektiği otuz ila yetmiş arasında profesörden oluşan bir grup vardı (üye sayısı değişiyordu); bunların çoğu işten çıkarılmıştı ama çalışmaya devam ediyor ve fikir alışverişinde bulunmak için bir araya geliyorlardı.[3] Bazıları radikal olmaktan ziyade muhafazakârdı, ancak daha sonra "*Resistenz*" olarak adlandırılan, rejimin politikalarını açıkça eleştirmeden Nazi ideolojisini kabul etmeyi reddetmeyi içeren ve herhangi bir tür cesaret içerdiği söylenemeyecek, biraz anlaşılması zor bir terim oluşturdular. Birçoğu Leo Strauss'un daha sonra "satır aralarında yazmak" olarak adlandırdığı şeye indirgenmişti.[4]

Leo Szilard'ın uyarılarına rağmen, 18 Mart 1939'da Fransız bilim adamları Joliot-Curies, nükleer fisyonun emilen her nötron için ortalama 2,42 nötron yaydığı, yani zincirleme reaksiyonu sürdürmek için yeterli miktarda enerji açığa çıktığı gözlemlerini *Nature* dergisinde yayınlamakta ısrar ettiler. Makale Almanya'da, Hamburg Üniversitesi'nde çalışan otuz yedi yaşındaki kimyager ve nötronlar konusunda uzman olan Paul Harteck tarafından okundu. Harteck makaledeki çıkarımları hemen fark etti ve Alman Ordusu Silah Araştırma Ofisi'ne başvurarak uranyum fisyonundan türetilmiş bir kitle imha silahının belirgin bir olasılık olduğunu söyledi. Savaştan sonra, John Cornwell'in anlattığına göre Harteck, savaşma isteğinden ziyade, araştırma için "fırsatçı bir fon arayışının" kendisini harekete geçirdiğini söylemiştir.[5] Bunun doğruluğu ne olursa olsun, etkisi aynı olmuştur.

Her halükarda, o zamana kadar Werner Heisenberg atom bombası olasılıklarını çoktan tartışmıştı ve Bernhard Rust'un Eğitim Departmanında fizikçi olan Abram Esau, Göttingen'de uranyumda nükleer güç potansiyeli gören fizikçilerin de teşvikiyle bir "Uranyum Kulübü" kurmak için bir toplantı çağrısında bulunmuştu.[6] İkinci ve daha önemli bir toplantı, savaşın başladığı Eylül 1939'da Berlin'deki Ordu Mühimmat Ofisi'nde yapıldı ve Werner Heisenberg, Otto Hahn, Hans Geiger, Carl Friedrich von Weizsacker ve Paul Harteck katıldı.[7] "Kulüp" silah olarak kullanımının yanı sıra genel olarak nükleer enerjiyi tartıştı ve sonuç olarak Berlin'deki Fizik KWI'ye savaş çalışmaları için el konuldu.

Bu kulağa belirleyici gibi gelse de, Amerika Birleşik Devletleri'nde Los Alamos'taki Manhattan Projesi'ndeki on binlerce üyeye kıyasla, Almanya'daki

uranyum ekibi hiçbir zaman yüz üyeyi geçmeyecekti. Almanya, şu anda işgal altında olan Çekoslovakya'daki Joachimsthal madenlerinde en büyük uranyum rezervlerine sahip olmasına rağmen, nükleer reaksiyonların özelliklerini incelemek için siklotrona sahip değildi.

Alman bombasının geliştirilmesi -daha doğrusu araştırmanın gelişme hızı- pek çok tartışmaya konu olmuştur (en azından Michael Frayn'ın *Kopenhag* adlı oyununda). Almanlar başlangıçta izotop ayrıştırma üzerine yoğunlaşmış, ancak daha sonra plütonyumu keşfetmişlerdir. Bu yaklaşımlar, eşit derecede tartışmalı ve hatta gizemli iki karakterin, Werner Heisenberg ve Fritz Houtermans'ın katılımını içeriyordu. Heisenberg, 1940 yılında Niels Bohr ile yaptığı ve iki tarafın da bomba üretme yarışında ne kadar ileri gittiği ve Heisenberg'in Bohr'a Almanya'nın nükleer enerjiyi araştırdığını bildirip bildirmediği ve kendisinin, Heisenberg'in, gelişmeleri yavaşlatmaya çalışıp çalışmadığı konusunda tartıştığı toplantılarla ün kazanacaktı. Houtermans, 1941 yılında 94 numaralı element olan plütonyum kullanılarak zincirleme bir reaksiyonun mümkün olduğunu doğrulayan parlak bir fizikçiydi. Houtermans Göttingen'de eğitim görmüş, ancak sosyalist sempatileri nedeniyle Stalin'in tasfiyelerine rağmen Ukrayna'da çalışmaya gitmişti. Orada Alman casusu olarak tutuklanmış, sahte bir itirafta bulunmuş ve hapse atılmıştı.[8] Kısa süren Hitler-Stalin anlaşması sırasında serbest bırakılan Houtermans, Almanya'ya döndüğünde hala solcu eğilimleri olduğundan şüpheleniliyordu ancak Max von Laue tarafından başka bir fizikçi olan Manfred von Ardenne'nin zincirleme reaksiyonları incelemesine yardımcı olmak üzere kendisine bir iş verildi. Houtermans, 1939'da *Nature* dergisinde Joliot-Curie makalesini okuduktan sonra, plütonyumun zincirleme reaksiyon için bir olasılık olduğu sonucuna vardı ve hesaplamaları bunu doğruladığında o kadar rahatsız oldu ki, Amerika'ya giden bir mülteciyle ülke dışına bir mesaj kaçırdı. Müttefiklerin *kendi* bombalarında ne kadar ilerlediklerini bilmemesine rağmen, mesajının iki unsuru vardı: "acele ettirmek" ve Heisenberg'in işleri yavaşlatmaya çalıştığını söylemek.[9]

Bu iki adamın eylemleri göz önüne alındığında, Alman bomba projesinin başarılı olmaması belki de şaşırtıcı değildir, ancak başarısızlığın başka nedenleri de vardı. Norveç'in işgalinden sonra, Vermork'taki dünyanın tek ağır su tesisi Almanların kullanımına açıldı, ancak büyük bir yükü güneye taşımaya çalıştıklarında, Danimarka Direnişi (İngiliz İstihbaratının talebi üzerine) bidonları taşıyan feribotu havaya uçurdu ve batırdı (batma sırasında birkaç Danimarkalı hayatını kaybetti). [10] Speer (gizemli bir uçak kazasında ölen Fritz Todt'tan) silahlanma bakanlığı görevini devraldığında, Heisenberg'e herkesten daha büyük bir siklotrona sahip olabileceğini söyledi; Heisenberg ise Almanların o kadar deneyimsiz olduğunu, önce daha küçük bir tanesinde öğrenmeleri gerektiğini söyledi.[11] İşgal altındaki Paris'tekini de kullanamayacaklarını, çünkü

gizlilik koşullarının çalışmalarını engellediğini söyledi; tüm bunlar Speer'in Almanya'nın nükleer programını kasıtlı olarak sabote ettiğini öne sürmek için kullanıldı.[12] Speer sonunda Almanya'nın 1947'den önce bir bombaya sahip olamayacağına karar verdi ya da (savaştan sonra) karar verdiğini söyledi.[13] Savaşın Ocak 1946'dan sonra sürdürülemeyeceği bir hızla krom cevheri tükettiğinden ve gereken meblağlar (Hitler'in yüreğine çok daha yakın olan) roket programını da tükettiğinden, Almanya'nın atom bombası yapma girişimi 1942 sonbaharında iptal edildi.[14]

Almanların savaştaki tüm yenilikleri atom bombası kadar sonuçsuz kalmadı. Me-262 ile dünyanın ilk operasyonel jet avcı uçağına sahip oldular, ancak savaşın gidişatını önemli ölçüde etkileyemeyecek kadar az sayıdaydı. Dahi deniz mühendisi Helmut Walther, geleneksel denizaltılar ancak 10 knot hız yapabilirken, Almanya'nın su altında 28 knot hıza ulaşabilen dizel denizaltıları için teknoloji tasarladı.[15] Burada da bir etki yaratmak için çok geç kalmışlardı. Almanlar kendi radarlarına sahipti ve bir süre için Müttefiklerin önünde göründüler. Ve daktilo benzeri kod makineleri Enigma'ya sahiplerdi; bu makine daha gelişmiş haliyle bir mesajın 159 milyar milyar (159 ve ardından 18 sıfır) farklı şekilde yazılmasını sağlayabiliyordu. Tarih üzerindeki asıl etkisi, belki de Almanların gönderdiği kodlarla başa çıkmak için icat edilen İngiliz cihazının, aslında dünyanın ilk bilgisayarı olan Colossus'a yol açmasıdır.

Almanlar da bilgisayarlara ya da en azından çok gelişmiş hesaplama makinelerine ilgi duyuyordu. Bunlar esas olarak, 1932 gibi erken bir tarihte, uçak endüstrisinde "statik ve aerodinamik yapıların tasarımı için gerekli olan muazzam sayıdaki monoton hesaplamaları" gerçekleştiren bir makine geliştirmek için kağıda açılmış delikler ve kilitlenebilen pimlerle ikili açma/kapama veya 1/0 şeması kullanan bir mühendis olan Konrad Zuse'nin eseriydi.[16] Elektrokimyasal bir hafızaya sahip olan makineleri, uçak endüstrisi tarafından metal gerilimi ile ilgili eşzamanlı denklemleri çözmek için kullanıldı, ancak hiçbir zaman kriptanalizde kullanılmadı ve savaş çok erken sona erdiği için daha fazla geliştirilmedi.

Bir de roket bilimi vardı. 1919 Versailles Antlaşması uyarınca Almanya'nın büyük silahlar üretmesi yasaklanmış ve ünlü filosunu Scapa Flow'da batırmak zorunda kalmıştı. Ordusu 100.000 kişiyi geçemezdi, tanklar ve denizaltılar yasaktı ve silahlar 105 mm'yi geçemezdi. Bununla birlikte, Hollanda ve Japonya'da gizlice gemiler inşa ederek yeniden silahlanmaya başladı ve roket geliştirme projesi bu son derece gizli koşullarda şekillendi. Önde gelen isim Wernher von Braun olsa da, 1923'te Almanya'da yayınlanan kitabında uzay uçuşu sorunlarının alkol ve sıvı oksijen ile sıvı hidrojen ve sıvı oksijenin çok kademeli bir rokette kullanılmasıyla nasıl çözülebileceğini ilk kez ortaya koyan kişi Almanca konuşan bir Romanyalı olan Hermann Oberth'ti.[17] Buna dayanarak,

otomobil üreticisi Fritz von Opel roketle çalışan karayolu araçları için bir dizi test finanse etti ve bunların hepsi 1933'ten sonra orduda bir araya geldi. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Londra'nın başına bela olacak V1 ve V2 roketlerinin (*Vergeltungswaffen*'in V'si = intikam silahları) prototipi olan A2 roketinin geliştirildiği Kuzey Denizi'ndeki uzak Borkum adasında deneyler yapıldı. İkinci Dünya Savaşında bu silah için harcanan para, ABD'de atom bombası yapımına yönelik Manhattan Projesi hariç diğer tüm projelerden daha fazladır.

Roket geliştirme tesisi 1936'da Peenemunde'de kuruldu ve ilk başta Göring roket destekli bir uçak umuyordu - pilotsuz uçak ya da insansız hava aracı ancak daha sonra tasarlandı. Almanlar hırslıydı; 250 km menzile sahip, bir ton yük taşıyabilen ve ses hızının beş katına çıkabilen (hiçbir roketin ses duvarını aşamadığı bir aşamada) bir füze istiyorlardı.[18] Bilim adamlarının süpersonik uçuş koşullarını yeniden üretmelerine yardımcı olmak için Peenemunde'de üç rüzgar tüneli inşa edildi.

Hitler pilotsuz roketler için büyük umutlar besliyordu, özellikle de Londralıları korkutacaklarını ve İngiliz hükümetini barış için harekete geçireceklerini düşünüyordu. Pilotsuz roketler gün ışığını gördü, yaklaşık 11.000 tanesi İngiltere'ye fırlatıldı, bunlardan yaklaşık 3.500 tanesi Londra'ya ya da İngiltere'nin güneyine düştü (geri kalanı ya yolda düştü ya da rotasından saptı), 8.700 kişi öldü ve bunun üç katı kadar kişi yaralandı. Ancak "terör etkisi" hiçbir zaman gerçekleşmedi. 1945 yılında 118 Alman roket bilimcisi Amerikalılara teslim oldu ve gizli Paperclip Operasyonu'nun bir parçası olarak, becerilerini ABD uzay programını geliştirmek için kullanmak üzere topluca Teksas'taki Fort Bliss'e götürüldü. Von Braun'un yanı sıra Ernst Stuhlinger'in uzmanlığı, Rusya'nın Ekim 1957'de *Sputnik I*'i yörüngeye yerleştirerek dünyayı şok etmesinin ardından Amerika'nın ilk uydusunu fırlatma çabası için çok önemli olduğunu kanıtladı.

Zehirli gaz da geliştirildi. IG Farben'de böcek ilaçları üzerinde çalışan Dr. Gerhard Schrader, 1936 gibi erken bir tarihte Tabun adını verdiği ve insan sinir sistemine saldırarak kasları kontrol eden bir nörotransmitteri bozan ve kurbanın boğularak ölmesine neden olan bir madde keşfetmişti. Bir yıl sonra ekibi daha da güçlü bir madde olan ve koma, burun kanaması, hafıza kaybı, felç, titreme ve diğer birçok belirtiye neden olan izopropil metilfosforofloridat ya da "sarin" maddesini buldu. Sarin, kaşifleri Gerhard **S**chrader, **A**mbros, **R**udiger ve Van der **Lin**de'nin "onuruna" adlandırılmıştır. Her iki madde de 1945 yılında Müttefikler tarafından 12.000 ton Tabun'un bulunduğu Silezya'da inşa edilen bir fabrikada üretilmiştir. Almanlar ölümcül bir kimyasal savaşı tetikleyeceğinden korktukları için bu maddeleri hiç kullanmadılar.[19] (Hitler'in kendisi de Birinci Dünya Savaşı'nda zehirli gaza maruz kalmıştı ve bu da bir etken olabilir).

1930'larda, özellikle de 1939'da IG Farben, General Motors, U.S. Steel ve Standard Oil'in ardından Avrupa'nın en büyük, dünyanın ise dördüncü büyük şirketiydi. Şirket, on dokuzuncu yüzyılda boyarmadde ve eczacılık alanındaki başarılarını "büyük kimya"nın ön saflarında yer alarak sürdürmüştü; yani Naziler işbaşına geldiğinde Almanya sentetik yakıtlar konusunda dünya lideriydi. Üretimi fosil yakıtlardan on kat daha pahalıya mal oluyordu ama sentetik yakıt Naziler arasında popülerdi çünkü üretimi doğrudan onların kontrolü altındaydı ve üretim rakamları gizli tutulabiliyordu. Aynı argümanlar IG Farben'in büyük ölçekte ürettiği sentetik kauçuk için de geçerliydi. Savaş başladığında, Almanya kauçuk kıtlığı tehdidiyle karşı karşıya kaldı ve IG Farben göreve çağrıldı. Şirketin kauçuk fabrikası için Auschwitz'i seçmesi, görünüşe göre Himmler'in toplama kamplarının yer seçimine ilişkin kararından oldukça bağımsızdı.

Savaş yılları boyunca, IG Farben'in sentetik yakıt ve kauçuk fabrikalarının yanı sıra nitrojen, metanol, amonyak ve kalsiyum karbür gibi maddelerin üretiminde zorla ya da köle işgücü kullanımı 1941'de yüzde 9'dan dört yıl sonra yüzde 30'a yükseldi.[20] Bu durum IG Farben'in yirmi dört yönetim kurulu üyesinin Nürnberg'de yargılanmasıyla sonuçlandı. Beşi "kölelik ve toplu katliamdan" suçlu bulundu ve altı ila sekiz yıl arasında hapis cezası aldı.[21] Başkan Dwight Eisenhower şirketin dağılmasını istedi, ancak aslında şirket eski üç şirkete, Bayer, BASF ve Hochst'a geri verildi. 1955 yılında, Nürnberg'de bir buçuk yıl hapis cezasına çarptırılan Friedrich Jaehne, Hochst'un başkanlığına seçildi. Bir yıl sonra, yine Nürnberg'de yağma ve kölelikten hüküm giymiş olan Fritz ter Meer, Bayer'in denetim kurulu başkanlığına seçildi. Auschwitz fabrikası bugün de çalışmaya devam etmektedir.

Kimyagerlerin görevlerinden biri de toplu katliam bilimini araştırmak ve sistematik hale getirmekti: yani fırınların tasarımı, daha "etkili" gazların icadı, "kalıntıların" düzenli bir şekilde imha edilmesi. Adolf Eichmann'a göre ölüm kamplarında on bir milyon Yahudi öldürüldü, ancak daha yaygın olarak kabul edilen rakam altı milyondur. Erfurt'ta Topf and Son için fırınlar tasarlayan bir mühendis olan Kurt Prufer burada önemli bir figürdü.

Gazla öldürülen insanların sayısı bizi hâlâ hayrete düşürmeye devam etse de, aradan geçen bunca zamana rağmen Alman dehasının uzun geleneğine en büyük ihanet olarak görülmesi gereken şey biyologların eylemleridir. Ute Deichman ve diğerleri, Berlin ve Potsdam'da yeni açılan arşivleri kullanarak, 350 kadar kalifiye doktor veya üniversite tıp profesörünün toplama kampı deneylerine katıldığını göstermiştir.*

---

* John Cornwell'in söylediğine göre bu Alman tıp topluluğuna mensup her 300 kişiden 1'i demekti.

Hamburg Üniversitesi'nden Profesör Heinrich Berning, Sovyet savaş esirlerini açlık deneyleri için kullandı ve onlar açlıktan ölürken neler olduğunu dikkatle not etti. Askeri Bilimlerde Pratik Araştırma Enstitüsü'nde, Dachau'daki mahkumlar kullanılarak soğutma deneyleri yapıldı. Bu araştırmanın görünürdeki amacı, donma tehlikesi geçiren insanların iyileşmesinin etkilerini incelemek ve insanların soğuğa ne kadar iyi uyum sağladığını araştırmaktı; bu "araştırmalar" sırasında yaklaşık 8.300 mahkum öldü. Hardal gazı olarak da bilinen sarı haç deneylerinde o kadar çok insan öldürüldü ki, bir süre sonra serbest bırakılacağı vaadiyle başka "gönüllü" bulunamadı. Bu "araştırmaları" yürüten August Hirt'in, "Yahudi iskeletlerinin tipolojisini" oluşturmak için Auschwitz'deki 115 Yahudi mahkûmu kendi takdirine göre öldürmesine izin verildi. Davranışlarının değişip değişmediğini görmek için eşcinsellere hormon enjekte edildi.[22]

Artık etik dışı araştırmalar yaptığı bilinen seçkin bilim insanları arasında, 1973 yılında Nobel Fizyoloji veya Tıp Ödülü'nü kazanan Konrad Lorenz ve Berlin'deki kötü şöhretli Kaiser Wilhelm Antropoloji ve Genetik Enstitüsü'nün bir üyesi olan Hans Nachtsheim da bulunmaktadır. Lorenz'in savaştan önce en iyi bilinen çalışması, hayvan ve insan davranışlarının karşılaştırmalı olarak incelendiği etolojinin kurulmasına yardımcı olmaktı ve burada "baskı" adını verdiği bir faaliyet keşfetti. En ünlü deneyinde, genç kaz yavrularının gelişimlerinin belirli bir aşamasında ilk karşılaştıkları görüntüye sabitlendiklerini buldu. Lorenz, Spengler'in *Batı'nın Çöküşü* adlı kitabını okumuştu ve Nazilere sempati duymuyor değildi.[23] Bu ortamda, iz bırakmayı hayvanların evcilleştirilmesinin bir bozukluğu olarak düşünmeye başladı ve bununla insanlardaki uygarlık arasında bir paralellik kurdu: her iki durumda da "dejenerasyon" olduğunu düşünüyordu. Eylül 1940'ta Parti'nin kışkırtması ve fakültenin itirazları üzerine Königsberg Üniversitesi Karşılaştırmalı Psikoloji Enstitüsü'nde profesör ve direktör oldu ve o tarihten 1943'e kadar Lorenz'in çalışmaları Nazi ideolojisini güçlendirmek üzere tasarlandı. Örneğin, insanların "tam değerli" (*vollwertig*) ve "düşük değerli" (*minderwertig*) olarak sınıflandırılabileceğini iddia etti.[24]

Toplama kampı mahkumları üzerinde yapılan araştırmaların bulgularını yayınlamak için konferanslar düzenlendi; bunlardan biri, Dachau'daki 1.200 kişinin kasıtlı olarak sivrisineklere maruz bırakıldığı (böcekleri içeren küçük bir kutu ellerine bağlanarak) ya da Afrika'daki Alman birliklerini tehdit ettiği söylenen sıtmanın etkilerini incelemek için sivrisinek bezlerinin enjekte edildiği deneydi. Bu deneyler, Berlin'de emeritus parazitoloji profesörü ve bir zamanlar Milletler Cemiyeti Sıtma Komisyonu'nun direktörü olan Dr. Klaus Schilling'in yönetiminde gerçekleştirilmiştir. Bu deneylerin doğrudan sonucu olarak en az otuz kişi öldü.

Kaiser Wilhelm Antropoloji ve İnsan Genetiği Enstitüsü, 1927 yılında Almanya'nın başkentinde düzenlenen Beşinci Uluslararası Genetik Kongresi

vesilesiyle Berlin-Dahlem'de kuruldu. Hem enstitü hem de kongre, Almanya'daki insan kalıtımı çalışmalarının uluslararası alanda tanınması için tasarlanmıştı çünkü diğer bilim insanları gibi biyologları da Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra diğer ülkelerden gelen akademisyenler tarafından boykot edilmişti. Enstitünün ilk müdürü, önde gelen Alman antropolog Eugen Fischer'di ve etrafında kötü şöhrete sahip bir dizi bilim insanını topladı.[25] Neredeyse hepsi Nazilerin ırksal-politik hedeflerini desteklemiş ve bunların pratikte uygulanmasında yer almıştır - örneğin, Nürnberg yasalarıyla bağlantılı olarak "ırksal mensubiyet" üzerine uzman görüşleri hazırlayarak.[26] Enstitünün doktorları ile Auschwitz'deki Josef Mengele arasında da kapsamlı bağlantılar vardı. Enstitü savaştan sonra Müttefikler tarafından feshedildi.

Üçüncü Reich'ta bilimin oynadığı rolün gereken ilgiyi görmeyen bir yönü, Hitler'in diktatörlüğünün özellikle savaş yıllarındaki polikratik doğasıdır. Nazilerin kendi reklamlarını yaptıkları gibi sıkı kontrol edilen bir rejim olmaktan ziyade, o kadar çok insan Hitler'in dikkatini çekmek ve onayını almak için çırpınıyor ve otorite o kadar bölünmüştü ki, Führer'in gözüne girmek için yapılan rekabetler, Alman savaş çabalarına zarar veren darboğazlar ve komuta hatlarında boşluklar yarattı. İntikam roketleri bu noktayı örneklemektedir. Hitler bu roketlerin Londra'yı kasıp kavuracağına inanıyordu ama aslında asıl etkileri kaynakları uçak üretiminden uzaklaştırmak olmuştu. Bu tahmin edilebilirdi -tahmin edilmişti de- ama kimse bunu söylemeye cesaret edemedi. Norbert Elias'ın da gözlemlediği gibi, bu durum Hitler üzerinde dışarıdan göründüğünden çok daha fazla baskı olduğu anlamına geliyordu.

Trevor Dupuy'un İkinci Dünya Savaşı'nda Alman askerlerinin savaşma kabiliyetine ilişkin verdiği rakamlar bir bakıma bunun altını çizmektedir. Dupuy, birinci savaş için yaptığı çalışmanın aynısını ikinci savaş için de yapmış (bkz. s. 543-544) ve her iki taraftaki savaşçıların savaş etkinliğini karşılaştırmıştır. Hitler rejimini küçümsediği için gönülsüzce kaleme aldığı çalışmasında vardığı sonuç, "Almanların sayıca kendilerinden çok daha fazla olan Müttefik ordularına karşı sürekli olarak üstün geldiği ve sonunda onları yendiğidir."[27] Rakamların mevcut olduğu yetmiş sekiz çarpışmada, bir askerin öldürdüğü ortalama rakip sayısı aşağıdaki gibidir:

		Müttefikler	Almanlar	Alman üstünlüğü
Saldırı:	Başarılı	1,47	3,02	2,05
	Başarısız	1,20	2,28	1,90
Savunma:	Başarılı	1,60	2,24	1,40
	Başarısız	1,37	2,29	1,67
Ortalama:		1,45	2,31	1,59

Alman üstünlüğü bu kadar belirginken ve birçok savaşta tutarlı bir şekilde devam ederken, neden kaybettikleri sorulabilir. Bu sorunun cevabı kısmen Hitler'in polikratik yönetim tarzında yatmakla birlikte, nihayetinde Müttefiklerin sayısal ve maddi gücünün çok fazla olduğu gerçeğinde de yatmaktadır. Belki de burada derin bir gerçek yatmaktadır. Kazanmak istiyorsanız, dostlara ihtiyacınız vardır. Nazilerin iyi olmadığı tek şey dost edinmekti.

38

Sürgün ve Açıklığa Giden Yol

Ocak 1933 ile Aralık 1941 arasında Amerika'ya 104.098 Alman ve Avusturyalı mülteci geldi; bunların 7.622'si akademisyen, 1.500'ü ise sanatçı, kültürel konularda uzmanlaşmış gazeteci ya da diğer entelektüellerden oluşuyordu. 1933'te başlayan akın 1938'deki Kristallnacht'tan sonra artmış, ancak hiçbir zaman bir sele dönüşmemiştir. O zamana kadar pek çok kişinin ülkeyi terk etmesi zorlaşmıştı ve Amerika'daki Yahudi ve göçmen karşıtlığı pek çok kişinin geri çevrilmesine neden oldu.

Diğer sanatçı ve akademisyenler Amsterdam, Londra ya da Paris'e kaçtı. Fransa'nın başkentinde Max Ernst, Otto Freundlich ve Gert Wollheim Alman Sanatçılar Kolektifi'ni ve daha sonra da Münih'teki Nazi Entartete Kunst (Yozlaşmış Sanat) sergisine karşı bir sergi düzenleyen Özgür Sanatçılar Birliği'ni kurdular. Amsterdam'da Max Beckmann, Eugen Spiro, Heinrich Campendonck ve Bauhaus mimarı Hajo Rose, Paul Citroen'in özel sanat okulunun odak noktası olduğu, birbirine sıkı sıkıya bağlı bir grup oluşturdu. Londra'da John Heartfield, Kurt Schwitters, Ludwig Meidner ve Oskar Kokoschka gibi sanatçılar, Sanatçı Mülteci Komitesi, Yeni İngiliz Sanat Kulübü ve Kraliyet Akademisi tarafından Özgür Alman Kültür Birliği olarak örgütlenen yaklaşık 200 kişilik entelektüel bir sürgün topluluğunun en tanınmışlarıydı.

Hitler'e karşı bir direniş biçimi olarak Sürgündeki Alman Sanat ve Bilim Akademisi kuruldu. Thomas Mann edebi bölümün (Amerika'da), Freud ise bilimsel bölümün (Londra'da) başındaydı.[1]

Almanya'da Otto Dix, Willi Baumeister ve Oskar Schlemmer gibi sanatçılar "iç sürgün" olarak adlandırdıkları bir yere çekildiler. Dix, manzara resimleri yaptığı Konstanz Gölü'nde saklandı; bunun "göçle eşdeğer" olduğunu söylüyordu. Karl Schmidt-Rottluff ve Erich Heckel dikkatlerden kaçmak umuduyla gözden uzak mezralara yerleştiler. Ernst Kirchner canına kıydı.

Amerika Birleşik Devletleri'ne göç en önemli ve kayda değer göçtü. Sonuç olarak, yirminci yüzyıl düşüncesinin manzarası dramatik bir şekilde değişti.

Bu muhtemelen türünün şimdiye kadar görülmüş en büyük nakliydi (bkz. Bölüm 39, s. 591).

Amerika'ya getirilen sanatçılar, müzisyenler ve matematikçilerin yanı sıra, akademisyenlere 1940 yılında Dışişleri Bakanlığı tarafından oluşturulan ve "entelektüel veya kültürel başarıları ya da siyasi faaliyetleri Amerika Birleşik Devletleri'nin ilgisini çeken" tehlikedeki mültecilere "acil ziyaretçi" vizesi verilmesini sağlayan ABD göçmenlik yasasındaki özel bir hüküm de yardımcı oldu.[2] Tiyatro yönetmeni Max Reinhardt, yazar Stefan Zweig ve dilbilimci Roman Jakobson acil durum vizesiyle Amerika Birleşik Devletleri'ne giriş yaptı.

Entelektüel alanda önemli çalışmaları olduğu düşünülen mültecilere yardım planları arasında hiçbiri, Alman Özgürlüğünün Amerikalı Dostları tarafından organize edilen Acil Kurtarma Komitesi (ERC) kadar sıra dışı ya da etkili değildi. Dostlar, devrik Alman sosyalist lider Paul Hagen (Karl Frank olarak da bilinir) tarafından Nazi karşıtı çalışmalar için para toplamak amacıyla Amerika'da kurulmuştu. Haziran 1940'ta, Fransa'nın Almanya ile ateşkes imzalamasından üç gün sonra, Fransa'nın Fransız olmayan herkesi Alman yetkililere teslim etmesini gerektiren meşhur "talep üzerine teslim" maddesiyle birlikte, komite üyeleri yeni ve çok daha tehlikeli durumda tehdit altındaki bireylere yardım etmek için ne yapılması gerektiğini değerlendirmek üzere bir yemek düzenledi. Sonuç olarak ERC ortaya çıktı ve hemen 3.000 dolar toplandı. Yemekte gündeme gelen amaç, risk altında olan ve özel vize statüsüne uygun olabilecek önemli entelektüellerin (akademisyenler, yazarlar, sanatçılar ve müzisyenler) bir listesini hazırlamaktı. Komite üyelerinden Varian Fry, Fransa'ya giderek tehdit altındaki entelektüellerden bulabildiği kadarını bulup güvende olmalarına yardımcı olmak üzere seçildi.

Harvard mezunu, zayıf ve gözlüklü Fry, 1935 yılında Almanya'da bulunmuş ve Nazi vahşetinin nasıl bir şey olduğunu görmüştü. Almanca ve Fransızca biliyordu ve yaşayan yazar ve ressamların eserlerine aşinaydı. Fry, cebinde 3.000 dolar ve yazılı listeleri taşımanın çok tehlikeli olduğuna karar vererek ezberlediği 200 kişilik bir listeyle Ağustos 1940'ta Marsilya'ya geldi. Bu isimler geçici bir şekilde toplanmıştı. Thomas Mann risk altındaki Alman yazarların, Jacques Maritain Fransız yazarların, Jan Masaryk ise Çeklerin isimlerini vermişti. New York'taki New School of Social Research'ün başkanı Alvin Johnson akademisyenlerin, New York'taki Modern Sanat Müzesi'nin müdürü Alfred Barr ise sanatçıların isimlerini vermişti.

Fry kısa süre içinde listesindeki herkesin ölümcül bir tehlike altında olmadığını anladı. Yahudilerin yanı sıra, Nazizmin daha açık sözlü, uzun süredir devam eden siyasi muhalifleri de vardı. Aynı zamanda, çok ünlü, Yahudi olmayan "dejenere" sanatçıların birçoğu Vichy Fransası'ndaki şöhretleri tarafından korunuyorsa, gerçek tehlike altında olan çok daha az bilinen figürler

olduğu da anlaşıldı.[3] Bu nedenle Fry, New York'a geri dönmeden ERC'nin politikasını değiştirdi ve listesinde olsun ya da olmasın, özel vize yasasının kapsamına giren olabildiğince çok insana yardım etmeye başladı. Fransız yeraltı dünyasını kullanarak kendi gizli ağını kurdu ve seçilmiş mültecileri Fransa'dan Portekiz'e, oradan da bir vizeyle Amerika'ya yelken açabilecekleri yere taşıdı. Marsilya'nın kuzeyinde Villa Air Bel adında bir "güvenli ev" kurdu ve burada mültecileri sahte belgelerle ve onları Pireneler boyunca belirsiz ve zorlu yollardan özgürlüğe götürebilecek yerel rehberlerle donattı.[4] Bu dramatik şekilde kaçan en tanınmış isimler arasında Andre Breton, Marc Chagall, Max Ernst, Lion Feuchtwanger, Konrad Heiden (Hitler'in eleştirel bir biyografisini yazmıştı), Heinrich Mann, Alma Mahler-Werfel, Andre Masson, Franz Werfel ve Kübalı ressam Wilfredo Lam vardı. Fry yaklaşık 2.000 kişiye yardım etti, bu sayı aramak için gönderildiği sayının on katıydı.

New School'dan Alvin Johnson doksan akademisyeni yanına alarak Sürgündeki Üniversite'yi kurdu ve bu üniversitenin öğretim üyeleri arasında Hannah Arendt, Erich Fromm, Otto Klemperer, Claude Levi-Strauss, Erwin Piscator ve Wilhelm Reich vardı. Laszlo Moholy-Nagy Chicago'da Yeni Bauhaus'u yeniden yarattı ve diğer eski meslektaşları da Kuzey Carolina'nın ormanlık tepelerindeki Black Mountain College'da benzer bir şey başlattı. Okulun öğretim üyeleri arasında Joseph Albers, Willem de Kooning, Ossip Zadkine, Lyonel Feininger ve Amedee Ozenfant da vardı. Savaştan sonra üniversite önde gelen bir şairler okuluna ev sahipliği yaptı ve 1950'lere kadar varlığını sürdürdü. Columbia Üniversitesi'ndeki Frankfurt Enstitüsü ve Erwin Panofsky'nin New York Üniversitesi'ndeki Güzel Sanatlar Enstitüsü de sürgünler tarafından kurulmuş ve çalıştırılmıştır.

Naziler iktidarı ele geçirdiğinde, Arnold Schoenberg'in ülkeyi terk etmek zorunda kalacağından hiç şüphe yoktu. Hayatının erken dönemlerinde Yahudilikten Hıristiyanlığa geçmişti, ancak bu durum yetkililer üzerinde hiçbir etki yaratmadı ve 1933'te tekrar Yahudi oldu. Aynı yıl "kültürel Bolşevik" olarak kara listeye alındı ve Berlin'deki profesörlük görevinden alındı. Paris'e taşındı ve orada beş parasız kaldı. Sonra, hiç beklenmedik bir anda, Berlin Filarmoni'de solo çellistlik yapmış olan Rus sürgünü Joseph Malkin tarafından kurulan ve yönetilen Boston'daki küçük bir özel konservatuarda ders vermesi için davet aldı. Schoenberg kabul etti ve Ekim 1933'te Amerika'ya geldi. Boston'da yazdığı ilk müzik öğrenci orkestrası için hafif bir parçaydı, ama ardından op. 36 Keman Konçertosu geldi. Bu sadece onun Amerika'daki gerçek çıkış eseri değil, aynı zamanda ilk konçertosuydu. Zengin ve tutkulu olan bu konçerto, Schoenberg için oldukça geleneksel bir formdaydı, ancak kemancıdan olağanüstü zor bir parmak çalışması talep ediyordu.[5]

Béla Bartók, Darius Milhaud ve Igor Stravinsky 1939-40 yıllarında Amerika Birleşik Devletleri'ne geldi. Virtüöz icracıların birçoğu, doğal olarak sık sık seyahat ettiklerinden, Amerika'yı tanıyordu ve Amerika da onları: Artur Rubinstein, Fritz Kreisler, Efrem Zimbalist ve Mischa Elman 1930'ların sonunda Amerika'ya yerleşti.

Savaş zamanında sürgünler için bir üs olarak New York'un Amerika'daki tek rakibi Los Angeles'tı ve burada yakın mesafede (Los Angeles terimleriyle yakın) yaşayan ünlü isimlerin listesi dikkat çekiciydi. Bu listede (Boston'dan oraya taşınan) Schoenberg'in yanı sıra Thomas Mann, Bertolt Brecht, Lion Feuchtwanger, Theodor Adorno, Max Horkheimer, Otto Klemperer, Fritz Lang, Artur Rubinstein, Franz Werfel ve Alma Mahler-Werfel, Bruno Walter, Peter Lorre ve Heinrich Mann yer alıyordu; Alman olmayan Sergei Rachmaninoff, Igor Stravinsky, Man Ray ve Jean Renoir'ı da unutmamak gerekir.[6]

"Yeni Tür Planlı Bir Düzen"... "En Kötüsü de En Tepede"

Birbirinden çok farklı rejimlerin karşı karşıya geldiği bir savaşın, insanların kendilerini yönetme biçimlerinin yeniden değerlendirilmesine yol açması belki de son derece doğaldı. Düşmanı alt etmeye çalışan bilim adamları, generaller ve şifre kırıcıların yanı sıra, diğerleri de enerjilerini faşizm, komünizm, kapitalizm, liberalizm, sosyalizm ve demokrasinin rakip değerleriyle ilgili daha az acil olan meselelere adadı. Bu durum yüzyılın en sıra dışı tesadüflerinden birine yol açtı; savaş sırasında, eski ikili monarşi olan Avusturya ve Macaristan'dan sürgün edilenler tarafından, düşmanlıklar sona erdikten sonra insanlığın nasıl bir toplum hedeflemesi gerektiğine dair bir kitap dörtlüsü yayınlandı. Diğer farklılıkları ne olursa olsun, bu kitapların ortak bir özelliği vardı: Kağıt karnesi sayesinde, merhametli bir şekilde kısaydılar.

Karl Mannheim'ın *Diagnosis of Our Time* (Zamanımızın Teşhisi) adlı kitabı 1943 yılında yayınlandı. Mannheim, Birinci Dünya Savaşı sırasında Budapeşte'de George Lukacs'ın etrafında toplanan ve aralarında Arnold Hauser ve Béla Bartók'un da bulunduğu Pazar Çevresi'nin bir üyesiydi. Mannheim 1919'da Macaristan'dan ayrılmış, geleneksel Alman Bildung anlayışıyla yetişmiş, Heidelberg'de okumuş ve Martin Heidegger'in Marburg'daki derslerine katılmıştı.[7] 1919'dan 1933'e kadar Frankfurt'ta sosyoloji profesörü olarak Adorno, Horkheimer ve diğerlerinin yakın çalışma arkadaşıydı, ancak Hitler iktidara geldikten sonra Londra'ya taşındı ve London School of Economics (LSE) ve Institute of Education'da ders verdi.

Mannheim "planlı toplumu" tamamen kabullenmişti.[8] Ona göre borsa çöküşünü ve Buhran'ı yaratan eski kapitalizm ölmüştü. "Hepimiz artık bu

savaştan laissez-faire toplum düzenine geri dönüş olmadığını, savaşın yeni bir tür planlı düzene giden yolu hazırlayarak sessiz bir devrim yarattığını biliyoruz." Stalinizm ve faşizm konusunda da aynı şekilde hayal kırıklığına uğramıştı. Bunun yerine, ona göre, savaştan sonra Büyük Toplum olarak adlandırdığı yeni toplum, ancak totaliter ülkelerde olduğu gibi özgürlüğü yok etmeyen, ancak psikoloji ve sosyolojideki, özellikle de psikanalizdeki son gelişmeleri dikkate alan bir planlama biçimiyle başarılabilirdi. Mannheim toplumun hasta olduğuna inanıyordu, dolayısıyla başlığındaki "Teşhis" sözcüğü de buradan geliyordu. Ona göre Büyük Toplum, bireysel özgürlüklerin korunduğu, ancak toplumların nasıl işlediğine ve modern, karmaşık, teknolojik toplumların tarımsal köylü topluluklarından nasıl farklı olduğuna dair bir farkındalıkla bilgilendirildiği bir toplumdu. Bu nedenle çağdaş toplumun iki yönüne odaklandı: bir yanda gençlik ve eğitim, diğer yanda din. Hitler Gençliği muhafazakârlığın bir gücü haline gelmişken, Mannheim gençliğin doğru eğitildiği takdirde doğal olarak ilerici olduğuna inanıyordu. Öğrencilerin toplumdaki sosyolojik değişimlerin ve bunların nedenlerinin bilincinde olarak yetişmeleri gerektiğini ve ayrıca psikoloji, nevrozun oluşumu ve psikolojinin toplumsal sorunların hafifletilmesinde nasıl bir rol oynayabileceği konularında bilinçlendirilmeleri gerektiğini düşünüyordu. Kitabının son yarısını din üzerine yoğunlaştırmıştır çünkü Batı demokrasilerinin karşı karşıya olduğu krizin temelde bir değerler krizi olduğunu, eski sınıf düzeninin yıkıldığını ancak yerine henüz sistematik ya da üretken başka bir şeyin gelmediğini görmüştür. Kiliseyi sorunun bir parçası olarak görse de, dinin hala eğitimle birlikte değerleri aşılamanın en iyi yolu olduğuna, ancak örgütlü dinin modernize edilmesi gerektiğine inanıyordu - yine teolojinin sosyoloji ve psikoloji ile güçlendirilmesi gerekiyordu. Mannheim savaş sonrası toplumun savaş öncesi topluma kıyasla kendisi hakkında çok daha bilgili olacağını düşünüyordu. Sosyalizmin gücü merkezileştirme ve sadece kontrol mekanizmalarına dönüşme eğilimi olduğunu kabul ediyordu, ancak İngiltere'nin "felsefi olmayan ve pratik düşünen vatandaşlarının" diktatör adaylarını defedeceğini düşünen büyük bir İngiliz hayranıydı. Joseph Schumpeter'in sosyoloji ya da psikolojiye ayıracak çok az zamanı vardı. Var oldukları ölçüde, onun için bunlar ekonomiye bağlıydı. Savaş zamanı yazdığı *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* adlı kitabında Schumpeter, John Maynard Keynes'e, Marx'a ve bir noktaya kadar Weber'e kesinlikle karşı olduğunu ilan etmiştir. Bunun nedenini anlamak zor değildir.[9] Viyana'da aristokrasiye ayrılmış seçkin bir okul olan Theresianum'da eğitim gören Schumpeter, seçkin bir adam olmayan babası öldükten sonra annesinin bir generalle evlenmesi sayesinde oraya gitmiştir. "Yükseltilmesinin" bir sonucu olarak, Schumpeter her zaman oldukça bilinçli bir şekilde aristokrattı; üniversite toplantılarına binicilik kıyafetiyle gelir ve dinleyen herkese hayatta üç tutkusu olduğunu

söylerdi - mükemmel bir aşık, mükemmel bir binici ve mükemmel bir ekonomist olmak. Mısır ve Avusturya'daki bir dizi maceradan sonra Schumpeter sonunda Harvard'a gitti ve "tavırları ve giydiği pelerin onu kısa sürede bir kampüs figürü haline getirdi." Hayatı boyunca "yetenek aristokrasisine" inandı.

Schumpeter'in ana tezi, kapitalist sistemin esasen statik olduğuydu. Müşteriler için olduğu kadar işverenler ve çalışanlar için de sistem, içinde kâr olmadan yerleşir ve yatırım için zenginlik yoktur.[10] İşçiler, mal üretme ve satma maliyetine dayalı olarak emeklerinin karşılığını alırlar. Kâr, ancak rakipler yetişene kadar sınırlı bir süre için üretim maliyetini düşüren ve fazlanın daha fazla yatırım için kullanılmasına izin veren yeniliklerden gelebilir. Bundan iki şey çıkmaktadır. Birincisi, kapitalistlerin kendileri kapitalizmin motive edici gücü değildir; bunun yerine itici güç, malların daha ucuza üretilmesini sağlayan yeni teknikler veya makineler icat eden girişimcilerden gelir. Schumpeter girişimciliğin öğretilebileceğini ya da miras alınabileceğini düşünmüyordu; ona göre girişimcilik özünde "burjuva" bir faaliyetti ve burjuva insanlar herhangi bir teori ya da felsefeden değil, pragmatik kişisel çıkarlarından hareket ediyorlardı. Bu, Marx'ın analiziyle açıkça çelişiyordu.[11] Schumpeter'in bakış açısının ikinci unsuru, girişimciler tarafından yaratılan kârın geçici olduğuydu. Her ne yenilik getirilirse getirilsin, o endüstri veya ticaret sektöründeki diğerleri tarafından takip edilecek ve sonunda yeni bir istikrar sağlanacaktı. Bu da kapitalizmin kaçınılmaz olarak patlama ve durgunluk döngüleriyle karakterize olduğu anlamına geliyordu. Sonuç olarak, Schumpeter'in 1930'lara bakışı Keynes'inkinin (ekonomilerin durgunluktan çıkmak için harcama yapabileceği) taban tabana zıttı. Schumpeter, Buhran'ın bir dereceye kadar kaçınılmaz olduğunu, gerçeğin soğuk bir yağmuru olduğunu düşünüyordu. Savaş başladığında, kapitalizmin hayatta kalabileceğine dair şüpheler geliştirmişti. Temelde bir burjuva faaliyeti olarak, giderek artan bir bürokratikleşmeye yol açacağını, korsanlardan ziyade "salon takım elbiseli adamlar" için bir dünya olacağını düşünüyordu. Başka bir deyişle, kendi nihai başarısızlığının tohumlarını içeriyordu; ekonomik bir başarı ama sosyolojik bir başarı değil.

Mannheim savaş sonrası dünyada planlamayı doğal karşıladıysa ve Schumpeter buna ılımlı yaklaştıysa, üçüncü Avusturya-Macaristanlı Friedrich von Hayek düpedüz düşmandı. 1899 yılında doğan Hayek, Wittgensteinlarla uzaktan akraba olan bir bilim adamı ailesinden geliyordu. Viyana Üniversitesi'nde iki doktora yaptı, 1931'de LSE'de ekonomi profesörü oldu ve 1938'de İngiliz vatandaşlığına geçti. Stalinizm ve faşizmden aynı derecede nefret ediyordu, ancak Rusya ve Almanya'da var olan merkeziyetçi ve totaliter eğilimlerin eninde sonunda İngiltere ve hatta Amerika'ya yayılamayacağına diğerlerinden çok daha az ikna olmuştu. *The Road to Serfdom* (Kölelik Yolu,

1944) adlı kitabında, planlamaya karşı olduğunu ortaya koymuş ve özgürlüğü, "kendiliğinden bir toplumsal düzen" üretmeye yardımcı olduğunu düşündüğü piyasaya sıkı sıkıya bağlamıştır. Mannheim'ı eleştirdi, Keynesyen iktisadı 1944'te henüz kanıtlanmamış bir "deney" olarak gördü ve okurlarına demokrasinin kendi başına bir amaç değil, "esasen bir araç, iç barışı ve bireysel özgürlüğü korumak için faydacı bir araç" olduğunu hatırlattı. Piyasanın mükemmel olmadığını kabul ediyordu, ancak okuyucularına hukukun üstünlüğünün kısmen piyasanın eksikliklerine bir yanıt olarak piyasa ile aynı zamanda geliştiğini hatırlatıyordu: ikisi Aydınlanma'nın iç içe geçmiş başarılarıydı.[12] Mannheim'ın daha fazla sosyolojik bilgiye sahip olmanın önemine ilişkin görüşüne verdiği yanıt, piyasaların "kör" olduğu, kimsenin tahmin edemeyeceği etkiler ürettiği ve bunun da onların amacının bir parçası, özgürlüğe katkılarının bir parçası olduğu, "görünmez el" olarak adlandırıldığı şeklindeydi. Bu nedenle Hayek'e göre planlama sadece ilkesel olarak yanlış değil, aynı zamanda pratik de değildir.[13] Hayek daha sonra planlama altında "en kötülerin zirveye çıkmasının" üç nedenini ortaya koymaya devam etmiştir. Bunlardan ilki, daha yüksek eğitimli insanların her zaman tartışmaların iç yüzünü görebilen ve gruba katılmayan ya da herhangi bir değerler hiyerarşisini kabul etmeyen kişiler olmasıdır. İkincisi, merkeziyetçi saf ve uysal insanlara hitap etmeyi daha kolay bulur; ve üçüncüsü, bir grup insanın olumsuz bir program üzerinde -örneğin yabancılardan veya farklı bir sınıftan nefret etmek- olumlu bir program üzerinde anlaşması her zaman daha kolaydır. Tekelcilik eğiliminin izlenmesi ve buna karşı korunulması gerektiğini kabul ediyordu, ancak sosyalizm altında işçi sendikalarının tekellerinden daha büyük bir tehdit görüyordu.

Savaş sona ererken dördüncü bir Avusturya-Macaristanlı, Karl Popper, *The Open Society and Its Enemies* (Açık Toplum ve Düşmanları) adlı kitabını yayınladı. 1902'de Viyana'da doğan Popper sosyalizmle flört etti, ancak Freud ve Adler daha derin etkiler bıraktı ve Einstein'ın Viyana'daki derslerine katıldı. Felsefe doktorasını 1928'de tamamladı, ardından I. Dünya Savaşı'ndan sonra terk edilen çocuklarla sosyal hizmet görevlisi ve öğretmen olarak çalıştı. Viyana Çevresi ile temasa geçti ve yazmaya teşvik edildi.[14] İlk kitapları *Die beiden Grundprobleme der Erkenntnistheorie* (Bilgi Teorisinin İki Temel Sorunu) ve *Logik der Forschung* (Bilimsel Keşfin Mantığı), 1930'ların ortalarında iki uzun konferans turu için İngiltere'ye davet edilmesine yetecek kadar dikkat çekti.[15] Ancak Moritz Schlick 1936'da bir Nazi öğrenci tarafından öldürüldüğünde, Yahudi kanı taşıyan Popper, Yeni Zelanda'daki Canterbury Üniversitesi'nde ders verme davetini kabul etti. Sonraki iki kitabı *The Poverty of Historicism* (Tarihselciliğin Sefaleti) ve *The Open Society and Its Enemies*'i (Açık Toplum ve Düşmanları) Güney Yarımküre'de yazdı; ilk kitabın argümanlarının çoğu *Açık Toplum*'da yer alıyordu.[16]

Bu kitabın ilk itici gücü *Anschluss* haberiydi. Daha uzun vadeli ilham ise Popper'ın "eski liberal geleneklere sahip bir ülke" olan İngiltere'ye ilk kez geldiğinde, Nasyonal Sosyalizm tehdidi altındaki bir ülkeyle kıyaslandığında hissettiği "hoş duygudan" kaynaklanıyordu; Popper'a göre bu ülke, gücün ve fikirlerin birkaç kişinin, hatta bir kişinin, kralın ya da liderin elinde ve zihninde toplandığı orijinal kapalı topluma, ilkel kabileye ya da feodal düzene çok daha fazla benziyordu. Popper, Viyana Çevresi'nin mantıksal pozitivistleri gibi, bilimsel yöntemden derinden etkilenmiş ve bunu siyasete de uygulamıştır. Ona göre bu, siyasi çözümlerin bilimsel çözümler gibi olduğu anlamına geliyordu - "asla geçici olmaktan öteye gidemezler ve her zaman gelişmeye açıktırlar". Tarihselciliğin sefaleti ile kastettiği de buydu; tarihin incelenmesinden, toplumun yönetilmesi gereken "demir yasaları" sağlayacak derin dersler çıkarma arayışı. Popper tarih diye bir şey olmadığını, sadece tarihsel yorumlama olduğunu düşünüyordu.

Bu Popper'ı kitabındaki en ünlü pasaja, Platon, Hegel ve Marx'a saldırmaya sevk etti. (Kitabın orijinal adı *False Prophets: Plato, Hegel, Marx* [Sahte Peygamberler: Platon, Hegel, Marx] idi.) Popper Platon'un gelmiş geçmiş en büyük filozof olabileceğini ancak devletin çıkarlarını adaletin yorumlanması da dahil olmak üzere her şeyin üstünde tuttuğunu düşünüyordu. Popper Platon'u reddettiği için saldırıya uğradı, ancak onu açıkça bir oportünist ve dogmatik diyalektik argümanlarının iyinin üstün gelenle özdeşleştirilmesine ve "güç haklıdır" sonucuna yol açtığını düşündüğü Hegel'in öncüsü olarak görüyordu. Popper bunun diyalektiğin yanlış tanımlanması olduğunu düşünüyordu. Ona göre gerçekte bu, bilimsel yöntemde olduğu gibi deneme yanılma yönteminin bir versiyonuydu ve Hegel'in tezin antitez ürettiği fikri yanlıştı: ona göre tez, kendi karşıtını ürettiği kadar değişiklikleri de üretir.[17] Aynı şekilde Marx da toplumda bütünsel değişimde ısrar ettiği için sahte bir peygamberdi ve Popper'a göre bunun yanlış olması gerekiyordu çünkü bilimsel değildi, test edilemezdi. Kendisi parça parça değişimi tercih ediyordu, böylece getirilen her yeni unsurun daha önceki düzenlemeye göre bir gelişme olup olmadığı test edilebiliyordu. Popper Marksizmin amaçlarına karşı değildi, örneğin *Komünist Manifesto*'da özetlenen programın çoğunun Batı toplumları tarafından gerçekleştirilmiş olduğuna işaret ediyordu. Ancak onun işaret ettiği nokta da buydu: bu, şiddet kullanılmadan parça parça başarılmıştı.

Popper, Hayek ile devletin asgari düzeyde tutulması gerektiği inancını paylaşıyordu; devletin temel varlık nedeni adaleti sağlamak, güçlünün zayıfı ezmemesini temin etmekti. Planlamanın toplumda daha fazla kapanmaya yol açacağına inanan Mannheim ile aynı fikirde değildi, çünkü planlama bilimsel deneme yanılma yöntemine aykırı olan tarihselci ve bütüncül bir yaklaşım içeriyordu. Bu durum Popper'ın demokrasiyi tek uygulanabilir olasılık olarak

görmesine yol açtı çünkü demokrasi bilimsel, deneme-yanılma yöntemini somutlaştıran ve toplumun politikalarını deneyimler ışığında değiştirmesine ve kan dökülmeden yönetimin değişmesine izin veren tek yönetim biçimiydi.

Avusturya-Macaristan göçmenleri tarafından yazılan bu dört kitabın aynı zamana denk gelmesi dikkat çekiciydi ancak üzerinde düşünüldüğünde belki de o kadar şaşırtıcı değildi. Ortada toprak için olduğu kadar fikirler ve idealler için de yapılan bir savaş vardı. Bu göçmenlerin her biri totalitarizmi ve diktatörlüğü yakından görmüş ve Almanya ve Japonya ile savaş sona erdiğinde bile Stalinizm ile çatışmanın devam edeceğini fark etmişlerdi.

Elektronun çekirdeğin etrafında bir dalga olarak döndüğü fikrini ortaya atan (bkz. s. 493) ve 1933 yılında Nobel Ödülü'ne layık görülen fizikçi Erwin Schrödinger, açığa çıkmak için farklı bir yol buldu. Nobel'i kazandığı yıl Naziler tarafından dehşete düşürülerek Almanya'yı terk etti. Oxford'daki Magdalen Koleji'nde öğretim üyesi oldu ve 1943'te bir fizikçinin yaşamı nasıl tanımlayabileceğini ele aldığı "Yaşam Nedir?" başlıklı bir dizi iyi karşılanan konferans verdiği İrlanda'ya geçmeden önce orada ders verdi. Bu derslerde kromozoma fizik açısından baktı ve genin "aperiodik bir kristal ... bireysel birimlerin hepsinin aynı olmadığı tekrar eden birimlerden oluşan düzenli bir dizi" olması gerektiğini gösterdi. Tek tek atomların davranışlarının sadece istatistiksel olarak bilinebileceğini ve bu nedenle genlerin hareket ettikleri çok büyük bir hassasiyetle hareket edebilmeleri için belirli bir minimum boyutta -hesapladığı- minimum sayıda atom içermeleri gerektiğini açıkladı. Genin bir kod içeren uzun, son derece kararlı bir molekülden oluşması gerektiği sonucuna vardı. 1943'te biyologların çoğu son fizik gelişmelerinden habersizdi, ancak Schrödinger'in derslerine dayanan kitabını okuyan ve argümanlarından heyecan duyanlar arasında Francis Crick, James Watson ve Maurice Wilkins de vardı.[18]

Walter Benjamin'in açıklığa giden yolu felakete dönüştü. Benjamin 1933'te Almanya'dan Paris'e kaçtı ve burada Frankfurt Enstitüsü'nde çalıştı ve en etkili çalışmalarından bazılarını, özellikle de Clive James tarafından zekice yapıbozuma uğratılan "Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit" (Mekanik Yeniden Üretim Çağında Sanat Eseri) adlı kitabını yayınladı.[19] Benjamin bu kitabında antik çağlardan günümüze sanatın kökeninin dinde olduğunu ve seküler eserlerin bile ilahi olanın bir anlık görüntüsü olma ihtimalini, yani bir "aura"yı kendinde sakladığını savunuyordu. Hofmannsthal, Rilke ve Jose Ortega y Gasset'nin kendisinden önce savunduğu gibi, bu, sanatçı ile sanatçı olmayan arasında çok önemli bir fark anlamına geliyordu. Ancak mekanik yeniden üretim çağında bu gelenek ve sanatçı ile

sanatçı olmayan arasındaki mesafe yıkılır. Benjamin bunun iyi bir şey olduğunu düşünüyordu ve görüşü postmodernistler arasında ikna edici olacaktı - kitlesel olarak üretilen eğlence, toplumun genelinin psikolojik sorunlarına hitap edebilir. Ancak fikrinin ne hale geldiğini görecek kadar yaşamadı. Naziler Paris'e doğru ilerlerken, Varian Fry ve diğerleri tarafından Pireneler üzerinden yapılan geçitten yararlanmayı planlayarak güneye yöneldi. 1943 yılına gelindiğinde Benjamin gerekli evraklara sahip olduğunu düşünüyordu; ABD acil durum vizesi ve İspanya transit vizesi vardı. Ancak daha sonra Fransa'dan çıkış vizesine de ihtiyacı olduğunu fark etti ve kalp rahatsızlığı nedeniyle zaten bitkin olan Benjamin'e tüm bu girişim çok ağır geldi; canına kıydı.

Ernst Junger'in 1933'ten sonra izlediği yol hakkında ne söyleyebiliriz? 1930'da Yahudileri Almanya'nın birliğine yönelik bir tehdit olarak mahkum ettiği *Uber Nationalismus und die Judenfrage* (Milliyetçilik ve Yahudi Sorunu Üzerine) adlı kitabını yayınlamıştı. 1932'de ise "savaşçı-işçi-bilim adamları" tarafından yönetilen tamamen mobilize bir toplum çağrısında bulunan *Der Arbeiter* (İşçi) adlı kitabını yayınladı. Ancak Junger, Hitler'in Reich'ı hakkında şüpheler duymaya başladı ve 1939'da bu şüphelerin bir kısmını mecazi de olsa dile getiren *Auf den Marmorklippen*'i (Mermer Kayalıklar Üzerinde) yayınladı ve yine de İkinci Dünya Savaşı'nda orduda yüzbaşı olarak görev yaptı. Ancak 1942'de Rusya'da öyle bir üne kavuştu ki, oradaki generaller yaşanan korkunç vahşeti kendisine itiraf etti. Junger bir süre için savaştaki tüm tarafların eşit derecede barbar olduğu konusunda kendini rahatlattı ama sonunda Almanların çok daha kötü olduğunu gördü. Daha sonra, Pablo Picasso ve Jean Cocteau gibi isimlerle birlikte olduğu ve bir dereceye kadar onları koruyabildiği Paris'te görev yaptığı için şanslıydı. Bu onu bir nebze affettirdiyse de, 1944'te Hitler'in hayatına yönelik başarısız bir girişimde bulunan (birkaç girişimden biri) Alman ordusundaki Nazi karşıtı muhafazakarlara verdiği ilham da affettirdi. Bununla birlikte, savaştan sonra Junger'in Nazilere yeterince direnmediği gerekçesiyle birkaç yıl boyunca yayın yapması yasaklandı.

Gottfried Benn'in durumu biraz daha iyiydi. 1933'ten önceki yıllarda Junger kadar kavgacı değildi, seçkin bir şair ve başarılı bir doktor olarak iyi bir üne sahipti. Manfeld'de doğmuş, Berlin'de tıp eğitimi almadan önce Marburg'da teoloji okumuştu. Birinci Dünya Savaşı'nda Belçika'da askeri doktor olarak görev yaptı, ancak o zamana kadar bedenin çürümesiyle ilgili ilk Ekspresyonist şiir koleksiyonu *Morgue*'u yayınlamıştı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Benn, Weimar'dan, özellikle de liberal kültüründen nefret etmeye başladı ve cumhuriyetin nihilizmi olarak gördüğü şeye ve entelektüellerin bu süreçteki rolüne karşı çıktı. 1933'ten sonra Nazilerin Almanya'yı "yeniden uyandırma" girişimine katıldı ve "entelektüel özgürlüğün anti-kahramanca bir ideoloji olduğu" şeklindeki yeni görüşünü radyodan yayınlayarak,

sürgündeki yazarlarla, özellikle de Thomas Mann ve oğlu Klaus'la alay etti; onlara göre "Volk kavramını soyut olarak düşünmek yerine bu kavramı deneyimleme şansını kaçırmışlardı."[20]

Ancak Benn'in Nazilere duyduğu coşku Nacht der langen Messer'den (Uzun Bıçaklar Gecesi; Haziran 1934) uzun sürmedi ve rejimden koparak kendi deyimiyle "aristokratik iç göç"e çekildi. Basında saldırıya uğradı, Reich Yazarlar Odası'ndan istifaya zorlandı ve yayın yapması yasaklandı. Savaştan sonra hem yazarlığa hem de doktorluğa devam etti. Başlangıçta eserleri Müttefikler tarafından yasaklandı ancak 1951'de Büchner Ödülü'nü kazandı. Otobiyografisi *Doppelleben*'de (İkili Yaşam, 1950) Klaus Mann'ın kendisine Fransa'dan gönderdiği ve Mann'ın savaş öncesi durumu kendisinden daha iyi değerlendirdiğini gösteren bir mektuba yer verdi. O zamana kadar artık çok geçti. Klaus Mann Mayıs 1949'da intihar etmişti.[21]

KISIM VI

Hitler'in Ötesinde: Zorlu Koşullarda Alman Geleneğinin Sürdürülmesi

39

"Dördüncü Reich": Alman Düşüncesinin Amerika Üzerindeki Etkisi

Amerikalı filozof Allan Bloom, 1940'ların ortalarında, İkinci Dünya Savaşı bittikten hemen sonra Chicago Üniversitesi'nde çalışmaya başladığında, kısa sürede fark ettiği şeylerden biri "Amerikan üniversite hayatının Alman düşüncesi tarafından kökten değiştirilmekte olduğuydu." O zamanlar Chicago'da Marx'a saygı duyulduğunu, ancak en çok heyecan yaratan iki düşünürün sosyolog Max Weber ve psikanalist Sigmund Freud olduğunu, bunların da Bloom'un ifadesiyle, Friedrich Nietzsche'den derinden etkilendiğini belirtmiştir. Bloom'a göre bu iki isim (ve daha sonra Georg Simmel ve Ferdinand Tonnies), "Freud ve Weber, Hitler öncesi o büyük Alman klasik geleneğinin bir parçası olarak aşina olduğumuz dilin çoğunun ilk kaynağıdır. Eşitlik ve refah devleti artık düzenin bir parçasıydı ve geriye kalan şey demokratik projeyi tamamlamaktı. Psikoterapi bireyleri mutlu edecek, sosyoloji de toplumları iyileştirecekti."[1]

Bloom, tanık olduğumuz şeyin, Amerikalıların farkında olmadığı Alman pathosunun Amerikanlaştırılması olduğunda ısrar ediyordu. Bloom'a göre Amerikalılar artık bir içsellik arayışı içindeydi, ancak Alman düşüncesinin Amerika (ve belki de Batı'nın geri kalanı) üzerindeki asıl etkisi tarihselciliği, evrenselliği ve kozmopolitliği bir ulusun tarihine ve başarılarına dayanan bir kültür lehine reddetmesiydi. "Entelektüel siluetimiz Alman düşünürler tarafından, fiziksel siluetimizin Alman mimarlar tarafından değiştirildiğinden çok daha radikal bir şekilde değiştirilmiştir."[2]

Henri Peyre de aynı fikirdeydi. Yale'de Fransızca profesörü olan Peyre (1901-88), 1952 yılında Pennsylvania Üniversitesi'nde "kültürel göç" konulu bir dizi konferansa katkıda bulunan beş kişiden biriydi. Diğerleri sosyal bilimler konusunda Franz Neumann, sanat tarihi konusunda Erwin Panofsky, psikoloji konusunda Wolfgang Kohler ve teoloji konusunda Paul Tillich idi. Peyre, göçmenlerin Amerika Birleşik Devletleri'ndeki edebiyat üzerindeki etkisinden bahsederken, onların "*Partisan Review* ve *Commentary* gibi süreli yayınlar etrafında günümüz Amerikan entelektüel hayatının en güçlü unsurlarından

birini" oluşturduklarının şimdiden açık olduğunu söylemiştir. Özellikle çalışma kapasiteleri ve entelektüel değerlere olan ilgileriyle birçok üniversite bölümünü dönüştürdüklerini, Amerikan pragmatizminin ve olgusal deneyciliğe olan düşkünlüklerinin "Alman sabrı" ve Almanların veri toplama alışkanlıklarıyla güçlendiğini belirterek, "Germen topraklarından gelen bu sürgünler, birçok alanda Amerikan tefekkürünün duyulmamış bir cesaretle ilerlemesini sağladı" demiştir. Şu sonuca vardı: "Felsefe pek çok akademik müfredatı işgal etti; psikolojik ya da sosyolojik genellemeler üniversite gençliğini büyülüyor. Tocqueville . 'Amerikalıların genel fikirleri kullanmaya İngilizlerden çok daha fazla düşkün olduğunu' akıllıca ifade etmiştir. Amerikan entelektüel yaşamı bugün birçok açıdan İngilizlerden çok Almanlara yakındır." Hatta ona göre, İngilizlerin Amerikan entelektüel yaşamına katkısı, Almanların katkısının "şaşırtıcı derecede gerisinde" kalmıştır.[3]

Amerikan Zihninin Taşralılıktan Çıkarılması

Alman mültecilerin Amerikan yaşamını nasıl etkilediğini göstermenin en özlü yolu, entelektüel katkıları sayesinde adları dillere pelesenk olmasa bile en azından akranları arasında seçkin hale gelenlerin bir listesini vermektir: Theodor Adorno, Hannah Arendt, Rudolf Arnheim, Erich Auerbach, Paul Baran, Hans Bethe, Bruno Bettelheim, Arnold Brecht, Bertolt Brecht, Marcel Breuer, Hermann Broch, Charlotte ve Karl Buhler, Rudolf Carnap, Lewis Coser, Karl Deutsch, Marlene Dietrich, Alfred Döblin, Peter Drucker, Alfred Eisenstaedt, Hanns Eisler, Erik Erikson, Otto Fenichel, Ernst Fraenkel, Erich Fromm, Hans Gerth, Felix Gilbert, Kurt Gödel, Gottfried von Haberler, Eduard Heimann, Ernst Herzfeld, Julius Hirsch, Albert Hirschman, Hajo Holborn, Max Horkheimer, Karen Horney, Werner Jaeger, Marie Jahoda, George Katona, Walter Kaufmann, Otto Kirchheimer, Wolfgang Kohler, Kurt Koffka, Erich Korngold, Siegfried Kracauer, Ernst Krenek, Ernst Kris, Paul Oskar Kristeller, Fritz Lang, Paul Lazarsfeld, Kurt Lewin, Peter Lorre, Leo Lowenthal, Ernst Lubitsch, Heinrich Mann, Klaus Mann, Thomas Mann, Herbert Marcuse, Ernst Mayr, Ludwig von Mises, Oskar Morgenstern, Hans Morgenthau, Otto Nathan, Franz Neumann, Erwin Panofsky, Wolfgang Panofsky, Erwin Piscator, Karl Polanyi, Friedrich Pollock, Otto Preminger, Fritz Redlich, Max Reinhardt, Erich Maria Remarque, Hans Rosenberg, Arnold Schoenberg, Joseph Schumpeter, Alfred Schutz, Hans Simons, Leo Spitzer, Hans Staudinger, Leo Strauss, Leo Szilard, Edward Teller, Paul Tillich, Eric Voegelin, Kurt Weill, René Wellek, Max Wertheimer, Billy Wilder, Karl Wittfogel, Hans Zeisel, Heinrich Zimmer, Fred Zinnemann. Bu liste elbette kapsamlı değildir.[4]

Brecht onların deneyimlerini şu şekilde anlatmıştır:

Dokuz köyden kovuldular
Eski aptallıklara maruz kaldılar
Dönüşümlerini takdir ettiklerim
Nasıllarsa öyle kalmalarına müsaade edin.

Ama New York'taki Washington Heights'ta o kadar çok Alman varken ve hatta burası "Dördüncü Reich" olarak bilinirken bile kim değişmeden kalabilirdi ki? Mültecilerin çoğu 1930'larda, işsizliğin yüksek olduğu ve koşulları ne kadar üzücü olursa olsun genel atmosferin yeni gelenler için pek de elverişli olmadığı Büyük Buhran döneminde geldi. Yine de kendi dünyalarını kurdular. New York'ta East Seventy-third Street'teki Deauville restoranı, West Seventysecond'daki Eclair, Lower East Side'daki Cafe Royale ya da şanssız bir Berlinli yönetmen olan Joe May tarafından işletilen Hollywood'daki Blue Danube,* bulabildikleri eski hayata en yakın evleri oldu.[5]

Ünlü olacak (ve Anthony Heilbut'un deyimiyle Amerikan zihnini "taşralıktan çıkartacak") kişilerin çoğu kırk yaşın altındaydı. Esnektiler ama yine de bu her zaman kolay değildi. Bir tarihçi Amerikalı öğrencilerin hayal kırıklığı yarattığını düşünüyordu: "Çok donanımsızlar. Hiçbir zaman bir şey öğrendiğim bir öğrencim olmadı."[6] Birden fazla kişi "Amerikalıların en nazik ve en sıkıcı insanlar olduğunu" belirtmiştir.[7] Paul Lazarsfeld Almancayı Amerika'nın "ticari söyleminden" daha kusursuz buldu. Theodor Adorno ve meslektaşları Amerikan popüler kültürünü eleştirel olmayan, ticari toplum için gizli bir propaganda biçimi olarak gördüler.[8]

Psikanalizin Altın Çağı

Muhtemelen mülteci Almanların Amerika'daki en büyük etkisi, özellikle de savaşın hemen sonrasında, genel olarak psikoloji ve özel olarak da psikanaliz alanında olmuştur. Kurt Lewin (1890-1947) gibi sosyal psikologlar ve Wolfgang Kohler (1887-1967), Kurt Koffka (1886-1941) ve Max Wertheimer (1880-1943) gibi Gestalt psikologları, Lewin örneğinde Margaret Mead ve Ruth Benedict gibi kişiler üzerinde, Gestaltçılar örneğinde ise Edward C. Tolman ve hümanist psikolog Abraham Maslow gibi davranışçılar üzerinde bir miktar etki yaratmıştır.[9]

Freud yüzyılın başlarında Amerika'ya yaptığı ziyaretten sonra Amerika Birleşik Devletleri hakkında oldukça çarpık bir görüş oluşturmuştu (Amerika'nın "bir hata" olduğunu düşünüyordu) ancak buna rağmen, psikanaliz Amerika

* Anthony Heilbut, *Exiled in Paradise: German Refugee Artists and Intellectuals in America from the 1930s to the Present* (University of California Press, 1983 ve 1997, yeni bir son yazıyla birlikte), Amerika'daki mülteciler hakkında yazılmış en keyifli kitaptır.

Birleşik Devletleri'nde yeni Alman katkısı olmadan bile popüler hale gelmişti. Dünya savaşları arasında, " meslek dışı analistlerin" çok daha yaygın olduğu Avrupa'nın aksine, psikanaliz tıp kurumuna dahil edilmişti ve bunun yüksek prestijiyle bir ilgisi olabilir. 1940 ve 1960 yılları arasında Amerikan Psikanaliz Derneği'nin üye sayısı beş kat artmış ve Lewis Coser'a göre bu dönem "Amerika'da psikanalizin altın çağı olmuştur."[10] Coser bunu kısmen "Amerika'nın daha iyimser mizacına" bağlamaktadır, ancak sebep ne olursa olsun, mülteci psikanalistlerin birçoğunun içgörüleri alan diline geçmiştir.

1902'de Frankfurt'ta doğan Erik Erikson, Danimarkalı babası tarafından terk edilmiş ve Yahudi üvey babası tarafından büyütülmüştür. Okulda "Yahudi" olduğu için alay edilen ve sarışın Danimarkalı görünüşü nedeniyle mahalle sinagogunda şüpheyle karşılanan Erikson, erken yaşlardan itibaren kimliğinden emin değildi ve bu durum çalışmalarını şekillendirmiş olabilir. Viyana'da bir okulda sanat öğretmenliği yaptı ve kendisini analiz eden Anna Freud'un da dahil olduğu bir çevreye dahil oldu. Hitler'in Avusturya'yı işgal etmesinden sonra Amerika'ya taşındı ve Harvard Tıp Fakültesi ve Massachusetts Genel Hastanesi'nde çocuk analisti olarak bir pozisyon elde etmesine yardımcı olan analist Hanns Sachs tarafından yolu düzeltildi. Orada Margaret Mead, Ruth Benedict, Gregory Bateson ve Kurt Lewin ile karşılaştı.[11] Antropolog arkadaşları, çocukluk hakkında yapmaya eğilimli olduğu bazı genellemelerin tüm kültürler için geçerli olmadığını öne sürdüler ve bu eleştiriler üzerine Güney Dakota'daki bir Sioux bölgesini ziyaret ederek çocuk yetiştirme uygulamalarını gözlemledi. Bu incelemeler, (Yale aracılığıyla) California'ya taşındıktan sonra yazdığı ve "ego kimliği" ve "kimlik krizi" kavramlarını ortaya koyduğu çığır açan kitabı *Childhood and Society*'yi (Çocukluk ve Toplum) doğurdu.[12] Amerikalılar ile Almanları karşılaştırdı ve Nazizmin cazibesini, babaların ve oğulların "arkadaş" olduğu Amerika'nın aksine, toplumsal otoriteyi "cisimleştiren" eş-anneye karşı birleşen oğulun babaya karşı olduğu Alman ailesinin beşiğine yerleştirdi. Bir kişinin mesleğinin Amerikalılar için bu kadar önemli olmasının nedeni buydu, diyordu; bu, annenin egemenliğini aşmanın Amerikan yoluydu.[13]

Bruno Bettelheim, Dachau ve Buchenwald'da geçirdiği travmatik bir yılın ardından 1939'da geldi. Viyana'da Karl Buhler'in yanında felsefe ve psikoloji eğitimi almıştı, ancak o da Anna Freud'dan etkilenmişti. Chicago Üniversitesi'nde iş buldu ve kısa süre sonra üniversitenin sorunlu çocuklar okulunun müdürü oldu. En iyi bilinen kitapları *The Informed Heart* (Bilinçli Yürek, 1960), *The Empty Fortress* (Boş Kale, 1967) ve *The Uses of Enchantment* (Büyünün Kullanım Alanları, 1976). Bu eserlerinde, sorunlu çocuklara uyguladığı tedavilerin yanı sıra toplama kampları ve bir Yahudi olarak antisemitizm kurbanı olma deneyimlerinden de yararlanmıştır.[14] Kitapları klinik detaylar, çağdaş tarih ve sosyal

eleştirinin bir karışımıdır; temel argümanı, modern kitle toplumunun yapımızın bilinçdışı ve rasyonel olmayan yönlerini dikkate almadığı ve bunun insanları ya suç, zalimlik ve vahşetin uç noktalarına ya da sağlıksızlığa -zihinsel ve fiziksel- intihara veya diğer kendine zarar verme biçimlerine sürüklediğidir. Hatta akıl hastalarının Amerikan toplumunda yeri olmadığını düşünüyordu - Nazi Almanyası'nın soğuk bir yankısıydı bu.[15] Örneğin otistik çocuk yetişkinliğe "ulaşamaz", ancak "kendi gardiyanları tarafından engellenir", Bettelheim otistik çocuğun ebeveynlerini Nazi gardiyanlarıyla özdeşleştirecek kadar ileri gitmiştir.[16] *The Uses of Enchantment* adlı kitabında klasik çocuk masallarını incelemiş ve bu masalların çocukları yetişkin gerçekliğinin bazen sert dünyasıyla tanıştırdığı, bu masalların da bilinçdışı bir yönü olduğu ve sembollerinin çocukların büyüme sorunlarını anlamamıza yardımcı olduğu sonucuna varmıştır.[17]

Erich Fromm muhtemelen meslekten olmayan (psikanalitik eğitim almamış) halk arasında en geniş okuyucu kitlesine sahipti. 1900 yılında Frankfurt am Main'da doğan Fromm, katı bir Ortodoks Yahudi geleneği içinde yetişmiş ve diğer kişilerin yanı sıra Gershom Scholem ile çalışmıştır. Fromm'un kendisi de haham olmayı planlıyordu ancak Frankfurt'ta ve ardından Heidelberg'de felsefe, sosyoloji ve psikoloji okurken, Scholem'in " torapötik " sanatoryum olarak adlandırdığı, psikanalist Frieda Reichmann'ın Tevrat öğretilerini Freudyen terapiyle birleştirdiği bir kliniğe yöneldi.[18] Fromm, Reichmann'la çalışmaktan fazlasını yaptı; onunla evlendi ve daha önceki bir bölümde gördüğümüz gibi Frankfurt Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nde Adorno ve Horkheimer'la birlikte çalışmaya başladı. Enstitünün diğer üyelerinin çoğuyla birlikte 1938'de Amerika'ya taşındı.

En ünlü kitabı *Özgürlükten Kaçış* 1941'de yayınlandı ve bu kitap da Marx ile Freud'u birleştirme girişimi olarak görülebilir. İnsan gelişiminin "oral", "anal" ve "genital" aşamaları teorisini kabul eden ve bunu Berlin'de tanıştığı Marksist psikanalistler Wilhelm Reich ve Otto Fenichel tarafından geliştirilen "sosyal karakter" kavramıyla birleştiren Fromm, Freud'un söylediğinin aksine, karakterin kısmen sınıf yapısı ve sosyoekonomik koşullar tarafından belirlendiğini savunmuştur.[19] Örneğin, dakikliğe, tasarruf zihniyetine ve düzenliliğe yatkınlıklarıyla on dokuzuncu yüzyıl tüccarlarının "istifleme yönelimi" ile yirminci yüzyılın "pazarlama yönelimi" arasında ayrım yapmıştır. İlk olarak Weimar Almanya'sında gözlemlediği sado-mazoşist ya da "otoriter" kişiliği tanımlayan Fromm olmuştur.[20] Bu tür insanlar güçlüye saygı duyar ve zayıftan nefret eder ve Fromm bunun faşizmi açıklamaya yardımcı olabileceğini düşünmüştür. Frankfurt'taki meslektaşları otoriter kişilik temasını daha sosyolojik bir bağlamda ele aldılar (aşağıya bakınız).

Fromm'un sonraki kitapları *Kendini Savunan İnsan* (1947) ve özellikle *Sağlıklı Toplum* (1955), Bettelheim'ın yaptığı ve 1960'lardan itibaren Batı'da

tanıdık bir edebiyat biçimi haline gelecek olan klinik detay ve çağdaş gözlem karışımını uygulayan, modern kültürü, özellikle de açgözlülüğünü, rekabetçiliğini, ahlaki omurga eksikliğini ve topluluk kaybını yeren sosyal eleştiri eserleri haline geldi.[21] Bu, bir bakıma Alman kültürel kötümserliğine bir dönüştü. Hannah Arendt ve Herbert Marcuse ile birlikte Fromm, 1960'ların öğrencileri tarafından yol gösterici bir ışık olarak benimsendi (yine aşağıya bakınız).

Wilhelm Reich ve Fritz Perls, 1960'larda başlayıp 1970'lerde ve 1980'lerde hız kazanan "cinsel devrimin" ortak başlatıcıları olarak görüldükleri için birlikte ele alınabilmektedir.[22] Bu Reich için pek doğru değildir ve esas olarak onun "orgon" kutusunu "icat etmesine" dayanmaktadır; bu kutu, telefon kulübesi şeklinde, dışı ahşap, içi metal kaplı bir alettir ve Reich'ın -hileli bir şekilde- tedavi edici özelliklere sahip olduğunu iddia etmiştir. Reich ciddi bir Freudyen olarak başladı (Perls'ü analiz etti) ve diğer pek çokları gibi Almanya'da iki savaş arası yıllarda Freud ve Marx'ı birleştirmeye çalıştı. 1933 tarihli kitabı *Die Massenpsychologie des Faschismus* (Faşizmin Kitle Psikolojisi) o kadar günceldi ki, geçmişi ve ilgi alanlarıyla Almanya'da kalamadı.[23] Danimarka üzerinden Amerika'ya ulaştı, New York'un Forest Hills banliyösüne yerleşti ve burada derin bir duygu değişimi yaşadı - Komünizm yanlısından şiddetli bir anti-Komünizme ve giderek artan bir paranoyaya (paranoyak bir dönemdi). Bu durum giderek daha fazla onu ele geçirdi (öyle ki düşmanları arasına uçan daireleri de dahil etti) ve sonunda Gıda ve İlaç İdaresi'nin "orgon enerjisini" (yaşamın temeli) çektiğini ve kutunun içindeki bedene odakladığını iddia ettiği "orgon akümülatörleri" sevkiyatına karşı bir tedbir kararı almasının ardından dolandırıcılıktan mahkum edildi. Mart 1957'de hapse gönderildi.

Fritz Perls Berlin'de Max Reinhardt ile dramatik yönetmenlik çalıştı ve daha sonra "Freud'dan sonraki adım" olduğunu düşündüğü Gestalt psikolojisiyle ilgilenmeye başladı. Perls'in yaklaşımı 1960'larda Esalen Enstitüsü'nü ortaya çıkarmış ve "est" aracılığıyla 1970'lerin sonunda "insan potansiyeli" hareketine dönüşmüştür; bu hareketin temel fikri "daha önce bloke edilmiş psişik enerjilerin kilidini açmak", özellikle de cinsel ve tensel özgürleşme -açık havada sıcak küvetler, çıplaklık, uyuşturucu, tabuların yıkılması- olmuştur. Bu, post-Freudyen *Bildung*'un bir biçimi olarak görülebilir. Bir başka göçmen olan Eric Berne'in *Games People Play* (İnsanların Oynadığı Oyunlar) adlı kitabı 1964 yılında çok satanlar listesine girmiş ve benzer konuları ele almıştır.

Heidegger'in Çocukları

Psikanalizden sonra Alman düşüncesinin Amerika Birleşik Devletleri'nde en etkili olduğu alan siyaset ya da daha doğru bir ifadeyle siyaset bilimi, yani pratik siyasetten ziyade siyaset teorisidir.[24] Buradaki ilk figür Hannah Arendt'tir,

ancak Richard Wolin *Heidegger'in Çocukları* (2001) adlı kitabında Heidegger'in birçok öğrencisinin savaştan sonra Atlantik'in her iki yakasında nasıl etkili olduğunu hatırlatmıştır: Arendt'in yanı sıra Herbert Marcuse, Leo Strauss, Karl Lowith, Hans Jonas, Paul Tillich ve Hans-Georg Gadamer'i sayabiliriz.[25]

Daha önce de belirtildiği gibi, Arendt 1941 yılında Paris üzerinden New York'a gelmiştir. *Commentary* ve *Partisan Review* gibi küçük dergilerin çevrelediği ortamda hareket etmiş, daha sonra bir süre Princeton'da, California Üniversitesi'nde, Chicago'da ve belki de kaçınılmaz olarak New School for Social Research'te profesör olmuştur. New School, 1919 yılında New Republic dergisine bağlı bir grup akademisyen tarafından kurulmuştu ve ilk profesörleri arasında John Dewey ve Thorsten Veblen de vardı. Okul, 1933 yılında mülteci akademisyenleri desteklemek amacıyla Sürgündeki Üniversite'yi kurdu ve bu kurum New School for Social Research'ün Lisansüstü Tesisi'ne dönüştü.

Arendt, 1945'ten 1949'a kadar birkaç büyük kitabından ilki olan ve 1951'de yayınlanan, Amerikalı okuyucu kitlesi üzerinde muazzam bir etki yaratan ve onu ünlü yapan *Totalitarizmin Kaynakları* üzerinde çalıştı. Kitap, İkinci Dünya Savaşı'na yol açan olayların üstesinden gelmeye çalışmış ve özellikle küçük bir grubun -Yahudilerin- Nazi hareketi, dünya savaşı ve ölüm fabrikaları için nasıl katalizör olduğunu incelemiştir.[26] Komünizm ve faşizm arasında paralellikler kurmuş, her ne kadar sınıf farklılıklarını ortadan kaldırarak insanlığı görkemli bir geleceğe götürmeyi amaçlasalar da, bunun yerine sadece atomizasyon, yabancılaşma ve evsizlik ürettiklerini savunmuştur. Kitle toplumunun, "daha yüksek bir insan topluluğu biçimi" yaratmak yerine, terörün ortak zemini olan tecrit ve yalnızlığı, bürokrasinin soğuk ve esnek olmayan mantığını ürettiğini ve cellatlara yol açtığını savunuyordu. Kahramanlık için bir rol olmadığını ve bu yokluğun insanın ruhunu ezmeye yardımcı olduğunu söyledi. *Totalitarizmin Kaynakları*'ndaki ana noktalarından biri, 1930'larda Almanya'da eğitimli orta sınıflar ile "güruh" arasında bir ittifak olduğu ve yaşananların ana nedenlerinden birinin bu olduğuydu.[27]

Totalitarizmin Kaynakları, tanımladığı ve teşhis ettiği sorunlara hiçbir çözüm sunmuyordu, ancak bir sonraki kitabı *İnsanlık Durumu* (1958), siyasi yaşamın ana yönlerinin yapı ve eylem olduğunu ve modern dünyada bu iki varlığın modern toplumun yüksek düzeyde yönetilen siyasetinde neredeyse ortadan kalktığını, hiç kimsenin kamusal yaşamın yapısını değiştirme ve ona göre hareket etme gücüne sahip olmadığını savundu. Bunun önemli bir mesaj olduğu ortaya çıktı ve Arendt'in kitapları 1960'ların devrimci öğrenci hareketleri açısından etkili metinler haline geldi ve alternatif kültür olarak adlandırılan hareketin amaçlarını bir araya getirmeye yardımcı oldu.

Ancak bazı açılardan Arendt, politikalarından nefret ettiği kadar sanatına da hayran olduğu Brecht'le birlikte, Thomas Mann'dan bile daha fazla

bireyselliğini koruyan, şöhret ve Yahudi olma statüsüyle kirlenmemiş büyük bir nonsentimentalist yazardı. Holokost'un bir Alman kurbanı olmasına rağmen, bu konuda asla duygusal olmadı ve içselliğe güvenmedi - ona göre, kamusal alanda kamusal eylem, insan ilişkilerinde dürüstlüğün veya gerçekliğin tek garantisiydi ve bu şekilde tanımlanan politik olan öncelikliydi. (Yahudi göçmenlerin "hiçbir eylemde bulunmadıklarını" söylemekten hoşlanıyordu.) Özel yaşamın en büyük amaç olduğunda ısrar ediyordu, ancak modern dünyada giderek artan bir şekilde bu bir lükstü.[28] Modern dünyadaki gerçek savaşın sınıflar arasında değil, her şeye gücü yeten hükümetin giderek artan "totaliter kurguları" ile içinde yaşadığımız "günlük olgusallık dünyası" arasında olduğunu düşünüyordu.[29]

Saklandığı Arjantin'de İsrail özel kuvvetleri tarafından yakalanan ve İsrail'e kaçırılan Auschwitz'in "beyni" Adolf Eichmann'ın 1962'de yargılanmasını konu alan *Eichmann Kudüs'te* adlı kitabında, yargılanan adam, Holokost ve Yahudilerin zulme karşı direniş davranışları hakkında hiç de duygusal olmayan bir tavır sergiledi. Kitap sansasyon yarattı ama o, kötülüğün sıradan olduğu, nihilizmin bittiği yer olduğu görüşüne bağlı kaldı.[30]

Herbert Marcuse, kısa bir süre için Frankfurt Okulu teorisyenlerinin en ünlüsü oldu, ancak o zamana kadar çoktan yaşlanmıştı. 1898 yılında orta sınıf bir Yahudi ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Marcuse, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Almanya'da ortaya çıkan devrimci hareketlere kadar (Berlin'de bir "işçi konseyinin" parçasıydı) siyasetle pek ilgilenmemişti. Ancak o zaman bile katılımı uzun sürmedi ve Heidegger ve Husserl ile çalışmak için Freiburg'a taşındı. Heidegger'in Nazilerle flörtü kendini göstermeye başlayınca ondan ayrıldı ve Frankfurt Enstitüsü'nde Horkheimer, Adorno ve Fromm'a katıldı.[31]

1930'ların sonlarından itibaren Amerika'daydı ve Boston yakınlarındaki yeni Brandeis Üniversitesi'nde bir pozisyon elde etti. Savaş sonrası dönemde, etrafında gördüğü dünyanın başlıca eleştirmenlerinden biri haline geldi; giderek artan tekdüzelik, fikir birliği ve düzen, onun için zalim bir "ilerleme" başlığı altında toplanmıştı. Bu, Marcuse'nin kamuoyunun hayal gücünü ele geçiren iki kitabından ilkine yol açtı. İlk kitap, *Eros ve Uygarlık*, 1955 yılında yayınlandı ve Marcuse'nin Freud'u kullanarak Marx'ı modern dünya için modifiye ettiği özgürleştirici bir metin olarak tasarlandı. Özellikle karşı kültür hippileri arasında popüler oldu.[32] Marcuse'nin argümanı, modern erkek ve kadınların arzularını eğitmeleri gerektiği, Marx'ın bu konuda hiçbir şey söylemediği, modern konformist toplumun hayatın estetik ve tensel yanını öldürdüğü, bunun bir baskı biçimi olduğu ve toplumun ekonomik ilkeler kadar haz ilkesine de dayanması gerektiğiydi.[33]

Marcuse bunu *Tek Boyutlu İnsan*'da (1964) daha açık bir şekilde ortaya koymuş, ünlü "baskıcı hoşgörü" kavramıyla modern toplumda hoşgörü ve

özgürleşme dilinin bile insanların özgürleşmesini engellemek için kullanıldığını söylemiştir. Dünya, özellikle de Amerikan dünyası, artık meşru kabul edilen tek bir düşünme biçimi olduğu için tek boyutluydu - bilimde, üniversitelerde, sanayi ve ticarette kendini sürdüren teknolojik rasyonalite. Onun çaresi, teknolojik rasyonalitenin bize dayattığı gerçekliğin "büyük reddi", "olumsuzlanması" idi. Bu boğucu dünyanın yerini hayal gücü, sanat ve "negatif düşünce"-nin alması gerektiğini söylüyordu.

Bunlarla karşılaştırıldığında, Heidegger'in bir başka öğrencisi Leo Strauss'un etkisi daha az yaygın, daha dolaysızdı ve hiçbir şekilde herkesin hoşuna gitmiyordu. Anne Norton 2004 yılında karizmatik Strauss'a ve George W. Bush'un Beyaz Saray'ını ele geçirmekten ve siyaset dünyasını dürüst Amerikalılar ile bir dizi "elverişli düşman" arasındaki basit bir savaşa indirgemekten sorumlu tuttuğu militan muhafazakarlık kültüne sahip birçok Straussçuya ateşli bir saldırı kaleme aldı.[34]

1899'da Almanya'da Kirchhain'de doğan Strauss, 1938'de Amerika Birleşik Devletleri'ne gelmiş ve New School'da Sürgündeki Üniversite'ye katılmıştır. O zamana kadar ilgi alanları Spinoza, İbn Meymun ve Nasyonal Sosyalist düşünür Carl Schmitt, özellikle de Siyasal Kavramı (bkz. s. 550-1) adlı kitabıydı.[35] Strauss Frankfurt, Marburg, Berlin ve Hamburg üniversitelerinde okudu ve doktora tezi Ernst Cassirer tarafından desteklendi. Daha sonra Freiburg'da Husserl ve Heidegger'in yanında bir yıl geçirmiştir. Resmi ve çekingen bir adam olan Strauss'un düşüncesi "modern çağın baskın eğilimlerine karşı duyduğu tiksintiyle belirgindi. Muhafazakârlığı, ister pozitivist ister tarihselci olsun, modern düşünce akımlarının, onun ebedi değerler olarak değer verdiği şeylere karşıt, hatta onları yok edici olduğu inancına dayanıyordu."[36] Strauss, bu ebedi değerlerin Nazi Almanyası'ndaki eğitimli orta sınıfı ayırt eden nitelikler olduğunu ve modern "heveslerin" Yunanların ebedi niteliklerini zayıflattığını ve "Nazi hareketinin en aşırı sonucu olduğu bir değerler nihilizmine kapıları açtığını" düşünüyordu. Bilim, neo-Kantçılık ve modern davranış bilimlerinin hepsi çağdaş nihilizme katkıda bulunmaktadır ve Strauss, bunun bir çıkış yolu bulunması gereken modern çıkmaz olduğuna ikna olmuştur. Siyasetin kurtarıcı gücünden şüphe duydu ve bir kez bile Amerikan düşüncesi hakkında yazmadı.[37] Teknolojik üstünlük konusundaki şüpheleri ve bu konulardaki dogmatik duruşuyla tanındı.[38] "Ayaktakımını kontrol altında tutmanın tek yolu olarak" dinin düşüşünden yakındı ve Arendt'e göre (ikisi de Heidegger'in öğrencisiyken) "Yahudi karşıtlığı dışında her açıdan faşizmle hemfikirdi."* Birçok öğrencisi çok etkili olmuştur.[39]

---

* Denilene göre Strauss Arendt'e randevu teklif etmiş, Arendt ise "Ben Nazilerle çıkmıyorum" diye karşılık vermiş.

Teorisyenlerin aksine siyaset *uygulayıcıları* arasında en renkli olanı şüphesiz Arnold Schwarzenegger'dir. 1947'de Avusturya'da Thal bei Graz'da doğdu. 1968'de Amerika Birleşik Devletleri'ne geldi ve Avrupa'nın en iyi vücutlu adamı seçilmesiyle (ve yarışmalara katılmak için Avusturya ordusunda temel eğitim sırasında firar etmesiyle) ünlendi. Los Angeles'ta bir yandan aktörlük eğitimi alırken bir yandan da vücut geliştirme çalışmalarına devam etti, ancak *Barbar Conan*'ın hit olmasının ardından, özellikle de üç bilim-kurgu *Terminatör* filmiyle oyunculuk kariyeri patlama yaptı. Ekim 2003'te Kaliforniya valisi seçildi, ancak en azından şimdilik siyasi başarıları, Amerika Birleşik Devletleri'ne göç eden Almanlar arasında geleneksel olarak en başarılı olan Henry Kissinger'ın başarılarının gölgesinde kaldı.

Heinz Alfred Kissinger 1923 yılında Furth, Bavyera'da doğdu, Yahudi ailesi 1938 yılında New York'a taşındı. Henüz üniversitedeyken Karşı İstihbarat Teşkilatı'nda Alman tercüman olarak görev yaptı. Savaştan sonra Harvard'da akademik kariyer yaptı, dış politika (ve özellikle nükleer silahlar) konusunda uzmanlaştı, çeşitli prestijli kurumlara ve 1960, 1964 ve 1968'de Cumhuriyetçilerin başkan adaylığını isteyen o zamanki New York valisi Nelson Rockefeller'a danışmanlık yaptı. Richard Nixon 1968'de başkan olduktan sonra Kissinger'ı ulusal güvenlik danışmanı ve ardından dışişleri bakanı yaptı ve Nixon'ın istifasından sonra Gerald Ford başkan olduğunda da bu görevi sürdürdü.

Kissinger çok tartışmalı bir dışişleri bakanıydı, kimilerine göre bir "güç kiniği" idi, *Realpolitik*'i takip etti ve 1969-1977 yılları arasında Amerikan dış politikasında baskın güç haline geldi. Vietnam Savaşı, Kamboçya'nın Halı Bombardımanı, 1971 Hint-Pakistan Savaşı ve Marksist Salvador Allende'nin meşru bir şekilde başkan seçildikten sonra suikasta kurban gittiği Şili'deki başarısız CIA müdahalesine karışması Kissinger'a güçlü eleştiriler getirdi ve hayatının ilerleyen dönemlerinde birçok ülkede savaş suçu işlediği iddiasıyla yargılanması için defalarca girişimde bulunuldu. Aynı zamanda, 1973'te Yom Kippur Savaşı'nın sona erdirilmesi, Amerikan güçlerinin Vietnam'dan çekilmesi ve Nixon ile birlikte 1973 Nobel Barış Ödülü'nü kazanmasına yardımcı olan Sovyetler Birliği ve Çin ile ilişkilerin yumuşatılması politikasını izledi.[40]

Hasarlı Yaşamlar?

Theodor Adorno muhtemelen Amerika Birleşik Devletleri'ndeki en kibirli ve aynı zamanda en öfkeli göçmendi. Brecht, Adorno'nun "kendini beğenmiş ve anlaşılması zor, sade ve duygusal" olduğunu düşünürken, Anthony Heilbut onun Amerikan kültürünü küçümsemesinin "patolojik sınırda" olduğu sonucuna varmıştır. Yine de dikkate alınması gereken bir figür olmaya devam ediyor.

Frankfurt Enstitüsü 1940'ların başında, direktörü Max Horkheimer'ın kötüleşen sağlığına destek olmak amacıyla Columbia'dan Kaliforniya'ya taşınmıştı (gerçi Horkheimer 1973'e kadar ölmedi, yani kendisi ve enstitü Almanya'ya döndükten on yıl sonraya kadar). Los Angeles'ın Adorno'nun küçümsemesine maruz kalan eğlence endüstrisinin başkenti olması ironik bir yerdi.[41] Yine de Adorno'nun Amerikan toplumu ve kültürüne yönelik eleştirileri zaman zaman açıkça aşırıya kaçsa da, birçok noktası iyi ele alınmıştı. Adorno'nun eleştirileri Amerika'dayken ve Almanya'ya döndükten sonra yaptığı eleştiriler olarak ikiye ayrılabilir. Horkheimer ile birlikte yazdıkları *Aydınlanmanın Diyalektiği*'nde (1944), iki adam Aydınlanmanın kaçınılmaz olarak totalitarizme yol açtığını, "yönetilmek için her şeyin aydınlatılabileceğini" savundular.[42] Özellikle kapitalist toplumdaki kültürel yaşamın bir kurtuluş olduğu kadar bir hapishane olduğunu, "stil"in -sanatta olduğu gibi modada da- ticaretin kârı maksimize etme ihtiyacından kaynaklanan, deneyimi önemsizleştiren sahte bir bireycilik biçimi olduğunu söylediler.

Bunu daha etkili ama çok daha yavan bir çalışma olan *Otoriter Kişilik* (1950) takip etti. Kitap, 1939 gibi erken bir tarihte, Berkeley Kamuoyu Araştırması ve Amerikan Yahudi Komitesi ile ortak bir proje olarak, antisemitizmi araştırmak üzere tasarlanmıştı. Enstitü ilk kez niceliksel bir yaklaşım kullanmıştı ve "F" (faşist için) ölçeğinin sonuçları "alarm veriyor gibi görünüyordu ... Antisemitizm, genel Amerikan nüfusunun birçok 'etnosentrik' ve 'geleneksel' tutumunda ortaya çıkan işlevsiz bir kişiliğin ve her türlü otoriteye karşı rahatsız edici bir şekilde itaatkâr bir tutumun görünür kenarı olarak ortaya çıktı." Kitap, savaş sonrası dünyada Amerika'nın karşı karşıya olduğu başlıca tehdidin komünizmden ziyade faşizm olduğu, faşizmin Atlantik'in batı yakasında "yeni bir yuva" bulduğu ve burjuva Amerika ile büyük şehirlerinin artık "modern uygarlığın karanlık kalbi" olduğu uyarısıyla sona eriyordu. Bu, özellikle McCarthy maskaralıklarının arka planında dikkat çekici bir tezdi. Ancak, bulgularını parçalara ayıran diğer sosyal bilimciler tarafından hemen saldırıya uğradı. Ne var ki, o zamana kadar "otoriter kişilik" gibi asılsız bir ifade yaygınlaşmıştı.

Adorno, Almanya'ya döndükten sonra üç düşünsel eser daha yazdı. 1949'da *Minima Moralia: Reflexionen aus dem beschadigten Leben* (Minima Moralia: Hasarlı Yaşamdan Yansımalar) adlı eserinde, kapitalizmin ve pazarlamanın deneyimi nasıl bayağılaştırdığını, medyanın tüm olaylara neredeyse eşit ağırlık verdiğini, politik olanın örneğin bir pembe dizi karakterinin ölümünden daha önemli görülmediğini inceledi.[43] Bunu bir tür psikolojik hasar olarak gören Adorno, duygusal müziğin, tıpkı televizyon ve filmlerde olduğu gibi, çoğu zaman izleyicinin yerine düşünmesini sağladığını, böylece izleyicinin tepkilerinin nesnel duruma göre değil, müziğin manipüle edilme biçimine

göre koşullandığını belirtti. Bu bağlamda yönetmenlik, sunum, sahneleme, bir aydınlanma ya da eğitim biçimi olmaktan ziyade bir zorlama, hatta zorbalık biçimidir.[44]

Bununla birlikte, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Alman mülteciler için sosyal bilimlerin ana merkezi Frankfurt Enstitüsü değil, zaten anlaşılmış olması gerektiği gibi, Sürgündeki Üniversite'nin Siyasi ve Sosyal Bilimler Lisansüstü Fakültesi haline geldiği New York'taki New School for Social Research idi. New School'un kurucularından Alvin Johnson, *Columbia's New International Encyclopedia* ve *Encyclopedia of the Social Sciences*'ın editörlüğü sırasında pek çok Alman akademisyenle karşılaşmış ve onlardan etkilenmişti. Sürgünler için şahsen para topladı ve ansiklopedi faaliyetlerinden kimin yardıma ihtiyacı olabileceğini biliyordu.

Sürgünler 1933'te gelmeye başladı ve yüksek lisans okulu kısa süre içinde kendi dekanına, bir zamanlar seçkin bir Alman devlet memuru ve Prusya Ticaret Bakanlığı'nda devlet sekreteri olan Hans Staudinger'e kavuştu. *Social Research* ve *Zeitschrift für Sozialwissenschaft* adında iki dergi çıkarılmaya başlandı; bu dergilerden ikincisi İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine kadar yayınlandı ve Lewis Coser'a göre akademisyenlerin yeni konumlarıyla güçlü köprüler kurma konusunda çok da endişeli olmadıklarını gösterdi.[45] New School, fenomenoloji ya da ekonometri gibi çeşitli alanlarda öncü dersler verdi. Aralarında savaş sırasında Savaş Enformasyon Bürosu gibi devlet kurumlarında görev yapmış olan Hans Speier ve Gerhard Colm'un da bulunduğu bazı öğretim üyeleri, savaş sonrası Alman para birimi reformunun tasarlanmasına yardımcı oldu.

Paul Lazarsfeld (1901-76) sosyolojik anket araştırmalarının Amerika'ya girmesinden en sorumlu kişi olarak öne çıkmaktadır. Psikanalist bir annenin çocuğu olarak Viyana'da doğdu. 1933'te Amerika'ya geldi ve Avusturya'daki gelişmelerin ve sosyalist partinin yasaklanmasının ardından önce Amerika'da kalma süresini uzattı, sonra da bunu kalıcı hale getirdi. İlk dikkat çekici çalışması radyonun Amerikan toplumu üzerindeki etkilerini inceleyen bir araştırmaydı ve bu onu Harvard'lı sosyal bilimci Hadley Cantril ile temasa geçirdi; Cantril Lazarsfeld'e Princeton'daki Radyo Araştırmaları Bürosu'nun yöneticiliğini teklif etti. 1939'da Columbia'ya taşınan büro beş yıl sonra artık meşhur olan Uygulamalı Sosyal Araştırmalar Bürosu'na dönüştü.[46] Bu büro, insanların oy verirken nasıl karar verdikleri, neden oy vermedikleri, neden bazı şeyleri satın alıp diğerlerini almadıkları gibi "toplu davranışları" inceleyen yeni bir araştırma yaklaşımını kurumsallaştırdı. Coser'in de belirttiği gibi, Lazarsfeld Amerikan yaşamının gizli sosyal yapısını, sınıf yapısının ötesinde insanların nasıl gruplaştığını anlamanın yeni yollarını yavaş yavaş ortaya çıkardı ve bu da pazar araştırmaları ve siyasi odak grupları üzerinde önemli bir etkiye sahip

olacaktı.[47] Lazarsfeld'in etkisi Seymour Martin Lipset, Alvin Gouldner, David Riesman ve Robert Merton gibi ünlü Amerikalı sosyal bilimciler kuşağı üzerinde hissedildi.

Endüstriyel Uygarlıkta Yeni Bir Sahne

Amerika Birleşik Devletleri'ne geldikten sonra etkili olan bir dizi ekonomist arasında (Fritz Machlup, Gottfried von Haberler, Alexander Gerschenkron, Paul Baran, Karl Polanyi, Fritz Redlich) isimleri çok tanıdık gelen bir avuç kişi vardı. Ludwig von Mises (1881-1973), 1940 yılında ülkesi Avusturya'ya gelip Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu'nun konuğu olup da New York Üniversitesi İşletme Enstitüsü'nde misafir profesör olarak çalışmaya başladığında ülkesinde yaptığı çalışmalarla tanınıyordu. İş döngüleriyle ilgilenmeye başlamıştı ve bu da onda katı bir *laissez-faire* inancını uyandırmıştı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Keynesyen iktisat revaçtayken Mises'in yaklaşımı popüler değildi, ancak 1970'lerde Hayek ve Milton Friedman'ın da görüşlerine katılmasıyla Mises'e daha fazla kulak verilmeye başlandı.

1902'de Gorlitz'de doğan Oskar Morgenstern ve 1915'te Berlin'de doğan Albert Hirschman, Hitler Almanya'sından ayrıldıktan kısa bir süre sonra önemli isimler haline geldiler. Morgenstern Rand Corporation, Atom Enerjisi Komisyonu ve Beyaz Saray'a danışmanlık yaparken, Hirschman ilk başlarda Varian Fry'ın baş asistanlığını yaparak mülteci entelektüel ve sanatçıların Pireneler üzerinden kaçmalarına yardımcı oldu; daha sonra Federal Rezerv Kurulu'nda görev aldı.[48] Hirschman, bu ikisinin nasıl ilişkili olduğu ve olmadığı üzerine özgün bir çalışma olan *Private and Public Happiness* (1982) dahil olmak üzere birçok kitabın yazarıdır. Ancak en etkili çalışması muhtemelen diğer birçok ekonomi teorisyeninin ekonomik performansın ana belirleyicisi olarak doğal kaynaklar, sermaye, girişimcilik veya yaratıcı azınlıklar gibi bir veya daha fazla faktörü seçtiğine dikkat çektiği ilk kitabı olan *Strategy of Economic Development*'tır. Genellikle bir belirleyici benimsendiğinde diğerleri bir kenara atılıyordu ve Hirschman böyle bir yaklaşımın yetersiz olduğunu, tek nedenli açıklamaların hiçbir şeyi açıklamadığını kabul etmenin zamanının geldiğini düşünüyordu. Bunun yerine, ekonomik kalkınmanın "gizli, dağınık veya kötü kullanılan" kaynak ve yeteneklerin keşfedilmesine bağlı olduğunu kabul etmeliyiz.[49] Hirschman bugün sosyal bilimciler arasında en çok atıf yapılan isimlerden biri haline gelmiştir.

Peter Drucker (1909-2005), özellikle tüketici davranışlarıyla ilgilenen üç Alman kökenli mültecinin en tanınmışıydı (diğerleri George Katona ve Fritz Redlich'ti). New York Üniversitesi'nde yönetim profesörü olmadan önce Bennington College'da ders vermiş ve yönetimi bir uzmanlık alanı,

tüketici davranışlarını da rasyonel araştırmaların odağı haline getirmekten büyük keyif almıştır. Kitapları bu ilgiyi yansıtmaktadır: *The End of Economic Man* (Ekonomik İnsanın Sonu, 1939), *The Future of Industrial Man* (Endüstriyel Adamın Geleceği, 1941), *The Concept of the Corporation* (Şirket Kavramı, 1946) ve *Management: Tasks, Responsibilities, Practices* (Yönetim: Görevler, Sorumluluklar, Uygulamalar, 1974). Drucker'ın temel amacı, on dokuzuncu yüzyıl girişimci kapitalizmi ile modern, post-endüstriyel, yönetimsel kapitalizm arasındaki -çoğu zaman takdir edilmeyen- farkı vurgulayarak insanların modern dünyaya uyum sağlamasına yardımcı olmaktı. Lewis Coser onu "yöneticiler için bir Max Weber" olarak tanımlıyordu, ancak Weber "araçsal akıl" konusunda karamsarken, Drucker bunun modern dünyada kurtuluşun ana yolu olduğunu düşünüyordu.[50] Ayrıca iş dünyasının hoşgörüyü teşvik ettiğini düşünüyordu - çünkü siyahiler ve kadınlar da müşteriydi. 1980 yılında *The Unseen Revolution: How Pension Fund Socialism Came to America* (Emeklilik Fonu Sosyalizmi Amerika'ya Nasıl Geldi) adlı kitap, Amerikan yönteminin kapitalizm ve sosyalizmi neredeyse farkında olmadan birleştirdiğine dair bir başka iyi haber mesajı olarak en çok satanlar listelerine girdi. Drucker ve Lazarsfeld, diğer pek çok kültürel kötümser arasında iki Alman Dr. Pangloss'tu.

Amerika'daki Alman filozoflar arasında en büyük başarı öyküsü Rudolf Carnap'a (1891-1970) aittir. Daha önce de belirtildiği gibi, Viyana Çevresi üyeleri Amerika Birleşik Devletleri'ne gelen ilk mülteciler arasındaydı ve metafiziğe son verme girişimleri John Dewey ve Willard van Quine gibi Amerikalı pragmatistlerle yankı bulduğu için iyi karşılandı.[51]

Kuzeybatı Almanya'da Barmen'de doğan Carnap, koyu dindar Protestan dokumacı bir aileden geliyordu.[52] Babası o henüz çok küçükken öldükten sonra Carnap, Freiburg'da ve Gottlob Frege'nin öğrencisi olduğu Jena'da matematik, felsefe ve fizik okumadan önce annesi tarafından eğitildi.[53] 1917'de askere alındı ve ertesi yıl Carnap'ın memnuniyetle karşıladığı devrimin patlak verdiği Berlin'de görevlendirildi. Hayatı boyunca sosyalist inançlarını korudu ve onun ve onun gibiler için Weimar yılları heyecan vericiydi. Viyana Çevresi'ni oluşturan diğerleri gibi onun da temel amacı, "tüm metafizik spekülasyonların, aşkın varlıklara yapılan tüm atıfların nihai olarak yıkılması ve bunların yerine Frege ve Russell'ın sembolik mantığı tarafından aydınlatılan, kararlı bir şekilde bu dünya ampirizminin konmasıydı."[54] Carnap, doğa bilimleri ile *Geisteswissenschaften*, yani sosyal bilimler ve beşeri bilimler arasında temel bir ayrım olduğu şeklindeki Alman düşüncesine de karşıydı. Bunun yerine, yalnızca iki tür bilgi olduğunu savunmuştur: salt biçimsel ve ampirik. Bu yaklaşım, Carnap'ın en bilinen eseri olan ve Viyana Çevresi'nin amaçlarını etkili bir şekilde özetleyen *Der logische Aufbau der*

Welt'e (Dünyanın Mantıksal Yapısı; 1928) öncülük etmiştir. Kendisine Moritz Schlick tarafından 1926'da Viyana Üniversitesi'nde bir pozisyon teklif edildi ve birlikte çevreyi oluşturmaya başladılar.[55]

Hızlı bir başarı elde ettiler, ancak gördüğümüz üzere, birçoğu Yahudi olduğu için Nazilerin gelişi onları yurtdışına çıkmaya zorladı. Prag'daki Alman üniversitesinde birkaç yıl geçirmiş olan Chicago'daki Charles Morris ve Harvard'daki Willard van Quine, Carnap'a hamilik yaptı. Chicago'da bir pozisyon elde etti ve 1952'ye kadar burada ders verdi.

Carnap Amerika'da, Nelson Goodman ve Hilary Putnam üzerinde büyük etkisi olan *Logical Foundation of Probability* (Olasılığın Mantıksal Temeli, 1950) adlı kitabını yayınladı. Carnap 1953'te arkadaşı ve Berlin'deki meslektaşı Hans Reichenbach'ın UCLA'daki kürsüsünü kabul etti.[56] Carnap ve Reichenbach mantık ve dilbilimin Amerikan felsefesinin ayrılmaz bir parçası haline gelmesi için çok şey yaptılar. Van Quine 1971 yılında Carnap'ı "1930'lardan itibaren felsefede baskın figür"[57] olarak tanımlamıştır.

Paul Tillich'in Heidegger'in Almanya'sından New York'taki Union Theological Seminary'e uzanan yolculuğu daha önce özetlenmişti. Amerika'ya vardığında, İngilizceyi düzgün bir şekilde öğrenmesi ve Almanya'dan kopması biraz zaman alsa ve her zaman güçlü bir Alman aksanını korusa da, üretken bir yazar haline geldi ve en önemlisi *Olmak Cesareti* (1948) ile teolojik ve felsefi çevrelerin çok ötesinde bir üne kavuştu.[58] Birçok eski Marksist, özellikle Marksizm Doğu Avrupa ve Çin Komünizminde kendini gösterdikçe hayal kırıklığına uğruyordu ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra görünür hale gelen seküler dünya, refah çiçek açarken bile birçok kişiye anlamdan yoksun görünüyordu. Tillich "huzursuz ruhlar" için "manevi bir tedavi" önerdi.[59] Amerika'nın otoriter olmayan, hatta anti-otoriter ethosunu kişisel olarak çok çekici buldu ve *Olmak Cesareti*'nde sunduğu teoloji, bu otoriterliğin yokluğundan doğan bir tür dini varoluşçuluktu - insanlar Tanrı'yı nereye bakarlarsa baksınlar bulabilirlerdi, önemli olan bakmaktı. 1955'te Union Theological Seminary'den emekli olduktan sonra Harvard'da profesör oldu ve ardından 1962'de Chicago'ya taşındı ve hayatının son üç yılında teoloji profesörü ve Lewis Coser'in dediği gibi "bir Amerikan enstitüsü" oldu.[60]

Tillich'in başarıları, 1929 yılında Viyana'da doğan ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri'ne göç eden Peter Berger'in gözünden kaçmadı. Berger, seküler sosyal bilimcilerin öngördüğü gibi dinin azalmadığını ilk fark edenlerden biriydi ve giderek küreselleşen bir dünyada inanç deneyiminin değişmekte olduğunu ustalıkla savundu: insanlar büyürken inanç artık kanıksanmıyordu; ve giderek daha fazla birey kişisel bir dini tercih arayışına giriyordu. Bu, "dışavurumcu bireycilik" olarak bilinen şeyin erken bir görüntüsüydü.

TARİHTEKİ ÖNYARGILAR

Dünya Savaşı'ndan önce Amerikan üniversitelerinde Alman tarihi pek de yaygın değildi.[61] Bu durum, aralarında Hajo Holborn, Hans Rosenberg, Felix Gilbert, Paul Kristeller, Hans Baron ve Ernst Kantorowicz'in de bulunduğu Amerika'ya sığınan yaklaşık üç düzine tarihçiye fırsatlar sağladı.[62] En önemlisi (ve Coser'e göre en "etkileyici" olanı), uzun yıllar Yale'de ders veren ve Amerikan Tarih Derneği'ne başkan seçilen tek mülteci tarihçi olan Hajo Holborn'du (1902-69).[63]

Daha önce de belirtildiği üzere, tarihçiler Almanya'da özel bir konumdaydı. Almanlar, diğer şeylerin yanı sıra tarihçilerin ciddiye alınması anlamına gelen tarihselcilik kavramından da sorumluydular. Nazilerin iktidarı ele geçirdiği dönemde Almanya'daki profesörlerin neredeyse tamamı ya Sybel, Treitschke ya da Droysen tarafından ya da onların geleneği doğrultusunda eğitilmişti (bkz. 21. Bölüm, s. 337) ve dolayısıyla hepsi de Bismarck ve Wilhelm Reich'ına "profesörlüğün Prusya ve Alman siyaset kurumunun temel direklerinden biri olarak görüldüğü zamanlara" az çok sevgiyle bakan Prusya kalıbındaydı."[64] Öte yandan, mülteciler genellikle daha gençti, göç ettiklerinde çoğunlukla otuzlu yaşlarındaydılar ve çoğu durumda Berlin Üniversitesi'nde entelektüel tarihçi Friedrich Meinecke'nin öğrencisiydiler. Meinecke, gelenekçi bir yanı olmasına rağmen (ve 1914'te 93 Manifestosu'nu imzalamış olmasına rağmen) Weimar Cumhuriyeti'yle uzlaşmaya varması (kendisini özünde monarşist ama mantığı gereği cumhuriyetçi olarak tanımlamasıyla ünlüdür) ve bu durumun onu Nazilere karşı amansız bir şekilde harekete geçirmesi bakımından sıra dışıydı.

Hajo Holborn, babası tanınmış bir fizikçi, son derece politik ve son derece liberal olan bir Berlinliydi. Bu durum oğluna da yansımış ve Holborn'da fikirler tarihine karşı ömür boyu sürecek bir ilgi uyandıran Meinecke'nin öğrencisi olduğunda bu etki daha da güçlenmiştir. İlk kitabı, Luther'in yakın arkadaşı Ulrich von Hutten üzerine bir çalışmaydı ve Holborn, Reform ve hümanizm tarihinin paralel ama ayrı entelektüel hareketler olduğunu ve Alman düşüncesinin Bismarck'ta doruğa ulaşan muhafazakâr damarının, muhafazakârların söylediği gibi Luther'le doğrudan ilişkili olmadığını savundu. Holborn'un alt metni, Alman tarih yazımının, Alman tarihinin yanlış anlaşılmasına neden olan sağcı bir önyargıya sahip olduğuydu. Holborn, Berlin'den Heidelberg'e taşındı ve burada Nazilerin tarih öğretimine ve tarihsel anlayışa müdahalesine karşı direnmeye çalıştı.

Yale'e geldiğinde henüz otuz yaşındaydı.[65] Burada iki önemli kitap üzerinde çalıştı: 1950'ler ve 1960'larda Amerikan dış politikasını etkileyen *The Political Collapse of Europe* (Avrupa'nın Siyasi Çöküşü, 1951) ve uzun yıllar boyunca standart eser olarak kabul edilen üç ciltlik A History of Modern

Germany (Modern Almanya Tarihi, 1959-69). Burada Alman düşüncesinin kurucu idealizminin çağdaş dünyada nasıl demode hale geldiğini gösterdi. Savaş sırasında Stratejik Hizmetler Dairesi'nde Nazi politikalarını incelemekten ve savaş sonrası Almanya için planlar hazırlamaktan sorumlu araştırma ve analiz şubesinin şefi olarak çalıştı.[66] 1946'da ABD Dışişleri Bakanlığı'na danışman oldu ve Almanya'daki Amerikan askeri hükümeti üzerine savaş sonrası siyasi örgütlenme üzerinde büyük etkisi olan bir kitap yazdı. Daha sonra ABD ile Federal Cumhuriyet arasında gayri resmi bir arabulucu oldu. Öğrencileri arasında Leonard Krieger ve Charles McClelland da vardı.[67]

Bazı açılardan en başarılı -ve başarılı bir şekilde *uyum sağlamış*- göçmen tarihçi Fritz Stern'di. Fritz Stern 1926 yılında Breslau'da doğmuş, babası doktor ve *Bildungsburgertum*'un hevesli bir üyesi olmuş, arkadaşları arasında Fritz Haber'i saymış ve Fritz Stern'in vaftiz babası olmuştur. Aile 1938'de, nispeten geç bir tarihte, Fritz on iki yaşındayken göç etti. Fritz, babasının bilim adamı olması yönündeki telkinlerinden kaçındı ve bunun yerine tarihi seçti. Columbia'da profesör olan Stern'in ve babasının hayatı, Mann kardeşler, Werfels, Einstein, Marcuse, New School'da Max Wertheimer, Felix Gilbert, Hans Jonas gibi birçok tanınmış Alman göçmeni etkiledi ve aralarında Allen Ginsberg, Lionel Trilling, Kurt Hahn, Ralf Dahrendorf, Hajo Holborn, Tim Garton-Ash ve David Landes'in de bulunduğu birçok sanatçı ve akademisyenle dostluklar kurdu. Öğrencileri arasında Peter Novick (bkz. Giriş, s. 17) ve savaş anıtları üzerine parlak ve dokunaklı bir araştırma olan *Sites of Memory, Sites of Mourning* adlı kitabı bulunan Jay Winter da vardı.[68]

Stern çalışmalarında iki tema üzerinde yoğunlaşmıştır: İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte Alman tarihi ve özellikle Avrupa ve Almanya'ya ilişkin Amerikan tarih yazımı. Lagarde, Langbehn ve Moeller van den Bruck'un yanı sıra Haber, Einstein ve Planck gibi bilimsel figürler de dahil olmak üzere çeşitli figürleri araştırdı. Ayrıca on dört yılını Bismarck ve Bleichroder arasındaki ilişkiyi detaylı bir şekilde incelemeye adamıştır. Bu çalışma onu Almanya'ya (Doğu Almanya dahil) yazışmalar yapmak üzere geri götürdü ve Alman iktidar koridorlarında iyi tanınmasını sağladı. Ulaştığı sonuçların birçoğu bu kitaba dahil edilmiştir.

Stern, yazdığı kitapların yanı sıra, birçok Amerikan-Alman komitesinde, akademik ve diplomatik kurumda görev almış ve bu sayede Alman-Amerikan ilişkileri konusunda hem psikolojik hem de politika odaklı güvenilir bir uzman haline gelmiştir. *Historikerstreit*, Fritz Fischer tartışması, Goldhagen'in "Hitler's Willing Executioners" (Hitler'in Gönüllü Cellatları) ve Alman benlik imajında kültürün rolü gibi bir dizi ünlü çatışmada yer aldı. Richard Holbrooke 1990'ların ortasında Başkan Bill Clinton tarafından Almanya'ya büyükelçi olarak atandığında, Holbrooke Stern'i danışman olarak yanına aldı. Henry

Kissinger ve Şansölyeler Helmut Schmidt, Helmut Kohl ve Willy Brandt'ın arkadaşı ve/veya meslektaşı olan Stern, Başbakan Margaret Thatcher'a yeniden birleşmiş bir Almanya'nın ne anlama geleceği konusunda tavsiyelerde bulunmak üzere Chequers'daki meşhur toplantıya katıldı. Atlantik'in her iki yakasında da pek çok işte parmağı olan Stern, Almanya Dışişleri Bakanı Joschka Fischer tarafından savaş sonrası Alman dışişlerindeki eski Nazileri araştırmak üzere kurulan tarihi komisyonda yer almasını istemiştir.[69] Ayrıca Kennedy'nin Beyaz Saray'ında Arthur Schlesinger'e yardımcı olmuştur.

Stern, Hajo Holborn ile Alman İdealizminin her şeyin altında yatan önemli bir faktör olduğu konusunda hemfikirdi ve kısmen bu nedenle "Almanya ve Batı arasındaki bölünme tarihçiler için her zaman önemli bir konu olacaktır."[70]

Stern hem Alman hem de Amerikalı olmayı başarmış, Hannah Arendt'in "Avrupalı kibri" olarak adlandırdığı şeyden hiçbir zaman tam anlamıyla rahatsız olmamıştır. Çalışmalarında (benim de büyük ölçüde yararlandığım) Nasyonal Sosyalizmin ortaya çıkmasına yardımcı olan "ruh halinin" özellikle Alman elitleri açısından nasıl oluştuğunu açıklamak için çok şey yaptı, ancak nihayetinde dehşetin asla tam olarak açıklanamayacağı sonucuna vardı.

Amerikalı bir akademisyene göre sanat tarihinin "anadili" "Almancaydı".[71] Bunda bir ölçüde doğruluk payı bulunuyor ve savaş sonrası dünyanın en etkili sanat tarihçileri tartışmasız ABD'de Erwin Panofsky ve İngiltere'de Ernst Gombrich olsa da, mülteciler gelene kadar her iki ülkede de sanat tarihi bulunmadığını söylemek doğru değildir. Almanya'da ilk sanat tarihi kürsüsü, Amerika ve Britanya'da böyle bir kürsünün kurulmasından çok önce, 1813'te Göttingen'de kuruldu, ancak disiplin en azından 1920'lerden beri örgütlüydü ve Panofksy'nin kendisi de o dönemi sanat tarihi çalışmalarında altın çağ olarak adlandırıyordu.

Modern Sanat Müzesi, New York Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü (IFA) ve Princeton İleri Araştırmalar Enstitüsü (IAS) mülteciler gelmeden çok kısa bir süre önce kapılarını açmıştı ve hepsi de iyi donanıma sahipti. Sanat tarihçileri arasında en büyük etki, hiç kuşkusuz, Güzel Sanatlar Enstitüsü'nde müdür Walter Cook'un birçok ünlü akademisyeni -Erwin Panofsky, Walter Friedlander, Max Friedlander, Richard Krautheimer, Rudolf Wittkower, Richard Ettinghausen, Karl Lehmann, Ernst Kris ve Rudolf Arnheim- göreve davet ettiği New York'ta yaşandı. Cook'un söylemekten hoşlandığı gibi, "Hitler benim en iyi arkadaşım; o ağacı sallıyor, ben de elmaları topluyorum."[72]

Panofsky Amerika'ya yabancı değildi - 1931'den beri Güzel Sanatlar Enstitüsü'nde aralıklarla ders veriyordu ve Almanya ile Amerika Birleşik Devletleri arasında dönüşümlü olarak Hamburg'da ve orada ortak görevlerde bulundu. Naziler iktidara geldiğinde Amerika'da kaldı ve sonunda IFA'da ders vermeye

devam ederken Princeton'daki IAS'ye katıldı.[73] Nasyonal Sosyalizmin bir sonucu olarak seksen ila yüz arasında mülteci sanat tarihçisi Amerika'ya geldi ve onlar aracılığıyla birçok üniversite sanat tarihi dersleri vermeye başladı.[74]

Pop Art'ın Kökenleri

Sanatçıların kendilerine gelince, Joseph Albers, Hans Hofmann ve George Grosz ressamlığın yanı sıra öğretmenlik de yaptılar ve özellikle ilk ikisi bu yönde büyük bir etki yarattı. Albers, öğrencileri arasında Robert Rauschenberg'in de bulunduğu Black Mountain College'da ders vermiştir. Yahudi bir eşi olan ve Hitler iktidara geldiğinde Amerika'yı ziyaret etmekte olan Hans Hofmann, kendi okulunu açmadan önce New York'taki Art Students League'de bir süre öğretmenlik yaparak kalma süresini uzattı. Burada bir tarihçinin kendi kuşağının en etkili sanat öğretmeni olarak tanımladığı kişi oldu ve diğerlerinin yanı sıra Helen Frankenthaler, Alan Kaprow, Louise Nevelson ve Larry Rivers'a ders verdi.[75] Kendisi de Soyut Ekspresyonistler okulunun önde gelen bir üyesi oldu ve Jackson Pollock'tan birkaç yıl önce, 1938 gibi erken bir tarihte tuvallere pigment sıçratarak "aksiyon resmi"ni icat etmiş olabilir. George Grosz, Amerika'ya geldiğinde üçü arasında tartışmasız en ünlüsü, en mutsuz ve en az başarılı zamanı geçirdi.O da kendi okulunu açmadan önce Art Students League'de ders verdi ama Amerikan tarzını benimsemeye aşırı hevesli görünüyordu. Popüler dergiler için illüstratör oldu ve *Esquire*'da bir süre çalıştı.[76]

Bu üçlünün aksine, Richard Lindner, Hans Richter ve Max Ernst hiçbir zaman Amerika'da kalmayı düşünmediler, bu da onların geçici evleriyle ilişkilerini sınırlayan bir tutumdu. Ancak Lindner genellikle Pop Art'ın kurucusu ya da en azından kurucularından biri olarak kabul edilir. Kendisini Amerika'da bir "turist" olarak tanımlıyordu, ancak ziyaretçi statüsü New York'u "orada doğmuş olan herkesten daha iyi" gördüğü anlamına gelen dost canlısı bir turistti, bu yüzden modern Amerikan yaşamının gündelik gereçleri onu çok etkiliyordu.[77]

Göçmen Alman fotoğrafçılar, illüstratörler ve karikatüristler arasında Robert Capa, Alfred Eisenstaedt (Avrupa Zafer gününde bir denizcinin hiç tanımadığı biriyle kucaklaşmasını gösteren ünlü "Öpücük" fotoğrafı), Philippe Halsman, Lotte Jacobi ve Andreas Feininger vardı. Otto Bettmann, tarihi fotoğraflardan oluşan ünlü bir kütüphane olan Bettmann Arşivi'ni kurdu. Sanat tüccarları ve yayıncılarıyla, Ekspresyonistler konusunda uzmanlaşmış ama Louise Nevelson'a ilk sergisini açan Karl Nierendorf, Samuel Kootz (Hofmann ve Picasso), Curt Valentin (Lipschitz, Beckmann, Henry Moore) ve Hugo Perls (Chagall, Calder) gibi kişilerle bir sürgünler topluluğu oluşturdular. Kurt ve Helen Wolff, Kafka ve Kraus'u savaştan önce Münih'te, Heinrich Mann,

Erwin Panofsky, Robert Musil ve Franz Werfel'i ise savaştan sonra New York'ta Pantheon baskısı altında yayımladı. Her ikisi de Carl Jung'un hastaları olan Paul ve Mary Mellon'larla işbirliği yaptılar. Bollingen Press, Jung'un fikirlerini Amerika'ya tanıtmak için tasarlanmıştı, ancak Jung'un Doğu'ya, mistisizme ve Doğu dinine olan ilgisi, *I Ching* gibi diğer kitapların da bu baskı altında çıkması anlamına geliyordu. Schocken Books ve New American Library de Alman göçmenler tarafından kurulmuştur; Aurora Press de başlangıçta savaş esirlerinin okuması için sadece Almanca kitaplar yayınlamıştır. Bu isim Brecht tarafından yeni bir şafağı ve aynı zamanda Çar'ın sarayına ateş açan gemiyi sembolize etmek üzere tasarlanmıştı.[78]

LENİN ISKARTAYA ÇIKARILIYOR

Müzik ve müzikal tiyatro 1933'ten çok önce Atlantik'i aşmıştı. Amerikan cazı doğuya yelken açmış ve özellikle Wagner, Yeni Dünya'da yeniden yorumlanmak üzere batıya gitmişti.[79] Savaş öncesi Almanya'sının üç büyük tiyatro figüründen -Max Reinhardt, Erwin Piscator ve Bertolt Brecht- Reinhardt Amerika'da en kötü performansı sergiledi, Broadway yapımları başarısız oldu ve tek filmi olan *Bir Yaz Gecesi Rüyası* ticari bir fiyasko oldu, ancak Anthony Heilbut'un dediği gibi James Cagney (Bottom) ve Mickey Rooney'den (Puck) parlak performanslar aldı. Reinhardt Los Angeles'ta, William Wyler ve William Dieterle'nin yönetmenlik ve Erich Korngold'un bestecilik dersleri verdiği kendi okulunu açmak zorunda kaldı.

Erwin Piscator, başlangıçta zor olsa da çok daha başarılıydı. Amerika'ya ilk geldiğinde, New School'da Dramatik Atölye'yi yönetti ve sonunda bu atölye, dahil olduğu diğer iki girişim olan President Theatre ve Rooftop Theatre gibi kapandı. Buna rağmen, Piscator'dan eğitim alan yazar ve oyuncuların sayısı hiç de az değildir-Harry Belafonte, Marlon Brando, Tony Curtis, Ben Gazzara, Walter Matthau, Arthur Miller, Rod Steiger, Tennessee Williams ve Shelley Winters. Piscator, Yeni Drama olarak adlandırılan dönemde Amerikan sahnesine Sartre'ı, Kafka'nın *Dava*'sını ve Hanns Eisler'in müziğini tanıttı.[80] Amerika'yı sevmesine rağmen McCarthy'nin Amerikan Karşıtı Faaliyetler Komitesi'nin faaliyetlerinden dehşete düştü ve 1951'de mahkemeye çağrıldıktan sonra Almanya'ya dönerek Rolf Hochhuth'un Vatikan'a saldırdığı *Der Stellvertreter* (Vekil) adlı oyununu ve ardından Heinar Kipphardt'ın canlı bir modern Amerikan trajedisi olan *In der Sache J. Robert Oppenheimer* (J. Robert Oppenheimer Vakası) adlı oyununu yönetti.

Bertolt Brecht Prag, Viyana, Zürih, Rusya ve Danimarka'daki sürgün hayatından sonra altı yıl boyunca Amerika'daydı. İronik bir şekilde, 1920'lerde ve 1930'ların başlarında Amerikan kültürüne, özellikle de popüler kültüre (caz

gibi) büyük ilgi duymasına ve bu kültürden etkilenmesine rağmen, Brecht'in Amerika Birleşik Devletleri'nde geçirdiği zaman, bir başyapıt olan *Der kaukasische Kreidekreis*'i (Kafkas Tebeşir Dairesi, 1948) üretmesine rağmen, pek de mutlu geçmedi.[81] Çalımının, çalım ülkesinde daha az anlamı vardı, popüler kültüre olan ilgisi daha az tartışmalıydı, aslında ortodoksiydi ve popülerlik kültüne olan nefreti, duygusallığa olan tiksintisi -Hannah Arendt'inkine eşitti- nasıl düştüğünü umursamasa da, onunki başarı üretmeyi garanti eden bir tutum değildi. Amerika'nın dünyadaki en "hayati nokta" olduğunu ama aynı zamanda "kapitalizmin nihai dehşetinin" de yeri olduğunu düşünüyordu."[82]

Brecht özünde bir Marksist olduğu kadar bir anarşistti de, ama gerçekçiliği de yok değildi. Amerika'ya geçerken, kabul edilmesini engelleyebileceğini bildiği için Lenin'e ait bir kitabı denize atmıştı. California'ya gitmesinin nedeni de Feuchtwanger'in orada geçimini sağlamanın daha kolay olduğunu söylemesiydi. Bir Hollywood filminde oynadı, *Hangmen Also Die*, gişede başarılı olamadı ve bunun mümkün olduğuna inanmadığı için hiçbir zaman asimile olmaya çalışmadı.[83] Sıradan Amerikalıların "zarafetini ve cömertliğini" sevdi ama haysiyet yoksunluklarını sevmedi. Mümkün olan en kısa sürede Almanya'ya, doğusuna, geri döndü.

Thomas Mann 1938'de Amerika'ya vardığında, dünyanın yaşayan en büyük romancısı olarak alkışlandı, Beyaz Saray'da yemeğe davet edildi ve Einstein ile birlikte Harvard'dan fahri doktora unvanı aldı. Kısa sürede kamusal bir figür haline gelen Mann, Kasım 1941'de BBC üzerinden (ABD'den) Holokost'la ilgili ilk haberleri yayınlama ayrıcalığına sahip oldu.[84]

Başlangıçta Amerika'ya, özellikle de Başkan Franklin Roosevelt'in liderliğine hayranlık duysa da Mann'ın ailesi umutsuzluğa kapılmasına neden oldu. Karısı Katja ve altı çocuğunun yanı sıra kardeşi Heinrich ve karısıyla birlikte gelmişti. Thomas'ın oğlu Klaus, Heinrich'in karısı ve iki kız kardeşi savaş sırasında ya da hemen sonrasında intihar etti.

Yine de Thomas Amerika'dayken bir dizi eser üretmeyi başardı. 1948'de başyapıtı sayılabilecek, Schoenberg'i model alan ve Mann'ın muamelesinden pek de memnun olmayan bir Alman bestecinin hayatını konu alan *Doktor Faustus*'u yayınladı. Besteci Leverkuhn nihilisttir; Faustvari bir pazarlık yapan, bir genelev ziyaretinden sonra frengiye yakalanan ve sevgililerini yok eden bir adamdır. Leverkuhn'da bir Nietzsche dokunuşundan daha fazlası vardır ve Hitler olabilecek ya da olmayabilecek bir figüre birkaç ima vardır; Frankfurt okulu ve on iki ton sisteminin kendisi gibi yüksek sanatın kendisi de alaycı bir incelemeye tabi tutulur. Gerçek bir sanatçılar topluluğuna, yani her kesimden Alman'ın kafasını kurcalayan kurtarıcı bir topluluğa yapılan göndermelerin sayısı hiç de az değildir.

Mann her zaman ciddi bir yazar olarak kaldı ve Amerikan kültürünün ve kamusal yaşamının düşüncesiz doğasından, özellikle de Amerika'nın aşırı basitleştirme eğiliminden sürekli rahatsızlık duydu. 1945'ten sonra ortaya çıkan Soğuk Savaş'ı hem beslediğini hem de derinleştirdiğini düşündüğü tehlikeli bir duruştu bu. Roosevelt'in Amerika'sının bir vatandaşı olmaktan gurur duyuyordu ancak Amerikan yaşamının "barbar çocuksuluğu" ve ülkenin kendi deyimiyle "dünyaya liderlik etmek yerine onu satın alma" kararı onu dehşete düşürdü. Haziran 1952'de tekrar Avrupa'ya, Almanca konuşulan ama Almanya olmayan bir ülkeye, İsviçre'ye göç etti. "Amerika, yıllar önce onu kabul etmekten ne kadar memnun olduysa, gidişini görmekten de o kadar memnun oldu."

Öyle ya da böyle, dil engeli çok zor olduğu için, Yeni Dünya'da sosyal-politik-entelektüel iklim çok farklı olduğundan, film yapımcılarının popüler başarılarına nadiren sahip oldukları için, göçmen yazarların çoğu fırsat bulduklarında Avrupa'ya geri döndü: Brecht, Bloch, Frank, Mehring, Doblin, gördüğümüz gibi Mann, Remarque ve Zuckmayer. Bunlardan bazıları ancak İsviçre'ye kadar gidebildi, Almanca konuşulan bir ülkeydi ama terk ettikleri ülke değildi. Hitler'in bütün bir yazar kuşağının ruhunu kırdığı ya da en azından tanınmayacak kadar deforme ettiği söylenebilir. Bu anlamda canavar kazanmıştı. Anthony Heilbut, Mann'ın Amerika'dan ayrılmadan kısa bir süre önce bir arkadaşına yazdığı mektubu aktarır: "Biz zavallı Almanlar! 'Ünlü' olduğumuzda bile temelde yalnızız! Kimse bizi gerçekten sevmiyor."[85]

Aynı şey bilim adamları için söylenemezdi. Göç edenler arasında on dokuz Nobel Ödülü sahibi vardı ki bu da onların kalibresini gösterir ve Hitler'in gitmelerine izin verme, hatta onları teşvik etme yönündeki olağanüstü kararını vurgular. Churchill'in savaş zamanı askeri bakanı Sir Ian Jacobs'un "Müttefikler [İkinci Dünya] Savaşı'nı kazandılar çünkü bizim Alman bilim adamlarımız onların Alman bilim adamlarından daha iyiydi" şeklindeki görüşünü de bir ölçüde desteklemektedir.

Leo Szilard'ın atomik bir patlamayı mümkün kılacak, kendi kendini idame ettiren zincirleme reaksiyon fikrinin ortaya atılmasındaki rolüne daha önce değinilmişti. Amerika'ya göç ettikten sonra, Albert Einstein ve Hans Bethe ile birlikte, ülkenin askeri ve siyasi yetkililerini atom (ve ardından nükleer) bombasını mantıksal sonucuna kadar takip etmemeye ikna etmeye çalıştı. Bir başka göçmen fizikçi, Wolfgang Pauli, atom bombası projesiyle herhangi bir ilgisi olmasını kesinlikle reddederken, beşinci bir fizikçi, Macar (ama Almanca konuşan) Edward Teller, taban tabana zıt bir görüş benimsedi ve ünlü bir "şahin" oldu.

Bethe ve Teller Amerika'ya geldiklerinde yakın arkadaştılar, eşleriyle birlikte dağa tırmanıyor ve ortaklaşa bir ev kiralıyorlardı.[86] Ancak bomba, genel

olarak göçmen fizikçileri böldüğü gibi onların da arasına girdi: Fikirleri Los Alamos'ta atom bombasının üretilme hızı açısından hayati önem taşıyan John ("Jancsi") von Neumann Teller'in, Victor Weisskopf ise Bethe'nin tarafını tuttu.[87] Bir zamanlar Amerika'nın atom araştırma programının direktörü olan J. Robert Oppenheimer, atom bombası araştırmalarına karşı çıkması (bu suçlama reddedildi) ve solcu bir arkadaşını korumaya çalışması nedeniyle sadakatsizlikle suçlandığında Oppenheimer meselesi 1953'te patlak verdi.[88] Teller, Oppenheimer aleyhinde ifade verdi. Buna karşılık Bethe, Los Alamos atom bombası projesindeki gecikmelerin Oppenheimer'ın siyasi şüphelerinden çok Teller'ın yanlış hesaplamalarından kaynaklandığını savunan ve 1982 yılına kadar gizliliği kaldırılmayan bir makale yazdı.

Bethe, Başkan'ın Bilim Danışma Komitesi'ne alındı ve altmışlı yıllara kadar Teller'in daha kavgacı yaklaşımının yumuşatılmasında söz sahibi oldu (Peter Goodchild 2004 tarihli Teller biyografisine "The Real Dr. Strangelove" adını verdi).[89] Amerika'da atom ve nükleer bombaların lehinde ve aleyhindeki tartışmalar alışılmadık bir şekilde göçmen fizikçilerle yakından ilişkilendirildi.

"Das Reich der Zwei"

Neyse ki, göçmen bilim adamlarının tek özelliği bu değildir. Savaş sonrası yıllarda, her ikisi de Princeton'daki İleri Araştırmalar Enstitüsü'nde bursiyer olan Albert Einstein ve Kurt Gödel arasında bir dostluk oluşmuştur.[90] Einstein elbette bu iki adamdan daha iyi tanınanıydı, ancak o aşamada daha önemli çalışmalar yapan Gödel'di. (Einstein IAS'ye gelen ziyaretçilere enstitüye Gödel ile "eve yürüme ayrıcalığına sahip olmak" için gittiğini söylerdi). Genç adamın sağlığı hiçbir zaman iyi olmamıştı ve çok geçmeden bir çöküş yaşayacaktı. Ancak bir süre için birlikte yürüyüşleri devam etti ve Princeton'da geçirdikleri zamanı gülerek "Das Reich der Zwei" (İkilinin İmparatorluğu) olarak tanımlıyorlardı.[91]

Gödel'in görelilik hakkındaki yeni düşüncesi, sanki sağduyuyla kabul ettiğimiz bazı sınırlar artık doğru değilmiş gibi, zaman kavramlarımızda bir kırılma hayal ediyordu. Einstein uzay-zaman kavramını, onun tek bir varlık olduğunu ve eğrilip bükülebileceğini ortaya koymuştu. Gödel şimdi, eğer evren hesapladığı gibi dönüyorsa (buna artık " Gödel evreni" denmektedir), o zaman uzay-zamanın madde dağılımıyla o kadar büyük ölçüde eğrilip bükülebileceğini hayal etti (ya da daha doğrusu matematiksel olarak hesapladı) ki, bir uzay gemisi belli bir minimum hızla (hesapladığı) evrende seyahat etseydi, zamanda yolculuk mümkün olurdu.[92]

Zamanda yolculuk fikri doğal olarak göze çarpmaktadır. Ancak Gödel boş bir adam değildi, tam tersine amacı son derece felsefi, Einstein sonrası bir dünyada zamanı anlamaya yönelik bir girişimdi ve temel noktası dünyanın bir

zaman değil, bir uzay olduğu/olduğu idi.[93] Bu açıkça anlaşılması kolay bir kavram değildi ve uzun yıllar boyunca Gödel ve yeni teorisi görmezden gelindi. Ancak yirmi birinci yüzyılın başında (1978'de öldü) fikirlerinin sicim teorisiyle bazı örtüşmeler göstermesi nedeniyle artan bir ilgi olduğuna dair işaretler vardı.

Bildung'un Geri Dönüşü ve Amerikalılaşması

Bu bölümün başına dönecek olursak, Allan Bloom'un Amerikan kültürel yaşamındaki Alman etkisine dair yorumları, Bildung'a geri dönüş için yapılan bir savunmayı andırıyordu; düşünülmüş, yazılmış, resmedilmiş ... ve benzeri şeylerin en iyisi (ve ilki) olarak Yunan ve Latin klasiklerine geri dönen kapsamlı, hümanist bir eğitim. Bloom'un kendisi de Alman sürgünü Leo Strauss tarafından eğitildiği için bu çok şaşırtıcı değildir. Bloom, Amerikalıların artık daha geleneksel eğitim yolundan ziyade Freudyen yollarla tatmin aradıklarını ve bunun nasıl başarılı olabileceğini göremediği için kötümserliğinin bir nedeni olduğunu savundu.

Görüşleri ve bu görüşlere dayanan kitabı, özellikle haklı olup olmadığı konusunda görüşlerin keskin bir şekilde bölündüğü üniversitelerde büyük bir öfke yarattı: Söylediği gibi, insanlığın karşı karşıya olduğu büyük sorunların değişmediği ve sosyal bilimler tarafından "keşfedilen" "yeni" fikirlerin çoğunun aslında uzun zaman önce, antik Yunan'da ("en iyi model") ve daha sonra esas olarak Alman düşünürler -Hegel, Kant, Nietzsche, Weber, Husserl ve Heidegger- tarafından ortaya atıldığı; ya da eleştirmenlerinin iddia ettiği gibi, çağ dışı olduğu ve kültürün artık bir eleştirmenin dediği gibi "bir tür etnik karnaval" olarak görülmesi gerektiği.

O zamandan beri devam eden ve bir türlü sona ermeyen bu tartışmanın nihai sonuçlarından biri, Ağustos 2002'de New York'taki Bard College'da düzenlenen ve Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Birleşik Krallık, Fransa, Almanya ve Macaristan'dan akademisyenlerin katıldığı "Sürgün, Bilim ve Bildung" başlıklı konferanstı. Konferansın amacı, Bildung tartışmasının 1930 yılında Abraham Flexner'in *Universities-American, English, German* adlı kitabının yayınlanmasıyla Amerika'ya girmiş olması ve bu tartışmanın nasıl sonuçlandığını görmek istemeleriydi. Rockefeller Vakfı'nın ilk eğitim yardım kuruluşu olan Genel Eğitim Kurulu'nun sekreteri olan Flexner, ne Amerikan ne de İngiliz yüksek öğrenim kurumlarının gerçekte orta dereceli okullardan başka bir şey olmadığını, "Wilhelm von Humboldt'un tarihi girişimlerine dayanarak sadece Almanya'nın gerçek üniversiteleri bildiğini" savunuyordu.[94] Bildung bir üniversitenin başlıca amacıydı.

Bard konferansının amacı, Amerika'daki bir dizi Alman göçmen akademisyenin kariyerlerini, yayınlarını ve arkadaşlıklarını inceleyerek, Alman Bildung

fikrini ne ölçüde beraberlerinde getirdiklerini görmekti. Konferansta incelenen isimler arasında Thomas Mann, Lazslo Moholy-Nagy, Erwin Panofsky, Paul Lazarsfeld, Ernst Cassirer, Theodor Adorno, Max Horkheimer, Siegfried Kracauer, Karl Mannheim ve Paul Oskar Kristeller gibi bu ve önceki bölümlerde ele alınan isimler vardı.

Konferans, göç eden akademisyenlerin çoğunun Amerika'ya vardıklarında Bildung'a olan bağlılıklarını kaybettiklerini ortaya koydu. Sürgün deneyimi mi çok fazlaydı, yoksa Amerika mı çok farklıydı, kimse bunu söyleyemedi. Aynı zamanda, Bildung kültürünün unsurları Amerikan yaşamına dahil edildi, ancak bu süreçte özellikle üç alanda Amerikanlaştırıldı. İlk olarak, Frankfurt Enstitüsü'nün Amerika'daki çalışmalarının bir sonucu olarak, sayılarla uğraşmak yerine *eleştirel* bir sosyoloji fikri hız kazanmış gibi görünüyor. Bu durum sayılarla uğraşan sosyologları engellememiştir, ancak savaş sonrası Amerika Birleşik Devletleri'nde eleştirel sosyoloji Adorno, Horkheimer ve diğerlerinin masaya getirdiklerinin bir sonucu olarak gelişmiştir.

İkincisi, Almanların ampirik geleneğe meydan okumasıydı. Filozofları, "kaderlerini yöneten, kontrollerinin ötesinde kişisel olmayan güçler" olduğunu anladılar. Sadece Hegel ve Nietzsche gibi insanlar değil, Heidegger de dünyaya olduğu gibi "boyun eğmemiz", onu kontrol etmeye çalışmak yerine ona "özen göstermemiz" gerektiği yönündeki tavrıyla Amerikan materyalist düşüncesine pek de uygun olmayan, ancak Bildung yaklaşımından kaynaklanan ve savaş sonrası on yıllar geçtikçe önemi artacak olan etik bir duruş sergiliyordu.

Ancak Amerika'da en büyük yankıyı uyandıran ve en çok Amerikanlaştırılan Bildung kavramı "kendini gerçekleştirme" kavramı oldu. Bildung'un kendini gerçekleştirme kavramının Amerikan sözlüğüne girmesiyle aynı zamanda Freudçuluk ve onun bireysel kendini gerçekleştirme kavramı da girdi. Psikolojik yaklaşım olan psikanaliz, tahmin edilebileceği üzere, son derece kişisel ve bireyciydi. Ahlaki içeriği, (zihinsel olarak) sağlıklı bir vatandaşın sağlıksız bir vatandaştan daha iyi bir vatandaş olduğu doktrini ile dolaylı olarak sınırlıydı. Geleneksel Bildung'un, geleneksel kendini gerçekleştirmenin yaptığı gibi, ahlaki veya siyasi anlamda iyi bir vatandaş olmanın ne anlama geldiğini veya "kültürel-etik bir kişilik" olmanın ne anlama geldiğini araştırmadı. Yani, evet, Bildung Amerika'ya gelmişti ama fakirleşmiş bir formdaydı.

Bu konulara Sonuç bölümünde tekrar döneceğiz. Şimdilik, Birleşik Devletler'de sürgünde yaşayan nispeten az sayıdaki Alman göçmenin büyüklükleriyle orantısız bir etkiye sahip olduklarını, ancak kendilerinin de sürgün deneyiminden çok etkilendiklerini (ve bazı durumlarda yenildiklerini) söyleyebiliriz.

Büyük Britanya'da durum biraz farklıydı.

40

"Majestelerinin En Sadık Yabancı Düşmanları"

Amerika Birleşik Devletleri'ne 130.000 Alman göçmen yerleşirken, İngiltere'deki eşdeğer rakam yaklaşık 50.000'di.[1] Oransal olarak bu daha büyük bir rakamdı, çünkü Amerika İngiltere'nin dört katı nüfusa ve on katı yüzölçümüne sahipti. Ancak bunun dışında, iki ülkedeki göçmenlerin deneyimlerini karşılaştırmak kolay değildir. Britanya'ya yerleşen önde gelen Alman göçmenlerin birçoğuyla görüşen Daniel Snowman, bu kişilerin iki özelliğe sahip olduğunu tespit etti: annelerinden öğrendikleri "müzikle yoğrulmuş" ve babalarından gelen Bildung'un çok ciddiye alındığı evlerde* yetişmişlerdi.[2]

Geldikleri ülke Alman kültürüyle pek ilgilenmiyordu. Eğitimli Britanyalıların çoğu ilgilerini Fransa'ya ve bir dereceye kadar İtalya'ya yöneltmişti. 1930'larda Berlin ve Hamburg'da zaman geçiren Christopher Isherwood, Almanya'ya olan ilgisinden dolayı arkadaşlarının saldırısına uğradığını ve "keşke Fransa'ya, Proust'un ve Fransız empresyonistlerin Fransa'sına daha sık gitseydim" dediğini anlatır. Alman sanatı ve kültürü Birinci Dünya Savaşı'ndan beri nefret edilen bir şeydi, ancak ondan önce Edward Elgar (1857-1934) ve Donald Tovey (1875-1940) gibi besteciler İngiltere'den *önce* Almanya'da tanınma ihtiyacı hissetmişlerdi.

Amerika'ya erken gelen göçmenlerde olduğu gibi, İngiltere'ye 1930'ların başında gelenler de vardı. Carl Ebert ve Rudolf Bing ilk gelenler arasındaydı; ilki Darmstadt'taki tiyatronun yöneticisiydi (Göring'le rezil bir görüşmeden sonra istifa etti), ikincisi ise Berlin'deki Charlottenburg Operası'nın müdürüydü. Glyndebourne Operası'nın hayata geçirilmesinde işbirliği yapacaklardı ve 1947'de Bing, "İskoçya'nın nerede olduğunu bile bilmemesine rağmen" Edinburgh Festivali'ni kurmaya gitti.[3] Walter Gropius da erken gelenlerdendi; 1934'te Britanya Kraliyet Mimarlar Enstitüsü'ndeki çalışmalarının sergisi için Britanya'yı ziyaret etmiş ve daha sonra Cambridge'in kuzeyindeki Impington Üniversitesi başta olmak üzere bir dizi işbirliğine başladığı yıl tekrar davet

* *The Hitler Emigres*, 2002, metni kadar zengin dipnotlarıyla da keyifli bir kitap. Bay Snowman'ın anlattıklarına büyük ölçüde güvendim.

edilmişti. Rudolf Laban'ın Stuttgart'taki Labanschule'si 1937'de önce Paris'e, ardından da Leonard ve Dorothy Elmhirst'in sanat topluluğunun ses getirdiği ve Laban'ın eski öğrencisi koreograf Kurt Jooss'un (aşağıya bakınız) çoktan yerleşmiş olduğu Devon'daki Dartington'a taşındı.[4] Doğuştan Macar olan ama Almanca konuşan ve Berlin eğitimli Alexander Korda, 1926'da Almanya'nın başkentinden ayrılıp Hollywood'a gitmiş ama orada başarılı olamayınca Londra'ya gelmiş, burada talihi dönmüş ve tüm zamanların en başarılı film yapımcılarından biri haline gelmişti. Aslında Robert Siodmak, Billy Wilder ve Carl Meyer (*Caligari*'nin yaratıcısı) ile olmasa da onlarla birlikte çalışan bir başka Alman hayranı Macar göçmen Emeric Pressburger, 1933 baharında ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. İngiltere'de Korda onu yönetmen adayı Michael Powell ile tanıştırdı ve kalıcı bir ortaklık doğdu. Geleceğin sanat tarihçisi Ernst Gombrich, 1935 yılında Viyana'dan İngiltere'ye giderek Oskar Kokoschka ve Kurt Schwitters gibi ressamlara katıldı.

Britanya göçmenlerle dolup taşmamıştı. Hitler rejiminin ilk yılında yaklaşık 2.000 mülteci gelmişti; bu sayı Fransa (21.000), Polonya (8.000) ve Filistin'i (10.000) seçenlerden çok daha azdı. Ancak 1930'lar karanlıklaştıkça, İngiltere -Amerika Birleşik Devletleri ile birlikte- tercih edilen varış noktası haline geldi. 1938'de İngilizler Almanya-Avusturya'dan "gemi dolusu" çocuk kabul etmeyi kabul edince bu durum daha da arttı. Daniel Snowman, *Kindertransport*'un (Çocuk Taşımacılığı) Aralık 1938'de başladığını ve ertesi eylülde savaşın patlak vermesine kadar devam ettiğini, bu süre zarfında dörtte üçü Yahudi olan 10.000 gencin Birleşik Krallık'a sığındığını söylüyor.

Akademisyenler için, Leo Szilard, London School of Economics'in direktörü William Beveridge ve meslektaşı Lionel Robbins'in buluşu olan Akademik Yardım Konseyi (daha sonra Bilim ve Öğrenimi Koruma Derneği) kuruldu. Burlington Gardens'daki Royal Society'nin üstünde odalar bulan bu kuruluş Karl Mannheim, Max Born, Hans Krebs ve Rudolf Peierls gibi kişilere yardım etti.[5] 1992 yılına gelindiğinde, en az yetmiş dört mülteci ya da mülteci çocuğu Royal Society'nin, otuz dördü de British Academy'nin üyesi olmuştu. On altı kişi Nobel Ödülü kazanmış ve on sekiz kişi şövalye ilan edilmişti.[6]

Yahudi mülteciler Londra'nın geleneksel Doğu Yakası bölgelerine yerleşmeme eğilimindeydi; bunun yerine Swiss Cottage'da yeni bir sinagog kuruldu (Belsize Square Sinagogu). Mültecilerin birçoğu iş bulduktan sonra doğal olarak arkadaşlarına yardım etmeye çalıştı. Ancak 1940 baharında, işgalin yaklaşmasıyla birlikte binlerce mülteci Man Adası'nda gözetim altına alındığında toplu bir sorunla karşılaştılar. Sürgüne gönderilenler arasında Max Perutz, Stephen Hearst, Hans Schidlof, Hans Keller, Kurt Jooss, Sebastian Haffner, Kurt Schwitters ve Claus Moser de vardı.[7] Tek iyi haber, Man Adası'ndaki yeteneğin o kadar güçlü olmasıydı ki, Çin tiyatrosundan Etrüsk diline kadar her

konuda mükemmel kurslar mevcuttu. Sürgünler kendilerinin "Majestelerinin En Sadık Düşman Yabancıları" olduklarına dair şaka yapıyorlardı.[8]

Bazı mülteciler sadece birkaç hafta sonra serbest bırakıldı (örneğin Claus Moser) ve kurulan kurullar (mülteci müzisyenleri değerlendiren bir komiteye başkanlık eden Ralph Vaughan Williams gibi isimler tarafından görevlendirildi) çoğunlukla sürgünlere iyi gözle baktı. Çömlekçi Lucie Rie'nin yangın gözcülüğü yapmasına izin verildi, Nikolaus Pevsner bomba hasarının giderilmesine yardım etti ve Hans Schidlof diş teknisyeni olarak eğitim gördü. Ancak herkes önemsiz işlerde çalışmıyordu. Rudolf Peierls, Klaus Fuchs ve Joseph Rotblatt Manhattan Projesi'nin bir parçası olmak üzere Amerika'ya giderken, Ernst Gombrich, Martin Esslin ve George Weidenfeld BBC izleme servisleri için çalıştı. Stephen Hearst ve Charles Spencer'a savaş esirlerini sorgulayarak dil becerilerini kullanma şansı verildi.[9]

Alex Korda, daha savaş ilan edilmeden önce başlayan ve RAF'ın yenilmezliğini anlatan *Aslanın Kanatları Var* gibi Nazi karşıtı filmler üreterek savaş sırasında kendini gösterdi ve Pressburger *49. Paralel*'i yaptı.[10] Martin Miller (sonradan meşhur olan) Hitler taklitlerini cilaladı ve kabare konusunda uzmanlaşmış (o zamanlar İngiltere'de pek bilinmeyen) ve Notting Hill'deki Westbourne Terrace'da bulunan sürgündeki Avusturyalı bir tiyatro olan *Laterndl*'i kurdu. Ayrıca Blue Danube Club ve FDKB ya da Freier Deutscher Kulturbund, Özgür Alman Kültür Birliği, yazarları, oyuncuları, müzisyenleri ve bilim insanlarını destekleyen ve kurucu üyeleri arasında Stefan Zweig (İngiltere'de hiç mutlu olmamıştır), Berthold Viertel, Fred Uhlman ve Oskar Kokoschka'nın da bulunduğu bir çatı örgüttü.[11]

İnsanlar ve kurumlar Londra'dan tahliye edildikçe, Oxford mülteci yaşamının merkezi haline geldi: Rudolf Bing, besteci (ve Schoenberg'in öğrencisi) Egon Wellesz (Oxford'dan onursal derecesi vardı), şair Michael Hamburger, filozof Ernst Cassirer ve Rönesans tarihi üzerine ders veren Nicolai Rubinstein gibi orada yaşıyordu. Paul Weindling, İkinci Dünya Savaşı sırasında Oxford'daki Alman akademisyenlerle ilgili çalışmasında, büyük bir kısmı tıp adamı olan elliden fazla mülteci tespit etmiştir: Savaştan önce bir Berlin-Oxford ekseni vardı ve kişisel temaslar iyiydi. Cambridge de göçmen bilim adamlarından payını almıştı: Hermann Blaschko, Hans Krebs, Rudolf Peierls, Max Perutz; ayrıca Friedrich von Hayek'in sürgünde yerleştiği LSE'ye de ev sahipliği yapıyordu. Hayek artık, kendisi de bir Cambridge'li olan John Maynard Keynes'in baş rakibi olarak tanımlanıyordu. Aralarındaki farklılıklara rağmen iki adam sıkı dost oldular. Savaştan sonra LSE, önde gelen mülteci akademisyenler için seçkin bir yuva haline geldi: Claus Moser, John Burgh, Ralph Milliband, Ernest Gellner, Peter Bauer, Hilde Himmelweit (Hans Eysenck'in asistanı), Bram Oppenheim ve Michael Zander.

Sorunları görmezden gelemeyiz. Ressamlar Ludwig Meidner ve Kurt Schwitters Britanya'da hiçbir zaman tam olarak takdir edilmediklerini itiraf ettiler, Elias Canetti Britanya'nın ne kadar cahil olduğunu düşünmekten hiçbir zaman kurtulamadı (hem de C. V. Wedgwood onu tercüme etmesine ve Iris Murdoch onun dehasını selamlamasına rağmen).* Claus Moser, Daniel Snowman'a anne ve babasının Weimar Cumhuriyeti'nde Berlin'in göz kamaştırıcı dünyasından çok farklı olarak Putney'de yarı müstakil bir evde metanetle yaşayarak "eski hayatlarındaki zarafeti asla geri kazanamadıklarını" söylemiştir.[12]

Savaşın talihi döndükçe ve savaşın ardından fırsatlar ortaya çıkmaya başladı. Her türlü iş rolünü üstlenmiş bir müzisyen olan Walter Goehr, kendi orkestrası Londra Filarmoni'yi kurdu ve tenor olduğu kadar orkestra şefi de olan Richard Tauber'den asayı devralmasını istedi, o da bunu büyük bir başarıyla yaptı. Kurt Jooss'tan Yeni Tiyatro için *Sihirli Flüt*'ün yeni bir versiyonunu hazırlaması istendi ve 1944'te *Pandora* adlı yeni bir balenin koreografisini yaptı.

Ernst Gombrich'in öyküsü, İngiliz kültürel yaşamı üzerindeki en büyük göçmen etkilerinden birinin (bilim ve müzikle birlikte) yayıncılık alanında olduğunu vurgulamaktadır. Gombrich'in yazarlık kariyeri 1934-35 yıllarında Viyana'da Walter Neurath'ın kendisinden çocuklar için bir dünya tarihi hazırlamasını istemesiyle başlamıştı. Bu, bir sanat tarihi fikrini doğurdu ve 1950'de *The Story of Art* (Sanatın Öyküsü) adıyla yayınlandı; o sırada yazar ve yayıncı İngiltere'ye taşınmıştı. Kitap büyük bir sansasyon yarattı, elli yıl sonra bile 6 milyon kopya basıldı ve muhtemelen tüm zamanların en başarılı sanat kitabı oldu. Gombrich Oxford'da Slade Sanat Profesörü oldu ve sanatın psikolojisi hakkında *Art and Illusion* (Sanat ve İllüzyon) ve dekorasyon üzerine *The Sense of Order* (Düzen Algısı) adlı iki ufuk açıcı kitap daha yayınladı. 1959'da Warburg Enstitüsü'nün direktörü oldu ve 1976'da emekli olana kadar bu görevi sürdürdü, bu arada şövalye unvanı almıştı.[13]

Aşağıdaki isim listesi, yayıncılık üzerindeki göçmen etkisiyle ilgili noktayı güçlendirmektedir: George Weidenfeld, Tom Maschler, Walter Neurath, Paul Hamlyn, Peter Owen, Andre Deutsch, Paul Elek, Robert Maxwell. Stanley Unwin, Phaidon'un tüm hisselerini satın aldıktan sonra Phaidon Press'in güvenli bir şekilde İngiltere'ye taşınmasını sağlamaktan kısmen sorumluydu, böylece şirketi teknik olarak "Aryanlaştırdı" ve İngiliz firmasının bir "yan kuruluşu" haline geldi.

Muhtemelen en büyük yayıncılık başarı öyküsü George Weidenfeld'e aittir. Savaştan sonra Weidenfeld'in ilk hedefi, *New Yorker*, *New Republic* ve *New Statesman*'ın bir bileşimi olarak gördüğü *Contact* adında bir dergi çıkarmaktı. Bertrand Russell, Ernst Gombrich ve Benedetto Croce'den makaleler sipariş

---

* Canetti 1981'de Nobel Ödülünü kazandı.

etti, ancak *Contact* olabileceği kadar başarılı olamadı ve talihindeki dönüm noktası Marks & Spencer'ın yöneticilerinden Israel Sieff ile öğle yemeği yerken gerçekleşti. Yemekten sonra Sieff, Weidenfeld'i firmasının Marble Arch mağazasına götürdü ve misafirine Amerika'da üretilen çocuk klasiklerinin "raflardan uçup gittiği" bir tezgahı gösterdi. Weidenfeld'i de aynısını yapmaya ve Marks & Spencer'a doğrudan satış yapmaya davet etti.

Weidenfeld kısa sürede Define Adası, Kara Güzel ve Grimm Masalları gibi telif hakkı olmayan tanıdık kitaplardan oluşan bir seri üretti; kitaplar dergilerin yerini aldı ve 1949'da Weidenfeld & Nicolson doğdu. Weidenfeld'in diğer önemli yayıncılık başarıları arasında Nabokov'un *Lolita*'sı (büyük tartışmalardan sonra), Isaiah Berlin'in *Kirpi ve Tilki*'si, David Ben-Gurion, Golda Meir, Abba Eban, Moshe Dayan ve Shimon Peres'in anıları, Ernst Nolte'nin *Three Faces of Fascism* ve Ralf Dahrendorf'un *Democracy in Germany* (bkz. Bölüm 41, s. 628) gibi burada ele alınan kitapların birçoğu sayılabilir. Eylül 2009'da Cenevre'de uluslararası üne sahip mimar Lord (Norman) Foster'ın ev sahipliğinde düzenlenen doksanıncı doğum gününe İsrail başbakan yardımcısı, 10 büyükelçi, medya ve yayın dünyasından çeşitli ünlüler ve Weidenfeld'in kendi ifadesiyle "bazı Hapsburglar" da dahil olmak üzere 300 seçkin dostu katıldı.

Weidenfeld'in yayıncılık alanındaki başarısı kadar etkileyici olan bir başka başarı da Nikolaus Pevsner'e aittir. İngiltere'ye 1936'da geldi ve bir mobilya tasarımcısı için çalıştı. Savaş sırasında *Architectural Review*'un editörlüğünü üstlendi, Londra Üniversitesi Birkbeck College'da yarı zamanlı olarak ders verdi ve Avrupa mimarisi üzerine bir kitap yayınladı. 1955 yılında BBC'de Reith Lectures'ı verdi ve tema olarak "İngiliz Sanatının İngilizliği"ni seçti. Ancak diğer iki proje muhtemelen daha fazla etki yarattı. Bunlardan biri, Penguin Books'u tasarlayan Allen Lane ile dünya çapında sanatın gelişimini inceleyen çok ciltli devasa bir seri olan "Pelican Sanat Tarihi" için yaptığı konuşmanın sonucuydu; diğeri ise Pevsner'in İngiltere'deki en önemli ve güzel binalar hakkında araştırdığı ve kendisinin yazdığı ikinci bir seriydi.[14] Otuz yıl sürdü ama araştırması hala bir anıt niteliğinde. Neurathlar Henry Moore, Barbara Hepworth ve Ben Nicholson'ın da dahil olduğu bir çevrenin merkezinde yer alıyordu.

Daha sonraki başarılardan biri de Viyana'da büyüyen ve ilk gençlik yıllarında Berlin'e taşınan tarihçi Eric Hobsbawm'a aittir. Komünizme sadece kapitalizme bir alternatif olarak değil, aynı zamanda çok az sempati duyduğu Siyonizme de bir alternatif olarak ilgi duydu. İngiltere'de Birkbeck College'da etkileyici bir tarih hocası oldu, çok etkili bir dergi olan Past and Present'ın kurulmasına yardımcı oldu, alt sınıflar hakkında bir dizi kitap (*İlkel İsyancılar*, 1959, *Emekçi İnsanlar*, 1964) ve çok popüler, sentezleyici bir tetraloji olan *Devrim Çağı*, *Kapitalizm Çağı*, *Sanayi Çağı* ve son olarak *Aşırılıklar Çağı*'nı yazdı.[15]

Hem Karl Popper hem de Friedrich von Hayek 1940'larda başladıkları sosyalizm ve tarihselciliğe yönelik saldırılarına devam etmişlerdir. Popper 1959'da *The Logic of Scientific Discovery* (Bilimsel Keşfin Mantığı) adlı kitabını yayınladı ve bu kitapta bilim insanının dünyayla -doğayla- bir yabancı olarak karşılaştığı ve bilimsel girişimi diğer her şeyden ayıran şeyin yalnızca yanlışlanabilecek bilgi ya da deneyimlerle ilgilenmesi olduğu görüşünü ortaya koydu. Popper'a göre bilimi din ya da metafizikten ayıran şey budur; bilim "açık" bir toplumun somutlaşmış halidir. Hayek 1950'de Chicago Üniversitesi'ne gitmek için İngiltere'den ayrıldı ve Amerika Birleşik Devletleri'ne göç edenler bölümünde de rahatlıkla ele alınabilirdi, ancak daha sonra Almanca konuşulan Avrupa'ya, Salzburg'a ve ardından Freiburg'a geri döndü. 1960 yılında, Soğuk Savaş'ın zirvesindeyken, argümanını önceki kitabının odak noktası olan planlamanın ötesine, ahlaki alana genişlettiği *The Constitution of Liberty*'yi (Özgürlüğün Anayasası) yayınladı. Artık savı, zekamız gibi değerlerimizin de evrimleştiği ve evrimleşen adalet kurallarının özgürlük olduğu yönündeydi. 1960'larda çok popüler olacak "sosyal adalet" kavramı ve "Büyük Toplum" bir efsaneydi ve bugün de öyledir. Evrimleşmiş olan hukuk, "insanlığın doğal tarihinin bir parçasıdır"; toplumla yaşıttır ve bu nedenle ve en önemlisi, devletin ortaya çıkışından öncedir. "Sosyal adalet" dayatması, doğal süreçlere yersiz (ve uygulanamaz) bir müdahaledir. Ne Popper ne de Hayek geleneksel Alman tarzında kültürel kötümserlerdi, ancak yaklaşımlarında tanınabilir bir şekilde Darwinci idiler. Hayek 1974'te Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazandı ve 1984'te İngiltere'de Onur Üyesi ilan edildi. Popper ise 1965 yılında şövalye ilan edilmiştir.

Farklı türden bir yayıncılık-edebiyat-tarih girişimi, Alfred Wiener tarafından Londra'da bir araya getirilen Holokost Kütüphanesi'ydi. Doğuştan Berlinli olan Wiener, Birinci Dünya Savaşı'nda savaşmış ve Demir Haç madalyası kazanmıştır. Nasyonal Sosyalizm tehdidini her zaman göz önünde bulundurarak 1928'den itibaren faaliyetlerini belgelemeye başladı, ancak 1933'te önce Amsterdam'a, ardından Londra'ya kaçmak zorunda kaldı. Savaştan sonra Holokost'un belgelenmesinde en önemli kaynaklardan biri olan Wiener Kütüphanesi'ni kurdu.[16]

Leo Baeck (1873-1956) de benzer bir figürdü, hatta bazı açılardan daha da etkileyiciydi. Bugün Polonya'da ama o zamanlar Almanya'da bulunan Lissa'da doğmuş, Berlin'de Wilhelm Dilthey ile felsefe okumuş ve haham olmuştur. Adolf von Harnack'ın *The Essence of Christianity* (Hıristiyanlığın Özü) adlı kitabına karşılık olarak 1905'te Yeni-Kantçılığı Yahudi fikirleriyle harmanlayan *The Essence of Judaism* (Yahudiliğin Özü) adlı kitabını yayınladı ve bu kitabın başarısı onu Almanya'daki Yahudi dostları için bir kahraman haline getirdi.[17] Birinci Dünya Savaşı sırasında ordu hahamı olarak görev yaptı ve daha sonra

Almanya'da kalarak Yahudi çıkarlarını korumak için tasarlanmış komite ve organlarda görev alarak Yahudi cemaatinin koruyucusu olarak şu veya bu sıfatla çalıştı. Sonunda, 1943'te Theresienstadt'a sürüldü ve burada İhtiyar Heyeti'nin bir üyesi oldu; kamp Mayıs 1945'te Ruslar tarafından kurtarıldığında hala oradaydı. Savaştan sonra Londra'ya transfer oldu ve burada itibarını daha da artıran *This People Israel* adlı ikinci bir kitap yayınladı. Felaket zamanlarındaki rolünün tanınması için 1955 yılında Almanca Konuşan Yahudilerin Tarihi ve Kültürü Çalışmaları için Leo Baeck Enstitüsü kuruldu. Kendisi bir yıl sonra öldü. Şu anda Melbourne ve Toronto'da Leo Baeck merkezleri ve Londra, Kudüs ve New York'ta Leo Baeck Enstitüleri bulunmaktadır.

İngiltere'deki göçmen gazeteciler en çok BBC ve basılı olarak Sebastian Haffner, Arthur Koestler, Richard Lowenthal, Ernst ("Fritz") Schumacher ve Isaac Deutscher'i yayınlayan David Astor'un *Observer*'ı etrafında toplandı. BBC'nin gazetecilik ve tiyatro dışında bir diğer gücü de elbette müzikti ve burada da göçmenlerin etkisi bilim, yayıncılık ve sosyal/politik teoride olduğu kadar büyüktü. Savaş sonrası yıllarda, 1970'lere kadar, üç Viyanalı göçmen, yayın kuruluşunun çıktıları üzerinde orantısız bir etkiye sahipti: Hans Keller, Martin Esslin ve Stephen Hearst.

Büyük Savaş'ın sona ermesinden hemen sonra Viyana'da doğan Keller, *Anschluss*'tan sonra Avusturya'dan kaçarak bir kız kardeşinin bulunduğu İngiltere'ye gitti. Claude Debussy kadar George Gershwin'in de hayranı olan ve Freudyen psikolojiden derinden etkilenen Keller, müzik eleştirmeni olarak isim yapmaya başladı ve Benjamin Britten'ın erken dönem hayranlarından biriydi. 1959'da William Glock BBC'nin müzik sorumlusu oldu ve kısa bir süre sonra Keller'ı işe aldı; her iki adam da Haydn ve Mozart'a (o dönemde evrensel olarak hayranlık duyulmuyordu) olan sevgiyi paylaşıyordu ama aynı zamanda modern ve çağdaş müziği tanıtmaya da niyetliydiler.[18] Onlar sayesinde Britanya'da müzik beğenisi daha önce hiç sahip olmadığı bir sofistikasyona ulaştı. Biyografi yazarı Keller'ı İngiliz yayıncılığının "müzikal vicdanı" olarak tanımlamıştır.[19]

Esslin de BBC dramasında aynı şeyi yapıyordu. Budapeşte'de doğdu ama Viyana'da büyüdü, Bildung'a yönelik tipik bir Alman eğitimi aldı (on bir yaşında Latince, on iki yaşında Yunanca, çok geçmeden felsefe). Annesi öldükten sonra babasının evlendiği kadın Esslin'in Wagner'e ilgi duymasını ve ona tutkuyla bağlanmasını sağladı, ama kadın aynı zamanda ona bir kukla tiyatrosu da verdi. Bu durum onu dolaylı olarak Hauptmann, Schnitzler ve Brecht ile tanıştırdı; bunlar hakkında çok beğenilen birkaç kitap yazacak ve bu sayede BBC tarafından işe alınarak 1963'te drama bölümünün başına geçecekti.[20]

BBC 2'nin yöneticisi olarak Stephen Hearst, Britanya'nın en geniş kapsamlı kültür kurumundan sorumluydu. Bir İngiliz hayranı olan Hearst,

Viyana'da okuldayken *The Importance of Being Earnest*'in (Ciddi Olmanın Önemi) İngilizce bir temsilini sahnelemişti. *Anschluss*'un ertesi günü Avusturya'dan kaçtı, Oxford'dan sonra BBC'ye katıldı ve 1960'lar ile 1970'lerin başlarının İngiliz televizyonunda sanat ve kültürün "kahramanlık çağı", Kenneth Clark'ın *Civilisation*'ı (Uygarlık) ve Alistair Cooke'un *America*'sının (Amerika) zamanı olduğu için kendisini her zaman şanslı saydı.[21]

Yine müzik alanında, 1947'de Edinburgh Festivali'ni başlatan Rudolf Bing ile karşılaşmıştık (daha sonra New York'taki Metropolitan Operası'nın direktörü olacaktı). Aynı yıl, 1947'de Karl Rankl Londra'daki Kraliyet Operası'nın müzik direktörlüğüne atandı. İlk tercih o değildi; görev için Eugene Goossens ve Bruno Walter ile görüşülmüştü ama onlar çok talepkârdı. Rankl diğerleri kadar iyi tanınmasa da, Berlin'de Schoenberg ve Klemperer ile çalışmış ve Graz ve Prag'da görev yapmış olması nedeniyle deneyimsiz değildi. 1939'da İngiltere'ye kaçtı ve gözetim altına alındı. Rankl'ın kendini göstermesi için bir süre geçmesi gerekti. Savaş sırasında Covent Garden'daki opera binası Mecca Cafe Ltd. şirketine izinli askerler için bir dans salonu olarak kiralanmış, bale ise ülkeyi büyük bir başarıyla turlamıştı. Rankl opera şirketini sağlam bir şekilde inşa etti ve görev süresi boyunca halkın gözünde balenin önüne geçmese de, sonunda geçecekti.

Birçok insan için, uzun yıllar boyunca, İngiliz müzik sahnesinde en belirgin Alman varlığı, "Kurt Çetesi" ve daha resmi olarak Amadeus Yaylı Çalgılar Dörtlüsü olarak bilinen dört adamdı. İlk konserlerini 10 Ocak 1948'de Wigmore Hall'da, uygun bir şekilde Mozart'ın Re Minör Konçertosu, K. 421 ile verdiler. Dörtlünün üç üyesi sadece İngiltere'de sürgündeyken dost olmuşlardı. Norbert Brainin ve Siegmund Nissel kemancı, Hans Schidlof ise viyolacıydı; hepsi aynı yaştaydı ve hepsi Max Rostal'ın öğrencisiydi; onları dörtlünün dördüncü üyesi olan çellist Martin Lovett ile tanıştıran da bir başka Rostal öğrencisiydi. "Brainin Yaylı Çalgılar Dörtlüsü" olarak ilk performanslarını 1947 yazında Imogen Holst'un davetiyle Dartington'da gerçekleştirdiler.[22] Holst performanstan çok etkilendi ve sonunda Mozart'ın göbek adını kullanmaya karar verdiler; Wigmore Hall'daki bu ilk Londra konseri o kadar iyi karşılandı ki BBC'den gelen teklifleri 1950'de Almanya'da bir turne de dahil olmak üzere diğerleri izledi ve kısa bir süre sonra Deutsche Grammophon ile bir sözleşme yapıldı.

Claus Moser aslında piyanist olmak istiyordu ama olmadı. 1922'de Berlin'de doğdu, 1936'da ailesiyle birlikte İngiltere'ye (Putney'e) taşındı ve burada LSE'ye devam etti. Man Adası'nda staj yaptıktan sonra LSE'ye geri döndü ve sonunda sosyal istatistik profesörü oldu (1961-70). Başbakan Harold Wilson onu, daha önce yabancı düşman olduğu için kendisini geri çeviren Britanya Merkezi İstatistik Ofisi'nin direktörlüğüne getirdi. Düşman

Yabancıların bu en sadık olanı 1973'te şövalye ilan edildi ve 2001'de ömür boyu onur üyesi oldu, ancak hepsi bu kadar değildi: Moser, Kraliyet İstatistik Derneği'nin başkanlığını, Oxford Wadham Koleji'nin müdürlüğünü, Oxford'un şansölye yardımcılığını, British Museum Development Trust'ın başkanlığını ve British Association for the Advancement of Science'ın başkanlığını yaptı. Kraliyet Müzik Akademisi valisi, BBC Müzik Danışma Komitesi üyesi, Londra Filarmoni Orkestrası mütevellisi ve Covent Garden'daki Kraliyet Opera Binası'nın başkanıydı. Aslında tek kişilik bir kurum haline gelmişti.

Ronald Grierson daha az çok yetenekli değildi. Rolf Hans Griessmann 1921'de Nürnberg'de doğdu, Paris'te Lycee Pasteur'de eğitim gördü, 1936'da Londra'ya taşındı ve Balliol College, Oxford'a gitti, ancak orduya katılmadan ve diğer yerlerin yanı sıra Kuzey Afrika'da savaşmadan önce staj gördü ve burada sevkiyatlarda adı geçti. Savaştan sonra Almanya Kontrol Komisyonu'na atandı ve burada en hassas görevi Konrad Adenauer'i somurtkan emekliliğinden vazgeçirmek oldu (Adenauer Köln belediye başkanlığından azledilmişti). Grierson daha sonra 1940'larda yeni kurulan Birleşmiş Milletler'de ve 1970'lerde Brüksel'deki Avrupa Komisyonu'nda görev yaptı. S. G. Warburg'un yöneticiliğini, General Electric Company'nin başkanlığını yaptı ve 1984 yılında Londra'nın merkezinde Thames Nehri'nin güney yakasında bulunan ve Ulusal Tiyatro, Ulusal Film Tiyatrosu, Kraliyet Festival Salonu ve Hayward Galerisi'ne ev sahipliği yapan sanat kompleksi South Bank Centre'ın başkanlığını üstlendi. Çağdaş müziği, yüzleşmek zorunda kaldığı en tartışmalı sanat konusu olarak gördü: Merkez, hükümet tarafından "meydan okuyan müzik" sunmakla görevlendirildi, ancak salonlar genellikle yarıdan fazla boştu. 1990'da şövalye ilan edildi.[23]

İngiltere'ye yerleşen ve burada isim yapan çok sayıda Almanya doğumlu akademisyen arasında Max Born, George Steiner, Rudolf Wittkower, Edgar Wind, Marie Jahoda, Max Perutz, Peter Pulzer ve Richard Wollheim'ı sayabiliriz. Muhtemelen en tanınmışı Ludwig Wittgenstein'dır; *Tractatus*'tan sonra ikinci başyapıtı olan *Felsefi Soruşturmalar* 1953 yılında, altmış iki yaşında kanserden ölümünden iki yıl sonra yayımlanmıştır. Bu kitaptaki temel argümanlarından biri, yorumlandığı şekliyle pek çok felsefi sorunun aslında yanlış sorunlar olduğudur; bunun başlıca nedeni de dil tarafından yanlış yönlendirilmemizdir. Wittgenstein'a göre zihin kavramı gereksizdi ve "beyin" hakkında nasıl düşündüğümüze çok dikkat etmemiz gerekiyordu. Umut ya da hayal kırıklığı hisseden *kişidir*, beyni değil. Zihinsel yaşamla ilgili olarak "iç" ve "dış"tan bahsetmek Wittgenstein için yalnızca bir metafordur.

Wittgenstein'ın kitabı, 1950'lerin sonlarında ve 1960'larda Freud'a karşı büyüyen saldırının bir parçasıydı. Freud'un kendisi, ailesiyle birlikte Viyana'dan geldikten kısa bir süre sonra, 1939'da Londra'da ölmüştü. Sigmund

öldükten sonra, babasıyla birlikte eğitim almış olan kızı Anna, savaş zamanı stresinin (yetim kalmak da dahil olmak üzere) çocuklar üzerindeki etkilerini incelemek için Hampstead Savaş Kreşi'ni ve daha sonra da başka bir kliniği kurdu.[24] Bu sırada, Almanca konuşan başka bir kadın çocuk psikanalisti olan Melanie Klein ile anlaşmazlığa düştü.

Klein da Yahudi'ydi ve hem Sandor Ferenczi hem de Karl Abraham ile psikanaliz yapmıştı.[25] 1882'de Viyana'da doğan Klein da çocuklarla ilgileniyordu ve Ernest Jones tarafından Londra'ya davet edilmişti. Klein'ın tatmin edici olmayan bir kişisel hayatı vardı, ancak çocuklara karşı bir duyarlılığı vardı ve sorunlu bebeklerin düşüncelerine giden yolun oyundan, özellikle de oyuncaklara davranışlarından geçtiğini gözlemleyen ilk kişiydi.[26] Bu, egonun dünyayla yüzleşmenin karakteristik bir yoluna yerleştiğini ve bu esnek olmamanın birçok sorunun nedeni olduğunu belirten nesne ilişkileri teorisinin ortaya çıkmasına neden oldu.

Melanie Klein ve Anna Freud çocukların içsel yaşamları konusunda uzun soluklu bir mücadele vermiştir.[27] Anna Freud, çocukların semptomların ortaya çıkışını etkileyen farklı gelişimsel aşamalardan geçtiğini fark ederken, Melanie Klein ruhsal yaşamı genel olarak depresif ve manik evreler arasında bir salınım olarak görmüştür.[28] İkisi hiçbir zaman uzlaşamamıştır ve İngiliz Psikanaliz Derneği, eğitim bölümünde resmi olarak Kleincı, Anna Freudcu ve Bağımsız bölümlere ayrılmıştır.

Norbert Elias (1897-1990) daha önce tanıtılmıştı. Almanya'da Erich Fromm, Leo Strauss, Leo Lowenthal ve Gershom Scholem'in de dahil olduğu bir çevre içinde hareket etti, ancak hayatı üzerindeki asıl etki Frankfurt Üniversitesi'nde asistanı olduğu Karl Mannheim'dı. 1933 yılında Mannheim'ın enstitüsü Naziler tarafından kapatılınca Elias Paris'e taşındı ve burada en tanınmış kitabı olan *Uygarlık Süreci*'ne başladı. 1935'te İngiltere'ye göç etti ve Mannheim ile tekrar buluşarak bu kez LSE'de onun asistanı oldu. Savaş patlak verdiğinde şaheserini bitirmişti ancak Man Adası'nda gözetim altında tutuluyordu. Kariyerindeki büyük kırılma ancak çok daha sonra, 1969'da *Uygarlık Süreci*'nin yeniden yayınlanmasıyla gerçekleşti.[29] Bu kitap Avrupa'da çeşitli davranış biçimlerinin -cinsel davranışlar, sofra adabı, bedensel işlevler, konuşma biçimleri ve hizmetçiler ile efendileri arasındaki ilişkiler- gelişiminin izini sürüyor. Elias, saraydaki görgü kurallarının nasıl yayıldığını, utanç ve iğrenmenin nasıl gelişip yaygınlaştığını ve kendine hakim olmanın demokrasinin bir yönü olarak nasıl övülmeye başladığını göstermek için belge, anı ve resimleri kaynak olarak kullanmıştır. Bir zamanlar görmezden gelinen yaklaşımı artık psikoloji ve sosyal bilimlerin gelişiminde merkezi bir öneme sahip olarak karşılanmış ve kitap Richard Sennett tarafından "Şüphesiz Max Weber'den bu yana tarihsel sosyolojinin en önemli eseri" olarak tanımlanmıştır.[30]

Elias gibi Ernest Gellner de (1925-95) LSE'de ve Cambridge'de ders verdi. Kafka'nın üç kültürlü dediği Prag'da büyüdü ve burada İngilizce eğitim veren bir dil okuluna gitti; babasının ileri görüşlü bir hamlesiyle aile 1939'da İngiltere'ye taşındı ve Ernest Oxford Balliol College'da burs kazandı. Diplomasını almadan önce 1. Çekoslovak Zırhlı Tugayı'nda görev yaptı ve Dunkirk kuşatmasında yer aldı. Balliol'dan sonra LSE'ye geçti ve daha sonra felsefe, mantık ve bilimsel yöntem profesörü oldu.

Wittgenstein, Gilbert Ryle ve kendi yöntemleri konusunda özensiz davrandıklarını düşündüğü diğer dilbilimci filozoflara yönelik zekice bir eleştiri olan *Words and Things* (Kelimeler ve Şeyler, 1959) ile adını duyurdu. Ryle o kadar öfkelendi ki, editörlüğünü yaptığı Mind dergisinde kitabın değerlendirilmesini reddetti. Bertrand Russell London Times'a mektup yazarak şikâyette bulundu ve tartışma haftalarca sürdü. Gellner'in diğer kitapları arasında *Plough, Sword and Book* (Saban, Kılıç ve Kitap, 1988) vardı; bu kitapta tarihte üç büyük evre olduğunu -avcılık ve toplayıcılık, tarımsal üretim ve endüstriyel üretim- ve bunların insan faaliyetlerinin üç büyük sınıfına uyduğunu savundu: üretim, zorlama ve biliş. Muhtemelen *Kelimeler ve Şeyler*'den sonraki en önemli çalışması *Nations and Nationalism* (Milletler ve Milliyetçilik, 1983) olmuştur. Gellner 1960'larda Cambridge'e ve sosyal antropolojiye taşınmış ve Batı'dakiler dışındaki toplumları incelemeyi kendine iş edinmişti.[31] 1993'te emekli olduktan sonra, yeni Orta Avrupa Üniversitesi'nin bir parçası olarak George Soros tarafından finanse edilen yeni bir Milliyetçilik Çalışmaları Merkezi'nin başına geçmek üzere Prag'a döndü. Bir dağcı ve hevesli bir bira tiryakisi olan Wischer'ın yazı stili taklit edilemezdi: "Dr. J. O. Wisdom bir keresinde bana, Hegel'den sonra felsefe olmadığını düşünen insanlar tanıdığını ve Wittgenstein'dan önce felsefe olmadığını düşünen başkalarını gözlemledi; ve her ikisinin de haklı olma olasılığını dışlamak için hiçbir neden görmedi."

Kokoschka ve Schwitters İngiltere'ye sürgüne giden en ünlü olgun ressamlar olmalarına rağmen, savaş patlak verdiğinde sadece sekiz yaşında olan Frank Auerbach, muhtemelen göçmenler arasında en tanınmış çağdaş ressam ve karalama ve ağır impasto tekniği Alman Ekspresyonist geleneğine en yakın olan ressam olmuştur. Berlin'de doğan Auerbach, her ikisi de toplama kampında ölen anne ve babası tarafından 1939'da İngiltere'ye gönderildi.[32] İngiltere'de, Kent'te Yahudi kökenli bir Quaker olan Anna Essinger tarafından idare edilen mülteci okulu Bunce Court'a gönderildi (okulun kendisi Svabya Jura bölgesindeki Herrlingen'den nakledilmişti). Auerbach'a yazar Iris Origo destek oldu.

Ailesi öldüğü için savaştan sonra İngiltere'de kalan Auerbach, David Bomberg'in yanında eğitim gördü ve Londra'nın endüstriyel -ya da en azından kentsel- manzaralarıyla tanındı. Francis Bacon'dan bu yana en heyecan verici "İngiliz" yetenek olarak görülen Auerbach'a 1978'de Arts Council

retrospektifi ve 2001'de Kraliyet Akademisi'nde büyük bir retrospektif verildi; 1986'da Sigmar Polke ile Altın Aslan ödülünü paylaştığı Venedik Bienali'nde Britanya'yı temsil etti.[33] 2003'te şövalyelik unvanını reddettiği bildirildi.

Britanya'daki Alman göçmenlerin hiçbiri Thomas Mann, Albert Einstein, Billy Wilder, Marlene Dietrich, Hannah Arendt ya da Herbert Marcuse gibi dünya çapında ün kazanmamış olsa da, genel olarak Britanya'da ABD'deki meslektaşlarından daha mutlu görünüyorlardı. Daha azı Almanya'ya geri döndü ve kendilerini Britanya yaşamına daha sorunsuz ve eksiksiz bir şekilde entegre ettiler, sonunda geleneksel "müesses nizamın" -BBC, Oxford ve Cambridge ve Covent Garden ve British Museum gibi büyük kültür kurumları- üst kademelerinde yer aldılar. Bunun nedeni, bir Avrupa ülkesi olan Britanya'nın onlar için daha kolay anlaşılabilir olması mıydı? Bir şekilde savaşma fırsatı buldukları ya da savaşa daha yakın oldukları için mi uyum sağlamalarına yardımcı oldu? Helen Fry'ın İngiltere için savaşan Almanlar hakkında yazdığı The *King's Most Loyal Enemy Aliens* (Kralın En Sadık Düşman Yabancıları) gibi bir Amerikan kitabı yok, ancak şüphesiz Amerika'daki birçok Alman savaş çabaları için çok şey yaptı. Sürgün deneyimi, sürdüğü süre boyunca tatsız olsa da, toplumsal bir deneyim olması, insanların -İngiliz bakış açısıyla- bunun tamamen mantıksız olmadığını ve psikolojik olarak önemli olduğunu, bittiğinde sona erdiğini görebilmesi anlamında bir şekilde arındırıcı mıydı? Britanya'daki pek çok göçmen 1940'a kadar oradaydı ve en karanlık günleri ev sahipleriyle paylaştı - "içinden geçme" deneyimi daha sonraki uyumlarını ve sadakatlerini etkiledi mi?

Bundan asla emin olamayız. Kesin olan şey, göçmenlerin çoğu Britanyalının kabul ettiğinden çok daha etkili olduğudur.

41

"Bölünen Cennet": Heidegger'den Habermas ve Ratzinger'e

Mayıs 1945'te Avrupa'da silahlar sustuktan sonra Almanya milyonlarca evsiz ve yerinden edilmiş insanın yaşadığı çorak bir araziye dönüştü. George Orwell Mart 1945'te Köln'deydi ve harabeye dönmüş şehirde yürümenin "uygarlığın devamlılığı konusunda gerçek bir şüphe hissetmek" olduğunu yazdı.[1] Walter Gropius Ağustos 1947'de bir ziyaret için Berlin'e döndü ve şehri "bir cesetten" biraz daha fazlası olarak buldu; Amerikalılara Frankfurt am Main'de yeni bir başkent inşa etmelerini tavsiye etti.[2] Diğerleri ise enkazın "Üçüncü Reich'ın eskimişliğinin bir anıtı" olarak moloz olarak bırakılması gerektiğini düşünüyordu. Daha önce görülmemiş ölçekte yeni konutlara ihtiyaç vardı - bir hesaba göre yaklaşık 6,5 milyon konut yıkılmıştı.[3] Wolfgang Schivelbusch'un dediği gibi, ihtiyaç duyulan sadece konut değil, yeni bir vizyondu. Ülkenin mimarları ve planlamacıları yıkılanları yeniden yaratıp restore mi ettiler, yoksa yeni bir başlangıç mı yaptılar?

İkisini de yaptılar. Bazı bölgelerde -Münih, Freiburg ve Münster- kaybedilenleri yeniden inşa ettiler. Diğerlerinde ise -Düsseldorf, Hamburg, Köln ve Frankfurt am Main- yeniden başladılar. Ancak her yerde -ironik bir şekilde- Albert Speer'in "Bombalanan Şehirlerin Yeniden İnşa Planlaması için Çalışma Ekibi" için hazırladığı planları kullandılar."[4] Evler, tiyatrolar, konser salonları, üniversiteler ve spor stadyumlarının yanı sıra, Bensberg'deki Ekspresyonist Belediye Binası (Gottfried Bohm, 1962-67) veya Berlin'deki Filarmoni Salonu (Hans Scharoun, 1956-63) gibi bazıları diğerlerine göre göze daha hoş gelen binalar da enkazdan yükseldi.[5] En dikkat çekici bina ise Mies van der Rohe'nin, resimlerin yeraltında sergilendiği sade çizgilere sahip cam ve çelik Neue Nationalgalerie'siydi.[6]

Bu moloz yığınları ve yeniden yapılanma arasında, Berlin'in entelektüel yaşamı savaşın bitiminden hemen sonra, sürgünlerin geri dönmesi, yeraltında saklanan insanların yüzlerini göstermeye cesaret etmesi ve Müttefiklerin kültürel yaşamı tuğla ve taştan daha kolay yeniden inşa edilebilecek bir şey olarak teşvik etmesiyle kısa ve keskin bir canlanma yaşadı. Brecht'in olup

bitenler için kullandığı özlü aforizma şuydu: "Berlin: Hitler'in bir fikrine göre Churchill'in yaptığı bir gravür."[7]

Kısaca Kulturbund olarak anılan Kulturbund zur demokratischen Erneuerung Deutschlands (Almanya'nın Demokratik Uyanışı için Kültür İttifakı) Ruslar tarafından faaliyet izni aldı ve kısa sürede 9.000 üyeye ulaşarak -başka hiçbir şey olmasa bile- yıkık kentte kültüre duyulan iştahı gösterdi. Kulturbund ilk başlarda Thomas Mann'ın kendisine liderlik edebileceğini düşündü, ancak Mann açık bir mektupta savaşı "rahat" bir mesafeden izlemekle suçlanarak saldırıya uğradı ve bu nedenle tüm teklifleri geri çevirdi. Bunun yerine, o sırada yetmiş yaşında olan ve Silezya'da yaşayan Gerhart Hauptmann'a başvuruldu ve o da onursal başkan olmayı kabul etti. Kulturbund, çağdaş müzik üzerine bir dizi konser ve konferans düzenledi ve bilimleri ve beşeri bilimleri teşvik etmek için bir organizasyon kurdu. Ancak daha sonra, Rus esinli komünist bir örgüt olarak gören İngiliz yetkililerin istenmeyen ilgisini çekti ve kapatıldı.[8]

Gazete, radyo ve film girişimlerinin işgal güçleri tarafından lisanslanması gerekiyordu ve buradaki en ilginç gelişmelerden biri, Universum Film AG (UFA) yapımları olan *Dr. Caligari'nin Odası*, *Dr. Mabuse'nin Vasiyeti*, *Metropolis* ve *Mavi Melek*'in arkasındaki asıl güç olan Erich Pommer'in geri getirilmesine karar verilmesiydi. Temmuz 1946'da geri döndü ve kendi deyimiyle "Mesih'in gelişi gibi" karşılandı. Kendisine Berlin'de bir konut tahsis edildi ve özel bir hizmetçi verildi. Hollywood şiddetle itiraz etti -Alman filmleri 1933'e kadar onların en büyük rakibiydi- ama sonunda anlaşmaya varıldı ve her iki taraf da artık başlıca hedeflerinin Sovyet Soğuk Savaş propagandasıyla mücadele etmek olduğunu kabul etti.[9]

Tüm bu girişimler, 24 Temmuz 1948'de Sovyetler Birliği'nin Berlin ile Batı arasındaki tüm kara ve demiryolu trafiğini durdurmasıyla kesintiye uğradı. Bunun sonucunda 30 Eylül 1949'a kadar süren ünlü hava ikmali (*Luftbrucke*) gerçekleşti.* O zamana kadar, 1961 yazında Berlin Duvarı'nın inşa edilmesiyle doruk noktasına ulaşan Soğuk Savaş iyice etkisini göstermişti. Savaş sonrası Alman kültüründe önemli bir konu *Vergangenheitsbewaltigung*-geçmişin üstesinden gelme (ya da geçmişle hesaplaşma) süreciydi. Şansölye Konrad Adenauer'in, 1950'ler ve 1960'larda "ekonomik mucize" olarak bilinen dönemin yönetilmesine yardımcı olabileceklerini ve/veya Soğuk Savaş'ta yer alabileceklerini düşündüğü eski yüksek rütbeli Nazileri yetkili pozisyonlarda istihdam etme politikası bu sürece yardımcı olmadı. Muhtemelen bu yöndeki en utanç verici unsur, *hem* Alman *hem de* Amerikan hükümetlerinin Adolf Eichmann'ın 1952'den beri Ricardo Clement adıyla Arjantin'de yaşadığını bilmesi ve Hitler'in Nürnberg ırk yasaları üzerine bir yorumun yazarı ve

* Amerika önderliğindeki hava ikmalinin başarısı, Almanlar arasında Batı Berlinlilerin ABD'yi diğer ülkelerdeki vatandaşlarına kıyasla daha fazla desteklediği anlamına geliyor.

daha sonra Adenauer'in üst düzey bir figürü olan Hans Globke gibi isimler hakkında sahip olduğu bilgileri kamuoyuna açıklaması ihtimaline karşı onu korumasıydı. İsrailliler Eichmann'ı 1962 yılına kadar yakalayamadı. Bu ve diğer şekillerde Soğuk Savaş'ın zorunlulukları Vergangenheitsbewaltigung sürecine sürekli müdahale etmiştir.

Robert Conquest, Nazi olmayan dünyanın "Hitlerizm" ile yüzleşmesinin Nürnberg'deki Sovyet varlığı tarafından engellendiğine dikkat çekmiştir. "Nazi Almanyası hakkında saldırgan olarak hüküm veren devletlerden birinin, altı yıl önce bu suçlamayla Milletler Cemiyeti'nden ihraç edilmiş olması anormal görünüyor."[10] Ancak, Almanların geçmişleriyle yüzleşmeye zorlanmalarını sağlamaya çalışan ilk uzun kitap, herkesin beklediğinden çok daha erken ortaya çıktı. Max Weinreich'in *Hitler's Professors: The Part of Scholarship in Germany's Crimes against the Jewish People* (Hitler'in Profesörleri: Almanya'nın Yahudi Halkına Karşı İşlediği Suçlarda Bilimin Rolü) adlı kitabı Mart 1946'da, savaşın bitiminden bir yıldan kısa bir süre sonra yayınlandı. Weinreich 1893 yılında Letonya'da doğdu ve Berlin ve Marburg'da Alman filolojisi okudu. Yidiş üzerine doktorasını tamamladıktan sonra Vilna'daki YIVO Yahudi Araştırmaları Enstitüsü'ne dönüşecek olan kurumun yöneticisi oldu. Weinreich, Polonya ilhak edildiğinde Brüksel'de bir konferanstaydı ve güçlükle ABD'ye gitti. Orada, Vilna'nın Polonya'nın Nazi-Rus bölünmesinin bir parçası olarak Sovyet kontrolü altına girdiğini öğrendiğinde, New York'ta YIVO'yu yeniden yaratmaya koyuldu. Bu deneyimler, Hitler döneminde Nazi soykırım politikalarına iyi isimlerini ve imzalarını veren akademisyenlere odaklanmasını doğal hale getirdi. Weinreich kitabında, birçoğu o zamana kadar gizli olan 2.000 savaş zamanı yayınını kullanmış ve Üçüncü Reich'ın içinden 5.000 makale arasında dolaşarak, örneğin "büyük ölçekli deney"i bu politikalardan biri olarak tanımlamış, Nazilerin nasıl getto bilimi yaptıklarını, "halk" ve "mekân" kavramlarını nasıl geliştirdiklerini, "ırk bilimi"ndeki gelişmeleri, ölüm fabrikalarının bilimsel yönlerini ve bu kitabın "Nazi Bilimi" başlıklı 35. Bölümünde, s. 534'te tartışılan birçok konuyu ortaya koymuştur. Duvar'ın 1989'da yıkılmasından bu yana pek çok başka akademisyen Weinreich'in ilk raporlarına eklemeler yapmıştır, ancak sahneyi o kurmuştur ve kitabı bugün haklı olarak bir klasik olarak kabul edilmektedir.

Siegfried Kracauer de savaş yıllarını New York'ta geçirdi ve burada Weimar Cumhuriyeti'nden meslektaşı Theodor Adorno ile tekrar bir araya geldi. Bölüm 31, s. 468'de ele alınan 1930 tarihli çığır açıcı çalışması Die Angestellten'den (Maaşlı Sınıflar) sonra, Yahudi olduğu için 1933'te Paris'e, ardından da Guggenheim ve Rockefeller burslarıyla Modern Sanat Müzesi'nde çalıştığı ABD'ye taşındı. Bu, onun çığır açan film eleştirisi kitabının ortaya çıkmasını sağladı: *From Caligari to Hitler: A Psychological History of the*

German Film (Caligari'den Hitler'e: Alman Sinemasının Psikolojik Tarihi, 1947). Bu kitapta film, tarih ve Weimar dönemi siyaseti arasında paralellikler aradı ve buldu. Kracauer ve daha sonra Lotte Eisner *The Haunted Screen*'de (Lanetli Perde, 1955) Weimar Cumhuriyeti'nde sinema estetiğini incelemişler, Weimar filmlerindeki arka plan tehdidinin kaos olduğunu (*Caligari*'de sirk tarafından temsil edilir) ve bu kaosun içinde zalim bir figürün (Caligari) kurtarıcı olduğunu savunmuşlardır.[11] Kracauer ayrıca dönemin diğer ana filmleri olan *M*, *Metropolis* ve *Mavi Melek*'e de bakmış ve "Weimar sineması"nın "Alman felaketi"nin anlaşılabileceği bir zemin olduğu yönündeki argümanını genişletmiştir. Özellikle sulu komediyi, iktidar ve tehlikeyle flört etmenin bir metaforu olarak gördü; komedyen her zaman iktidarın pençesinden kaçar ama şans eseri kurtulur; özgürlüğünü korur ama tehdit devam eder. Kracauer'in kitabı da bir klasik haline gelmiştir, ancak *Caligari*'nin orijinal senaryosunun tesadüfen keşfedilmesi ve yakın zamandaki diğer akademik girişimler, filmlerin hayal gücüyle ve siyasetle onun söylediği kadar dolaysız bir bağa sahip olup olmadığına dair ana temasının sorgulanmasına neden olmuştur.[12]

Alman Sendromu

1961 yılında Hamburglu tarihçi Fritz Fischer, Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki amaçlarını ele alan bir kitap yayınladı. 29. Bölüm, s. 439'da, Fischer'e göre Aralık 1912'deki meşhur "savaş konseyinde" Kayzer II. Wilhelm ve askeri danışmanlarının "1914 yazına kadar büyük bir savaş başlatma ve aradaki ayları ülkeyi bu hesaplaşmaya hazırlamak için kullanma kararı aldıkları" açıklanırken buna atıfta bulunulmuştu. Bunun da ötesinde -ki kitabı bu tartışma bağlamında önemli kılan da budur- Fischer, iki dünya savaşında Alman hedefleri arasında süreklilik hatları olduğunu öne sürmüştür. Bu bazı tarihçi dostları için çok fazlaydı. Örneğin Gerhard Ritter, Bethmann Hollweg ile Hitler arasında, 1914 öncesi ve 1930'lardaki Alman dış politikası arasında, Bismarck'ın İmparatorluk Almanyası ile Hitler'in Üçüncü Reich'ı arasında karşılaştırma yapma olasılığını "öfkeyle reddetti".[13] Fischer, anonim ekonomik ve sosyal güçler pahasına dramdaki aktörlerin rolünü öne çıkardı ve böylece Almanya'nın geçmişi hakkında o zamana kadar daha çok sürgündeki Almanların, özellikle de Atlantik ötesindeki Amerika'nın ilgisini çeken bir tartışmayı alevlendirdi.

Almanya içinde doğum tarihi önemli hale geldi. 1929'da ya da sonrasında doğanlar masum, *Weisse Jahrgange*'ın, yani "beyaz kuşağın" bir parçası olarak görülüyordu. Günter Grass (1927 doğumlu), Martin Walser (1927) ve Kurt Sontheimer (1928) bu nedenle Üçüncü Reich'ın bir parçasıydı, ancak Jürgen Habermas, Ralf Dahrendorf ve Hans Magnus Enzensberger (hepsi

1929 doğumlu) değildi. Sosyolog Helmut Schelsky, bu sonuncuları "şüpheci bir kuşak" olarak tanımladığında, belki de "saf" bir kültür alanı ile "sığ ve kirli siyaset dünyasını" karşı karşıya getiren geleneksel Alman "uçurumunu" aşan ilk kuşak olarak genel olarak doğru kabul edildi.[14] Birçok insanın zihninde Üçüncü Reich -en azından 1933-42 dönemi- hala "iyi zamanlarla" ilişkilendiriliyor ve Holokost'tan ve onun olumsuz ve travmatik "keşfi" olan 1941-48'den ayrı tutuluyordu.[15]

O dönemde Fischer olayıyla ilgisi olmayan konularda birkaç başka çalışma daha ortaya çıktı. Bunlar arasında Wilhelm Ropke'nin *Die deutsche Frage* (1945), Leonard Krieger'in *The German Idea of Freedom* (Alman Özgürlük Fikri, 1957), Franz Neumann'ın *The Democratic and the Authoritarian State* (Demokratik ve Otoriter Devlet, 1957), Wolfgang Mommsen'in *Max Weber und die deutsche Politik* (1959), Helmuth Plessner'in *Die verspatete Nation* (1959), Friedrich A. von Hayek'in *The Constitution of Liberty* (Özgürlüğün Anayasası, 1960), Fritz Stern'in *The Politics of Cultural Despair* (Kültürel Umutsuzluk Politikası, 1961), Gerhard Ritter'in *Das deutsche Problem* (1962) ve Hermann Eich'in *The Unloved Germans* (Sevilmeyen Almanlar, 1963). Bununla birlikte Georg Lukacs'ın *Die Zerstorung der Vernunft* (1962) ve Ralf Dahrendorf'un *Gesellschaft und Demokratie in Deutschland* (1965) adlı kitapları öne çıkmaktadır.

Lukacs'ın *Aklın Yıkımı* olarak çevrilen kitabı, "felsefede Hitler'e giden yolu" inceliyordu ve Ludwig Gumplowicz ve Houston Stewart Chamberlain'den Wilhelm Dilthey, Ferdinand Tönnies, Max Weber ve Oswald Spengler'den Max Scheler, Martin Heidegger, Karl Jaspers ve Carl Schmitt'e kadar çok iyi bilinen bir yola ilk adım atanlar arasındaydı. Lukacs, Almanya'nın kapitalist gelişmedeki "gecikmiş" durumuna, on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında Alman entelektüeller arasındaki *sefilliğe* ve kültürel kötümserliğe ilk dikkat çekenlerden biriydi. Bunu ilk olarak, "sezgiye itibar kazandıran" Kant'ın İdealizmine bağladı ve diğer şeylerin yanı sıra, çok daha rasyonel ve bilimsel olan Marksizmin, "sınıf mücadelesinin" başka yerlerden farklı olduğu Almanya'da tutunmasını engelleyen bir tür vitalizmle doruğa ulaştığını söyledi. Felsefi olarak Almanya, Lessing, Heine, Kant, Hegel, Feuerbach'tan Marx ve Engels'e uzanan daha "zenginleştirici" yol yerine Goethe-Schopenhauer-Wagner-Nietzsche yolunu benimsedi (Lukacs Nietzsche'yi özellikle küçümsüyordu). Lukacs, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'de irrasyonalizmin hakim olduğunu iddia etmiş ve bu durum, Stalin'in Büyük Terörü'nün bilinmeye başladığı bir dönemde Leninizm-Marksizm'in "daha yüksek bir entelektüel aşama" olduğu iddiasıyla birleşince, argümanlarını bir şekilde geçersiz kılmıştır.

Dahrendorf'un Almanya'da Toplum ve Demokrasi adıyla çevrilen kitabı ise daha az polemikçiydi ve diğer kitaplardaki argümanların çoğunu dikkate

alma ve tezlerini doğrulamak ya da çürütmek için yeni sosyolojik ve anket çalışmalarını kullanma meziyetine sahipti.[16]

1929'da Hamburg'da doğan Dahrendorf, Weimar Cumhuriyeti'nde Sosyal Demokrat bir milletvekilinin oğluydu. Hamburg Üniversitesi'ndeki eğitimi geleneksel ve modern arasında bir köprü kurdu; klasik filoloji ve sosyoloji okudu. Doktorasını 1956'da London School of Economics'te yaptı ve bundan sonra kariyeri akademik dünya ile pratik siyaset arasında gidip geldi. 1969-70 yıllarında Alman parlamentosuna üye oldu ve daha sonra Brüksel'deki Avrupa Komisyonu'na komiser olarak atandı. Daha sonra LSE'ye yönetici olarak geri döndü ve ardından Oxford'daki St Anthony's College'ın yöneticisi oldu, İngiliz vatandaşlığına geçti ve İngiltere Lordlar Kamarası'na seçildi. 2009 yılında vefat etmiştir.

Dahrendorf kitabında "Alman Sorunu" adını verdiği meseleye cevap aramaya koyuldu: Neden Almanya'da bu kadar az kişi liberal demokrasi ilkesini benimsedi? Devam etti: "İnsanın ancak bilgiye karşı deneysel bir tutum, toplumsal güçlerin rekabeti ve liberal siyasi kurumların birleştiği yerde özgür olabileceğini savunan bir özgürlük anlayışı vardır. Bu anlayış Almanya'da hiçbir zaman gerçekten tutunamadı. Neden kazanamadı? İşte Alman Sorunu budur."

Almanya'nın sanayileşmesi ile diğer ülkelerdeki paralel (ya da o kadar da paralel olmayan) süreç arasındaki bazı önemli farklılıkları vurgulayarak başladı. Örneğin, Alman sanayi kuruluşlarının İngiltere'dekilerden çok daha büyük olma eğiliminde olduğunu (kapitalizasyon açısından üç kat daha büyük) ve bunun bir sonucunun da "Almanya'daki sanayileşmenin liberal ilkeyi geliştirmek yerine yutması" olduğunu belirtti. Bu durum onu şu sonuca götürmüştür: "Pek çok kişinin inancının aksine, sanayi devrimi modern dünyanın ana taşıyıcısı değildir."[17] Almanya'da sanayi sektörü o kadar büyüktü ki devletle bir ittifak oluşturmuştu ve "bu yapılarda büyük, siyasi olarak kendine güvenen bir burjuvaziye yer yoktu."[18]

İlk olarak Tönnies tarafından popülerleştirilen, orijinal insan *Gemeinschaft*'ının yapay bir *Gesellschaft* tarafından tehdit edildiği fikrinin kökeninin izini sürmüş ve "hoş bir zihin topluluğunun" var olmasının mümkün olmadığını görmüştür.[19] "Sentez nostaljisi" başlıklı bir bölümde, Almanların çatışmaya karşı diğer bazı modern uluslardan farklı tutumlar sergilediğini ve "çatışmaya karşı farklı tutumların insanlık durumunun farklı yorumlarını ima ettiğini"[20] savunmuştur.

Üniversitelerle ilgili bir bölümde, bilim ve siyaset arasında paralellikler kurdu -her ikisi de açık uçluydu ve yönleri tek bir yola zorlanamazdı (ve zorlanmamalıydı)- beklenmedik olmaları amaçlarının bir parçasıydı. Bunun merkezinde, Almanya'da zaman zaman *Wissenschaft* fikrinden ödün verildiğini hissettiği, felsefi spekülasyonun her şeyin merkezinde olduğu genel olarak bilimselliği kucaklayan deneysel tutum vardı. Deneysel bilimlerin yirminci

yüzyılın başında üniversitelerden ayrılıp Kaiser Wilhelm Cemiyetleri'nde kendine bir yuva bulmasını Almanya'nın bir semptomu olarak görüyordu. Bunun yerine, bilimsel araştırmanın "içsel özgürlüğü" üniversitelerde zafer kazandı ve bu da akademisyenin huzur içinde çalışmasına imkan tanıdı. Öte yandan, "deneysel bilimler zorunlu olarak aleniyete ve karşılıklı alışverişe izin veren siyasi özgürlüğe ihtiyaç duyar." Deneysel ve Alman olmak üzere iki bilim nosyonu olduğu sonucuna vardı ve bu onun için çok önemliydi. "Çatışma yoluyla bilgi, çatışma yoluyla hükümete karşılık gelir. Herhangi bir zamanda, canlı bir zihin çatışması bilim pazarına mümkün olan en iyi bilgi sonucunu sağlar."[21] Öte yandan, "hem spekülasyon hem de anlama anlamında bilgi [Alman tarzı] tartışma gerektirmez." Bunun sonucunda, bir dizi deneysel sonuçtan sonra kamusal tartışmalarla ortaya çıkan bir hakikat fikri değil, "en azından seçilmiş azınlık" (yani uzmanlar) için mevcut olan "kesin bilgiye" giden bir yol olarak özellikle Alman hakikat fikrinin ortaya çıktığını söyledi.

Siyasette, Max Weber'in Almanya'da popüler bir fikir olan karizmatik liderlik fikrine, bir kez daha rekabet veya çatışmadan ziyade bir uyum süreci olarak dikkat çekti.[22] Almanya'da "entelektüel üst sınıfın", "ekonomik üst sınıftan" daha fazla saygı gördüğünü, ancak Üçüncü Reich sırasında "iç göç" yaşayanların tam da bu insanlar olduğunu belirtti: yine kamusal açıklama veya eylemden ziyade muhalefetlerinin içselleştirilmesi.[23]

Halkın genel seçimlere katılımının 1871'de yaklaşık yüzde 50'den 1961'de yaklaşık yüzde 88'e yükselmesi ve yakın zamanda yapılan bir anketin öğrencilerin yaklaşık beşte ikisinin "siyasete bilinçli bir bağlılığı" olduğunu göstermesi bağlamında, Almanların politik olmadığı fikrini doğru bulmuyordu. Ancak diğer beşte üçü daha ilginç bulmuştu. Ankete göre bu öğrenciler, siyasete daha bağlı meslektaşlarından çok farklı hayatlar yaşıyorlardı; aile hayatlarına, mahremiyetlerine ve kamusal erdemlerden uzak durmaya değer veriyorlardı. Buradan, 1960'ların başında "Almanların siyasi sosyalleşmesinin tamamlanmadığı" sonucuna vardı. . . Demokratik kurumlar kabul edilmiştir; ancak dışsal, uzak ve nihayetinde ilgisiz kalmaktadırlar ... Alman politik değildir çünkü politik olan onun için önemsizdir; otoriterdir çünkü dört duvar arasındaki 'özgürlüğünün' dışına çıkmamayı tercih eder."[24]

Tüm bunlar Dahrendorf için Alman sendromunu oluşturuyordu. Dahrendorf analizini, Alman seçmenlerin aniden Nasyonal Sosyalistlere yönelmesine (1928'de oyların yüzde 2,6'sı, 1933'te yüzde 43,9'u) atıfta bulunarak gerekçelendirdi: sendrom patlayıcı bir karışım, "merkezin aşırılığı" üretti. Bu, Nasyonal Sosyalistlere meydan okuyacak bir karşı elitin ortaya çıkamamasıyla birlikte, hem Hitler'in yükselişinin açıklaması hem de Alman Sorunu'nun teşhisiydi. Dahrendorf'a göre Almanya'da gerçek bir liberal elit olsaydı Naziler durdurulabilirdi.

Dahrendorf, modern akademinin, bilimin ve özel dünya ile kamu arasındaki ayrımın gelişiminde üniversitelerden oldukça bahsetmiştir. Almanya'nın modern tarihinde akademisyenlerin rolü, Fritz Ringer'in 1969 tarihli kitabı *The Decline of the German Mandarins: The German Academic Community, 1890-1933*'ün (Alman Mandarinlerinin Çöküşü: Alman Akademik Topluluğu, 1890-1933) özel konusudur.[25]

Almanya'da doğan Ringer (1934-2006) 1947'de Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmiş, 1956'da Amherst'ten mezun olmuş, 1961'de Harvard'dan doktorasını almış ve Pittsburgh Üniversitesi'nde profesör olmuştur. Tartışmasının bir kısmı, Frederic Lilge'nin çok daha kısa olan *The Abuse of Learning: The Failure of the German University* (Öğrenmenin Kötüye Kullanımı: Alman Üniversitesinin Başarısızlığı, 1948) adlı çalışması tarafından öncelenmiştir. Berkeley'de profesör olan Lilge, Wilhelm Humboldt ve Schelling, Fichte, F. A. Wolf ve Schleiermacher gibi diğerlerinin etkisi altındaki Alman hümanizminin çiçeklenmesinin çok kısa sürdüğünü, Alman biliminin idealizmi ve gücünün, kendilerini "ülkenin vicdanı" olarak gören ve Hanover Anayasası'nın kaldırılmasını ve değiştirilmesini protesto eden Göttingen'deki yedi akademisyenden oluşan bir grubun (Göttingen Yedilisi) görevden alındığı 1837 gibi erken bir tarihte sarsılmaya başladığını savunuyordu. Bilimin gelişmesinin, laboratuarların ortaya çıkmasının ve bunların temsil ettiği artan uzmanlaşmanın hümanist bilim fikrini daha da sabote ettiğini, "katı" bilim adamlarının kısa süre içinde İdealizm ve İdealistlere karşı bir küçümseme geliştirdiğini ve bunun da bilimin felsefeden izole edilmesiyle sonuçlandığını düşünüyordu ve "bu, yüzyılın geri kalanında Alman entelektüel yaşamında güçlü bir anlaşmazlık olarak kaldı." Bu izolasyon, 1870-71'den sonra, her yerde hükümetlerin bilimin değerini askeri bağlamda görmesiyle daha da artmıştır.[26] Sonunda Lilge, araştırmanın sadece bir uğraş haline geldiğini, düşünmeyi zorlaştırdığını ve akademisyenliği, hitap ettikleri küçük uzman zümresine enerji vermekten başka bir işe yaramayan bir angaryaya dönüştürdüğünü düşünmüştür. Lilge, Paul de Lagarde, Julius Langbehn ve Oswald Spengler gibi kişilerin fikirlerinin tutmasının nedenlerinden birinin bu olduğuna inanıyordu - bunlar, kesinlik olmasa da insanların tutarlılık ihtiyacına hitap eden büyük, tutarlı düşünce sistemlerine sahip, üniversite dışından kişilerdi.[27] Bilimin başarılı bir şekilde ortaya çıkmasıyla birlikte Bildung unutulmuştu.

Lilge'nin kitabı kısa ve özdü, ancak argümanları biraz fazla derli topluydu ve pek çok şeyi atlıyordu. Fritz Ringer'in kitabı, benzer bir temaya sahip olmasına rağmen, tamamen daha ikna ediciydi. Julien Benda'nın *Aydınların İhaneti*'ndeki (bkz. Bölüm 33, s. 503), Lilge'deki ve Dahrendorf'taki argümanlarını temel alan Ringer, Prusya'daki soylu olmayan bürokratın "Avrupa'nın başka hiçbir yerinde benzeri olmayan bir aşırılığı temsil ettiğini" vurgulayarak

başlamıştır. Ringer'e göre Prusya'da öğrenim, "öğrenimin manevi 'kültürlenme' anlamına geldiği" bir bağlamda, doğuştan gelen asaletin 'onursal ikamesi' olarak işlev görebilecek bir idealdi."[28] İdari ve profesyonel sınıflar on dokuzuncu yüzyılda bir araya gelerek "bir tür entelektüel ve ruhani aristokrasi" oluşturmuş, sadece uzmanlık bilgisini değil aynı zamanda "genel kültürlenmeyi" de içererek kendine özgü bir elit tanımlamıştır.[29]

Ancak Ringer'ın ana teması, bu elitin 1890'dan sonra hem sosyal hem de entelektüel açıdan öneminin azalmaya başladığı ve 1920'lerde, Hitler'in ortaya çıkışından hemen önce krize girdiğiydi. Bürokratlar ve profesörlerin ortak topluluğu olarak adlandırdığı "Mandarinler", yeni finansal ve girişimci gruplar tarafından geride bırakıldığını gördü, böylece Almanya'da rantiyeciler, profesyonel insanlar, akademisyenler ile zanaatkârlar ve küçük memurlar arasında yeni bir hayal kırıklığına uğramış, yerinden edilmiş ittifak oluştu. Bunun en açık göstergesi, 1913 yılında bir Alman yüksek memurun vasıfsız bir işçiden yedi kat, 1922 yılında ise sadece iki kat fazla kazandığı şeklindeki çarpıcı istatistiktir.[30] Ringer, Aufklarung, Pietizm, Bildung kavramı ("mandarin geleneğinin en önemli ilkesi"), Humboldtçu üniversitenin hümanizmi, İdealizm ve tarihselci gelenek, Wissenschaft ile bilim arasındaki anlam farkı üzerinden Mandarin geleneğinin izini sürmüş ve tüm bunlar üniversite eğitiminin "dar anlamda faydacı bir etkiden ziyade ruhen yüceltici" olması gerektiğinin altını çizmiştir.[31]

Ancak yavaş yavaş, kültürlü seçkinler daha savunmacı bir pozisyon almaya başladılar ve bu da onları giderek daha muhafazakâr hale getirdi. Özellikle Birinci Dünya Savaşı yaklaştıkça Alman kültürel geleneklerini savunmakla daha fazla ilgilenmeye başladılar ve "bu alanda İngilizlere karşı bir denge unsuruna ihtiyaç duyulduğunu hissettiler".[32] Ulusal büyüklüğün kültürel yaratıcılıktan geçtiğini düşünüyorlardı ve "bu hedeflere müdahale ediyorsa, bireyin kendini mümkün olan en iyi şekilde geliştirmesi için gerekli ön koşulları yaratmıyorsa, maddi refahın hiçbir anlamı yoktu".[33] Mandarinler arasında Cumhuriyet'in başında güçlü bir cumhurbaşkanının bulunmasına yönelik sürekli bir ilgi vardı, çünkü Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra -hatta *özellikle* savaştan sonra- materyalist, çıkarcı politikaların "sığlığına" karşı Almanya'yı "kültüre ve yeteneğe, akla ve ruha dayalı doğal bir aristokrasiye" döndürecek bir lider arıyorlardı.[34]

Bu güçlerin sonucu olarak Alman üniversiteleri, özellikle 1920'lerde, "yeni rejime karşı sağcı muhalefetin kaleleri haline geldi". Özellikle modernite karşıtlığı ve antisemitizm güçlerini birleştirdi.[35] 1920'lerde uzmanlaşmaya ve ampirizme saldırıya ve sentez arayışına, bilimsel birlikteliğe ve ne Marksist ne de sosyalist olan ama "Alman sosyalisti" olan, aslında *Volk* ve *Reich* gibi muğlak yeni kavramlarla "bir gericilik metafiziği" olan ve önemli bir unsuru "topluluğa gönüllü teslimiyet" olan bir düşünce biçimine geri dönüş oldu. Ringer'e göre Alman üniversite profesörleri kendilerini "Geist'ın ve temsilcilerinin

toplumun kontrolünü kaybettiği" gerçek bir trajedinin içinde hissediyorlardı.[36] Geist ile siyaset arasındaki bu ayrımın nasıl ortaya çıktığını kimse bilmiyordu ama bu durum mandarinler arasında bir tür kendine acıma duygusu yaratıyordu ve bu duygu çoğu zaman histeriye, bazen de nefrete dönüşüyordu. Ringer, Fransa'daki ve başka yerlerdeki entelektüellerin de bu sorunlar yüzünden acı çektiğini, ancak genel kaygının en yoğun şekilde Almanya'da yaşandığını düşünüyordu. Sorunlardan biri, örneğin Scheler, Meinecke ve Spranger gibi pek çok mandarinin, sadece küçük bir azınlığın, elit bir kesimin büyük gelenekten yararlanabileceğini ve bunu ifade edebileceğini düşünmesiydi. Karl Jaspers'in ifadesiyle, "vasat zihinlerden oluşan bir kitleye uyum sağlamak için tüm standartlar feda edilmişti."[37] Anlam arayışı ve genel tutarlılık için bilgiyi bir araya getirmeye yönelik bu çabalar "Sentez Hareketi" olarak tanındı.[38]

Ringer'a göre bunun sonucunda Weimar Almanya'sında, en azından bazı çevrelerde, rahatsız edici bir anti-entelektüalizm ortaya çıktı ve bu da Nasyonal Sosyalistlerin kazançlı çıkmasına olanak sağladı. Ekonomik mücadeleyi ve ardından genel nüfusun kalpleri ve zihinleri için verilen mücadeleyi kaybettikleri için, mandarinler Nazilere karşı çok az direnç gösterdiler. Alman İdealizmi, materyalizm, pozitivizm ve uzmanlaşmanın saldırısıyla zayıflamıştı ve salt teknolojik düşünce "bilgi ile uygulama arasındaki bağı yok etmişti." Ringer, "Hitler'in ordularının" zaten gerçekleşmekte olan bir şeyi sadece tamamladığı (ve hızlandırdığı) sonucuna varmıştır.

Norbert Elias, onlarca yıl süren ancak 1969'da yoğunlaşan bir dizi yayında, Almanya'daki içsel çatışmanın, çevrilmesi zor bir terim olan ancak düello ve "tatmin" talep etme ve vermenin gurur duyduğu bir onur kodu etrafında yönlendirilen bir topluma atıfta bulunan *satisfaktionfahige Gesellschaft* ile ilgili olduğunu savundu. Bunun etkisinin, orta sınıfın büyük bir bölümünü acımasızlaştırmak, onları Bildungsburgertum'a karşı koymak ve hümanist bir yönelimden milliyetçi bir yönelime dönüştürmek olduğunu söylüyor. Weimar Cumhuriyeti'nde paramiliter Freikorps'u kuran Birinci Dünya Savaşı subaylarının büyük bir kısmını oluşturdular ve 1920'lerin istikrarını bozmaya yardımcı olan ısrarlı bir şiddet arka plan gürültüsü ürettiler.

Ona göre bunun uzun vadeli etkileri çok çeşitliydi: Freikorps'un varlığı ve oynadığı rol, orta sınıf Almanların olumlu benlik imajının sürdürülmesini çok zorlaştırdı; ahlaktan ziyade onura daha fazla önem vermeleri nedeniyle Almanya'da vicdan oluşumu komşularına kıyasla daha zayıftı; Almanlar arasında idealler ve kimlik arasında diğer Avrupalılara kıyasla daha belirgin bir uçurum vardı ve bu da onları (Ringer ve diğerlerinin söylediği gibi) kendine acımaya daha yatkın hale getiriyordu. Daha sonra, kısmen bu nedenle, Nasyonal Sosyalistlerin gerçekçi olmayan planlarına ve politikalarına, aksi takdirde olması gerekenden daha fazla tolerans gösterdiler.[39]

Gördüğümüz üzere Theodor Adorno, Almanya'ya döndükten sonra Almanya'daki siyasi düşüncede önemli bir güç haline gelmesine rağmen, Almanya kadar Amerika'nın eksiklikleriyle de ilgilenmiştir. O ve Karl Löwith (bkz. s. 641), Franz Neumann ve Arnold Berg-straesser gibi kişiler "*remigre*" veya "tekrar göçmen" terimiyle ayırt edildiler.[40] Ancak savaş öncesinin diğer önemli figürleri hala hayattaydı ve hala Almanya ve modern durumla ilgili olarak daha geniş felsefe, beşeri bilimler ve sosyal eleştiri alanlarıyla ilgileniyorlardı.

Yahudi bir eşi olan Karl Jaspers'in Naziler döneminde durumu pek iyi değildi. Eylül 1937'de görevinden alındı, Oxford, Paris ve Basel'e taşınma girişimlerinin hepsi başarısızlıkla sonuçlandı ve 1943'te herhangi bir şey yayınlaması yasaklandı. Savaş sona erdikten sonra işler düzeldi ve Müttefiklerin Nazilerle bağlantısı olmayan kişilerden oluşan "Beyaz Liste"sinde önemli bir yer edindi. Heidelberg Üniversitesi'ni yeniden açmakla görevlendirilen profesörlerden biri oldu (bir Amerikalı gözlemci tarafından "bir zamanlar ünlü, şimdi kötü şöhretli" olarak tanımlandı, çünkü "hala Nazilerin istilası altındaydı") ve şimdi sadece felsefede değil, aynı zamanda politikada da en yaratıcı yazı dönemine başladı.[41] Jaspers, liberal hümanist bir eğitimin demokratik fikirleri Almanya çapında yaymanın en iyi yolu olduğunu savunarak sivil ahlaka büyük önem verdi. Geçmişinde Nazi bağlantısı olan profesörlerin rehabilitasyonuna şiddetle karşı çıkmış, yazıları ve radyo yayınları o dönemde önemli bir güç haline gelmiştir.[42]

Dolayısıyla Jaspers bir dereceye kadar klasik İngiliz veya Fransız siyasi özgürlük görüşünü benimsemiştir.[43] Teorik olarak bu modelin kendi ülkesi Almanya'ya ithal edildiğini görmek istiyordu ancak bunun gerçekleşeceğine dair şüpheleri olmalı ki 1948'de Basel Üniversitesi'nde profesörlüğü kabul ederek İsviçre vatandaşı oldu ve "on beş yıldır ilk kez yeniden nefes aldığını hissettiğini" söyledi.[44] Yine o yıl, inancın (örneğin vahiy yoluyla) ürettiği "kanıtın" her zaman paradoksal ve belirsiz olabileceğini iddia ettiği karmaşık ama etkili bir çalışma olan *Der philosophische Glaube angesichts der Offenbarung*'u (Felsefi İnanç diye çevrilmiştir) yayınladı. Bu nedenle, dogmatizm dini inançta ikna edici değildir ve eleştirel bir felsefe biçimi dinlerin söylediklerine katkıda bulunmada önemli bir yardımcı olabilir; Jaspers teolojiyi güncellemeyi ve mevcut koşullarla ilişkilendirmeyi felsefenin temel amaçlarından biri olarak görmüştür. Bu durum onu hem Karl Barth hem de özellikle Rudolf Bultmann ile karşı karşıya getirmiştir.[45] Jaspers ayrıca Marx'ın eğitimli burjuva elitinin rolü hakkındaki görüşüne geri dönmüştür. Marx bu eliti, siyaset pahasına kültürü kendi sığınağı haline getirmekle eleştirmişti. Jaspers, eğitimli burjuva seçkinlerinin rollerinin zayıflatıldığını gördükleri toplumların her zaman "doğası gereği istikrarsız" olacağını ve politik bedenin bu kesiminin demokratik kültürü korumak için oynaması gereken birincil rol olduğunu savunmuştur.

Jaspers'in eski dostu Martin Heidegger, savaşın sona ermesinden bu yana çok daha zorlu bir dönemden geçmiştir. Müttefikler tarafından 1946'da hocalık yapması yasaklanmıştı (bu yasak 1949'a kadar sürdü) ve iki oğlu halen Rus esaretindeydi.[46] Heidegger için umut ışığı olan tek kişi, 1950'de ve iki yıl sonra tekrar kendisini ziyaret eden Hannah Arendt'ti. Arendt sonunda Heidegger'i affetmeye karar verdi ve 1967'den itibaren 1976'daki ölümüne kadar her yıl bir araya geldiler.[47]

Heidegger'in savaş sonrası felsefe kariyeri üç konuyu kapsıyordu - hümanizm, düşünmenin doğası ve teknoloji meselesi.[48] Heidegger'i kesin bir dille eleştiren Theodor Adorno ile de çok açık bir alışveriş vardı.

Heidegger, 1946 tarihli *Uber den Humanismus* (Hümanizm Üzerine) adlı makalesinde, yine "Varlık" ve "poesis" adına "akıl" ve "modernite"nin inatçı ve pişmanlık duymayan bir eleştirmeniydi; bu duruş, Batı'da, özellikle de Amerika'da savaş sonrası ortaya çıkan ve pek çok insanın "beraberinde getirdiği dehşet ve felaketlerle" modern dünyadan hayal kırıklığına uğradığı fikir iklimiyle iyi örtüşüyordu. Heidegger'in görüşleri, Sartre ve Jacques Derrida gibi Fransız takipçileri tarafından da sıklıkla dile getirilmiştir.[49] Bu yaklaşım, postmodernizmin savaş sonrası gelişiminde önemli bir dayanak noktası oluşturmuştur.

Bavyera Güzel Sanatlar Akademisi, Heidegger'i 1950'lerin başından itibaren ders vermesi için davet etti ve 1953'teki ders meşhur oldu. Konusu "Die Frage nach der Technik" (Teknoloji Sorunu) idi ve salon Münih'in entelijansiyası -Werner Heisenberg, Ernst Jünger ve Jose Ortega y Gasset- ile doluydu. Rudiger Safranski, bunun muhtemelen Heidegger'in savaş sonrası Almanya'sındaki en büyük başarısı olduğunu ve ayakta alkışlandığını söylüyor. Yine Safranski'nin belirttiği gibi, bu konferansın verildiği dönemde sadece Almanya'da değil, özellikle orada teknolojik toplum tehdidine ilişkin yaygın bir endişe vardı.[50] Aynı yıl Alfred Weber'in *Der dritte oder der vierte Mensch* (Üçüncü ya da Dördüncü İnsan) adlı kitabı gelecekteki robotik bir dünyaya dair korkunç bir vizyonla piyasaya çıktı ve Friedrich Georg Jünger (Ernst'in kardeşi) teknolojinin insanlığı çoktan değiştirdiğini, teknolojik insanın dünyanın geri dönüşü olmayan bir sömürüsüne kilitlendiğini ve sonunda bizi yok edeceğini savunduğu *Die Perfektion der Technik* (Teknolojinin Mükemmelliği) adlı kitabını yayınladı. Kısa bir süre sonra *Gunther Anders Die Antiquiertheit des Menschen*'i (İnsanın Eskimişliği) yayınladı ve o da teknolojinin kasıtlı olarak engellenmesi gerektiğini, aksi takdirde bizi yok edeceğini savundu.

Heidegger teknolojiyi bir kısır döngü olarak görüyordu: teknoloji daha fazla teknoloji üretir, doğaya "meydan okur" ve insanlar teknolojinin bir *Gestell*'i yani "çerçevesi" içinde yaşar. Bunu yaparken de özgürlük unsurlarını kaybediyoruz. Heidegger'e göre teknoloji bu kadar yaygın ve her zaman mevcutken, Varlığın orijinal deneyimi kaybolur. Doğanın "olmasına" izin

veremeyiz, bu varlık deneyimine daha az boyun eğebilir, teslim olabiliriz; "şeylere doğru serbest bırakma" teknolojik bir toplumda basitçe mevcut değildir: dünyanın şiirsel deneyimi kenara itilir ve teknoloji tarafından bastırılır.

Bu durum Heidegger'in Amerika hakkındaki görüşleriyle pekiştirilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri sık sık Alman düşüncesinin nesnesi olmuştur. Heine için Amerika, Romantizmin nefret ettiği her şeyin sembolüydü. Bazen Alman Byron olarak da adlandırılan Nikolaus Lenau, Atlantik ötesine yaptığı bir ziyaretin ardından ülkeyi, dışarıdan dayatılan kültürüyle politikaları tarafından çirkinleştirilmiş şeklinde tanımladı. Nietzsche, Amerika'nın Avrupa'ya manevi bir boşluk (*Geistlosigkeit*) yaymasını bekliyordu ve ne Moeller van den Bruck ne de Spengler Amerika'yı pek umursamıyordu, ancak Ernst Jünger Amerika'nın tüm ülkeyi Birinci Dünya Savaşı'na dahil etme becerisine hayranlık duyuyordu.[51] Gördüğümüz üzere, Freud Amerika'nın "bir hata" olduğunu düşünüyordu (bu ne anlama geliyorsa). Heidegger için Amerika, "aynı zamanda tüm zamanların en derin krizi olan" çağımızın krizinin sembolüydü. İnsanın en büyük yabancılaşmasını, en derin "otantiklik" kaybını temsil ediyordu ve manevi yeniden uyanışın önündeki en büyük engeldi. Amerika her şeyi en düşük ortak paydaya, tüm deneyimleri rutine indirgedi; her şey önemsizleştirildi ve yavanlaştırıldı. Heidegger'e göre Amerikalılar "insanın Varlıkla karşılaşmasından tamamen habersizdi."[52] İlk uzay araştırmalarından sonra Heidegger, "insanın bu dünyada şiirsel olarak ikamet etmesi anlamında artık ne 'yeryüzü' ne de 'cennet' vardır" diye yazmıştır. Teknoloji çağı bizim kaderimizdir ve Amerika bu "felaketin" evidir."[53]

Heidegger savaştan önce Amerika hakkında yazmıştı ve esasen argümanları değişmemiş, sadece güncellenmişti. Theodor Adorno'nun 1960'ların ortasında bir broşür olarak yayınlanan ve *Jargon der Eigentlichkeit* (Otantiklik Jargonu) başlığını taşıyan Heidegger'e yönelik ünlü saldırısında işaret ettiği nokta da kısmen buydu. Adorno'nun uzlaşmaz tutumunun daha geniş bir bağlamı olduğu söylenmelidir. 1950'lerde gelişen Soğuk Savaş şüphesiz eski Nazilerin işine yaramıştı. Şansölye Adenauer "siyasi açıdan kusursuz" ve "o kadar da kusursuz olmayanlar" arasındaki ayrımın ortadan kaldırılmasını istiyordu ve 1951'de "uzlaşmacı" kişilerin yeniden kamu görevlerine gelmesine izin veren bir yasa çıkarıldı. 1952 tarihli Sadakat Yasası ise Nazi rejimi altında zulüm gören bazı kişilerin Komünist oldukları şüphesiyle kamu görevlerinden alınmasına yardımcı oldu. Adorno ve Horkheimer yeniden antisemitizmin konusu haline geldi.

Otantiklik Jargonu önemliydi çünkü Adorno, Heidegger'deki tüm otantiklik fikrinin - kırsal imalar, *Volk* vurgusu, yapay olarak moderniteye duyulan nefret - sahte, "kendini yüceltme dışında içerikten yoksun kutsal bir saçmalık" olduğunu düşünüyordu.[54] Adorno, insanların "otantik" gibi kelimeler kullandıklarında,

gerçekte söylediklerinden "daha yüksek" bir şeyi kastetmiş gibi göründüklerini ve Heidegger'in bu açıdan bilhassa suçlu olduğunu söylüyordu.[55]

Heidegger Adorno'ya hiç cevap vermedi. Adorno bazı anlamlı noktalar elde etmişti, ancak bunlar hedefinin uzun vadeli itibarını pek etkilemedi. Bu daha çok Richard Wolin'in *Heidegger'in Çocukları* olarak adlandırdığı şeyle ilgiliydi. Bunlardan Hannah Arendt, Hans Jonas, Herbert Marcuse ve Leo Strauss ile daha önce tanışmıştık ve hepsi de göç ettikten sonra Amerika Birleşik Devletleri'nde kaldılar. Diğer ikisi ise 1952'de Almanya'ya dönen Karl Löwith ve ülkeyi hiç terk etmeyen Hans-Georg Gadamer'di.

Döndükten sonra Heidelberg'de profesör olan Löwith, özellikle Alman felsefesinin parçalanmasını anlatan *Hegel'den Nietzsche'ye*, modern felsefe ile teolojik öncülleri arasındaki ilişkiyi ele alan *Tarihte Anlam* ve sosyolojinin ortaya çıkışını anlatan *Max Weber ve Karl Marx* adlı son derece özgün üç eseriyle tanındı. Löwith, eserleri boyunca yirminci yüzyıl felaketlerinin aslında on dokuzuncu yüzyılın ortalarında "eğitimli seçkinlerin Goethe ve Hegel'in klasisizmine kararlı bir şekilde sırtlarını dönmeleriyle" şekillendiğini savundu. "Giderek artan bir şekilde, 'zamansız' olan ya da insanın geçici varoluşunun sonluluğunu aşan değerlere karşı sabırsızlandılar. Doğa ve gökler değer ve anlam için mihenk taşı olmaktan çıktı, bunun yerine 'insan' ölçü haline geldi." Löwith'e göre Avrupa'nın nihilizme sürüklenmesi, "insan iradesinin egemenliği" üzerinde "hiçbir kısıtlama" olmamasıyla sonuçlandı. Nietzsche'nin "güç istenci" Löwith için "ahlak dışı bir aşırılık"tı. Marx ya da Nietzsche yerine Heidegger'i ve onun Stoacılığı, "kadere rıza göstermeyi" savunmasını tercih etti.[56]

Löwith, Heidegger'den önce Husserl ile çalışmış ve onun yanında öznelerarasılığın benliğin oluşumundaki rolünü incelemiştir. Tezinde "ben"in öncelikle "ortak dünya" olarak adlandırdığı insani yakınlık dünyası tarafından oluşturulduğunu ve şekillendirildiğini savunmuştur. Heidegger'i yorumlayan Löwith'e göre, "İnsanlar 'rasyonel hayvanlar' değil, coşkulu 'varlık çobanları'dır." Dünyayı kontrol etmeye çalışan bilimsel düşünce, bu orijinal vecd duygusundan bir düşüştür.[57]

Hans-Georg Gadamer'in (1900-2002) kariyeri ve düşüncesi Heidegger'in diğer çocuklarınınkinden çok farklıydı. Marburg'da doğan ve bir farmakoloji profesörünün oğlu olan Gadamer, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Marburg'a dönmeden önce Breslau'da okudu. Orada ilk öğretmenleri Paul Natorp ve Nicolai Hartmann'dı, ancak en fazla etkiye sahip olan Heidegger'di ve Gadamer bir süre Heidegger'in asistanı olarak çalıştı.[58] Daha sonra "Heidegger'in hep tepemde dikildiği şeklinde lanet bir hisse sahiptim" dedi.[59]

1930'lar ve 1940'lar boyunca Gadamer önce Nasyonal Sosyalizm'e, sonra da kısa bir süre için Komünizm'e uyum sağladı. Hiçbir zaman NSDAP üyesi olmamıştır ve daha sonra "fazla uzlaşmacı" olmakla eleştirilse de, başını öne

eğmiş görünmektedir. Savaşın sonunda Leipzig'de bir görev aldı ve Amerikan işgal güçleri tarafından Nazizm tarafından lekelenmemiş bulunarak üniversitenin rektörlüğüne getirildi. Ancak Komünist Doğu Almanya hoşuna gitmedi ve 1949'da Heidelberg'de Karl Jaspers'in yerine geçerek ayrıldı. Oradayken Heidegger'in rehabilitasyonuna bir dereceye kadar yardımcı olmaya çalıştı. 1953 yılında Helmut Kuhn ile birlikte oldukça etkili bir dergi olan *Philosophische Rundschau*'yu kurdu, ancak Gadamer 1960 yılında *Wahrheit und Methode* (Hakikat ve Yöntem) yayınlanana kadar kendi profesyonel çevresi dışında tanınmadı. Bu kitap onu birçok kişinin gözünde yirminci yüzyılın en önemli düşünürlerinden biri haline getirmiştir.[60]

Hakikat ve Yöntem'in çıkış noktalarından biri Heidegger'in 1936'da verdiği (1950'ye kadar yayınlanmayan) "Der Ursprung des Kunstwerks" (Sanat Eserinin Kökeni) başlıklı bir dizi derstir. Heidegger burada hakikatin "olayı", hakikatin "gizlenemezliği" kavramını ortaya atmıştır; bu fikir, genellikle bir ifade ile dünya arasında bir tür uygunluk anlamına gelen "doğruluk" olarak hakikat kavramına zıttır. Sanat eserlerinin bir tutarlılığı vardır ve bu tutarlılık içinde ifşadan kaynaklanan "bir" hakikat ortaya çıkar, ancak bu ifşa bir yorumdur ve asla tam veya gerçekten nesnel olamaz. Hakikat olarak anlamayı seçtiğimiz her şeyde bir rol oynarız. Kant'ın etkisi açıktır.

Gadamer bu fikirleri *Hakikat ve Yöntem*'de çok daha ileri götürmüştür. Hakikat olayına dahil olmamızın her zaman önyargılarımıza, içimizde var olan ve herhangi bir hakikat olayını anlamamızın belirli bir şekilde kavranmasına izin veren ya da belirleyen "beklenti yapılarına" ve "anlaşılacak olanın anlaşılabilir bir şey, yani tutarlı ve dolayısıyla anlamlı bir bütün olarak oluşturulmuş bir şey olduğu" ön kabulünü içeren bir başka neo-Kantçı kavram olan "tamlık beklentisine" dayandığını söylemiştir."[61] Gadamer, aynı zamanda tarihin de anlayışımızda bir rol oynadığını söyler. Kendi tarihimize "gömülüyüzdür" ve onun etkilerinden kaçamayız. Anlama, salt öznelcilik olmadığından emin olmak için bir başkasına da ihtiyaç duyar; yeni anlam, bir "iç aleme" erişimle değil, "ufukların kaynaşmasıyla" (*Horizontverschmelzung*) ortaya çıkar.[62]

Gadamer bu nedenle beşeri bilimlerin, yani *Geisteswissenschaften*'in, "doğa bilimleri"nin metodolojik temeline asla ulaşamayacağı, böyle bir girişimin yanlış yönlendirilmiş olduğu sonucuna varmıştır. Hatta doğa bilimlerinin kendi yöntemleri için çok fazla şey iddia ettiğini, anlamanın nihai bir tamamlanma olmaksızın devam eden bir süreç olduğunu düşündü ki bu Gadamer'i daha sonra Wittgenstein ve Thomas Kuhn ile aynı kalıba sokan bir duruştu. Sonunda, anlamanın bir "sohbet" gibi olduğunu söyleyen bir modele ulaştı: dilde gerçekleşir ve her biri kendi anlayışını sohbete veya müzakereye getirir.

Son bir yönü de kültürü, özellikle de "oyun, sembol ve festival olarak sanatı" ele aldığı "güzelin alaka düzeyini" araştırmasıydı.[63] Sanatın anlamının,

rolünün ya da işlevinin modern dünyada sıklıkla kaybolduğunu ve ilgisiz bir zevk etkinliği olan oyunun da göz ardı edildiğini düşünüyordu.[64] Sanatın sembolik rolü, bize "hem dünyanın hem de dünyadaki kendi yerimizin tek ama tükenmez zenginlikte bir bütünlük olarak gün ışığına çıkarıldığı," sıradan zamanın dışında "yaşayabileceğimiz" bir alan açmaktı. Sanattan aldığımız ilgisiz zevk, sıradan zamandan kaçmamıza ve "özerk zaman "a geçmemize yardımcı olur. Başarılı sanat eserinin nihai niteliği olan festival de bizi sıradan zamanın dışına çıkarır ve "topluluğun gerçek olasılığına" açar."[65]

Refleksiyonun Başarıları

Gelgelelim Habermas, Gadamer'den çok daha fazla siyasetle ilgiliydi ve kendi ülkesine karşı daha eleştireldi. 1929 yılında Gummersbach'ta doğan Habermas, Köln Sanayi Odası başkanının oğlu ve bir papazın torunuydu.[66] Nürnberg davalarının genç Habermas üzerinde büyük bir etkisi oldu ve özellikle kendi ülkesini, bilhassa da akademisyenlerini eleştirmeye başladı. 1949'dan 1954'e kadar Göttingen'de felsefe okudu ve profesörlerin çoğunun derslerinde 1933-45 olaylarına hiç yer vermediğini gözlemleyerek dehşete kapıldı. Bu doğrultuda, ilk olarak Heidegger'i ve onun Hitler'in fikirlerini reddetmedeki başarısızlığını eleştiren bir yazı kaleme aldı. Marksizme duyduğu ilgi Habermas'ı hem Lukacs'ın *Geschichte und Klassenbewusstsein* (Tarih ve Sınıf Bilinci) hem de Horkheimer ve Adorno'nun *Dialektik der Aufklarung* (Aydınlanmanın Diyalektiği) adlı kitaplarına yönlendirdi. 1964'te Frankfurt'ta felsefe ve sosyoloji kürsüsüne geçmeden önce Heidelberg'de ders verdi; 1971'de Münih yakınlarındaki Starnberg'de bulunan Max Planck Enstitüsü'nde göreve başladı. Bu yıllarda uluslararası alanda öğrenci protesto hareketinin teorisyeni olarak tanındı.

Habermas'ın yazıları siyaset, felsefe, toplumun evrimi, dinin ve sosyal bilimlerin modern yaşamdaki rolü, Freud, hatta çocuk psikolojisinin sivil yaşamdaki rolü gibi çok geniş bir alana yayılmıştır. Ancak en yenilikçi ve kalıcı katkıları eleştirel teori ve "iletişimsel eylem" alanında olmuştur.

Habermas'a göre eleştirel teorinin amacı, iletişimsel eylemin anlaşılmasını kolaylaştırmaktır - toplumun farklı yönlerinin birbirleriyle, çoğu zaman bilinçsiz ve kasıtsız yollarla, kültürel evrimi mümkün kılacak şekilde bağlantı kurması, temel bir fikirdir.[67] Habermas, Theorie und Praxis (Teori ve Pratik) adlı kitabına Marksizmi geçersiz kılan dört tarihsel gelişmeyi gözlemleyerek başlamıştır. Bunlardan en önemlisi, devletin artık *laissez-faire* kapitalizmi günlerinde olduğu gibi ekonomiden ayrı olmadığı, ancak düzenleme ve olanak sağlamada çok önemli bir rol oynadığı, yani devletin işleyişinin artık dikkatli bir eleştirel dikkat gerektirdiğidir. İkinci önemli gözlem ise, gelişmiş toplumlarda yükselen yaşam standartlarının baskı biçimlerini Marx'ın

öngörmediği ve bu baskıya maruz kalanlar tarafından hala takdir edilmeyen şekillerde değiştirdiğidir. Yeni kısıtlamalar ekonomik olmaktan ziyade psikolojik ve etiktir; Habermas'ın iletişimsel eylem teorisi özellikle bu alanda geçerlidir.[68] Habermas özellikle kapitalist toplumlarda refah devletinin ortaya çıkışının gerçek insani özgürleşmeyi çok daha zor hale getirdiğini, bilim ve teknolojinin -çoğunlukla farkında olmadan- düşünme biçimimizi koşullandırdığını düşünür.

Habermas, Marx ve Freud'un birleşimini sağlamaya çalışırken Frankfurt Okulu'nun geleneği içinde yer almaktadır. Habermas, Freudyen psikanaliz yöntemini sadece tercih edilen bir yöntem olarak değil, daha geniş toplumda görmek istediği şeyin bir metaforu olarak görür; derin refleksiyon, bireyler üzerinde (genellikle bilinçsizce) etkili olan birçok gizli kısıtlamayı ortaya çıkarır, bu da kendi içgörüsüne ve özgürleşmeye yol açar. *Erkenntnis und Interesse* (Bilgi ve İnsan Çıkarları) kitabının konusu, onun refleksiyon hakkındaki refleksiyonlarıdır. Habermas'a göre ancak bu şekilde, "bireylerin özerkliğine saygı duyarak, ancak modern teknolojinin ilerlemelerinden ödün vermeden, uyum ve karşılıklı bağımlılık içinde birlikte yaşamanın yollarını yeniden keşfedebiliriz."[69] Habermas hiçbir zaman diğer pek çok postmodernist gibi bilim karşıtı olmamıştır. Ona göre, "yaygın bireycilik karşısında ahlaki bir topluluğu sürdürmenin" yollarını bulmalıyız.[70] Bu da insanların birbirleriyle etkili bir şekilde iletişim kurabilmelerine bağlıdır.

Habermas, modern dönemin önemli açılardan önceki tüm dönemlerden farklı olduğuna inanmaktadır. Özellikle akıl kavramı bilimin ilerlemesiyle tahrif edilmiştir. Aydınlanma filozoflarının gündemi, bir çağın hakim varsayımlarını değerlendirecek ve eleştirecek eleştiriler geliştirmekti; ampirik olarak temellendirilen ve daha fazla özgürlüğe yol açan bu eleştiriler, insanın öz farkındalığını genişleten refleksiyon biçimleri anlamına geliyordu. Bilim ise -ki burada Weber'le hemfikirdir- araçsal aklı, doğayı kontrol ve manipüle etmenin bir yolu olarak aklı sunuyordu.[71] Öte yandan geleneksel bilim, gelişmiş refleksiyon kapasiteleri aracılığıyla insanın özgürleşmesi olarak tanımlanıyordu ve kültür bilimleri de bu noktada devreye girerek bizi refleksiyonun kazanımlarının daha fazla farkına vardırıyordu.[72]

Tesellisiz Yaşamak

Dolayısıyla bugün Marx'ın ortaya koyduğundan çok farklı ve daha yaygın bir "yanlış bilinç" biçimine sahibiz: gerçekliğin tamamen çarpıtılmış bir versiyonunda ya da Habermas'ın deyimiyle "sistematik olarak çarpıtılmış iletişimde" yaşıyoruz. Aslında bu artık kabul edilen bir durumdur; hepimiz bir düzeyde gerçeklerin ve değerlerin "eleştirilmeden 'verili' olarak kabul edilemeyeceğini"

biliriz, bize söylenen hiçbir şey olduğu gibi kabul edilemez: geç kapitalizm pazarlama ve halkla ilişkiler üzerinde gelişir, böylece kitle iletişim araçlarında bir şey söyleyip başka bir şey ifade eden iletişim eylemleri tarafından kuşatılırız - tamamen başka bir şey değil, söylenmemiş ama mevcut olan kendi gündemleri ile.[73]

Habermas çözümün, siyasetin "uzmanların" elinden alındığı ve ortak kaygılara dayalı bir konsensüsün ortaya çıkabileceği bir tür "kamusal alanın" yaratıldığı "ideal bir konuşma topluluğu" olduğunu savunmaktadır.[74] Bunun için doğal yuva üniversite olabilir (Habermas bilinç yükseltme gruplarını da dikkate almıştır), ancak şu ana kadar böyle bir mekanizmanın ortaya çıkmadığını söylemek doğru olacaktır. Habermas'a göre çağdaş üniversite, eleştirel düşüncenin yuvası olmaktan çok on sekizinci yüzyıldaki öğretim kurumları fikrine geri dönmüştür.

Bunun da ötesinde, diyor Habermas, dünyadaki tüm bilimsel ilerlemeler, dinin geleneksel kaygıları olan acı, keder, yalnızlık ve suçluluk duygusuna ilişkin anlayışımızı geliştirmek için çok az şey yapmıştır. İnancın temelini yok eden bilimler, onun yerine geçecek hiçbir şey yapmadı ve biz de "tesellisiz yaşamaya boyun eğmek" zorunda kaldık.

1968 "Durağı"

Habermas, Konrad Jarausch tarafından 2006 yılında yayınlanan ve İngilizce başlığı *After Hitler: Recivilising Germans, 1945-1995* (Hitler'den Sonra: Almanları Yeniden Uygarlaştırmak, 1945-1995) olan etkileyici araştırmanın önde gelen isimlerinden biriydi. Bu kitap Almanca olarak *Die Umkehr: Deutsche Wandlungen, 1945-1995* (kelimesi kelimesine, Geri Dönüş: Alman Dönüşümleri, 1945-1995) adıyla yayınlanmıştır.[75] Her iki başlık da farklı şekillerde tartışmalı olmuştur.

Chapel Hill'deki North Carolina Üniversitesi'nde Lurcy Avrupa Uygarlığı Profesörü ve aynı zamanda Almanya'daki Potsdam Çağdaş Tarih Araştırma Merkezi'nin direktörü olan Jarausch, Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası tarihi için kritik öneme sahip, iyi tanımlanmış üç dönem belirlemiştir. Bunlardan ilki, Almanya'nın silahsızlandırılması ve askerden arındırılması, Nazi kurumlarının dağıtılması ve Nazi propagandasının yasaklanması ile birlikte savaş potansiyelini ortadan kaldırmak için ekonominin desantralizasyonunu içeren savaş sonrası dönemdir.[76] Bunun neleri içerdiğini (80.000 Nazi lideri tutuklandı, 70.000 Nazi aktivisti görevden alındı, 3.000 Alman şirketi dağıtıldı), nüfusun Yahudi soykırımına "kısmen aktif, kısmen pasif" katılımını kademeli olarak kabul etmesini, milliyetçilikten geri çekilmeyi ("bir referans noktası olarak ulusun çöküşü") ve "ulus sonrası ulus"[77] fikrinin kökenini

inceledi. "Radikal milliyetçiliğin" Alman kültürüne Nasyonal Sosyalizm'den daha "derinden bağlı" olduğunu ve o dönemde ("tüm karınların kaybolduğu" bir dönem) insanların çektiği yoksunlukların, "eskiden saldırgan olan milliyetçiliğin" savunmacı, "kalıntı bir milliyet duygusuna" dönüşmesine yardımcı olan "yeni keşfedilen kurban rolleri için" kendine acıma duygularını kışkırttığını gözlemledi. Alman kimliği Nazilerin işlediği suçlar nedeniyle ağır hasar görmüş olsa da, tamamen yok olmamış, aksine karakterini bir 'kader topluluğuna' dönüştürmüştür."[78]

1950'ler boyunca kayda değer bir ekonomik büyüme dönemi gözlemledi (bazı Keynesyen önlemler sayesinde yıllık ortalama yüzde 8,2'lik bir artış). Ancak, Adenauer döneminin "göreceli istikrarından" ve uzun süreli işgal ve "bazı akıllı değişim planları" sayesinde değer ve davranışların Amerikanlaşmasından sonra 1960'lara kadar modern bir sivil topluma geçiş gerçekleşmemiştir.[79]

Jarausch daha sonra Polonya, Berlin, New York ve Paris'teki öğrenci isyanlarının, Sovyetlerin Çekoslovakya'yı işgalinin ve Vietnam'daki savaşın sona ermeye başlamasının yılı olan 1968'i "daha iyi anlaşılması için [siyasi bir yaklaşımın aksine] kültürel bir yaklaşım gerektiren" bir durak (*caesura*) olarak tanımladı. Jan-Werner Müller, bu dönemin "yeni duygu yapıları" ortaya çıkardığını savunarak aynı fikirdeydi ve Dirk van Laak, 1960'ların 1920'ler kadar bir değişim eşiği olduğunu iddia edecek kadar ileri gitti.[80] Burada motive edici bir güç, savaştan bu yana büyüyen ve ebeveynlerinin Nasyonal Sosyalizm'e katılımını incelemeye ebeveynlerinden çok daha istekli olan genç nesildi. Dolayısıyla Almanya'nın özel koşulları bu kuşak ayrımını keskinleştirmiş ve önemli kültürel sonuçlar doğurmuştur. Jarausch özellikle "eleştirel bir kamusal alanın" ve "hükümet politikalarının onaylanmasından ziyade çağdaş eleştiriyi tercih eden" yeni bir mesleki ahlakın ortaya çıktığını tespit etmiştir. Jarausch'a göre 1960'larda daha geniş bir toplumsal özerkliği savunan eleştirel bir söylem ortaya çıkmıştır. Habermas, *Der Strukturwandel der Offentlichkeit* (Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü) adlı kitabında kamusal tartışmanın "yurttaş özgürlüğü için çok önemli bir ön koşul" olduğunu savunmuştur. Jarausch'a göre bu belki de diğer Batı ülkelerinde eski bir haberdi ancak Almanya'da eski otoriter düşünce hala yaygındı ve pek çok insan hala siyasetle ilgilenmek konusunda isteksizdi. Ancak 1968 olayları ve eleştirel bir kamusal alanın ortaya çıkışı, en azından eğitimli orta sınıflar arasında demokratik değerlerin ve davranışların içselleştirilmesine işaret ediyordu. Habermas da aynı fikirdeydi: "68'liler" hareketini "oldukça başarılı ilk Alman devrimi olarak nitelendirirken, Elias bunu 'nesiller zincirinde' önemli bir kırılma ve Almanya'nın Batı'yı 'yakalamasında' son aşama olarak tanımladı." (Birçok yaşlı Alman'ın bu tabloyu reddettiğini ve Nazi yanlışlarının erken dönemde ortaya çıktığını ve bunlarla yüzleştiklerini ısrarla vurguladıklarını söylemek gerekir. Sıklıkla atıfta bulunulan bir kitap

Eugen Kogon'un *Der SS-Staat: Das System der deutschen Konzentrationslager*, 1946 yılında yayınlanmıştır.)[81]

Jarausch'a göre protesto, tüketim toplumunun "içsel boşluğu" üzerine odaklanmıştı ve Herbert Marcuse'nin "baskıcı hoşgörü" kavramıyla *Tek Boyutlu İnsan* adlı kitabı anahtar metin haline geldi.[82] Zaman zaman şiddetlenen çatışmanın yatışması tam on yıl sürdü ve 1977'deki "Alman sonbaharında" İşverenler Birliği başkanının öldürülmesi, Mogadişu'da kaçırılan bir uçağın kurtarılması ve 8 Mayıs 1976'da Ulrike Meinhof ile 18 Ekim 1977'de Andreas Baader'in "tartışmalı intiharları" ile doruğa ulaştı. Jarausch, çatışma stratejisinin başarısız olduğunu ve Joschka Fischer de dahil olmak üzere çatışmacıların çoğunun "anayasal devlete geri dönmenin yolunu bulduğunu" söylüyor. Ancak bu durum Alman toplumunun temelden değiştiği gerçeğini gizleyemezdi: 1968 olayları ve sonrasındaki on yılda Almanya'nın iktidar yapısı değişmemiş olsa da, "değerlerde otorite karşıtı bir dönüşüm" yaşanmıştı. Ayrıca Günter Grass, Heinrich Böll, Rolf Hochhuth ve Peter Weiss'ın çalışmalarında görüldüğü gibi (bkz. Bölüm 42, s. 655)- olumsuz bir Alman kimliği kavramından daha fazla enternasyonalizme (ya da daha doğru bir ifadeyle milliyetçilik karşıtlığına; bu kuşak artık Alman olmaktan utanmıyordu, ancak uluslararası bir bakış açısına da sahip değildi) doğru bir değişim de başlamıştı.[83] Yine de Klaus Schonhoven'in ifadesiyle "solunacak daha fazla hava vardı."

Jarausch'un analizi, Almanların kendileri hakkındaki görüşlerinin, yakın komşularının çoğu tarafından algılananlardan farklı olduğunu vurgulaması açısından önemlidir. Ancak resmin tamamı bu değildir. Bir araştırmacıya göre Almanya'da "şaşırtıcı boyutta bir tarih cehaleti" vardı. 1977'de yayınlanan "Adolf Hitler Hakkında Duyduklarım" başlıklı bir ankette çocuklar onu İsviçreli, Hollandalı ya da İtalyan olarak tanımlıyordu; o bir profesördü, Doğu Alman Komünist Partisi lideriydi; on yedinci ya da on dokuzuncu yüzyılda yaşamıştı. Rolf Hochhuth'un 1978'de gösterime giren *Die Juristen* (Avukatlar) adlı filmi, savaş suçlarını hala inkar eden gerçek hayattaki bir avukatı konu alıyordu.[84] Şansölye Helmut Kohl'ün Nazi kötülüğünde hiçbir rolü olamayacak bir nesli tanımlamak için "geç doğumun nimetleri"* ifadesini kullandığı dönemdi. Bu ifadede doğruluk payı olsa da, halihazırda sergilenen tarihsel cehalet göz önüne alındığında, gerçeğin tamamından daha azdı.[85]

Jarausch'un Almanya'nın dönüşümündeki üçüncü dönemi 3 Ekim 1990 Birleşme Günü'ne (Der Tag der deutschen Einheit) odaklansa da, ilahiyatçı Richard Schröder'in "zor anavatan" olarak adlandırdığı yerde "demokratik vatanseverliğin orta yolunun" artık mümkün olup olmayacağını araştırmanın bir öncülü olarak 1980'lerde Doğu Almanya'daki düşünce değişimini incelemek

* Almanca "Gnade der spaten Geburt" ifadesi ilk olarak Günter Gaus tarafından ortaya atılmış ve kolaylıkla kabul görmüştür.

için biraz zaman harcamıştır. Jarausch, o dönemde bile "[Alman] sivil toplumunun yeni ortaya çıkan yapılarında süregelen bir zayıflık" olduğunu düşünüyordu.[86] Her şeye rağmen Jarausch, Doğu Almanya'da kritik azınlıkların yavaş yavaş geliştiğini ve "özel hayata geri çekilme", bir *dacha* kültürü, "kamusal alanda uyumluluk ve özel alanda meydan okuma anlamına gelen" bilinçli bir ikili yaşamın geliştirildiğini tespit etti. Bu bazı açılardan Nazi yıllarındaki "iç göç" ile rahatsız edici bir paralellik arz etse de Jarausch'a göre rejimden duyulan memnuniyetsizliği içe yöneltttiği için Doğu Alman devletinin istikrarına katkıda bulunmuştur.[87] Yine de küçük bir şekilde "müzakere toplumu" fikri yerleşmiştir.

"Normal" Bir Almanya

Rolf Hochhuth'un ifadesiyle "Alman saati birliği vurduğunda" (ve Günter Grass ve Margaret Thatcher gibi saldırgan Alman milliyetçiliğine geri dönülebileceğine inanan bazılarının korktuğu) yeniden birleşmenin Almanya'da yol açtığı en önemli psikolojik/entelektüel değişim, "Holokost tarafından koşullandırılmış bir ulus-sonrası öz-anlayış" arayışı, Almanya'nın artık ne ölçüde "normal" olduğuna ve olabileceğine dair bir arayış olmuştur.[88]

Bu neyi gerektiriyordu? 1990'ların başında Doğu'da yaşanan değişimler nefes kesiciydi, ancak bir süre için birçok insan "kafasında bir duvar" tuttu. "Ossis" ve "Wessis" arasında büyük bir uçurum vardı ve yaygın Stasi işbirliğinin ortaya çıkması birçok Doğuluda depresyon yarattı. Ancak daha sonra, 2000 yılının ikinci yarısında, bir "Ostalgie", eski sakinleri arasında Doğu'ya karşı bir nostalji, özellikle de Florena sabunu, Konet Foods ve hatta Ampelmannchen gibi bir zamanların tanıdık ürün ve markalarına, Doğu Almanya'nın yeşil trafik ışığı sembolü olan ve Martin Blum'a göre artık gençler arasında kült statüsüne yükseltilen cıvıl cıvıl adama karşı bir nostalji ortaya çıktı. Bu ürünler, bulunabildikleri yerlerde tüketilmiyor, ancak Batı tüketim kültürünün sözde üstünlüğüne bir meydan okuma olarak hizmet etmek üzere ambalajları bozulmadan oturma odalarında bırakılıyor.[89] Daha resmi olarak, Eisenhuttenstadt'taki Dokumentationszentrum Alltagskultur der DDR (Dok), Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin maddi kültürü üzerine değişen sergiler düzenliyor.

Bu tartışmalarda dört kişi öne çıkmaktadır: Karl Heinz Bohrer, Hans Jürgen Syberberg, Botho Strauss ve Martin Walser. Bielefeld Üniversitesi'nde Alman edebiyatı profesörü, gazeteci ve "Alman Avrupa Düşüncesi Dergisi" Merkur'un editörü olan Bohrer, iki "kısmi ulusun" bir araya gelerek "birlikte hatırlayabilmesi" ve ortak bir hafıza oluşturabilmesi için yeniden birleşmenin gerekli olduğunu savundu; birbirleriyle uzlaşmayı içeren yeniden birleşmenin geçmişle bir uzlaşma haline gelebileceğini, böylece Almanya'nın "ruhunun"

huzur bulabileceğini ve kültürel bir fenomen olarak ulusun reforme edilebileceğini yazdı.[90] Ancak şimdi, nihayet, modern bir Alman ulusu olabilirdi.[91]

"İrrasyonalizm, müzik ve romantizmi Alman kimliğinin ve aklının özü" olarak ele alan *Hitler, ein Film aus Deutschland* (Hitler, Almanya'dan Bir Film, 1977) ve *Parsifal* (1982) filmleriyle tanınan Syberberg, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Alman kimliğinin özünün kaybolduğunu ve boşluğun yabancı, büyük ölçüde Amerikan kültürü tarafından doldurulduğunu savunduğu bir dizi kitap da yazmıştır.[92] Syberberg'in argümanları *Vom Ungluck und Gluck der Kunst in Deutschland nach dem letzten Krieg* (Son Savaştan Sonra Almanya'da Sanatın Talihsizliği ve Talihi Üzerine; 1990) kitabında en keskin halini almıştır.[93] Aslen Doğu Almanyalı olan Syberberg, yeniden birleşme bağlamında Alman kimliğini ve estetiğini incelemiştir. Kitap bilinçli bir şekilde Alman istisnacılığını benimsemiş, Almanların kötümser antikapitalizm geleneğine ve bir tür anti-Amerikan tüketiciliğine atıfta bulunarak sanat ve estetiğin insan varlığının birincil alanı olduğunu, "diğer tüm alanların ikincil olduğunu" savunmuştur. Buna göre Nazi döneminin en trajik kurbanı Yahudiler değil, sanatın kendisiydi. Syberberg'e göre Hitler, modernleşmenin doruk noktası, Aydınlanma'nın karanlık yüzünün cisimleşmiş haliydi ve Weber'in tanımladığı araçsal akılcılığın dünyaya bir çirkinlik ve insanlık dışılık, özellikle de "Bonn para demokrasisi "nde cisimleşen bir kötülük yüklediğini savunuyordu. Ona göre Almanya, "Avrupa otantikliği ... yeniden keşfedilmesi gereken yeni bir derinliğin evi" haritasında eşsiz bir eyaletti.[94]

Botho Strauss da bir yazardır, çoğunlukla oyun yazarlığı yapmıştır, ancak tartışmalı makalesi "Anschwellender Bocksgesang" ("Keçi Şarkısı, Kabarıyor") 1993 yılında büyük beğeni ve tartışmalarla yayınlanmıştır. "Keçi şarkısı" elbette Yunanca'da "trajedi"nin orijinal anlamıydı ve bu nedenle Strauss da Syberberg gibi, aslında Nietzsche gibi, araçsal akıldan ziyade sanatın ilkel gücüne duyulan özlemi dile getiriyordu.[95] Strauss, "Alman yaşamının artan uçuculuğu ve tatsızlığı," diyordu, "tüm bir yaşam biçiminin doğal olmayan sınırına ulaştığı ve Batı Alman geçmişinin düşüncesiz, kendini beğenmiş, savurgan materyalizmiyle devam etmenin imkansız olduğu duygusundan kaynaklanıyordu." Strauss, Almanya'nın kültürel mirasının en değerli parçası olarak gördüğü, ekonomik faydacılığın ve materyalizmin eleştirisi olan irrasyonalizmin kaybının yasını tuttu. "Gelecekteki trajedinin yüzü hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Tek duyabildiğimiz, gizemlerin giderek güçlenen sesidir..."[96]

Mayıs 2002'de, o dönemde Almanya Dışişleri Bakanı olan Joschka Fischer, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*'da Almanya bağlamında "normallik" fikrini incelediği bir makale yazdı. Almanlar için "normalliğin" iki önemli anlamı olduğu düşüncesini ortaya attı. Bunlardan biri Almanlar ve Yahudilerle ilgiliydi ve burada normalliğe dönüşü desteklediğini söyledi. Birçok insanın farkında

olmadığı gibi, Almanya'nın o zamana kadar 1945'ten bu yana gelen göçmenlerin *üçte birinden* oluştuğunu, bunların arasında 3 milyon Türk Müslüman ve 1990'larda Almanya'da halihazırda yaşayan çoğu yaşlı 28.000 Yahudi'ye katılan 150.000 Sovyet Yahudi'sinin de bulunduğunu belirtti. 2000 yılından bu yana Alman vatandaşlığı için aranan "kan ve toprak" kriteri kaldırılmış, vatandaşlık sekiz yıldan uzun süredir Almanya'da ikamet eden bir ebeveynin Almanya'da doğan çocuklarına da tanınmıştır. Tüm bunlar Almanya'nın "yabancılıkla" giderek daha fazla uzlaştığına işaret ediyordu.

Aynı zamanda Fischer, muhafazakârların Almanya'nın Nazi geçmişine "bir çizgi çekme" ve "pozitif bir Alman ulusal kimliğini yeniden tesis etme" çabalarını yansıtan normallik kavramına karşı çıktı. Fischer gibi Habermas da buna karşıydı.[97]

Ancak bazı Almanlar "normalliğe" (Almanların onda yedisi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra doğmuştur) dönüşlerinin önüne engeller konulduğunu düşünmektedir. 1998 yılında romancı Martin Walser, Alman Kitapçılar Birliği'nin prestijli Barış Ödülü'ne layık görüldü ve kabul konuşmasında -başka bir tartışmadır- 1990'larda Holokost'a yapılan vurgunun arttığını düşündüğü şeyi sorguladı ve "sürekli olarak Almanya'nın utancının medya görüntülerine maruz kaldığında" kendisinin de "başka tarafa bakmaya" başladığını belirtti.[98] Berlin'deki yeni Holokost Anıtı'nı "utancımızın mevcut amaçlar için araçsallaştırılması" olarak reddetti ve kendisi suçlunun "yanından asla ayrılmayacak" olsa da, özel bir vicdanın, "kurtarıcı bir bireyselliğin" "sürekli kamusal meşguliyetten" daha önemli ve alakalı olduğunda ısrar etti. O gün kendisini dinleyenlerin çoğu Walser ile aynı fikirde olsa da (Gerhard Schröder ve Joschka Fischer'in başlarını salladıkları görüldü ve Walser ayakta alkışlandı), Almanya Yahudileri Merkez Konseyi Başkanı Ignatz Bubis daha sonra Walser'e Yahudi karşıtı olduğu gerekçesiyle öyle bir saldırdı ki, Schröder hükümeti Holokost anıtının yapılmasını kabul etmek zorunda kaldı. Filozof Hermann Lubbe, Federal Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde geçmişle ilgili kolektif *kommunikatives Beschweigen*'in (iletişimsel sessizlik) Batı Almanya'nın istikrar sağlayarak işleyen bir demokrasiye dönüşmesini sağladığını söyleyerek Walser'e paralel bir noktaya işaret etti.[99] Tartışma devam etti (buna tartışma denemeyecek kadar sertti). Holokost'un önde gelen tarihçisi Saul Friedlander 2007'de Barış Ödülü'nü aldı ve tören sırasında verdiği bir röportajda Walser'in 1998'deki konuşmasının, Holokost'la ilgili endişeleri sona erdirmek için tekrarlayan bir Alman eğiliminin tipik bir örneği olduğunu iddia etti.

Karlheinz Stockhausen, 16 Eylül 2001'de Hamburg'da düzenlediği bir basın toplantısında, 11 Eylül olaylarını "şimdiye kadar var olmuş en büyük sanat eseri" olarak tanımladığında başka bir öfke yarattı: "Müziğin ötesinde şeyler başaran bir eylem ... insanlar on yıl boyunca aralıksız ve kesinlikle fanatik bir

şekilde bir konser için çalışırlar ve sonra ölürler. Bu, tüm evrende hayal edilebilecek en büyük sanat eseridir."[100] Daha sonra Stockhausen'in konserleri iptal edildi ve bir akıl hastanesine yerleştirilmesi yönünde çağrılar yapıldı. Ancak Klaus Scherpe'nin de belirttiği gibi, Alman edebiyat tarihinde felakete uğramış bir Amerika'nın, hatta modernleşmenin sembolü olarak yok edilen New York'un (Max Dauthendey, Bernhard Kellermann, Gerhart Hauptmann'ın eserlerinde) pek çok kurgusu vardır.

Kendisi de Ekim 2001'de, 11 Eylül saldırılarından sadece bir ay sonra Alman Kitapçılar Barış Ödülü'nü alan Habermas, köktendincilik ile Nazizm arasında paralellikler görüyordu. Her ikisini de "ötekilere" ya da "barbarlara" atfetmememiz gerektiğini, ancak her ikisinin de modernitenin "meyveleri" (benim sözüm, onun değil) olduğunu, her ikisinin de Aydınlanmanın karanlık yüzünü temsil ettiğini kabul etmemiz gerektiğini düşünüyordu. Bu Almanlar için "normalliğe" ulaşmanın, başkalarının da vahşet konusunda kendilerine katılmış olabileceğini kabul etmenin kasvetli bir yoludur ve zaten herkesin böyle bir mantığı kabul etmesi de pek olası değildir. Ancak Habermas "temel ve dogmatik inançların sürekli olarak yapısöküme uğratılması"nı savunurken kesinlikle haklıydı.[101]

Son olarak, diğer iki araştırma farklı bir Almanya'nın nihayet ortaya çıkmakta olduğunu, savaş sonrası tarihinde yeni bir aşamaya geçildiğini öne sürmektedir. A. Dirk Moses'in çalışmasına Giriş bölümünde değinilmiş ve Almanların Nasyonal Sosyalizm'in mirasıyla nasıl başa çıktıklarını ya da çıkamadıklarını anlamak için nasıl bir "kuşak" modeli önerdiği açıklanmıştı. Moses'a göre, 1920'lerin sonunda doğan ve 1945'te yetişkinliğin eşiğinde olan "Kırk Beşliler", Nasyonal Sosyalizm tarafından sosyalleştirilmişti, o zamana kadar Almanya hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyorlardı ve çok genç oldukları için vahşetten hiçbir şekilde sorumlu hissetmiyorlardı. Yine de en azından 1968'e kadar "sessiz çoğunluğu" oluşturdular ve Almanya'nın Federal Demokrasi olma yolunda ilerlemesine ve istikrara kavuşmasına yardımcı oldular. Bu nedenle, psikanalistler Alexander ve Margarete Mitscherlich'in *Die Unfähigkeit zu trauern* (Yas Tutamama; 1967) adlı çalışmalarında ileri sürdükleri gibi, bu Alman kuşağı geçmişle ilgili olarak "psişik hareketsizlik" içinde donup kalmıştır. Moses, Kırkbeşlileri "Alman olmayan-Almanlar" ve "Alman-Almanlar" olarak ikiye ayırdı; birincisi Almanya'yı Amerikan/İngiliz/Fransız modelinde bir Batı demokrasisi haline getirmek için acele etmek isterken, ikincisi 1933 öncesi Almanya'nın geleneksel tadını büyük ölçüde korumak istiyordu. Moses'a göre bu bölünme, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem boyunca Almanya'da bir tür "kültür savaşı" yarattı ve "uzun batı yolunu" daha da geciktirdi. 1968 kuşağı, Alman-Alman ve Alman-Alman olmayan Kırkbeşlilere kesinlikle saldırdı ve bu da kültür savaşlarının bir parçasını oluşturdu. Ancak

Moses bile çalışmasının sonunda -ki bu önemli bir noktadır- "Holokost'tan sonraki dördüncü Alman neslinin" nihayet ülkenin kurumlarına güvenmeye başladığını, vahşet anılarının "yirmi birinci yüzyılın gençleri için giderek daha az varoluşsal öneme sahip olduğunu" ve Berlin'deki Avrupa'da Öldürülen Yahudiler Anıtı'nın "kârlı bir turistik cazibe merkezi, bir kayıtsızlık nesnesi ya da çocuklar için fiili bir oyun alanı olmaktan ziyade bir damga ya da stigmatadan ibaret olduğunu" tespit etmiştir. Max Hastings, Potsdam Askeri Tarih Enstitüsü'nün ancak Temmuz 2008'de yayınlanan (ve Giriş bölümünde atıfta bulunulan) *German Wartime Society 1939–1945* adlı çalışmasıyla ilgili olarak, hepsi de savaştan çok sonra doğan genç akademisyenlerin nihayet Yahudilere ne olduğunun "neredeyse her Almanın farkında olduğu" *ve* dahası "kaderlerini hak ettiklerine" inandıkları şeklindeki yalın gerçekle yüzleşebildiklerini ve bunu söyleyebildiklerini gözlemlediğinde paralel bir noktaya işaret etmiştir. Hastings'in de dediği gibi, bu çalışma, ebeveynlerini çok az kişinin başarabileceği bir titizlikle yargılamaya hazır yeni nesil Almanlara bir övgüdür.

Eğer Moses ve Hastings haklıysa ve bu dördüncü nesil "psişik hareketsizlik" olmaksızın etrafına bakmaya hazır ve muktedirse, bunun savaş dönemi Almanya'sıyla ilgili tüm gerçeğin nihayet kabul edilmiş olmasıyla bir ilgisi olabilir mi?

Papaz, Profesör, Papa

Joseph Alois Ratzinger 19 Nisan 2005 tarihinde, yetmiş sekiz yaşında, II. John Paul'un yerine papa seçildi. 1927 yılında Marktl am Inn, Bavyera'da doğan Ratzinger, dokuzuncu Alman papa olmakla birlikte Hollandalı-Alman VI. Adrianus'tan (1522-23) bu yana seçilen ilk papadır. Babası bir polis memuruydu, ancak hem Joseph hem de kardeşi Georg çok erken yaşlardan itibaren kiliseye girmek istediklerini biliyorlardı. Joseph 1939'da Traunstein'daki papaz okuluna kaydoldu ve aşağı yukarı aynı zamanda, on dört yaşındaki tüm erkek çocukların yapması gerektiği gibi Hitler Gençliği'ne üye oldu.[102] Ancak Ratzinger'in ailesi Hitler'e karşıydı, 1941'de Joseph'in yine on dört yaşında olan Down sendromlu kuzenlerinden biri Naziler tarafından öjenik programlarının bir parçası olarak öldürüldüğünde bu durum daha da arttı. 1943'te Joseph uçaksavar birliğine alındı, ancak sağlık durumunun kötü olması onu aktif hizmetten alıkoydu. 1945 yılında savaş sona ererken görevinden firar etti ve tam da Amerikan birlikleri Ratzinger ailesinin evinde yerel karargahlarını kurarken evine döndü. Savaş esiri olarak birkaç ay gözaltında tutuldu ve serbest bırakıldıktan sonra yine kardeşiyle birlikte papaz okuluna girdi.

Kardeşler 1951'de papaz oldular ve Joseph'in önce Freising College'da, sonra Bonn Üniversitesi'nde, daha sonra da Hans Kung'un meslektaşı olduğu

ve Edward Schillebeeckx ve Karl Rahner gibi diğer önde gelen teologlarla çekiştiği Tübingen'de profesör olduğu parlak akademik kariyeri başladı.[103] İkinci Vatikan Konseyi sırasında (1962-65) Köln'ün reform yanlısı kardinali Josef Frings'in teolojik danışmanı olarak görev yapmış, ardından 1969'da seçkin teoloji dergisi *Communio*'nun (şu anda on yedi dilde yayınlanmaktadır) kurulmasına yardımcı olmuştur. 1977'de Münih ve Freising'in başpiskoposu (ve kardinali) oldu ve dört yıl sonra Papa II. John Paul onu eskiden Kutsal Makam, tarihi Engizisyon olarak bilinen İnanç Doktrini Cemaati'nin Başkanı yaptı.

Çok sayıda kitap yayınlayan Ratzinger, birçok konuda muhafazakâr ve gelenekçi olmasına rağmen, çağdaş filozoflar, sosyal eleştirmenler ve hem dini hem de seküler akademisyenlerle tartışmaya girmekten çekinmemiştir. Çalışmalarında klasik Yunan düşüncesine, Nietzsche ve Heidegger'e ve örneğin Jean Lyotard, Leo Strauss ve Alasdair MacIntyre'ın (Indiana Notre Dame Üniversitesi'nde felsefe profesörü) daha yakın tarihli çalışmalarına, Nicholas Boyle (Cambridge'de Alman Edebiyatı ve Entelektüel Tarihi profesörü, Goethe ve çağı üzerine iki ciltlik seçkin biyografisi 4. Bölümde ele alınmıştı) ve Ratzinger'in 2007 yılında *Die Dialektik der Sakularisierung* (Sekülerleşmenin Diyalektiği) kitabını birlikte yazdığı Jürgen Habermas'a bolca atıfta bulunmaktadır.

Ratzinger'in teolojik ve felsefi öncelikleri belirgin bir şekilde Alman geleneğindedir; Kant, Dilthey, Max Weber ve Dietrich Bonhoeffer'in önerdiklerinin teolojik sonuçlarıyla, yani neyi bilebileceğimizle, kısmi bakış açılarını mutlak rehberler haline getirmenin tehlikeleriyle ve her şeyden önce Weber'in "araçsal akıl" dediği, dünyadan zevk almak yerine onu kontrol etmek için kullanılan bilimsel akıl yürütmenin tehlikeleriyle ilgilenmektedir.[104] Thomas Aquinas'ın olduğu kadar Augustinus'un da yakın bir takipçisi olan Ratzinger, başkaları için olduğu gibi onun için de, tüm dünya görüşlerinin eşit geçerliliğe sahip olduğu bir "karnaval" olarak kültür fikirleriyle postmodern toplumun ve göreceliliğin gerçek gelişini işaret eden 1968 olaylarından çok etkilenmiştir.[105]

Ratzinger'e göre modern tarihin en önemli olayı Aydınlanmadır ve bu da ancak Avrupa gibi Hıristiyan bir ortamda gerçekleşebilirdi ki gerçekleşmiştir de. Aydınlanma filozoflarının çok önemsediği aklın gelişimi, vahyin bir yönüdür ve bu nedenle inanç ve akıl arasında bir bölünmeyi sürdürdüğümüz sürece dünyanın tadını asla tam olarak çıkaramayız - bu bölünme bizim temel çıkmazımızdır. Ratzinger, Teslis'in gizeminin, modern ama aynı zamanda antik teslisin gerçekliğini kavramamıza yardımcı olmak için var olduğuna inanmaktadır: güzellik, iyilik ve hakikat arasındaki bağlantılar. Bu bağlantıların bize ebedi ve zamansız değerler olduğunu gösterdiğini ve Tanrı'nın bize bunun doğru olduğunu bildirmesinin yolunun da bir armağan olan umut olgusundan geçtiğini söyler. Nietzsche umudun Tanrı'nın insanoğluna yaptığı son

şaka olduğunu söylemişti, ancak Ratzinger umudun hepimizin içine kazınmış olan "Tanrı'nın hatıralarından" biri olduğunda ısrar ediyor.

Ratzinger'e göre sadece Hıristiyanlık -Katoliklik- inanç ve aklın doğru karışımını sunabilir, çünkü algılanan ikiliğin tanınmasından sadece Hıristiyanlık sorumludur ve düşüncesinde merkezi bir unsur olan "İsa ile karşılaşmamıza" yardımcı olacak gelenekleri -entelektüel gelenekleri (Augustinus, Aquinas) ve ayin geleneklerini- sadece Hıristiyanlık oluşturmuştur.[106]

Ratzinger'e göre Hıristiyanlık *ana* hikayedir; ona göre postmodern dünya ana anlatıların prensipte yanlış ve uygulamada çoğu zaman tehlikeli olduğunu iddia etmekte oldukça zorlanmaktadır ve çağdaş dünyanın "evrimsel ethosunun" tek seçeneğimizin Hıristiyanlık ve nihilizm arasında olduğu anlamına geldiği konusunda ısrar etmektedir. Nihilistlere cevabı, öncelikle "kendilerine bir şey verilmesi gerektiğini" fark etmeleri gerektiğidir.[107] Ve burada hem kanıt hem de benzetme olarak evliliği kullanır. Hepimiz aşka ihtiyacımız olduğunu hissederiz, ancak erotik aşk üzerinde hiçbir kontrolümüz yoktur - kime aşık olacağımız üzerinde hiçbir kontrolümüz yoktur, bunu damdan düşer gibi yaşarız ve Ratzinger için bu Tanrı'nın bir armağanıdır. Ancak erotik aşk kaçınılmaz olarak kaybolur ve kilisenin, kilise *cemaatinin* ve kilise geleneğinin yardımıyla erotik aşk başka bir şeye dönüşür. "Aşkın benim iznimi istemeyen erotik boyutu, yalnızca karşılıksız kendini vermenin agapik boyutunda gerçekleşir."[108] Ratzinger'e göre agape, kendini verme olgusu ilahi olana yükselmemize yardımcı olur, bize "ruhani bir şövalyelik" kazandırır. "Bu nedenle bugün gençlerin yüzlerinde sık sık dikkate değer bir acı, bir boyun eğme görüyoruz. Bu hüznün en derin kökeni, büyük bir umudun yokluğu ve büyük bir aşkın ulaşılamazlığıdır." Roger Cohen'in dediği gibi, Papa II. John Paul bir anlamda Avrupa'nın fiziksel bölünmüşlüğünün üstesinden gelmiştir. "Papa 16. Benedikt de kıtanın tarihsel yarasının üstesinden gelebilir."[109]

42

Café Deutschland: "Daha Önce Görülmemiş Bir Almanya"

1967'de iki Alman psikanalist, Alexander ve Margarete Mitscherlich, Almanya'nın Üçüncü Reich'ın çöküşüne ve ardından Holokost'la ilgili korkunç ifşaatlara verdiği uzun vadeli kolektif tepkiyi inceleyen Die *Unfähigkeit zu trauern*'i (Yas Tutamama) yayınladılar. Tartışmalı bir şekilde, Almanya'nın hala "psişik bir hareketsizlik" içinde olduğu sonucuna vardılar. Duygusal olarak donmuş, aşırılıklarını "kasıtlı olarak unutmuştu". Onlara göre, kolektif suçun büyüklüğü öyle bir boyuttaydı ki, Almanların suçu kabul etmeleri ve Hitler'e ve ideolojisine "narsistik bağlılıkları", "yaşamaya devam etmek için gereken özgüvene" ulaşılamayacak kadar büyük bir suçluluk ve utanç gerektirecekti. Bunun yerine, Almanların kendilerini kurban olarak görmeleri gerektiği sonucuna vardılar, özellikle de "faşizm ve demokrasi arasında" olgunluğa erişen ve Helmut Schelsky'nin bir kitabında Die skeptische Generation (Kuşkucu Kuşak) olarak bilinen "Kırkbeşliler"in.[1] Mitscherlichler ayrıca psişik hareketsizlik sorununun 1950'ler boyunca ve 1960'lara kadar devam ettiği konusunda ısrar etmiştir".[2]

Çalışmaları kendi içinde önemliydi (Bölüm 41'de Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası entelektüel hayatına dair diğer analizlerle nasıl örtüştüğünü inceledik). Ancak bu sonuçlar, Almanya'nın çağdaş dünyadaki entelektüel ve ahlaki yaşamının tartışmasız en belirgin yönü olan bir sanat formu olan Alman edebiyatının İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana nasıl bir seyir izlediği hakkında bilgi edinmemize yardımcı olmaktadır.

Tespit edeceğimiz yeni unsurların, iki geleneksel ve fazlasıyla tanıdık kaygı tarafından desteklendiğini görüyoruz. Öncelikle, İngiliz edebiyatının ana gövdesi en iyi şekilde "zarif eğlence" (Keith Bullivant'ın ifadesi) olarak tanımlanabilirken, modern Alman edebiyatının, Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi, çağdaş siyasi ve sosyal gelişmelerle çok daha yakın bir ilişki içinde olduğunu, en iyi anlamda angaje olduğunu veya olmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Bu bir kez daha Henry Sidgwick'in "ahlak kumkuması" terimine uzanan hayaletini ortaya çıkarıyor, ancak ileride göreceğimiz gibi, burada pek geçerli değil. İkinci olarak, çağdaş Alman edebiyatının, gerçekçilik ve "içsellik" arasındaki,

daha önce birden fazla kez karşılaşılan o tanıdık çatışmayla, Innerlichkeit'ın edebiyatın gerçek alanı olduğu, rasyonel düşünce süreçlerinden elde edilen bilginin aksine şairin veya romancının "sezgisel bilgeliğinin" gerçekten önemli olduğu ve diğer her şeyin, özellikle de gerçekçiliğin önemsiz olduğu (Almanca'da *Triviallíteratur*) konusundaki ısrarla işaretlendiğini (rahatsız edildiğini?) söyleyebiliriz.[3]

1945'ten sonra bir süre boyunca, fiziksel enkazın (Almancada *Trümmer*) her yerde bulunması, yazarların hayal gücüne kendini dayattı, ancak *Trümmerliteratur* olarak adlandırılan bu edebiyat, kalıcı başarı yolunda pek bir şey üretmedi. Bunun ötesinde, 1945'ten sonra Alman edebiyat hayatında ani bir radikal kırılma, yenilikçi bir patlama veya parlak bir durak olmadığını söylemek şaşırtıcı bir şey mi? Birinci Dünya Savaşı hakkındaki büyük kitapların ortaya çıkmasının yıllar aldığı hatırlanana kadar böyle bir dönüm noktası beklenebilirdi (bkz. Bölüm 31, s. 468). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki gecikme daha da büyük olmuştur. 1960'lardaki dikkatli edebi yeniden yapılanma, 1947'de kurulan ve genç Alman yazarları temsil ettiği varsayılan Gruppe 47'nin (Grup 47) başarılarının bile çok abartıldığını gösterdi.

Gerçekten de *Stunde Null* diye bir şey yoktu, ya da deyimin ima ettiği gibi sıfır saat diye bir şey yoktu ve işin aslı Ernst Jünger ve Gottfried Benn gibi yazarlar 1945'ten sonra hala hayattaydı ve modernist hareketi Aydınlanma'nın insana giydirdiği "sahte bir deli gömleği" olarak reddediyorlardı; "insan doğasını hesaba katmadığı" için yanlıştı. Bu yazarlar hala modern Alman tarihi boyunca anlattığımız "iç dünyaya" odaklanmışlardı. Ancak değişime karşı çıkan tek faktör bu değildi. Savaşın hemen ardından kendilerini içinde buldukları yeni koşullara karşı bireysel tepkilerini ortaya koymaya çalışan ve çoğu eski asker ve/veya savaş esiri olan diğer birçok yazar, diğer şeylerin yanı sıra, Amerika'nın kolektif suçluluk yaratma takıntısı tarafından engellendi. Bazı açılardan bu da bir başka deli gömleğiydi.

Mitscherlichlerin de gösterdiği gibi, Almanya -her iki Almanya da- eski kimliklerinden "sıyrılmak" için çok uğraştı ve bunun yerine galiplerle, Sovyetler Birliği ya da Amerika ile aynı hizaya geldi (Japonya'nın da yaptığı gibi). Her ikisi de Batı'da Konrad Adenauer'in "ekonomik mucizesini", Doğu'da ise "Sovyet bloğunun en başarılı ekonomisini"[4] yaratan "akıl almaz bir yeniden yapılanma çabasına" girişti.

Bu karışık koşullarda, özellikle genç olmayan (hepsi de şüpheci kuşağın üyeleri olan "Kırkbeşliler"), ancak savaş sonrası dünyada Almanya'nın yakın geçmişiyle ilk yüzleşen üç yazar ortaya çıktı.

İlk olarak Heinrich Böll'den (1917-85) bir dizi uyarı ve protesto geldi. Köln'de doğan ve savaşta dört kez yaralanan Böll, Nazi yıllarının ahlaki

başarısızlıklarını çok keskin bir şekilde hissetti (Hitler Gençliği'ne katılmaya direndi) ve kaos ve vahşeti, karaborsayı, açlığı, evsizliği kaydetmek için çok fazla enerji harcadı. *Wanderer, kommst du nach Spa...* (Yolcu, Sparta'ya Varırsan Eğer; 1950) filminde, ölümcül şekilde yaralanan bir okul çocuğu-asker acil ameliyathaneye götürülür ve burası sadece altı ay önce terk ettiği okulun ta kendisi çıkar. Orada, yıkıntıların arasında, tahtaya kendi el yazısıyla karalanmış Yunanca bir epigramı tanır. Bize gösterilen sadece kendi ölümü değil, aynı zamanda Bildung'un da ölümüdür.[5] Böll'ün Alman dostlarına yaptığı temel uyarı "refahın unutkanlık getirebileceği" yönündeydi. *Billard um halb zehn* (Dokuz Buçukta Bilardo; 1959) ve *Ansichten eines Clowns* (Palyaço; 1963) gibi kitaplarında, Adenauer'in "her zamanki gibi iş" doktrininin aileler içinde ahlaki açıdan zarar verici çatışmalara nasıl yol açtığını, genç neslin yaşlılara nasıl karşı çıktığını araştırdı. Bu çatışma daha sonra 1970'lerin sonlarında baba romanları olarak adlandırılan Vaterromane serisinde pekiştirilecekti.

Böll'ün çalışmaları *Die verlorene Ehre der Katharina Blum oder Wie Gewalt entstehen und wohin sie fuhren kann* (Katharina Blum'un Çiğnenen Onuru ya da Şiddet Nasıl Gelişir ve Nereye Götürebilir; 1974) adlı kitabıyla doruğa ulaştı; bu kitapta Böll, Axel Springer basınına, 1970'lerde Almanya'nın şeklini bozan teröristlere "zihinsel olarak yol hazırladıklarını" düşündükleri öğrencilere ve solculara karşı hükümetin güvenlik güçlerinin otoriter taktiklerini savunduğu için saldırıyordu.[6] Kuşkusuz Böll'ün kitapları kapitalizmin patolojileri üzerinde duruyor gibi görünüyor ve bu nedenle çalışmaları Doğu Avrupa'da her zaman çok popüler oldu. 1972'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan Böll, Sovyetler Birliği'nden kovulduğunda Alexander Soljenitsin'e sığınma hakkı vermişti ve Steve Crawshaw, *Katharina Blum*'un ve onun filminin bir dönüm noktası olduğunu, sonrasında geçmiş hakkında konuşma konusundaki sessizliğin ve birçok eski Nazi'nin hala iktidar mevkilerinde olduğu gerçeğinin nihayet aşıldığını söylüyor.* (Bu 1974'te yaşanıyordu ki Mitscherlichlerin argümanını destekliyor.)

Üçlünün ikincisi, 1999 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan Günter Grass (d. 1927), en çok Danzig Üçlemesi olarak adlandırılan ve *Katz und Maus* (Kedi ve Fare; 1961) ve *Hundejahre* (Köpek Yılları; 1963) ile tamamlanan, Danzig ve çevresinde Nazizmin yükselişini konu alan *Die Blechtrommel* (Teneke Trampet; 1959) ile tanınır. Görünürde *Teneke Trampet*, üç yaşındayken büyümeyi durdurmaya karar veren ve ardından sadece teneke bir trampetle hayatın içinde sürüklenmeye devam eden Oskar Matzerath'ın hayatını takip eder.

* Crawshaw, Braunschweig'daki Georg Eckert Okul Kitapları Araştırma Enstitüsü'nü ziyaret ettiğinde, ders kitaplarının "büyük çoğunluğunun" gerçeklerle yüzleşmekten kaçınmasını "dikkate değer" bulmuştur. Bunlarla birlikte, 1961'deki Eichmann duruşmasından sonra tonun daha erken değiştiğini söyledi.

Hitler Reich'ının en gülünç ve korkunç absürtlükleri bile ona hiçbir şekilde dokunmuyor gibi görünse de, günlerini anılarını yazdığı bir akıl hastanesinde sonlandırır.[7] Bununla birlikte, kitap Grass'ın Bildungsroman'ın kendini beğenmiş (ukala) geleneği olarak gördüğü şey üzerine bir hicivdir. Kitap üslup açısından etkisini, anlatıda ortaya çıkan çocuksu anlayış ile Grass'ın Almanya'nın savaş sonrası çıkmazına bir metafor olarak tasarladığı süper sofistike dili karşıtlaştırarak elde eder: teknik virtüözite ile yetersiz bir ahlak. Bir sahnede sadece soğan servis eden şık bir restoran anlatılır. İnsanlar "gözyaşsız [yirminci] yüzyılda" ağlamayı deneyimleyebilmek için soğandan zevk alırlar. Bu "eksik biçimlendirilmiş" ahlak, ilerleyen yıllarda Grass'ın kafasını kurcalayacaktır.[8]

Hem Böll hem de Grass kendilerini savaş sonrası Almanya'sının ahlak bekçileri olarak gördüler.[9] Her ikisi de barış hareketine siyasi olarak dahil oldular, ancak 2006 yılında kendisinin de Waffen-SS üyesi olduğu ortaya çıkınca Grass'ın rolünün parlaklığı azaldı.[10] Herkes bunun sadece yanlış yönlendirilmiş bir gencin "görevini yapması" olduğunu kabul etmedi.

Onu eleştirenler arasında, kendisi de Wehrmacht'ta bulunmuş ve savaş sırasında Nazi Partisi'ne katılmış olabilecek olan, üçlünün üçüncüsü Martin Walser (d. 1927) de vardı. Walser diğer ikisinden çok daha nüktedan bir yazardı, iğneleyici bir üslubu vardı, ancak Almanya dışında pek tanınmıyordu. Başlangıçta baskın teması fare yarışının orta sınıf çalışanlar üzerindeki etkileriydi (*Halbzeit* [Yarı zaman; 1960] ve *Das Einhorn* [Tek Boynuzlu At; 1966]), ancak daha sonra ve daha ilginç bir şekilde bölünmüş bir ülkede yaşamanın psikolojik sonuçlarını araştırdı (*Dorle und Wolf* romanında olduğu gibi, *No Man's Land* olarak çevrildi; 1987). Walser geçmişe dönüp bakmak istemiyordu, hele de kamuoyu önünde: Almanya'nın bugünkü sorunları çok daha ağır basıyordu. İngilizce konuşulan dünyada en çok bilinen eseri *Ein fliehendes Pferd*'dir (Ürkmüş bir At; 1978).[11]

Yas Oedipus'a Dönüşüyor

Dolayısıyla, özellikle Böll ve Grass, nihayet Üçüncü Reich ile yüzleşmeye başlamış ve 1960'lar ve 1970'lerde filizlenecek olan bir iştahı harekete geçirmişlerdi. Ancak kolektif başarıları bundan daha genişti. Keith Bullivant'ın sözleriyle, "Nihayet aşkın bir dünyayla ilgili nihai endişe ortadan kalkmış, hayatın büyük sorunlarının günün sorunlarına aldırmadan alegorik ve mistik bir şekilde ele alınması sona ermişti."[12]

Ancak bu sırada hiçbiri genç değildi ve bu nedenle 1960'ların öğrenci radikalizmiyle, örneğin Max Frisch, Peter Schneider ve Peter Weiss ile aynı ölçüde ilgilenmediler. Bu genç kuşak, 1970'lerin başındaki (Baader-Meinhof) terörizminden de çok etkilendi, özellikle de devlet kurumlarının *hala* otoriter

olan içgüdülerini kışkırttığı (ve dolayısıyla ortaya çıkardığı) için. Özellikle Schneider'in *Lenz* (1973) ve Frisch'in *Stiller* (1964) adlı eserleri, bir önceki bölümde değinilen 1968 civarında demokratik değerlerin içselleştirilmesinden önceki otoriter zemini incelemektedir. Bu durum 1970'lerin sonunda "Alman Sonbaharı" olarak bilinen ve başsavcı, üst düzey bir bankacı ve Alman Sanayi Federasyonu başkanının suikasta kurban gittiği olayla doruğa ulaşmıştır. Yazarlar ve hükümet arasındaki uçurum terörizm dönemlerinde daha da derinleşti. Yazarlar devleti yurttaşlık haklarını kısıtlamakla suçlarken, politikacılar da yazarların "anarşizme zihinsel destek" verdiği iddiasını tekrarladı.

Ancak tüm Alman edebiyatı bu "geçmişle hesaplaşma" kalıbına sığdırılamaz. Eleştirmenler Hans Magnus Enzensberger ve Walter Jens, 1970'lerden itibaren Alman yazarların en geniş anlamda (sivil haklar, Alman topraklarındaki ABD nükleer füzeleri, sekülerleşme) politik olarak daha bilinçli olmaya hazır olduklarına, bu "yeni gerçekçiliğin" önemli yönlerinin dile vurgu (*Sprachrealismus*), belgesel anlatı (somut gerçekçilik) ve başka yerlerde olduğu gibi Almanya'da da kadın hareketinin ortaya çıkışı olduğuna dikkat çektiler. Muhtemelen buradaki en önemli isimler, her ikisi de Avusturyalı ve her ikisi de Katolik olan Ingeborg Bachmann (1926-73) ve Elfriede Jelinek (d. 1946) idi. Jelinek, *Die Klavierspielerin* (Piyanist; 1983) ve özellikle de *Lust* (Şehvet, 1989) adlı kitaplarında, kadınların hala aynı eski şekilde, çoğu zaman seks objesi olarak muamele gördüğü sözde modern film ve medya dünyalarını ifşa etmiştir.[13] Jelinek'in üslubu, okuyucuyu, özellikle de erkek okuyucuyu pornografinin kadınları nasıl etkilediğiyle yüzleştirmek için kasıtlı olarak soğuktur.[14]

Vaterromane ya da "baba romanları", ebeveynlerin Nazi geçmişinin yüküyle bir tür kolektif Oedipal isyanla yüzleşerek 1970'lerin sonunda Alman edebiyatında ayrı bir alt tür oluşturdu. Bu eserlerin (gecikmeli) zamanlaması, Mitscherlichler'n vardığı sonuçları güçlendirmektedir.[15]

Yazarlar Birliği ve Doğu Almanya'daki Okurlar

Doğuda başka bir Almanya, Deutsche Demokratische Republick (DDR) ya da Alman Demokratik Cumhuriyeti (DAC) vardı; bu ülke okullarda din derslerinin kaldırıldığı, sansürün uygulandığı ve gevşetildiği, dayatıldığı ve gevşetildiği, konuların sınırlandırıldığı ve nihayetinde yetkililerin bir noktaya kadar kabul edeceği bir dizi kod, alegori ve alt metin yaratmayı ve özümsemeyi öğrenen örtük bir okur ve yazar ittifakı yaratan kendi yörüngesinden geçti. Sonuç olarak Doğu Almanya "*Leserland*", yani Okurlar Ülkesi olarak anılmaya başlandı.[16] Başlangıçta bir iyimserlik vardı; Anna Seghers gibi yazarlar yepyeni sosyalist devleti Üçüncü Reich'a karşı uygulanabilir bir alternatif olarak sunuyor, hatta Goethe'nin ve Schiller'in Weimar'ı ile karşılaştırmaya

cesaret ediyorlardı.[17] Bu durum uzun sürmedi. 1950'lerin sonlarından itibaren, Bruno Apitz'in Buchenwald hakkındaki en çok satan kitabı *Nackt unter Wolfen* (Kurtlar Arasında Çıplak; 1958), Hermann Kant'ın *Die Aula* (Konferans Salonu; 1965), Ulrich Plenzdorf'un *Die neuen Leiden des jungen W.* (Genç W.'nin Yeni Acıları; 1972) ve Christa Wolf'un *Kassandra* (1983) başta olmak üzere çeşitli kitaplarında yazarlar, komünist devletin büyük bir kısmının merkezileşmesi nedeniyle estetik olarak nelerin kaybedildiğini düşündüler. Burada, daha sonra olduğu gibi, doğrudan eleştirinin olmadığı yerde sanatsal ehliyete izin verilmiştir.[18]

Kadın yazarların Doğu Almanya'da parlaması beklenirdi çünkü Doğu Almanya (resmi olarak) cinsiyet eşitliğine bağlıydı ve bu durum doğum izni ve kreş gibi konuları düzenleyen yasalarla destekleniyordu. Ancak bu, Doğu Almanya'nın, erkeklerin çoğunun muhafazakar gelenekçi olduğu Prusya topraklarının çoğunu işgal ettiği gerçeğini göz ardı ediyor. Bu durum, cinsiyet rolleri konusundaki çatışmayı başka hiçbir yerde olmadığı kadar köklü hale getirdi. İşte bu faktörler ya da bunlardan bazıları, belki de başka hiçbir yerde var olamayacak bir yazar olan Christa Wolf'u ortaya çıkarmıştır. *Nachdenken uber Christa T.* (Christa T. Üzerine Düşünceler, 1968) adlı eseri, Christa T.'nin bir tür Bildung'un, içinde yaşadığı komünist dünyanın sıkıcı sınırlarının izin verdiğinden daha fazla kendini gerçekleştirmenin peşine düştüğü ve yakın arkadaşının ölümcül hastalığının Doğu Almanya için bir metafor haline geldiği sade bir anlatı olan en önemli eseridir.[19] En tartışmalı olanı, Wolf'un 1979'da yazdığı ancak 1990'a kadar yayınlanmayan *Was bleibt* (Geriye Kalan) adlı kitabıydı. Kitap, Stasi tarafından gözetim altında tutulmasını ve bu hayata uyum sağlamasını ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Ancak metin ancak Wende'den ("dönüş" ya da Almanya'nın yeniden birleşmesi) sonra yayınlandığı için Wolf, Doğu Almanya'nın *içinden* "halka açılacak" kadar cesur olmadığı için saldırıya uğradı.[20]

Martin Swales'in de belirttiği gibi, bir dizi kitap Doğu ve Batı Almanya arasındaki psikolojik ve kültürel farklılıkları özellikle ele almıştır; bunlar arasında Uwe Johnson'ın *Zwei Ansichten* (İki Görüş; 1965), Peter Schneider'in *Der Mauerspringer* (Duvardan Atlayan; 1982) ve Thorsten Becker'in *Die Burgschaft* (Rehin; 1985) adlı kitapları sayılabilir.[21] İngiltere'ye yerleşen Johnson, kitaplarında karakter hakkında basit, tek bir gerçeğin olamayacağını göstermiştir; bu, Almanya'da başka yerlerde olduğundan daha fazla yankı uyandıran bir argüman (veya mesaj) olmuştur.

Doğu ve Batı arasındaki en büyük kültürel farklardan biri, daha önce de anlaşılacağı üzere, ifade özgürlüğüdür. 1976 yılında Doğu Almanya, Wolf Biermann'ı "çok fazla rahatsız edici gerçeği söylediği için" vatandaşlıktan çıkararak kendi ayağına kurşun sıkmıştır. Biermann bu gerçekleri şiirler ve şarkılarla

anlattı; o ve diğer *Liedermacher* ya da Şarkı Yapıcılar, 1970'lerin sonu ve 1980'lerde Duvar'ın her iki tarafındaki gençleri politize etmede önemli bir boyuttu. Biermann'ın sınır dışı edilmesi edebiyatçıların Batı'ya göç dalgasını tetikledi ve bunu devlete "zarar verebilecek" her türlü materyali suç sayan "Lex Heym" yasasının çıkarılması izledi - bu Stefan Heym'in 1950'lerde Stalinizmin yozlaşmasına saldırdığı *Collin* romanını Batı Almanya'da 1979'da yayınlamasından sonraydı.[22] Diğerleri baskıyı sürdürdü. Peter Handke'nin *Die Stunde der wahren Empfindung* (Gerçek Duygu Saati; 1975), Christoph Meckel'in *Suchbild: Uber meinen Vater* (Resimli Bulmaca: Babam Hakkında; 1980) ve Volker Braun'un *Hinze-Kunze-Roman*'ında (Her Tom, Dick ve Harry Romanı; 1985) baskın tema, siyasi kısıtlamalar ile ölü bir psikoloji arasındaki bağlantılardı.

Bu da Doğu Almanya'nın içeriden eleştirisinin -yaygın olmasa da- en azından aktif olduğunu gösteriyor. Bu durum Günter Kunert'i, bu kadar çok yazar Doğu Almanya'yı sürekli olarak meşrulaştırmasaydı, Doğu Almanya'nın çok daha önce çökmüş olacağını iddia etmekten alıkoymadı ve Peter Schneider de buna katıldı. 1989'dan sonra, şimdi inanılmaz görünse de, birden fazla Doğu Alman yazar federal/kapitalist devlete "ütopik bir alternatifin" ölümünden pişmanlık duyduklarını açıkladılar. Christa Wolf'un 1990'da verdiği bir röportajda "büyük ideolojilerin sadece giderek daha şüpheli hale gelmekle kalmayıp, aynı zamanda daha az önemli hale geldiği, artık ahlaki değerler veya davranışlar konusunda bir rehber sunmadığı" yönündeki argümanı daha az anlamlı değildi.[23] Bu tür görüşler, Enzensberger tarafından kaybedilen "temel deneyimler" ve "yavaş ilerleyen Pazar günleri" için duydukları ıstırap nedeniyle acımasızca alaya alındı.[24]

ALMAN IZDIRABININ BOYUTLARI

Savaş sonrası Alman edebiyatını bir ya da iki basit kalıba sıkıştırmamamız gerektiğini bir kez daha hatırlayalım ("Bizde sadece sonbahar ve kış yoktu," demişti Doğu Alman aktris Corinna Harfouch, "bizde ilkbahar ve yaz da vardı").[25] Burada Avusturyalı Thomas Bernhard, Felix Mitterer ve Gerhard Roth ile İsviçreli Peter Bichsel gibi öfkeli yazarlardan bahsetmeliyiz. Bernhard 1989'da, tam birleşme gerçekleşirken öldü, fakat bu o (ve onun gibiler) ülkesini "aşağılık bir yer", geçmişiyle asla yüzleşmemiş soğuk ve izole bir "ahlaksızlık çukuru" olarak kınayan bir dizi kitap yayınlamadan önce olmadı. Kitaplarının başlıkları bu kararını yansıtmaktadır-*Der Keller: eine Entziehung* (Mahzen: Bir Geri Çekilme; 1979); *Die Kalte: eine Isolation* (Soğukluk: Bir İzolasyon; 1981); ve *Ausloschung: ein Zerfall* (Yok Oluş: Bir Dejenerasyon; 1986).[26]

Yüzyılın sonuna doğru Böll, Grass ve Walser'e paralel üç yazar ortaya çıktı. Bernhard Schlink'in en iyi bilinen kitabı Der Vorleser (Okuyucu; 1995),

1950'lerde geçiyor ve eğitimsiz bir tramvay kondüktörü olan yaşlı bir kadın olan Hanna ile ilişkisi olan, sonradan hukuk öğrencisi olan genç bir kızın hikayesini anlatıyor. Hanna'nın bir toplama kampında gardiyan olarak gizli bir geçmişi olduğunu ancak kitabın içine girdikten sonra keşfediyoruz. Olayın açığa çıkmasıyla birlikte Hanna'ya sempatik bir karakter olarak yaklaşıyoruz, ancak Schlink'in asıl vurgulamak istediği Hanna'nın suçunu kabul etmesi ve savaş sonrası Almanya'da, daha küçük suçlar işleyenlerin suçlarını kabul etmelerinin, çok daha büyük yanlışlardan sorumlu olanlara göre daha kolay olduğu. Schlink'e göre, büyük ve küçük kötülükler arasında ayrım yapmak, geçmişin üstesinden gelmenin önemli bir unsurudur. Bu da bir bakıma Mitscherlich'in, bir savaş suçlusu ne kadar büyük suçlar işlemişse, psişik hareketsizliğe saplanma olasılığının da o kadar yüksek olduğu yönündeki argümanını tam bir döngüye sokuyor. Kısmen gerçek bir kadına dayanan Hanna karakteri, Londra *Sunday Times*'da Tom Bower tarafından yapıbozuma uğratılmış ve okuma yazma bilmeyen böyle bir figürün Üçüncü Reich'ta nasıl var olamayacağı gösterilmiştir.[27]

W. G. Sebald, son ve en bilinen kitabı olan *Austerlitz*'de (2001), 1939'da Prag'dan Galler'e tahliye edilen ve geçmişini aramaya çıkan bir çocuğun hikayesini anlatır. Bir aşamada on sayfa uzunluğunda tek bir cümle içeren ve toplama kamplarına, onlardan geriye kalanlara yapılan bir ziyareti anlatan bu yolculuk, onu Goethe'yi anımsatan sakin bir dille, Sebold'un *Luftkrieg und Literatur*'da (Hava Savaşı ve Edebiyat, 1999) tekrar ele aldığı ve 1943'te Müttefikler tarafından Hamburg'un üzerine salınan ateş fırtınasının canlı bir tasvirini yaptığı Alman acısıyla yüz yüze getirir. Bu tema, Jorg Friedrich'in bombardımanlarda ölenlerin sayısındaki dengesizliği anlatan altı yüz sayfalık *Der Brand* (Ateş; 2002) adlı kitabında daha da keskin bir şekilde ele alınmıştır. Özellikle Hamburg ve Dresden'e yapılan iki gece baskınında 80.000 kişi ölmüştür ki bu sayı tüm savaş boyunca Birleşik Krallık'ta bombardıman nedeniyle ölenlerin sayısından daha fazladır. Toplamda 600.000 Alman bombardıman nedeniyle ölmüştür ki bu rakam İngiliz ölümlerinin on katından fazladır. Friedrich Nazileri mazur göstermeye çalışmıyor ya da "tehlikeli derecede yumuşak" davranmıyordu - 1984'te *Die kalte Amnestie* (Soğuk Af) adlı kitabında Batı Alman kurumlarının savaştan sonraki yıllarda Nazizm tarafından nasıl "enfekte edildiğini" listelemişti. Ancak Müttefiklerin toplu katliamlarının hiçbir askeri kazanç getirmediğine dikkat çekmiştir.[28]

Aynı yıl Günter Grass *Im Krebsgang*'ı (Yengeç Yürüyüşü) yayınladı. Bu kitap yine hafıza ve Almanların çektiği acılar meselesini, Ocak 1945'te bir Sovyet denizaltısı tarafından torpillenen ve 9.000 yolcunun hayatını kaybettiği Wilhelm Gustloff yolcu gemisinin batırılması üzerinden ele alıyordu. Bu olay, *Titanic*'in altı katı kayıpla şimdiye kadarki en büyük deniz felaketi olmuştur.[29]

Steve Crawshaw'un da belirttiği gibi, bu yazarlar hoş olmayan gerçekleri "unutturmaya" çalışmamaktadır: Almanların çektiği acılar ile Yahudilerin çektiği acılar eşit değildir. "Ancak her ikisi de gerçektir. Almanya bazen değişmez olarak görülüyor. Gerçekte ise, Almanya'nın bazen kendisinin de fark ettiğinden daha hızlı bir şekilde, geleceğe ve daha önce görmediğimiz bir Almanya'nın yaratılmasına doğru hareket eden bir yengeç yürüyüşçüleri ulusudur."[30]

Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung'un sanat ve edebiyat bölümünün editörü Volker Weidermann, Almanya'nın yakın dönem edebiyat tarihi konusunda bir otorite haline gelmiştir. 2008 yılında *Das Buch der verbrannten Bucher* (Yanmış Kitaplar Kitabı) adlı kitabını yayınladı. Bu eser, 10 Mayıs 1933'te öğrencilerin kışkırtmasıyla Nazilerin doksan dört Alman ve otuz yedi yabancı yazarın eserlerini yaktığı olayı anlatıyor. Weidermann hayatta kalan Alman yazarların izini sürerek birkaçını unutulmaktan kurtardı. İki yıl önce, aralarında Ingo Schulze, *33 Augenblicke des Glucks* (33 Mutluluk Anı; 1995), Thomas Brussig, *Helden wie wir* (Bizim Gibi Kahramanlar; 1995) ve eserleriyle pop kültürü ve yüksek ciddiyet arasında köprü kurmaya çalışan Thomas Meinecke'nin de bulunduğu okunmaya değer son Alman yazarları belirlediği *Lichtjahre*'yi (Işık Yılları) yayınladı.

Weidermann ayrıca Rostock'ta doğan, 1948'de Rusların Amerikalılarla stratejik anlaşmaları bozduğunu gösteren belgeleri Batı'ya kaçırdığı için tutuklanan ve yirmi beş yıl ağır hapis cezasına çarptırılan Walter Kempowski'ye de yer ayırıyor. Sekiz yıl sonra serbest bırakılan ve romanları 1970'lerde popüler olan Kempowski, Almanya'nın yirminci yüzyıldaki trajedisini sıradan insanların hikayeleri üzerinden anlatmaya başladı ve 8.000 günlük ve 300.000 fotoğraftan oluşan bir arşiv topladı. Ayrıca Alman tarihinde geriye doğru giden bir dizi roman yazdı ve bu romanlar onun için kahramanlıktan uzaktı. Belki de bu nedenle tanınması yavaş oldu ama 2007'de öldüğü sırada ünü giderek artıyordu.[31]

Auschwitz'den Sonra Şiir, Sessizlik ve Samimiyet

1949'da Theodor Adorno Auschwitz'den sonra şiir yazmanın "barbarlık" olduğunu söylemişti, ancak bir anlamda Almanya'da savaştan sonra şiire her zamankinden daha fazla ihtiyaç vardı. Suçluluk, keder ve utancın doğası kamusal olduğu kadar mahrem bir meseledir ve bunların mahrem terimlerle ifade edilmesi, Almanya adına yapılanlara duyulan öfke kadar savaş sonrası Alman şiirinin bir özelliği olmuştur.

Wolfgang Weyrauch erken bir dönemde *Kahlschlag* adını verdiği, "arazinin temizlenmesi", dilin arındırılması, geçmişin "molozlarının" atılması ve temizlenmiş ve tazelenmiş ama aynı zamanda değerli bir dil icat etme ihtiyacını

tespit etti. Auschwitz'den sonra gerçekleştirilen ilk başarılı Alman şiiri olan Günter Eich'in çarpıcı sadelikteki "Inventur" (Envanter; 1948) şiirinin bağlamı budur; şiirin malzemesi olmadan vezin, ritim ve metafor geleneklerini bir kenara atarak, kasıtlı olarak düz bir dilin bir temizlik biçimi olarak kullanıldığı "varoluşun çıplak envanterini çıkarması" ile dikkat çeker.[32]

1950'lerde Gottfried Benn'in *Statische Gedichte*'si (Statik Şiirler) kamuoyu tarafından tanınmaya başladı. Naziler tarafından yasaklanmasına rağmen gizlice yazmaya devam etmiş ve derleme özel olarak elden ele dolaşmıştı. En iyilerinden biri olan "Veda"da Benn, 1930'ların başında "sözüme, cennetten gelen ışığıma" ihanet ettiğini ve kurtuluşun imkansız olduğunu kabul etmiştir: "Sadece iki şey vardır: boşluk ve yaratılmış benlik." Nicholas Boyle'un özetlediği üzer, "Benlik, geçmiş deneyimleriyle ya da verili bir dünyayla etkileşimlerinden oluşmayan saf bir yapı haline gelmişse, Goethe'den Lasker-Schuler'e kadar Almanya'da uygulandığı şekliyle şiire yer yoktur."[33] 1951 tarihli *Probleme der Lyrik* (Şiirin Sorunları) adlı makalesinde Benn, sanatın kendi kurallarına uyduğu ve özellikle şiirin siyasetin erişiminin dışında kalmak için samimiyet ve mahremiyeti hedeflemesi gerektiği görüşünü özetledi; şiirin kendi kuralları olan kapalı bir dünya olduğunu ve böyle kalarak kurtarıcı hale geldiğini söyledi.[34] Bu hermetizm Paul Celan, Ingeborg Bachmann ve Rose Ausländer gibi yazarlar üzerinde etkili olmuştur.[35]

Celan'ın en bilinen eseri olan "Todesfuge" (Ölüm Fügü), savaşın sona erdiği yıl, Holokost'un tüm boyutları bilinmeye başlandığında yazılmıştır. "Schwarze Milch der Fruhe" ("Şafağın siyah sütü") diye başlayan ve "der Tod ist ein Meister aus Deutschland" ("Ölüm Almanya'dan gelen bir efendidir") şeklindeki korkunç cümleyle doruğa ulaşan şiir, ölüm kamplarının bir anmasıdır ve başlığı, suçun hafızasını etkileyecek tehlikeli belirsizliği yansıtır (ve öngörür): bir füg bir müzik parçası, bir sanat eseridir, ama aynı zamanda bir kaçış, bir kaçınma, psikolojik bir hastalık ve (olabilir) bir kaçıştır.[36] Celan'ın üslubu giderek tersine döndü - buna "düzleşme", *Engfuhrung* adını verdi. Daha sonra, gerçek şiirin doğal bir "sessizlik eğilimini" yansıttığını ve bunun da Auschwitz sonrası şiir olarak anlaşılabileceğini savundu. Yahudi olan Celan 1970 yılında intihar etti.

Sessizliğe yönelik bu eğilimi herkes paylaşmıyordu. Hans Magnus Enzensberger, *Verteidigung der wolf* (Kurtların Savunması, 1957) ile hem bir yıl önce ölen Brecht'in doğal halefi hem de Brecht'in şiirin bir "kullanım nesnesi" (*Gebrauchsgegenstand*) olması gerektiği inancını benimseyen bir ekolün lideri oldu. Enzensberger'in çalışmaları öfke ve saldırganlıkla karakterize edilir; Benn ve Celan'ın amacının tam tersi olarak okuyucuları arasında daha fazla siyasi farkındalık çağrısında bulunur.[37]

Hasarlı Bir Gerçeklik

Demir Perde'nin diğer tarafında, Doğu Almanya'nın içinde, şiirin ilk zamanlardaki ortamı, çokça kullanılan "traktör dizeleri"nden ("Çocuk traktörle tanışıyor" Adorno'nun hicvettiği şekildedir) kurtulduktan ve hiç de yetenekli olmayan bir şair olan J. R. Becher 1949'da ilk kültür bakanı yapıldıktan sonra cesaret verici görünüyordu.[38] Ancak kısa süre sonra görevden alındı ve her halükarda, Doğu'daki yaşam hakkında tatsız gerçekleri art arda sıralayan bir dizi enstantane ("Der Rauch" [Duman], "Der Radwechsel" [Tekerlek Değiştirme] ve "Boser Morgen" [Kötü Sabah]) üretmek için hiç zaman kaybetmeyen Brecht'in kendisi olmadan hesaplaşmak gerekiyordu. Brecht'in 1956'da ölümünden sonra Günter Kunert boşluğu doldurmak için elinden geleni yaptı, bürokrasiyi hedef aldı ve bunu yaparken Leipzig'deki J. R. Becher Edebiyat Enstitüsü'nde genç bir şair kuşağının kışkırtılmasına katkıda bulundu.[39] Volker Braun bu ekolün en iyisiydi (ve hala en iyisidir), en iyi eseri Doğu Almanya'ya özgü yoğun kişisel rahatsızlıkları devletin açık ütopik iddialarıyla yan yana getiriyordu. Ona Sarah Kirsch ve Wolf Biermann da katıldı.[40]

En azından teoride, Doğu Alman bürokrasisi, özellikle Erik Honecker'in 1971'de yaptığı meşhur "tabu yok" konuşmasında olduğu gibi, bu sesleri teşvik etti. Ancak içsel gerilim uzun süre gizlenemedi ve 1976'da Biermann, daha önce de belirtildiği gibi, sınır dışı edildi. Atılması pek çok kişi için çok fazlaydı ve Günter Kunert, Reiner Kunze ve Sarah Kirsch de onu batıya kadar takip etti.[41]

Bundan sonra tek yol yukarı çıkmaktı. 1980'lerde *glasnost* olarak bilinen liberalleşmenin de bunda payı vardı, ancak sosyalizmin "içine doğan" ve Doğu Almanya'dan bir tür ütopya beklentisi çok az olan yeni nesil şairlerin de payı vardı. Heinz Czechowksi, Ernst Moritz Arndt ve Rainer Erb gibi yazarlar için bu sadece hasarlı bir gerçeklikti ve bunu söyleyecek cesareti kendilerinde bulmuşlardı. Wolfgang Emmerich, Doğu Almanya'nın "en önemli mirasının" lirik şiiri olacağını iddia edecek kadar ileri gitti. Bu, Anna Akhmatova'nın Rusya'nın "lirik zenginliğinin" Stalinistler tarafından yok edilemeyeceği iddiasını hatırlatmaktadır.

Doğu ve Batı Alman şairleri her halükarda 1980'lerde birbirlerine yaklaşıyorlardı; her ikisi de sosyalizmden uzaklaşıyor (Doğu Almanya'da *Abscheid nehmen*, yani "yok olan bir dünyayı terk etmek" olarak bilinir) ve her ikisi de teknolojinin amansız yürüyüşüne karşı geleneksel Alman endişesini gösteriyordu. Enzensberger burada da "Der Untergang der Titanic" (Titanik'in Batışı; 1978) adlı uzun anlatı şiiriyle öne çıktı. Joachim Kaiser, aslında Alman edebiyatının yeniden birleşmeye ihtiyacı olmadığını gözlemledi: "Onun derin toplumsallığı hiçbir zaman bozulmadı ... sadece tehlikeye girdi."[42]

Peter Schneider'in "entelektüel açıdan 1945'le karşılaştırılabilir" bulduğu 1989 Wende coşkusu sırasında ve sonrasında patlak veren şiir patlamasının ortasında, Volker Braun'un "Nachruf"u (Ölüm İlanı) 1990'ların bir paradigması olarak öne çıktı; Doğu Almanya'nın ölü ütopik hayallerinin yasını tutuyordu, ama bundan da öte, bu idealler uğruna acı çeken hayatların yasını tutuyordu. "Ölüm İlanı", "Envanter" ile bir tür parantez oluşturdu.

Yeniden birleşme aynı zamanda, çoğu Berlin'de yaşayan, Barbara Kohler ve Durs Grunbein gibi genç şairlerin ortaya çıkışına da tanıklık etti; *Grauzone morgens* (Sabah Ağartısı; 1988), *Porzellan: Poem vom Untergang meiner Stadt* (Porselen: Şehrimin Ölümü Üzerine Şiir; 2005), Dresden'in bombalanması hakkında, daha karışık eleştiriler aldı.[43]

Bu bölüme Mitscherlichlerin sonuçlarıyla başladığımızı akılda tutarak, savaş sonrası edebiyatın bu kısa incelemesi, yas alanının artık Alman yazarlar tarafından keşfedildiğini doğruluyor. İlla ki herkesi memnun edecek bir şekilde değil, ama eğer dışarıdan bakanlar modern Almanları anlamak istiyorlarsa, ilk olarak onların yaratıcı yazarlarına başvurmak zorunda. Modern Alman edebiyatı "zarif eğlence"nin çok ötesine geçiyor.

Eğlence Olarak Değil Kültür Olarak Tiyatro

Tiyatro alanında -opera ve dans da dahil olmak üzere- Brecht, Piscator, Reinhardt, Laban ve Jooss'un isimleri İkinci Dünya Savaşı'na kadar ve savaş boyunca dünyaya öncülük etmiştir. Savaştan hemen sonra Piscator, Avrupa'da, özellikle de İngiltere'de, örneğin David Hare'in çalışmalarında yankı bulacak olan yeni bir tiyatro biçimiyle ilgilenmeye başladı. Rolf Hochhuth'un Papa XII. Pius'un Holokost'u durdurmak için neredeyse hiçbir şey yapmamasındaki talihsiz rolünü ele alan *Der Stellvertreter* (Vekil; 1963) ve Baden-Wurttemberg başbakanı Hans Filbinger'i istifaya zorlayacak kadar kötüleyen *Die Juristen* (Avukatlar; 1979) bu "belgesel tiyatronun" önemli örnekleriydi.

Piscator Weimar yıllarında Brecht'in dengi olmasına ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ondan daha başarılı olmasına rağmen, Almanya'da açık bir üstünlük geliştiren Brecht oldu. 1949'dan 1956'daki ölümüne kadar Berliner Ensemble'ın hem oyun yazarı hem de yönetmeni olan Brecht'in yenilikçi sahne tasarımı Avrupa'nın her yerinde hissedilecek kadar güçlüydü. Genellikle sade olan dekorları dramayı damıtıyor, *Verfremdung* (yabancılaştırma) kavramıyla, yani aşina olanı yabancı kılma girişimiyle güçlendiriyordu, böylece seyirciler yabancılaşmayı *deneyimliyor* ve sadece pasif izleyiciler olmuyordu.

Ancak Brecht'inki hiçbir şekilde tek gelenek değildi. En dikkate değer alternatif "sıradan insanların" tiyatrosuydu. *Volksstuck* ("halk oyunu", Lessing'i izleyerek) olarak bilinen bu gelenek, savaş sonrası Alman işçi sınıfı yaşamına

odaklanmıştı ve başlıca yazarları Martin Sperr (1944-2002), Rainer Werner Fassbinder (1945-82) ve Botho Strauss (d. 1944) idi.[44] Büchner ve Wedekind, Max Reinhardt ve Fritz Lang geleneğini de görmezden gelemeyiz - Almanya dışında neredeyse düşünülemeyecek türden bir deney ve gösteri.[45] Bu oyunlar arasında Peter Weiss'ın bir akıl hastanesinde geçen ancak Fransız Devrimi'ndeki olayları anlatan *Die Verfolgung und Ermordung Jean Paul Marats durch die Schauspielgruppe des Hospizes zu Charenton unter Anleitung des Herrn de Sade* (Marquis de Sade'ın Yönetimi Altında Charenton Akıl Hastanesi Mahkumları Tarafından Sahnelenen Jean Paul Marat'ya Yapılan Zulüm ve Suikast, genellikle sadece *Marat/Sade* olarak bilinir; 1964) adlı çarpıcı draması öne çıkar. Bu tür, Heiner Müller'in 1990'da Berlin'deki Deutsches Theater'da sahnelenen yedi buçuk saatlik Hamlet-Maschine adlı oyununda varlığını sürdürmektedir.

O zamandan bu yana Alman tiyatrosu, ilk kez eleştirmenler Marcel Reich-Ranicki ve Helmut Heissenbuttel tarafından tespit edilen geç dışavurumcu eğilimler ve diğer modernist etkiler sergilediklerini söylemek dışında kategorize edilmesi zor iki yenilikçi oyun yazarına sahip oldu. İsviçreli Friedrich Dürrenmatt (1921-90) en çok Michael Patterson ve Michael Huxley'in Almanya'da savaş sonrası en çok sahnelenen dram olduğunu söyledikleri *Der Besuch der Dame* (İngilizceye *Ziyaret* olarak çevrilmiştir; 1955) ile tanınır. Ana karakter, her ikisi de gençken kendisini baştan çıkaran ve çocuğunun babası olduğunu inkar eden çocuktan -şimdi yaşlı bir adam- intikam almak için memleketini ziyaret eden, yüzü çok değişmiş zengin bir kadındır.

Dürrenmatt'ın 1990'daki ölümünden bu yana, onun görevini Peter Handke devraldı. Handke, 1960'larda *Sprechstucke* (Konuşmalar) *Publikumsbeschimpfung* (Seyirciyi Rencide Etme) ve *Selbstbezichtigung* (Kendini Suçlama) adlı oyunlarında belirgin bir olay örgüsü, karakterizasyon ya da (bazen) diyalog olmaksızın boş bir sahne sunarak iz bırakmıştı. Handke'nin dil konusundaki çekinceleri Alman tiyatrosunu felsefeye -örneğin Wittgenstein'a- bağlar ve son şeklini (şimdiye kadar) *Die Stunde da wir nichts von einander wusten* (Birbirimizden Hiçbir Şey Bilmediğimiz Saat; 1992) adlı oyununda bulur. Oyun, bir saat kırk beş dakika boyunca 400'e yakın rolü oynayan iki düzine oyuncunun mekândan geçtiği, ancak kimsenin konuşmadığı bir kasaba meydanında geçer.[46] Yönetmen Peter Stein da dalga yaratmaktadır.

Dürrenmatt'ın *Ziyaret*'inin İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana en çok sahnelenen Alman oyunu olması gibi, Kurt Jooss'un *Der grüne Tisch*'i (Yeşil Masa) de en çok sahnelenen dans-dramadır ve görünüşe göre "modern repertuardaki diğer tüm eserlerden daha fazla dans topluluğu tarafından sahnelenmiştir."[47] Jooss 1979'da öldü ve o zamandan beri öğrencisi Pina Bausch (1940-2009) kendisi ve diğerlerinin Tanztheater olarak adlandırdığı şeyi geliştirdi. Münih'teki Rudolf Laban (1879-1958), Stuttgart'taki John Cranko

(1927-73) ve Berlin'deki Mary Wigman (1883-1973) geleneği üzerine inşa edilen bu gelenek, anlatı, dışavurumculuk ve saf duygusallığın bir karışımıdır.[48] 1971'de Wuppertal Tiyatrosu'ndan aldığı *Aktionen fur Tänzer* (Dansçılar için Eylemler) siparişiyle büyük bir çıkış yaptı ve bunu kısa sürede modern klasikler haline gelen bir dizi eser izledi; bunların en iyisi, sahneyi neredeyse dolduran sandalyelerin son derece hızlı bir şekilde hareket ettirildiği *Cafe Muller*'di: Bu eseri ancak çok formda ve son derece koordineli dansçılar felaket yaşamadan sergileyebilirdi.

Bu da yine Patterson ve Huxley'in işaret ettiği gibi, tiyatronun Almanya'da "eğlence"den ziyade "kültür"ü temsil ettiği gerçeğinin altını çiziyor. Alman dilinde "show-business" kelimesinin ve Alman tiyatrosunda Broadway'in karşılığı yoktur, ancak komedilerde uzmanlaşmış bazı tiyatrolar *-Boulevardtheater-* vardır. Almanya'da tiyatro seyircisi genel olarak Avrupa mirasını yansıtan bir dizi ciddi yüksek kültür oyunu beklemektedir. Bu da başka yerlerde mevcut olanlardan çok daha fazla sübvansiyon gerektiriyor. Patterson ve Huxley'in verdiği rakamlara göre, yirmi birinci yüzyılın başında Alman tiyatrolarına verilen devlet ve belediye sübvansiyonları, Amerika Birleşik Devletleri'nin tüm sanat dalları için sağladığı kamu fonunun yaklaşık *yedi katına* ulaşırken, Berlin Opera Binası tek başına, İngiliz Sanat Konseyi'nin desteklediği *bütün* tiyatrolar için harcadığı miktarın neredeyse tamamını alıyor. Alman tiyatroları genellikle kendi arazileri içinde yer alır, iç mekanları daha özenli ve prodüksiyonları daha iddialıdır; bunun sonucu olarak da tiyatronun Almanya'nın kültürel yaşamındaki rolü başka yerlerde olduğundan daha önemli olmuştur.

Doğu Almanya'da 1980'lerde, şiirde olduğu gibi, tiyatro da, bir önceki bölümde bahsedildiği gibi, kodlanmış referanslar yoluyla, bir ölçüde de olsa, siyaset için bir tartışma odası haline gelmiştir.[49] Aslında, 1980'lerde sadece kiliseler ve tiyatrolar siyasi tartışma için bir alan sağlamıştır.

"Alman Sinemasının İkinci Neşvüneması"

Roman ve şiirde olduğu gibi sinemada da "enkaz" manzarası erken bir temaydı (Roberto Rossellini'nin *Germania anno zero*'su, 1947) ancak bu gelişen bir tür değildi. Wolfgang Staudte'nin *Die Morder sind unter uns* (Katiller Aramızda, 1946) adlı filmi daha başarılıydı; filmde travma geçiren bir doktor savaşla hesaplaşmaya ve aynı zamanda eski komutanını adalete teslim etmeye çalışıyordu.

Doğu Almanya'da film yapımı parti tarafından kontrol ediliyordu ve DEFA (Deutsche Film-Aktiengesellschaft) üretim üzerinde sanal bir tekel kurmuştu (Nazi dönemindeki UFA'dan çok da farklı değildi). İlk filmlerin hedefinde genellikle kapitalizm vardı, ancak diğer türler arasında iktidardaki SED partisinin (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands) imajını

desteklemek için "anti-faşist film", doktriner film vardı ve çocuk filmlerine de çok para harcanıyordu (aynı şekilde bir endoktrinasyon biçimiydi). Potsdam-Babelsberg'deki eski UFA stüdyoları artık DEFA tarafından kullanılıyordu; en unutulmaz Nazi karşıtı filmleri, bir piyadenin Auschwitz'e gönderilmek üzere olan Yahudi bir kadına aşık olduğu *Sterne* (Yıldızlar; 1959) idi.

Bir de Weimar Cumhuriyeti'nin "proleter filmlerine" kasıtlı bir geri dönüş olan Gegenwartsfilm vardı. Slatan Dudow'un *Unser Täglich Brot* (Günlük Ekmeğimiz, 1949) gibi yapımlarda yönetmenler Doğu Almanya'daki gerçek koşulları göstermeye çalıştılar, ancak olaylar, özellikle de 1956'daki Macar ayaklanmasının ardından daha sıkı sansür uygulandı ve 1961'de sınırın kapanmasına kadar güncel konulara tekrar izin verildi. Konrad Wolf'un Christa Wolf'un romanından uyarladığı *Der geteilte Himmel* (Bölünmüş Cennet; 1964) Almanya'nın bölünmüşlüğüne Doğu'dan bir gözle bakıyor ve genç yönetmenlerin kuşaklar arası çatışma ve hukuk sistemindeki yozlaşma gibi temaları inceleyen hafif eleştirel filmlerini teşvik ediyordu. Bu göreceli özgürlük, 1965'te SED Merkez Komitesi'nin On Birinci Plenumu ile tekrar sona erdi ve bunun sonucunda en az yarım yıllık üretim çöpe atıldı.[50] Verbotsfilme (yasaklı filmler) olarak adlandırılan bu filmler, yeni bir neslin eskiye karşı eleştirel hale geldiğinin canlı kanıtlarıydı. Erich Honecker'in 1971'de yaptığı ve sanatta tabuları kınadığı meşhur konuşmasından sonra işler bir kez daha değişti. Bunun hemen bir sonucu olarak Heiner Carow'un Ulrich Plenzdorf'un popüler romanından uyarladığı *Der Legende von Paul und Paula* (Paul ve Paula Efsanesi, 1972) büyük bir başarı kazandı. Bu film, Doğu Alman sistemi içinde bir çiftin bireysel mutluluk arayışını irdeliyor ve bu süreçte cinselliği özgürlük ve modernliğe ulaşmanın bir aracı olarak tanıtıyordu. Frank Beyer'in yine bir romandan uyarladığı *Jakob der Lugner* (Yalancı Jacob; 1974), savaş zamanında radyosu varmış gibi davranan ve arkadaşlarının moralini yüksek tutmak için onlara "haberler" uyduran bir Yahudi'nin hikayesini anlatıyordu. Bu film, Akademi Ödülü'ne aday gösterilen tek DEFA filmi olmuştur.[51]

Batı Almanya'da da savaştan hemen sonra "moloz" filmleri üretilmiş olsa da, Almanların kendi çalışmaları genellikle dublajlı Amerikan filmlerinin akınına uğradı. Bunun dışında, bu dönem *Heimatfilme* (güvenli, kaçak, hayaletsiz romanslar) ile karakterize edildi.

Amerikan filmlerinin Almanya üzerindeki etkisi hakkında iki görüş vardır. Bunlardan biri Alman kültürünü önemsizleştirdiği, diğeri ise Almanların Nazi geçmişinden kopmanın bir yolu olarak Amerikan kültürünü isteyerek benimsediğidir.[52]

Aslında bu dönemde (Batı) Alman film endüstrisi o kadar zayıftı ki 1961'de Berlin Film Festivali'nde Federal Film ödülü verilmedi. Bu jestin bir etkisi olmuşa benziyor ve sadece bir yıl sonra Oberhausen Kısa Film Festivali'nde

yirmi altı genç yönetmenden oluşan bir grup Das neue Kino, yani Yeni Alman Sineması'nın kuruluş belgesini imzaladı. Oberhausen Manifestosu olarak bilinen bu belge, genç yönetmenlerin yeni filmlerini sübvanse edecek bir kuruluşun, Kuratorium junger deutscher Film'in ortaya çıkmasını sağladı. Ancak pratikte Alman sineması gerçek rönesansını 1960'ların sonu ve 1970'lere kadar yaşamadı ve çoğu rönesans gibi bu da hemen hemen aynı zamanda olgunlaşan gerçek "yıldızlar" takımyıldızıyla ilgiliydi.

Werner Herzog 1968'de ilk uzun metrajlı filmi *Lebenszeichen*'i (Yaşam Belirtileri) yayınladı; bu film, tuhaf yalnızların ve dışlanmışların yaşadığı ama yakıcı bir mizahla kurtarılan bir dizi eserin ilkiydi. Herzog'un filmleri, kendi deyimiyle, sinema gerçekliğinin "muhasebeci gerçeği" yerine "vecd dolu gerçeği" göstermeyi amaçlıyor. Yalnızlığı, içsel durumları, "içsel manzaraları" keşfediyorlar -Caspar David Friedrich favori sanatçılarından biridir. Herzog, "Turizm bir günahtır" ve yirminci yüzyıl "feci bir hatadır" demektedir. "Teknolojik uygarlık"tan duyduğu nefret Heidegger'inkini andırsa da, "kolektif rüyaları" için Los Angeles'ta yaşıyor ve orayı seviyor."[53]

Hemen hemen aynı dönemde Rainer Werner Fassbinder de yalnızlık ve izolasyonun iç dünyalarını inceleyen gangster filmleri üçlemesini üretti (*Liebe ist kalter als der Tod* [Aşk Ölümden Daha Soğuktur] Hanna Schygulla'yı dünyaya tanıttı). Herzog ve Fassbinder'i 1970'te Wim Wenders ve yine köksüz, tekinsiz yalnızların yaşadığı, en önemlisi *Summer in the City* (Şehirde Yaz) olan ünlü yol filmleri izledi.[54]

Fassbinder, Alexander Kluge, Margarethe von Trotha, Volker Schlöndorff ve Reinhard Hauff gibi yönetmenler Nasyonal Sosyalizmin kötülüklerine karşı hiçbir şekilde kör değillerdi ancak Martin Walser gibi göçmen işçiler (Fassbinder'in *Angst essen Seele auf* [Korku Ruhu Yiyor; 1974]) ve terörizm (kolektif film *Deutschland im Herbst* [Sonbaharda Almanya] ve Reinhard Hauff'un *Messer im Kopf*[Kafadaki Bıçak], her ikisi de 1978) gibi yirminci yüzyılın sonlarına ait meselelerle ilgilenmeyi tercih ettiler. Hans Jürgen Syberberg dört bölümlük *Hitler, ein Film aus Deutschland* (Hitler, Almanya'dan Bir Film, 1977) filminde Nazizm ile yüzleşse de, Almanya'nın bölünmüşlüğü bu kuşak yönetmenler tarafından büyük ölçüde keşfedilmeden bırakıldı.[55]

1980'lerde film endüstrisine devlet desteği azaldı, ancak yetenek akmaya başladı. Bu dönemde Edgar Reitz'in 1984 tarihli, kurgusal Hunsruck köyü Schabbach'taki yaşamı anlatan ve hem Almanya'da hem de başka ülkelerde televizyonda gösterildiğinde büyük ilgi gören on bir bölümlük Heimat'ı ve Wim Wenders'in *Der Himmel über Berlin*'i (Arzunun Kanatları, 1987) gösterime girdi. Kısmen Peter Handke tarafından yazılan bu film, Berlin'de dolaşarak sıradan insanları ve onların sorunlarını dinleyen, çocuklar dışında kimsenin görmediği iki meleğin öyküsünü anlatıyor. Cannes Film Festivali'nde ödül

kazandı. 1980'ler aynı zamanda Hartmut Bitomsky'nin *VW-Complex*'i başta olmak üzere çok iyi belgesellerin ve Margarethe von Trotha'nın da aralarında bulunduğu yeni kadın yönetmenlerin bir dizi filminin çekildiği yıllardı.

1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması, Helmut Dietl'in "Hitler Günlükleri" fiyaskosunu hicveden *Schtonk!* (1992) ve Christoph Schlingensief'in çılgın bir Wessi ailesinin Ossis'i arayıp elektrikli testere ve balta kullanarak onları sosis haline getirdiği, tüketim kültürünün acımasız bir parodisi olan *Das deutsche Kettensagenmassaker* (Alman Testere Katliamı; 1990) ile başlayan, en beklenmedik olanı yeniden birleşme komedisi olan birçok filmin yapımını teşvik etti. *Elveda, Lenin!* (2003) filminde, Doğu Almanya'da normale yakın bir hayat süren Christiane, Ekim 1989'da ilk büyük hükümet karşıtı protestonun gerçekleştiği gün kalp krizi geçirir ve komaya girer. Birkaç ay boyunca kendine gelemez, o sırada Doğu Almanya yok olmak üzeredir. Doktorlar herhangi bir şokun onu öldürebileceği konusunda uyarır, bu nedenle çocukları Doğu Almanya hala varmış gibi davranmak zorunda kalır. Bu arada değiştirdikleri eski mobilyaları geri getirirler ve bazı değişiklikleri "açıklayan" "yayınlar" uydururlar (hükümet, Wessis'in kapitalist emperyalizmden kaçan mülteciler olarak doğuya kaçmasına cömertçe izin vermiştir). Florian Henckel'in yazıp yönettiği ve 2007'de En İyi Yabancı Film Oscar'ını kazanan *Das Leben der Anderen*'de (Başkalarının Hayatı) bir Stasi memuru, parçası olduğu rejime olan sempatisini giderek yitirir. Gözetim altında tuttuğu bazı insanlara yardım etmeye çalışsa da, çeşitli seviyelerdeki yolsuzlukların birleşerek, kendisinin de istemeden tuzağa düşürülmesine yardım ettiği bir kadının intiharıyla sonuçlanan bir trajedi yaratmasını engellemek için hiçbir şey yapamaz.

Alman televizyon kültüründe üç şey öne çıkıyor. Birincisi, çok popüler olması: ZDF ya da Zweites Deutsches Fernsehen, yani İkinci Alman Televizyon Kanalı, Avrupa'nın en büyük televizyon kanalıdır. İki, uluslararası alanda Alman müziği, resmi, dansı ya da filminden çok daha az etkiye sahip. Üçüncüsü -belki de en ilginci- Almanya'da televizyon kültürünün etkisi konusunda diğer ülkelere kıyasla çok daha fazla tartışma yaşanmıştır. Helmut Schmidt, Almanya Başbakanı olduğu dönemde kablolu televizyonu "nükleer enerjiden daha tehlikeli" olarak damgalamıştır. Gunther Anders, Hans Magnus Enzensberger ve Jürgen Habermas gibi birçok profesyonel eleştirmen televizyonu kültürel bir "kara delik" olarak görme konusunda hemfikirdir.

Müzikte Darmstadt'ın Hakimiyeti

Asla unutmamalıyız ki müzik, Üçüncü Reich döneminde resim ve bilim gibi diğer faaliyetler gibi zarar görmemişti. Olanlara rağmen, savaş sonrası Almanya'sı enkazın ötesinde hala -inanılmaz bir şekilde- 150 kadar opera binası

ve orkestraya, müzik eğitimi için eşsiz konservatuarlara, eşsiz kalitede ve özgünlükte müzik bilimi üreten su katılmamış bir müzikoloji geleneğine ve diğer tüm ülkelerden daha fazla sayıda müziğe adanmış özel süreli yayına sahipti.[56]

Batı Almanya'da bestecilik ve müzikal üretim, "ekonomik mucize" kendini göstermeye başladıktan sonra eski konumunu hızla geri kazanmıştır. Richard Strauss 1948'de "Kendimi aştım" demişti ama bu doğru değildi; ertesi yıl her zaman popüler olan *Vier letzte Lieder* (Son Dört Şarkı) adlı eserini üretti.[57] Berlin Filarmoni 1947'den 1954'e kadar Wilhelm Furtwangler yönetiminde, daha sonra da piyanoda dahi bir çocuk olan Herbert von Karajan yönetiminde, Goebbels öncesi üstünlüğünü hızla geri kazandı ve Deutsche Grammophon Gesellschaft da aynı şekilde yeniden canlandı.[58] Karajan'ın Nazi geçmişi peşini bırakmamış (1935'ten itibaren parti üyesiydi), 1942'de ikinci eşiyle evlenip de eşinin çeyrek Yahudi olduğu ortaya çıkınca NSDAP eşini Almanya'nın beş "fahri Aryanı"ndan biri yapmıştı. Isaac Stern ve Itzhak Perlman gibi birçok müzisyen Nazi geçmişi nedeniyle Karajan ile çalmayı reddetti ve 1946'da Sovyet işgal yetkilileri tarafından şeflik yapması yasaklandı.

Baskı onu etkilemeye başlamış mıydı? Carl Jung'dan psikanalitik yardım istedi ama Karajan 1948'de Londra'da yeni kurulan Philharmonia Orkestrası'nın kurulmasına destek oldu ve 1955'te Furtwangler'in yerine Berlin Filarmoni'nin ömür boyu müzik direktörlüğüne atandı, iki yıl sonra da Viyana Devlet Operası'nın sanat direktörü oldu.[59] Salzburg Festivali ile de yakından ilgilendi ve sonraki otuz yıl boyunca "ekonomik mucizenin dehası" olarak birçok sanatçıyı (Anne-Sophie Mutter, Seiji Ozawa) keşfetti ve yaklaşık 200 milyon plak satarak tüm zamanların en çok satan klasik müzik kayıt sanatçısı oldu.

Nazilerin Schoenberg ve öğrencisi Anton von Webern'in çalışmalarına olduğu kadar kişiliklerine de bu denli karşı oldukları düşünüldüğünde, 1950'lerde Darmstadt'ta başlatılan yıllık kompozisyon yaz kursunun da etkisiyle, tekniklerinin neredeyse yeni bir ortodoksluk haline gelmesi kaçınılmazdı. Her biri Darmstadt'ta eğitim görmüş olan üç parlak genç besteci, Bernd Alois Zimmermann (1918-70), Hans Werner Henze (d. 1926) ve Karlheinz Stockhausen (1928-2007) 1950'lerde ortaya çıktı. Üçüncü Reich döneminde müzik üzerine yazdığı kitapla tanınan eleştirmen Erik Levi, Zimmermann'ın *Die Soldaten* operasını "Berg'in *Lulu*'sundan bu yana en önemli Alman operası" olarak tanımlamıştır.[60]

Henze ateşli bir Schoenberg hayranıydı ama yine de kendini diğer müzikal yeniliklere açık tutmak için İtalya'ya taşındı. Librettosu İngiliz/Amerikalı şair W. H. Auden'a ait olan (ve prömiyeri Karajan tarafından yapılan) *Elegie fur junge Liebende* (Genç Aşıklar İçin Ağıt; 1961) ve *Die Bassariden* (Bassarlar; 1966) adlı iki operası, müzik ve dramanın başarılı evlilikleri olarak hemen kabul gördü. Daha sonra Henze 1960'ların sonundaki öğrenci devrimci

hareketine dahil oldu ve besteleri daha sert bir hal alarak dünyanın öbür ucundan Castro'nun Küba'sının müziğine ve Kurt Weill'a kadar uzandı.[61]

Savaş sonrası boyun eğmeyen gençlerden (jöntürklerden) üçüncüsü olan Stockhausen en radikal olanıydı. Amerikalı besteci John Cage'in tasarladığı gibi belirsizliği (ya da şansı) deneyerek elektronik müziğe öncülük etmiş, 1970'lerde özellikle bazı rock müzisyenleri arasında kült bir figür haline gelmiştir.[62] Stockhausen'in etkisi 1980'lerde azaldı, 1977'den sonra her biri haftanın bir gününü temsil eden yedi kutsal operadan oluşan Wagner benzeri bir döngüye yoğunlaşması onun önemini azalttı. Toplu olarak *Licht* (Işık) olarak bilinen ve yirmi dokuz saat süren bu opera, Stockhausen'in 2007'deki ölümü sırasında henüz bütünüyle sahnelenmemişti. Lojistik zorluklardan biri, bir noktada bir oda orkestrasının helikopterlerle opera binasının üstünden çalmaya yönlendirilmesidir.

Müzik öğrencileri bugün hala eğitim almak ve çalmak için Almanya'ya akın ediyor.

Resimde Geçmişin Üstesinden Gelmek

Almanya'nın Nazi geçmişine en iyi uyum sağlayan sanat formu resim ve heykeldir. Ele alınması gereken ilk figür, daha çok Wols olarak bilinen Alfred Otto Wolfgang Schulze'dir (1913-51). Berlin'de doğdu, keman eğitimi aldı ancak bunun yerine Moholy-Nagy'nin yönetimindeki Bauhaus'u tercih etti; 1933'te Barselona'ya (askere tezkeresini reddettiği yer) ve ardından Paris'e taşındı ve 1939'da gözaltına alınıncaya kadar fotoğrafçı olarak hayatını kazandı ve resim yapmaya başladı. Savaş sırasında büyük bir yoksulluk çekti, ancak Jean-Paul Sartre ile arkadaş oldu ve desteklendi, ancak bu onun otuz sekiz yaşında alkolden erkenden mezara girmesini engelleyemedi. Wols'un resmi adı Tachiste olan resimleri, kendi yaşamının ve çevresindeki ulusun yaralarını açıkça gösterir - bir eleştirmenin dediği gibi, "kan kırmızısı ve siyah patlamalar", biçim olarak leşleri, iltihaplı yaraları ve bu yaralardan beslenen böcek yaşamını anımsatır. Wols'un çalışmalarında kurtuluş yoktur.[63]

Savaştan hemen sonraki ana genel olgu soyutlamanın yeniden canlanmasıydı. Bu, Klee ve Kandinsky gibi sanatçıların rehabilitasyonuyla belirginleşti, ancak bazı Alman sanatçıları ihmal etmeye zorlayan talihsiz bir yan etkisi oldu ve sonunda 1957'de Düsseldorf'taki bir grup ressamın Otto Piene'nin atölyesinde bir dizi sergi düzenlemesine neden oldu. Düsseldorf, Gerhard Richter ve Sigmar Polke gibi Doğu Alman sanatçıların 1950'lerin sonu ve 1960'ların başında kitsch ve Pop Art karışımı, hicivli bir şekilde Kapitalist Gerçekçilik olarak bilinen eserlerini yaratmak için oraya taşınmasıyla önde gelen okul olarak ortaya çıkmıştı. (Richter'in kayınpederi, aralarında ressamın kendi teyzesinin

de bulunduğu kadınların Naziler tarafından kitlesel olarak kısırlaştırılmasını denetlemekten sorumluydu).

Piene'nin etrafındaki grup, Yves Klein'dan ve onun sanatın herhangi bir gerçeklik görüşünden ziyade fikirlerle ilgili olduğu doktrininden çok etkilenerek Zero adını aldı.[64] Amaçları, özellikle biçimi reddederek, saf enerjiden başka fiziksel varlığı olmayan görüntüler (genellikle tek renkli veya beyazlığın keşfi olarak) üreterek "gerçekliği vurmaktı". Piene'nin 1963 tarihli *Willendorf Venüsü*, Gunther Uecker'in tamamen beyaza boyanmış bir cadde olan *Hunsruckenstrasse*'si ile birlikte buradaki belirleyici eserdir. Zero grubunun gelişmelerine, yirminci yüzyıl sonu sanat dünyasının en başarılı unsurlarından birine dönüşen önemli bir özel girişim eşlik etti. Bu, çağdaş sanatın en büyük forumlarından biri haline gelen Documenta'nın Kassel'de kurulmasıydı.

Josef Beuys'un Zaman ile Diyaloğu

Tüm bunlar, savaş sonrası Alman sanatında diğerlerinden ayrı (ve birçok insan için hepsinin üstünde) duran Joseph Beuys'un ortaya çıkışıyla gölgelendi. 1921'de Krefeld'de doğan Beuys, sanatsal amacının savaşla hesaplaşacak yeni bir görsel dil bulmak ve aynı zamanda tüm olanları görmezden gelmeyen ileriye dönük bir yol bulmak olduğu inancından asla sapmadı.

Beuys'a göre sanat eseri "ebedi zamanda, tarihsel zamanda ve kişisel zamanda" var olur.[65] İkinci Dünya Savaşı'nda Luftwaffe pilotu olarak Rusya üzerinde vurulan Beuys, kendisini esir alan Ruslar tarafından donma tedavisi görmüş ve Beuys'un (bazı) sanatlarında kullandığı malzemeler olan keçe ve yağı, daha az kişisel olan başka maddelerle kaynaştırarak kullanmıştır.[66] Beuys, izleyicinin bu malzemelerin sanatçı için ne anlama geldiğinin farkında olması gerektiğini düşünmüş ve estetik deneyime bir bilinç düzeyi eklemiştir: sanatçı geçmişi olan bir kişidir, ulusal geçmişin bir parçasıdır. Ünlü eseri *Strassenbahnhaltestelle* (Tramvay Durağı), izleyiciye Nazi Almanyası'nda demiryollarının ne için kullanıldığını hatırlatmak için demiryolu hatlarını içeren ulusal geçmişle kendi deneyimini (çocukken önemli bir anıtın yakınındaki bir tramvay durağını kullanmıştır) birleştirir. Ancak çizgileri, ilerlemeye, ileriye ve yukarıya giden bir yola işaret etmek için hafifçe kavislidir. Beuys, heykellerinin günümüzdeki güzelliğini deneyimlerken, geçmiş olayları yeniden yaşamamız gerektiğini söylüyor - bu onun zamanla diyaloğudur.[67]

Beuys, başta Jorg Immendorf ve Anselm Kiefer olmak üzere öğrencileri aracılığıyla bir etki yaratmış olsa da, daha genç bir kuşak -Markus Lupertz, Georg Baselitz ve A. R. Penck- Beuys'un çalışmalarının bile sergilediği yüksek kültür çağrışımlarına karşı tepki göstermiştir. Kiefer'in malzemeleri arasında kum, saman ve yanmış ahşap vardır ve bunlar genellikle aşağıdaki manzaranın

üzerinde yüzen basit bir görüntüyü üst üste bindirir - daha yoğun, daha hasarlı, daha kaotik bir etki yaratır. Bu, Kiefer için utanç düzeyidir.[68] Munch'tan etkilenen Baselitz, kendi deyimiyle "agresif bir renk uyumsuzluğu" yaratma çabası olan anıtsal imgelerin ressamıdır, ancak o da kendi deneyimlerini -Duvar ve 1968 isyanları- çalışmalarına dahil eder. Penck'in çubuk figürleri mağara resmi ile grafitiyi, korkunç olanı, şehvetli olanı, ona göre Nazilerin en büyük suçu olan mahremiyetin istismarını ve patolojisini harmanlamaktadır.[69]

Son kuşaktan Rainer Fetting, Helmut Middendorf ve Jiri Georg Dokupil'in eserlerinde, tüm yüksek kültür tuzakları "en çılgın haliyle" rock kültürü lehine terk edilmiştir, böylece sanatçılar ve tasvir edilen konular arasında (fazlasıyla postmodern) ironik bir mesafe vardır.[70] Burada ikonik eser, Immendorf'un 1970'lerde ürettiği, Alman siyasi tarihinin ana unsurlarının diskoteklerde ve uyuşturucu bağımlısı, erkek ve kadınların birbirlerinin kıyafetlerini giydiği kabarelerde, hatta uçakların pistlerinde yer aldığı büyük *Cafe Deutschland* resim serisidir. Resim, Irit Rogoff'un sözleriyle, (ve bu da daha önce görmediğimiz bir Almanya'dır) "şamatalı bir şekilde gayri resmi" hale gelmiştir.[71]

Duvarın yıkılmasından bu yana kültürel ve entelektüel açıdan en büyük gelişme Doğu Almanya'nın çöküşü oldu. Doğu Alman bireyler resim, film ve edebiyatta hala parlıyor ve Dresden gibi şehirlerde ve Leipzig'deki Baumwollspinnerei'de opera evleri ve sanatçı kolektifleri, Leipzig, Dresden ve Berlin'de güçlü korolar var. Ancak bölünmüş bir Almanya'nın hüküm sürdüğü yıllarda, Doğu Almanya dışında çok az kişi altyapının ne kadar çürük olduğunu, Comecon içindeki ticaret akımlarının kolayca yok olacağını, üzerine inşa edilecek hiçbir şey olmadığını anlamıştı. Meissen fabrikalarında insanların becerileri kalmıştı ama Wende'den sonra *bütün* makinelerin atılması gerekti. Doğu Almanya'daki üzüm bağlarının bile yeni tesislere ihtiyacı vardı. Dresden'deki kamera üreticisi Pentacon, Komünist dönemde dünya pazarında yüzde 10 paya sahipti ve 1990'da 5.000 çalışanı vardı; bir yıl içinde sadece 200 kişi kaldı.[72] Eski Doğu Almanya'da 24.000 üyesi olan Berlin-Brandenburg Doğa Bilimleri ve Beşeri Bilimler Akademisi'nin (birçoğu gizli işsiz olarak orada "park etmişti") şimdi 200 üyesi ve 175 araştırma görevlisi var.[73]

Eski Doğu Alman akademik projeleri arasında, Marx ve Engels'in eserlerinin eksiksiz baskısı, Goethe'nin dilinin sözlüğü ve analizi olan Goethe Lexicon gibi Berlin-Brandenburg Akademisi tarafından devralınmıştır. Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin akademik alandaki güçlü yanları temel olarak matematik ve bilgisayar bilimleri, moleküler biyoloji, farmakoloji ve enerji ile beşeri bilimlerde Doğu dilleri ve antik diller (Manfred Bierwisch'in iyi tanındığı) alanlarındaydı; ancak bu alanların çoğu artık çökmüş durumda ve neredeyse

tüm akademik dergilerin yayınına son verildi (oysa Almanya genelinde yayıncılık yılda yüzde 1,9 oranında büyüyor).

Bilim alanında, 1945'ten bu yana Almanya doğumlu fizikçiler, kimyagerler ve tıp doktorları, Böll, Grass ve Herta Müller'in (2009'da) kazandığı Nobel Edebiyat Ödülleri ve Willy Brandt'ın 1971'deki Barış Ödülü'ne ek olarak yirmi beş Nobel Ödülü kazandı. Bilim alanındaki bu başarı büyük ölçüde Max Planck Topluluğu'na bağlıdır: Almanya'ya dağılmış yetmiş altı Max Planck Enstitüsü, Hollanda'da bir, İtalya'da iki, Florida'da bir ve Manaus, Brezilya'da bir alt enstitü bulunmaktadır. Türbülans çalışmaları, süper iletkenlik, kuantum optiği, kuantum Einstein yerçekimi ve evrimsel biyoloji en güçlü oldukları araştırma alanlarıdır. Berlin-Dahlem'deki Max Planck Bilim Tarihi Enstitüsü, bilginin doğasına ilişkin geleneksel Alman kaygılarına geri dönerek Laboratuvar Bilimlerinin Tarihi, Mekanik Dünya Görüşünün Yükselişi ve Çöküşü ve bilgi ile inanç arasındaki bağlantıların incelenmesi üzerine araştırma projeleri yürütmektedir.

Max Planck Topluluğu 1999 ve 2004 yılları arasında Kaiser Wilhelm Enstitülerinin Nasyonal Sosyalist dönemdeki rolünü araştırmış, bilimsel faaliyetlerin sürekliliği veya süreksizliği, bilimin rejimin politikaları için bir "meşrulaştırma" olarak ne ölçüde kullanıldığı, hangi uzmanların neyi ne zaman bildiği, ırk hijyeni, askeri araştırmalar, *Ostforschung* (doğu araştırmaları) ve *Lebensraumforschung* (yaşam alanı araştırmaları) konularına odaklanmıştır. Henüz ayrıntılı sonuçlar yayınlanmadı.[74] Birçok üniversite artık bilim derslerini İngilizce veriyor çünkü bilim dili bu.

Berlin'in başka bir yerinde, şehir Avrupa'nın en büyük çağdaş mimari yoğunluğu haline gelmiştir. 1945'in enkazından yükselen ilk binalar bir önceki bölümün başında ele alınmıştı. Bir önceki bölümde de bahsedilen Hans Scharoun 1960'larda parlamaya devam etti.[75] Stuttgart Zuffenhaussen'deki yerel olarak Romeo ve Juliet (1954-59) olarak bilinen ikiz apartman blokları, Frank Gehry tarafından dünya çapında popüler hale getirilecek bir konfigürasyonda bir o yana bir bu yana eğiliyordu.[76] Scharoun'dan çok etkilenen Günter Behnisch, Fritz Auer ve Frei Otto ile birlikte Münih'teki ünlü Olimpiyat Oyunları Kompleksi'ni (1965-72) tasarladı. Stadyum, Olimpiyat Salonu ve Olimpiyat Havuzu üzerinde yükselen "çadır çatıları" Barbados havaalanına kadar dünyanın dört bir yanında yankı bulacaktı. 1980'lerde Batı Almanya'da, özellikle Frankfurt'ta ve Avusturyalı Hans Hollein tarafından tasarlanan Modern Sanat Müzesi (1985, 1987-91) başta olmak üzere bir dizi müze inşa edildi.[77]

Yeniden birleşme daha önce görülmemiş ölçekte mimari fırsatlar yarattı. Başlangıçta temel amaç, Doğu'da kalan Berlin'in merkezini yeniden inşa etmekti. İlk tamamlanan ya da yenilenen binalar arasında Norman Foster'ın cam

kubbesiyle Reichstag, Federal Arşiv, DG Bank (Frank Gehry), Freie Universität Kütüphanesi (Norman Foster), Holokost Anıtı (Peter Eisenmann) ve 1995'ten bu yana tüm alanı yeniden inşa edilen Potsdamer Platz bulunmaktadır.

Bazı açılardan en etkili ve en güzel mimari proje (yoksa heykel mi?) olan ve aynı zamanda daha önce görmediğimiz bir Almanya'nın yüzünü sunan Stolpersteine, Günter Demnig'in "tökezleme taşları"dır. Öncelikle Köln'de kaldırıma yerleştirilen bu taşlar, bir zamanlar öldürülen Yahudilerin yaşadığı evlerin dışında bulunan hafif yükseltilmiş kaldırım taşlarıdır. Her bir taşın üzerine temel detayları içeren pirinç bir levha çakılmıştır: "Burada Moritz Rosenthal yaşadı. d. 1883. 1941'de sürgün edildi. Lodz. Ölümü 28.2.1942." Demnig'in yerleştirdiği ilk taşlar yasa dışıydı, ancak fikir tuttu ve 1999'da resmi olarak onaylandı. Şu anda Köln'de ve diğer bazı şehirlerde binden fazla taş yerleştirilmiş durumda.[78]

1999 yılında, Freiburg'un yanı sıra Londra ve Philadelphia'da eğitim görmüş olan ve o sırada Hamburg Üniversitesi'nde İngiliz edebiyatı profesörü olan tarihçi ve filozof Dietrich Schwanitz, Alman eğitiminde bir kriz olarak gördüğü durumu ele almak için bir araç olan "bir el kitabı" olan *Bildung*'u yayınladı, Öğrencilere kültürle iç içe olmayı, neden "Shakespeare, Goethe ve van Gogh" bilmeleri gerektiğini anlamayı, tarihle sohbet etmeyi, bizi bu noktaya getiren "büyük Avrupa anlatılarını" kavramayı öğretecek bir eserler "kanonunu" yeniden tanıtarak. En azından Almanya'da, okul hayatı ile üniversite hayatı arasında bir kopukluk olduğunu ve Bildung'un bu kopukluğu gidermenin en iyi yolu olduğunu düşünüyordu. Bildung'un aynı zamanda züppece unsurlar içeren bir oyun olduğunu iddia ederek argümanını biraz bozdu, ancak belki de çağdaş dünyada bu fikri "satmak" için bu tür parlatmaların gerekli olduğunu düşünüyordu. Ancak Humboldt, Hardenberg, Herder ve Hegel'den bahsederek zamanı geriye döndürmeye çalışmış ve bir dereceye kadar da başarılı olmuştur; öyle ki bu kitap baskıya girdiğinde *Bildung* yirmi ikinci baskısını yapmaktaydı.[79]

* * *

Nasyonal Sosyalizm yıllarından bu yana Alman kültürünün nasıl "geri döndüğüne", savaş sonrası Alman şiirinin çok büyük derinliğine ve çeşitliliğine, ülkenin ciddi tiyatrosuna, dansçılarının yüksek hırsına, müzikal kompozisyon, performans ve akademide devam eden hakimiyetine, ikinci film rönesansına, sanatı eğlenceye tercih edişine, genel olarak popüler kültürün ve özel olarak televizyonun zararlı etkileri hakkındaki sert tartışmalara baktığımızda, Yüksek Kültür'ün eğitimli orta sınıfın kültürü olduğunu ve tüm bu fikir ve kavramlar bütününün, şimdi ve tüm olanlardan sonra bile, Almanya'da başka yerlerden daha derin köklere sahip olduğunu fark ediyoruz.

SONUÇ

Alman Dehası: İçselliğin Göz Kamaştırıcılığı, Tanrılaştırılması ve Tehlikeleri

"Tipik bir Alman'ın en iyi bilinen ve aynı zamanda özgüvenini en çok okşayan özelliği içselliğidir."

–Thomas Mann

Ocak 1939'da İngiliz şair W. H. Auden Amerika'ya geldi. Kendisinin söylediğine göre, orada "aklıyla yaşamak" daha kolay olduğu için göç etmişti. Yirminci yüzyılın en ünlü eşcinsellerinden biri olan Auden, o sırada evliydi: 1936'da Thomas Mann'ın kızı Erika Mann'la, ona bir İngiliz pasaportu sağlamak ve Nazi zulmünden kaçmak için evlenmişti ("Oğlancılar neye yarar?" diye soruyordu). Amerika Birleşik Devletleri'nde birçok Mann'la görüştü; Klaus Mann'ın dergisi *Decision*'ın yayın danışmanıydı, Thomas ve Katja'yı Kaliforniya'da ve Rhode Island'da, hem Sigmund Freud hem de Karen Horney tarafından psikanalize tabi tutulmuş zengin bir Doğu Yakalı olan Caroline Newton'dan kiraladıkları evde ziyaret etti. Gestalt psikolojisinin yaratıcılarından biri olan ve "oldukça fazla nevrozu olan harika bir adam" olarak tanımladığı Wolfgang Kohler ile tanıştı. Alman/Alman dostu bir dünyada yaşıyordu. Ancak pek çok açıdan sıra dışı olan Auden, hem kendi dönemindeki hem de diğer dönemlerdeki pek çok eğitimli İngiliz ve Amerikalının aksine, uzun süredir Alman kültürüne hayranlık duyuyordu. Arkadaşı Christopher Isherwood'la birlikte 1929'da Almanya'da birkaç ay geçirmişti; bir oyun üzerinde işbirliği yapmışlar, Auden (zayıf) Almancayla bir avuç şiir yazmış, uzun şiiri *The Orators* (Hatipler) üzerinde çalışmaya başlamış ve Berlin'deki günlüğünde yazdığı gibi, "özünü fahişelerle ve Beyaz Köle trafiğinde yer alarak" harcamıştı. Bu cinsel yeraltı dünyasına rağmen, Almanların birçok yönden içinde yaşadığı çağı tanımladığını fark etti. Dietrich Bonhoeffer'e ithaf ettiği "Cuma'nın Çocuğu" adlı şiiri ve Sigmund Freud'un ölümünden sonra, 1939'da yazdığı bir başka şiiri, etkisinin doğasını ve kapsamını vurguluyordu:

Bu kadar uzun süre düşmanlar arasında yaşamış biri için;
Çoğu zaman hatalı ve bazen de saçma olsa da,
Bizim için o artık bir insan değil.
Şimdi sadece bir fikir ikliminden ibaret.

Farklılaşan hayatlarımızı altında yürüttüğümüz biri...

İki yıl sonra, 1941'de Auden, Franz Kafka'yı "Dante, Shakespeare ve Goethe'nin kendi çağlarıyla kurdukları ilişkinin aynısını çağımızla kurmaya en yakın sanatçı"[1] olarak tanımlamaya devam etti.

Nasyonal Sosyalizmin dehşetine rağmen Auden, Alman kültürü ve fikirleriyle ilgilenmeye devam etti.[2] New York'ta Yorkville'deki Almanca bir sinemayı ziyaret ediyor, Brecht ile işbirliği yapıyor, Hannah Arendt ile yakın bir dostluk kuruyor ve Amerika Birleşik Devletleri'nde sürgünde olan bir başka Alman psikiyatrist Bruno Bettelheim'dan ve onun otizm hakkında söylediklerinden etkileniyor, kısmen otistik olduğu söylenen kendi çocukluğu ile şair olarak adlandırılmasının ilişkili olduğuna inanıyordu.

1959'da Viyana'nın dışındaki Kirchstetten'de bir ev satın aldıktan sonra Auden, Goethe'ye giderek daha fazla ilgi duymaya başladı (kendisini "küçük bir Atlantik Goethe" olarak tanımlıyordu). Goethe'nin otobiyografisinin başlığından esinlenerek "Dichtung und Wahrheit" (Şiir ve Hakikat) adını verdiği bir dizi "aşk üzerine düzyazı düşünce" kaleme aldı ve kısa bir süre sonra Alman dehanın İtalyanca seyahat kitabının çevirisini üstlendi. Birçoklarına göre Henze'nin başyapıtı olan The Bassarids (Basarlar) operasında Hans Werner Henze ile işbirliği yaptı. Auden'ın defni Kirchstetten'deki yerel kilisede gerçekleşti; törendeki müzik *Gotterdammerung*'dan Siegfried'in cenaze marşıydı.

Auden, yirminci yüzyılın ilk yarısında yaşanan her şeye rağmen Alman kültürüne ve Alman fikirlerine yakın kaldı ve bu konuda da Auden, tanınmış bir Anglo-Amerikalı için benzersiz olmasa da sıra dışıydı. Ancak, şimdi açıkça anlaşılacağı üzere, izlediği yolda haksız da değildi. Kendisinin de ifade etmiş olabileceği üzere, farklı hayatlarımızı yaşadığımız fikir iklimi, düşünmek istediğimizden çok daha fazla Alman'dır.

Piyasa ekonomisi ve doğal seleksiyon haricinde, çağdaş fikir dünyası kabaca kronolojik bir sırayla Immanuel Kant, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Karl Marx, Rudolf Clausius, Friedrich Nietzsche, Max Planck, Sigmund Freud, Albert Einstein, Max Weber ve iki dünya savaşı tarafından yaratılmıştır. Yirmi birinci yüzyılın başında bir başka Alman'ın, Gregor Mendel'in fikirleri hızla zemin kazanıyor -artık genlerin belirli şiddet türlerinden depresyona ve

ahlaksızlığa kadar her türlü davranışı yönettiği gösterildi- ancak bu fikirler diğer Alman dahilerin yarattığı genel resimle bir araya gelmiyor.

Almanca konuşan Adolf Hitler ile birlikte Karl Marx'ın, yakın zamanda tamamlanan yirminci yüzyıl ve çağdaş dünyanın şekli üzerinde muhtemelen diğer tüm bireylerden daha doğrudan bir etkisi olmuştur. O olmasaydı ne Lenin, ne Stalin, ne Mao Zedong, ne de o dönemleri çirkinleştiren diğer diktatörlerden çok azı olurdu. O olmasaydı Rus Devrimi olmazdı ve İkinci Dünya Savaşı (ya da Max Planck ve Albert Einstein) olmasaydı Soğuk Savaş, bölünmüş bir Almanya olur muydu? Dekolonizasyon bu şekilde gerçekleşir miydi, şu anda olduğu yerde bir İsrail olur muydu, Orta Doğu sorunu olur muydu? 11 Eylül olur muydu? Fikirler Marksizm'den daha önemli olamaz.

İngiliz yazar Francis Wheen, *Das Kapital* adlı biyografisinin son cümlesinde Marx'ın "yirmi birinci yüzyılın en etkili düşünürü olabileceğini" iddia eder. Wheen, normalde sağcı, muhafazakâr büyük iş adamları -Marksistlerin tam zıddı- olarak kabul edilebilecek bir dizi ismin Marx'a ve hatta Rosa Luxemburg'a geri döndüğünü aktarıyor. Mesele sadece Marx'ın tekelleşme, küreselleşme, eşitsizlik ve siyasi yozlaşma hakkında söylediklerinin 150 yıl sonra bu kadar geçerli olması değil, aynı zamanda çoğumuz farkında bile olmadan Marx'ın pek çok sözünü artık kanıksamış olmamızdır. Ekonominin insan gelişiminin itici gücü olduğunu; toplumsal varlığın bilinci belirlediğini; ulusların birbirine bağımlı olduğunu; kapitalizmin yaratırken yok ettiğini, özellikle de çevre konusunda, dolaylı olarak kabul ediyoruz. 2008'deki kredi krizi ve borsa çöküşünden sonra *Das Kapital*'in satışları özellikle Almanya'da belirgin bir şekilde arttı.

Wheen'in ve alıntı yaptığı kişilerin argümanı, Berlin Duvarı yıkılıp kapitalizme sosyalist "alternatif" çöktüğünden beri bu meselelerin daha da görünür hale geldiğidir. İki Almanya'nın varlığı ve bunların tetiklediği rekabet, kapitalizmi alternatifinden daha sağlıklı mı tuttu? Her iki durumda da Almanlar ve Almanya tartışmanın merkezinde yer alıyor.

Modern Dünyanın En Girift Çağdaşları

Sigmund Freud'un etkisi Marx'ınkinden daha az yıkıcıydı, ancak daha az sonuç verici değildi. Freud'un mirasına bakmanın iki yolu vardır. Biri onu tek başına ele almak, psikanalizin hayatlarımızı etkilediği belirli yolları ana hatlarıyla belirtmek; diğeri ise onu çağdaşları Nietzsche ve Max Weber ile birlikte ele almaktır. Burada her iki yaklaşım da denenecektir çünkü bu Alman düşünürler grubunun tam etkisi ancak bu şekilde takdir edilebilir.

Amerikalı eleştirmen Alfred Kazin, Freud'un doğumunun yüzüncü yıldönümü münasebetiyle 1956'da yayınladığı bir makalede "Freud'un kendisini

hiç duymamış insanları bile etkilediğini" ileri sürmüştür.[3] Kazin, yüzyılın ortalarında Amerika'da "hiçbir inancı olmayanlar için Freudçuluğun bazen bir yaşam felsefesi olarak hizmet ettiğini" düşünmüştür.[4] "Artık her günün her saatinde" insanların " Freudyen" nedenin ne olabileceğini merak etmeden bir ismi unutamayacağını, depresyona giremeyeceğini veya bir evliliği bitiremeyeceğini düşünmüştür. Roman ve resmin (Thomas Mann, T. S. Eliot, Ernest Hemingway, William Faulkner, Pablo Picasso, Paul Klee, Dışavurumculuk, Gerçeküstücülük, Soyutlama) "kişisel tutkunun insanların hayatında toplumsal olarak kabul gören ahlaktan daha güçlü olduğu" şeklindeki Freudyen bilgiyle yeniden canlandığını ve Freudçuluğun "en güzel etkisinin" "kişisel gelişim üzerindeki en önemli tek etki olarak" çocukluğa dair farkındalığın artması olduğunu düşünüyordu."[5] Psikanalitik terapinin hedefi olan kişisel mutluluk konusundaki ısrarın modern zamanların en devrimci gücü, modern bir kendini gerçekleştirme biçimi olduğunu düşünüyordu.

Freud'un mirasının bir başka yönü de, Frank Furedi'nin Philip Rieff'in *The Triumph of the Therapeutic* adlı kitabından aldığı ifadeyle, artık "terapötik bir toplumda" yaşıyor olmamızdır. Furedi'nin de belirttiği üzere, terapötik toplumda "içe doğru bir dönüş vardır ... Kendi üzerine düşünme eylemi yoluyla kişisel öz-anlayış arayışı modernitenin miraslarından biridir ... benlik, içsel, duygusal yaşam deneyimi yoluyla anlam kazanır... "[6] Özellikle artık dindar olmayanlar arasında, içeride bir yerlerde alternatif bir benliğe dair yaygın bir inanç vardır ve bununla birlikte, yalnızca bu içsel, alternatif (daha iyi ve "yüksek") benlikle "temasa geçebilirsek" mutluluğu, memnuniyeti ve tatmini bulabileceğimize dair esasen terapötik bir inanç da vardır. "Ruh" sekülerleştirilmiştir.

Freud hakkında herkes bu kadar iyimser değildi. Richard Lapierre, kendi deyimiyle "Freudyen etiğin" modern toplumun hoşnutsuzluklarının ve yanlış yollarının çoğundan sorumlu olduğunu düşünüyordu. "Freudyen anlayışa göre, insan yaşam, özgürlük ve mutluluk peşinde koşma hakkına sahip olarak özgür doğmaz; asla özgürce ifade edilemeyen ve onu toplumuyla sürekli ve acı verici bir çatışma içine sokan biyolojik dürtüler tarafından zincirlenmiştir."[7] Lapierre, Freudçuluğun "müsamahakâr ev", "ilerici okul", "suça göz yumma" ve "siyasetin anneleştirilmesi"nden (şimdi tek konu veya kimlik siyaseti olarak adlandırılıyor) sorumlu olduğunu düşünüyordu ki bunların hiçbiri onun umurunda değildi.

Kendisi de bir psikanalist olan Christopher Lasch daha da yakıcıydı. Açıkça narsisizm kültürü olarak adlandırdığı şeye sahip olduğumuzu, ekonomik insanın (Marksist insan) yerini psikolojik insana bıraktığını söyledi. O da bir "terapötik duyarlılık" dönemine girdiğimizi söyledi: terapinin kendisini "sağlam bireyciliğin ve dinin halefi olarak" kurduğunu savundu. Bu yeni narsisizm, insanların siyasi değişimden çok kişisel değişimle ilgilendiği, karşılaşma

gruplarının ve diğer farkındalık eğitimlerinin anlamlı bir iç özel yaşamın ortadan kaldırılmasına yardımcı olduğu, özelin "bir samimiyet ideolojisi" içinde kamusal hale geldiği anlamına geliyor. Bu durum insanları daha az bireyci, daha az yaratıcı ve çok daha fazla moda ve modaya duyarlı hale getirmektedir. Lasch'a göre bunun sonucunda kalıcı dostluklar, aşk ilişkileri ve başarılı evlilikler elde etmek çok daha zorlaşıyor ve bu da tüm döngü yeniden başladığında insanları kendilerine geri itiyor. Lasch, modern insanın aslında kendi farkındalığına *hapsolduğu* sonucuna vardı. O, "spontane duyguların kayıp masumiyetine" özlem duymaktadır. Başkaları üzerindeki etkilerini hesaplamadan duygularını ifade edemediği için, başkalarındaki ifadenin gerçekliğinden şüphe duyar ve bu nedenle kendi performansına yönelik seyirci tepkilerinden çok az teselli bulur."[8]

"Terapötik duyarlılığın" toplumumuza şaşırtıcı bir şekilde nüfuz ettiğine dair kanıtlar hiç de az değildir. Kaliforniya'daki bir Brownies grubunun sekiz yaşındaki çocuklar için kendi stres kliniği vardır; İngiltere, Liverpool'daki bir ilkokul stresli çocuklarına aromaterapi vermektedir. 1993 yılında İngiliz gazeteleri bir yılda 400 kez "danışmanlık" kelimesini kullanırken, 2000 yılında bu sayı 7.250'ye yükselmiştir; İngiltere'de her ay yaklaşık 1,2 milyon danışmanlık seansı yapılmaktadır. Kısa bir süre önce Canterbury Başpiskoposu, terapinin Batı ülkelerinde "Hıristiyanlığın yerini aldığını", "Kurtarıcı İsa"nın "danışman İsa"ya dönüştüğünü iddia etmiştir.[9]

Eğer tüm bunlar Freud'u suçlamak için oldukça fazla görünüyorsa, henüz işimiz bitmedi. Freud aynı zamanda Almanca konuşan çağdaşları Friedrich Nietzsche ve Max Weber bağlamında da anlaşılmalıdır.

MODERN DÜŞÜNCEYE "GİRİŞ KAPISI"

Nietzsche'nin en meşhur -bazıları kötü şöhretli de diyebilir- vecizesi "Tanrı öldü"dür. Max Weber'le birlikte en önemli başarılarından biri, bu duygunun sonuçlarını *düşünmek ve bunlarla yüzleşmek*, eski kesinliklerin çözüldüğü, dinin teselli ve rahatlığının pek çok insan için ortadan kalktığı ve bilimin ona göre kişiliksiz ve etkileyici olduğu kadar kurak ve boş bir otorite kazandığı, büyük kalabalık şehirlerin, kitlesel ulaşımın ve kitlesel iletişimin olduğu bir dünya olan modernitenin sonuçlarını dehşet verici ayrıntılarla ortaya koymaktı. Martin Heidegger'in Nietzsche'yi modernitenin "doruk noktası" olarak adlandırması bu bağlamda anlamlıdır - yani Nietzsche daha önce yaşananların kaybını herkesten daha keskin bir şekilde hissetmiş ve bu kaybı daha canlı tonlarda tarif etmiştir.

Biçimsel olarak, Nietzsche'nin etkisi Yunanlar ve Kant'tan sonra ikinci sıradadır ve belki de bu bile onun hakkını tam vermemektedir. Kabaca söylemek

gerekirse, İkinci Dünya Savaşı'na kadar etkisi, öncelikle edebi ve sanatsal olmuştur. Robert Musil, Nietzsche'nin düşüncesini "yirminci yüzyılın en büyük olaylarından biri"[10] olarak değerlendirmiştir.

Sanatın ötesinde, Anatoly Lunasharski ve Maxim Gorki Rusya'da "Nietzscheci bir Marksizm" inşa etmeye çalıştılar, ancak bu Nasyonal Sosyalizmin yükselişinden ve onun bazı temalarını kendilerine mal etmelerinden (ve tersine çevirmelerinden) fazla dayanamadı (Nietzsche'nin en son yaptığı şey bir antisemitti). Ancak yirminci yüzyıl uzadıkça, Nietzsche'nin geçerliliği daha da netleşti. Stephen Aschheim, Almanya'daki Nietzsche mirası üzerine yaptığı çalışmada, filozofun İtalya, "Anglo-Saksonya" (İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri), İspanya, Avusturya-Macaristan ve Japonya'daki ve Katolik Kilisesi ve Yahudilik üzerindeki etkisini detaylandıran kitapları listeler. Karl Jaspers, Nietzsche'yi "geçmişin büyük filozoflarının belki de sonuncusu" olarak görmüş ve Ernst Behler'in de belirttiği gibi, Batı'nın entelektüel tarihini iki döneme ayırmıştır: "Biri logos'un egemenliği ve Hegel'de doruğa ulaşan 'Kendini Bil' öğüdünün damgasını vurduğu dönem; diğeri ise Kierkegaard ve Nietzsche ile başlayan, aklın kendine güveniyle ilgili radikal bir hayal kırıklığı, tüm sınırların çözülmesi ve tüm otoritenin çöküşüyle karakterize edilen dönem." Behler, Marx ile birlikte, "Onlar modern düşüncenin giriş kapısında durmaktadırlar" demiştir.[11]

Heidegger'e göre Nietzsche'nin felsefesi "Batı metafiziğinin tamamlanmasıdır"; Varlık'ı güç istenci olarak yorumlayarak "felsefenin en uç olasılığını gerçekleştirmiştir."[12] Modern filozoflar arasında Nietzsche'nin etkisi en keskin biçimde Michel Foucault, Gilles Deleuze, Richard Rorty (tüm bu çağı " post-Nietzscheci" olarak nitelendirir), Alexander Nehamas, Eugene Fink ve Jacques Derrida'nın çalışmalarına yansımıştır. Bernd Magnus ve Kathleen Higgins'in belirttiği üzere, "Nietzsche'nin etkisi kültürümüzde kaçınılmaz hale gelmiştir."[13]

Bu kültür "modernitedir" ve Nietzsche moderniteyi anlama ve açıklama arayışında bize aslında "mutlak hakikat, evrensel değerler ve tam kurtuluş" arayışının imkansız olduğunu söyler.[14] Nietzsche'ye göre modern dünyadaki derin psikolojik/felsefi durumumuz, eskiye, geleneksel kesinliklere inanmayı arzulamamız, ancak bunu yapamamamız, eski inançları yok eden ve onların yerine hiçbir şey koymayan bilimsel keşiflerin uzak tarafında sıkışıp kalmamızdır. İlerleme, felsefi ilerleme, bir çıkmaza girmiştir: " ... çağımıza karakterini veren, düzensizleştirici ilkelerdir."[15]

Nietzsche bu durumu, dünyanın herhangi bir ahlaki amacının, herhangi bir yönünün olmamasını "nihilizm" olarak adlandırdı ve bunun en azından üç önemli sonucu vardı: olayların hiçbir anlamı yoktur, herhangi bir şeyin *başarılacağına* veya *başarılabileceğine* olan inancımızı kaybederiz; tarihte tutarlı bir model yoktur; ve hepimizin üzerinde anlaşabileceği veya arzulayabileceği

evrensel hiçbir şey yoktur. Dünyamız herhangi bir "gerçek" (tek amacı güç hissimizi arttırmak olan anlamsız ve şekillendirilebilir bir meta) tarafından değil, esas olarak kendi içsel psikolojik ihtiyaçlarımız tarafından motive edilmektedir. Temel psikolojik ihtiyacımızın tam da bu olduğunu düşünüyordu - ünlü "güç istenci" ve kendisi için, artık diğer tüm temeller ortadan kalktığına göre, herhangi bir yargı için tek temelin estetik olduğunu düşünüyordu.

Estetik yargılarda bulunurken bile, herhangi bir "derin" ya da evrensel anlamda uzlaşma zeminimiz olmadığından, artık anlam için herhangi bir temel olmadığından, özgünlüğün, yaratıcılığın ya da güzelliğin değerlendirilebileceği tek ölçüt "yeni" olmalarıdır. Ancak burada bile yenilik, yeni olduğu gerçeğinin ötesinde ve üstünde bir anlama sahip olamayacağından, az ya da çok hemen geçerliliğini yitirecektir. Bu, geleneksel sanat eserlerinde ya da tarih veya modadaki gelişmelerde olduğu kadar kendimizdeki değişiklikler için de geçerlidir. Kişisel gelişimimizde hiçbir yön olamaz, sadece anlamsız bir değişim olabilir, yani sırf değişim olsun diye değişim.

Bu, söylemeye gerek yok, muhtemelen insanlık durumunun şimdiye kadarki en kasvetli analizidir ve Nietzsche bunu böyle tasarlamıştır. ("Ben şimdiye kadar var olmuş en korkunç insanım," demişti ünlü bir pasajında. "Bu, benim en faydalı insan olma ihtimalimi ortadan kaldırmaz.") Kaçış olmadığını, felsefede ve psikolojide büyük bir devrim yaşandığı, "yeni bir insan"ın doğduğu, tarihte eşi benzeri olmayan bir zamanda yaşadığını -yaşadığımızı- düşünüyordu. Yirminci yüzyıl boyunca yankılanan bu tüyler ürpertici mesaj, Max Weber'in gözlemlediği şeyle sadece biraz hafifledi.

Nietzsche'nin en ünlü aforizmasının "Tanrı öldü" olması gibi, Weber'in aforizması da artık *Entzauberung*, yani "büyüsü bozulmuş" bir dünyada yaşadığımızdı. Weber modern yaşam hakkında iki ana iddiada bulunmuştur. Birincisi, Lawrence Scaff'ın da belirttiği üzere, hoşnutsuzluklar kapitalizm, teknoloji, ekonomik rasyonalizm ve araçsalcılığın kurumsallaşmasıyla ortaya çıkmıştır - başka bir deyişle, artık temel amaç dünyadan estetik veya duyusal bir şekilde zevk almaktan ziyade onu soyut, entelektüel bir şekilde *kontrol etmektir*. Modern durum, Weber'in deyimiyle "zamansız ve rahatsız edici" bilgi arasında seçim yapmak zorunda olmamız ya da dini bir inancı veya Hıristiyanlık, Marksizm veya Hegelcilik gibi kapalı bir felsefi sistemi benimsediğimizde olduğu gibi "aklın kurban edilmesi"ne maruz kalmamızdır.[16] Hesaplama yoluyla her şeye hakim olabileceğimize -artık "sayılarda bir romantizm" var- ve bilimin yaşamı koruyabileceğine inanıyoruz. Aynı zamanda bilim "korunan yaşamın kalitesinin sahip olmaya değer olup olmadığına cevap veremez."[17] "Birleşik bir benlik" fikri modern dünyada kavrayışımızın ötesindedir.[18]

Weber'in bir diğer argümanı da modernitenin "içsel benlik" ile daha fazla meşgul olmamıza neden olduğu ve bunun da bizi kendi ideallerimizi ve

değerlerimizi "göğsümüzün içinden" yaratmak zorunda bıraktığıdır. Ne kadar mükemmel olursa olsun, dünyanın *anlamını* araştırmanın sonuçlarında okuyamayız, bunun yerine bu anlamı kendimiz yaratacak bir konumda olmalıyız ... bu nedenle bizi en güçlü şekilde harekete geçiren en yüksek idealler, her zaman için yalnızca bizimkiler kadar kutsal olan diğer ideallerle mücadele içinde ortaya çıkar."[19] Ona göre, insanoğlu kendisini *evrensel* bir şekilde, yani her zaman tüm insanlar için geçerli olan ilkeler temelinde anlama fikrini yalnızca Batı'da geliştirmiştir - bilimin amaçladığı da esasen budur. Diğer kültürlerde insanların böyle bir amacı yoktur, onlar kendilerini oldukları gibi, tarihin belirli bir noktasında ve dünyadaki konumlarında açıklamakla yetinirler. Batı bu konuda neden bu kadar endişelenmeli ve bu bizi boş, soğuk bir varoluşa mahkum etmiyor mu? Sonuç olarak, çoğu insan için hayatın tek anlamının zevk, eğlence, kendini tatmin ya da para peşinde koşmak olduğunu söylüyordu. Amerika'da, herhangi bir dini ya da etik anlamdan yoksun olan kapitalizmin bir spor karakteri kazandığını ve bunun da kurtuluş arayışının yerini aldığını söyledi. Bize nasıl yaşayacağımızı ya da yaşamanın ne için olduğunu söylemeyen bir bilgi yükü altındayız.

Weber'e göre modern kültür tabutuna çakılan son çivi, insanların çoğunun çok sıkı ve çok uzun süre çalışması, dolayısıyla modern durumla başa çıkmak ve dünyayı en iyi şekilde nasıl deneyimleyeceklerini, "Sırada Ne Var?" sorusuna nasıl yanıt vereceklerini kendileri için çözmek için zamanlarının ve bir günlük işten sonra da hiçbir eğilimlerinin olmamasıydı.[20]

Weber ve Nietzsche arasında büyük bir örtüşme olduğu açıktır. Her ikisinin de modern dünyanın yarattığı dehşet hakkında söyleyecekleri ortak bir öz vardı ve her biri diğerinin söylediklerini güçlendiriyordu. Weber, olsa olsa, yakın çağdaşından biraz daha az kötümserdi. Onun yazım tarzı modern dünyadan en azından vazgeçilebileceğini ima ederken, Nietzsche genel olarak yapılacak hiçbir şey olmadığını düşünüyordu. Heidegger'in dünyaya olduğu gibi "boyun eğme" ya da onu kontrol etmek yerine "önemseme" kavramları, Marcuse ve onun "büyük ret" fikri gibi Weber'in meydan okumasını üstlenir.

Ancak şimdi gerçekten de ne ölçüde post-Nietzscheci, post-Weberci nihilist bir dünyada yaşadığımız açık olmalı - örneğin, artık tek ölçütün yenilik olduğu, büyük müzayedelerin bir oyun niteliği taşıdığı ve koleksiyonculuğun pek çok kişi için bir kurtuluş biçimi haline geldiği çağdaş yüksek sanat alanında. Yine belirleyici kriterin salt yenilik olduğu moda dünyası, modern dünyanın bir başka nihilist yönüdür. Tüm bu alanlarda para öne çıkan bir özelliktir.

Ancak bunlar bir anlamda çevreseldir. Yirminci yüzyılın korkunç vahşeti ne ölçüde, dünyada ahlaki bir amaç göremedikleri için uyguladıkları zulümlere itiraz edemeyen nihilistler tarafından gerçekleştirildi diye sorabiliriz?

Hannah Arendt totalitarizmin kökeninde terörün yattığını söylemişti ve nihilizm kesinlikle var olan en büyük terördür.

Dahası, Faşizm, Stalinizm ve Maoizm'in nihilist dehşetinin ötesinde, hayatlarımızın Nietzsche ve Weber'in tanımladığı soğuk, boş, kasvetli manzaradan etkilenmesinin ve *hala* etkileniyor olmasının bir başka yolu daha var. Bu bizi tekrar Freud'a geri götürüyor. İnsanların büyük çoğunluğu neredeyse hiç Nietzsche ya da Weber okumamıştır. Ancak, Alfred Kazin'in Freud'u hiç duymamış insanların yine de ondan etkilendiğini söylemesi gibi, aynı şey Nietzsche veya Weber'i hiç duymamış olanlar için de geçerlidir.

2008'in yaz sonu ve sonbahar başında meydana gelen büyük ekonomik depreme rağmen, hala eşi benzeri görülmemiş bir refah ve konfor dünyasında yaşıyoruz - en azından Batı'da çoğumuz böyle yaşıyor. Gelişmiş dünyanın en kötü durumda olanları bile refah devleti tarafından mutlak maddi çöküşten korunuyor. Ancak yine de -bunu söylemenin sıradan bir şey olması çok açıklayıcı- etrafımız suç teşkil eden şiddet, uyuşturucu kullanımı, çocuk istismarı, lise katliamları, çetelerin kan davaları, açık denizlerde korsanlık, organize fuhuş ve cinsel kölelikle çevrili. Hapishanelerde ve akıl hastanelerinde her zamankinden daha fazla insan var, vandalizm yaygın ve alkolizm kol geziyor. Tüm bunların, Nietzsche ya da Weber'i hiç okumamış olsalar da, yine de bu Almanca konuşanların tanımladığı boş, soğuk, kasvetli araziyi tanıyan, deneyimleyen ya da kendilerini bu arazide kapana kısılmış hisseden insanlar tarafından, modern yaşamın nihilist varoluşsal manzarasına verilen tepkiler olduğunu söylemek çok da abartılı olmaz. Verdikleri tepkinin tutarsızlığı durumun bir parçasıdır.

Bu durum Freud'un neden bu kadar etkili olduğunu açıklamaya yardımcı olmaktadır. Son yıllarda, kanıt uydurduğu, ilk "tedavilerini" tahrif ettiği ve genel olarak yanıldığı için haklı olarak sürekli saldırıya uğramıştır. Ancak, bu tartışma bağlamında, bu onu yanlış anlamaktır. Nietzsche ve Weber ile eşzamanlı olarak (ve bu konuda çok az şey yapılmıştır), onlar modern yaşamın çıkmazını teşhis ederken, Freud bu çıkmaza bir çözüm buluyor ya da icat ediyor ya da tökezliyordu. Psikanaliz, terapi, "konuşma tedavileri", sadece veya esas olarak nevroz ve diğer akıl hastalığı biçimlerini tedavi etmenin bir yolu olarak anlaşılırsa yanlış anlaşılır (ve bu nedenle, genel olarak konuşursak, bu konuda başarısız olduklarına karar verilmiştir). Freud'un tam da Nietzsche'nin öldüğü yıl yayınlanan *Rüyaların Yorumu* ile başlattığı şey, insanların bireysel geçmişlerini kullanarak hayatlarına yeniden *anlam* katabilecekleri bir yöntem, etraflarındaki modern dünyanın parçalanmışlığı ve katıksız *boşluğuyla* ilişki kurabilecekleri bir yoldu - ne kadar eğilimli, varsayımsal, soyut, klinik olarak şüpheli olursa olsun. Terapinin hayatlarımızın (hatta çok genç hayatlarımızın) bir parçası olması, Nietzscheci, nihilist bir dünyada yaşadığımızı vurguluyor.

Modern Tarihin İlk 11'i

Tekrarlamak gerekirse: Kant, Humboldt, Marx, Clausius, Mendel, Nietzsche, Planck, Freud, Einstein, Weber, Hitler - iyi ya da kötü, başka herhangi bir ulus, modern düşünce biçimleri üzerindeki kalıcı etkileri bakımından bu isimlerle kıyaslanabilecek on bir (ya da daha fazla) kişiden oluşan bir topluluğa sahip olabilir mi? Bence hayır. Ancak Alman dehası sadece sayılarla ilgili bir mesele değildir. Giriş bölümünde, birçok insanın büyüleyici, hatta saplantılı bulduğu bir soruya, yani Alman tarihinin bir *Sonderweg*'den, Nasyonal Sosyalizm ve Holokost'un dehşeti ve aşırılıklarıyla sonuçlanması kaçınılmaz olan özel bir yoldan geçip geçmediği sorusuna birkaç sayfa ayrılmıştı. Bildiğim kadarıyla hiç kimse siyasi tarih ile kültür tarihi arasında sistematik bir ilişki olup olmadığını bilimsel bir şekilde ve genel anlamda araştırmadı. Ancak, bu kitabın tasarlandığı gibi modern Alman *kültür*üne bakarak ("kültür" kelimesini Almancadaki "Kultur" kelimesinden ziyade Fransız-Anglo-Amerikan anlamında kullanarak) ve bu kültür tarihini günümüze kadar getirerek, Holokost'tan önce olduğu kadar *sonra* da, her iki yönde de Hitler'in ötesindeki başarılarına bakarak, bu kültürün *mutlaka* felakete yol açmasa bile, en azından Almanya'da olanların neden o zaman orada olduğunu açıklamaya yardımcı olduğu şeklinde yorumlanabilecek bazı özellikleri olduğu sonucuna varılabilir.

Elbette hiçbir açıklama hiçbir zaman tam bir açıklama değildir. Ancak buradaki argüman, modern Alman kültürünün, bir grup olarak, hem göz kamaştırıcı parlaklığını hem de şok edici ölümünü açıklayan beş farklı ancak birbirine kenetlenmiş yönü olduğudur.

Eğitimli Bir Orta Sınıf

Geleneksel bilgelik, özellikle de Marx'tan bu yana geleneksel bilgelik, toplumların en faydalı şekilde üç seviyeye veya sınıfa bölünmüş olarak anlaşıldığını söyler: aristokrasi, orta sınıflar ve proletarya veya işçi sınıfı. Ancak *eğitimli* orta sınıfın orta sınıfın geri kalanıyla çok az ortak noktası olduğu ve kesinlikle Almanya'da tarihsel olarak ayrı bir varlık olarak kabul edilebileceği artık açık olmalıdır. Gerçekten de, eğitimli orta sınıf sadece klasik Marksist anlamda orta sınıftır; üretim tarzı ne aristokrasinin ne de emekçi sınıfların üretim tarzıdır. Yine de eğitimli orta sınıfın -bilim, sanat ve beşeri bilimler, bilim, hukuk, tıp ve dini uzmanlık alanlarında yaşayan- örneğin örgütlü emek, esnaf ve perakendeciler, sanayiciler ya da finansörlerle motivasyon, istek ya da günlük çıkarlar ve faaliyetler açısından çok az ortak noktası vardır. Bu farklılıklar on dokuzuncu yüzyılda daha belirgindi, ancak Almanya'nın herhangi bir büyüklükte eğitimli bir orta sınıfa sahip olan ilk ülke olduğu ve bunun büyük bir

güç olarak ortaya çıkması için önemli olduğu daha önce anlatılanlardan açıkça anlaşılmaktadır.

Birkaç istatistik bunun altını çizecektir. Prusya 1820'lerden itibaren yedi ile on dört yaş arasındaki çocukların okula gitmesini zorunlu kılmıştır (İngiltere'de çocuklar 1880'e kadar okula gitmek zorunda değildi) ve 1890'larda nüfusa oranla İngiltere'nin iki buçuk katı üniversite öğrencisine sahipti.[21] On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Alman ordusunda okuma yazma bilmeyenlerin İtalyan ya da Avusturya-Macaristan askerlerine kıyasla çok daha düşük olduğunu, İtalyanlar arasında 1.000'de 330, Avusturya-Macaristanlılar arasında ise 1.000'de 68 olduğunu 22. Bölümde görmüştük. Bir başka bölümde, 1785 yılında Almanya'da 1.225 süreli yayın yayınlanırken, Fransa'da bu sayının 260 olduğunu görmüştük. 1900'de Almanya'da 4.221, Fransa'da yaklaşık 3.000 (ve Rusya'da 125) gazete vardı.[22] On dokuzuncu yüzyılın başlarında İngiltere'de sadece dört üniversite varken, Almanya'da elliden fazla üniversite vardı. James Bowen, üç ciltlik Batı eğitim tarihinde, Almanya'nın on dokuzuncu yüzyılın başlarında bilimsel toplulukların kurulmasında başı çektiğini, yerel dilde en fazla sayıda dergi yayınladığını ve bilimsel araştırmaların önde gelen dili haline geldiğini belirtmektedir.[23] 1900 yılında Almanya'da okuma yazma bilmeyenlerin oranı yüzde 0,5; İngiltere'de yüzde 1 ve Fransa'da yüzde 4'tü. 1913 yılına gelindiğinde Almanya'da her yıl dünyadaki diğer tüm ülkelerden daha fazla kitap yayınlanıyordu (31.051 yeni başlık).[24]

Ne olursa olsun, çoğu öyle düşünmese de Almanlar bazı bilindik konularda hala öndeler (bkz. Dietrich Schwanitz'in yorumları, s. 815). 2006'da rapor edilen bir araştırmada, kuzey ve orta Avrupalıların ortalama beyin büyüklüğünün güney Avrupalılardan daha büyük olduğu bulunmuştur (1312 cc'ye kıyasla 1320 cc). Bu da daha yüksek zeka anlamına geliyordu; Almanya ve Hollanda 107 IQ puanıyla zirvede yer alırken, Avusturya ve İsviçre 101, İngiltere (araştırmanın yapıldığı yer) 100 ve Fransa 94 puan aldı.[25]

Yurtdışından (özellikle de Amerika'dan) akademisyenlerin ilgisini çeken, sürekli kaynaşan Alman devletinin bürokrasisini bu kadar verimli ve yaratıcı kılan ve on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında çığır açan bilimsel başarılara yol açan, Almanya'yı ekonomik olarak dönüştüren ve sadece Almanya'da değil, modern refahın çoğunun dayandığı, bilimdeki heyecan verici gelişmeleri sağlayan eğitimli orta sınıftı. Eğitimli orta sınıfın yükselişi ve ardından düşüşü Almanya'da yaşananların merkezinde yer alır ve hala güncelliğini korumaktadır.

Modern akademinin gelişimi, Bildung kavramı ve araştırma temelli üniversitenin yeniliği, on dokuzuncu yüzyılın başında Almanya'da ahlaki ilerlemenin bir biçimi olarak görülüyordu. Eğitim sadece bilginin edinilmesi değil, kişinin eleştirel yargılar oluşturmayı, özgün yaratıcı katkılarda bulunmayı *ve* görevleri, hakları ve yükümlülükleriyle birlikte toplumdaki yerini öğreneceği bir karakter

gelişimi süreci olarak görülüyordu. Bildung olarak eğitim, bir *oluş* sürecini, eğitimli orta sınıf için şüphe ve Darwin arasındaki bir dünyada yaşamın *amacı* olan bir tür seküler mükemmelleşme ya da kurtuluş biçimini içeriyordu.

Eğitimli orta sınıf, daha önceki zamanlarda din adamlarının üstlendiği rolü devralmış ve genişletmişti ve 1775'ten 1871'e kadar süren yüzyılda Almanya'daki en önemli ve yenilikçi unsur olmaya devam edecekti. Bu sürenin sonuna doğru, daha önce de tartışıldığı gibi, durum değişmeye ve daha karmaşık bir hal almaya başladı.

"İçe Dönüklük"

Almanların geçmişte (hala öyle mi?) Fransız, İngiliz ya da Amerikalılara kıyasla daha "içe dönük" bir halk olduğu açıktır (Gertrude Himmelfarb'ın da belirttiği gibi, İngiltere'deki Aydınlanma "dindarlık *içinde* gelişmiştir"). Bu Sonuç bölümünün başında Thomas Mann'dan alıntılanan satırların da doğruladığı üzere, Almanlar kendilerini çoğunlukla bu ışık altında görmüş gibi görünmektedir.[26]

Luthercilik ve Pietizm'in birleşimi burada bir başlangıç noktasıydı, her ikisi de dindarlığın dışa vurulmasından ziyade içe dönük inançla ilgiliydi. Bir başka faktör de Almanya'nın öğrenim merkezlerinin -üniversitelerinin- şüphe ile Darwin'in doğal seçilim teorisinin ortaya çıkışı arasında, teolojik insan anlayışının ciddi tehdit altında olduğu ve Darwin'in biyolojik anlayışının henüz mevcut olmadığı bir dönemde ortaya çıkmış olmasıdır. Bu durum elbette sadece Almanya'da geçerli değildi, ancak çeşitli nedenlerden dolayı orada başka her yerden daha güçlüydü. Birçok insan, geleneksel Tanrı kavramları tehdit altındaysa, yaşamın başka bir amacı, başka bir teleolojisi olması gerektiğine ikna oldu ve 2. Bölüm s. 65 ve 5. Bölüm s. 135'te gördüğümüz gibi, Almanlar teleolojik biyolojinin evrimsel bir biçimini benimsedi ve aynı zamanda spekülatif felsefenin büyük sistemleri ortaya çıktı: Kant'ın İdealizmi, Fichte, Hegel, Naturphilosophie, Marksizm ve Schopenhauer. Şüphe ile Darwin arasındaki dönem spekülatif felsefenin en büyük dönemiydi ve pek çok insan özellikle Kant'ın içe bakmanın, zihnimizin yeni yapılarını gözlemlemenin yeni bir yolunu bulduğunu düşünüyordu.

Okuma devrimi bununla etkileşim içindeydi. Okuma, kendisinden önceki en popüler kültürel etkinlik olan dans ve şarkıdan çok daha özel ve dolayısıyla içe dönük bir etkinlikti (bkz. s. 62-5). Almanların daha okur-yazar oldukları için herkesten daha fazla okudukları göz önüne alındığında, bu da onların içselliğine katkıda bulunuyordu.

Romantizm ve müzik de içselliğin diğer yönleriydi. "İç sese" kulak vermek Romantizmin ana amaçlarından biriydi, "içsel" Doğu dinlerinden aldığı ilkelerden biriydi, içten yaratan sanatçı en gelişmiş insan tipiydi. Kant'ın içgüdüsü

ve sezgisi, Schopenhauer ve Nietzsche'nin iradesi, Freud ve Jung'un "bilinçdışı"nın hepsi "içsel" varlıklardır, içsel kavramlardır, tıpkı "ikinci benlik" gibi, içeride kilitlidir ve serbest bırakılmayı bekler.

Schelling, müziğin -Alman sanatının en mükemmel formu olan müziğin- sanatların "en içte yer alanı" olduğunu düşünüyordu ve Alman şiiri ile Alman müziği arasında Schubert, Schumann ve Hugo Wolf'ta ifadesini bulan tekrarlanan ve uzun süreli ilişki, tüm bunlara sadece katkıda bulunuyor. On dokuzuncu yüzyılın başında E. T. A. Hoffmann müziğin "fenomenal olanın ötesinde ayrı bir aleme" giriş sağladığını düşünüyordu; 6. Bölüm, s. 138'de gördüğümüz gibi, senfoni tam da kelimelerin ötesine, içe nüfuz etme yeteneği nedeniyle felsefenin bir yönü olarak görülüyordu.

Daha önceki sayfalarda da gördüğümüz üzere, Wilhelm von Humboldt için Bildung, içsel özgürlüğe giden gerçek yol olarak beşeri bilimler yoluyla eğitimdi. Alman *Aufklarer*'in temel amacı, idealin "insanın içsel yaşamını zenginleştirmek" olduğu bir devlet olan *Bildungstaat*'tı. Suzanne Marchand, F.A. Wolf'un filolojik uzmanlık arayışının "1800'den sonra üniversite camiasının içe dönmesine katkıda bulunduğunu" ve bunun "akademide önemli bir yenilik" olduğunu belirtmiştir. Kandinsky ve Franz Marc, soyut resim doğarken yapmaya çalıştıkları şeyin "içsel bir doğanın izlenimlerini", "maddi olmayan içsel duyumları" vermek olduğunu doğruladılar. Erica Carter'a göre, o devrim yılında meydana gelen değişikliklerin getirdiği bir "1968 sonrası içsellik" vardı; bu değişiklikler Almanya'da başka yerlerde olduğundan daha psikolojikti.[27] Jan-Werner Müller'in sözleriyle Martin Walser, "şiir ve içselliğin" genellikle "eğlence endüstrisinin" bir parçası olan bir tür kendini beğenmişliğe yol açan "fikirlerin gerçek olmayan dünyasından" kaçış yolları sağladığını iddia ettiğinde, "otantik özel benlik ve lekesiz bir *Innerlichkeit* ile yüzeysel, hatta ikiyüzlü bir kamusal alanın" karşıtlığı olan "Alman içsellik biçimini" özetlemiştir."[28] Psikanaliz, resim ve filmde dışavurumculuk, her türlü kılıkta yabancılaşma kavramı, romanın o eşsiz Alman formundaki kahramanların içsel yolculuğu, Bildungsroman, "kahramanlara karşı tüccarlar" ikilemi, tüm bunlar Alman'ın içselliğini, Alman yaşam tarzını ve geleneksel Alman değerler dizisini vurgular. Hem Karl Jaspers hem de Günter Grass, Herder'in "öteki, daha büyük, daha derin Almanya"sına, yani *Kulturnation*'a atıfta bulunmuştur.[29] Martin Walser, "dini, içe dönük dindarlıkları" nedeniyle Almanların "İngilizler gibi politik davranmakta" zorlandığını iddia etmiştir.[30] Karl Heinz Bohrer, yeniden birleşmenin en acil görevinin Almanya'yı "manevi ve entelektüel bir olasılık olarak" kurtarmak olduğunu düşünmüştür.[31] Jan-Werner Müller'e göre 1968 olayları bile "Marksizm ve psikanalizin"[32] bir karışımıydı.

Elbette her şeyin olduğu gibi içe dönüklüğün de sonuçları vardır. Karl Heinz Bohrer "Protestan içe dönüklüğü", bu "iktidar korumalı içe dönüklük"

ile alay etmiş, bunun bir tür taşralılıkla ve "milliyetçi şiddeti doğurması muhtemel" ve "gecikmişliğine" katkıda bulunan ulusal kimliğin ihmaliyle sonuçlandığını savunmuştur.[33] Belki de içe dönüklüğün en vahim sonucu Bildung kavramının kendisiydi. Gertrude Himmelfarb, Adam Smith'in "görünmez eli" ile Hegel'in "aklın hinliği" arasındaki benzerliği yorumlayan birkaç tarihçiden biridir. Ancak görünmez el, insanın açık uçlu bir geleceği kucaklamasını sağlarken, Almanya'da "akıl", 2500 yıl geçmişteki uzak bir Yunan devletini idealize eden ve nihayetinde kültürel kötümserlik hastalığının ortaya çıktığı Bildung'a gömüldü. Her ne kadar yüksek ilim ve çok yönlü insan idealini arzuluyor olsak da, Almanya'da Bildung'un gölgesi eninde sonunda daha güçlü bir kuvvet olmuştur.

Diğer insanlar hakkında sahip olduğumuz kalıp yargılar çoğu zaman kaba ve neredeyse tanım gereği aşırı basittir ve sorunlarımızı hafifletmek yerine daha da artırırlar. Almanya örneğinde, *kendileri hakkındaki* kalıp yargıları da sorunun bir parçası olmuştur.

BILDUNG

Bildung bazı açılardan eğitimli içselliğin birincil başarısıdır; hatta doğal son ürünü olduğu bile söylenebilir. Hatırlanacağı üzere Goethe, Tanrı olmadığında hayatın amacının (bu 1788 yazında inancını kaybettikten sonraydı) olmak, olduğundan çok daha fazlası *olmak* olduğunu özellikle söylemişti. "İnsanlığımızın nihai anlamı, içimizdeki o yüksek insani varlığı geliştirmemizdir..." (bkz. s. 116). Kant, hayvanlarla insanlar arasındaki farkın, insanın kendine hedefler koyabilmesi ve "doğasının ham potansiyellerini geliştirebilmesi" olduğunu düşünmüştür. İçimizde bir amaç fikri yaratarak kendimizi ve etrafımızdakileri "büyüttüğümüzü" düşünüyordu. Bu içsellik, Bildung ve topluluk (bkz. s. 694) hepsi bir aradadır.

William Bruford on dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar romanlarda Bildung fikrinin izini sürmüştür -Adalbert Stifter, Nietzsche, *Büyülü Dağ*'da Thomas Mann- ve 1900'lerin ortasında Karl Mannheim Bildung'u "tutarlı bir yaşam yönelimine doğru eğilim, bireyin kültürel-etik bir kişilik olarak gelişimi" olarak tanımlamıştır. Sosyolojik çalışmaların Bildung anlayışımıza katkıda bulunabileceğini düşünüyordu. Fritz Ringer Bildung'u "mandarin geleneğinin en önemli ilkesi" olarak tanımladı ve Christa Wolf, *Nachdenken über Christa T.* adlı kitabında Komünist Doğu Almanya'da Bildung'un anlamını ve olasılığını araştırdı. Amerika'da Allan Bloom'un kitabı *The Closing of the American Mind* (Amerikan Aklının Kapanışı) esasen bu Alman ideolojisine geri dönüş için bir savunmaydı. Bildung, eğitimli orta sınıfların işine geliyordu;

eğitimi, Hıristiyanlık sonrası bir dünyada yaşamın en önemli amacı ve merkezi unsuru haline getiriyordu. Elbette eğitimli orta sınıf, tanımı gereği, buna ayrıcalıklı erişime sahipti. Bildung onları ve diğerlerinden farklarını tanımlıyordu. 1968'de Almanya'da "Her şey için Bildung" diye bir kampanya vardı.

Burada papazların oğulları için çok önemli bir rol bulunuyordu ki bu da Almanya'ya özgü bir başka şeydi. Daha önce de belirtildiği üzere, çağdaş zamanlara kadar Almanya'nın birçok düşünürü papazların oğulları ve/veya torunları olmuştur - Samuel Pufendorf, Gotthold Lessing, J. M. R. Lenz, Christoph Wieland, Friedrich Schelling, Friedrich ve August Wilhelm Schlegel, Friedrich Schleiermacher, Johann Herder, Karl Schinkel, Johann Christian Reil, Rudolf Clausius, Bernhard Riemann, Theodor Mommsen, Jacob Burckhardt, Gustav Fechner, Heinrich Schliemann, Julius Langbehn, Wilhelm Wundt, Friedrich Nietzsche, Wilhelm Dilthey, Ferdinand Tonnies, Max Scheler, Karl Barth, Rudolf Bultmann, Paul Tillich, Albert Schweitzer, Emanuel Hirsch, Martin Niemoller, Gottfried Benn, Carl Gustav Jung, Jürgen Habermas (ve bir papazın *kızı* olan Angela Merkel'i de unutmamak gerekir). İçe dönük olmalarının yanı sıra, bu kişilerin çoğu kendi inançlarını kaybetmişlerdi ama yine de babalarından etkilenmeden edemiyorlardı; çoğu durumda kurtuluşun, mükemmelliğin sekülerleştirilmesi miraslarının ve başarılarının bir parçasıydı. Kurtuluş metaforunu kaybetmek zordu. Birçok Alman profesör bugün bile papazın aurasını korumaktadır.

Bildung'un tüm etkisi iyi değildi. Fritz Ringer, Almanya'da hümanistlerin klasik düşüncesinin siyasi muhafazakarlık ve sosyal züppelikle "iç içe geçtiği" sonucuna varmıştır.[34] Bunun derin sonuçları olacaktır.

Araştırma, Doktora, Bilimadamlığı ve Modernlik

Araştırma bir Alman icadı değildi. Daha on ikinci yüzyılda, Lincoln piskoposu ve Oxford Üniversitesi rektörü Robert Grosseteste, deneyi bilgiyi ilerletmenin bir yolu olarak düşünmüştü. Ancak on sekizinci yüzyılın sonları ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında Alman üniversitelerinin en önemli başarısı, Berlin Üniversitesi'nde ve onu model alan sonraki üniversitelerde araştırmayı *kurumsallaştırmak* olmuştur. Özellikle, modern doktora kavramı bir Alman fikridir ve bu, muhtemelen, İdealizm, Marksizm ve Freudçuluktan sonra, modern zamanların en etkili Alman yeniliğidir, ancak çok daha az takdir edilmektedir.

Bu aşırı bir iddia gibi görünebilir, ancak genellikle yirmili yaşlarının ortalarında ya da sonlarında olan iyi eğitimli genç bir yetişkinin üç ya da daha fazla yılını, çok az bir para karşılığında, sadece konuyu sevdiği için ve daha az önemli olmamakla birlikte, isminin önüne "Dr." harflerini koyma onuru, kişiyi biraz

farklı (ve yukarıda) kılarak ve akademik çevrelerin bir parçası olarak kabul edilerek, etrafımızdaki dünyanın çok özel bir yönünü ayrıntılı olarak incelemesi alışkanlığının zamanımız üzerinde olağanüstü bir etkisi olmuştur. Bu, nispeten az bir masrafla, dünyamızı, örneğin 1780'den önce herhangi birinin hayal edebileceğinden çok daha ayrıntılı olarak bildiğimiz anlamına geliyor.

Araştırmanın kurumsallaşması, dahi olmayan pek çok insanın yine de çok iyi olduğu, dünya üzerinde tamamen yeni bir faaliyet ortaya çıkardı. Modern demokrasiler, reklamcılık ve pazarlama, film yönetmenliği, spor, gazetecilik gibi her biri kendi yeteneklerine sahip yepyeni endüstrilerle karakterize edilir. Araştırma ilk ve açık ara en önemlilerinden biriydi çünkü diğer pek çok şey ona dayanıyordu.

Araştırmanın *kurumsallaşmasının* üçüncü bir yönü de dünyanın farklılaşmasında ve parçalanmasında bir etken olmasıdır. Doktora programının doğrudan bir etkisi de yeni disiplinlerin çoğalması olmuştur; bu sadece fen bilimlerinde değil (her ne kadar çoğalma özellikle fen bilimlerinde güçlü olsa da) beşeri bilimlerde ve sosyal bilimlerde de olmuştur. Dünyanın parçalanması ve bilim insanlarının uzmanlaşması, özellikle Alman yazarları, filozofları ve sanatçıları zorlayan modernite sorunlarıdır.

Dördüncü bir etki, araştırmanın artık dünyada rakip bir *otorite* biçimi olmasıdır - yani geleneğe, dine ve siyasi deneyime rakiptir. Neredeyse tüm hükümet politikaları ve büyük sanayi ve ticaret şirketlerinin uygulamaları artık sadece titiz araştırma çalışmalarının ardından gerçekleştiriliyor. Dahası, birçoğumuz bu otorite biçimiyle diğerlerinden daha rahatız çünkü araştırma metodolojisi sağlam olduğu sürece, hem rasyonel hem de ahlaki kriterleri karşılama eğilimindedir. Bu otoritenin *gayri şahsi* olması hem bir güç hem de bir zayıflıktır. Daha adildir ama belki de yabancılaştırıcıdır.

Aslında araştırma artık hayatımızda o kadar önemli ki -yüzyıldan fazla bir süredir olmasa da on yıllardır olduğu gibi- modernitenin tanımlayıcı bir olgusu olarak kentleşme, sanayileşme ve kitle iletişim araçlarının gelişiminin yanında gerçekten yerini almalıdır.

Kurtarıcı Bir Topluma Duyulan Özlem

Bu tema modern Alman felsefesi, edebiyatı, sosyal bilimleri, tarihi, sanatı ve siyaseti boyunca işlemektedir. "Bütün"e duyulan benzer bir özlemle örtüşür ve onunla ilişkilendirilir.

Kant, bütün ve parçaları arasındaki ilişkiye, organik birliğin anlamına takıntılıydı; Goethe korolarda şarkı söylemenin vatandaşlık için uygun bir eğitim olduğunu düşünüyordu. Hofmannsthal nihai teatral deneyimin "bütünün

töreni" olduğuna inanıyordu. Hannah Arendt, kitle toplumunun amacının -ve trajedisinin- "daha yüksek bir insan topluluğu biçimi" yaratmak yerine, tecrit ve yalnızlık ürettiğini, bunun da terörün ve bürokrasinin soğuk ve esnek olmayan mantıksallığının ortak zemini olduğunu ve cellatlara yol açtığını söylüyordu. Max Weber'e göre modern dünyada "topluluk duygusundan" başka bir kurtuluş yoktu.[35] Wagner *Gesamtkunstwerk*'i, yani bütün sanat eserini yaratmak istiyordu; Friedrich Meinecke "Alman ruhuna" bağlılığı yenileyecek "Goethe topluluklarının" oluşturulmasını savunuyordu; Gestalt psikolojisi "doğal olarak ortaya çıkan" bütünlerin algılanması üzerine inşa edilmiş bir sistemdi; Ferdinand Tönnies ve Werner Sombart topluluk ve onun kurtarıcı olanakları hakkında kitaplar yazdı.[36] Tarihçi Ernst Kantorowicz özellikle kurtarıcı topluluk olarak adlandırdığı şeyi tanımlamıştı. Nasyonal Sosyalistlerin kendi "kader topluluğu" kavramları vardı. Goebbels, Üçüncü Reich'ta radyonun amacının "toplumu sağlamlaştırmak" olduğunda ısrar etmiş ve Hitler, insanları yeni teknolojik başarıların keyfini çıkarırken bir araya getiren yeni otobanların ortak özgürlüğü olan "Volkswagen topluluğu"ndan bahsetmiştir. Kurtarıcı topluluklar Thomas Mann'ın *Dr. Faustus*'unun belirli bir özelliğidir. Martin Walser "yabancılaşmamış, bir dereceye kadar komünal öznellik" idealini savunur.[37] Bu nedenle vicdanın "yeni birleşmiş ulusal topluluğun kendisiyle uzlaşabilmesi için" özel bir mesele olması gerektiğini düşünmüştür.[38]

Almanya'da akademisyenlerin kendileri de, başka yerlerdeki akademisyenlerden daha fazla, kendi kurtarıcı topluluklarının bir parçasıydı. Almanya'daki düşünürlerin birçoğu papazların oğulları olmakla kalmayıp (papazın toplumun merkezi olduğu on dokuzuncu yüzyıl ortamında yetişmişlerdi), Almanya'daki akademisyenlerin (diğer ülkelerin aksine) eğitimleri süresince üç ya da dört üniversiteye gitmeleri olağan bir durumdu; bu, sistemin içine yerleştirilmiş bir ayrıcalıktı. Doğal olarak, akademik bir topluluk, kurtarıcı bir akademisyenler topluluğu, eğitimli orta sınıfın birliği duygusu Almanya'da başka her yerden çok daha güçlüydü. Gadamer, "güzelliğin uygunluğunu" araştırırken, sanat festivallerinin bizi "sıradan zamanın dışına çıkardığını" ve "topluluğun gerçek olasılığına" açtığını düşünüyordu. Habermas'a göre modern yaşamın temel sorunu, "yaygın bireycilik karşısında ahlaki bir topluluğu sürdürmenin" yollarını nasıl bulacağımızdır.

Bu beş unsurun her biri kendi içinde önemliydi. Almanya'ya özgü olmasalar da, orada daha gelişmiş, daha uzun süreli ve daha ciddiye alınmışlardı. Ancak şimdiye kadar bunları sadece ayrı ayrı ele aldık. Nietzsche, Weber ve Freud'da olduğu gibi, iç içe geçmiş dinamik bir sistem olarak birlikte ele alındıklarında çok daha güçlü ve daha açıklayıcıdırlar.

Milliyetçi Kültürel Kötümserlik

Şüpheciliğin ortaya çıkmasının ardından, insanlar inançlarını kaybetmeye başladıklarında, iki şeyin gerçekleşmesi belki de şaşırtıcı olmamalıdır. Birincisi, (daha seküler) eğitimli orta sınıfın yükselişini ve eskiden din adamlarının yerine getirdiği bazı işlevleri üstlendiğini görüyoruz. Almanya'da bu değişim, yeni düşünürlerin çoğunun papazların oğulları olması nedeniyle kolaylaştı - bu değişimi mükemmel bir şekilde temsil ettiler. Aynı zamanda meydana gelen ve Benedict Anderson'ın bize gösterdiği gibi, ideal bir topluluk olgusunun -kendilerini ilk kez *bir grup olarak* düşünen, ele aldığımız eğitimli orta sınıfın- ortaya çıkmasına yardımcı olan okuma devrimi de buna yardımcı oldu. İkinci olarak, bu insan grubunun dini fikirlerin yerine başka bir şey koymaya çalışması doğaldı. Burada yine iki şey oldu. Birincisi Winckelmann sayesinde Yunan (pagan) antikitesinin üçüncü kez canlanması, ikincisi ise Kant ve diğer spekülatif filozofların gelişi ve başarılarıydı. Bu koşullar altında, şüphe ile Darwin arasındaki dönemde teolojinin yerini spekülatif felsefenin alması son derece doğaldı. Bu gelişmelerin başarıları, Alman kültürünün ve genel olarak entelektüel yaşamının yeniden canlanmasına, Bildung kavramına, yetiştirme olarak eğitime, esasen seküler bir kurtuluş biçimine ve sadece İdealist felsefede değil, Romantizmde ve müzikte de gerçeğe yaklaşmanın bir yolu olarak içselliğe yol açtı. Tüm bunlar içselliğin büyümesi olarak nitelendirilebilir.

İçselliğin bu yükselişinin yanı sıra, eğitimli orta sınıfın bir diğer ana başarısı olan modern akademinin icadı ve özellikle de araştırmanın kurumsallaşması gerçekleşti. Bunun moderniteye geçişteki temel öneminden yukarıda bahsedilmişti, ancak araştırmanın Almanya'daki eğitimli orta sınıf için derin bir öneme sahip olduğu başka bir yol daha vardı. Araştırma, erken dönem akademik uzmanlıkların -ağırlıklı olarak klasikler, filoloji ve tarih gibi beşeri bilimlerin- bir aracı olarak başladı. Ancak 1830'lar ve 1840'lardan itibaren, özellikle modern (hücre) biyolojisinin ve fiziğin (enerjinin korunumunun keşfi) gelişmesiyle birlikte, "sert" bilimlerde giderek daha fazla uygulanmaya başladı. Bu değişim çok önemliydi.

Beşeri bilimlerdeki araştırmalar 1809-1810 yıllarında Berlin Üniversitesi'nde kurumsallaşmışken, Bölüm 18, s. 300'de gördüğümüz gibi, Almanya'da büyük ticari ve endüstriyel laboratuarlar ancak 1850'lerin sonlarında ve 1860'larda faaliyete geçmiştir. Bu değişim ilk etapta, örneğin klasikler, tarih ve edebiyat gibi alanlarda geleneksel akademisyenlerin statülerinin düşmesine katkıda bulundu. Müspet bilimlerin yükselişiyle birlikte, bir yanda beşeri bilimler, diğer yanda bu bilimler arasında bir uçurum oluştu ve bu uçurum -İngiltere gibi başka ülkelerde de görülmesine rağmen- hiçbir yerde Almanya'da olduğu kadar geniş (ya da zaman içinde bu kadar sert) olmadı; bu bölünmeyi ifade etmek için *Kultur* ve *Zivilisation*, *Wissenschaft* ve *Bildung* gibi farklı

terimler kullanıldı. Bu durum, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında bilimsel araştırmaların üniversitelerden bağımsız Kaiser Wilhelm Cemiyetlerine taşınmasıyla daha da kötüleşti. Bu bölünme ve beraberinde gelen beşeri bilimlerin statü kaybı, akademik çalışmalar üzerinde de bir etki yarattı.

Heinrich von Treitschke, Johann Gustav Droysen, Paul de Lagarde, Julius Langbehn ve Max Nordau'nun, Werner Sombart'ın *Kahramanlar Tüccarlara Karşı* ve Oswald Spengler'in *Batı'nın Çöküşü* adlı eserleriyle doruğa ulaşan büyük milliyetçi kültürel kötümserlik çağı başladı. Geleneksel akademisyenler söz konusu olduğunda, bu serzenişler fazlasıyla gerçek bir şeyi tanımlıyordu: dünyaları gerilemekteydi: bilimler araştırma fikrini ve pratiğini ele geçirmişti ve Almanya 1871'de birleşik bir ülke haline geldiğinde, bilim, bu kitabın 17-20 ve 25. Bölümlerinde tartışılan modern kitle toplumunu yaratacak ve geleneksel bilim alanlarının giderek daha periferik hissedeceği bir dizi yüksek teknoloji ürünü üretme yolunda ilerliyordu. Kültürel kötümserlik ve bunun nedenleri, o zamandan beri Alman yazar ve akademisyenlerin başlıca konusu olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Bu aynı zamanda Alman düşüncesindeki belirgin muhafazakâr çizgiyi açıklamaya yardımcı olurken, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında antisemitizmin büyümesinden bahsetmeye bile gerek yoktur.

Kuşkunun ortaya çıkışının bir başka sonucu da -ki bu özellikle Pietizm geleneğine sahip Almanya'da geçerlidir- kurtarıcı bir topluluk fikrinin gelişmesiydi. İnsanlara bu hayatta yardım etmek, Hıristiyanlığın ayrılmaz bir parçası olan gelecekteki bir devlet, öbür dünya fikrinin çöküşünden doğacak doğal bir etikti. Tanrı'nın ölümünden sonra, topluluk -diğer insanlarla birlikte yaşamanın temeli- belki de keşfedilecek tek etik alan olarak kalmıştı. Pietizmin ve 300 küçük bağımsız devletin ülkesi olan Almanya, bölgesel bir ulus olmadan önce *Kulturnation*, böyle bir fikir için doğal bir yuvaydı.[39] Topluluğun kurtarıcı güçleriyle ilgili bir endişe, modern dönem boyunca Alman bilimi, kültürü ve siyasetine yayılmıştır.

Elbette kurtarıcı topluluk ve kültürel kötümserlik birbiriyle ilişkilidir; birincisi genellikle ikincisinin "tedavisi" olarak görülür. Kültürel kötümserler, çoğunlukla, daha önceki, daha ideal bir toplum biçimine dönüş arayışındadır. (Michael Haneke'nin 2009'da Altın Palmiye kazanan filmi *Beyaz Kurdele*'de moderniteden önce komünal yaşamın bir altın çağı olduğu fikri yerilmektedir).

Alman kültürel kötümserlik edebiyatı, her ne kadar kapsayıcı sentezler geleneğinin tipik bir örneği olsa da, o yıllarda bilimsel analizin tek biçimi değildi. Fichte, Hegel, Marx, Schopenhauer ve bir dereceye kadar Nietzsche'nin spekülatif sistemlerinin aksine, Dilthey, Simmel ve Scheler'in felsefeleri çok daha mütevazı, daha sağduyulu ve bunun için daha canlandırıcı ve öğreticiydi. Ancak ezici gerçek şudur ki, bilimin kaydettiği ilerlemeler karşısında, özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki kırk elli yıl içinde, Almanya'daki eğitimli

orta sınıflar, *geleneksel olarak* eğitimli orta sınıflar, onlara "Bildung sınıfları" diyebiliriz, iki önemli gerileme yaşadılar, 1920'lerde Weimar Cumhuriyeti'nde daha da şiddetlenen gerilemeler. Birincisi, geleneksel entelektüel çıkarlarının daha yeni, kitlesel kentsel alanlarda aşağılandığını ve marjinalleştirildiğini görerek statü ve nüfuz kaybettiler ve ardından büyük enflasyonda ekonomik çıkarlarının yok olduğunu gördüler. İkinci olarak, özellikle Almanya'da, geleneksel olarak eğitimli Bildung sınıfı kendisini *bilimsel olarak* eğitimli orta sınıftan uzaklaşmış ve onun yerine geçmiş buldu. Bu çok önemliydi, çünkü Naziler kaslarını esnetmeye başladığında, Almanya'da güç ve sorumluluk pozisyonlarında gerçek bir direniş sağlayacak kritik bir eğitimli kitle yoktu.

T. S. Eliot, *Kültürün Tanımına İlişkin Notlar* (1948) adlı kısa kitabında, kültürün en önemli amacının siyaset üzerindeki etkisinde yattığını söyleyerek uygun bir çerçeve sunmuştur. Eliot'a göre iktidar seçkinlerinin bir kültür seçkinine ihtiyacı vardır, çünkü kültür seçkinleri en iyi panzehirdir, herhangi bir toplumdaki iktidar simsarlarına en iyi eleştirileri sunar ve bu eleştiriler toplumu ileriye götürür, durgunlaşmasını ve çürümesini önler. Eliot'a göre, herhangi bir kültürde, daha yüksek, "daha evrimleşmiş" seviyeler, *şüpheciliği* daha iyi bilmeleri ve kullanmaları sayesinde alt seviyeleri olumlu yönde etkiler (ve şüpheci olmak için bilginiz yoksa düzgün bir şekilde şüpheci olamazsınız). Eliot'a göre bilgi ve eğitim bunun içindir. Almanya'da, geriye dönüp baktığımızda, bunun gerçekleşmediğini görebiliyoruz.

Bu kesinlikle Weimar yıllarının alt metnini ve bağlamını oluşturmuştur. 1914'te 93 Manifestosu savaşın Alman kültürünün ideallerini savunmak için yapıldığını ilan etmişti. Daha sonra savaş kaybedildi ve cesaret ve irade teslim oldu. 1918'de Spengler ve 1922'de Moeller van den Bruck, savaşın hiçbir şeyi çözmediğini vurgulayarak kültürel kötümserlik yorumlarını devam ettirdiler. 1923-24 yıllarındaki büyük enflasyon bu endişeleri doğrularken, o sıralar revaçta olan cümbüşlü kültür -kabare, Ekspresyonizm, özellikle de yeni sanat formu film, sürrealizm, Brecht, Schoenberg ve Richard Strauss'un yıkıcı dünyası, Pauli'nin dışlama ilkesinin kaygan dünyası, Heisenberg'in belirsizlik ilkesi ve Gödel'in bilebileceklerimizin sınırları- geleneksel fikirleri çökertmiş ve klasikleri seven Bildung sınıflarını, Max Weber onlara bu yeni bilimlerin onlara nasıl yaşayacaklarını asla anlatamayacağını söylese bile, gittikçe daha fazla periferiye itmiştir. Wolfgang Schivelbusch, "yenilgi kültürleri" adını verdiği araştırmasında, savaş sonrası Alman gözlemcilerin birçoğunun felaketin (kaybedilen savaşın) kökenlerini imparatorluğun kuruluşuna dayandırdığını göstermektedir; savaş öncesi dünyaya değil, *1871 öncesi* dünyaya, Bildung sınıflarının yarattığı dünyaya, Almanya'nın "ruhunu kaybetmesine" neden olan materyalizm, merkantilizm ve bilim tarafından yok edildiğini düşündükleri evrensel bir "manevi öz" dünyasına geri dönmek istiyorlardı.[40]

Hannah Arendt'in 1920'lerde ve 1930'larda Almanya'da yaşananların, eğitimli seçkinlerin ayak takımıyla geçici bir ittifakı olduğunu ileri sürerken söylediklerinin bağlamı buydu. Arendt ayrıca Birinci Dünya Savaşı'nın "yeni bir dünya düzeninin gerçek babası" olduğunu, "sürekli ölümcül ölçüsüzlüğün" sınıfları parçalayan ve onları "kitlelere" dönüştüren "büyük eşitleyici" olduğunu belirtmiştir.[41] Arendt'e göre bu durum bir "kader topluluğu" yaratmıştır; bu toplulukta amaç, ileriye dönük olarak, hem kalabalıkların hem de eğitimli elitlerin "hayal kırıklıklarını, kızgınlıklarını ve kör nefretlerini, bir tür siyasi dışavurumculuklarını" ifade edebilecekleri "kahramanca ya da canice" bir şey yapmaktır..."[42] Bu *kolektif acının*, nihai sonun saygınlığın ölümü olduğu, gerçek ve yalan arasındaki farkın "nesnel olmaktan çıkıp sadece bir güç ve zeka meselesi haline geldiği" "totaliterlik öncesi atmosfer" olduğunu söyledi.[43] Julien Benda da Niall Ferguson da aynı fikirdeydi. Benda, Almanya'da entelektüelleri tarafından başlatılan barbar bir milliyetçiliğin ateşlendiğini düşünüyordu. Ferguson, *Dünya Savaşı* (2006) adlı kitabında şöyle yazmıştır: "Akademik eğitim, insanları Nazizme karşı bağışıklık kazandırmak bir yana, Nazizmi benimsemeye daha yatkın hale getirmiştir."[44]

Bunların hiçbirinin 1933-45 yılları arasında yaşanan dehşete yol açması *gerekmiyordu*, ancak şimdi söyleyebileceğimiz şey, o yıllarda ve hemen öncesindeki yıllarda Almanya'daki kritik başarısızlığın öncelikle ve en başta eğitimli orta sınıf arasında olduğudur, *çünkü tam da* onlar şüphecilik uygulamak ve çete eylem ve davranışlarını önlemek için gereken eğitime sahiptiler. Hannah Arendt, çok sonraları, yalnızca eğitimli insanların özel bir yaşamı olabileceğini söylemiştir ve bu, Eliot'ın şüpheciliğin eğitimin asla unutmamamız gereken en büyük amacı olduğuna dair argümanı ile güzel bir şekilde uyuşmaktadır - insanlara sağlıklı bir şüphecilik geliştirmeleri için yeterli özel alan sağlar. Özel hayatı olmayan insanlar kısa sürede, önemli olan ya da önemli gibi görünen her şeyin sokaklarda gerçekleştiği bir güruha dönüşür.

Bunların hepsi geçmişte kaldı. Sadece Almanya'nın Bildung sınıfının ihanetinin yetmiş yıldan daha uzun bir süre önce gerçekleştiğini kastetmiyorum. Aynı zamanda böyle bir ihanetin bir daha gerçekleşemeyeceğini de kastediyorum. Bundan nasıl emin olabiliriz? Çünkü Almanya bir kez olsun kendi demokratik devrimini gerçekleştirdi, her ne kadar şaşırtıcı görünse de bu devrim dış dünya tarafından pek takdir edilmedi.

Almanya 1945'te bir kez daha, tıpkı 1848 ve 1871'de olduğu gibi, kendisine yukarıdan dayatılan bir devrim yaşadı; ancak bu kez devrim sadece yukarıdan değil, dışarıdan da geldi. İşgalci güçler savaş sonrası Almanya'ya siyasi ve hukuki bir yapı dayattılar. Ancak, Almanya dışındaki pek çok kişinin hala kavrayamadığı (Almanların kendileri de yabancıların bu derin gerçeği neden

anlamadıklarını göremiyorlar) can alıcı nokta şudur: 1968 toplumsal devrimi, özellikle Batı Almanya'da, *başka herhangi bir yerde olduğundan çok daha büyük bir olaylar bütünüdür.*

Konrad H. Jarausch, "durak"tan başka bir şey olarak tanımlamadığı bu değişimi kayıt altına almıştır.[45] Savaştan sonra Almanya'da demokratik kurumların başarılı bir şekilde kurulmasına rağmen, otoriter düşünce kalıplarının "devam etme eğiliminde" olduğunu ve 1960'lara kadar "modernleşme açığının" (Ralf Dahrendorf'un ifadesi) üstesinden gelinemediğini savunmaktadır. Dahrendorf'a göre buradaki en önemli faktör, genç kuşağın, Üçüncü Reich ("Kahverengi Geçmiş") döneminde gösterdikleri dehşete göz yumdukları ve suçluluklarıyla yüzleşemedikleri için ebeveynlerine sırt çevirdiği "1968 kuşak isyanı"dır; Almanlar ancak 1968'de demokratik değerleri içselleştirmeye, bir "karşı elit" geliştirmeye ve özyönetim ve "demokratik karşı güç" talep etmeye başlamıştır.[46] Jan-Werner Müller 1968 olaylarını "Marksizm ve psikanaliz"[47] karışımı olarak tanımlarken esasen aynı fikirdeydi.

Bu değişimin özü Bölüm 41'de incelenmişti; burada sadece iki önemli noktayı eklememiz gerekiyor. Birincisi, bundan böyle Almanya'da eleştirel, *şüpheci* bir kamuoyu vardı; bu, örneğin İngiltere, Fransa ya da Amerika Birleşik Devletleri'nde nesiller boyunca yeterince yaygın olan bir durumdu, ancak şimdi nihayet Almanya'ya gelmişti. İkincisi, yaşam kalitesi, kültür ve özellikle de çevre ile ilgili bir endişe başladı. Bu durum zamanla Yeşiller Partisi'nin kurulmasına yol açacak ve Federal Cumhuriyet'in siyasi yaşamında bir deniz değişimini beraberinde getirecekti.48 Almanlar içe dönüklük vurgusundan uzaklaşmıştı - belki de bu kötü bir şey değildi. Heinrich Winkler'in ifadesiyle, ülke "uzun batı yolunu" tamamlamıştı. Dirk Moses ve Potsdam Askeri Tarih Enstitüsü'nün Giriş ve 41. Bölüm'de atıfta bulunulan çalışmaları, yukarıdaki analizlerin doğru olduğunu, sürecin olgunlaştığını ve savaş sonrası dördüncü neslin korkunç Alman geçmişine uyum sağladığını ve Üçüncü Reich'taki "neredeyse herkesin" neler olup bittiğini bildiği gerçeğiyle yüzleşme cesaretine sahip olduğunu göstermektedir.

Hitler'in nasıl ortaya çıktığını hiçbir zaman bilemeyebiliriz, ancak işlenen suçların ne kadar yaygın bir şekilde bilindiğinin kabul edilmesi önemli bir ilerlemedir.

Haziran 2006'da, *Die Welt*'in Londra muhabiri Thomas Kielinger, Londra *Daily Telegraph*'ta bir makale kaleme almış ve ev sahiplerine yüklenmiştir. İngilizlerin sürekli olarak "mutlu bir şekilde yok olmuş" bir Almanya'dan söz etmelerinin artık komik olmadığını söylüyordu. "Nazilerin Almanya'sı ile bugünün Almanya'sı birbirine karıştırılırsa işin komik tarafı kaçar. O zamanki ve şimdiki zihinlerimizde belirgin bir yangın var; gamalı haçlı paryalar ile 'herkes için özgürlük ve adaletle' yeniden inşa ettiğimiz ülke arasında - geçmişte

cehenneme inişimizle alay etme özgürlüğü de dahil olmak üzere... Buna karşın, pek çok Britanyalı için eski düşman zaman içinde donmuş, kehribar içindeki bir böcek gibi 1945'e hapsolmuştur. Almanya yoluna devam ediyor, hem de büyük bir intikam duygusuyla."49 Şunu da eklemek isterim: Almanlarla uzun uzun konuştuğunuzda, birçoğu bir süre sonra kendileriyle henüz tam olarak barışık olmadıklarını itiraf edecektir. Aynı zamanda son Kayzer'in yakın zamanda yayınlanan bir biyografisi de iyi karşılandı. Almanlar, İngilizlerden ve İngilizlerin Almanların değiştiğini düşündüğünden daha fazla değişiyor. Elbette Almanya'da değişecek daha çok şey olduğu ve belki de değişime daha çok ihtiyaç duyulduğu iddia edilebilir. Ancak Almanya, Üçüncü Reich ve İkinci Dünya Savaşı'na karşı tutumunda, Britanya'nın sandığı ya da Britanya'nın (ya da Fransa'nın veya daha az ölçüde Amerika'nın) kendisi kadar statik değildir.

Alman İdeolojisi ve İnsan Doğasının Geleceği

Alman dehası yaşıyor ve iyi durumda. Bu, bazı açılardan tuhaf, zaman zaman gerçek dışı bir yolculuk oldu ya da öyle hissettirdi. 1933-1989 arasındaki uzun geceye rağmen, çağdaş Alman sanatçıları diğer ülkelerin en iyileriyle kıyaslanabiliyor, film yapımcıları İngilizce konuşulan ülkelerde bile yeniden canlanmanın tadını çıkarıyor (*Elveda Lenin!*, Oscar kazanan *Başkalarının Hayatı*), romancıları İngiliz dilinin egemenliğiyle çoğundan daha iyi başa çıkıyor (W. G. Sebald, Bernhard Schlink, Daniel Kehlmann ve Günter Grass, hala) ve bestecileri ve koreografları parlamaya devam ediyor. En azından Körfez Savaşları'na kadar Mezopotamya'nın eski uygarlıklarını aydınlatmak için çok şey yapan arkeolog ekibi Hans J. Nissen ve figüratif sanat geleneğini canlı tutan yeni Leipzig ressamlar okulu gibi daha fazla isimden bahsedilebilirdi. Almanya'nın bilim dünyası, İngiltere ve Amerika'daki bilim insanlarının toplamından daha fazla Nobel ödülü kazandığı 1933 yılındaki üstün konumuna henüz geri dönememiş olsa da, 1995, 1998, 2000, 2001, 2005 ve 2008'de iki Nobel ile ödül kazanma yoluna geri döndü. Avrupa'da Almanya, patent tescilinde bir sonraki rakibi Fransa'nın neredeyse üç katı bir sayıyla başı çekmektedir. Fizik alanında önde gelen ülkelerin 2008 yılında hazırlanan tablolarında Avusturya ve Almanya, İsviçre (birinci), Danimarka ve Amerika Birleşik Devletleri'nin arkasında, ancak İngiltere, Fransa ve Rusya'nın önünde sırasıyla beşinci ve altıncı sırada yer almıştır.50 Mühendislik alanında 2008 yılında dünya çapında ilk yirmi içinde Amerikalı olmayan tek enstitü 15. sıradaki Max Planck Topluluğu, 16. sıradaki Zürih'teki Eidgenossische Technische Hochschule (ETH) ve 20. sıradaki Danimarka Teknik Üniversitesi'dir (Fransa ve İngiltere'deki enstitüler yer almamıştır).[51]

Buna rağmen, 2008 baharında Almanya'da bu kez askeri cesaret için Demir Haç madalyasının yeniden yürürlüğe konması planıyla ilgili bir

başka tarihi tartışma patlak verdi. Bu ödülün uzun ve renkli geçmişine (bkz. s. 185-6), Napoléon Savaşları sırasında varlıklı kişilerin altınlarını savaşa bağışladıkları için demir takılar takmalarına rağmen, Berlin'deki hükümet Demir Haç'ın hala Nazilerle çok yakından bağlantılı olduğunu düşündü ve madalyanın yeniden takılması iptal edildi.

Bu tutum daha ne kadar devam etmelidir? Bu kitabın göstermeye çalıştığı üzere, Almanlara çok şey borçluyuz ve Demir Haç olayının da vurguladığı şekilde, Alman tarihinde 1933-45 döneminden çok daha fazlası var. Bu nedenle, aynı derecede tartışmalı bir notla bitirelim ve yirminci yüzyılın en aykırı filozoflarından biri olan Martin Heidegger'den ne *öğrenebileceğimizi* düşünelim. Evet, o bir Nazi'ydi. Evet, Yahudi sevgilisi Hannah Arendt'e ihanet etti, hem de korkakça. Evet, bir anlamda, kendisinin de söylediği gibi, Heidegger Yahudi meslektaşı Edmund Husserl'i "öldürdü". Ancak yirmi birinci yüzyıla girerken, Alman felsefe geleneğinin -Fransız akademisyen Louis Dumont'un deyimiyle Alman ideolojisinin- yeniden odak noktası haline gelebileceği ve bize öğretecek çok şeyi olabileceği (en azından) iki önemli alan vardır. Alman olmayan pek çok kişi İdealist zihin yapısını -Kant değilse bile kesinlikle Fichte, Hegel, Husserl ve Heidegger- belirsiz ve muğlak bulmakta, ampirik geleneğe yabancı ve bu gelenek içinde rahatsız edici bir dil ("Varlık", "otantiklik", "serbest bırakma") kullanmaktadır: Wickham Steed'in Almanların daha derine daldıkları ama daha çamurlu çıktıkları hakkındaki esprisini hatırlamaktadırlar. Aynı zamanda, Almanların teknolojiye ve onun ilerlemelerine karşı ideolojik antipatisi (yine ampirik Anglofon zihne) tamamen gerçek dışı, kaçınılmaz "ilerlemeye" karşı ağlamaklı, aşırı teorik ve ince soyut bir muhalefet olarak görünebilir.

Yine de, İkinci Dünya Savaşı sonrası Alman felsefi dehasının en ilginç örneği olan Jürgen Habermas'ın gösterdiği kadarıyla, biyoteknoloji dünyasındaki son gelişmeler, ikiyüzlü, kendine hizmet eden ve Nazi katılımı için olduğu kadar özür dilemeyen Heidegger'in başından beri haklı olabileceğini göstermektedir: teknolojinin nihayetinde oluşturacağı tehdidi sezgisel olarak öngörmüş ve dahası, nereye gittiğimizi ciddi olarak düşünmek istiyorsak, bunu tam da şimdi düşünmemiz gereken dilde yapmıştır.

Habermas, *Die Zukunft der menschlichen Natur* (İnsan Doğasının Geleceği; 2003) adlı kitabında, kendimize uygulamak üzere olabileceğimiz yeni "hasarlı yaşam" (Adorno'nun ifadesi) biçimleri üzerine düşünmekte ve kendisi de bunları öngörmektedir. Biyoteknolojideki son gelişmelerin doğum öncesi genetik müdahaleye izin verdiğini ya da çok yakında izin vereceğini, ebeveynlere yalnızca çocuklarının sahip olmasını istemedikleri özellikleri (büyük engeller, "negatif öjenik") değil, aynı zamanda çocuklarının sahip olmasını istedikleri özellikleri (göz rengi, saç rengi, cinsiyet, yüksek zeka, müzik yeteneği) de seçme şansı verdiğini belirtiyor - "pozitif öjenik". Habermas, burada

özgürlük anlayışımız üzerinde derin etkileri olan bir çizginin, kendi deyimiyle bir Rubicon'un aşılıyor olabileceği ve bunun teknik-bilimsel-psikiyatrik değil *felsefi* bir çözüm gerektirdiği konusunda bizi uyarmaktadır.[52]

Gelecekte, bir neslin çocuklarına başka bir nesil (ebeveynleri) tarafından geri alınamaz özellikler verilecektir. Habermas, bunun bireyin kendisi hakkındaki anlayışına, Heidegger'in deyimiyle *varlık* duygusuna ne yapacağını sormaktadır. Habermas'a göre, bu yeni teknoloji "yetiştirilen" ile "yapılan", şans ile seçim arasındaki çizgiyi bulanıklaştırıyor; bunların hepsi kim olduğumuzun, kendimizi kim olarak hissettiğimizin temel bileşenleridir. Habermas'a göre, bu süreçlerin devam etmesine izin verilirse, gelecek nesiller varlıklardan ziyade *şeylere* dönüşme riskiyle karşı karşıya kalacaktır. Her yeni nesil, bir dereceye kadar, ebeveynlerinin nesli tarafından seçilmiş olacak ve o ölçüde daha az özgür olacaktır. Yine Heidegger'in dilini kullanarak ifade ettiği gibi, "başarılı bir şekilde kendisi olma" etiği tehlikeye atılmış olacaktır. "Ahlaki temelde zorunlu olan ve yasal güvencelere tabi olan" kişinin dokunulmazlığı, ona göre asla "üzerinde tasarrufta bulunamayacağımız" bir şeydir.

Habermas'a göre bu durum yalnızca temel "varlık duygumuza" bir tehdit oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda kendimizi bir sonraki birey kadar özgür ve özerk görme kapasitemize, insanın her yerde aynı olduğu şeklindeki "antropolojik evrensellik" fikrine de bir tehdit oluşturmaktadır.[53] Habermas'a göre türlerin evrimi doğanın meselesidir; bu sürece müdahale etmek en azından insanlık tarihinde yeni bir döneme ve belki de çok daha kötü bir şeye işaret ediyor.[54] Habermas, ebeveynler ne kadar iyi niyetli olursa olsun, evrimin bir "brikolaj" meselesi olmaması gerektiğinde ısrar ediyor.

Endişesi, böyle bir müdahalenin Kopernik ve Darwin'den sonra dünya görüşümüzün üçüncü bir "merkezden uzaklaştırılmasından" başka bir şey olmayacağı, böylece bir kişinin "ben" duygusunun ve "biz" anlayışının geri dönülmez bir şekilde değişeceği ve bunun ortak ahlaki yaşamımız için hesaplanamaz sonuçlar doğuracağıdır.[55] Habermas'a göre insanlar artık "kendi içlerinde bir amaç" olmadıklarını, yerlerinin doldurulamayacağını, bedenlerinde tamamen evlerinde olmadıklarını, utanç ya da gurur gibi duygularla aynı ilişkiye sahip olmadıklarını, insan hayatını aynı şekilde tartmadıklarını, birbirlerine eşit saygı duymadıklarını hissedebilirler. En temelde Habermas, genetik olarak önceden programlanmış insanlar için kimlik oluşumunun başlangıç koşullarının değişmiş olacağından ve "ahlaki bir topluluğun tam bir üyesi statüsünü üstlenmek için gerekli olan öznel niteliğin" hatırlanamayacak kadar etkileneceğinden endişe etmektedir.[56] "'İçsel doğanın' teknikleştirilmesi, doğal sınırların aşılması gibi bir şey teşkil etmektedir."[57]

Habermas burada aşırı hassas davranıp davranmadığını merak ediyor. Bir dereceye kadar, genetik müdahale, aile başına tek çocuk politikasının erkek

çocukların ağır basmasına ve genç erkekler için eş bulunmayan köylerin tamamına yol açtığı Çin'de zaten mevcuttur. Bu durum sosyal sorunlara yol açmış ancak bildiğimiz kadarıyla klinik-psikiyatrik salgınlara yol açmamıştır. Ancak Habermas bunun özel, atipik bir durum olduğunu, tüm bireyin seçildiğini, dolayısıyla kimliğe ilişkin özel bir müdahalenin söz konusu olmadığını düşünüyor.

"Varlık" karşısındaki tutumumuzun karmaşık bir felsefi mesele olduğunu vurguluyor ve cesetlere ve ölü fetüslere ilişkin etik davranışımıza işaret ediyor. Onların onurlu bir şekilde ortadan kaldırılmasında ısrar ediyoruz - onlar bizim için atıl maddeden daha fazlasıdır; onlar *varlıklardı* - yetiştirildiler, yapılmadılar - ve bu nedenle onlar *eşya* değil.

Bizim bedenlerimiz yok, sonucuna varıyor, biz bedeniz ve bu tipik Heideggerci ayrım çok önemli. İnsan doğasının anlaşılmasında büyük bir dönüşümün eşiğinde duruyoruz ve ilerlemek için seçtiğimiz yol (çünkü hiçbir şey kaçınılmaz değildir, her ne kadar "ilerleme" kavramıyla körleşmiş olsak da) bilimsel-psikiyatrik-teknik değil, *felsefi* bir meseledir.

Elbette tüm bunların ironik bir bağlamsal düzeyi daha var. Üçüncü Reich döneminde yürütülen kötü şöhretli öjenik politikalar göz önüne alındığında, Habermas'ın genetik ön programlamanın gelecekteki risklerini tespit eden bir Alman olarak kurtarıcı bir niteliği vardır. Habermas'ın kendisi de doğal olarak bu bağlamın farkındadır ve 2001 yılında Federal Almanya Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Johannes Rau'dan şu alıntıyı yapar: "İnsan hayatını araçsallaştırmaya başladığınızda, yaşamaya değer hayat ile yaşamaya değmez hayat arasında ayrım yapmaya başladığınızda, durma noktası olmayan bir yola girmiş olursunuz."[58]

Genetik ön programlama, acil olarak karşı karşıya olduğumuz tek felsefi sorun değildir. Küresel ısınma gezegenimizi harap etmeye başladıkça, yağmur ormanları ve buzullar birlikte küçüldükçe, iç denizler yok oldukça, teröristler nükleer imha tehdidinde bulundukça, soykırım ve kıtlık Afrika'yı kasıp kavurmaya devam ettikçe, Hindistan ve Çin'de su tükenmeye başladıkça, Heidegger'in teknolojik dehamızla dünyayı sömürmeye ve kontrol etmeye çalışmaktan vazgeçmemiz gerektiğini söylerken ne kadar derin bir noktaya parmak bastığı (ve sadece "ukalalık" yapmadığı) her zamankinden daha doğru değil mi? Bu, zamanla sahip olduğumuz her şeyi yok edecek bir kibir biçimi değil midir; bunun yerine dünyayı kabullenmeyi, doğanın sunduğu zevklere müdahale etmeden boyun eğmeyi, onlardan şairlerin zevk aldığı gibi zevk almayı öğrenmemiz ve şu andaki temel duruşumuzun, ilk ve tek önceliğimizin dünyayı *önemsemek* olması gerekmez mi?

Heidegger, Nasyonal Sosyalizmin kurtarıcı enerjileri olarak gördüğü şeye kapılmıştı ve bu konuda yanılıyordu, hem de çok yanılıyordu. Yine de, bilimin ve kapitalizmin getirdiği şüphesiz avantajlara rağmen, bunlar aynı zamanda yol

açtıkları tahribatı düzeltmekten aciz görünüyorlar. Hannah Arendt bize yetişkin olmamızı öğütlüyordu ve kendi yetişkinliğinin bir parçası da Heidegger'i affetmesi ve bu anlamda onu kurtarmasıydı. Biz de aynısını yapamaz mıyız ve daha önce yaşananlara rağmen ondan (ve ondan) bir şeyler öğrenemez miyiz?

Bu bağlamda, Almanya'nın kendisi her zaman kurtarılamaz olarak mı kalacaktır? Belki de Norbert Elias, Hitler'in yükselişine ikna edici bir açıklama getirilmeden ülkenin yoluna devam edemeyeceğini söylerken haklıydı. Yine de Heidegger ileri görüşlüydü ve Kant'tan Fichte, Hegel, Schopenhauer, Nietzsche, Gadamer ve Habermas'a kadar moderniteye şüpheyle yaklaşan ve yaklaşmaya devam eden (işte yine o kelime, "şüphecilik") Alman düşünürlerin tanınabilir bir çizgisinin parçasıydı, İnsan doğasının -hayatın kendisinin- gurur, utanç, bağımsızlık, tutarlılık, başkalarına ve kendimize, ahlaka, "iç çevremize", özerkliğe, sezgilere ve tiksintiye olduğu kadar paraya, piyasalara, kâr güdüsüne ve teknolojinin sabit disklerine de ilişkin olduğunu hatırlatan. Almanya modernlik açısından sadece "gecikmiş" bir ulus değil; aynı zamanda isteksiz bir ulus ve belki de bu isteksizlikte bir ders var. Eğer bilim ve kapitalizm -piyasa- çevremizin, dünyamızın bozulmasını engelleyemiyorsa, hatta artık bu yıkımın başlıca unsuruysa, o zaman bunu ancak içimizdeki bir değişim, bir irade değişikliği yapabilir. Almanlar bize bu ikilemden çıkmanın yolunun teknik ya da bilimsel değil, *felsefi* olduğunu söylüyor.

Almanya'nın geçmişinin altına bir Schlusstrich, bir son çizgi çekildiği, 1933-45 olaylarının sadece bir başka olay, tarih zincirinde rafa kaldırılmış bir başka felaket haline geldiği bir zaman asla gelmemelidir. Gerhard Schröder şu sözleri söylerken haklıydı: "Geçmişimizden o kadar kolay çıkamayız. Belki de bunu istememeliyiz bile."[59]

Almanya geçmişini geride bırakmak istememeli ya da bunun arayışında olmamalıdır. Ancak Beuys'un gösterdiği gibi, Günter Demnig ve onun "tökezleme taşları"nın gösterdiği gibi, Habermas ve Ratzinger'in gösterdiği gibi, bu görüşü benimseyen Almanların geçmişlerine sonsuza kadar *zincirlenmiş* kalmaları gerekmez. Steve Crawshaw'un ifadesiyle, tüm Almanlar Hitler'e "göbekten bağlı" değildir. Alman geçmişi, Üçüncü Reich dönemindeki olaylardan çok daha fazlasını içeriyor ve bu kitabın da göstermeye çalıştığı gibi, bize hala öğretecek çok şeyi var.

Almanya'nın içinde bulunduğu çıkmaz kolay değildir ve bu kitaptaki argümanlar herkesi memnun etmeyecektir. *Alman Dehası*, Hitler'in ötesine geçmekte zorlananlara ithaf edilmiştir.

EK

Hak Ettiği Takdiri Görmeyen Otuz Beş Alman

Bir an için bile olsa aşağıda adı geçen isimlerin bilinmediğini ima etmek istemiyorum. Öyle değiller. Gerçekten de, pek çok uzman için bu isimler kendi dönemlerinin ya da herhangi bir dönemin en iyi beyinlerinden bazılarını içermektedir. Bu ekin amacı, daha ziyade, kitabın ana argümanlarından birinin, yani iki dünya savaşının geçmişe bakışımızı etkilemesi nedeniyle, bu Alman isimlerin *genellikle* hak ettiklerinden daha az bilindiğinin ve çok daha geniş bir kitle tarafından takdir edilmeye değer olduklarının altını canlı bir şekilde çizmektir.

Örneğin bilim insanlarının birçoğu, hayatlarımız üzerindeki etkileri bakımından Freud, Mendel ve Einstein ile kolayca eşit seviyededir. Filozofların birçoğu, belki Hegel, Nietzsche ve Schopenhauer ile boy ölçüşemeyecek olsalar da, isimleri neredeyse herkesçe bilinen Wittgenstein, Bertrand Russell, Henri Bergson, William James ve John Dewey'e denktir. Yazarlar ve matematikçiler de acı çekmiştir.

Wilhelm von Humboldt (1767-1835)

Ana metin boyunca (ancak özellikle 10. Bölüm ve Sonuç kısmında) açıkça belirtildiği üzere, Wilhelm von Humboldt modern üniversite kavramından, araştırmanın kurumsallaşmasından, modern akademinin çoğundan ve dolaylı olarak modern bilimin yükselişinin müsebbibidir. Modernitenin en önemli yaratıcılarından biri olduğu için artık kendisine gereken itibar gösterilmelidir.

Alexander von Humboldt (1769-1859)

Alexander von Humboldt bir dönem dünyanın en ünlü bilim adamıydı ve bir düzineden fazla coğrafi bölgeye (ve bir tanesi de aya) onun adı verilmişti. 1859'da ölüm ilanı *New York Times*'ın ön sayfasının tamamını kaplamıştı. Aynı zamanda, Stephen Jay Gould'un da dediği gibi, bilimin "en unutulmuş"

adamı haline geldi. Keşif gezileri, yeni bilimsel araştırma alanlarını tanımlaması ve pek çok genç meslektaşını aktif olarak teşvik etmesi, onu on dokuzuncu yüzyılın kahramanca keşif çağının en büyük figürlerinden biri olarak öne çıkarmaktadır. Artık onun talihinin tersine dönmesinin zamanı gelmiştir.

Caspar David Friedrich (1774-1840)

Friedrich belki de çok teorik bir ressam olmak gibi bir Alman kusuruna sahip olsa da, teknik açıdan mükemmeldi ve Sürrealizm ve büyük Amerikan peyzajistleri gibi birçok modern akımın habercisiydi. J. M. W. Turner, John Constable ve Salvador Dali kadar iyi tanınmayı hak ediyor.

Carl Friedrich Gauss (1777-1859)

Elbette Gauss matematikçiler ve bilim insanları tarafından iyi bilinir, ancak geniş kapsamlı başarıları ve Einstein'ın öncüsü olmasını sağlayan matematiksel *hayal gücünü* icat etmesi, gerçekten de Arşimet, Öklid, Kopernik ve Newton ile birlikte matematik dehalarının yüce panteonuna katılması gerektiği anlamına geliyor.

Karl Schinkel (1781-1841)

Christopher Wren, Paul Nash, James Barry ve Georges-Eugene Haussmann kadar seçkin, mimar olduğu kadar ressam ve tasarımcı olan Schinkel, yine de sıklıkla "mimarların mimarı" olarak tanımlanır ve kamu tarafından tanınan bir mimar olması gerekir. Berlin onsuz düşünülemez.

Ludwig Feuerbach (1804-72)

Feuerbach, sadece Karl Marx ve Richard Wagner gibi farklı figürler üzerindeki ufuk açıcı etkisi nedeniyle bile daha iyi tanınmayı hak ediyor. Ancak Hıristiyanlık üzerine yaptığı çalışmalar, Tanrı'nın bizi yarattığı kadar bizim de O'nu yarattığımızı fark etmesi, onu entelektüel tarihimiz açısından örneğin Baruch Spinoza ya da Giambattista Vico kadar önemli kılmaktadır.

Jan Evangelista Purkyně (1787–1869), Karl Ernst von Baer (1791–1876), Friedrich Wöhler (1800–82), Justus von Liebig (1803–73), Matthias Jakob Schleiden (1804–81), Theodor Schwann (1810–82), Rudolf Virchow (1821–1902), August Kekuleé (1829–96), Robert Koch (1843–1910), Paul Ehrlich (1845–1915)

Bu isimler topluluğu muhtemelen Batı'nın entelektüel tarihindeki en büyük kara deliği oluşturmaktadır. Uzmanlar tarafından yeterince iyi bilinmelerine rağmen, bu isimlerden hiçbiri, örneğin Freud, Mendel veya Einstein gibi, halk arasında tanınırlığı neredeyse evrensel olan bilim insanlarına yaklaşamaz; aksine, halk, bireysel veya toplu olarak başarılarından büyük ölçüde habersizdir. Oysa her birinin ya doğayı anlamamız, ya doğayla olan ilişkimiz, ya yaşamın maddeleri, yapıları ve süreçleri, ya da hastalık, tedavisi ve kontrolünü anlamamız üzerinde derin bir etkisi olmuştur. Onların başarıları olmasaydı, modern yaşam düşünülemez ve katlanılamaz olurdu.

Friedrich Engels (1820-95)

Bir anlamda, Karl Marx'ı duyan herkes Engels'i de duymuştur. Yine de, bu cümleleri bir dizüstü bilgisayarda yazarken, Microsoft Word yazım denetleyicisi, altı kırmızıyla çizilmemiş olan Marx'ı tanıyor, ancak Engels'i tanımıyor. Marksizm olduğu gibi Engelizm diye bir şey de yoktur. *Komünist Manifesto*'nun ortak yazarı ve *Das Kapital*'in ikinci ve üçüncü ciltlerinin editörü olarak Engels'in etkisi büyüktür, ancak kendi kitapları daha iyi tanınmayı hak etmektedir: Marx'ınkilerden daha geniş kapsamlı, daha bilgili ve daha eğlencelidirler. Engels'in "Avrupa'nın en eğitimli adamı" olarak başarısı çok daha geniş bir takdiri hak ediyor, en azından inanılmaz derecede ileri görüşlü olduğu için.

Rudolf Clausius (1822-88), Ludwig Boltzmann (1844-1906), Heinrich Hertz (1857-94), Hermann von Helmholtz (1821-94), Wilhelm Röntgen (1845-1923)

Bu takımyıldızı başka bir entelektüel kara delik oluştursa da, yirminci yüzyılın en büyük maceralarından biri olan *teorik* fizik geleneğinin kökenleri on dokuzuncu yüzyılda Almanya'daki bu isimlere dayanmaktadır. Ana metnin de gösterdiği gibi, bu çok uluslararası bir alandı, ancak Almanlar buna öncülük etti.

Bu iki on dokuzuncu yüzyıl bilimsel "kara deliği" -biyoloji ve fizikte- hayatlarımız üzerinde, çok daha iyi bilinen Kepler, Kopernik, Galileo ve Newton'un daha önceki bilimsel buluşlarından daha doğrudan bir etkiye sahipti.

Wilhelm Dilthey (1833-1911)

Almanlar, özellikle de filozofları hakkındaki yaygın klişelerden biri, onların teorik, soyut, kapsayıcı ve her şeyi kucaklayan sistemleri seven insanlar olduklarıdır. Dilthey bunu yalanlar; o, sağduyu ile ne kadar ileri gidilebileceğini gösteren bir adamdır.

Hugo Wolf (1860-1903)

Konunun uzmanlarının çoğu Wolf'u "Alman sanat şarkısını en yüksek noktasına taşıyan" tüm zamanların en büyük şarkı bestecisi olarak görüyor. Goethe, Keller ve diğerlerinin sözleri üzerine 200'den fazla şarkı yazdığı üç yıl boyunca üretken bir hayat süren ve hayatını bir akıl hastanesinde sonlandıran bir asi, bir bohem ve bir hoşnutsuz olan Wolf, sanatında ve hayatında destansı boyutlarda modern bir trajedi gören bir Hollywood film yönetmeni tarafından keşfedilmeyi bekliyor.

Georg Simmel (1858-1918)

Zamanının kokuşmuş milliyetçi tarihçilerinden (Treitschke, Sybel, Droysen) ve aynı zamanda daha açık fikirli Helmholtz'dan ders alan Simmel, kendi ülkesinden ziyade yurtdışında (özellikle Rusya ve ABD'de), özellikle de Yahudi karşıtı üniversite otoriteleri arasında daha fazla saygı gördü. Ancak modernitenin getirdiği yeni ahlaki koşulları, yani hem daha özgür hem de daha sorumlu olduğumuz ikilemini ilk tanımlayanlar arasındaydı. Modern yaşamın "daha gergin" olacağını ve "daha düşük entelektüel işlevlerin teşvik edileceğini" ilk tahmin eden oydu.

Robert Musil (1880-1942)

Kimilerine göre *Niteliksiz Adam*, Thomas Mann ya da Hermann Hesse'nin yazdıklarını gölgede bırakır ve yirminci yüzyılın başlarında diğer alanlardaki gelişmelere verilen en dikkate değer yanıttır. Kendimiz hakkında bilebildiğimiz tek şey bilim insanlarının bize söyledikleri ise, etik ve değerler anlamsızsa, nasıl yaşayacağız?

Musil, modern yaşamın temel ikilemini zekice ortaya koyuyor.

Max Scheler (1874-1928), Rudolf Bultmann (1884-1976), Karl Barth (1886-1968), Dietrich Bonhoeffer (1906-45)

Yirminci yüzyılın başında Almanya'daki teolojik rönesans, daha iyi takdir edilmesi gereken üçüncü entelektüel kara deliktir. Nietzsche tarafından tanımlanan "Tanrı'nın ölümü" ve Max Weber tarafından tanımlanan dünyanın "büyüsünün bozulması" sonrasında, bu diğer Alman teologlar/felsefeciler "kriz koşullarına" herkesten daha mantıklı ve tutarlı bir yanıt ürettiler. İki geç yirminci yüzyıl papasının, II. Jean Paul (Karol Wojtyla) ve XVI. Benedict'in (Joseph Ratzinger) onların fikirlerini benimsemiş olması, bu (Protestan)

düşünürlerin henüz Katolik Kilisesi dışında olmasa bile, Katolik Kilisesi *içinde* nasıl kolayca özümsendiğini göstermektedir.

Lion Feuchtwanger (1884-1958)

İki kez savaş esiri olmaktan kaçan bir adam açıkça sıra dışı ve çok cesurdur. Cesaret, Hitler ve IG Farben gibi "karakterlerin" tanımlandığı ve yerildiği başyapıtı *Başarı*'ya da yansımıştır. Neyse ki Feuchtwanger Amerika'ya kaçmıştır. Kaçmak yerine ölseydi, muhtemelen şu anda olduğundan daha iyi tanınıyor olacaktı.

Karl Jaspers (1883-1969)

Jaspers'in "eksenel çağ" tanımlaması, modern tinselliğin kökenlerinin aşağı yukarı aynı zamanda tüm dünyada ortaya çıkması (Yeşaya, Konfüçyüs, Buda, Platon), onu tarihteki en büyük sentezcilerden biri olarak işaretler ve dünyamızı en az John Dewey ya da William James kadar, hatta muhtemelen daha da temel bir şekilde açıklar.

Heinrich Dreser (1860-1924), Arthur Eichengrün (1867-1949), Felix Hoffman (1868-1946)

İlacın icadından bir asırdan fazla bir süre sonra artık her yıl 40.000 tondan fazla aspirin üretilmektedir. Bu kesinlikle etkisinin bir ölçüsüdür. Ağrı kontrolü, migren, romatoid artrit, ateş ve grip vakalarında ve çeşitli veterinerlik hastalıklarının kontrolünde etkinliğini erken dönemde göstermiş olan ilaç, yirminci yüzyılın son on yıllarında kan pıhtılaşmasını önleyici bir ajan olarak faydalı bulunmuş ve anjin, kalp krizi ve felçlerin önlenmesinde etkili olmuştur. Bu, Dreser, Eichengrun ve Hoffmann'ın isimlerinin herhangi bir onur rolüne kazındığını düşünmek için fazlasıyla yeterli. İnsanlığa, örneğin çok daha iyi tanınan Carl Jung'dan çok daha fazla yardımcı oldukları kesindir, ki kendisi en çok *abartılan* Alman konuşmacılar listesinde kesinlikle başı çekiyordur.

Notlar ve Atıflar

Bir yayın için iki tarih verilmişse, ilki ciltli basıma, ikincisi karton kapaklı basıma atıfta bulunmaktadır. Aksi belirtilmedikçe, sayfa numaraları karton kapaklı basıma gönderme yapar. Bütün çeviriler, aksi belirtilmedikçe, Almancadandır. Çevirmenlerin adlarını saptamak için her tür çaba gösterilmiştir; kaçınılmaz olarak kimileri bulunmamış olup yazar bunlarla ilgili bilgi iletebilecek okurlara minnettar kalacaktır. Bu notlar ve göndermelerde baştan sona göndermede bulunulan *Dictionary of Scientific Biography* (DSB; Bilimci Biyografileri Sözlüğü), ilk olarak 1970 ile 1980 arasında, 16 cilt halinde, Amerikan Bilim Dernekleri Kurulu'nun (ACLS) himayesi ve Charles Coulston Gillipsie genel editörlüğünde, New York merkezli Charles Scribner's Sons tarafından yayımlanmıştı. Dizin, 16. ciltte yer alır. 1990'a kadar çeşitli ekler yayımlanmıştır. 2008'de, Detroit'te, yine ACLS'nin himayesinde, Noretta Koertge'nin genel editörlüğünde ve yine Charles Scribner's Sons tarafından 8 ciltlik bir *New Dictionary of Scientific Biography* (NDSB; Yeni Bilimci Biyografileri Sözlüğü) yayımlandı. Ne var ki, bu yeni girişim, hiçbir biçimde orijinal *DSB* kadar kapsamlı değildir. Aşağıdaki referanslarda, Roma rakamı ile verilen cilt numaraları, özgün *DSB*'ye gönderme yapar; Arap rakamı ile verilen cilt numaraları ise, *NDSB*'ye gönderme yapar. Bu sayede okurlar, son derlemede hangi bilimcilerin dahil edilmediğini görebileceklerdir. Derleme dışı bırakmalardan bazıları, şaşırtıcıdır.

Giriş: Işıkla Körleşme: Hitler, Holokost ve "Asla Geçmeyecek Olan Geçmiş"

1. Bu konular, İngiliz gazetelerinde pek çok kez ele alınmış, ama birçoğu şu kitapta bir araya getirilmiştir: John Ramsden, *Don't Mention the War* (Londra: Little, Brown, 2006), s. 393.
2. Ramsden, *Don't Mention*, s. 392.
3. A.g.e., s. 413.
4. A.g.e., s. 394.
5. A.g.e., s. 411.
6. A.g.e., s. 412.
7. A.g.e., s. 364.
8. *Times Higher Education Supplement*, 2 Şubat 2007, s. 6.
9. A.g.e.
10. *Daily Telegraph*, 8 Mayıs 2005, s. 18.
11. A.g.e.
12. Ramsden, *Don't Mention*, s. 402.
13. A.g.e., s. 417.
14. *International Herald Tribune*, 22 Nisan 2005.
15. D. D. Gutenplan, *The Holocaust on Trial: History, Justice and the David Irving Libel Case* (Londra: Granta, 2001).
16. Peter Novick, *The Holocaust and Collective Memory* (Londra: Bloomsbury, 2000), s. 2.

17. Novick, *Holocaust*, s. 69.
18. A.g.e., s. 105.
19. A.g.e., s. 65.
20. A.g.e., s. 144.
21. A.g.e., s. 164.
22. A.g.e., s. 202.
23. A.g.e., s. 232.
24. Norman G. Finkelstein, *The Holocaust Industry: Reflections on the Exploitation of Jewish Suffering* (Londra: Versa, 2000), muhtelif yerlerde.
25. Charles Maier, *The Unmasterable Past: History, Holocaust and German National Identity* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1988), s. 55.
26. A.g.e., s. 56.
27. Richard J. Evans, *In Hitler's Shadow: West German Historians and the Attempt to Escape from the Nazi Past* (Londra: Tauris, 1989), s. 13.
28. Mary Fulbrook, *German National Identity after the Holocaust* (Cambridge, BK: Polity, 1999), s. 36.
29. Maier, *Unmasterable Past*, s. 101.
30. A.g.e., s. 54.
31. Wulf Kansteiner, *In Pursuit of German Memory: History, Television and Politics after Auschwitz* (Athens, Ohio: Ohio University Press, 2006), s. 54–56.
32. Londra *Daily Mail*, 15 Şubat 2007, s. 43.
33. Steve Crawshaw, *An Easier Fatherland: Germany and the Twenty-First Century* (Londra: Continuum, 2004), s. 199.
34. Peter Watson, "Battle over Hitler's Loot," Londra *Observer Magazine*, 21 Temmuz 1996, s. 28 vd.
35. Pierre Pean, *A French Youth: Francois Mitterrand, 1934–1947* (Paris: Fayard, 1994).
36. Henry Rousso, *The Vichy Syndrome: History and Memory in France since 1944* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1991), muhtelif yerlerde.
37. Michael R. Marrus ve Robert O. Paxton, *Vichy France and the Jews* (New York: Basic Books, 1981).
38. Vichy'nin Kesin Çözüm hakkında ne bildiği ile ilgili olarak bkz. Marrus ve Paxton, *Vichy France*, s. 341 vd.
39. Örneğin bkz. Lee Yanowitch, "France to Boost Efforts to Restore Nazi-looted Property to Jews," *Jewish News Weekly*, 4 Aralık 1998.
40. *Times* (Londra), 13 Ekim 2007, s. 52.
41. Richard J. Evans, *Rereading German History: From Unification to Re-unification, 1800–1996* (Londra: Routledge, 1997), s. 149 vd.
42. Daniel Jonah Goldhagen, *Hitler's Willing Executioners* (New York: Random House, 1996), s. 77.
43. A.g.e., s. 465.
44. Evans, *Rereading German History*, s. 155 vd.
45. Fritz Stern, *The Politics of Cultural Despair: A Study in the Rise of the German Ideology* (Berkeley ve Los Angeles: University of California Press, 1961/1974), s. 202. 1899'dan 1939'a kadar, Almanya ve dört ülkenin (Fransa, Büyük Britanya, İtalya ve Romanya) Yahudi düşmanı yasaları ve popüler basınlarında Yahudi karşıtı tutumları karşılaştırıldığında, Almanların 1933'ten önce en az Yahudi düşmanı ülkeler arasında görülüyor. Bkz. William I. Brustein, *Roots of Hate: Anti-Semitism in Europe before the Holocaust* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), Bölüm 6. O zamana dek, Almanya'da hiçbir nüfus sayımında etnik köken üzerine veri toplanmamıştı. Aktaran: Claudia Koonz, *The Nazi Conscience* (Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 2003), s. 9. Fritz Stern, Arthur Moeller van den Bruck'un Birinci Dünya Savaşı'ndan önce basılan birçok kitabında hiçbir Yahudi düşmanlığı belirtisi olmadığını da belirtiyor. Oysa, bu yazarın *The Third Reich* adlı kitabı Weimar Cumhuriyeti'nde kültürel kötümserliğin başlıca eserlerinden biriydi ve Nasyonal Sosyalist Parti'nin başarıya ulaştığı ruh halinin oluşmasına katkıda bulunmuştu (bkz. Bölüm 33).
46. Norman G. Finkelstein ve Ruth Bettina Birn, *A Nation on Trial: The Goldenhagen Thesis and Historical Truth* (New York: Holt), 1998.

47. Fritz Stern, *Einstein's German World* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1999), s. 276–278.
48. Finkelstein ve Birn, *Nation on Trial*, s. 139.
49. Richard J. Evans, *Rereading German History*, s. 164. Goldhagen ayrıca antisemitizmin ne anlama geldiğini söylemekten de kaçınmaktadır. Clive James'in Avusturyalı Yahudi tiyatro yazarı Arthur Schnitzler üzerine yazdığı makalede belirttiği üzere, "Eğer büyük [Viyana] salonlarında antisemitizmle karşılaştıysa, girebileceği pek az büyük salon vardı." Clive James, *Cultural Amnesia: Notes in the Margin of My Time* (Londra: Picador, 2007), s. 684–705.
50. Stern, *Einstein's German World*, s. 287.
51. Crawshaw, *Easier Fatherland*, s. 144.
52. Kansteiner, *In Pursuit*, s. 104, 109, 116 ve 210. A. Dirk Moses, *German Intellectuals and the Nazi Past* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), özellikle s. 55–73. Alexander ve Margarete Mitscherlich, *Die Unfahigkeit zu trauern: Grundlagen kollektiven Verhaltens* (Münih: Piper, 1967). Ralf Blank vd., *German Wartime Society 1939–1945: Politicization, Disintegration, and the Struggle for Survival*, İng. çev. Derry Cook-Radmore (Oxford: Clarendon Press, 2008). Max Hastings, "Germans Confront the Nazi Past," *New York Review of Books*, 26 Şubat–11 Mart 2009, s. 16–18.
53. Evans, *In Hitler's Shadow*, s. 12. Leopold von Ranke, "Die grossen Machte," a.y., *Preussische Geschichte*, haz. Willy Andrews (Wiesbaden, 1833), Cilt 1, s. 16. Bu atıf için Werner Pfennig'e teşekkür ediyorum.
54. Maier, *Unmasterable Past*, s. 103.
55. Evans, *In Hitler's Shadow*, s. 13.
56. David Blackbourn ve Geoffrey Eley, *The Peculiarities of German History: Bourgeois Society and Politics in Nineteenth-Century Germany* (Oxford: Oxford University Press, 1984), muhtelif yerlerde. Maier, *Unmasterable Past*, s. 107. Şubat 1871'de, Versailles'da Alman İmparatorluğu'nun ilanından üç hafta önce, o zamanlar İngiltere'nin muhalefet lideri olan Benjamin Disraeli Avam Kamarası'nda Almanya'nın birleşmesinin "Fransız Devrimi'nden bile daha büyük bir siyasi olay" olacağını ve Avrupa güç dengesinin "tamamen yok olacağını ve görünürde yeni bir denge kalmayacağını" söylemiştir. Walter Dussman, "Das Zeitalter Bismarcks," *Handbuch der deutschen Geschichte*. (Frankfurt am Main: Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion, 1968), Cilt 2, böl. 2, s. 129. Richard Munch da Aydınlanma'nın Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Fransa ve Almanya'daki gelişimini karşılaştırmış ve birçok farklılığa rağmen modern olanı belirleyen dört unsur olduğu sonucuna varmıştır: rasyonalizm, aktivizm, bireycilik, evrenselcilik. Bkz. Richard Munch, *Die Kultur der Moderne*, 2 cilt (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1986). Bu atıf için Werner Pfennig'e teşekkür ediyorum.
57. Evans, *In Hitler's Shadow*, s. 17.
58. A.g.e., s. 141.
59. Maier, *Unmasterable Past*, s. 161.
60. A.g.e., s. 168.
61. Crawshaw, *Easier Fatherland*, s. 202.
62. Nicholas Boyle, *Goethe: The Poet and the Age*, Cilt 1, *The Poetry of Desire (1749–1790)* (Oxford: Clarendon Press, 1991), s. 4.
63. Wolf Lepenies, *The Seduction of Culture in German History* (Princeton, N.J. ve Oxford: Princeton University Press, 2006), s. 4.
64. A.g.e. Almanya'daki tam ayrım *Wissenschaft* (bilim), *Kunst* (sanat), *Kultur* (kültür), *Lebensart* (yaşam sanatı) ve *Zivilisation* (uygarlık) arasındadır.
65. A.g.e., s. 6.
66. A.g.e., s. 5.
67. Ayrıca bkz. Fritz Stern, *Five Germanies I Have Known* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2006), s. 16.
68. Ayrıca bkz. Lepenies, *Seduction of Culture*, s. 24.
69. Gordon Craig, *The Germans* (New York: Meridian, 1991; tekrar baskı, ilk baskısı Putnam, 1982), s. 214–218.
70. Lepenies, *Seduction of Culture*, s. 17–19 ve 28.
71. A.g.e., s. 27–29.

72. A.g.e., s. 73.
73. T. S. Eliot, *Notes Towards a Definition of Culture* (Londra: Faber & Faber, 1948/1962), s. 31.
74. Fritz Stern, *Einstein's German World*, s. 3.
75. Keith Bullivant, *Realism Today: Aspects of the Contemporary West German Novel* (Leamington Spa/Hamburg/New York: Oswald Wolff, 1987), s. 158. Georg Lukacs, *German Realists in the Nineteenth Century*, İng. çev. Jeremy Gaines ve Paul Keast, yeni bir giriş ile hazırlayan, notlandıran Rodney Livingstone (Londra: Libris, 1993), s. 168.

Bölüm 1: Almanlığın Belirişi

1. James Gaines, *Evening in the Palace of Reason* (Londra: HarperCollins, 2005), s. 5.
2. Jan Chiapusso, *Bach's World* (Bloomington: Indiana University Press, 1968), s. 37. Albert Schweitzer, *J. S. Bach*, İng. çev. Ernest Newman. 2 cilt (Londra: Breitkopf & Kartel, 1911).
3. Gaines, *Evening*, s. 7.
4. Robert Eitner, "Johann Gottfried Walter," *Monatshefte fur Musikgeschichte* 4, no. 8 (1872): 165–167. Alıntılayan Gaines, *Evening*, s. 8.
5. Gaines, *Evening*, s. 9.
6. A.g.e., arka kapak.
7. Karl Hermann Bitter, *Johann Sebastian Bach*. 2 cilt 2. b. (Berlin: W. Baensch, 1881), Cilt 2, s. 181.
8. Gaines, *Evening*, s. 237.
9. Boyle, *Goethe*, Cilt 1, s. 9.
10. Steven Ozment, *A Mighty Fortress* (New York: HarperCollins, 2004), s. 125.
11. Pufendorf'un birçok eseri İngilizceye çevrilmiştir. Bkz. Ian Hunter, *Rival Enlightenments: Civil and Metaphysical Philosophy in Early Modern Germany* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), s. xvii ve 148–196.
12. Ozment, *Mighty Fortress*, s. 126.
13. A.g.e., s. 27.
14. Richard L. Gawthrop, *Pietism and the Making of Eighteenth-century Prussia* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), s. 1 ve 2.
15. A.g.e., s. 9.
16. A.g.e., s. 10.
17. Pietist din değiştirme anlatıları ve Püritenizm bağlantıları için bkz. Gisele Mettele, "Constructions of the Religious Self: Moravian Conversion and Transatlantic Communication," *Journal for Moravian History* 2 (2007). Ayrıca yazarla şahsi görüşmeler. Gawthrop, *Pietism*, s. 12.
18. Johannes Wallmann, *Philipp Jakob Spener und die Anfange des Pietismus* (Tübingen: J. C. B. Mohr [Paul Siebeck], 1970), s. 300. Martin Brecht, "Philipp Jakob Spener, sein Programm und dessen Auswirkungen," *Der Pietismus vom siebzehnten bis zum fruhen achtzehnten Jahrhundert*, Cilt 1, *Geschichte des Pietismus: im Auftrag der Historisches Kommission zur Erforschung des Pietismus*, haz. Martin Brecht. (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1993), s. 315. Bu eser, Pietizm'in dört ciltlik görkemli bir tarihidir.
19. Martin Brecht, "August Hermann Francke und der Hallische Pietismus," Brecht, *Pietismus*, Cilt 1, s. 440–539.
20. Gawthrop, *Pietism*, s. 94.
21. A.g.e., s. 143–144. Franckesche Stiftungen Halle'de hala varlığını sürdürmektedir ve yeniden birleşmeden sonra yeniden canlandırılmıştır. Bu bilgi için Werner Pfennig'e teşekkür ederim.
22. A.g.e., s. 145.
23. Wallmann, *Philip Jakob Spener*, s. 89–90 ve 94–95.
24. Wolf Oschlies, *Die Arbeits- und Berufspadagogik August Hermann Franckes (1883–1727): Schule und Leben im Menschenbild des Hauptvertreters des halleschen Pietismus* (Witten: Luther-Verlag, 1969), s. 107. Gawthrop, *Pietism*, s. 160.
25. Gawthrop, *Pietism*, s. 183.
26. Martin Brecht, "Der Hallische Pietismus in der Mitte des 18. Jahrhunderts—seine Ausstrahlung und sein Niedergang," Brecht, *Pietismus*, Cilt 2, s. 319–357. Gawthrop, *Pietism*, s. 198.

27. Gawthrop, *Pietism*, s. 213.
28. A.g.e., s. 221.
29. Hartmut Rudolph, *Das evangelische Militarkirchenwesen in Preussen: Die Entwicklung seiner Verfassung und Organisation vom Absolutismus bis zum Vorabend des ersten Weltkrieges* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1973), s. 22. Gawthrop, *Pietism*, s. 225.
30. Gawthrop, *Pietism*, s. 228.
31. Terry Pinkard, *German Philosophy 1760–1860: The Legacy of Idealism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), s. 5.
32. Gawthrop, *Pietism*, s. 241.
33. A.g.e., s. 268.
34. Charles E. McClelland, *State, Society, and University in Germany, 1700–1914* (Cambridge: Cambridge University Press, 1980), s. 28.
35. A.g.e., s. 199.
36. G. von Selle, *Die Matrikel der Georg-August-Universitat zu Gottingen, 1734–1837.* 2 cilt (Hildesheim ve Leipzig: A. Lax, 1937), Cilt 1, s. 14.
37. McClelland, *State, Society*, s. 37.
38. Thomas Howard, *Protestant Theology and the Making of the Modern German University* (Oxford: Oxford University Press, 2006), s. 110.
39. Emil F. Rossler, *Die Grundung der Universitat Gottingen: Entwurfe, Berichte, und Briefe der Zeitgenossen* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1855), s. 36. McClelland, *State, Society*, s. 42.
40. McClelland, *State, Society*, s. 45.
41. Howard, *Protestant Theology*, s. 116–117.
42. A.g.e., s. 119.
43. A.g.e., s. 87.
44. A.g.e., s. 55.
45. William Clark, *Academic Charisma and the Origins of the Research University* (Chicago: University of Chicago Press, 2006), s. 174.
46. A.g.e., s. 8.
47. A.g.e., s. 237.
48. A.g.e., s. 60.
49. McClelland, *State, Society*, s. 96.
50. Clark, *Academic Charisma*, s. 19.
51. Thomas Ahnert, *Religion and the Origins of the German Enlightenment: Faith and the Reform of Learning in the Thought of Christian Thomasius* (Rochester, N.Y.: University of Rochester Press, 2006). Ayrıca bkz. Hunter, *Rival Enlightenments* ve Howard, *Protestant Theology*, s. 26.
52. Clark, *Academic Charisma*, s. 211.
53. T. C. W. Blanning, *The Power of Culture and the Culture of Power: Old Regime Europe, 1660–1789* (Oxford: Oxford University Press, 2002), s. 242.
54. W. H. Bruford, *Culture and Society in Classical Weimar, 1775–1806.* (Cambridge: Cambridge University Press, 1962), s. 1.
55. Blanning, *Power of Culture*, s. 133.
56. A.g.e. Jurgen Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, İng. çev. Frederick Lawrence'ın yardımlarıyla Thomas Burger. (Cambridge, U.K.: Polity Press, 1989), s. 72.
57. Pinkard, *German Philosophy*, s. 7.
58. Blanning, *Power of Culture*, s. 144. Ayrıca bkz. s. 145'teki tablo.
59. A.g.e., s. 150.
60. A.g.e., s. 159. Habermas, *Structural Transformation*, s. 25–28.
61. Leibniz'in Latince kelimeleri Almancaya nasıl çevirdiğine dair bir not için bkz. Christian Mercer, *Leibniz's Metaphysics: Its Origin and Development* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), s. 278, not 46. Ayrıca bkz. G. W. Leibniz, *Discourse on Metaphysics and Other Essays*, haz. ve İng. çev. David Garber ve Roger Ariew (Londra: Hackett, 1991) ve *Protogaea*, İng. çev. ve haz. Claudine Cohen ve Andre Wakefield (Chicago: University of Chicago Press, 2008).
62. Eric Blackall, *The Emergence of German as a Literary Language, 1700–1775* (Cambridge:

Cambridge University Press, 1959), s. 69.

63. Schiller'in Thomasius'a dair görüşleri için bkz. Goethe'ye mektubu, 29 Mayıs 1799, S. Seidel, haz., *Briefe der Jahre 1798–1805*, Cilt 2, *Der Briefwechsel zwischen Schiller und Goethe* (Münih: Beck, 1985). Ayrıca bkz. Ahnert, *Religion and the Origins of the German Enlightenment* ve Blanning, *Power of Culture*, s. 201.
64. Blanning, *Power of Culture*, s. 239.
65. A.g.e., s. 201.
66. Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Londra: Verso, 1983), s. 41. Habermas, *Structural Transformation*, s. 18–19.
67. Anderson, *Imagined Communities*, s. 49.
68. A.g.e., s. 82.
69. Blanning, *Power of Culture*, s. 161.
70. A.g.e., s. 162.
71. A.g.e., s. 176.
72. A.g.e., s. 180.
73. A.g.e., s. 243.
74. Frederick'in hükümet teorileri için bkz. Reinhold Koser, *Geschichte Friedrichs des Grossen*. 3 cilt (Berlin, 1925); 1981 Berlin sergisi kataloğu için bkz., *Preussen: Versuch einer Bilanz*. 5 cilt (Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1981); Theodor Schieder, *Frederick the Great*, haz. ve İng. çev. Sabina Berkeley ve H. M. Scott (Harlow, BK ve New York: Addison Wesley Longmann, 2000). Schieder'in kitabı, genellikle Büyük Friedrich ve döneminin Prusya'sı üzerine yapılan çalışmalara en son önemli katkı olarak kabul edilmektedir. Ayrıca bkz. Blanning, *Power of Culture*, s. 131.
75. Blanning, *Power of Culture*, s. 132. Kütüphane daha sonra I. Friedrich Wilhelm'in emriyle açık artırmayla satıldı.
76. Schieder, *Frederick the Great*, s. 37.
77. G. P. Gooch, *Frederick the Great* (New York: Dorset Press, 1990), s. 140.
78. Ayrıca bkz. Schieder, *Frederick the Great*, s. 257.
79. A.g.e., Bölüm 9, "Filozof-Kral" Friedrich'in birçok kitabını ele alır, s. 233-267. Kralın entelektüel çalışmaları Friedrich Meinecke'nin *Machiavellism* adlı eserinde de incelenmiştir, İngilizce çevirisi Manchester University Press tarafından yayınlanmıştır, 1957, s. 275-310.
80. Blanning, *Power of Culture*, s. 219.
81. A.g.e., s. 222.
82. A.g.e., s. 228.
83. Schieder, *Frederick the Great*, s. 43–44. Blanning, *Power of Culture*, s. 141.

BÖLÜM 2: *BILDUNG* VE DOĞUŞTAN GELEN KUSURSUZLUK İTKİSİ

1. Örneğin bkz. John Redwood, *Reason, Ridicule, and Religion, 1660–1750* (Londra: Thames & Hudson, 1976), s. 150; Karen Armstrong, *A History of God from Abraham to the Present: The 4000-Year Quest for God* (Londra: Heinemann, 1993), s. 330; Richard Popkin, *The Third Force in Seventeenth-Century Thought* (Leiden: Brill, 1992), s. 102–103.
2. Peter Hanns Reill, *The German Enlightenment and the Rise of Historicism* (Los Angeles: University of California Press, 1975), s. 31.
3. Moses Mendelssohn, *Uber die Empfindungen* (Berlin: Bey Christian Friedrich Voss, 1755), s. 52. Ayrıca Reill, *German Enlightenment*, s. 43.
4. Yarım yüzyıl sonra, Göttingen'de kürsü sahibi olan ilk tarihçilerden biri olan Johann Christoph Gatterer, Çinlilerle hâlâ alay ediyordu: "Olduklarından çok daha yaşlı görünmek istiyorlar. Milyonlarca yılla, çocukların toplarla oynadığı gibi oynuyorlar." Reill, *German Enlightenment*, s. 78.
5. Johann Salomo Semler, *Beantwortung der Fragmente eines Lebens, Beschreibungen beruhmter Gelehrten* (Leipzig, 1766), Cilt 2, s. 290. Hartmut Lehmann, *Der Pietismus*, Etienne Francois ve Hagen Schulze, haz. *Deutsche Erinnerungsorte* (Münih: Beck, 2001), Cilt 2, s. 571–584.
6. Reill, *German Enlightenment*, s. 82.

7. Johann David Michaelis, "Schreiben an Herrn Professor Schlotzer die Zeitrechnung von der Sundflut bis auf Salomo betreffend," *Zerstreute kleine Schriften.* 2 cilt (Jena, in der akademischen Buchhandlung, 1794), Cilt 1, s. 262 vd.
8. Reill, *German Enlightenment*, s. 78–79.
9. Reill, *German Enlightenment*, s. 92–93.
10. Reill, *German Enlightenment*, s. 220.
11. A.g.e., s. 90.
12. A.g.e.
13. Johann David Michaelis, *Mosaisches Recht.* 6 cilt (Frankfurt, 1770–1775), s. 88 vd.
14. August Ludwig von Schlozer, *Allgemeine nordische Geschichte: Fortsetzungen der Allgemeinen Welt-Historie durch eine Gesellschaft von Gelehrten in Teutschland und Engeland ausgefertiget.* Bölüm 31 (Halle, 1771), s. 263.
15. August Ludwig von Schlozer, *Verstellung der Universal-Historie.* 2 cilt (Gottingen, 1772– 1773), Cilt 2, s. 273.
16. Ursula Franke, *Kunst als Erkenntnis: Die Rolle d. Sinnlichkeit in d. Asthetik d. Alexander Gottlieb aumgarten* (Wiesbaden: Steiner, 1972). Reill, *German Enlightenment*, s. 56.
17. H. R. Schweizer, haz., *Theoretische Asthetik: Die grundlegenden Abschnitte der "Aesthetica"* (Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1983). Bu kitap, orijinal Frankfurt baskısından (1750-1758) derlenmiş alıntılardan oluşmaktadır.
18. Reill, *German Enlightenment*, s. 61.
19. A.g.e., s. 202.
20. A.g.e., s. 62.
21. A.g.e., s. 65. Daha sonra Martin Heidegger sadece iki dilde felsefe yapmanın mümkün olduğunu savunacaktı: Yunanca ve Almanca.
22. A.g.e.
23. Isaak Iselin, *Uber die Geschichte der Menschheit.* 2 cilt (Basel, 1768), Cilt 1, s. 7–8.
24. Reill, *German Enlightenment*, s. 217.
25. A.g.e., s. 219.
26. A.g.e., s. 214.
27. Walter Hofer, *Geschichtsschreibung und Weltanschauung: Betrachtungen zum Werk Friedrich Meineckes* (Münih: Oldenborg, 1950), s. 370 vd. *Sturm und Drang* üzerine İngilizce standart çalışma şudur: Roy Pascal, *The German Sturm und Drang* (Manchester: Manchester University Press, 1953).
28. Reill, *German Enlightenment*, s. 98.
29. Ernst Mayr, *The Growth of Biological Thought* (Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 1982), s. 36.
30. Reill, *German Enlightenment*, s. 126.
31. A.g.e., s. 50.
32. A.g.e., s. 104.
33. Bu bilgi için Werner Pfennig'e teşekkür ediyorum.
34. Reill, *German Enlightenment*, s. 156.
35. A.g.e., s. 157.
36. A.g.e., s. 187.
37. A.g.e., s. 158.
38. A.g.e., s. 106.
39. A.g.e., s. 130.
40. Timothy Lenoir, *The Strategy of Life: Teleology and Mechanics in Nineteenth-Century German Biology* (Chicago: University of Chicago Press, 1989), s. 17–18. Johann Blumenbach'ın *The Institutions of Physiology* İngilizceye 1817'de John Elliotson tarafından çevrildi, "Bensley tarafından E. Cox için" basıldı ve Sussex Dükü Prens Augustus Frederick'e ithaf edildi.
41. Lenoir, *Strategy of Life*, s. 19.
42. A.g.e., s. 20.
43. A.g.e.
44. A.g.e., s. 26.
45. A.g.e., s. 36–37.

46. A.g.e.
47. A.g.e., s. 43.
48. A.g.e., s. 48.
49. A.g.e., s. 50.
50. A.g.e., s. 197.
51. A.g.e., s. 202.
52. A.g.e., s. 310.
53. A.g.e., s. 343.
54. A.g.e., s. 391.
55. Peter Hanns Reill, "History and the Life Sciences in the Early Nineteenth Century," George G. Iggers ve James M. Powell, haz., *Leopold von Ranke and the Shaping of the Historical Discipline* (Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press, 1990), Bölüm 2, s. 21 vd.
56. Wilhelm von Humboldt, *Gesammelte Schriften, Preussischen Akademie des Wissenschaften*, haz. Albert Leitzmann (Berlin, 1903–06) Cilt 1, s. 262.
57. Lenoir, *Strategy of Life*, s. 27.
58. Bu konuda kardeşi Alexander'dan çok etkilenmiştir. Bkz. Ilse Jahn, *Dem Leben auf der Spur: Die biologischen Forschungen Alexander von Humboldts* (Leipzig, Jena, Berlin: Urania-Verlag, 1969), s. 40 vd.
59. Esas olarak şu kaynağı kullandım: Paul Sweet, *Wilhelm von Humboldt*. 2 cilt (Ohio State University Press, 1980), bu meselede, Cilt 2, s. 394 vd. Ama ayrıca bkz. Wilhelm von Humboldt, "Essai sur les langes du nouveau continent," *Gesammelte Schriften*, Cilt 3, s. 300–341 ve Clemens Menze, *Humboldts Lehre* (Ratingen bei Dusseldorf: Henn, 1965).
60. Friedrich Schiller, *Die Briefwechsel zwischen Friedrich Schiller und Wilhelm von Humboldt*, haz. Siegfried Seidel (Berlin: Aufbau, 1962), 2 cilt; Clemens Menze, *Wilhelm von Humboldt und Christian Gottlob Heyne* (Ratingen bei Dusseldorf: Henn, 1966); Aleida Assmann, *Arbeit am nationalen Gedachtnis: Eine kurze Geschichte der deutschen Bildungsidee* (Frankfurt am Main: Campus, 1993). Dr. Gisele Mettele'e bu kaynağa dikkatimi çektiği için müteşşekkirim.
61. Pinkard, *German Philosophy*, s. 7.
62. Thomas Albert Howard, *Protestant Theology and the Making of the Modern German University* (Oxford: Oxford University Press, 2006), s. 7; Blanning, *Power of Culture*, s. 205.

Bölüm 3: Winckelmann, Wolf ve Lessing: Üçüncü Yunan Dirilişi ve Modern Bilimsel Araştırmanın Kökeni

1. Burckhardt'ın zamanında Basel için bkz. Lionel Gossman, *Basel in the Age of Burckhardt: A Study in Unseasonable Ideas* (Chicago: University of Chicago Press, 2000).
2. Peter Burke, *Jacob Burckhardt: The Civilisation of the Renaissance in Italy*, Giriş, İng. çev. S. G. C. Middlemore (Londra: Penguin, 1990), s. 12.
3. Burckhardt'ın kültürel tarih algısı için bkz. Felix Gilbert, *History: Politics or Culture? Reflections on Ranke and Burckhardt* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1990), özellikle Bölüm 4 ve 5.
4. Christopher Charles Parslow, *Rediscovering Antiquity: Karl Weber and the Excavation of Herculaneum, Pompeii and Stabiae* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s. 85, 177 ve 215–232.
5. E. M. Butler, *The Tyranny of Greece over Germany: A Study of the Influence Exercised by Greek Art and Poetry over the Great German Writers of the Eighteenth, Nineteenth, and Twentieth Centuries* (Boston: Beacon Press, 1958), s. 12.
6. Henry Hatfield, *Aesthetic Paganism in German Literature: From Winckelmann to the Death of Goethe* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1964), s. 6.
7. Butler, *Tyranny of Greece*, s. 14.
8. Hatfield, *Aesthetic Paganism*, s. 6–7.
9. Suzanne L. Marchand, *Down from Olympus: Archaeology and Philhellenism in Germany, 1750–1970* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1996).
10. Parslow, *Rediscovering Antiquity*, s. 27.

11. C. W. Ceram, *Gods, Graves and Scholars: The Story of Archaeology*, İng. çev. E. B. Garside ve Sophie Wilkins (Londra: V. Gollancz, 1971), s. 4. İlk baskısının künyesi şöyledir: *Gotter, Graber und Gelehrte* (Hamburg: Rowohlt, 1949).
12. Parslow, *Rediscovering Antiquity*, s. 104. Ayrıca bkz. Wolfgang Leppmann, *Winckelmann* (Londra: Gollancz, 1971), s. 170.
13. Butler, *Tyranny of Greece*, s. 26.
14. Hatfield, *Aesthetic Paganism*, s. 39. Genel arkaplan için bkz. Josef Chytry, *The Aesthetic State: A Quest in Modern German Thought* (Berkeley ve Londra: University of California Press, 1989).
15. J. Eiselein, haz., *Johann Winckelmanns samtliche Werke* (Donaueschingen, 1825–29), Cilt 6, s. 297–299.
16. Apollo Belvedere'e dair yorumları için bkz. Hans Zeller, *Winckelmanns Beschreibung des Apollo im Belvedere* (Zurich: Atlantis, 1955).
17. Hatfield, *Aesthetic Paganism*, s. 8.
18. A.g.e., s. 19–20.
19. A.g.e., s. 6.
20. A.g.e., s. 10.
21. A.g.e., s. 6.
22. A.g.e., s. 20.
23. Butler, *Tyranny of Greece*, s. 5.
24. Horst Rudiger, haz., *Winckelmanns Tod: Die Originalberichte* (Wiesbaden: Insel-Verlag, 1959).
25. Hatfield, *Aesthetic Paganism*, s. 1.
26. A.g.e., s. 334–335.
27. Sanki Goethe'nin halefleri, herkesin kendi tarzında bir Yunan olması gerektiği yönündeki öğüdünü çok ciddiye almışlar gibidir: "Jeder sei auf seine Art ein Grieche, aber er sei's." Hatfield, *Aesthetic Paganism*, s. 5.
28. H. B. Garland, *Lessing: The Founder of Modern German Literature* (Londra: Macmillan, 1963), s. 4.
29. Gustav Sichelschmidt, *Lessing: Der Mann und sein Werk* (Dusseldorf: Droste, 1989); ayrıca Peter Putz, *Die Leistung der Form: Lessings Dramen* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1986).
30. Victor Lange, *The Classical Age of German Literature, 1740–1815* (Londra: Edward Arnold, 1982).
31. Gerhard Kaiser, *Klopstock: Religion und Dichtung* (Gutersloh: Gutersloher Verlagshaus Gerd Mohn, 1963), s. 133–160 (deha teorisi için) ve 204 vd.
32. Klopstock'ın Almanya'ya yönelik edebi hırsları için bkz. Robert M. Browning, *German Poetry in the Age of Enlightenment: From Brockes to Klopstock* (University Park: Pennsylvania State University Press, 1978), s. 230–231. Ayrıca bkz. Adolphe Bossert, *Goethe, ses precurseurs et ses contemporains: Klopstock, Lessing, Herder, Wieland, Lavater; la jeunesse de Goethe* (Paris: Hachette, 1891).
33. Garland, *Lessing*, s. 12.
34. Sichelschmidt, *Lessing*, Bölüm 5–8.
35. Garland, *Lessing*, s. 83.
36. A.g.e., s. 69.
37. A.g.e., s. 32.
38. A.g.e., s. 159.
39. A.g.e., s. 142.
40. A.g.e., s. 180–181.
41. Putz, *Leistung der Form*, s. 242 vd.
42. Garland, *Lessing*, s. 180.
43. A.g.e., s. 57.
44. A.g.e., s. 198.
45. Alex Potts, *Flesh and the Ideal: Winckelmann and the Origins of Art History* (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 1994), s. 26.
46. Alman entelektüel topluluğunun nispeten küçük ama oldukça güçlü dünyası Wolf'un mektuplarının çeşitliliğinden anlaşılabilir: Siegfried Reiter, haz., *Friedrich August Wolf: Ein Leben in Briefen*. 3 cilt (Stuttgart: Metzler, 1935).

47. Marchand, *Down from Olympus*, s. 19.
48. A.g.e., s. 20.
49. A.g.e., s. 21.
50. Potts, *Flesh and the Ideal*, s. 25.
51. A.g.e., s. 27.
52. A.g.e., s. 28.
53. A.g.e.
54. Marchand, *Down from Olympus*, s. 31.
55. Potts, *Flesh and the Ideal*, s. 22.

BÖLÜM 4: KÂĞIT ÇAĞININ ÜSTÜN ÜRÜNLERİ

1. Peter Hall, *Cities in Civilisation: Culture, Innovation, and Urban Order* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1998), s. 69.
2. A.g.e., s. 72.
3. Bruford, *Culture and Society*, s. 59.
4. Boyle, *Goethe*, Cilt 1, s. 236–237.
5. Bruford, *Culture and Society*, s. 57.
6. Boyle, *Goethe*, Cilt 1, s. 244.
7. Bruford, *Culture and Society*, s. 18.
8. Regine Schindler-Hurlimann, *Wielands Menschenbild: Eine Interpretation des Agathon* (Zürih: Atlantis, 1963).
9. Bruford, *Culture and Society*, s. 42.
10. Jan Colin, *Philologie und Roman: Zu Wielands erzahlerischer Rekonstruktion griechischer Antike im "Aristipp"* (Gottingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1998).
11. Bruford, *Culture and Society*, s. 45.
12. Nicholas Boyle, *Goethe: The Poet and the Age*, Cilt 2, *Revolution and Renunciation (1790– 1803)* (Oxford: Clarendon Press, 2000).
13. Bruford, *Culture and Society*, s. 62–63.
14. A.g.e., s. 11.
15. Boyle, *Goethe*, Cilt 1, s. 170.
16. Bkz. Boyle, *Goethe*, Cilt 1, s. 176 vd. *Werther* ile Schiller'in *Soyguncular*'ını (1781) karşılaştırmak için, aynı şekilde bir *Sturm und Drang* kültünün nesnesi olduğunu söylüyor. Napoléon'un eleştirileri için bkz. Gustav Seibt, *Goethe und Napoleon: Eine historische Begegnung* (Münih: Beck, 2008).
17. Bruford, *Culture and Society*, s. 13 ve 18.
18. Boyle, *Goethe*, Cilt 1, s. 267.
19. Dietrich Fischer-Dieskau, *Goethe als Intendant: Theaterleidenschaften im klassichen Weimar* (Münih: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2006).
20. Boyle, *Goethe*, Cilt 1, s. 104. Habermas, *Structural Transformation*, s. 38.
21. Bruford, *Culture and Society*, s. 97.
22. A.g.e., s. 10.
23. Boyle, *Goethe*, Cilt 1, s. 592 ve 145.
24. A.g.e., s. 156.
25. A.g.e., s. 164.
26. A.g.e., s. 259.
27. A.g.e., s. 420.
28. A.g.e., s. 443.
29. A.g.e., s. 170–171.
30. A.g.e., s. 180.
31. A.g.e., s. 515.
32. Goethe'nin İngilizcedeki eserleri için bkz. Derek Glass, *Goethe in English: A Bibliography of the Translations in the Twentieth Century*, haz. Matthew Bell ve Martin H. Jones (Leeds: Maney

Publishing, the English Goethe Society ve the Modern Humanities Research Association, 2005). Ayrıca bkz. Nicholas Boyle ve John Guthrie, haz., *Goethe and the English-speaking World: Essays from the Cambridge Symposium for His 250th Anniversary* (Rochester, N.Y.: Camden House, 2002).
33. Henry Hatfield, *Aesthetic Paganism and German Literature: From Winckelmann to the Death of Goethe* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1964), s. x.
34. Bruford, *Culture and Society*, s. 30.
35. A.g.e., s. 50.
36. Boyle, *Goethe*, Cilt 1, 605.
37. Bruford, *Culture and Society*, s. 47.
38. Johann Wolfgang von Goethe, *Faust* (Oxford: Oxford University Press, 1998), Sunuş David Luke, s. ix.
39. David Hawke, *The Faust Myth: Religion and the Rise of Representation* (Basingstoke: Palgrave/ Macmillan, 2007); John Gearey, *Goethe's Faust: The Making of Part 1* (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 1981).
40. Goethe, *Faust*, s. xiv.
41. A.g.e., s. xxxv.
42. A.g.e., s. vii.
43. Boyle, *Goethe*, Cilt 1, s. 346.
44. Max Kommerell, *Der Dichter als Fuhrer in der deutschen Klassik: Klopstock, Herder, Goethe, Schiller, Jean Paul, Holderlin*, 3. b. (Frankfurt am Main: Klostermann, 1982); F. M. Barnard, *Herder's Social and Political Thought: From Enlightenment to Nationalism* (Oxford: Clarendon Press, 1965), s. xix.
45. Barnard, *Herder's Social and Political Thought*, s. 16.
46. A.g.e., s. 55.
47. Herder'in maymunlar ile insanlar arasındaki farka dair görüşleri için bkz. H. B. Nisbet, *Herder and the Philosophy and History of Science* (Cambridge: Modern Humanities Research Association, 1970), s. 250 vd.
48. Barnard, *Herder's Social and Political Thought*, s. 57.
49. A.g.e., s. 59.
50. A.g.e., s. 63.
51. A.g.e., s. 75.
52. A.g.e., s. 93.
53. Herder'in evrime ilişkin görüşleri için bkz. Nisbet, *Herder and the Philosophy*, s. 210 vd.
54. Barnard, *Herder's Social and Political Thought*, s. 120.
55. A.g.e., s. 124.
56. A.g.e., s. 147.
57. Johannes von Muller, *Briefwechsel mit Johann Gottfried Herder und Caroline v. Herder, 1782–1808*, haz. K. E. Hoffmann (Schaffhausen: Meier, 1962), 65, III, s. 109.
58. Steven D. Martinson, haz., *A Companion to the Works of Friedrich Schiller* (Rochester, N.Y.: Camden House, 2000), s. 3.
59. Bernr von Heiseler, *Schiller*, İng. çev. ve notlar John Bednall (Londra: Eyre & Spottiswood, 1962), s. 52 vd. ilk performanslar için. Ayrıca bkz. Peter-Andre Alt, *Schiller: Leben—Werk—Zeit*, 2 cilt (Münih: C. H. Beck, 2000), s. 276 vd.
60. Heiseler, s. 126.
61. A.g.e., s. 3.
62. A.g.e., s. 141.
63. A.g.e., s. 9.
64. Rudiger Safranski, *Friedrich Schiller, oder, Die Erfindung des deutschen Idealismus* (Münih: Hanser, 2004).
65. Martinson, *Companion*, s. 11.
66. Frederick Beiser, *Schiller as Philosopher: A Re-examination* (Oxford: Oxford University Press, 2005), s. 37.
67. Martinson, *Companion*, s. 43.
68. A.g.e., s. 54.

69. A.g.e., s. 77.
70. A.g.e., s. 84.
71. A.g.e., s. 207.
72. A.g.e., s. 220.

BÖLÜM 5: ZİHNİN YAPISINA YENİ BİR BAKIŞ

1. Willibald Klinke, *Kant for Everyman* (Londra: Routledge & Kegan Paul, 1951), s. 43.
2. Kant'ın ilk başlardaki İdealizm karşıtlığı için bkz. *Nova dilucidato*, Cilt 1, s. 411–412. Bu konu şu eserde bulunabilir: *Kant's Gesammelte Schriften*. Bu eser Berlin'deki Prusya (sonradan Alman) Kraliyet Bilim Akademisi tarafından hazırlanmış ve önce George Reiner, hemen sonrasında ise Walter de Gruyter tarafından basılmıştır.
3. Mendelssohn'un "felsefi meşguliyetleri" için bkz. Alexander Altmann, *Moses Mendelssohn: A Biographical Study* (Londra ve Portland, Oregon: The Littman Library of Jewish Civilisation, 1998), s. 313 vd. Mendelssohn şu eserde felsefe tarihinde daha iyi bir yere yerleştirilmiştir: Frederick C. Beiser, *The Fate of Reason: German Philosophy from Kant to Fichte* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1987), s. 92 vd.
4. Klinke, *Kant*, s. 254.
5. A.g.e., s. 202.
6. Lewis White Beck, *Early German Philosophy: Kant and His Predecessors* (Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 1969), s. 327.
7. Altmann, *Moses Mendelssohn*. Ayrıca bkz. aynı yazar, *Moses Mendelssohns Fruhschriften zur Metaphysik* (Tübingen: Mohr/Siebeck, 1969) ve David Sorkin, *Moses Mendelssohn and the Religious Enlightenment* (Londra: Peter Halban, 1996), s. xl.
8. Karl Ameriks, haz., *The Cambridge Companion to German Idealism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), s. 1.
9. A.g.e., s. 2.
10. A.g.e.
11. *Geschichte der Universitat Jena, 1548/58–1958* (Jena: G. Fischer, 1958).
12. Ameriks, *Cambridge Companion*, s. 4.
13. A.g.e.
14. Bertrand Russell, *History of Western Philosophy* (Londra: Routledge, 2005), s. 640.
15. Klinke, *Kant*, s. 78.
16. A.g.e., s. 81.
17. A.g.e., s. 83. Ayrıca bkz. Andrew Ward, *Kant: The Three Critiques* (Cambridge, U.K.: Polity Press, 2006).
18. Karl Ameriks, *Kant's Theory of Mind: An Analysis of the Paralogisms of Pure Reason* (Oxford: Clarendon Press, 1982).
19. Klinke, *Kant*, s. 87.
20. "İdeallik" gibi zor bir fikir için bkz. Ameriks, *Kant's Theory*, s. 280 vd. ve Dieter Henrich, *Between Kant and Hegel: Lectures on German Idealism*, haz. David S. Pacini (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2003).
21. Klinke, *Kant*, s. 82.
22. Paul Guyer, haz., *The Cambridge Companion to Kant* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992).
23. Klinke, *Kant*, s. 91.
24. A.g.e., s. 97.
25. A.g.e., s. 114.
26. A.g.e.
27. Falk Wunderlich, *Kant und Bewusstseinstheorien des 18. Jahrhunderts* (Berlin: de Gruyter, 2005).
28. Klinke, *Kant*, s. 128.
29. Ernst Cassirer, *Kant's Life and Thought* (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 1981), s. 271–273.

30. Cassirer, *Kant's Life*, s. 288.
31. A.g.e., s. 303.
32. A.g.e., s. 320.
33. A.g.e., s. 323.
34. Manfred Frank, *The Philosophical Foundations of Early German Romanticism*, İng. çev. Elizabeth Millan-Zaibert (Albany: State University of New York Press, 2004).
35. Cassirer, *Kant's Life*, s. 333.
36. Pinkard, *German Philosophy*, s. 88.
37. A.g.e., s. 89.
38. Henrich, a.g.e., s. 96 vd.
39. Pinkard, *German Philosophy*, s. 95.
40. Henrich, *Between Kant and Hegel*, s. 113 vd. ve 127 vd.
41. Pinkard, *German Philosophy*, s. 103.
42. A.g.e., s. 105.
43. Russell, *History*, s. 650–651. Ayrıca bkz. Robert Hanna, *Kant and the Foundations of Analytic Philosophy* (Oxford: Clarendon Press, 2001).
44. Fichte'nin fikirlerinin kronolojik ortaya çıkışı için bkz. Walter E. Wright şu esere Girişi: *The Science of Knowing: J. G. Fichte's 1804 Lectures on the Wissenschaftslehre*, İng. çev. Walter E. Wright (Albany, N.Y.: State University of New York Press, 2005).
45. Pinkard, *German Philosophy*, s. 106.
46. Dieter Henrich, "Die Anfange der Theorie des Subjekts," *Zwischenbetrachtungen im Prozess der Aufklarung*, haz. Axel Honneth vd. (Frankfurt: Surhkamp, 1989), s. 106 vd.; ayrıca İngilizce, "Schulz and Post-Kantian Scepticism," Bölüm 10, Henrich, *Between Kant and Hegel*. Ayrıca bkz. Beiser, *Fate of Reason*, s. 226 vd. (Reinhold için) ve 266 vd., Schulze için.
47. Fichte'nin eserleri şurada toplanmıştır: *J. G. Fichtes sammtliche Werke*, 1845–46'da J. H. Fichte tarafından hazırlanmış Veit of Berlin tarafından basılmıştır.
48. Pinkard, *German Philosophy*, s. 109.
49. Henrich, *Between Kant and Hegel*, s. 206 vd., ayrıca Fichte'nin tahayyül teorisini ele alır ve bunun oldukça merkezi olduğunu söyler.
50. Pinkard, *German Philosophy*, s. 123.
51. Bu uzman tarihçiler tarafından çokça incelenmiştir. Bibliyografya için bkz. *Introductions to the Wissenschaftslehre and Other Writings, 1797–1800*, haz. ve İng. çev. Daniel Breazeale (Indianapolis, Ind.: Hackett, 1994), s. xlv vd.
52. J. G. Fichte, *Foundations of Transcendental Philosophy*, İng. çev. ve haz. Daniel Breazeale (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1992).

BÖLÜM 6: MÜZİKTE YÜKSEK RÖNESANS: FELSEFE OLARAK SENFONİ

1. Wolfgang Victor Ruttkowski, *Das literarische Chanson in Deutschland* (Bern/Münih: Francke, 1966).
2. Harold C. Schonberg, *Lives of the Great Composers* (Londra: Davis-Poynter/Macdonald Futura, 1970/1980), s. 616.
3. A.g.e., s. 618.
4. A.g.e., s. 620.
5. 1800'lerin başlarında piyanonun popülerliğinin diğer enstrümanların geleceğini etkileyeceği düşünülmüştür. Bkz. David Gramit, *Cultivating Music: The Aspirations, Interests, and Limits of German Musical Culture, 1770–1848* (Berkeley: University of California Press, 2002), s. 136.
6. Schonberg, *Lives of the Great Composers*, s. 622.
7. A.g.e., s. 624.
8. Gluck'un *Alceste* öncesi eserlerinin müzik bakımından kıyaslanması için bkz. Jack M. Stein, *Poem and Music in the German Lied from Gluck to Hugo Wolf* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1971), s. 29–32. Ayrıca bkz. Hans Joachim Moser, *Christoph Willibald Gluck: Die Lestung, der Mann, der Vermachtnis* (Stuttgart: Cetta, 1940), s. 323.
9. Schonberg, *Lives of the Great Composers*, s. 624.

10. A.g.e., s. 625–626.
11. Haydn'ın son zamanları için bkz. Hans-Hubert Schonzler, haz., *Of German Music* (Londra: Oswald Wolff, 1976), s. 92 ve Sieghard Brandenburg, haz., *Haydn, Mozart & Beethoven: Studies in the Music of the Classical Period; Essays in Honour of Alan Tyson* (Oxford: Clarendon Press, 1998).
12. Peter Gay, *Mozart* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1999), s. 109 vd. Ayrıca Robert W. Gutman, *Mozart: A Cultural Biography* (Londra: Secker & Warburg, 2000), s. 668 vd.
13. Schonberg, *Lives of the Great Composers*, s. 628.
14. Gluck ve Mozart kıyaslaması için bkz. Adolf Goldschmitt, *Mozart: Genius und Mensch* (Hamburg: C. Wegner, 1955), s. 288 vd. Ayrıca Glück'ün Mozart üzerindeki etkisi için bkz. Gutman, *Mozart*, s. 571.
15. Alfons Rosenberg, *Die Zauberflote: Geschichte und Deutung von Mozarts Oper* (Münih: Prestel, 1964). Hugo Zelzer bize, ilk gece olan 30 Eylül 1791'den Kasım 1792'ye kadar 100'den fazla performans sergilendiğini ve eserin Weimar'da Goethe yönetiminde icra edildiğini söyler. "German Opera from Mozart to Weber," Schonzeler, haz., *Of German Music*, s. 127. Mozart'ın operalarının nasıl alımlandığı hakkında için bkz. Cliff Eissen, *New Mozart Documents: A Supplement to O. E. Deutsch's Documentary Biography* (Londra: Macmillan, 1991).
16. Schonberg, *Lives of the Great Composers*, s. 630.
17. A.g.e., s. 631.
18. David Wyn Jones, *The Symphony in Beethoven's Vienna* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), s. 264.
19. Esteban Buch, *Beethoven's Ninth: A Political History*, İng. çev. Richard Miller (Chicago: University of Chicago Press, 2003). Ayrıca bkz. Celia Applegate ve Pamela Potter, haz., *Music and German National Identity* (Chicago: University of Chicago Press, 2002), s. 8.
20. Schonberg, *Lives of the Great Composers*, s. 632.
21. Schubert'in etkisi için bkz. Scott Messing, *Schubert in the European Imagination*. 2 cilt (Rochester, N.Y.: University of Rochester Press, 2007). Bkz. Cilt 1, s. 199 vd., Schubert'in ölümüne karşılık verilen karşılıklar için.
22. Charles Fisk, "What Schubert's Last Sonata Might Hold," Jenefer Robinson, haz., *Music and Meaning* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1997), s. 179 vd. Ayrıca bkz. Lorraine Byrne, *Schubert's Goethe Settings* (Aldershot: Ashgate, 2003); Hermann Abert, *Goethe und die Musik* (Stuttgart: J. Engelharns Nachfolger, 1922).
23. Görüşlerinin bazılarına şurada ortaya konmuştur: *Konigliche kaiserliche privilegierte Prager Zeitung*, no. 293, 20 Ekim 1815.
24. Mark Evan Bonds, *Music as Thought: Listening to the Symphony in the Age of Beethoven* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2006), s. xiii. Ayrıca bkz. Wyn Jones, *Symphony*, s. 11–33. Müzik hiyerarşisi için bkz. Gramit, *Cultivating*, s. 23–24 ve Robinson, haz., *Music*.
25. Bonds, *Music as Thought*, s. 1.
26. A.g.e., s. 7 ve 17.
27. Beethoven'ın semfonilerinden kazançları bkz. Ludwig van Beethoven, *Briefwechsel: Gesamtausgabe*, haz. Sieghard Brandenburg, 7 cilt (Münih: G. Henle, 1996), Cilt 1, s. 317 vd. Konserin gelişimi için bkz. Gramit, *Cultivating*, s. 25 ve 138.
28. Bonds, *Music as Thought*, s. 16. "Entelektüel" özelliklerinin kendi içinde bir Sonderweg olarak onu diğerlerinden ayırdığı oranda Alman müziğinin "derinliği" için bkz. Applegate ve Potter, haz., *Music and German*, s. 40–42 ve 51–55.
29. Applegate ve Potter, haz., *Music and German*, s. 51–52. Bonds, *Music as Thought*, s. 22.
30. Daha materyalist bir analiz için bkz. Franz Hadamowsky, *Wien, Theatergeschichte von den Anfangen bis zum Ende des Ersten Weltkriegs* (Viyana: Wancura, 1994), s. 308–310.
31. *E. T. A. Hoffmann's Musical Writings: Kreisleriana, the Poet and the Composer, Music Criticism*, haz. David Charlton, İng. çev. Martyn Clark (Cambridge: Cambridge University Press, 1989).
32. Bonds, *Music as Thought*, s. 35–40.
33. Yine, farklı bir bakış açısıyla, müziksever derneklerine odaklanmak için bkz. Carl Ferdinand Pohl, *Denkschrift aus Anlass des hundertjahrigen Bestehens der Tonkunstler-Societat: Im Jahre 1862 reorganisiert als "Haydn," Witwen-und Waisen-Versorgungs-Verein der Tonkunstler in Wien* (Vienna, 1871), s. 67–69.

34. Applegate ve Potter, haz., *Music*, s. 6. Ulusalcılıkla bağı için bkz. s. 18 ve müziğin Almanlığı hakkında bkz. s. 2. Ayrıca bkz. Bonds, *Music as Thought*, s. 46.
35. Bonds, *Music as Thought*, s. 51.
36. Abert, *Goethe und die Musik* ve Ruttkowksi, *Literarische Chanson*.
37. Konser salonunun ortaya çıkışının bir tasviri için bkz. Eduard Hanslick, *Geschichte des Concertwesens in Wien*. 2 cilt (Viyana, 1897), Cilt 1, s. 289 vd.
38. Applegate ve Potter, haz., *Music*, s. 2 ve 9.
39. Bonds, *Music as Thought*, s. 87.
40. Beethoven bu görüşlerin bir kısmını tasvip etmez. Bkz. Wyn Jones, *Symphony*, s. 155 vd.
41. Bonds, *Music as Thought*, s. 106.

BÖLÜM 7: KOZMOS, ÇİVİYAZISI, CLAUSEWİTZ

1. Mott T. Greene, *Geology in the Nineteenth Century: Changing Views of a Changing World* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1982), s. 36.
2. Abraham Gottlob Werner, *Kurze Klassifikation und Beschreibung der verschiedenen Gebirgsarten*. Çeviri ve orijinal metnin tıpkıbasımı, çeviren ve bir giriş yazan Alexander Ospovat (New York: Hafner, 1971). İlk olarak 1789'da basılmıştır.
3. Rachael Laudan, *From Mineralogy to Geology: The Foundations of a Science: 1650–1830* (Chicago: University of Chicago Press, 1987), s. 48 vd. Werner'in renk teorisi için bkz. Patrick Syme, *Werner's Nomenclature of Colours* (Edinburgh: W. Blackwood, 1821).
4. Laudan, *Mineralogy*, s. 49.
5. A.g.e., s. 113 vd.
6. A.g.e., s. 40.
7. Ospovat, a.g.e.
8. Laudan, *Mineralogy*, s. 100.
9. A.g.e., s. 105.
10. A.g.e., s. 111.
11. Marcus du Sautoy, *The Music of the Primes* (Londra: HarperCollins, 2003/2004), s. 20.
12. Bkz. Ludwig Schlesinger, "Uber Gauss Jugendarbeiten zum arithmetisch-geometrischen Mittel," *Jahresbericht d. Deutschen Mathematiker-Vereinigung* 20, no. 11–12 (Kasım–Aralık 1911): s. 396–403.
13. Robert Jordan, "Die verlorene Ceres," *Neueste Nachrichten*, Brunswick, 1 Mayıs 1927. "*Determinatio attractionis, quam in punctum quoduis positionis datae exerceret planeta, si ejus massa per totam orbitam, ratione temporis, que singulae partes describuntur, uniformiter esset dispertita.*" *Comment*, Gottingen, IV, 1816–1818, s. 21–48.
14. Du Sautoy, *Music of the Primes*, s. 109. G. Waldo Dunnington, *Carl Friedrich Gauss: Titan of Science* (New York: Hafner, 1955), s. 174 vd.
15. Morris Kline, *Mathematics for Non-Mathematicians* (New York: Dover, 1967), s. 456.
16. Dunnington, *Carl Friedrich Gauss*, s. 147–162. Ayrıca bkz. Catherine Goldstein vd., haz., *The Shaping of Arithmetic: After C. F. Gauss's Disquistiones arithmeticae* (Berlin: Springer, 2007).
17. Dunnington, *Carl Friedrich Gauss*, s. 139 vd.
18. Du Sautoy, *Music of the Primes*, s. 74.
19. Çeşitli homeopati biçimleri hakkında bir tartışma için bkz. Margery G. Blackie, *The Patient Not the Cure: The Challenge of Homeopathy* (Londra: Macdonald & Jane's, 1976), s. 3 vd. Ayrıca bkz. Thomas Lindsay Bradford, *The Life and Letters of Dr. Samuel Hahnemann* (Philadelphia: Boericke & Tafel, 1895).
20. Martin Gumpert, *Hahnemann: The Adventurous Career of a Medical Rebel* (New York: L. B. Fischer, 1945), s. 6.
21. A.g.e., s. 22. Bradford, *Life and Letters*, s. 24–26. Hahnemann'ın çağdaşları için bkz. Blackie, *Patient*, s. 25 vd.
22. Bradford, *Life and Letters*, s. 35. Blackie, *Patient*, s. 16.
23. Gumpert, *Hahnemann*, s. 68.

24. A.g.e., s. 70.
25. Bradford, *Life and Letters*, s. 72.
26. Yakınlarda yayınlanan bir biyografi Humboldt'u şu şekilde tanımlamaktadır: "Başka hiçbir Avrupalının on dokuzuncu yüzyıl Amerika'sının entelektüel kültürü üzerinde bu kadar büyük bir etki yaratmamış olması gayet muhtemeldir." Aaron Sachs, *The Humboldt Current: A European Explorer and His American Disciples* (New York: Oxford University Press, 2007).
27. Herbert Scurla, *Alexander von Humboldt: Eine Biographie* (Dusseldorf: Claasen, 1982), s. 188–191. Ayrıca bkz. Hermann Klencke, *Lives of the Brothers Humboldt: Alexander and William*, İng. çev. Juliette Bauer (Londra: Ingram, Cooke & Co., 1852).
28. Scurla, *Alexander von Humboldt*, s. 51–57.
29. A.g.e., s. 102 vd.
30. Gerard Helferich, *Humboldt's Cosmos* (New York: Gotham, 2004), s. 21. Humboldt kendisine "İkinci Colombus" diyordu. Scurla, *Alexander von Humboldt*, s. 415.
31. *Dictionary of Scientific Biography*, VI, s. 550.
32. Scurla, *Alexander von Humboldt*, s. 138 vd.
33. A.g.e., s. 178. Aaron Sachs'a göre dört büyük Amarikalı kaşife ilham vermişti: J. N. Reynolds, Clarence King, George Wallace Melville ve John Muir. Sachs, *Humboldt Current*, muhtelif yerlerde.
34. Humboldt'un *Kosmos* ve *Volksbildung* hakkındaki görüşleri için bkz. Nicolaas A. Rupke, *Alexander von Humboldt: A Metabiography* (Frankfurt ve Berlin: Peter Lang, 2005), s. 38–43.
35. Helferich, *Humboldt's Cosmos*, s. 23.
36. Scurla, *Alexander von Humboldt*, s. 206–207.
37. Alexander von Humboldt'un daha geniş çerçeveli önemine dair bir tartışma için, bkz. Rupke, *Alexander von Humboldt*, s. 162–218.
38. C. W. Ceram, *Gods, Graves and Scholars* (Londra: Book Club Associates, 1967), s. 228.
39. A.g.e.
40. Arthur John Booth, *The Discovery and Decipherment of the Trilingual Cuneiform Inscriptions* (Londra: Longmans, Green and Co., 1902), s. 173. Grotefend'in kendi metni A. H. L. Heere tarafından İngilizceye çevrilmiştir: *Historical Works*, Cilt 2 (Oxford, 1833), s. 337. Ayrıca bkz. Denise Schmandt-Besserat, *Before Writing*, Cilt 1, *From Counting to Cuneiform* (Austin: University of Texas Press, 1992).
41. Ceram, *Gods, Graves*, s. 230.
42. A.g.e., s. 231.
43. A.g.e., s. 233.
44. Hugh Smith, *On Clausewitz: A Study of Military and Political Ideas* (Basingstoke: Palgrave/Macmillan, 2005), s. viii. Peter Paret bunun çoğunun sağduyu olduğunu söylüyor. Peter Paret, *Understanding War: Essays on Clausewitz and the History of Military Power* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1992), s. 117.
45. Paret, nükleer enerjinin ortaya çıkışının Clausewitz'in ele aldığı sorunları kendi zamanından daha da önemli hale getirdiğini söylüyor. Paret, *Understanding War*, s. 96.
46. Smith, *On Clausewitz*, s. ix.
47. A.g.e., s. 3.
48. Wilhelm von Schramm, *Clausewitz: Leben und Werk* (Esslingen am Neckar: Bechtle, 1981), s. 140 vd.
49. Schramm, *Clausewitz*, s. 363 vd.
50. Harp akademisi müdürü olarak zihnini genelkurmay üzerinde yoğunlaştırmıştı. Major von Roder, *Fur Euch, meine Kinder!* (Berlin, 1861).
51. Smith, *On Clausewitz*, s. 25. Carl von Clausewitz, "Bemerkungen uber die reine und angewandte Strategie des Herrn von Bulow," *Neue Bellona* 9, no. 3 (1805): 271.
52. Schramm, *Clausewitz*, s. 557 vd. Smith, *On Clausewitz*, s. 25.
53. Smith, *On Clausewitz*, s. 27.
54. A.g.e.
55. A.g.e., s. 44.
56. Tarihe verdiği değer için bkz. Hans Delbruck, "General von Clausewitz," *Historische und Politische Aufsatze* (Berlin: Walther & Apolant, 1887).

57. Schramm, *Clausewitz*, s. 135–158 ve 220–255. Ayrıca bkz. Michael Eliot Howard, *Clausewitz* (Oxford ve New York: Oxford University Press, 1983).
58. Smith, *On Clausewitz*, s. 65–66.
59. Schramm, *Clausewitz*, s. 181. Smith, *On Clausewitz*, s. 130.
60. Smith, *On Clausewitz*, s. 134.
61. A.g.e., s. 237.
62. A.g.e., s. 238.
63. A.g.e., s. 239.

Bölüm 8: Anadil, İç Ses ve Romantik Şarkı

1. Kai Hammermeister, *The German Aesthetic Tradition* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), s. 62–86. Ayrıca bkz. Friedrich von Schlegel, *The Aesthetic and Miscellaneous Works*, İng. çev. E. J. Millington (Londra: Bell, 1875). On dokuzuncu yüzyılda Oxford'da ilk karşılaştırmalı filoloji profesörü olan Alman oryantalist Friedrich Max Müller şöyle demiştir: "Eğer bana on dokuzuncu yüzyılın antik insanlık tarihi açısından en önemli keşfinin ne olduğu sorulsaydı, şu kısa cümleyle cevap verirdim: Sanskritçe *Dyaus Pitar* = Yunanca Zeus Pater = Latince Jüppiter = Eski Norsça Tyr."
2. Manfred Frank, *The Philosophical Foundations of Early German Romanticism*, İng. çev. Elizabeth Millan-Zaibert (Albany: State University of New York Press, 2004). Ayrıca bkz. Gerald N. Izenberg, *Romanticism, Revolution, and the Origins of Modern Selfhood, 1787–1802* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1992).
3. Raymond Schwab, *The Oriental Renaissance: Europe's Rediscovery of India and the East 1680– 1880* (New York: Columbia University Press, 1984), s. 11.
4. Isaiah Berlin, *The Sense of Reality* (Londra: Chatto & Windus, 1996), s. 168.
5. Isaiah Berlin, *Freedom and Its Betrayal* (Londra: Chatto & Windus, 2002), s. 60.
6. Nicholas Halmi, *The Genealogy of the Romantic Symbol* (Oxford: Oxford University Press, 2007), s. 51–53, 63–65 ve 144–147.
7. Berlin, *Sense of Reality*, s. 179.
8. Izenberg, *Romanticism*, özellikle kısım 1 ve 2. Izenberg, siyaset ve zihin arasındaki bağlantılar ve ironinin rolü konusunda bilhassa yardımcı olmaktadır. Ayrıca bkz. Kathleen M. Wheeler, haz., *German Aesthetic and Literary Criticism: The Romantic Ironists and Goethe* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984), daha az bilinen Romantiklerden örnekler içermektedir: Novalis, Ludwig Tieck, Karl Solger ve Jean Paul Richter.
9. Butler, *Tyranny of Greece*, s. 6.
10. Berlin, *Freedom and Its Betrayal*, s. 89.
11. A.g.e., s. 91.
12. A.g.e., s. 96.
13. Manfred Schroter, haz., "Schelling's *Erster Entwurf*," *Schellings Werke*, 12 cilt (Münih: C. H. Beck, 1927–59), Cilt 2, s. 63.
14. Örneğin bkz. Karl Jaspers, *Schelling: Grosse und Verhangnis* (Münih: Piper, 1955), s. 154 vd.
15. Berlin, *Freedom and Its Betrayal*, s. 98.
16. A.g.e.
17. Manfred Frank, *Das Problem "Zeit" in der deutschen Romantik* (Münih: Winkler, 1972), s. 22–44 ve 54–55. Şu eser de gayet faydalıdır: *The Aesthetic and Miscellaneous Works of Friedrich von Schlegel*, İng. çev. E. J. Millington (Londra: Henry G. Bohn, 1849). "Hintlerin Dili ve İrfanı Üzerine" metni de içerisindedir.
18. Berlin, *Freedom and Its Betrayal*, s. 110.
19. A.g.e., s. 111.
20. A.g.e., s. 184–185.
21. Izenberg, *Romanticism*, s. 18 vd.
22. Robert J. Richards, *The Romantic Conception of Life: Science and Philosophy in the Age of Goethe* (Chicago: University of Chicago Press, 2002), s. 18.

23. A.g.e., s. 22.
24. Carmen Kahn-Wallerstein, *Schellings Frauen: Caroline und Pauline* (Bern: Francke, 1959).
25. Richards, *Romantic Conception*, s. 102.
26. A.g.e., s. 8.
27. A.g.e., s. 10.
28. A.g.e., s. 12.
29. Friedrich Schelling, *System des transcendentalism Idealismus* (1800), M. Schroter, *Schellings Werke*, Cilt 2, s. 249.
30. Richards, *Romantic Conception*, s. 144.
31. Johann Christian Reil, *Rhapsodien uber die Anwendung der psychischen Curmethode auf Geisteszerruttungen* (Halle: Curtschen Buchhandlung, 1803). Ayrıca bkz. Henrik Steffens, *Johann Christian Reil: Ein Denkschrift* (Halle: Curtschen Buchhandlung, 1815).
32. Richards, *Romantic Conception*, s. 267 vd.
33. A.g.e., s. 305–306.
34. Karl J. Fink, *Goethe's History of Science* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), s. 9.
35. David Simpson, haz., *German Aesthetic and Literary Criticism: Kant, Fichte, Schelling, Schopenhauer, Hegel* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984).
36. Fink, *Goethe's History*, s. 17.
37. A.g.e., s. 22.
38. Werner Heisenberg, "Die Goethesche und Newtonsche Farbenlehre im Lichte der Modern Physik," *Geist der Zeit* 19 (1941): 261–275; Jurgen Blasius, "Zur Wissenschaftstheorie Goethes," *Zeitschrift fur philosophisches Forschung* 33 (1979): 371–388.
39. Fink, *Goethe's History*, s. 33–34.
40. A.g.e., s. 44.
41. A.g.e., s. 45.
42. Rupprecht Matthaei vd., haz. "J. W. Goethe, 'Verhaltnis zur Philosophie,'" *Die Schriften zur Naturwissenschaft.* 11 cilt, 2 kısım (Weimar: Bohlau, 1947), kısım 1, Cilt 4, s. 210.

Bölüm 9: Brandenburg Kapısı, Demir Haç ve Alman Rafael'leri

1. Bu durum, Mengs'in eserlerinin gecikmiş (ancak mükemmel) bir kataloğunun 1999 yılında yayınlanmış olmasına rağmen böyledir. Bkz. Steffi Roettgen, *Anton Raphael Mengs 1728–1779*, 2 cilt (Münih: Hirmir, 1999). Bu eserin düzeni, Mengs'in dini resimlerinin sayısını ortaya çıkarmaktadır.
2. Thomas Pelzel, *Anton Raphael Mengs and Neoclassicism* (New York: Garland Publishing, 1979), s. 1.
3. A.g.e., s. 15.
4. Johann Kirsch, *Die romischen Titelkirchen im Altertum.* Studien zur Geschichte und Kultur des Altertums, IX (Paderborn: F. Schoningh, 1918), s. 58 vd.
5. Pelzel, *Anton Raphael Mengs*, s. 66.
6. A.g.e., s. 72.
7. A.g.e., s. 86.
8. Carl Justi, *Winckelmann und seine Zeitgenossen.* 3 cilt (Leipzig: F. C. W. Vogel, 1923), Cilt 2, s. 382. Ayrıca bkz. Roettgen, *Anton Raphael Mengs.*
9. Pelzel, *Anton Raphael Mengs*, s. 109.
10. A.g.e., s. 111.
11. A.g.e., s. 126.
12. G. L. Bianconi, *Elogio storico del Cavaliere Antonio Raffaele Mengs* (Milan, 1780), s. 195. Zamanında İspanya'nın durumu için bkz. Dieter Honisch, *Anton Raphael Mengs und die Bildform des Fruhklassizismus* (Recklinghausen: Aurel Bongers, 1965), s. 38 vd.
13. Pelzel, *Anton Raphael Mengs*, s. 197.
14. Jean Locquin, *La peinture d' histoire en France de 1747 a 1785* (Paris, 1912), s. 104. Şu eserde geçmektedir: Pelzel, *Anton Raphael Mengs.* Ayrıca bkz. Hugh Honour, haz., *The Age of Neoclassicism.*

Catalog of the Fourteenth Exhibition of the Council of Europe, at the Royal Academy and the Victoria and Albert Museum, London, September 9–November 19, 1972 (Londra: Arts Council of Great Britain, 1972).

15. Pelzel, *Anton Raphael Mengs*, s. 215.
16. Honour, *Age of Neoclassicism*, s. xxii.
17. A.g.e., s. xxiii.
18. A.g.e., s. liii.
19. A.g.e., s. lxi.
20. Merlies Lammert, *David Gilly, Ein Baumeister des deutschen Klassizismus* (Berlin: Akademie Verlag, 1964), s. 60 vd.
21. Honour, *Age of Neoclassicism*, s. lxii.
22. A.g.e.
23. Michael Snodin, haz., *Karl Friedrich Schinkel: A Universal Man*. Exhibition at the Victoria and Albert Museum, July 31–October 27, 1991 (New Haven, Conn.: Yale University Press in association with the Victoria and Albert Museum, 1991).
24. Gottfried Riemann ve Christa Hesse, *Karl Friedrich Schinkel: Architekturzeichnungen* (Berlin: Henschel, 1991). Ayrıca bkz. Helmut Borsch-Supan ve Lucius Grisebach, *Karl Friedrich Schinkel: Architektur, Malerei, Kunstgewerbe*. Sergi, Berlin, 1981 (Berlin: Nicolai, 1981).
25. Louis Schreider, *Das Buch des Eisernen Kreuzes: Die Ordenssammlung* (Berlin, 1971).
26. Gordon Williams, *The Iron Cross: A History, 1813–1957* (Poole: Blandford Press, 1984), s. 12. Williams, Schinkel'in tasarımının Kayzer'in kendi tasarımına tercih edildiğini söyler.
27. Snodin, haz., *Karl Friedrich Schinkel*, özellikle Gottfried Riemann ve Alex Potts tarafından yazılan makaleler. Ayrıca bkz. Riemann ve Hesse, *Karl Friedrich Schinkel*. Bu kısa kitap, Schinkel'in çizimleri, resimli notları, planları ve özenle çizilmiş iç mekanları ile güzel bir şekilde resimlendirilmiştir.
28. Reinhard Wegner, haz., *Karl Friedrich Schinkel, Die Reise nach Frankreich und England in Jahre 1826* (Münih: Deutscher-Kunstverlag, 1990). Bu yayın orijinal metnin tıpkıbasımını barındırır.
29. Rand Carter, *Karl Friedrich Schinkel: The Last Great Architect* (Chicago: Exedra Books, 1981).
30. Erik Forssman, "Hohere Baukunst," *Karl Friedrich Schinkel: Bauwerke und Baugedanken* (Münih: Schnell & Steiner, 1981), s. 211–233.
31. Oswald Hederer, *Leo von Klenze: Personlichkeit und Werk* (Münih: Georg D. W. Callwey, 1964). Bavyara'daki eseri için bkz. s. 172–180. Klenze aynı zamanda başarılı bir ressamdı; bkz. Norbert Lieb ve Florian Hufnagl, *Leo von Klenze: Gemalde und Zeichnungen* (Münih: D. W. Callwey, 1979).
32. Resimler için bkz. Klaus Gallwitz, haz., *Die Nazarener in Rom: Ein deutscher Kunstlerbund der Romantik* (Münih: Prestel, 1981). Sergi Roma'daydı ve bu (artık) son derece demode ressamların mükemmel resim niteliklerini kolayca doğrulamaktadır.
33. Mitchell Benjamin Frank, "Overbeck as the Monk-Artist," *German Romantic Painting Redefined: Nazarene Tradition and the Narratives of Romanticism* (Aldershot: Ashgate, 2000), s. 49 vd. Sanatçının çizimleri için bkz. s. 26–27. Ayrıca bkz. Fritz Schmalenbach, "Das Overbecksche Familienbild," *Studien uber Malerei und Malereigeschichte* (Berlin: Gebr. Mann, 1972), s. 77–81.
34. Margaret Howitt, *Friedrich Overbeck: Sein Leben und Schaffen*. 2 cilt (Bern: Herbert Long, 1971), Cilt 1, s. 82. İlk olarak Freiburg'da, 1886'da Herder tarafından basılmıştır.
35. Pelzel, *Anton Raphael Mengs*, s. 21.
36. A.g.e., s. 26.
37. A.g.e., s. 29.
38. Frank, *German Romantic Painting*, s. 26. Ayrıca bkz.: Gallwitz, haz., *Nazarener in Rom*.
39. Tesadüfen ve büyük bir sevinçle, bir zamanlar Mengs için alçı hazırlanmasına yardım etmiş yaşlı bir işçi keşfettiler ve adam onlara neredeyse unutulmuş bir zanaatın ilkel tekniğini öğretebildi. Frank, *German Romantic Painting*, s. 26.
40. Frank, *German Romantic Painting*, s. 140.
41. Pelzel, *Anton Raphael Mengs*, s. 40.
42. Frank, *German Romantic Painting*, s. 143.
43. Pelzel, *Anton Raphael Mengs*, s. 56.

44. A.g.e., s. 61.
45. Julius Schnorr von Carolsfeld, *Die Bibel in Bildern* (Leipzig: G. Wigand, 1860).
46. Hans Joachim Kluge, *Caspar David Friedrich: Entwurfe fur Grabmaler und Denkmaler* (Münih: Deutscher Verlag fur Kunstwissenschaft, 1993), s. 11–14.
47. A.g.e., s. 17 vd.
48. Bkz. örneğin, serginin kataloğu için *The Romantic Vision of Caspar David Friedrich: Paintings and Drawings from the U.S.S.R.*, the Metropolitan Museum of Art, New York ve the Chicago Art Institute, 1990–1991, sergi sahibi Harry N. Abrams, New York.
49. Sembolizmine ilişkin bir tartışma için bkz. Joseph Leo Koerner, *Caspar David Friedrich and the Subject of Landscape* (Londra: Reaktion Books, 1990), s. 122 vd. Ayrıca bkz. Hubertus Gassner, haz., *Caspar David Friedrich: Die Erfindung der Romantik* (Münih: Hirmer, 2006) ve Werner Hofmann, *Caspar David Friedrich: Naturwirklichkeit und Kunstwahrheit* (Münih: C. H. Beck, 2000).
50. Hans-Georg Gadamer, Friedrich'in topluluğa yaptığı vurgunun, topluluğun parçalanmakta olduğunu teyit ettiğini düşünüyordu. Koerner, *Caspar David Friedrich*, s. 130 ve bu kitapta Bölüm 41.

Bölüm 10: Humboldt'un Armağanı: Araştırmanın Bulunuşu ve Prusyalı (Protestan) Öğrenim Kavramı

1. R. Steven Turner, "The Prussian Universities and the Research Imperative, 1806–1848" (Doktora tezi, Princeton Üniversitesi, 1972), s. 1.
2. A.g.e., s. 3.
3. A.g.e., s. 4.
4. A.g.e., s. 8.
5. Johann Friedrich Wilhelm Koch, haz., *Die preussischen Universitaten: Eine Sammlung der Verordnungen, welche die Verfassung und Verwaltung dieser Anstalten betreffen*. 2 cilt (Berlin, 1839–1840), Cilt 2, s. 531–532.
6. A.g.e., s. 181.
7. William Clark, *Academic Charisma and the Origins of the Research University* (Chicago: University of Chicago Press, 2006), s. 211.
8. Turner, "Prussian Universities," s. 223.
9. A.g.e., s. 229.
10. R. Kopke, "Zum Andenken an Dr John Schulze," *Zeitschrift fur das Gymnasialwesen* 23 (1869): 245–256.
11. Turner, "Prussian Universities," s. 247–248.
12. Clark, *Academic Charisma*, s. 218, bilgelik ve araştırma arasındaki ayrım için.
13. Turner, "Prussian Universities," s. 252.
14. Conrad Varrentrapp, *Johannes Schulze und das hohere preussische Unterrichtwesen in seiner Zeit* (Leipzig, 1889), s. 447–448.
15. Maximilian Lenz, *Die Geschichte der koniglichen Friedrich-Wilhelms-Universitat zu Berlin*. 4 cilt (Halle, 1910–1919), Cilt 2, s. 470–472.
16. Clark, *Academic Charisma*, s. 237.
17. Turner, "Prussian Universities," s. 270.
18. A.g.e., s. 279.
19. Wilhelm von Humboldt, "Ueber die innere und aussere Organisation der hoheren wissenschaftlichen Anstalten in Berlin (Unvollendete Denkschrift, geschreiben 1810. Erstmals veroffentlicht 1896)," Ernst Anrich, haz., *Die Idee der deutschen Universitat* (Darmstadt, 1964), s. 377–378. Alıntılanan yer: Turner, "Prussian Universities," not 3.
20. Clark, *Academic Charisma*, s. 178–181. Turner, "Prussian Universities," s. 285.
21. Eduard Fueter, *Die Geschichte der neueren Historiographie* (Munich, 1936), s. 415 vd.
22. Clark, *Academic Charisma*, s. 158.
23. Turner, "Prussian Universities," s. 293–294.

24. Conrad Bursian, *Geschichte der klassischen Philologie in Deutschland*. 2 cilt (Münih: R. Oldenbourg, 1883), Cilt 1, s. 526–527. Johnson tekrar baskı (New York, 1965).
25. Turner, "Prussian Universities," s. 303.
26. Clark, *Academic Charisma*, s. 287.
27. Turner, "Prussian Universities," s. 325.
28. Anrich, *Idee der deutschen Universitat*, s. 377.
29. F. W. J. Schelling, *On University Studies*, İng. çev. E. S. Morgan (Athens, Ohio: Ohio University Press, 1966), s. 26–27.
30. Turner, "Prussian Universities," s. 373.
31. L. Wiese, *Das hohere Schulwesen in Preussen: Historische-statistische Darstellung*. 4 cilt (Berlin, 1864–1902), Cilt 1, s. 420 vd.
32. Tarihçi Max Lenz'e göre, Berlin'de alt fakültede matematik ve fizik okuyan öğrencilerin oranı 1810'da yüzde 6 iken 1860'ta yüzde 16'ya, kimyada ise aynı dönemde yüzde 1'den yüzde 15'e çıkmıştır. Aynı dönemde klasik filoloji öğrencilerinin oranı da yüzde 22'den yüzde 37'ye çıkmıştır. Wiese, *Das hohere Schulwesen*, Cilt 1, s. 24.
33. Turner, "Prussian Universities," s. 391.
34. Dietrich Gerhard ve William Norvin, haz., *Die Briefe Barthold George Niebuhrs*. 2 cilt (Berlin: de Gruyter, 1926), Cilt 2, s. 222.
35. Luise Neumann, *Franz Neumann: Erinnerungsblatter von seiner Tochter* (Leipzig: J. C. B. Mohr [P. Siebeck], 1904), s. 360.
36. Turner, "Prussian Universities," s. 403.
37. A.g.e., s. 404.
38. Örneğin bkz. Justus Liebig, "Der Zustand der Chemie in Preussen," *Annalen der Chemie und Pharmacie* 34 (1884): 123 vd. Alıntılayan: Turner, "Prussian Universities," s. 408 ve 419.
39. Helmut Schelsky, *Einsamkeit und Freiheit: Idee und Gestalt der deutschen Universitat und ihrer Reformen* (Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt, 1963), s. 131 vd.
40. Varrentrapp, *Johannes Schulze*, s. 350 vd.
41. Lenz, *Geschichte*, Cilt 3, s. 530.
42. Clark, *Academic Charisma*, s. 246 vd. Turner, "Prussian Universities," s. 453.
43. F. A. W. Diesterweg, *Ueber das Verderben auf den deutschen Universitaten* (Essen, 1836), s. 1 vd.

Bölüm 11: Yabancılaşmanın Gelişimi

1. Malcolm Pasley, haz., *Germany: A Companion to German Studies* (Londra: Methuen, 1972), s. 393.
2. Bkz. Schelling, *The Grounding of Positive Philosophy*, İng. çev. ve ed. Bruce Matthews (Albany: State University of New York Press), 2007, s. 200.
3. A.g.e., s. 36. Ayrıca bkz. Friedrich Schelling, *Ideas for a Philosophy of Nature*, İng. çev. Errol E. Harris ve Peter Heath, Robert Stern'ün sunuşuyla (Cambridge: Cambridge University Press, 1988).
4. Burada olduğundan daha ayrıntılı, iyi bir çeviri için bkz. *Georg Wilhelm Friedrich Hegel: Lectures on the Philosophy of Spirit; 1827–1828*, İng. çev. ve giriş yazısı Robert R. Williams (Oxford: Oxford University Press, 2007), s. 18 vd. ve 165 vd.
5. Pasley, haz. *Germany*, s. 397–398. Ayrıca bkz. Thomas Soren Hoffmann, *George Wilhelm Friedrich Hegel: Eine Propadeutik* (Wiesbaden: Morix, 2004), s. 51 vd., sistem inşası için 278.
6. Pasley, haz. *Germany*, s. 398. Hegel'in diline dair bir tartışma için bkz. John McCumber, *The Company of Words: Hegel, Language and Systematic Philosophy* (Evanston, Ill.: Northwestern University Press, 1993), özellikle kısım 3, s. 215 vd. ve Klaus Grotsch, haz., *Georg Wilhelm Friedrich Hegel: Gesammelte Werke; in Verbindung mit der Deutschen Forschungsgemeinschaft herausgegeben von der Nordrhein-Westfalischen Akademie der Wissenschaften: Volume 10: Nurnberger Gymnasialkurse und Gymnasialreden (1808–1816)* (Hamburg: Meiner, 2006).
7. Pasley, haz. *Germany*, s. 399.
8. A.g.e., s. 401.

9. McCumber, *Company of Words*, s. 328, bunun döngüsel, kendi kendini referans alan bir argüman olduğunu düşünür.
10. Hoffmann, *Georg Wilhelm Friedrich Hegel*, s. 197 vd.
11. Bu farklı biçimlerin elbette etik ve ekonomik sonuçları vardır. Bkz. Albena Neschen, *Ethik und Okonomien in Hegels Philosophie und in modernen wirtschaftsethischen Entwurfen* (Hamburg: Meiner, 2008).
12. Pasley, haz. *Germany*, s. 406.
13. David T. McLellan, *The Young Hegelians and Marx* (Londra: Macmillan, 1969), s. 2.
14. Wilhelm Lang, "Ferdinand Bauer und David Friedrich Strauss," *Preussische Jahrbucher* 160 (1915): s. 474–504.
15. Heston Harris, *David Friedrich Strauss and His Theology* (Cambridge: Cambridge University Press, 1973), s. 41 vd. Papaz okulundan atılması için bkz. s. 58 vd.
16. C. A. Eschenmayer, *Der Ischariothismus unserer Tage* (Tübingen: Ludwig Friedrich Fues, 1835). Ayrıca bkz. Jorg F. Sandberger, *David Friedrich Strauss als theologischer Hegelianer: Mit unveroffentlichten Briefen* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1972) ve David F. Strauss, *The Old Faith and the New: A Confession*, Mathilde Blind tarafından altıncı baskıdan onaylı çeviri (Londra: Asher, 1873).
17. McLellan, *Young Hegelians*, s. 88. Ludwig Feuerbach, *Das Wesen des Christentums*. 2 cilt (Berlin: Akademie-Verlag, 1956). İlk olarak Otto Wigand tarafından Leipzig'de basılmıştır, 1841. Bkz. mistitizm analizi için 10. Bölüm.
18. Pasley, haz., *Germany*, s. 407.
19. Josef Winiger, *Ludwig Feuerbach: Denker der Menschlichkeit; Biographie* (Berlin: Aufbau Taschenbuch, 2004). Winiger Feuerbach'ı "Felsefenin Luther'i" olarak anar. Ayrıca bkz. Marx W. Wartofsky, *Feuerbach* (Cambridge ve New York: Cambridge University Press, 1977).
20. McLellan, *Young Hegelians*, s. 107 ve 110.
21. Marx üzerindeki diğer etkiler için bkz. William Lea McBride, *The Philosophy of Marx* (Londra: Hutchinson: 1977), s. 21–48.
22. McBride, *Philosophy of Marx*, s. 38. McLellan, *Young Hegelians*, s. 145.
23. McLellan, *Young Hegelians*, s. 157.
24. Bruce Mazlish, *The Meaning of Karl Marx* (Oxford and New York: Oxford University Press, 1984), s. 13.
25. A.g.e., s. 23.
26. A.g.e., s. 37–38.
27. A.g.e., s. 45.
28. A.g.e., s. 48.
29. A.g.e., s. 54.
30. Heinz Frederick Peters, *Red Jenny: A Life with Karl Marx* (Londra: Allen & Unwin, 1986).
31. Mazlish, *Meaning of Karl Marx*, s. 59–60. Bir aşamada gazetenin editörlüğünü aynı ölçüde renkli bir ekonomist olan Friedrich List'in yapması planlanmıştı. Wurttembergli List, siyasi reformu biraz fazla ateşli bir şekilde savunduğu için hapse girmiş ve ABD'ye göç etmek zorunda kalmış, sonunda Leipzig'e ABD Konsolosu olarak dönmüştü. Teorilerinde Keynesyen imalar vardı (ekonomiye bir miktar devlet müdahalesini savunuyordu), ancak esas olarak ulusal ekonomilerin her zaman bir bütün olarak görülmesi gerektiği ve bu nedenle çoğunluğun çıkarlarının her zaman önce gelmesi gerektiği yönündeki "ulusal ekonomi" teorisiyle tanınıyordu.
32. A.g.e., s. 61.
33. A.g.e., s. 63.
34. Bertell Ollmann, *Alienation: Marx's Conception of Man in Capitalist Society* (Cambridge: Cambridge University Press, 1971). Bkz. Marx'ın insan doğası algısı için Kısım 2.
35. Mazlish, *Meaning of Karl Marx*, s. 80.
36. A.g.e., s. 84.
37. Ollmann, *Alienation*. yabancılaşma teorisi ve emek değer teorisi için bkz. Kısım 3, s. 168 vd.
38. Mazlish, *Meaning of Karl Marx*, s. 90.
39. A.g.e., s. 94.
40. Ollmann, *Alienation*, s. 215.
41. Mazlish, *Meaning of Karl Marx*, s. 99.

42. Mark Cowling, haz., *The Communist Manifesto: New Interpretations* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1998).
43. Mazlish, *Meaning of Karl Marx*, s. 104.
44. A.g.e., s. 105.
45. Kitabın tarihi için bkz. Francis Wheen, *Marx's "Das Kapital": A Biography* (Londra: Atlantic Books, 2006).
46. Ollmann, *Alienation*, s. 168.
47. Mazlish, *Meaning of Karl Marx*, s. 111.
48. A.g.e., s. 113.
49. A.g.e., s. 115.
50. A.g.e., s. 150.
51. J. D. Hunley, *The Life and Thought of Friedrich Engels* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1991), s. 1.
52. İki adamın birbirlerine olan çekimi Terrell Carver tarafından şu eserde incelenmiştir: *Marx and Engels: The Intellectual Relationship* (Londra: Wheatsheaf Books, 1983).
53. Hans Peter Bleuel, *Friedrich Engels: Burger und Revolutionar; Die zeitgerechte Biographie eines grossen Deutschen* (Bern: Scherz, 1981).
54. Hunley, *Life and Thought*, s. 10 and 14.
55. Engels bu düşüncesinde yalnız değildi. Bkz. Michael Levin, *The Condition of England Question: Carlyle, Mill, Engels* (Basingstoke: Macmillan, 1981).
56. Tristram Hunt, *The Frock-Coated Communist: The Revolutionary Life of Friedrich Engels* (Londra: Allen Lane, 2009), s. 243. Hunley, *Life and Thought*, s. 17.
57. Hunley, *Life and Thought*, s. 24.
58. Carver, *Marx and Engels*, s. 144.
59. Hunley, *Life and Thought*, s. 40.
60. Gerard Bekerman, *Marx and Engels: A Conceptual Concordance*, İng. çev. Terrell Carver (Oxford: Blackwell, 1983).
61. Hunley, *Life and Thought*, s. 108.
62. A.g.e., s. 123.
63. Hunt, *The Frock-Coated Communist*, s. 280–281. Franz Neubauer, *Marx-Engels Bibliographie* (Boppard am Rhein: Boldt, 1979). Carver, ilişkilerinin sonuna kadar "sorunsuz" olduğunu, ancak Marx'ın ölümünden sonra Engels'in "aksi takdirde tamamen olmasa da oldukça açık olan konularda bir dizi belirsizlik yarattığını" söylüyor. Bu konuda bkz. *Marx and Engels* kitabının "Second Fiddle?" başlıklı ilk bölümü.

Bölüm 12: Alman Tarihselciliği: "Fikirler Tarihinde Eşsiz Bir Olay"

1. George G. Iggers, *Leopold von Ranke and the Shaping of the Historical Discipline* (Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press, 1990), s. 38–39.
2. A.g.e., s. 40.
3. A.g.e., s. 42.
4. A.g.e., s. 57.
5. Hermann Klencke, *Lives of the Brothers Humboldt, Alexander and William*, Almancasından çeviren ve düzenleyen Gustav Schlesier (Londra: Ingra, Cook & Co., 1852).
6. Iggers, *Leopold von Ranke*, s. 61.
7. Meinecke'nin görüşleri şu kitapta sergilenir: *Staat und Personlichkeit* (Berlin: E. S. Mittler & Sohn, 1933), kitap Troeltsch, Stein, Humboldt ve Droysen (bkz. bu kitabın 21. Bölümü) üzerine bölümler içerir. Ayrıca bkz. *Machiavellism: The Doctrine of Raison d'Etat and Its Place in Modern History*, İng. çev. Douglas Scott (Londra: Routledge & Kegan Paul, 1957). Bu kitap, Alman tarihinde makyavelizm, idealizm ve tarihselcilik arasındaki bağlantıları gözden geçirir: s. 343 vd. *Cosmopolitanism and the National State*, İng. çev. Robert B. Kimber (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1970) kitabında Meinecke, Humboldt'u, Schlegel'i ve Fichte'yi ele alır. *Historicism: The Rise of a New Historical Outlook* (Londra: Routledge & Kegan Paul,

1972) kitabında ise Meinecke, Alman hareketinin nasıl Avrupa (İngiliz, Fransız, İtalyan) Aydınlanmasından geliştiğini irdeler.

8. Nedensellik üzerine görüşler konusunda bkz. Walter Hofer, *Geschichtsschreibung und Weltanchauung: Betrachtungen zum Werk Friedrich Meineckes* (Münih: R. Oldenbourg, 1950), s. 232 vd.
9. G. P. Gooch, *History and Historians in the Nineteenth Century* (Londra: Longmans, Green & Co., 1913), s. 12.
10. Thorkild Hansen, *Arabia Felix: The Danish Expedition of 1761–1767*, İng. çev. James ve Kathleen McFarlane (Londra: Collins, 1964), s. 34.
11. Gooch, *History and Historians*, s. 23.
12. James M. McGlathery, haz., *The Brothers Grimm and Folklore* (Illinois University Press, 1988), özellikle s. 66 vd., 91 vd., 164 vd. ve 205 vd. Savigny ile bağlantıları için bkz. Gabriele Seitz, *Die Bruder Grimm: Leben-Werk-Zeit* (Münih: Winkler, 1984), 37 vd. Çok sayıda esprili çizimle birlikte.
13. Gooch, *History and Historians*, s. 55–57.
14. Grimm halk masalları ve mitlerinin birçok baskısı vardır. Ben Josef Scharl'ın illüstrasyonlarını içeren "tam baskıyı" kullandım (Londra: Routledge & Kegan Paul, 1948). Metnin içine serpiştirilmiş çizimler/resimler hikayelerin havasını koruyor.
15. Gooch, *History and Historians*, s. 67–68.
16. A.g.e., s. 102. Ayrıca bkz. Wolfgang J. Mommsen, haz., *Leopold von Ranke und die moderne Geschichtswissenschaft* (Stuttgart: Klett-Cotta, 1988), Ranke ile Hegel ve Ranke ile Darwin arasındaki bağlantıları araştırmaktadır. Ayrıca Peter Burke, Rudolf Vierhaus ve Thomas Nipperdey'in makalelerini de içermektedir. Ayrıca bkz. Theodore H. von Laue, *Leopold Ranke: The Formative Years*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1950.
17. Gooch, *History and Historians*, s. 79.
18. Hanno Helbling, *Leopold von Ranke und der historische Stil* (Zürih: J. Weiss, 1953).
19. Gooch, *History and Historians*, s. 88.
20. Helbling, *Leopold von Ranke*, s. 70 vd.
21. Gooch, *History and Historians*, s. 102.
22. Ranke'nin siyaset görüşüne dair bir tartışma için bkz. Laue, *Leopold Ranke*, s. 139 vd.; Büyük Güçler makalesi içinse s. 181 vd.
23. Iggers, *Leopold von Ranke*, s. 10.
24. Ranke'nin mirası için bkz. Hans Heinz Krill, *Die Rankerenaissance: Max Lenz und Erich Marcks: Ein Beitrag zum historisch-politischen Denken in Deutschland, 1880–1935* (Berlin: de Gruyter, 1962). Ayrıca bkz. Friedrich Meinecke, *Ausgewahlter Briefwechsel*, haz. Ludwig Dehio ve Peter Classen (Stuttgart: K. F. Koehler, 1962). Meinecke'nin çok sayıdaki yazışmalarında Ranke'ye, Burckhardt ve Bismarck hariç, başka herhangi bir şahsiyetten daha fazla atıfta bulunulması, Ranke'nin etkisini göstermektedir.
25. Iggers, *Leopold von Ranke*, s. 18–21.

BÖLÜM 13: BİYOLOJİNİN KAHRAMANLIK ÇAĞI

1. John Buckingham, *Chasing the Molecule* (Stroud: Sutton, 2004), s. 1.
2. Kutlama sırasında bile önceliği şüphe etmeyi sürdürüyordu. Ayrıca bkz. Susanna Rudofsky ve John H. Wotiz, "Psychiatrists and the Dream Accounts of August Kekule," *Ambix* 25 (1988): 31–38.
3. Buckingham, *Chasing the Molecule*, s. 2.
4. A.g.e., s. 29.
5. Jacob Volhard, *Justus von Liebig*. 2 cilt (Leipzig: J. A. Barth, 1909).
6. Berzelius için bkz. Evan M. Melhado ve Tore Frangsmyr, haz., *Enlightenment Science in the Romantic Era: The Chemistry of Berzelius and the Cultural Setting* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992). Alan J. Rocke tarafından yazılan Bölüm 5, Berzelius'un organik kimyanın gelişimindeki rolü üzerinedir. John Hadley Brooke tarafından yazılan Bölüm 8, düalizmi ve organik kimyanın yükselişini ele alır.

7. Melhado ve Frangsmyr, *Enlightenment Science*, s. 171 vd., İzomorfizm için.
8. August Wilhelm Hofmann, *The Life-Work of Liebig: Faraday Lecture for 1875* (Madison: University of Wisconsin Press, 1876). Alıntılayan: Buckingham, *Chasing the Molecule*, s. 107.
9. Buckingham, *Chasing the Molecule*, s. 109.
10. A.g.e., s. 112.
11. A.g.e., s. 115.
12. A.g.e., s. 118. Birçok benzen türevi -vanilya ve tarçın gibi- aslında eski çağlardan beri hoş kokulu yağlar ve baharatlar olarak bilinmekteydi. Von Liebig, "benzen" adını Doğu Hint Adaları'nın bir ürünü olan benzoin sakızından elde edilen benzoik asitten türetecekti.
13. E. Mitscherlich, "Uber das Benzol und die Sauren der Ol-und Talgarten," *Liebig's Annalen* 9 (1834): 39–56.
14. Buckingham, *Chasing the Molecule*, s. 122.
15. Edouard Grimaux ve Charles Gerhardt Jr., *Charles Gerhardt: Sa vie, son oeuvre, sa correspondence* (Paris: Masson, 1900), s. ii.
16. C. A. Russell, *A History of Valency* (Leicester: Leicester University Press, 1971), s. 83.
17. Richard Anschutz, *August Kekule*. 2 cilt (Berlin: Verlag Chemie, 1929), Cilt 1, s. 38.
18. Buckingham, *Chasing the Molecule*, s. 185.
19. A.g.e., s. 187.
20. Robert Schwarz, *Aus Justus Liebigs und Friedrich Wohlers Briefwechsel in den Jahren 1829–1873* (Weinheim: Verlag Chemie, 1958), s. 272.
21. Kolbe için bkz. Alan J. Rocke, *The Quiet Revolution: Hermann Kolbe and the Science of Organic Chemistry* (Los Angeles ve Berkeley: University of California Press, 1993). Kolbe'nin Kekule için ilişkileri için bkz. s. 258 vd.; Kolbe ve Hofmann arasındaki "çarpışma" için s. 353 vd. Ayrıca bkz. Buckingham, *Chasing the Molecule*, s. 213.
22. Örneğin bkz. Hertha von Dechend, *Justus von Liebig: In eigenen Zeugnissen und solchen seiner Zeitgenossen* (Weinheim: Verlag Chemie, 1943), s. 44 vd.
23. *New Dictionary of Scientific Biography*, 4, s. 310–313.
24. A.g.e.
25. Henry Harris, *The Birth of the Cell* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1999).
26. Harris, *Birth of the Cell*, s. 76.
27. Lorenz Oken, *Die Zeugung* (Bamberg ve Wurzburg: Goebhardt, 1805). Alıntılayan: Harris, *Birth of the Cell*, s. 61.
28. Henry J. John, *Jan Evangelista Purkyně: Czech Scientist and Patriot, 1787–1869* (Philadelphia: The American Philosophical Society, 1959). 6. Bölüm Goethe ve Purkyně üzerinedir ve Purkyně'nin fizyolojiye katkıları üzerine bir ek bulunmaktadır.
29. Harris, *Birth of the Cell*, s. 88.
30. F. Bauer, *Illustrations of Orchidaceous Plants* (Londra: Ridgeway, 1830–1838).
31. Harris, *Birth of the Cell*, s. 81.
32. J. E. Purkinje, *Bericht über die Versammlung deutscher Naturforscher und Aerzte in Prag im September 1837* (Prag: Opera Selecta, 1948), s. 109.
33. Harris, *Birth of the Cell*, s. 94.
34. *New Dictionary of Scientific Biography*, 6, s. 356–360.
35. Harris, *Birth of the Cell*, s. 174.
36. A.g.e., s. 175.
37. Theodor Schwann, *Mikroskopische Untersuchungen uber die Uebereinstimmung in der Struktur und dem Wachstum der Thiere und Pflanzen* (Berlin: Sandersche Buchhandlung, 1839). Alıntılayan: Harris, *Birth of the Cell*, s. 100.
38. Harris, *Birth of the Cell*, s. 4.
39. F. Unger, *Flora* 45 (1832) s. 713.
40. *Dictionary of Scientific Biography*, XIII, s. 542–543.
41. A.g.e., s. 601.
42. Vitezslav, *Gregor Mendel: The First Geneticist* (Oxford: Oxford University Press, 1996).
43. Harris, *Birth of the Cell*, s. 119.

44. *Nachrichten uber Leben und Schriften des Herrn Geheimraths Dr. Karl Ernst von Baer, mitgetheilt von ihm selbst* (St. Petersburg: H. Schmitzdorff, 1866), s. 322 vd.
45. Harris, *Birth of the Cell*, s. 122–127.

BÖLÜM 14: "ALMAN GERİDE KALMIŞLIĞININ SEFİLLİĞİ"NDEN ÇIKIŞ

1. Hagen Schulze, *The Course of German Nationalism: From Frederick the Great to Bismarck, 1763–1865* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), s. 43–45.
2. "Staatsnationen" ve "Kulturnationen" tartışması ve özel bir yol fikri için bkz. Hagen Schulze, *Staat und Nation in der europaischen Geschichte* (Münih: C. H. Beck, 1994), s. 108–125.
3. Örneğin bkz. Ernst Cassirer, "Hölderlin und der deutsche Idealismus," Alfred Kelletat, haz., *Hölderlin: Beitrage zu seinem Verstandnis in unserm Jahrhundert* (Tübingen: J. C. B. Mohr [Paul Siebeck], 1961), s. 79–118.
4. Dinle ilişkisi için bkz. Wolfgang Schadewelt, "Holderlins Weg zu den Gottern," Kelletat, haz., *Holderlin*, s. 333–341; Mark Ogden, *The Problem of Christ in the Work of Friedrich Holderlin* (Londra: Modern Humanities Research Association. Institute of German Studies, University of London, 1991) ve Max Kommerell, *Der Dichter als Fuhrer in der deutschen Klassik: Klopstock, Herder, Goethe, Schiller, Jean Paul, Hölderlin* (Frankfurt am Main: Klostermann, 1982).
5. Heidegger -ve diğerleri- Hölderlin'in "Das Volk" yaklaşımından etkilenmiştir. Bkz. Kommerell, *Dichter als Fuhrer*, s. 461 vd.
6. Ortak intiharlara yol açan olayların ayrıntılı ve dokunaklı bir anlatımı için bkz. Joachim Maass, *Kleist: A Biography*, İng. çev. Ralph Manheim (Londra: Secker & Warburg, 1983), s. 262–282. Ayrıca bkz. Lukacs, *German Realists*, s. 17.
7. Gerhard Schutz, *Kleist: Eine Biographie* (Münih: C. H. Beck, 2007), s. 391–395. Heinrich von Kleist, *Five Plays*, İng. çev. ve giriş yazısı Martin Greenberg (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 1988).
8. Grillparzer'in siyaseti için bkz. Bruce Thompson, "Grillparzer's Political Villains," Robert Pichl ve diğerleri, haz., *Grillparzer und die europaische Tradition* (Viyana: Hora, 1987), s. 101–112.
9. Raoul Auernheimer, *Franz Grillparzer: Der Dichter Österreichs* (Viyana: Ullstein, 1948), s. 48–61.
10. Franz Grillparzer, *Selbstbiographie*, haz. Arno Dusini (Salzburg ve Viyana: Residenz, 1994). Günlük yorumlarla sanat ve felsefe üzerine düşüncelerin ilginç bir karışımı.
11. Hermann Glaser, haz., *The German Mind of the Nineteenth Century: A Literary and Historical Anthology* (New York: Continuum, 1981), s. 212.
12. Robert Pichl, "Tendenzen der neueren Grillparzer Forschung," Pichl ve diğerleri, haz., *Grillparzer*, s. 145 vd.
13. Marcel Reich-Ranicki, *Yeşil Henry*'nin 4 numarada yer aldığı kendi eserlerini Almanya'da yayınladı (Reclam, Ditzingen, 2003).
14. Aşk unsuru, *hatta bilhassa* aşk unsuru, yavaş yavaş, nazik bir şekilde ortaya çıkar. Bkz. Gerhard Neumann, *Archaologie der Passion zum Liebenskonzept in Stifters "Der Nachsommer,"* Michael Minden ve diğerleri, haz., *Stifter and Modernist Symposium* (Londra: Institute of German Studies, 2006), s. 60–79 ve Lily Hohenstein, *Adalbert Stifter: Lebensgeschichte eines Uberwinders* (Bonn: Athenaum, 1952), s. 226 vd.
15. Bkz. özellikle Michael Minden, "Der grune Heinrich and the Legacy of Wilhelm Meister," John L. Flood ve diğerleri, haz., *Gottfried Keller: 1819–1890* (Stuttgart: Hans-Dieter Heinz Akademischer Verlag, 1991), s. 29–40; ayrıca Wolfgang Matz, *Adalbert Stifter oder diese furchterliche Wendung der Dinge: Biographie* (Münih: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2005). Ayrıca bkz. Lukacs, *German Realists*, s. 199.
16. Todd Kontje, *The German Bildungsroman: History of a National Genre* (Columbia, S.C.: Camden House, 1993), s. 26–27.
17. Ritchie Robertson, *Heine* (Londra: Weidenfeld & Nicolson [Peter Halban], 1988), s. vii. Lukacs, *German Realists*, s. 106.
18. Robinson, *Heine*, s. 7. Ayrıca bkz. Kerstin Decker, *Heinrich Heine: Narr des Glucks; eine Biografie* (Berlin: Propylaen, 2007).

19. Robinson, *Heine*, s. 10–11.
20. Edda Ziegler, *Heinrich Heine: Leben, Werk, Wirkung* (Zurich: Artemis & Winkler, 1993). Ayrıca bkz. Robinson, *Heine*, s. 13 ve Lukacs, *German Realists*, s. 103.
21. Bu dönemdeki şiirleri için bkz. S. S. Prawer, *Heine: The Tragic Satirist* (Cambridge: Cambridge University Press, 1961), s. 141 vd.; Marcel Reich-Ranicki, *Der Fall Heine* (Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1997) ve Robinson, *Heine*, s. 20.
22. Robinson, *Heine*, s. 22.
23. A.g.e., s. 27.
24. A.g.e., s. 81.
25. Bir tartışma için bkz. Reich-Ranicki, *Der Fall Heine*, s. 86 vd., Heine'nin mektuplarından alıntılanmıştır.
26. Robinson, *Heine*, s. 87.
27. A.g.e., s. 93.
28. Son şiirler için ayrıca bkz. Prawer, *Heine*, s. 222 vd. Lukacs, *German Realists*, s. 155.
29. Jan-Christoph Hauschild, *Georg Buchner: Studien und neue Quellen zu Leben, Werk und Wirkung* (Königstein: Athenaeum, 1985), s. 35 vd. ve 47 vd.
30. Raymond Erickson, *Schubert's Vienna* (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 1997), s. 5 vd.
31. A.g.e., s. 290.
32. Gerbert Frodl ve diğerleri, haz., *Wiener Biedermeier: Malerei zwischen Wiener Kongress und Revolution* (Münih: Prestel, 1992), s. 35–43.
33. Erickson, *Schubert's Vienna*, s. 40 vd. Hans Ottomeyer ve diğerleri, haz., *Biedermeier: The Invention of Simplicity; An Exhibition at the Milwaukee Art Museum, the Albertina in Vienna, Deutsche Historische Museum in Berlin*, 2006. Biedermeier'in yeniden keşfi üzerine ve Biedermeier mobilyalarının estetiği üzerine birer bölüm içermektedir. Muhtemelen şu an görsel anlamda en yetkin çalışmadır. Schonberg, *Lives of the Great Composers*, s. 101. Ayrıca bkz. George Marek, *Schubert* (Londra: Robert Hale, 1986), s. 110–111. Marek bu akşamların çoğu zaman "içki alemleri" olduğunu söylüyor. Ancak bu gecelere katılım oldukça yüksekti ve bir keresinde bir prenses, iki kontes, üç barones ve bir piskopos da katılmıştı.
34. *Karnaval* için bkz. Ronald J. Taylor, *Robert Schumann: His Life and Work* (Londra: Granada, 1982), s. 113–116 and 127–128. Ayrıca bkz. John Daviero, *Crossing Paths: Schubert, Schumann, and Brahms* (Oxford: Oxford University Press, 2002) ve Alice M. Hanson, *Musical Life in Biedermeier Vienna* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985).
35. Taylor, *Robert Schumann*, s. 320–321 ve Schonberg, *Lives of the Great Composers*, s. 148.
36. Clive Brown, *A Portrait of Mendelssohn* (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 2003), s. 74 vd.
37. A.g.e., s. 430–432.
38. Celia Applegate, *Bach in Berlin: Nation and Culture in Mendelssohn's Revival of the St. Matthew Passion* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2005).
39. Eva Kolinsky ve Wilfried van der Will, *The Cambridge Companion to Modern German Culture* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), s. 155. Ayrıca bkz., örneğin, Gunter Wiegelmann ve diğerleri, *Volkskunde* (Berlin: E. Schmidt, 1977) ve Dieter Harmening ve diğerleri, haz., *Volkskultur und Geschichte: Festgabe fur Josef Dunninger zum 65. Geburtstag* (Berlin: E. Schmidt, 1970).
40. Kolinsky ve van der Will, a.g.e.
41. Örneğin bkz. *Germanistik: Internationales Referatenorgan mit bibliographischen Hinweisen* (Tübingen: Niemeyer) dergisi. 1854 yılında, aralarında Hegel sonrası Arnold Ruge ve David Strauss'un da bulunduğu 6.300 kişiyi kara listeye alan bir polis el kitabı hazırlandı.

Bölüm 15: Fransa, Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde "Alman Ateşi"

1. Maria Fairweather, *Madame de Stael* (Londra: Constable, 2005), s. 1.

2. A.g.e., s. 4.
3. A.g.e., s. 303.
4. A.g.e., s. 307.
5. A.g.e., s. 375.
6. A.g.e., s. 379.
7. Rosemary Ashton, *The German Idea* (Cambridge: Cambridge University Press, 1980), s. 12. Ayrıca bkz. Hertha Marquardt, *Henry Crabb Robinson und seine deutschen Freunde: Brucke zwischen England und Deutschland im Zeitalter der Romantik*. 2 cilt (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1964–1967). Jurgen Kedenburg, *Teleologisches Geschichtsbild und theokratische Staatsauffassung im Werke Thomas Carlyles* (Heidelberg: Carl Winter, 1960).
8. Elizabeth M. Vida, *Romantic Affinities: German Authors and Carlyle; A Study in the History of Ideas* (Toronto: University of Toronto Press, 1993). Crabb Robinson'un günlüğünün kısaltılmış bir baskısı, Derek Hudson tarafından hazırlanmış ve sunulmuş, Oxford University Press tarafından 1967'de basılmıştır.
9. Ashton, *German Idea*, s. 4.
10. A.g.e., s. 51. Coleridge başlangıçta *Faust*'un erdemleri konusunda ikna olmamıştı ve nasıl karşılanacağı konusunda endişelenmekte tamamen haksız değildi. İngiltere'de başlangıçta kitap şiddetle reddedildi; insanlar eserin "ahlaksızlığına" karşı çıktılar, Tanrı ile yapılan pazarlık ise bilhassa dehşet verici olarak değerlendirildi.
11. Bkz. *Sartor Resartus*'ta yer alan bölümler ve *Frederick the Great*, "That unutterable horror of a Prussian book," K. J. Fielding ve diğerleri, haz., *Carlyle Past and Present* (Londra: Vision Books, 1976), s. 51–60 ve 177–197.
12. F. W. Stokoe, *German Influence in the English Romantic Period, 1788–1818* (Cambridge: Cambridge University Press, 1926) adlı eserde bu etkiyi Scott, Shelley ve Byron'a kadar genişletir. 1789-1805 yılları arasında "Almancadan çevrilen, uyarlanan ya da intibak ettirilen" kitapların bir listesini yayınlar. Bu liste 167 başlık içermektedir.
13. Fairweather, *Madame de Stael*, s. 176.
14. Ashton, *German Idea*, s. 24.
15. W. H. G. Armytage, *The German Influence on English Education* (Londra: Routledge & Kegan Paul, 1969), s. 6.
16. A.g.e., s. 23.
17. A.g.e., s. 32.
18. A.g.e., s. 42.
19. A.g.e., s. 52.
20. A.g.e., s. 54.
21. A.g.e., s. 34 ve 45.
22. Hans-Joachim Netzer, *Albert von Sachsen-Coburg und Gotha: Ein deutscher Prinz in England* (Münih: C. H. Beck, 1988), s. 238. Stanley Weintraub, *Albert: Uncrowned King* (Londra: John Murray, 1997), s. 222. E. J. Feuchtwanger, *Albert and Victoria: The Rise and Fall of the House of Saxe-Coburg-Gotha* (Londra: Continuum, 2006).
23. Hermione Hobhouse, *Prince Albert: His Life and Work* (Londra: Hamish Hamilton, 1983), s. viii. Standart çalışma (artık eskimiş olsa da) şudur: Theodore Martin, *The Life of HRH the Prince Consort*. 5 cilt (Londra: Smith, Elder, 1880). Balmoral ve siyasi meseleler için bkz. Cilt 5, s. 376 vd.
24. Hobhouse, *Prince Albert*, s. 64.
25. Franz Bosbach ve John R. Davis, haz., *Windsor-Coburg: Geteilter Nachlass—gemeinsames Erbe; eine Dynastie und ihre Sammlungen* (Münih: K. G. Saur, 2007), s. 49 vd., 61 vd. ve 115 vd.
26. John R. Davis, *The Great Exhibition* (Stroud: Sutton, 1999), s. 155.
27. A.g.e., s. 114. Ayrıca bkz. Elisabeth Darby, *The Cult of the Prince Consort* (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 1983).
28. Ulrich von Eyck, *The Prince Consort* (Londra: Chatto & Windus, 1959), s. 68.
29. A.g.e., s. 86.
30. Hobhouse, *Prince Albert*, s. 256.
31. Albert Bernhardt Faust, *The German Element in the United States* (New York: Steuben Society of America, 1927), Cilt 1, s. 5.

32. A.g.e., s. 33.
33. A.g.e., s. 477.
34. A.g.e., s. 567.
35. Faust, *German Element*, Cilt 2, s. 202–203.
36. James Morgan Hart, *German Universities: A Narrative of Personal Experience* (New York: Putnam, 1878).
37. Faust, *German Element, Cilt* 2, s. 212.
38. Carl Diehl, *Americans and German Scholarship, 1770–1870* (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 1978), s. 53 ve 61. J. Conrad, *Das Universitatsstudium in Deutschland* (Jena, 1884), s. 25. Alıntılayan: Diehl, *Americans*, s. 63–64.
39. Diehl, *Americans*, s. 116.
40. A.g.e., s. 141. Vebkz. Jerry Brown, *The Rise of Biblical Criticism* (Middletown, Conn.: Wesleyan University Press, 1969).
41. Hans W. Gatzke, *Germany and the United States: A "Special Relationship?"* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1980), s. 30.
42. Faust, *German Element*, Cilt 1, s. 438.
43. A.g.e., Cilt 2, s. 261.
44. A.g.e., s. 369.
45. A.g.e., s. 401.

Bölüm 16: Wagner'in Öteki Yüzüğü: Feuerbach, Schopenhauer, Nietzsche

1. Bryan Magee, *Wagner and Philosophy* (Londra: Penguin, 2000/2001), s. 1. Bu bölüm büyük ölçüde Bay Magee'nin mükemmel kitabına dayanmaktadır.
2. A.g.e., s. 3.
3. Joachim Kohler, *Richard Wagner: The Last of the Titans*, İng. çev. Stewart Spencer, (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 2004), s. 140.
4. Wagner'in Hegelciliği için bkz. Paul Lawrence Rose, *Wagner: Race and Revolution* (Londra: Faber & Faber, 1992), s. 28–31 ve 62. Magee, *Wagner and Philosophy*, s. 35.
5. Kohler, *Richard Wagner*, s. 270–271.
6. Magee, *Wagner and Philosophy*, s. 14.
7. Kohler, *Richard Wagner*, s. 261.
8. Marx W. Wartofsky, *Feuerbach* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), s. 322.
9. Magee, *Wagner and Philosophy*, s. 52.
10. Feuerbach'ın Freud'u bazı yönlerden öncelemesi için bkz. S. Rawidowicz, *Ludwig Feuerbachs Philosophie: Ursprung und Schicksal* (Berlin: de Gruyter, 1964).
11. Magee, *Wagner and Philosophy*, s. 72–73.
12. A.g.e., s. 76.
13. A.g.e., s. 93.
14. Kohler, *Richard Wagner*, s. 418–419.
15. Magee, *Wagner and Philosophy*, s. 145–146.
16. Rudiger Safranski, *Schopenhauer und die wilden Jahre der Philosophie* (Münih: Carl Hanser, 1977), s. 484 vd. Arkaplan için şu eseri kullandım: Dale Jacquette, haz., *Schopenhauer, Philosophy and the Arts* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996).
17. Magee, *Wagner and Philosophy*, s. 162.
18. A.g.e., s. 164.
19. Lawrence Ferrara, "Schopenhauer on Music as the Embodiment of Will," Jacquette, haz. *Schopenhauer*, s. 185 vd.
20. Magee, *Wagner and Philosophy*, s. 166–167.
21. A.g.e., s. 168.
22. Kohler, *Richard Wagner*, s. 421–425.
23. Arthur Schopenhauer, *Parerga and Paralipomena: Short Philosophical Essays*, İng. çev. E. J. F. Payne (Oxford: Clarendon Press, 1974), Cilt 2, s. 287. Magee, *Wagner and Philosophy*, s. 171.

24. Magee, *Wagner and Philosophy*, s. 193.
25. Rudolph Sabor, *Richard Wagner: Der Ring des Nibelungen; A Companion Volume* (Londra: Phaidon, 1997).
26. Ferrara, "Schopenhauer on Music," s. 186.
27. Magee, *Wagner and Philosophy*, s. 209.
28. Kohler, *Richard Wagner*, s. 537. Magee, *Wagner and Philosophy*, s. 209.
29. Magee, *Wagner and Philosophy*, s. 231.
30. Joachim Kohler, Wagner biyografisinin 35 sayfasını *Parsifal*'e ayırır ve Cosima'nın rakibi hakkında birçok ayrıntı ekler, s. 588–623.
31. Magee, *Wagner and Philosophy*, s. 289.
32. Aynı zamanda dilde de büyük bir biçimciydi. Bkz. Heinz Schlaffer, *Das entfesselte Wort: Nietzsches Stil und seine Folgen* (Münih: Hanser, 2007).
33. Martin Ruehl, "Politeia 1871: Nietzsche contra Wagner on the Greek State," Ingo Gildenhard ve diğerleri, haz., *Out of Arcadia: Classics and Politics in Germany in the Age of Burckhardt, Nietzsche, and Wilamowitz* (Londra: Institute of Classical Studies, School of Advanced Study, University of London, 2003), s. 72.
34. Joachim Kohler, *Nietzsche and Wagner: A Lesson in Subjugation*, İng. çev. Ronald Taylor. (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 1998), s. 55. Ayrıca bkz. George Liebert, *Nietzsche and Music*, İng. çev. David Pellauer ve Graham Parkes, (Chicago: University of Chicago Press, 2004). Wagner hatta Nietzsche'ye iç çamaşırı almasında yardım etmeyi bile önermiştir.
35. Rudiger Safranski, *Nietzsche: A Philosophical Biography*, İng. çev. Shelley Frisch (Londra: Granta, 2002), s. 63.
36. Joachim Kohler, *Zarathustra's Secret: The Interior Life of Friedrich Nietzsche*, İng. çev. Ronald Taylor (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 2002), s. 93.
37. Magee, *Wagner and Philosophy*, s. 299–300.
38. A.g.e., s. 306.
39. A.g.e., s. 309.
40. A.g.e., s. 313.
41. "Schopenhauer as Educator," alıntılayan: Lydia Goehr, "Schopenhauer and the Musicians: An Inquiry into the Sounds of Silence and the Limits of Philosophising about Music," Jacquette, haz., *Schopenhauer*, s. 216.
42. Magee, *Wagner and Philosophy*, s. 316.
43. Thomas H. Brobjer, *Nietzsche's Philosophical Context: An Intellectual Biography* (Urbana: University of Illinois Press, 2008).
44. Safranski, *Nietzsche*, s. 184–185.
45. "Gerçek varlığınız derinlerinizde gömülü değildir, aksine ölçülemeyecek kadar yükseklerdedir ya da en azından normalde egonuz olarak kabul ettiğiniz şeyin üzerinde yer alır." Safranski, *Nietzsche*, s. 260.
46. Franz, Graf zu Solms-Laubach, *Nietzsche and Early German and Austrian Sociology* (Berlin: de Gruyter, 2007). Magee, *Wagner and Philosophy*, s. 319.
47. Magee, *Wagner and Philosophy*, s. 334.
48. Kohler, *Nietzsche and Wagner*, s. 141 vd.
49. Magee, *Wagner and Philosophy*, s. 336–337.

Bölüm 17: Fizik, Kral Oluyor: Helmholtz, Clausius, Boltzmann, Riemann

Bu bölümün başlığı, şu eserden alınmıştır: Iwan Rhys Morus, *When Physics Became King* (Londra: University of Chicago Press, 2005).

1. *Dictionary of Scientific Biography*, IX, s. 235–240.
2. Ken Caneva, *Robert Mayer and the Conservation of Energy* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1993).

3. P. M. Harman, *Energy, Force and Matter: The Conceptual Development of Nineteenth-Century Physics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1982), s. 144. J. C. Poggendorff, *Annalen der Physik und Chemie* (Leipzig: J. A. Barth, 1824).
4. Harman, *Energy*, s. 145.
5. Morus, *When Physics Became King*, s. 77.
6. Thomas S. Kuhn, *The Essential Tension: Selected Studies in Scientific Tradition and Change* (Chicago: University of Chicago Press, 1977), s. 97–98.
7. Harman, *Energy*, s. 1.
8. Morus, *When Physics Became King*, s. 47.
9. A.g.e.
10. A.g.e., s. 48.
11. Mary Jo Nye, *Before Big Science: The Pursuit of Modern Chemistry and Physics, 1800–1940* (New York: Twayne, 1996), s. 3, 10–11.
12. Morus, *When Physics Became King*, s. 63.
13. A.g.e., s. 55.
14. Marcel Du Sautoy, *The Music of the Primes: Why an Unsolved Problem in Mathematics Matters* (Londra: Harper Perennial, 2004), s. 95.
15. Christa Jungnickel ve Russell McCormmach, *The Intellectual Mastery of Nature* (Chicago: University of Chicago Press, 1986), Cilt 1, s. 164. Alıntılayan: Morus, *When Physics*, s. 147. Ayrıca bkz. Yehuda Elkana, *The Discovery of the Conservation of Energy* (Londra: Hutchinson, 1974).
16. Morus, *When Physics Became King*, s. 45.
17. A.g.e., s. 42.
18. Harman, *Energy*, s. 146.
19. Rudolf Clausius, "Uber die Art der Bewegung, welche wir Warme nennen," *Annalen der Physik und Chemie* 173, no. 3 (1857): 353–380. Alıntılayan: Harman, *Energy*, s. 147–148.
20. *Dictionary of Scientific Biography*, III, s. 303–310.
21. Morus, *When Physics Became King*, s. 53. Carnot-Clausius bağlantısı için bkz. George Birtwhistle, *The Principle of Thermodynamics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1931), s. 25–38.
22. Harman, *Energy*, s. 148.
23. A.g.e., s. 149.
24. A.g.e., s. 150.
25. Lewis Campbell ve William Garnett, *The Life of James Clerk Maxwell* (Londra: Macmillan, 1882), s. 143.
26. Morus, *When Physics Became King*, s. 65.
27. A.g.e., s. 68.
28. Daha fazla arkaplan için bkz. Ted Porter, *The Rise of Statistical Thinking, 1820–1900* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1983).
29. İngilizce eserler için bkz. Brian McGuinness, haz., *Ludwig Boltzmann: Theoretical Physics and Philosophical Problems: Selected Writings* (Dordrecht, The Netherlands ve Boston: D. Reidel, 1974), s. 83–87 ve 217–219. Isıl dengelilik hakkındaki görüşleri için bkz. Engelbert Broda, *Ludwig Boltzmann: Mensch, Physiker, Philosoph* (Viyana: Franz Deuticke), 1955, s. 57–66 ve s. 74 vd.
30. Carlo Cercignani, *Ludwig Boltzmann: The Man Who Trusted Atoms* (Oxford: Oxford University Press, 1998), entropinin istatistiksel yorumu için özellikle s. 120 vd. Bu kitap aynı zamanda Karl Przibram tarafından çizilmiş eğlenceli Boltzmann karikatürleri de içermektedir.
31. Carl Boyer, *A History of Mathematics*. 2. b., gözden geçiren Uta C. Merzbach (New York: Wiley, 1991), s. 496.
32. A.g.e., s. 497.
33. A.g.e., s. 507.
34. Klein, Riemann, Dirichlet ve Weierstrass arasındaki ilişki için gayet okunabilir bir biyografi olan şu kitaba bkz: Constance Reid, *Hilbert* (Londra/Berlin: George Allen ve Unwin/Springer-Verlag, 1970), s. 65 vd.
35. Boyer, *History*, s. 545.

36. A.g.e., s. 555.
37. Du Sautoy, *Music of the Primes*, s. 79.
38. Klein ve David Hilbert'in Dirichlet, Dedekind, Einstein, Husserl, Nernst, Poincare ve Weierstrass'tan bahseden mektuplaşmaları için bkz. Gunther Frei, *Der Briefwechsel David Hilbert–Felix Klein (1886–1918)* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1985).
39. Reid, *Hilbert*, s. 45–46.
40. Boyer, *History*, s. 550.

Bölüm 18: Laboratuvarın Yükselişi: Siemens, Hofmann, Bayer, Zeiss

1. Werner von Siemens, *Inventor and Entrepreneur: Recollections of Werner von Siemens* (Londra/Münih: Lund Humphries/Prestel), 1966, s. 23.
2. A.g.e., s. 42.
3. Halske'ye dair ayrıntılar için bkz. Georg Siemens, *History of the House of Siemens*, İng. çev. A. F. Rodger (Freiburg/Münih: Karl Alber, 1957), Cilt 1, s. 19 vd. ve Wilfried Feldenkirchen, *Werner von Siemens: Erfinder und internationaler Unternehmer* (Münih: Piper, 1996).
4. Siemens, *Inventor*, s. 71.
5. A.g.e., s. 229.
6. Sonradan yaşanan gelişmeler için bkz. Siemens, *Inventor*, Cilt 1, s. 300 vd. ve Cilt 2, muhtelif yerlerde.
7. Diarmuid Jeffreys, *Aspirin: The Remarkable Story of a Wonder Drug* (Londra: Bloomsbury, 2004), s. 56–57.
8. A.g.e., s. 43.
9. Rudolf Benedikt, *The Chemistry of the Coal-Tar Colours*, İng. çev. E. Knecht (Londra: George Bell, 1886), s. 1–2.
10. Jeffreys, *Aspirin*, s. 45.
11. John Joseph Beer, *The Emergence of the German Dye Industry* (Urbana: University of Illinois Press, 1959), s. 3.
12. A.g.e., s. 10.
13. Anilin, toludin ve rosalinin kimyasal terkibi/yapısı için bkz. Benedikt, *Chemistry*, s. 76 vd.
14. Beer, *Emergence*, s. 28–29.
15. A.g.e., s. 44.
16. A.g.e., s. 53.
17. A.g.e., s. 57.
18. A.g.e., s. 61.
19. A.g.e., s. 90.
20. Boyalar, renkli mürekkepler, tatlandırıcılar, ilaçlar ve fotoğraf kimyasalları arasındaki bağlantılar için bkz. Thomas Beacall ve diğerleri, *Dyestuffs and Coal-Tar Products* (Londra: Crosby Lockwood, 1916).
21. Beer, *Emergence*, s. 97.
22. A.g.e., s. 88.
23. A.g.e., s. 100.
24. A.g.e., s. 115.
25. A.g.e., s. 120.
26. Örneğin bkz. Josiah E. DuBois, Edward Johnson'ın katkılarıyla, *Generals in Grey Suits: The Directors of the International "I.G. Farben" Cartel, Their Conspiracy and Trial at Nuremberg* (Londra: Bodley Head, 1953).
27. Erik Verg ve diğerleri, *Milestones* (Leverkusen: Bayer AG, 1988). Alıntılayan: Jeffreys, *Aspirin*, s. 58.
28. Jeffreys, *Aspirin*, s. 62.
29. A.g.e., s. 63.
30. A.g.e., s. 64.
31. A.g.e., s. 65.

32. A.g.e., s. 71.
33. A.g.e., s. 72.
34. "Pharmakologisches über Aspirin-Acetylsalicylsaure," *Archiv für die gesammte Physiologie*, 1999. Alıntılayan: Jeffreys, *Aspirin*, s. 73. Herhangi bir yazar veya sayfa atfı verilmemiştir.
35. Jeffreys, *Aspirin*, s. 73.
36. Diarmuid Jeffreys, aspirinle ilgili kitabının bir bölümünü "aspirin çağı" olarak adlandırdığı, Bayer'in varlıklarının Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'da nasıl dağıtıldığına ayırmıştır. Ayrıca IG Farben kartel skandalındaki rolünün de izini sürmüştür. Samuel Hopkins Adams tarafından yazılan ancak Isabel Leighton tarafından hazırlanan *The Aspirin Age, 1919–1941* (Londra: Bodley Head, 1950) kitabında yazar dünya savaşları arasında -ironik bir şekilde- dünyanın aspirinin sağladığı türden bir toparlanmaya ihtiyacı olduğunu düşündüğü bir dönemi ayrıştırmaktadır.
37. Edith Hellmuth ve Wolfgang Muhlfriedel, *Zeiss 1846–1905*, Cilt 1, *Carl Zeiss: Die Geschichte eines Unternehmens* (Weimar/Köln/Viyana: Bohlau, 1996), özellikle s. 59–113, "Die wissenschaftliche Grundlegung der modernen Mikroskopfertigung."
38. Çok eski olsa da İngilizcede bkz. Felix Auerbach, *The Zeiss Works and the Carl Zeiss Stiftung in Jena*, İng. çev. S. F. Paul ve F. J. Cheshire (Londra: Marshall, Brookes & Chalkley, 1927). Bu kitap Zeiss'in en önemli icatlarına dair bir liste sunar.
39. *The Great Age of the Miscroscope*, Birleşik Krallık Kraliyet Mikroskop Derneği tarafından 150. yıldönümü münasebetiyle hazırlanan bir katalogdur. Dernek, odağında bilimsel bir alet olan ilk kuruluştur. Katalog ağırlıklı olarak Britanyalı olmakla birlikte Fransız ve Alman aletlerini de içermektedir.
40. Nasıl ki mikroskop laboratuvarın sembolü ise, laboratuvar da bilimin sembolüdür. *Tales from the Laboratory* (Münih: Iudicium, 2005) kitabında Rudiger Gorner, bilimin Alman edebiyatı üzerindeki etkisine dair bir dizi deneme sunmaktadır. Özellikle Dieter Wuttke'nin "From the Laboratory of a Cultural Historian" başlıklı makalesi, on dokuzuncu yüzyılda Almanya'da laboratuvar biliminin olağanüstü ilerlemesinin doğa bilimleri ile beşeri bilimler arasındaki ayrımı nasıl açtığını ve sağlamlaştırdığını anlatıyor. İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere, bunun Almanya için trajik sonuçları olmuştur.

Bölüm 19: Metalin Ustaları: Krupp, Benz, Diesel, Rathenau

1. Peter Batty, *The House of Krupp* (Londra: Secker & Warburg, 1966), s. 46.
2. Wilhem Berdrow, *Alfred Krupp*. 3 cilt (Berlin: Von Reimar Hobbing, 1927).
3. A.g.e., s. 89 vd. Batty, *House of Krupp*, s. 49.
4. Batty, *House of Krupp*, s. 59.
5. A.g.e., s. 61.
6. A.g.e., s. 64.
7. Bu silahlanma yarışının bağlamı için bkz. Jonathan A. Grant, *Rulers, Guns and Money: The Global Arms Race in the Age of Imperialism* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2007). Grant, Krupp'un Rusya, Osmanlı İmparatorluğu, Bulgaristan, Romanya, Güney Amerika, Japonya, Sırbistan ve Yunanistan ile olan ilişkilerini sistematik bir şekilde incelemektedir.
8. Örneğin bkz. Krupp Archive, Essen: WA 7f/886, "Notic Beziehungen zur Turkei," alıntılayan: Grant, *Rulers*, s. 28. Batty, *House of Krupp*, s. 71.
9. Willi A. Boelcke, haz., *Krupp und die Hohenzollern in Dokumenten* (Frankfurt am Main: Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion, 1970), Krupp ve Bismarck mektuplaşmaları için.
10. Batty, *House of Krupp*, s. 72.
11. A.g.e., s. 77.
12. Volker R. Berghahn, *Der Tirpitz-Plan: Genesis und Verfall einer innenpolitischen Krisenstrategie unter Wilhelm II* (Dusseldorf: Droste, 1971), s. 227 vd. Ayrıca bkz. Gary E. Weir, *Building the Kaiser's Navy: The Imperial Navy Office and German Industry in the Von Tirpitz Era* (Shrewsbury: Airlite, 1992), muhtelif yerlerde.
13. Batty, *House of Krupp*, s. 82.
14. A.g.e., s. 83.

15. Peter Gay, *Schnitzler's Century: The Making of Middle Class Culture, 1815–1914* (Londra: Allen Lane, Penguin Press, 2001), s. 7.
16. Batty, *House of Krupp*, s. 93.
17. A.g.e., s. 95.
18. Villa Hugel'in görünüşü için bkz. Bernt Engelmann, *Krupp: Legenden und Wirklichkeit* (Münih: Schneckluth, 1969), s. 208–209. Bu biraz ciddiyetsiz bir çalışmadır.
19. St. John C. Nixon, *The Antique Automobile* (Londra: Cassell, 1956), s. 25. David Scott-Moncrieff, St. John Nixon ve Clarence Paget, *Three-Pointed Star: The Story of Mercedes-Benz Cars and Their Racing Successes* (Londra: Cassell, 1955), s. 3–19.
20. Nixon, *Antique Automobile*, s. 29.
21. A.g.e., s. 33.
22. Scott-Moncrieff, *Three-Pointed Star*, s. 20–56.
23. Nixon, *Antique Automobile*, s. 35.
24. Scott-Moncrieff , *Three-Pointed Star*, s. 120–149.
25. Tabii ki Daimler-Benz'in sonraki hikayesi tartışmalardan azade değildir. Bkz. Neil Gregor, *Daimler-Benz in the Third Reich* (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 1998). Maybach için bkz. Scott-Moncrieff, *Three-Pointed Star*, s. 59 vd.
26. Alman mühendisleri ve toplumsal konumlarına dair bir tartışma için bkz. Donald E. Thomas Jr., *Diesel: Technology and Society in Industrial Germany* (Tuscaloosa: University of Alabama Press, 1987), s. 38 vd.
27. Eugen Diesel, *Diesel: Der Mensch, das Werk, das Schicksal* (Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt, 1934), s. 88.
28. Thomas, *Diesel*, s. 68 vd.
29. Hartmut Pogge von Strandmann, haz., *Walther Rathenau, Industrialist, Banker, Intellectual and Politician: Notes and Diaries, 1907–1922* (Oxford: Clarendon Press, 1985), s. 1.
30. A.g.e., s. 4.
31. Christian Scholzel, *Walther Rathenau: Eine Biographie* (Paderborn: Ferdinand Schoningh, 2004), s. 28.
32. Pogge von Strandmann, *Walther Rathenau*, s. 14.
33. Scholzel, *Walther Rathenau*, s. 213 vd.
34. A.g.e., s. 81 vd.
35. Pogge von Strandmann, *Walther Rathenau*, s. 16 ve daha genel olarak 1911-14 arası günlük girişleri için 88 vd.
36. Rathenau'nun ekonomi siyaseti görüşünün ayrıntıları için bkz. *Walther Rathenau—Gesamtausgabe*, haz. Hans Dieter Hellige ve Ernst Schulin. 6 cilt (Münih: G. Muller, 1977–2006).
37. Pogge von Strandmann, *Walther Rathenau*, s. 18. James Joll, siyasette entelektüeller üzerine yazdığı üç makaleden birinde, Almanya'nın iç çelişkilerinin Rathenau'nun kendi fıtratına yansıdığını söylüyor. James Joll, *Intellectuals in Politics: Three Biographical Essays* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1960), s. 70.

Bölüm 20: Hastalığın Dinamiği: Virchow, Koch, Mendel, Freud

1. *New Dictionary of Scientific Biography*, 7, s. 157–161.
2. A.g.e.
3. A.g.e.
4. Virchow'un bu tarafı için, örneğin bkz. Rudolf Virchow, *Das Graberfeld von Koban im Lande der Osseten, Kaukasus: Eine vergleichend-archaologische Studie* (Berlin: A. Asher, 1883).
5. Virchow ile Koch arasındaki ilişki için bkz. Frank Ryan, *Tuberculosis: The Greatest Story Never Told* (Bromsgrove: Swift Publishing, 1992), s. 9 vd. Bernhard Mollers, *Robert Koch: Personlichkeit und Lebenswerk, 1843–1910* (Hanover: Schmorl & von Seefeld, 1950), böl. 4, s. 93–120.
6. *Dictionary of Scientific Biography*, VII, s. 420–435.
7. Henle için bkz. Ragnhild Munch, *Robert Koch und sein Nachlass in Berlin* (Berlin: de Gruyter, 2003), s. 7. Ve Mollers, *Robert Koch*, s. 23–39.

8. Şarbon hakkında daha fazla bilgi için bkz. Norbert Gualde, *Resistance: The Human Struggle against Infection*, İng. çev. Steven Randall (Washington, D.C.: Dana, 2006), s. 193, not 4.
9. Mollers, *Robert Koch*, s. 512–517.
10. Johanna Bleker, "To Benefit the Poor and Advance Medical Science: Hospitals and Hospital Care in Germany, 1820–1870," Manfred Berg ve Geoffrey Cocks, haz., *Medicine and Modernity: Public Health and Medical Care in Nineteenth- and Twentieth-Century Germany* (Washington, D.C.: German Historical Institute/Cambridge University Press, 1997), s. 17–33. Ve Mollers, *Robert Koch*, s. 527–534.
11. *Dictionary of Scientific Biography*, VII, s. 423.
12. Ryan, *Tuberculosis*, s. 9–13.
13. Munch, *Robert Koch*, s. 41–46 kolera incelemesi için. Ayrıca bkz. Mollers, *Robert Koch*, s. 139–147.
14. Thomas Dormandy, *The White Death: A History of Tuberculosis* (Londra: Hambledon, 1999), s. 132 ve yazıları için Munch, *Robert Koch*, s. 374 ve 378.
15. Dormandy, *White Death*, s. 139–144.
16. *Dictionary of Scientific Biography*, XIV, s. 183–184. Ayrıca bkz. 1978 Eki, s. 521–524.
17. Mollers, *Robert Koch*, s. 657–684.
18. Örneğin bkz. Vera Pohland, "From Positive-Stigma to Negative-Stigma: A Shift of the Literary and Medical Representation of Consumption in German Culture," Rudolf Kaser ve Vera Pohland, haz., *Disease and Medicine in Modern German Cultures* (Ithaca, N.Y.: Center for International Studies, Cornell University, 1990).
19. Schaudinn hakkında bir not için bkz. Dormandy, *White Death*, s. 199 dipnot ve s. 265 dipnot.
20. Martha Marquardt, *Paul Ehrlich* (Londra: Heinemann, 1949), s. 160.
21. Robin Morantz Henig, *A Monk and Two Peas: The Story of Gregor Mendel and the Discovery of Genetics* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 2000), s. 173 vd.
22. Mendel'in keşiflerinin bağlamı için bkz. Peter J. Bowler, *The Mendelian Revolution: The Emergence of Hereditarian Concepts in Modern Science and Society* (Londra: Athlone Press, 1989), s. 93 vd. Klacel için bkz. Henig, *Monk and Two Peas*, s. 33–36.
23. Viyana'da yaşadığı çöküş hakkında bkz. Henig, *Monk and Two Peas*, s. 46–57.
24. Bowler, *Mendelian Revolution*, s. 100.
25. A.g.e., s. 279.
26. A.g.e., s. 280.
27. Örneğin bkz. Eileen Magnello, "The Reception of Mendelism by the Biometricians and the Early Mendelians (1899–1909)," Milo Keynes, A. W. F. Edwards ve Robert Peel, haz., *A Century of Mendelism in Human Genetics: Proceedings of a Symposium Organised by the Galton Institute and Held at the Royal Society of Medicine, London 2001* (Londra/Boca Raton: CRC Press, 2004), s. 19–32.
28. Bowler, *Mendelian Revolution*, s. 282.
29. Guy Claxton, *The Wayward Mind: An Intimate History of the Unconscious* (Londra: Little, Brown, 2005), muhtelif yerlerde.
30. William H. Johnston, *The Austrian Mind: An Intellectual and Social History, 1848–1938* (Berkeley: University of California Press, 1972), s. 236.
31. Giovanni Costigan, *Sigmund Freud: A Short Biography* (Londra: Robert Hale, 1967), s. 42.
32. A.g.e., s. 68 vd.
33. Hugo A. Meynell, *Freud, Marx and Morals* (Totowa, N.J.: Barnes & Noble Books, 1981).

Bölüm 21: Tarihin Kötüye Kullanımları

1. Fritz Stern, *The Failure of Illiberalism* (Londra: Allen & Unwin, 1972), s. xxxvii.
2. Gordon A. Craig, *Germany: 1866–1945* (Oxford and New York: Oxford University Press, 1978/1981), s. 39 vd. Ayrıca bkz. Friedrich C. Sell, *Die Tragodie des deutschen Liberalismus* (Baden-Baden: Nomos, 1981).

3. Bkz. örneğin Giles Macdonagh, *The Last Kaiser* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 2000/Phoenix, 2001), s. 3.
4. Craig, *Germany*, s. 56.
5. Theodor Mommsen, *A History of Rome under the Emperors*. Sebastian ve Paul Hensel'in, 1882–1886 yıllarındaki ders notlarına dayanan Almanca edisyonu Barbara ve Alexandre Demandt tarafından hazırlanmıştır; İngilizce çevirisi Clare Krojzl tarafından yapılmış, yeni bir bölümle birlikte Thomas Wiedemann tarafından hazırlanmıştır. (Londra: Routledge, 1996).
6. Antoine Guilland, *Modern Germany and Her Historians* (Westport, Conn., Greenwood Press, 1970), s. 156.
7. A.g.e., s. 147.
8. A.g.e., s. 153.
9. Mommsen, *History of Rome*, s. 297.
10. Guilland, *Modern Germany*, s. 161.
11. Hellmut Seier, *Die Staatsidee Heinrich von Sybels in den Wandlungen der Reichsgrundungszeit 1826/71* (Lubeck: Matthiesen, 1961).
12. Guilland, *Modern Germany*, s. 185.
13. A.g.e., s. 199.
14. A.g.e., s. 219.
15. Bir diğer siyasi tarihçi için bkz. Wilfried Nippel, *Johann Gustav Droysen: Ein Leben zwischen Wissenschaft und Politik* (Münih: C. H. Beck, 2008).
16. Seier, *Staatsidee Heinrich von Sybels*, s. 73 vd.
17. Andreas Dorpalen, *Heinrich von Treitschke* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1957), s. 29–48.
18. A.g.e., s. 226 vd.
19. Charles E. McClelland, *The German Historians and England: A Study in Nineteenth-Century Views* (Cambridge: Cambridge Univesity Press, 1971), s. 168 vd. Guilland, *Modern Germany*, s. 272. Ayrıca bkz. Paul M. Kennedy, *The Rise of the Anglo-German Antagonism* (Londra: Allen & Unwin, 1980).
20. Walter Bussmann, *Treitschke: Sein Welt- und Geschichtsbild* (Göttingen: Musterschmidt, 1952). Guilland, *Modern Germany*, s. 273 ve 284. Hermann Baumgarten, *Treitschkes deutsche Geschichte* (Strassburg: K. J. Trubner, 1883).
21. Lord Acton, "German Schools of History," *English Historical Review*, 1886.
22. Guilland, *Modern Germany*, s. 309.
23. Ernst Curtius, *Olympia, mit ausgewahlten Werken von Pindar, Pausanius, Lukian* (Berlin: Atlantis Verlag, 1935), özellikle s. 67–80, ama ayrıca bkz. Martin Hurlimann'ın harika fotoğrafları.
24. Richard Stoneman, *Land of Lost Gods* (Londra: Hutchinson, 1987), s. 262.
25. A.g.e.
26. Heinrich Schliemann, *Selbstbiographie: Bis zu seinem Tode vervollstandigt*, haz. Sophie Schliemann (Wiesbaden: F. A. Brockhaus, 1955), s. 54 vd., 69 vd. ve 86 vd.
27. Stoneman, *Land of Lost Gods*, s. 270.
28. Susan Heuck Allen, *Finding the Walls of Troy: Frank Calvert and Heinrich Schliemann at Hissarlik* (Berkeley: University of California Press, 1999), özellikle s. 72 vd. Calvert'in "sahte eserleri" için ayrıca bkz. s. 85 vd.
29. Stoneman, *Land of Lost Gods*, s. 276.
30. Schliemann ve Dorpfeld için bkz. Hermann von Joachim, haz., *Heinrich Schliemann: Grundlagen und Ergebnisse moderner Archaologie 100 Jahre nach Schliemanns Tod* (Berlin: Akademie-Verlag, 1992), s. 153–160. Bu kitap, ölümünden bir asır sonra Schliemann'ın başarılarını -ve iddialarını- değerlendirmek üzere düzenlenen bir konferansın bildirilerinden oluşmaktadır. Ernst Mayr, *Heinrich Schliemann: Kaufmann und Forscher* (Göttingen: Musterschmidt, 1969) Schliemann'ın Oxford'dan Max Müller; Rudolf Virchow, Wilhelm Dorpfeld ve birçok filolog ile ilişkilerini incelemektedir.
31. Stoneman, *Land of Lost Gods*, s. 283.
32. A.g.e., s. 291.

BÖLÜM 22: MİLLİYETÇİLİĞE HAS PATOLOJİLER

1. Volker R. Berghahn, *Militarism: The History of an International Debate; 1861–1979* (New York: Berg, 1981), s. 9.
2. Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers* (Londra: Unwin Hyman, 1988), s. 184.
3. A.g.e., s. 184.
4. Nicholas Stargardt, *The German Idea of Militarism: Radical and Socialist Critics 1866–1914* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), s. 91 vd.
5. Kennedy, *Rise and Fall of the Great Powers*, s. 149–154.
6. A.g.e., s. 211.
7. Leon Poliakov, *The Aryan Myth: A History of Racist and Nationalistic Ideas in Europe* (New York: Barnes & Noble Books, 1971/1974), s. 303.
8. A.g.e., s. 211.
9. Stargardt, *The German Idea of Militarism* kitabında ayrıca 1907–1914 "pasifizm gelgitlerini" de açıklar. Gelgit hep tek yönlü değildi.
10. 1914'teki militarizm daha sonra ele alınacaktır, ancak bkz. Jeffrey Verhey, *The Spirit of 1914: Militarism, Myth and Mobilisation in Germany* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000).
11. Michael B. Gross, *The War against Catholicism* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2004), s. 240. Christoph Weber, *Kirchliche Politik zwischen Rom, Berlin und Trier 1876 bis 1888: Die Beilegung d. preuss. Kulturkampfes* (Mainz: Matthias-Grunewald-Verlag, 1970).
12. Erich Schmidt-Volkmar, *Der Kulturkampf in Deutschland, 1871–1890* (Göttingen: Musterschmidt, 1962), s. 23–46. Gross, *War against Catholicism*, s. 241.
13. Schmidt-Volkmar, *Kulturkampf*, s. 106–112.
14. Gross, *War against Catholicism*, s. 41.
15. A.g.e., s. 43. Schmidt-Volkmar, *Kulturkampf*, s. 106 vd.
16. Gross, *War against Catholicism*, s. 56.
17. A.g.e., s. 133.
18. A.g.e., s. 69.
19. A.g.e., s. 93.
20. A.g.e., s. 109.
21. A.g.e., s. 158–160.
22. A.g.e., s. 116.
23. A.g.e., s. 213.
24. Schmidt-Volkmar, *Kulturkampf*, s. 138 vd.
25. Gross, *War against Catholicism*, s. 243.
26. A.g.e., s. 254.
27. Weber, *Kirchliche Politik*, s. 76–83.
28. Gross, *War against Catholicism*, s. 255.
29. Alfred Kelly, *The Descent of Darwin: The Popularisation of Darwinism in Germany, 1860– 1914* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1981), s. 5.
30. A.g.e., s. 5.
31. A.g.e., s. 21–23.
32. A.g.e., s. 40.
33. A.g.e., s. 127.
34. Robert J. Evans, "In Search of German Social Darwinism: The History and Historiography of a Concept," Berg ve Cocks, haz., *Medicine and Modernity*, s. 55–79.
35. Kelly, *Descent of Darwin*, s. 105.
36. Arthur Hermann, *The Idea of Decline in Western History* (New York: The Free Press, 1997), s. 111.
37. Genel bir inceleme için bkz. Daniel Pick, *Faces of Degeneration: A European Disorder, c. 1848–c. 1918* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), özellikle böl. 4, s. 97–106.
38. A.g.e., s. 176–221.
39. Kelly, *Descent of Darwin*, s. 126.
40. Poliakov, *Aryan Myth*, s. 71.
41. A.g.e., s. 101–105.

42. Kelly, *Descent of Darwin*, s. 191.
43. A.g.e., s. 242.
44. A.g.e., s. 273.
45. Amos Elon, *The Pity of It All: A Portrait of Jews in Germany, 1743–1933* (Londra: Allen Lane, Penguin Press, 2003), s. 274.
46. Stern, *The Failure of Illiberalism*, s. 106.
47. Kelly, *Descent of Darwin*, s. 128.
48. A.g.e., s. 143.
49. A.g.e., s. 165–167.
50. Pick, *Faces of Degeneration*, s. 135.
51. A.g.e.
52. Kelly, *Descent of Darwin*, s. 139.
53. Robert W. Lougee, *Paul de Lagarde, 1827–1891: A Study of Radical Conservatism in Germany* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1962), s. 117 vd.
54. Ulrich Sieg, *Deutschlands Prophet: Paul de Lagarde und die Ursprunge des modernen Antisemitismus* (Münih: Hanser, 2007), s. 203–227.
55. A.g.e., s. 292–325.
56. Lougee, *Paul de Lagarde*, s. 227–231.
57. Hermann, *Idea of Decline*, s. 54.
58. Stern, *The Failure of Illiberalism*, s. 4. Lougee, a.g.e., s. 253–254.
59. Geoffrey G. Field, *Evangelist of Race: The Germanic Vision of Houston Stewart Chamberlain* (New York: Columbia University Press, 1981).
60. Hermann, *Idea of Decline*, s. 73.
61. Chamberlain Adolf von Harnack, Ludwig Boltzmann ve Christian Ehrenfels gibi birçok önemli isimle mektuplaşmıştır. Bkz. *Houston Stewart Chamberlain: Briefe und Briefwechsel mit Kaiser Wilhelm II* (Münih: Brudmann, 1928). Ayrıca bkz. Paul Pretzsch, haz. *Cosima Wagner und Houston Stewart Chamberlain im Briefwechsel 1888–1908* (Leipzig: s. Reclam jun., 1934).
62. Hermann, *Idea of Decline*, s. 75.
63. Stern, *The Politics of Cultural Despair*, s. xx-xxi.
64. A.g.e., s. xxvii.
65. Norbert Elias, *The Germans: Power Struggles and the Development of Habitus in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, haz. Michael Schroter, İng. çev. Eric Dunning ve Stephen Mennell (Cambridge, U.K.: Polity Press, 1996), s. ix ve 155.

Bölüm 23: Para, Kitleler, Metropol: "İlk Tutarli Sosyoloji Okulu"

1. Keith Bullivant, *Realism Today: Aspects of the Contemporary West German Novel* (Leamington Spa, Hamburg ve New York: Berg, 1987), s. 8–12. Lukacs, *German Realists*, s. 323. Hans s. Rickman, *Wilhelm Dilthey: Pioneer of the Human Studies* (Londra: Paul Elek, 1979), s. 12.
2. Rickman, *Wilhelm Dilthey*, s. 24.
3. A.g.e., s. 38.
4. Hellmut Diwald, *Wilhelm Dilthey: Erkenntnistheorie und Philosophie der Geschichte* (Göttingen: Musterschmidt, 1963), s. 130 vd.
5. Rickman, *Wilhelm Dilthey*, s. 57.
6. Ilse N. Bulhof, *Wilhelm Dilthey: A Hermeneutic Approach to the Study of History and Culture* (The Hague: Nijhoff, 1980), s. 55 ve böl. 3.
7. Rickman, *Wilhelm Dilthey*, s. 70.
8. Diwald, a.g.e., s. 153–169.
9. Bu ilerleme şurada tartışılmaktadır: Carlo Antoni, *Vom Historismus zur Soziologie* (Stuttgart: K. F. Koehler, 1950). Dilthey ile başlar, Weber ve Meinecke'yi de dahil eder.
10. Rickman, *Wilhelm Dilthey*, s. 150–153.
11. A.g.e., s. 155.

12. Lewis Coser, *Masters of Sociological Thought: Ideas in Social and Historical Context* (New York: Harcourt, Brace, Jovanovich, 1977).
13. David Frisby, *Georg Simmel* (Londra: Ellis Horwood Limited and Tavistock Publications, 1984), s. 23.
14. A.g.e., s. 25–26.
15. A.g.e., s. 13.
16. A.g.e., s. 53.
17. A.g.e., s. 71.
18. Margarete Susman, *Die geistige Gestalt George Simmels* (Tübingen: Mohr, 1959), Simmel'in manevi yönüne odaklanır. Ayrıca bkz. Roy Pascal, *From Naturalism to Expressionism:German Literature and Society 1880–1928* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1973), s. 157.
19. Hermann von Helmholtz, 1853, "On Goethe's Scientific Researches," Königsberg Alman Topluluğu önünde verilen konferans, İng. çev. E. Atkinson. Tekrar baskısı Hermann von Helmholtz, *Science and Culture: Popular and Philosophical Essays*, haz. David Cahan (Chicago: Chicago University Press, 1995).
20. Frisby, *Georg Simmel*, s. 84.
21. A.g.e., s. 93.
22. A.g.e., s. 99.
23. A.g.e., s. 106.
24. Fritz Ringer, *Max Weber: An Intellectual Biography* (Chicago ve Londra: University of Chicago Press), s. 36 ve 40.
25. Frisby, *Georg Simmel*, s. 131, 132 ve 148.
26. Ferdinand Tönnies, *Community and Civil Society*, haz. Jose Harris, İng. çev. Jose Harris ve Margaret Hollis (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), s. viii.
27. Tonnies, *Community and Civil Society*, s. xii.
28. A.g.e., s. xiv.
29. A.g.e., s. xv.
30. A.g.e., s. xvii.
31. A.g.e., s. xxi.
32. Reiner Grundmann ve Nico Stehr, "Why Is Werner Sombart Not Part of the Core of Classical Sociology?" *Journal of Classical Sociology* 1, no. 2 (2001): 257–287.
33. Werner Sombart, *Luxury and Capitalism*, İng. çev. W. R. Dittmar, giriş Philip Siegelman (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1967). Yazdığı girişte Philip Siegelman Weber ve Sombart'ın Adam Smith, Ricardo ve Hegel'in en yetenekli takipçileri olduğunu söyler.
34. Friedrich Lenger, *Werner Sombart, 1863–1941: Eine Biographie* (Münih: C.H. Beck, 1995), s. 115–123. Ayrıca bkz. Bernhard vom Brocke, haz., *Sombarts "Moderner Kapitalismus": Materialien zur Kritik und Rezeption* (Münih: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1987).
35. Grundmann ve Stehr, "Why Is Werner Sombart Not Part," s. 261.
36. Bir yerde, "Püritanizm *Yahudiliktir*" demiştir. Bkz. Siegelman'ın girişi: Sombart, *Luxury and Capitalism*, s. xiii.
37. Jeffrey Herf, *Reactionary Modernism: Technology, Culture, and Politics in Weimar and the Third Reich* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984).
38. Grundmann ve Stehr, "Why Is Werner Sombart Not Part," s. 269. Ayrıca Alman düşünürlerin Fransız, İngiliz ve Amerikalı düşünürlerle karşılaştırılması ve farklı bir gidişat için. bkz. Ernst Nolte, *Geschichtsdenken im 20. Jahrhundert: Von Max Weber bis Hans Jonas* (Berlin: Propylaen, 1991).
39. Peter Watson, *A Terrible Beauty: The People and Ideas That Shaped the Modern Mind* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 2000/*The Modern Mind*, New York: HarperCollins, 2000), s. 45 vd.
40. M. Rainer Lepsius ve Wolfgang J. Mommsen, haz., *Briefe Max Webers* (Tübingen: Mohr [Paul Siebeck], 1990–2008). Mektuplar Weber'in aralarında Sombart, Tönnies ve Simmel'in de bulunduğu geniş bir yazışma yelpazesine sahip olduğunun da göstergesidir.
41. Harvey Goldmann, *Max Weber and Thomas Mann: Calling and the Shaping of the Self* (Los Angeles ve Berkeley: University of California Press, 1988). Faydalı bir karşılaştırmalı çalışma.

42. Reinhard Bendix, *Max Weber: An Intellectual Portrait* (Londra: Heinemann, 1960), Çin, Hindistan ve Pakistan'ı inceleyerek Weber'in kavramını eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutuyor.
43. Hartmut Lehmann ve Guenther Roth, haz., *Weber's Protestant Ethic: Origin, Evidence, Context* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993). Bkz. özellikle Thomas Nipperdey'in makalesi, "Max Weber, Protestantism and the Debate around 1900," s. 73–82.
44. Fritz Ringer, *Max Weber: An Intellectual Biography* (Chicago ve Londra: University of Chicago Press, 2004). Yeterli bir nedensellik için bkz. s. 84, otorite türleri için s. 183 ve bilimsel uzmanlaşma sorunu için s. 233.
45. Keith Bullivant ve Bernhard Spies, "'Die Wiederkehr des immergleich Schlechten?' Cultural Crises in the Work of German Writers in the Twentieth Century," Ferdinand van Ingen ve Gerd Labroisse, haz., *Literaturszene Bundesrepublik—ein Blick von Draussen* (Amsterdam: Rodopi, 1988), s. 59–78.

BÖLÜM 24: DİSONANS VE MÜZİKTE EN ÇOK TARTIŞILAN KİŞİ

1. Jan Swafford, *Johannes Brahms: A Biography* (Londra: Macmillan, 1998), s. 570.
2. Schonberg, *Lives of the Great Composers*, s. 251.
3. A.g.e., s. 252.
4. Swafford'a dair muhteşem bir portre için bkz. a.g.e., s. 49.
5. Schonberg, *Lives of the Great Composers*, s. 254.
6. Christine Jacobsen, haz., *Johannes Brahms: Leben und Werk* (Wiesbaden: Breitkopf & Hartel, 1983), s. 36 vd.
7. Schonberg, *Lives of the Great Composers*, s. 257.
8. Swafford, *Johannes Brahms*, s. 297. Ayrıca bkz. Daniel Beller-McKenna, *Brahms and the German Spirit* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2004), s. 65 vd.
9. Brahms'ın senfonileri ve Beethoven'ın ruhuna uygun yeni başlayan bir milliyetçilik için bkz. Beller-McKenna, *Brahms and the German Spirit*.
10. A.g.e., s. 12.
11. Schonberg, *Lives of the Great Composers*, s. 263.
12. A.g.e., s. 264.
13. Yaşama düzeni için bkz. Frank Walker, *Hugo Wolf: A Biography* (Londra: Dent, 1968), s. 55 vd.
14. Bkz. Walker, *Hugo Wolf*, bölüm 10, Morike ve Eichendorff'un eserini birçok sayfada ele alır. Ayrıca bkz. Dietrich Fischer-Dieskau, *Hugo Wolf: Leben und Werk* (Berlin: Henschel, 2003), s. 399 ve 445.
15. Susan Youens, *Hugo Wolf: The Vocal Music* (Princeton, N.J. ve Oxford: Princeton University Press, 1992), s. 75.
16. Bir opera üretememesi için bkz. Fischer-Dieskau, *Hugo Wolf*, s. 358–364.
17. Son hastalığı için bkz. Walker, *Hugo Wolf*, s. 443. Schonberg, *Lives of the Great Composers*, s. 269.
18. Schonberg, *Lives of the Great Composers*, s. 274.
19. Hans Fantel, *Johann Strauss, Father and Son, and Their Era* (Newton Abbot: David & Charles, 1971), s. 32 vd.
20. Joseph Wechsberg, *The Waltz Emperors: The Life and Times and Music of the Strauss Family* (Londra: Weidenfeld & Nicolson), 1973, s. 95.
21. Fantel, *Johann Strauss*, s. 72 vd.
22. Wechsberg, *Waltz Emperors*, s. 166.
23. Schonberg, *Lives of the Great Composers*, s. 278–279.
24. A.g.e., s. 379–380.
25. Franzpeter Messmer, *Richard Strauss: Biographie eines Klangzauberers* (Zurich: M & T Verlag, 1994), s. 243 vd.
26. A.g.e., s. 171 vd.
27. Schonberg, *Lives of the Great Composers*, s. 384.
28. Charles Dowell Youmans, *Richard Strauss's Orchestral Music and the German Intellectual Tradition: The Philosophical Roots of Musical Modernism* (Bloomington: Indiana University Press, 2005).

Youmans, Guntram'ı Strauss'un düşüncesinde bir dönüm noktası olarak konumlandırır; buradaki etkiler Max Stirner ve Nietzsche'dir. Bkz. s. 86 vd.
29. Messmer, *Richard Strauss*, s. 313.
30. George R. Marek, *Richard Strauss: The Life of a Non-Hero* (Londra: Gollancz, 1967), s. 183.
31. Messmer, *Richard Strauss*, s. 324 vd.
32. Youmans, *Richard Strauss's Orchestral Music*, s. 136 vd.
33. Schonberg, *Lives of the Great Composers*, s. 392.
34. Dika Newlin, *Bruckner, Mahler, Schoenberg* (Londra: Boyars, 1979), s. 25 vd.
35. A.g.e., s. 35.
36. A.g.e., s. 119, Mahler üzerindeki edebi etkiler için.
37. A.g.e., s. 133.
38. Alex Ross, *The Rest Is Noise: Listening to the Twentieth Century* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2007), s. 19 ve 21. Schonberg, *Lives of the Great Composers*, s. 403.
39. William R. Everdell, *The First Moderns* (Chicago ve Londra: University of Chicago Press, 1997), s. 275.
40. James K. Wright, *Schoenberg, Wittgenstein and the Vienna Circle* (Bern: Peter Lang, 2007), s. 67 vd.
41. Michael Cherlin, *Schoenberg's Musical Imagination* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), s. 44 vd.
42. Ross, *The Rest Is Noise*, s. 18.
43. Ethan Haimo, *Schoenberg's Transformation of Musical Language* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), s. 245.
44. Barselona'daki "derin arkaplan" için bkz. Newlin, *Bruckner, Mahler, Schoenberg*, s. 214. Ve Ross, *The Rest Is Noise*, s. 49.
45. Newlin, *Bruckner, Mahler, Schoenberg*, s. 234 vd.
46. Carl Schorske, *Fin-de-siecle Vienna: Politics and Culture* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1980), s. 360.
47. Ross, *The Rest Is Noise*, s. 52.

Bölüm 25: Radyo, Görelilik ve Kuantumun Keşfi

1. Elon, *Pity of It All*, s. 276.
2. Helge Kragh, *Quantum Generations* (Princeton, N.J. ve Londra: Princeton University Press, 1999), s. 13.
3. A.g.e., s. 3.
4. Bruce J. Hunt, *The Maxwellians* (Ithaca, N.Y. ve Londra: Cornell University Press, 1991), özellikle böl. 8.
5. Şu kaynağı kullandım: *New Dictionary of Scientific Biography*, Cilt 3, s. 291–294.
6. Rollo Appleyard, *Pioneers of Electrical Communication* (Londra: Macmillan, 1930), s. 114. Hunt, *The Maxwellians*, s. 180–182 ve 198–199.
7. Bkz. Appleyard, *Pioneers*, s. 119, bir fotoğraf için, s. 121 boşluk için.
8. *New Dictionary of Scientific Biography*, Cilt 3, s. 291–294.
9. *Physicists' Biographies*, s. 2. http://phisicist.info/.
10. Appleyard, *Pioneers*, s. 131.
11. Kragh, *Quantum Generations*, s. 28.
12. A.g.e., s. 29.
13. Emilio Segre, *From X-rays to Quarks: Modern Physicists and Their Discoveries* (San Francisco: W. H. Freeman, 1980), s. 22–23.
14. *Dictionary of Scientific Biography*, XI, s. 529–521.
15. Kragh, *Quantum Generations*, s. 30.
16. Watson, *Modern Mind/Terrible Beauty*, s. 20.
17. *New Dictionary of Scientific Biography*, Cilt 6, s. 111–115. Bütün olarak Plank ailesi için bkz. J. L. Heilbron, *The Dilemmas of an Upright Man: Max Planck as a Spokesman for German Science* (Berkeley ve Londra: University of California Press, 1986).

18. Heilbron, *Dilemmas of an Upright Man*, s. 6–8.
19. Kragh, *Quantum Generations*, s. 21.
20. A.g.e., s. 22.
21. Segre, *From X-rays to Quarks*, s. 66–68.
22. Planck'ın Rubens ile ilişkisi için bkz. Max Planck, *Scientific Autobiography and Other Papers, with a Memorial Address on Max Planck by Max von Laue*, İng. çev. Frank Gaynor (Londra: Williams and Norgate, 1950), s. 39–40.
23. Kragh, *Quantum Generations*, s. 23.
24. Heilbron, *Dilemmas of an Upright Man*, s. 23. Gerçi Planck 1900 yılında oğluna, çalışmalarının fizikteki en büyük keşifler arasında yer alacağını söylemişti, s. 55 vd.
25. Kragh, *Quantum Generations*, s. 94.
26. Albrecht Folsing, *Albert Einstein: A Biography*, İng. çev. Ewald Osers (Londra: Viking, 1997), s. 32 vd.
27. A.g.e., s. 155 vd.
28. Kragh, *Quantum Generations*, s. 95.
29. O zamanki bazı heyecanlar için bkz. Albert Einstein, *The Collected Papers of Albert Einstein*, Cilt 5, *The Swiss Years*, İng. çev. Anna Beck, Don Howard, danışman (Princeton, N.J. ve Chichester: Princeton University Press, 1995), mektuplarını 1905 civarına kaydeder. John S. Rigden *Einstein 1905: The Standard of Greatness* (Londra: Harvard University Press, 2005) kitabını sadece bu yıla adamıştır.
30. Folsing, *Albert Einstein*, s. 165. Ayrıca bkz. Albert Einstein, *A Stubbornly Persistent Illusion: The Essential Scientific Works of Albert Einstein*, haz. Stephen Hawking'in yorumuyla (Philadelphia ve Londra: Running Press, 2007).
31. Everdell, *First Moderns*, s. 30.
32. Kragh, *Quantum Generations*, s. 32.
33. *Dictionary of Scientific Biography*, IV, s. 123–127.
34. Kragh, *Quantum Generations*, s. 38.
35. Joseph W. Dauben, *Georg Cantor: His Mathematics and the Philosophy of the Infinite* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1979), böl. 6, s. 125.
36. Kragh, a.g.e., s. 39.
37. *New Dictionary of Scientific Biography*, Cilt 2, s. 29–36.
38. Kragh, *Quantum Generations*, s. 41.
39. Michael Dummet, *Frege: Philosophy of Mathematics* (Londra: Duckworth, 1991), s. 141 vd.
40. Kragh, *Quantum Generations*, s. 46.
41. Klein, Alman- ve dünya- matematiğinde olağanüstü bir rol oynamıştır. Şu eserde bu gösterilmektedir: Lewis Pyenson, *Neohumanism and the Persistence of Pure Mathematics in Wilhelmine Germany* (Philadelphia: American Philosophical Society, 1983), ayrıca bu eser matematik ile *Bildung*'u ilişkilendirir. Constance Reid, *Hilbert*, s. 19'da Klein ile Hilbert arasındaki yazışmaları "gergin" diye etiketler. Bkz. s. 48 vd. o zamanın Göttingen'ini anlatır. Ayrıca bkz. Gunther Frei, haz., *Der Briefwechsel David Hilbert–Felix Klein (1886–1918)* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1985).
42. Reid, *Hilbert*, s. 74 vd. Jeremy Gray, *The Hilbert Challenge* (Oxford: Oxford University Press, 2000) bu olaya ve tepkiye adanmıştır.

Bölüm 26: Viyana'da Duyarlık ve Duyumsallık

1. Peter Gay, *Schnitzler's Century*, s. 64–65. Clive James, *Cultural Amnesia: Notes in the Margin of My Time* (Londra: Picador, 2007), s. 699.
2. Christian Brandstatter, haz., *Vienna 1900 and the Heroes of Modernism* (Londra: Thames & Hudson, 2006), s. 335–342.
3. E. E. Yates, *Schnitzler, Hofmannsthal, and the Austrian Theatre* (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 1992), s. 1–5.

4. Friedrich Rothe, *Karl Kraus: Die Biographie* (Münih: Piper, 2003), s. 171–216. Edward Timms, *Karl Kraus, Apocalyptic Satirist: The Post-War Crisis and the Rise of the Swastika* (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 2005). "Alman hakimiyeti hayali" için ilk sayfalara bakınız.
5. Arthur Schnitzler, *The Road into the Open = Der Weg ins Freie*, İng. çev. Roger Byers (Berkeley ve Oxford: University of California Press, 1992). James, *Cultural Amnesia*, s. 702 ve 764–76.
6. Watson, *Modern Mind/Terrible Beauty*, s. 29.
7. Ulrich Weinzierl, *Hofmannsthal: Skizzen zu seinem Bild* (Viyana: Zsolnay, 2005), s. 147 vd.
8. Benjamin Bennet, *Hugo von Hofmannsthal: The Theatre of Consciousness* (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), s. 272 vd.
9. Franz Clemens Brentano, *The Origin of Our Knowledge of Right and Wrong*, haz. Oskar Kraus, İng. çev. Roderick M. Chisholm ve Elizabeth H. Schneewind, İngilizce basım haz. Roderick M. Chisholm (Londra: Routledge & Kegan Paul, 1969), s. 75.
10. *Stanford Encyclopaedia of Philosophy*, Center for the Study of Language and Information, Stanford University, Calif., 94305, http://plato.stanford.edu/, yazan Wilhelm Wundt, s. 15.
11. Dermot Moran, *Edmund Husserl: Founder of Phenomenology* (Cambridge: Polity Press 2005), s. 94–129.
12. Archives Husserl a Louvain, *Geschichte des Husserl-Archivs/Husserl-Archive Leuven = History of the Husserl-Archives* (Dordrecht: Springer, 2007).
13. David S. Luft, *Eros and Inwardness in Vienna: Weininger, Musil, Doderer* (Chicago ve Londra: University of Chicago Press, 2003), s. 49.
14. Ross, *The Rest Is Noise*, s. 38.
15. Harry Oosterhuis, *Stepchildren of Nature: Krafft-Ebing, Psychiatry and the Making of Sexual Identity* (Chicago ve Londra: University of Chicago Press, 2000), s. 25–36.
16. Watson, *Modern Mind/Terrible Beauty*, s. 34.
17. Hans Gross (1847-1915), büyük metropollerin büyümesiyle ortaya çıkan bir başka disiplin olan modern suç tespitinin yaratıcısıydı. Gross, ayak izlerinin sistematik olarak incelenmesini, kan lekelerinin izlediği yolu, yeraltı dünyasının argümanlarının incelenmesini ve tespit için röntgen ışınlarının kullanılmasını başlatan kişidir. Bkz. Ronald Martin Howe, *Criminal Investigation: A Practical Textbook for Magistrates, Police Officers and Lawyers*, şu kitaptan uyarlanmıştır: *System der Kriminalistic of Dr. Hans Gross* John Adam ve J. Collyer Adam (Londra: Sweet & Maxwell, 1949), s. 84 kan lekeleri için, s. 125 parmak izleri için, s. 207 ayak izleri için.
18. Brandstatter, haz., *Vienna 1900*, s. 239–260.
19. Werner Oechslin, *Otto Wagner, Adolf Loos, and the Road to Modern Architecture*, İng. çev. Lynette Widder (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), s. 112.
20. Brandstatter, haz., *Vienna 1900*, s. 293–407.
21. Burckhardt Rukschcio, *Adolf Loos: Leben und Werk* (Salzburg: Residenz, 1987).
22. Brandstatter, haz., *Vienna 1900*, s. 93–109, 111–119, Klimt grubu için. Serge Lemoine ve Marie-Amelie zu Salm-Salm, haz., *Vienna 1900: Klimt, Schiele, Moser, Kokoschka* (Aldershot: Lund Humphries, 2005), s. 37 Ringstrasse'ye dair mükemmel bir inceleme için.
23. Lemoine ve Salm-Salm, haz., *Vienna 1900*, s. 41. Ayrıca bkz. Tobias G. Natter ve Gerbert Frodl, haz., *Klimt's Women* (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press [Köln: DuMont], 2000), s. 25–31.
24. Johnston, *Austrian Mind*, s. 357.
25. Watson, *Modern Mind/Terrible Beauty*, s. 36.
26. John T. Blackmore, *Ernst Mach: His Work, Life, and Influence* (Berkeley: University of California Press, 1972).
27. Brigitte Hamann, *Hitler's Vienna* (Oxford: Oxford University Press, 1999), s. 25.
28. A.g.e., s. 80.
29. A.g.e., s. 237.
30. Schorske, *Fin-de-siecle Vienna*, s. 184–246.
31. Heinrich Schnee, *Karl Lueger: Leben und Wirken eines grossen Sozial- und Kommunalpolitikers: Umrisse einer politischen Biographie* (Berlin: Duncker & Humblot, 1960), s. 91 vd.
32. Hamann, *Hitler's Vienna*, s. 326.

BÖLÜM 27: MÜNİH/SCHWABING: ALMANYA'NIN "MONTMARTRE"I

1. Ronald Hayman, *Thomas Mann: A Biography* (Londra: Bloomsbury, 1996), s. 163.
2. Maria Makela, *The Munich Secession: Art and Artists in Turn-of-the-Century Munich* (Princeton, N.J. ve Londra: Princeton University Press, 1990), s. 3.
3. Paul Raabe, *The Era of German Expressionism*, İng. çev. J. M. Ritchie (Woodstock, N.Y.: Overlook Press, 1965/1974), s. 79.
4. Christian Lenz, *The Neue Pinakothek Munich* (Münih: Beck [Londra: Scala], 2003), s. 8–11.
5. Makela, *Munich Secession*, s. 13. Ayrıca bkz. Rainer Metzger, *Munich: Its Golden Age of Art and Culture, 1890–1920*, resimleri haz., Christian Ranstatter (Londra: Thames & Hudson, 2009).
6. A.g.e., s. 15.
7. A.g.e., s. 74.
8. A.g.e., s. 81.
9. A.g.e.
10. Barbara C. Gilbert, haz., *Max Liebermann: From Realism to Impressionism* (Los Angeles: Skirball Cultural Center ve Seattle: University of Washington Press, 2005), s. 167 vd., Liebermann'ın sanatındaki hayal kırıklığı için.
11. Zamanındaki Berlin için bkz. Sigrid Achenbach ve Matthis Eberle, *Max Liebermann in seiner Zeit*. Sergi kataloğu (Münih: Prestel, 1979), s. 72 vd.
12. Wolfgang Venzmer, *Adolf Holzel: Leben und Werk; Monographie mit Verzeichnis der Olbilder, Glasfenster und ausgewahlter Pastelle* (Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1982). Bkz. s. 16–19 Dachau'daki Holzel için.
13. Makela, *Munich Secession*, s. 105.
14. Heinrich Voss, *Franz von Stuck 1863–1928: Werkkatalog d. Gemalde: Mit e. Einf. in seinen Symbolismus* (Münih: Prestel, 1973). Bkz. s. 20–30 "günah" temasına dair bir tartışma için.
15. Makela, *Munich Secession*, s. 112.
16. Winfried Nerdinger, haz., *Richard Riemerschmid: Vom Jugendstil zum Werkbund; Werke und Dokumentation* (Münih: Prestel, 1982), s. 13 vd.
17. A.g.e., s. 34–38.
18. Makela, *Munich Secession*, s. 125.
19. Alan Windsor, *Peter Behrens: Architect and Designer* (Londra: Architectural Press, 1981), s. 77 vd.
20. Frederic J. Schwartz, *The Werkbund: Design Theory and Mass Culture before the First World War* (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 1996). Bkz. s. 44–60 sanat, zanaat ve yabancılaşmaya dair bir tartışma için.
21. Tilmann Buddensieg, *Industriekultur: Peter Behrens und die AEG, 1907–1914* (Berlin: Mann, 1981).
22. Hayatı boyunca "bıyıklı kişiliği" ile bir yazardan çok gezgin bir tacire benzediğinden şikayet etmiştir. Klaus Harpprecht, *Thomas Mann: Eine Biographie* (Reinbeck: Rowohlt, 1995), s. 58 vd.
23. Nigel Hamilton, *The Brothers Mann: The Lives of Heinrich and Thomas Mann, 1871–1950 and 1875–1955* (Londra: Secker & Warburg, 1978), s. 49.
24. Willi Jasper, *Der Bruder: Heinrich Mann; Eine Biographie* (Münih: Hanser, 1992), s. 51–60.
25. Hayman, *Thomas Mann*, s. 73.
26. Hans Wysling, haz., *Letters of Heinrich and Thomas Mann*, İng. çev. Don Reneau, Richard ve Carla Winston'ın ek çevirileriyle (Berkeley ve Londra: University of California Press, 1998). James, *Cultural Amnesia*, s. 429.
27. Hayman, *Thomas Mann*, s. 62.
28. Karin Verena Gunnemann, *Heinrich Mann's Novels and Essays: The Artist as Political Educator* (Rochester, N.Y. ve Woodbridge: Camden House, 2002), s. 51 vd.
29. Robert Eben Sackett, *Popular Entertainment, Class, and Politics in Munich, 1900–1923* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1982), s. 11. Ayrıca bkz. Peg Weiss, *Kandinsky in Munich: The Formative Jugendstil Years* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1979), s. 19 vd.
30. Friedrich Rothe, *Frank Wedekinds Dramen: Jugendstil und Lebensphilosophie* (Stuttgart: Metzler, 1968). Bkz. s. 68–92, Schopenhauer ve Nietzsche için.

31. Peter Jelavich, *Munich and Theatrical Modernism: Politics, Playwriting, and Performance, 1890–1914* (Cambridge, Mass. ve Londra: Harvard University Press, 1985), s. 167–185. Bkz. s. 170 cellat kıyafetleri giyinmiş dansçılara ait bir fotoğraf için.
32. Eugen Roth, *Simplicissimus: Ein Ruckblick auf die satirische Zeitschrift* (Hanover: Fackeltrager-Verlag, 1954).
33. Jelavich, *Munich and Theatrical Modernism*, s. 74 vd. ve 101 vd.
34. Johannes Eichner, *Kandinsky und Gabriele Munter: Von Ursprungen moderner Kunst* (Münih: F. Bruckmann, 1957). Bkz. s. 26–35, Munter için.
35. Hartwig Fischer ve Sean Rainbird, haz., *The Path to Abstraction* (Londra: Tate Publishing, 2006), s. 209.
36. Vivian Endicott Barnett ve Armin Zweite, haz., *Kandinsky: Watercolours and Drawings* (Münih: Prestel, 1992), s. 9 vd. Ayrıca bkz. Reinhard Zimmermann, *Die Kunsttheorie von Wassily Kandinsky* (Berlin: Gebr. Mann, 2002).
37. Mark Roskill, *Klee, Kandinsky and the Thought of Their Time: A Critical Perspective* (Urbana: University of Illinois Press, 1992), s. 54 vd.
38. Marc, Jawlensky diğerleri için bkz. Armin Zweite, haz., *The Blue Rider in the Lenbachhaus Munchen: Masterpieces by Franz Marc, Vassily Kandinsky, Gabriele Munter, Alexei Jawlensky, August Macke, Paul Klee* (Münih: Prestel, 1989), s. 29 ve 194.
39. W. Kandinsky, *Uber das Geistige in der Kunst*, Bern: Benteli, 1952.
40. Bkz. Esther da Costa Meyer ve Fred Wasserman, haz., *Schoenberg, Kandinsky, and the Blue Rider* (New York: Jewish Museum; Londra: Scala, 2003), s. 79–94 soyutlama ve serbest bırakılmış uyumsuzluk arasında doğrudan bir bağlantı için. Ayrıca bkz. Gerald N. Izenberg, *Modernism and Masculinity: Mann, Wedekind, Kandinsky through World War I* (Chicago ve Londra: University of Chicago Press, 2000), böl. 2 ve 3, Wedekind ve soyutlama, Thomas Mann ve cinsellik arasında doğrudan bir bağlantı için.

Bölüm 28: Berlin İşgüzarı

1. David Clay Large, *Berlin* (New York: Basic Books, 2000), s. 1.
2. A.g.e., s. 2.
3. Gordon A. Craig, *Theodor Fontane: Literature and History in the Bismarck Reich* (Oxford: Oxford University Press, 1999). Bkz. Fontane'ın kendi Bismarck görüşü için s. 96 vd.
4. A.g.e., s. 109. Large, *Berlin*, s. 7.
5. Large, *Berlin*, s. 9.
6. Ulrike Laufer ve Hans Ottmeyer, *Grunderzeit 1848–1871: Industrie & Lebenstraume zwischen Vormarz und Kaiserreich* (Dresden: Sandstein, 2008), bankalar için s. 95 vd.
7. Large, *Berlin*, s. 14.
8. Fritz Stern, *Gold and Iron: Bismarck, Bleichroder, and the Building of the German Empire* (New York: Knopf, 1977), s. 106 vd.
9. Large, *Berlin*, s. 18–19.
10. A.g.e., s. 20.
11. Godela Weiss-Sussex ve Ulrike Zitzlsperger, haz., *Berlin: Kultur und Metropole in den zwanziger und seit den neunziger Jahren* (Münih: Iudicium, 2007). Bkz. Berlin "mitinin" incelenmesi için s. 183–194 ve Berlin'in görsel olarak hatırlanma biçimi için s. 155-167.
12. Heinz Ohff, *Theodor Fontane: Leben und Werk* (Münih: Piper, 1995), s. 363–368.
13. Large, *Berlin*, s. 24–26.
14. Ohff, *Theodor Fontane*, s. 368.
15. Large, *Berlin*, s. 49–50.
16. Christian von Krockow, *Kaiser Wilhelm II und seine Zeit: Biographie einer Epoche* (Berlin: Siedler, 1999), s. 92–114 ve 163–184. Ayrıca bkz. Christopher Clark, *Kaiser Wilhelm* (Harlow: Longman, 2000).
17. Large, *Berlin*, s. 59–60.

18. John C. G. Rohl, *Wilhelm II: Der Aufbau der persönlichen Monarchie 1888–1900* (Münih: C. H. Beck, 2001), s. 221–231.
19. Annika Mombauer ve Wilhem Deist, haz., *The Kaiser: New Research on Wilhelm II's Role in Imperial Germany* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003).
20. Large, *Berlin*, s. 63.
21. Hans Daiber, *Gerhart Hauptmann oder der letzte Klassiker* (Viyana-Münih-Zürih: Fritz Molden, 1971), s. 47–59.
22. Margaret Sinden, *Gerhart Hauptmann: The Prose Plays* (Toronto: University of Toronto Press, 1957), "avam" hakkında oyunlar için s. 149 vd.
23. Eberhard Hilscher, *Gerhart Hauptmann* (Berlin: Verlag der Nation, 1969), s. 131–154.
24. Hauptmann'ın Brahms'a mektupları için bkz. Martin Machatzke, haz., *Gerhart Hauptmann: Tagebucher, 1897 bis 1905* (Frankfurt am Main: Propylaen, 1987), s. 545 vd. ve 594 vd.
25. Rohl, *Wilhelm II*, s. 1008–1016. Large, *Berlin*, s. 64.
26. Helene Thimig-Reinhardt, *Wie Max Reinhardt lebte* (Percha am Stamberger See: R. S. Schulz, 1973), s. 77–87.
27. Oliver M. Sayler, *Max Reinhardt and His Theatre* (New York: Brentano's, 1924), s. 92.
28. Franz Herre, *Kaiser Wilhelm II: Monarch zwischen den Zeiten* (Köln: Kiepenheuer & Witsch, 1993).
29. Large, *Berlin*, s. 65.
30. Strauss'un Bulow ile ilişkisi için bkz. Willi Schuh ve Franz Trenner, *Correspondence: Hans von Bulow and Richard Strauss*, İng. çev. Anthony Gishford (Londra: Boosey & Hawkes, 1955), s. 68, (hayata geçirilemeyen) bir İbsen oyununu operaya dönüştürme planı da dahildir.
31. Gisold Lammel, *Adolph Menzel und seine Kreise* (Dresden: Verlag der Kunst, 1993), özellikle s. 152–153'teki resimler.
32. Large, *Berlin*, s. 69.
33. A.g.e., s. 73.
34. A.g.e., s. 71.
35. Georg Bruhl, *Die Cassirers: Streiter fu r den Impressionismus* (Leipzig: Edition Leipzig, 1991). Bkz. Paul için s. 105 vd.
36. Peter Paret, *The Berlin Secession: Modernism and Its Enemies in Imperial Germany* (Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 1980), s. 39.
37. Nell Roslund Walden, *Herwarth Walden: Ein Lebensbild* (Berlin: F. Kupferberg, 1963), s. 45 vd.
38. Magdalena M. Moeller, *Die "Brucke": Meisterwerke aus dem Brucke-Museum Berlin* (Münih: Hirmer, 2000), s. 1–40. Ayrıca bkz. Carol S. Eliel, *The Apocalyptic Landscapes of Ludwig Meidner* (Münih: Prestel, 1989).
39. Wilhelm von Bode, *Mein Leben* (Berlin: H. Reckendorf, 1930).
40. Bkz. Wilhelm von Bode, *Rembrandt und seine Zeitgenossen: Charakterbilder der grossen Meister der hollandischen und flamischen Malerschule im siebzehnten Jahrhundert* (Leipzig: E. A. Seemann, 1923), akademik çalışmalarının bir örneği olarak.
41. Bernhard Maaz, haz., *Nationalgalerie Berlin: Das 19 Jahrhundert; Bestandskatalog der Skulpturen* (Leipzig: Seemann, 2006), s. 20 vd.
42. Large, *Berlin*, s. 77.
43. A.g.e., s. 81.

BÖLÜM 29: KAHRAMANLAR İLE TACİRLER ARASINDA BÜYÜK SAVAŞ

1. Maureen Healy, *Vienna and the Fall of the Habsburg Empire* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), s. 2.
2. Matthew Stibbe, *German Anglophobia and the Great War, 1914–1918* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), s. 49. Elias, *The Germans*, s. 181.
3. Roger Chickering, *Imperial Germany and the Great War, 1914–1918* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), s. 134.
4. Stibbe, *German Anglophobia*, s. 50.

5. A.g.e., s. 51.
6. A.g.e., s. 52.
7. A.g.e., s. 54.
8. Hans Heinz Krill, *Die Rankerenaissance: Max Lenz und Erich Marcks; Ein Beitrag zum historisch-politischen Denken in Deutschland, 1880–1935* (Berlin: de Gruyter, 1962), s. 6–12 ve Lenz için 67–69, milliyetçilik fikirleri için 174–187; Marcks için s. 42 vd.; Birinci Dünya Savaşı propagandasındaki rolü için s. 211 vd.
9. Meinecke için bkz. Stefan Meinecke, *Friedrich Meinecke: Personlichkeit und politisches Denken bis zum Ende des ersten Weltkrieges* (Berlin: de Gruyter, 1995); ayrıca Stibbe, *German Anglophobia*, s. 63.
10. Arden Bucholz, haz. ve İng. çev., *Delbruck's Modern Military History* (Lincoln, Neb. ve Londra: University of Nebraska Press, 1997).
11. Anton Mirko Koktanek, *Oswald Spengler in seiner Zeit* (Münih: Beck, 1968), s. 183. Ayrıca bkz. H. Stuart Hughes, *Oswald Spengler: A Critical Estimate* (New York: Scribners, 1952), s. 57.
12. Detlef Felken, *Oswald Spengler: Konservativer Denker zwischen Kaiserreich und Diktatur* (Münih: Beck, 1988), s. 68–76.
13. Marchand, *Down from Olympus*, s. 240.
14. Stibbe, *German Anglophobia*, s. 74.
15. A.g.e., s. 75.
16. A.g.e., s. 78.
17. Volker Berghahn, *Perspectives on History* (the American Historical Association gazetesi, 10 Eylül 2007): http://www.historians.org/perspectives/issues/2000/0003/0003mem/cfm.
18. A.g.e.
19. Fritz Stern, *Failure of Illiberalism*, s. 152. Bkz. on yıl sonra konunun yeniden ele alınması için Fritz Fischer, *World Power or Decline: The Controversy over Germany's Aims in the First World War*, İng. çev. Lancelot L. Farrar, Robert Kimber ve Rita Kimber (New York: W. W. Norton, 1974). "Vatana ihanet" s. viii'de ele alınmıştır.
20. Martha Hanna, *The Mobilization of Intellect: French Scholars and Writers during the Great War* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1996), s. 8.
21. Hanna, *Mobilization of Intellect*, s. 12.
22. Stuart Wallace, *War and the Image of Germany: British Academics, 1914–1918* (Edinburgh: John Donald, 1988), s. 7.
23. A.g.e., s. 38. Ariel Roshwald ve Richard Stites, haz., *European Culture and the Great War: The Arts, Entertainment, and Propaganda* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), s. 44.
24. Hanna, *Mobilization of Intellect*, s. 22.
25. Marchand, *Down from Olympus*, s. 245–246.
26. A.g.e., s. 258.
27. John Dewey, *German Philosophy and Politics* (New York: Henry Holt, 1915), s. 35.
28. A.g.e., s. 14.
29. A.g.e., s. 17.
30. A.g.e., s. 30–31.
31. A.g.e., s. 45.
32. A.g.e., s. 37.
33. A.g.e., s. 62–63.
34. A.g.e., s. 73.
35. A.g.e., s. 100.
36. George Santayana, *Egotism in German Philosophy* (Londra: J. M. Dent, 1916), s. xiii.
37. A.g.e., s. xviii.
38. A.g.e., s. 170.
39. A.g.e., s. 62.
40. A.g.e., s. 89.
41. A.g.e., s. 103.
42. A.g.e., s. 130.
43. A.g.e., s. 168.

44. Trevor Dupuy, *A Genius for War* (Londra: Macdonald and Jane's, 1977), s. 5. David Stone, in *Fighting for the Fatherland: The Story of the German Soldier from 1648 to the Present Day* (Londra: Conway, 2006), bununla birlikte, savaşın sonuna doğru Almanların birliklerini Fransızlardan çok daha fazla taze askerle yenileyebildiğini söyler. "Mart 1918'in ortalarında yaklaşık 200 Alman tümeni, Almanların en azından tarihi kaderlerini gerçekleştirmelerini sağlayacak o son ezici darbeyi indirmeye hazırdı" (s. 284). Sonra "arkadan hançerlenme" yaşandı.
45. Dupuy, *Genius for War*, s. 177.
46. Alexander Watson, *Enduring the Great War: Combat, Morale and Collapse in the German and British Armies, 1914–1918* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), s. 240.
47. Dupuy, *Genius for War*, s. 7.
48. A.g.e., s. 9–10.
49. David Charles, *Between Genius and Genocide: The Tragedy of Fritz Haber, Father of Chemical Warfare* (Londra: Jonathan Cape, 2005), s. 156–157.

Bölüm 30: Babasız Bir Çocuk İçin Dua: Mağluplar Kültürü

1. Watson, *Modern Mind/Terrible Beauty*, s. 152. (Bu bölümün başlığı şu kitaptan alınmıştır: Wolfgang Schivelbusch, *The Culture of Defeat: On National Trauma, Mourning and Recovery* [Londra: Granta, 2003].)
2. Patrick Bridgwater, *The German Poets of the First World War* (Londra: Croom, Helm, 1985), Önsöz. Roshwald ve Stites, haz., *European Culture*, s. 32.
3. Karl Ludwig Schneider, *Der bildhafte Ausdruck in den Dichtungen Georg Heyms, Georg Trakls und Ernst Stadlers: Studien zum lyrischen Sprachstil des deutschen Expressionismus* (Heidelberg: C. Winter, 1961); Eduard Lachmann, *Kreuz und Abend: Eine Interpretation der Dichtungen Georg Trakls* (Salzburg: O. Muller, 1954).
4. Bridgwater, *German Poets*, s. 16.
5. A.g.e., s. 191.
6. A.g.e., s. 169.
7. Jeremy Adler, haz., *August Stramm: Alles ist Gedicht; Briefe, Gedichte, Bilder, Dokumente* (Zürih: Arche, 1990), şiirler için s. 95 vd., savaştan fotoğrafları için s. 9 vd.
8. Francis Sharp, "herhangi bir milletten ya da dilden çok az şairin yirminci yüzyıl savaşlarının yol açtığı katliamla böylesine dingin bir şiirsellikle hesaplaştığını" söylüyor. Francis Sharp, *The Poet's Madness: A Reading of Georg Trakl* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1981), s. 188.
9. Bridgwater, *German Poets*, s. 171.
10. A.g.e., s. 44.
11. A.g.e., s. 172.
12. A.g.e.
13. Roshwald ve Stites, haz., *European Culture*, film için s. 38–39, Toller için s. 50, Kraus için s. 150–151.
14. Deirdre Bair, *Jung: A Biography* (Londra: Little, Brown, 2004), s. 207, 257.
15. A.g.e., s. 316–321. William McGuire, *The Freud/Jung Letters: The Correspondence between Sigmund Freud and C. G. Jung*, İng. çev. Ralph Manheim ve R. F. C. Hull (Londra: Hogarth Press: Routledge & Kegan Paul, 1974).
16. Paul Lerner, "Rationalising the Therapeutic Arsenal: German Neuropsychiatry in World War I," Berg ve Cocks, haz., *Medicine and Modernity*, s. 121–128.
17. David R. Oldroyd, *Thinking about the Earth* (Londra: Athlone Press, 1996), s. 250.
18. Roger M. McCoy, *Ending in Ice: The Revolutionary Idea and Tragic Expedition of Alfred Wegener* (Oxford: Oxford University Press, 2006), s. 31.
19. Joachim Schulte ve diğerleri, haz., *Ludwig Wittgenstein: Philosophische Untersuchungen: Kritischgenetische Edition* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2001). Güzel bir giriş.
20. Gordon Baker, *Wittgenstein, Frege and the Vienna Circle* (Oxford: Basil Blackwell, 1988), s. 51 vd. ve 101 vd.
21. Pasquale Frascella, *Understanding Wittgenstein's Tractatus* (Londra: Routledge, 2007), böl. 2, 4 ve 6.

22. Baker, *Wittgenstein*, s. 101 vd.
23. Simon Glendinning, *The Idea of Continental Philosophy* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006), s. 282 vd.
24. Herman, *The Idea of Decline*, s. 228.
25. Watson, *Modern Mind/Terrible Beauty*, s. 171–172.
26. Detlef Felken, *Oswald Spengler: Konservativer Denker zwischen Kaiserreich und Diktatur* (Münih: Beck, 1988), s. 58 vd.
27. Watson, *Modern Mind/Terrible Beauty*, s. 173.
28. A.g.e.
29. Walter Lacquer, *New York Times Book Review*, 15 Mayıs 1983, s. 1.
30. Hayman, *Thomas Mann*, s. 289.
31. Lacquer, *New York Times Book Review*, s. 2.
32. A.g.e.
33. A.g.e.
34. Eugen Egger, *Hugo Ball: Ein Weg aus dem Chaos* (Otten: Otto Walter, 1951), s. 41 vd.
35. Tom Sandqvist, *Dada East: The Romanians of Cabaret Voltaire* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 2006), s. 90 vd. Ayrıca bkz. Dominique Noguez, *Lenine dada: Essai* (Paris: Robert Laffont, 1989).
36. Peter Schifferli, haz., *Dada: Die Geburt des Dada; Dichtung und Chronik der Grunder/Mit Photos und Dokumenten. [In Zusammenarbeit mit] Hans Arp, Richard Huelsenbeck [und] Tristan Zara* (Zurich: Im Verlag der Arche, 1957). Leah Dickerman, makaleler Brigid Doherty ve diğerleri, *Dada: Zurich, Berlin, Hanover, Cologne, New York, Paris* (Washington, D.C.: National Gallery of Art in Association with Distributed Art Publishers, 2005).
37. Eric Robertson, *Arp: Painter, Poet, Sculptor* (Londra: Yale University Press, 2006), s. 36 vd.
38. Dorothea Dietrich, *The Collages of Kurt Schwitters: Tradition and Innovation* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), s. 37 vd. Ayrıca bkz. Kate Traumann Steinitz, *Kurt Schwitters: Erinnerungen aus den Jahren, 1918–30* (Zürih: Arche, 1963).
39. Walter Mehring, *Berlin Dada: Eine Chronik mit Photos und Dokumenten* (Zürih: Arche, 1959).
40. Uwe M. Schneede, *George Grosz: His Life and Work*, İng. çev. Susanne Flatauer (Londra: Gordon Fraser, 1979), s. 14–15.
41. Matthias Eberle, *World War I and the Weimar Artists: Dix, Grosz, Beckmann, Schlemmer* (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 1985), s. 1–21.
42. Wolfgang Schivelbusch, *The Culture of Defeat: On National Trauma, Mourning and Recovery*, İng. çev. Jefferson Chase (Londra: Granta, 2003), s. 247.
43. Norbert Elias, *The Germans: Power Struggles and the Development of Habitus in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, haz. Michael Schroter, İng. çev. Eric Dunning ve Stephen Mennell (Cambridge: Polity Press, 1996), s. 7.

Bölüm 31: Weimar: "Benzeri Görülmemiş Zihinsel Uyanıklık"

1. Otto Freundlich, *Before the Deluge: A Portrait of Berlin in the 1920s* (Londra: Harper, 1995), s. 175. 1920'lerde Berlin'in mükemmel fotoğrafları için bkz. Rainer Metzger, *Berlin in the Twenties: Art and Culture 1918–1933* (Londra: Thames & Hudson, 2007), muhtelif yerlerde. Elias, *The Germans*, s. 214 vd.
2. Örneğin bkz. Hans-Jurgen Buderer, *Neue Sachlichkeit: Bilder auf der Suche nach der Wirklichkeit; Figurative Malerei der zwanziger Jahre* (Münih: Prestel, 1994) ve Barbel Schrader, *The Golden Twenties: Art and Literature in the Weimar Republic*, İng. çev. Katherine Vanovitch (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 1988).
3. Ian Roberts, *German Expressionist Cinema: The World of Light and Shadow* (Londra: Wallflower, 2008), s. 25, Wiene hakkında yeni arşiv araştırması sunuyor.
4. S. S. Prawer, *Caligari's Children: The Film as Tale of Terror* (Oxford and New York: Oxford University Press, 1980), s. 8 vd.
5. Gropius için bkz. Kathleen James-Chakraborty, haz., *Bauhaus Culture: From Weimar to the Cold War* (Minneapolis, Minn. ve Londra: University of Minnesota Press, 2006), s. 26 vd.

6. Lutz Schobe ve Wolfgang Thoner, *Stiftung Bauhaus Dessau: Die Sammlung* (Ostfildern-Ruit: Hatje, 1995), s. 29 vd.
7. A.g.e., s. 32–33.
8. Lee Congden, *Exile and Social Thought: Hungarian Exiles in Germany and Austria, 1919–1933* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1991), s. 181.
9. Dick Geary, *Karl Krautsky* (Manchester: Manchester University Press, 1987), s. 58.
10. Rolf Wiggershaus, *Die Frankfurter Schule: Geschichte, theoretische Entwicklung, politische Bedeutung* (Münih: Hanser, 1986), s. 36 vd.
11. Wiggershaus, *Die Frankfurter Schule*, s. 55 ile 123 arasında ana karakterlerin portrelerini içerir.
12. Robert E. Norton, *Secret Germany: Stefan George and His Circle* (Ithaca, N.Y. ve Londra: Cornell University Press, 2002), s. 688. Ayrıca bkz. Thomas Karlauf, *Stefan George: die Entdeckung des Charisma; Biographie* (Münih: Karl Blessing, 2007).
13. Judith Ryan, *Rilke, Modernism and Poetic Tradition* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), s. 111.
14. Rilke'nin Freud'a borcu için bkz. Adrian Stevens ve Fred Wagner, haz., *Rilke und die Moderne: Londoner Symposion* (Münih: Iudicium, 2000), s. 49 vd.
15. Joseph Mileck, *Hermann Hesse: Biography and Bibliography* (Berkeley ve Londra: University of California Press, 1977), Cilt 1, s. 4.
16. Karl Corino, *Robert Musil: Eine Biographie* (Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt, 2003), s. 993 vd. Bkz. David S. Luft, *Eros and Inwardness in Vienna: Weininger, Musil, Doderer* (Chicago ve Londra: University of Chicago Press, 2003), genel arka plan için s. 115–125.
17. Kafka ile Musil arasındaki bağlantılar için bkz. Reiner Stach, *Kafka: The Decisive Years*, İng. çev. Shelley Frisch (New York: Harcourt, 2005), s. 401–412.
18. Wolfgang Jeske, *Lion Feuchtwanger oder der arge Weg der Erkenntnis: Eine Biographie* (Stuttgart: Metzler, 1984), s. 238 vd.
19. Christine Barker and R. W. Last, *Erich Maria Remarque* (Londra: Oswald Wolff, 1979), s. 13.
20. Hilton Tims, *Erich Maria Remarque: The Last Romantic* (Londra: Constable, 2003), s. 53.
21. Barker ve Last, *Erich Maria Remarque*, s. 60.
22. John Willert, *The New Sobriety: 1917–1933; Art and Politics in the Weimar Period* (Londra: Thames & Hudson, 1978), s. 193.
23. Barker ve Last, *Erich Maria Remarque*, s. 151–152. James, *Cultural Amnesia*, s. 55 ve 400.
24. Andreas Jacob, *Grundbegriffe der Musiktheorie Arnold Schonbergs* (Hildesheim: Olms, 2005), Cilt 1, s. 374. Kessler için bkz. Harry Kessler, *Berlin in Lights: The Diaries of Harry Kessler* (New York: Grove, 2000).
25. Freundlich, *Before the Deluge*, s. 180.
26. Ross, *The Rest Is Noise*, s. 206–207.
27. John Jarman, *The Music of Alban Berg* (Londra ve Boston: Faber, 1979), s. 15 vd. ve 80 vd. Bkz. Kathryn Bailey, *The Life of Webern* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), zamanın Almanya'sındaki müzik kültürü hakkında daha fazla ayrıntı için s. 116 vd.
28. Ross, *The Rest Is Noise*, s. 207.
29. O zamanki diğer Amerikan etkileri için bkz. Elizabeth Harvey, "Culture and Society in Weimar Gremany: The Impact of Modernism and Mass Culture," Mary Fulbrook, haz., *Twentieth-Century Germany: Politics, Culture and Society 1918–1990* (Londra: Arnold, 2001), s. 62.
30. Hans Mayer, *Brecht* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1996), s. 323 vd.
31. Walter Lacquer, *Weimar, A Cultural History, 1918–1933* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1974), s. 153.
32. John Fuegi, *Brecht & Co.: Biographie* (Hamburg: Europaische Verlagsanstalt, 1997), s. 271 vd.
33. Ross, *The Rest Is Noise*, s. 192.
34. Foster Hirsch, *Kurt Weill on Stage: From Berlin to Broadway* (New York: Knopf, 2002), s. 12. Ayrıca bkz. Jurgen Schebera, *Kurt Weill 1900–1950: Eine Biographie in Texten, Bildern und Dokumenten* (Mainz: Schott, 1990), s. 77 vd.
35. Keith Bullivant, haz., *Culture and Society in the Weimar Republic* (Manchester: Manchester University Press, 1997), Brecht ile Alfred Doblin'in *Berlin Alexanderplatz*'daki farklılıkları için s. 50 vd.

36. Bkz. Thomas J. Saunders, *Hollywood in Berlin: American Cinema and Weimar Germany* (Berkeley ve Londra: University of California Press, 1994), yazar burada 1920'lerde Almanya'nın film üretiminde Amerika'yı geçmek üzere olduğunu savunur.
37. Dietrich Scheunemann, haz., *Expressionist Film: New Perspectives* (Rochester, N.Y.: Camden House, 2003), s. 25.
38. A.g.e., s. 38.
39. Harvey, "Culture and Society," s. 68 vd.
40. Patrick McGilligan, *Fritz Lang: The Nature of the Beast* (Londra: Faber, 1997), s. 148.
41. Charlotte Chandler, *Nobody's Perfect: Billy Wilder; A Personal Biography* (New York ve Londra: Simon & Schuster, 2002), s. 60.
42. Luzi Korngold, *Erich Wolfgang Korngold: ein Lebensbild* (Vienna: Elisabeth Lafite, 1967), s. 62 vd.
43. Carl Zuckmayer, *A Part of Myself*, İng. çev. Richard ve Clara Winston (Londra: Secker & Warburg, 1970), s. 32.
44. Marlene Dietrich, *ABC meines Lebens* (Berlin: Blanvalet, 1963). Özellikle Hollywood ve Billy Wilder'in altındaki maddelere bakınız.
45. Guido Knopp, *Hitler's Women—and Marlene*, İng. çev. Angus McGeoch (Stroud: Sutton, 2003), s. 266.

BÖLÜM 32: WEİMAR: YİRMİNCİ YÜZYIL FİZİK, FELSEFE VE TARİHİNİN ALTIN ÇAĞI

1. John Cornwell, *Hitler's Scientists* (Londra: Viking, 2003; Penguin, 2004), s. 111.
2. A.g.e., s. 114.
3. Charles s. Enz, *No Time to Be Brief: A Scientific Biography of Wolfgang Pauli* (Oxford: Oxford University Press, 2002), s. 84 vd.
4. David C. Cassidy, *Uncertainty: The Life and Science of Werner Heisenberg* (New York: W. H. Freeman, 1992), s. 127 vd.
5. Leo Corry, *David Hilbert and the Axiomatisation of Physics (1898–1918): From Grundlagen der Geometrie to Grundlagen der Physik* (Dordrecht: Kluwer, 2004).
6. Nancy Thorndike Greenspan, *The End of the Certain World* (New York: Wiley, 2005).
7. Einstein iki tür bilimsel teori olduğunu düşünüyordu - yerçekimi ve ivme arasındaki eşdeğerlik gibi, gerçekliğin temel ilkelerden "ortaya çıktığı" "ilkeli" teoriler ve kuantum teorisi gibi, altta yatan ilkenin henüz bulunamadığı "yapıcı" teoriler. Einstein'ın felsefi görüşlerine olan ilgi son zamanlarda giderek artmaktadır. Bkz. Amanda Gefter, "Power of the Mind," *New Scientist* 2529 (10 Aralık 2005): 54--55.
8. Cornwell, *Hitler's Scientists*, s. 104.
9. Walter Isaacson, *Einstein: His Life and Universe* (New York ve Londra: Simon & Schuster, 2007).
10. Cornwell, *Hitler's Scientists*, s. 110.
11. Glyn Jones, *The Jet Pioneers: The Birth of Jet-Powered Flight* (Londra: Methuen, 1989), s. 41–49.
12. A.g.e., s. 142 vd.
13. Corry, *David Hilbert*.
14. John W. Dawson Jr., *Logical Dilemmas: The Life and Work of Kurt Godel* (Wellesley, Mass.: A.K. Peters, 1997), s. 55.
15. Watson, *Modern Mind/Terrible Beauty*, s. 271. Dahası, Roger Penrose'un da belirttiği üzere, Gödel'in "açık uçlu matematiksel sezgisi, fiziğin mevcut yapısıyla temelde uyumsuzdur."
16. Michael Stoltzner ve Thomas Uebel, haz., *Wiener Kreis: Texte zur wissenschaftlichen Weltauffassung von Rudolf Carnap, Otto Neurath, Moritz Schlick, Philipp Frank, Hans Hahn, Karl Menger, Edgar Zilsel und Gustav Bergmann* (Hamburg: Meiner, 2006). Bkz. giriş, s. ix–civ, 315 vd. ve Carnap için s. 362 vd., Gödel için s 503 vd.
17. Ben Rogers, *A. J. Ayer* (Londra: Chatto & Windus, 1999), s. 86.
18. A.g.e.
19. A.g.e., s. 87.

20. Paul Arthur Schilpp, *The Philosophy of Rudolf Carnap* (La Salle, Ill.: Open Court; Londra: Cambridge University Press, 1963), özellikle s. 183 vd., 385 vd. ve 545 vd. Ayrıca bkz. A. W. Carus, *Carnap and Twentieth-Century Thought: Explication and Enlightenment* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), s. 91–108 ve 185–207.
21. Şu eseri kullandım: Rudiger Safranski, *Ein Meister aus Deutschland: Heidegger und seine Zeit* (Münih: Hanser, 1994), s. 145 vd.
22. Michael Grossheim, *Von Georg Simmel zu Martin Heidegger: Philosophie zwischen Leben und Existenz* (Bonn ve Berlin: Bouvier, 1991), s. 14–18.
23. Michael E. Zimmerman, *Heidegger's Confrontation with Modernity: Technology, Politics, and Art* (Bloomington: Indiana University Press, 1990).
24. Max Scheler, *The Nature of Sympathy*, İng. çev. Peter Heath, giriş W. Stark (Londra: Routledge & Kegan Paul, 1954), s. 96–102.
25. A.g.e.
26. Konumlandırmak için Cassirer bkz. Michael Friedman, *A Parting of the Ways: Carnap, Cassirer, and Heidegger* (Chicago: Open Court, 2000), s. 1–10 ve 129–144.
27. O yıl İsviçre'nin Davos kasabasında Martin Heidegger ile ünlü bir tartışmaya katıldı ve Heidegger'in *Varlık ve Zaman*'ı yayınlamasından bir yıl kadar sonra Kant üzerine kozlarını paylaştılar. Safranski, *Meister aus Deutschland*, s. 183–188.
28. Ernst Cassirer, *Philosophie der symbolischen Formen, Text und Anmerkungen bearbeitet von Claus Ronsenkarnz* (Hamburg: Felix Meiner, 2001), s. 43 vd. ve 193.
29. Silvia Ferretti, *Cassirer, Panofsky and Warburg: Symbol, Art, and History*, İng. çev. Richard Pierce (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 1989), s. 122 vd.
30. Percy Ernst Schramm, *Hitler, the Man and the Military Leader*, İng. çev. ve giriş yazısı Donald S. Detwiler (Londra: Allen Lane, Penguin Press, 1972), s. 9.
31. Alain Boureau, *Kantorowicz: Stories of a Historian*, İng. çev. Stephen G. Nichols ve Gabrielle M. Spiegel, önsöz Martin Jay (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2001), s. 2.
32. Norbert Elias, *The Germans*.
33. Son zamanlarda Elias üzerine yapılan çalışmalarda bir patlama yaşandı. Bkz. Richard Kilminster, *Norbert Elias: Post-Philosophical Sociology* (New York ve Abingdon: Routledge, 2007), Elias ve Weimar kültürü üzerine bir bölüm (s. 10-14), Elias ve Mannheim üzerine bir bölüm ve *Uygarlık Süreci*'ne ayrılmış bir bölüm bulunmaktadır. Ayrıca bkz. Stephen Menell, *Norbert Elias: Civilisation and the Human Self-Image* (Oxford: Basil Blackwell, 1989), "Spor ve Şiddet", "Uygarlık ve Uygarlıktan Uzaklaşma", "Katılım ve Kopuş" bölümleriyle.
34. Peter Schafer ve Gary Smith, *Gershom Scholem: Zwischen den Disziplinen* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1995).
35. Susan A. Handelman, *Fragments of Redemption: Jewish Thought and Literary Theory in Benjamin, Scholem, and Levinas* (Bloomington: Indiana University Press, 1991), s. 109 vd.

Bölüm 33: Weimar: "Çözüm Bekleyen Bir Problem

1. Peter Gay, *Freud: A Life for Our Times* (Londra: MAX, 2006), s. 546.
2. Watson, *Modern Mind/Terrible Beauty*, s. 273.
3. Paul-Laurent Assoun, *Freud and Nietzsche*, İng. çev. Richard L. Collier Jr.(Londra: Athlone Press, 2000), s. 70–82 ve 137–156.
4. Renos K. Papadopoulos ve diğerleri, *Jung in Modern Perspective* (Hounslow, Middlesex: Wildwood, 1984), s. 203.
5. Bernard J. Paris, *Karen Horney: A Psychoanalyst's Search for Self-understanding* (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 1994), s. 92 vd.
6. George L. Mosse, *The Crisis of German Ideology: Intellectual Origins of the Third Reich* (New York: H. Fertig, 1998).
7. Nietzsche ve Darwin için bkz. John Richardson, *Nietzsche's New Darwinism* (Oxford: Oxford University Press, 2004), s. 78 vd., 81 vd., 95 vd. ve 146 vd. Gregory Moore, *Nietzsche, Biology, and Metaphor* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), s. 115 vd., Nietzsche ve "kaygı çağı" için.

8. Hitler ve Nietzsche için bkz. Jacob Golomb ve Robert S. Wistrich, haz., *Nietzsche, Godfather of Fascism? On the Uses and Abuses of Philosophy* (Princeton, N.J. ve Oxford: Princeton University Press, 2002), s. 90–106.
9. Bkz. Moore, *Nietzsche, Biology*, "İktidarın Psikolojisi" için bir bölüm bulunmaktadır.
10. Bkz. Charles R. Bambach, *Heidegger's Roots: Nietzsche, National Socialism, and the Greeks* (Ithaca, N.Y. ve Londra: Cornell University Press, 2003) anavatan mitleri için s. 12 vd. ve Heidegger'in *Mitteleuropa* kavramı için s. 112 vd.
11. Frank-Lothar Kroll, *Utopie als Ideologie: Geschichtsdenken und politisches Handeln im Dritten Reich* (Paderborn: Schoningh, 1998), s. 72–77.
12. Roger Griffin, *Modernism and Fascism: The Sense of a Beginning under Mussolini and Hitler* (Basingstoke: Palgrave, 2007).
13. Fritz Stern, *The Politics of Cultural Despair* (Berkeley ve Londra: University of California Press, 1961/1974), s. 184.
14. A.g.e., s. 189.
15. A.g.e., s. 191–192.
16. A.g.e., s. 194–196.
17. A.g.e., s. 220.
18. A.g.e., s. 257–259.
19. Anthony Phelan, haz., *The Weimar Dilemma: Intellectuals in the Weimar Republic* (Manchester: University of Manchester Press, 1985), özellikle Keith Bullivant, "The Conservative Revolution," s. 47–70. Ayrıca bkz. Jeffrey Herf, *Reactionary Modernism: Technology, Culture and Politics in Weimar and the Third Reich* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984), s. 109. Elias, *The Germans*, s. 212.
20. Watson, *Modern Mind/Terrible Beauty*, s. 300.
21. Bernd Widdig, *Culture and Inflation in West Germany* (Berkeley ve Londra: University of California Press, 2001), s. 140.
22. Ernst Reinhard Piper, *Alfred Rosenberg: Hitlers Chefideologe* (Münih: Karl Blessing, 2005), *Mythus* için s. 179 vd.
23. A.g.e., s. 212–231. Ayrıca bkz. Cecil Robert, *The Myth of the Master Race: Alfred Rosenberg and Nazi Ideology* (Londra: Batsford, 1972).
24. Julien Benda, *The Treason of the Learned*, İng. çev. Richard Aldington (Boston: Beacon, 1955), s. xxi.
25. A.g.e., s. 13–14.
26. A.g.e., s. 18.
27. A.g.e., s. 30–32.
28. A.g.e., s. 41.
29. A.g.e., s. 42.
30. A.g.e., s. 55–59.
31. A.g.e., s. 86.
32. A.g.e., s. 104.
33. A.g.e., s. 116.
34. A.g.e., s. 117–120.
35. A.g.e., s. 141,
36. A.g.e., s. 145–147.
37. Çağdaş tepkiler için bkz. Robert J. Niess, *Julien Benda* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1956), s. 168 vd.

Bölüm 34: Nazi Estetiği: "Kahverengi Dönüşüm"

1. Frederic Spotts, *Hitler and the Power of Aesthetics* (Londra: Hutchinson, 2002), s. 11–15.
2. A.g.e., s. 152 ve 156.
3. Ernst Barlach'ın sürekli kavgası için bkz. Peter Paret, *An Artist against the Third Reich: Ernst Barlach, 1933–1938* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), s. 77–108 ve 110 vd.

4. Linz'in sanat ve mimari ile dönüştürülmesi konusundaki fikirleri için bkz. Hanns Christian Lohr, *Das braune Haus der Kunst: Hitler und der "Sonderauftrag Linz"; Visionen, Verbrechen, Verluste* (Berlin: Akademie-Verlag, 2005), s. 1–18.
5. Peter Adam, *The Arts of the Third Reich* (Londra: Thames & Hudson, 1992), s. 129 vd., "The Visualisation of National Socialist Ideology." Ayrıca bkz. Berthold Hinz, *Art in the Third Reich*, İng. çev. Robert ve Rita Kimber (Oxford: Basil Blackwell, 1980).
6. Paret, *An Artist against the Third Reich*, s. 109–138, özellikle "Alman olmayan sanatı" tartışır.
7. Münih'te kapandıktan sonra, dejenere sanat sergisi Berlin'e ve diğer bazı Alman şehirlerine gitti. Bu sergi tek seferlikti ama Alman Sanat Evi sergisi 1945'e kadar her yıl düzenlenmeye devam etti. Rudolf Herz, *Hoffmann & Hitler: Fotographie als Medium des Fuhrer-Mythos* (Münih: Klinkhardt & Biermann, 1994), s. 170 vd. ve 260 vd. Führer'in görsel olarak nasıl sunulduğuna dair mükemmel bir çalışma.
8. Victor Klemperer, *The Language of the Third Reich: A Philologist's Notebook*, İng. çev. Martin Brady (New York: Continuum, 2000/2006), s. 63.
9. A.g.e., s. 72.
10. Mimaride Yunan ideali hala hüküm sürüyordu. Bkz. Alex Scobie, *Hitler's State Architecture: The Impact of Classical Antiquity* (University Park ve Londra: Pennsylvania State University Press for the College Art Association, 1990), Hitler ve klasik antikite için s. 1 vd., Speer'in "yıkım değeri" teorisi için 93 vd.
11. Jay Baird, *To Die for Germany: Heroes in the Nazi Pantheon* (Bloomington ve Indianapolis: University of Indiana Press, 1992), s. 161.
12. Oron J. Hale, *The Captive Press in the Third Reich* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1964), s. 67 vd. ve basının kontrolü için 76–93.
13. Baird, *To Die for Germany*, s. 132.
14. A.g.e., s. 133.
15. A.g.e., s. 137.
16. Ayrıca bkz. Jay W. Baird, *Hitler's War Poets: Literature and Politics in the Third Reich* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008).
17. Baird, *To Die for Germany*, s. 154.
18. A.g.e., s. 157.
19. A.g.e., s. 167.
20. Mary-Elizabeth O'Brien, *Nazi Cinema as Enchantment: The Politics of Entertainment in the Third Reich* (Rochester, N.Y.: Camden House, 2005), s. 118 vd. ve 160 vd. Radyo ile ilgili olarak, 1936 kışında Alman yayın otoritesi gelecekteki programların ana özelliğinin "neşe yaratmak ve toplumu sağlamlaştırmak" olduğunu duyurmuştur. Bu planın bir parçası da "Köylülük ve Manzara" genel başlığı altında "tarımsal haberlerle birlikte" Alman köylülüğüne ilişkin yayınları içeriyordu.
21. Antje Ascheid, *Hitler's Heroines: Stardom and Womanhood in Nazi Cinema* (Philadelphia: Temple University Press, 2003), bölüm 2, 3 ve 4.
22. Baird, *To Die for Germany*, s. 200.
23. A.g.e., s. 186–192.
24. Karl-Heinz Schoeps, *Literature and Film in the Third Reich* (Rochester, N.Y.: Camden House, 2004). Çok yararlı göndermeler vardır.
25. Baird, *To Die for Germany*, s. 197.
26. Almanya dışındaki filmlerde Nazi etkisi için bkz. Roel Vande Winkel ve David Welch, haz., *Cinema and the Swastika: The International Expansion of Third Reich Cinema* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007), Brezilya, Hırvatistan, Yunanistan, Norveç ve Amerika Birleşik Devletleri'ne kadar uzanan Nazi etkisinin izini sürer s. 306 vd. 1933-1940 dönemindeki Alman-Amerikan film ilişkileri hakkında daha fazla tartışma için bkz. Sabina Hake, *Popular Cinema of the Third Reich* (Austin: University of Texas Press, 2001), s. 128–148.
27. Erik Levi, *Music in the Third Reich* (Londra: Macmillan, 1994), s. 71.
28. Michael H. Kater, *The Twisted Muse: Musicians and Their Music in the Third Reich* (New York and Oxford: Oxford University Press, 1997), s. 14–21.
29. Levi, *Music in the Third Reich*, s. 40.

30. Buna ek olarak, Alman müziğinin ırksal bir unsuru bulunduğunu (Nordik kökenli olduğunu, örneğin Beethoven'ın müziğinde temsil edilen kahramanlık erdemlerine yalnızca Nordik ırkların sahip olduğunu) göstermeyi amaçlayan birkaç "bilimsel" çalışma da vardı. Karl Blessinger tarafından 1939'da yayınlanan bir monografide, Alman müziğinin Mendelssohn, Meyerbeer ve Mahler aracılığıyla üç aşamada gerilediği iddia ediliyordu. Ortak noktalarının ne olduğunu tahmin edene mükafat yok. Levi, *Music in the Third Reich*, s. 53–56.
31. Levi, *Music in the Third Reich*, s. 70.
32. Michael H. Kater, *Composers of the Nazi Era: Eight Portraits* (New York ve Oxford: Oxford University Press, 2000), s. 197–198.
33. Hindemith için bkz. Kater, *Composers of the Nazi Era*, böl. 2. Carl Orff için bkz. s. 111 ve Hans Pfitzner için s. 144.
34. Kater, *The Twisted Muse*, s. 22–39. Levi, *Music in the Third Reich*, s. 118.
35. Levi, *Music in the Third Reich*, s. 179.
36. A.g.e., s. 181.
37. Kater, *The Twisted Muse*, s. 41–42.
38. Brigitte Hamann, *Winifred Wagner: A Life at the Heart of Hitler's Bayreuth*, İng. çev. Alan Bance (Londra: Granta, 2005).
39. Kater, *The Twisted Muse*, s. 188 vd. Furtwangler'ın kavgası için bkz. Fred K, Prieberg, *Trial of Strength: Wilhelm Furtwangler and the Third Reich*, İng. çev. Christopher Dolan (Londra: Quartet, 1991), bölüm 2 ve 3.
40. Levi, *Music in the Third Reich*, s. 203. Ayrıca bkz. Misha Aster, *Das "Reichsorchester": Die Berliner Philharmoniker und der Nationalsozialismus* (Münih: Siedler, 2007).
41. Glen W. Gadberry, haz., *Theatre in the Third Reich: The Pre-war Years* (New York: Greenwood, 1995), s. 2.
42. A.g.e., s. 6–9.
43. A.g.e., s. 124.
44. A.g.e., s. 103.
45. A.g.e., s. 115.
46. A.g.e., s. 81.
47. Nazilerin kadın modası hakkında da söyleyecekleri vardı. Bkz. Irene Guenther, *Nazi Chic?: Fashioning Women in the Third Reich* (Oxford: Berg, 2004), özellikle bölüm 5 Alman giyim endüstrisinin "arındırılması" üzerine.
48. Armin Strohmeyr, *Verlorene Generation: Dreissig vergessene Dichterinnen und Dichter des "anderen Deutschland"* (Zürih: Atrium, 2008), hicivciler, şarkı sözü yazarları, sosyalistler ve tarihçilerden oluşan "kayıp kuşak" için.

BÖLÜM 35: NAZİ YÖNETİMİNDE BİLİMSEL ARAŞTIRMA: "NESNELLİK DİYE BİR ŞEY YOKTUR"

1. Steven P. Remy, *The Heidelberg Myth: The Nazification and De-Nazification of a German University* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2002), s. 16.
2. A.g.e., s. 22.
3. A.g.e., s. 24.
4. A.g.e., s. 43.
5. A.g.e., s. 26.
6. Claudia Koonz, *The Nazi Conscience* (Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 2003), s. 196.
7. Remy, *Heidelberg Myth*, s. 33. Elias, *The Germans*, s. 383.
8. Remy, *Heidelberg Myth*, s. 50.
9. Philipp Lenard, "The Limits of Science," George L. Mosse, haz., *Nazi Culture: Intellectual, Cultural and Social Life in the Third Reich*, İng. çev. Salvator Attanasia, vd. (Madison: University of Wisconsin Press, 1966), s. 201–205.
10. Remy, *Heidelberg Myth*, s. 56.

11. A.g.e., s. 60.
12. Koonz, *Nazi Conscience*, s. 205.
13. Remy, *Heidelberg Myth*, s. 84.
14. James R. Dow ve Hannjost Lixfeld, haz., *The Nazification of an Academic Discipline: Folklore in the Third Reich* (Bloomington: Indiana University Press, 1994).
15. George S. Williams, *The Longing for Myth in Germany: Religious and Aesthetic Culture from Romanticism to Nietzsche* (Chicago: University of Chicago Press, 2004), s. 1.
16. Dow and Lixfeld, haz., *Nazification*, s. 21.
17. Fritz Joachim Raddatz, *Gottfried Benn, Leben, niederer Wahn: Eine Biographie* (Berlin: Propylaen, 2001), s. 48 vd.
18. Dow and Lixfeld, haz., *Nazification*, s. 42–46.
19. A.g.e., s. 57–59.
20. A.g.e., s. 80.
21. A.g.e., s. 189 vd ve 198.
22. Peter Padfield, *Himmler: Reichsfuhrer-SS* (Londra: Macmillan, 1990), s. 166 vd.
23. Christopher Hale, *Himmler's Crusade: The True Story of the 1938 Nazi Expedition into Tibet* (Londra: Bantam Press, 2003), s. 207 vd.
24. A.g.e., s. 211.
25. A.g.e., s. 233.
26. Cornwell, *Hitler's Scientists*, s. 25.
27. A.g.e., s. 30–32.
28. A.g.e., s. 130–131.
29. Albert Einstein, *The Born-Einstein Letters: Friendship, Politics, and Physics in Uncertain Times; Correspondence between Albert Einstein and Max and Hedwig Born from 1916 to 1955 with Commentaries by Max Born*, İng. çev. Irene Born (Basingstoke: Macmillan, 2005), s. 113 vd.
30. Roger Highfield ve Paul Carter, *The Private Lives of Albert Einstein* (Londra: Faber & Faber, 1993), Einstein'ın daha kişisel zorluklarının daha az bilinen detayları için s. 240–241.
31. Cornwell, *Hitler's Scientists*, s. 130. Einstein'a alışılmadık bir bakış için bkz. Dennis s. Ryan, haz., *Einstein and the Humanities* (New York ve Londra: Greenwood Press, 1987), göreliliğin ahlaki sonuçları, göreliliğe şiirsel tepkiler ve görelilik ve psikoloji üzerine bölümlerle.
32. Cornwell, *Hitler's Scientists*, s. 140.
33. Michael H. Kater, *Doctors under Hitler* (Chapel Hill: Universty of North Carolina Press, 1989), s. 19 vd. ve 63 vd.
34. A.g.e., s. 177 vd. Ayrıca bkz. Charles McClelland, "Modern German Doctors: A Failure of Professionalisation?" Berg ve Cocks, haz., *Medicine and Modernity*, s. 81–97.
35. Geoffrey Cocks, *Psychotherapy in the Third Reich: The Goring Institute* (New York ve Oxford: Oxford University Press, 1985), s. 53–60. Ayrıca bkz. Laurence A. Rickels, *Nazi Psychoanalysis* (Minneapolis ve Londra: University of Minnesota Press, 2002).
36. Cocks, *Psychotherapy*, s. 87.
37. Jarrell C. Jackman ve Carla M. Borden, *The Muses Flee Hitler: Cultural Transfer and Adaptation, 1930–1945* (Washington, D.C.: Smithsonian Institution Press, 1983), s. 205 vd.
38. A.g.e., s. 25.
39. A.g.e.
40. David Simms, "The Fuhrer Factor in German Equations," review of Sanford L. Segal, *Mathematicians under the Nazis* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2003), *Times Higher Education Supplement*, 17 Eylül 2004, s. 28.
41. Sanford L. Segal, *Mathematicians under the Nazis* adlı kitabında hiçbir matematikçinin Direniş'te yer almadığını, Nasyonal Sosyalistlerin aslında matematiğe çok az ilgi duyduğunu, Otto Blumenthal'in 1939'a kadar *Mathematische Annalen*'in editörü olarak kaldığını ancak 1944'te Theresienstadt'ta öldüğünü bildirmektedir. Koruması gereken Yahudi bir oğlu olan Heinrich Behnke, "Friedrich Hirzenbruch yönetiminde Alman matematiğinin savaş sonrası canlanmasına ön ayak olacak" bir "birkaç karmaşık değişken okulu" kurmayı başarmıştır. Ayrıca bkz. Jackman ve Borden, haz., *Muses Flee Hitler*, s. 221 vd.
42. Cornwell, *Hitler's Scientists*, s. 168.

43. A.g.e., s. 170.
44. Werner Heisenberg, *Physics and Beyond: Encounters and Conversations*, İng. çev. Arnold J. Pomeranz (New York: Harper & Row, 1971), s. 166.
45. Otto Hahn, *A Scientific Autobiography*, İng. çev. ve ed. Willy Ley (Londra: McGibbon & Kee, 1967), s. 85.
46. Otto Hahn, *My Life*, İng. çev. Ernst Kaiser ve Eithne Wilkins (Londra: Macdonald, 1970), s. 149.
47. Otto Frisch, *What Little I Remember* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979), s. 120 vd.
48. Cornwell, *Hitler's Scientists*, s. 208–210.
49. Watson, *Modern Mind/Terrible Beauty*, s. 392–393.
50. A.g.e.
51. Rudolf Peierls, *Atomic Histories* (Woodbury, N.Y.: American Institute of Physics, 1997), s. 187–194.
52. Koonz, *Nazi Conscience*, s. 58.
53. A.g.e. Ayrıca bkz. Clemens Kauffmann, *Leo Strauss zur Einführung* (Hamburg: Junius, 1997).
54. Gotz Aly ve Susanne Heim, *Architects of Annihilation: Auschwitz and the Logic of Destruction* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1991), s. 58.
55. A.g.e., s. 54.
56. A.g.e., s. 61.
57. A.g.e., s. 86.
58. A.g.e., s. 95.
59. A.g.e., s. 179.
60. A.g.e., s. 166.
61. Ulf Schmidt, *Karl Brandt: The Nazi Doctor; Medicine and Power in the Third Reich* (Londra: Hambledon Continuum, 2007), s. 125 vd.

Bölüm 36: Teologların Alacakaranlığı

1. Şu kitabı kullandım: Brian Moynahan, *The Faith* (Londra: Aurum, 2002), s. 675.
2. A.g.e.
3. F. X. J. Homer, "The Fuhrer's Faith: Hitler's Sacred Cosmos," F. X. J. Homer ve Larry D. Wilcox, haz., *Germany and Europe in the Era of Two World Wars: Essays in Honour of Oron James Hale* (Charlottesville: University Press of Virginia, 1986), s. 61–78.
4. Alistair McGrath, *The Making of Modern German Christology: From the Enlightenment to Pannenberg* (Oxford: Blackwell, 1986), s. 5.
5. Wilhelm Pauck, *Harnack and Troeltsch: Two Historical Theologians* (New York: Oxford University Press, 1968), Troeltsch'in Harnack'ın cenazesindeki konuşması için s. 117.
6. McGrath, *Making of Modern German Christology*, s. 61.
7. Franz L. Neumann ve diğerleri, *The Cultural Migration: The European Scholar in America* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1953), s. 140.
8. Johannes Hemleben, *Rudolf Steiner und Ernst Haeckel* (Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben, 1965), s. 38 vd. Geoffrey Ahern, *Sun at Midnight: The Rudolf Steiner Movement and the Western Esoteric Tradition* (Wellingborough: Aquarian Press, 1984), s. 87 vd.
9. Ahern, *Sun at Midnight*, s. 64.
10. Bkz. 1922'de Viyana'da düzenlenen kongreye dair Guenther Wachsmuth, *The Life and Works of Rudolf Steiner: From the Turn of the Century to His Death* (New York: Whittier, 1955), s. 445.
11. Bruce L. McCormack, *Karl Barth's Critically Dialectical Theology: Its Genesis and Development, 1909–1936* (Oxford: Clarendon Press, 1995), "yüzyılın başındaki teolojik durum" hakkında bir açıklama için s. 38 vd.
12. Martin Rumscheidt, *Revelation and Theology: An Analysis of the Barth-Harnack Correspondence of 1923* (Cambridge: Cambridge University Press, 1972), s. 31–34 ve 75–78.
13. Eberhard Busch, *Karl Barth: His Life from Letters and Autobiographical Texts*, İng. çev. John Bowden (Londra: SCM Press, 1976), s. 38 vd.
14. McGrath, *Making of Modern German Christology*, s. 94.

15. Busch, *Karl Barth*, s. 92 vd. ve 117 vd.
16. Zdravko Kujundzija, *Boston Collaborative Encyclopaedia of Western Theology*, Barth'a dair madde, s. 16. http://people.bu.edu/wwildman/bce/.
17. Busch, *Karl Barth*, s. 120 vd. McCormack, *Karl Barth's Critically Dialectical Theology*, s. 209 vd.
18. McCormack, *Karl Barth's Critically Dialectical Theology*, s. 371. Kimlyn J. Bender, *Karl Barth's Christological Ecclesiology* (Aldershot: Ashgate, 2005), s. 95 vd.
19. Busch, *Karl Barth*, s. 245.
20. Kujundzija, *Boston Collaborative Encyclopaedia*, s. 17.
21. McCormack. *Karl Barth's Critically Dialectical Theology*, s. 449.
22. Martin Evang, *Rudolf Bultmann in seiner Fruhzeit* (Tübingen: Mohr [Paul Siebeck], 1988), s. 211 vd. Bernd Jaspert, haz., *Karl Barth–Rudolf Bultmann Letters, 1922–1966*, İng. çev. Geoffrey W. Bromley (Edinburgh: T&T Clark, 1982).
23. John MacQuarrie, *The Scope of Demythologising: Bultmann and His Critics* (Londra: SCM Press, 1960), s. 65 vd. ve 151 vd.
24. David L. Edwards, "Rudolf Bultmann: Scholar of Faith," *Christian Century*, 1–8 Eylül 1976, s. 728–730. McGrath, *Making of Modern German Christology*, s. 135.
25. MacQuarrie, *Scope of Demythologising*, s. 186 vd.
26. Busch, *Karl Barth*, s. 141.
27. Erich Fromm, Sidney Hook ve diğerleriyle bağlantıları ve psikoloji ile sosyolojiyi "ruhsal boşluk" ile karşılaştırması için bkz. Raymond F. Bulman, *A Blueprint for Humanity: Paul Tillich's Theology of Culture* (Lewisburg: Bucknell University Press, 1981), özellikle s. 128 vd.
28. Sabine Leibholz-Bonhoeffer, *The Bonhoeffers: Portrait of a Family* (Londra: Sidgwick & Jackson, 1971), s. 17.
29. Barth'a borcu için bkz. Ronald Gregor Smith, *World Comes of Age: A Symposium on Dietrich Bonhoeffer* (Londra: Collins, 1967), s. 93 vd.
30. Eberhard Bethge, *Dietrich Bonhoeffer: Theologe. Christ. Zeitgenosse* (Münih: Kaiser, 1967), s. 183 vd.
31. A.g.e., s. 1036.
32. A.g.e., s. 803–811. Ayrıca bkz. Eberhard Bethge, *Bonhoeffer: Exile and Martyr* (Londra: Collins, 1975).
33. James Brabazon, *Albert Schweitzer: A Biography* (Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press, 2000), s. 64 vd.
34. A.g.e., s. 110 vd.
35. A.g.e., s. 443 vd.
36. Maurice Friedman, *Encounter on the Narrow Ridge: A Life of Martin Buber* (New York: Paragon House, 1991).
37. Moynahan, *Faith*, s. 678.
38. Ernst Christian Helmreich, *The German Churches under Hitler: Background, Struggle, and Epilogue* (Detroit: Wayne State University Press, 1979), s. 123. J. S. Conway, *The Nazi Persecution of the Churches, 1933–1945* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1968), s. 2.
39. Richard Steigmann-Gall, *The Holy Reich* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), s. 1.
40. A.g.e., s. 6.
41. A.g.e., s. 37.
42. A.g.e., s. 42.
43. A.g.e., s. 234.
44. A.g.e., s. 111.
45. Robert s. Ericksen, *Theologians under Hitler* (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 1985), s. 52.
46. A.g.e., page 56.
47. Paul Althaus, *Die Ethik Martin Luthers* (Gutersloh: Gutersloher Verlagshaus G. Mohn, 1965).
48. Ericksen, *Theologians under Hitler*, s. 103.
49. Emanuel Hirsch, *Das Wesen des reformatorischen Christentums* (Berlin: de Gruyter, 1963), s. 105 vd. Ericksen, *Theologians*, s. 155–165.
50. Moynahan, *Faith*, s. 680.
51. James Bentley, *Martin Niemoller* (Oxford: Oxford University Press, 1984), s. 81 vd. ve 143 vd.

Bölüm 37: Alman Savaş Dönemi Biliminin Meyveleri, Başarısızlıkları ve Rezilliği

1. Remy, *Heidelberg Myth*, s. 85–86.
2. A.g.e., s. 95–96.
3. Örneğin Alfred Weber, 1935 yılında 423 sayfalık bir çalışma yayınlamıştır, *Kulturgeschichte als Kultursoziologie* (Münih: Piper).
4. Fritz Ernst, Burgonyalı Cesur Karl (1433-77) hakkında şu satırları içeren bir makale yazdı: "Onda eksik olan şey dengeydi ... Nefret ve hırsın kendisini tüketmesine müsaade etti ama bundan kalıcı bir güç elde edemedi. Bu yüzden hiçbir zaman içsel bir özgürlüğe sahip olmadı ... temel askeri hatalarına rağmen kendisini büyük bir saha komutanı olarak gördü." Remy, *Heidelberg Myth*, s. 113.
5. Remy, *Heidelberg Myth*, s. 222–223.
6. A.g.e., s. 231.
7. Cassidy, *Uncertainty*, s. 420.
8. A.g.e., s. 435. Ayrıca bkz. Rainer Karlsch, *Hitlers Bombe: Die geheime Geschichte der deutschen Kernwaffenversuche* (Münih: Deutsche Verlags-Anstalt, 2005), s. 72 Houtermanlar için.
9. Paul Lawrence Rose, *Heisenberg and the Nazi Atomic Bomb Project: A Study in German Culture* (Berkeley ve Londra: University of California Press, 1998).
10. Karlsch, *Hitlers Bombe*, s. 54 vd. ve 107 vd.
11. Eduard Schonleben, *Fritz Todt, der Mensch, der Ingenieur, der Nationalsozialist: Ein Bericht uber Leben und Werk* (Oldenburg: G. Stalling, 1943), s. 108 vd.
12. Cornwell, *Hitler's Scientists*, s. 317.
13. Cassidy, *Uncertainty*, "Alman Fiziği" üzerine bir bölüm için s. 397 vd. Ayrıca bkz. Karlsch, *Hitlers Bombe*, s. 266–270. Karlsch, Almanların Berlin'in dışında bir köy olan Gottow'da gerçekten bir atom reaktörü inşa ettiğini ve Mart 1945'te Rugens adasında bir cihazı test ettiğini iddia eder.
14. Speer Alman atom bombası projesini iptal etmiş olsa da Müttefikler bunu bilmiyordu ve 1944'teki D-Day çıkarması sırasında Manhattan Projesi'nin komutanı General Leslie Groves, Almanların "çıkarma yapan birliklerimize karşı aşılmaz bir radyoaktif savunma hazırlayacağından" endişe ediyordu. Bu gerçekleşmedi ve ilerleyen birlikleri takip etmek ve Almanların bilimsel başarılarını araştırmak üzere kurulan Hollandalı göçmen bilim adamı Samuel Goudsmit yönetimindeki özel Alsos grubu, Berlin'deki enstitü Svabya Alpleri'ndeki Haigerloch'ta daha güvenli bir yere taşınmış olmasına rağmen, bomba araştırmalarının Müttefiklerin çok gerisinde olduğunu kısa sürede keşfetti. Alsos ayrıca Alman atom fizikçilerinden üçünün, Walter Gerlach, Kurt Diebner ve Karl Wirtz'in uranyum ve ağır sularının bir kısmını Haigerloch'a naklettiklerini, ancak geri kalanını Alman başkentinde bıraktıklarını ve 24 Nisan 1945'te Müttefiklerin dehşeti ve Stalin'in memnuniyetiyle NKVD (İçişleri Halk Komiserliği) tarafından keşfedildiğini keşfetti. Cornwell, *Hitler's Scientists*, s. 334.
15. Cornwell, *Hitler's Scientists*, s. 253.
16. A.g.e., s. 289.
17. Erik Bergaust, *Satellite* (Londra: Lutterworth Press, 1957), s. 28, Oberth'in daha fzla fikri için.
18. Cornwell, *Hitler's Scientists*, s. 256.
19. Steven Rose, haz., *C. B. W. Chemical and Biological Warfare: London Conference on C. B. W.* (Londra ve Toronto: Harrap, 1968), muhtelif yerlerde.
20. Şu eseri kullandım: Diarmuid Jeffreys, *Hell's Cartel: I.G. Farben and the Making of Hitler's War Machine* (Londra: Bloomsbury, 2008), böl. 10 ve 12. Ayrıca bkz. Stephan H. Lindner, *Inside IG Farben: Hoechst during the Third Reich*, İng. çev. Helen Schoop (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), chap. 4.4, s. 307 vd. Farben'in insan denekler üzerinde ilaç deneyleri için.
21. Jeffreys, *Hell's Cartel*, s. 321 vd.
22. Diğer birçok mahkumun gözlerine boya enjekte edilmiş ya da zehirlerin ne kadar çabuk etki ettiğini görmek için zehirli mermilerle vurulmuşlardır. Ute Deichman, *Biologists under Hitler*, İng. çev. Thomas Dunlap (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1996).
23. Franz M. Wuketits, *Konrad Lorenz: Leben und Werk eines grossen Naturforschers* (Münih: Piper, 1990), s. 108 vd.

24. Alex Nisbett, Lorenz'in 1976 tarihli biyografisinde, bu olayın öznesine karşı çok daha nazik bir versiyonunu verir. Alex Nisbett, *Konrad Lorenz* (Londra: Dent & Sons, 1976), s. 78–79. 1988'de Lorenz *The Waning of Humaneness*, İng. çev. Robert Warren Kickert (Londra: Unwin Hyman), hiçbir ironi belirtisi olmaksızın basmıştır. İlk olarak 1983 yılında Almanca yayınlanmıştır.
25. İlkin 1927 yılında Almanya'da yayınlanan *Human Heredity* (İnsan Kalıtımı) adlı ders kitabında Fischer "İnsanoğlundaki Irksal Farklılıklar" üzerine bir bölüm yazmış, Fritz Lenz ise "İnsanoğlunun Önde Gelen Irkları Arasındaki Psikolojik Farklılıklar" üzerine yazmıştır.
26. Üçüncü Reich'ta kısırlaştırma ve ötenazi etrafında dönen tıbbi, hukuki ve ahlaki meselelere mükemmel bir genel bakış ve birçok yararlı gönderme için bkz. Gisela Bock, "Sterilisation and 'Medical' Massacres in National Socialist Germany: Ethics, Politics and the Law," Berg ve Cocks, haz., *Medicine and Modernity*, s. 149–172.
27. Dupuy, *Genius for War*, s. 253.

Bölüm 38: Sürgün ve Açık Yol

1. Rakamlar konusunda, örneğin bkz. Donald Peterson Kent, *The Refugee Intellectual* (New York: Columbia University Press, 1953), s. 11–16; Jean-Michel Palmier, *Weimar in Exile: The Anti-Fascist Emigration in Europe and America*, İng. çev. David Fernbach (Londra: Verso, 2006), s. 11–15. Volkmar von Zuhlsdorff, *Hitler's Exiles: The German Cultural Resistance in America and Europe*, İng. çev. Martin H. Bott (Londra: Continuum, 2004).
2. Artık Alman mülteciler üzerine kapsamlı bir literatür vardır, farklı kitapların içeriği arasında epeyce örtüşme söz konusudur. Bu kitabın 39'uncu 40'ıncı bölümlerinde, mültecilerin Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık'ta uzun vadeli kültürel ve entelektüel etkisi ele alınır ve benim ana kaynaklarım orada verilir. Önereceğimiz diğer çalışmalara gelince: Steffen Pross, *In London treffen wir uns wieder* (Berlin: Eichborn, 2000), Almancadaki en iyi değerlendirme olup sırf bu nedenle yararlıdır. Charmian Brinson ve diğerleri, haz., *"England? Aber wo liegt es?": Deutsche und österreichische Emigranten in Grossbritannien* (Münih: Iudicium, 1996). Reinhold Brinkmann ve Christoph Wolff, haz., *Driven into Paradise: The Musical Migration from Nazi Germany to the United States* (Berkeley ve Londra: University of California Press, 1999), Korngold hakkında (s. 223 ve sonrası) ve Black Mountain College hakkında (s. 279) iyi bir bölüm içerir. Tom Ambrose, *Hitler's Loss: What Britain and America Gained from Europe's Cultural Exiles* (Londra: Peter Owen, Avrupa Yahudi Yayınları Birliği ile işbirliğiyle, 2001). Mülteci Akademisyenlere Yardım Kurulu, yakınlarda şu eserde anılmıştır Jeremy Seabrook, *The Refugee and the Fortress: Britain and the Flight from Tyranny* (Londra: Palgrave Macmillan, 2008).
3. Varian Fry, *Surrender on Demand* (Boulder, Colo.: Johnson Books, 1997) ve Andy Marino, *American Pimpernel: The Man Who Saved the Artists on Hitler's Death List* (Londra: Hutchinson, 1999).
4. Rosemary Sullivan, *Villa Air-Bel: The Second World War, Escape, and a House in France* (Londra: John Murray, 2006), s. 83 vd. ve 251 vd.
5. Watson, *Modern Mind/Terrible Beauty*, s. 356.
6. A.g.e., s. 357. Tarihçi Lawrence Wechsler, film yıldızlarının evlerini gösteren daha geleneksel haritanın aksine, entelektüellerin ve akademisyenlerin adreslerini gösteren "alternatif" bir Hollywood haritası hazırlayacak kadar ileri gitmiştir.
7. Colin Loader, *The Intellectual Development of Karl Mannheim: Culture, Politics, and Planning* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), s. 19. Mannheim ayrıca George Routledge tarafından yayınlanan ve yazarları arasında Chicago'da siyaset bilimi profesörü olan Harold Lasswell, E. F. Schumacher, Raymond Firth, Erich Fromm ve Edward Shils'in de bulunduğu geniş bir kitap serisi olan Uluslararası Sosyoloji ve Toplumsal Yeniden Yapılanma Kütüphanesi'nin editörü oldu.
8. Loader, *Intellectual Development*, s. 162.
9. Thomas K. McCraw, *Prophet of Innovation: Joseph Schumpeter and Creative Destruction* (Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 2007), s. 248.
10. Yuichi Shionoya, *Schumpeter and the Idea of Social Science: A Metatheoretical Study* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), s. 124.

11. McCraw, *Prophet of Innovation*, s. 255.
12. Stephen F. Frowen, haz., *Hayek: Economist and Social Philosopher; A Critical Retrospect*, Basingstoke: Macmillan, 1997, s. 63 vd ve 237 vd.
13. Andrew Gamble, *Hayek: The Iron Cage of Liberty* (Cambridge: Polity Press, 1996), s. 59 vd.
14. Malachi Haim Hacohen, *Karl Popper, the Formative Years, 1902–1945: Politics and Philosophy in Interwar Vienna* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), s. 186 vd.
15. Anthony O'Hear, haz., *Karl Popper: Philosophy and Problems* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s. 45 vd. ve 75 vd.
16. Hacohen, *Karl Popper*, s. 383 vd.
17. O'Hear, haz., *Karl Popper*, s. 225.
18. Watson, *Modern Mind/Terrible Beauty*, s. 374–375.
19. James, *Cultural Amnesia*, s. 48 vd.
20. Martin Mauthner, *German Writers in French Exile* (London and Portland, Ore.: Valentine Mitchell, in association with the European Jewish Publication Society, 2007), s. 58. Clive James'in Walter Benjamin'i şık bir şekilde reddetmesi için bkz. *Cultural Amnesia*, s. 47–55.
21. Mauthner, *German Writers*, s. 60.

Bölüm 39: "Dördüncü Reich": Alman Düşüncesinin Amerika Üzerindeki Etkisi

1. Allan Bloom, *The Closing of the American Mind* (Londra: Penguin, 1987), s. 148–149.
2. A.g.e., s. 152.
3. Franz L. Neumann ve diğerleri, *The Cultural Migration: The European Scholar in America* (Philadelphia: Pennsylvania University Press, 1953), s. 34–35.
4. Kültürel/bilimsel alanlarda seçkin Alman mülteciler/sürgünler üzerine genel göndermeler, Bölüm 38, Not 2'de verilmiştir. Bunlara şu eklenebilir: Jean Michel Palmier, *Weimar in Exile: The Antifascist Emigration in Europe and America*, İng. çev. David Fernbach (Londra: Verso, 2006), 600 sayfayı aşan çok sağlam, sistematik bir araştırma olup basın, yayıncılık ve edebiyat, tiyatro, akademisyenler ve savaş sırasında Hollywood üzerine bölümler içerir. Erhard Bahr ve Carolyn See, *Literary Exiles & Refugees in Los Angeles: Papers Presented at a Clark Library Seminar, 14 April 1984* (Los Angeles: William Andrews Clark Memorial Library, 1988), kitabında biri Weimar sürgünleri, biri İngiliz göçmenler üzerine iki bölüm vardır. Hartmut Lehmann ve James J. Sheehan, haz., *An Interrupted Past: German-speaking Refugee Historians in the United States after 1933* (Washington, D.C. ve Cambridge: Alman Tarih Enstitüsü ve Cambridge University Press, 1991), Stratejik Hizmetler Ofisi'ndeki (OSS) Alman tarihçiler üzerine bir bölüm ve Hajo Holborn, Ernst Kantorowicz ve Theodor Mommsen üzerine bölümler içerir. Mitchell G. Ash ve Alfons Sollner, haz., *Forced Migration and Scientific Change: Emigre German-speaking Scientists and Scholars after 1933* (Washington, D.C. ve Cambridge: Alman Tarih Enstitüsü ve Cambridge University Press, 1996), övgüyü hak edecek şekilde ayrıntılıdır. Joachim Radkau, *Die deutsche Emigration in den USA* (Düsseldorf: Bertelsmann Universitätsverlag, 1971). Helge Pross, *Die deutsche akademische Emigration nach den Vereinigten Staaten 1933–1941* (Berlin: Dunker & Humblot, 1955).
5. Anthony Heilbut, *Exiled in Paradise: German Refugee Artists and Intellectuals in America, from the 1930s to the Present* (Berkeley: University of California Press, 1983 ve yeni bir ekle 1997), s. 44, 46, 51 ve 65.
6. A.g.e., s. 77.
7. A.g.e., s. 130.
8. A.g.e.
9. Lewis A. Coser, *Refugee Scholars in America: Their Impact and Their Experiences* (New Haven, Conn. ve Londra: Yale Univesity Press, 1984), s. 35.
10. A.g.e., s. 47.
11. Lawrence J. Friedman, *Identity's Architect: A Biography of Erik H. Erikson* (Londra: Free Association Books, 1999), s. 157.
12. A.g.e., s. 149 vd.

13. A.g.e., s. 156.
14. Nina Sutton, *The Other Side of Madness*, İng. çev. David Sharp ve yazar (Londra: Duckworh, 1995), s. 120 vd. Ayrıca bkz. Bruno Bettelheim, *Recollections and Reflections* (Londra: Thames & Hudson, 1990).
15. Sutton, *Other Side of Madness*, s. 269.
16. Heilbut, *Exiled in Paradise*, s. 209.
17. Sutton, *Other Side of Madness*, s. 168 vd.
18. Coser, *Refugee Scholars*, s. 70.
19. Lawrence Wilde, *Erich Fromm and the Quest for Solidarity* (New York: Palgrave Macmillan, 2004), s. 19–36.
20. Coser, *Refugee Scholars*, s. 72.
21. Daniel Burston, *The Legacy of Erich Fromm* (Cambridge, Mass. ve Londra: Harvard University Press, 1991), "normallik patolojisi" için s. 133 vd.
22. Paul Robinson, *The Freudian Left: Wilhelm Reich, Geza Roheim, Herbert Marcuse* (Ithaca, N.Y. ve Londra: Cornell University Press, 1990), "Freudyen radikalizm" üzerine böl. 1.
23. David Seelow, *Radical Modernism and Sexuality: Freud, Reich, D. H. Lawrence and Beyond* (New York and Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005), s. 47 vd.
24. Ash and Sollner, haz., *Forced Migration*, s. 269.
25. Hans Jonas için bkz. Hans Jonas, *Technik, Medizin und Ethik: zur Praxis des Prinzips Verantwortung* (Frankfurt am Main: Insel, 1987), modern toplumda araştırmanın rolü için s. 90 vd. ve David J. Levy, *Hans Jonas: The Integrity of Thinking* (Columbia, Mo. ve Londra: University of Missouri Press, 2002), teknoloji çağında sorumluluk için s. 77. For Lowith bkz. Karl Lowith, *My Life in Germany before and after 1933: A Report* (Londra: Athlone Press, 1994), Japonya'daki günleri için. s. 111–119.
26. Andrew Jamieson ve Ron Eyerman, *Seeds of the Sixties* (Berkeley ve Londra: University of California Press, 1994), s. 47.
27. A.g.e., s. 50.
28. Heilbut, *Exiled in Paradise*, s. 403–404.
29. A.g.e., s. 412.
30. Elisabeth Young-Bruehl, *Why Arendt Matters* (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 2006), Arendt'in 11 Eylül'den sonraki önemi için s. 73.
31. Richard Wolin ve John Abromeit, *Heideggerian Marxism/Herbert Marcuse* (Lincoln: University of Nebraska Press, 2005), s. 176 vd.
32. Timothy J. Lukes, *The Flight into Inwardness: An Exposition and Critique of Herbert Marcuse's Theory of Liberative Aesthetics* (Selinsgrove, Pa.: Susquehanna University Press, 1985), s. 46.
33. Jamieson ve Eyerman, *Seeds of the Sixties*, s. 124–125. Ayrıca bkz. Robert Pippin ve diğerleri, haz., *Marcuse: Critical Theory & the Promise of Utopia* (Londra: Macmillan Education, 1988), s. 143 vd. ve 169 vd.
34. Anne Norton, *Leo Strauss and the Politics of American Empire* (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 2004).
35. Heinrich Meier, *Carl Schmitt & Leo Strauss: The Hidden Dialogue*, İng. çev. J. Harvey Lomax (Chicago ve Londra: University of Chicago Press, 1995).
36. Daniel Tanguay, *Leo Strauss: An Intellectual Biography* (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 2007), s. 99 vd. Ayrıca bkz. Mark Blitz, *Leo Strauss, the Straussians and the American Regime* (New York: Rowman & Littlefield, 1999).
37. Mark Lilla, "The Closing of the Straussian Mind," *New York Review of Books*, November 4, 2004, s. 55–59.
38. Coser, *Refugee Scholars*, s. 205.
39. Jan-Werner Muller, *A Dangerous Mind: Carl Schmitt in Post-War European Thought* (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 2003), s. 194–206.
40. Sonraki kariyeri, kaçınılmaz olarak, belki de daha az dikkat çekiciydi; hepsi başarılı olmayan bir dizi hatıra ve danışmanlık: Örneğin, 2007'de CEO'su Conrad Black'in dolandırıcılıktan altı yıl hapis cezasına çarptırıldığı Hollinger International'ın yöneticisiydi. Kissinger'ın görev yaptığı yönetim kurulunun şirketi yeterince denetlemediği ve Black'in mahkum olduğu suçları işlemesine olanak sağladığı görüşü yaygındı.

41. Stefan Muller-Doohm, *Adorno: A Biography*, İng. çev. Rodney Livingstone (Cambridge: Polity Press, 2005), s. 267–277. Adorno'nun kendisi de biyografiyi entelektüel bir form olarak "küçümsemiştir". Ayrıca bkz. Coser, *Refugee Scholars*, s. 160.
42. Detlev Clausen, *Theodor W. Adorno: One Last Genius*, İng. çev. Rodney Livingstone (Cambridge, Mass. ve Londra: Belknap Press of Harvard University Press, 2008), Horkheimer ile tartışmaları için s. 222.
43. A.g.e., s. 135–144.
44. Muller-Doohm, *Adorno*, s. 336 vd ve 374 vd.
45. Coser, *Refugee Scholars*, s. 107.
46. A.g.e., s. 114.
47. Paul Lazarsfeld, William H. Sewell ve Harold L. Wilensky, *The Uses of Sociology* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1968).
48. Coser, *Refugee Scholars*, s. 164.
49. A.g.e., s. 166.
50. Peter Drucker, *Post-capitalist Society* (Oxford: Butterworth-Heinemann, 1993), s. 17 vd.
51. Coser, *Refugee Scholars*, s. 298.
52. A.g.e., s. 299.
53. Michael Friedman ve Richard Creath, haz., *The Cambridge Companion to Carnap* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), s. 65–80.
54. A. W. Carus, *Carnap and Twentieth-century Thought: Explication and Enlightenment* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), s. 139 vd.
55. Friedman and Creath, haz., *Cambridge Companion to Carnap*, s. 176–199.
56. Carus, *Carnap*, s. 209 vd.
57. Coser, *Refugee Scholars*, s. 304.
58. Ash and Sollner, haz., *Forced Migration*, s. 285.
59. Raymond Bulman, *A Blueprint for Humanity: Paul Tillich's Theology of Culture* (Lewisburg, Pa.: Bucknell University Press, 1981), ontolojik vs teknolojik nedenler için s. 112 vd.
60. Coser, *Refugee Scholars*, s. 318. Bkz. Jurgen Haffer, *Ornithology, Evolution, and Philosophy: The Life and Science of Ernst Mayr 1904–2005* (Berlin: Springer, 2008), Ernst Mayr hayatı ve çalışmaları için. Kempten'de doğan, Greifswald ve Berlin'de eğitim gören Mayr, özellikle evrimin sonuçları konusunda etkili bir biyoloji filozofu olmuş ve Harvard'da profesörlük yapmıştır. Öğrencileri arasında Jared Diamond da vardı.
61. Ash ve Sollner, haz., *Forced Migration*, s. 155.
62. Lehmann ve Sheehan, haz., *Interrupted Past*, bütün bu rakamlar buradandır; ayrıca bkz. Ash ve Sollner, haz., *Forced Migration*, s. 75 ve 87.
63. Hann Schissler, "Explaining History: Hans Rosenberg," s. 180 vd. ve Robert E. Lerner, "Ernst Kantorowicz and Theodor E. Mommsen," s. 188 vd., Ash ve Sollner, haz., *Forced Migration*.
64. Coser, *Refugee Scholars*, s. 279.
65. Lehman ve Sheehan, haz., *Interrupted Past*, s. 176.
66. OSS'de çalışan Alman tarihçiler için bkz. Barry M. Katz, "German Historians in the Office of Strategic Services," Ash ve Sollner, haz., *Forced Migration*, s. 136 vd.
67. Öğrencileri arasında Leonard Krieger de bulunuyordu. Gerhard A. Ritter şuna bakmıştı: "German Emigre Historians between Two Worlds: Hajo Holborn, Dietrich Gerhard, Hans Rosenberg," *German Historical Institute Bulletin* 39 (Güz 2006): 23 vd. Ayrıca bkz. Otto s. Pflanze, "The Americanisation of Hajo Holborn," Ash ve Sollern, haz., *Forced Migration*, s. 170 vd.
68. Coser, *Refugee Scholars*, s. 279.
69. Fritz Stern, *Dreams and Delusions* (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 1987), s. 327.
70. Coser, *Refugee Scholars*, s. 269.
71. A.g.e., s. 255.
72. Erwin Panofsky, *Meaning in the Visual Arts* (New York: Overlook Press, 1974), s. 332.
73. Michael Ann Holly, *Panofsky and the Foundations of Art History* (Ithaca, N.Y. ve Londra: Cornell University Press, 1984), s. 21 vd.
74. A.g.e., s. 158 vd.

75. Hans Hofmann (Giriş Sam Hunter), *Hans Hofmann*, New York: Harry N. Abrams, 1979, s. 10 dipnot.
76. Heilbut, *Exiled in Paradise*, s. 137.
77. A.g.e., s. 141.
78. A.g.e., s. 222.
79. Joseph Horowitz, *Wagner Nights: An American History* (Berkeley: University of California Press, 1994), alıntılayan Joseph Horowitz, *Artists in Exile: How Refugees from Twentieth-century War and Revolution Transformed the American Performing Arts* (New York: HarperCollins, 2008), s. xvi.
80. C. D. Innes, *Erwin Piscator's Political Theatre: The Development of Modern German Drama* (Cambridge: Cambridge University Press, 1972), s. 69. Ve bkz. George Buehler, *Berthold Brecht, Erwin Piscator: Ein Vergleich ihrer theoretischen Schriften* (Bonn: Bouvier, 1978), Brecht ve Piscator'un karşılaştırması için s. 126-131.
81. John Fuegi, *Brecht & Co.: Biographie* (Hamburg: Europaische Verlagsanstalt, 1997), s. 636–643.
82. Heilbut, *Exiled in Paradise*, s. 176. Ayrıca bkz. Ronald Speirs, haz., *Brecht's Poetry of Political Exile* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000).
83. Fuegi, *Brecht & Co.*, s. 610–611.
84. Heilbut, *Exiled in Paradise*, s. 299.
85. Bütün alıntılar şuradan: Heilbut, *Exiled in Paradise*, s. 321.
86. Peter Goodchild, *Edward Teller: The Real Dr. Strangelove* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 2004), s. 26. Ian Jacobs'un Alman bilim insanlarının göreceli değerlerine ilişkin alıntısı Andrew Roberts, *The Storm of War* (Londra: Allen Lane, 2009), s. 573.
87. Bkz. Edward Teller, *A Twentieth-century Journey in Science and Politics*, with Judith L. Shoolery (Cambridge, Mass.: Perseus Publishing, 2001), s. 177–178, ilk anlaşmazlık için. Ve bkz. Edward Teller, *Better a Shield than a Sword: Perspectives on Defense and Technology* (New York: Free Press; Londra: Collier Macmillan, 1987), s. 115 vd., Fizikte gizliliğin başlangıcı için.
88. Silvan S. Schweber, *In the Shadow of the Bomb: Bethe, Oppenheimer, and the Moral Responsibility of the Scientist* (Princeton, N.J. ve Chichester: Princeton University Press, 2000), s. 107–114. Ayrıca bkz. Kati Marton, *The Great Escape: Nine Jews Who Fled Hitler and Changed the World* (New York ve Londra: Simon & Schuster, 2007), s. 184–187.
89. Goodchild, *Edward Teller*. Neumann ve Oskar Morgenstern oyun teorisi konusunda uzmandılar ve stratejinin temellendirilmesi için önemli görülüyorlardı. Bkz. John von Neumann ve Oskar Morgenstern, *Theory of Games and Economic Behaviours* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1953), s. 46 vd. ve 587 vd. Neumann ayrıca bilgisayarların geliştirilmesine yarfım etmiştir.
90. John W. Dawson, *Logical Dilemmas: The Life and Work of Kurt Godel* (Wellesley, Mass.: A. K. Peters, 1997), s. 176–178.
91. Palle Yourgrau, *A World without Time: The Forgotten Legacy of Godel and Einstein* (New York: Basic Books, 2005), s. 94–95.
92. A.g.e., s. 6.
93. A.g.e., s. 115.
94. David Ketter ve Herbert Lauer, haz., *Exile, Science, and Bildung* (New York: Palgrave, 2005), s. 2–3.

Bölüm 40: "Majestelerinin En Sadık Düşman Yabancıları"

1. Alman sürgünlerine ilişkin genel referanslar Bölüm 38, not 2 ve Bölüm 39, not 4'te verilmiştir. Buna ek olarak, Büyük Britanya için kaynaklar arasında Gerhard Hirschfeld, haz., *Exile in Great Britain: Refugees from Hitler's Germany* (Leamington Spa: Bergs for the German Historical Institute, London, 1984), başlıklı çalışması, esas olarak siyasi ve endüstriyel etkilerle ilgilidir. William Abbey ve diğerleri, haz., *Between Two Languages: German-speaking Exiles in Great Britain*, 1933-1945 (Stuttgart: Hans-Dieter Heinz, 1995), İngiltere'yi Naziler konusunda uyarmaya çalışan Almanlar üzerine ilginç bir bölüm ve İngilizce yazan Alman yazar ve tiyatrocular üzerine bir bölüm içermektedir. Panikos Panayi, haz., *Germans in Britain since 1500* (Londra: Hambledon Press, 1996), daha uzun vadeli bir perspektif sunuyor.
2. Daniel Snowman, *The Hitler Emigres* (Londra: Chatto & Windus, 2002), s. 12–13.

3. Rudolf Bing, *5,000 Nights at the Opera* (Londra: Hamish Hamilton, 1972), s. 86.
4. Dartington için bkz. William Glock, *Notes in Advance* (Oxford: Oxford University Press, 1991), s. 57–77. Ayrıca bkz. John Hodgson, *Mastering Movement: The Life and Work of Rudolf Laban* (Londra: Methuen, 2001).
5. Rudolf Ernst Peierls, *Atomic Histories* (Woodbury, N.Y.: AIP Press, 1997), kendi rolü için s. 187 vd.
6. Snowman, *Hitler Emigres*, s. 104.
7. Georgina Ferry, *Max Perutz and the Secret of Life* (Londra: Chatto & Windus, 2007), s. 63–65.
8. Helen Fry, *The King's Most Loyal Enemy Aliens: Germans Who Fought for Britain in the Second World War* (Stroud: Sutton, 2007).
9. Snowman, *Hitler Emigres*, s. 135.
10. Charles Drazin, *Korda: Britain's Only Movie Mogul* (Londra: Sidgwick & Jackson, 2002), s. 221–229.
11. Snowman, *Hitler Emigres*, s. 135.
12. A.g.e., s. 169–170.
13. Richard Woodfield, haz., *Reflections on the History of Art: Views and Reviews* (Oxford: Phaidon, 1987), s. 231. Gombrich, Sanat Konseyi'nde sergiler direktörü olan ve Kenneth Armitage, Victor Pasmore ve William Scott üzerine yaptığı çalışmalarla çağdaş İngiliz sanatını tanıtmak için çok sayıda kitap yazan Norbert Lynton'ı (1927'de Berlin'de Loewenstein olarak doğdu) biraz gölgede bıraktı.
14. Snowman, *Hitler Emigres*, s. 276. Neurathlar için bkz. *Times* (Londra), April 18, 2009, s. 44–45.
15. E. J. Hobsbawm, *Interesting Times: A Twentieth-century Life* (Londra: Allen Lane, 2002), s. 335.
16. Ben Barkow, *Alfred Wiener and the Making of the Holocaust Library* (Londra: Valentine Mitchell, 1997). Bkz. idea kavramı için s. 51 ve 104.
17. Christhard Hoffmann, haz., *Preserving the Legacy of German Jewry: A History of the Leo Baeck Institute, 1955–2005* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2005).
18. Glock, *Notes in Advance*, s. 78–86.
19. Alison Garnham, *Hans Keller and the BBC: The Musical Conscience of British Broadcasting, 1959–1979* (Aldershot: Ashgate, 2003), s. 63 vd.
20. Örneğin bkz. Martin Esslin, *The Field of Drama: How the Signs of Drama Create Meaning on Stage and Screen* (Londra: Methuen, 1987), Shakespeare, Ibsen, Goethe, Schiller ve Beckett'a odaklanır.
21. Snowman, *Hitler Emigres*, s. 404, 408.
22. Muriel Nissel, *Married to the Amadeus: Life with a String Quartet* (Londra: Giles de la Mare, 1998), s. 7.
23. Ronald Grierson, *A Truant Disposition* (Faversham, Kent: Westgate, 1992).
24. Elisabeth Young-Bruehl, *Anna Freud: A Biography* (Londra: Macmillan, 1989), s. 246–257. Uwe Henrik Peters, *Anna Freud: Ein Leben fur das Kind* (Münih: Verlegt bei Kindler, 1979), s. 238–251.
25. Young-Bruehl, *Anna Freud*, s. 24–29.
26. A.g.e., s. 163–184.
27. Phyllis Grosskurth, *Melanie Klein: Her World and Her Work* (Londra: Hodder & Stoughton, 1986). Pearl King ve Riccardo Steiner, *The Freud-Klein Controversies, 1941–1945* (Londra: Tavistock/Routledge, 1991), Michael Balint, Edward Glover, Susan Isaacs ve John Bowlby gibi tanınmış psikiyatristlerin de katıldığı, anlaşmazlıkların enine boyuna tartışıldığı birçok toplantının uzun transkriptlerini içeriyor.
28. Julia Kristeva, *Melanie Klein*, İng. çev. Ross Guberman (New York: Columbia University Press, 2001), s. 73.
29. Richard Kilminster, *Norbert Elias: Post-philosophical Sociology* (Abingdon and New York: Routledge, 2007), s. 72 vd.
30. Norbert Elias, *The Germans*.
31. Sinisa Malesevic ve Mark Haugaard, *Ernest Gellner and Contemporary Social Thought* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), s. 125–139 and 168–186.
32. Eylül 1939'dan önce 8.000-10.000 çocuğun gönderildiği *Kindertransport* ile geldi. Bkz. Mark Harris and Deborah Oppenheimer, *Into the Arms of Strangers: Stories of the Kindertransport* (Londra: Bloomsbury, 2000) ilk elden kayıtlar ve çarpıcı fotoğraflar için.
33. Catherine Lampert, Norman Rosenthal ve Isabel Carlisle, *Frank Auerbach: Paintings and Drawings, 1954–2001* (Londra: Royal Academy of Arts, 2001), s. 111. Ayrıca bkz. Robert Hughes, *Frank Auerbach* (Londra: Thames & Hudson, 1990).

BÖLÜM 41: "BÖLÜNEN CENNET": HEİDEGGER'DEN HABERMAS VE RATZINGER'E

1. Steve Crawshaw, *An Easier Fatherland: Germany in the Twenty-first Century* (Londra: Continuum, 2004), s. 25.
2. A.g.e., s. 15.
3. Wolfgang Schivelbusch, *In a Cold Crater* (Berkeley ve Londra: University of California Press, 1998), s. 2.
4. Eva Kolinsky ve Wilfried van der Will, haz., *The Cambridge Companion to Modern German Culture* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), s. 297.
5. J. Christoph Burkle, *Hans Scharoun und die Moderne: Ideen, Projekte, Theaterbau* (Frankfurt am Main: Campus, 1986), s. 141 vd.
6. Kolinsky and van der Will, haz., *The Cambrdige Companion to Modern German Culture*, s. 299.
7. Schivelbusch, *In a Cold Crater*, s. 2.
8. A.g.e., s. 86.
9. A.g.e., s. 143–144.
10. Gina Thomas, haz., *The Unresolved Past: A Debate in German History; A Conference Sponsored by the Wheatland Foundation, Chaired and Introduced by Ralf Dahrendorf* (Londra: Weidenfeld & Nicolson in association with the Wheatland Foundation, 1990), s. 49.
11. Siegfried Kracauer, *From Caligari to Hitler: A Psychological History of the German Film* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1947).
12. Ayrıca bkz. Siegfried Kracauer, *The Mass Ornament: Weimar Essays*, İng. çev. ve giriş yazısı Thomas Y. Levin (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1995). Adorno'ya ithaf edilmiştir. Başlıktaki denemenin yanı sıra diğerleri arasında "Çok Satanlar ve İzleyicileri"; "Yeni Burjuvazinin Bir Sanat Biçimi Olarak Biyografi"; "Fikir Taşıyıcısı Olarak Grup"; "Otel Lobisi" yer alıyor. Hepsi çok ileri görüşlü metinlerdir. Kracauer'in modernite üzerine ifadeleri için bkz. David Frisby, *Fragments of Modernity: Theories of Modernity in the Work of Simmel, Kracauer, and Benjamin* (Cambridge: Polity Press, 1985).
13. Blackbourn ve Eley, *The Peculiarities of German History*, s. 29–30.
14. Jan-Werner Muller, *Another Country: German Intellectuals, Unification and National Identity* (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 2000), s. 8.
15. A.g.e., s. 33.
16. Georg Lukacs, *The Destruction of Reason*, İng. çev. Peter Palmer (Londra: Merlin Press, 1980), vitalizm argümanı için s. 403 vd., "alternatif yol" için s. 755 vd. Ralf Dahrendorf, *Science and Democracy in Germany* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1967/1968).
17. Dahrendorf, *Science and Democracy*, s. 46.
18. A.g.e., s. 64.
19. A.g.e., s. 131.
20. A.g.e., s. 147.
21. A.g.e., s. 157–158.
22. A.g.e., s. 202.
23. Dahrendorf, Almanlar ve Amerikalılar arasındaki psikoloji farklılıklarını da ilginç bulmuştur. Bir çalışmada Amerikalılara ve Almanlara yalnız olup olmadıkları ve eğer yalnızlarsa bunun onlar için ne anlama geldiği sorulmuştur. Amerikalılar yalnızlığı "zayıf", "hasta", "üzgün", "sığ" ve "korkak" ile ilişkilendirirken, Almanlar "büyük", "güçlü", "cesur", "sağlıklı" ve "derin" ile ilişkilendirmiştir. Dahrendorf, Almanların içsel yaşamın gücü için özel erdemlere değer verdiğini, oysa Amerika'da ve daha az ölçüde İngiltere'de bunun tam tersinin doğru olduğunu, insanların kamusal erdemlerle, kamusal tartışma ve sosyal çatışmayla daha fazla ilgilendiğini, bu yüzden yalnızlığın kötü/üzücü bir ışık altında görüldüğünü düşünmüştür. Dahrendorf, *Science and Democracy*, s. 287–288.
24. Dahrendorf, *Science and Democracy*, s. 342–343.
25. Fritz K. Ringer, *The Decline of the German Mandarins: The German Academic Community, 1890–1933* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1969).
26. Frederic Lilge, *The Abuse of Learning: The Failure of the German University* (New York: Macmillan, 1948), s. 69.

27. Ringer, *Decline of the German Mandarins*, s. 114.
28. A.g.e., s. 20.
29. A.g.e., s. 34–35.
30. A.g.e., s. 60.
31. A.g.e., s. 104–105.
32. A.g.e., s. 126 ve 140.
33. A.g.e., s. 146.
34. A.g.e., s. 212.
35. A.g.e., s. 224.
36. A.g.e., s. 247.
37. A.g.e., s. 254.
38. A.g.e., s. 423.
39. Hatta Elias, Almanlar için kendi "Kiliseci" "kan, emek, gözyaşı ve ter" konuşmasını besteleyecek kadar ileri gitti ve Dahrendorf'un çatışmalarının *satisfaktionsfähige Gesellschaft*'ın yolu ile değil, demokratik bir şekilde çözülmesi gerektiği yönündeki görüşünü tekrarladı. Bkz. Elias, *The Germans*, s. 409 konuşma için. Ayrıca bkz. Ringer, *Decline of the German Mandarins*, s. 444.
40. Alfons Sollner, "Normative Westernisation? The Impact of Remigres on the Formation of Political Thought in Germany," Jan-Werner Muller, haz., *German Ideologies since 1945: Studies in the Political Thought and Culture of the Bonn Republic* (New York and Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2003), s. 40 vd.
41. Üniversitelerin, özellikle de Heidelberg'in tekrar açılması için bkz. James A. Mumper, "The Re-opening of Heidelberg University, 1945–46: Major Earl L. Crum and the Ambiguities of American Post-war Policy," Homer & Wilcox, haz., *Germany and Europe*, s. 238–239.
42. Edward N. Zalta, baş editör, *Stanford Encyclopaedia of Philosophy*, "Karl Jaspers" maddesi, s. 5/18. http://plato.stanford.edu/
43. Karl Jaspers, *Nachlass zur philosophischen Logik*, haz. Hans Saner and Marc Hanggi (Münih: Piper, 1991).
44. Suzanne Kirkbright, *Karl Jaspers: A Biography; Navigations in Truth* (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 2004), s. 209.
45. A.g.e., s. 203 vd.
46. Charles B. Guignon, *The Cambridge Companion to Heidegger* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), s. 70–96.
47. Rudiger Safranski, *Ein Meister aus Deutschland: Heidegger und seine Zeit* (Münih: Hanser, 1994), s. 332 vd.
48. Tom Rockmore, *On Heidegger's Nazism and Philosophy* (Londra: Harvester Wheatsheaf, 1992), s. 282 Nazizmin Heidegger'in felsefesi üzerindeki etkisi için.
49. Richard Wolin, *Heidegger's Children* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2001), s. xii. Rockmore, *On Heidegger's Nazism*, s. 244 vd. Ama ayrıca bkz John Macquarrie, *An Existential Theology: A Comparison of Heidegger and Bultmann* (Londra: SCM Press, 1955), s. 16, 18 ve 84.
50. Rockmore, *On Heidegger's Nazism*, s. 204, Nazism ve technology için. Guignon, haz., *Cambridge Companion to Heidegger*, s. 345–372.
51. James W. Ceaser, *Reconstructing America: The Symbol of America in Modern Thought* (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 1997), böl. 7.
52. A.g.e., s. 187–192.
53. A.g.e., s. 195.
54. Martin Jay, "Taking on the Stigma of Authenticity: Adorno's Critique of Genuineness," *New German Critique* 97, Cilt 33, no. 1 (Winter 2006): 15–30.
55. Safranski, *Meister aus Deutschland*, s. 24 ve s. 407 vd. Heidegger'in Davos'ta Cassirer ile yaptığı tartışma için. Ayrıca bkz. Michael Friedman, *Parting of the Ways*, s. 129–144.
56. Wolin, *Heidegger's Children*, s. 72.
57. A.g.e., s. 81.
58. A.g.e., s. 95.
59. Jean Grondin, *Hans-Georg Gadamer: A Biography*, İng. çev. Joel Weinsheimer (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 2003).

60. A.g.e., s. 283 vd.
61. Jess Malpas, *Stanford Encyclopaedia of Philosophy*, "Gadamer" maddesi, s. 7/16. http://plato.stanford.edu/
62. Safranski, *Meister aus Deutschland*, s. 289.
63. Robert Bernasconi, haz., *Hans-Georg Gadamer: The Relevance of the Beautiful*, İng. çev. Nicholas Walker (Cambridge: Cambridge University Press, 1986), s. 123–130.
64. Timothy Clark, *The Poetics of Singularity: The Counter-Culturalist Turn in Heidegger, Derrida, Blanchot, and the Later Gadamer* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2005), s. 61 vd.
65. Malpas, *Stanford Encyclopaedia*, s. 12/16.
66. Robert Wuthnow, *Cultural Analysis: The Work of Peter L. Berger, Mary Douglas, Michel Foucault, and Jurgen Habermas* (Boston, Mass. ve Londra: Routledge, 1984), s. 16.
67. Deborah Cook, *Adorno, Habermas, and the Search for a Rational Society* (Londra: Routledge, 2004), s. 112–123.
68. Wuthnow, *Cultural Analysis*, s. 181.
69. A.g.e., s. 197–198.
70. A.g.e., s. 190.
71. Cook, *Adorno, Habermas*, s. 66 vd.
72. Wuthnow, *Cultural Analysis*, s. 195.
73. A.g.e., s. 224–225.
74. Nick Crossley ve John Michael Roberts, *After Habermas: New Perspectives on the Public Sphere* (Oxford: Blackwell: *Sociological Review*, 2004), s. 131-155, interneti kamusal bir alan olarak ve "ulusötesi demokrasi" için beklentilerini ele almaktadır.
75. Konrad H. Jarausch, *After Hitler: Recivilising Germans, 1945–1995* (Oxford: Oxford University Press, 2006).
76. A.g.e., s. 16.
77. A.g.e., s. 48.
78. A.g.e., s. 63.
79. A.g.e., s. 16.
80. Muller, haz., *German Ideologies*, s. 122. Jarausch, *After Hitler*, s. 100.
81. Muller, *German Ideologies*, s. 147.
82. Jarausch, *After Hitler*, s. 167.
83. Rolf Hochhuth, *Tater und Denker: Profile und Probleme von Casar bis Junger* (Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1987), s. 41 vd.
84. Crawshaw, *Easier Fatherland*, s. 42.
85. A.g.e., s. 49.
86. Jarausch, *After Hitler*, s. 186.
87. A.g.e., s. 197.
88. Rainer Taeni, *Rolf Hochhuth* (Münih: Beck, 1977). Jarausch, *After Hitler*, s. 225.
89. Ruth A. Starkman, haz., *Transformations of the New Germany* (New York and Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006), s. 133.
90. Muller, *German Ideologies*, s. 192.
91. A.g.e., s. 194.
92. Starkman, haz., *Transformations*, s. 37.
93. Hans Jurgen Syberberg, *Die freudlose Gesellschaft: Notizen aus dem letzten Jahr* (Munich and Vienna: Hanser, 1981).
94. Starkman, haz. *Transformations*, s. 40–45.
95. Denis Calandra, *New German Dramatists: A Study of Peter Handke, Franz Xaver Kroetz, Rainer Werner Fassbinder, Heiner Muller, Thomas Brasch, Thomas Bernhard, and Botho Strauss* (Londra: Macmillan, 1983), s. 150–161.
96. Starkman, haz. *Transformations*, s. 48.
97. A.g.e., s. 234.
98. Although Martin Walser, *Leben und Schreiben: Tagebucher* (Reinbek bei Hamburg, Rowohlt, 2005–2007), 1973 yılında sona erer ve Walser'in günlüğünün bir parçası olarak şiirler ve çizimler içerir. Kendisi bir Picasso manyağı gibi görünüyor.99.Muller, *German Ideologies*, s. 58.
100. Starkman, haz. *Transformations*, s. 60.

101. A.g.e., s. 61.
102. Friedman, *Parting of the Ways*, s. 21 vd.
103. A.g.e., s. 41 vd.
104. Şunu kullndım: Tracey Rowland, *Ratzinger's Theology* (Oxford: Oxford University Press, 2008), s. 5.
105. Joseph Ratzinger (Pope Benedict XVI), *Christianity and the Crisis of Cultures*, İng. çev. Brian McNeill (San Fransisco: Ignatius Press, 2006), s. 25 vd.
106. A.g.e., s. 47–53.
107. Rowland, *Ratzinger's Theology*, s. 69. Ratzinger, *Christianity*, s. 61–64.
108. Rowland, *Ratzinger's Theology*, s. 69.
109. A.g.e., s. 72.

Bölüm 42: Café Deutschland: "Daha Önce Görülmemiş Bir Almanya"

1. A. Dirk Moses, *German Intellectuals and the Nazi Past* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), s. 58–61.
2. Alexander ve Margarete Mitscherlich, *Die Unfahigkeit zu trauern: Grundlagen kollektiven Verhaltens* (Münih: Piper, 1967).
3. Keith Bullivant, *The Future of German Literature* (Oxford/Providence, R.I.: Berg, 1994), s. 37.
4. Nicholas Boyle, *German Literature: A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2008), s. 143.
5. Lothar Huber ve Robert C. Conrad (haz), *Heinrich Böll on Page and Screen: The London Symposium* (Londra: Institute of German Studies, University of London, 1997), s. 17 vd.
6. A.g.e., s. 65 vd.
7. Michael Jurgs, *Burger Grass: Biographie eines deutschen Dichters* (Münih: C. Bertelsmann, 2002), s. 138 vd., Oskar'a dair ilk düşünceler için.
8. Crawshaw, *Easier Fatherland*, s. 28.
9. A.g.e., s. 87.
10. Jurgs, *Burger Grass*, s. 144 vd.
11. İngilizcede: Martin Walser, *Runaway Horse*, İng. çev. Leila Vennewitz (Londra: Secker and Warburg, 1980). Ayrıca bkz. Martin Walser, *The Inner Man*, İng. çev. Leila Vennewitz (Londra: Deutsch, 1986).
12. Bullivant, *Future of German Literature*, s. 30.
13. Hans Holler, *Ingeborg Bachmann: Briefe einer Freundschaft* (Münih: Piper, 2004).
14. Ingeborg Bachmann, *Darkness Stolen: The Collected Poems*, İng. çev. ve giriş yazısı Peter Filkins (Brookline, Mass.: Zephyr Press, 2006), s. xx. Elfriede Jelinek, *Oh Wildnis, oh Schutz vor ihr* (Hamburg: Rowohlt, 1985).
15. Bullivant, *Realism Today*, s. 222.
16. Fulbrook, haz., *German National Identity*, s. 258.
17. Christa Wolf, *Das dicht besetzte Leben: Briefe, Gesprache und Essays, haz.* Angela Drescher (Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag, 2003).
18. Sara Kirsch, *Samtliche Gedichte* (Münih: Deutsche Verlagsanstalt, 2005).
19. Magenau, *Christa Wolf*, s. 192 vd. Rob Burns, haz., *German Cultural Studies* (Oxford: Oxford University Press, 1995), s. 177. Kıyaslayın: Jorg Magenau, *Christa Wolf: Eine Biographie* (Berlin: Kindler, 2002), s. 328 vd.
20. Burns, haz., *German Cultural Studies*, s. 189.
21. Bernd Neumann, *Uwe Johnson, mit zwolf Portrats von Diether Ritzert* (Hamburg: Europaische Verlagsanstalt, 1994), s. 269 vd. Johnson'ın 1960'ları için.
22. Crawshaw, *Easier Fatherland*, s. 199.
23. Bullivant, *Future*, s. 98.
24. A.g.e., s. 91.
25. Crawshaw, *Easier Fatherland*, s. 100.
26. Gitta Honegger, *Thomas Bernhard: The Making of an Austrian* (New Haven, Conn. ve Londra: Yale University Press, 2001), s. 128 vd.

27. Tom Bower, "My Clash with Death-Camp Hanna," *Sunday Times* (Londra), 15 Şubat 2009.
28. Crawshaw, *Easier Fatherland*, s. 200.
29. Gunther Grass, *Peeling the Onion*, İng. çev. Michael Henry Heim (Londra: Harvill Secker, 2007).
30. Crawshaw, *Easier Fatherland*, s. 205.
31. Volker Weidermann, *Das Buch der verbrannten Bucher* (Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2008), s. 300 vd.
32. Burns, haz., *German Cultural Studies*, s. 192.
33. Boyle, *German Literature*, s. 145.
34. Mark William Roche, *Gottfried Benn's Static Poetry: Aesthetic and Intellectual-Historical Interpretations* (Chapel Hill ve Londra: University of North Carolina Press, 1991).
35. Ingeborg Bachmann, *Briefe einer Freundschaft*, haz. Hans Holler. Önsöz Hans Werner Henze. (Münih: Piper, 2004). Bazı mektuplar İngilizce. Henze İngilizceyi "çirkin" bulmuş ama Londra'daki içkileri beğenmiş, s. 335. Müzisyenlerin otobüs duraklarında "işaret vermeleri" hakkında hoş bir alaycılık (yoksa öyle mi?).
36. Paul Celan, *Poems*, İng. çev. ve giriş yazısı Michael Hamburger (Manchester: Carcanet New Press, 1980). Çift dilli nüsha; bkz. s. 51 "Ölüm Fügü."
37. Hans Magnus Enzensberger, *Selected Poems*, İng. çev. yazar ve Michael Hamburger (Newcastle upon Tyne: Bloodaxe Books, 1994).
38. Johannes R. Becher, *Macht der Poesie: Poetische Konfession* (Berlin: Aufbau, 1951), Soğuk Savaş'ın derinliklerinde şiir hakkındaki görüşleri için.
39. Gunter Kunert, *Erwachsenenspiele: Erinnerungen* (Münih: Hanser, 1997).
40. Volker Braun, *Lustgarten, Preussen: Ausgewahlte Gedichte* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1996). Wolf Biermann, *Preussischer Ikarus: Lieder, Balladen, Gedichte, Prosa* (Cologne: Kiepenheuer & Witsch, 1978). Sarah Kirsch, *Samtliche Gedichte* (Münih: Deutsche Verlagsanstalt, 2005), s. 249 "Katzenleben" için, s. 405 "Bodenlolar" için.
41. Bullivant, *Future*, s. 167.
42. J. Kaiser, "Die deutsche Literature war nicht zerrissen," *Suddeutsche Zeitung*, October 2–3, 1990, alıntılayan Bullivant, *Future of German Literature*, s. 172.
43. Volker Weidermann, *Lichtjahre: Eine kurze Geschichte der deutschen Literatur von 1945 bis heute* (Cologne: Kiepenheuer & Witsch, 2006), s. 245.
44. 37'sinde ölümünün ardından Fassbinder "efsaneleri" için bkz. David Barnett, *Rainer Werner Fassbinder and the German Theatre* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), s. 1 vd.
45. Bullivant, *Future*, s. 218.
46. Kolinsky ve van der Will, haz., *Cambridge Companion to Modern German Culture*, s. 223.
47. Susan Manning, *Ecstasy and the Demon: Feminism and Nationalism in the Dances of Mary Wigman* (Berkeley ve Londra: University of California Press, 1993).
48. *Theater heute*, December 1989, s. 6.
49. Kolinsky ve van der Will, haz., *Cambridge Companion to Modern German Culture*, s. 311.
50. A.g.e., s. 312.
51. Burns, haz., *German Cultural Studies*, s. 317.
52. Ian Buruma, "Herzog and His Heroes," *New York Review of Books*, July 19, 2007, s. 24–26.
53. Alexander Graf, *The Cinema of Wim Wenders: The Celluloid Highway* (Londra: Wallflower Press, 2002), s. 48–54.
54. Kolinsky ve van der Will, haz., *Cambridge Companion to Modern German Culture*, s. 311–312.
55. A.g.e., s. 233.
56. Ross, *The Rest Is Noise*, s. 10.
57. Werner Oehlmann, *Das Berliner Philharmonische Orchester* (Kassel/Basel/Tours/Londra: Barenreiter-Verlag, 1974), s. 117 vd. ve 127 vd.
58. Roger Vaughan, *Herbert von Karajan: A Biographical Portrait* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1986), s. 116.
59. Kolinsky ve van der Will, haz., *Cambridge Companion to Modern German Culture*, s. 252.
60. Hans Werner Henze, *Music and Politics: Collected Writings, 1953–1981*, İng. çev. Peter Labany (Londra: Faber, 1982), s. 196 "Devrimci müziğin görevi" için.
61. Michael Kurtz, *Stockhausen: A Biography*, İng. çev. Richard Toop (Londra: Faber, 1992), s. 110 vd.
62. A.g.e., s. 210 vd.

63. Werner Haftmann, *Wols Aufzeichungen: Aquarelle, Aphorismen, Zeichnungen* (Köln: M. Du Mont Schauberg, 1963), s. 10 ve 32, Jean-Paul Sartre'un notu için.
64. Nicolas Charlet, *Yves Klein*, İng. çev. Michael Taylor (Paris: Adam Biro/Vilo International, 2000), s. 18 vd.
65. Alain Borer, *The Essential Joseph Beuys*, haz. Lothar Schirmer (Londra: Thames & Hudson, 1996).
66. Beuys'un materyalleri üzerine bir tartışma için bkz. Richard Demarco, "Three Pots for the Poorhouse," in *Joseph Beuys: The Revolution Is Us*, Liverpool'daki bir sergi için katalog, 1993-1994, Tate Galerisi koleksiyonu mütevellileri tarafından yayınlanmıştır, Liverpool, 1993.
67. Gotz Adriani, Winfried Konnertz ve Karin Thomas, *Joseph Beuys* (Köln: Dumont Buchverlag, 1994). Net fotoğraflar.
68. Gunther Gereken, "Holz-(schnitt)-wege," *Anselm Kiefer*, Groningen Müzesi'ndeki sergi, Groningen, 1980–1981.
69. A. R. Penck, "Auf Penck zuruckblickend (1978)," *A. R. Penck—Y. Zeichnungen bis 1975*, Kunstmuseum, Basel'deki sergi, 1978.
70. Rainer Fetting, *Holzbilder* (ahşap resimler), Marlborough Galerisi'nde sergi, New York, 1984.
71. Kolinsky and van der Will, haz., *Cambridge Companion to Modern German Culture*, s. 280.
72. Crawshaw, *Easier Fatherland*, s. 92.
73. Şahsi görüşme, Wolf-Hagen Krauth, Prusya Bilimler Akademisi, Berlin, 9 Nisan 2008.
74. History of the Kaiser Wilhelm Society in the Third Reich. http://www.mpiwg-berlin.mpg. de/KWG/projects_e.htm
75. Peter Blundell-Jones, *Hans Scharoun* (Londra: Phaidon, 1995), s. 94–102.
76. Christine Hoh-Slodczyk ve diğerleri, *Hans Scharoun: Architekt in Deutschland, 1893–1972* (Münih: Beck, 1992), s. 98–101.
77. J. Christoph Burkle, *Hans Scharoun und die Moderne: Ideen, Projekte, Theaterbau* (Frankfurt am Main: Campus, 1986), for photographs and plans.
78. Crawshaw, *Easier Fatherland*, s. 115.
79. Dietrich Schwanitz, *Bildung: Alles, was man wissen muss* (Münih: Wilhelm Goldmann Verlag, 2002).

Sonuç: Alman Dehası: İçe Dönüklüğün Göz Kamaştırması, İlahlaştırılması ve Tehlikeleri

Bu bölümün başındaki alıntı, şu eserdendir: Thomas Mann, *Betrachtungen eines Unpolitischen* (Berlin: G. Fischer, 1918/1922). Eserin İngilizce çevirisi için bkz. W. D. Morris as *Reflections of a Non-Political Man* (New York: F. Ungar, 1983). Alıntı, şu eserde geçer: W. H. Bruford, *The German Tradition of Self-Cultivation: Bildung from Humboldt to Thomas Mann* (Cambridge: Cambridge University Press, 1975), s. vii.

1. W. H. Auden, *Collected Shorter Poems, 1930–1944* (Londra: Faber, 1950), s. 171–175.
2. R. P. T. Davenport-Hines, *Auden* (Londra: Heinemann, 1995), s. 157.
3. Benjamin Nelson, haz., *Freud and the 20th Century* (Londra: George Allen & Unwin, 1958), s. 13.
4. A.g.e., s. 14.
5. A.g.e., s. 17.
6. Frank Furedi, *Therapy Culture: Cultivating Vulnerability in an Uncertain Age* (Londra: Routledge, 2004). Ve örneğin bkz. Dennis Hayes, "Happiness Drives Education from the Classroom," *Times Higher Education Supplement*, 14 Eylül 2007, s. 22.
7. Richard Lapierre, *The Freudian Ethic* (Londra: George Allen & Unwin, 1960), s. 60.
8. Watson, *Modern Mind/Terrible Beauty*, s. 601.
9. Örneğin bkz. Alexandra Blair, "Expulsion of Under-Fives Triples in a Year," *Times* (London), 20 Nisan 2007, s. 17 ve Alexandra Frean, "Emphasis on Emotions Creates 'Can't Do' Students," *Times* (London), 12 Haziran 2008, s. 13.
10. Şu eseri kullandım: Bernd Magnus ve Kathleen M. Higgins, haz., *The Cambridge Companion to Nietzsche* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), s. 282.
11. A.g.e., s. 309–310.
12. A.g.e., s. 314.

13. A.g.e., s. 2.
14. A.g.e., s. 4.
15. A.g.e., s. 225.
16. Lawrence Scaff, *Fleeing the Iron Cage* (Berkeley ve Londra: University of California Press, 1989), s. 226.
17. A.g.e., s. 230.
18. Magnus and Higgins, haz., *Cambridge Companion to Nietzsche*, s. 80.
19. A.g.e., s. 82.
20. A.g.e., s. 172.
21. Barbara Tuchman, *The Proud Tower* (Londra: Folio Society, 1995), s. 284.
22. Hew Strachan, *The Outbreak of the First World War* (Oxford: Oxford University Press, 2004), s. 183.
23. James Bowen, *A History of Western Education*. 3 cilt (Londra: Methuen, 1981), Cilt 1, s. 321 ve 345.
24. *Times* (Londra), 23 Mart 2006, s. 9.
25. Gertrude Himmelfarb, *The Roads to Modernity: The British, French, and American Enlightenments* (New York: Vintage, 2005), s. 51.
26. Bkz. bölümün başındaki not.
27. Erica Carter, "Culture, History and National Identity in the Two Germanies, 1945–1999," in Fulbrooke, *Twentieth-Century Germany*, s. 266.
28. Muller, *Another Country*, s. 172–173.
29. A.g.e., s. 71.
30. A.g.e., s. 161.
31. A.g.e., s. 189.
32. Muller, *German Ideologies since 1945*, s. 131.
33. Muller, *Another Country*, s. 179 and 196.
34. Ringer, *Decline of the German Mandarins*, s. 29.
35. Scaff, *Fleeing the Iron Cage*, s. 96.
36. Muller, *Another Country*, *op. cit.*, s. 23.
37. A.g.e., s. 155.
38. A.g.e., s. 175.
39. Wuthnow, *Cultural Analysis*, s. 189.
40. Schivelbusch, *Culture of Defeat*, s. 231.
41. Hannah Arendt, *Burden of Our Time*, s. 320–321.
42. A.g.e., s. 324.
43. A.g.e., s. 326.
44. Niall Ferguson, *The War of the World: History's Age of Hatred* (Londra: Allen Lane, 2006), s. 243.
45. Jarausch, *After Hitler*, s. 100.
46. A.g.e., s. 139 vd.
47. Muller, *Another Country*, s. 131.
48. Burns, *German Cultural Studies*, s. 253 ve 257.
49. *Daily Telegraph* (Londra), 11 Haziran 2006, s. 24.
50. *Times Higher Education Supplement*, 27 Mart 2008, s. 19.
51. *Times Higher Education Supplement*, 22 Mayıs 2008, s. 19.
52. Jurgen Habermas, *The Future of Human Nature* (Cambridge: Polity Press, 2003), s. 38.
53. A.g.e., s. 39.
54. A.g.e., s. 48.
55. A.g.e., s. 56.
56. A.g.e., s. 79–81.
57. A.g.e., s. 87.
58. Eglfing-Haar imha kampında 900 çocuğun öldürülmesiyle ilişkilendirilen Dr. Hans-Joachim Sewering, Mayıs 2008'de Alman İç Hastalıkları Federasyonu'nun en büyük ödülü olan Gunter-Budelmann madalyasını aldığında bu politikaların anılan daha da pekişti. Johannes Rau, "Der Mensch ist jetzt Mitspieler der Evolution geworden," *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, May 19, 2001.
59. Crawshaw, *Easier Fatherland*, s. 219.

İndeks

H

I

MODERN DÜNYAYI İNŞA EDEN BİR ULUS VE BİNLERCE İNSAN...

PETER WATSON'DAN ALMANLARIN SON 250 YILLIK ENTELEKTÜEL TARİHİNİ İRDELEYEN BİR ESER.

Batı ulusları arasında Almanya uzun yıllar boyunca siyasi ve kültürel açıdan zayıf bir yapıya sahipti. Bu durum 1750'de Bach'ın ölümünden 1933'te Hitler'in yükselişine kadar geçen sürede tamamen değişti ve Almanya neredeyse yeryüzündeki bütün devletlerden daha etkili ve baskın bir entelektüel, kültürel, kimi zaman siyasi ve askeri güç haline geldi.

Alman sanatçılar, yazarlar, filozoflar, bilim insanları ve mühendisler, 20. yüzyılın ilk on yıllarında daha yeni birleşmiş ülkelerini, hayal bile edilemeyecek zirvelere taşıdılar. 1933'e gelindiğinde Almanlar diğer tüm uluslardan daha fazla Nobel ödülü kazanmışlardı.

Fakat bu deha, Adolf Hitler'in ve faşist Üçüncü Reich'ın yükselişi ve ardından çöküşü ile en parlak döneminde yok oldu ve o zamandan beri Almanya dünyaya katkılarını gölgede bırakan bir kötülük mirası ile anılır oldu.

Bu büyüleyici kültür tarihinde Peter Watson, Alman dehasının kökenlerini, 18. yüzyılın ortalarından itibaren nasıl gelişip hayatlarımızı dönüştürdüğünü ve en önemlisi, dünyamızı hâlâ nasıl şekillendirmeye devam ettiğini ortaya çıkarıyor.

Alman Dehası: Avrupa'nın Üçüncü Rönesansı, İkinci Bilim Devrimi ve Yirminci Yüzyıl arkeolojiden fiziğe, mimariden edebiyata, biyolojiden sinemaya modern dünyanın son 250 sene içerisinde geçirdiği gelişim ve dönüşüm sürecinde Almanların nasıl ön saflarda yer aldığını gösteren heyecan verici bir keşif yolculuğu sunuyor.

Kronik
kronikkitap.com kronikkitap
ISBN: 978-625-6774-38-4
9 786256 774384